ABDÜLVEHHAB-I
ŞA'RÂNÎ

MİZÂN-ÜL KÜBRÂ

DÖRT HAK MEZHEBİN BÜYÜK FIKIH KİTABI

BEREKÂT YAYINEVİ

Duzenleyen:bilginDK
2018-07-12

KADİR KOCA
18-3-87
ÇARŞAMBA

MÎZÂN-ÜL KÜBRÂ

DÖRT HAK MEZHEBİN BÜYÜK FIKIH KİTÂBI

Müellifi :

Ârif-i Samedânî ve Kutb-i Rabbânî

ABDÜLVEHHÂB-I ŞA'RÂNÎ

Terceme :

A. FÂRÛK MEYÂN

Cilt : I

BEREKÂT YAYINEVİ
Beyaz Saray Zemin Kat No. 11
BEYAZIT — İSTANBUL
Telefon : 28 54 95

BEREKÂT YAYINLARI No : 19

Dizgi, Baskı : Otağ Yayınevi ve Mat. Koll. Şti.
İSTANBUL — 1980

ÖNSÖZ

HER HAYIR KAPISININ ANAHTARI BESMELE
BAŞLIYALIM KİTABA YÜCE ALLAH İSMİLE
IHSÂN KAPILARINI SEN BİZE AÇ YA RABBİ!
USTUMÜZE BEREKET, MAĞFİRET SAÇ YÂ RABBİ!

«Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz», «Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?» *âyetleri ile ilmin, ilim öğrenmenin ve âlimlerin şânını yücelten, âlimlere, peygamberlerden (aleyhimüsselâm) sonraki sırayı veren ve yüksek ilim, amel ve halleri ile,* «Allahdan hakkıyla korkan, ancak âlim kullarıdır» *buyurup, Celâl, İzzet, Kibriyâ ve Azamet sâhibi, Rabb-ül erbâbın huzûrunda, onların bile dehşet ve büyük korkuda olduklarını beyanla, kullarına Rubûbiyyetinden bir koku bile vermeyip, onları her an, ubûdiyyet, kulluk ya'nî âcizlik ve ihtiyâç ve bunun gereği olan itâat ve ibâdet mertebesi ve hâlinde bırakıp, bu vesile ile, Kendini unuttturmamağı ihsân eden Allahü teâlâya, sevdiği ve beğendiği şekilde sayısız hamd ü senâ olsun!*

«Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâilin peygamberleri gibidir», «Âlimler peygamberlerin vârisleridir» *buyurup, ümmeti üzerine âlimleri emîn ve yeterli kılan, Âlemlerin Rabbinin mahbûbu, izzetin bedeli,* Lâ ilâhe illallah *sözünün, onun resûl olduğunu bildirerek tamamlandığı,* Muhammedün Resûlullah'*a, ve* «Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz» ve «Ehl-i Beytim Nûh aleyhisselâmın gemisi gibidir, onları sevenler, gemiye binenler gibi kurtulur» *hadisleri ile, Eshâb ve Ehl-i Beytine, hiç ayırım ve istisnâ yapmadan uymağı ve onları sevmeği kurtuluş sebebi olarak bize sunan Peygamber efendimize (sallallahü aleyhi ve sellem) salât ü selâm, Ehl-i Beytine, Eshâbına ve onlardan aldıkları ilim ve halleri, daha sonra gelenlere ulaştıran, Tâbi'in, Tebe'-i tâbi'in, eimme-i müctehidin ve sâir ecille-i dîn hazretlerine en iyi düâlar olsun!*

Bu dîn-i mübîni, kıyâmete kadar, bozulmaktan, kurdukları esas, kabûl ettikleri üsüllerle, onu, kâfir, sapık, câhil ve düşmanların saldırmalarından koruyan, en önce, müctehid din imamlarıdır. Kıyâs-ı fukaha, ya'nî ictihâd, edille-i şer'iyye-i erbe'adan, ya'nî dînin dört temeli ve delilinden sayılınca ve bu müctehid din imâmları, peygamberlerin ümmeti üzerine eminleri olunca, teşrîden kendi mertebelerince hak sâhibi edilmeleri gibi, çok yüksek, eşsiz bir makâmda bulunmaktadırlar.

Bu makam ise, Peygamberlerin makâmından sonra gelen makâm olup, arada başka mertebe yoktur. Bu makâmın ismi İmamlık makâmıdır. Alimlerin, yanî ilimlerini Muhammed aleyhisselâmın peygamberlik kandilinden alan ve bu yolla ona vâris olan din büyüklerinin, müctehid imâmların en ulûları da, meşhûr dört mezhebin kurucusu dört büyük Imâm olup, her biri ahlâk-ı peygamberî ile ahlâklanmış, nefsin isteklerinden geçmiş, tasavvuf ehlinin fenâ ve bekâ kelimeleri ile ifâde ettiklerinin ma'nâlarına kavuşmuş, hadîs-i şerîfde ihsân *kelimesi ile bildirilen dâimî huzûr ve cem'iyyete erişmiş, Islâm dininin mücessem temsilcileri olmuşlardır. Onlardan sonra gelenler ise «Ehl-i Sünnetin alâmeti, dört mezhebden birinde bulunmak, yâ'nî mukallidin, tâbi' olduğu mezheb imâmına uymasıdır» buyurmuşlardır. Bu kitabda din imamlarının yüksek halleri, dindeki takvâ ve bitmiyen gayretleri, ince ve keskin görüşleri, fevkalâde halleri, kerâmetleri çok yerde anlatıldığından, âlimi âlim tanır sözü gereğince, bu hususda fazla yazmıyorum. Herbirinin eşsiz makâm, nihâyetsiz ilim, keskin görüş, erişilemiyen istinbat ve istihracları hakkında, her devirde, pek çok sayıda çok kıymetli kitablar yazılmıştır. Onları sevenler, bunları bilmekte, okumakta, tanımakta, sevgi ve bağlılıkları artmaktadır.*

Bu Mîzân-ül kübrâ, *yahud* Mîzân-ı Şa'rânî'*yi, elimizden geldiği, anlıyabildiğimiz kadarı ile türkçeye çevirip, dedeleri, asırlar boyu İslâm dininin bekçiliğini yapmış, yeryüzüne yayılması için kanlarını akıtmaktan çekinmemiş, şehid Osmanlı Türklerinin torunları, bugünkü Türk gençlerine ve nesline hediye ediyorum. Mizân-ül kübrâ, büyük terâzî demektir. Bu da İslâm dîni, ya'nî Şerîat, ya'nî emir ve yasaklardır. Kitab iki cilddir ikisi bir aradadır. Birinci cildin başında, dîn imâmlarının büyüklüğünü, dört mezhebin hak olduğunu ve şerîat nehrinin menba'ından çıktıklarını, hiç birisinde gerçek hatâ bulunmadığını çeşit çeşit misâllerle anlatan, ictihad ve istinbâtın ne olduğunu, dîn imâmlarının ilim ve halde en ileride ve yüksek derecede bulunduğunu, mezhebe uymanın zarûretini, bu müctehid din imâmlarından aşağı mertebede bulunan diğer müctehid ve âlimlerin ve mukallidlerin dindeki yer ve konuşmadaki hadlerini anlatmakta, daha sonra, ikinci cildin sonuna kadar, fıkhın tahâret bâbından son bâbına kadar, her bâbdaki imâmların icmâ', ittifâk ve ihtilaflı kavillerini alıp, Mîzâna koyup dartmakta, teşdîd veya tahfîfden birinde bulunduğunu isbatlamakta, her kavlin ve mes'elenin tevcîhini, çıkış nokta-ı nazarını, hikmetini bildirmekte ve müellifin bu kitabı te'lifine kadar, bu konuda, böyle bir kitab yazılmış olmadığını beyan etmektedir. Fıkhın, yâ'nî şerîatin en ince mes'elelerine eğilmekte, zekâyı bileyen, aklı arttıran, ilmi enginleştiren, görüş açısını açan, ufku genişleten pek nadir bir kitabdır. İbâdetlere dâir mes'eleleri, şerîat açısından ve dilinden îzâh ederken, gayr-i ihtiyârî*

tarîkatın inceliklerine, hakîkatin sırlarına dalmakta, o kadar mâhirâne ve âlimâne bir te'lîfdir ki, zaman zaman sanki bir fıkıh kitabı değil, bir akâid, tasavvuf ve esrâr menba'ıdır kanâatini vermektedir. İnsan denen varlığın diğer varlıklar içerisindeki yeri, kalb ve rûh'unun özellikleri, Rabbinin emir ve yasaklarına muhatab olmaklığı, îmânın esasları ve sırları, kazâ ve kaderin ince bilgileri, İslâm hukukunun temeli ve daha çok çok fâideli ilimleri hâvî, gerçekten İslâmda yazılmış nâdir kitablardandır. Okuyunca, İslâm âlimlerini ve islâmda kitab te'lîf edenlerin ilimdeki derecelerini iyice anlıyacak, günümüzde âlim denen kimselerin, bu hakîkat karşısında, ilimden uzak, cehle yakın olduklarını kabûl edecek, her ele geçen din kitabını ne için okumağı tavsiye etmediğimizde bizi haklı bulacaksınız.

Çünki ahkâm, ya'nî emir ve yasaklar ilmi, naklî ilimdir. Bunun da delîli, esası dörttür. Aklı buna karıştırmak, dîni yıkmak veya bozmak olur. O halde, en kıymetli din kitabları, aklın, şahsî görüş ve mütalâaların karışmadığı, naklin esas alındığı, bunların da, Kitâb, Sünnet, icmâ' ve Kıyâs olduğunu bildiren ve onlardan haber veren ve nakl eden kitablardır. En kıymetli müellifler de, bu esaslara rîâyet edip, sırf Allah rızâsı için, Allah'ın kullarına, Allah'ın dînini en doğru şekilde bildirmek için, her türlü maddî kazançtan uzak olarak, mal, mevkî' düşünmeden ihlâsla yazan âlimlerdir. Böylelerinin kitablarını terceme edenlerde bile, bu güzel sıfatlar aranmalıdır. Para için din kitabı yazmak veya terceme etmek, sâhibinin himmetinin, maksadının aşağılığını gösterir. Böyle kitablardan istifâde de az olur. Bu çok önemli husûs, zamanımızda çoklarının gözünden kaçmaktadır.

Asrımızda, bütün dünyada, dînin esasına uymıyan, akâid ve amelde esasla bağdaşmıyan, dînî, aklî, felsefî cereyanlar görülmektedir. Nerede ise, mezhebsizlik mezhebi ihdâs edilmekte, Vehhâbilik din, Şiilik, Ahmedîlik ve benzerleri hak mezheb ve doğru yol sanılmaktadır. Ayrıca büyük bir tehlüke de, tasavvuf ve tarîkatler oyuncak hâline getirilmektedir. İmân bilgileri, ehl-i sünnet akâidi, farzlar, haramlar, vâcibler, mekrûhlar, sünnetler öğrenilip, yerine getirilmeden, sadece tarîkate, o da kuru ve şeklî bir girmekle, sonsuz kurtuluşa erişileceğine dair aldatıcı haplar dağıtılmakta, yutturulmakta, tarîkatın ise şerîatin bir kısmı olduğu söylenmemekte, dîn büyüklerinin «İlimsiz tarîkate giren, ya sapıtır, ya aklını yitirir» sözleri hiçe sayılmaktadır. Allah korusun! Gözlerde sağlam görüş kalmadı mı da, düşmanlar dost görünmekte, uzaklık yakınlık sanılmakta; kalblerdeki yakîn ve İslâm nûru söndü mü de, bâtıl hak, küfür İslâm, bid'at sünnet, kolaylık zorluk, ucuzluk pahallılık olarak görünür hâle geldi. Dedelerimizin en hassas oldukları Ehl-i sünnet vel-Cemâ'at esası, nerede ise unutulmakta, hattâ yanlış damgası yemekte, makine ve hoparlörle ibâdet devri açılmaktadır. Bu

ne korkunç değişme, bu ne müdhiş inkılâbdır ki, en kutsal değerlere bile pervasızca el uzatılıyor da, mezbuhâne olsun, kimsede karşı koymak, mâni' olmak için bir hareket görülmiyor. Daha kötüsü bunların çoğu, kendine din adamı ismi verilenler tarafından yapılıyor.

Bunun için akâid, fıkıh, ahlâk konularında en büyük İslâm âlimleri tarafından yazılmış eserleri terceme ederek, temiz gençliğe sunmak istedim. Cenâb-ı Hak, bu hizmetlerimin karşılığını ve severek okuyup, ihlasla amel edenlerin yerini Cennet eylesin. Zirâ herkesin Cenneti istemesi, Cehennemden kaçınması lâzımdır.

Bu kitabın müellifi, hicrî 973 (m. 1565) yılı Cemâzil evvel ayında Mısırda vefât eden, Şa'rânî diye meşhur, Mısır âlimlerinden Abdülvehhâb bin Ahmed bin Alî bin Ahmed bin Muhammed bin Zerkâ bin Mûsâ bin es-sultan Ahmed-i Tilemsânî Ensârîdir. Şâfiî mezhebi fukahasından olup, aynı zamanda muhaddisdir. Büyük velîlerden, kerâmet sâhibi Ehlüllahdandır. Aliyyül Havassın talebesidir. Üstadları ve okuduğu ilmler, çektiği riyâzetler, kavuştuğu haller, bu kitabda uzun uzun anlatılmaktadır. Mîzân kitabı 1275 (m. 1858) yılında Mısırda basılmış tır. Terceme esnasında üç ayrı nüshaya müracaat ettik. Envâr-ül kudsiyye'si, Tabakat-ül kübrâ'sının kenarında basılmıştır. Çok kitab yazmıştır. Teberrüken birkaçının ismini yazalım:

el-Ecvibet-ül mardiyye 'an eimmet-il fukaha ves-sôfiyye.
el-Ahlâk-üz-zekiyye vel-ulûm-ül-ledüniyye.
el-Ahlâk-ul mebtûliyye el-mefâdatü min-el hadret-il Muhammediyye
İrşâd-ül mugfelin min-el fukaha vel-fukarâ ilâ şurûti sohbet-il'-umerâ.
el-Envâr-ül kudsiyye fî melzemeti âdâb-il'ubûdiyye.
el-Bahr-ül mevrûd fil-mevâsıkı vel-'uhûd.
el-Buruk-ul havâtıf.
Tenbîh-ül agbiya alâ kudretin min bahri ulûm-il evliyâ.
Tenbîh-ül mugterrin fil-karn-il âşir 'alâ mâ hâlefû fihi selefühüm-üt-tâhir.
el-Cevâhirü ved-dürer.
el-Cevher-ül masûn ves-sırr-ül merkum fimâ tünticühül-halvetü min-el esrarı vel-ulûm.
Hukuku ihvet-il İslâm.
Dürer-ül gavvas fî fetâvî seyyidî Aliyyilhavâs.
ed-Dürer-ül mensûre fî beyâni zebed-il ulûm-il meşhûre.
Red'ül fukarâ an da'vel vilâyet-il kübrâ.
ed-Dürer vel-lüma' fis-sıdkı vel-verâ'.
es-Sirâc-ül münîr fî garâibi ahadîs-il Beşîr-in-Nezîr.
Sırr-ül mesîr vet-tezevvüdü li-yevm-il masîr.

es-Sırr-ül merkum fimâ ehtassa bihi ehlüllah min-el-ulûm.
Şerhu Cem'-il cevâmi' lis-Sübki fil-furû'.
et-Tırâz-ül ebhec 'alâ hutbet-il Menhec.
Taharet-ül cismi vel-füâd min süiz-zannı billahi teâlâ vel-'ibâd.
Alâmât-ül hizlan alâ men lem ya'mel bil-Kur'ân.
el-Feth-ul mübîn fî zikri cümletin min esrâr-id-din.
Feth-ul vehhâb fî fedâil-il Âli vel-Eshâb.
Ferâid-ül kalâid fî ilm-il akâid.
el-Kavâid-ül keşfiyye el-muvaddıhat li-me'aniyyi sıfât-il ilâhiyye.
el-kavl-ül mübîn fîr-reddi alâ Şeyh Muhyiddîn.
el-Kibrît-ül ahmer fî ulûm-iş-Şeyh-il Ekber.
Keşf-ül hicâb ver-rân 'an vechi es'ilet-il cân.
Keşf-ül gumme 'an cem'-il ümme (Hadis kitabıdır).
Letâif-ül minen vel-ahlâk fî beyânı vücûb-it-tahaddüs bi-ni'metillahi sübhânehü ve teâlâ 'alel-ıtlâk.
Levâkıh-ül envâr fî tabakât-is-sâdet-il ahyâr.
Levâkıh-ül envâr-il kudsiyye el-müntehab min-el Futuhât-il Mekkiyye.
el-Meâsirü vel-mefâhır fî ulemâ'ıl-karn-il âşir.
Muhtasar-ül elfiyye li-İbni Melek (Nahiv kitabıdır).
Muhtasar-ül Müdevvene fil-furû'il-Mâlikiyye.
Meşarık-ul envâr-il kudsiyye fî beyân-il'uhud-il Muhammediyye.
Muktehım-ül ekbâd fî mevâd-il ictihâd.
el-Mukaddimet-ün-nahviyye fî ilm-il arabiyye.
Men'-ül mevânî'.
el-Menhec-ül mübîn fî ahlâk-ıl ârifîn.
Menhec-üs-sıdk vet-tahkîk fî teflîsi gâlib-il müdde'în lit-tarîk.
el-Menhec-ül mübîn fî beyâni edillet-il eimmet-il müctehidîn.
el-Mîzân-ül Şa'râniyye el-medhaletü li-cemi'i akvâl-il eimmet-il müctehidîne ve mukallidihim fış-şerîat-il Muhammediyye. [*Terceme ettiğimiz, elinizdeki bu* Mîzân-ül kübrâ *olup*] *iki cilddir. Mısırda basılmıştır.*
el-Yevakıt vel-Cevâhir fî beyâni akâid-il ekâbir.
en-Nûr-ül fârık beyn-el mürid-is-sâdık ve gayris-sâdık.
Hâdil-hâirîn ilâ rüsûm-i ahlâk-ıl ârifîn...

Abdülvehhâb-ı Şa'rânînin (rahmetullahi aleyh) kerâmet ve tasarruflarından bir kısmı, Yüsuf-i Nebhânînin Câmi'ül kerâmât-il evliyâ *kitabında yazılıdır. Kendinden sonra gelen bütün ülemâ ve evliyânın, en süslü ve güzel sözlerle kendisini medh etmelerinden anlaşılıyor ki, kendinden önceki büyük âlimler ve evliyâ gibi, bu da, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) zâhir ve bâtın ilimlerinde vârisidir. Vâris, vârisi*

olduğu kimsenin, herşeyinin, her zerresinde vârisi olduğundan, dindeki yeri ve mertebesinin büyüklüğü, herkesin anlıyabileceği noktanın üstündedir.

Cenâb-ı Hak, Peygamberinin (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklanmış bu sevgili kuluna ve diğer bütün âlim ve velî kullarına kıyâmete kadar rahmet eylesin. Onları seven ve izlerinden giden mü'minleri de, kendi sevgisinden, sevdiklerinin sevgi ve amellerinden başkasıyla meşgul etmesin. Çünki seven, sevdiğinin ahlâkı ile ahlâklanır, bu sevenin elinde değildir, sevgi bunu icâbettirir. Bu sevgi hâsıl olunca, gerisi kendiliğinden gelir, ya'nî şerîatin emir ve yasaklarına uymak kolay olur. Iztırar ve tekellüf, kalbinde muhabbeti az olanların işidir ve sâhibi tehlûkededir. Bu muhabbet ise, her ne olursa olsun, ebedî seâdet, sonsuz kurtuluşun kapısıdır.

Cenâb-ı Hakkın sevgili kullarını edeble anmalıdır. Çünkü onların ruhları, isimlerinin edeb ve saygı ile anıldıkları yerde hazır olurlar. Sâlihlerin, evliyânın anıldığı yere rahmet iner. Onlar öyle sevgililerdir ki, görüldükleri zaman Allahü teâlâ hâtıra gelir. Onları sevenler, her iki dünyada onlarla beraber olurlar. Onlarla oturan şâkî olmaz. Onlarla bulunan Allahü teâlâ ile bulunmuş olur. Onların bakışları şifâ, sözleri devâdır. Güneş gibi, âleme nûr, irşâd, hidâyet, îman, feyz saçmaktadırlar. Mebde-i feyyâzın, yeryüzünde vekilleri, Resûlullahın halîfeleri onlardır. Onlarla yarım gün birlikte bulunan edebli olur. Edeb ise, bu büyüklerin yolunun esasıdır. Çünkü itâat edeble kâimdir ve hürmetten de üstündür.

Bu birkaç cümle içinde, değerli okuyucuların kulaklarına hakikat denizinde zevkle yüzenlerin güzel seslerinden bir kaç da'vet sesi duyurduk. Ne yapalım, zamanımızın irşâd kutbu tahtı, o büyük hakîkat sultanlarından boş kalınca, dolu olduğu zamanlara inip, o tahtın saçak ve eteklerine, Kâbenin örtüsüne yapışır gibi yapışmak ve bir daha ayrılmamak ve bu muhabbet ile Rabbine kavuşmaktan başka çâre ve yol yoktur. Bunun için, sevgili okuyucularıma en önemli vasiyyetim odur ki, en önce îmân bilgilerini, sonra bu îmânı koruyabilmek, küfre ve dalâlete düşmemek için, ehl-i sünnet akâidini öğrenmek ve inanmak, sonra farzları yapıp haramlardan kaçınmak, vâcib ve sünnetleri yapıp, mekrûhlardan uzak durmak, müstehab ve edeblerde dîn büyüklerine uymak ya'ni ilmihâlini iyice öğrenip, günlük hayatına uygulamak ve bu arada Cenâb-ı Hakkın sevgili kullarını tanıyıp, onların hal tercemelerini ve yazılarını okuyup, onlara sevgisini arttırmak ve onların yanı sıra kurtulmaktır. Bu sırayı gözetmiyenler zarar ederler, isterse tefsîr ve hadîs okusunlar. İmân ve amel bilgilerini bilmiyenin üzerine bunları öğrenmek ve yapmak farzdır, tefsîr ve hadîs kitablarını okumak değil. İnşâallah onlara da bir gün sıra gelir. Her şeyin bir vakti, bir sırası var-

dır. İslâm dininin yüceliğini ve Allah adamlarının büyüklüğünü en iyi anlatan kitab İmam-ı Rabbânî hazretlerinin **MEKTÛBAT** *kitabıdır. Onu iyi okumalı, ondan ve sâhibinden feyz almağa çalışmalıdır.*

Allahü teâlâ bizi, Ehl-i Sünnet i'tikadı üzere bulundursun. Mezhebimiz üzere amel etmeği nasîb etsin. Kendi sevgisi ve sevdiklerinin muhabbeti üzere yaşatsın ve öldürsün. Âmîn, yâ Rabbel'âlemîn!

A. FÂRÛK MEYÂN

13 Temmuz 1980 *1 Ramazan-ı Mübârek 1400*

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Temiz şerîati, ya'nî İslâm dînini, bütün fâideli ilim ırmaklarının kaynaklandığı deniz kılan, cedvel ve kanallarını gönül topraklarına akıtıp, âlimleri taklîd ile kasvetli kalbleri doyuran, kullarından dilediğini seçip, temiz şerîatin, bütün hadislerinin ve her tarafa yayılmış eserlerinin menba'ına kavuşturmakla ihsân eden, diğer devir ve zamanlarda bütün kavillerin, sözlerin, kendisinden meydana geldiği şeriatin ilk çeşmesini, keşf yolu ile ona muttali' eden Allahü teâlâya hamd olsun. Böyle bir kimse keşf ve iyân yolu ile, şerîatin menbaına birleştiklerini görünce, müctehidlerin ve mukallidlerinin bütün sözlerinin hak olduğunu kabûl edip, nazarda, reyde kısalık, zamanda onlardan sonra gelmeklik gibi durumlar olsa da, bütün müctehidlerin şerîat-i kübrâ — büyük islâm dîni — menbaından beslenmekte ortak olduklarını bilir. Çünkü şerîat, dalları her tarafa yayılmış büyük bir ağaç gibi olup, din âlimlerinin sözleri, onun dal ve budağına benzer. Duvarsız binâ olmadığı gibi, gövdesiz bir dalın, budaksız, sapsız bir meyvenin de bulunması olmaz. Keşf sâhibleri, din âlimlerinin sözlerinden birini, dinde yeri yoktur diye çıkaranın, bu hareketinin, kendisi için, irfân derecesindeki kusûrundan olduğunda, ya'nî dîn âlimlerini tanıyamadığından olduğunda söz birliği etmişlerdir. Zirâ Resûlullah, (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Âlimler, devlet reisleri ile ihtilat etmedikçe, peygamberlerin emînleridir»** hadîs-i şerîfi ile, ümmetinin âlimlerini, islâm dini için emîn kılmıştır. O halde şerîatinin emînleri hâin olamaz.

Aynı şekilde, âlimlerin çeşitli kavillerinden, ayrı ictihadlarından bahsetmeyip, Kitâb ve Sünnetten nasıl aldıklarını, çıkardıklarını bilmeyip, câhillik ve düşmanlık sebebiyle onların sözlerini kabûl etmiyene âlim denilmiyeceğinde sözbirliği hâlindedirler. Zirâ din âlimlerinin sözlerinden birini reddedip, dinde yeri yokdur diyen, sanki kendisine, ben câhilim demekte ve: «Dikkat ediniz, bakın ne diyorum! Şâhid olunuz ki, Kitabdan ve Sünnetten bu sözün delîlini ben bilmiyorum» söylemektedir. Yoksa onların sözlerini kabûl edip, onları taklîd edenler, sözleri, ictihadları için delîl ve hüccetler getirmektedirler. İşte bu ikinci görüşün sâhibleri, nass ve icma'a uymıyanlar hâric, din âlimlerinin, mezheb imâmlarının hiçbir sözünü red etmezler. Hemen hemen

hiçbir zamanda hiç kimsenin sözünde de, bu red bulunmaz. Nihâyet bir delil bulamadığını söyler. Yoksa sarîh olarak Sünnete ve Kur'âna muhâlif bulduğunu söylemez.

Bu sözümüze karşı çıkan, din âlimlerinin, dinin hâricinde olan bir sözünü bulsun, bize getirsin! Biz de, dinin usûllerine muhâlefet edeni red ettiğimiz gibi, açık delil ve hüccetlerle, sâhibine red edelim. Şunu da diyelim ki, bu söz, din imâmlarını taklîd etmenin doğru olduğunu söyliyenden duyulursa, bu mes'elede, onların taklidçisi olmaz, nefsine ve şeytana uymuş olur. Çünkü bizim, bütün mezheb imâmları hakkındaki itikadımız şöyledir ki, hiçbiri, delil ve burhanda iyice nazar etmeden bir söz söylemez, bir ictihadda bulunmaz. Bizim mukallid sözünden kasdımız, sözü, mezheb imâmının usûllerinden bir aslın altında münderic bulunan kimsedir. Yoksa taklid iddiası, kendisi için, yalan ve bühtan olur.

Din âlimlerinin hiçbir sözü, bildirdiğimiz şerîat kâidelerinin dışında değildir. Bütün sözleri, her insanın makamına göre, yakın ve daha yakın, uzak ve daha uzak arasındadır. İmân, islâm ve ihsân makamlarına göre farklı olsalar da, şerîat nûrunun şuaları, istisnâsız hepsine ulaşmakta, hepsini aydınlatmaktadır. Bedenini ve kalbini, temiz şerîat pınarından doyuran ve kandıran, Muhammed aleyhisselâmın islâm, îman ve ihsân makâmında ne geniş ve şümüllü, ne toplayıcı bir şerîat getirdiğini bilenler onda ise, hiçbir müsliman için zorluk ve sıkıntı olmadığını anlıyanlar çok mes'ûd kimselerdir. Dinde zorluk vardır diyenin sözü ma'nâsız ve boştur. Çünkü Allahü teâlâ Hac Sûresi yetmişsekizinci âyetinde: «Din işinde üzerinize bir zorluk yüklemedi» buyuruyor. O halde, dinde zorluk var diyen, Kur'ânın açık beyânına uymamış olur.

Ne mutlu o kimseye ki, Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemin şerîatinin kemâlini bilir, emir ve yasaklardan tergîb, yaklaştırma ve korkutmalardan çizilen hudud içerisinde durur ve delil ve hüccet şualarının kendisine gösterdiğinden başka bir şey ona eklemez. Zirâ şerîatin sâhibinin susup geçtiklerinde, gaflet ve unutkanlık olmayıp, ancak ümmetine rahmet vardır.

Allahü teâlânın, din imâmlarına ve mezheblerindeki âlimlere hüsn-i zan verip, onların her sözlerine delil ve hüccet getirmeğe çalışan kimseler en doğru yoldadır. Onlar, ya nazar ve istidlâl, ya teslîm ve îman, ya da keşf ve i'yan yolu ile, din imamlarının bütün sözlerine delil ve hüccet getirirler. Bu yollardan birinde bulunan her müslimanın, kalb ile olan itikâdının, dil ile söylediği, «Diğer mezheb imâmları da, her an Rablerinin hidâyeti üzeredir» sözüne uyması, muhakkak lâzımdır. Keşf ve müşâhede yolu ile, bu itikâda erişmeyenin, teslîm ve îman yolu ile, bu itikâdda olması lâzımdır. Ayrı şerîatler getiren pey-

gamberlere dil uzatmamız câiz olmadığı gibi, müctehid din imamlarının ictihâd ve istihsân yolu ile istinhat eylediklerine de dil uzatmamız câiz değildir.

Ey kardeşim! Bu izâhdan anlıyorsun ki, emir ve nehy [yasaklar] bakımından şerîat, tahfîf ve teşdid, ya'nî hafîf ve kuvvetli iki mertebe, derece hâlinde gelmiş olup, bir mertebe hâlinde gelmemiştir. Bunun izâhı **MİZÂN**'da gelecektir. Zirâ bütün mükellefler, iki kısmın hâricine çıkamazlar: Her asır ve zamanda, îman ve beden bakımından ya kuvvetli veya zaîf olurlar. Kuvvetli olanlar, kuvvetliye muhatab olup, azîmet olanı alırlar. Zaîf olanlar ise, hafife muhatab olup, ruhsatları alırlar. Her ikisi de, Rablerinin şerîati ve gösterdiği yol üzere olurlar. Kuvvetli olan, ruhsata inmekle emr olunmaz. Zâif olan da azîmete çıkmakla zorlanmaz. Böylece, şerîatin bütün delillerinde ve âlimlerin sözlerindeki hilâf, bu mîzân ile amel edenlerce, kalkmış olur.

Bazıları derler ki, iki tâife arasında hakîki olan hilâf, bu kitabın kâidelerini bilmiyene haml ile kalkmış olmaz. Çünkü din imâmlarının sözleri arasından kalkmıyan hilâf, bu Mîzân'ın sâhibine göre imkânsızdır. Öyleyse kardeşim, bir tecribe et! Her bir hadîs ve mukabili, yahud din imâmlarından herbir kavil ve mukabili için sana söylediklerimi kontrol et! Muhakkak ikisinden birinin hafif, diğerinin kuvvetli olduğunu bulacaksın. Her îkisi için, amellere mubaşeret hâlinde insanlar vardır. Bizim için, hafiflik ve kuvvetlilikte hükmü bir olan iki söz bulmak imkânsızdır. Bazan tek bir mes'elede, üç hattâ daha çok kavil olur. Yahud mufassal bir kavil bulunur. Âlim olan, her kavli, imkânına göre, hafîf veya kuvvetliden birine, yakınlaştırır. İmam-ı Şâfiî ve diğerleri (rahmetullahi aleyhim) buyurdular ki: «İki hadîs veya iki kavlin amelleri, birinin ilgasından evlâdır.» Bu da, îmân makâmının kemâlindendir. Muhakkak ki, Allahü teâlâ bize, dînî kuvvetlendirmemizi, ayakta tutmamızı, direklerini, esaslarını, yıkmaktan koruyup, ondan ayrılmamamızı emr ediyor. Dini ayakta tutmakla ve onu yıkmamakla bize ihsân eden Allahü teâlâya hamd olsun! Bunun esası da, bu Mizân'la amel etmektir.

Şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka, ibâdete lâyık ve müstehak bir ma'bûd yoktur. Allah birdir. Ortağı yoktur. Böyle diyenin makâmı Cennetin yüksek köşkleridir. Ve yine şehâdet ederim ki, efendimiz Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlâ'nın kulu ve resûlüdür. Onu bütün yaratıklarından üstün eyledi. Onu en müsamahakâr şerîatle gönderdi. Ümmetinin icma'ını, yerine getirmesi lâzım olan Sünnet ve Kitaba mülhak eyledi. Allahümme fe-salli ve sellim aleyhi ve alâ sâir-il enbiyâi vel-mürselîn ve alâ âlihim ve sahbihim ecma'în, ve cemi'it-tâbiîne lehüm bi-ihsânin ilâ yevm-id-dîn salâten ve selâmen dâimîne bidevâmı sükkân-in-nîrân vel-cinân. Âmin Allahümme âmin!

Bu, pek iyi, çok yüksek değerli bir Mizândır. Bu kitaba, toplayabildiğim kadar görünüşte değişik olan, delilleri ve bütün müctehidlerin, evvelkilerden ve sonrakilerden onlara uyanların kavillerini geçirdim. Aynı şekilde, diğer zamanlarda benden evvel bu işi yapan bir kimseyi bilmiyorum. Bu kitabı, asrımızın İslâm âlimlerinin ve zamanımız din imâmlarının işâreti ile yazdım. Kendilerine: «Yazıp size arz edeyim. Siz görüp beğenirseniz devam edeyim, beğenmezseniz yazdıklarımı da yok edeyim» dedim. Zirâ ben, Allahü teâlâya hamd olsun ki, vifakı sever, hilafı beğenmem. Bilhassa dinin kâidelerinde, esaslarında olan hilâfı; her nekadar ihtilâf rahmet ise de.

Bu yazılarımda bozuk bir şey görüp, dine yardım için düzeltene Allahü teâlâ rahmet eylesin! Bu kitabı yazmaktaki en büyük sebeb, din kardeşlerime Allahü teâlâ'nın, Şûrâ Sûresi onüçüncü: «**Allahü teâlâ size dinde tevhîd ve islâm yolunu beyân etti. Ve onu Nûh aleyhisselâma da emr etti. Onu sana da vahy ettik. İbrâhim, Mûsâ ve İsâ'ya da emr ettik: Şöyle ki, dinde kâim ve sâbit olup, dağılmayasınız**» âyetinde bildirilenle amel kapısını açmaktır. Böylece taklidlerinde dilleri ile söyledikleri, müslimanların diğer imamları da Rablerinin hidâyeti üzeredir sözü ile, buna kalblerinin inanması birbirine uyar. Onlara karşı edebi gözetmede haklarını yerine getirmek şartı, ancak bununla yerine getirilmiş olup, âhırette buna terettüb eden sevabı kazanmış olur. Ama dili ile, diğer din imamları da, Rablerinin hidâyeti üzeredir deyip, kalbi ile buna inanmıyan, sözümüzün dışında kalır. O, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kötülüğünü bildirdiği küçük nifâk ile, hakîkati örtmüş olur. Allahü teâlâ, özellikle, kâfir münâfıkları, nifakları sebebi ile, zem bâbında küfür sıfatı da ilâve ederek zem etmekte, ayıblamakta ve Mâide sûresi kırkbirinci âyetinde: «**Ey şanlı Resûl! Küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin. Onlardan münâfıklar dilleri ile îman ettik derler. Kalbleri ile îman etmezler**» buyurmaktadır. Herkes bilir ki, Allahü teâlânın, kâfirleri ayıbladığı şeyden müslimanların berî ve uzak olması, öncelikle lâzımdır. Bunun gibi benzeri şeylerden de kaçınmalıdırlar. Bu beyan, mezheb mukallidlerine, dinde ictihâd ehli olan bir âlime, kendi mezheblerinin kâide ve usûllerine muhâlefet etmesinden ötürü, inkâr kapısını kapamaktadır; ya'nî kendi mezhebinin usûlüne uymıyan bir müctehidi kötülememelidirler. Çünkü o, Rabbinin hidâyeti üzeredir. Kendisini inkâr edene, mezhebindeki delilleri gösterir. Gösterir de, onu inkâra koyulduğu için mahcûb eder. İşte bu, bu kitabı te'lif etmemizin esas maksadlarındandır. **Ameller niyyetlere göredir ve herbir şey, ancak niyyeti iledir.**

Ey bu Mizân'ın zevkine kavuşmak istiyen kardeşlerim! Tahâret kitabından, ya'nî Abdest kısmı gelmeden önce takdîm edeceğim bütün fasılları, bölümleri incelemeden mezheb müctehidlerini inkâra kalk-

mayın! Belki bu fasılları inceledikten sonra sizden biriniz, hâlâ inkâr ederse, bu bilgilerin unutulmuş olmasından ve arkadaşları arasında bunun zevkini, az alması bakımından mazurdur. İleride inşâallah bunu geniş bildireceğiz.

Bunu bilince ve din imamlarının ve kıyâmete kadar onlara uyanların bütün sözlerinin, şerîat ışığı altında işâret ettiklerimizi bilmek isteyince, onların hiçbirinin bir sözünü, parlak şerîatin dışında göremezsin. O halde, ey kardeşim! Sana öğreteceklerimi iyi düşün! Bil ve kesin olarak yakîn sâhibi ol ki, bu temiz şerîat, her mes'elede emrin ve nehyin şühûdü bakımından, hafif ve kuvvetli olmak üzere iki mertebede hilâflı olarak gelmiş olup, bir mertebe üzere gelmemiştir. Netekim bazı mukallidler, bir mertebe üzere geldiğini sanmış ve bunun için aralarında, tenâkuz görmekle, hilâf vâki' olmuştur. Yoksa aslında hilâf ve tenâkuz yoktur. Nitekim, gelecek fasıllarda, bunun açıklanması bildirilecektir. Zirâ şerîatın türü, emir ve nehye râcidir. Bunlardan herbiri, âlimlere göre, hafif ve şiddetli olmak üzere iki kısma ayrılır. Beşinci hüküm ise mubâh olup, iki taraf için de müsâvidir. İyi niyyet ile mendub kısmına, bozuk niyyet ile mekrûh kısmına girer. Şerîatın bütün hükümleri bunlardır.

Bunu biraz açıklıyalım: Meselâ din imamlarından biri, mutlak emri kesin vücûba, bir başkası menduba haml eder. Kimi mutlak nehyi harama, kimi kerâhate haml eder. Her iki mertebe için tekliflere başlamada insanlar vardır. İmanı ve bedeni kuvvetli olan, şerîatta açık olarak bildirilen kuvvetlisine ve azîmete, yahud bu mükellefin bulunduğu mezhebdeki kuvvetli ve azîmete muhatab olur. İman ve beden bakımlarından zâif olan ise, ruhsata ve şerîatte açıkça bildirilen hafife, yahud bu mükellefin mezhebinde istinbat ve ictihad olunan ruhsat ve hafiflere muhatab olur. Nitekim Allahü teâlâ buna işâret eyledi ve Tegabün Sûresi onaltıncı âyetinde: **«O halde, gücünüz yettiği kadar Allahdan korkun»** buyurdu. Bu umûmî hitabdır. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Bir işle emr olunduğunuzda, ondan elinizden geldiği kadarını yapın»** hadîs-i şerîfi de böyledir.

Aynı şekilde, azîmet ve kuvvetli ile amel edebilen kuvvetli kimse, ruhsat ve hafiflik mertebesi ile emr olunmaz. Zirâ bu, din ile oynamağa benzer. İnşâallah bunun açıklanması ilerideki fasıllarda gelecektir. Bunun gibi zaif de, elinden gelmediği halde, azîmet ve kuvvetli olan ile amel etmeğe zorlanmaz. Lâkin zorlansa ve bunu yapsa, dînî bir sebeb hâric, ona mâni' olmayız.

Demek ki,bildirilen iki mertebe, sırasıyla vâcib olup, ihtiyârî değildir. Bazıları ise böyle sanmaktadır. O halde yanılmaktan çok sakının! Demek ki, hissî ve şer'î olarak su ile abdest alabilen kimse, toprakla teyemmüm edemez. Farz namazı ayakta kılabilen, oturarak kı-

lamaz. Oturarak namaz kılabilen yatarak kılamaz. Diğer vâcibler, ya'nî emirler de böyledir. Sünnetten efdal olan ile mefdul olanda da söz böyledir. Efdalı yapmağa gücü yettiği halde, mefdulu yapmak edebden değildir. Demek ki, sünnetler de iki mertebe olup, gücü yettiği zaman, efdali mefdûle, tercîh etmek mendubdur. Bunun gibi şer'an evlâ olan, hilâfi evlâya tercih olunur. Bununla beraber, efdalin ve mefdûlün terki, asaleten câizdir. O halde, efdali yapamıyan hâric, ayıblanmamak istiyen, mefdûlü işlemek derecesine inmez.

O halde, ey kardeşim! Kitâb ve Sünnette bildirilen bütün emir ve yasakları, bu mîzân ile dartar ve müctehid din imâmlarının ve onlara uyanların bütün sözlerini, bunların dalları bilirsen, hepsini hafif ve kuvvetli olan iki mertebenin, ya'nî terazinin biri hafif, diğeri ağır iki kefesinin dışında bulmazsın. Daha önce geçtiği gibi, ikisinden her birine göre amel edenler vardır. Bizim tattığımız ve keşifle anladığımız gibi, bir kimse tadar ve keşf ile anlarsa, müctehid din imamlarının ve onlara uyanların bütün sözlerini, temiz şerîatin kâideleri, usûlleri içerisinde ve onun nûrlarının ışıklarından alınmış bulur. Hiçbir sözlerini şerîatin dışında görmez ve dil ile söylediği, diğer din imamları da Rablerinin hidâyeti üzeredir sözünün kalb ile olan itikâdına uygun olması sahîh olur. Kesin ve yakînen bilir ki, her müctehid musîbdir ve musîb, ya'nî ictihadda isâbet eden birdir, sözünün görünüş ma'nâsından vaz geçer. İnşâallah ilerideki fasıllarda, bunun açıklaması gelecektir. O zaman, onun nazarında, şerîatin hükümlerinde ve din imamlarının sözlerinde tenâkuz ve hilâf vardır düşüncesi kalkacaktır. Çünkü Allahü teâlânın ve Resûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) kelâmı ve sözleri, tenâkuzlu olmaktan çok yüksektir. Din imâmlarının mertebe ve kadrini bilen, sözleri arasındaki ayrılığı anlıyan ve istinbatlarının yerlerini idrâk eden için, onların sözleri de böyledir. İşte bir müctehidin istinbat ettiği her hüküm, Kitabdan veya Sünnettendir, yahud ikisinden birden alınmadır. Bir müctehidin istinbat eylediği, ya'nî çıkardığı bu hükmün sıhhatine, sağlamlığına bazı mukallidlerin istinbât yerlerini bilememeleri ile dil uzatılamaz. Şerîattaki hadîslerde yahud dîn âlimlerinin sözlerinde tenâkuz görene veya vardır diyene, cevab vermeğe değmez. Çünkü onun nazarı, bakışı, görüşü zâifdir. Müctehidin gösterdiği ve dayandığı delilleri ve ictihadlarındaki ayrılığı bilseydi her hadîs veya kavli ve mukabilini şerîatin iki mertebesinden uygun olanın hâline haml ederdi. Herkes bilir ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), insanlara, akılları ve islâm, îman ve ihsandaki ölçüleri, mertebelerine göre hitab ederdi.

Ey kardeşim! Allahü teâlânın, Hucûrât Sûresi, ondördüncü: **«Ganimet hevesi ile görünüşte islâmı kabûl eden bazı bedeviler: Biz gerçekten îman ettik dediler. Ey Resûlüm, onlara de ki, siz kalblerinizle**

îman etmediniz. Ancak biz müsliman gözüktük deyin! Henüz îman kalblerinize girmemiştir. Eğer Allaha ve Peygamberine itâat ederseniz, sizin amellerinizden Allah hiçbir şey eksiltmez» âyetini düşünürsen, bahsettiğimiz ilmi kavrarsın. Yoksa Eshabın büyüklerine hitabı nerede, haşin, kaba tabiatlı arablara hitabı nerede, yalnız sabah ve ikindi namazları için, ona (sallallahü aleyhi ve sellem) bîat etmek isteyip, diğer namazlarda, zekât, hac, oruc, cihad ve diğerleri olmamak üzere, bîat edenin makâmı nerede, neş'e ve kederde, kolaylık ve zorlukta ona itâatle bîat edenlerin makâm ve dereceleri nerede? İşte müctehid din imâmları ve onlara uyanlar, bu şekilde Resûlullaha uymuşlar, onun devamlı olarak teşdid ettiği, kuvvetle üzerinde durduğu bir şeyi, gerek emir, gerek nehy olsun, teşdîd ettiler. Hafiflik gösterdiği bir şeyi de hafiflettiler.

O halde, ey kardeşim! Bu Mizân'da, sana bildirdiklerime ve beyan ettiklerime samimi olarak itimad et. Bu bilgilerin herkes tarafından bilinmiş olmaması sana zarar vermez. Çünkü bunlar, ehlullahın, Allah adamlarının ilimlerindendir. Şer'î bir usûl ile olmadan, bir mezhebi diğer bir mezhebe tercih etmende, din imâmlarına karşı edebi gözetmede en uygun yol budur. Diğer müctehid din imâmları, yahud şimdi mevcûd dört mezheb imâmı, zâhiren ve bâtınen Rablerinin hidâyeti üzeredir diyenin sözü ile, dört imâmdan üçü veya daha fazlası, hakîkatte hak üzere değillerdir diyenin sözü arasında çok büyük fark vardır.

Ey kardeşim! Bu Mîzânın güzelliğini bilmek, âyet, hadîs, eser ve kavillerle ilmin kemâlinin tadını almak istersen, senin için dört mezheb âlimlerini bir araya getirir, mezheblerinin delillerini, âlimlerinin kavillerini ve kitablarında yazdıkları sebeb ve nedenleri bildiririm. Bak, herbiri kendi delillerini ileri sürerek nasıl mücâdele, müdafâa ediyorlar. Kendi delilleri karşısında, diğerlerinin delillerini zaif düşürüyor, birinin sesi diğerinden daha yüksek çıkıyor. Hattâ her birinin sözüne muhalefet eden, sanki şerîattan dışarı çıkmış oluyor. O zaman, bu Mizân'ın sâhibine muhâlif olarak, o kimse, diğer imâmların ebedî olarak, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarına, nerede ise, inanmamış olur. Çünkü bu Mâzanın sâhibi, hükm edici Sultan gibi sükûnet ve vakarla, bu Mizânın iki kefesinin ortasında ve yukarısında durup, her sözlerini adâletle dartmaktadır. Sözlerinden hiçbirini, hafif veya ağır olsun, bu mizanın, ya'nî terazinin iki kefesinin dışında görmüyor. Aksine şerîati, genişliği sebebi ile, hepsinin dediklerini kabûl edici görüyor.

Ey kardeşim, bu mîzan ile amel et, bu teraziyi kullan ve dört mezhebi öğrenmek istiyen din kardeşlerine, eğer keşf yolu ile bunu tatmak makâmına kavuşmamışlarsa, ilmen onu anlıyabilmeleri için, bu-

nunla amel etmelerini öğret. Nitekim Allahü teâlâ Bakara Sûresi iki-yüzaltmış beşinci âyetinde: «**O bahçeye bol yağmur düşmese de, kendisinde bir çisinti ve nem bulunmakla ürününü verir**» buyuruyor. Din imâmlarının ve onlara uyan âlimlerin sözlerinin doğruluğuna inanmakla kurtulurlar ve kalbleri, dilleri ile söyledikleri, diğer müctehid imâmlar da Rablerinin hidâyeti üzeredirler sözlerine uymuş olur. Bu, keşf ve yakîn ile olmazsa, bâri îmân ve teslîm ile olsun.

Ey kardeşlerim! Bu mizânı tadmadan ve dört mezheb âlimlerine göre kıraat esnasında yanınızda bulundurmadan, bu Mizânın doğruluğunda sizinle münâkaşa edenlerden gelecek eziyyetlere katlanınız! Çünkü o kimse mazûrdur. Garibliğinden dolayı da sizi teslîm etmiyebilir. Çünkü, ekseriyâ, hazır olanların mezhebleri, kendilerindeki heybet bakımından uyuşur ve hangi mezhebin ehli orada bulunmazsa, yardımcısı, savunucusu yoktur deyip o mezhebi red ederler. Bunda da insanların tarafını tutmağı gözetme, hatırlarını hesaba katma düşüncesi olduğu ortaya çıkar. Allahü teâlâdan âfiyyet isteriz ve bu kitabı, Allahü teâlânın müslimanlara fâideli kılmasını dileriz.

MUKADDİME

Ey kardeşim! Sana bu **Mizân**ı anlamada, mukaddime, giriş olacak bir esası bildirmek isterim. Hattâ bu, onu teslîmde en yakın yoldur. Nazarının temelini şu esas üzere kurasın: Muhakkak ki, Allahü teâlâ, herşeyi bilici, önceki ve sonraki herşeyde hükmedicidir. Bu âlemi yaratıp, hallerini muhkem, şanlarını temyiz ve kemâlini sâbit eyleyince, onu göründüğü gibi muhtelif eyledi. Bu ihtilafına, değişkenliğine, ayrı ayrı hallerine, bizim için hâkim olmak, kavrayıp zabt etmek mümkin değildir. Terkib ve karışımı halleri ve durumları, Allahü teâlânın kadîm olan ilmi gereğince ve alîm ve hakîm olanın iradesinin nüfûzu, işlemesine uygun olarak, değişmekte, başka başka olmaktadır. Bu durum, hal ve birleşmeler üzere geldi ve emri, şan ve değişkenlikleri bitmiyecek şekilde karar kıldı. Bu hal ile, Onun bedîi bir hikmeti, ni'metlerinin büyüğü, rahmetinin en yaygınlarından oldu. Kullarını saîd ve şakî, ya'nî iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayırdı. Herbirini, va'd veya vaîdden, yaratılmış olduğuna uygun kullandı. Her ikisine de, bu dünyada, adâleti gereğince, genişlik ve bol rızık, bulunduğu halde ve gelecekte, işlerinin ve hâlinin düzgün olması için duygu organları, akıl, idrak gibi ma'nevî âletler, işler, hükümler, hadler ve şanlar verdi. Bununla yaratma işi tamamlandı, kâinatın nizamı noktalandı ve zaman ve mekân şanları kemâl buldu. Hattâ imkânda Allahü teâlânın, Tin sûresi dördüncü âyetinde: **«Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık»** beyanından daha bedi' bir ifâde, yoktur denildi. Allahü teâlâ her fâideliyi mutlak fâideli, her zararlıyı mutlak zararlı kılmayıp, birine zararda diğeri için fâide, birine faydada diğerine zarar, ve yine bir vakitte fâide vereni başka zamanda zararlı, bir zamanda zararlı olanı başka vakitte fâideli olacak şekilde yaratmıştır. Nitekim duygu organları ile anlaşılan maddelerde böyle olduğu görülmektedir. Ma'nevî müdrikeler ise, ma'nâları düşünce ile anlaşılmaktan yüksektir. Sırlar ise, sırları bilenin, ya'nî Allahü teâlânın bildirdiği kullar hâric, gizli tutulmuş şeylerdir. Buradan anlaşıldı ki, her iki kısımdaki insanlar ne için yaratılmışlar ise, o onlara kolaylaştırılır. Bu ise, öncekilerin ve sonrakilerin şanlarının tamamıdır. Allahü teâlâ âlemlerin hiçbirine muhtâç değildir.

Ey kardeşim! Burada sana, bu büyük kâideyi açıkladım. Bildin ki, Allahü teâlâ, saîd kuluna, onu yükümlü kıldığı şeyler bakımından, hiçbir zaman mekr etmez. Bu ümmetin din imâmlarının, dînin fer'î mes'elelerindeki ihtilâfı, âkıbet bakımından pek güzel, rüşd yönünden ise çok sağlam-

dır. Muhakkak ki, Allahü teâlâ, bizi abes, ya'nî boş yere yaratmadı ve bize çeşitli yükümlülükleri beyhude yüklemedi. Belki peygamberlerin ve müctehid din imâmlarının dili ile, mükellef kullarından birinin, din işlerinde kendine ibâdet etmesi için bildirdiği bir ameli, o vakitte, gereği gibi yerine getirmesi, onun için o anda haline lâyık en yüksek seâdet mertebesidir. Hidâyet üzere olan imâmlardan birinin kavli ile amelden onu bir başka imâmın kavline çevirmesi, onun için, çevrildiği şeyde, bu vakitte, kendisine lâyık derecesinde en olgun halde olmaktan aşağıya düşüş olduğu için, Allahü teâlâ tarafından seâdet ehline merhamet olup, tıbkı iyi bir doktorun okşaması gibi, din ve dünyası için, en büyük hisseyi ona vermeği gözetmesindendir. **En yüksek sıfatlar Allahındır. Mü'minlere rahmetiyle yakındır, duaları kabûl edicidir.**

Ey kardeşim! Bu kâidenin güzelliğine ve vuzûhuna dikkat et! Nice zorlukları çözüyor, nice sağlam hükümleri beyan ediyor. Zîra ona insaf nazarı ile baktığın zaman, diğer imâmlar ve onlara uyanların (radıyallahü anhüm) işin görünüşünde ve özünde, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarında düzgün itikada sâhib olursun ve o mezheblerden birinde olana veya birinden diğerine geçene aslâ itiraz etmez, zarûret zamanlarında, kendi mezheb imamından başka imâmı taklîd etmeğe dil uzatmazsın. Çünkü yakînen inanıyorsun ki, herbirinin mezhebi, temiz şerîatin hududu içerisindedir. Bunun izâhı ileride gelecektir. Muhakkak ki, bu temiz şerîat, müsamahalı ve geniş olarak gelmiştir. Şümülü büyüktür. Bu ümmet-i Muhammedin hidâyet üzere olan diğer imâmlarının sözlerini kabûl edicidir. Çünkü onların her biri, bulundukları şeyde basîrette olup ve doğru yol üzeredir. İhtilâfları da alîm ve hakîm olanın tedbirinden meydana gelen ümmete, yalnızca rahmettir. Allahü teâlâ, kendi katında, bu mü'min kulunun, beden, din ve dünya bakımından yararını filân işte bilmiş ve mü'min kullarına lütfü olarak onu yaratmıştır. Zirâ O, onu yaratmadan önceki halleri bilicidir. *O halde kâmil bir mü'min zâhiren ve bâtınen inanır ki,* Allahü teâlâ ezelde kendi katında, mü'min kulları için en iyiyi, onları bu mezheblere ayırmakta bilseydi, onlar için bu mezhebleri ortaya çıkarmaz ve onlar üzere karar kılmaz, onları tek bir şey üzerine sevk ederdi. Onlar için de ondan başkasına sapmak câiz olmazdı. Nitekim dinin aslında ya'nî itikadda ihtilâfı yasaklamıştır. Bunu Şûrâ sûresi onüçüncü âyetinde şöyle bildirir: **«Allah size, dinde tevhîd ve İslâm yolunu beyân etti. Ve onu Nûh aleyhisselâma da emr etti. Onu sana da vahyettik. İbrâhim, Mûsâ ve İsâ'ya (aleyhimüsselâm) da emr ettik. Şöyle ki, dinde sağlam ve sâbit olup, dağılmayınız.»**

Bunu iyi anla! Çünkü pek güzel, çok fâidelidir. Kendi hâlinin karışık olmasından kaçın! Eğer furû'daki ihtilâfı, usûldeki ihtilâf gibi tutarsan, ayağın felâket çukuruna düşer. Zira bizim için kadıyye hâlinde olan sün-

net, kitabdan açıkça anladığımıza göre, bu ümmetin müctehidleri arasındaki ayrılığın rahmet oluşudur. Hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimin ihtilâfı rahmet kılındı. Bizden öncekiler için azab idi.»** buyurulması ümmeti hakkında husûsî hallerindendir. Şöyle de denilir ki, Allahü teâlâ, ezelde, mü'min kulu için, dinini tamamlamakta kendi katında, uzuvlarını canlandırmada, temizlemeğe en uygun akar suyu bildiği için bunun gereği olarak, onun için bir imam yarattı. Herkes için bu sudan başka sularla abdest olmıyacağını, onun tarafından mutlak bir kaville bildirdi. Böylece himmetinden dolayı pek yüksek oldu. Mezkûr mü'min kuluna da, kendisi için en ihtiyatlı olanı yapması için, rahmet olarak, o imamı taklîd etmeği ilhâm etti. Yine Allahü teâlâ, bu mü'min kulu için, en iyisi ve en uygunu, kendi katında, abdestli iken, abdesti bozacak bir şeyi yapmağa azm edince, bu azmin kendisi, önceki abdesti bozduğu için, abdestini yenilemesi lâzım olur şeklinde bildiği için, bunun gereği olarak hidâyet üzere bir imâm yarattı ve bunun herkes için vâcib, ya'nî yapılması lâzım olduğunu, mutlak olarak onun tarafından bildirdi. O kuluna da, kendisi için en iyi olanı yapması için, bu imamı taklîd etmesini ilham eyledi. Yine Allahü teâlâ, kendi katında; bu mü'min kulu için en iyi ve uygun olanı, köpeğin karıştığı şeye temas etmekten çok sakınmalıdır, ağzının suyu, salyası, veya başka az bir sıvı da olsa, uzak durmalıdır; bunu yıkamak, temizlemek yedi şeyledir. Biri toprakladır diye bilince, bunun gereği olarak, onun için bir İmam yarattı ve bunun yapması herkes için şart olan bir iş olduğunu, onun tarafından mutlak kavil ile bildirdi. Bu kuluna da, kendisine en iyi olanı yapması için, o imama uymasını ilhâm eyledi. Yine Allahü teâlâ, kendi katında, bu mü'min kulu için, en iyi ve uygun olanın, her abdestte ağza ve burna su vermek olduğunu bildiği için, bunun gereği olarak, onun için bir imam yarattı ve herkes için bunun lâzım olduğunu, bu imam tarafından mutlak kavil ile bildirdi. Kendisi için evlâ olanı yapması için de, o kuluna bu imama uymağı ilhâm eyledi. Fıkhın diğer hükümlerinde de söz hep böyledir. Demek ki hidâyet yollarından her biri için, Allahü teâlânın ilminde, ehli olanlar vardır ve onlara, açık irşad yollarından bir yol ile, yahud ilhâm yolu ile, bu yolları göstermektedir. Netekim Allahü teâlâ, ezelde, kendi katında en iyi ve en uygun olanın te'lif olduğunu bilince, bu mizanın ortaya çıkışına memnûn olur. Makam, ahlâk ve hallerinde muvâfık kıldığına, diğer müctehidlerin mezheblerinin ayrılıklarının ve kavillerindeki esasların, büyük şeriatın pınarından kaynaklandığını gösterir ve bütün muhâl görünenlerin mahez ve esaslarının, kitab ve sünnet yolundan nasıl geldiğini ona bildirir. Bununla, diğer mezheb imamlarını hakkıyla anladığı ve doğruladığı için, kendisine en iyi olanı yapmağa koyulur. Etba'ına, ya'nî kendine uyanlara, diğer mezheb imamları da, Rablerinin hidâyeti üzeredirler kapısını aralamış olur. İnşâallah Cenâb-ı Hakkın lutfü ile bunu ileride açıklıyacağız. **Allahü teâlâ dilediğini doğru yola hidâyet eder.**

Allahü teâlâ kudreti ile, niçin aralarını eşit tutup, bu din imamlarını bir hal üzere bulundurmadı, yahud meselâ, imamı tarafından, onu taklid edenlere, bu hükmün herkes için mutlak olmadığını neden bildirmedi? dememelidir. Çünkü bu, Allahü teâlânın ilmine itiraz gibi olur.

Şunu da iyi bil ki, bu ümmetten her bir tâifenin, Allahü teâlânın ilminde, şerîatın hükümlerinden biri ile, ihtisâsı, bir özelliği vardır. Bu bazan, onları bulundukları dereceden daha yukarıya ilerletmek, bazan bulunduğu makamdan aşağı düşmekten korumak yolu olur.

Tekliflerin, ya'nî dinin emir ve yasaklarının, onları hakkı ile yerine getirenler için, dâimi terakkî ettirici olduklarını söylemek doğrudur. Zira itikadımız şöyledir ki, emir ve yasaklara uygun amel edenler, her nefeste terakkî ederler, ilerlerler. Çünkü Allahü teâlâ mevhibelerini, ihsânlarını ebediyyen sona erdirmez. **Allahü teâlânın ihsânı geniştir. Herşeyi hikmeti üzere bilerek verir.**

Ey kardeşim! Belki benzeri bulunmıyan bu güzel mizânın esasının bu büyük kaide üzere olduğunu anlamakla, bu **Mizân-ı Şa'râninin**, hidâyet üzere olan bütün müctehid din imamlarının mezheblerinin ve Muhammed aleyhisselâmın dinindeki mukallidlerinin medhali, girişi olduğunu öğrendin. Allahü teâlâ müslimanları bununla fâidelendirsin! (1)

Ey kardeşim! Bu Mizânı, henüz onu anlıyamıyan din kardeşlerime öğretmeğe başlayınca, dört mezhebin âlimlerinden bir kısmı, bunu dinlemek için yanımıza toplandı. Dört mezheb âlimlerinin, mezheblerinin bütün kavillerini nasıl ma'nâlandırdığımızı görünce, itiraf ettikleri gibi, dinliyenler de, bunun üstünlüğünü itiraf ettiler. Böylece okuma ve yazmasında, nikâhdan haram olanlar bâbına vardılar. Allahü teâlânın ihsânından, fıkhın son bâblarına kadar kırâatini, onlara tamamlamağı ümid ederim. Sonra benden, mukaddimedeki bu ibârelerden çok daha geniş ibâre ile açıklanmasını ve tarîkat ehlinin üsûllerine göre riyâzet yoluna sülûk etmeden, ma'rifetlerini, zevk yolu ile kalblerine ulaştırmamı istediler. Bununla, bedenim zaîf olduğu halde, sanki sırtıma, dünyanın bütün dağlarını yüklediler. İki hadîs veya iki kavlin arasını, bularak bir bâb içinde onlara îzaha koyuldum. Onlara göre, mukabilini nakz eden, bir başka bâbda, bir hadîs ve kavil getirdiler. Onlardan çok yoruldum, çok meşakkat çektim. Sanki evvelki ve sonraki zamanlardaki âlimlerden, kendileri gibi söyliyenleri, benim için bir araya topladılar, ve bana: «Buyurun, onların hepsi ile mücâdele edin ve ehli kalmayıp ortadan kalkmış olan ve yaşıyan mezheblerin hepsinin sahîh olduğunu, birinin diğerine tercih edilemiyeceğini, hepsinin temiz şerîat menbaından kaynaklandığını, onlara gösterin!» dediler. Bu ise,

(1) Bu cümle sanki kitabın İsminin tercemesidir. Çünkü bu Mîzân-ül Kübrâ kitabının esas ismi: **«Mîzân-üş-Şa'râniyye medhaletün li-cemi'i mezâhib-il müctehidîn min eimme-til hüdâ ve mukallidîhim fiş-şerîatil-Muhammediyye»** dir.

Allahü teâlânın ahkâmının sırlarını bilen ârîflerin yüklendikleri en ağır yüklerdendir. Sonra istihare ettim ve süâllerine, bu kitabı yazarak, Mîzânın izâhında cevab verdim. Islâm âlimlerinden, bu husûsta, benden önce te'lifi olanı bilmiyorum. Bu kitabda, ma'nalarının açılması ve izâhı bakımından, ihtiyâc düşeceğini bildiğim herşeyi son derece açıklama yolunu seçtim. Tenâkuz var denilen hadîslere ve fıkhın tahâret bâbından son bâbına kadar, müctehidlerin ve onlara uyan âlimlerin bütün sözleri ile beni haksız çıkarmağa uğraşmalarına, *şerîatin hafîf ve kuvvetli iki mertebesi* üzere yer verdim. Nihâyet, şerîatta bir tenakuz olmadığını anladılar. Çünkü bu, öyle bir mizândır ki, asrımızın insanı, nerede ise, onda bir tad bulmıyacak. Bu kitabın başına fâideli bir çok fasıllar koydum. Bu fasıllar, onlara zor gelen sözlerin açıklaması gibidir. Yahud binanın içine, odasına giden koridora benzer. Bazısı maddî örnekleri ihtivâ edip, bütün mezheblerin şerîat-i kübrâ kaynağından nasıl çıktığını ve sonraki zamanlarda gelen mukallidlerin, öncekilere nasıl birleştiğini, aklın anlamasına yaklaştırmaktadır. Öncekilerin evveli ilâhî vahy olup, Arşdan Kürsîye, ondan Kaleme, ondan Levh'e, ondan Hazreti Cebrâil aleyhisselâma, ondan da efendimiz Muhammed Mustafaya (sallallahü aleyhi ve sellem), ondan Eshâb-ı kirâma, ondan Tâbiîne, ondan Tebe-i tâbiîne, ondan müctehid imamlara, onlara uyan âlimlere ve kıyâmete kadar onlara uyanlara ulaşmıştır. Bunu, bir ağaca, bir ağa, bir dâireye veyâ denize benzeterek, kolayca açıklarız. Onlara bakan, düşündüğü zaman, din imamlarının hiç bir sözünün, şerîatin hâricinde olmadığını, hepsinin kendisine uyanlara şefâat edeceklerini, dünyada, kabirde, kıyâmette Sıratı geçinciye kadar bütün zorluklarda onları gözeteceklerini, her mezhebin ona uygun ihlâsla amel edince, Cennete kavuşturacağını, mezheb imamlarının makam ve yerlerinin, keşfde ihsân olunduğu gibi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) makamının âb-ı hayâtı *üzere olduğunu, re'yi, ictihâdı kötülemenin ne olduğunu* ve Allahü teâlânın dîninde, bütün imamların şer'î delil olmadan kendiliklerinden hüküm vermekten, konuşmaktan çok sakındıklarını bilir. Bilhassa İmâm-ı A'zam ebû Hanîfe (radıyallahü anh), bazılarının zannettikleri gibi değildir.

Fıkhın bâblarını, dînin emir ve yasaklarının hepsinin meşrû' olduğunun sebeblerini bildiren güzel bir Hâtime ile bitirdim. Dedim ki, dinin hükümleri beştir ve Allahü teâlâ tarafından indirilmiştir. Bunlarla Mîzânı büyültür, kıymetlendiririm. Bir benzerini, benden önce bir kimsenin yazdığını bilmiyorum. Bunun zevkini alan, sonsuz Cennete girer. Bütün müctehidlerin mezheblerini ve onlara uyanların sözlerini doğrular ve bu takrîr esnasında, onların makamlarına çıkar. Hattâ sanki o mezhebin veya sözün sâhibi gibi, delîlini ve çıkarıldığı yeri bilir. Müctehid imamların ve onlara uyanların sözlerinden her bulduğunu, âyet, hadîs, eser, icma' ve kıyâsa müstenid bulur bir hâle gelir. Doğrudur, gerçekten doğrudur. İnşâallah ilerideki fasıllarda bunun açıklanması gelecektir. **Bu, Allahü teâlânın büyük bir**

İhsânıdır. Bunu dilediğine verir. Allah büyük İhsânlar sâhibidir. Allahü teâlâ, bu kitabımı, ihsân edip, düşman ve hasedcilerin, insanları bunu okumaktan soğutmak için, benim sözlerimden olmıyan bazı şeyler karıştırmasından korusun! Nitekim bazı din düşmanları bunu bana yaptılar ve **El-Bahr-ül mevrûd fil-mevâsîki vel-uhûd** isimli kitabıma, şerîatin zâhirine uymıyan bazı şeyler kattılar ve Câmi-ül ezher ve diğer yerlerde dolaştırdılar. Büyük bir fitne ortaya çıktı ve yatışmadı. Nihâyet, üzerinde âlimlerin yazıları bulunan kendi nushamı onlara gönderdim. Onda düşmanların yaptıkları tahrîf ve hilelerden hiçbirini bulamadılar. Allahü teâlâ onları mağfiret eylesin! Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

Şimdi Mîzânı açıklıyan fasıllara başlıyoruz. Tevfîk Allahdandır.

FASIL — 1 —

Bir kimse, (müctehid din imamlarının bütün kavillerini iki hal üzere haml etmen, yorumlaman, hilâfı kaldırır; halbuki, iki âlim arasında tahakkuk eden hilaf, yorum ile kalkmaz) derse, cevabında deriz ki, evet öyledir. Lâkin, bu Mîzânın zevkini almıyanlara göre öyledir. Ama bir kimse bunun zevkini alır ve iki hadîs veya iki kavli iki hâle yorumlarsa, ona göre hilâf kalkmış olur. İlerdeki fasıllarda izâhı gelecektir. O halde ey kardeşim! İki tâife arasında tahakkuk eden hilâf, iki hâle yorumlamakla kalkmaz diyenin sözünü, bu Mîzânı anlıyamadığına yorumla! Hilaf, iki hale yorumlamakla kalkar diyenin de bu Mîzânı anladığına yorumla! Çünkü o, ehlullahın sözleri arasında, hiçbir zaman tahakkuk etmiş bir hilâf görmez. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemin!

FASIL — 2 —

Ey kardeşim, Mîzânın iki mertebesini ilk duyduğun zaman, bu iki mertebede insan mutlaka muhayyerdir, mükellef ruhsatla azîmet arasında muhayyer olup bunlardan dilediğini yapar düşünmekten çok kaçın! Zirâ daha önce sana iki mertebenin de vücûbî olup, ihtiyârî olmadığını bildirdik. Şartı, yedinci faslın başlarında istisna kısmında gelecektir. Şöyle ki, azîmeti yapabilenin, câiz olan ruhsatı işleme seviyesine inmesi evlâ değildir. Yanıma bir ilim talebesi geldi. Mezheblerin delilleri ve âlimlerinin kavilleri hakkında anlatırdım. Benim bunu, talebeye, bütün imamlar Rablerinin hidâyeti üzere olduğundan, azimetle ruhsatı işlemekte muhayyerdir şeklinde dediğimi sandı. Uzerime düşüp, din imamlarının delillerindeki geniş vukufumdan ötürü değil, hakâret etmek ve beni eksik göstermek için, filân bir mezhebe mukayyed değil derdi. Bu garîb Mîzânı anlayamamak özründen dolayı, Allahü teâlâ onu mağfiret eylesin. Bütün kardeşlerim bilmiş olsunlar ki, mezheb imamlarından birinin mezhebini anlatırken mezheb imamına sadece hüsn-i zan ve teslîm ederek değil, delillerini anlıyarak bildirdim. Bazıları öyle sanıyorlar. Bu sözümde şübhe eden, **Minhec-ül mübîn fî beyânı edillet-il müctehidîn** adlı kitabıma baksın. Haklı olduğumu kesin olarak anlar. Bununla beraber, delilini öğrenmeden bir sözü, imamlara nisbet etmekle yetinmedim. Çünkü onlardan biri, bazan o sözünden hilâfına dönmüş olabilir. Ama bu mevzudaki Kitab ve sünnetteki delilleri bilince, benim bu

mezhebi takrirden, açıklamaktan vaz geçmem doğru olmaz. İleride taharet bâbından fıkhın diğer bâblarına kadar bildirdiğimiz din imamlarının sözlerindeki tevcih ve ma'nâlandırmaları anlıyan, bunu bilir. Zira ben, bu Mîzânda, yüzümü, yaşayan ve unutulan kavillerin mukayesesine çevirdim. Bu mezhebler ile amel edenler, bunlarla tâat üzere olup, ölünciye kadar insanlara bunlarla fetvâ verenlerin, onlar bu işlerinde hatâ üzere idiler diyenlerin aksine, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarını bildim.

Kardeşim! *Anladın ki, ben,* belirtilmiş bir azîmeti işlemeğe gücü yettiği halde, *mü'min, azîmetle ruhsat* arasında muhayyerdir, ya'ni hangisini istese onu yapar *demiyorum. Böyle* söylemekten Allaha sığınırım. Çünkü böyle *söylemek din ile alay etmektir. Nitekim* Mîzânda, *ruhsatı,* ancak azîmeti yapamıyan yapar diye vardır. *Çünkü* bu halde ruhsat, onun hakkında azîmet olur. Bilâkis *derim ki, her mukallidin* insaf edip, ya'ni adâleti, orta yolu gözetip, mezheb *imamının ruhsat* dediği ile amel etmemesi lâzımdır, vâcibdir. Ancak *tabiî ki ehli ise. Ehli olana, gücü yetiyorsa,* imamından başkasının *dediği azîmetle amel etmek vâcib olur. Çünkü hüküm,* esas bakımından şâriin sözüne râcidir, başkasınınkine değil. Bilhassa başkasının, ya'nî başka müctehid mezheb imamının *delili daha kuvvetli* ise. Bazı mukallidler bunun hilâfına olup, bana, Buhârî ve Müslimde, imamımın almadığı bir hadis bulursam, onunla amel etmem dediler. Bu onların şerîati bilmediğindendir ve ondan uzak olanların ilki kendi imamıdır. Halbuki imamının bu hadîsi duymadığına veya ona göre sahîh olmadığına yorumlaması lâzımdır. İlerideki fasıllarda, bu husûs, inşâallah gelecektir. Zirâ Şeyhaynın, ya'nî İmam-ı Buhârî ve İmam Müslimin ittifak ettikleri ve bir kimse tarafından, hiç bir zaman, zaif sayıldığının söylendiği bir hadîs-i şerîfe rastlamadım.

Alimlerimiz buyuruyor ki, bir kimse mercûh olan kavil ile amel etmemelidir. Ancak dinde râcih olan tercih edilen kavilden daha ihtiyatlı ise, o zaman onunla amel edilir. Şâfiî mezhebinde, [Yedi yaş ve sonraki yaşlarda olan] kız çocuğuna, kadının saçına ve tırnağına dokunmakla abdestin bozulması böyledir. Kendi mezheblerine göre, zaif olsa da, dinde en ihtiyâtlısıdır. O halde, böyle kimsenin abdest alması, en iyi olur.

Bu Mizânın tadını tadan, bütün müctehid imamların mezheblerini ve onlara uyanların sözlerini, tıpkı bir kimse için olan tek bir şerîat gibi görür. Lâkin onun iki mertebesi vardır. Bunlardan, şartlarına uyarak, bir mertebe ile amel eden, isâbet eder, doğruyu yapmış olur. Bunun izâhı, inşâallah ileride gelecektir. Allahü teâlâ, ilhâm yolu ile, İmam Dâvûd-i Zâhirînin (radıyallahü anh), müştehat olmıyan küçük kız çocuğuna dokunmakla abdest bozulur kavlinin delilini, bana bildirdi. Şöyle ki, Allahü teâlâ, nisâ, ya'nî kadın ismini, kelimesini çocuklara kullanıyor ve Fir'avn kıssasını anlatırken, Kasas sûresi dördüncü âyetinde: «Oğullarını boğazlatıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu» buyuruyor. Anlaşıldı ki, Fir'avn, dünyaya gelen erkek ço-

cuklarını öldürtüyor, kız çocuklarını sağ bırakıyordu. İşte böylece Allahü teâlâ, kız çocuklarına, bu kıssada, kadın buyuruyor. Böylece hüküm, Allahü teâlânın: «**veya kadınlara temasla abdestiniz bozulur**» kelâmına kıyâs edilerek çıkmış oluyor. Çünkü ikisinde de kadın geçmektedir. Bu güzel bir istinbattır. Bunu başkasında bulamadım. Çünkü o, abdestin bozulma sebeblerinden birini, müştehat olsun veya olmasın, dişi olmaklığına bağladı. Ey kardeşim! Din imamlarının, kitab ve sünnette açık delil ile mutalli olamadığın, bütün sözlerini böyle bil! İmamlardan birinin sözünü red etmekten veya kendi anlayışın ile, onları zaif görmekten çok kaçın! Çünkü senin anlayışın, müctehid din imamlarının birinin anlayışı yanında toz gibi kalır. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

FASIL — 3 —

Bir kimse, «Size göre, bu Mîzânın ma'rifetine zevk ve keşf yolu ile ulaşamıyan bir mukallide, kendi mezhebindeki iki kavilden veya tevcîhden daha râcih, ya'nî tercih edilenle amel etmek vâcib midir? derse, **CEVAB**ında deriz ki, evet, bu Mîzânın zevkî makamına ulaşmadıkça, vâcibdir. Nitekim her asırda, bunun hilâfına amel eden çok insanlar vardır. Adı geçen Mîzânın zevkî makamına ulaşınca ise, âlimlerin bütün sözlerini ve ilim deryalarının şerîatin ilk pınarından fışkırdığını, ondan çıktığını ve yine onda son bulduğunu görür. Nitekim bunun açıklanması, bütün âlimlerin sözlerinin şerîat-i kübrâ menbaına kavuştuğunu bildiren maddî örnekler faslında, bu makam sâhibinin teşhîr meydanında gelecektir. Zira bunu keşf yolu ile anlıyan, bütün mezhebleri ve âlimlerinin sözlerini şerîat menbaına bitişik görür. Elin parmaklara ayrılmasındaki birlik veya gölgenin aslı ile arasındaki bağlılık gibi bulur. Böyle olan, mezhebleri, şerîat pınarından almada müsâvî gördüğü için, muayyen bir mezhebe göre ibâdet etmekle emr olunmaz. Çünkü şerîate göre birbirinden evlâ mezheb yoktur. Çünkü ona göre her mezheb, ağın ilk gözünden istifâde edilerek yapılan diğer gözler gibi, şeriat menbaından çıkmaktadır. Bağlılık husûsunda onu bir kimse beğenmese, aldırmaz. Bunun da açıklaması, inşâallah, ileride gelecektir. Bu keşfin sâhibi, yakîn makamında, müctehidlerle müsâvî olur. Bazan, bir kısmından da yukarıda olur. Çünkü ilmini şerîat pınarından almıştır. Müctehid hakkında şart olan, ictihad âletlerini elde etmeğe muhtâc değildir. Hükmü, su yolundaki câhilinki gibidir. Suyu bilen birisi ile giden de, kabını ondan doldurur. Ama âlimin, ya'ni bilenin aldığı su ile, câhilin aldığı su arasında fark yoktur. Şeriatte açıkça bildirilmiyenler dışında, açıkça bildirilenlerde, bu Mîzân ehlinin hepsi böyle hükmetmiştir. İnsan, bir âyet veya hadîsten istihrac, ya'nî ma'nâ çıkarmak, hüküm çıkarmak isterse, nahiv, usûl, me'âni ve diğer âlet ilimlerine muhtâc olur.

Nitekim biz bunu, **Mufahham-ül ekbâd fi beyâm mevârid-il ictihâd** *kitabında* açıkladık. Büyük bir *cild* kitabdır. Dilersen ona baş vurursun. *Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!*

FASIL — 4 —

Bir kimse, «Diğer mezheb *imamlarının*, Rablerinin hidâyeti üzere oldukları*na* doğru olarak inanmak *için*, böyle bir Mizânın zevkine ihtiyâc yoktur. Belki diğer *asırlardaki ilim talebesinin çoğunun yaptığı gibi, buna* teslim ve îman yeterlidir» derse, **CEVAB***'ında* deriz ki, Mîzânda sana bildirdiğim gibi, din imamlarını teslim,. *ya'nî doğrulamak*, kulun, din imamlarının kavillerinin sıhhatinde en aşağı derecesidir. Bizim bu **Mîzân** ile muradımız, bundan yukarı çıkmak ve mukallidin, imamların muttali' oldukları*nı* öğrenmesi ve onlar *gibi, nazar ve istidlâl veya keşif ve müşâhede* yoluyla ilmini almasıdır. İmam Ahmed (radıyallahü anh): «ilminizi, imamların aldıkları yerden alınız ve taklidle yetinmeyiniz. Çünkü bu, göze perdedir» buyurdu. Bu bahis, imamların, Allahü teâlânın dininde reyleri ile söyliyenleri zem bahsinde inşâallah geniş olarak gelecektir. Oraya baş vurula!

SUAL : *Bazılarına göre*, sihhatte naslara ilhak edilmiş olduğu halde, Allah âlimleri, *ne için, âlimin* keşf yolu ile aldığı ilimle ameli vâcib görmemişlerdir?

CEVAB : Alimlerin, keşif yolu ile edinilen bilgilerle amelî vâcib kılmamaları, bunların bir âlimin zâhirî nakil yolu ile aldığı ilimlerden zaif veya *noksan olmalarından değil, keşfin kat'î olduğu zaman*, gerekli *olan* şeylerde kitâb ve sünnetin açık delillerinden sayılmasına muhtâc olmamasındandır. Çünkü böyle keşif, elbette onlara uygun olur. Ama keşfin doğruluğu kat'î değilse, buradan o ilmi alanın hatâdan emîn olmadığı meydana çıkar. Bazan keşfine, şeytanın hîleleri karışır. Zirâ, İmam-ı Gazâlînin ve diğer âlimlerin buyurdukları gibi, Allahü teâlâ şeytana, mükâşefe ehlinin ilmini aldığı gök, Arş, kürsî, kalem veya Levhin sûretinde bulunma gücünü vermiştir. Keşf sâhibi, bu ilmin, çoğu zaman, Allahdan olduğunu zanneder ve onu alır. Böylece saptır ve başkalarını da saptırır. Bu sebebden, keşf sâhibine, keşf yolu ile aldığı ilimleri, onlarla amel etmeden, Kitab ve Sünnetle karşılaştırmasını, uyarsa amel etmesini, uymazsa onunla amel etmesinin yasak olduğunu şart koşmuşlardır. Buradan anlaşılmış oldu ki, bir kimse, keşfine hatâ karışmadan, ilmini şerîat pınarından alırsa, yaşadığı müddetçe ondan dönmesi doğru olmaz. Çünkü o, nakil yolu zarûrî olan şeriate uygundur. Sahih olan keşifler dâimi gelince, şerîate uygun olur. Alimler arasında bu söz meşhurdur. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

FASIL — 5 —

Bir kimse bu **Mîzâna** dil uzatır ve geçtiği gibi, «Bu Mîzân, bir kimse için, diğer mezheb imamları Rablerinin hidâyeti üzeredir doğru itikadını vermeğe yeterli değildir» derse, **CEVAB** olarak deriz ki, bu kitab, insanın dili ile, söylediği diğer mezheb imamları, Rablerinin hidâyeti üzeredir sözü ile, buna kalbi ile inanması arasında, ekseriyetle takdir ettiğimiz birleştirme yoludur. Ey kardeşim, kalb ile dili birleştirici bir başka yol takdir ediyorsan, bulabiliyorsan, onu bize söyle, biz de bu Mizâna yazalım ve onu da ayrı bir yol olarak bildirelim. Herhalde bildirdiğimiz bu Mizânın doğruluğuna dil uzatan, ancak bu hased ve taassubu taşıyandır. Çünkü o, şerîati, kuvvetli ve hafif iki mertebeden, hiçbir zaman, ileri götüremez. Bu sözümde şübhe eden, aksini isbatlasın. Ben de onun sözüne döneyim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben müslimanlara nasîhat ediciyim. İnatçı değilim. Nefsime pay çıkarmak için, ilim izhâr edici değilim. Din kardeşlerimi, imamlarının sözlerinde doğru itikâda irşaddan kat'-i nazar ederek, nefsime uğraşmıyorum. Bildirdiğimiz şey'e din kardeşlerimin irşadını istemeseydim, bu kıymetli Mizânın ilmini, elbette onlardan saklardım. Nitekim ifşâsı ile emr olunmadığım ledünnî ilimleri onlardan sakladım. Buna, **el-Cevher-ül masûn ves-sırr-ül merkum fimâ tünticühül-halvetü min-el-esrâr vel-ulûm** kitabımızda işâret ettik. Biz onda, Kur'ân-ı azîm ilimlerinden üçbin kadarını bildirdik. Zamanımız ilim talebesinden hiç birinin, tefekkür ve kitabları dikkatle okumak sûretiyle, onun bir ilmini anlama mertebesine çıkmağa yolu yoktur. Bunun yolu ise sahih keşîfdir. Ârife, Kur'ân-ı kerîm okurken, bu ilimler, kendiliğinden çıkar gelir. Nutkundan ayrılmaz. Hattâ sanki bu ilim, bu kelimenin nutkunun aynıdır. İlim nutktan ayrılınca, o ilim ehlüllahın ilmi değildir, fikir neticesinde olan bir ilimdir. Fikir ilmi ise, *zaif ve sakattır.* Ehlüllah katında ona güvenilmez. Çünkü ehlinin ondan dönme imkânı vardır. Keşf ilmi ise böyle değildir. Biraz önce söylemiştik. Bunu iyi bil, sonra lâzım olur.

FASIL — 6 —

Bu Mîzânı duyunca, ona bakmadan veya sâhibi ile bulunmadan, sâhibini inkâra kalkmaktan ve: Filân kimsenin, mezheblerin arasını birleştirmesi ve onları bir mezhebmiş gibi göstermesi nasıl doğru olur demekten çok sakın! Çünkü bu senin câhilliğini ve dinde tehevvür sahibi olduğunu gösterir. Bilâkis sâhibi ile beraber bulun ve onunla münâzara eyle. Eğer delillerle seni tatmin ederse, benzeri daha önce söylenmemiş olsa da, onun sözüne dönmen lâzım olur.

Bu Mizânı ortaya çıkaran, şerîati bilmiyor demekten de kaçın! Yalana düşersin. Çünkü bütün mezheblerin kavillerindeki hükümleri tevcîhe, doğru

ma'nâlandırmağa gücü yeten onun gibi birisine câhil denirse, şu anda yeryüzünde âlim kalmamış olur. Imam Muhammed bin Mâlik (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: İlimler, ilâhî hediyyeler ve ledünnî ihtisaslar olunca, Allahü teâlânın, evvelkilerden kimseye muttali' etmediklerini, sonra gelenlere saklaması, bid'at, ya'nî sonradan ortaya çıkmış sayılmaz. Ey kardeşim, Allah aşkına, Hakka dön ve dil ile kalb arasındaki itikadın bir olsun. Onceki âlimlerin, bu Mizân gibi bir kitab te'lif etmiş olmamaları, seni bundan men etmesin! Çünkü Allahü teâlânın cömerdliği, her asırda, âlimlerin kalblerine, dâima akmaktadır. Tabiî anlayış bilgilerinden hakikî keşfî ilimlere çık! Bunu, tabiatın sevmese istemese de, yap! Çünkü ledünnî ilimlerin alâmetlerinden biri, akılların onu kabûl etmeyip atmasıdır. Yolu garîb olduğu, bilinmediği için, ancak teslîm ile kabûl edilir. Çünkü keşf yolu, tefekkür yoluna ters düşer. İnşâallah ilerideki fasıllarda anlatılacaktır. Tâlibin, diğer mezheb imamları Rablerinin hidâyeti üzeredirler itikâdının doğru olmama alâmetlerinden biri, bir vâkı'ada, kendi imamından başkasını taklîd ettiği zaman, içinde bir darlık ve zorluk hâsıl olmasıdır. O zaman ona denir ki, hani sen, imamından başka müctehid din imamlarının da, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarını söylerdin. Niçin hidâyetten kalbine darlık ve zorluk geliyor? İşte burada onun iddiası bâtıl olup, akıllı ise, itikâdının doğru olmadığını anlar. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 7 —

Ey kardeşim! Bilmiş ol ki, ben bu Mizânı, ilim talebelerinin, bu konuda, müteaddid defalar, müteaddid süâller sorması üzerine yazdım. Bana söyledikleri, bizim muradımız, diğer müctehid İmamların bütün sözlerinde, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarına, dil ile söylediğimiz doğru itikâdın, kalbde de uygunluk mertebesine gelmesidir demeleridir. Bunun için, şerîatin diğer delillerinde ve âlimlerin sözlerinde onlar için dikkatle araştırma yaptım. Gördüm ki, kuvvetli ve hafif iki mertebenin dışında değillerdir. Kuvvetli olanlar kuvvetliler için, hafif olanlar zaifler içindir. Bu daha önce de geçmişti. Lâkin istisnâ, ancak, ihtiyârî olarak bildirilen hükümlerde olur. Çünkü kuvvetli için bunda, ruhsat mertebesine inmek, hafifi yapmak vardır. Halbuki kuvvetli olanı yapmağa gücü yetmektedir. Adı geçen iki mertebe Mizanda olmaz. Ondakiler vücûb tertibi üzeredir. Bu, abdest alacak kimsenin mest giyiyorsa, mestini çıkarıp ayağını yıkamakla, mestini çıkarmayıp üzerine mesh etmesinde muhayyer olması gibidir. Çünkü bu iki mertebeden biri diğerinden efdaldir. Nitekim sen de, ayakları yıkamanın efdal olduğunu bilirsin. Ancak, hadîslerin sahîh olduğunu bildiği halde, meshetmekten kaçınan için, mesh etmek daha efdaldir. Bu iki mertebe, bu şahıs hakkında da vücûb tertibi üzeredir diyene göre, şu manâdadır. Eğer Allahü teâlâya efdal ile ibâdeti isterse, efdal olanı yapması, üzerine vâcib

olur. Azîmeti işler. O da, ya, insanların çoğunun hâline nazaran ayakları yıkamaktır, ya da, özellik gösteren bu nâdir kimse gibi, sünneti işlemekten nefret edene nazaran mesh etmektir. Bizim efdal sözümüz, vücûbi nefy etmez. Nitekim nasihat ettiğin, bir kimseye, kardeşim Allahın rızâsı senin üzerine olsun dersin. Çünkü o, senin için Allahın gadabından evlâdır. Bunun gibi, tertîbin vücûbundan kimini, Mîzânın iki mertebesinde istisnâ tutmak lâzımdır. Bu da, Şârî' tarafından, ikisinden biri için neshi sübût bulmaksızın, iki işin iki vakitte yapılması sâbit olunacadır. Bir vakitte bütün başı meshetmek, diğer bir vakitte de bir kısmını meshetmek; yahud bir vakit abdestte müvâlât (a'zâları birbiri ardından yıkamak), başka vakit muvalâtsız abdest almak ve benzerleri böyledir. Bu gibi hallerde bütün başı mesh etmeği ve müvâlâtı, bir kısmını mesh etme veya müvâlâtsızlığa takdîm etmek vâcib olmaz, gerekmez. Ancak mükellef, Allahü teâlâya evlâ olanla yaklaşmak isterse böyle yapar. Benzerlerini de buna kıyas edersin.

Abdullah bin Abbâsın (radıyallahü anhümâ) sözüne gelince: «Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) fi'linden olan iki şeyin sonuncusu muhkem ve nâsihdir.» Bu söz ekseriyetle olup, küllî değildir. Zira eğer bu küllî olsaydı, başın hepsi veya bir kısmı esasında, kesinlikle önce olduğu bilinenin nesh edilmiş olduğuna hükm ederdik. Çünkü işin Resûlullah tarafından başın hepsini veya bazısını meshde bitmiş olması lâzımdır. Böylece sondan bir evvelki mensûh olmuş olur. Bir kimsenin başın hepsini meshetmeli veya hepsini mesh etmek gerekmez demesinde, herhangi bir mezhebe dil uzatma korkusu yoktur. İmam Muhammed bin Münzir (rahmetullahi aleyh) buyurur ki: «Şârî' (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından iki işi iki vakitte yapmak sâbit olup, nesih sâbit olmayınca, bu iki iş ihtiyârî olur. Mükellef bir vakit birini, başka vakit diğerini yapar. Mîzânın iki mertebesinden bildirdiğimize göre, başın hepsini mesh etme gereğini, meselâ yaz mevsimine, bir kısmını mesh etmeği kış mevsimine yorumlamak lâzım olur. Bilhassa başında saçı olmıyan, yahud saçını yeni kesmiş olan, yahud başındaki bir çıbanın, yaranın akmasından korkan, bir kısmını mesh eder. Ey kardeşim, bunu bil ve benzerlerini buna kıyas eyle. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 8 —

Ey kardeşim! Bu mizânda bildirilen azîmet ve ruhsattan muradımız, mutlak teşdid ve tahfifdir. Usûl âlimlerinin kitablarında tahdid ettikleri azimet ve ruhsat değildir. Hafif mertebesine ruhsat dememiz, karşısındaki kuvvetliye veya efdale göre olup, başka değildir. Yoksa âciz mükellef, şer'an tâkatının üstünde, dışında olan işi yapmakla teklîf olunmaz. Tâkatinin üstündeki ile teklîf olunmayınca, ruhsatı işlemek, onun için, kuvvetlinin

azîmeti yapması gibi vâcib olur. Âciz olan, ruhsattan o işi tamamen terk etme derecesine inemez. Nitekim mutlak suyu olmayıp, toprağı kullanabilenin teyemmümü terk etmesi câiz olmaz. Aynı şekilde farz namazında ayağa kalkamayıp, otururak kılabilenin, yanına yatarak kılması, sağına veya soluna yatabilenin sırt üstü kılması, Sırt üstü yatabilenin göz ile îmâ ile kılması, gözle imâ ile kılabilenin, namazın fiillerini kalb ile yapmakla yetinmesi câiz olmaz. Nitekim bunlar fıkıh kitablarında bildirilmiştir. İşte bu mertebelerden herbiri, bir öncekine göre azîmetle ruhsat gibidir. Bir öncekinden âciz olmayınca, bir sonrakine inmek câiz değildir. Vel-hamdü lillahi Rabbil âlemîn.

FASIL — 9 —

Ey kardeşim, şunu açık olarak bil ki, ruhsatı veya mefdûlü, şartları ile yapan, bu yaptığında, Rabbinin hidâyeti üzeredir. İmamı bunu söylememiş olsa da böyledir. İlerideki fasıllarda geniş olarak anlatılacaktır Nitekim azîmet ve efdal olanı, külfet ve meşakkatle yapan, meşakkatinin büyüklüğünden Şâri' tarafından, bu iş kendisine yükletilmese de, bunda Rabbinin hidayeti üzeredir. Ancak Şâri' tarafından bunun muhalifi gelmiş ise, o zaman böyle değildir. Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem): **«İyilik, seferde oruç tutmak değildir»** hadîs-i şerîfi böyledir. Çünkü bunda, müsâfir için efdal olan, oruçtan hasıl olacak zararlardan ötürü, orucunu açmaktır. Ma'lumdur ki, insanı Allahü teâlâya yaklaştıran şeyler, bir beğenmesizlik olmadan, gönül rahatlığı ve muhabbetle yapılırsa, güzel şeylerdir. Meşakkatinden dolayı, istenmeden yapılan her şey de, Allahü teâlâya yakınlık sağlamaktan çıkar. Bilhassa bizim konumuz olan mes'elede. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) müsafire zarar verecek olan orucun iyi ve Allahü teâlâya yaklaştırıcı olmadığını buyurmuştur. Biz Şerîatın sâhibine tâbiyiz. Bir kimse, ancak şeriatin sâhibinin izin verdiği ve kendisinin iyi bulup, gönül rahatlığı ile yapmak istediği mendûblarla, Allahü teâlâya yakınlık kazanabilir. İzin verilmiyenler ise, bid'ate daha yakındır. Bid'atlerin hepsi, kitab ve sünnetin zâhirini aksettirmiyor ki, onunla Hakka yaklaşılsın. Kardeşim, şeriatin sâhibinin, uykulu halde nemaz kılmağı men'ettiğini düşünürsen, bunu anlarsın. Çünkü bir kimseye uyku gâlib olunca, namaz mükellefiyyeti nefsine, kendine ağır ve istenmiyen şey gibi olur. Bunda da tâati severek yapma sebebiyle tereddüb edecek sevâbın azalması gizli değildir. Ey kardeşim, bunu bil ve ruhsatla amelde şartlarına dikkat et! Çünkü Allahü teâlâ, azîmet kıldığı şeyleri yapmağı sevdiği gibi, ruhsat verdiği şeyleri yapmağı da sever. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 10 —

Bir kimse,: «Alimlerden birinin sözlerinde, mezheb imanlarının sözlerini iki hâle hamledip şerîate çevirmekle, bu Mizânı te'yid eden sözler gör-

dünüz mü?» derse, **CEVAB**'ında deriz ki, evet, gördük. Şeyh Muhyiddin, **Futûhât-ül Mekkiyye** ve diğer kitablarında keşf sâhiblerinden bildirir: «Bir kul, bir mezhebe bağlı olarak büyüklerin makamlarında sülük edince, ondan başkasını görmez. Elbette bu mezheb onu, imamının, sözlerini aldığı menbaa kavuşturur. Burada bütün imamların kavillerinin, sözlerinin hepsinin bir denizden alındığını görür. Böylece mezhebine olan bağlanma, zaruri olarak ondan ayrılır ve bundan önceki itikadına muhâlif olarak, mezheblerin hepsinin müsâvî olduğuna hükmeder. Şeyh Muhyiddin-i Arabî (Kuddise sirruh) buyurur ki, söylediğimizin bir benzeri de, peygamberlerin, ictihadla birinin diğerine üstünlüğünü söylemektir. Sonra, şerîatlerinin hükümlerini aldıkları vahyin şuhûduna kavuşunca, ictihadla olan üstünlük ondan ayrılır ve peygamberler arasında fark görmez olur. Ancak zanni değil, yakînî hüküm ile olan Allahü teâlânın keşf ettikleri bundan hâricdir. Bunun benzeri mukallid için, müctehid din imamlarının mezheblerini aldıkları menba'a muttali' olmalarıdır.»

Bunun gibi, bu Mizânı te'yid edenlerden biri de, Şeyh Bedreddîn-i Zerkeşînin fıkıhda yazdığı **Kitâb-ül Kavâid**'inin sonundaki şu sözleridir: Allahü teâlâ seni tâatine muvaffak eylesin! Bil ki, ruhsat ve azîmetleri, kendi yerlerinde almak, edâ etmek, matlubdur. Mükellef kimse, ruhsatı işlemekle, Allahü teâlânın kabûl buyurduğu şeyi yapmağa niyyet ederse, o iş efdal olur. Nitekim: «Allahü teâlâ, azimetlerini yapanı sevdiği gibi, ruhsatlarını işliyeni de sever» hadîs-i şerîfi buna işâret etmektedir.

Ey kardeşim, bu esası anladıktan sonra bil ki, şeriatin istediği, uygunluk ve hilâfı, mümkün olduğu kadar ona çevirmektir. Nitekim vera' ve takvâ ehli imamlarının ameli bunun üzerinedir, Ebû Muhammed Cüveynî ve benzerleri gibi. O **Muhît** kitabını yazdı ve onda, muayyen bir mezheb üzere bir şey iltizâm etmedi ve: Bu vera' ve takvâ sâhibleri hakkında azîmetler bâbındandır. Nitekim onlara göre, muhtelefün fih ile amel, ruhsat bâbındandır. Zarûrî bir işe düşen kimse, bunu azîmetle yapabiliyorsa yapar. Onu terk de edebilir. Bu zor amel, eğer râcih ise, ona kuvvet ve azîmeti almak bâbından olur. Azîmetle alması, yapması mümkin değilse, ruhsatla alır. Nitekim bazı yerlerde zaif kavli almasi vardır. Bu onun için, tam muhalefet bâbından olmaz. Zerkeşî buyurur ki, bunu öğrendikten sonra, dört imamdan veya diğer imamlardan birinin, ruhsat veya azîmetten müslimanlar için üzerine aldığı işin, ancak bu **Kavâidde** bildirdiğimiz ölçü ve had doğrultusunda olduğunu anlarsın. O halde müctehid mezheb imamlarını taklid eden herkesin, maksadlarının bu olduğunu bilmesi lâzımdır. Zerkeşînin (rahimehullah) **Kavâidi** sonundaki sözü burada bitti. Bu sözleri, bu Mizânın doğruluğu için en büyük şâhidlerindendir.

Bizim erişebildiğiniz bilgilerde, dört imam ve diğerlerinden herhangi birisinden bize, bütün müslimanlar hakkında, işi tamamen azimet tarafına sürüp, hep azimeti söyliyen, yahud ruhsat tarafına itip, hep ruhsatı bildi-

ren bir nakil yoktur. Ancak bazıları için azîmet, bazıları için ruhsatla amel vardır. Ama insanlara dört mezheble fetvâ veren, şeyh imam fakîh muhaddis müfessir ve usûl âlimi, şeyh Abdülazîz-i Dîrînî, Şeyhülislâm İzzeddin bin Cemâ'a Makdisî, Şeyhulallâme Şeyh Şihâbeddin Berlesî (rahimehümullah) gibilerin olduğu bize bildirildi. Celâleddin-i Suyûtî (rahmetullahi aleyh), bir çok âlimlerden nakleder ki, onlar insanlara dört mezheble fetvâ verirlerdi. Bilhassa bir mezhebde olmıyan, bir mezhebin usûl ve naslarını bilmiyen avama böyle fetvâ verirler ve: «Böyle avam için böylesi daha uygundur» derlerdi.

SUAL: Bir kimse,: «Kendileri bir mezhebi taklîd ettikleri halde, bu âlimlerin insanlara herbir mezheble fetvâ vermeleri nasıl doğru olur? Halbuki, imamının kavlinden çıkmamak, mukallidin şanındandır» derse,

CEVAB'ında deriz ki, bunlardan biri, ictihad-i mutlak-ı müntesib, ya'ni mezhebde müctehid makamına çıkmış olabilir. Bu mertebede olan müctehid, mezheb imamının Kâide ve usûllerinden çıkmaz. Ebû Yûsuf, İmam Muhammed bin Hasan, İbni Kasım, Eşheb, Müznî, Ibni Münzir, İbni Süreyc gibi. Bunların hepsi, imamlarının açıkça belirtmedikleri şeylerde, insanlara fetvâ vermişlerse, mezheb imamlarının kâidelerinden çıkmamışlardır. Celâleddin Suyûtî (rahmetullahi aleyh) bildiriyor ki, mutlak ictihad iki kısımdır. Mutlak-ı gayri müntesib; dört mezheb imamı böyledir. Mutlak müntesib, yukarıda bildirdiğimiz eshâbının büyükleri gibi. Dört mezheb imamından sonra, İmam Muhammed bin Cerîr-i Taberîden başkası, gayr-i müntesib olan mutlak ictihâd iddiasında bulunmadı ve onun bu iddiası kabûl edilmedi. Yine mümkindir ki, insanlara dört mezheb üzere fetvâ veren o âlimleri, Allahü teâlâ, şerîatin ilk menbaına muttali' eylemiş ve müctehid mezheb imamlarının bütün sözlerinin orada birleştiğini görmüşler ve insanlara mizânın iki mertebesi hükmünce fetvâ vermişlerdir, genel bir hükümle değil. Kuvvetliyi ruhsat, zaîfi azîmet olarak emr etmemişlerdir. Onlar sanki, mezheblerini bildirmekte, dört mezheb imamlarının vekilleridirler ve bütün delillerine muttali' olmuşlardır. Bu makamın, eski büyük âlimlerden bir kısmında hâsıl olduğu bize ulaşmıştır. Şeyh ebû Muhammed Cüveynî, imam İbni Abdülberr-i Mâlikî bunlardandır. Buna delil şunu gösteririz ki, adı geçen ebû Muhammed, Muhît isminde bir kitab yazdı. Biraz önce Zerkeşîden alarak bildirdiğimiz gibi, o kitabda bir mezheble mukayyed kalmadı. Bunun gibi Abdülberr'de diyor ki: Her müctehid müsîbtir, ya'nî isâbet edicidir. Ya şerîat-i kübrâ üzere, bildirilen fiil veya kavil olarak bilmelerindendir ki böylece bütün âlimlerin sözleri ondan çıkmaktadır. Allahü teâlâya hamd olsun ki, biz buna muttali' olduk. Ya da, her ikisi bunu şerîatin sâhibini, müctehidin hükmünü, Kitâb ve Sünnetten istinbat eden diye takrir ve tarif etmeslndendir. Şeyh İzzeddin İbni Cemâ'aden bize ulaştığına göre, avamdan birine, bir mezheb imamına göre fetvâ verdiği zaman, fetvâsını

verdiği imamın, bütün şartlarını yerine getirmesini emr ederdi ve ona: «Şartlarından birini terk edersen, onun veya başkasının mezhebine göre ibâdetin sahîh olmaz. Zirâ her mezhebden toplayıp ibâdet eden mülfıkın ibâdeti, bu mezheblerin bütün şartlarını kendinde bulundurmadıkça, sahîh olmaz» derdi. Bu onun dindeki ihtiyâtından ve müslimanlardan birinin ibâdetine noksanlık gelmesine sebeb olma korkusundan idi.

SUAL: Dört mezheb üzere fetvâ verenin, mukallidlere, nakil bakımından râcih olanla mı fetvâ vermesi, yoksa kavillerden dilediği ile mi fetva vermesi lâzım olur?

CEVAB: Elbette râcih olanla fetvâ vermesi lâzım olur. Çünkü mukallid, ona, kendine göre değil, mezheb imamına göre râcih olanla fetvâ vermesi için sormuştur. Ancak mercûh olan, sorana, dinde ihtiyatlı olan ise, mercûh ile fetvâ verir ve bir mahzuru yoktur.

Celâleddin-i Suyûtî (rahmetullahi aleyh) mutlak müntesib ictihad davasında bulunduğu zaman, insanlara Şâfiî mezhebinde ercah olanla fetvâ verirdi. Kendisine, niçin size göre ercah olanla fetvâ vermiyorsunuz? dediklerinde,: «Bana bunu sormuyorlar, İmam ve Eshâbı katında olanı soruyorlar» dedi. O halde, insanlara dört mezheb üzere fetvâ verenin, mukallidlere, ya'nî bir mezhebde bulunan kimselere fetvâ verebilmesi için, her mezhebde ercah olanı bilmesi lâzımdır. Yoksa, süâl soranın, kendi ilmine ve dinine güvendiğini, ve verdiği fetvâ ile ona göre mercûh da olsa, kalbinin rahatladığını bilince, bu gibi durumlarda, her mezheb ehli katında ercah olanı bilmeğe muhtâc olmaz. Bunu unutma!

FASIL — 11 —

Mîzânın iki mertebesinin de doğruluğunun izâhıdır. Bildirilen her hadîs-i şerîfe, yahud istinbat edilen her kavle bakarsan, elbette ikisinden birini hafif, diğerini kuvvetli bulursun. Bundan başkası olmaz. Hafif olan hadîs veya kavil, bazan, senin mezhebinde sahîh ve râcih olur, bazan zaif ve mercûh olur. Ey kardeşim, senin hâlin, onunla amel ederken, Mizânın iki mertebesinden birinin ehli olmanın dışına çıkamaz. Bir başka mertebede olamazsın. Ruhsat, ya'nî hafifle amel faslında bildirdiğimiz gibi, bulunduğun mertebenin bütün şartlarını gözetmelisin. Herkese, kendi hâline göre fetvâ verirsin, kendin onu yapmasan bile. Çünkü o, ona muhatabdır. Bunu bil ve buna göre amel et! Başkasına ise, hangisinin ehli ise, ona göre fetvâ ver! O halde, şâfiî mezhebinde olan birisi, normal halde abdestli iken, ön ve arka kaba avret mahallerine dokunup, o abdestini yenilemeden, Ebû Hanîfeyi takid edip, namaz kılsa, olmaz. Aynı şekilde, Fâtihayı okuyabildiği halde, Fâtihasız farz veya nâfile kılsa, yahud Kur'an okuyabildiği halde, zikir ile namaz kılsa, olmaz. Bunun açıklanması, inşâallah, âlimlerin kavillerini tevcih ederken gelecek.

Senin için, nefsinle mücâhede yolunu seçmekte, meşakkatle olan azimeti yapma derecesine yükselmek olduğu gibi, bu Mizândaki şartlarına uyularak ruhsat mertebesine inmek vardır. Bu da ancak hissen ve şer'an diğerini yapamadığın zamandır. O zaman bu iki mertebenin herbirinde, Rabbinin hidâyeti üzere olursun.

Bazan bir hükümde, iki kavilden fazlası olur. Hâzık, ya'nî mütehassıs olan, kuvvetliye yakın olanı, kuvvetliye; hafîfe yakın olanı, hafîfe getirir. Aynı seviyede olan mufassal kaviller böyledir. Mizânın önsözünde bunu anlatmıştık.

Birinin diğerine ilhak edilmediği veya girmediği iki şiddetli, kuvvetli veya iki hafif delil ve kavil bulunması imkansızdır. İstersen bunu, mezhebinin bazı kavilleri ile bir araya getirerek, istersen mezhebindekilerle ve muhâlif mezheblerde olan mukabili ile tecribe et! Bu ikisini, hafif ve kuvvetlinin dışında bulmayacaksın. Mîzânda geçtiği gibi, ikisinden herbiri için, tekliflere mubâşeret hâlinde, insanlar vardır. Müctehidin ictihadı ile vâcib veya haram dedikleri de böyledir. Herbiri iki mertebeye râcidir. Zirâ haramın mukabili, mendubu da içine alan haram olmamaklıktır. Bazıları dediler ki, müctehidin vâcib veya haram dedikleri, evlâ mertebesinde olurlar. Mukabilleri ise, hilâf-i evlâ mertebesinde bulunur. Çünkü şerîatin sâhibinden başka, bir şeyi haram veya vâcib kılacak kimse yoktur. Ama sözün doğrusu ve hak olan şudur ki, mutlak müctehid harâm ve vâcib kılar. Alimlerin bunda icma'ı vardır. Belki, bu bazı dediklerimizin sözü de, iki mertebeye râci' olur. Zirâ evlâ olan, ekseriyâ teşdîd mertebesinde olur. Bu evlâ, yapmak veya yapmamak şeklinde olsun, istenen şeyi, biraz daha ağırlaştırmak, katılaştırmak içindir. Hilâf-i evlâ ise, ekseriyâ, tahfîf mertebesindedir.

SUÂL: Şeriatin sâhibi, istinbat ettiklerini tasrîh etmemekle ya'nî doğruluklarını açıkça söylememekle beraber, müctehidlerin sözlerini, şeriat cümlesinden nasıl söylediniz?

CEVÂB: Bu vücûb veya haramı, delillerin karinelerinden bildiklerine, yahud keşf yolu ile şerîatin sâhibinin muradını anladıklarına haml etmek vâcibdir. Onlarda, bu iki yoldan biri muhakkak vardır. Bazı müctehidler ikisini birlikte bulundururlar.

SUÂL: Hadîs ve kavillerden tek vârid olanlar hakkında ne dersiniz?

CEVÂB: Bunlar, mukabili olmayıp, mecmaûn aleyh olanlardır. Onlar için, Mizânın iki mertebesi tatbîk edilmez. Bunlar mukabili nesh olmuş hadîs, yahud müctehidin rucû ettiği kavil, yahud âimlerin hilâfında icma' ettikleri gibidir. O halde bildirilende, tek mertebe mevcûd olup, bir kimse için meşakkatli olmayınca yapılması, meşakkatli olunca yapılmaması şeklinde olmayıp, herkes için aynıdır. Yukarıda bildirilen meşakkat ise böyle

değildir. Çünkü onun hakkında teşdîd ve tahfîf bulunur. Emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i anil münker gibi. Zira bu ikisinden her biri için tahfîf ve teşdîd vardır. Şiddetli, ya'nî kuvvetli olanı bazı âlimlere göre, canından veya malından korksa da, mükellefden ma'rûfu emr, münkeri nehy sâkıt olmaz, hafifi ise, diğer âlimlere göre, bildirilen korkular olunca sâkıt olmasıdır. O halde birincisi, dinde kuvvetli olanlar içindir. Âlimler ve sâlihler böyledir. İkincisi, avamdan imanı ve yakîni za'îf olanlar içindir.

SUAL: Evliyâdan, kalbi ile Allahü teâlâya teveccühle münkere mâni olan için iki mertebe söylenebilir mi? Zirâ bu teveccühle şarab kabını kırıyor, zinâ etmek istiyen erkekle kadının fercleri arasında engel teşkil ediyor.

CEVAB: Evet, iki mertebe burada söylenir. Zirâ evliyâdan biri, bunda, Allahü teâlâya teveccühü vâcib görür ve bununla münkeri izâleye kâdir olmuş gibi olur. Biri de, bunu vâcib görmez. Belki masiyetlerini açıkça yapmıyanların vücudunda vâki' münkerleri keşf ile muttali' olmağı beğenmez. Çünkü bunda insanların gizli işlerini bilmek vardır. Bazılarına göre buna şeytanî keşif ismi verilir. Böyle olanın, Allahü teâlâdan, kendi ile onun arasında perde olmasını istemesi vâcib olur.

SUAL: Kendisinde, münker işliyene mâni olunca veya şarab kabını kırınca, münker ehlinden kendisini koruyacak bir hâl bulunan kimse için ne dersiniz? Allahü teâlânın kendisini mahcûb etmiyeceğine güvenip eliyle veya diliyle mani olması vâcib olur mu? Yahud Allahü teâlânın, ona mukayyed olmaması bakımından vâcib olmaz mı?

CEVAB: Bu gibi hallerde iki mertebe uygulanır. Evliyâdan kimi, kendini koruyan bir hâl olduğunu bilince, bunu lâzım görür. Kimi de lâzım görmez. Bir adımda Mekkeye varabilen için dedikleri böyledir! Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 12 —

SUAL: Kıyâsın şer'î delillerden biri olduğunu söyliyene de, Mîzânın iki mertebesi getirebilir mi?

CEVAB: Evet, onda da getirilebilirler. Çünkü âlimlerden kimi, dinde kıyâsı beğenmemiş, kimi kerâhatsız câiz demiş, kimi de men'etmiştir. Çünkü o illeti tard etmiştir. Kul ise, Şerîatin sâhibinin bazan o illeti tard etmek istediğini bilmez. Bu işi terki, bu hükmün dışında olarak, ümmetine genişlik içindir. Bu da, fâiz bâbında, zahîre biriktirmede, pirincin buğdaya kıyâsı gibidir. Çünkü Şâri', ya'nî şeriatin sâhibi bize, pirincin hükmünü açıkça bildirmedi. Bunun için, bazı ehlüllaha göre, fâizin ona girmemesi, edebi gözeterek evlâ oldu. Nitekim hadîs-i şerîf ona işaret etti

ve size rahmet olarak, diğer şeyler hakkında sükût etti. O halde pirinci buğdaya kıyâs eden teşdîd, kıyâs edilmez diyen tahfîf etti. Sahâbe ve Tabiînden olan Selef-i Sâlihîn kıyâs etmeğe muktedir idiler. Lâkin, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı edebi gözeterek, bunu terk ettiler. Bu yüzden Süfyân-i Sevrî buyurdu ki: Zecr ve men etmek için söylenmiş hadîs-i şerîfleri, te'vil etmeksizin zâhiri, göründüğü gibi icrâ etmek edebdendir. Çünkü bunlar te'vil edilince, Şâri'in muradından çıkarlar. **«Bize hiyânet eden, aldatan bizden değildir», «Fal bakan ve baktıran» ve «Yanaklarını tokatlıyan, yakalarını yırtan ve câhiliye devri duaları ile dua eden bizden değildir»** hadîsleri gibi. Zirâ âlim, bunu te'vil edince, murad yalnız bu hasleti giderici olmaz. Ya'nî başka hasleti de nefy eder. Fâsıkın o işe düşmesini kolaylaştırır. Bir haslette muhalefet kolay işdir. Bunun için selef-i sâlihînin edebi, te'vilsiz olarak Şâri'e uymakla evlâ oldu. Gerçi şerîatin kâideleri, bazan bu te'vile açıktır. Ca'fer-i Sâdık, Mukatil bin Hibbân ve daha başkaları, Imâm-ı Âzam ebû Hanîfeye gelip, bu ikisi, duyduğumuza göre, sen, Allahü teâlânın dîninde çok kıyâs ediyorsun; kıyâs edenlerin ilki İblistir, bu kıyâstan vaz geç dediler.

Imâm-ı A'zam (rahmetullahi aleyh),: «Benim söylediklerim kıyâsla değil, ancak Kur'ândandır. Allahü teâlâ, En'am sûresi otuz sekizinci âyetinde: **«Biz o kitabda hiçbir şeyi noksan bırakmadık»** buyuruyor. Hakîkatta bizim söylediklerimiz kıyâsla değildir, ancak, Allahü teâlânın, Kur'ânı anlamayı ihsân etmediklerine göre kıyâstır» cevâbını verdi.

Buradan anlaşılıyor ki, keşf sâhibleri kıyâsa muhtâc değildir. Çünkü keşf, bu ihtiyacı göstermiyor. Bir kimse onlara, ana-babanın dövülmesinin harâm kılındığından bahsedip, Kur'ân-ı kerîmde, bu işin haram olduğu, açıkça bildirilmiş değildir, âlimler bunu, Allahü teâlânın,: **«Ana-babana sakın «öf» bile deme»** kavlinden aldılar. O halde onları dövmemek, evlâ kısmından olur derse, **CEVAB**ında deriz ki, bu, keşf sâhibine bırakılmaz. Çünkü Allahü teâlâ, Isrâ sûresi yirmiüçüncü âyetinde: **«Ana ve babaya güzellikle muâmele edin»** buyuruyor. Ma'lûmdur ki, onları dövmek, güzel muâmeleden değildir. O halde burada kıyâsa hâcet yoktur. Seyyidim Alî Havastan (rahimehullah) işittim. Buyurdu. İhtiyacı olana ve olmıyana göre, kıyâsın Mizânın iki mertebesine girmesi mümkündir. O halde insanı delilleri araştırmağa ve benzerleri, Kur'ândan çıkarmağa mükellef kılan, teşdîd, bununla mükellef kılmıyan tahfîf etmiş olur. İnsanlar içinde bu istinbâta ehil her zaman bulunduğu halde, her asırda bunu yapamıyan da bulunur. İbni Hazm derdi ki, delili avam tarafından bilinmese de, müctehidlerin istinbât ettikleri, çıkardıkları şeylerin hepsi şerîatten sayılırlar. Bunu inkâr eden, din imamlarına hatâ nisbet etmiş ve onlar Allahü teâlânın izin vermedikleri şeyleri ortaya çıkarıyorlar demiş olur. Bu ise, söyliyeni yoldan saptırır. Doğrusu şöyle itikâd etmek vâcibdir ki, onlar bunun hakkında bir delil görmeselerdi, bunu ortaya çıkarmazlardı. Demek ki,

istinbât husûsunda da iş, kıyâs gibi, şerîatin iki mertebesine râci' oldu. O halde, insanlara, müctehidlerin bütün çıkardıklarına uymağı emr eden teşdîd, yalnız şerîatte açıkça bildirilmiş olanları veyâ âlimlerin icmâ' ettiklerini emr eden tahfîf etmiş olur. «**Üzerine lâzım olmadığı hayrı işliyene, o iş onun için hayırlıdır**» kısmındandır. Vel hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 13 —

Bildirdiğimiz bu Mîzân ile amel etmiyene mülâzemet edip, bütün mercûh kavillerle ameli terk eden kimsenin, çoğu zaman sevabı noksan olur ve bu kavillerin bütün sâhiblerine ve âlimlerin tevcîhlerine karşı edebsizlik etmiş olur. Mîzân ile amel edenin ise, o kimsenin aksine, sevabı çok, edebi gözetmesi sağlam olur. Çünkü bu kimsenin amelini terk ettiği mercûh, ya dîn için daha ihtiyâtlı olup, onu yapmamak uygun olmaz. Ya da ihtiyâtsız olup, ruhsat olur. Hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi, şartlarına uyularak yapılan ruhsatı Allahü teâlâ sever.

Din kardeşlerim bilsinler ki, müctehidlerin ortaya koydukları her sünnet veya haram dedikleri her bid'at için, makamları farklı ve şerîatin sâhibinin sünnet veya mekrûh kıldıklarından aşağı olsa da, Cennette bir derece veya Cehennemde bir dereke vardır. Nitekim keşf sâhibleri bunu açıkça bildirmişlerdir. Bunu bil ve müctehidlerin sünnet buyurduklarının hepsi ile amel et ve mekrûh dediklerini terk et! Onlardan bu husûsta delîl aramağa kalkma! Çünkü sen, onların dâirelerinde mahbussun. Onların makamına varmadıkça, doğrudan kitab ve Sünnete ulaşmakta, onları geçmen ve hiçbir zaman hükümleri onların aldığı yerden alman mümkün değildir.

Ustâdım Alî Havâsdan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu ki, amel etme şartları bulunduğu zaman, görünüşü birbirine uymasa da, mezheb imamlarının her sözü ile amel ediniz. Büyük sevâblara kavuşursunuz. Şerîatin tümü ile amel eden nerede, çoğunu red edip amel etmiyen nerede? Zirâ bir mezheb, hiçbir zaman, bütün delilleri ihtivâ etmez; mezheb sâhibi, hadîs sahih olunca, benim mezhebimdir demiş olsa da. Hattâ, bazan, o imama uyanlar, imamlarından sonra sahîh olduğu anlaşılan birçok hadîslerle amel etmişler, ona uymamışlardır. Halbuki bu, imamlarının muradına uymamakta idi. Bunu iyi anla!

Müctehidlerin sünnet dediği şey'in sevabında duraklayıp, bizden buna delîl isteyene, diğer mezheb imamlarının Rablerinin hidâyeti üzere olduğuna inanıyormusun? deriz. Eğer itikadı düzgün ise, evet demekten başka çâre bulamaz. O zaman da, mâdem ki, Allahü teâlânın hidâyeti üzere oldukların-na inandın ve mezhebleri sahîhdir dedin, o halde onlarla ihlâs üzere amel eden herkese ve makamları farklı olsa da, onunla amel edenin Cennette derecelere kavuşma sevabına inanman da lâzım olur deriz. Zirâ Şerîatin

sâhibinin sünnet kıldığı şey, müctehidin sünnet dediğinden daha yüksektir. Ayrıca Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfde: **«İyi bir yol açana, onun sevâbı ve onunla amel edenlerin sevabı verilir...»** buyurdu. Bunu iyi anla! Vallahü a'lem!

FASIL — 14 —

Her mü'minin yüzünü, bildirilen her hadîsle ve istinbat olunan her kavil ile amele çevirmesi lâzımdır. Böyle yapan, hiçbir zaman, Mîzânın iki mertebesinden çıkmaz. Ustâdım, efendim Alî Havasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki, Şerîatin sâhibinin ve mezheb imamlarının sözlerinde, görünüşte birbirine uymaz gibi gördüğün herşey, iki hâle haml olunur. Çünkü şerîatin sâhibinin sözleri, tenakuzdan, uymamazlıktan yüksektir. Aynı şekilde, daha önce geçtiği gibi, câhillik ve inat gözüyle değil, ilim ve insaf gözüyle bakan için, mezheb imamlarının sözleri de böyledir. Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), sahâbeden birinin sorduğu süâle verdiği cevabı düşünün! Yâ Resûlallah, Rabbini nasıl gördün? dedikte,: **«Onu nûrânî olarak görüyorum»** buyurdu. Eshâb-ı kirâmın büyüklerine: **«Rabbimi bir kavil olarak gördüm»** buyurdu. Eshâbın büyüklerine söylediğini, Allahü teâlâ hakkında uygunsuz şeyler düşünürler diye, başkalarına söylemedi.

Bir misâl daha verelim: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah yolundaki cihâd için verilecek malın, paranın sevâbını bildirince, Ebûbekr-i Sıddîk, bütün malını getirdi. Kâb bin Mâlik de, mağfiret olunmak için bütün malını vermek isteyince, ona: **«Malının bir kısmı yanında kalsın, bu senin için daha hayırlıdır»** buyurdu.

Bir misâl de şu hadîs-i şerîfdir: **«Önce kendine, sonra yardım isteyene».** Halbuki Allahü teâlâ, başkalarını kendilerine tercîh edenleri medh ediyor. O halde: **«Önce kendine»** hadîs-i şerîfi kâmil olanlar için olup:: **«Yakın olanlar iyiliğe daha lâyıktır»** hadîsi ile ameli bildiriyor. Sana ise, senden daha yakın olan yoktur. **«Onları kendilerine tercih ederler»** âyet-i kerîmesi, Sahâbenin büyüklerinden başkası içindir. Onları, dünyada gözlerini açtıkları cimrilik çıkmazından kurtarmak için, bununla medh etmiştir. Bundan çıktıklarında, **önce kendine** ile emr olundular. Çünkü o, diğerinin aksine, onların yanında Allahü teâlânın vedi'ası, emânetidir. Diğeri onların yanında emânet olmayıp, ancak komşu gibidir.

Ustâdım Alî Havastan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu ki, kâmil bir kimse, zâtına, ya'nî kendine, başkasını takdîm ederse, emr olunan adâletten çıktığı için, Allahü teâlâ, onu muahaze eder. Mürîd ise böyle değildir. Çünkü o, Allahü teâlânın râzı olduğu şeylerde nefsine zulmetmekle ve ona, gücünün üstünde ibâdetleri yüklemekle müsamaha olunacak du-

rumdadır. Hattâ o, merama kavuşmak mesâbesinde olan, nisbî sülûkûn sonuna varınca, yaptığıyla sevablandırılır. Allahü teâlâya vâsıl olup, katında işi olduğunu bilen, kendine ihsân etmekle emr olunur. Çünkü o, ya'nî nefsi, Rabbine kavuşmak için, onun bineği, vâsıtası olur. Peygamber efendimizden (sallallahü aleyhi ve sellem), açlıktan karnına taş bağlardı gibi mücâhede ile ilgili bildirilen haller, bulunduğu makamdan aşağı inmek ve ümmetinin ferdlerine teşri' içindir. Zirâ o, Allahü teâlânın kendisine muamele ettiği şerefli makamda dursaydı ve aşağı inmeseydi, ümmetinin sıdk ve ihlâsda ona tâbi' olması çok zor olurdu.

FASIL — 15 —

SUÂL: İnsanın, bütün müctehidlerin mezheblerinin çıktığı ve yalnız îman ve teslîm, zan veya tahminle değil, keşf ve yakîn ile doğrulukta hepsinin *müsâvî olduğunu gördüğü, temiz şerîatin menbaına götüren ilme* kavuşması nasıl olur?

CEVAB: Buna kavuşmanın yolu, her hareket ve hareketsizliği ölçülü olarak, ma'rifetler sâhibi bir şeyhin elinde sülûk etmektir. Şu şartla ki, kendini ona teslim etmeli, kendinde, malında ve çoluk çocuğunda istediği *gibi tasarruf etmesini, mürîd, tam bir gönül açıklığı ve rahatlığı* ile canına minnet bilmelidir. Meselâ Şeyhi kendisine, hanımına talak ver, yahud malından veya vazifenden hakkını sâkıt eyle dese, ve o da duraklasa, âdet üzere Allahü teâlâya bin sene ibâdet etse de, mezkûr şerîat menbaına kavuşma yolunun kokusunu bile alamaz.

SUÂL: Sülûk hâlinde daha başka şartlar varmıdır?

CEVAB: Evet vardır. Meselâ, gece ve gündüz, hiç abdestsiz durmamak; Sülûk müddetince, zarûretsiz orucu terk etmemek, hayvan eti yememek, açlıktan duramıyacak şekilde olmayınca yememek, kazancında vera'ı gözetmiyenin yemeğinden yememek, meselâ Salâhı ve zühdünden *dolayı kendisine yemek yedirenin* yemeğini yememek, yahud vera' sâhibi olmıyan çiftçilerden, vâli yardımcılarından satın alınanı yememek, bir an olsun Allahü teâlâyı unutmağa göz yummamak, bilâkis gece gündüz murakabe üzere olmak... gibi. Böyle olan, bazan kendini ihsân makamında bulup, sanki Rabbini görüyor olur. Bazan kendini ihsân makamından öte yakîn makamında müşâhede edip, Rabbinin devamlı kendine bakmakta olduğunu görür. Bu îman ile olup, Şuhûd ile değildir. İş budur. Çünkü bu, kulun şuhûdünden, Allahü teâlânın tenzîhi makamında, en yüksek kemâl olup, Rabbini görür *gibi olmaktır*. Çünkü o, muhayyelesindekinden başka birşey görmemektedir. Allahü teâlâ, kalb ile düşünülen herşeyden daha yüksektir. Bunu iyi anla!

SUÂL: Bu Mizân sâhibinin sülûkü nasıl olmuştur?

CEVAB: Bunu ilk önce, ilim, îman ve teslîm olarak Hızır aleyhisselâmdan aldım. Sonra üstâdım Alî Havasın elinde yaptığım sülûkte edindim. Nihayet zevk, keşf ve yakînî olarak, şerîatin menbaına eriştim. Bunda hiç şübhem yok. Nefsimle senelerce mücâhede ettim, ya'nî istemediği şeyleri ona yükledim. Halvetimin, ya'nî yalnız kaldığım odanın tavanına bir ip bağlayıp, halkasını boynuma geçirdim. Bir kerrecik olsun uzanıp yatmadım. Vera'da o mertebeye geldim ki, vera'da bulunduğum makama lâyık olmıyan yiyecek bulamadığım zaman, kuru toprak yerdim. Toprakta etteki ve sütteki yağlılığı bulurdum. Bu husûsta beni İbrâhim bin Edhem (radıyallahü anh) geçmişti. Makamına uygun olmıyan halâl yiyecek bulamadığı zaman, yirmi gün kuru toprak yemekle yetinmişti. Aynı şekilde vâli konaklarının, sultanın adamlarının konaklarının gölgesinden geçmez, yolumu değiştirirdim. Bütün hak yiyenlerin, mübâşirlerinin, devlet reisi ve yardımcıları için hüküm aynıdır. Iyice incelemeden birşey yemezdim. Şerîatin ruhsatı bulunan şeylerle yetinmezdim. Bugüne kadar, elhamdülillah bu hâl üzereyim. Ancak görüş, inceleme şekli, bakış açısı değişmiştir. Zira önceleri, bir yiyecek geldi mi, sâhibinin eline bakardım. Şimdi ise, yemeğin rengine, kokusuna ve tadına bakıyorum. Halâl olandan temiz, güzel bir koku, haramdan pis, kötü bir koku, şübhelilerden ise, haramdakinden daha az kötü koku alıyorum. Bu alâmetler olunca, o yemeği yemiyorum. Bu beni, sâhibinin eline bakmaktan kurtardı. Bunun için Allahü teâlâya hamd olsun.

Seyrim bu noktaya vardığı zaman, bütün âlimlerin sözlerinin ondan çıktığı temiz şerîatin menbaına, kalb gözü ile eriştim. Her bir âlim için, ondan ayrılan bir cedvel, ya'nî bir kanal gördüm. Herbirini mücerred, tam bir şerîat, yol gördüm ve herbir müctehidin, zan ve tahmînle değil, keşf ve yakîn ile, musîb, ya'nî ictihâdında isâbetli olduğunu bildim ve Şerîate göre, bir mezhebin, diğer bir mezhebden evlâ olmadığını anladım. Açık bir delîl olmaksızın, bir mezhebi diğer bir mezhebe tercîh üzerinde, bin kişi benimle mücâdele etse, artık kalbim ona dönmez. Eğer sözlerine rücû' edersem, hakîkati bilmedikleri için idâreten rücû' ediyorum ve ona: «Evet, senin mezhebin ercahdır» diyorum. Ya'nî diyene göre konuşup, kendime göre söylemiyorum.

Gördüklerimden biri de, mezheblerinin ehli kalmamış bütün müctehidlerin kanalları idi. Lâkin kurumuş ve taşlaşmışlardı. Bu kanallar arasında, dört imama âid kanallardan başkasının akmakta olduğunu görmedim ve buna, mezheblerinin dâima devam edeceği ma'nâsını verdim. Aynı şekilde, dört mezheb imâmının kavillerini, kanalların içinden dışarıya taştıklarını gördüm. Nitekim, bunun açıklanması, âlimlerin mezheblerinin şerîate birleşmesi ve onlarla amel edenleri Cennete kavuşturması faslında, inşâallah gelecek.

İşte şimdi, bütün mezhebler, bana göre, parmakların el ayasına ve gölgenin aslına bitişik olması gibi, şerîata bitişiktirler. Böyle olduğunu görüp anlayınca, bundan önce, kendi mezhebimi diğer mezheblere tercih şeklinde olan inancımdan döndüm. O zaman, din imamlarından isâbet eden, kesin olmasa da birdir derdim. Bundan kurtulunca çok sevindim. Hicrî dokuzyüz kırk yedi (m. 1566) senesinde hacca gidince, Kâ'benin olduğu altındaki taşta, Allahü teâlâdan, ilmimi artırmasını istedim. Havadan bir ses duydum: «SANA, DİĞER MÜCTEHİDLERİN VE KIYÂMETE KADAR ONLARA TÂBİ' OLANLARIN SÖZLERİ, KENDİSİYLE MUKARRER OLAN BİR MÎZÂN VERDİM. O SANA YETMEZ Mİ? ASRININ İNSANLARINDAN ONU TADINI GÖREMEZSİN,» diyordu. Yeter ve yine isterim ey Rabbim dedim.

SUAL: Bazı zaif mukallidlerin, şerîatin menbaını görememelerinin sebebi, haram ve şübheli yiyecekleri yemek ve şerîate uymıyan şeyleri irtikâb etmekle, aradaki perdenin kalınlaşması mıdır?

CEVÂB: Evet, dediğin gibidir.

SUÂL: Halâl yiyip, günâhları terkeden ve şeyhi olmadan kendi kendine sülûk eden hakkında hüküm nedir? Şerîatin ilk menbaına erişebilir mi?

CEVÂB: Kulun yüksek makamlara erişmesi ancak şu iki şeyden birisi ile mümkin olur: Yâ ilâhî bir cezbe, yâ da Sâdıklardan olan şeyhlerden birinin elinde sülûk etmekle. Çünkü kulların amellerinde, illetler, ârızalar olur. Hattâ ibâdetinden bu ârızaları izâleye gücü yetse de, şerîatin menbaına erişmesi sahîh olmaz. Çünkü o, imâmın taklîd dairesi içinde mahbustur. İmâmı dâima, onun, şerîatin ilk menbaını görmesine perdedir. Onu yalnız imamı görmektedir. Onu aşması ve şerîatin ilk menbaını görmesi, ancak, makam bakımından kendinden yüksek, marifet sâhibi imamların büyüklerinden birinin elinde, emrinde sülûk etmesi ile mümkindir. Daha önce buna temas etmiştik. Onun, böyle bir sülûk ile müşâhade makamına çıkmadan, her bir müctehid musîbdir diye inanması imkânsızdır.

SUAL: Şerîatin ilk menba'ı ile şereflenince, şerîat menbaından almada müctehidlerle ortak olur ve taklîdden kurtulur mu?

CEVÂB: Evet, öyledir. Zirâ, vilâyet-i Muhammediyye makamına adım atan, Şerîatinin hükümlerini, müctehidlerin aldığı yerden alır ve bütün âlimleri taklîdden kurtulur. Ancak Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) uyar. Ayrıca, bir evliyânın, meselâ Şâfiî, yahud Hanefî olduğu bildirilmiş olsa, bu hâli, kemâl makamına kavuşmadan öncedir. Üstâdım Alî Havastan (rahmetullahi aleyh) işittim. Buyurdu ki, bir velî kemâl makamına kavuşunca, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) vârid olan bütün hadîslerin çıkış yerlerini ve şerîatin sâhibinin, onları Kur'ân-ı azîmin neresinden aldığını bilir. Çünkü Allahü teâlâ En'am sûresi otuz sekizinci âyetinde: «Biz o kitabda hiç bir şeyi noksan bırakmadık» buyuruyor. İşte Şerîatin

beyan eylediği bütün hükümler, kâmil velî için, Kur'ândaki mahezleri, alınma yerleri zâhirdir, açıktır. Nitekim müctehid imamlara da böyledir. Onların marifeti, ilimleri buna yetişmeseydi, sünnetle açık bildirilmiyen hükümleri istinbat edemezlerdi. O halde bu, Kur'ân-ı kerîmden kavillerin çıkışını bilmede şerîatin sâhibine ortak olma bakımından, büyük bir mertebededir. Çünkü böyle âlimler, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vârisleridir.

SUÂL: Şerîatin ilk menbaına kavuşamıyanın, belli bir mezhebi taklîdi vâcib olur mu?

CEVÂB: Evet, sapıtmaması ve başkalarını sapıttırmaması için, bu ona vâcib olur. O halde, ey kardeşim, perde arkasında kalmış mukallidleri ma'zûr gör! Onların ihtilâflı her mes'elede, (aslında isâbet eden birdir ve herhalde o benim imamımdır, diğerleri hatâlıdır, doğru olma ihtimalleri vardır) sözlerindeki perden açılınca ve (bütün müctehidler, seyri nihâyet bulmuşsa, musîb olup taklîdden çıkmış ve bütün âlimlerin, ilimlerini şerîatın menbaından almış olduklarını görmüş olanlara), ve (isâbet eden, kesin olmamakla beraber birdir, diğerleri hatâlıdır, doğru olma ihtimalleri vardır) diyenlerin sözü, seyrini tamamlamamış olanlara âid olup, ikisinden birini diğerine tercih etmezsin. O halde bunun için Rabbine şükret. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

Bütün bu beyanlarımızdan anlaşıldı ki, şerîat-i Kübrâ menbaının müşâhedesine kavuşmak istiyen her âlimin, bütün akranları ilminde, amelinde, zühdünde, vera'ında birleşse de, hattâ ona büyük kutub deseler de, bir Şeyh-i kâmil-i mükemmil edinmesi vâcibdir. Çünkü büyüklerin yolunun şartları vardır; Onları, laf ve zan ile onların arasına sokmuş olanlar değil, ancak hakîkate kavuşmuş büyükler bilir. Çoğu zaman, kutub ismi verdikleri, kutba mürîd olmağa bile lâyık değildir. Hattâ bazı hakîkat ehli demişlerdir: Kutub, kendi makamlarını bile kavrayamaz, nerede kaldı ki, onun hal ve mertebelerini başkası hakkıyle bilebilsin. Çünkü ubûdiyyetteki kutubluk sıfatları, rubûbiyyet sıfatlarının mukabilidirler. Rubûbiyyet sıfatları münhasır olmadığı gibi, ubûdiyyet sıfatları da münhasır, ya'nî belli birkaç özellik değildir. Velhamdü-lillahi Rabbil-âlemîn.

FASIL — 16 —

SUÂL: Velînin kalbi, taklîdden ayrılıp, keşf ve yakîn ile, bütün mezheblerin şerîat denizinden beslenmedeki sıhhatlerinin eşit olduğunu görünce, mürîdine niçin, hilâfını görmediği belli bir mezhebi emreder?

CEVAB: Bunu yapması, ona acıması ve kalbindeki dağınıklığı toparlayıp, yola yaklaştırması ve bir mezheb üzere seyrine, ilerlemesine devam

etmesi ve en kısa zamanda, imamının ulaştığı ve mezhebini ondan aldığı, şerîatin menbaına kavuşması içindir. Çünkü kendine tâbi olanların kalblerini dağılmakdan korumak için, kavlini, mezhebi sahîh olsa da, bir başka müctehidin kavli üzere binâ etmemek, müctehidin şânındandır.

Bir müddet bir mezhebe, sonra bir başka mezhebe bağlananın hükmü, durumu için şöyle demişlerdir: Bir kimse uzak bir yere gitmek için yola çıkar; yolun üçte birini alınca, ictihadı, maksadına, şu yoldan gitseydin, bundan daha tez varırdın kuvvetli düşüncesini verir. O da gitmekte olduğu yoldan geri dönüp, maksadına varmağa, bu ikinci yolun başından başlıyarak koyulur. Meselâ onun da üçte birini alınca, içtihâdı bir diğer yolun daha kestirme olduğu fikrini verir. Bundan da geri dönüp, üçüncü yolla menzil ve maksûduna kavuşmak için hareket eder. Bir müddet bir mezhebde, sonra bir müddet başka mezhebde bulunan da bunun gibidir. Çoğu zaman bütün ömrünü yürümekte geçirir ve imâmının, yahud bu mezhebden başkalarının kavuştukları şerîatin menbaı mesabesinde olan belli maksadına kavuşamaz. Zirâ bir tâlibin bir mezhebden diğer bir mezhebe geçmesinde, mezhebinden vazgeçtiği imam için bir ayıblama vardır. Bir mezhebden başka bir mezhebe geçme faslında, inşâallah bunu geniş anlatacağız. Eğer bu tâlib, müslimanların diğer İmamları da Rablerinin hidâyeti üzeredirler itikadının sağlamlığında doğru olsaydı, bir mezhebden başka bir mezhebe geçmeği niçin istemiş olsun. Bilâkis, amel edilen ve bağlanılan mezheblerin herbirini, kendisini Cennete kavuşturacak halde görürdü. Bunun açıklanması, bu bâbın sonunda, Mîzân için maddî örnekler faslında gelecek.

Ustadım Aliyyül Havas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki: Şerîat âlimleri tâlibe muayyen bir mezhebe, hakîkat âlimleri de mürîde bir şeyhe yapışmağı emr ederler. Bu, yolu kısaltmak içindir. Çünkü şerîat menbaı, yahud hazreti ma'rifetullah elin ayası, müctehidlerin mezhebleri ve şeyhlerin tarîkatleri, parmaklar gibidirler. Bir mezheb veya tarîkatle meşgul olma zamanları, parmakların boğumları gibidir. El ayasına ulaşmak istiyen, önce parmakların boğumlarına, bölümlerine temas eder. O halde her parmaktaki üç boğum, tâlibin, el ayasını örnek verdiğimiz şerîat menbaı veya ma'rifet pınarının üçte birine kavuşması olur. Meselâ mürîdin sülûk müddeti veya tâlibin ibâdet sûresi üç sene ise, ve bununla şerîat menbaına ve ma'rifet-i ilâhiyyeye kavuşacak ise, bir sene bir mezhebde olup veya bir şeyhin yolunda çalışıp, sonra başkasına, üçüncü sene de bir başkasına gitse kavuşmağı kaçırmış olur. Ama bir şeyhin elinde üç seneyi geçirse, elbette onu Şerîatin menbaına veya ma'rifet-i ilâhiye kavuşturur. İlimde mezhebinin sâhibine, yahud ma'rifette şeyhine müsâvî olsa da, mezhebinden çıkmak, yahud bir başka şeyhe gitmekle, maksadına kavuşmağı kaçırmış olur. Nitekim daha önce geçtiği gibi, hiç bir müctehid mez-

hebini veya Şeyh tarîkatini, bir başka mezheb veya tarîkat üzere binâ etmez. O kimse, sanki üç sene, kendisiyle tarîkata işaret olunan, parmakların üç boğumundan birinde bulunmuştur. Ama bir şeyhe devam etmiş olsaydı, maksadına elbette kavuşurdu. Şerîatin ilk menba'ına ulaşır ve diğer mezheblerin de ona ulaşmış, ondan çıkmış olduğunu, tamamen ikrâr ederdi. O halde anla! Velhamdü lillahi Rabbil âlemin!

FASIL — 17 —

SUÂL: Sizin bu dediğiniz, şerîat ve hakîkatin hükümlerini bilen âlimler içindir. Usûl, nahiv, meânî, beyan ve benzeri şerîati bilmeğe yarayan âlet ilimlerinin imamları, Ustadlarının sözleri hakkında ne dersiniz? Bunlar da, şerîatin hükümleri gibi, tahfîf ve teşdîd bakımından, Mîzânın iki mertebesinde bulunurlar mı?

CEVAB: Evet, bulunurlar. Çünki lügât, nahiv, usûl ve benzeri âlet ilimleri tahfîf ve teşdîde rücû' ederler. Zirâ lügat ve arabcanın fasîhi ve efsahı, daifi ve ed'afı, daha zaifi vardır. Avamı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîsden başkasında fasih lügata, mükellef kılan, onlara şiddetlisini yükler, kolaylık gösteren hafîfletmiş olur. Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri lahn, ya'nî i'rabda hatâ ederek, değiştirerek okumak icma' ile câiz değildir. Ancak lâhin, dilindeki acizden dolayı, öğrenemiyorsa câiz olur. Nitekim fıkıh kitablarında yazılıdır. Bunun gibi, talebeye nahiv ilminde çok derin bilgiye sâhib olmasını emreden, teşdîd, normal olarak bilinmesi lâzım olan i'rabı öğrenmesini söyliyen tahfîf etmiş olur. Bu ilmi öğrenmek bazan farz-ı kifâye, bazan farz-ı ayn olur. Farz-ı kifâyenin misâli açıktır. Farz-ı ayn olması, dinde bid'at sâhibi birisi çıkıp, Kur'ân ve hadîsin ma'nâlarında din âlimleri ile mücâdele ettiği zamandır. İşte bu zaman, münâzara meclisinde ihtiyâc duyulan âlimlerin, bu ilimleri öğrenmesi farz-ı ayndır. Bid'at sâhibi çıkmaz, yahud çıkar da, münâzara işi belli kişilere verilmezse, ta'yin edilmemiş olan âlimlerin bu ilimleri öğrenmesi farz-ı kifâye olur. Çünkü şerîat, büyük bir şehir, bu ilimler ise, şehrin surları üzerindeki mancınık ve toplar gibi olup, düşmanın şehre girmesini ve içerdekilere zarar vermesini önlerler. Buradan anlayın.

SUÂL: Tâlib iki hadîs, iki veya çok kaviller bulup, iki hadisten nâsih olanı, yahud iki veya çok kavilden en son olanı bilmezse, ne yapmalıdır?

CEVAB: Bunun yolu, bazan biriyle, bazan diğeri ile amel etmektir. Emir ve nehiyde, ikisinden hangisi daha ihtiyatlı ise, şartlarını gözeterek, onu öne alır. İkisinden biri mensûh, yahud aslında müctehidin rücû' ettiği bir kavli olursa, bu durumda, onunla amel kadh olunmaz.

SUAL: *Daha önce geçtiği gibi, kâmil olan bir velî, mukallid olmaz.* İlmini, mezheblerinin müctehidlerinin aldığı kaynaktan alır. Buna rağmen, bazı velîlerin bazı imamları taklîd ettiğini görüyoruz. Bu husûsta ne buyurursunuz?

CEVÂB: Bazan o velî kemâl makamına ulaşmamış olur. Yahud ulaşmış olur da, filân mes'elede, bir mezheb imâmına, bu sözü kendinden önce onun söylemiş olması bakımından edeben, ve Allahü teâlânın, onu çok kimselerin kendisine uyduğu imam yapması ve yeryüzünde kendisinden çok fazla tanınmış olması bakımından, ona bağlı olduğunu izhâr eder. Bazan da bu velînin, o müctehidin söylediği ile amel etmesi, delîline kavuşmuş olmasından olup, müctehidin sözü ile, onu taklîd etme yönünden olmaz. Belki keşfinin kendisine verdiğine uyarak yapar. O zaman bu velînin taklîdi, Şerîatin sâhibine rücû' edip, başkasına etmez. Şerîatin sâhibinden ilim alan velîye, peygamberinin ayağını önünde görmeden, bir şeye adım atması haram olur. Bir defa üstâdım Allyyülhavas'a (radıyallahü anh), büyük kutub oldukları her yerde bilindiği halde Seyyid Şeyh Abdülkâdir-i Ceylânînin Ahmed bin Hanbeli ve Seyyid Muhammed Hanefî Şâzi'linin İmam-ı A'zam ebû Hanîfeyi taklîd etmeleri nasıl doğru olur? Halbuki ikisinin de büyük kutubluk makamında bulundukları meşhûrdur. Bu makamın sâhibi, ancak Şerîatin sâhibine uyar dedim. Buyurdu ki: Her halde kemâl *mertebesine ulaşmadan olmuştur. Sonra kemâl mertebesine kavuşunca,* ikisi de taklîdden çıktıkları halde, insanlar onlar hakkında bu lakâba musahabet etmişlerdir. Bunu iyi bil!

FASIL — 18 —

SUAL: Müctehid imamlar, geçtiği gibi, şerîatin esas kaynağına kavuştuklarından, *kesin olarak kâmillerden* idiler. Bu halleri, şerîatin ilk menbaına kavuşmakla şereflenmiş ve bütün müctehidlerin mezheblerini şerîatin menba'ına bitişik gören bir kimsenin makamına ters düşmekle beraber, birbirleri ile münazara meclisleri kurmalarının hikmeti ne idi?

CEVÂB: İmamlar arasında münâzara meclisleri, *bazan keşif makamına kavuşmadan ve bütün müctehidlerin mezheblerinin, şerî'at-i kübrânın* kaynağına birleştiğini bilmeden önce olur. Zirâ münâzaranın gereğinden biri, karşısındakinin delîlini ibtâl etmek, geçersiz kılmaktır. Yoksa münâzara abes, boş olur. Müctehid ile *müctehid olmıyan arasında münâzara* meclisi kurulması, müctehidin münâzara ile, bu noksan kimsenin kemâl makamına ulaşması olup, her bakımdan, hüccetini ibtâl için olmama ihtimâli de vardır. Bunun gibi, münâzara meclisinin sâdece en kâmil ve efdalin beyânı için olup, onlardan birinin onunla amel etmesi ve eshâbına bildirip,

bu bakımdan İslâm, îman, ihsân, yahud îkan makamlarından birine çıkarmak için olması muhtemeldir. Velhâsıl, iki kâmil arasında vâkı olan münâzara, hiç bir zaman, akla gelen şekilde ve ölçüde olmayıp, muhakkak iyi bir sebebledir. Sebeblerin en yakını ve en kuvvetlisi, ikisinin de niyyetinin, kendilerine tâbi' olanların zekâ ve ifâdelerini bilemektir. Nitekim Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), bazı şeylerin câiz olduğunu bildirmek için yaptığı gibidir. Ummetin ifâdesi ise,: «İslâm nedir?, Iman nedir? İhsân nedir?» hadîs-i gibidir. Bunu şöyle açıklarız: Herbir müctehid, arkadaşının sözünü doğru görür. Bunun için, müctehid, müctehidi inkâr etmez demişlerdir. Çünkü o, karşısındakinin sözünün, şerîatin iki mertebesinden birinin dışına çıkmadığını ve karşısındakini, sözünde Rabbinin hidâyeti üzere olarak görür. Bundan sonrası ise, biri yüksek, diğeri daha yüksek makam hâlidir.

SUÂL: Şerîatin kaynağına erişenin, temiz şerîatin ahkâmının usûllerinden bir şeyi bilmemesi doğru olur mu?

CEVAB: Hayır. Alimlerin kavillerinden birinin çıkış yerini bilmemesi söylenemez. Belki bütün müctehidlerin ve onlara uyanların mezheblerini, kalbinden, takrîr edici olur. Bir kitaba bakmağa muhtâc olmaz. Çünkü bu makamın sâhibi, keşf ve yakîn ile, ilimdeki her kavlin şerîata isnâdının vechini ve sâhibinin kitab ve sünnetin neresinden aldığını bilir. Belki her kavlin, Allahü teâlânın isimleri içerisinden hangi ismin zuhûruna isnâd ettiğini de bilir. İşte bu makam, Allah âlimlerinin ve Onun hükümlerini hakkıyle bilenlerin makamıdır.

SUÂL: Diğer mezheb imamları da Rablerinin hidâyeti üzeredirler buyurdunuz. Halbuki, diğer imamların Rablerinin hidâyeti üzere olduklarına inandığını sanan her kimsenin nefsi, imâmından başkasının sözü ile amel etmekten kaçınmakta ve bununla onda bir zorluk ve darlık hâsıl olmaktadır. Bu ise, bildirilen itikadda doğru değildir.

CEVAB: Evet, böyledir. Mizanda geçen şartı üzere, her müctehidin kavli ile amel etmek, ona göre müsâvi olmayınca, itikadı mükemmel olmaz.

SUÂL: Imân, ihsân ve îkan makamlarında, her bir makamda, her ibâdet için şartlar olduğu gibi, bu makamların herbirinin kendine mahsûs kaynağı olmak bakımından, şerîat menbaını müşâhedeye kavuşmak için, böyle bir sülûk icâbeder mi? Nitekim keşif erbabı bunu biliyor ve bununla, her müctehid musîbdir diye itikad ediyor.

CEVAB: Bildirdiklerimizde buna işâret vardır. Evet, buna kavuşmak için sülûk lâzımdır. Çünkü vâcibe, ancak kendisiyle tevessül olunan şey de vâcibdir. Ve bilinen bir gerçektir ki, her müslimana, diğer müctehid din imamları Rablerinin hidâyeti üzeredirler diye inanmak vâcib ve lâzımdır.

İtikad ise kesin olmak şarttır. Kesinlik ise, her kavlin kendisinden çıktığı kaynağı görmeyince sihhat bulmaz. Her şeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 19 —

SUÂL : Bir mücâdeleci, bu Mîzânın doğruluğunda benimle münâkaşa eder ve: «Biz bu işi, âlimlerimizin hiçbirinden duymadık. Halbuki o âlimler, ilimde yüksek makamlarda idiler. Kitabdan, sünnetten ve din imamlarının kâide ve usûllerinden, böyle olduğuna dâir hangi delilleri vardır?» derse, nasıl cevab verilir?

CEVÂB : Bu Mîzânın delillerinden biri, Şârî'in bizden muvafakat isteyip, muhâlefet istememesidir. Nitekim Allahü teâlâ, Şûrâ sûresi onüçüncü âyetinde: **«Dînî beraberlik tatbîk edin ve ayrılmayın diye, Allah dinden (tevhîd esâsından) Nûh'a tavsiye ettiğini ve sana vahy eylediğimizi; bir de İbrâhime, Mûsâ'ya, Îsâ'ya tavsiyye ettiğimizi, sizin için şerîat yaptı»** buyuruyor. **Ayrılmayın** kelâmı, Kitab ve sünnete uygun olmıyan reylerle, görüşlerle demektir. Ama Kitab ve Sünnette olan, ya'nî Kitâb ve sünnetin şehâdet ettikleri, dînî toplamaktan olup, ayrılmaktan değildir. Delillerden biri de şudur: Allahü teâlâ, Bakara sûresi yüzseksenbeşinci âyetinde: **«Allah size kolaylık diler, size güçlük dilemez»**, Hac sûresi yetmişsekizinci âyetinde: **«Din işinde üzerinize bir güçlük yüklemedi»**, Tegabün sûresi onaltıncı âyetinde: **«Gücünüz yettiği kadar Allahdan korkun»**, Bakara sûresi ikiyüzseksenaltıncı âyetinde: **«Allah bir kimseye, ancak gücü yettiği kadar teklîf eder»** ve Bakara sûresi yüzkırküçüncü âyetinde: **«Muhakkak Allahü teâlâ, insanlara çok merhametlidir, günâhlarını bağışlayıcıdır»** buyuruyor.

Bu husûstaki hadîslere gelince. Bunlar çoktur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Din kolaylıktır. Bu dîne hâkim, gâlib olmak istiyene, ancak din gâlib olur»**, bir hadîs-i şerîfde: **«Size birşey emr ettiğim zaman, gücünüz yettiği kadarını yapınız»** buyuruldu. Kendisine itâatle biât eden kimseye, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Neş'e ve kederde gücün yettiği kadar»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz.»** Yine buyurdu: **«Ümmetimin âlimlerinin ihtilâfı rahmettir.»** Ya'nî şerîatin furû'una âid işlerde, onlara ve onlara uyanlara genişliktir. Buradaki ihtilâf, tevhîd ve îmana âid usûl bilgilerinde olan ihtilâf değildir. [Yukarıda bildirilen ilk âyet buna açık delildir]. Bazı âlimler, bu ihtilâf, dünya işlerinde olan ayrılıktır demiştir. İleride, selef-i sâlihînin, ihtilâf kelimesini beğenmedikleri, çirkin gördükleri gelecektir. Avamdan birisi ihtilâf sözünden, kasd olunan ma'nânın hilâfını anlar korkusuyla, bu ancak genişliktir dediler. Süfyân-i Sevrî (rahmetullahi aleyh): «Âlimler, şunda ihtilâf ettiler demeyin! Âlimler, müslimanlara, şununla genişlik, rahatlık verdiler deyin» buyurdu.

Mîzânın iki mertebesinin doğruluğunu gösteren imamların sözlerindeki delillerden biri şudur: İmamımız Şâfiî ve diğerleri (radıyallahü anhüm) buyurdular ki, «İki hadîs veya kavli iki hâle yorumlayıp amel etmek, birini ilga etmekten evlâdır.» Buradan anlaşıldı ki, bu Mîzânın doğruluğuna dil uzatan, ya imamı zıddını söylediği için ondaki teşdîd veya tahfîfe dil uzatıyor. Böyle ise, ona: «Bu iki şeyi şerîat bildirmiştir; senin imamın bu gibi şeyleri bilmez değildir. İmamın teşdîd ve tahfîfi alınca, zarûreten diğer mertebeyi alan için, aldığı doğru olur.» dersin. O halde her mukallide, imamı hakkında şöyle itikad sâhibi olmak lâzımdır ki, onun azîmetle yapmasını buyurduğu bir işi yapamadığını arz etse, elbette imamı, ona, kendisini taklidle değil, başka bir müctehidin buyurduğu üzere ruhsatla amel etmesine fetvâ verirdi. Yahud bu müctehid bununla fetvâya karar kılardı. Müctehid imamların sözlerine dikkat nazarı ile bakan her müctehidi, şerîatin delillerinden erişebildikleri kadarıyla, bazan tahfîf, bazan teşdîd edici olarak bulur. Zirâ her müctehid, Şâri'in kelâmından bulduğuna tâbi' olur. İstinbâtında, hiçbir zaman ondan dışarı çıkmaz. Müctehidin sözünün gayesi, insanlara, şâri'in sözünü, onların anlıyabileceği dille açıklamaktır. Zirâ avamın gözünde, bizim bu kitabda adem-i tevfîk [tevfîksizlik] dediğimiz perde vardır. Bununla, Peygamber efendimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olan sözlerden başkasının sözlerinin tevfîkine, muhtâc olduğu anlayış yolarını edinir. Perdeleri kalksa, müctehidin sözünü anladıkları gibi, Şâri'in de kelâmını anlar ve kendilerine açıklayacak bir kimseye muhtac olmaz.

Daha önce söylediğimiz gibi, müctehidlerden birinin, bir işte teşdîd veya tahfîfi, ancak, Şâri'e ittiba iledir. Şâri'in teşdîd ettiğini gördüğünü teşdîd, tahfîf ettiğini gördüğünü, dînin şiârından bir vâcibi yapmak için, tahfîf etmiştir. Teşdîdin, bir emri yapmak veya bir yasaktan sakınmak hakkında vâkî olması müsâvidir. Bütün müctehidler, mezheblerinin aslından bilindiği gibi, bunun üzerindedirler. Bunun açıklanması şöyledir ki, İmamlar, dînin şiarı ile muhkem olan yapılması veya yapılmaması gerekli gördükleri bir işi teşdîd üzere bırakırlar, dînin şî'arının kemâlini görüp, başka birşey ve onunla dinde noksanlık görmedikleri şeyi, tahfîf üzere bırakırlar. Zirâ onlar, kendinden sonra, şerîatin sâhibinin, dîninde, eminleridir. Onlar hikmetle konuşan âlimlerdir.

SÜAL: Bazı mukallidlerin zannına göre, imamı azîmetle söylemişse, bir daha hiçbir zaman ruhsatla söylemez; ruhsatla söylemişse, karşıtı olan azîmeti, bir daha söylemez. Belki imâmı bir söz üzere bulunur. Ölünciye kadar onu, her kuvvetli ve zâîf için, devamlı söylemiştir. Meselâ azîmetle yapamıyacağı bir işi, imamına arz olunsa, ona aslâ ruhsatla fetvâ vermez. Bu husûsda ne dersiniz?

CEVAB: İmamlar hakkında böyle itikad taşımak, fâsiddir, bozuktur. İmamı hakkında itikadı böyle olan, biraz önce âyet, hadis ve eserlerle

bildirdiğimiz temiz şerîatin kâidelerinin hepsinde, imâmının muhâlif olduğunu göstermiş olur. Bununla imamını, kâfi miktarda ayıblamış ve yaralamış olur. Zirâ o, şerîatin tahfîf ve teşdîdden, şerîatin, üzerinde toplandığı şeyi bilmediğini açığa vurmuş olur. O halde doğrusu, diğer imamlar hakkındaki itikadının şöyle olması vâcibdir: İbâdet ve muâmelât husûslarında, herkese, ancak teşdîd ve tahfîfden, hâline uygun olanla fetvâ verirlerdi. Mukallidlerden biri bu konuda bizimle tartışmaya girmek isterse, onlar tarafından bize, bütün zaif ve kuvvetliler hakkında, insanlara verdikleri fetvânın hükmünde umûmî davrandıklarına dâir, sahîh bir sened versin. O zaman, onun sözüne uyarız. Fakat, herhalde bu husûsta, bu tevcihe hiçbir zaman hüccet tutabileceğimiz, onlardan kendisine muttasıl olan bir nakli hüccet gösteremez. Ama aksine, Allahü teâlânın takdîri ile, bu imamın (radıyallahü anh) ifâdesi hakkında, bu mukallidin anladığının doğru olmadığını elbette isbatlarız. Çünkü ma'lûmdur ki, daha önce geçtiği gibi müctehidlerin bütün kavilleri, tahfîf ve teşdîd yönünden, mutabakat hükmünce, şerîatin delillerine tâbidir. Demek ki, şerîatin, hükmünü açıkça bildirdiği bir şeyden, onlardan birinin çıkması, hiçbir zaman mümkin olmaz. Bildirilip, mertebesi açıklanmıyanlar da, müctehidler iki kısma rücû' ederler. Müdrike veya arab dilinden bildiklerine göre, bir kısmı tahfîf, bir kısmı teşdîd eder. Nitekim böyle olduğu mezheb imamlarının usûlünden anlaşılmaktadır. Bu, meselâ şu hadîslere benzer: **«Ameller, ancak niyyetlerledir»** ve **«Üzerine, Allahın ismini söylemiyenin abdesti yoktur»**, ya'nî Besmelesiz abdest olmaz ve: **«Namaz, ancak Fâtiha ile olur»** ve: **«Mescide komşu olanın namazı, ancak mescidde olur.»** Zirâ müctehidlerden namaz olmaz, abdest olmaz diyen biri, hakîkaten olmaz demiştir. Biri de, namazı kâmil, abdesti mükemmel olmaz demiştir. Bildirilen hadîslerin lâfzı, her bir imama, ikisinden birinin diğerinin kavlini çürütmekte yolu olmadığını, hiç bir ihtimâle mahal vermeksizin, göstermektedir. Ya'nî bu husûsta muârız bir ma'nâ ifâde etmez. Bunda en yakın ma'nâ, Allahü teâlânın, her müctehide, şerîat mes'elelerinde kendisine zâhir olan ile hükmetmesi ve kendisine zâhir olunandan başkasını asla istememesi sorumlu tutmamasıdır.

SÜÂL: Peygamber efendimize (sallallahü aleyhi ve sellem) mahsûs şerîatin kemâlinden biri, ümmetine meşakkatli, zor gelmiyen tahfîf ve teşdîd üzere gelmiş olması olunca, bu ve benzerleri ile, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) dinlerinin tekmîli ve içinde onlara âid meşakkatleri giderici olmada, Âlemlere rahmet olması nasıl bağdaştırılır?

CEVÂB: Evet, öyledir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), fazîlet ve yüksek mertebeleri kazanmağı emretmekle, ümmetinin kuvvetlilerine rahmettir. Bu da, azîmetleri yapmak olup, bunlarla Cennetin yüksek derecelerine kavuşurlar. Tâkat getiremiyecekleri şeyleri onlara yüklememekle beraber, çok sevaba kavuşmaları bakımından zaîfler için de rah-

mettir. Nitekim hastalanan veya uzun yolculuğa çıkan hakkında, «Allahü teâlâ meleklere, o kimseye sağlam veya mukîm insanın amelinin sevabını yazmasını emr eder» diye gelmiştir. Buradan anlaşıldı ki, şerîat sadece Mîzânın bir mertebesi üzere gelseydi, teşdîd kısmında, onda ümmet için çok güçlük olurdu. *Din için tahfîf kısmında bir nişan zâhir olmasaydı,* İmamı taklîd eden herkese, imamının teşdîd ile söylediği mes'ele ile, sıkışık hallerde ve zarûrî zamanlarda, başka bir imamın kavli ile amel etmek câiz olmaz, bununla ümmete büyük meşakkat yüklenmiş olurdu. Allahü teâlâya hamd olsun ki, Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şerîati, itidal gereğince, en olgun hal üzere geldi. Onda bir kimse için meşakkat olan bir şey bulunursa, ona hafîf olan bir başka şey de bulunur. Bu, yâ bir hadîs, ya bir eser, ya bir başka imamın kavli, ya da bu teşdîd edenin mezhebinde, ondan hafîf olan bir mercûh kavil şeklinde olur.

SUÂL: Bu dediklerimizde, şerîat bir mertebe üzere gelmiştir, bu da ancak kendi imamının söyledikleridir; imamından başkasını hatâlı görüp, doğru olma ihtimâli vardır diye inanan mukallidlerden biri, karşımıza çıkarsa, ona ne cevab verelim?

CEVÂB: Biz ona, kendi amellerinden, işlerinden hüccet ve delîl getiririz. Bu da şudur: Bazı olaylarda onu, imamından başkasını taklîd ettiğini görüyoruz. O zaman ona ya'nî başkasının kavli ile amel ettiğinde, imâmının mezhebi fâsid, diğerinin mezhebi sahîh mi oldu, yoksa başkasının kavli ile amel etme hâlinde mezhebin sihhati, doğruluğu üzere devâm ediyor muydu? deriz. Her halde, bu soruya hiç bir zaman tatmîn edici doğru bir cevâb bulamaz. Üstâdım Aliyyül havâs'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu ki: «Bir mü'min bir mezhebi taklîd edince, mezhebinin kurucusu, (hadîs sahîh olunca, benim mezhebimdir) buyurmuş olsa da, şerîatin bütünü ile amel etmiş olamaz. Çünkü, İmamından başkası tarafından sahîh olduğu bildirilen birçok hadîsle amel etmemiş olur. Bu ise, bu mukallidin gözüne, bu Mîzânın yolunu göstermiyen bir perdedir. İmamının (radıyallahü anh) sözünü de anlıyamamıştır. Zirâ imamı (radıyallahü anh) kendiliğinden, ben şerîati, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) nasların şânı, sıfatı ile bilirim deseydi, (hadîs sahîh olunca), ya'nî hadîsin sahîh olduğu benden sonra bilinirse (benim mezhebimdir) demezdi. Allahü teâlâ daha iyi bilir.»

Bu gerçekten çok güzel bir sözdür. Çünkü şerîatin hükümleri, ancak bütün hadîslerin ve mezheblerin birbirine eklenmesiyle kemâl bulur. Böylece iki mertebeli bir mezheb gibi olur. Bakışı geniş, şerîat ilimlerinde mâhir ve diğer devirlerdeki âlimlerin sözlerini anlıyan herkes, şerîati, âyetlerden, hadîslerden ve eserlerden dokunmuş, atkısı ve çözgüsü onlardandır bulur. Ondan bir hadîs, bir eser veya âlimlerin sözlerinden birini çıkaran kimse, eksiktir, câhildir ve ona olan ilmi noksandır. İlmi, atkı veya

çözgüsünde ipliği hâle göre az veya çok olan kumaş gibidir. Demek ki kâmil olan şerîat, hakîkatte, akıl ve basîret ehli için, kavilleri ile bütün sahîh mezheblerdir. Ey kardeşim, şerîatin bütün hadîslerini, eserlerini ve âlimlerinin sözlerini birbirine eklersen o zaman, şerîatin kemâlinin azametini ve bu Mîzânın büyüklüğünü anlarsın. Bu eklemelerden sonra ona bakarsan, onların hepsini, hiçbir zaman, tahfîf ve teşdîd mertebelerinin dışında bulmazsın. Allahü teâlâya hamd olsun ki, hicrî 933 (m. 1526) senesinden beri, bu huzûr ve görüşe sâhibim.

SUÂL: İmamımın vefâtından sonra sahîh olduğu anlaşılan ve onun almadığı hadîsleri ne yapayım?

CEVÂB: Sana lâzım olan, o hadîslerle amel etmektir. Çünkü imamın onu bulsaydı ve onun katında sahîh olsaydı, herhalde onu sana emr ederdi. Çünkü imamların hepsi, şerîatin elinde tutsaklardır. Nitekim bunun açıklaması, onların rey'den teberrî etmeleri, kaçınmaları faslında gelecektir.' Böyle yapan, iki eli hayrı kazanmış olur. (Ancak İmâmımın aldığı hadîsle amel ederim, çünki bu büyük hayırdır, iyiliktir; nitekim mezheb imamlarını taklîd edenlerden çoğu bu görüştedir) diyenin, din imamlarının tavsiyelerinin geçerliliği sebebiyle, imamlarından sonra sahîh olduğu bilinen her hadîsle amel etmesi evlâdır. Çünki mezheb imamları hakkındaki itikadımız şöyledir ki, eğer yaşasalar ve kendilerinden sonra sahîh olduğu anlaşılan bu hadîsleri bulsalardı, onları alırlar, onlarla amel ederler ve yaptıkları kıyasları, bu husûsta söyledikleri sözleri bırakırlardı. Nitekim sahîh yolla bize geldi ki, İmam-ı şâfiî, Ahmed bin Hanbele mektûb gönderdi ve: Bir hadîsin sahîh olduğunu anlayınca, bize bildirin, onu alalım ve ondan evvelki kavillerimizi yahud bizden başkasının kavillerini terk edelim. Çünki siz çok büyük hadîs âlimisiniz. Biz bunu biliyoruz.» dedi.

SUÂL: Bütün müctehidlerin mezheblerinden birşey şerîatin hâricinde olmaz dediğinize göre, **«Âlim ictihâd eder ve ictihadında hatâ ederse bir, isâbet ederse iki sevâb alır.»** hadîs-i şerîfinde bildirilen hatâ nerede olur? Halbuki, bütün âlimler, şerîat denizinden yardım görmektedirler.

CEVÂB: Bu hadîsteki hatâ sözünden murâd, müctehidin o mes'eledeki delîle tesadüf edememe hatâsıdır; onunla şerîattan çıkılan hatâ değildir. Çünki şerîatten çıkınca, ona sevab verilmez. Nitekim Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Bizim emrimize, işimize uygun olmıyan her amel, merduddur»** buyuruyor. Şerîatin sâhibi, ona sevab vardır buyurduğuna göre, hadîs-i şerîfin ma'nâsının: «Âlim ictihâd edip, şârî' tarafından bu husûsta vârid olan delil kendisine isâbet ettiyse, ona iki ecir, ya'nî sevab vardır; biri araştırma, inceleme sevabı, diğeri delîle rastlama sevâbıdır. Delîlin kendisine rastlamayıp, sâdece hükmüne tesâdüf ederse, ona bir sevab vardır. O da, *inceleme, araştırma sevabıdır»* olduğu an-

laşılır. Buradaki hatâ, izâfî olup, mutlak, ya'nî her bakımdan hatâ demek değildir. O halde anlayınız. Çünkü biz inanıyoruz ki, diğer müctehid imamlar, bütün kavillerinde, Rablerinin hidâyeti üzeredirler. O zaman, bu kavillerin şerîatin menbaına, yakın ve daha yakın, ondan uzak ve daha uzak olmalarından başka birşey kalmaz. Bu da, senedin uzunluğu ve kısalığına göre olur. Nitekim, muhtelif olmakla ve birçok şeylerinin bizim şerîatimize uymaması ile beraber, bütün peygamberlerin şerîatlerinin, nesh edilmeden önce doğru olduklarına inanmamız vâcib olduğu gibi, burada da mukallidin sözleri, imamının sözlerinin zâhirine, görünüşüne uymasa da, bütün müctehidlerin mezheblerinin doğru olduğuna inanması vâcib olur. Zirâ şerîat nûrlarının ışıldamasını görmekten uzak olanın mudrike ve görme ışığı örtülür ve diğerlerinin sözlerini şerîatin dışında zanneder. Hayır, böyle değildir. Herhalde zamanımıza kadar, bütün devrelerde âlimlerin birbirlerinin sözlerini zaif tutmalarının esas sebebi bu olsa gerek. Zirâ her devir âlimlerinde, kendilerinden önceki devirlerdeki bazı sözlerin sahîh olduklarına dil uzattıkları vâkiadandır. O halde, bu zamanda gözü, geçmiş bütün devirleri yarıp, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) sözleri olan şerîatin ilk menbaına bitişik olduğunu müşahede makamına kavuşan nerede, bu perdeler arkasında kalmış olan nerede? Çünki bu zamanın mukallidleri ile birinci devredeki Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) arasında, âlimlerden onbeş kadar devre vardır. Bunu iyi bil!

SÜÂL: Bu Mîzân için, Cebrâîl aleyhisselâmın indirmesinden önce ilâhî vahy sebebi ile, iki mertebe kılınmasına dâir delil var mıdır?

CEVÂB: Evet. Sahîh keşif sâhibleri, dînin beş hükmünün, bazılarının sandığı gibi, semânın bir yerinden değil, muhtelif yerlerinden indiğinde sözbirliği hâlindedirler. Meselâ vâcib kalem-i a'lâdan, mendûb Levh'den, haram Arşdan, mekrûh kürsîden ve mubâh Sidre'den inmiştir. O halde vâcib teşdîd mertebesi, mendûb ise tahfîf mertebesi için görünür. Haram ve mekrûh da böyledir. Mubâha gelince: Mubah, ikisi arasında geçittir. Allahü teâlâ, onu, emir ve yasaklara riâyet külfetinin meşakkatinden rahatlatmak için, kullarına rahmet eylemiştir. Kul mubahı işlerken, bir emir ve yasak altında bulunmaz. Zirâ insanın dâima emir ve yasak altında bağlanıp kalması, tâkat getiremiyeceği şeylerdendir. Fakat bazı ârifler evlâ ve hilâf-i evlâ olmalarına göre, mubahları da, hafîf ve kuvvetli olmak üzere ikiye ayırdılar. Böylece, mubahlar da, daha önce geçtiği üzere, azîmet ve ruhsat gibi, iki kısım olur.

SÜÂL: Beş hükmün, yukarıda bildirdiğiniz yerlerden inmiş olması özelliğinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Bundaki hikmet, her bir makam, sâhibini, kendi içinde olanla çeker. Böylece kalem-i a'lâdan vâcib olan teklîflere, ya'nî emirlere göre

olur ve eshâbını, onda görünenler sebebiyle çeker. Arşdan mahzûrlu olanlara, haramlara göre olur ve eshâbını rahmetle çeker. Çünkü Arş, Rahman isminin istivâ makamıdır. Hazretinin ehline, ancak rahmet nazarı ile bakar. Müsliman olsun, olmasın, herkese ona münâsib olan şekilde rahmet nazarı ile bakar. Bu yaratmak rahmeti, yardım rahmeti, yahud cezâlandırmada mühlet verme rahmeti olur. Kürsîden mekrûh olan iş ve sözlere göre olur ve ehline afvı ve bağışlanmasını çabuklaştırır. Bunun için mekrûhdan kaçınan sevâb alır, işliyen ise muâhaze olunmaz. Sidre ise, beşinci mertebedir. Ve yalnız müntehâ, son ismini almıştır. Zirâ Âdem oğlunun hiç bir ameli onu geçmez. Zirâ emir ve yasak kalemden Levh'e Levhden Arşa, Arşdan Kürsîye, Kürsîden Sidreye iner. Bundan sonra sadece, kulların kalb ve bedenine bağlanır. O halde, ahkâm için, onunla kulda zuhûr etme arasında Sidre'den başka, aslâ karar kılacak yer yoktur. İşte Sidre, yüksek âlemde hükümlerin karar kıldığı nihâî makamdır. Üstâdım Aliyyülhavasdan (rahmetullahi aleyh) işittim. Buyurdu: Mubah nefsin kısmıdır. O da Sidreye mahsûsdur. Seâdet âleminin nefisleri ona ulaşır. Zakkum denen Sidranin köklerine de ebedî şakîlik âleminin nefisleri son bulur. Bunu iyi bil, çok önemlidir. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 20 —

SÜAL: Âlimlerden biri, bu Mîzânın üstünü ve, onunla dînini kayırmağı iddia ederse, onu tasdîk eder miyiz, yahud tasdîkinde duraklar mıyız?

CEVÂB: Bu iddia sâhibinden, ehli bulunan ve bulunmayan mezheb âlimlerinin kavillerinin menşeinden, çıktıkları yerden sorarız. Hepsini bilir, iki mertebede olduklarını söyler ve mezheb kurucuları gibi kitab ve sünnetten bütün istinadlarını bilirse, onu tasdîk ederiz, doğrularız. Bunlardan birşeyin tevcîhinde duraklarsa, onun tadını almadığı ortaya çıkar. O zaman o kimse, sadece onu bilen, ehlini teslîm eden bir kimse olup, başkası değildir.

Her kavlin, sözün menza'ı demek, menşei, çıkış yeri demektir. Meselâ bazı âlimler, güzel sakalsız genç oğlanların yüzüne bakmağa haram demiştir. İşte bu kavlin menşei ihtiyâttır. Bu ihtiyatlı işin delîli ise, Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Seni şübheye düşüreni, seni şübheye düşürmeyene bırak»** hadîs-i şerîfidir. Bazı âlimler, En'am sûresinin yüzelliikinci: **«Yetimin malına, bülûğ çağına varıncıya kadar, malını en güzel bir şekilde koruyup çoğaltmak hizmetinden başka bir sûretle yaklaşmayın»** âyetinde demişlerdir ki: Bu âyeti düşünen, yaklaşmanın yasak edilmesi, istenmiyen, arzu edilmiyen bir yaklaşma şeklidir. O da, yetime ve malına zarar vermeğe sebeb olabilecek şeylerden uzak

durmaktır manâsına geldiğini bilirse, ilmi ile amel eden âlimlerin ve müctehid imamların sözlerinin menşeindeki sırlar, onun için açığa çıkar. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Geçtiği gibi, Allahü teâlâ, bana, şerîatin menbaını görmeği ihsân edince, bütün mezhebleri ona bitişik gördüm. Dört mezheb imamlarının mezheblerini, kanallar hâlinde akar, ehli kalmamış mezhebleri ise, taşlaşmış olarak gördüm. İmamlar içinde kanalı en uzun, Ebû Hanîfeyi, sonra İmam Mâlik'i, sonra Şâfii'yi, sonra da İmam Ahmed bin Hanbeli (rahmetullahi aleyhim) gördüm. Kanalı en kısa, İmam ebû Dâvudun mezhebi idi. Beşinci asırda inkıraz etmiş, ehli kalmamıştı. Bunu, mezhebleri ile amelin uzun ve kısa müddetli oluşları şeklinde tabir ettim, yorumladım. Ebû Hanîfenin mezhebi, çıkış olarak ilk mezheb olduğu gibi, inkıraz bakımından da en sonuncusu olur. Keşif sâhibleri de böyle demişlerdir. Sonra müctehidlerin mezheblerine ve zamanımıza kadar onlar esas alınarak çıkarılan bütün ilimlere baktığımda, hepsinin şerîatin ilk menba'ı ile bağlı olduğunu görerek, sözlerinden bir tekini bile şerîatin dışına çıkaramadım. Bunu en iyi açıklıyan misâl, Mısırdaki balıkçıların kullandıkları ağlardır. Zirâ o ağlar dokunurken yapılan ilk göz, temiz şerîatın menbaı, kaynağı gibidir. Ondan diğer devrelere, sıralara yayılan, gittikçe çoğalan gözlerine dikkat et! Onlar müctehid din imamlarının ve kıyâmete kadar onlara uyanların sözleri, kavilleri gibidir. Bununla kavillerinin şerîatin kaynağına olan irtibatı ilmini kavrar ve herbir gözü, bir üstteki ile irtibatlı bulur ve sonunda ilk göze, ya'nî ilk kaynak olan şerîate erişirsin. O halde, Allahü teâlânın, bizi kavuşturduğu gibi, şerîatin ilk kaynağına kavuşturduğu, bu sebeble, bütün müctehidleri musîb gören kimse, ne mes'ûd kimsedir! Kıyâmet günü bütün âlimleri görüp, elinden tutmaları, yüzüne gülmeleri ve her birinin ona şefâat etmek için, birbirleri ile yarışırcasına ona şefâatte önce davranmaları ve ona yalnız ben şefâat edeceğim demeleri ne büyük kurtuluş, ne büyük sevinçtir! Sülûkü, ilerlemeyi kısa kesip, şerîatin ilk kaynağına ulaşamıyanın pişmanlığı ne büyüktür. İsâbet eden birdir, diğerleri hatâlıdır diyenin nedâmeti ne büyüktür. Zirâ bütün hatâlı dedikleri, câhillik damgasını vurdukları, edebi gözetmedikleri ve kısır anlayışı ile beğenmedikleri, yüzlerini ona karşı buruşturacaklar, asacaklardır.

Ey kardeşim! İhlâs ve verâ' üzere ilimle meşgûl olmağa çalış. Öğrendiklerinin hepsi ile ihlâs ve ver'a üzere amel et! Tâ ki, yol, senin için çabucak dürülsün, katlansın, ya'nî kısalsın. Müctehidlerin makamı ile şereflen! İmamının kavuştuğu ilk kaynağın başında dur ve ondan almada ona ortak ol! Onun yardım gördüğü ilk menba'a kavuşmadığın zaman, ilerlemen esnâsında ona uyduğun gibi, şimdi de, onun aldığı kaynaktan almakta, sen de ona tâbi' olursun. Bu makamı elde edince, ilk kaynak ile ve diğer devrelerde ondan meydana gelenlerle müsâhabet eyle! Âlimlerin bütün

kavillerinin tevcihini muhafaza etl Her biri için, tahfîf veyâ teşdîdden sahîh bir delîlin bulunsa da, sence onların istinbatlarının sahîh olduğunu ve şerîatin menbaına birleştiklerini görsen de, bir kavillerini bile red etme! Son devrelere doğru inersen, yine bunların hepsinde iş, hafîf veya kuvvetli şerîatin iki mertebesine rücû' eder. Her biri için söz ve amel sâhibleri vardır. Imam Ahmed (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki, taklîdin çokluğu, basîrette, idrâkte körlüktür. Sanki bununla, âlimleri, din hükümlerini şerîatin pınarından almalarını teşvîk ve bir an evvel kalb gözlerini açmakla, bir müctehidin ardından taklîdle gitmekle yetinmemelerini ikaz ediyordu. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bizi, şerîat âlimlerinin bütün sözlerini tevcîh edenlerden ve sözlerinin hepsini şerîat kaynağına bitişik görmekle hiç birini red etmiyenlerden eyledi. Bu husûsta sözümüzü kuvvetlendiren: **«Benim Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz»** hadîs-i şerîfidir. Muhaddisler bu hadîs-i şerîf hakkında çeşitli söylemişlerse de, keşf sâhiblerine göre sahîhdir. Ma'lûmdur ki, müctehidler, sahâbenin yolu üzeredirler. Silsilesi, ya'nî bağlılığı bir sahâbîye olmıyan, bir müctehid bulamazsın. Muhakkak bir sahâbînin, yahud Eshâbdan bir çoklarının kavillerini söylemiştir.

SUAL: Alimler, neden Eshâbdan olmıyan müctehidlerin sözlerini, sahâbeden birinin sözünden öne aldılar. Halbuki müctehidler, Eshâb-ı kirâmın fürû'u, dalları gibidir, ya'nî onların bildirdikleri ile o mertebeye çıkmışlardır.

CEVAB: Alimler, Sahâbeden başka müctehidlerin sözlerini, sahâbînin sözlerine bazı mes'elelerde takdîm etmişlerdir. Çünkü müctehidin, zaman bakımından daha sonra olması sebebiyle, Sahâbenin bütün sözlerini veya çoğunu alabilme, toplayabilme imkânı vardır. Böylece durum, yine bu konuda, tahfîf ve teşdîd bakımından Mîzânın iki mertebesine râcı' olur. Çünkü Eshâbın hepsinin veya bazısının, üzerinde oldukları şey, bunun dışında olmaz. Şeyhimiz Şeyhul - İslâm Zekeriyyâ'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Tekrar tekrar buyururdu: «Şeriatin menba'ı, deniz gibidir. Hangi tarafından alırsan birdir.» Yine ondan duydum. Buyurdu: «Şerîatin bütün delîllerini kavramadan, şerîati muhafazada lüzûmlu olan bütün arab dilini, ma'nâlarını ve yollarını bilmeden, müctehidin kavlini inkâra ve ona hatâ etti demeğe kalkışmaktan çok sakın!» Bildirdiğimiz şekilde onu kavrar ve inkâr ettiğin şeyi, onun içinde bulmazsan, o zaman kabûl etmiyebilirsin ve bu, senin için hayırlıdır. Ben de sana bunu tavsiye ederim. Taberânînin merfu'an bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Benim şerîatim üçyüz altmış yol üzere geldi. Bu yollardan birinde giden kurtulur»** buyuruldu. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 21 —

Ey kardeşim! Bu Mîzânın ma'rifetine, tanınmasına, zevk yolu ile kavuşmak ve müctehidlerin ve onların yolundakilerin mezheblerini, eshâbı gibi kabûllenmek istersen, geçtiği gibi, büyüklerin yoluna gir, tarîkatto zevk sâhibi olan sâdık bir şeyhin elinde riyâzet yap ki, ilim ve ameldeki ihlâsı ve sıdkı öğrenesin. O, seni, ilerlemekten alıkoyan nefsin câhilliklerinden kurtarır. Nisbetle ilgili kemâl makamlarına kavuşmak için, onun işaretine imtisâl eyle! O zaman, kendin hâric, bütün insanları kurtulmuş görürsün. Nefsini, ya'nî kendini ise helâk içinde bulursun. Eğer böyle sülûk eder, ilerlersen, inşâallah, en kısa zamanda, bütün âlimlerin kavillerinin çıktığı Şerîatin ilk menbaını müşâhedeye kavuşacağını, ben üzerime alıyorum. Ama Şeyhsiz ilerleme yoluna girersen, kuvvetli ihtimalle, riyâdan, cidâlden ve dünyaya bağlı olmaktan, hiç sözünü etmesen de, kalben kurtulamazsın, ve o seni buna kavuşturamaz. Bütün akranların sana kutub deseler de, bu sözlerine itibâr olunmaz.

Şeyh Muhyiddin ibni Arabî, Futûhat-i Mekkiyyenin yetmişüçüncü bâbında, buna işâretle şöyle buyurur: «Şeyhsiz tarîkatte sülûk eden ve Allahü teâlânın haram ettiklerinden vera' üzere olmıyan, büyüklerin ifâdelerindeki ma'rifetullaha kavuşamaz, isterse Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar, Allahü teâlâya ibâdet etsin. Kul, ma'rifetullaha kavuşunca, Allahü teâlânın ötesinde varılacak hedef, yükselecek mertebe olmadığından, bu makamda keşf ve yakîn ile hazret-i esmâ-i ilâhiyyeye kavuşur. Bütün âlimlerin sözlerini, Allahü teâlânın isimleriyle irtibatlı, ilişkili görür. Bütün sözlerini Allahü teâlânın isim ve sıfatlarına bağlı görünce, önce gördüğü bütün mezheblerdeki ayrılık, gözünden kalkar. Mezheb imamlarının sözlerinden hiçbiri, hazretinin dışında kalmaz.» Şeyhin bu izâhı, bizim daha önce, Şerîat-i kübrânın menba'ı hakkındaki sözlerimize benzemektedir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu: Mürîdin sülûkü nihâyete erişince, üstün tutma düğümü, ondan, anlayışla çözülür ve Allahü teâlânın: «Peygamberlerden hiç birinin arasını ayırt etmeyiz» âyetinin ma'nâsının ma'rifetine yapışır ve burada, sahîh keşif olmadan, aklı ile Peygamberlerden birini diğerinden üstün tutanın keşf ile üstün tutanın hilâfına bir ayırım yapmış olduğunu anlar. Zirâ keşf sâhibi, işin birliğini görmektedir. Cem'i fark bulmaktadır. Nitekim bir ilim talebesi, hanefî veya hanbelî mezheblerinin birinde ilerleyip, Allahü teâlâya kavuşmada bu mezhebi din edinse, ona muhalefeti görmeksizin, bu görüşü onu, bütün mezheblerin ilimlerini bir menba'dan aldığını gördüğü için, o makamda, ayırım yapmaksızın, bütün mezheblerle ibâdet etmek makamına kavuşturur. Şeyhin sözü bitti. Bu söz, Mîzân için her müctehidin musîb olup olmadığı mes'elesindeki iki kavil için mukarrar kılınmış büyük şâhiddir.

Buradan anlaşılmış oldu ki, ilerleme hâlinde olup da, ilk kaynağa ulaşmamış olanın, sülûkü nihâyete varmış olanın hilâfına, bütün müctehidlerin musîb olduğunu kavrayabilmesi mümkin değildir. Sülûkü nihâyete eren ise, her müctehidin musîb olduğunu görür. İnandığı şeyi açıkça onlara söyleyince O zaman avamdan olan mukallidler, kavuştuğu makama erişemediklerinden, inkârla başına üşüşürler. Çünkü onlar, onun kavuştuğu makamı görmekten uzaktırlar. Bir bakımdan ma'zûrlardır. Bu ilmin doğruluğunu Allahü teâlâya havâle etmediklerinden de ma'zûr olmazlar. Çünkü bizim için hiçbir zaman keşf sâhiblerinin sözlerini, red edecek aklî, naklî ve şer'î açık hiç bir delil yoktur. Çünkü keşif, dâima şerîati kuvvetlendirici olarak gelir. Zirâ o, bir şeyi, aslında nasılsa, öyle bildirmektir. Bu da şerîatin kendisidir. Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu: Ledünnî ilimlerin hepsi, Hızır aleyhisselâmın ilminin çeşitlerindendir. Siz de bilirsiniz ki, Mûsâ aleyhisselâmın kabûl etmemesinden, beğenmemesinden ne meydana geldi. Ama sonunda Mûsâ aleyhisselâm Hızır aleyhisselâmın yaptığı işleri beğenmemekten vaz geçip susunca, anlıyoruz ki, Allahü teâlâ Hızır aleyhisselâma bildirdiklerini, Mûsâ aleyhisselâma da bildirdi. Yoksa onun yaptıklarını görüp beğenmediği halde, sükût etmesi olmazdı. Çünkü bir zâlim olacak diye, insanların gemisini onlardan izinsiz delmek, yaralamak, yahud taşkınlık ve küfr bakımından ana-babasına zulm edecek korkusundan evlâdı öldürmek gibi şeyleri Şerîat câiz görmez.»

Şeyh Muhyiddîn-i Arabî (kuddise sirruh) **Futûhât'ın** baş taraflarında buna işâret edip buyurur ki: «Ledünnî ilimlerin alâmetlerinden biri, fikir, düşünce bakımından akılların onu atmasıdır. Ehlinden başka onu kimse kabûl edemez. Ancak zevk almadan ehlini teslim ile edebilir. Sebebi de şudur ki, ehline, fikir yoluyla değil, keşf yoluyla gelir. Âlimler arasında bilinen yol, ilmin fikir, akıl yoluyla alınmasıdır. Böyle olunca, Onlara fikir yollarından başka bir yolla ilim gelirse, onu beğenmezler. Çünkü o ilim, onlar arasında alışılmış olmıyan bir başka yoldan gelmiştir.»

Ey kardeşim! Buradan öğrendin ki, perde arkasında kalmışlardan biri, bu Mîzânı inkâr eder, beğenmezse, o özürlüdür. Çünkü bu Mîzân, Hızır aleyhisselâmın, yakîn ile getirdiği Ledünnî ilimlerdendir. Bunu iyi bil. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 22 —

Bu fasıl, her müctehid musîbdir, yahud musîb, ya'nî ictihadda isâbet eden birdir, kesin değildir diyenlerin sözlerini açıklamakta ve her kavli, sözü bir hâle hamletmektedir. Ayrıca bu Mîzânı kuvvetlendiren şeyleri bildirmektedir:

Biliniz ki, bu Mîzânı kuvvetlendiren şeylerden biri keşf sâhiblerinin sözbirliği ettikleri ve Şeyh Muhyiddîn-i Arabînin, Futûhatta mest üzerine

mesh bahsinde açık olarak yazdığı şu husûsdur: Aslâ bir kimse, bir müctehide, hatâ etti dememelidir. Yahud bir müctehidin sözüne dil uzatmamalıdır. Çünkü Allahü teâlânın hükmü olan Şerîat, müctehidin hükmünü, takrir ve kabûl ediyor. Böylece Allahü teâlânın takrîri ile Allah için bir büyük yol oldu. Bu öyle bir mes'eledir ki, mezheb sâhiblerinden bir çoğu, bildikleri halde, kendilerini ikaz ettiğimiz şeyde hâzır olmadıklarından, bu yasağa düşüyorlar. Bir müctehide, kesin olarak hatâ etti diyenler, hüküm olarak onu takrir ve beyan eden Şârı'e hatâ isnâd etmiş gibi olurlar.»

Bu sözde, müctehidlerin bütün sözlerinin, Şerîatin sâhibinin nasslarına bitişik olduğu işâreti vardır. Müctehidlerin kavillerini, ictihadlarını Şârı'in nassları gibi göstermektedir. Ya'nî, Mîzânda daha önce geçen, şartlarına göre, müctehidin kavli ile amel etmenin cevâzı, Şârı'in nassları gibidir.

Bu Mîzânı kuvvetlendirenlerden biri de, âlimlerimizin şu sözüdür: Kıblenin yönünü bilmiyen bir kimse, kendi ictihadı ile, dört rek'atlık bir namazı, dört yöne dönerek kılsa da, o namazı kazâ etmez. Halbuki, bu dört taraftan üçü, kesin olarak kıble değildir. Lâkin her bir rek'ati ictihada dayandığından, namaz doğru kılınmış olur dedik. Burada bir yönün, kıble olmada, diğerine göre bir önceliği yoktur.

Kuvvetlendirenlerden biri de, müctehidlerin vahy ilimlerinde gerçekten peygamberlerin vârisleri olduklarında, keşf sâhiblerinin sözbirliği hâlinde olmalarıdır. Nitekim Peygamber ma'sûm olduğu gibi, vârisi de hakîkatte hatâdan mahfûzdur, korunmuştur. Bir kimse müctehid için, hatâ etti derse, bu ancak izâfî bir hatâ olup, delîle kavuşamamasındandır. Çünkü bütün nebî ve resûller, yüksek mertebelerdedirler. O makamlarda onlara vâris olacaklar, ancak müctehid âlimlerdir. Böylece onların ictihadları, kendisiyle amelin vâcib olduğu Şârı'in nassları yerine geçer oldu. Zirâ Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlânın Nisâ sûresi seksenüçüncü: «Halbuki o haberi, mes'eleyi Peygambere ve âlimlere iletseler, onların çıkardıkları ma'nâdan onu öğrenirlerdi» âyetine uyarak, ahkâmda ictihâdı onlara mubâh eyledi. Ma'lûmdur ki, müctehidlerin mertebelerinden olan istinbat, ma'nâ ve hüküm çıkarmak, daha önce geçtiği gibi, şerîatin sâhibi tarafından olan teşrî' gibidir. O halde, Şârı'in bildirdiği ictihadla teşrî' yönünden her müctehid musîbdir. Tıpkı bütün peygamberlerin ma'sûm olması gibi.

Keşf sâhiblerinin birinden duydum, Buyurdu ki: Müctehidler, kendilerine teşrî'den bir pay hâsıl olması ve onda sâbit kadem olmaları için, ictihâd etmekle Allahü teâlâyâ ibâdet ederler. Böylece, âhirette, Peygamberleri Muhammed aleyhisselâmdan başka, kimse onların önünde olmaz. Bu ümmetin âlimleri, temiz şerîatin delîllerinin koruyucusu, ma'nâlarını bilici olarak, Peygamberlerin saffında haşr olunurlar, ümmetin saflarında değil. Her nebî ve resûlün yanında, bu ümmetin âlimlerinden bir, iki, üç,

yahud daha çok âlim bulunur. Her bir âlim için, Mehdî aleyhisselâmın gelişi olan dünyanın sonuna kadar, hüküm, hâl, makam ve mertebeler ilminde üstadlık derecesi vardır. Buradan anladın ki, bütün müctehidler, tahfîf ve teşdidde şerîatin sâhibine uymaktadırlar. O halde, mezheb imamının teşdîd ettiği bir şeyi bütün insanlara emr etmekten, yahud tahfîf ettiğini herkese emretmekten kaçın! Çünkü Şerîat Mizânda geçtiği gibi, iki mertebe üzere geldi, bir mertebe üzere değil. Buradan, Allahü teâlâ, kullarına, hep ağır gelecek şeyleri yüklemedi sözünün doğruluğunu anlarsın. Hattâ Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Yâ Rabbi, ümmetimin işlerinden birini yüklenip, onlara rıfk ile muâmele edene, sen de Rıfk ile muamele eyle! Ummetime meşakkat, zorluk çıkaranın işlerini zor et Yâ Rabbi»** hadîs-i şerîfi ile, ümmetine meşakkatle iş yaptırana beddüa etmiştir. Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetine kolaylık gösterene beddûa ettiği bize bildirilmedi. Belki Eshâbına (aleyhimürrıdvân) mes'ûl oldukları ve onlarla amel edemiyecekleri ahkâmın çok inmesinden korktuğu için: **«Sizi bıraktığım şeyde beni bırakın»** buyurdu. Demek ki, zorluğu kaldırmakla dolaşan âlim, Cennette insanların işinin kendişine ulaştığı asılla dolaşmış olur. Zorlukla dolaşan, ya'nî hep zorluk etrafında dönen âlim böyle değildir. Çünkü o, ârizî bir iş ile dolaşmaktadır. Bu ise, teklifin kalkmasıyla kalkar.

SUÂL: İnsanlara yalnız bir mezhebin taklidini lâzım gören, onları sıkıştırmış, onlara zorluk vermiş olur mu?

CEVÂB: Aslında bunda zorluk yoktur. Çünkü bu mezhebin sâhibi, zaif olana azîmeti lâzım görmedi. Bilakis mezhebinden, başka mezheb sâhibinin dediği, ruhsata çıkması için ona izin verdi. Böylece bu imamın mezhebi, şerîatin iki mertebesine rücû' etti. O halde muayyen bir mezhebi iltizam edene darlık ve zorluk yoktur. *Zirâ şerîati böyle anlamadıysan, birşey anlamamışsın.* Müctehidlerin mezheblerini böyle bilmemişsen, birşey bilmemişsin. Mukallidin, diğer mezheb imamları Rablerinin hidâyeti üzeredirler itikadı sahîh olmadı. Belki sözü kalbine muhâlif oldu. Bu ise, münâfıklık sıfatlarından sayılmıştır.

Daha önce geçtiği gibi, ben bu Mîzânı bu sahifelerde imamların ve onlara uyanların mezhebine yardım etmek için yazdım. Bazı çekemiyenlerin benim hakkımda yaydıkları sözler doğru değildir: (Bu Mîzânın içindekileri düşünen, bütün müctehidlerin hatâlı olduklarına hükmettiğini bulur. Zirâ her müctehid başkasının sözünü söylemez, belki hatâlı tarafını söyler. Başkasının hatâsını bulmakta, bütün müctehidlerin hatâlı olduğu lâzım gelir) diyor. Bizi çekemiyenin sözü burada bitti.

CEVÂB: Müslimanlar, müctehid müctehidi inkâr etmez sözünde sözbirliği etmişlerdir. Çünkü herbirinin, kendisine hak diye, doğru diye gösterilen ile amel etmesi lâzım olur. Leys bin Sa'd (radıyallahü anh)

İmam Mâlike mektûb gönderip, ondan bir mes'ele sordu. İmam Mâlik ona şu cevabı yazdı: «Ey kardeşim, sen hidâyet sâhibi bir imamsın. Allahü teâlâ, bu mes'elede, sana göre hangisi doğru ise, onu almanı emr ediyor.» Bu ancak, her müctehidin, her mezhebin kendisinden çıktığı Şerîatin ilk menbaına kavuşmakla olur. Kavuşmamış olsaydı, inkâr etmesi, beğenmemesi vâcib olurdu. Muhtemeldir ki, imamlardan birini hatâlı görenden bu iş, keşf makamına varmadan önce meydana gelmiştir. Nitekim imamların sözlerini zevk almadan nakleden bir çok kimseler bu hatâya düşer. Alimin ilk günlerdeki, orta hâlindeki ve son zamanlarındaki söylediklerinin arasını ayırt edemez. Bu faslı iyi düşün. Çünkü bu Mîzânın doğruluğunu ve bütün müctehidlerin mezheblerinin, Şâri'in beyanına göre, ictihâda istinadla olduğunu ifâde ediyor. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn.

FASIL — 23 —

Evliyâ ve müctehidlerden bir kâmilin, bir kaville amele bağlanıp, diğerini bırakmasından, amel etmediği kavli sakat, bâtıl görmek lâzım gelmez. Onunla amel etmemesi, onun ehli olmadığından olabilir. Bunun azîmet veya ruhsatta olması müsâvidir. Çünkü her kâmil ve müctehid, ehli bulunsun veyâ bulunmasın diğer mezheblerin şerîat menbaından kaynaklandığını görür. O halde, ehli olmamak bakımından amel olunmıyan her kavil, onun hakkında, başkaları hakkında muhkem olan, mensûh hadîs gibidir. Mukallidlerden olan kâmil olmıyanlara gelince: Bunun hükmü, İsâ aleyhisselâmın değişmemiş olan şerîati ile amel edenin hükmü gibidir. Sonra Muhammed aleyhisselâmın şerîati ile nesh olmuştur. Bu nesihden sonra, o kimsenin Muhammed aleyhisselâmın şerîati ile amel etmesi lâzım olup, İsâ aleyhisselâmın değişmiş şerîatini terk etmesi lâzım olur. Görüyoruz ki, âlimler, bir müddet bir kaville amel ediyorlar. Sonra delil bakımından birincisinden daha sahîh bir kavil buluyorlar. O zaman birincisini bırakıp, ikincisi ile amel ediyorlar. Kendinden önceki âlimler, bir zaman bununla amel ettikleri, ölünciye kadar insanlara bununla fetvâ verdikleri halde, bu kavil, yenilere göre mensûh hadîs gibi oluyor. Eğer şimdi bir kimseye bu eski kavil ile amel et desen, bunu kabûl etmez. Bunun açıklaması şöyledir: Allahü teâlâ kullarını, önce amel ettiklerinden başka, özel sebeblerle tehir eylediği bazı hükümlerle amel ettirmek dileyince, âlimlerine, tercih ettikleri diğer kavillerin tercîh şekil ve sebeblerini izhâr eder. Böylece onlar da, kendilerine göre tercîh edilmiş olanla amel ederler ve mukallîdler de gönül açıklığı, rahatlığı ile, bu tercîhde onlara uyarlar. Mezhebler, ortadan kalkıncıya kadar böyle devam eder. Bu sözümüzü, hazreti Ömerin (radıyallahü anh) şu açıklaması kuvvetlendirmektedir: «Muhakkak ki, Allahü teâlâ, insanlara, zaman ve hallerine göre hükümler ihdâs eder.» Atâ,

Mücâhid ve İmam Mâlik (radıyallahü anhüm) bunda, hazreti Ömere (radıyallahü anh) tâbi oldular. Hâdise ve mes'elelerden kendilerine sorulanların, olmuş olanlarına fetvâ verirler, olmamış olanlar için, olduğu zaman sorun derlerdi. Bu zamanın âlimleri, insanlara, onların fetvâsını da veriyorlar. Dikkat edilirse, çoğu zaman, bunun içinde, ümmete rahmet vardır. Çünkü Allahü teâlâ, bu zamanın insanlarının bu hüküm ile nasıl amel edeceklerini bildiğinden, onlara, vahiy kesildiği için, kendi katından rahmet olarak, kendi cinslerinden sözü ile amel edilen, hükmü değiştiren bir âlim yarattı. Böylece kullarına her zamanda, yeni yeni din hükümleri ihdâs ediyor. Onları kabûlle karşılıyorlar. Onları yapmada bir zorluk bulmuyorlar. Herşeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir. Şöyle de denebilir: Bu, Allahü teâlâdan, peygamberler için olan şeylerin, bu ümmetin âlimleri için de olmasındandır. Zirâ bu ümmetin âlimleri peygamberlerin vârisleridir. Onların her birine kendi zamanlarında, peygamberler gibi, teşrî' hakkı ve görevi verilir. Hakîkî nesh, değiştirme olmamakla beraber, kendinden önceki şerîatin neshine benzer.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahmetullahi aleyh) işittim. Buyurdu ki: «Ehli bulunan ve bulunmıyan mezheblerin her kavli, önceki peygamberlerin bir teşrî'i idi. Allahü teâlâ rahmet ve ihsânı ile, bazı peygamberlerin teşrî'i ile amel etmekten bu ümmete nasîb, pay vermeği, böylece bu ümmetin geçmiş peygamberlerin şerîatleri ile amel edenlerin kavuştuğu sevâbı da almalarını diledi. Şunun için ki, bu ümmetin peygamberinin şerîati, geçmiş bütün şerîatlerin hükümlerini içine almaktadır.»

Anlaşıldı ki, kâmil olan bir büyüğün bir ameli yapmamasından, o ameli şerîatin dışında görmüş olması gerekmez. Çünkü amel etmediği bu kavil, ruhsat veyâ azîmet olmaktan dışarı çıkamaz. Böylece iş, tahfîf ve teşdîd denen iki mertebeye rücû' etmiş oldu.

Yine üstâdım Aliyyül havasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Büyük âlimlerin hepsine itikâdımız şöyledir ki, birbirlerini teslîm etmeleri, kavillerinin doğru olduğunu anlamadan, onları şerîatin menbaına bitişik bulmadan, sadece hüsn-i zanları sebebiyle değil, bilakis sözlerinin doğru olduklarını, istinadlarını ve şerîatin menbaına bitişik olduklarını bildiklerindendir. Daha önce geçtiği gibi, müctehidlere uyanlardan bazıları şerîatin ilk menbaına kavuşmuşlar ve her bir müctehid musîbdir demişlerdir. İbni Abdülberr-i Mâlikî, Şeyh ebû Muhammed Cüveynî, Şeyh Abdülazîz Dîrînî, bunlardandır. Bir misâl verelim: Şeyh ebû Muhammed, daha önce bildirildiği gibi, Muhît kitabını yazdı ve onda bir mezhebe bağlı kalmadı. Aynı şekilde Abdülazîz-i Dîrînî Dürer-ül mültekata adlı kitabını yazdı. Karışık, çeşitli mes'elelere dâir bir kitabdır. Bunda dört mezheb üzere fetvâ verdi Dört mezhebin imamlarının delil ve senedlerini bilmeseydi, herbirinin mezhebi üzere fetvâ veremezdi. Her bir mezhebe göre fetvâ vermeleri, o sözlerin mesnedlerini bilmeden, sâhiblerine olan itikad ve teslimlerinden idi di-

yenlerin sözleri, onların makamlarından çok uzaktır. Bunun gibi, imamının delili ile bildirdiği ictihadından başkasını alanın, bunu seçip alması, bu kavlin temiz şerîat pınarına bitişik olması ihtimâlindendir. Nitekim İmâmının kavli de, müsâvî olarak aynı menbaa bitişik idi. İmam Züfer, Ebû Yûsüf Eşheb, İbni Kasım, Nevevî, Râfiî, Tahâvî ve müctehid mezheb imamlarına uyan daha başkaları böyle idiler. Yine muhtemeldir ki, fetvâ veren ve imamının kavlinden başkasını tercîh eden her bir kimse, imamının delillerine kavuşmamış ve ancak, hakikatte, bu diğer imamın kavlinin doğruluğuna inanarak fetvâ vermiştir.

Buradan anlaşıldı ki, bir mezhebde bulunup, şerîatin kaynağına kavuşan her âlim, bundan sonra bir mezhebe bağlı kalmakla emr olunmaz. Çünkü o, sahîh veya zaif olsun, bütün imamların kavillerini, Şerîat-i kübrânın menba'ına bitişik görmektedir. Bir mezhebe bağlı olduğunu gösterirse, bu ancak, onun tahfîf ve teşdîd bakımından bağlı olduğu mertebenin ehli olduğu içindir ve çoğu zaman, daha ileri giderek, Allahü teâlâya nâfile ibâdetlerde, dinde ihtiyatlı olmak mezhebini, yolunu lâzım görür. Nitekim Allahü teâlâ: **«Üzerine lâzım olmıyan hayırlı bir işi yapana, bu iş hayırlıdır»** buyuruyor. Bildirdiğimiz bu yola, İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) şu sözleri ile işâret buyurmaktadır: «Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) gelen, başım gözüm üstüne. Eshâbından gelenlerde ise tercîh ederiz. Başkalarından gelende ise, onlar birer insan (ya'nî müctehid), biz de bir insanız (ya'nî müctehidiz)».

Bu sözde, bir kimse için, eğer bu makamın ehli ise, kendisine vâcib olmadığı halde, mezheblerden dilediğini seçmeğe bir işâret vardır. Üstadım Aliyyül havas'a (rahmetullahi aleyh), bir kimse, şimdi muayyen bir mezhebe bağlı kalmak, vâcib mi, değil mi? diye sorunca, üstâdım cevabında: «Şerîatin ilk menba'ına kavuşmadıkça, yoldan çıkmak korkusu olduğu için, tek bir mezhebde bulunman vâcibdir. Zamanımızdaki mü'minlerin ameller böyledir. Şerîatin ilk menba'ına kavuşursan, o zaman bir mezhebe bağlı bulunman vâcib olmaz. Çünkü bütün müctehidlerin mezheblerini ona bitişik görürsün. Orada bir mezheb diğerinden evlâ değildir. İşte o zaman, iş, sana göre, şartlarına göre, tahfîf ve teşdîdin iki mertebesine rücû' eder.»

Yine üstadım buyururdu: Âlimlerin her sözü şerîatin usûlünden bir asla dayanır. Çünkü bu kavil, yâ bir âyete, bir hadîse, bir esere, veya aslı sahîh olan sahîh bir kıyasa râci' olur. Lâkin sözlerinin kimi âyetlerin, haberlerin ve eserlerin sarîh [ma'nâsı açık] olanlarından, kimi mehuz ve mefhûm olanlardan alınmış olur. Kavillerin kimi yakın, kimi daha yakın, kimi uzak, kimi daha uzak olur. Hepsinin de merce'i Şerîattir. Çünkü onlar, şerîatin nûrunun şualarından alınmıştır. Orada bizim için, aslı olmaksızın, çıkan bir mes'ele yoktur. Nitekim kitabın başında geçmişti. Âlim, şerîatin menbaından uzaklaştıkça, sözlerinin nûru, şerîatin ilk menbaı-

na yakın olup nûrunu evvel almış olanlarınkine göre zaif olur. Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu ki, âlimlerden gözü açılıp, ufku genişleyip, şerîatin ilk menba'ını ve diğer devirlerde ondan çıkanları görüp, bu çıkanların şühûdü ile musahabet edip, onun son devirlere kadar inici olduğunu gören, bütün mezhebleri ve Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) asrından, kendi asrına kadar o mezheblere uyanları hakîkat kabûl eder. Bunun misâli, duygulara hitabeden misaller [resimler] faslında, inşâallah gelecektir. Bir ağaç, bir balık ağı ve benzeri örneklerle bu esas gösterilecektir. Vel hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 24 —

Ey kardeşim, zamanımızın ilim talebesinden birinden, bir hatâyı işlemeğe devam ettiği sürece, bütün müctehidler müsîbdir doğru itikadını istemeğe kalkma! Bilhassa dünyayı seven ve şehvetlerine düşkün olandan arama! Ondan böyle bir şeyi araman uygun ve gerekli olmadığı gibi, imamının taklîd perdesi arkasında bulundukça, bütün müctehidler musîbdir sözüne doğru itikadını da araman gerekmez. Çünkü o, imamının aldığı şerîatin ilk menbaını görmekten imamı tarafından perdelenmiştir. Onu hiçbir zaman göremez. Böyle talebeye, büyüklerin yolunu, tâlibi, seyrin, ilerlemenin sonuna kavuşmaktan alıkoyacak engelleri bilen, bir şeyh-i kâmilin elinde sülûk etmesini emr etmelidir. Bu yolla nihâyete kavuşur ve âlimlerin mezheblerinin merkeze doğru gittiğini görürse, evvelini, ya'nî çıktıkları kaynağı bulur. Açıklaması resimler faslında gelecektir.

Burada müctehid imamların mezheblerini, önceki fasılda geçtiği gibi, kabûl eder ve: «Bütün müctehidler musîbdir» der. Ama bu makama kavuşmadan önce, onu bir mezhebe bağlı olmaktan men' etmen câiz değildir. Belki sen men' etmek istesen de, senin sözünü dinlemez. Çünkü hakîkatte musîb birdir ve herhalde o da benim mezhebimdir, diğerleri hatâlıdır demesi gereken kimse, kalbinde bundan başkasını anlıyamaz ve hak birdir, birden çok olmaz der. Şerîati de iki mertebe üzere değil, bir mertebe üzere geldi bilir. Şerîatten sahîh olan, tahfîf veya teşdîd olsun, İmamının aldıklarıdır söyler. Ama doğrusu, şerîatin iki mertebe üzere geldiğidir. Her iki mertebe için hadîs-i şerîflerde sayılmıyacak kadar çok sahîh delîller vardır. Hadîs-i şerîflerin arasını birleştirme faslında bu bahis gelecektir. Zeyla'î gibi, Mezheblerin delîllerini toplıyanlardan Beyhakî kitabında çok şey söylüyor ve mezhebine yardım ediyor ve râvîlerin çokluğu, yahud senedin sağlamlığı sebebiyle onu tercîh ediyor. Bu delîl doğru ise, mezhebimizin hadîsleri, sened ve râvîlerinin çokluğu bakımından esahdır diyor. Ama bu, ancak karşı delîllerin zaif olduğunu söyliyememekten ve

onları tamamen ibtâl edememektendir. Eğer Beyhakî veya başkasından olsun bu sözün sâhibi, şerîatin tahfîf ve teşdîd olmak üzere iki mertebede geldiğine, bizim gibi muttalli' olsaydı, bizim hadîslerimiz daha sahîh ve çoktur demeğe ihtiyâc görmezdi. Belki diğer karşı hadîs ve kavillerin her birini şerîatin iki mertebesinden birine uygulardı. Mezheb imamlarına uyan mezheblerdeki tercîh sâhiblerinin dedikleri hakkında da söz böyledir. Onlar, ben en sahîhini söyledim gibi sözler dediler. Böyle demeleri Mîzânın iki mertebesini bilememelerindendir. Eğer onlar bu iki mertebeyi anlıyabilselerdi, mezheblerinin sözlerini esah [daha doğru, en doğru] ve sahîh [doğru], ezhar [en açık] ve zâhir [açık] kılmazlar, belki bütün sözler doğrudur deyip, tahfîf ve teşdîd mertebelerine red ederlerdi. Her sorana, kuvvetli veya zaif olma hâline göre, ruhsat veya azîmetle fetvâ verirlerdi. Onlardan biri dört mezheb üzere fetvâ verebilirdi.

Eğer bize, bir şâfiî, bu Mîzâna göre, ben zekerime dokunduğum zaman abdest almadan namaz kılabilirim dese, cevabında deriz ki, evet kılabilirsin. Lâkin bir şartla: O da bu ruhsatın ehlinden olmandır. Yoksa mutlak olarak evet demeyiz. Bu da şöyle olur: Meselâ bir kimse sabah namazı için abdest alırken çok vesvese etmeğe mübtelâ olsa ve abdesti bitirinciye kadar vakit çıkacak olsa, o zaman bir kasdî olmadan zekerine dokunsa, işte bu durumda, zekerine dokunmuş olduğu bu abdestle, namazda Ebû Hanîfeyî taklîd eder. Ancak şartlarına, ya'nî bir başka mezhebi taklîd ederken gözetilmesi gerekli şartlara dikkat etmelidir. Bu da farz olan bir işi vaktinde yapabilmek içindir. Çünkü bütün âlimlere göre, maksadlar, vesilelerden kuvvetlidir. Ayrıca hadîste geldi ki: **«O sizden bir parça ettir.»** Bu hadîs zeker hakkındadır. Böyle buyurana göre, neshi, istilahımız üzere sâbit olmadı. Böylece, bu mes'elede iş, Mîzânın hafîf ve kuvvetli mertebelerine rücû' ettî. O halde vesveseye mübtelâ olmıyan, kaba evret yerlerine veya yabancı kadına dokununca yeniden abdest almadan namaz kılamaz.

Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) mezhebine uyan bir kimse, bizim imamımız, kaba avret yerine dokunanın abdestinin matlûb, ya'nî istenilen şekilde olduğunu söylemiyor. Abdest alması zor olan için yeniden abdest almak gerekir mi? derse, **CEVÂB**'ında deriz ki, bu mes'elede senden, o imama kadar ulaşan bir sened bize ver. O bunu açıkça tasrîh etmişmidir? Herhalde hicbir zaman bunu bulamaz. Bilhassa, bir kimse için ibâdetlerin edâsında hilâftan kaçınmayı gözetmesinin evlâ olduğunda söz birliği vardır. İşte bu kâide, bu Mîzân sâhibinin istilâhının esasıdır. Burada ona, senin bu sözün, imamının şerîatin iki mertebesini bilmediğini ve diğer müctehidlerin kavuştuğu şerîatin ilk menbaına kavuşmadığını gösteriyor deriz. Yine ona deriz ki, kitab ve Sünnetten bir mes'ele istinbat edip, onun için âlimler meclisi kurup, bunu beğeniyor musunuz diyen ve onlar evet deyince, Ebû Yûsuf, yâhud imam Muhammed bin Hasan'a bunu yaz bu-

yuran, beğenmediklerinde, onu terkeden imamının vera'ı hakkındaki itikâden nerede, bizim bütün müctehid imamlar hakkında, onlar ancak Şâri' tarafından nas bulunmadığında, şerîatte bir kavli isbât ederlerdi itikadımız nerede? O halde Ebû Hanîfe (radıyallahü anh): **«Kaba avretine dokunan abdest alsın»** hadîs-i şerîfine ulaşsaydı, elbette onunla söyler ve vesvese sâhibi olmıyanlara, yahud büyük âlimlere ve sâlihlere yorumlardı. Böylece iki hadîsi, Mîzânın iki mertebesine indirirdi. Ey kardeşim, mezhebinde yapması veya terki vâcib olan herşeyi buna kıyâs eyle! Ehli isen onu yap. Hissî veya şer'î olarak onu yapamayacaksan terk et! Hissî olarak yapamamak, bedenin yapmaktan âciz olması demektir. Şer'î âcizlik ise, meselâ suyu gördüğün halde, yırtıcı kuş, hayvan veya yol kesici gibi mâniler sebebiyle yanına gidememendir. Daha önce Mîzânda geçtiği gibi, mertebeleri vücûb tertîbi üzere olup, ihtiyâr üzere değildir. Sakın bunu unutmal Yine geçti ki, mukallidlerden biri iki delil veya iki kavlin yorumunda bizimle münâkaşa eder ve imamının her kuvvetli ve zâîf için sözü teşdîd veya tahfîfle kesin söylediğini iddia ederse, kendisinden imamına dayanan sahîh bir nakil isteriz, yahud iddiasının hatâlı olduğunu söyleriz. Allahü teâlânın kalbini nurlandırdığı ve mezheb imamlarının vera'daki makamlarını bildirdiği ve Allahü teâlânın dininde görüş ile konuşulmıyacağını ihsân ettiği kimse, din imamları için, bir kimseyi âciz görmedikçe, hiç birinin ruhsatla fetvâ vermiyeceğini, gücü yeter görmedikçe azîmetle amel etmesini söylemiyeceğini, olay sâhibi, insanlara fetvâ verirken, imamının yanında hâzır olmasa da, bilir. Hattâ bu nûr sâhibi, imamının kuvvetli ve zaif olarak fetvâ verdiği bütün mes'eleleri, geniş olarak bilir. Allahü teâlâya hamd olsun ki, biz bu ma'rifetin hakîkatine kavuştuk.

Bunu öğrenince, artık sıkışık hallerde imamının sözünden başkasının sözü ile amel etmekten çekinen her mukallide: «Senin bu çekinmen verâ' değil, sıkıntıya girmektir. Çünki sen bana, müslimanların diğer imamlarının da, Rablerinin hidâyeti üzere olduğunu söylüyorsun. O halde, imamlardan hangisinin kavli ile amel etsen, sen de onda Rabbinin hidâyeti üzere olursun. Bunun sebebi de, bütün imamların mezheblerini şerîat kaynağından almalarıdır. Sonra ondan aldıklarının hepsinin evveli, hiç bir zaman Mîzânın iki mertebesinden dışarı çıkmaz. Nitekim sen de, o ikiden birinin ehli olmaktan hiçbir zaman hâric olamazsın. O halde, ruhsat veya azîmetten hangisinin ehli isen, onunla amel eyle» denir. Nitekim mezheb imamlarının sözlerinin arasını bulma faslında geniş olarak anlatılacaktır.

Yine Şâfii mezhebinden birisi, bu Mîzânda bildirdiğinize göre, gücüm yettiği halde, Fâtihasız namaz kılabilirim derse, CEVAB'ında deriz ki, O azîmettir. Okuyabiliyorsan, başka şey yapmana izin verilmez. Ama okuyamıyorsan, başkasını oku. Bunun üzerine biraz önce geçen istilahla beraber, Ebû Hanîfenin kavlinde onun mezhebinde olanlar için, okuyabilen

Din âlimlerinin bütün sözlerinin, gölgenin sâhibine olan bağlılığı gibi, şerîatin menbaına gerçekten bağlı olduğunu gösteren delillerden biri de, bu âlimlerin dinde icmâl [topluca] olan şeyleri geniş olarak açıklamalarıdır. Bir âlimin, kendinden önceki zamanlardaki icmali açıklaması, ancak şerîatin sâhibinden (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine ulaşan bir nûrla olmaktadır. O halde bunda şükür hakîkaten Şerîatin sâhibi olan Resûlullah efendimize olmalıdır. Çünkü sözündeki icmâli tafsîl eden maddeyi âlimlere o vermiştir. Bunun gibi, ondan sonraki devrelerde kendi altında ya'nî bir evvelki olanlara teşekkür ve minnet etmelidir. Bir devrin âlimleri, kendileri ile Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında bu nûru nakleden âlimlerinin üzerinden atlayıp, önceki devreye geçmesi farz olunsa, elbette şerîatin sâhibine kavuşmaları kesilir ve bir müşkili îzâh, bir mücmeli tafsîle yol bulamazlar.

Düşün, ey kardeşim! Eğer Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şerîati ile, Kur'ân-ı kerîmdeki icmalleri, [toplu, öz olarak bir arada bulunan ilimleri] açıklamasaydı, Kur'ân-ı kerîm icmâlî üzere kalırdı. Aynı şekilde, müctehid dîn imamları, Sünnette bulunan icmâlleri açıklamasalardı, Sünnet kendi icmâli üzere kalırdı. Asrımıza kadar hep böyle gelmiştir. Eğer icmâlin hakîkati âlimler tarafından bütün âleme nüfûz edici olmasaydı, kitablar şerh edilmez, bir dilden diğer dile çevirilmez, âlimler şerhler üzerine şerh gibi, ikinci bir açıklama olan hâşiyeler yapmazdı.

SUÂL: Kur'ân-ı kerîmde icmâlin ve Sünnette tafsilinin, açıklanmasının bulunduğunu söylediğinize delîliniz var mıdır?

CEVAB: Vardır. Allahü teâlâ, Peygamberine (sallallahü aleyhi ve sellem) Nahl sûresi kırkdördüncü âyetinde: **«Kendilerine indirileni, insanlara açıklasın»** buyuruyor. Çünkü âyette bildirilen beyân, ona inen vahyin ibâresinden başka bir ibâre ile vâkı' oldu. O halde ümmetin âlimleri beyanda, icmâli tafsilde ve Kur'ândan hüküm çıkarmada kendi başlarına yeterli olsalardı, Allahü teâlâ Resûlüne beyân ile, açıklama ile emretmez, vahyin tebliği vazîfesini yapması ile kifâyet ederdi. Şeyhimiz Şeyhul İslâm Zekeriyyâdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: «Eğer Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ve müctehidlerin Kitab ve Sünnette beyanları, açıklamaları olmasaydı, hiçbirimizin gücü buna yetmezdi. Nitekim Şerîatin sâhibi bize sünneti ile, abdestin hükümlerini beyân etmeseydi, biz bunların nasıl yapılacağını Kur'ân-ı kerîmden anlıyamazdık ve bunları ondan

çıkaramazdık. Farz ve nâfile [sünnet, müstehab] namazların rek'atlerinin sayıları, orucun, haccın, zekâtın hükümleri ve nasıl oldukları, esaslarının, şartlarının beyanı, farzlarının sünnetlerinden ayrılması da böyledir. Kur'ân-ı kerîmde icmâlen, ya'nî geniş olarak değil, topluca bildirilen diğer hükümlerde de söz böyledir. Eğer sünnet bize beyan etmeseydi, biz onları bilemezdik. Bu işte Allahü teâlânın hikmetleri ve sırları vardır. Bunları ârifler bilir.»

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu: Ey oğlum, buradan öğrenmiş ol ki, sünnet, Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini bizim anlıyabileceğimiz üzere açıklıyan beyanlardır. Aksi değildir. Çünkü O (sallallahü aleyhi ve sellem) bize Kitâbın hükümlerini şerîatının sözleri ile beyan edendir. O boş konuşmaz. Söyledikleri kendinden değildir. Kur'ân sâde bir vahydir, ancak vahy olunur. Nisâ sûresi ellidokuzuncu âyetinde: «**Birşey hakkında çekiştiniz mi, hemen onu Allaha ve Resûlüne arz ediniz**» buyuruluyor. Ya'nî Kur'ân-ı kerîme ve Sünnete, ya'nî Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hadîslerine baş vurun. Onların ikisine veya birine, sizce uygun olan ile amel ediniz.»

Yine üstâdım Aliyyulhavas'dan (rahmetullahi aleyh) işittim. Buyurdu: «Alim diğer zamanlardaki müctehidlerin ve mukallidlerin kavillerini Kitab ve Sünnetle karşılaştırıp herbir kavlin menşeini bilmeyince, bize göre onun ilimdeki makamı kâmil olmaz. Bilince de işte burada avam mertebesinden çıkar ve âlim ismine hak kazanır. Allah âlimleri için ilk makam burasıdır. Sonra buradan derece derece yükselir, hattâ Kur'ân-ı kerîmin bütün hükümlerini ve edeblerini Fâtiha sûresinden çıkarır. Meselâ namazda Fatihâyı okumakla Kur'ânın bütün ma'nâsını bu sûre ile anladığından, kendisi Kur'ân-ı kerîmi okuyup bitiren gibi sevâb alır. Sonra buradan da yükselir ve Kur'ân-ı kerîmin ve şerîatın bütün hükümlerini, müctehidlerin ve kıyâmete kadar onların mezheblerindeki âlimlerin bütün sözlerini, dilediği herhangi bir harften çıkarır. Sonra bundan daha ileri ve olgun olan bir dereceye yükselir. Bize göre kâmil âlim, işte budur.»

Yine kendilerinden tekrâr tekrâr duydum. Buyururdu: Şerîatte cidâl, nifâktan kalmıştır. Çünkü cidâlde, bir başka âlimin hüccetini ibtâl etmek isteği vardır. Halbuki Allahü teâlâ Nisâ sûresi altmışbeşinci âyetinde: «**Rabbinin hakkı için onlar, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslimiyyetle boyun eğmedikçe, îmân etmiş olmazlar**» buyuruyor. Buradan anlaşılıyor ki, Allahü teâlâ, şerîatle, kendi üzerine hükümde, zorluk ve darlık bulanın îmânı olmadığını bildiriyor. Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Peygamberin yanında çekişme olmaz**» buyurdu. Ma'lûmdur ki, bir kimsenin kendi dînindeki âlimler ile çekişmesi, münâkaşa, mücâdele etmesi, onların hak olan hüccetlerini ibtal etmek istemesi, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mücâdele etmesi, çekişmesi gibi-

dir, ilimde mertebeler farklı olsa da. Çünkü âlimler, Peygamberlerin yolu üzere ilerlemişlerdir. Hikmetini anlamasak da, Peygamberlerin getirdikleri her şeye îman ve onları tasdîk etmemiz üzerimize vâcib ve lâzım olduğu gibi, Şerîatin sâhibi tarafından bunun muhalifi bize gelinciye kadar, illet ve sebebini anlamasak da, din imamlarının sözlerine inanmak ve onları tasdîk etmek de bize vâcibdir. Daha önce bildirildiği gibi, teşri'de ayrı olsalar da, bütün peygamberlerin şerîatlerine inanmak ve onları tasdîk etmenin vâcib olduğunda sözbirliği vardır. Onların hepsi ihtilafları ve ayrılıkları ile beraber haktır. Müctehid imamların mezhebleri hakkında da söz aynıdır. Ayrılık ve tenâkuz gören diğer mukallidlerin bu mezheblerin sahîh, doğru olduğuna îman etmeleri vâcib ve lâzımdır. Ama bir gün Allahü teâlâ onlara, Şerîat-i kübrânın menbaı ile şereflendirmeyi ihsân eder ve âlimlerin bütün sözlerini ona bitişik gösterirse, işte bu makamda, onlardan biri, bütün mezheb müctehidlerini ve onlara uyan âlimleri, şerîate rücû' etmiş bulur. Sözlerinden hiçbiri onun, yanî şerîatin dışına çıkmaz. Çünkü hepsi tahfîf ve teşdîd olan şerîatin iki mertebesine rücû' etmiştir. Demek ki bu makam sâhibine göre, şerîatte aslı bulunan sözlerinden birinde âlimlerden biri için hiç bir zaman hatâ etti denemez. Mezheblerinde olanlardan biri, bu cinsten bir şeyde, hatâ etmiş demiş ise, bu aslında hatâ değildir. Bu ancak ona göre hatâdır. Çünkü müdrikesinden örtülü kalmıştır. İmam-ı Şâfiîden (radıyallahü anh) bize geldi ki: Teslîm, îmanın yarısıdır» buyurunca, Rebi-i Ceyzî ona, belki îmanın hepsidir, ey ebû Abdullah dedi. Bunun üzerine İmam-ı Şâfiî: «Öyledir» buyurdu .

İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyururdu: Usûlde incelemeye girişmemek ve onda neden, nasıl dememek, kulun îmanının kemâlindendir. Usûl dediğiniz nedir? Sorduklarında, «Kitâb, Sünnet ve İçmâ'ı ümmettir» buyurdu. Yanî biz, bize Rabbimizden, yahud Peygamberimizden gelen herşeyde, biz buna Rabbimizin onu bildiği gibi inandık deriz. Din âlimlerinden gelen de buna kıyâs olunur ve onlar için de, din imamlarımızın sözlerine, sormadan ve mücâdele etmeden inandık deriz.

SÜAL: Şimdiki zamanın insanlarından birinin müctehid imamlar mertebesine ulaşması mümkin midir?

CEVÂB: Evet. Çünkü Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Olmıyacağına dâir bize bir delil gelmemiştir. Bu husûsda zaif bir delil de yoktur. Bizim inancımız ve Allahü teâlâya itâatimiz budur. Bazıları şöyle derler: Şimdi insanlar buna, yalnız keşf yolu ile kavuşuyorlar; Nazar ve istidlâl yoluyla değil. Çünkü bu makamı, dört mezheb imamından sonra, kimse iddia etmedi. Yalnız İmam Muhammed bin Cerîr iddia etti. Fakat, daha önce de geçtiği gibi, bu makamda olduğunu kabûl etmediler. Mutlak ictihâd sahibi olduğunu iddia edenlerin hepsi, imamının koyduğu usûl ve kâidelerden çıkmıyan mutlak müntesib, ya'nî mezhebde müctehidiz demek istemişlerdir.

Mâlikîden İbni Kasım ve Esbag, Hanefîden İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf, Şâfiîden Müzenî ve Rebî' gibi. Zirâ dört mezheb imamından sonra, hiç kimsede, bildiğimiz kadarıyla, kitab ve Sünnetten, hiç bilinmiyen ahkâm çıkaracak, kuvvet yoktur. Bir kimse bu iddiada bulunursa, kendisine hadi, mezheb imamlarının hiçbirinin çıkarmadığı bir hüküm çıkar da görelim deriz. Ve elbette çıkaramaz. Bunu, iyi düşün. Bununla beraber biraz önce Allahü teâlânın kudretinin genişliğinden bahsetmiştik. Bilhassa Kur'ân-ı kerîmin acîblikleri ve hükümleri, aslında hiç kesilmez. Bunu bil. Vel-hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

FASIL — 26 —

Bu Mîzânı kuvvetlendirenlerden biri de, her asırdaki büyük âlimlerin, bir mezhebden bir başka mezhebe geçeni inkâr etmemeleridir. Ancak, mezhebinden çıktığı bu imam hakkında zihinlere, ona dil uzatma, onu ayıblama düşüncesi gelebilir diye beğenmemişlerdir. Çünkü o büyük âlimlere göre, mezheblerin hepsi, Cennete giden yoldur. Açıklaması resimlerle misâller bahsinin sonlarında gelecektir. O yollardan birinde ilerliyeni, o yol, seâdet ve Cennete kavuşturur. İmam İbni Abdülberr (rahimehullah) şöyle buyururdu: «İmamların hiçbirinden, hilâfının sihhatini görmeyip, muayyen bir mezhebi iltizam etmelerini eshâbına emr ettikleri haberi bize ulaşmadı. Belki onlardan menkuldur ki, insanlara bazan bazılarının fetvâları ile amel etmelerini söylerlerdi. Çünkü onların hepsi, Rablerinin hidâyeti üzeredirler» Yine buyururdu: «Sahîh veya zaif bir hadîste Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), imamlardan birine, hilâfını görmiyen muayyen bir mezhebi iltizam etmesini emir buyurduğu haberi bize ulaşmadı. Bu da ancak her müctehidin musîb olduğudur.»

Karafî bildirir: Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvan), Ebûbekir ve Ömere (radıyallahü anhüma) danışıp, onları taklîd edenin, bundan sonra Eshâbdan bu ikisinden başkasına danışıp, diğerlerini inkâr etmeden, onun fetvâsıyla amel etmesinin câiz olduğunda, icma' etmişlerdir. Âlimler sözbirliği ile bildiriyor ki, müsliman olan bir kimsenin, hüccetsiz dilediği âlimi taklîd etmesi, ya'nî mezheblerden hangisini isterse, onunla amel etmesi câizdir. Bu iki icma'ı red etmek istiyenin delil göstermesi lâzım olur. İmam Zenâtî, Mâlikî mezhebi imamlarından idi. Buyurdu ki: Hâdiselerde mezheb sâhiblerinden birini taklîd câizdir. Aynı şekilde, bir mezhebden başka mezhebe geçmek câizdir. Yalnız üç şartla:

1 — İki mezheb arasını, icma'a muhâlif şekilde birleştirmemelidir. Mehirsiz, velîsiz ve şâhidsiz evlenen kimse gibi. Çünkü bunların hepsini bir imam söylememiştir.

2 — Kendisine ulaştırdığı haberler bakımından, taklîd ettiği imamın faziletine, üstünlüğüne inanmaktır.

3 — Dininden sapmış olduğu halde, onu taklîd etmemektir. Böyle yapan, sanki şartlarını gözetmeden ruhsatta taklîd eden gibidir.

Karafî buyurur: «Bütün mezheblerde, hâkimin hükmü bozulmıyan şeylerde, bir mezhebden diğerine geçmek câizdir. Bunlar dört yerdedir: İcma'a, nassa, açık kıyâsa yahud kâidelere, usûllere muhâlif olmaktır.»

Celâleddin-i Suyûtî (rahmetullahi aleyh) buyurur: Asrının âlimleri tarafından beğenmesizlik olmadan bir mezhebden diğer bir mezhebe geçenlerden isimleri bize ulaşanlar şunlardır: Şeyh Abdülazîz bin İmrân-ı Huzâ'i, Mâlikî mezhebinin büyüklerinden idi. İmam-ı Şâfiî Bağdada gelince, ona uydu ve kitablarını ondan okudu ve ilmini yaydı. Biri de, Muhammed bin Abdullah bin Abdülhakem olup, Imam-ı Mâlikin (rahmetullahi aleyh) mezhebinde idi. Imam-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) Mısıra gelince, Şâfiînin mezhebine geçti ve insanları ona uymağa teşvîk eyledi. Ey kardeşlerim, bu bir mezheb değil, bütün bir şeriattir derdi. İmam-ı Şâfiî ise, ona, sen babanın mezhebine döneceksin derdi. Imam-ı Şâfiî (radıyallahü anh) vefât edince, buyurduğu gibi eski mezhebine döndü. İmamın, kendinden sonra, onu ders halkasına kendi yerine tayin edeceğini sanıyordu. Buveytîyi kendi yerine tayin edince, İbni Abdülhakem Şâfiî mezhebinden döndü ve Şâfiînin (radıyallahü anh) firâseti doğru çıktı. Biri de İbrâhim bin Hâlid-i Bağdâdîdir. Hanefî mezhebinde idi. İmam Şâfiî Bağdada gelince, kendi mezhebini bırakıp, ona tâbi' oldu. Biri de, ebû Sevr olup, kendisi mezheb sâhibi idi. Mezhebini bıraktı ve İmam-ı Şâfi'iye tâbi' oldu. Biri de, ebû Câfer bin Nasr-ı Tirmizî olup, Irakta Şâfiîlerin reisi idi. Önceleri hanefî idi. Hacca gidince, Şâfiî mezhebine geçmesini gerektiren bir şey gördü. Şâfiînin eshâbından Rebî' ve diğerlerinden fıkıh öğrendi. Biri de ebû Ca'fer Tahâvî olup, Şâfiî idi. Dayısı Müzeniden fıkıh öğrendi. Sonra hanefî mezhebine döndü. Biri de, hâfız Hatîb-i Bağdâdîdir. Hanbelî idi. Sonra Şâfiîye göre amel eyledi. Biri de, lügatta **Kitâb-ül mücmel** sâhibi ibni Fâris olup, babasına uyarak Şâfiî idi. Sonra Mâlikî mezhebine geçti. Biri de, Savlî diye meşhûr Seyf-i Âmidî olup, hanbelî idi. Sonra Şafiî mezhebine geçti. Biri de şeyh Necmeddin bin Halef-i Makdisî olup, Hanbelî idi. Sonra şeyh Muvaffakuddînden fıkıh aldı ve Ebû Amr Medresesinde müderrislik yaptı. Sonra Şâfiî mezhebine geçti ve Şâfi yüceldi. Biri de, Şeyh Muhammed bin Dihân-i Nahvî olup, Hanbelî idi. Şafiî mezhebine geçti. Sonra, halîfe oğluna nahiv öğretmek için bir nahiv âlimi isteyince hanefiye döndü. Sonra, Nizâmiyyedeki nahiv tedrîsi boşalınca, Şâfiîye döndü. Çünkü oranın sâhibi, oraya yalnız Şafiî mezhebinde olan gelebilir şartını koymuştu. Orada, fıkıh ve nahivde ondan âlimi yoktu.

Biri de, Şeyh Takıyyuddin bin Dakîk-ul-îyd olup, önceleri babasına uyarak Mâlikî idi. Sonra Şâfiî mezhebine döndü. Biri de, Şeyhul İslâm Kemâlüddin bin Yûsüf-i Dımışkî olup, hanbelî idi. Sonra İmam-ı Şâfiînin mezhebine geçti. Biri de, İmam ebû Hayyân olup, önceleri Zâhir ehli mezhe-

binde idi. Sonra Şâfiî mezhebi ile amel etti. Suyûtî hazretlerinin sözü burada bitti.

Hanefî âlimlerinden **Câmi'ül fetâvâ** sâhibi der ki, hanefî mezhebinde olanın Şâfiîye, Şâfiî mezhebinde olanın Hanefiye geçmesi câizdir. Lâkin tamamen geçmesi lâzımdır. Bir mes'elede geçmesi mümkin değildir. Şöyle ki, hanefî mezhebinde olan bir kimsenin bedeninden kan çıksa ve aksa, onu yıkamadan, bu mes'elede şâfiî mezhebine uyarak namaz kılması câiz değildir. Kılarsa, namazı bâtıl olur. Bazı âlimler, hanefî olsun, Şâfiî olsun, avamın mezheb değiştirmesi olmaz dediler. Meşhûr olan ise diğeridir. İleride gelecektir. Bazı âlimler ise, Şâfiî mezhebinde olanın hanefîye dönmesi câiz, aksi ise câiz değildir dediler. İmam-ı Suyûtî buyurur: Bu iddianın burhânı, delîli yoktur. Biz âlimlerimizi öyle bulduk ki, Mâlikî olan bir kimsenin, sonra Hanefî veya Şâfiî mezhebi ile amel etmesi, sonra hanbelî mezhebine geçmesi, sonra Mâlikî mezhebine dönmesinde beğenmemezlikte mübalağa etmedikleri haberi bize geldi. Onların beğenmedikleri, çirkin gördükleri ve gösterdikleri şey, mezhebe geçmeyi oyun hâline getirmektir. Râfi'î bunun câiz olduğunda kesindir. Nevevî de ona tâbi' olmuştur. Nitekim Ravda'da şöyle der: «Mezhebler kurulunca, mukallidin bir mezhebden bir başka mezhebe geçmesi câiz olur mu? Eğer, en âlimini bulmak için araştırması, uğraşması lâzım olup meselâ zann-ı gâlibine göre ikincisini daha âlim bulursa, o mezhebe geçmesi lâyık, hattâ vâcib olur deriz. Muhayyer bırakırsak, gene de câiz olması gerekir. Birinin kıblesini bir müddet, diğerinin kıblesini bir müddet taklîd etmesi böyledir.» Ravda'nın yazısı bitti. Demek ki, önceki büyük âlimler, bunda bir beis bulunmadığını görmeselerdi, bir mezhebden diğer mezhebe geçmeği mukarrer kılmazlardı. Onlar şerîatin bütün mezhebleri şâmil olduğunu bilmeselerdi, elbette bunu inkâr eder, yasaklarlardı. Selef âlimlerinin bu durumu iki şekilde etüd edilir: Yâ Şerîatin menbaına kavuşmuş ve bütün mezheblerin ona bitişik olduklarını görmüş, ya da mezheb imamlarının sözlerinin doğruluğuna inanarak ve onları teslîm ederek, sükût etmişlerdir.

Mâliki mezhebinden biri bugün, bir mezhebden başka mezhebe geçen çok çirkin bir iş yapmış olur derse, CEVABında deriz ki, senin bu sözün çirkindir. Zirâ senin mezhebinin imamlarından olan Şeyh Cemâlüddin bin Hâcib (rahimehullah) ve Karafî (rahimehullah) buna cevâz veriyorlar. Senin bu sözün kuru bir inattır. Çünkü imamların hepsi hakta müsâvîdirler. Şerîatte bir mezheb diğerinden evlâ değildir. İmam-ı Suyûtîye (rahimehullah), bir hanefînin, insanın hanefîye dönmesi câizdir, ama hanefî olanın, Şâfiî, Mâlikî veya Hanbelî olması câiz değildir dediği soruldu. Daha önce de geçtiği gibi, cevabında: Muhakkak ki bu, bu sözü söyliyenin kendi hükmüdür. Buna kitab ve Sünnetten bir delili yoktur. Mezheb imamlarından birini belirtip ayıran bir sahîh veya zaif hadîs bize gelmedi. Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) zaman bakımından önceliğini delil olarak ileri sürmek.

hüccet olarak yetmez. Sahîh olsaydı, her halde ona uymak vâcib olur, ondan başkasını taklîd câiz olmazdı. Bu ise *icma'a muhâliftir.* Aynı zamanda Beyhakînin **Kitab-ül medhal**'inde İbni Abbasdan (radıyallahü anhümâ): **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem), **Allahü teâlânın kitabından size verilenlerle amel vâcibdir. Terki için kimse *ma'zûr değildir.* Allahü teâlânın kitâbında bulunmazsa, benim sünnetimle, benim sünnetimde bulunmazsa, Eshâbımın dediği ile amel etmek vâcibdir.** Çünkü Eshâbım gökteki yıldızlar **gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz. Benim *Eshâbımın ihtilâfı rahmettir.*»** bildirdiği hadîs-i şerîfe de uymamaktadır.

İmâm-ı Suyûtî buyurur ki, «mezhebden başka mezhebe geçmenin haramlığının Hanefî mezhebine mahsûs olması, diğer mezheblere de uzar. Şâfiînin Mâlikî, yahud Hanbelînin Şâfiî mezhebine geçmesi olur, ama, zaman bakımından, önce olanların, sonra olanlara geçmesinin haram olması icâbeder. Delîli olmıyan her söz ise sâhibine çevrilir. Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Emrimiz üzere olmayan her amel, merduddur»** buyurdu. Onun uzun bir fetvâsını daha gördüm. Onda, diğer imamların, ilim ve fazîlette farklı olsalar da, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarına *inanmağa teşvik ediyordu. Bir kimsenin, imamından başkası hak*kında, onu küçültmeğe sebeb olabilecek şekilde, imamını üstün tutması, peygamberlerin üstün tutulmasında bildirilmiş olanlara kıyâsen câiz değildir; âlimler bir peygamberin noksan ve eksikliğine yol açabilecek üstün tutmağı yasaklamışlardır. Özellikle eğer bu üstün tutma işi, husûmete ve yüz çevirmeğe kadar giderse. Eshâbı kirâm (aleyhimurrıdvân) arasında, furû'a, ya'nî amelî bilgilere dâir ayrılıklar olmuştur. Halbuki onlar ümmetin en hayırlısıdırlar. Onlardan birinin, sözüne muhalefet edene hâsım ve düşman olduğu, ona yanılıyorsun, senin düşündüğün yanlıştır dediği haberi bize ulaşmadı. Hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimin âlimleri arasındaki ictihad ayrılığı rahmettir. Halbuki bizden öncekilere *ihtilâf azâb idi»*** buyuruldu. Yahud: **«Helâk idi»** şeklinde açıklamalarda bulunuyordu.

Rahmetin ma'nâsı, ümmete genişlik, rahatlık demektir. Eğer mezheb imamlarından biri, *hakîkatte hatâlı olsaydı,* ihtilâfları rahmet nasıl olurdu. **«Eshâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz»** hadîs-i şerîfinden, şu ma'nâ çıkıyor ki, biz hangi imama uysak, kurtuluruz. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), herhangi birini belirtmeden, *onlardan istediğimizin kavlini almakta bizi muhayyer kıldı. Bu da,* ancak hepsinin, Rablerinin hidayeti üzere oldukları içindir. Eğer müctehidlerden biri *musîb olup, diğerleri muhtî* olsaydı, diğer imamları taklîd edenler, ya'nî onlara uyanlar hidâyete kavuşamazlardı. Muhammed bin Hazm, **«Hâkim, âlim içtihâd ettiğinde, hatâ ederse bir, isâbet ederse iki sevab alır»** hadîs-i şerîfi hakkında diyor ki: «Buradaki hatâdan murâd, daha önce geçtiği gibi, delîlin tesâdüf etmemesidir. Sâhibini Şerîatten çıkaran hatâ değildir. Zirâ onunla şerîatten çıkmış olsaydı, onunla kendisine sevâb verilmezdi.»

Hârun Reşîd, Imam Mâlikin (radıyallahü anh) yanına varıp: «Ey ebû Abdullah, müsâade et, yazdığın bu kitabları, İslâm memleketlerine yayayım, bütün insanlar bunları okusun, bunlara uysun» deyince, İmam Mâlik: «Ey emîr'el-mü'minîn! Âlimlerin ihtilâfı, Allahü teâlâ tarafından bu ümmete rahmettir. O halde, herkes, kendine göre delîli sahîh olana uyar ve hepsi de hidâyet üzere olur ve hepsi de Allahü teâlâyı ister» dedi. İmam Mâlik çoğu zaman derdi ki, Hârun Reşîd, bizim **Muvattâ** kitabımızı Kâ'beye asmak ve insanları onunla amel ettirmek için benimle müşâvere etti. Kendisine, bunu yapmayın; çünkü Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbı, amelî konularda, mes'elelerde ihtilâf ettiler, şehirlere, memleketlere yayıldılar ve hepsi musîbdir dedim. Ey ebû Abdullah, Allahü teâlâ, tevfîkını arttırsın cevabını verdi.

Ey kardeşim, eğer Mâlikî isen, imamının, hepsi de musîbtir sözüne kulak ver! Şeyhimiz Şeyhul Islâm Zekeriyyâ'dan (rahmetullahi aleyh) duydum. Buyurdu: Mansûr halife hacca gidince, İmam Mâlik'e, senin yazdığın bu kitabı teksîr edip, müslimanların bulundukları her şehre göndermeyi ve onlara bunun içindekilerle amel etmelerini, başkasına bakmamalarını emr etmeğe niyyet ettim dedi. İmam Mâlik (rahmetullahi aleyh), ey Emîr'el-mü'minîn, bunu yapma, çünkü insanlara kaviller gelmiş; onlar hadîsler duymuş, rivâyetler görmüşlerdir. Her kavim kendisine geleni almış, onunla Allahü teâlâya tâat etmiştir. Her memleketteki, insanları, kendi ihtiyâr ettiklerine bırak!» Cevabını verdi.

Şeyh Celâlüddin-i Suyûtînin (rahmetullahi aleyh) el yazısı ile, bir mezhebden, başka mezhebe geçen hakkında sorulan süâle cevabını gördüm. Şöyle yazıyordu: Şöyle derim ki, bir mezhebden bir başka mezhebe geçen için bir takım haller, durumlar vardır:

1 — Onu bu geçişe sevk eden bir dünyevî iş olur. Bununla kendisine bir refah, bir bolluk gelir. Maaş almak, memur olmak, sultana yaklaşmak, dünyada büyük sayılan kimselere yakın olmak gibi. Bunun hükmü, *Umm-i Kays ile evlenmek maksadıyla hicret eden zâtın hükmü gibidir.* Çünkü o ya'nî mezhebden mezhebe geçiş, maksadlarından, istediklerinden daha aziz, daha yüksektir.

2 — Yine kendisini, başka mezhebe geçmeye sevk eden bir dünya işidir. Ama o kimse fıkıh bilmiyen, çok câhil birisidir. Mezheblerin isimlerinden başka bir şeyini bilmez. Mübâşirler, devlet erkânı ve hizmetçileri ve mekteblerdeki hademeler gibi. Böylelerinin işi hafîfdir. Bulunduğu mezhebden başkasına geçince, onunla mukayyed olduğunu zanneder ve haram hudûduna varmaz. Çünkü o, bu zamana kadar, mezhebi olmıyan, belli bir mezhebi bilmiyen bir câhildir. Yeni müsliman olmuş kimse gibidir. Mezheb imamlarından dilediğinin mezhebini alabilir.

3 — Kendisini mezheb değiştirmeye sevk eden, yine bir dünya işidir. Lâkin, âdet olarak hâline uygun olandan fazlasıdır. Ve o kimse de fakîhdir, ya'nî mezhebinde din bilgisi olan birisidir ve diğer mezhebe geçmeği, nefsin çirkin istek ve şehvetlerinden olan dünyalığa kavuşmak için istemektedir. İşte böyle olanın işi çok zordur ve ekseriyâ, sırf dünyalık için şerîatin hükümleri ile oynadığı için, haram seviyesine çıkar. İlk mezhebi sâhibinin, Rabbinin, kemâl mertebede hidâyeti üzere olduğuna itikad etmemesi de büyük cür'ettir. Zirâ onun, Rabbinin kemâl mertebede hidâyeti üzere olduğuna inansaydı, mezhebinden çıkmazdı.

4 — Başka mezhebe geçmesinden maksadı, dînî bir sebeb olur. Lâkin kendi mezhebinde de âlim ve fakîh olur. Başka mezhebin delillerini daha açık, anlayışlarını kuvvetli gördüğü için, diğer mezhebi tercîh ederek ona geçer. Bu durumda o mezhebe geçmesi vâcib, yahud câiz olur. Nitekim Râfi'î böyle diyor. Âlimler, Mısıra gidince, Şâfiî mezhebine geçen kimsenin bu hâlini kabûl ettiler. Halbuki, orada çokları Mâlikî mezhebinde idiler.

5 — Başka mezhebe geçmekten maksadı, dînî olur. Lâkin fıkıh bilgisi olmaz. Bir mezheble uğraşır, fakat ondan bir bilgi edinemez. Bir başka mezhebi, öğrenmek ve onda âlim olmak bakımından daha kolay bulur. Bu durumda, o mezhebe geçmesi kesin olarak, vâcib olur. Beklemesi, geciktirmesi haram olur. Çünkü, dört imamdan birinin mezhebinde, böyle âlim olmak, ilim edinmek, câhillik üzere devam etmekten çok hayırlıdır, iyidir. Yoksa onun için, mezheb sâhibiyim demek, isimden ileri geçmez. Halbuki câhil olarak durmak, mü'min için büyük bir noksanlıktır. Hattâ, o mezhebdeki ibâdetinin bile sahîh olması, zâif ihtimâldir.

Celâlüddin-i Suyûtî buyurur ki: Önceleri Şâfiî iken, sonra Hanefîye dönen imam Tahavînin, bu dönmesinin sebebi budur zannediyorum. Çünkü o, dayısı Müzeniden okuyordu. Birgün anlaması zorlaştı. Bunun üzerine Müzenî senden âlim olmaz diye yemîn etti. Ebû Hanîfenin mezhebine geçti. Allahü teâlâ bu mezhebde ona büyük fütûhât verdi. Büyük bir kitab yazıp, ma'nâ ve eserleri açıkladı. Bu makama erişince: «Dayım yaşasaydı ve bugün benim hâlimi görseydi, yemîn için keffâret verirdi» derdi.

6 — Başka mezhebe geçmekten maksadı, dînî ve dünyevî bir sebeb olmaz. Bu ise, bir şey bilmiyen için câizdir. Ama âlim için mekrûhdur ve men' edilir. Çünkü o, birinci mezhebin fıkhını öğrenmiştir, diğer bir mezhebin fıkhını öğrenmek için, çok zamana ihtiyacı olur. Bu ise, bundan önce öğrendikleri ile amel etmekten onu meşgul eder. Bazan diğer mezhebden maksadına kavuşmadan ölür. O halde böyle olan kimse için, başka mezhebe geçmemek evlâdır. Celâlüddin-i Suyûtînin yazısı burada bitti.

Ey kardeşim, bu fasılda bildirdiklerimizden, asrın âlimlerinin, bir mezhebden başka mezhebe geçmeği inkâr etmediklerini anladın. Onlar şerîati

geniş görürlerdi ve bütün imamlar, Rablerinin hidâyeti üzeredir, derlerdi. Keşif sahibleri de bunda icma' etmişlerdir. Öyle büyük âlim ve velilerin dalâlet, sapıklık üzerinde sözbirliği etmesi mümkin değildir. «Bu ümmetin âlimlerinin her sözü, aslında şerîate uygundur. Bazı mukallidler bunu anlamasalar da böyledir» buyurdular. Nitekim bu dînin âlimlerinden herbirinin kavli, geçmiş peygamberlerden birinin şerîatine uygundur. Bütün âlimlerin ittifâk ettiği bir şeyle amel eden, sanki peygamberlerin çoğunun şerîatleri ile amel etmiştir. Muhammed aleyhisselâmın ümmetine ikrâm ve ihsân olarak, peygamberlerin bütün ümmetlerinin sevâbı gibi sevâb verilir.

Ustâdım Aliyyül Havastan (rahmetullahi aleyh) işittim. Buyurdu: Allahü teâlânın kalbini nûrlandırdığı kimse, âlimlerin bir mezhebden diğer mezhebe geçen husûsunda susmalarının, şerîatin, onların hepsini içine aldığını bildiklerinden olduğunu bilir. Böylece, imamının kavlini, diğerlerinin sözlerine tercîh edenin, bu sözü söylediği zaman, kemâl mertebesine ulaşmamış oduğuna yorumlanır.

Mizânın açıklanmasında dediğimiz gibi, Şerîatin ilk menbâına kavuşmak şerefine erişmiyenin, mezhebini tercîhi vâcibdir. İmâmül Harameyn, ibni Sem'ânî, Gazâlî ve Kiyâl - Herâsî ve başkaları bunu açıkça bildirmişlerdir. Talebelerine: «Mezhebinizin imamı, Şâfiîyi taklid etmeniz, vâcibdir. Ondan ayrılmanızda, Allahü teâlâ katında hiçbir özrünüz yoktur» buyururlardı. Taassub ve inattan kurtulmuş herkes bilir ki, bu söz, sadece İmam-ı Şâfiî için değildir. Belki imamları taklîd eden her mukallide, Şerîatin ilk menbaını görmeye ulaşmadıkça, imamı hakkında bu itikadda olması vâcibdir.

Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem): **«İmamlar Kureyşdendir»** hadîs-i şerîfine gelince: Herhalde halîfelik için söylenmiştir. Belki de, din imamlığıdır. İhtimâl yol bulunca, istidlâl sâkıt olur. Alimleri incelediler. Müctehid imamların çoğunun, mevâlîden ve Kureyşî olmayanlardan olduğunu buldular. İmam-ı A'zam ebû Hanîfe [Fars'dandır]. İmam Mâlik, Benî Esbahdandır. Neha'î Neha' kabîlesindendir. İkisi de Yemendendir. Kureyşden değillerdir. Imam Muhammed bin Hasen ve İmam Ahmed, Rebî'adan olup, Kureyşden değillerdir. Mudar'dan da değillerdir. Sevrî Benî Sevr bin Amr bin Ad'dandır. Aynı şekilde Mekhûl ve Evzaî de mevâlîdendir. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 27 —

Bu fasıl, müctehidlerin sözlerinden bir şeyin, şerîatin dışına çıkmasının imkânsız olduğunu bildirir: Bunun da sebebi, mezheblerinin temellerini, usûllerini, şerîatin zâhiri üzerinde eşit seviyede kurdukları gibi, şerîatin en yüksek mertebesi olan hakîkat üzerine de bina' etmeleridir. Onlar, bazı

mukallidlerin, onlar hakkında düşdüklerine muhâlif, hakîkatleri de bilici idiler. O halde, sözlerinden birşeyin, Şerîatin dışına çıkması nasıl mümkin olur. Bu konuda bizimle münâkaşa etmek istiyen, imamların makamlarını bilmiyor demektir. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, onlar hakîkat ve şerîati birlikte bilen âlimler idiler. Elbette her biri, kendi ve başka mezheblerin şer'î delillerini, bu Mîzânın iki mertebesine göre neşretmeye muktedir idiler. Böylece ondan sonra, bir kimse, bir başka mezhebin kavillerine bakmağa ihtiyâc duymazdı. Lâkin onlar (radıyallahü anhüm) insâf ve keşif ehli idiler. Işin, Allahü teâlâ katında, bir mezheb üzerinde değil, belli bir kaç mezheb üzere karar kılınmış olduğunu bilirlerdi. Böylece herbiri, kendinden sonrakilere, keşf yolu ile bilinen, diğer mezheblerin kavillerinden olan bir takım mes'eleler bıraktı. Insaf ve Allahü teâlânın keşf yolu ile, onların Allahü teâlânın muradı olduklarını bildirdiği ilme uyarak, onu almağı bıraktılar, Şerîate yaklaşmakta başkasını kendilerine tercih etmek ve sünnetten yüz çevirmek bakımından değil. Tıpkı evliyânın, her insana taksîm edilen rızkı bilmeleri gibi.

Ey kardeşim! Mezheb imamlarının sözlerine iyi dikkat et! Herbirini, bir mes'elede tahfîf etmişse, başka mes'elede teşdîdde bulursun. Aksi de böyledir. İnşâallah fıkhın bâbları bahsinde, sözlerinin tevcîhi geniş olarak gelecektir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahımehullah) işittim. Buyurdu ki: Mezheb imamları, mezheblerini, kendilerine tâbi' olanlara iki yolu bildiklerini bildirmek için, şerîatle beraber hakîkat usûlleri, kâideleri üzere giderek kuvvetlendirdiler. Yine buyururdu ki, bütün keşif sâhiblerine göre, müctehid imamların hiçbir kavli, şerîatin dışına çıkamaz. Nerde kaldı ki, kitab, sünnet ve sahâbenin kavillerinin esasını bildikleri halde, keşifleri doğru olduğu, rûhen Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) rûhu ile beraber olup, delillerden durakladıklarını ona arz edip, keşif sâhibleri arasında bilinen şartlarla uyanık ve karşı karşıya oldukları halde, yâ Resûlallah, bu senin sözlerinden midir? diye sordukları halde, kendilerinin şerîatten çıkmaları mümkin veya söz konusu olsun! Aynı şekilde, Kitab ve Sünnetten anladıklarını, kitablarına geçirmeden ve onlarla ibâdet etmeden, herşeyi Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sorarlardı ve: «Yâ Resûlallah, biz bu âyetten böyle anladık, filân kimsenin bildirdiği şu hadîs-i şerîfinizden şöyle anladık. Sen bunu beğeniyor musun, beğenmiyor musun?» derlerdi. Onun sözü ve işâreti ile amel ederlerdi. Müctehidlerin, bildirdiğimiz keşiflerinde ve rûhen onunla birlikte bulunduklarında bir kimse durakladıkları, ona deriz ki, şübhesiz bu evliyânın kerâmetleri cümlesindendir. Müctehid imamlar evliyâ olmasalardı, hiçbir zaman yer yüzünde bir veli bulunmazdı. Şübhesiz, mertebeleri, müctehid din imamlarının makamlarından daha aşağıda olan çok evliyâdan, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile bir çok defa bir araya geldikleri ve asrının ileri gelenlerinin

bunu doğruladıkları meşhurdur. Şeyh Abdürrahim Kanavî, Şeyh ebû Medyen-i Mağribî, ebû Su'ûd ibni ebû Aşâir, Şeyh İbrâhim-i Desûkî, Şeyh ebûl Hasan-i Şâzilî, Şeyh ebû Abbâs-ı Mürsî, Şeyh İbrâhim-i Metbolî, Şeyh Celâlüddîn-i Suyûtî, Şeyh Ahmed-i Zevâvî-i Bahrî [Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Şeyh Ahmed Fârûkî] ve **Tabâkat-ül evliyâ** kitabında isimlerini bildirdiğimiz daha bir çokları bunlardandır

Talebesinden Abdülkadir-i Şâzilînin yanında, Celâlüddin-i Suyûtînin el yazısı ile yazılmış bir kâğıd gördüm. Kendisinden Sultan Kayıtbay katında birşey istiyen bir şahsa yazılmıştı. Şöyle diyordu: Ey kardeşim, bil ki, şu âna kadar, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile, uyanık ve karşı karşıya olarak yetmişbeş defa bir arada bulundum. Devlet reislerinin yanına gitmekle, Resûlullahı göremiyeceğimden korkmasaydım, kaleye gider, Sultanın katında, elbette sana yardımcı olurdum. Ben Resûlullahın hadîslerine hizmet edici biriyim. Yollarında, muhaddislerin zaif söyledikleri hadîslerin tashîhi için, ona muhtacım. Şübhesiz bunun fâidesi, sana fâideli olmaktan daha çoktur kardeşim! Şeyh Celâlüddini, bunda te'yid edenlerden biri de, Muhammed bin Zeynül mâdih'in Resûlullah ile olan meşhûr kıssasıdır. Şöyle ki: O Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) uyanıkken görür, onunla konuşurdu. Hacca gittiği zaman, ziyâreti esnâsında, kabrin içerisinden onunla konuşurdu. Bu hâli, Nahrîriyyeden bir şahsın, şehrin vâlisi katında kendisine yardım etmesini isteyinceye kadar devam etti. O şahsa yardım için, vâlinin yanına girince, Vâli onu kendi minderine oturttu. Fakat görmesi kesildi. Dâimâ Resûlullahdan onu tekrâr görmesini isterdi. Hattâ ona şiirler okurdu. Nihâyet uzaktan ona göründü ve: «Zâlimlerin minderine oturur, hem de beni görmek istersin. Sen buna yol bulamazsın» buyurdu. Bundan sonra ölünciye kadar bir daha görmüş olduğu haberi bize ulaşmadı. Şeyh ebûl Hasan Şâzilîden, talebesi ebû Abbâs Mürsîden ve başkalarından bize şöyle bildirildi: «Eğer, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) gözümüzden, bir an kaybolsa, kendimizi müsliman saymayız» derlerdi.

Evliyâdan birinin sözü böyle olunca, elbette bu makama, müctehid imamlar daha lâyık olur. Ustâdım Aliyyül havas (rahmetullahi aleyh) buyururdu: Mukallidin, mezheb imamlarının sözlerinden biriyle amelde durakiaması ve buna onlardan bir delil istemesi doğru değildir. Bu o imamlar hakkında sû-î edebdir. Nerde kaldı ki, sahîh hadisler, yahud hiçbir zaman şerîate muhâlif olmıyan doğru keşifler üzerine kurulmuş kaviller ile amel etmekte durakiama olsun. Çünkü keşf ilmi, işleri aslında olduğu gibi bildirmektir. Bu öyle bir haldir ki, kavuşursan, onu hiçbir şeyde şerîate muhalefet etmez bulursun. Belki o, şerîatin tam kendisidir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bâtıl ve zandan ma'sûm olmaklığı ile, ancak vâkı' olanı haber verir. İnşâallah, biraz sonra bunun açıklaması gelecektir.

Ustâdım Aliyyül Mursafîden (rahimehullah) duydum. Birçok def'alar

buyurdu ki: Bazı ham sôfîlerin dediğinin hilâfına, mezheb imamları (radıyallahü anhüm) hâl ve söz ilimlerinde, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vârisi idiler. O sôfîler, «Müctehidler, Resûlullahın, sadece söz ilminde vârisi idiler» dediler. Hattâ bazıları: «Bütün müctehidlerin bildikleri, bize göre, tarikattaki bir kâmil zâtın ilminin dörtte biridir. Çünkü bize göre bir kimse, vilâyet makâmında, Allahü teâlânın: «**Allah evvel'dir, âhırdır, zâhirdir, bâtındır**» buyurduğu dörtlü ile hallenmeyince, kâmil olmaz. Bu müctehidler ise, Allahü teâlânın, yalnız Zâhir ismi ile hallenmiş, yalnız ona kavuşmuşlardır. Hazreti Ezelin ve Ebedin ilimlerinden ve hakîkat ilminden haberleri yoktur» dediler. Deriz ki, bu söz, yeryüzünün direkleri ve dînin temeli olan müctehid imamların hallerini bilmiyen bir câhilin sözüdür.

Yine üstâdım Aliyyulhavas'dan duydum. Buyurdu: Allahü teâlânın, kalbini nûrlandırdığı herkes, bütün müctehidlerin mezheblerini ve mezheblerindeki âlimleri, zâhir sened bakımından birbirine bağlı olarak Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) kavuşmuş bulduğu gibi, Resûlullahın, ümmetinin bütün âlimlerinin kalblerine, mübârek kalbinin imdadı, yardımı yolundan da bulur. Alimin kandili, yalnız Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kalbinin nûrunun çırağından yanmış, parlamıştır. İyi düşün. Yine ondan duydum. Bir defa buyurdu ki: Müctehidlerin ve onlara uyan büyük âlimlerin her sözünün senedi, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem), sonra Cebrâil aleyhisselâma varır. Sonra da, zâhirî ve bâtınî sened yoluyla, her anlatımdan yüksek olan Allahü teâlâya kavuşur. Bu bâtın ilmi, ismet ile te'yid edilmiş hakîkat ilmidir. O halde, onun ilmini hakîkat üzere nakledenin, hiçbir sözünde hatâ olması mümkin değildir. Hatâ ancak, ondan alma yolunda mümkindir. Muttasıl sahîh sened ile rivâyet eden muhaddislerin senedi, Hak teâlâya ulaşır dendiği gibi, Sahîh keşif sâhiblerinin de hakikat ilminden naklettikleri yine Allahü teâlâya ulaşır. Şöyle ki, zâhir ve bâtın âlimlerinin bütün kandilleri, şerîatın nûrundan tutuşmuşlardır. Müctehidlerin ve onlara uyan âlimlerin her sözü, hakîkat ehlinin sözlerini kuvvetlendirmektedir. Bize göre bunda hiç şübhe yoktur. İşte, tahâret bâbından fıkhın son bâbına kadar, her bir mes'elede, din imamlarının sözlerini tevcîh ederek, hakîkat ehlinin sözleri ile te'yid etmemin sebebi budur. İnşâallah açıklaması o bâblardan gelecek. Benden önce, bir kitabda böyle bir şeyi iltizâm edeni bilmiyorum. Bütün bunlar mezhebe uyanların, imamlarının sözleri ile, yakîn üzere, inanarak amel etmeleri için talebenin kalblerini kuvvetlendirmektedir. Bununla hakîkatin şerîati, şerîatin hakîkati kuvvetlendirdiğini anlarlar.

Kardeşim Şeyh Efdalüddînden işittim. Bir fakîh onunla bir mes'elede mücâdele, münâkaşa ediyordu. Buyurdu ki: «Mezheb imamlarından her biri mezhebini, sahîh keşiflerle kuvvetlendirilmiş hakîkat temelleri üzerine binâ etmiştir.» Ma'lûmdur ki, Şerîat, hiçbir zaman hakîkate uygunsuz

olmaz. Ama hakîkat şerîate uygun olmıyabilir. Meselâ hâkimin adâletlerine inandığı, yalancı şâhidlerin şâhidlik etmesiyle hüküm vermesi gibi. Demek ki, şâhidler âdil olsaydı, hakîkat şerîatten ayrı olmazdı. O halde her hakîkat Şerîattir. Şerîat da hakîkattir. Bunu şöyle izâh ederiz: Şerîatin sahibi bize, insanlara, görünen hallerine göre muâmele etmeği emr etti. Bu ümmete merhamet olsun için, kalblerine girip bakmağı yasak etti. Nitekim Allahü teâlâ: «Rahmetim gadabımı geçmiştir» buyurdu. Rahmetin gadabı aşması ise, ancak insanların, tâat ve doğruluktan ziyâde, günâhlara ve yalana çok batmaları ile olur. Rahmetinin gadabından ziyâde oluşu, aynı zamanda tâat ve doğruluğa da şâmildir.

Bu bildirdiğimize göre, insanlara hükümlerin tatbîki, şerîatin zâhirine göre olur. Bu da Şâri'in beyanı ile bildirilmiştir. Bunun bir örneği de, mükellef olandan zâhir olan emir ve yasaklara riâyetle yetinmemizdir. Halbuki, bize izhâr olunanın hilâfına, bazan kalbinden zındîk olur. Şerîatin sâhibinin şerîatten murâdı hakîkat olsaydı, o zaman zâhir bâtın ile uyuşurdu. O halde yalancı şâhidlik yapan, yahud mü'min olmadığı halde namaz kılan, aslında mutlak olarak şerîat üzere değildir ki, hakîkata karşı olsun.

Ey kardeşim, sana bildirdiklerimi anladıysan, hâkimin hükmü zâhir ve bâtına işler diyen ile, yalnız zâhire işler diyenlerin sözleri arasındaki uyuşmazlığı anlarsın. Ya'nî ikincisinin yalnız dünyada olduğunu bilirsin, Âhırette değil. Bazan Allahü teâlâ teşri' mansıbına yardım eder ve hâkimin hükmü yalancı şâhidlikle, zâhire ve bâtına işler. Bazı imamlar böyle dediler. Böylece âhırette yalancı şâhidlere müsâmaha olunur ve afv olunurlar. Hâkimin hükmü, onların mes'elesinde adâletli olanların şehâdeti gibi câri olur. Hasımlar ise râzı edilirler. Bütün bunlar, Allahü teâlâ tarafından kullarına ihsân ve rahmet ve kullarının ayıblarını birbirlerinden, gizlemesi içindir. Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında bir kimse öldü. Sahâbenin hepsi, kötü idi diye şehâdet ettiler. Yalnız Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) kötü idi demedi. Bunun üzerine, Allahü teâlâ, Resûlüne (sallallahü aleyhi ve sellem) vahy gönderip: «Filân kulum hakkında, kötü kişi idi diye şâhidlik edenler, doğru söylüyorlar. Lâkin Allahü teâlâ, Ebûbekre ikrâm olarak, onun şâhidliğini kabûl eyledi» buyurdu. İşte bu, Sıddîklık makamıdır. Bu makamın sâhibi, kendi bâtınına benzeterek insanların yalnız iyiliklerini görür. Buradan anlayınl

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahîmehullah) duydum. Buyurdu ki: Kulun îmânı, diğer imamlar Rablerinin hidâyeti üzeredirler itikadı ile kemâl bulmaz. Ancak büyüklerin yolunda ilerlemekle mümkin olur. Fakat kalın perdeler arkasında bulunan, bir mezhebde olan büyük çoğunluğa gelince: İmamlarından başkasına sü-i edeb onların hallerinin gereğidir. Yahud onun sözünü teslîm ederler, fakat kalblerinde onun acısı durur. Böyle perde arkasında kalmış, hakîkati görmekten uzak olanlardan birine, ancak sülûkten sonra, bu şerefli itikadı teklîf ediniz. Ey kardeşim, benim bu sözümde

şübhe edersen, mezheblerin kavillerini, sözlerini ona arz et! Herbirine, imamından başkasının sözü ile amel et de! Muhakkak bunda senin sözünü dinlemiyecektir. Nasıl dinlesin! Sen, ona göre mezhebinin temelini yıkıyorsun. Hattâ zâhiren seni doğrulasa da, bâtınen gönül açıklığı ile kabûl edemez. Bize bildirildiğine göre, Mâverâünnehirde şâfiî ve hanefîlerden bir cemâat vardır. Cidâlden ve birbirlerinin delillerini ibtâlden korktukları için, Ramazan-ı şerîfde gündüz yemek yerler. Biz mukallidlerin bir mezhebden başka bir mezhebe geçmeleri faslında, bu konudaki esas mütalaaları bildirdik.

Ey kardeşim! Bil ki, müctehid imamlar, bunu ancak, Kitâb ve Sünnette gizli olan ahkâmın istinbâtında, onlardan birinin bütün gücünü harcaması için duydular. Çünkü ictihad kelimesi cehd kelimesinden türemiştir. Fikri yormada ve delillerde çok nazar etmede had safhada gayret etmek demektir. Bunun için Allahü teâlâ, bütün müctehidlere, bu ümmet tarafından hayırlı karşılıklar versin! Çünkü onlar, ümmet için, kitab ve Sünnetten hükümler istinbat etmeselerdi, çıkarmasalardı, daha önce geçtiği gibi, onlardan başka hiçbir kimse bunu yapamazdı.

SÜÂL: Kitab ve Sünnette açık olarak bildirilenler üzerine, müctehidlerin ekledikleri hükümlerin delîli varmıdır? Sarih olarak bildirilmiş olanlar üzerinde niçin durup kalmadılar. Hadîs-i şerîfde: **«Sizi Allahü teâlâya yaklaştıracak herşeyi size emrettim. Allahü teâlâdan uzaklaştıracak herşeyi size yasak ettim»** buyurulduğu halde, niçin bunun üzerine bir takım şeyler eklediler?

CEVAB: Onların bu husûstaki delilleri, Allahü teâlâ: **«Biz o kitabda hiçbir şeyi noksan bırakmadık»** buyurmakla beraber, Kur'ân-ı kerîmde icmâlen bildirilenlerin açıklanmasında, Peygamber efendimize (sallallahü aleyhi ve sellem) uymaktır. Çünkü o, abdestin, namazın, haccın ve diğerlerinin nasıl olduklarını bize açıklamasaydı, ümmetten hiç biri, bunların Kur'ândan nasıl çıkarılacağını bilemezdi. Biz de farz ve nâfile namazların kaç rek'at olduklarını bilemezdik. Şerîatin sâhibi, Sünneti ile, bize Kur'ân-ı kerîmdeki icmalleri açıkladığı gibi, müctehid din imamları da, şerîatteki hadîs-i şerîflerde, imâl olanları açıkladılar. Eğer onların bize bu açıklamaları olmasaydı, şerîat icmâlî üzere, açıklanmamış kalırdı. Kıyâmete kadar, her devrin âlimlerinin bir evvelkilere nisbetle durumu böyledir. Çünkü kıyâmete kadar, icmâl, âlimlerin sözlerinde bulunacaktır. Böyle olmasaydı, kitablar şerh edilmez, şerhler üzerine hâşiyeler yapılmazdı.

SÜÂL: Mirâc gecesi, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz hakkında vâkı' olan mürâcât, onun ictihâdı ile mi idi?

CEVÂB: Şeyh Muhyiddîn-i Arabînin dediği gibi, bu onun tarafından ictihâd ile idi. Zirâ Allahü teâlâ, ümmetine elli vakit namazı farz edince,

Resûlullah bununla Mûsâ aleyhisselâma uğradı. Bir şey söylemedi, bir itirazda bulunmadı. Bu kadarı ümmetime fazladır demedi. Mûsâ aleyhisselâm, kendisine, ümmetin buna dayanamaz deyip, geri dönmesini söyledi. Bunu duyunca, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine şefkatinin çokluğunda hayret içre kaldı. Rabbinin emrini reddedecek hâli yoktu. İki halden hangisinin evlâ olduğunu tercihe koyuldu. İşte ictihad bu demektir. Rabbine müracâat tarafı ağır basınca, Mûsâ aleyhisselâmın kavline uygun olan ictihadla Rabbine döndü. Rabbinin izni ile bunu ümmeti hakkında geçerli kıldı.

Bildirdiğimizi anladıysan, Allahü teâlânın teşri'inde, O'nun (sallallahü aleyhi ve sellem) korkmaması için, bir yaklaşım ve lütûf olarak, müctehidlerin ictihadının da bulunduğunu bilirsin. Bunda ona uymak da vardır. Nitekim Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) ictihadında da bu te'nîs, lütûf vardır. Mûsâ aleyhisselâmın kalbi için ise bir cebr vardır. Çünkü o kendine dönünce, pişman oldu ve düşündü. O zaman Allahü teâlâyı, kullarına, kendinden merhametli buldu. Eğer namaz elli vakit olarak üzerine bırakılsaydı, ümmeti onu yapabilecek güce sâhib olurdu. Çünkü Allahü teâlâ, kullarına, ancak güçleri yettiği kadar teklif eder. Nitekim Allahü teâlâ, sözüne pişmanlığını fikir ile anlayınca, Mûsâ aleyhisselâmın kalbini **«Benim katımda söz değiştirilmez»** âyet-i kerîmesi ile icbâr etti ve Mûsâ aleyhisselâma bildirdi ki, Mûsâ aleyhisselâmın müracâatı, sözün hak teâlâdan, ikrâm olarak, ni'metini Resûlullaha izhâr etmek istemek bakımından, yerinde idi. Bunun için Resûlullah buna sevindi. Bil ki, Allahü teâlâ katında tebdîl ve nesh kabûl eden şeyler olduğu gibi bunu kabûl etmiyen şey de vardır. Şimdi, ey kardeşim, müctehidlerin ictihadlarının menşeini anladın. Bu çok güzel bir izâhdır. Herhalde bunu hiç bir kitabda bulamazsın. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemin.

FASIL — 28 —

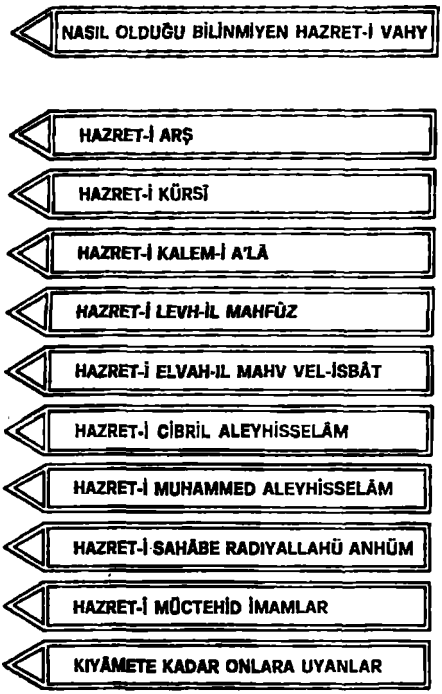
SÜÂL: Bu Mîzânı te'lif etmenizde ne fâide vardır? Ma'lûmdur ki, bütün mezheblerde olanlar, azîmetle amel edemiyenin, ruhsatla amel etmesinin câiz olduğunu bilirler.

CEVÂB: Söylediğiniz doğrudur. Lâkin mezheblerde olanlar, ruhsatla amel ettikleri zaman, onların kitab ve Sünnete uygunluklarını ve tevcîhlerini bilmedikleri için, bu yaptıklarından kendilerinde bir darlık ve sıkılma bulunur. Bu Mîzânın sâhibi ise öyle değildir. Çünkü bu Mîzânın sâhibi, onların tevcîhlerini, Kitâb ve Sünnete uygunluklarını bildiği için, gönül rahatlığı ve açıklığı ile onlarla amel eder. İbâdetinin sıhhatinde yakîn sâhibi olan nerede, ibâdetinde şübhesi olan nerede! Bunu iyi bil! Herşeyin en iyisini Allah bilir. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 29 —

Bu fasıl, bütün müctehidlerin ve onlara uyan âlimlerin sözlerinin, Şerîat-i kübrâya birleştiklerini duygulara hitabeden resimli misâllerle anlatır. Bunları iyi düşün, irşâd olursun inşâallah!

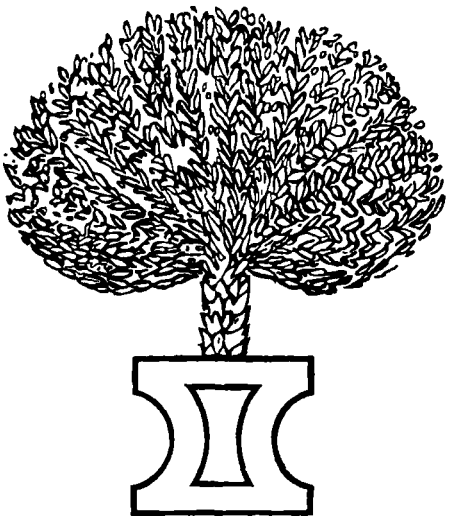
Şu resim, hazret-i Vahyi ve bütün hükümlerin ondan çıktığını gösterir:

Ey kardeşim, bu hazretlere ve hazreti vahy hâric, birbirlerine bitişik olduklarına dikkat et! Çünkü vahyin, herhangi birine bağlılığının nasıl olduğu anlaşılmaz. Bunun için onu ayırdık. Diğerlerine yaptığımız gibi, ondan altında olanlara bitişen bir kanal yapmadık. Ve ayrıca Kur'ân ve Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) vârid olan şerîat için, Kur'ân-ı kerîmin manâlarını yalnız Resûlullahın Allahü teâlânın şu kavlinin karînesi ile bize haber verdiğine işâret ederek, birer hazret olarak koymadık. Allahü teâlâ Nisâ sûresi sekseninci âyetinde: **«Kim peygambere itâat ederse, muhakkak Allaha itâat etmiş olur»** buyuruyor. Allahü teâlâ, O'na (sallallahü aleyhi ve sellem), kendinden dilediği gibi teşrîde bulunma hakkını tanıdı. Mekke ağaçlarını haram kılan hadîs gibi. Zirâ amcası Abbâs (radıyallahü anh), ona: Yâ Resûlallah, otlar haric mi? deyince,: **«Otlar haric»**

buyurdu. Eğer Allahü teâlâ ona, teşrî' hakkını vermeseydi, Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden bir şeyi istisnâ edemezdi. İyi anla. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

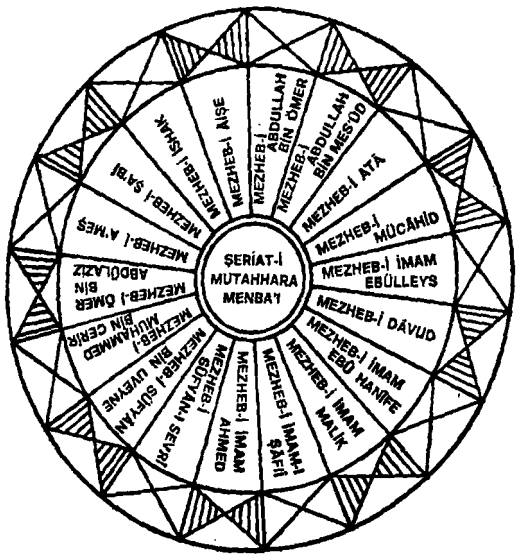
Şu ağac resmi, temiz şerîatın menbaını gösterir:

Ey kardeşim! Ağacın çıktığı menba'a, dal, budak ve meyvelerine bak. Hepsinin, şerîatin menbaından kaynaklandığını bulursun. Büyük dallar *mezheb imamlarının* kavilleri, küçük dallar, o mezhebdeki büyük âlimlerin, dalların etrafına yayılan küçük dal ve budaklar bu âlimlerin talebesinin sözlerini göstermektedir. Küçük dalların en ucundakiler ise, Mehdî aleyhisselâm gelinciye kadar, her devirdeki âlimlerin sözlerinden çıkarılan mes'elelerdir. Mehdî zamanında, evvelki mezheblerin sözleri ile amel kalkacaktır. Nitekim keşf sâhibleri bunu açıkça bildirmişlerdir. O zaman Muhammed aleyhisselâmın şerîatine uygun hüküm ilhâm olunur. Şöyle ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) mevcûd olsaydı, bütün hükümleri ona bildirirdi. Mehdî hakkındaki şu hadîs-i şerîfde buna işâret buyurmuştur: ***«İzimde olur, yanılmaz»***. *Sonra İsâ aleyhisselâm inince, hüküm bir* başka hâl alır. Şöyle ki, Cebrâil aleyhisselâmın lisânı üzere, ya'nî bildirmesiyle, Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemin şerîati ile, ona vahy olunur. Böylece peygamberlerden, geçmiş ve gelecek âlimlerden birisi, Muhammed aleyhisselâmın şerîatinin hakîkatından çıkmaz. Bütün peygamberler ve velîler, Muhammed aleyhisselâmın şerîat dâiresi altındadır. İlimleri de, onun şerîati kaynağının ve ilim ağacının dallarıdır. Onun şerîatindeki imamların sözleri, bu ağaçtan, dallarından ve budaklarından gelmek-

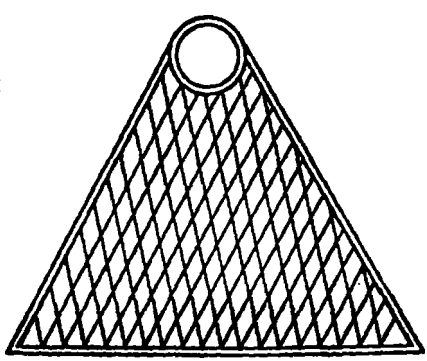
tedir. Nitekim yukarıda ağacı dikkatle düşünen, inceliyen bunu bilir. Bu ağacı göz önüne getirip, iyice inceleyen, onda kendinden öncekine bitişik olmıyan bir kavil, bir söz bulmaz. Velhamdü lillahi vahdeh!

Müctehidlerin mezheblerinin ve onlara uyan büyük âlimlerin, temiz şeriat menba'ına bitişik olduklarını gösteren bir başka şekil :

Ey kardeşim! Temiz şeriatin pınarı olan ortadaki kaynağa bak. Müctehidlerin ve kıyâmete kadar gelecek âlimlerin sözleri ondan kaynaklanmaktadır. Ehli sağ olan ve olmıyan bütün müctehidlerin mezheblerini göstermektedir. Bunu inceleyen, bütün mezhebler bir kaynağa rücû' ettiğinden, şeriate göre bir mezheb diğerinden evlâ değildir sözümüzden neyi kasd ettiğimizi anlar.

Bir örnek de balık ağıdır. Zirâ onun her gözü, diğer devirlerden, ilk menb'aa kavuşmağı gösterir :

Ey kardeşim! Birinci kaynağa ve diğer devirlerde ondan çıkanlara bak! Bu şerîatın kaynağı olup, bütün âlimlerin sözlerinin şerîat kaynağına bitişik olduğunu gösterir. Orada hiçbir sözün şerîatin kaynağının dışında kalması mümkin değildir. Nitekim hangi göze tutunsan, seni şerîatin ilk kaynağına ulaştıracağını görürsün. Bu resime bakan, bütün sözlerin sıhhatte eşit olduklarını görür. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Bu örnek, müctehidlerin mezheblerinin ve onlara uyan âlimlerin, kitab ve sünnete, zâhir sened yoluyla birleştiğini gösterir:

İmam Ebû Hanîfe Atâdan, o İbni Abbâsdan, o Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), o Cebrâil aleyhisselâmdan, o da Allahü teâlâdan alarak bildirmiştir.

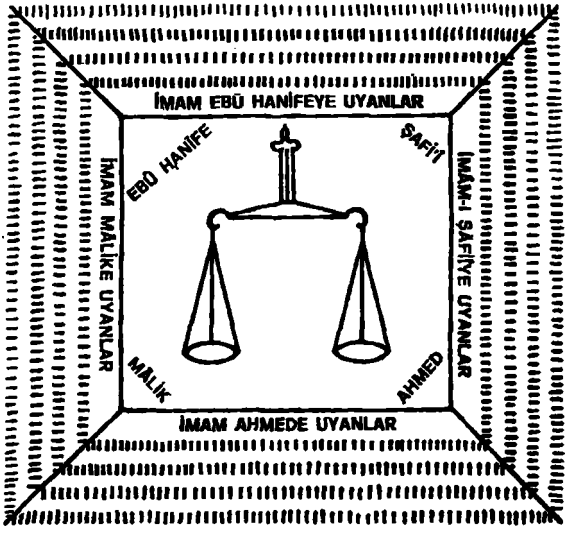
İmam Mâlik Nâfi'den, o İbni Ömerden, o Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), o Cebrâil aleyhisselâmdan, o da Allahü teâlâdan alarak bildirmiştir.

İmam-ı Şâfi'î Mâlikten, o Nâfi'den, o İbni Ömerden, o Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), o Cebrâil aleyhisselâmdan, o da Allahü teâlâdan alarak bildirmiştir.

İmam Ahmed Şâfi'îden, o Mâlik'den, o Nâfi'den, o İbni Ömerden, o Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), o Cebrâil aleyhisselâmdan, o da Allahü teâlâdan.

Ey kardeşim, Şerîat denizinin, baştan sona kadar, mezheb imamları ile nasıl kuşatıldığına güzelce bak!

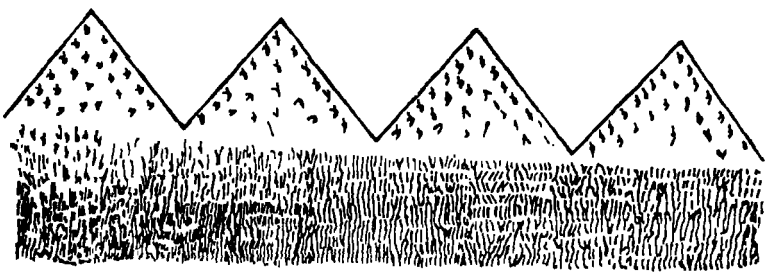
Aşağıdaki resim, dört mezheb imamını ve diğerlerini ve şefâat olunmak için arkalarında onlara uyanları hesâb ve Mîzânın yanında Mevkıfda, durma yerinde gösterir:

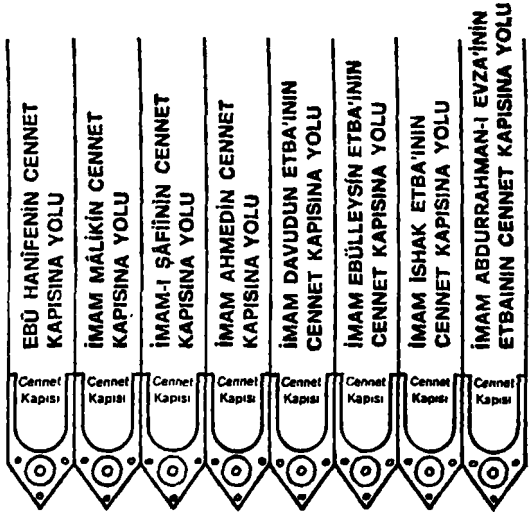
Dünyâda şerîat üzere müstakîm olanın Sıratı ve üzerindeki insanları gösteren şekil. Bu örnek müctehid imamların, cehenneme düşmeden, kurtulup Cennete gitmeleri için, kendine uyanları gözettiği mevkiftır, duraktır.

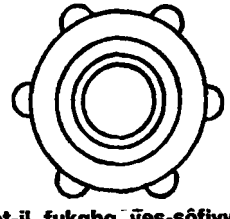

Dünyâda şerîattan ayrılanların Sıratı ve üzerinde insanları gösteren şekil, Ma'lûmdur ki, Sırat, aslında birdir. Lâkin üzerine binenin ilim ve ameline göre şekil alır. Bunun için keşf sâhibleri demişlerdir: Sırat üzerinde yürümek, gerçekte buradadır, orada değil. Demek ki her insan amelinin semeresini toplar. Burada şerîatten ayrılanın, burada ayrıldığı kadar, ayağı orada kayar. Bazan Allahü teâlâ müsâmaha eder. Vallahü a'lem.

Bu şekil, müctehid mezheb imamlarının Cennet kapısına varan yollarıdır. Muhakkak ki, bu mezheblerden biri ile, hâlis olarak amel edeni, o mezheb Cennetin kapısına götürür.

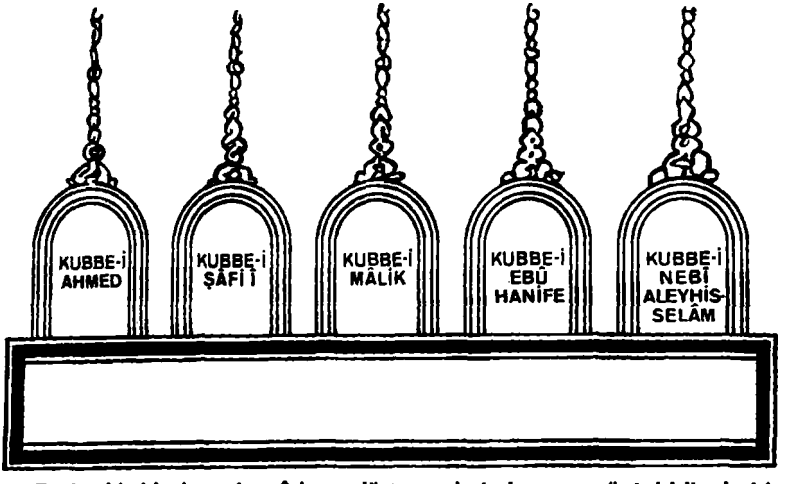

El-ecvibe an eimmet-il fukaha ves-sôfiyye kitabında dediğimiz gibi, fıkıh ve tasavvuf imamlarının hepsi, kendilerine uyanlara şefâat ederler. Herbirini rûhu çıkarken, kendisine Münker ve Nekir süâl sorarken, Neşirde, Haşırda, Hesabda, Mîzânda ve Sıratta, gözetirler. Hiçbir mevkıfte, duraklama yerinde onlardan gâfil olmazlar. Şeyhimiz Şeyhul Islâm Nâsıruddin-i Lekânî vefât edince, sâlihlerden biri kendisini rüyâda görüp, Allahü teâlâ sana ne yaptı? dedi. «Süâl sormak için iki melek beni kabrimde oturttukları zaman, yanlarına İmam Mâlik geldi ve: «Böyle bir zâta, Allahü teâlâya ve Resûlüne imandan sormaya hâçet yok, onu bırakın» buyurdu. Melekler de, ayrılıp gittiler. Mutasavvuflardan olan meşayıh-ı kirâm, kendine uyanları ve mürîdlerini, dünya ve âhırette her korku ve dehşetten gözetince, yeryüzünün direkleri, dinin rükûnleri, Şerîatın sâhibinin, üm-

meti üzerine emînleri olan mezheb imamları nasıl gözetmezler. Radıyallahü anhüm. O halde kardeşim, dilediğin imamı taklîd ile, kendini iyi et, gözünü nûrlu! Vel hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

Bu şekil, dünyâda temiz şerîat denizinin kaynağı olan Cennetteki hayât nehri üzerindeki, Müctehid imamların kubbeleridir. Biz bu şekilde, Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) dört mezheb imamının kubbeleri ile beraber zikr ettik. Çünkü onlar bu makama, yalnız onun şerîatine uymakla eriştiler. Böylece zâtını (sallallahü aleyhi ve sellem) Cennette görmek, ni'metlerinin kemâlinden, tamamlanmasından oldu. Düşününüz, kurtulursunuz, inşâallahü teâlâ!

Derim ki, biz burada sâdece dört mezheb imamı müctehidin kubbelerini bildirmekle yetindik. Çünkü mezhebleri günümüze kadar devam edegelen bunlardır. Bunlar, ümmetinin şerîatine yol bulmasında, Resûlullahın nâibleri, vekilleri idiler. Sanki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kıyâmete kadar ölmemiş gibidir. Bunun için, onların kubbelerini, Resûlullahın kubbesi yanında yaptık. Demek ki, onlar Resûlullahdan dünyada ve âhırette ayrı kalmazlar. Bu kubbeleri kendi aklımdan resm etmedim. Ba'zı vâk'ıalarda, Cennette gördüğüm kubbelere benzeterek çizdim. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn.

Şekillerle örnekler faslı burada bitti. Şimdi, re'yi zemme, kötülemeğe başlar ve Allahü teâlânın tevfiki ile deriz ki:

FASIL — 30 —

Bu, Allahü teâlânın dîninde, müctehid imamların reyle ilgili sözlerinin zemmi hakkında önemli bir fasıldır. Bilhassa, rey sâhibi dedikleri İmam-ı *A'zam Ebû Hanîfe* (radıyallahü anh) hakkında iyi bir açıklamadır.

Bu faslı, diğerlerinden öne almamız, hadîs ve kavilleri toplayıcılığındandır. Bununla, ilim talebesine, Allahü teâlânın dîninde, bütün müctehidlerin kendi reyleri, şahsî görüşlerini söylemekten son derece kaçındıklarını hatırlatırım ki, ancak bu durumda, rahatlık ve gönül açıklığı ile, Mîzân'ın iki mertebesi üzere, müctehid din imamlarının bütün sözleri ile amele yüz çevirirler. Çünkü bütün sözleri, Mîzânın tahfîf ve teşdîd iki mertebesinden dışarı çıkmaz. Müctehidlerin hepsi, eshâbını, talebesini kitâb ve Sünnetin zâhirine, görünüş ma'nâsına teşvîk ederler ve: «Bizim sözümüzü, kitâb ve sünnetin zâhirine uymaz görürseniz, kitâb ve sünnetle amel edin, bizim sözümüzü duvara çarpınız» derlerdi. Bunu, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şerîatinde, onun ilâve etmediği ve beğenmediği bir şeyi ilâve etmekten çekinip, ümmet için ihtiyât, Resûlullah için edeblerinden dolayı söylerlerdi. *Şerîate bir şey ekleyince sapık imam ve önderlerden biri olmak* korkusuyla böyle buyururlardı.

SUAL: Allahü teâlânın ve Resûlünün râzı olmadığı, beğenmediği kavlin, sözün sınırı neresidir?

CEVAB: Bunun sınırı, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olan şerîatın kâidelerinden çıkmaktır. O halde, şerîatin sahîh dediği ve kâidelerine uygun görüldüğü herşey, Şerîatin sâhibi, açıkça belirtmemiş de olsa, şerîattendir. Beyhakînin **Sünen-ül Kübrâ**'sının Bâb-ül kazâ'sında şöyle diyor: «Mezmûm olan rey, asıl olana benzemiyen her sözdür. Rey'in zemmi hakkında gelen herşey, bu esas alınarak yorumlanır.» Bunu *öğrendikten sonra, şunu da bilki, şerîat üç kısma ayrılır:*

BIRINCI KISIM: Hadislerden vahyin getirdiği cinsten olanlardır. **«Neseble haram olanlar sütle de haram olur», «Kadın amcası ve dayısı ile evlenemez», «Sütte bir veya iki emme ile haram olmaz», «Diyeti âkile verir»** gibi hadîs-i şerîfler böyledir. Şerîatte sâbit olan usûllerden olanlar hep böyledir. Zirâ bunlar, üzerinde hiç ihtilâfsız icma' vâkı' olmuş hadîsler olduklarından, Kur'ân gibidirler.

İKİNCİ KISIM: Allahü teâlânın, Peygamberine (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetini irşâd üzere, kendi rey'i ile teşrî' etmesini mubah kıldıklarıdır. Erkeklere, ipek giymenin haram edilmesi, otlar hâriç Mekke ağaçlarının haram edilmesi gibi. Daha önce geçtiği gibi, amcası Abbâs (radıyallahü anh): Otlar hâriç mi, yâ Resûlallah! dediğinde, **«Otlar hâriç»** buyurmuştu. Eğer Allahü teâlâ, Harem'in bütün bitkilerini haram etseydi, amcaşı sorduğu zaman, otları istisnâ etmezdi. **«Ümmetime zor gelmeseydi, yatsı namazını geçenin üçte biri geçinciye kadar te'hîr ederdim»**, Haccın farzları hakkında kendisine, «Her sene mi yâ Resûlallah?» soran kimseye: **«Hayır. Evet deseydim vâcib olurdu, tâkat getiremezdiniz»** buyur-

duğu hadîs de böyledir. Bazan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), tâkatine göre, ümmeti için işleri hafifletir ve onları çok süâl sormaktan men'eder, süâl etmeleri sebebiyle, çok hüküm indirilip, onları yerine getiremiyeceklerinden çekinerek,: «Sizi bıraktığım şeyde beni bırakın» buyururdu.

ÜÇÜNCÜ KISIM: Şerîatin sâhibinin, ümmetine fazîlet ve edeb kıldığı şeylerdir. Ummeti onları işlerse fazîlet sâhibi olur, terk ederse, onlar için bir zorluk yoktur. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), hacamat, ya'nî vücûddan kan almakla kazanılan paradan men' etmesi, ayakları yıkama yerine mest üzerine meshi buyurması, kadınları kabir ziyâretinden ve ipek giymekten men'etmesi gibi. Ma'lûmdur ki, Sünnet Kitâb üzere kaziyedir. Aksi değildir. Zirâ sünnet, Kur'ân-ı kerîmdeki icmâllerin açıklanmasıdır. Müctehid imamlar, sünnetteki icmâlleri bize açıklıyan âlimler olduğu gibi, onlara uyan âlimler de, onların sözlerindeki icmâlleri bize açıklarlar ve bu kıyâmete kadar böyle devâm eder.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Sünnet bize Kur'ândaki icmâlleri bildirmeseydi, âlimlerden hiçbiri, fıkıhdaki sular ve abdest bahislerindeki hükümleri çıkaramaz, sabah namazının farzının iki, öğle, ikindi ve yatsının farzlarının dört, akşam namazının farzının üç olduğunu, bilemezdi. Aynı şekilde hiçbir kimse kıbleye dönüldükte yapılan düâda, iftitahda ne söyleneceğini bilemezdi. Tekbîrin nasıl olduğunu, rükû' ve sücûd tesbîhlerini, ta'dili erkânı, teşehhüde oturdukta ne okunacağını bilemezdi. Aynı şekilde bayram namazlarının nasıl kılınacağını, ay ve güneş tutulması namazlarını, cenâze, yağmur duası namazları gibi daha çok şeyleri kimse bilemezdi. Bunun gibi, zekâtın nisâbını, orucun ve haccın şartlarını, alış veriş, nikâh, yaralama, kadılık ve fıkhın diğer bâblarının hüküm ve esaslarını bilen olmazdı. İmrân bin Hasîne bir kimse, bizimle yalnız Kur'ânla konuş dedikte, Imrân ona: Sen tam ahmaksın. Kur'ân-ı kerîmde farzların rek'atlarının sayısı açık olarak varmı? Yahud bunda sesli okuyun, diğerinde sessiz deniyor mu?» buyurdu. O kimse hayır dedi. İmrân bu sözü ile onu susturdu.

Yine Beyhakî Sünen'inde Müsâfir namazı bölümünde, hazreti Ömerden (radıyallahü anh) bildirir: Hazret-i Ömere yolculukta namazın kasr edilmesi, ya'nî dört rek'atlı farzları iki rek'ât olarak kılmaktan soruldu ve: «Biz, azîz kitabda korku namazını buluyoruz, fakat seferî namazı bulamıyoruz» denildi. Sorana: «Ey kardeşimin oğlu [yeğenim], Allahü teâlâ bize Muhammed aleyhisselâmı gönderdi. Biz bir şey bilmeyiz. Ancak biz, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) yaptığını gördüğümüz şeyi yaparız. Seferde namazı kasr sünnettir. Onu sünnet eden, ya'nî teşrî' eden Resûlullahdır (sallallahü aleyhi ve sellem)» buyurdu. Bu sözü iyi düşün. Çünkü çok güzeldir.

FASIL — 31 —

Rey'in zemmine, kötülenmesine dâir, şeriatin sâhibinden, Eshâbından, Tâbiînden ve Tebe-i tâbiînden bildirilenler:

Sahîh'de geldi ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: «**Benim ve benden sonraki halifelerin sünnetine sıkı sarılın. Onları dişlerinizle tutun. Dinde sonra çıkarılan şeylerden çok sakının. Çünkü dinde sonradan çıkarılan şeylerin hepsi bid'attir ve her bid'at dalâlettir.**» Yine buyururdu (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Bizim işimiz üzere olmıyan her amel, merduddur.**» Imam-ı Buhârî Sahihinde, Kitâb-ül ferâiz'in başlarında Abdullah ibni Mes'ûddan bildirir: «**Zanla konuşanlardan önce, ilim öğreniniz**» buyurdu. Ya'nî Allahü teâlânın dininde zanla ve rey'le konuşanlar demektir. Dikkat ediniz, Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh), Allahü teâlânın dîninde rey'le konuşanlardan ilim öğrenmeyi nasıl olumsuz kılıyor. Tirmizî hasen (2) isnâd ile bildirir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Hüreyreye (radıyallahü anh): «**Sırat üzerinde bir göz kırpacak kadar durmak istemiyorsan, Allahü teâlânın dininde, kendi rey'inle birşey söyleme**» buyurdu. Abdullah bin Abbâs, Mücâhid, Atâ ve başkaları, sözlerinde, rey'e düşmekten çok korkarlardı. Hattâ Abdullah bin Abbâs ve Muhammed bin Sîrîn şöyle idiler ki, bir kimse onların ırz ve namuslarına dil uzatıp, gıybet edip, onlardan onu halâl etmelerini istese: «Allahü teâlâ mü'minlerin ırzlarını haram etti; biz onu halâl edemeyiz, fakat ey kardeşim, Allah seni mağfiret eylesin» derlerdi. Âriflerden biri, bu söz, çok tedbirli ve vera'ın inceliklerindendir dedi. Bunun açıklaması şöyledir: Gıybet ve insanın düştüğü günâhların iki yüzü vardır. Biri hudûdunun ilgisi bakımından Allahü teâlâya mütealliktir. Kul buna karışamaz. Biri de kul ile ilgilidir. Âhırette kul tarafından hak isteme durumu olunca, Allahü teâlâ onunla hasmı muahaze eyler.

Beyhakî, Abdullah bin Mes'ûddan (radıyallahü anh) rivâyet eder. O buyururdu ki, bir kimse, dinde bir başkasını aslâ taklîd edemez. Mü'minse mü'mindir. Kâfirse kâfirdir. Yâ'nî hakîkatte ne ise odur. O halde dîninize dikkat ediniz. Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh), insanlara fetvâ verdiği zaman: «Bu Ömerin rey'idir. Doğru ise, Allahdandır, yanlışsa Ömerdendir» buyururdu. Yine Beyhakî, Mücâhid ve Atâdan (rahmetullahi aleyhimâ) bildirir. Buyururlardı: «Resûlullah (sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem) hâriç, herkes sözüyle tutulur ve onunla merdûd olur.» Mâlik bin Enes de (rahmetullahi aleyh) böyle buyururdu. Sonraki fasılda inşâallah gelecektir. Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh)

(2) = **Hadîs-i hasen**: Bildirenler, sâdık ve emîn olup, fakat hâfızası, anlayışı, sahîh hadîsleri bildirenler kadar kuvvetli olmıyanların bildirdikleri, sahîh hadîs ile garîb hadîs arasında bir mertebede bulunan hadîsdir. Râvileri arasında kizb = yalan ile töhmetli kimse bulunmaz. Bazı muhaddisler, bir kısım hadîsleri, başka başka noktalardan bakarak sahîh hadîs-i hasen diye yâd ederler.

buyururdu: «Bir kavim gelir. Sizinle Kur'ân-ı kerîmin açıklanmamış yerleri hakkında mücadele, münâkaşa ederler. Onları sünnetle tutunuz. Çünkü sünneti bilenler, Allahü teâlânın kitâbını en iyi bilenlerdir.» Hattâbî der ki, sünnet ehli, hadîs hâfızlarıdırlar ve ona müctehid imamlar ve onlara uyanların en ileride olanları gibi muttali'dirler. Çünkü onlar, sünnetlerin ahkâmdan neyi ihtivâ ettiklerini anlayanlardır. İmâm Ahmed bin ebû İshak-ı Sebî'î, bir kimsenin, hadîs ehli ilim olarak ne zamana kadar hadisle meşgul oldular? dediğini duyunca: «Kalk ey kâfir, bugünden sonra bir daha yanımıza uğrama» buyurdu ve sonra talebesine dönüp: «Şimdiye kadar, *bu fâsıktan başka hiç kimseye evime uğrama* demedim» dedi.

O halde dikkat et, kardeşim! O büyük imamdan, bu büyük zecr ve men' nasıl vâki oldu! O halde hadîs âlimlerinden (radıyallahü anhüm) hiç biri, sünnetten bir karış çıkma cesâret ve atılganlığını gösteremezlerdi. Bize ulaştığına göre, bir nağmeci, şarkıcı Abbâsî halîfelerinden birine şarkı söylerdi. Kendisine, Mâlik bin Enes, teganniye, şarkıya haram diyor dediklerinde, şarkıcı: Mâlik ve benzerleri Abdülmuttalibin oğlunun, ya'nî peygamber efendimizin dîninde bir şeyi haram edebilir mi? Vallahi, ey mü'minlerin emîri, Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), ancak Rabbinin vahyi ile harâm ederdi. Nitekim Allahü teâlâ, Nisâ sûresi yüzbeşinci âyetinde: **«İnsanlar arasında Allahın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin»** buyuruyor. Ey Muhammed, senin gördüğünle buyurmuyor. **Eğer din rey ile olsaydı, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) rey'i olurdu, vahye ihtiyaç kalmazdı. *Allahü teâlâ ona, onunla amel etmeği emr ederdi.* Halbuki Allahü teâlâ,** Mâriye kıssasında geçtiği gibi, onu kendine haram, yasak edince: **«Ey Peygamberim, Allahü teâlânın sana halâl ettiğini, sen kendine niçin harâm edersin?»** buyurarak ona sitem etti dedi. O şarkıcının, o zamanda imam Mâlik hakkındaki sözü bu olunca, o zamanda ilmi ile amel eden âlimlerin sözü nasıl olurdu. Sözlerini kitâb ve sünnetle sağlamlaştırmaları, bağlamaları elbette çok kuvvetli olurdu. Ey kardeşim, bu şarkıcının hikâyesini sana, selef âlimlerinden hiçbirinin, Allahü teâlânın dîninde, kendi reyleri ile, indî görüşlerine dayanarak söz söylemeğe cesaret edemiyeceklerini ve böylece îman ve tasdîkle, müctehidlerin sözlerini alman için anlattım. Kitab ve Sünnetten nereden aldıklarını bilmesen de, itikadın şöyle olsun ki, İmam Mâlik, eğer sünnette şarkı söylemenin ve dinlemenin haram olduğunu gösteren bir yer, bir delil görmeseydi, haramlığına fetvâ vermezdi, İmam Hamdan bin Sehl (radıyallahü anh) buyururdu: Kadı olsaydım, bu insanlardan iki kimseyi habs ederdim. Hadîs okuyup fıkh okumayanla, fıkh okuyup hadîs okumıyanı. Yine derdi: **«Müctehid din imamlarına bakınız! Fıkhla beraber, nasıl hadîs öğreniyorlar! İkisinden biri ile yetinmiyorlar.»**

İmam Ca'fer-i Sâdık (rahmetullahi aleyh) buyururdu: «Ümmet üzerine en büyük fitne olanlar, din işlerinde kendi rey'leri ile kıyâs edip, Allahü

teâlânın halâl kıldığını haram, haram kıldığını halâl edenlerdir.» Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) buyururdu: «Nefsim, yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemin ederim ki, Allahü teâlâ, bütün ümmetini rey'e ihtiyacsız hâle gelinciye kadar, Peygamberinin (sallallahü aleyhi ve sellem) rûhunu kabz etmedi ve vahyi ondan kaldırmadı.» Şa'bî (rahmetullahi aleyh) buyururdu: Bir takım insanlar gelir din işlerini rey'leri ile kıyâs ederler. İşte din bununla yıkılır ve parçalanır. Veki' (rahimehullah) derdi: Müctehid ve muhaddis din imamlarına uyunuz! Çünkü onlar, hevâ ve rey ehlinin hilafına, kendileri için lehde ve aleyhde olanları yazarlar. Hevâ ve rey ehli ise, aleyhlerine olanı asla yazmazlar. Şa'bî ve Abdürrahman bin Mehdî rey ehli gördüklerini men'ederler ve şu şiiri söylerlerdi:

Dîn-i nebiyy-i Muhammed muhtâr,
Ne güzel vâsıta gençlere âsâr;
Hadîs ve ehlinden yüz dönme sakın,
Çünkü rey gecedir ve hadîs nehâr. [gündüz].

Ahmed bin Süreyc buyururdu: «Üsûlün zabtındaki itinâlarından ötürü, hadîs âlimleri fıkıh âlimlerinden derece bakımından daha büyüktür.» Âmir bin Kays buyurdu: «İlim cehil, cehil ilim olmadıkça dünya yıkılmaz.» Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu: Bir kimseye bilmediği birşey sorulursa, (Allahü teâlâ bilir) desin. Çünkü Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma, Sad sûresi seksenaltıncı âyetinde: **«Ey Resûlüm de ki, ben tebliğime karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben düzenbazlardan değilim»** buyuruyor. Ya'nî bana sorduğunuzun cevâbında demektir. Yine buyururdu: Kendisine sordukları herşeyde insanlara fetvâ veren mecnûndur, akılsızdır. Mesruk'a bir mes'ele sorulduğu vakit, sorana: «Bu olmuş mudur?» derdi. Hayır dese,: «Olunciya kadar beni bağışla» derdi. Mücâhid (rahmetullahi aleyh) eshâbına: «Verdiğim fetvâların hepsini benim tarafımdan yazmayınız. Yalnız hadîsleri yazınız. Çünkü bugün size verdiğim fetvâdan, yarın dönebilirim» derdi. A'meş (radıyallahü anh): Sünnete mülâzemet ediniz. Onu çocuklara öğretiniz. Çünkü onlar, zamanı gelince, insanlara dinlerini muhafaza ederler. Ebû Âsım (rahimehullah) buyururdu: Kişi hadîste derinleşince, insanlar onun yanında mal gibi olur. Ebûbekir bin Ayâş buyururdu: Hadîs ehli, her zamanda, dinleri ehli ile birlikte bulunan İslâm ehli gibidir. Sözündeki hadîs ehli, fukahadan sünnet ehlini içine alandır, hadîs âlimi olmasalar da. Ebû Süleyman-ı Hattâbî buyururdu: Hadîste ve mezheb imamlarının sözlerinde cidâlden sakınınız! Çünkü Allahü teâlâ, Gâfir sûresi dördüncü âyetinde: **«Allahın âyetlerinde, ancak inkârcı kâfirler mücâdele eder»** buyuruyor. Zındıklık, bid'at, küfür ve Allahü teâlâya saldırmalar, hep cidâl ve kelâm ilmi tarafından olmuştur. Ömer bin Abdülazîz (rahmetullahi aleyh) buyururdu: Din işlerinde, aralarındaki gizli şeylere vâkıf olmak istiyen bir cemâat görürseniz, biliniz ki, o sapıklık ve

bid'attir. Yine buyururdu: İnsanların büyükleri sünnet ehli olanlar, küçükleri de bid'at sâhibleridir.

Süfyân-ı Sevrî (rahmetullahi aleyh) buyururdu: «Sivâd-ı izamdan murâd, ehl-i sünnet vel-cemâ'at olanlardır. Bir tane de olsa böyledir.» O halde bunu hiç unutma!

Dört mezheb imamından rey'in zemmi hakkında bildirilenlere gelince: Şerîatin zâhirine uymıyan her reyden kaçınanların ilki, İmâm-ı A'zam ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbittir (radıyallahü anh). Bazı taassub ve inat ehlinin ona izâfe ettikleri nâkısa onda yoktur. Kıyâmet günü İmamla yüzyüze gelince, onun hâli, ne acıklı olacaktır. Çünkü kalbinde nûr olan, mezheb imamlarından birini kötülükle anmağa cür'et ve cesâret edemez. Onların makamı nerede, bunlarınki nerede! Zirâ mezheb imamları gökteki yıldızlar gibi, diğerleri ise, yıldızın sudaki aksinden başka bir şeyini bilmiyen yeryüzündeki insanlar gibidir.

Şeyh Muhyiddin ibni Arabî (kuddise sirruh) **Fütûhat-ül Mekkiyye**'de, Ebû Hanifeye varan senedle bildirerek der ki: Ebû Hanîfe buyururdu: «Allahü teâlânın dininde, rey'le konuşmaktan sakınınız! Sünnete uyunuz. Sünnetten çıkan sapıtır.»

SUÂL: Müctehidler, şerîatin açıkça harâm veya vâcib kılmadığı, bazı şeylerde açık hükümler verip, haram yahud vâcib olduklarını söylediler. Bu nasıldır?

CEVAB: Eğer onlar delillerin karîneleri ile, o işlerin haram veya vâcib olduğunu anlamasalardı, öyle buyurmazlardı. Karîneler ise, delillerin en doğrusudur. Bazan bunu keşifle de bilirlerdi. Bununla karîneler ayrıca kuvvet bulurdu. İmâm-ı A'zam ebû Hanîfe (radıyallahü anh) buyururdu: «Kaderiyye bu ümmetin mecûsisi, Şi'a ise Deccâldir.» Yine buyururdu: Benim delîlimi bilmeyip, sözümle fetvâ verene, yaptığı iş haramdır. Fetvâ verdiği zaman,: «Bu Ebû Hanîfenin rey'idir. Gücüm yetip bulabildiklerimin en iyisi budur. Bundan iyisini getiren olursa, doğruya o daha evlâdır» buyururdu. Yine buyururdu: «İnsanların rey'lerinden kaçınınız!» Bir gün Kûfe halkından birisi yanına geldi. Huzûrunda hadîs okunuyordu. Gelen kimse, bizi bu hadîslerle uğraştırmayın dedi. İmam, onu şiddetle zecr 'edip: «Sünnet olmasaydı, hiçbirimiz Kur'ân-ı kerîmi anlıyamazdık.» buyurdu. Sonra yine o kimseye: «Maymun eti hakkında ne dersin, Kur'ândaki delîli nerede?» buyurdu ve onu susturdu. Bunun üzerine, İmama, siz bu husûsda ne dersiniz? dedi. Maymun, inek ve koyun cinsi dört ayaklı hayvanlardan değildir buyurdu. O halde kardeşim İmamın sünnetten yüz dönene sert tepkisine ve onun hadîslere bakmaktan vaz geçirme ricâsına, nasıl zecr ile karşı çıktığına dikkat ediniz. Ona, Allahü teâlânın dininde, Kitâb ve Sünnetin zâhiri ile anlamadan, kendi reyi ile konuştu nasıl denebilir. Halbuki o büyük İmam (radıyallahü anh) buyururdu: Selefin eser-

lerine yapışın, kişilerin rey'lerinden sakının; sözleriyle onu yaldızlasalar da! Çünkü iş açığa çıkınca anlaşılır ve siz, Sırat-ı müstakîm üzere olursunuz. Yine buyururdu: Bid'attan, dîne uymıyan yeniliklerden ve zorlamalardan sakınınız! Evvelemirde eskiye, asıl olana sarılınız. Adamın biri, Danyalın kitabı ile Kûfeye geldi. Ebû Hanîfe, nerede ise onu öldürtecekti. Ona: «Kur'ân ve hadîsden başka kitab var mıdır?» buyurdu. Bir def'a kendisine: «İnsanların araz, cevher, cisim gibi kelâmdan ortaya attıkları sözler hakkında ne buyurursunuz?» dediklerinde,: «Bunlar felsefecilerin sözleri, uydurmalarıdır. Siz eserlere yapışın, selef-i sâlihînin yolu üzere olun. Sonradan olma her şeyden sakının, çünkü bid'attirler» buyurdu. Yine bir def'a kendisine, insanlar hadîsle ameli bırakıp, hadîs dinlemeğe önem verdiler, dediklerinde,: «Onların hadîs dinlemeleri onunla ameldir» buyurdu. Yine buyurdu: «İçlerinde hadîs öğrenen bulundukça, insanların salâhı, iyiliği devam eder. Hadîssiz ilim öğrenmeğe kalkıştıkları zaman bozulurlar.» Yine buyurdu: «Allah, Amr İbni Ubeyde la'net etsin ki, insanlara lüzûmsuz kelâma dalma kapısını o açtı.» Yine buyurdu: «Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şerîatinin kabûl ettiğini bilmedikçe, bir kimsenin dinde bir sözü söylemesi lâyık değildir.»

Kitâb ve Sünnette, açık olarak bildirilmemiş her mes'elede âlimleri toplayıp, o mes'elelerde ittifak ettikleri ile amel ettiği gibi, bir hüküm istinbât ettiği zaman da öyle yapar, asrının âlimleri onda sözbirliğine varmayınca yazmadı. Hepsi beğenirlerse, Ebû Yûsuf'a: «Bunu yaz» buyururdu. Sünnete uymada bu kadar önde gelen bir din imamına, rey nisbet etmek nasıl câiz olur. Akıllı bir kimsenin bu felâkete düşmesinden Allah korusun! Cevapları kısmında, inşâallah bu husûs daha geniş anlatılacaktır.

Sirâciye Fetavâ'sı sâhibi der ki, başkaları için olmıyan ittifak, Ebû Hanîfe için eshâbıyla oldu. Mezhebini meşveret üzere vazetti. Mes'elelerin vaz'ında tek başına olmadı. Mes'ele mes'ele herbirini eshâbına açar, onların bildiklerini öğrenir ve kendi katında olanı söyler, iki kavilden biri istikrar, kuvvet bulunciya kadar onlarla münâzara ederdi. Sonra Ebû Yûsufa tesbît ettirir, yazdırırdı. Böylece bütün usûl ve esaslar tesbit edildi. Maharet sâhiblerinin anlayamadıklarını, kuvvetli anlayışı ile, keskin zekâsı ile anlardı.

Şeyh Kemâlüddin bin Hümâm, Ebû Hanîfenin eshâbından Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer ve Hasan bin Ziyâd gibilerden nakleder. Buyururlardı ki, bir mes'ele hakkında söylediğimiz her sözü, yine ebû Hanîfeden duyduk. Bunu derler ve bu sözlerine ağır yemîn ederlerdi. Demek oluyor ki, Allahü teâlâya hamd olsun; fıkıhda bir cevab ve fetvâ yalnız onunla tahakkuk eyledi. Niçin öyle olmasın? Başkasına nisbet olunan da onun mezhebindendir. Başkasına nisbet olmuşsa da, uygunluk olarak, mecâz yoluyladır. Bu, bir kimsenin: Sözüm, onun sözü gibi, yahud mezhebim onun mezhebi gibidir demesine benzer. Buradan anlaşıldı ki, Ebû Hanîfenin

Eshâbından birinin kavlini alan, Ebû Hanîfenin kavlini almış olur. (Radıyallahü anh). Vel-hamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn!

FASIL — 32 —

Bu fasıl: Rey'in zemmi hakkında İmam Mâlikten bildirilenler ve temiz şerîatin tahdîd ettiği noktayı tecâvüz etmediğine dair ondan gelenleri bildirir:

İmam Mâlik (radıyallahü anh) buyurdu: «İnsanların rey'inden sakınınız, ancak üzerinde icmâ' olunanlar bundan hâriçtir. Rabbinizden size indirilene ve Peygamberinizden size gelene ma'nâsını anlamazsanız da ittibâ' ediniz, âlimlerinizi teslîm ediniz, onlarla mücâdele, münâkaşa etmeyiniz. Çünkü dinde cidâl, nifâkın kalıntısıdır.» İbni Kâsım der ki, belki tam nifaktır. Çünkü âlimlerle, hak olan bir şeyde bâtıl ile mücâdele, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mücâdele gibidir. Şu bakımdan ki, hak, Onun (sallallahü aleyhi ve sellem) şer'idir. Bununla beraber dinde mücâdele edenlerin makamı ayrı ayrıdır. Yine buyurdu: İmamları teslîm edin, doğrulayın, onlarla mücâdele etmeyin! Bize mücâdele, münâkaşa için her gelene uyarsak Cebrâil aleyhisselâmın getirdiğini redde düşmekten korkarız.

Bir hüküm istinbat ettiği zaman, eshâbına: Siz de buna nazar ediniz, iyi bakınız! Çünkü bu dindir. Bu Ravdanın sâhibi, ya'nî Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hâriç, herkes sözü ile tutulur, yahud red olunur. İbni Hazm ondan nakleder: Vefâtı yaklaşınca buyurdu ki: «Şimdi, kendi rey'imle söylediğim her mes'ele için bir sopa yemek isterim, fakat Resûlullahla (sallallahü aleyhi ve sellem), şerîatine birşey eklemiş veya zâhirine muhâlefet etmiş olarak karşılaşmak istemem.» İşte, râvinin hadiste ziyâde ve noksanlık yapabilir korkusuyla, ârifin ma'nâ olarak hadîs rivâyetini men'etmesi bundandır.

Bir kerre Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) gördüm. Bana tebessüm ediyordu. Buyurdu ki: «Benim hicret memleketimde kalmağı tercih eden imamının sözlerini iyi öğren. Çünkü o, benim eserlerimi görmüştür.» Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrini tutup, **Muvattâ, el-Müdevvenet-ül kübrâ** kitablarını okudum, inceledim. Resûlullahın işâreti ile, onu ihtisâr ettim ve diğer imamlardan, amel yönünden ayrıldığı mes'eleleri seçip ayırdım. İmam Mâliki (radıyallahü anh) gördüm. Şerîatin hudûdunda, kenârında duruyordu. Ama hudûdu geçmiyordu. Bundan anladım ki, vârid olanların hudûdu üzerinde durmak, hasene de dense, bid'at çıkarmaktan evlâdır. Çünkü şerîatin sâhibi harâm veyâ vâcib olmadıkı bu ziyâdeliği bazan beğenmiyebilir. Vel hamdü lillahi Rabbil-âlemîn.

FASIL — 33 —

Bu fasıl, İmâm-ı Şâfiîden rey'in zemmine ve ondan sakınmaya dâir nakledilenleri bildirir :

Hirevî, İmâm-ı Şâfiîye ulaşan senedle bildirir: İmam-ı Şâfî (radıyallahü anh) buyurdu: «Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hadîs-i sahîhi olunca, zâten bir şeye ihtiyâc kalmaz. «Ya'nî delîl sahîh olunca, hadisi takviye edecek söze gerek kalmaz. Çünkü Sünnet Kur'ân üzere kaziyedir. Aksi değildir. Hadîsler, Kur'ânda icmâl olarak bildirilmiş olanların tafsîli, açıklanmasıdır. Bir def'a, Şâfiîye, anının öldürülmesinin yasaklığından soruldu. **«Resûlullahın size getirdiklerini alınız, yasak ettiklerinden sakınınız.»** âyet-i kerîmesini okudu. İmam Muhammed-i Kûfî (radıyallahü anh) buyurur: İmam-ı Şâfiiyi Mekkede gördüm. İnsanlara fetvâ verirdi. İmam Ahmed ve İshak bin Râheviyeyi de yanında gördüm. Şâfiî diyordu ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki **«Ukayl bize ev bıraktı mı?»** İshak dedi ki, Hasen ve İbrâhim bize bildirdiler ki, ikisi de onu görmediler, Ata ve Mücâhid de böyle diyor. Bunun üzerine, İmam Şâfiî İshaka: Senin yerine başkası olsaydı, kulağını çekerdim. Ben diyorum ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu, sen diyorsun ki, Atâ, Mücâhid ve Hasen dedi. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) anam-babam ona fedâ olsun, kavli, sözü söylenirken, bir başkasının sözü hüccet olur mu?

İmam Ahmed buyuruyor: İmam-ı Şâfi'îye, kıyâsı sordum. Zarûret zamanında olur buyurdu. Şâfiî (radıyallahü anh) buyurdu: Haber ehli olmasaydı, minberlerde zındıklar hitab ederdi.» Yine buyurdu: «Usûlü, akıl sâhiblerinin amelinden almak gerek. Dinin usûlünden olan bir şeyde, niçin ve nasıl dememelidir.» Bir def'a kendisine, usûl nedir? dediler. **«Kitâb,** Sünnet ve ikisi üzerine kıyâsdır» buyurdu. Yine buyurdu: «Hadîs Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) muttasıl olursa, sünnettir. Lâkin icma' ondan büyüktür. Ancak hadîs mütevâtir olursa, hadîs büyüktür.» yine buyurdu: «Hadîsin zâhirine bakılır, Lâkin bir kaç ma'nâ taşırsa, zâhire, görünüş ma'nâsına uygun olanı alınır.» Yine buyurdu: «Her zamandaki hadîs ehli, zamanlarındaki sahâbe gibidir.» Yine buyurdu: «Hadîs sâhibi birisini gördüğümde, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbından birini görmüş gibi olurum.» Yine buyurdu: «Rey sâhiblerinin bulunduğu memleketlerden size gelen hadîsleri, iyice incelemeden almayın.» Yine buyurdu: «Kelâm ilmine dalan, şaşkın halde denize giren gibidir.» Kendisine, ey ebû Abdullah, o tevhîd ilminde midir? dediklerinde,: «İmam Mâlike, tevhidden süâl ettim. Buyurdu ki, kişinin onunla islâma girdiği, onunla kanının ve malının heder olmaktan kurtulduğu, **EŞHEDÜ EN LÂ İLÂHE İLLALLAH VE EŞHEDÜ ENNE MUHAMMEDEN RESÛLULLAH** demesidir.» Yine buyurdu: **«İsim müsemmânın gayrı değildir, aynı da değildir diyen birisini görürseniz, *zındık olduğuna* şâhidlik ediniz.»**

Hâkim ve Beyhakî İmam-ı Şâfiîden bildirirler. Buyurdu: «Hadîs sahih olunca, benim mezhebimdir.» İbni Hazm der ki, ya'nî kendine, yahud diğer imamlara göre sahîh olursa demektir. Bir başka rivâyette: «Sözümün, Resûlullahın sözüne uymadığını gördüğünüzde, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) sözü ile amel edin, benim sözümü duvara çarpın.» Bir defasında Rabi'a: «Ey ebû Ishak, her dediğim şeyde beni taklid etme, bu husûsda uhrevî menfeatini gözet. Çünkü o dindir.» buyurdu. Bir hadîste durakladığı zaman, bu sahîh olsa, söylerdim buyururdu. Beyhakî bunu, İstihâze hakkındaki hadîste ondan rivâyet eder. «**İstihâze sâhibi kanı yıkar ve namaz kılar.** [özür sâhibi gibi] **sonra her namaz için ayrı abdest alır.**» Bunu okudu ve sonra, sahîh olsaydı, bunu söylerdim. bana abdestte önden ve arkadan çıkan şeylerde, Muhammed aleyhisselâm sünneti üzere kıyâs etmekten daha sevgili olurdu.» Yine buyurdu: Peygamber efendimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olan birşeyi terk etmek bize helâl olmaz. Sehm-i berâzîn bâbında diyor ki: Bunun gibi bir hadîs tesbit etseydik, ona muhâlefet etmezdik. Diğer bir rivâyette: Bunun gibisini Resûlullahdan tesbît etseydik, onu alırdık. Çünkü bizim için o evlâdır. Resûlullahdan başkasının sözünde hüccet yoktur, çok olsalar da! Böyle olunca, kıyâs ve başka şey yok, sâdece onu teslîm ile, Allahü teâlâya ve Resûlüne itâat vardır. Beyhaki bunu, Sünen'inde bildiriyor. Siyer bâbında yine ondan rivâyet edilir. Buyurdu: «Bu hadîs sâbit olsaydı, başka kimse hüccet almazdı.» Yine buyurdu: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) gözümüzde, onun hükmettiğinden başkasını sevmemizden yücedir.

Şâfi'i Ümm kitabının Sayd bâbında buyurur: Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrine muhâlif olan herşey, atılır. Onunla rey ve kıyâs ikame olunmaz. Çünkü Allahü teâlâ, Resûlullahın kavli ile özrü kesmiştir. O olunca, ya'nî hadîs-i şerîf bulununca, hiç kimse, onun emrettiğinden gayrisi ile, emr ve nehy edemez.» Aynı bâbında der ki: Haber, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olunca, hiçbir şey için hiç bir zaman terki helâl olmaz. Ümm kitabının ltk bâbında buyurur ki: Resûlullahın kavli olunca, çok olsalar da hiç kimsenin kavli hüccet değildir.

İmam-ı Şâfiînin, reyden kaçınması ve Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) edebi husûsunda, muhtelif kitablardan bulabildiğim rivâyetleri bunlardır. Belki ondan rivâyet olundu ki, Resûlullahın sözleri şöyle dursun, Sahâbe ve Tâbiînin sözleriyle teeddüb ederdi.

İbni Salâh, Ulûm-ül hadîsde bildirir: İmam-ı Şâfiî Kadîme risâlesinde, Eshâb-ı Kirâmı, makamlarına uygun medhü senâ ettikten sonra buyurur ki: Sahâbe (radıyallahü anhüm) her ilimde, ictihadda, vera'da, akılda ve ilmin yetişebildiği herşeyde bizim üstümüzdedirler. Onların reyleri bizim için, bize göre olan kendi reylerimizden üstün ve evlâdır.

Beyhakî bildirir: İmam-ı Şâfiîye, yaya olarak Kâ'beye gitmeyi adayıp, yeminini bozan için soruldu. Yemîn keffâreti verir buyurdu. Soran cevabda durakladı. Bunun üzerine şafiî, bu sözü benden hayırlı olan Atâ bin ebû Rebâh (radıyallahü anh) söyledi. Bunun açıklanması, ebû Hanîfenin cevabları faslında ve ilimdeki makamının açıklanmasında gelecektir. Şöyle ki, İmam-ı Şâfiî, İmam-ı A'zamın kabrini ziyârete gidip, sabah namazına orada yetişince, kunût düâsı okumadı. «İmamın huzûrunda nasıl kunut okurum ki, o bunu buyurmuyor» dedi. İmam-ı Şâfiî bunu, müctehid imamlara karşı edeb kapısını açmak ve her sözlerini iyiye yorumlamak ve her sözlerinin, Şerîat sâhibinin kelâmından delîline muttali' olduklarını bildirmek için yapmıştı. Bu, daha önce geçen Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı, hiç kimsenin sözünün sened olmıyacağı şeklindeki Şâfiînin sözüne ters düşmüyor. Bazıları Şâfi'î, bunu ictihadı ile yaptı diyor. İctihâdı, müctehid imamlara karşı edebli olmak vâcibdir derecesine vardı. Ve onu bazı sünnetlerin işlenmesine takdîm eyledi. Zirâ ona hürmetsizlik düşüncesi akla getirebilirdi.

İmam-ı Şâfiî (radıyallahü anh) kunut duasını okumağı, kendisi sünnet dediği halde, sadece İmam-ı A'zama karşı olan edebinden terk etmedi dememiz şunun içindir ki, bunda başkasının dediği birşey için, buyurduğu birşeyin terki ile Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı edebden dışarı çıkmak vardır. İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) bundan berîdir. Biz diyoruz ki, İmam-ı Şâfi'înin Ebû Hanîfenin kabri yanında kunutu terk etmesi, ikisinin ictihadlarının onda hasıl olan uygunluğundan idi. Böylece bu, İmam-ı A'zamın (radıyallahü anh) büyük kerâmetlerinden biri olur ve İmam-ı Şâfi'inin, ebû Hanîfeye karşı olan makamına bir halel getirmez. Bu ifâdede ancak iki makamın kemâline rîâyet vardır. Ya'nî İmam-ı Şâfiîden, Ebû Hanîfeye tazîm ve edeb husûsunda bildirilenler, ikisinin de makamlarının kemâlini gösterir. İlim ve insâf sâhibi herkese yeter. Bu kitabda birçok yerde, inşâallah bunu göreceksiniz.

Bazıları, kunûtu sâdece ona karşı edeben terketmiştir dememizde, dinde bulunmıyan bir yenilik vardır söz konusu olamaz demiştir. Çünkü edeb, Resûlulahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emr buyurdukları işlerdendir. Din kardeşine karşı edebli olmak, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı edebli olmak ve şerîatine uymak gibidir. Burasını iyi düşünmelidir. İmam Ebû Hanîfeden cevablar faslında, İmam Mâlikin, İmam ebû Hanîfe hakkında süâl soran bir kimseye verdiği şu cevab gelecektir: O öyle bir kimsedir ki, şu direğin yarısının taş, yarısının gümüş olduğu hakkında bizimle münâzara etse, sözünü delîllerle isbât eder. Aynı şekilde İmam-ı Şâfiî, onun hakkında: «İnsanların hepsi, fıkıhda, Ebû Hanîfenin çoluk çocuğudur» buyurmuştur. O halde, ey kardeşim, imamların birbirlerine karşı edeblerini düşün ve bu konuda, sen de, onlara uy! Câhillik gayreti ile, delil olmadan, imamına karşı taassub ve inatçı olmaktan kaçın. Yoksa

doğru yoldan ayrılırsın. Böylece kıyâmet günü, senden uzak duranların ilki, senin imamın olur. İmam Leysin, Mısırdan İmam Mâlike gönderdiği bir mes'ele hakkındaki mektubu, daha önce geçmişti. Şöyle ki, mektubunda ona, bu mes'elede size göre Allahü teâlânın hükmü nedir? diye yazmış. İmam Mâlik de, cevabında: Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salattan sonra, bil ki, ey kardeşim! Sen hidâyet üzere bir imamsın. Allahü teâlânın bu mes'eledeki hükmü, sana göre neyse odur» diye buyurmuştu. Bunu iyi bil. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 34 —

Bu fasıl. İmam Ahmed bin Hanbelden rey'in zemmi ve bunu Kitâb ve Sünnetle takyîdi hakkında bildirilenleri bildirir:

Beyhakî İmam Ahmedden bildirir. Kendisine bir mes'ele sorulduğunda,: «Resûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı söz söyliyecek kimse var mı?» derdi. Bize bildirildiğine göre, şerîate muhalif bir rey'e düşmek korkusuyla, öbür müctehidler gibi teşrî' bildiren beyanlarda bulunmadı. Bütün mezhebi, insanların kalblerinden gelenlerden eklenerek meydana gelmiştir. Yine bize ulaştı ki, namaz hakkında yirmi kadar mes'ele vaz etti. Bunu bana, Şeyhul İslâm Şihâbüddin-i Hanbelî Fetûhî (radıyallahü anh) haber verdi. Yine bize ulaştı ki, İmam Ahmed (radıyallahü anh), ölünciye kadar hiç karpuz yemedi. Sebebini sorduklarında,: «Resûlullahın karpuzu nasıl yediği haberi bize ulaşmadı» buyururdu. Yine bize ulaştı ki: Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olması mes'elesinin sıkıntılı günlerinde saklandı ve üç gün sonra saklandığı yerden çıktı. Şimdi seni arıyorlar dediklerinde: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), kâfirlerden saklandığı zaman, mağarada üç günden fazla kalmadı» buyurdu. İmamın hâli, Sünnetle amel etmede meşhûrdur. İnsanların rey'inden çok uzak dururdu ve buyururdu: Rey kitablarına çok bakanların kalbinde şübhe olmıyanını görmedik.

Oğlu Abdullah dedi ki: Babam İmam Ahmed'e, bir kimsenin şehrinde sahîhi sakîmden ayıramıyan bir hadîs sâhibi ve bir de rey sâhibi bulunsa, dînî mes'eleleri hangisine sormalıdır? dediğimde,: «Hadîs sâhibine sorar, rey sâhibine sormaz» buyurdu. Ekseriyâ buyururdu: Zaif hadîs bana, insanların rey'inden sevgilidir.» Aynı şekilde İmam Dâvuddan bildirildi. Buyururdu: Din işlerinize dikkat ediniz! Zirâ ma'sûm olmıyanı taklîd mezmumdur ve onda basîret körlüğü vardır. Yine buyururdu: Kendisine aydınlanak bir kandil verilip de, onu söndüren ve başkasına güvenerek yürüyen kimse aşağılıktır. Allahü teâlâ daha iyi bilir, ama bununla, ictihad mertebesine varanın, delillere bakma kudreti ve bu hükmü onlardan çıkarma gücü olduğu halde, başkasını taklid edene işâret etmiş olsa gerektir.

Yine bize ulaştı ki, asrının âlimlerinden birini taklîdde kendisiyle istişâre edene: «Beni taklid etme! Mâliki, Evzâ'îyi, Nehaîyi ve başkalarını da taklid etme! Hükümleri onların aldığı yerden al» buyurdu. Bu sözü de, Kitâb ve Sünnetten ahkâm çıkarabilecek kuvvet ve kudrette olan için söylenmiştir. Yoksa âlimler açık olarak bildirmişlerdir ki, dininde sapıtmamak için, avamın bir mezheb imamını taklidi, ya'nî ona uyması vâcibdir.

İşte kardeşim, dört mezheb imamından ve başkalarından bildirdiklerimizle anlamış oldun ki, bütün müctehid imamlar, şerîatin delilleri etrafında dönüyorlar. Onların hepsi Allahü teâlânın dîninde, rey ile konuşmaktan uzaktırlar. Hepsinin mezhebleri, altın ve cevherle yazılmış gibi, Kitab ve Sünnetle kuvvetlendirilmiştir. Bütün sözleri ve mezhebleri, Kitab ve Sünnetten dokunmuş, atkısı ve çözgüsü bunlardan olan bir kumaş gibidir. O halde, onlardan istediğin birinin mezhebini taklidde, beyan edecek bir özrün kalmamış oldu. Çünkü hepsi, önceki faslın sonlarında geçtiği gibi, Cennete varan yollardır. Ve hepsi Rablerinin hidâyeti üzeredirler. Demek ki, sözlerinden birine dil uzatan, ya delîlini bilemiyen, ya da idrâkinin inceliğini anlıyamıyan bir câhildir. Bilhassa İmam-ı A'zam ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbite dil uzatan; O ki, önceki ve sonraki âlimler, ilminin ve vera'ının fazlalığında, ibâdetinin çokluğunda ve zekâsının ve istinbatının incelik ve keskinliğinde sözbirliği hâlindedirler. İlerideki fasıllarda inşâallah, geniş olarak buna temas edeceğiz. Hâşâ, Allah saklasın, o mertebede olan büyük bir imam, Kitâb ve Sünnetin zâhirinden görmeden, Allahü teâlânın dininde, rey ile söz söylesin! Ona bunu nisbet etmek çocuğun bile saçını ağartacak derecede şaşırtıcı ve dehşet verici bir durumdur.

Bir defa üstâdım Aliyyülhavas'dan duydum. Buyurdu ki, her mezheb ehline, bütün mezheb imamlarına karşı edebli olmak vâcibdir. Bir defasında, bir Şâfi'înin şu hadîste, Ebû Hanîfeyi red vardır, dediğini duydu ve: «Allahü teâlâ böyle dediğin için dilini kessin. Senin için edeb, imam bu hadîse belki muttali' olmadı demektir» buyurdu. Yine bir başka zaman ondan duydum. Buyurdu: İmam ebû Hanîfenin müdrikesi, ya'nî idrâk kuvveti çok ince ve keskindir. Evliyânın büyüklerinden olan keşif sâhibleri ancak onu anlıyabilir. Yine buyurdu: Ebû Hanîfe, abdestte kullanılan suyun, büyük ve küçük günâhlardan ve mekruhlardan içine düşenleri bildirdiğini görünce, mükellefin abdestte kullandığı suyu üç halde inceledi: Birincisi ihtiyâten kaba necâset gibidir; Mükellefin büyük günâh işlemesi ihtimâli olduğu için. İkincisi vasat necâset gibidir; mükellefin küçük günâh işlemesi ihtimâli olduğu için. Üçüncüsü, temizdir, fakat temizleyici değildir, bu da mükellefin mekrûh yahud hilaf-ı evlâ işlemesi ihtimâli olduğu içindir. Çünkü işlenmesi câiz olduğu için, bu aslında günâh değildir. Onun mezhebinde olan âlimlerden bir cemâat bu üç kavlin bir hâlde olduğunu anladılar. Halbuki ayrı ayrı hallerdedirler. Nitekim şer'î yönden günâhların üç kısım olduğunu bildirmiştik. Mükellef olanın, nâdiren hâriç bu üçten birini ço-

ğunlukla işleyebileceğini söylemiştik.» Tahâret bâbında, âlimlerin sözlerinin arasını bulma kısmında inşâallah geniş olarak gelecek. Bunu bildikten sonra, Allahü teâlânın tevfiki ile derim ki:

İMAM EBÛ HANİFE TARAFINDAN [NAMINA] BAZI CEVABLAR

BİRİNCİ BÖLÜM: İlminin derinliğine imamların şehâdeti ve bütün sözlerinin, işlerinin ve akîdelerinin Kitab ve Sünnetle te'yid edilmiş olduğunun açıklanmasıdır.

Ey kardeşim bil ki, ben, bu fasıllarda, İmam için bazılarının yaptığı gibi sadece kendiliğimden ve hüsn-i zanla cevab vermiyorum. Bu cevabı, delil sayılan kitabları inceleyip, tarayıp vermiş oluyorum. Nitekim bunu, **Menhec-ül mübîn fi beyân-i edilleti mezâhibil müctehidîn** kitabımızın girişinde açıklamıştım. Ebû Hanîfenin mezhebi tedvîn bakımından ilk, inkıraz yönünden sonuncudur. Nitekim keşf sâhibleri böyle buyurdu. Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeyi dîni ve kulları için imam seçti. Her asırda ona uyanlar çoğalıp, kıyâmete kadar ona uyanlar devam eder. Onun yolundan çıkması için, bir kimse habsedilse veya dövülse, çıkmaz. Allahü teâlâ, o büyük imamdan ona uyanlardan ve ona karşı edebi gözetenlerden ve diğer imamlardan râzı olsun!

Ustâdım Aliyyülhavas (rahimehullah) buyurdu: İmam-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anhümâ) nın mukallidleri insaf ederlerse, kendi imamlarından onun medhini duyduktan veya buna kavuştuktan sonra, hiçbiri, İmâm-ı A'zam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) hiç bir sözünü zaif bulmaz. Daha önce İmam-ı Mâlikin şu sözü geçmişti: Ebû Hanîfe, şu direğin yarısı altın veya gümüştür diye bize karşı iddiada bulunsa, getirdiği delillerle bunu isbatlardı.» Yine İmam-ı Şâfiînin şu sözü de geçmişti: «Bütün insanlar, fıkıhda Ebû Hanîfenin ev halkı gibidir.» İmam-ı A'zamın (radıyallahü anh) makamını yüceltme ve ona karşı hürmetli olmağı gerekli görmeseydi, İmam-ı Şâfiî (radıyallahü anh), Ebû Hanîfenin kabrinin yanında sabah namazı kılarken, kendisinin istihbab buyurduğu kunut okumağı terk etmezdi. Onun bunu yapması, mukallidlerinin ona karşı edebin önem ve lüzumunu kavramasına yeterlidir.

Velîd bir müslim der ki, Mâlik bin Enes bana, şehrinizde Ebû Hanîfe diye biri var mı? dedi. Evet dedim. Bunun üzerine: «Uygun olan orada bulunmamandır» dedi. Hâfız Müzenî (rahimehullah), bu Velîd zaifdir buyurdu. Ben derim ki: Bu söz İmam Malikten sâbit olması hâlinde, şu ma'nâya gelir: Eğer Ebû Hanîfe sizin memleketinizde kendisine inkıyâd ve ittiba' üzere anılıyorsa, O halde bir âlim için, Ebû Hanîfenin ilmini orada yeterli bulup, orada oturması uygun değildir. Halbuki insanlar bütün din işlerini ona sormakta, başkalarına ihtiyâc duymamaktadırlar. Bu durumda bir

âlimin, onun memleketinde bulunması, ilmini kimseye öğretemiyeceğinden fuzûlî ve boş olur. Bunun için, ilmini yaymasına ihtiyâc gösteren bir başka şehre, memlekete gitmesi gerekir. Din imamları birbirlerine buğz ve düşmanlıktan berî oldukları için, eğer bu söz kendisinden sâbit ise, İmam Mâlikin sözünün bu şekilde anlaşılması lâyıktır. Bu söze, görünüş mânâsını veren, kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûruna bununla çıkacaktır. Çünkü İmam Mâlik gibi bir âlim, imamlardan birini küçültme hatâsına düşmez. Aksine biraz önce, İmâm-ı A'zamın münâzara ve hüccet getirme kuvveti hakkındaki karînesi, açıklaması geçmiş idi.

Ebûbekr-i Acûrînin bazılarından nakl ettiğine gelince: Kendisine Ebû Hanîfenin mezhebinden sorulduğunda, rey değil, hadîs de değil dedi. İmam Mâlik sorulduğunda, rey zaif, hadîs sahîh dedi. İshak bin Râhevive'den soruldu. Hadîs zaif, rey zaif dedi. İmâm-ı Şâfiîden soruldu. Rey sahîh hadîs sahîh dedi. Eğer bu sözü söylememişse, bu sözde taassub bulunduğu her insaf sâhibinin sözbirliği hâlindedir. Çünkü Ebû Hanîfe hakkında böyle söyliyeni his bile doğrulamaz. **Edillet-ül mezâhib** kitabını te'lîf ettiğim zaman, Allahü teâlâya hamd olsun ki, İmâm-ı A'zamın ve Eshâbının bütün sözlerini inceledim. Kendisinin ve mezhebindeki bütün âlimlerin sözlerini, âyete, hadîse, esere, yahud bunların *mefhûmuna* yahud yolları çok zaif hadîse, yahud sahîh asıl üzere sahîh kıyâsa müstenid buldum. Bu konuda bilgisini arttırmak istiyen, adı geçen kitabımı okusun.

Kısaca diyelim ki, biraz önce İmam Mâlik ve İmâm-ı Şafiînin sözleri bildirildiği gibi, müctehid imamların İmam-ı A'zamı tâzim ettikleri sâbittir. Başkalarının onun ve mezhebindeki âlimler hakkında sözlerine iltifât etmemeli, aldırmamalıdır. Ustâdım Aliyyülhavastan tekrâr tekrâr işittim. Buyurdu: Din imamlarının etba'ının, imamlarını medh edeni ta'zîm etmeleri bir gerçektir. Çünkü bir mezheb imamı, bir âlimi medh edince, ona uyanların hepsine, imamlarını taklid ederek, o âlimi medh etmek ve Allahü teâlânın dîninde rey ile konuşmaktan berî kılmak, ta'zim ve tebcîlinde çok söylemek vâcib olur. Çünkü her mukallid, delîlini anlasın anlamasın, kendisinden delil aramaksızın, imamını taklîd etmeği, kendine vâcib kılmıştır. Burada da iş aynıdır. Mezhebden mezhebe geçme faslında geçtiği gibi, mezheb imamlarından birinin üstün olduğunu söylemek, diğerlerini eksik görmeğe veya göstermeğe sebeb olacağından, mukallide haramdır. Bununla beraber Ebû Hanîfenin bazı sözlerine itiraz edenlerin hepsi, ilimde, hiç şüphesiz ondan aşağıdadır. Bir imamı taklîd edenin, bir başka imama itiraz etmesi lâyık değildir. Çünkü herbiri, açıklaması daha önce geçtiği gibi, her âlimin sözünün ondan çıktığı şerîatin ilk pınarına kavuşturan bir üslûba tâbi'dir. Taassubu bırakıp, müctehidlerin sözlerine bakan herkes, onları gökteki yıldızlar gibi, itiraz edeni ise, bu yıldızların sudaki görüntülerine bakıp, hakîkatlerini anlıyamıyan ve idrâk edemiyen kimseler

gibi bulur. Allahü teâlâ, mezheblere uyan bütün din kardeşlerime, mezheb imamlarına karşı edebli olmağı ihsân eylesin!

Başımdan geçen bir olayı anlatayım: İlimle meşgul olan birisi yanıma geldi. O sırada İmam Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) menkıbelerini yazıyordum. Yazdıklarıma baktı ve sonra koynundan bir tomar kâğıt çıkardı. Bir de bunlara bak! dedi. Baktım. Ebû Hanîfeye (radıyallahü anh) reddiye olduklarını gördüm ve: «Senin gibiler, imamın sözünü anlıyabilir mi ki, ona reddiye yazsınlar?» dedim. Ben bunları, Fahreddin-i Râzînin kitablarından aldım dedi. Kendisine: «İmâm-ı A'zamın yanında Fahreddin-i Râzî, talebe gibi, yahud büyük bir sultanın yanında emir kulu, yahud güneşin yanında yıldız gibi kalır. Âlimler, emrinde olanlara, güneş gibi açık delil bulunmayınca, en büyük imamlarına [müsliman devlet reislerine] dil uzatmağı yasak ettikleri gibi, mükellidlerin de, te'vil ihtimâli bulunmıyan çok açık bir nas olmadan dindeki imamlarına itiraz etmesi ve dil uzatması yasaktır dedim. Ayrıca Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) kavillerinden, bu itiraz edenin delilini bilmediği bir kavil bulunsa da, hiç şübhesiz o da ictihad iledir. Bu durumda, hilâfı zâhir oluncıya kadar, o kavil ile amel mukallide vâcibdir.

Câmi'-ül ezher meşayıhından bir âlim İbni ebû Zeyd-i Kayravânîyi inkâr ederdi. Hattâ bir gün, onun risâlesi gibisini çocuklar da yazabilir dedi ve Câmi-ül ezberden çıktı. Karşısına bir asker çıktı ve bana şu kitabı oku, öğret dedi. Onu askere okuyamadı. Bunun üzerine asker onu yakasından çekip canını yakıncıya kadar dövdü. Sonra da ona: «Sarığınla böbürlenip, insanlara kendini âlim tanıttın hâ!» dedi. İnsanlar bunun İbni Ebû Zeydin (rahimehullah) bereketi ile olduğunu anladılar.

Şâfiî mezhebinde, Ebû Hanîfenin eshâbını inkâr eden, müştereddid ilim talebelerinden biri, onun eshabının, ya'nî hanefî mezhebi âlimlerinin sözlerini dinleyemiyorum dedi. Birgün onu, böyle konuşmaktan men' ettim. Olmadı. Benden ayrıldı. Evin yüksek merdiveninden düşüp oyluk kemiği kırıldı. Ölinciye kadar, iyileşmeden zift sürülmüş olarak o halde yaşadı. Kendisini yoklamam için bana habér gönderdi. İmam-ı A'zâmın mezhebindeki âlimlere edebimden, onu ziyaret etmedim, onları gücendirmek istemedim. Bunu bil ve dilini, imamlara ve mezheblerindeki âlimlere karşı muhafaza et! Çünkü onlar hidâyet üzere müstakîmlerdir. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

İKİNCİ BÖLÜM, İmam Ebû Hanîfe, kıyâsı Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hadisinden önce tutardı diyenin sözünün zaifliğini bildirir:

Bu söz imam üzerine mutaassıb, dîninde mütevehhir, sözünde vera'ı, sakınmağı gözetmiyen kimseden sâdır olmuştur. O kimse şu âyetlerden gâfildir: Allahü teâlâ İsrâ sûresi otuzaltıncı âyetinde: «Hakkında bilgi sâhi-

bi olmadığın şeyin ardınca gitme! Çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur», Kaf sûresi onsekizinci âyetinde: «O her ne söz atarsa, muhakkak yanında hâzır bir gözcü vardır» buyuruyor. Şu hadîs-i şerîfi de bilmiyor: Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Muâz'a (radıyallahü anh) buyurdu: «İnsanlar, ancak boş sözlerinden dolayı yüzüstü Cehenneme atılırlar.»

İmam Ebû Ca'fer-i Şeyzâmârî [3], muttasıl senedle Ebû Hanîfeden bildirir. Buyurdu: «Bizim tarafımızdan konuşup, kıyâsı nasdan önce tuttuğumuzu söyliyen, vallahi yalan söylemiş, bize iftirâ etmiştir. Nas olunca kıyâsa ne hacet!» Yine buyurdu: Biz ancak şiddetli zarûret olunca kıyâs yaparız. Bunda da, en önce, O mes'elenin, Kitâb ve Sünnetten veya Sahâbenin kadıyyelerinden olan delillere bakarız. Delil bulamazsak, o zaman ikisi arasındaki illet benzerliğinden istifâde ederek, hakkında hüküm bulunmayanı, bulunana kıyâs ederiz. İmamdan gelen başka rivâyette şöyledir: Biz önce Kitabı, sonra Sünneti sonra Sahâbenin kadıyyesini alırız ve üzerinde ittifak ettikleri ile amel ederiz. Onlar ihtilâf etmişse, ma'nâ açılıncıya kadar, iki mes'ele arasındaki illeti birleştirmek hükmü üzere hükmederek kıyâs ederiz. Başka bir rivâyette de şöyle geldi: Biz önce Allahü teâlânın kitabı, sonra Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Sünneti, sonra Ebûbekir, Ömer, Osman ve Alinin (radıyallahü anhüm) hadisleri, sözleri ile amel ederiz. Diğer bir rivâyette geldi ki, İmam-ı A'zam (radıyallahü anh) buyurdu: «Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) gelen herşey başım ve gözüm üzerine. Ona hiç muhâlefetimiz yok. Eshâbından gelenlerde ise, muhayyeriz. Başkalarından gelende ise, onlar bir insan, biz de bir insanız.

Ebû Mutî-i Belhî buyurdu: Ebû Hanîfeye (radıyallahü anh) dedim ki, Ebûbekrin (radıyallahü anh) reyini görsen, kendi reyine tercîh eder misin? Evet buyurdu. Ömerin (radıyallahü anh) rey'ini görsen, kendi rey'ini bırakır mısın? dedim. «Evet öyledir. Hazreti Osman, Alî ve diğer sahâbe için (radıyallahü anhüm) kendi rey'imi bırakırım. Ancak Ebû Hüreyre, Enes bin Mâlik ve Semre bin Cündeb hâriç» buyurdu. Bazıları dediler ki, herhalde bu, onların ma'rifetlerinin noksanlığı, idrâk ve ictihadda ittila'larının eksikliğinden idi. Bu ise, adâletlerini engellemez. Yine Ebû Mutî' buyurdu: Bir gün kûfe câmi'inde Ebû Hanîfenin yanında idim. İçeri Süfyân-i Sevrî, Mukatil bin Hayyân, Hammâd bin Seleme, Ca'fer-i Sâdık ve fukahadan daha başkaları girdi. Ebû Hanîfe ile konuştular ve: Duyduğumuza göre, dinde çok kıyâs yapıyorsun, biz ise senin hesabına bu işten korkuyoruz. Çünkü kıyâs edenlerin ilki İblistir dediler. İmâm-ı A'zam Cum'a günü sabahdan öğleye kadar onlarla münâzara etti ve mezhebini onlara arz etti ve: «Amelde önce Kitabı, sonra Sünneti, sonra ittifâk etmişlerse Sahabe-i

[3] Şeyzâmâr = Belh köylerinden bir köydür.

kirâmın kadıyyelerini alırım. İhtilâf etmişlerse, o zaman kıyâs ederim» buyurdu. Bunun üzerine hepsi kalkıp, elini ve dizini öptüler ve: «Sen âlimlerin ulusu, efendisisin! Bilmeden senin hakkında bizden vâkı' olanlardan ötürü bizi afv et» dediler. «Allahü teâlâ bizi ve sizi mağfiret eylesin!» buyurdu.

Ebû Muti' buyurdu: Süfyândan vâkı' olan söz şu idi: «Ebû Hanîfe İslâm illiğini iplik iplik çözdü.» Ey kardeşim, sözün görünüş ma'nâsını almaktan kaçın! Süfyândan böyle nakl edilse de, bundan döndüğünü ve Ebû Hanîfenin âlimlerin efendisi olduğunu itiraf ettiğini ve ondan afv dilediğini duymuş oldun. Ama bu söz te'vil olunursa, rücû'a ihtiyâc kalmaz. O zaman *ma'nâsı, İslâm illiğini, ya'nî müşkilini,* özünü mes'ele mes'ele çözdü ve anlayışının çokluğu ve ilminin derinliği ile islâm dininde bir müşkil, zorluk bırakmadı olur.

Biri de şudur: Halîfe ebû Ca'fer Mansûr, İmam Ebû Hanîfeye mektub yazdı ve: «Duyduğuma göre, kıyâsı hadîsten önce tuttuyorsun» dedi. Cevâbında: «Ey emîr'el-mü'minin duyduğunuz gibi değil. Ben önce Allahü teâlânın Kitabı, sonra Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Sünneti, sonra Ebûbekir, Omer, Osman ve Alî'nin (radıyallahü anhüm) kadıyyeleri, sonra diğer Eshâbın kadıyyeleri ile amel ederim. Sonra ihtilâf etmişlerse kıyâs ederim. Allahü teâlâ ile kulları arasında karâbet, yakınlık yoktur» diye yazdı. İmamın bu son sözünden muradı, Allahü teâlânın dîninde, bir kişi hâriç, kimseye riâyet olunmaz, burada hak olan, herkese fi'llinin onun yaptığının vâcib oluşudur olabilir. Allahü teâlâ, ne demek istediğini daha iyi bilir.»

İmam ebû Ca'fer Şeyzâmârî, Ebû Hanîfenin kıyâstan sakınmasını, zarûret olmadan çok uzun anlattı ve İmam için kıyâsı nassdan önce alıyor diyeni reddetti ve dedi ki: «İmamdan sahîh olarak bildirildi ki, hadîs ve eserleri takdîm eder, ondan sonra kıyâs ederdi. Kıyâsı da ancak, o hükmü kitabda, Sünnette ve Sahâbenin kadıyyelerinde bulamadığı zaman yapardı.» İşte İmamdan gelen sahîh ifâde budur. Buna itimâd et ve kulağını ve gözünü muhafaza et!

Kıyasta bildirilen şartlar, yalnız İmâm ebû Hanîfeye mahsûs değildir. Belki bütün âlimler, müctehidler, sıkışık durumlarda, bir mes'ele hakkında, Kitab, Sünnet, İcma' ve Sahâbenin kadıyyelerini bulamayınca, kıyâs ederler. Aynı şekilde mezheblerde bulunan âlimler, günümüze kadar, hakkında bu sayılan nassları bulamadıkları her mes'elede kıyâs edegelmişlerdir. Hattâ kıyâs-ı fukahayı, Şerîatin dört delilinden biri kılmışlar ve: «Edille-i şer'iyye, Kitâb, Sünnet, İcma' ve Kıyastır» demişlerdir.

İmam-ı Şâfiî (radıyallahü anh) buyurdu: «Bir mes'elede delil bulamazsak, onu diğerlerine kıyâs ederiz.» O halde, Ebû Hanîfeye, kıyâsla amel etti diye itiraz edenin, bütün imamlara itirâz etmesi lâzım gelir. Çünkü

onların hepsi, nasslar ve icma' bulunmadığı zaman, kıyâsla amelde ortaktırlar.

Buraya kadar bildirdiklerimizden anlaşıldı ki, İmâm-ı A'zam ebû Hanîfe, nass bulunduğu zaman, hiçbir zaman kıyâs etmedi ve ancak nass bulunmadığı zaman etti. Hakkında kitab ve sünnette nass bulunduğu halde, bir mes'elede kıyâs ettiğini bulsak, kıyâs zamanında bu delilin yanında olmaması ona dil uzatmağa götürmez. Çünkü yanında olsaydı, kıyâsa ihtiyâc kalmazdı. Ayrıca hadîs-i ferd bulunmasına rağmen, imamın kıyâs yapması, yine kötülenemez. Âlimlerden bir çoğu buyuruyor ki, sahîh usûl üzere olan sahîh kıyâs, sahîh olan haber-i âhâddan kuvvetlidir. Nerde kaldı ki, zaif bir haber-i âhâd alınsın. Ebû Hanîfe, bir hadîsle amel etmeden önce, hadîsin sahâbîden ve sonrakilerden birçok takvâ sâhiblerinin bildirmiş olmasını şart koşmuştu.

İmam Ebû Hanîfe hakkında bizim ve her insaf sâhibinin itikadımız, biraz önce kendilerinin rey'i zem eden ve ondan uzak duran ve nassı kıyâsa takdîm ifâdelerinden anlaşılacağı üzere şöyledir ki, eğer hadîs kitabları yazıldıktan, hadîsleri toplamada hadîs hâfızlarının kasaba, şehir ve köyleri dolaşıp, derlemelerini yaptıktan sonra yaşasaydı, ve o hadîsleri edinebilseydi, elbette onları alır ve ettiği kıyâsları bırakır, mezhebine nisbetle diğer mezheblerde az olduğu gibi, onun mezhebinde de kıyâs az olurdu. Lâkin onun zamanı, Tâbiîn ve Tebe'-i tâbiîn asrı olduğu ve bu büyükler şehir, kasaba ve köylerde bulundukları için, şerîatin delilleri dağınık idi. Bu yüzden, diğer imamların hilâfına, kıyâs yaptığı mes'elelerde nass bulunmadığından, zarûrî olarak, diğer mezheblere göre, onun mezhebinde kıyâs daha çok oldu. Diğer imamlar zamanında hâfızlar, hadîs öğrenmek arzûsuyla, uzun seferlere çıkmışlar, şehir ve köylerdeki âlimlerden hadîs toplamışlar ve yazmışlardır. Böylece bazı hadîsler, diğerlerine cevâb teşkîl etmiştir. İmâm-ı A'zamın mezhebinde çok, diğerlerinin mezheblerinde az kıyâs bulunmasının sebebi budur.

Şu ihtimâle de yer verilebilir: İmâm ebû Hanîfe için, kıyâsı nassdan önce tutardı diyenler, bu kanâate, hanefî mezhebine uyanların, imamlarından buldukları ile ameli kendilerine lâzım görüp, imamdan sonra sahîh olduğu anlaşılan hadîsleri terk etmelerinden ötürü varabilirler. Ama imam ma'zûrdur, uyanları ise ma'zûr değillerdir. Onların, imamımız bu hadîsi almadı demeleri, hüccet sayılmaz. Çünkü imamları bu hadîsi görmemiş olabilir, yahud görmüş olur da, ona göre sahîh olmıyabilir. Daha önce bütün imamların: «Hadîs sahîh olursa, bizim mezhebimizdir. Hadîs bulununca kimse kıyâs edemez ve başka hüccet getiremez. Ancak onu teslîm ile Allahü teâlâya ve Resûlüne tâ'at eder» sözleri geçmişti.

Bu bildirdiğimiz duruma çok insanlar düşer. İmamın eshabından bir mes'ele bulduklarında, onu bu imam için mezheb ederler. Bu ise tehevvürdür. Sonu ne olur demeden bir işe koyulmaktır. Çünkü imamın mezhe-

bi, hakîkatte, kendisinin söylediği ve ölünceye kadar ondan dönmedikleridir. Eshâbının onun sözünden anladıkları değildir. Bazan imam, sözünden anladıkları ma'nâdan râzı olmaz, kendisine arz olunsa, onların anladığı gibi söylemez. Buradan anlaşıldı ki, bir kimse imamının sözlerinden anladığının hepsini, imamı söyledi derse, o kimse mezheblerin esasını anlamamış bir câhildir. Zirâ İmam Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) kıyâslarının çoğu, fer'in asla uygunluğu ile bilinen açık kıyâslardandır. Şöyle ki ikisi arasında ayrılık kalmaz veya birbirine ters düşmezler. Fareden başka ölü hayvanların yağa düşünce, fârenin yağdan başka ma'î ve donmuş şeylere düşmesine kıyası, veya durgun suda büyük abdestin küçük abdeste kıyası ve benzerleri gibi.

Bu anlatılanlardan anlaşıldı ki, Fahreddîn-i Râzî gibi, İmam Ebû Hanîfenin sözlerinden bir şeye kim itiraz ederse, imâmın üstün idrâkini, keskin zekâsını anlamamış demektir. İmamın eshâbından kıyâsı nassa takdîm ettikleri mes'eleleri, Allaha şükür araştırdım. Bunları cidden çok az buldum. Bu çok azın dışında kalan hemen bütün mezhebde nass kıyâsdan önce gelmektedir. Şeyh Muhyiddin, mâlikî âlimlerinin birinden bildirir. Buyururdu: Bana göre kıyâs, haber-i âhâddan önce gelir. Çünkü biz, bu hadîsi ancak râvisine hüsn-i zanla alırız. Şerîatin sâhibi bize cevârihimizi uzuvlarımızı zabt etmemizi, Allahü teâlâ yanında kimseyi tezkiye etmememizi emretti. Bir kimseyi tezkiye ettiğimiz vâkı' olursa, tezkiyesini kesmeyiz, ancak onu öyle zannetmiştik, yahud öyle sanmıştık deriz. Sahîh usûl üzere yapılan kıyâsta ise zan kelimesini kullanmayız.»

İmam ebû Ca'fer-i Şeyzâmârî (rahmetullahi aleyh) buyurur: «İmam ebû Hanîfe ile İmam Mâlik (radıyallahü anhümâ) arasında hilâf vâkı' olan mes'eleleri araştırdım; cidden pek az buldum, hepsi yirmi kadar mes'ele.» Herhalde bunlar, iki imamın delil gösterdikleri mes'elelerin usûlü bakımındandır. Bazı mezheblerin diğerlerine kıyâslardaki hilâfında da söz aynıdır. Bunlar da çok azdır. Diğerleri tamamen Kitâb, Sünnet ve sahîh eserlere müsteniddir. Bütün imamlar bunları almış, hiçbiri arkadaşından ayrılmamıştır, ancak bazı hadîslerde ayrılmışlardır. İşte hepsi de, şerîat dâiresinde dolaşmaktadır. Daha önce bunun açıklanması geçmişti. O halde akıllı o kimsedir ki, bütün imamların kavilleri ile, gönül açıklığı ile amel eder. Çünkü onların hiçbiri, Mîzânın tahfîf ve teşdîd mertebelerinin dışına çıkmaz. Yâ Rabbi, imamların sözlerine itiraz eden ve onları inkâr eden herkesten, dünyada ve âhırette sana sığınırım. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Bu bölüm, İmam ebû Hanîfenin mezhebinin delilleri çoğunlukla zaîftir diyenin sözünün zaîfliği hakkındadır:

Ey kardeşim, Allahü teâlâya hamd olsun ki, dört mezhebin ve diğerlerinin delillerini inceledim. Bilhassa İmam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh)

mezhebini. Çünkü ona özellikle çok itinâ gösterdim. Bu husûsta, Zeylâ'nin **Tahrîc-u âhâdis-i Kitâb-il Hidâye** kitabını ve diğer şerh kitablarını inceledim. İmamın (radıyallahü anh) ve eshâbının delillerini, sahîh, hasen veya yolları çok olup, hasen, yahud üçten ona kadar yoldan hüccetle sahih mertebesine mülhak olduğunu gördüm. Bütün hadis âlimleri, zaif hadîsi, rivâyet yolları çoğalıp bazan sahîhe, bazan hasene ilhak eylediklerinde, hüccet ve delil almışlardır. Bu cinsten zaif hadîslerden, imamların ve eshâbının kavillerine hüccet getirmek kasdiyle Beyhakînin te'lif eylediği **Sünen-i Kübrâ** kitâbında, çok vardır. Zirâ, bu imamın, yahud yolundaki âlimlerden birinin istidlâl ettiği sahîh veya hasen bir hadîs bulunmadığında yol olarak şundan şundan rivâyet edilen zaif hadîs olur ve bununla yetinir. Yolların biri diğerini kuvvetlendiriyor der. İmam ebû Hanîfenin ve eshâbının sözlerinin bazı delillerinde zayıflık bulunduğu kabûl edilirse, bu sâdece ona mahsûs değil, belki bunda bütün imamlar ona ortaktır. Dil uzatılan, kötülenen, sâdece bir yolla, bir defacık gelmiş olan zaif hadîsle istidlâl edendir. Böyle bir hadîsi, hiç kimse, müctehidlerden hiçbirinin delîllerinde bulamaz. İmamlardan hiçbiri, çeşitli yollardan gelmemiş ise, böyle bir hadîsle istidlâl etmemiştir. Daha önce de demiştim: Ebû Hanîfe ve diğerleri tarafından verdiğim cevabları, bazı kimselerin yaptığı gibi, kendimden ve hüsn-i zannımdan vermedim. İmamın ve eshâbının sözlerindeki delîlleri iyice araştırarak ve inceliyerek verdim. **Menhec-ül mübîn fî beyâni edilleti mezâhib-il müctehidîn** adlı kitâbımız, bunun için yeterli bilgiyi vermektedir. Çünkü bu kitabda, büyükler yolunun muhabbetine ve bütün müctehidlerin ve mezheblerindeki âlimlerin sözlerinin kendisinden çıktığı şerîatin ilk menbaına kavuşmadan önce, ehli mevcûd ve nâ mevcûd bütün mezheblerin delîllerini topladım. Allahü teâlâ, bana, İmam ebû Hanîfenin üç müsnedini sahîh bir nüshadan incelemeği ihsân etti. Üzerinde, hadîs hâfızlarının yazıları vardı. Sonuncusu hâfız Dimyâtî idi. Rivâyet ettiği bütün hadîslerin, Tâbi'înin seçkin, çok âdil vesîkalarından rivâyet olduklarını gördüm. Onlar Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şehâdeti ile, hayırlı asrın büyükleridir. Esved, Alkame, Atâ, İkrime, Mücâhid, Mekhûl, Hasan-ı Basrî ve benzerleri (radıyallahü anhüm) bunlardandır. Kendisi ile Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arasındaki bütün hadîs râvileri, çok âdil, sika, derin âlim ve seçkin idiler. İçlerinde, yalancı veya yalanla töhmetli bir kişi yok idi.

Ey kardeşim, onların adâletine delîl olarak, İmam-ı A'zam ebû Hanîfe gibi, vera'ı kuvvetli, sakınması çok ve ümmet-i Muhammede şefkati fazla bir imamın, onları beğenip, dîninin hükümlerini onlardan alması sana yetişir. Bize geldiğine göre, bir gün, Ebû Hanîfeye, Esved, Atâ ve Alkameden hangisi üstündür diye soruldu. «Vallahi biz onları anacak halde değiliz, nerde kaldı ki, biri diğerinden üstündür diyelim» buyurdu. Zirâ Hadîs râvilerinden ve müctehidlerden, ta'dîl olunanlar bulunduğu gibi cerh olu-

nanlar da vardır. Sahâbeden başkası olmak şartıyla! Bazılarına göre Tâbi'în de böyledir. Çünkü ma'sûm değillerdir, yahud kiminde hıfz zaifdir. Lâkin âlimler (radıyallahü anhüm) şerîatin emînleri oldukları ve cerh veya ta'dili takdîm ettikleri için, bir başkasının medh etme ihtimâli olduğundan, bütün râvileri kabûlle onunla amel olunur. Cumhûr-i ulemâ ta'dili, cerhe takdîm etmişler, «asl olan adâlettir, cerh ise, şerîattaki hadîslerin çoğunun gitmemesi için ârızîdir.» demişlerdir. Yine demişlerdir: «Hâli mechûl olan bütün râvilere hüsn-i zan olunur. Yine demişlerdir: «Bir şahıs hakkında mücerred bir söz, rivâyetini iskat eylemez, hâlini araştırmak lâzım olur.»

Şeyhâyn, ya'nî İmam-ı Buhârî ve Müslim, insanların haklarında konuştukları çok kimselerden, şerîatin delillerini, nefyi üzerine tercîhen, insanların onlarla fazîlet olarak amel etmeleri için, tahric etmişlerdir. Böylece bunda, ümmet için çok faziletin bulunması, onların cerhinden üstün oldu. Nitekim, hadîsleri zaif kılmalarında da, o işle ilgili ameli hafîfletmek bakımından, ümmet için rahmet vardır. Hadîs hâfızlarının maksadı bu olmasa da, netice böyledir. Çünkü eğer onlar hadîslerden bir şeyi zaif söylemeseler di ve hepsi sahîhdir deselerdi, onunla amel etmek vâcib olur, bir çok kimseler bunu yapamazdı. Bunu iyi bil!

Hâfız Müzenî ve hâfız Zeyla'î (rahimehümallah) buyururlar: Haklarında insanların sözü olanlardan İmam-ı Buhârî ve Müslimin tahric ettikleri şunlardır: Ca'fer bin Süleyman-ı Dab'î, Hâris bin Ubeyd, Eymen bin Sâbil-i Habeşî, Hâlid bin Muhalled-i Kasvâtînî, Süveyd bin Saîd-i Hadsânî, Yûnus bin ebû Ishak-ı Sebi'î ve Ebû Üveys. Lâkin, bu iki hadîs imamının, ya'nî Buhârî ve Müslimin, insanların haklarında konuştukları râvilerin rivâyetlerinde şartları vardır: Biri, onlar, yalnız tâbi' olunan ve şâhidleri zâhir olanı ve aslı olduğunu anladıklarını ondan rivâyet ederler. Rivâyeti yalnız o kimsede kalan yahud sika ehlinin muhâlefet ettiklerini rivâyet etmezler. Bu, Ebû Uveysin bildirdiği: **«Allahü teâlâ buyurur: Namazı benle kulum arasında ikiye taksîm ettim...»** hadîsi, Müslimin **Sahîh**'inde merfu'an rivâyeti gibidir. Bunu bildirmede o yalnız değildir. Sika olanlardan başkaları da rivâyet etmiştir. Ayni şekilde İmam Mâlik, Şu'be ve İbni Uveyne de (radıyallahü anhüm) onlardandır. Böylece hadîs-i mutâbe'at oldu.

Hâfız Zeyla'î ve Dimyâtî buyururlar: Bu illet, hadîs hâfızlarının çoğunda vardır. Ozellikle Sahîhayn'a yetişenlerde. Ebû Abdüllah Hâkim gibi. Bu hadîs, Şeyhaynın şartı üzere, yahud birinin şartına göre, bu illeti taşıdığı için, sahîhdir sözünü çok kullanır. Zirâ Sahîhde râvisiyle hüccet getirilen her hadîs. sahîh olmaz. Çünkü Sahîhde râvisinin hüccet getirilmesinden. bu Sahîhin sâhibinin şartı üzere, o kimsenin hadîslerinden bulduğumuz her hadîsin sahîh olması lâzım gelmez. Zîra bu hadîs hâfızının şart koştuklarını taşıyıp taşımadığı, kendisi için önemlidir. Çünkü, bildirdiğimiz gibi, bu sahîhin eshâbından başkası, kendi sahîhinde, bu şartları iltizâm etmiyebilir.

Buradan anladın ki, insanların hakkında konuştukları her hadîsi, hakkında söz edildi diye terk edemeyiz. Ekseriyâ kendisine uyulan, şâhidleri zâhir olan ve aslı bulunan hadîslerden olur. Bizim almayacağımız hadîsler, münferid olup sıkı âlimlerin muhâlefet ettiği hadîsler olup, şâhidi bulunmıyan hadîslerdir. Yok eğer, bazı kimselerin, râvisi hakkında konuştukları her hadîsi, hakkında söz edildi diye terk etme kapısını açarsak, şerîatin hükümlerinin çoğu gider. Nitekim daha önce bunu söylemiştik. İş buraya varırsa, müctehidlerin hepsinin mezhebinde olanlara, mezheblerine muhâlif olan diğer mezheblerin bütün delillerinin râvilerine hüsn-i zan etmek vâcib olur. Çünkü rivâyet ettiklerinin hepsi, şerîatin tahfif veya teşdid mertebelerinden hâric değildir.

Şeyh Tâcüddin-i Sübkî **Tabakat-i Kübrâ**'sında delil getirerek şöyle buyurur :

«Ey irşâd olmak istiyen! Geçmiş imamların hepsine karşı edebli olman lâzımdır. Çok açık delil olmayınca, bazı kimselerin sözlerine kulak verme! Sonra eğer te'vil edebiliyorsan ve kudretin mikdarında hüsn-i zan edebiliyorsan, et! Yoksa aralarında gördüğün şeyden yüzünü çevir. Çünkü, ey kardeşim, sen, bu gibi şeyler için yaratılmadın. Dîninde işine yarayan şeylerle meşgul olmak için yaratıldın. Bana göre tâlib, ya'nî ilim talebesi, imamlar arasında cereyan eden şeylere dalıncıya kadar şerefini devâm ettirir. Onlara dalınca, sıkıntısı başlar ve yüzü kararır. O halde, çok sakın, çok sakın! Ebû Hanîfe ile Süfyân-i Sevrî, Mâlikle İbni ebû Zib, Ahmed bin Sâlihle Şa'bî, Ahmed bin Hanbel ile Hâris-i Muhasibî arasında vâkı' olanlardan tut da, Şeyh İzzüddin bin Abdüsselâm ile Şeyh Takıyyüddin bin Salâhın zamanına kadar aralarında olan şeylere kulak verme! Eğer böyle şeylere kulak verirsen, helâkinden korkarım. Çünkü imamlar, çok büyük âlimlerdir ve sözleri yorum yapılacak cinstendir. Ekseriyâ sözlerindeki muradı, başkaları anlıyamaz. Bizim için onlardan râzı olmak ve aralarında cereyân edenlere susmaktan başka çâre ve yol yoktur. Nitekim Eshâb-ı kirâm (aleyhimürridvân) arasında cereyân eden olaylara sükût ediyoruz. Burada da böyle yapmalıyız. Şeyh İzzüddin bin Abdüsselâm buyurdu: İmamlardan birinin, akrânından birine şiddetli bir inkârı haberi gelirse, bil ki, bir kimsenin onun sözünden onun kasdettiği ma'nâdan başkasını anlaması korkusundandır. Bilhassa akâid ilminde. Çünkü bunda söz şiddetli ve çok kuvvetli olur. Ahmed bin Hanbel, İsmâil bin İshak-ı Serrâc'ın evinde saklıydı. Hâris-i Muhâsibî aynı evde kalırdı. O ve eshâbı yatsıyı kılınca, tarîkatte müzâkere ve sohbet ederler ve ağlarlardı. Ahmed de onlarla beraber ağlardı. Sabah olunca, ben böyle insanlar görmedim ve hakîkat ilimlerinde bu zâtın sözlerine benzer bir şey duymadım dedi. Bununla beraber, ey İsmâil, onların sözlerinden muradlarından başka şey anlamandan korktuğum için, onların sohbetini senin için faydalı görmüyorum dedi.» İbni Sübkînin sözü burada bitti.

Anlaşıldı ki, bir başka delîl nakzeden ve reddeden her delil, hakîkaten nakz edici değildir. Vâcib ve mendubdan, yahud haram ve mekrûhdan, yahud iki hadîsten birinin mensûh olduğuna haml edilir. Bu şarttır. *Çünkü Şerîatin sâhibinin sözünde tenakuz, zıdlık olamaz. Daha önce geçmişti.* Bir kimse: **«Zekerine dokunan abdest alsın»** hadîs-i şerîfi,: **«O ancak senden bir parça ettir»** *hadîs-i şerîfini nakz ediyor derse, cevabında* deriz ki, bunda nazar tahakkuk etmemiştir. Çünkü nakz eder gibi görünen ferce dokunma hadîsi, mü'minlerin seçkinlerine, o, ancak senden bir parça ettir, hadîsi mü'minlerin avâmına mahsûstur. Bunun uzun izâhı, inşâallah, İmamların sözlerinin tevcihinde gelecektir.

SUÂL: Sizin dediğinize göre, İmam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) mezhebinin delîllerinde, kendisi ile Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arasındaki Sahâbe ve Tâbi'înden olan râvilerde cerhden sâlim olmaları bakımından, zaif birşey yoktur. Halbuki bazı hadîs hâfızları, İmam ebû *Hanîfenin bazı delîlleri zaiftir diyorlar. Bunu nasıl cevablandırırsınız?*

CEVÂB: İmamın vefâtından sonra Senedde İmamdan bunları getiren râvilere cezmen, bu hadîsi İmamın yolundan başka bir yolla rivâyet ettikleri zaman, bunu haml etmek bize vâcib olur. Çünkü İmamın üç müs nedinde bulduğumuz her hadîs sahîhdir. Çünkü ona göre sahîh olmasalardı, onlarla istidlâl etmezdi. İmamdan bunu indiren senedde bir yalancı veya yalanla töhmetli birisi bulunursa, bunda İmama dil uzatılmaz. Bizim için, bir hadîsin sahih olmasına, bir müctehidin onunla istidlâl etmiş olması yeter. Sonra başkası rivâyet etmemiş olsa da, onunla amel etmek bize vâcib olur. Seni uyandırdığım bu inceliği iyi düşün! Belki bunu muhaddislerden hiçbirinin sözünde bulamazsın. İmamın üç müsnedini, ya'ni *Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) çıkan hadîs senedlerini* iyice incelemeden, ve bu hadîsi orada bulmadan mezhebinden hiçbir şey'e zaif demeğe kalkma! İmamın mezhebinden bir şey'in zaif olduğunu söyliyenin muradı, kendinden sonraki eshâbının ortaya çıkardıkları ve mezhebin hakîkatini bilmemekle İmamın sözünden anladıkları delîllerin zaif olduğu için söylemiş olabilir. Çünkü İmamın mezhebi, hakikî olarak, onun söyledikleri ve ölünciye kadar dönmedikleridir. Faslın başında geçtiği gibi, onun sözünden anlaşılanlar değildir. Bu câhilliğe çok ilim talebesi düşer. Nerde kaldı ki başkaları düşmesin. Ve İmamın bir mes'elede hiçbir sözü olmadığı halde, eshâbının mezhebinden, *yolundan konuşup,* bu İmamın mezhebidir derler. Bu gibi şeyleri mantıkta vera'ın azlığından ve kötüye kullanmadan saymışlar ve bunu, ilmin bereketi ve ma'rifetin kuvveti sebebiyle söyleyip, âlimlerin onda nazar etmeleri için her sözü sâhibini belirterek söyleyene nisbet etmişlerdir. Bazı âlimlerin nâkısa nisbet etmelerinin hilâfına, ona nisbette sika üzere olurlar. Ayrıca bir kısım âlimler, Allahü teâlâ onun sözlerini kabûl eder demişler. Bir kısmı ise kabûl etmez demişlerdir. Böylece insanlar ona dil uzatırlar.

İşte sana, İmâm-ı A'zam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) mezhebinin delillerinin sahîh olduğunu beyân eyledim. Mezhebi için istidlâl ettiklerinin hepsini Tâbi'înin seçkinlerinden aldığını bildirdim. Onun senedinde yalanla töhmetlenmiş bir şahıs, hiçbir zaman tasavvur olunamaz. Eğer mezhebinin delillerinden birşey için zâifdir denilirse, bu zaiflik, ancak onun vefâtından sonra onun senedini indiren, getiren râvilere nazarandır. Bu da, râvilere bakan herkese göre, imamın aldıklarına dil uzatmağı gerektirmez. Çünkü o, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) çıkmaktadır.

Aynı sözleri, İmamın mezhebindeki müctehidlerin ictihadları için de söyleriz. Onlardan hiçbiri, hiçbir zaman, tek bir yolla gelmiş zaif bir hadîs-i ferdle istidlâl etmiş değildir. Nitekim inceleme ve araştırma sonunda böyle olduğunu gördük. Onların her biri, sahîh, hasen, zaif fakat yolları çoğalıp hasen mertebesine çıkmış hadisle istidlâl etmişlerdir. Bu ise, sâdece İmâm-ı A'zamın mezhebindeki müctehidlere mahsûs bir iş değildir. Belki, daha önce açıklaması geçtiği gibi, bütün mezhebler bunda ortaklardır. O halde, ey kardeşim! İmam ebû Hanîfeye ve Eshâbına (radıyallahü anhüm ecmaîn) karşı taassubu bırak! Vera', Zühd ve dindeki ihtiyâtlı hâl'lerini bilmiyenlere uymaktan sakın! Eğer başkalarına uyup, delilleri zaifdir dersen, elbette hüsrân ehli ile haşr olursun. Delillerini bizim incelediğimiz, araştırdığımız gibi inceler, araştırırsan, anlarsın ki, onun mezhebi de, diğer müctehidlerin mezhebleri gibi (radıyallahü anhüm) en sahîh mezheblerden biridir. Mezhebinin doğruluğunun, öğle vaktinde önünde bulut bulunmıyan güneş gibi açık olmasını istersen, ilim ve amelde ihlâs ile ehlüllahın, evliyânın yoluna gir, ilerle. Böylece, kitabımızın başlarında bildirdiğimiz gibi, Şerîatin menbaına vâkıf olursun, ulaşırsın. Burada bütün âlimlerin ve onlara uyan âlimlerin mezheblerinin sözlerinin ondan çıktığını görürsün. Ona göre bir mezheb diğerinden evlâ değildir. Mezheblerin kavillerinden, sözlerinden hiçbirini şerîatin dışında görmezsin. Allahü teâlâ, bütün imamlara ve onların mezhebindeki müctehid ve âlimlere karşı edebli olmağı lâzım görenlere merhamet eylesin! Çünkü Allahü teâlâ onları, yeryüzünün diğer taraflarında kullarına imam ve önder eyledi. Onların hepsi Allahü teâlâdan hidâyet rehberleri, nûr ve Cennete ulaşan yollardır. Çok kısa zamanda âhırette onların huzûruna çıkılacaktır. Onlara karşı edebi lâzım gören, elini tuttukları ve ona şefâat ettikleri zaman, onlara karşı edebsizlik edenin edindiğinin tersine, kendinde hâsıl olan sevinç ve neş'eyi görür. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Bu bölüm, Ebû Hanîfenin mezhebi, dinde ihtiyât bakımından mezheblerin en küçüğüdür diyenin sözünün zaifliğini açıklar:

Ey kardeşim, bil ki, bu söz, İmâm-ı A'zama (radıyallahü anh) taassubla söylenmiş bir sözdür. Sâhibinin ilimde zevkı yoktur. Zirâ ben, Allahü

teâlâya hamd olsun ki, mezhebini iyice inceledim. Son derece ihtiyâtlı ve vera' üzere buldum. Söz, söyliyenin sıfatıdır. Selef ve halef âlimleri, İmamın vera'ının çokluğunda, dindeki ihtiyâtının fazlalığında ve Allahü teâlâdan çok korktuğunda sözbirliği etmişlerdir. Her söylediği ile kendisi amel etmiştir. Zirâ her imam bir şeyde teşdîd etmişse, bir başka şeyde, ümmete genişlik, rahatlık için, teşdîdi terk etmiştir. Nitekim bizim mezhebimizin aslında olduğu gibi, hepsinin mezheblerinin usûlünden de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Eğer İmam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) mezhebindeki bir şeyde ihtiyât azlığı var denirse, bu sadece ona mahsûs değildir. Ey kardeşim, fıkhın tahâret bâbından sonuna kadar bütün bâblarında yazdıklarımı iyi incelersen, sözümün doğruluğunu anlarsın. Bilhassa mal ve nikâh bâblarında. Zirâ İmamın müşteriye, alıcıya ihtiyât ettiği yerde, satıcıya ihtiyât az olur. Yine İmamın, zevcden talâkın vuku'unda ihtiyât etmişse, ondan sonra onu tezvîc edecek olana ihtiyâtı az olur. Aksi de böyledir. Bazan da talak, yemîn edenin sözü ile vâkı' olmaz. Diğer ihtilâflı mes'eleleri buna benzetebilirsin!

Bu itiraz edenin, İmam ebû Hanîfeden (radıyallahü anh) ihtiyât azlığı ismini verdiği şey, ihtiyat azlığı değil, şerîatin sâhibinden (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine ulaşmış olana tâbi' olarak, ümmete kolaylık sağlamaktır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz**» buyurmuştur. Ya'nî benim şerî'atimin açıkça bildirmediği şeylerde demektir. Yoksa, şerîatin açıkça bildirdiği şeylerde, hiç bir zaman, hiç bir kimseye darlık ve zorluk yoktur. Böylece iş, bu tür şeylerde, şerî'atin sâhibinden bildirilmiş olana uyarak, Mizânın teşdîd ve tahfif mertebelerine râci' olur. Talha bin Musraf, oğlu, Süfyân-i Sevrî ve daha başkaları, âlimler arasında ihtilâf sözünü beğenmezler ve: Âlimlerin ihtilâfı demeyiniz, âlimlerin geniş tutması, toleransı, rahatlatması deyiniz» buyururlardı. Allahü teâlâ: «**Dinde elbirliği edin ve ayrılığa düşmeyin**» buyuruyor. O halde her mukallide, müctehidin tahfîf veya teşdîd ettiği bir kavline itiraz etmemesi vâcibdir. Çünkü o, dînin kâidelerinden ve müctehidlerin ve mezheblerindeki imamların hepsini içine alan Mîzânın iki mertebesinden hâriç değildir. Aynı şekilde mukallid kesin olarak inanmalıdır ki, tahfîf ve teşdîd eden bu imam, Allahü teâlâ ona, şerîat âlimlerinin bütün sözlerinin kendisinden çıktığı temiz şerîat menbaı'na kavuşmağı ihsân ettiği için, bunda Rabbinin hidâyeti üzeredir. Keşif sâhibleri, ümmetten, ya'nî müslimanlardan zorluğu kaldırmak için dolaşanın, onlara zorluk çıkarmak için dolaşandan evlâ olduğunda icma' etmişlerdir. Çünkü zorluğun kalkması, insanların işlerinin Cennette kendisine son bulduğu, ulaştığı hâldir. Böylece orada dilediği yerde kalırlar. Orada bir kimse, dünyadakinin aksine men' edilmez. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

BEŞİNCİ BÖLÜM: Bu bölüm, imamlar arasında İmâm ebû Hanîfeyi, özellikle çok medh eden din büyüklerinin sözlerini ve insanlara rahatlık verdiğini, ilminin enginliğini, vera'ının, ibâdetinin, iffetinin ve diğer iyi hasletlerinin çokluğunu bildirir:

Ebû Ca'fer Şeyzemârî Şakîk-ı Belhîden bildirir. Şakîk-ı Belhî (kuddise sirruh) buyurdu: İmâm Ebû Hanîfe, insanların en vera' sâhibi, en âlimi, en çok ibâdet edeni, en kerîmi, dinde en ihtiyatlısı, Allahü teâlânın dîninde kendi rey'i ile konuşmaktan en uzağı idi. Bir mes'ele vaz etmek istese, eshâbını bunun için toplar, bir meclis kurardı. Bütün eshabı, şerîate uygun olduğunda ittifâk edince, Ebû Yusufe veya bir başkasına, bu mes'eleyi filân bâba koy buyururdu. Geçmiş fasıllarda bu bahis geçmiş idi. O halde, ey kardeşim, bu büyük İmamın vera'ının çokluğuna ve Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şeriatinin kabûl etmediği bir şeyi ilâve etmekte *Allahü teâlâdan olan* korkusuna dikkat et! İbrâhim bin İkrime-i Mahzûmi senediyle yine bildiriyor. Buyururdu: Asrımda, İmam ebû Hanîfeden daha vera' sâhibi, daha zâhid, daha âbid, daha bilgili hiçbir âlim görmedim.

Şeyzemârî, Abdullah bin Mubârekten bildirir. Buyurdu: Kûfe şehrine gittim. Şehrin âlimlerini sordum ve: Sizin bu şehirdeki insanların en âlimi kimdir? dedim. Hepsi de, Ebû Hanîfedir dediler. İnsanların en vera' sâhibi kimdir? dedim. Hepsi yine İmam ebû Hanîfe dediler. Bu şehirdeki insanların en zâhidi kimdir? dedim. Yine hepsi, İmam ebû Hanîfedir dediler. İnsanların en çok ibâdet edeni kimdir? sordum. Ebû Hanîfe dediler. İlimle en çok meşgul olanı kimdir? dedim. Yine hepsi, Ebû Hanîfedir dediler. İyi ahlâk ve huy hakkında ne sorduysam, hepsi: «Bu güzel ahlâk ve huylarla ahlâklanmış, Ebû Hanîfeden başkasını bilmiyoruz» dediler.

Şakîk-ı Belhî, Ebû Hanîfeyi çok medh ü senâ ederdi ve bir def'asında, büyük bir kalabalığın ortasında şöyle buyurdu: Vera'da İmam ebû Hanîfe gibi bir başkası varmıdır? Bir kimse ondan, bir def'asında kumaş satın aldı. İmam aldığı *parayı paralarına* karıştırdı. Sonra kumaşı satın alan kumaşı geri getirdi. İmam yanındaki bütün paraları ona verdi ve: «Senin verdiğin paraları benimkilerle karıştırdım. Bunun için bunların hepsini al» buyurdu. Ey kardeşim, dünya ve âhıret kolaylığını sana bildirdim. Bu öyle bir vera'dır ki, İmâm-ı A'zamdan (radıyallahü anh) başkasından vâki olduğu haberi bize ulaşmamıştır.

Yine ebû Ca'fer Şeyzemârî bildirir: İmam ebû Hanîfe, yünlü kumaşlarını satmada bir kimseyi vekil etti. İçlerinde ayıblı bir parça vardı. Vekiline, ayıbını göstermeden bunu satma buyurdu. Vekili aybını göstermeyi unutup onu sattı. Parasını diğer kumaşların parası ile karıştırdı. Sonra İmama bunu haber verince, İmam bütün kumaşların parasını fakir ve miskinlere sadaka eyledi.

Şakîk-ı Belhî bildirir ki, İmam ebû Hanîfe (radıyallahü anh), alacaklısının duvarının gölgesinde oturmaz ve: «Benim ondan alacağım var, men-

feati çeken her alacak fâiz olur. Onun duvarının gölgesinde oturmam, benim için, onun duvarının gölgesinden fâidelenmek olur» buyurdu.

Vera'ının inceliğindendir ki, ebû Ca'fer Mansûr Halîfe, İmâm-ı A'zamın fetvâ vermesini yasakladığı zaman, bir gece, kızı, diş etlerinden çıkan kanın abdesti bozup bozmıyacağını sorduğunda, kızına: «Sabahleyin bunu amcan Hammâda sor. Çünkü halîfe beni fetvâdan men'etti. İmama, ya'nî halîfeye arkasında hiyânet edenlerden olmıyayım» buyurdu. Ey kardeşim, İmâm-ı A'zamın, Allah için olan murakabesinin çokluğuna dikkat et! Bu men'etme, İmâmın, Mansûr halîfe ile bir araya gelmesinden ve halîfenin onu ilimde imam olarak tanımasından önce idi.

Ebû Naîm ve başkaları İmam ebû Hanîfeden (radıyallahü anh) bildirirler: Elli seneden daha çok sabah namazını yatsının abdesti ile kılmış ve hiçbir zaman, geceleri yatıp uyumamıştır. Ancak öğle namazından sonra, oturur halde bir parça uyur, ya'nî sünnet olan kaylûleyi yerine getirir ve: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Kaylûle ile geceyi ibâdetle geçirmeğe yardım ediniz**», ya'nî öğleden sonraki uyku ile» buyururdu.

Sağlam sözlü büyükler, İmamdan (radıyallahü anh) anlatırlar. Kaza, ya'nî kadılık gecesi dövüldü ve habs edildi. Buna katlandı ve kadılığa yaklaşmadı, ya'nî kabûllenmedi. Kadılığı beğenmemesinin sebebi şuydu: Zamanının kadısı vefât edince, halîfe ölen kadının yerini tutacak bir kadı aramağa koyuldu. İlminin, vera'ının, iffetinin ve Allahdan korkusunun çokluğundan İmamdan başkasını bu işe ehil bulamadılar. O kadının ise zindanda öldüğü söylenir. Arayanların halîfeye, bütün âlimleri inceledik, araştırdık, fıkhı ve vera'ı İmam Ebû Hanîfe'den çok olan kimseyi bulamadık sözleri, Ebû Hanîfeye ulaştı. Halîfe ona, Süfvân-ı Sevrî, Sıla bin Üşeym ve Şüreyki de ekledi. Yolda giderken, Ebû Hanîfe: Ben hepimiz hakkındaki tahminimi söyliyeyim: Ben dövülürüm ve habs edilirim. Kadı olmam. Süfyân ise, kaçar. Sıla bin Uşeym, kendini deliliğe verir ve kurtulur. Şüreyk ise, kadı olur. Gerçekten İmamın buyurduğu gibi oldu. Süfyân gençlerin giydiği bir elbise giyip, eline bir deynek alıp, Yemen tarafına gitti. Çıkarken de kimse onu fark etmedi. Şüreyk ise, kadı oldu. Sıla'ya gelince; halîfenin yanına gitti ve ona: Senin kaç tane eşeğin ve katırın vardır? Bugün hangi yemeği pişirdin? dedi. Halîfe, bu deliyi buradan uzaklaştırın dedi. Şeyzâmârî der ki, İmam ebû Hanîfe ve Süfyândan ve Sıladan bize ulaştığına göre, Şüreykle bir daha bir araya gelmediler ve: Bir yolunu bulup, bu çıkmazdan, bu tehlûkeden kurtulabilirdi, ama yapmadı» dediler. Radıyallahü anhüm ecma'în!

İmam ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) müslimanlara genişlik vermesine gelince: Sözlerini inceliyen, bunların çok olduğunu görür. İmamların sözlerinin tevcîhinde çoğu, inşâallah bildirilecektir. Bunlardan biri, İmama (radıyallahü anh) göre, tezek ve hayvan kemikleri ile ısıtılan hamam suyu ile abdesti almak sahîhdir. Bu, bu suyun temiz olmadığını, bununla abdest

alınmayacağını ve necâsetle pişmiş ekmeğin yenmiyeceğini söyliyenin aksine, ümmete büyük bir genişliktir, her ne kadar iki mezhebin bu kavilleri Mizânın tahfîf ve teşdid mertebelerine rücû' ederse de! Biri de, necâsetle karışmış çamur çanak ve çömlektir. İmam-ı A'zam, ateş bunu temizler buyurmuştur. Bu da, müslimanlara büyük bir genişlik ve kolaylıktır. Bu kavil olmasaydı, bizim topraktan yapılmış çanak, çömlek, ibrik, saksı, küp, bardak, desti, güveç, vazo ve tezek gibi necasetlerin küllerini bazı bina ve işlerde kullanmamız câiz olmazdı. İnsanlar, Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh), adı geçen topraktan yapılmış kabların kullanılmasını halâl buyurduğu kavline uymasalardı, yaşamaları zorlaşır, işleri bozulurdu. Hazret-i İmamın bu istinbat ve ictihadının esasını, vârid olan, müslimanların âsileri ateşle, ya'nî Cehennem ateşiyle temizlenir, bundan sonra Cennete girerler. Çünkü Cennetin şânındandır ki, ona ancak zâhirî ve bâtınî kirlerden temizlenmiş olanlar girer haberi almıştır. Ateş görünmiyen günâhları temizlediği gibi, içerisine hayvan pisliği bulaşmış topraktan yapılmış kablar da, ateşte yanınca temiz olur.

SUAL: Yaratılış itibariyle aslen necis olan domuz kemiği ve diğer kısımları yanınca, asılları ve sıfatları yaradılış itibâriyle necistir diyenin bu sözüne ne dersiniz?

CEVÂB: Böyle bir şeyi, İmama izâfe etmemelidir. Çünkü domuz kemikleri ve diğer kısımları kâfirlerin bedenlerine benzer. Ateşte yanmakla temizlenmezler. Alimlerin sözlerinin tevcîhinde inşâallah daha geniş anlatılacaktır.

Buradan anlaşıldı ki, âkıl ve bâliğ olan her müslimanın, İmam ebû Hanîfe gibi, insanlara rahatlık ve genişlik sağlıyan ve bunda Allahü teâlânın ve Resûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) kolaylığına uyan, bir kulunu yarattığı için, Allahü teâlâya şükretmesi vâcibdir. Şerîatin sustuğu, emir ve nehyden birinin işlemediği herşey, ümmete âfiyye, rahatlık ve kolaylıktır, câizdir. Hiç kimse bunlarda, tahcîrle, yasaklama ile hareket edemez. Eğer bir âlimden, böyle bir yasaklama vâkı' olduysa, bu sakınma ve vera' yoluyladır. Nitekim Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ehl-i beytindeki hanımlara ipek giymelerini yasak etti. Halbuki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ipek giymeği erkeklere değil, kadınlara halâl etmişti. Âlimler ise, Şerîatin sâhibinin, kendinden sonra, Şerîati üzerine emînleridir. O halde, onların insanlar için beyan ettiklerine ve Şerîatten istinbat ettiklerine itiraz edilemez. Bilhassa İmam ebû Hanîfeye (radıyallahü anh), hiç kimsenin itiraz etmesi lâyık değildir. Çünkü o, imamların en büyüğü olup, mezheb kurmada en evvelkisi, Senedi Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) en yakın olanı, Tâbi'în imamlarının (radıyallahü anhüm) en büyüklerinin fiil ve amellerini gören eşsiz bir imamdır. Bizim gibilerin, büyüklüğü, ilmi, vera'ı, Zühdü, iffeti, ibâdeti, Allah için muraka-

besinin çokluğu ve uzun ömründe Ondan korkusunda, insanların hakkında sözbirliği ettikleri Ebû Hanîfeye itiraz etmemiz nasıl uygun olur? Bunu ancak, Allaha yemin ederim ki, Basîreti bağlanmış olan yapar. Çünkü bize genişletilen, kolaylaştırılan herşey, önce Şerîatin sâhibi tarafından genişletilmiştir. Sonra şerîatin bunu açıkça belirtmemiş olması mertebesince, ictihâdı ve kalb nûru kısmından olur. Bu büyük İmam, kendisinin vera'ı ve dindeki ihtiyâtı çok kuvvetli olduğu halde ve bizim de, bize yaptığı bu kolaylığa çok ihtiyacımız bulunduğu için, ictihâdı ile, bize genişlik ve kolaylık sağladı. O halde akıllı bir müsliman, gece gündüz ihtiyâc duyduğu şeyi kendisine kolaylaştıran İmamına nasıl itirâz eder! Bunu iyi bil, iyi düşün! Ve ilimsiz olarak imamlardan yüz çevirenler arasında bulunmaktan çok sakın! Yoksa dünya ve âhırette helâk olursun! Çünkü İmam ebû Hanîfe (radıyallahü anh), bu kitabda daha önce bir çok yerde geçtiği gibi, reyden uzak olup, Kitâb ve Sünnete bağlı idi. Bunun için, onun mezhebini iyice inceliyen, onu dinde birçok mezheblerden ihtiyâtlı bulur. Bu sözümüzden başkasını söyliyen, câhil, mutaassıb, inatçı olup, kısır, kör anlayışı ile hidâyet imamlarını inkâr etmektedir. Hâşa, bu büyük İmam, bu sözlerden çok uzaktır. O öyle büyük İmamdır ki, bütün mezhebler yeryüzünden kalkıncıya kadar ona uyan olacaktır, o hep imam diye anılacaktır. Nitekim bazı sahîh keşîf sâhibleri böyle olduğunu bize bildirmişlerdir. Ona uyanlar Onun ve mezhebindeki âlimlerin sözüne daha çok inanarak, zaman geçtikçe çoğalırlar. Biraz önce İmamımız Şâfi'înin (radıyallahü anh): İnsanların hepsi, fıkıhda Ebû Hanîfenin çoluk çocuğudur» sözünü bildirmiştik.

Bazı mutaassıb ve inatçıların İmam hakkındaki sözlerinin hiçbir ilmî önemi ve esası yoktur. Ona rey ehli demeleri de asılsızdır. Hattâ deriz ki, hakikate kavuşmuş âlimlere göre, İmama dil uzatanların sözleri hezeyân cinsindendir. Eğer İmama dil uzatan kimse, müctehidlerin ve ictihadlarının esasını bilse, istinbat ve ictihadlarındaki inceliği kavrayabilse, zekâ ve idrâkinin derinliği sebebi ile, İmamı, çok müctehidlerden önde tutardı.

Ey kardeşim, bil ki, burada Ebû Hanîfenin üstünlüğü hakkında, diğer İmamlardan çok söz etmem, ona muhalif bazı mezheb talebelerinin, dinde tehevvür, ya'nî sonunu düşünmeden iş yapmalarına acıdığım içindir. Çünkü böyleleri, çoğu zaman, diğer imamların hilâfına, onun idrakini anlayamadıklarından, sözlerinin bazısına zaif deme felâketine düşüyorlar. Çünkü diğerlerinin Kitâb ve Sünnetten istinbat vecihleri ilim talebesine daha zâhir ve açıktır. Yoksa sana, bütün imamların rey'den kaçındıkları beyan edildi. O halde, imamların sözlerinden bulduklarınla, gönül açıklığı ile amel et, müdrikesini, idrâk, anlayış kuvvetini bilmesen de! Zirâ o Mizânın iki mertebesinden dışarı çıkmaz. Sen de, bu iki mertebeden, birinin ehli olmaktan hâriç olmazsın. Müctehid imamlardan birinin sözü ile amelde duraklamaktan çok kaçın! Çünkü onların vaz ettikleri her kavil, kendileri ve

müslimanlar için, ihtiyâtta mübalagadan, ya'nî çok ihtiyatlı, tedbirli hareket ettikten sonra söylenmiştir. Câhillik ve inatla mezheb imamları arasında ayrılık yapma! Çünkü imamları ayıran, peygamberleri ayırt etmiş gibidir. Buna daha önce de temas etmiştik. Makamlar farklı olsa da böyledir. Çünkü âlimler, peygamberlerin vârisleridir ve mezheblerinde onların yolları üzere gitmişlerdir. Görüş ufku genişleyip, şerîatin ilk menbaına kavuşmakla şereflenip, imamların sözlerinin çıkış yerini bilip ve hepsini, sözlerini şerîatin menbaından alır halde gören, artık imamlardan birinin kavli ile amelde duraklamaz. Ancak, bunda da, Mîzânda bildirdiğimiz şartları kendinde bulundurmak zorundadır. Allahü teâlâya hamd olsun ki, biz bunun hakîkatine kavuştuk. Şimdi benim için, şartı hâsıl olunca, bir imamın söylediği ruhsatla amelde hiç duraklamak yoktur. Keşf yolu ile bu makama kavuşamıyanın, îman ve teslîm yolu ile, imamlar hakkında böyle itikada sâhib olması vâcibdir. Bu büyük açıklamada bildirdiğimizi anlıyanın, diğer imamlar da Rablerinin hidâyeti üzeredirler, itikâdından geri dönmesinde hiçbir özrü kalmaz. Bu itikadda duraklamakta, şübhe etmekte olanlara denir ki, sözleri ile amel etmekte durakladığınız o imamlar, senden çok daha ilim ve vera' sâhibi idiler. Kendilerine uyanlar için yazdıkları kitablarından böyle olduğu şübhesiz anlaşılmaktadır. Eğer sen, onlardan büyük âlim olduğunu söylemeğe kalkarsan, insanlar sana ya deli, ya da körü körüne inadcı bir yalancı derler. Şunu bil ki, senin zaif dediğin bu kavillerle, senden önceki büyük âlimler fetvâ verdiler ve ölünciye kadar onlarla Allahü teâlâya tâatte bulundular. O halde ilimleri ve vera'larına, senin gibi, sözlerinin çıktığı yeri ve müdrikelerinin derinliğini bilmiyen dil uzatamaz.

Şurasını herkes bilir, hattâ açıkça görür ki, hiçbir âlim: âdet olsun diye kitab te'lif etmez. Ancak yazarken büyük zorluklara katlanır, yazdıklarını deliller ve Şer'î kâideler terazisi ile dartar ve altın ve cevher yazar, ya'nî yazdıkları çok kıymetli ve sağlam olur. Çıkış yerini bilmediğin zaman, sözlerinden bir söz ile ameli kendine darlık ve sıkıntı görme! Çünkü sen onlara göre hiçbir şey bilmez kişi gibisin. Birşey bilmiyen kimse ise, âlimleri inkâr edecek bir mertebede değildir. Çünkü câhildir. Ey kardeşim: belki, mercûh veya ruhsat olsa da, âlimler arasında bilinen şartlarına uyarak, müctehidlerin söylediği bütün sözleri ile amel et! Nefsini gözetmekten de geri durma! Böyle yaparsan çoğu zaman onu, ya'nî nefsini hiyânet, kin çekememezlik, kibir, hîle, insanlarla alay, onları gıybet, şübheliler nerde haramları yer ve benzeri büyük günâhlara düşmüş görürsün; küçük günâhlar ve mekrûhları aşmış bulursun. Bu halde bulunan bir kimsenin, verâ' ve doğruluk iddiası nerede kaldı ki, delilini bilmediği müctehidin sözüyle amel etmekten kaçınsın! Vallahi bu ya câhillik, ya da hamiyyet-i câhiliyyedir. Peki haramlık delîlini Kitab, Sünnet ve İcma'-ı ümmetten bilen, hidâyet imamlarının sözlerinden nasıl uzak durur! O halde, ey kardeşim, keşke

seni, imamından başkasını taklîdden yahud sana bir mezhebden başka mezhebe geçmeği söyliyenin sözünden alındığın, üzüldüğün halde gördüğüm gibi, bu büyük günâhlara düşmekten de üzülür görebilseydim. Keşke bütün günâhların, bir mezhebden bir mezhebe geçmek, yahud delîlini bilmediğin imamın kavli ile amel etmek, yahud da zaif kavil ile amel etmek günâhları gibi olsaydı. O halde, ey kardeşim, önündeki perde açılmadıkça ve resimlerle örnekler faslında geçtiği gibi, bütün âlimlerin sözlerinin ondan çıktığı şerîatin ilk kaynağına varmadıkça, hidâyet imamlarının sözlerinin doğruluğuna inanman vâcibdir. İnsaf gözüyle ve sahîh itikadla bakan, bütün imamların mezheblerini, Kitâb ve Sünnetten dokunmuş, atkı ve çözgüsünün bu ikisinden yapılmış olduğunu bulur. Velhamdü lillahî Rabbil âlemîn!

FASIL — 35 —

Hakîkat sâhibleri buyuruyorlar ki, Resûlullahın (sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem) vârisleri oldukları için, ictihad ile dilediklerî ahkâmı vaz etmek âlimlere verilmiştir. Nitekim Şerîatin sâhibi (sallallahü aleyhi ve sellem) için, bir kavim için dilediğini mubah, bir başka kavim için haram kılmak olduğu gibi, âlimler için de böyle yapmak vardır. Bunun için namazın veya alışverişin veya başka şeylerin, bir bâbda sıhhatini, doğru olduğunu yasaklarlar, iki bâb arasındaki ta'lilin tevhîdi ile, başka bâbda sahîh kılarlar. Bunun örneği şudur: Âlimler, nifâs görmüş, ya'nî doğum yapmış kadının, müddeti dolunca yıkanması vâcibdir, ya'nî şarttır demişlerdir. Çünkü dünyaya gelen çocuk bağlanmış bir menîdir. Halbuki kadın çocuğun, yalnız kolunu veya bacağını düşürse, kol veya bacağında bağlanmış menî olmasında hiç şübbe bulunmadığı halde, gusl abdesti alması vâcib değildir demişlerdir. Bu husûsta onlara itiraz edene deriz ki, âlimler, bunda, Resûlullahın husûsiyyetlerinden bize bildirilen delil ile, Şerîatin sâhibine tâbi'lerdir. Zirâ O (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetine mubâh kıldığını kendisine vâcib kılmış, kendine mubâh kıldığını onlara haram etmiştir. Bu da Rabbinin (azze ve celle) izni ile olmuştur. Âlimler de, Ondan (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra, şerîati üzerine, Onun emînleridir. O halde, deliller bir olmakla beraber, fıkhın bâblarındaki sözlerinde tenâkuz ve ayrılık olunca, hiç kimse onlara itirâz etmemelidir. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

FASIL — 36 —

Bu fasıl, bu şerefli Mîzânı kurmadan, ya'nî yazmadan önce, mütala'a ettiğim kıymetli din kitablarından bazısını bildirir:

Ey kardeşim, eğer zevk yolu ile Onu kavramak istersen, bunda bana uyarsın. Çünkü ilim, sâhibinden bazan ayrılabilir ve zevkin, muhabbetin hilâfına, ondan örtülebilir. Belki birisi çıkıp, bu Mîzânın sâhibi, yeryüzünün

çeşitli yerlerinde muhaddislerin hadîslerden yazdıkları ve fukahanın mezheblerden kaleme aldıkları bütün bu kitabları nereden ve nasıl inceledi ki hepsini tahfîf ve teşdîd olarak iki mertebeye arz edebildi diyebilir. Böyle diyen benim incelediğim, ezberlediğim ve meşayıha, âlimlere şerh eylediğim kitabları iyice, dikkatlice okursa, herhalde bana hakkın der ve bildireceğim bu kitabların mutala'asında bana uyar. Bu kitablar üç kısımdır: Metinlerin ezberlenmesi, onların şerhi ve zor yerlerinde âlimlere baş vurarak kendi mütalâa ettiklerim:

BIRINCI KISIM: Ezberlediğim ve âlimlere ezber olarak arz ettiğim kitablardır: Nevevînin **Kitâb-ül Minhâcı**; İbni Makarrînin **Kütüb-ür-ravd'ı**; **Ravda'nın Muhtasarı**, gâibe kazâ, ya'nî hüküm bâbına kadar; Din ve fıkhın usûlünde **Cem'ül Cevâmi'** kitabı; İbni Mâlikin nahivde **Elfiye kitabı**; Me'ânî ve beyânda **Telhîs-ül miftah** kitâbı; hadîs ilminde İrâkînin **Elfiye kitâbı**; İbni Hişâmın nahivde **Tavdîh** kitâbı; kırâat ilminde **Şâtibiyye** kitabı ve diğer muhtasarlar.

IKINCI KISIM: Alimlerden şerhlerini okuduğum kitablardır: Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu kitabların hepsinin şerhlerini, âlimlerin (radıyallahü anhüm) huzûrunda, tekrâr tekrâr okudum. Karşılıklı konuşarak, tâkatim mikdarınca inceliyerek ve hâlime göre anlıyarak okudum: Şeyh Celâlüddin-i Mahallînin **Şerhul Minhâcını**, İbni Kadı Aclûnun **tashihi** ile, Mısırda mevcûd şerhlerinin mütalâ'asıyla birlikte, âlimlerle on defa okudum. **Ravd Şerhini**, müellifi, Seyyidimiz, efendimiz Şeyhül İslâm Zekeriyyadan tamamen okudum. Yine ondan, kendisinin **Şerh-ül Menhec'ini, Şerh-ül behcet-il kebîr, Şerh-üt-Tahrîr, Şerhüt-tenkîh, Şerh-i Risâle-i Kuşeyri, Şerh-i âdâb-ül bahs ve âdâb-ül kazâ**, müellifin **Şerh-i Buhârisi** ve Şemseddin-i Cevcerînin **Buhârî Şerhi**, Ezra'înin **Kitâb-ül kut'u**, Zerkeşînin bir **el-kıt'a ve tekmilesi**, Minhâc üzerine Sübkînin bir parçası, oğlunun **Kitab-üt tevşîhi**, İbni Mulakkının **Minhac Şerhi** ve **Tenbîh şerhi**, İbni Kadı Şuhbenin **Kebîr** ve **Sağîr** şerhini okudum. **Şerhur-ravdı** Şeyh Şihâbuddin-i Remlîden okudum. Kitabın her bir dersi üzerine, Ravd şerhinin, Hâdimin, Mühimmâtin ve Mühezzeb şerhinin ve başkalarının zevâidini yazardım. Hattâ Üstâdım, bu kitabları mütala'amın sür'atinden hayret eder ve bana: «Sen o kitabların zevâidini buraya yazmasan, bu kitablardan birini mutalâ'a ettiğini sanmazdım» derdi. **Şerhurravd'ı** müellifi Şeyhüllslâm Zekeriyyâdan okuduğum zaman, kırâat vaktinde mümkin olan bütün maddeleri onunla mütala'a ederdim ve usûlünden olan bütün ibârelerini yazardım. Böylece şerhde faidelendiği şu kitabların üsûlune âid ilme sâhib oldum: el-Mühimmât, el-Hâdim, Şerh-ül mühezzeb, el-Kıt'a, et-Tekmîle, İbni Kadı Şühbe ve Râfi'înin şerhi. el-Kebîr, el-Basît, el-vasît, el-Vecîz, Fetâvâ-yı Kaffâl, Fetâvâ-yı Kadı Hüseyin, Fetâvâ-yı İbni Salâh, Fetâvâ-yı Gazâli ve diğerleri. Her ibâre nakledilip, ondan bir kısmını söylemeyince, Şeyh'e orasını ha-

tırlatırdım. Ve Ravda üzerine Ravdın ziyâdesi olarak zikrettiği oniki mes'eleye onu muttali' kılardım. Halbuki onlar, Ravda'da, bâblarından ayrı yerde zikr olunmuşlardır ve Şeyh onları şerhine ilhak etmiştir. Yine bir çok yerlerde, Zerkeşînin ve başkalarının Hâdimdeki bâhislerini ona hâtırlatırdım. Halbuki onlar eshâbın, ya'nî mezhebdeki âlimlerin sözlerinden idiler. Şerhde onları ayıklardı.

İbni Mâlikin Elfiyesinin İbni Münsaf, A'mâ, Basîr, İbni Ümm-i Kâsım, Mekvedî, İbni Ukayl ve Eşmûnî Şerhlerini, tekrâr tekrâr, Şeyh Şihâbuddin-i Hussâmî ve başkalarından okudum. Yine ondan Şeyh Hâlidin **Şerhüt-tavdihi'**ni, Mugnî kitabını ve hâşiyelerini ve daha başka kitabları okudum. İrâkînin **Elfiye** şerhini defalarca okudum. Şerhini, müellifi Şeyh Şihâbuddin-i Remlîden, Sehâvî şerhini Gamrî Câmiî Imamı Şeyh Emînuddinden okudum. Sonra bunu kısalttım. Şeyh Celâl-i Suyûtî ve Şeyh Zekeriyyâ şerhlerini de, yine bir def'a ondan okudum. Aynı şekilde İbni Salâhın **Ulûm-i hadis'**ini ve **Muhtasar-ı Nevevî**yi ondan okudum.. Celâleddin-i Mahallînin **Cem-ül cevâmi' Şerhini** ve onun hâşiyesi -ki İbni ebî Şerîfindir- Şeyh Nureddîn-i Mahallîden okudum. Cildleri, tomarları evde unuttuğum zaman, Hâşiyeyi ve Şerhi ona ezberden okurdum. Şeyh Nûreddin ise Hâşiyeyi elinde tutardı ve ezberlemedeki sür'atime hayret eder, hüsn-i mutalâma şaşardı.

Adud ve hâşiyelerini, Abdülhak-ı Senbâtîden okudum. Mutavvel ve Muhtasarını, karafe kapısında Şeyhülallâme Alî-yy-il - Acemîden okudum. Hâşiyelerini de okudum. Sehâvînin, İbni Kâsıh'ın ve başkalarının Şâtıbiyye şerhlerini Şeyh Nûreddin-i Cârıhî ve başkalarından okudum.

Okuduğum tefsîrler: Imam-ı Begavînin Tefsîrini, şeyhul islâm Şeyh Şihâbüddin-i Şîşînî Hanbelîden okudum. Keşşâfı ve hâşiyelerini ve Beydavî Tefsîri ve Celâlüddîn-i Suyûtî hâşiyesini, Şeyhülislâm Zekeriyya'dan bir def'a okudum. Bunun üzerine İbni Zührenin tefsîrini, İbni Âdilin tefsîrini, Kevâşî tefsîrini, üç Vâhidî tefsîrlerini, Abdülazîz-i Dîrînînin üç tefsîrini, Sa'lebî tefsîrini, Celâlüddin-i Suyûtînin **Dürr-ül mensûr** adlı tefsîrini ve başkalarını mütalaa eyledim. Benim kıraâtimden, mezkûr Şeyhül islâmın Beyzâvî tefsîrine bir hâşiyesi meydana geldi.

Şeyh Şihâbuddîn-i Kastalânînin Buhârî şerhini kendisinden okudum. Yine onun üzerine Kur'ân-ı azîmin tefsîrini mütala'a ederdim. Bunu, Buhârîde bulunan âyetler hakkında müfessirlerin neler buyurduklarını öğrenmek için yapardım. Yine onunla, Hâfız İbni Hacerin, Kirmânînin, Aynînin, Bermâvînin ve başkalarının Buhârî şerhlerini mütala'a eyledim. Yine ondan Imam-ı Nevevînin Müslim şerhini, Kadı Iyâdın Müslim şerhini ve adı geçen şeyh Şihâbuddinin Müslim üzerine şerh olan bir kıt'asını [bir kısmını] okudum. Ebûbekir İbni Arabî Mâlikinin **Kitâb-ül Ahvezî alâ şerh-it Tirmizîsini** ve **Mevâhib-ül-ledünniyye fî minah-il Muhammediyye** kitabını ve diğer kitabları ondan okudum.

UÇUNCU KISIM: Kendi başıma mütala'a ettiğim ve zor yerlerini anlamakta âlimlere baş vurduğum kitablardır: Yukarıda adı geçen bütün kitabları, zamanın âlimlerinden okuyup, iyice öğrendikten sonra, **Şerhürravdı** onbeş defa, İmam-ı Şâfiînin (radıyallahü anh) **Kitâb-ül Ümm**'ünü üç defa, mütala'a ettim. Şâfiî âlimlerinin, onun Şerhlerinde ve ta'liklerindeki istidrâk ve takyidlerini de beraber mütala'a ederdim. **Muhtasar-ı Müzeniyi** ve Şeyhülislâm Zekeriyyânın bunu şerhini tekrâr tekrâr mütalâ'a ettim. İmam-ı Şâfiînin (radıyallahü anh) **Müsned**'ini bir çok defalar mütala'a ettim. **Hâvî**'yi bir defa inceledim. İbni Hazmın **Kitâb-ül Muhallasını** mütalâ'a ettim. Bu kitab otuz cilddir. Yine aynı müellifin **Milel ve Nihal** kitabını, Muhyiddîn-i Arabinin **Kitâb-ül muallâfî muhtasar-ı mücellasını**, Mâverdînin **Hâvîsini** mütala'a ettim. Bu kitab on cilddir. Ayni müellifin **Ahkâm-üs-sultâniyyesini** bir defa dikkatlice okudum. İbni Haddâdın **Fürû**'unu, İbni Sabbagın **Şâmil**'ini, ebû Muhammed Cüveynînin **Udde**'sini, **Muhit** ve furûk kitabını bir def'a okudum. Râfiînin **Kebîr** ve **Sagîrini** bir def'a mütala'a ettim. Nevevînin Mühezzeb Şerhini ve Sübkînin bunun üzerine bir kıt'asını elli def'a kadar, Nevevînin Müslim şerhini beş defa, **Mühimmat'ı** ve üzerine taakkubatı iki defa, **Hâdim**'i iki buçük defa, Ezra'inin **el-Kut**'unu, **Tavassut** ve **Fethini** bir defa, İbni Mulakkînin **Umde**'sini, **Accâlesini** ve **Şerhüt-tenbih**'ini bir defa, **Celâleyn tefsîrini** otuz defa, Celâl-i Mahallînin **Şerh-i minhâc**'ını on defa, **Feth-ul bârî alel-Buhârî**'yi bir defa **Ayni Şerhini** bir defa, **Kirmânî Şerhini** üç defa, **Bermâvî şerhini** iki defa Zerkeşînin **Tenkîh**'ini üç defa, **Kastalânî şerhini** üç defa, Kadı İyâdın **Müslim şerhini** bir defa, **Fârsininkini** de bir defa, **Begavî** tefsîrini üç defa, **Hâzın** tefsîrini beş defa, İbni Âdilinkini bir defa, Kevâşiyi üç defa, İbni Zühre-i Mekkînin tefsîrini bir defa, Celâlüddîn-i Suyûtînin adı geçen tefsîrini otuz defa, Keşşâf tefsîrini, Tîbî, Teftezânî, İbni Müneyyir haşiyeleri ile üç defa mütala'a ettim ve mu'tezileye uygun bütün yerlerini öğrendim ve hepsini bir cüz hâlinde topladım. Yine Keşşâfı, ebû Hayyânın **Bahr**'i, Semînin **I'râbı**, Sefaksînin **I'râbı** ile mütalaa eyledim. **Beydâvî tefsîrini**, Şeyh Zekeriyya hâşiyesi ile üç defa, yüz cildlik İbni Nakîb-i Makdisî tefsîrini, Vâhidînin üç tefsîrini, Abdülazîz-i Dirînînin üç tefsîrini, son ikisini def'alarca mütâla'a ettim.

Hadis kitablarından, şimdi burada müsned ve cüzlerini sayamıyacağım kadarını mütala'a ettim. Meselâ İmam-Mâlikin **Muvattâsı**, İmam Ahmedin **Müsnedi**, Ebû Hanîfenin **üç Müsnedi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî, Sahîh-i İbni Huzeyme, Sahîh-i İbni Hibbân**, İmam Sa'id bin Abdüllah-i Ezdînin **Müsnedi**, Abdullah bin Humeydin **Müsnedi, Gaylaniyyât, Müsned-i Firdevs-il kebîr**, Taberânînin **üç Mu'cem**'i, usûlde câmî kitablardan olan İbni Esîrin **Cevâmı'i**, Celâlüddin-i Suyûtinin üç **Cem**'i, Beyhakînin **Sünen-i Kübrâsını** mütala'a ettim. Sonra bunu ihtisâr ettim. İbni Salâh buyurdu ki: «Sünnet hakkında deliller bakımından Beyhâkînin Sünen-i Küb-

râsından câmi bir kitab yoktur. Sanki dünyanın hiçbir yerinde bir hadîs bırakmayıp, hepsini kitabına koymuştur.» Bu kitab, bizim bu Mîzânda hadîslerin arasını bulmada, en çok yardımını gördüğüm kitabdır.

Lügat kitablarından, **Sihâh-i Cevherî**, İbni Esîrin **Kitâbün-nihâyesi, Kamûs, Nevevînin Tehzîb-ül esmâ vel-lügatını** üç defa, mutala'a ettim.

Usûl-i fıkıh ve din kitablarından yetmiş kadarını inceleyerek okudum. Ehl-i Sünnet ve Cema'atin, Mu'tezîlenin, kaderiyyenin, tasavvuf ehlinden şathıyyat, boş lâf söyliyenlerin durumlarını iyice öğrendim, yalancı tasavvufcu, tarikatçıları tanıdım.

Onceki ve sonraki âlimlerin fetvâ kitablarından isimlerini sayamıyacağım kadar okudum. Meselâ, **Fetâvâ-ı Kaffâl, Fetâvâ-yı kadı Hüseyin, Fetâva-yı Mâverdî, Fetâvâ-yı Gazâlî, Fetâvâ-yı İbni Haddâd, Fetâvâ-yı İbni Salâh, Fetâvâ-yi İbni Abdüsselâm, Fetâvâ-yı Sübkî, Fetâvâ-yı Bülkînî,** gibi. Bu son ikisi birçok cilddir. Şeyhimiz Şeyh Zekeriyyânın **Fetâvâsı**, Şeyhimiz Şeyh Şihâbüddînin **Fetâvâsı** ve başkalarını mütala'a ettim. Nevevînin **Fetâvâ-yı Kübrâsı** ve **Sugrâsı, Fetâvâ-yı ibni Ferkâh,** Fetâvâ-yı **İbni ebî Şerîf** ve başkaları gibi fetvâları inceledim. Sonra mütedahilleri, ya'nî birbirine girenleri bırakarak, hepsini bir cild hâlinde topladım.

Kavâid kitablarından mütala'a ettiklerim: İbni Abdüsselâmın **Kavâid-i Kübrâ** ve **Sugrâsı, Kavâid-i Alâî, Kavâid-i İbni Sübkî, Kavâid-i Zerkeşî**. Bu sonuncusunu ihtisar ettim.

Siyer kitablarından da çok okudum: **Sîret-i İbni Hişâm, Sîret-i Kilâ'i, Sîret-i İbni Seyyid-in-nâs, Sîret-i Şeyh Muhammed-i Şâmî** gibi. Sonuncusu, Siyerde en câmi, en büyük kitabdır.

Suyûtînin **Kitâb-ül mu'cizât vel-hasâis**'ini mütala'a ettim. Sonra ihtisar ettim, ya'nî bu kitabı kısalttım. Tasavvuf kitablarından ise, şimdi sayısını veremiyeceğim kadar okudum. Meselâ Ebû Tâlib-i Mekkînin **Kut-ül kulûb'u**, Hâris-i Muhasibînin **Riâyeti, Risâle-i Kuşeyri**, Gazâlinin **İhyâsı**, Sühreverdînin **Avârif-ül me'ârifi**, Üstadım Ahmed Zâhidînin **Risâle-i Nûr**'unu mütala'a ettim. Bu sonuncusu iki cilddir. Üstâdım Muhammed-i Gamrînin **Minehül minne** kitabını okudum. Bu kitab altı cilddir. **Futuhât-ül Mekkiyye**'yi okudum. On cilddir. Sonra onu ihtisâr ettim. İbni Hazmın **Milel ve Nihal**'ini tekrâr tekrâr mütala'a eyledim ve doğru ve bozuk bütün akîdeleri öğrendim.

Sonra himmet ve gayretimi dört mezhebin diğer kitablarını incelemeğe çevirdim. Mâlikîlerin ona göre amel ettikleri **Müdevvenet-ül Kübrâ** kitabını mütala'a ettim. Sonra onu ihtisâr ettim. Sonra **Sugrâsını** inceledim İbni Arefe'nin, İbni Rüşd'ün kitablarını, Tetâî'nin ve Celâlüddin İbni Kasımın **Şerh-i risâle-i İbni ebî Zeydini** mütala'a ettim. Behrâmın, Tetâînin, İbni Hâcibin ve başkalarının **Muhtasar şerhlerini** inceledim. Zor yerlerini anlamada, İbni Kasım, Şeyh Şemsüddîn-i Lekanî ve kardeşi Şeyh Nâsiruddine baş vururdum. Mezheblerindeki fetvânın üzerinde olduğu ilmi

kavradım ve İmam Mâlikin, istinbat mes'elelerinde, diğer imamlardan ayrıldığı husûsları öğrendim.

Hanefî mezhebi kitablarından, **Kudûrî Şerhi, Mecma'ül bahreyn şerhi, Kenz şerhi, Fetâvâ-yı kadıhân, Manzûme-i Nesefî, Şerh-i Hidâye** ve hâfız Zeyla'înin onun hadîslerini tahrîcini okudum. Takıldığım yerlerinde, Şeyh Nûruddin-i Trablusî, Şeyh Şihâbüddîn bin Çelebî, Şeyh Şemsüddîn-i Gazzî ve başkalarına baş vururdum.

Hanbelî kitablarından, **Şerh-ul Harkî ve İbni Batta'yı** ve diğerlerini okudum. Zor yerlerini, Şeyhul İslâm Şîşînî Hanbelî ve Şeyhülislâm Şihâbuddîn-i Fetûhî ve başkalarından sorardım.

Bütün bu mütala'alar benimle Allahü teâlâ arasında idi. Allahü teâlâ vaktimi bereketlendirdi. Mütalaa ettiğim kitablardan şu anda hâtırladıklarım bunlardır. Akran ve ahbablardan bu kitabları incelediğimde şübhe eden, bu kitablardan dilediğini bana getirsin, benimle okusun, her müşkilini, bir yere mürâcaat etmeden çözeyim. Muhakkak ki, Allahü teâlâ herşeye kadîrdir. Üstâdım Aliyyül Mürsâfîden (rahimehullah) duydum. Bir gün bir gecede, üçyüzaltmış bin hatm okudu. Bu onun bana söylediği sözüdür. Allah ondan râzı olsun! Şeyh Celâlüddîn-i Suyûtî (rahımehullah) bildirir: Muhammed bin Cerîr-i Taberî, ölümünden evvel kullandığı mürekkebi hesab etti bin sekiz rıtıl ağırlığınca idi. Mühezzeb yahud Mühimmât'dan, bir gecede, tam bir cüz'ü mütala'a eder, zevâldini Ravda'daki dersimin üzerine yazardım. Akrânımdan çoğu, ilimle meşgul olmağı bıraktığımı sanıyorlardı. Çünkü üstadlarının derslerinde hâzır bulunmıyordum. Hattâ: «Filân kimse, ilimle meşgul olmağa devam etseydi, şimdi Mısırın en büyük müftîlerinden olurdu» derlerdi. Bazı zamanlarda derslerinde bulunurdum. Ama bahis açmaz, konuşmaz, nakil olunanları bildiğim için herhangi zor bir mes'ele sormazdım. O halde, ey kardeşim, âlimlerin bütün sözlerini kavramak istersen, sen de, benim gibi, bu kitabları mütala'a eylel Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn.

FASIL — 37 —

Hadîs-i şerîflerin arasını bulma ve onları şerîatin tahfîf ve teşdîd mertebesine uygulama hakkındadır:

Burada İmâm-ı Şâfiînin ve diğerlerinin: «İki hadîsi iki hâle hamletmek birini ilga etmekten evlâdır» sözü ile hareket ederek, Allahü teâlânın tevfîki ile diyorum ki: Ma'nâsında âlimlerin ihtilâf ettikleri hadîslerden biri, Beyhakînin merfû' olarak bildirdiği: **«Allahü teâlâ suyu temiz yarattı, onu birşey kirletmez»** ve yine Beyhakînin İbni mes'ûddan (radıyallahü anh) bildirdiği ve onun da Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) nebiz hakkında duyduğu şu hadîs-i şerîfdir: **«Hurma güzel bir meyvedir. Suyu**

temizdir. Sonra Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem onunla abdest aldı ve namaz kıldı.» Halbuki İbni Hibbân ve başkaları şu hadîsi bildiriyorlar: **«Su temizleyicidir. Tadı, rengi ve kokusunu değiştirmedikçe, onu birşey necis etmez.»** *Yine Beyhakî merfu' olarak şu hadîsi* bildiriyor: «**Toprak temizdir. Müsliman su bulunciya kadar yirmi sene de olsa, onunla abdest alır. Suyu bulunca, onunla abdest alır. Çünkü o daha hayırlıdır.»**

İşte birinci iki hadîs tahfîf, diğer ikisi teşdîd durumunda olup ış, Mîzânın iki mertebesine rücû' eder. Çünkü saf suyu, yahud, içine hurma veya üzüm atılmış [hoşaf gibi] az değişmiş *suyu kullanabilenin toprakla* teyemmüm etmesi olmaz. Ebû Hanîfenin, şerîatin sâhibine uyarak, onunla abdest alınır buyurduğu nebîz, ya'nî hurma hoşafı, köpüklenme derecesine varmıyandır. Nitekim, ondan murad, söz birliği ile sarhoş yapmıyandır. Zirâ Abdullah bin Mes'ûdun (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde; hurma için: **«Hoş meyvedir, temiz sudur»** buyuruldu. O halde buradan anla!

Bunlardan biri de, Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) **Müslimde** ve diğerlerinde, ölmüş koyun hakkındaki: **«Hiç dabağlanmamış deri almadınız mı? Öyleyse onu dabağlayınız ve ondan fâideleniniz»**, hadîs-i şerîfidir. Halbuki, Beyhakînin Abdullah bin Hakîmden bildirdiği diğer bir hadîs-i şerîfde: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) âhireti teşrîflerinden bir ay veya kırk gün önce bize: **«Ölen hayvanın dabağlanmamış derisinden ve sinirinden fâideleniniz»** diye yazdı» buyuruluyor. Birinci hadîste, böyle bir deriye ihtiyâcı olan kimseye tahfîf vardır. Meymûnenin koyununda olan buna bir karînedir. Çünkü o, fakîrlerden idi. Nitekim bazı hadîs yollarında böyle olup, bu gibi şeyleri ona tasadduk ederlerdi. İkinci hadîs ise, zenginlerden ve hâli vakti yerinde olanlardan böyle bir şeye ihtiyacı olmıyan kimseye haml olunur. Böylece bu iki hadîs, Mizânın iki mertebesi olan tahfîf ve teşdîd mertebelerine râcı' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği şu hadîsdir: **«Tırnakları, kanı ve kılları gömünüz. Zirâ ölüdürler.»** Fakat yine Beyhakînin bildirdiği merfû' hadîsde: **«Dabağlandığı zaman ölüye** [ya'nî deriye] **dokunmanızda bir mahzûr yoktur. Su ile yıkandığı zaman, kılına, yününe ve boynuzlarına dokunmanızda bir beis yoktur»** buyuruldu. Birinci hadîsde, dabağlanmış deri üzerindeki kılların necis olduğu, ikincisinde onlara necaset bulaştığı, su ile yıkanınca temiz olacağı vardır. İmam Hasan da böyle buyurdu ve buna Müslimin, Berberîler ve mecûsîlerin boğazladıkları hayvanlar hakkındaki Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadîsini hüccet getirdi: **«Dabağlanmışı temizidir.»** Bu deri üzerindeki kılları da içine almaktadır. Birincisi, hâli vakti iyi olup, böyle şeye muhtâc olmıyana, ikinci hadîs ise, buna ihtiyacı olana yorumlanır. Böylece, hayvanın ölüsünün kılları hakkındaki iki hadîs, Mîzânın tahfîf ve teşdîd mertebelerine râcı' olur.

Biri de, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), fil dişi, içindeki yağla, ya'nî esansla, yağlanmağı men etmesidir. Nitekim Müslim ve başkaları İbni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) bildirirler. **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem), **bütün azı dişli yırtıcı hayvanlardan men'etmiştir.»** Aynı zamanda Beyhakî Sevbândan (radıyallahü anh) şu hadîsi bildirmektedir. **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem), **bana, Fâtıma** (radıyallahü anhâ) **için asbdan** [bir deniz canavarının dişidir. Ondan inci gibi ak boncuklar ederler] **gerdanlık ve fildişinden iki halka satın almamı emr etti.»** Ve yine Beyhakînin Enesden bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) **fil dişi tarakla taranırdı»** buyuruldu. Birinci hadîs-i şerîfde fil kemiği kullanılması men' ediliyor. İkinci hadîs ve beraberinde olanda kullanılması câiz olduğu bildiriliyor. O halde birincisi ondan başkasını bulanlara veya içinde rutûbet olan şeyi kullanmaya, ikincisi ona ihtiyacı olana yahud kuru şeyde kullanmağa haml edilir. Böylece iş, Mîzânın tahfîf ve teşdîd mertebelerine râcı' olur.

Biri de, Misver hadîsidir: **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) **Müşriklerin kullandığı bir dağarcığı getirdi ve eshâbını ondan içirdi».** Halbuki Beyhakînin Câbirden (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) **ile gazâdaydık. Müşriklerin kabları elimize geçti. Diğerlerine su verirdim. Biz de onlardan fâidelenirdik, bizi ayıblamazdı»** buyuruldu. Beyhakînin hazreti Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bizi hıristiyânların kablarından su içmekten men'ederdi»** buyuruldu. Buhârî ve Müslimin rivâyetlerinde: **«Ebû Sa'lebe, yâ Resûlallah, biz ehl-i kitâbın topraklarındayız. Onların kablarında yiyebilir miyiz?»** dedi. **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Onların kablarından başka kab bulursanız, onların kablarında yemeyiniz. Başka kab bulamazsanız, onları yıkayınız ve onlarda yiyiniz»** buyurdu. Birinci şıkta tahfîf, Âişenin (radıyallahü anhâ) hadîsinde sadece teşdîd, Ebû Sa'lebe hadîsinde, bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Ya'nî başka kab bulan hakkında teşdîd, başka kab bulamıyan hakkında tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci olur. Lâkin Ebû Dâvudun bildirdiği hadîs-i şerîfden anlaşılan, kablarının necis olduğu bilindiği zaman, yıkanması gerektiğidir.

Biri de, Beyhakînin merfu'an bildirdiği: **«Abdest alırken Allahü teâlâyı zikretmiyenin** [Besmele okumıyanın] **abdesti yoktur»** hadîs-i şerîfi ile, yine Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlânın emrettiği gibi iyi bir abdest almayınca, sizden birinizin namazı tamam olmaz»** hadîsidir. Allahü teâlânın emrettiği gibi sözünden murad, Kur'ân-ı kerîmde emrettiği demektir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde abdesti emr ve ta'rîf ederken, Besmeleyi emr etmiyor. O halde birinci hadîste ya abdest hiç olmaz, ya da olur, ama mükemmel olmaz hâliyle teşdîd, ikincide ise, tahfîf vardır.

Böylece iki hadîs de Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Nitekim bunun açıklaması, müctehidlerin sözlerinin arasını bulmada gelecektir.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: **«Abdest alan, ağzını ve burnunu yıkasın»** hadîs-i şerîfi ile, Müslimin merfu'an bildirdiği: **«On şey tabiîdir buyurup, ağzı ve burnu yıkamayı onlardan saydı»** hadîsidir. Birinci hadîs, içinde emir bulunduğu için teşdîdi, ikinci hadîs ise tahfîfi hâvidir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin İbni Abbâsdan bildirdiği hadîstir. **İbni Abbas abdest alırken avucu ile su alır sonra elini silker, onunla başını ve kulaklarını mesh eder ve sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle abdest alırdı derdi.** Yine onun Abdullah bin Zeydden bildirdiği sahîh hadîste: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kulakları için, başına kullandığı sudan başka su alırdı»** buyuruldu. İbni Ömer abdest aldığı zaman, kulaklarını mesh etmek için parmaklarını suya sokardı. Birinci hadîste tahfîf, ikinci hadîste ve İbni Omerin yaptığında teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Münzîrden bildirdiği hadîs-i şerîfdir: Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) uğradı ve selâm verdi. Resûlullah ise abdest alıyordu, selâmına cevab vermedi. Ayrılmayıp, etrafında dolaştı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) abdesti bitirince: **«Beni selâmınıza cevab vermekten alıkoyan, ancak Allahü teâlânın ismini abdestsiz zikretmeyi iyi görmememdir»** buyurdu. Biri de hazret-i Âişenin (radıyallahü anhâ): **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), her hâl ve zamanda Allahü teâlânın ismini anardı»** hadîsidir. Birinci hadîs teşdîd, ikincisi tahfîfi hâvidir. Böylece birincisi edebde kemâl sâhibi olanlara, ikincisi diğerlerine haml olunur. Bu durumda iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ayakta bevl etti»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) oturduğu halde bevl ederdi»** hadîs-i şerîfidir. Ömer bin Hattâba (radıyallahü anh): **«Ayakta bevl etme»**, ya'nî ayakta küçük abdest bozma buyurdu. Bundan sonra Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) vefât edinciye kadar, bir daha ayakta küçük abdest bozmadı. Demek kî, birincisinde, Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) işlediği için cevaz vardır. Bunda tahfîf, son iki hadîste ise, kâmil olanların hallerine göre edeb ve hayâ bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcı' oldu.

Biri de, şeyhaynın merfu'an bildirdiği: **«Taşla istinca eden, taşların tek olmasına dikkat etsin»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Sizden biriniz taşla istinçâ ederse** [ya'nî büyük abdest bozduktan sonra taşla temizlenir ise], **üç defa taş kullansın»** hadîs-i şerîfi ile, yine: **«Taşla istinca eden, taşların sayısını tek yapsın. Böyle yapan iyi yapar, yapmıyana ise bir zorlama yoktur»** hadîsleridir. İlk iki hadîste teşdîd, üçüncüde ise tahfîf var-

dır. Böylece hadîsler, Mîzânın iki mertebesine râci' oldular. Üçüncü hadîsteki tek olmaklığı, üçten sonraki taşların tek olmasına dikkat edilmesi şeklinde yorumlıyan olursa, o zaman o teşdîd mertebesine râci' olur. Aynı şekilde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet olundu ki, kurumuş hayvan tersi ile istincayı red edip, **bana taş getirin** buyurdu. Bu ziyâdeliği tesbit etmiyene göre, bu bir teşdîddir.

Biri de, toprakla istincâdır, temizlenmedir. Bu husûsta Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) bir şey sâbit olmadı. Ancak Sahâbe ve Tâbi'înden haberler geldi. Bazısı men ettiler; bu teşdîd oldu, ba'zısı câiz dediler: bu da tahfîf oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının merfu'ân bildirdikleri: **«Gözler abdestlilik hâlinin nöbetçileridir. O halde uyuyan, yeniden abdest alsın»** hadîsi ile, Beyhakînin Huzeyfe bin Yemândan (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), o oturmuş, başı sallanırken,** onun arkadan boynuna sarıldı. **Yâ Resûlallah, yeniden abdest almam Vâcib mîdir, ya'nî şart mıdır dedi. Böğrünü yere koymadıkça, hayır»** buyurdu, hadîs-i şerîfidir. Demek ki birinci hadîs, uyuyanın abdestinin bozulacağına dâir umûmî bir haberdir; Otururken, hattâ oturduğu yerde sağlam olsa da. İkinci hadîste ise, oturur halde uyuyanın abdestinin bozulmıyacağı bildirilmektedir. O halde birincisi dînî, vera'ı kuvvetli büyüklerin hâline, ikincisi diğerlerinin hâline yorumlanır. Böylece iş, **Mîzânın tahfîf ve teşdîd** olan iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), âyet-i kerîmedeki, kadınlara teması, Mâiz'e: **«Herhalde öptün yahut temas ettin»** kavli ile, cima'dan başka manâda tefsîr eyledi hadîsi ile, Âişenin (radıyallahü anhâ) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bazan hanımlarını öper, sonra namaza çıkardı ve abdest almazdı»** hadîs-i şerîfidir. Birinci hadîs temas ve öpme ile abdestin bozulacağını, ikinci ise açıkça bozmadığını göstermektedir. O halde abdestin bozulması, ihtiyacı olmıyana, bozulmaması ona ihtiyâcı olanadır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bu da âlimlerin, oruçlunun hanımını öpmesine kıyâsladır. Temas edilen, dokunulan da bunun gibidir.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının merfuan bildirdikleri: **«Sizden biriniz zekerine dokunursa, abdest alsın»** bir rivâyette: **«Abdest almayınca sakın namaz kılmasın»**, yine onun bir rivâyetinde: **«Fercine dokunan, abdest almadıkça namaz kılmasın»** ile, yine Beyhakînin rivâyet ettiği: **«Hangi kadın ferçine dokunursa, abdest alsın»** hadîsleri ile, Talk bin Adî'nin, Resûlullaha, zekere dokunmayı sorduğu zaman, Resûlullahın ona verdiği: **«O senden bir parça etten başka bir şey değildir»** cevabî hadîsleridir. O halde birinci hadîs, yolları ile teşdîd edilmiştir ve büyüklerin hâline haml olunur Talk'ın hadîsi ise, tahfîfdir ve başkalarının hâline haml olunur. Çünkü Talk, o zamanki insanların deve çobanlığını yapardı. Alî bin Ebû Tâlib

(radıyallahü anh), zekerime veya kulağıma dokundum fark etmez derdi. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kan aldırdı ve namaz kıldı, abdest almadı»** hadîsi ile, yine Beyhakînin merfu'an bildirdiği: **«Sizden biriniz namazda iken kusar, yahud burnundan kan gelirse, abdest alsın ve konuşmadıysa, namaza bıraktığı yerden devam etsin»** hadîs-i şerîfidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Beyhakînin rivâyet eylediği kahkaha hadîsinde de söz aynıdır: **«Bir kör bir çukura düşmüştü. O anda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) eshâbı ile namazda idi. Sahâbeden bir kısmı buna güldü. Resûlullah, gülenlerin, abdestlerini ve namazlarını iâde etmelerini emr etti»**. Halbuki Medîne-i münevvere fukâhası ve sahâbeden daha başkaları, abdesti değil, namazı iâde eder demişlerdir. Bu da, Mîzânın iki mertebesine râci'dir.

Biri de, Müslim hadîsindeki hazret-i Ömerin (radıyallahü anh): **«Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekkenin fethi günü, namazları bir abdestle kıldı»** haberi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Beş namazı bir abdestle kıldı»** hadîsi ile, Buhârî ve başkalarının hazreti Enesden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) her namazda abdest alırdı. Bizden birisi ise, abdesti bozulmadıkça, bir abdestle yetinirdi»** hadîsidir. İlk iki hadîste tahfîf, üçüncü hadîste ise, bu gibi şeylerde Resûlullaha uyan için teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İbni Abbâsın (radıyallahü anhümâ): «Boy abdestinde ağzını ve burnunu yıkamayı terkeden, namazı iâde eder» sözü ile, Hasanın (rahmetullahi aleyh): İâde etmez» eserleridir. Birinci eser teşdîd, ikinci eser tahfîfdir.

Biri de, Şeyhaynın, ya'nî İmam-ı Buhârî ve Müslimin (rahmetullahi aleyhimâ): **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile, hazreti Âişe (radıyallahü anhâ) aynı kabdan gusl abdesti alırlardı. Hazreti Âişe, o benden önce kabdan su alırdı buyurdu»**; bir rivâyette: **«Ellerimiz kabın içine karışık girerdi»** diye geldi, hadîsi ile, Beyhakînin sika olan râviler ile bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), erkeğin gusl ettiği sudan artanla hanımı, yahud kadının gusl ettiği sudan artanla erkeğin gusl abdesti almasını men ederdi»** hadîsleridir. Birinci hadîs tahfîfi, ikincisi teşdîdi vermektedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Abdullah bin Serces'in (radıyallahü anh) kavli de böyledir. Kadın abdest alır ve erkeğin guslünden artan su ile gusl eder. Aksi olmaz. Bu da teşdîd ve tahfîfe râci' olur.

Biri de, Müslimin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), uyumadan önce gusl abdesti alırdı, arada bir abdest alır, yatardı»** hadîs-i şerîfi ile, Beyhakînin hazret-i Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği:

«Resûlullah cünüb uyuduğu zaman suya dokunmazdı» hadîsidir. Bu suya aslâ dokunmazdı, yahud gusl için dokunmazdı demek olabilir. Birinci hadis teşdîd, ikincisi tahfîfdir.

Biri de, Beyhakînin Ammâr bin Yâsirden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) teyemmümde yüzü ve iki avuc içini meshetmemi emr etti»**, bir başka rivâyette: «Resûlullah, kendisine, toprakla oğduktan sonra, teyemmümden soran Ammâra: **«Bu kadarı sana yeterdi buyurup, sonra iki elini, toprağa vurdu. Sonra ellerine üfledi, sonra yüzünü ve ellerinin içini mesh etti, sonra bileği geçmedi»** hadîsi ile, yine Beyhâkînin bildirdiği: **«Kollarını dirseklerine kadar mesh etti»** hadîsidir. Birinci hadîs tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bu daha evlâdır. Zirâ kıyâs, bir şeyin sûreti üzere bedeli olmak lâzımdır. Böylece iş, teşdîd ve tahfîfe râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), eshâb-ı kirâmdan bir kaç kişiyi, hazret-i Âişenin (radıyallahü anhâ) kaybettiği kolyesini aramağa gönderdi. Namaz vakti geldi. Abdestsiz namaz kıldılar. Resûlullahın huzûruna gelince, bu hallerinden şikâyetle ona bahsettiler. Resûlullah onlara, böyle şey olmaz buyurmadı»** hadîsi ile, Beyhakî ve diğerlerinin bildirdiği: **«Allâhü teâlâ, abdetsiz namazı kabûl etmez»** hadîsidir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), haram vakitte namaz kıldıkları için, böyle şey olmaz buyurmadı. Su ve toprak olmadığı zaman, diğerlerinde de böyledir. Birincisi hadîs abdestte tahfîf namazda teşdîddir. İkinci hadîs ise, abdestte teşdîddir. İkisinden her biri için vecih vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: **«Teyemmüm eden, su ile abdest almış olana imamlık edemez»** hadîs-i şerîfi ile, Hazreti Alî ve Ömerin (radıyallahü anhümâ) buna mekrûh demeleri; yine İbni Abbâsın teyemmümlü iken, eshâbdan bir cemâate imam olmasıdır. Saîd bin Cübeyr, Hasan, Atâ ve Zührî (radıyallahü anhüm) da böyle demişlerdir. Birincisi ve bitişiğindekinde teşdîd, ondan sonraki eserlerde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Dâvûdun bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) boy abdesti aldı. Sonra omuzunda suyun değmediği bir parça yer gördü. Saçlarının sarkan kısımlarını tutup omuzu üzerine sıktı, sonra eliy-aleyhi ve sellem) elinde olan suyun fazlası ile başını mesh etti»** hadîsi ile, **le orasını oğdu»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) elinde olan suyun fazlası ile başını mesh etti»** hadîsi ile Atânın İbni Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), her uzvu için yeni su alırdı»** hadîsidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Muhtemeldir ki, Resûlullahın saçından sıktığı su, ikinci veya üçüncü yıkayışın suyudur. Bu ihtimâl ile, iki mertebe birę râci' olur.

Biri de, Müslimin merfu'ân bildirdiği: «Sizden birinizin kabından köpek **içerse veyâ yerse, onu döksün, sonra biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkasın.»** Hazret-i Âişe, İbni Abbâs ve Ebû Hüreyre (radıyallahü anhüm) insanlara bununla fetvâ verirlerdi. Bir de Beyhakînin bildirdiği: **«Üç, yahud beş, yahud yedi defa yıkayınız»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. O halde birincisi, yedi defa yıkayabilene, ikincisi bunu yapamıyana yorumlanır.

Biri de, Mâlik ve başkalarının merfu'ân bildirdiği: **«Kedi necis değildir»** hadîsi ile, hazreti Âişenin (radıyallahü anhâ): **«Resûlullahı gördüm, kedinin artığı ile abdest alırdı»** hadîsi ile, Ebû Hüreyrenin (radıyallahü anh) kedinin artığından kabı, köpeğin artığı gibi yıkamalıdır. Yine ondan bir rivâyette: «Kedi bir kabdan içer veya yerse, içindekini döktükten sonra, bir veya iki defa yıkardı.» diye geldi. Birinci hadîs tahfîf, mukabili olan Ebû Hüreyrenin sözü ise teşdîddir, eğer Ebû Hüreyre, bunun hakkında Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) bir şey görmüşse. Böylece iş, Mîzanın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Eti yenenin artığında mahzûr yoktur,»** ve yine onun bildirdiği: **«Eti yenenin bevlinde mahzûr yoktur»** hadîsi ile, onu necis olan diğer hayvanların bevilleri içerisinde sayan hadîslerdir. Birincisi tahfîf, mukabilindeki hadîsler teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de,: **«Su temizdir, onu bir şey necis etmez»**, bir rivâyette: **«Su tamam temizdir, onu birşey necis etmez»** hadîsleridir. Bunu Beyhakî ve başkaları bildiriyor. Sonra da diyor ki, bu icma'a mahsûs olup, az olsun çok olsun, necâsetle değişen necistir. O halde icma'dan önceki hadîs ile, icma' olan, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) mest üzerine meshi misâfir için üçgün üç gece, mukîm için bir gün bir gece eyledi»** hadîsinin bütün yolları ile, Beyhakînin Huzeymeden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah bunu bize üç olarak kıldı. Artırmasını isteseydim, bana artırırdı»**, ya'nî mest üzerine meshi. Yine bir rivâyetinde: **«Allahü teâlâya yemîn ederim ki, soran sormağa devam etseydi, onu beş [gün] kılardı.»** Beyhakînin ebû Umâmeden (radıyallahü anh) rivâyetinde: «Dedim ki, yâ Resûlallah, mest üzerine mesh edilir mi? Evet buyurdu. Bir gün mü? dedim. İki gün buyurdu. İki gün mü dedim. Üç gün buyurdu. Üçgün mü dedim. Evet rey'in gibi buyurdu.» Bir rivâyette: **«Evet dilediğin gibi»**, bir rivâyette : **«Evet buyurdu, hattâ yediye kadar saydı»** ve sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Evet rey'in gibi.»** Müslim ve diğerlerinin hadîsinde teşdîd, Beyhakînin bütün yolları ile bildirdiği hadîste tahfîf vardır. Birincisini büyüklerin hâline, ikincisini diğerlerinin hallerine yorumlamak doğru olur. Tâat veya ma'siyyeti işlemek yö-

nünden, bedenlerin canlılığının kuvvet ve zayıflığı bakımından aksi de olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Muammerden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Mest yarılır ve abdest yerlerinden olan su ondan çıkarsa, üzerine mesh etme»** hadîsi ile, Sevrînin: «Yırtık da olsa, mestin ayağa bitişik kısmına mesh et. Muhâcir ve Ensârın mestleri böyle yırtık ve güç giyinir halde idi» haberidir. Muammerin kavlinde teşdîd, Sevrîninkinde tahfîf vardır. Bu husûsta Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), yalnız Muharremin haberinde geleni buldum. Na'lin [ayakkabı] bulamadı, mest buldu. Resûlullahın emri ile, onları topuk kemikleri altından kesti. Buradan anlaşılıyor ki, mestler, [topukları dahil] bütün ayakları örtmüyorsa, o mest değildir. Üzerine mesh edilmez. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: **«Cum'a günü gusl abdesti almak, her akıl ve bâliğ mukellefe vâcibdir»** ve yine Buhârînin bildirdiği : **«Sizden Cum'aya gelen gusl etsin»** hadîsi ile, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Bir kimse Cum'a günü abdest alırsa, ne a'lâ, karşılığında bir farz sevâbı alır, eğer gusl ederse bu daha efdaldir»** hadîsidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Bazı âlimler birincisini, Kokusu ile insanlara eziyyet veren kimseye, ikincisini ise kendinde kötü bir koku bulunmıyan kimseye haml etmiş, yorumlamışlardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bazıları ise, Resûlullah, guslü sadece ihtilâm olana vâcib kıldı. Çünkü ondan insanları rahatsız eden koltuk altı [veya kasık] kokusu çıkar, yahud ma'siyet işlemekle bedeni zaifler. Gusldeн, ya'nî yıkanmaktan maksadın biri de, pislikleri gidermek ve bedeni temiz ve taze tutmaktır. Bunun için ihtilâm olana bunu emr etti dediler.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının, hayız gören hakkında bildirdikleri: **«Cima' hâric, herşeyi yapınız»** hadîsi ile, Âişenin (radıyallahü anhâ) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hâiz olana, ancak örtü veya elbise arkasından mübâşeret ederdi»** hadîsidir. Bunu Beyhakî bildirmektedir. Demek ki, birincisinde tahfîf ikincisinde teşdîd vardır. Bazı âlimler birinci hadîsi, ihtiyacı olana, ikincisini ihtiyacı olmıyana yorumladılar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İbni Ömerin (radıyallahü anhümâ) ve başkalarının, istihâze gören hakkındaki: «Öğleden öğleye gusl eder» kavli ile, Âişeden (radıyallahü anhâ) gelen: «Günde bir defa gusl eder» kavli ile, hazreti Alî ve Abdullah bin Abbâsın (radıyallahü anhüm): «İstihâze gören, her namazda abdest alır» kavilleridir. Umm-i Habîbe binti Cahş (radıyallahü anhâ), Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emri ile değil, kendiliğinden her namazda gusl ederdi. Bunlar da teşdîd ve tahfîf arasındadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

FASIL — 38 —

Namazdan Zekât bahsine kadar haber ve eserlerden Mîzânın iki mertebesine misâller:

Bunlardan biri, Beyhakînin Abdullah bin Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) imam olması hakkında bildirdiği: **«Cebrâil aleyhisselâm Resûlullaha yatsı namazını şafak kayboldüğu zaman kıldırdı, ikinci defa ise gecenin ilk üçte biri geçince kıldırdı ve: «Vakit bu ikisi arasıdır». ya'nî şafakın kaybolmasından gecenin üçte biri geçinciye kadar zamandır»** hadîsi ile, yine İbni Abbâsın bildirdiği: **«Yatsının vakti fecre, tanyerinin ağarmasına kadardır»** hadîsidir. Birinci hadîste teşdîd vardır. Gecenin üçte biri geçmesi vaktin çıkmasını bildirdiği için. İkincisinde ise, fecrin doğmasına kadar uzaması sebebiyle, tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Aynı şekilde, Cebrâil aleyhisselâmın, Resûlullaha sabah ve ikindi namazlarında imam olması hadîsleri ve vakît bu ikisi arasıdır buyurması ile, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) ikindi için: **«İkindinin vakti güneş batıncıya kadardır»** ve sabah vakti için: **«Güneş doğuncaya kadardır»** böyledir. Gene iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Ezanı ancak abdestli olan okur»** hadîsidir. Bunun Ebû Hüreyrenin kavli olduğu da söylenir, kavli ile, hazreti Âişenin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), her an Allahü teâlâyı zikr ederdi»** hadîsi ve İbrahîm-i Nehaînin: «Abdestsiz kimsenin ezan okumasında mahzûr görmezlerdi» kavlidir. Birinci hadîs teşdîd, ikincisi, ilâvesi ile beraber tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Ezân okuyan ikameti de okur»**, bir rivâyette: **«İkâmet okuyan, ancak ezan okuyandır»** hadîsi ile, yine Beyhakînin, ezanın meşru'iyyeti sebebi kıssasını anlatırken bildirdiği,: «Abdullah bin Zeyd, yâ Resûlallah, ben bir rüyâ gördüm, ya'nî ezanın nasıl okunacağına dâir. O anda Bilâl ezan okuyordu. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Sen de ikâmet eyle»** buyurduğu hadîstir. Birinci hadiste teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkasının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Müzdelife gecesi her namaz için ezanla ikamet arasını birleştirdi»** hadîsi ile, yine Müslimin bildirdiği: **«Resûlullah o iki namazı [Müzdelifede akşamla yatsı namazını] bir ezan ve iki ikametle kıldı»** hadîsi ile, Ebû Dâvudun bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) akşam ve yatsıyı, her bir namaz için, bir ikâmetle kıldı, birincisinde ezân okunmadı»**, bir rivâyette: **«ikisinden birinde ezan okunmadı»** hadîsleridir. Beyhakî, bu, ibni Ömerden rivâyetlerin en sahîhidir diyor. Birinci hadîs, uygunu ile bera-

ber teşdîd, mukabili ise tahfîfdir. Böylece bunda da iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin hazreti Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği, kadınlar için ezan ve ikâmet okurdu, haberi ile; yine ondan bildirilen ikâmetsiz namaz kılardı haberidir. Birinci rivâyet teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği hadîstir; bunun İbni Ömerin (radıyallahü anh) kavli olduğu da söylenir. «Seferde sadece sabah namazı için ezan okurdu, diğer namazlar için sadece ikâmet okurdu» haberi ile, hadîslerle sahîh olan: «Cema'atle olsun, yalnız olsun, seferde, ya'nî uzun yolculukta, her namaz için, ezan okunur» haberidir. Birinci hadîs veya eser tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece hal, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: **«Hazreti Bilâl'e ezanda çift, ikamette tek söylemesini emr buyurdu»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Mahzûre'ye (radıyallahü anh) ezan ve ikâmeti öğretirken buyurdu ki: **«Ezan ve ikâmet ikişer ikişerdir»** hadîsidir. Bazıları bu ikişer kavlini, sadece kad kamet is-salatü'ye yorumlamışlardır. Birincisinde, ikâmeti anlatmakta tahfîf, ikincisinde ise teşdîd vardır. Ama bazılarının sözü dediğimizde, sadece, kad kametis-salatü'de teşdîd vardır. Böylece hal, yine Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) namaza kalktığı zaman, tekbîrle beraber ellerini kaldırır, sonra sağ eli sol el üzerine gelmek üzere göğsüne koyardı»** hadîsi ile, hazreti Alînin (radıyallahü anh): «Sağ el üste gelmek üzere göbek altında el bağlamak sünnettir» kavlidir. Birincisi dikkat bakımından göğsün altında bulundurmak, göbek altında bağlamaktan daha zor olduğu için teşdîddir. Çünkü ellerin bir ağırlığı vardır, aşağıya sarkabilirler. Alî (radıyallahü anh) Sahâbenin ellerini, sarktığı ve ağırlığından dolayı göbeklerinin altına kadar indiğinden, bunu ilk an sanmış olabilir. Ya'nî ilk anda göğsün altında bağlayıp, onun gördüğü zaman aşağı sarkmış idiler denebilir.

Biri de, Şeyhaynın, namazın edebine dikkat etmiyen kimse hakkında bildirdikleri hadîstir. O kişi Hallâd bin Râfı'-î Zerkîdir: **«Namaza kalktığın zaman, önce tekbîr getir, sonra Kur'ândan kolayına geleni oku»** hadîsi ile, Beyhakînin ve başkalarının Ebû Hüreyreden (radıyallahü anh) bildirdikleri: **«Resûlullah bana, ezan okumamı emir buyurdu. Namaz ancak Fâtiha ile olur buyurup, başka birşey ilâve etmedi»** hadîsidir. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Orada iki hadîsten birinin nesh olduğunda ittifak yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının merfu'an bildirdikleri: **«Ümm-ül Kur'ânı ve daha sonrasını okumıyanın namazı olmaz»** hadîsi ile: **«Ümm-ül Kur'ânı oku»** ya'nî sadece Fâtihayı oku hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın Enesden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) arkasında namaz kıldım. Ebûbekir, Ömer ve Osmanın (radıyallahü anhüm) da arkalarında namaz kıldım. Elhamdü lillahi Rabbil-âlemîn... ile başlarlardı. Kıraatin başında veya sonunda Besmele okumazlardı.» hadîsidir. Yine Şeyhayn'ın hazreti Enesden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Onların hiçbirinden Besmeleyi okuduklarını işitmedim», İbni Hibbân ve Nesâî rivâyetlerinde: «Onların hiçbirinden Besmeleyi sesli olarak okuduklarını işitmedim» ve buna benzer hadîsler ile, Buhârînin ve başkalarının hazreti Enesden (radıyallahü anh) bildirdikleri: «**Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kıraati şöyle idi: Besmeleyi, çekerek, ya'ni uzatarak okurdu. Bismillâh'ı uzatır, er-Rahmân'ı uzatır ve er-Rahîmi uzatırdı.**» hadîsidir. İbni Abbâs, Ebû Hüreyre ve Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhüm) da böyle buyurdular. Hazreti Ömer, Alî ve İbni Zübeyr'den de (radıyallahü anhüm) böyle bildirilmiştir. O halde birinci hadîs, bütün yolları ile tahfîf, ikinci hadîs de bütün yolları ile teşdîddir. Böylece hal, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve Beyhakînin bildirdikleri: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) namaza kalktığında, iki elini omuzları hizâsına kadar kaldırır, sonra tekbir söyler ve bunu, rukû' tekbirini söylerken de yapardı.**» hadîsi, ve Buhârînin bildirdiği: «**Ellerini tahrîme tekbîri ve rükû'dan kalkınca kaldırırdı**» hadîsi, ve İmam Mâlikin bildirdiği : «**Rükû' için tekbir ettiği zaman**» rivâyeti ile, Beyhakînin Berâ bin Âzib'den (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) gördüm. Namaza başlayınca, ellerini kaldırırdı, bir daha kaldırmazdı**» hadîsi, ve İbni Mes'ûdun (radıyallahü anh) insanlara namaz kıldırdığı zaman: «Size elbette Resûlullahın namazını kıldırıyorum» kavlidir. Bu namazda ellerini bir defa kaldırdı. Ma'lûmdur ki, bu merfû' hükmündedir. Birinci hadîs teşdîd, ikincisi tahfîftir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin bildirdiği: «**Resûlullah, Semi'allahü limen hamideh deyince, ardından Allahümme Rabbenâ lekel-hamd derdi**» hadîsi ve onun bunun devamlılığını bildiren kavlidir. Alî (radıyallahü anh), İbni Sîrîn, Atâ ve Ebû Bürde de böyle buyurdu. Bununla, bir de Şeyhaynın bildirdiği: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «**İmam semi'allahü limen hamideh deyince, siz Allahümme Rabbenâ ve lekel-hamd deyiniz**» hadîsi, ve Beyhakînin bildirdiği: «**İmam Semi'allahü limen hamideh deyince, arkasında olan Rabbenâ lekel-hamd desin**» hadîsi ile, İmam-ı Şâfiînin bunu alıp: «Mü'minin bu iki zikr arasını birleştirmesi müstehabdır» kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) secde edince, dizlerini ellerinden önce yere koyardı, kalktığı zaman ise, ellerini dizlerinden önce kaldırırdı**» hadîsi, ve Ebû Dâ-

vudun bildirdiği: «**Doğrulduğu zaman, dizleri üzerine doğrulur ve oyluklarına dayanırdı**» hadîsi ile, Ebû Dâvudun ve Beyhakînin bildirdikleri: «Resûlullah buyurdu ki: «**Sizden biriniz secde edince, deve gibi çökmesin, ellerini, sonra dizlerini yere koysun**» hadîsidir. Birinci hadîs teşdîd, ikincisi secdeden kalkarken ellerine dayandığı için tahfîfdir. Böylece iki hadîs, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), secdelerde, iki el ayasını yere koymağı emretti**», ya'nî açık olarak, ve yine onun bildirdiği: «**Resûlullaha, secdede alınlarımızın ve ellerimizin hararetinden şikâyet ettik, bizi dinlemedi.**» ya'nî çıkar yol göstermedi» hadîsi ile, Beyhakînin bazı Sahâbeden bildirdiği: «**Ellerini çıkarmakta zorluk olduğu için, yenleri uzun bir kürk [paltonun yenleri] üzerine secde ederdi**» haberi ve İbrahîm-i Nehaî buyururdu ki: «Eshab-ı Kirâm, ellerini çıkarmadan palto ve pardesüleri üzerine secde ederlerdi», ve Beyhakînin bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) **dar bir kaftan giyiyordu. Taşın soğukluğundan korunmak için secdede ellerini onun üzerine koyardı**», yine onun bir rivâyetinde: «**Ayakları ve elleri yerden üşümesin diye sakınırdı**» hadîsidir. Ilk iki hadîs teşdîd, mukabilleri tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârî ve başkalarının, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), Celseden, ya'nî namazda otururken kalkmasına dâir, insanlar, o Resûlullah gibi namaz kılardı dedikleri, Mâlik bin Hüveyresin (radıyallahü anh) namazı için bildirilen: «**Başını ikinci secdeden kaldırınca, oturur, sonra yere dayanır kalkardı**» hadîsi ile, Beyhakînin Abdullah bin Ömerden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: «**Başını kaldırdığı zaman, secdeden ayaklarının ortasına dayanarak kalkardı**» ve: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) halsiz olduğu zaman ellerine dayanark kalkardı derdi**» hadîsidir. Birinci hadîs tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iki hadîs de Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), namazda oturduğu zaman sağ kolunu dizinin üzerine koyar, işâret parmağını kaldırır, onu biraz büker [eğik] tutar ve onu hareket ettirmeden dua okurdu.**» hadîsi ile, yine onun Vâil bin Hacerden bildirdiği: «**O Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) gördü; parmağını kaldırdı, onu hareket ettirir ve düâ ederdi.**» hadîsi ile, yine onun merfu'an bildirdiği: «**Namazda parmağını oynatmak şeytan için korkudur**» hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bu ikisinin tevcîhi, imamların kavillerini tevcîhde gelecektir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın Abdullah bin Mes'ûddan (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bana Kur'ândan bir sûreyi öğretir gibi, elim iki eli arasında olarak, teşehhüdü, Ettehıyâtüden... sonuna kadar öğretti**» hadîsi ile, Amr ibni Âs (radıyallahü anh) sahîh olarak Re-

sûlullah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) bildirir ki; Resûlullah buyurdu: **«İmam namazın son rek'atinde oturunca, teşehhüdden önce abdesti bozulursa, namazı tamam olmuştur»** bir rivâyette: **«Selâmdan önce abdesti bozulursa, namazı câiz olur»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. İkincisi zarûret ehlinin hâline, birincisi diğerlerine yorumlanır. İnsanlarda da ekseriyâ bu hâl vardır, ya'nî zarûret yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslimin ebû Mûse'l-eş'arîden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) teşehhüde oturunca ilk kelimesi et-Tahıyyatü lillâhi... olurdu»** hadîsi ile, Beyhakînin Câbirden ve iki rivâyetinin birinde Ömerden bildirdiği: **«Resûlullah bize teşehhüdü, Bismillahi ve billahi et-tehıyyâtü lillâhi... diye öğretirdi»** hadîsidir. Birincisi, Besmele olmadığı için tahfîf, ikinci o da dahil olduğundan teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Buhârî, Câbirden (radıyallahü anh) bildirilen hadîste yanlışlık vardır buyurur. O zaman, iş, ferd, ya'nî tek hadîs gibi, tek bir mertebeye râci' olur.

Biri de, Beyhakî ve başkalarının, merfu'ân bildirdikleri, biraz önce geçen: **«Namaz ancak Fâtiha ile olur»** hadîsi ile, Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) ve Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«İmamın arkasında namaz kılan için, imamın kırâ'ati kırâattir»** hadîsidir. Ben derim ki, bu büyüklerin hâline haml edilir. O büyükler, imamının kırâatini duyunca, kalbleri ile Allahü teâlânın huzurunda toplanırlar. Tıpkı bir kimsenin, imamının kırâatinden sonra kırâat etmesi gibi olur. Nitekim gelecektir ve bu imamının kırâati ile, kalbini, Allahü teâlânın huzûrunda bulunduramıyanın hâline haml olunur. Birinciyi söyliyenler, Abdullah bin Abbâs, İbni Mes'ûd, İbni Ömer, Sahâbe ve Tâbi'înden bir cemâattir (radıyallahü anhüm) Beyhakînin merfu'ân bildirdiği hadîsde: **«Sizi, imamınızın arkasında kırâat eder görüyorum?»** Evet, yâ Resûlallah dediler. Buyurdu ki: **«Yapmayınız, ancak Fâtiha okuyunuz. Çünkü onu okumıyanın namazı olmaz»**, bir rivâyette: **«Sesli okuyunca, yalnız Fâtiha okuyun»** diye geldi. Atâ (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki, imam sesli değil, sessiz okuduğu zaman, cemâat de kırâat eder. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhinde gelecektir ki, Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) namazda Allahü teâlânın ismini zikretmekle kırâat olarak yetinir ve Allahü teâlânın. **«Vezkûr isme Rabbihi fe sallâ okurdu.»** Zirâ bu, Rabbinin ismini zikr edince, kendinde cem'iyyet-i kalb [kalbini toparlamak] hâsıl olan kimseye haml olunur.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının hazreti Enesden bildirdiği: **«Resûlullah, bir kavme bed dua için, bir ay kunût okudu. Sonra sabah namazı hâric kunutu terk etti. Dünyâdan ayrılıncıya kadar bunu hiç bırakmadı»**, Buhârînin rivâyetinde: **«Resûlullah, sabah namazının son rek'âtında, semi-allahü limen hamideh dedikten sonra kunut okudu»** hadîsleri ile, Beyhakînin Abdullah bin Mes'uddan bildirdiği: **«Resûlullah namazlarda kunût oku-**

mazdı» hadîsi ve Ebû Muhalledin bildirdiği: «Abdullah ibni Ömerin arkasında sabah namazı kıldım. Kunut okumadı. Görüyorum ki, kunût okumuyorsun? dedim. Eshabımızdan hiç birinden bunu bulmadım dedi» haberidir. Birincisi teşdîd, ikincisi nesh oldu demeyene göre tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin merfu'an bildirdiği: **«Oyluk [dizden yukarısı] avrettir»** hadîsi ile, Şeyhayn'ın bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) elbisesini [dizliğini, şalvarını] oyluğundan açtı»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birincisinin, mürüvvet sâhibleri için teşrî', ikincisinin ümmetinden avam için olması mümkindir. Böylece iş bunda, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: «Resûlullaha tek elbise içinde namaz kılmak soruldu. **«Belki sizin iki elbiseniz [ya'nî alt ve üst] vardır»** buyurduğu hadîs ile, Müslimin merfu'ân bildirdiği: **«Sizden biriniz sakın tek elbise içinde namaz kılmasın»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın bildirdiği: «Resûlullaha namazda bir şey [namazı bozan bir şey] bulan kişi hakkında soruldu. **«Ses işitmeyince veya koku almayınca namazdan ayrılmaz»** buyurduğu hadîs ile, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Sizden biriniz namazda istifra eder veya çok kusarsa, namazdan çıksın, konuşmadıkça, abdest alıp, kaldığı yerden devâm etsin»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslimin ve başkalarının bildirdiği: **«Hazreti Câbir, Resûlullah namaz kılarken geldi ve selâm verdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) selâmına cevab olarak eliyle yere işâret etti»** hadîsi ile, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: **«Namaz kılana selâm verilirse, namazdan sonra cevab verir»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Birincisi devlet reisleri, vâliler gibi dünya büyüklerine, ikincisi selâmın geciktirilmesi veya alınmaması ile rencide olmıyan diğer kimselere yorumlanabilir.

Biri de, Müslimin ve başkalarının merfu'ân bildirdiği: **«Önünde, kadın, merkeb, siyah köpek geçmesini engelleyecek birşey yoksa [ya'nî bunlar önünden geçerse] kişi namazını keser»** hadîsi ile, yine Müslimin ve başkalarının hazreti Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği: **«Resûlullah gece namaz kılardı, ben ise, onunla kıble arasında, ölü gibi yatardım»** hadîsi ile, Buhârînin bildirdiği: **«Resûlullah namaz kılardı, önünde merkeb otlardı, önünden köpek geçerdi ve mâni' olmazdı»** hadîsi ile, hazreti Osmân ve Alînin (radıyallahü anhümâ): **«Müslimanın namazını birşey kesmez»** kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi nesih vardır demeyene tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Imam-ı Şâfi'înin (rahmetullahi aleyh) bildirdiği: Resûlullah

(sallallahü aleyhi ve sellem), evinde namazı kılıp, mescide gelen birine: **«Madem geldin, evinde namazı kılmış olsan da, insanlarla beraber namaz kıl»** buyurduğu ve benzeri şekilde cemâat olunca, namazın iâdesini âmir hadîslerle, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah, bir günde bir namazı iki defa kılmayın»** buyurduğu ve bir rivâyette: **«Bir farz namazı bir günde iki defa kılınmaz»** geldiği, hattâ İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) geldiği zaman, insanlar farz namazında olsalar, otururdu, onlarla namaz kılmazdı» haberidir. Bundan murâd, bir farz namazı, yalnız başına iki defa kılmayınız, yahud ikinci defa size farzdır şeklinde inanarak kılmayınız demek olabilir. İâdeyi bildiren hadîsler teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin Hasandan (rahmetullahi aleyh) rivâyet ettiği: «Buyurdu ki, sabah veya vitir namazında kunut'u unutan, ikinci rek'attan kalkıp oturmayana kıyâsla, sehiv secdesi yapar» kavli ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah, insanlara sabah namazını kıldırdı ve kunut okumadı»** hadîsidir. Beyhakî der ki, «Eshâbın hiç birisinden, kunutu terk edip, bunun için sehiv secdesi yaptığı hiçbir zaman bildirilmedi» kavlidir. Birinci eser teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine *râci' oldu.*

Biri de, Beyhakînin İmrân bin Hasîn'den (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki sehiv secdesinden sonra teşehhüd okur, sonra selâm verirdi»** hadîsi ile, yine Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah teşehhüd okumazdı»** hadîsi ve yine onun bildirdiği: **«Resûlullah iki secdeden önce teşehhüd okurdu»** hadîsleridir. Birinci hadîs, teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu iki kavlin tevcîhi, inşâallah, imamların sözlerinin arasını bulma bahsinde gelecek.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Abdesti olmıyanın namazı da yoktur. Üzerine Allahü teâlânın ismini söylemiyenin abdesti olmaz. Resûlullaha salât okumıyanın namazı olmaz»** hadisi ve Şa'binin buyurduğu: «Teşehhüdde Resûlullaha salavat okumıyan, namazını iâde etsin, yahud: Namazına sevâb verilmez» kavli ile, Ebû Mes'ûd-i Bedrînin (radıyallahü anh): «Namaz kılsam da, onda Resûlullaha (Muhammede) ve Âline salât okumasam, namazımı tamam olmamış görürüm» eseridir. Birinci hadîs ve beraberindekiler vücûb ve şart olmağa işâret, Ebû Mes'ûdun kavlinde noksanı ile beraber sahîh olmağa işâret vardır. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Namazın anahtarı abdest, tahrîmi tekbir, tahlîli selâmdır»**, ya'nî dünya işlerini yasaklıyan, namazın ilk tekbiridir; bunları tekrâr hâlî kılan namaz kılanın esselâmü aleyküm... deyip namazdan çıkmasıdır. Bununla İmam Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh: «Selâmdan murâd teşehhüddür» kavlidir. Bu ise, Abdullah bin Mes'-

ûdun kavlidir. Hattâ selâmdan önce abdesti bozulsa, namazı sahîhdir buyurdu. Birinci hadîs, ilk tefsîr üzere teşdîd, sonraki iki eser tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin (radıyallahü anhümâ) Ömer bin Hattâbdan (radıyallahü anh) bildirirler: İnsanlara akşam namazını kıldırdı, selâm verinciye kadar birşey okumadı. Selâm verince, kendisine, bir şey okumadın dediler. Buyurdu ki, akşama kadar deveyle uğraştım. Tekne tekne götürdüm. Nerdeyse akşam oluyordu. Onu sattım. Bağırsaklarını, derisini de sattım.» Nehâî buyurur ki, o namazı iâde etti, ya'nî yeniden kıldı. Diğerleri de iade ettiler kavli ile, Beyhakînin, Ömerden (radıyallahü anh) bildirdiği, kendisine bir şey okumadığı bildirilince, rükû' ve secdeler için ne dersiniz buyurdu. Soranlar ikisi de iyi idi dediler. O zaman bir beis yoktur buyurduğu kavil ile, Beyhakînin hazreti Alîden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Birisi hazreti Aliye gelip, ben namaz kıldım, ama birşey okumadım» deyince: «Rükû' ve secdeleri tamam yaptın mı?» buyurdu. Evet dedi. «Namazın tamamdır» buyurdu eserleridir. Birinci eser teşdîd, son iki eser tahfîf olup, böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun tevcihi, İnşâallah, imamların kavillerinin arasını bulmada gelecektir. Buradaki kırâatten, namazda okumadan muradın hadîslerin arasını birleştirerek, fâtihadan sonraki zamm-ı sûrenin, iâdenin ise, kendi ictihadı olması mümkindir.

Biri de, Şeyhaynın, cünübün imamlığı bâbında bildirdikleri: **«Resûlullah tahrime tekbîri ile namaza girdi. Sonra cünüb olduğunu hâtırladı. Ayrıldı. Gidip yıkandı ve geldi. Başından sular damlardı. İmam olup, cemâate namaz kıldırdı»**, ya'nî tahrîmenin iâdesini onlara emr etmedi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah insanlara namaz kıldırıyordu. Halbuki cünüb idi. Namazını iâde etti, cemâat da namazlarını iâde ettiler»** hadîsidir. Alî bin Ebû Tâlib de (radıyallahü anh) böyle dedi. Beyhakî bildirir: Hazreti Ömer (radıyallahü anh) sabah namazını kıldırdı. Halbuki cünüb idi. Kendisi iâde etti. Onlara iâde etmelerini emr etmedi. Resûlullahdan da bunun benzeri bildirildi. Lâkin küçük abdest hakkında idi. O halde birinci hadîs, eğer tahrimede girmişlerse, tahfîf, ikincisi Alînin (radıyallahü anh) eseri ile ve Resûlullahın ve Ömerin (radıyallahü anh) iâde edip, diğerlerinin iâde etmemesi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Misver bin Muhremenin kavlidir. Bunu Beyhakî bildiriyor: «Elbisesinde veya ayaklarına giydiği şeylerde necâset bulan kimse namazda ise, onu atsın ve namaza yeniden başlasın» kavli ile, Abdullah bin Omerin (radıyallahü anh) kavline göre, devam eder. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizanın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Sizden biriniz mescide gelince, na'lînlerini çevirsin ve altlarında necâset olup olmadığına baksın. Necâset bulursa, onları toprakla oğalasın, sonra onlarla namaz kılsın»** ha-

dîsi ile, Beyhakînin Ümm-i Selemeden (radıyallahü anhâ) etekleri uzun olup, necis yerde yürüyen kadının durumu soruldu. Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) buyurdu: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Yere sürünen kısmını yıkar.»** Ebû Hüreyreden (radıyallahü anh) bir rivâyetinde de: «Yâ Resûlallah, biz mescide gelmek isteriz, fakat necâsetli yollardan geçiyoruz» dediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Yolların kimi kimini temizler»** buyurdu. Beyhakînin merfu'ân bildirdiği hadîste: **«Sizden biriniz na'lînini, kötü, pis bir yere basarsa, toprak onun için temizleyicidir»** buyuruldu. Bununla beraber Imam-ı Şâfiî ve başkaları, yerde bulunan pislikten necâsat bulaşınca elbise ve na'lini [ayakkabıyı] yıkamak vâcibdiri almışlardır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslimin Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği: «**Resûlullah beni, elbisesinden meniyi oğuşturup izâle ederken gördü**» bir rivâyette: «**Ben oğuşturup, izâle ettim**», Beyhakînin bir başka rivâyetinde: «**Onu oğalarken beni gördü**», ya'nî Resûlullahın elbisesinden. «**Kuruyunca onu çitiledim**», hadîsi ile, Buhârînin hazreti Âişeden bildirdiği: «**Resûlullah, elbisesine meni bulaşsa, bulaşan kısmı su ile yıkardı, sonra namaza çıkardı, ben ise, elbisesindeki yıkanan yerin büyüklüğüne bakardım**» eseridir. Birincisi tahfîf, ikincisi ister menînin necâsetini yıkamak, ister temizlemek için olsun, teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: «**Bedevînin biri, mescidde küçük abdest bozdu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerine çok su dökülmesini emr etti**» hadîsi ile, Tabi'înin büyüklerinden Ebû Kulâbe'nin ve Ebû Hanîfenin kavline göre: «Yerin temizliği kurumasıdır» haberidir. Birinci hadîs teşdîd, eser ise tahfîfdir. Çünkü Ebû Hanîfe ve Ebû Kulâbe, bunun hakkında, Resûlullahdan kendilerine intikal eden birşey görmeselerdi, böyle buyurmazlardı. Bazıları ise ref'ini tasrîh ettiler. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Hâkimin bildirdiği hadîstir. Bu ise, Şeyhayn'ın şartlarına göre merfû'dur. «**Mescidin civârındaki, bir özürden değil, gerçek bir nidâ ile namaza daveti duyup, ona icâbet etmezse namazı olmaz**» hadîsi ile, Alînin (radıyallahü anh): «Mescide yakın olanın namazı ancak mescidde olur» buyurduğudur. Kendisine, mescide yakın, komşu olan kimdir? dediklerinde,: «Namaz da'vetini duyandır» buyurdu. Beyhakî der ki, bu merfû' olarak rivâyet edildi. Bununla Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) takrîrinden rivâyet edilen, «**Sahâbeden bazısı, namazı evinde yalnız kılardı ve Resûlullah ona, namazı iâde etmesini emr etmezdi**» haberidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği Abdullah Ibni Abbâs'ın (radıyallahü anhüma): «**Çocuk bâliğ olmayınca, imam olamaz**» kavli ile, Amr Ibni Selemeden bildirilen: «**Kavmine mescidlerde farz ve cenâze namazlarında**

imam olurdu, halbuki o zaman yedi veya altı yaşında idi» haberidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ömer bin Abdülazîzin, babası belli olmıyanın [veled-i zinânın] insanlara imam olmasını yasaklardı eseri ile, Şa'bî, Neha'î ve Zührîye göre imam olur kavlidir. Birinci eser teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir kimsenin saffın arkasında, yalnız namaz kıldığını gördü ve namazı iâde etmesini emr etti**» hadîsi ile, Buhârinin bildirdiği: «**Ebûbekr-i Sıddîk mescide girdi. Resûlullah rükû'da idi. Safda olmadan hemen rükû' etti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona: «Allahü teâlâ gayretini arttırsın, iâde etme**» buyurduğu hadîstir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Huzeyfenin (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullah İmamın yüksek yerde, namaza durmasını men etti**», yine merfû' bir rivâyetinde: «*İmam, cemâatinin bulunduğu yerden daha yüksek bir şey üzerinde namaz kılamaz*» hadîsi ile, Beyhakînin, Tevâ'menin kölesi Sâlihden bildirdiği: «Ben namaz kılıyordum. Ebû Hüreyre de mescidin üzerinde kılıyordu. Cemâatle kılıyorduk ve bu farz namazı idi» eseridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birincisinin kibir olarak bunu yapmasına yorumlanması doğrudur. İkinci ise, böyle bir niyyetle değildir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin Abdullah bin Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) bildirdiği,: «**Resûlullah, kırk kişi ile Cum'a namazı kıldı**» hadîsidir. Sahâbe ve Tabi'înden bir cemâ'at da böyle buyurdu. Bununla, Beyhakînin merfû'an haber verdiği: «**Elli kişiden azla Cum'a olmaz**» hadîsi ve Beyhakînin Ümm-i Abdullah-i Devsiyyeden bildirdiği: «**Resûlullah, içinde kırk kişi de bulunsa, Cum'a namazı her köye vâcibdir.**» buyurdu hadîsidir. Alî bin ebû Tâlib (radıyallahü anh) buyurdu ki: Cum'a ve teşrîk [ya'nî kurban bayramı namazı] ancak şehirdeki büyük câmi'de kılınır. «Ve eserde buna benzer gelmiş olanlar. Birincisi, ilâveleri ile beraber, vâcib olmaması bakımından tahfîf, ikincisi beraberindekilerle vâcib olması bakımından teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Tirmizî, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Fıtır ve kurban bayramı namazlarında, namazın tekbîrlerinden ayrı olarak, birinci rek'atta yedi, ikincide beş tekbîr daha getirirdi**» hadîsi ile, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: «**Resûlullah kurban ve Fıtır bayramı namazlarında, cenâze namazındaki gibi dört tekbîr getirirdi**» hadîsidir. Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) buyururdu: İki bayram namazlarının tekbîrleri, birinci rek'atlarında beş, ikinci rek'atların-

da dörttür.»Birinci hadîs sayı bakımından teşdîd, ikincisi ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) güneş tutulması olduğu zaman namaz kılar, her rek'atında dört rükû' ederdi»**, bir rivâyette: **«Beş rükû' ederdi»**, bir rivâyette: **«Üç rükû' ederdi»** hadîsi ile, Buhârînin bildirdiği: **«Resûlullah, oğlu İbrahimin vefât ettiği gün, vâki' olan güneş tutulması zamanında, iki rek'at namaz kıldı. Her rek'atta bir rükû' eyledi»** hadîsidir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) buyurdu ki, **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), güneş tutulduğu zaman iki rek'at namaz kıldı. Her rek'atında ikişer defa rükû' eyledi.»** Birincisi bütün yolları ile teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakî hazreti Ömerden rivâyet eyledi: Ömer (radıyallahü anh) zelzele olunca, karanlık olması veyâ bir kimsenin ölmesi gibi âyet, ya'nî alâmetler, işâretler vâki' olunca namaz kılmazdı» eseri ile, İmâm-ı Şâfiî ve başkalarının bildirdiği: Hazreti Alî (radıyallahü anh) zelzele olunca, her rek'atında dört secde olmak üzere altı rek'at ve her rek'atında iki secde olmak üzere beş rek'at ve ayrıca iki secde ile bir rekat namaz kılardı.» rivâyettir. Bunun bir benzeri de, Abdullah ibni Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) sâbit olmuştur. Nitekim yine ondan sâbittir ki, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) zevcelerinden biri vefât edince, kendisine haber ulaşır ulaşmaz, secde etmiştir. Sebebini sorduklarında: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Bir âyet, alâmet görünce, secde ediniz»** buyurdu. Resûlullahın hanımlarının gitmesinden daha büyük hangi âyet olur» dedi. Bu güneş doğmadan önce olmuştu. Ömerin (radıyallahü anh) eseri tahfîf, Alînin (radıyallahü anh) ve beraberindekilerin eseri teşdîddir. İkincisinin, âyetlerin tesir ettiği ve şeylerin vuku'unda Allahü teâlâdan korkusunun arttığı kimse için haml etmek doğru olur. Burada secdeler, tıpkı ateş üzerine dökülen suyun, ateşin harâretini hafifletmesi gibi olur. Birincisini ise, böyle bir korkusu olmıyana yorumlamak mümkindir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkasının, merfu'ân bildirdiği: **«Kişi ile şirk ve küfr arasında, namazı terk vardır»** ve Beyhakînin rivâyetinde: **«Namazı terk eden kâfir olur»** kısmı da olmak üzere olan hadîsle, kâfir olmıyacağını, yani mü'mini islâmdan çıkarmıyacağını bildiren hadîslerdir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece bunda, hâl, Mîzânın iki mertebesine raci' oldu.

Biri de, Buhârî ve başkasının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Uhud şehidlerini kanlı halde gömdü, üzerlerine namaz kılmadı, onları yıkamadılar»** hadîsi ile, Beyhakî ve başkasının bildirdiği: **«Resûlullah, Uhud şehidleri üzerine namaz kıldı»** hadîsidir. Eğer birinci hadîs sâbit ise, tahfîf olur, ikinci hadîs de sâbit ise, teşdîd olur. İki hadîs de sâbit

ise, harb bittikten sonra, şehîd olanlar üzerine namaza hamî edilir, yahud sâdece duaya hamledilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine racî' olur. O halde teşdîd, mutâd olan cenâze namazı, tahfîf de sadece duadır.

Biri de, Şeyhayn'ın merfu'ân bildirdiği: «**Cenâze gördüğünüz zaman sizi geçinciye kadar, yahud yere konuncıya kadar, ayağa kalkınız**» ve Beyhakînin rivâyetinde buna: «**Eğer sizden biriniz cenâze ile gitmiyorsanız**» ifâdesinin de ekli olduğu ve Şeyhayn'ın bildirdiği: «Resûlullahın yanından cenâze geçiyordu. Ayağa kalktı. Bu bir yahudî cenâzesidir» dediklerinde: «**İnsan değil midir?**» buyurduğu ve Beyhakînin rivâyetinde: «**Sâhibi için kalktım**» ve benzeri cenâze için kalkmayı bildiren hadîslerle, Şâfi'î, Mâlik ve Müslimin bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) cenâze için ayağa kalkardı, sonra kalkmayı terk etti**», gördüğü zaman kalkmadı hadîsidir. Eğer bunun, öncekini nesh ettiği sâbit değil ise, tahfîfdir ve evvelki teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Necâşinin [Habeş padişahıdır] cenâze namazını dört tekbîrle kıldı**» ve Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah bir mezar yanında namaz kılıp, dört tekbîr getirdi**» ve benzeri hadîslerle, Müslim ve başkalarının bildirdiği: «**Resûlullah bazı eshâbının cenâze namazında beş tekbîr getirdi**» hadîsi ve hazreti Alî (radıyallahü anh), Sehl ibni Hanîfin cenâze namazını kıldı ve altı tekbîr getirdi ve sonra insanlara dönüp: Bu Bedirde bulunanlardandır buyurduğu eseri ve Beyhakînin rivâyetinde: «**Hazreti Alî (radıyallahü anh) Ebû Katâdenin (radıyallahü anh) namazını kıldı, yedi defa tekbîr getirdi. O da Bedirde bulunanlardan idi. Âlimler buyurdular ki, Sahâbenin çoğu, cenâze namazında dört tekbîr vardır dediler. Dörtten yukarısı için bir nesh olma sâbit olmayınca, evvelki tahfîf, diğerleri teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.**

Biri de, Müslim ve başkasının Ukbe bin Âmirden (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullah bizi üç zamanda namaz kılmaktan veya ölülerimizi defn etmekten men ederdi. Bunlardan birini güneşin batmağa yaklaştığı zaman olarak bildirdi**» hadîsi ile, yine Müslimin ve başkalarının bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbından birçoğunu gece defn etti ve Eshâbına takrîri bunun üzerine oldu haberi ile, Ukbeden naklolunan, kendisine gece defn olurmu denildiğinde, Ebûbekir (radıyallahü anh) gece defn olundu dedi.» haberidir. Birincisi tahfîf, ikincisi, gecenin zorluğundan korkan için teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah bir cenâzenin namazını kıldı ve bir selâm verdi**» hadîsi ile, yine onun Abdullah bin ebî Evfâ'dan (radıyallahü anh) bildirdiği: «**Resûlullah bir cenâzenin namazını kıldı ve sağına ve soluna selâm verdi. Tıpkı rükû' ve secdeli namazlar gibi**» hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Beyhakînin Ebû Ümâme bin Sehîlden (radıyallahü anh) bildirdiği, cenâze namazı kıldığı zaman, hafîf selâm

verirdi ile, İbni Ömer cenâze namazı kıldığı zaman, selâmını yanındakiler duyardı eserleri de böyledir. Yine iş, Mîzânda olduğu gibi, tahfîf ve teşdide rücû' eyledi. Cehrî, sesli olanı, insanların kuvvetlilerine, sessiz olanı, bu mevtâya üzülen ve kendisini korku ve dehşet kaplayıp, sesli söylemeğe gücü yetmeyene yorumlamak doğru olur. Nitekim Selef-i sâlihîn böyle idi. Hattâ onlardan biri, çok olurdu ki, bir cenâzenin namazını kılsa, yürüyecek hâli kalmaz ve onu tabutla geri getirirlerdi.

Biri de, Müslim ve başkalarının hazreti Âlşeden, merfû'an bildirdikleri: **«Resûlullah, Sehl ibni Beydânın cenâze namazını mescidde kıldı»**, insanlardan bazıları bunu beğenmeyince, Hazreti Âişe: «Bu insanlara ne oldu, çok çabuk unutuyorlar» buyurdu ve, Beyhakînin bildirdiği: **«Ebûbekir ve Omer (radıyallahü anhümâ) mescidde cenâze namazı kıldılar»** eseri ile Tev'emenin Ebû Hüreyreden bildirdiği: Resûlullah buyurdu ki: **«Cenâze namazını mescidde kılana birşey yoktur»** hadîsidir. Sâlih buyurdu ki, cenâzeyi mescide koymuşlardı. Ebû Hüreyreyi gördüm. Mescidden başka yer bulamadı. Ayrıldı ve Cenâzenin namazını kılmadı.» Birinci hadîs ilâveleri ile beraber tahfîf, ikincisi teşdiddir, iki hükümden biri nesh edilmemişse. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun açıklaması, mezheblerin kavillerinin arasını bulma bahsinde gelecek.

Biri de, Müslimin merfu'ân bildirdiği: **«Vâcib olunca, sesle ağlamayınız»**, ya Resûlallah, buradaki vâcib nedir? dediklerinde: «Ölüm olunca demektir» buyurduğu hadîs ile, Buhârînin hazreti Enesten bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem). Câfer-i Tayyârın, Zeyd bin Hârisenin ve Abdullah bin Revâha'nın (radıyallahü anhüm) ölüm, ya'nî şehidlik haberini duyunca, mübârek iki gözünden yaşlar aktı.»** hadîsi ile, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) annesinin kabrini ziyâret etti, ağladı ve yanındakileri de ağlattı»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Hazreti Ömer, kadınların cenâzeye ağlamalarını yasak etti. O zaman Resûlullah ona, ey Ömer, onları bırak, çünkü göz ağlayıcı ve yaş dökücüdür. Nefs musibettir, zaman ise yakındır»** buyurduğu hadîsi ile Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olan: **«Allahü teâlâ, göz yaşı ve kalb üzüntüsü ile azâb etmez. Sonra dilini gösterip: «Lâkin bununla azâb veya rahmet eder»** buyurduğu hadîstir. Birinci hadîs, sadece ölünceye kadar ağlamanın mubah olduğunu bildirerek teşdîd, ikincisi ölümden önce ve sonra ağlamanın mubahlığını bildirerek tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının Ümm-i Atıyye'den (radıyallahü anhâ) bildirdiği: **«Cenâzeye tabi' olmaktan men'olunduk biz kasd olunmadık»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) oturup cenâzeye bakan kadınlar gördü. Taşıyanlar arasında bulundunuz mu? buyurdu. Hayır dediler. Su taşıyanlar arasında bulundunuz mu? Buyurdu. Hayır dediler. Yıkayanlar arasında bulundunuz mu? buyurdu. Hayır de-**

diler. O halde sevablı değil, günâhlı olarak geri dönünüz» buyurduğu hadîs ile, Yine: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kızı Fâtımayı (radıyallahü anhâ) ta'ziyeden dönerken gördü. **«Nefsim [ruhûm] yed-i kudretinde olana yemîn ederim ki, onlarla beraber kabristana kadar varsaydın, babanın ceddi Cenneti görmeyince, sen de göremezdin»** buyurduğu hadîstir. Umm-i Atiyyenin, biz kasd olunmadık, bize lâzım kılınmadı sözü tahfîf, **sevablı değil, günâhlı** sözü ve sonrakiler, yasak olmada teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

FASIL — 39 —

Mizânın iki mertebesinin zekâttan oruca kadar misâlleri :

Bunlardan biri, Beyhakînin Ibni Ömerden (radıyallahü anhümâ) bildiği: «Kölenin ve mükâtebin [belirli bir mikdar para ödeyip âzâd olacak köle] malında, âzâd olunciya kadar zekât yoktur» kavli, ve yine ondan, kölenin malında zekât var mıdır? sorulduğunda: «Her müslimanın malında zekât vardır, ikiyüzde beş, fazlası bu hesab, ya'nî kırk da bir hesabiyledir», ya'nî ikiyüz dirhem gümüşe [yirmi miskal altına 96 gr.] zekât düşer kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birincisinin, bahil, cimri köleye haml olunması doğru olur. İkincisi ise, umûmîyet bakımından olup, kerem sâhibi ve cömerd köleye yorumlanır. Şu cihetten ki, zekât, bu malın kendisine [aynına] bağlanmıştır, mükellefe değil. Ayrıca köle de, efendisi gibi Allahın kuludur. Efendi Allahü teâlânın malında Onun halefi olduğu gibi, köle de, küçük efendisinin malında onun halefidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcl' oldu.

Biri de, Ebû Dâvud, Beyhakî ve diğerlerinin Sadakalar [zekâtlar] bahsinde: «Muaz bin Cebelden (radıyallahü anh) bildirdikleri: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu Yemene gönderince, tahıldan tahıl, koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır al»** buyurduğu hadîs ile, Beyhakînin Tâvusdan bildirdiği: Muâz bin Cebel dedi ki, zekât yerine, bana elbise getirin», bir rivâyette: «Cizye yerine, çünkü o size daha kolaydır ve Medînedeki Muhâcirler için daha hayırlıdır» eseridir. Her cinsin aynından vâcibi almak üzere tensîs olduğundan, ve bazı hadîslerde hayvanlarda muayyen bedele nakli bulunması yönünden, birincisi teşdîddir. İkincisi ise, mütekavvim maldan, kendi cinsinden başka cinsten alınması olduğundan tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu, eğer iki rivâyetten birinin neshi sâbit olmadıysa, yahud zekât yerine cizye rivâyeti sahîh ise. Yine Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zekâttan olan bir senelik deve yavrusunun yanına gelip, kızdı ve: «Allah bu devenin sâhibini katletsin buyurdu. Yâ Resûlallah, ben bunu iki devenin yerine zekât olarak getirdim. Öyleyse, peki buyurdu»,** bir rivâyette: **«Zekât devele-**

rinde büyük örgüçlü dişi bir deve gördü. Zekât alan kimse, deveye bedel aldım dedi. Resûlullah sükût etti.» Bundan zekât mallarında kıymetini almanın câiz olduğu anlaşılmaktadır.

Biri de, Şeyhayn'ın bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Müslimana, kölesi ve atı için, zekât yoktur»** ve Beyhakînin ve başkasının merfu'ân rivâyetinde: **«At ve kölede zekât yoktur. Ancak köle için sadaka-i fıtır [fıtra] vardır.»** hadîsi ile, Müslim ve başkalarının merfu'ân bildirdikleri: **«Altın ve gümüş sâhiblerinden, hakkını vermiyen olmaz. hadisini buyururlarken, yâ Resûlallah, at için nasıldır? dediler. Buyurdu ki:** At üçtür: Kişi için günâhdır, kişi için sevabdır. Kişi için örtüdür, perdedir. **Perde oluşu şöyledir ki, kişi onu Allah yoluna rabt eder sonra, sırtlarındaki ve boyunlarındaki Allahın hakkını unutmaz»** bir rivâyette: **«Sırtlarındaki, karınlarındaki, zorluk ve kolaylıklarındaki Allah'ın hakkını unutmaz»** hadîsi ile, Beyhakînin merfuân bildirdiği: **«Çayırda otlıyan her at için bir dinâr [altın] zekât vardır»** hadîsidir. Birinci ve ona ekli olanlar, afv olunmaklarıyle tahfif, ikincisi ve beraberinde olanlar teşdîddir. Böylece iş, şerîatin iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin ebû Mûsâdan ve Muâzdan (radıyallahü anhümâ) bildirdikleri: **«Resûlullah bu ikisini Yemene gönderdiği zaman, kendilerine buyurdu ki: Yalnız şu dört sınıfdan zekât alın: Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma»** hadîsi ile, Şâfiînin ve Mâlikin, İbni Şihâb-i Zührîden bildirdikleri: «Zeytinden onda birdir. Zeytinini sıktığı gün alınır. Bu da yağmur ve akarsuyun suladığı zeytindendir. Sulanmıyan hurmadan da onda birdir Dolab ile, ya'nî kuyudan su çekerek sulananlar için yirmide birdir» kavlidir. Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) böyle buyurdu. Daneleri beş vesk [Bir vesk bir deve yükü, ya'nî 250 litredir] olunca, sıkılır ve yağının onda biri alınır» kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Abdullah bin Ömerden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Balın her on tuluku [deriden yapılmış bir ölçektir] için bir tuluk verilir»**, bir rivâyetinde: Birisi, Resûlullaha, ya Resûlallah, benim arılarım vardır? dedi. **«Uşrunu [onda birini] ver»** buyurdu. **Yâ Resûlallah, arıların olduğu dağı bana tahsis et dedi. O da etti,** hadisi ile, Şâfii ve Mâlikin bildirdiği: «Ömer bin Abdülazize bir kimse gelip,: «Bala zekât var mı?» dedi. «Hayır, sirke ve balda zekât yoktur» buyurdu. Alî, Muâz ve Hasan da (radıyallahü anhüm) böyle buyurdular. Birincisi teşdîd, ikincisi, berâberinde olanlarla, neshi sâbit değilse, tahfîfdir.

Biri de, Beyhakînin hazreti Ömerden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Sebzelerde zekât yoktur»**, hazreti Alîden rivâyette: **«Yeşillik ve sebzelerde zekât yoktur».** Atâ da böyle buyurdu. Ve dedi ki, sebzelerin hiçbirinde zekât yoktur. Meyvelerin hepsinde ise zekât vardır.» hadîsi ile, Müslim

ve başkalarının bildirdiği: **«Yağmur suyu ve akarsu ile beslenenlerin hepsinde zekât vardır»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Beyhakînin Ömer bin Hattâbdan (radıyallahü anh) bildirdiği: «Kadınların ziynet eşyalarında zekât yoktur» rivâyeti ile, Beyhakînin hazreti Ömerden bildirdiği: «Ebû Mûsel Eş'arîye mektûb yazıp, tarafından müsliman kadınların ziynet eşyalarının zekâtını vermeleri sağlansın dedi.» Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: Süs eşyası gümüşten ise, ikiyüz dirhem olunca [altından 96 gr. olunca] zekâtı verilir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi örfen fakîr olan kadına, ikincisi varlıklı ve zengin olana yorumlanırsa doğrudur.

Biri de, Beyhakînin Ibni Ömerden (radıyallahü anhümâ) ve başkalarından bildirdiğinde, onlar buyururlardı ki, «Bir malı borç verene sağlam elde bulunursa, her bir sene için zekâtını vermek lâzım olur» buyururlardı. Ibni Ömer ve Osmandan (radıyallahü anhümâ) bildirilen bir rivâyette: «Sağlam elde bulunan bir borç, elinizde olan gibidir. Şübheli olan borcun, ele geçmeyince, zekâtı yoktur» kavli ile, Atâ ve diğerlerinin: «Borcun için sana zekât yoktur, kudretli zenginin elinde olsa da» buyurduğudur. Hazreti Ömer, Âişe ve Ikrime (radıyallahü anhüm) da böyle dediler. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin ve diğerlerinin Abdullah bin Ömerden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ramazan sadakasını, [sadaka-ı fıtrı], hurmadan ve arpadan birer sa' olarak farz kıldı»**, bir rivâyette: **«Yiyecekten bir sa', arpadan bir sa', hurmadan bir sa', peynirden bir sa', kuru üzümden bir sa'dır.** [Sa' = 1040 dirhemdir. 4,2 litre eder]. hadîsi ile, Beyhakînin ve Ebû Dâvudun, sahîhse bildirdikleri: **«Undan da bir sa'»** hadîsidir. Birincisi, hubûbattan verilecek olanı tayin bakımından teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın hazreti Âişeden bildirdiği: «Buyurdu ki, Resûlullah buyurdu: **«Kadın kocasının evinde, fesad etmeden, yerse, ona da, kocasına da sevab vardır.»** bir rivâyette: **«Malı koruyana da, kesb ettiği ve infâk ettiğine böyle sevab vardır. Sevabları birbirinden az değildir»** hadîsi ile, Beyhakinin Ebû Hüreyreden bildirdiği: «Kocasının evinden tasadduk eden kadının hâli nedir?» sorulduğunda; Hayır, ancak kendi azıkından, kendi malından verir. Sevab ise ikisinin olur. Kadına, kocasından izinsiz, kocasının malından sadaka vermek halâl değildir» ve benzeri eserlerdir. Birincisi kadın için tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini, cömerd ve yaptığına râzı olan erkeğin hanımına, ikincisini cimri adamın hanımına yorumlamak doğru olur.

Biri de, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«İnsanlardan birşey isteme-**

yın. İnsanlardan, mallarını artırmak istiyen, ancak ateş koru istemiş olur, ondan malı ister azalsın, ister çoğalsın» hadîsi ile, Beyhakî ve başkalarının Ferâsîden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Resûlullaha, isteyeyim mi, ya'ni dileneyim mi? dedim. Dilenci değilsen, hayır. Mecbûr isen, sâlihlerden iste» buyurduğu, ve bir rivâyette: «Dilencilik, kıyâmet günü, sâhibinin yüzünde yara,» bir rivâyette: «Tırmalamadır. İstiyen bunu yüzünde bırakır, istiyen terk eder. Ancak çaresiz kalınca ister. Yahud makam sâhibi birinden ister» hadîsi ile, yine Beyhakînin bildirdiği: «Veren, muhtac olan alandan üstün değildir» hadîsidir. Birincisinde teşdîd, mukabilinde ise, göründüğü gibi tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

FASIL — 40 —

Orucdan hacca kadar Mîzânın iki mertebesine misaller:

Bunlardan biri, Müslimin hazreti Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize gelir ve yiyecek bir şeyiniz var mı? buyururdu. Hayır derdim. Bunun üzerine, ben orucluyum», bir rivâyette: «Öyleyse oruc tutayım» hadîsi ile, Şâfiî ve Beyhakînin, Hüzeyfe'den (radıyallahü anh) bildirdikleri: «Zevâl vaktinden sonra oruc tutmak isterse, tutardı [ya'nî o zamana kadar yemeyip, niyyet de etmeyip, o zaman bugün oruc tutayım dese tutardı] kavli ile, İbni Mes'ûdun (radıyallahü anh): «Sizden biriniz yemedikçe ve içmedikçe, muhayyerdir» kavilleridir. Birincisi, zevâlden önce niyyet şartını gösterdiğinden teşdîd, ikincisi, niyyete, zevâlden önce ve sonra akşama kadar olur demekle tahfîfdir. Nâfile oruca, gece niyyet etmek lâzımdır diyenin delîli, Resûlullahın: «Fecirden önce oruca niyyet etmiyenin, orucu olmaz» hadîs-i şerîfidir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin hazreti Âişeden bildirdiği: «Şübheli günde [Şa'banın otuzunda] oruc tutanın orucu nasıl olur? diye kendisine sorulduğunda: «Şaban ayında bir gün oruç tutmağı, Ramazandan bir gün oruc yemekten daha çok severim» hadîsi ile, Beyhakînin Ebû Hüreyreden merfu'ân bildirdiği: «Şa'banın onbeşi geçince, Ramazan-ı Şerîf gelinciye kadar, oruc tutmayınız,» bir rivâyette: «Şa'ban yarı olunca, oruc tutmayınız», ve Beyhakînin Ebû Hüreyreden bir başka rivâyette bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ramazana bir-iki gün kala oruc tutmağı [Ramazan-ı Şerîfi karşılamağı] yasakladı. Ancak, oruc tutmağa devam edip, bu bir-iki gün kalınca, orucuna devam eden hariç» hadîsi ile, Ebû Hüreyrenin: «Yevm-i şek=şübheli günde oruc tutan, Ebûl Kasıma (sallallahü aleyhi ve sellem) âsi olmuş olur» kavlidir. Birincisi, Şa'ban ayında oruc tutmak hakkında tahfîf, ikincisi, onda orucun men'i hakkında teşdîddir.

Dört mezheb imâmının kavillerinin tevcîhi, sözlerinin arasını bulmada gelecek. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Şeyhayn'ın, hazreti Âişeden bildirdiği: **«Resûlullah, Ramazan-ı Şerifin gecesinde ihtilâm sebebiyle değil, cimâ' sebebiyle sabah vaktine, cünüb olarak girer, Ortaklık ağarmaya başlayınca yıkanır, ve oruc tutardı»** hadîsi ile, Beyhakînin rivâyet eylediği, Ebû Hüreyrenin: «Cünüb oruca başlıyan, o gün oruc tutmaz» kavlidir. Eğer Ebû Hüreyrenin kavlinin neshi sâbit olmadıysa, iş, Mizânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Ebû Dâvud ve Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Kendiliğinden kay eden, kusan kimse, o günün orucunu kazâ etmez, zorlıyarak kusan ise kazâ eder»** hadîsi ile, Beyhakînin Ebû Derdâdan (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) oruclu iken kay etti ve orucunu açtı»** hadîsi ile, yine onun merfu'ân bildirdiği: **«İstifra eden ve ihtilâm olan, orucunu açmaz»** hadîsidir. Rivâyetler tahfîf ve teşdîd ve tafsîl arasındadır. Gördüğünüz gibi iş, gene Mîzânın iki mertebesine râci' olmaktadır.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Seferde oruclu olmak, birden, ihsândan, iyilikten değildir»** hadîsi ile, Şeyhayn'ın bildirdiği: **«Resûlullah seferde şiddetli sıcakda oruc tutardı»** hadîsi ve Müslimin, ebû Saîd-i Hudrîden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Ramazan-ı şerîfde Resûlullah ile gazâda idik. Kimimiz oruclu idik, kimimiz değildik. Oruc tutan tutmıyandan, tutmıyan da tutandan gücenmezdi»** hadîsidir. Kendinde tutma kuvveti gören tutarsa iyi olur. Kendini kuvvetsiz, güçsüz hisseden tutmaz. Bu da iyidir. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) dilenciye: «Oruc tutmazsan ruhsattır, tutarsan efdaldir» buyururdu. Birincisi tahfîf, ikincisi, tafsîlî hadîsin iki şıkkından birinde olsa da, teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Beyhakînin, Hüseyin bin Hâris-i Cedelîden rivâyetidir: Der ki Mekke hatîbinden duydum. Buyurdu ki: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize, gökte ayı görmekle oruca başlamamızı, biz görmediğimiz zaman, iki âdil şâhidin şehâdeti ile, yine oruca başlamamızı ahd etti»** sonra: **«Sizin içinizde, Allahü teâlâyı ve Resûlünü benden iyi bilen vardır ve o buna, Resûlullahdan şâhiddir»** deyip, eli ile bir kimseyi gösterdi. Beyhakî der ki, o kişi, hazreti Ömerin oğlu Abdullah idi. Bununla Beyhakînin hazreti Ömer ve Berâ bin Âzibden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: **«Bu ikisi, Ramazan ayının hilâlini görmede, bir kişinin şâhidliğini kabûl ederler ve insanlara oruç tutmalarını söylerlerdi»** hadîsidir. Birincisi, şâhidlerde sayı şartı olmak bakımından teşdîd, oruc yönünden işe tahfîfdir, ikinci ise bunun aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Şeyhaynın hazreti Âişeden merfu'ân bildirdiği: **«Ölüp de, üzerinde oruc borcu olanın orucunu velîsi tutar»** hadîsi ile, Beyhakînin hazreti Âişe ve İbni Abbâsdan bildirdiği: **«Bir kimse, başkası nâmına oruc**

tutamaz» ve yine hazreti Âişeden bildirilen: «**Ölülerinizin oruclarını tutmayınız, onlar için yemek yediriniz**» haberidir. Birincisi oruc için tahfîf, ikincisi yemek yedirmekle teşdîddir. Hâli vakti yerinde olan ve zenginler için, tersi olmak da sahîhdir. Çünkü onlara göre, yemek yedirmek, oruc tutmaktan hafîftir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin hazreti Âişe ve Ebû Ubeyde bin Cerrâhdan bildirdiği: «**Bu ikisi buyururlardı ki**, üzerinde Ramazan borcu olan, isterse ayrı ayrı, isterse birbiri ardından kazâ eder» rivâyeti ile, Beyhakînin Ebû Hüreyreden merfu'ân bildirdiği: «**Üzerinde Ramazan orucu borcu olan, birbiri ardından tutsun, arada orucunu yemesin**» hadîsidir. Hazret-i Alî ve İbni Omer de böyle buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Ömer bin Ubeydullah bin ebû Râfi'den bildirdiği: «**Resûlullah oruclu iken, sürme taşı ile sürmelenir ve: Sürme taşı kullanınız. Çünkü o gözü parlatır ve kirpikleri büyütür, uzatır**» buyururdu, hadîsi ile, Buhârînin Târihinde ve Beyhakînin Ebû Nu'mân-ı Ensârîden bildirdiği: Babam bana dedemden bildirdi ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Oruclu iken, gündüz sürmelenme. Gece sürme kullan. Sürme taşı, göze parlaklık verir ve kirpikleri büyütür**» buyurduğu hadîstir. Birincisi, oruclu iken sürme kullanmağa izin bakımından tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Buhârînin bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), oruclu iken kan aldırdı**» hadîsi ile, yine onun merfu'ân bildirdiği: «**Kan alanın da aldıranın da orucu bozulur**» hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi neshi sâbit olmadıysa teşdîddir. Bunun tevcîhi, mezheb imamlarının kavilleri arasını bulmada gelecektir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Müslim ve başkasının, hazreti Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirdiği: «**Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) hurma, yağ ve keş karışımı getirdi, ondan yedi ve: «Oruclu olarak sabahlamıştım»** buyurduğu hadîs ile, yine Âişenin (radıyallahü anhâ) bildirdiği: «Bize heys, ya'nî hurma, yağ ve keş, [yahud un] karışımı hediye ettiler. Oruclu olarak sabahladım» Resûlullah: «**Ondan ye ve yerine bir gün oruc tut**» buyurduğu hadîstir. Eğer ona kazâ etmesi emri sâbit ise, birincisi tahfîf, ikincisi teşdîd olur. Çünkü vâcib değil, mendub olma ihtimâli vardır. Aksi ise şart olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin, hazreti Âişe, ibni Abbâs ve başkalarından bildirdiği: «**İtikâf, ancak orucla olur**» rivâyeti ile, Beyhakînin İbni Ömerden merfu'ân bildirdiği: «**İtikâf edenin oruclu olması şart değildir, ancak mu'tekif orucu kendi üzerine gerekli kılar**» hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

FASIL — 41 —

Hac'dan Bey' [alış-veriş] bahsine kadar Mizânın iki mertebesine misaller :

Bunlardan biri, Müslim ve başkalarının Islâm hadîsinde bildirdikleri: «Cebrâil aleyhisselâm, ey Muhammed, İslâm nedir? sorduğunda, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «İslâm, senin Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah demen, namaz kılman, zekât vermen, Kâbeyi hac ve Umre yapman, cenâbetten temizlenmen, abdesti tamam alman ve Ramazanda oruc tutmandır»... buyurduğu hadîs ve Beyhakînin Benî Âmirden bir kimseden bildirdiği: «Yâ Resûlullah, benim babam çok yaşlıdır. Hacca, Umreye, bir yerden başka yere gitmeğe tâkati yoktur. Ne yapayım? dedikte, Resûlullah: Baban için sen hac ve Umre yap» buyurduğu hadîstir. Abdullah bin Avn, Bakara sûresi yüzdoksanaltıncı: «Haccı da, Umreyi de, Allah için, farz ve sünnetleriyle tam yapın» âyetini okuyordu. O halde, Umre de, hac gibi vâcibdir, ya'nî farzdır haberi ile, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: «Hac cihâddır, Umre ise nâfiledir» hadîsi ve yine onun bildirdiği ve Câbirden (radıyallahü anh) rivâyet ettiği: «Yâ Resûlallah, Umre vâcib ve farzları haccın farzları gibi midir?» dedim. Buyurdu ki: «Hayır! Umre edersen, senin için hayırlı olur» hadîsidir. Şa'bî Umre tetavvu', ya'nî nâfile ibâdettir buyurdu. Birincisi Umre hakkında teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Müslimin Esmâ binti Ebûbekirden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: «İhrâm olarak asfurla boyanmış renkli elbise giyerdi. İçinde za'feran yoktu» rivâyeti, Beyhakînin, hazreti Âişeden bildirdiği: İhramda iken hafif asfurla boyanmış elbise giyerdi» rivâyeti ile, Ebû Dâvud ve başkalarının bildirdiği: «Resûlullahın huzûruna bir kadın geldi. Üzerinde koyu asfurla boyanmış elbise vardı. Yâ Resûlallah, ben hacca bu ihrâm içinde gitmek isterim dedi. «Başka elbisen var mı?» buyurdu. Hayır dedi. «O halde bunda ihrâma gir» buyurduğu» hadîstir. Birincisi tahfif, ikincisi iki şıktan birini açıklama yönünden teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcı' olur.

Biri de, Müslimin merfu'ân bildirdiği: «Çocuk hac ederse, çocukluğu müddetince bir daha yapmaz, bülûğa ererse, üzerine bir hac daha lâzım olur» hadîsi ile, bazı sahâbenin: «Eğer bunu tevkîf bakımından buyurmuşsa, bülûğdan sonra bir daha hac yapması gerekmez» kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

FASIL — 42 —

Bey'den Cirâh bahsine kadar Mizânın iki mertebesine misaller:

Bunlardan biri, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hazırda mevcûd olmıyan şeyi [meselâ havadaki kuşu yakalamadan, denizdeki balığı tutmadan] satmayı ve henüz olmamış mahsûlü satmağı yasak etti»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Bir kimse, görmeden bir şey satın alırsa, muhayyerdir. Gördüğü zaman dilerse alır, isterse geri verir»** hadîsidir. İbni Sîrin der ki, eğer tam vasf ettiği şekilde ise, onu geri veremez. Birincisi, görmeme bakımından şümûllü olduğu için teşdîd, ikincisi, eğer bundaki hadîs sahîh ise, tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olmuş olur.

Biri de, Şeyhayn'ın merfu'ân bildirdiği: **«Alan ve satandan her biri, ayrılmadıkça, birbirlerine karşı muhayyer olup satış muhayyerdir»** ve Müslimin bir rivâyetinde: **«Ayrılmadıkça, yahud alış verişleri muhayyerlik üzere olunca»** diye geldi. Bununla hazreti Ömer'in buyurduğu: «Alış veriş, elini eline vurmakla [kuvvetlice tokalaşmakla], yahud muhayyer olaraktır» kavlidir. Birincisi tahfîfdir. Çünkü bunda akidden, söz kesildikten sonra ve ayrılmadan önce muhayyerlik, ya'ni satıştan vazgeçme hakkı vardır. Hazreti Ömer'in (radıyallahü anh) eseri, eğer sahîh ise, teşdîddir. Çünkü o, alıcı ve satıcı için, el sıkıştıktan sonra, muhayyerlik tanımadı. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) mevcûd olmıyan malı [havadaki kuşu, denizdeki balığı yakalamadan] satmağı yasak etti»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah, beyazlaştığı zaman, başaktaki buğdayı satmağa cevâz verdi»** hadîsidir. Birincisi şümûlu belli olmamak bakımından teşdîd, ikincisi, sahîh ise, tahfîfdir ve senede bir topraktan çıkan şeye mahsûs olur. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin ve Imam-ı Şâfi'înin, Sa'd bin ebî Vakkas'dan (radıyallahü anh) bildirdiği: «Kendi bostanını sattı. Müşterisinin başına bir musîbet geldi ve ondan semenini aldı» eseri ile, Şeyhayn'ın bildirdiği: «Resûlullah buyurdu ki: **«Allahü teâlânın, mahsûlü men'ettiğini gördün mü? O halde sizden biri kardeşinin malını ne sebeble alır»** hadîsi ile, Beyhakînin hazreti Câbirden bildirdiği: «Resûlullah buyurdu: **«Bir kardeşinden hurma satın alsan ve ona bir zarar vâki olsa, ondan bir şey almak sana halâl olmaz, din kardeşinin malını haksız yere ne sebeble alırsın?»** hadîsi ile, Müslimin bildirdiği: **«Resûlullah zarara uğramışları bırakmağı emr etti»** hadîsidir. Birincisi, eğer Sa'de (radıyallahü anh) Resûlullahdan birşey

ulaşmışsa, teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Müslim ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah, şartlı satışı men etti»** hadîsi ile, Buhârînin bildirdiği: **«Resûlullah, bir deve satın aldı. Sâhibinden onu ehline, ya'nî Resûlullahın evine götürmesini istisnâ eyledi. O kimse, ehline [hanımına] gelince, Peygamber efendimiz de geldi, bedelini ödedi; ve sonra ayrıldı»** hadîsidir. Buhârî hadîsinin bazı yolları, bunun, satışta şart bulunduğuna, bazı yolları ise, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından satın alındıktan sonra, onun için iyilik, ihsân cinsinden olduğuna delâlet ediyor. Birinci hadîsi, eğer muhkem akidde, sözleşmede olur diye haml edersek, tahfîf olur. Yoksa teşdîd olur. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olur.

Bunlardan biri, Şeyhayn'ın bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) köpeğin parasını, bağînin mehrini ve kâhinin bahşişini yasakladı»** hadîs-i şerîfi ile, Beyhakinin bildirdiği: **«Resûlullah köpeğin parasını [bedelini] men'etti, ancak av köpeği parayla satılır buyurdu»**, bir rivâyette: **«Ava saldırmağı öğrenmiş köpek hâric»** diye geldi. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine rücû' etti.

Biri de, Müslimin bildirdiği: **«Resûlullah, kedinin bedelini yasak etti»** hadîsi ile, eğer Resûlullahdan kendisine bir haber ulaştıysa, Atânın: **«Kedinin bedelinde [parayla satılmasında] bir beis yoktur»** kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinciyi, tahrîm ve tenzihi mekrûha yorumlarsak bir şey değişmez. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin İbni Abbâsdan ve başkalarından bildirdiği: **«İbni Abbâs, *Mushafın satışını ve ticâret meta'ı yapılmasını mekrûh tutardı»*** eseri ile, Hasan ve Şa'bîden bildirdiği: «Bu ikisi bu işte bir beis görmezlerdi» kavlidir. Birincisi, Allahü teâlânın kelâmına ta'zîm için teşdîd, ikincisi, onu okumak ve diğer tâatler için tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Dâvudun ve Beyhakînin bildirdiği: **«Bir kişi Resûlullaha gelip, yâ Resûlallah, bizim için narh koy dedikte, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «Fiatları alçaltan ve yükselten Allahü teâlâdır. Ben ise, bende kimsenin hakkı bulunmadığı halde, Rabbime kavuşmak isterim.»** Bir rivâyette ise: **«Resûlullah, «narh koyan, kâbıd, bâsıt ve Râzık olan Allahü teâlâdır»** buyurduğu hadîs ile, İmam Mâlik ve Şâfi'înin, hazreti Ömerden bildirdiği: «O narh koydu» eseridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir, eğer hazreti Ömer bunu kendinden yapmamışsa. Ancak bir yoldan, onun narhdan rücû' ettiği haberi geldi ve: «Ben bununla, müslimanların iyiliğini düşünmüştüm» buyurdu. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın ibni Ömerden bildirdiği: **«İbni Ömer buyurdu ki, ben ondört yaşında idim ki, beni harbe götürmek için Resûlullaha arz et-**

tiler. İzin vermedi. Hendek Savaşı günü ise, onbeş yaşında idim. O zaman izin verdi» hadîsi ile, Muhammed bin Kâsımın merfu'ân bildirdiği: **«Üç kişiden kalem kalkmıştır. Biri bâliğ oluncaya kadar olan çocuk. Onsekiz yaşına kadar bulûğa ermese de»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi, hadîs sahîh ise, tahfîfdir. Fakat bu hadîse mevdû'dur da denildi. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Kadın evlendiğinde, kocasının izni olmadan bağışta bulunamaz».** Ebû Dâvud ve Hâkim'in merfu'ân bildirdiği: **«Kadın ancak kocasının izniyle bahşişde bulunabilir»** hadîsi ile, kadının, kocasının malını, ondan izinsiz tasarrufda bulunması câiz olduğundaki icma'dır. Birincisi, sahîh ise teşdîd, icma' ise tahfîfdir. Birinci hadîsin sahîh olması hâlinde durum, teşdîd mertebesine, icma' ise tahfîf mertebesine *râci oldu.*

Biri de, Şeyhaynın merfu'ân bildirdiği: **«Zenginin borcunu te'hiri zulümdür. Sizden biriniz bir te'hir edenin ardından giderse, gitsin»** hadîsi ile, Beyhakînin Osman bin Affândan (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Müslim*an bir kimsenin malına tevâ', ya'nî havâle yoktur»*** eseridir, eğer bunun hazreti Osmandan bildirildiği sahîh ise. Çünkü Imam-ı Şâfiî buyurdu ki: Muhammed bin Hasan hüccet getirdi ki, Osman (radıyallahü anh) havâle veya kefâlet hakkında: «Sâhibine rücû' eder. Müslîman bir kimsenin malında tevâ yoktur» buyurdu. Eğer bu, hazreti Osmandan sâbit ise, hakkında huccet yoktur. Çünkü bunu havâle, yoksa kefâlet hakkında mı söyledi bilinmiyor. Hazreti Osmandan bildirilen sahîh ise, iş Mizânın tahfîf ve teşdîd mertebelerine rücû' etmiş olur.

Biri de, Hâkim ve Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Ele, aldığını ödemek gerektir»** hadîsi ve Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Safvân bin Umeyyeden âriyet olarak zırhlar aldı. Yâ Muhammed, gasb olarak mı? dedi. «Hayır, âriyet olarak. Sonra veririm buyurdu. Geri vermek isteyince, biri kaybolmuştu. Resûlullah Safvâna, «İstersen, *sana borçlanayım buyurdu. Safvân, yâ Resûlallah, bugün kalbimde, sana* âriyet verdiğim günkünden başka bir îman var dedi...»** Ibnl Abbâs âriyeti öderdi, tazmîn ederdi. Bunun gibi, Ebû Hüreyre, kendisinden âriyet olarak bir deve alınıp, alanın yanında helâk olunca, alacaklı olduğunu söyledi. Böyle eserler çoktur. Bunlarla Beyhakînin kadî Şüreyhden bildirdiği: «Hâin olmıyan müste'ire [âriyet alana] ödeme yoktur» eseridir. Birincisi ödeme husûsunda teşdîd, ikincisi bu konuda tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin hazreti Câbirden (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) *taksîm olunmıyan* herşeyde şüf'a ile hüküm eyledi. Hudûdu belli, yolları ayrı olunca, kimseye şüf'a yoktur»** hadîsi ile, Buhârî ve başkalarının bildirdiği: «Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Bitişik olana, komşu daha müstehaktır, îâyıktır»** ha-

dîsi ile, Beyhakînin bildirdiği, Resûlullah buyurdu ki: «**Eve, komşusu daha müstahaktır**» hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi, komşuya şüf'a hakkı vermekle tahfîfdir. Bunun tevcîhi, âlimlerin kavillerinin arasını bulmada gelecek. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: «**Yahudî ve hıristiyân için şüf'a yoktur**» hadîsi ile, yine *Beyhakînin İyâs bin Muâviye'den bildirdiği:* «*Zimmiye şüf'a* hakkı olduğuna hüküm eyledi» rivâyetidir. Birincisi, eğer hadîs Resûlullahdan sahîh ise, teşdîd, mukabili ise, tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: «**Gâib, çocuk ve satın alma ile onu sebkat edince ortağın ortak üzerine şüf'ası yoktur**» hadîsi ile, *Câbirden merfu'ân bildirdiği:* «**Çocuğun bâliğ oluncaya kadar, şüf'a hakkı vardır. Bülûğa erişince, ister alır, ister almaz**» rivâyetidir. Birincisi teşdîd, ikincisi, eğer Resûlullahdan sahîh ise, çocuğa göre tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Müslimin merfu'ân bildirdiği: «**Her kab ve duvar [bostan] ortaklığında şüf'a vardır. Ortağı izin vermeyince satamaz. Satarsa en müstahak olan ortağıdır. Ama izin verirse satar**» hadîsi ile, Beyhakînin mevsûlen bildirdiği: «**Ortak şefi'dir. Şüf'a ise her şeyde vardır**» hadîsi ve yine onun merfu'ân rivâyetinde: «**Şüf'a kölelerde ve herşeyde vardır**» bildirilen hadîstir. Birincisi, hayvanda [canlılarda] şüf'a olmamak bakımından teşdîd, ikincisi, canlı - cansız herşey hakkında şüf'a olmak haberi sahîh ise, tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Beyhakînin Şüreyh'den bildirdiği: «Şüreyh dedi ki, Şüf'a hisse mikdarıncadır» kavli ile, kavilleri Medîneye dayanan fukahadan bildirdiği: «Onlar bir kimse hakkında konuşuyorlardı. Bu kimsenin evi için ortakları vardı, Ortakları ona şüf'ayı teslîm ettiler. Ancak bir tanesi, şüf'adan hakkı olan kadarını almak istedi. Yâ hepsini alır, yâ tamamen bırakır dediler» kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi tamamını almak veya tamamını bırakmak mecbûriyyetinden ötürü teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, Kadî Şüreyhden bildirdiği, işçilere tazmîn ettirirdi. Bir kere evi yanan çamaşırcıya aldığı çamaşırların değerini tazmîn ettirdi. Çamaşırcı, bana ödetiyorsun, halbuki benim evim yandı dedi. Şüreyh: Onun evi yansaydı, çamaşırını yıkama ücretini ona bırakır mıydın?» buyurduğu kavil ile, Beyhakînin hazreti Alîden, çamaşırcı, temizleyici ve boyacı, eşyaya zarar verse, ödetir ve: «İnsanlar için doğrusu budur» derdi eseri ile, Beyhakînin bir başka şekilde, yine hazreti Alîden ve Atâdan bildirdiği, bu ikisi, ustaya ve işçiye tazmîn ettirmezler, ödetmezlerdi eseridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Ömer bin Hattâbdan (radıyallahü anh) bildirdiği-

dir: Hazreti Ömer, Yemende, töhmet altında bulunan bir kadına haber gönderip, yanına çağırdı. Kadın korktu ve karnındaki çocuğu düştü. Eshâbdan bazısı, hazreti Ömer'e bunda bir tazmîn, ödeme düşmez deyip kendisine: «Sen devletin reisisin, te'dib etmek hakkındır» dediler eseri ile, hazreti Ali'nin, tazmîni lâzımdır eseridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. *Çünkü, devlet reisinin had cezâsında ve muallimin te'dibinde, dövmesinde tazmînât vardır.* Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bazı âlimler, bu konuda, te'dibin şerîatin bildirdiği mikdar kadar olması; veya bundan daha çok olmasını ayırdılar. Belli mikdara değil, fazlasına tazmînat düşer dediler. Çünkü bu, şerîatte sâbit, değişmez haddir. Bunda tazmîn olmaz.

Biri de, Buhârînin merfu'ân bildirdiği: **«Ücret aldıklarınızdan en uygunu, Allahü teâlânın Kitâbıdır»** hadîsi ise, Beyhakînin Ubbâdetübnü Sâmet'ten bildirdiği: «Bir kimseye Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrettim. Bana bir yay hediye etti. Bunu, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) arz ettim: **«Boynuna ateşten bir tasma asılmasını istersen, onu kabûl et»** buyurdu. Bir rivâyette, Resûlullah ona: **«O, iki omuzunun arasına asılan bir ateş korudur»** buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birincisini fakîre, ikincisini zengine ve ibâdet için karşılık olarak böyle dünyalığa ihtiyâç olmadığına ve bunda mürüvveti gidermek bulunduğuna haml edilir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), hacamat [bedenden kan almak], kassablık ve kuyumculuk kazançlarını yasakladı»** hadîsi ile, yine onun bildirdiği: **«Resûlullah hacamat oldu ve kan alan kimseye ücretini verdi»** hadîsidir. Habis olduğunu bilse, ya'nî habis olduğuna inansa, vermezdi. Birincisi teşdîd, ikincisi, tenzîhen yasak kılınmakla tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği, Resûlullah sedir ağacını kesmeği yasak etti ve: **«Sediri kesenin başına, Allahü teâlâ ateş belâsı verir»** hadîsi ile, yine Beyhakînin Urve ve başkalarından bildirdiği: **«Onlar Resûlullahın zamanında sedir ağacını keserlerdi ve Resûlullah onlara mânî' olmazdı»** hadîsi ile, Beyhakînin ve başkalarının, ölü hakkında bildirdikleri: **«Ölüyü su ile ve sedirle yıkayın». Eğer sediri kesmek, zâtî olarak yasak olsaydı, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize, ölüyü onunla yıkamağı emretmezdi»** hadîsidir. Birincisi, sahîh ise, teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci oldu.

Beyhakînin merfuân bildirdiği: **«Kişi din kardeşine zarar vermez, kendisi de, din kardeşi de birbirlerine zarar vermezler»** hadîsi ile, yine Beyhakînin bildirdiği: **«Komşusu, duvarına bir odun sokmağı ricâ etse, ona engel olmaz»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi, komşunun, duvarına odun koymakla, komşusunun temkînine mecbûr olduğuna delâlet etmekle teşdîddir. Bununla beraber, şerîatin kâidelerine göre, her müsliman kendi

malı için daha uygundur ortak delâleti vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği Lukata [yerde bulunan şey] hadîsidir. Şöyle ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), **«insanlar arasında ta'rîf edip, bir sene saklar»** diye hüküm etti. Bununla, **«bir zaman ta'rîf eder, sonra onu yer veya ondan faydalanır»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi, bulan için bir ıztırar söz konusu değilse, tahfîfdir. İkincisi ile istidlâl etmişlerdir. **Nitekim hazreti Alî (radıyallahü anh) bir dinâr buldu. Bunu hazreti Fâtımaya getirdi. O da bunu Resûlullaha arz etti. Resûlullah: «O rızıktır. Allahü teâlâ onu size iletti» buyurdu. Hazreti Alî bununla et ve un aldı. Pişirdiler ve yediler.»** Zirâ bu gösteriyor ki, hazreti Alî, bu bir altını vaktinde ta'rîf etmeden, duyurmadan önce, harcadı. Yahud sâdece bu vakit içinde ta'rif edip, duyurdu ve bunu, ta'rifde yeterli gördü. **Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.**

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği, zevil-erhamın vâris olması ile, yine onun bildirdiği, zevil-erhamın vâris olmadığını âmir hadîsdir. **Birincisi zevil-erhama tahfîf, diğer vârislere teşdîddir. İkincisi ise aksidir. Bu iki hadîsten her birinin uzun hikâyeleri vardır.** Kısa kesmek için buraya almadık. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının bildirdiği: **Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Zer'e (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Kendim için sevdiğimi, senin için de severim. Yetimin malına yumuşak olma»** hadîsi ile, Buhârînin bildirdiği: **«Ben Cennette, şu ikisi gibi yetimin kefiliyim buyurup, işâret parmağı ile ona bitişik parmağını gösterdi»** hadîsidir. Birincisi teşdîddir. Zaîfe evlâ olan, yetimin malına velâyeti, velî olmağı terki gösteriyor. İkincisi ise tahfîfdir. **Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.**

Biri de, Beyhakînin hazreti Ebûbekirden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Vedî' üzerine tazmîn yoktur» eseri ile, hazreti Ömerden (radıyallahü anh) bildirdiği: «Vedî' üzerine tazmîn, ödeme vardır» eseridir. Birincisi tahfîfdir. İkincisi, tefrîtsiz tazmîni sâbit ise, teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın merfu'ân bildirdiği: **«Zenginlerinden alınıp, fakirlerine verilen sadakadır»** hadîsi ile, eğer ref'i sahîh ise, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Din sâhiblerine sadaka veriniz»** hadîsidir. Birincisi teşdîddir, çünkü yalnız müslimanlara sarf olunuyor. İkincisi ise, nâfile sadakaya haml olunmazsa [ya'nî buradaki sadaka zekât ma'nâsında ise], tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakî ve başkalarının merfu'ân ve mevkufân bildirdiği: **«Nikâhı ancak velî yapar»** hadîsi ile, yine Beyhakînin merfû' ve mevkuf olarak bildirdiği: **«Dul olan, kendisi için, velîsinden daha hak sâhibidir, bekâr ise, izni istenir»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Çünkü Re-

sûlullah, dul ile velîyi ortak bildirdi, sonra dulu, daha hak sâhibidir buyurmakla öne aldı ve akdi onunla sahîh kıldı. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Allahü teâlâ, muhallil ve muhallelün leh'e (4) lâ'net eylesin»** hadîsidir. İbni Ömere (radıyallahü anhümâ), erkeğin hanımını tahlîli sorulduğunda, sîfâhdir buyurdu. Bununla beraber, akdin salbında şart edilmemişse, cumhura göre sahîhdir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), ona muhallil ismini verince, bu nikâhın sahîh olduğunu gösterir. Zirâ muhallil, hil için müsebbittir. Fâsid olsaydı, muhallil buyurmazdı. Böylece bu husûsda iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi âlimlerden ve büyüklerden mürüvvet sâhiblerine, ikincisi onların dışındaki avama hamledilir.

Biri de, Müslimin bildirdiği: **«Hastalığın lille başkasına geçmesi yoktur, uğursuzluk yoktur, baykuş [hâme] ötmesinin zararı yoktur, sarılık hastalığı ille geçmez»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Cüzzâm hastasından aslandan kaçar gibi kaç»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfifdir. Ikincisini îmân ve yakînde zaîf olana, birincisini bunlarda kâmil olana hamletmek doğru olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın hazreti Câbirden bildirdiği: «Biz azl ederdik, Kur'ân nâzil olurdu ve Beyhakînin ilâveten bildirdiği: **«Bu Resûlullaha bildirildi bize bunu yasaklamadı»** hadîsi ile, Beyhakînin hazreti Ömer, Alî ve diğerlerinden bildirdiği: «Bu yasak edildi» eseridir. Böylece iş Mîzânın teşdîd ve tahfîf mertebelerine râci' oldu. Beyhakînin hür kadın ile câriye arasındaki ayrılığı bildirdiği rivâyetinde de, söz böyledir. Şöyle ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem). câriyenin hilâfına, hür kadından azli, onun izni olmazsa yasakladı: [Azl=Cima' hâlinde, menînin dışarı akıtılmasıdır]. Böylece tahfîf ve teşdîde râci' olur.

Biri de, Beyhakî ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir kimse bir kadınla evlenip, onunla cima' etmeden ölünce, o kadın için tam mehir, iddet ve mîras olduğuna hükmeyledi»** ve İbni Omerden bildirdiği: «Böyle kadın için mehir olmadığına hüküm eyledi» eseridir. Birincisi, kocaya mehrin yüklenmesi bakımından teşdîd, ikincisi tahfifdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Beykanînin bildirdiği: **«Resûlullah, kızı Fâtımayı (radıyallahü anhâ) hazreti Alî ile evlendirince, hazreti Aliyi, mehrinden ona birşey vermeyince Fâtımanın odasına göndermedi. O da duhûlden önce, hazreti**

---

[4] Muhallil: Üç talâk ile meydana gelen ayrılıktan ve iddetten sonra mutallakanın, ya'ni boşanmış hanımın nefsini tezvîc ettiği ikinci kocasıdır. Bu kadının, kendisini boşamış olan evvelki kocasına da «muhallelün leh» denilir. Hil husulüne sebeb olan ikinci bir nikâh ile tekarrub, yaklaşma da tahlîl muâmelesinden ibârettir.

Tahfîf: Galiz hurmeti, haramlığı izâle ederek, evvelki zevc için, nikâhı yenilemenin halâl olmasına vesîle olan bir muâmeledir ki, buna «hulle» de denir.

Fâtımaya hatmiden olan zırhını verdi» hadîsi ve ibni Abbâsın: «Bir kadınla evlenen, mehr-i müsemmâ yapmışsa (5), hanımına cima' etmek isteyince, varsa ona bir kaftan vermesi veya yanında yüzük varsa ona takması gerekir» eseri ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullahın zamanında bir kimse evlendi. Resûlullah, kadını ona bir şey ödemeden, erkeğe verdi»**, bir rivâyette: **«O erkek dar halde idi, [parası - malı yoktu] hâli düzelince, ona bir şey vermesini buyurdu»** hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Imam Mâlik ve Imam-ı Şâfiînin, hazreti Ömerden bildirdiği: «Bir erkeğin evlendiği hanımın perdesi [bekâret zarı] düşük olduğu halde, mehri ona vâcib kıldı» eseri ile, Ibni Abbasın: «Ona mehrin yarısını vermek vâcib olur, bundan daha fazla değil», ya'nî ona dokunduğu sâbit olmamıştır» eseridir. Kadı Şüreyh de böyle hükmetmiştir. Fakat erkek, ona yaklaşmadığına yemin-i billah etti. O zaman kadına, sana mehrin yarısı düşer dedi. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine raci' oldu.

Biri de, Buhârînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) nehbden** [gelinin başına saçılanı kapışmaktan, yağmalamaktan] **men'etti»**, Beyhakînin bildirdiği: **«Oğlanların nehbinden men'eyledi»** hadîsi ile, yine Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hanımlarından biriyle evlendiği zaman, üzerine hurma saçtı, sonra yavaş bir sesle: «Isteyen kapışsın, toplasın»** buyurduğu hadîstir. Birincisi teşdîd, ikincisi, haber sahîh ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin hazreti Alîden bildirdiği: **«Her talak** [boşama] **câizdir, ancak bunak olanınki câiz değil»** eseri ile, Saîd bin Müseyyib ve Süleyman bin Yesârın: «Sarhoş kimse hanımını boşarsa hanımı boşanmış olur, bir müslimanı öldürürse, o da öldürülür» eseri ile, Beyhakînin Osman bin Affândan (radıyallahü anh) bildirdiği: «Delinin ve sarhoşun boşaması sahîh olmaz» eseridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Buhârî ve başkalarının, hazreti Osmandan bildirdiği: Ölüm hastalığında, talâk-ı mebtûte [üç talakla ayrılmış] ile talâk verilen kadını vâris eyledi» eseri ile, Beyhakînin İbni Zübeyrden (radıyallahü anhümâ) bildirdiği: «O, vâris olamıyacağına fetvâ verdi eseridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Beyhâkînin, hazreti Alîden bildirdiği: «Buyurdu ki, kaybolmuş adamın hanımı evlenemez. Kocası çıkıp geldiğinde, hanımı evlenmiş olsa, kendi hanımıdır. İsterse boşar, isterse saklar» eseri ile, Mâlik, Şafi'î ve Beyhakînin hazreti Ömerden bildirdiği: «Buyurdu ki, kocası kay-

---

(5) **Mehr-i müsemmâ:** İki tarafın az veya çok olarak tesmiye ve tayin ettikleri mal veya kabil-i mubâdele olan menfaattir.

bolan kadın, kocasının nerede öldüğünü bilmezse, dört sene bekler, sonra dört ay on gün daha bekler sonra, nikâhını açar» eseridir. Hazreti Ömerden sonra, hazreti Osman da bununla hüküm verdi. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Müslimin, hazreti Âişeden bildirdiği: Kur'ânda indirilenlerde süt hakkında on tane haramlık ma'lumâtı vardı, sonra bunlardan beşi nesh edildi» eseri ile, Beyhakînin hazreti Alîden, İbni Zübeyirden, Ibni Mes'ûddan ve Ibni Ömerden (radıyallahü anhüm) bildirdiği: «Sütten az da, çok da emilse, artık emziren ve onun usûl ve furû'u ile evlenmek haramdır» eseridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

FASIL — 43 —

Cirâh [yaralamalar] bahsinden fıkhın son bâbına kadar Mizânın iki mertebesine misaller:

Bunlardan biri, Beyhakînin ve diğerlerinin merfuân bildirdiği: **«Kâfire karşılık müsliman öldürülmez»**, bir rivâyette: **«Müşrike karşı»** hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mu'âhide [Zimmî müste'min] karşılık bir müslimanı öldürdü ve: «Zimmetine [himâyesine alınanlara] en kerîm olan benim»** buyurduğu hadîstir, eğer hadîs ve Eshâbın eserleri sahîh iseler. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki derecesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Kölesini öldüreni öldürürüz. Kölesini ced' ideni [burnunu, kulağını, elini veya dudağını keseni] biz de ced' ideriz. [Burnunu, kulağını, elini veyâ dudağını keseriz]. Kölesinin hayasını çıkaranın, hayasını çıkarırız»** hadîsi ile, yine Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: **«Köle, efendisi yerine kaved olunmaz. Çocuk da babası yerine kaved olunmaz»** hadîsidir. [Kaved, katili maktûl yerine kısas etmektir]. Hazreti Ebûbekir ve Ömer (radıyallahü anhümâ): **«Müsliman kölesine karşılık öldürülmez, dövülür, uzun zaman habs edilir ve hisseden mahrûm edilir»** buyururlardı. Hadîs ve ikisinin eseri sahîh ise, birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın ve başkalarının bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dövülen ve bebeği düşen bir kadının çocuğu için, bir köle veya câriye diyetine hüküm eyledi»** hadîsi ile, Beyhakî ve başkasının bildirdiği: **«Resûlullah cenine diyet olarak, bir köle, câriye, at veya katır takdîr ve hükmetti»** hadîsi ile, yine onun bildirdiği: **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kadının bebeği için yüz koyun diyetle hükmeyledi»**, bir rivâyette: **«Yüzyirmi koyun»** diye bildirilen hadîstir. Birinci ve üçüncü teş-

dîddir. Çünkü bu mikdar koyun, köle ve câriyeden kıymetli olur. İkincisi, sahîh ise, istediğini diyet olarak verme bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Beyhakînin, hazreti Ömerden bildirdiği: «Buyurdu ki, büyü yapan her erkek ve kadını öldürün» rivayeti ile, İbni Ömerin hazreti Osmandan, büyü yapanı öldüreni ayıbladı eseridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir ve bunu Resûlullahın: **«İnsanlarla, lâ ilâhe illallah demelerine kadar savaşmakla emr olundum. Bu kelimeyi söyledikleri zaman, kanları ve malları benim tarafımdan bağışlanır. Ancak İslâm hakkıdır. Hesabları ise Allahü teâlâya kalır»** hadîs-i şerîfidir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakî ve başkalarının merfuân bildirdiği: **«Dînini değiştireni** [mürted olup, İslâmdan çıkanı] **öldürünüz,»** ya'nî hemen öldürünüz hadîsi ile, hazreti Alînin (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Üç defa tevbe etmesi istenir, tevbe etmezse öldürülür»** hadîsi ile, İmam Mâlik, Şâfiî ve Beyhakînin hazreti Omerden bildirdiği: «Üç gün habs edilir, sonra tevbe etmesi istenir» haberidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârî ve Beyhakînin uzun bir hadîste bildirdiklerinden alınan **«Kazf haddi, ancak sârih, belli olduğu zamandır»** hadîsi ile, Beyhakî ve başkalarının, hazreti Ömerden bildirdiği: «O, ta'rîzde de had vururdu» haberidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin bildirdiği: **«Adamın biri Resûlullaha, gece çalıp yiyen at için ne buyurursunuz dediğinde,: «O ve benzeri cezâyı gerektirir» buyurdu. Yâ Resûlallah, dalındaki meyveyi çalan için ne buyurursunuz? dedikte: «O ve benzeri şeyler cezâyı gerektirir»** buyurduğu hadîs ile, Şâfiînin bildirdiği: **«Resûlullah, Berâ bin Âzibin devesi için, gündüzün malın sâhibi, malını korumakla mükelleftir, ama hayvanların gece yaptığı zararı, hayvan sâhibi öder diye hükmetti»** hadîsidir. Şâfiî buyurur ki, bunu bir kıymet ile öder, iki kıymetle değil. Da'vacının sözü kıymetin mikdarında kabûl olunmaz. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Beyyine da'vacı, yemîn da'valı üzerinedir»** buyurmuştur. Birincisi alacağın zaifliğini icâbettirir. İkincisi ise, zaif kılınmadığını gösterir. Hırsızın cezâsı ise, beden hakkında [ya'nî had cezası] olup, mal hakkında değildir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de. Beyhakînin bildirdiği: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Hırsıza, yağmacıya ve hâine uzuv kesme yoktur»** hadîsi ile, yine onun bildirdiği: **«Resûlullah, ziynet eşyası ve kıymetli malları, diller döküp âriyet olarak alıp, sonra inkâr eden Mahzûmiyenin elini kesti»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi, eğer Mahzûmiyyenin elinin kesilmesi hiyânetinden

olduğu sâbit ise, teşdîddir. Çünkü bir başka zamanki hırsızlığı sebebi ile de kesilmiş olabilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının merfu'ân bildirdiği: «**Çoğu sarhoş edenin azından sizi men' ederim**», bir rivâyette: «**Çoğu sarhoş edenin, azı haramdır**» hadîsi ile, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: «**İçiniz, sarhoş olmayınız**» hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi sahîh ise tahfîfdir. Çünkü haramlık sebebi, bunu söyliyene göre, ancak sarhoş etmekliktir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Beyhakînin Ebûbekr-i Sıddîkdan (radıyallahü anh) bildirdiği: «Yezîd bin Ebû Süfyânı, kumandan olarak gazâya gönderdiğinde, ona: İnsanlara rastlarsın, hücrelerde, kendilerini Allah için habsettiklerini düşünürler. Onlara dokunma ve kendilerini, onun için habsettikleri düşüncelerine bırak,» bir rivâyette: «**Onları ve kendilerini onun için habsettiklerini bırak**» buyurduğu ile, yine Beyhakînin ondan bildirdiği: Eshâb-ı kirâm, çok yaşlanmış, dövüşmeğe gücü kalmamış bir ihtiyarı öldürdüler. Sonra bunu Resûlullaha haber verdiler. Yasaktı buyurmadı. Birincisi, ruhbanlara tahfîf, ikincisi yine onlara teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Abdullah bin Ömerden bildirdiği: «Kurban kesme günleri, bayram günü ve sonraki iki gündür [ya'nî kurban bayramının ilk üç günüdür] rivâyeti ile, İbni Abbâsdan bildirilen: «Kurban bayramının birinci gününden sonra üç gün kesilir» kavli ile, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: «Kurban kesme ayın [zilka'de ayının] sonuna kadardır. İstiyen yapar» rivâyetidir. Birinci eser teşdîd, mukâbili ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin merfu'ân bildirdiği: «**Erkek çocuk için iki, kız çocuk için, mükâfât olarak, bir koyun kesilir. Bunların erkek ve dişi oluşunun size bir zararı yoktur**» hadîsi ile, yine onun bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hasan ve Hüseyin (radıyallahü anhümâ) için, akîka olarak, birer koç kesti**» hadîsidir. Birincisi, erkek çocuğun akîkasında teşdîd, ikincisi ise, yine onda tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin ve başkalarının merfu'ân bildirdiği: «**Resûlullah tavşan etinden yerdi**» hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah tavşan hakkında, onu yemem ve yasak da etmem**» buyurduğu hadîs-i şerîfdir. Birincisi tahfîf, ikincisi ise, içinde bir nevi teşdîdi taşımaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Sırtlan, tilki, kirpi, at ve necâset yiyen sığır hakkında da hüküm, bunun gibi Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, Beyhakînin ve diğerlerinin bildirdiği: «**Resûlullahın sofrasından kelerler yerler ve Resûlullah onlara bakardı**» hadîsi ile, yine Beyhakînin bildirdiği, **Resûlullah bundan men ederdi** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hacamat kazancını yasakladı**», bir rivâyette: «**Kan için para almağı yasakladı**» hadîsi ile, yine Şeyhayn'ın bildirdiği: «**Resûlullah hacamat oldu ve hacamatı yapana, iki sa' yiyecek verilmesini emr buyurdu**» hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Buhârînin ve başkalarının bildirdiği: «**Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) **buyurdu ki: Size devâ, çâre olarak bir şeyde hayır varsa, hastalığa uygun olarak ya uzman bir huccâm,** [mütehassıs bir hekîm], **ya bal şerbeti, ya da ateşle yakmaktadır. Dağlamağı sevmem**» hadîsi ile, Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullah, Es'ad bin Zerâre'ye, dikenden dolayı dağ yaptı**» hadîsidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Hâkim ve Beyhakînin bildirdiği: «**Resûlullaha, yağa düşmüş fâre hakkında soruldu. Onu ve etrafını atınız. Kalanını yiyiniz buyurdu. Yâ Resûlallah, yağ sıvı ise, ne buyurursunuz?** dediler. **Ondan fâideleniniz, fakat yemeyiniz**» buyurduğu hadîs ile, Buhârî ve Hâkimin merfu'ân bildirdiği: «**Allahü teâlâ ve Resûlü, şarab** [içki], **leş ve dokumuzun satışını haram eyledi.**» **Yâ Resûlallah, ölü hayvanın içyağının gemilerin katranlanmasında, deriye melhem olarak sürülmesinde, kandilde yakılmasında ne buyurursunuz? dediklerinde: «Olmaz, haramdır»** buyurduğu hadîstir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birincisinin yoksullara, ikincisinin varlıklı ve zenginlere yorumu doğru olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn'ın bildirdiği: «**Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlâdan başkasının ismi ile yemini yasakladı ve: «Babalarınızla yemîn etmeyiniz»** buyurduğu hadîs ile, Hâkim ve başkalarının bildirdiği: «Resûlullah, namaz ve başka şeyler için, kendisiyle bîat eden hakkında: «**Babası**[nın başı] **için, doğru söyledi ise, kurtuldu**» buyurduğu hadîs-i şerîfdir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin hazreti Ömerden bildirdiği, «Kâzifin, tevbe etse şehâdetini kabûl ederdi» rivâyeti ile, yine onun kadı Şüreyh ve başkalarından bildirdiği: «Onlar, kazf edenin şâhidliği hiçbir zaman kabûl edilmez, tevbesi ise, kendisi ile Allahü teâlâ arasındadır derlerdi» eserleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhakînin Mücâhidden bildirdiği, «o, Allahü teâlânın: «**Erkeklerinizden iki kişiyi şâhid gösterin**» âyet-i kerîmesine dayarak, kölenin şehâdetini câiz görmezdi.» rivâyeti ile, hazreti Enesden, İbni Sîrînden, Şüreyhden ve başkalarından bildirdiği, kölenin şâhidliği câizdir, hepiniz kul [köle] ve câriyelersiniz buyurduklarıdır. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Çocukların [sabîlerin]

şâhidlikleri de böyledir. İbni Abbâs ise, çocukların şâhidliği câiz değildir buyurdu. İbni Zübeyr ise, aralarındaki yaralamalarda bunu câiz görmüştür.

Biri de, Şeyhayn'ın bildirdiği: **«Resûlullah, beyyine [hüccet]le beraber yemin ettirmez ve hasma: «Yâ iki şâhid getir, ya da yemin et»** buyurdu hadîsi ile, Şâfiî ve Beyhakînin hazreti Alîden bildirdiği, yemînin beyyine ile olmasını isterdi eseridir. Şüreyh ve başkaları da böyle demişlerdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Özellikle beyyine, ölü, gâib, küçük çocuk ve deli üzerine getirilmek gerekirse. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhayn ve başkalarının bildirdiği: «Velâ [itktan ve müvâlattan hasıl olan yakınlık] **âzâd edenindir»** hadîsidir. Bir kimse sokakta bırakılmış, anası belli olmıyan bir çocuk bulsa, onu kaldırırsa, üzerine velâ sâbit olmaz. Mîrâsı ise, müslimanlaradır ve cürmü de onlaradır. Müttekıt için, sadece ecr vardır eseri ile, Beyhakînin hazreti Ömerden bildirdiği: Hazreti Ömer Said bin Müseyyibe, bulduğu anası belli olmıyan çocuk için, hürdür buyurup, velâsını Saîde verdiği ve emzirmesini de Ömere yüklediği eseridir. Birincisi teşdîd, ikincisi, sahîh ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şeyhaynın bildirdiği: **«Ensârdan biri, ondan başka malı olmıyan bir köleyi müdebbir olarak âzâd etti. Muhtâc olduğu için, onu Resûlullah satın aldı»** hadîsi ile, Hâkimin merfu'ân bildirdiği: **«Müdebber satılmaz ve hediye edilmez»** rivâyetidir. Birincisi tahfîfdir. Çünkü sâhibi, dilediği zaman, onu satabilmektedir. İkincisi, eğer ref'i sahîh ise, teşdîddir. Çünkü satılamaz, hîbe de edilemez. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Beyhâkînin, Câbir bin Abdullahdan (radıyallahü anh) bildirdiği: **«Resûlullahın ve Ebûbekr-i Sıddîkın zamanlarında, biz ümmül-veledleri satardık. Hazreti Ömerin zamanı gelince, bundan men edildik ve biz de bir daha bu işi yapmadık»** hadîsidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bütün Sahâbe de buna muvâfakat etti. Böylece onların tarafından, ümmül-veledin satılmasının harâm olduğunda, icma gibi oldu ve: **«Böyle kadınlar, efendisi ölünce, âzâd olurlar»** buyurdular. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

İşte, bazı âlimlerce, aralarında tenâkuz varmış görünüşünde olan hadîsler bunlar olup, Mîzânın tahfîf ve teşdîd mertebelerinde yer almalarını böylece bildirmiş olduk. Diğer hadîslerin alınmasında İmamlar arasında icma' vardır. Onlarda sâdece bir mertebe vardır. Çünkü mükelleflerden biri için onlarda bir zorluk sözkonusu değildir. O halde anlayın. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

Ey kardeşim, imamların alıp da, anlayamamalarından ötürü ihtilâf ettikleri, âyetlerden konuşmak istemedim. Bu, hadîs-i şerîflerin hilâfına

olarak, müctehidlerin onlardaki müdrikelerinin gizliliği, örtülülüğü sebebiyledir. Halbuki hadîsler, Kur'ân-ı kerîmdeki icmalleri açıklayıcı olarak gelmiştir. Aynı şekilde, Kur'ân-ı kerîmdeki teşdîd kısımlarını, ârifler kendilerine almışlardır. Bunları zamane âlimlerinden kimse bilemez, nerde kaldı ki, başkaları bilebilsin! Bu husûsta bir kitab yazdım ismini (el-Cevher-ül mesûn fi ulûm-i Kitâb-illâhil-meknûn) verdim. İçinde üç bin kadar ilmi bildirdim. Uzerine, meşâyıh-i islâm, ehlüllaha iman ve teslîm ile yazılar yazdı. Misâl olarak, Şeyh Nâsıruddin-i Lıkânî Mâlikînin yazdığını bildireyim.

«Çok kıymetli ma'nâlar, pek nefis misaller veren bu kitabı inceledim. İçinin Rabbânî cevher ve ma'rifetlerle dolu olduğunu gördüm. Bildim ki, özden haber vermektedir. Dil onu gerektiği gibi anlatamaz. Düşünce, onun hakîkatine ve keşfine kavuşamaz.»

Ayetlerden istinbat yerlerini, dürmede, katlamada, habersizler, bu ma'nâlara erişmemiş olanlar arasında ehlüllahın ilimlerini açıklamakta onların gayretinden çekinip bildirmedim. Bu kitabı, asrının âlimi Şeyh Şihâbüddin Ibni Şeyh Abdülhak aldı. Bir ay kadar onda kaldı. İçindeki ilimlere bakardı. Onlardan bir ilmin çıkış yerini, kaynağını anlıyamadı. Ve bana: Bu kitabı, bu zamanda niçin yazdın? dedi. Kendisine: «Ben bu kitabı, Allahü teâlânın evliyâsına nusret, yardım etmek için yazdım. Çünkü insanların çoğu, evliyânın Kitab ve Sünnetten haberi yoktur derler» dedim. «Ben kendim için konuşayım; ben Mısırın, Şamın [Filistin kıt'asının] Rûmun [Trakya ve Anadolunun] ve Acemin [İran ve havâlisinin] âlimiyim. Bununla beraber, Kur'ân-ı kerîmden, bildirdiğiniz ma'rifetlerden birini çıkaramadım ve Kur'ân-ı kerîmi okurken içinde bunların bulunduğunu anlıyamadım. Bununla beraber, hiç bir bakımdan onu reddedemem. Çünkü kitabınızın içindeki sözlerin, ifâdelerin savleti, iptâl etmek istiyeninkinde yoktur.» dedi.

Kardeşim Efdâlüddin Fâtiha sûresinden ikiyüz kırk yedi bin dokuzyüz doksan dokuz ilim çıkardı ve: Bu ilimler, Kur'ân-ı azîmin ilimlerinin esaslarıdır buyurdu. Sonra bunları Besmeleye, sonra Besmelenin, B'sine, sonra B'nin noktasına arz edip, bütün bu ilimler, bunlarda vardır dedi. Buyururdu ki: «Bize göre kişi, Kur'ân-ı kerîmdeki bütün hükümleri ve bütün müctehidlerin mezheblerini, Kur'ân-ı kerîmdeki herhangi bir harften çıkarmayınca, Kur'ân-ı ma'rifet, ya'nî bilip anlamak makamını tamamlayamaz». Onun bu sözünü, İmam Alînin (radıyallahü anh): «İstesem size, Be harfinin altındaki noktadaki ilimlerden seksen deve yükü kitab yazarım» sözü kuvvetlendirmektedir. Müctehidlerin ma'nâlarında tahfîf ve teşdîd arasında ihtilâf ettikleri, Kur'ândaki âyetlerin aralarını birleştirmek istememin sebebi budur. Kur'ân-ı kerîmdeki teşdîd mertebesini bildirince, Allah için olan büyük âlimleri ve hükümlerini, insanların kabûl etmeme kapısını aralamaktan korktum. Halbuki ben bu Mîzânı, sâdece, dîn imamlarına inkâr kapısı kapatmak için yazdım. Bunu bil! Bazı mezheb ehli

katında zaif olan hadîsleri de bildirdim. Onlar için bu bir ihtiyâttır. Bununla, bazan, hakîkatte sahîh olabileceklerini bilmiş olsunlar. Bazı yerlerde, sahîh hadîslere mukabil, bir başka müctehidin aldığı zaif hadîs getiririm. Bütün bunları, mezheb imamlarına (radıyallahü anhüm) olan edebimden yaptım. Çünkü insaf ile bakan, karînelerle anlar ki, müctehidin almış olduğu bu zaif hadîs, onun katında sahîh olmasaydı, onunla istidlâl etmezdi. Bir hadîsin sahîh olmasına, müctehidin mezhebi için onunla istidlâl etmesi yetişir. Bu Mîzâna dikkatle bakan, müctehid imamların delillerinden ve kavillerinden bir delil veya kavlin, hiç bir zaman, şerîatin iki mertebesinden dışarı çıktığını bulamaz. Her iki mertebe için de, amel ve işlere göre, insanlar vardır. Kuvvetli olanlarından teşdîd ile amel istenir, zâif olanları ise, ruhsat ile amele muhâtab olurlar. Daha önce bunun açıklaması geçmişti. Velhamdü lillahi Rabbil-âlemîn!

Şimdi müctehid imamların kavillerinin arasını birleştirmeye ve onları Mîzânın teşdîd ve tahfîf mertebelerine arz etmeğe başlıyoruz. Tahâret bahsinden fıkhın son bahsine kadar, bütün bâblarda, mezheb imamları arasında icmâ' ve ittifâk hâlinde oldukları mes'eleleri bildiririz. Hakîkat sâhiblerinin tevcîhi ile, şerîati te'yidini açıklarız. Aksinin de ekseriyet üzere olduğunu arz ederiz. Ve yine açıklarız ki, Müctehid imamlar, şerîat âlimleri oldukları gibi, hakîkat âlimleri de idiler. Çünkü onların hepsi, mezheblerinin usûllerini hem şerîat ve hem hakîkat üzere kurmuşlardır. Keşf sâhiblerinden birinin bana haber verdiği üzere, onlar, cinlerin de imamlarıdır. Her mezheb için cinden talebeler vardır, ona uyarlar, insanlar gibi, ona zorluk çıkarmazlar .

Benim bu kitabda yapmak istediğimi, daha önceki fasıllarda söylediğim gibi, fıkhın birinci bâbından sonuna kadar, benden önce bir kimsenin yaptığını bilmiyorum. Burada tekrar arz edeyim ki, keşif sâhiblerine göre, hakîkat, hiçbir zaman şerîate muhâlif olmaz. Çünkü hakîki şerîat, işlere aslında olduğu gibi hükmetmeğe denir, Bu ise, hakîkat ilminin kendisidir. O halde şerîat, hakîkate muhâlif olmaz. Aksi de öyledir. Çünkü bunların ikisi, güneş ışığında birşeyin gölgesinin aslı ile olması gibi birbirinin lâzımıdırlar. [ya'nî biri varsa, diğeri de elbette vardır]. Bunların birbirine uymaz görünmesi, ancak hâkimin yalan hüccetle hükmetmesi hâlindedir. Ama burada da hâkim hücceti doğru sanmaktadır. Ama hüccet, görünüşte olduğu gibi, hakîkatte de doğru olursa, hüküm bâtına ve zâhire, ya'nî dünya ve âhırete nüfuz eder.

Imam Ebû Hanîfenin: Hâkimin hükmü zâhir ve batına işler» sözü, hakîkat âlimlerine göre, âdil beyyine ile hükmettiği zamandır. Zirâ bu, Allahü teâlâya hüsn-i zan kısmındandır. Çünkü o, kıyâmet günü şer'-i şerîfinin nâiblerine yardım eder ve yalan şâhidliği afveder ve bununla hâkimi de bağışlayabilir. Dünyada bütün gücünü ve kudretini beyyineleri, hüccetleri incelemede yürüttüğü gibi, hükmünü âhırette öyle yürütür,

KİTÂB-üt- TAHÂRET

[Temizlik, abdest bahsi]

Dört mezhebin imamları, hissen ve şer'an, suyu kullanmağa imkânı olanın, namaz için su ile abdest almasının vâcib, ya'nî farz olduğunda icma' etmişlerdir. Nitekim su olmadığı zaman, teyemmüm etmesinin farz olduğunda da icma' etmişlerdir. Gül suyunun da temiz olduğunda icma' etmişlerdir. Bunun temizleyici olmasında ayrılmışlardır. Uzun zaman durmakla [üç sıfatı] değişen su temizdir. Misvâk kullanmak emr olunmuştur. Bu husûsta icmâ' hâlinde olan mes'eleler bunlardır. Ama bu konuda dört imamın ve başkalarının ihtilâf ettikleri mes'eleler çoktur:

Bunlardan biri, büyük şehirlerdeki bütün fukahânın kavli olup, tatlı ve acı bütün nehir ve deniz sularının temiz ve temizleyici olmada aynı olduğudur. Bu arada bazıları deniz suyu ile abdest alınmaz, bazıları zarûret olunca câiz olur, bazıları deniz suyu var iken, teyemmüme cevâz vermişlerdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birinci vech, **Mutlak** sudur. Allahü teâlâ Enbiyâ sûresi otuzuncu âyetinde: **«Hayâtı olan herşeyi sudan yarattık»** buyuruyor. Ma'lûmdur ki, tahâret [Abdest] asâleten değil, ancak kulda günâhlardan, nefsin kemirmelerinden, gaflete düşmelerden hâsıl olan zaiflikten bedenin canlanması, tazelenmesi için teşri' olunmuştur. Böylece kul, abdestten sonra, canlı, taze bir beden ile Rabbine münâcâta kalkar. Bütün bedeni ile Ona münâcât eder, yakarır. Yahud Şerîatin sâhibinin, yapılması için abdesti şart ettiği şeyleri yapar.

İkinci vecih, deniz suyu ile abdest alınmaz diyene: **«Suyu temizdir, ölüleri halâldır»** hadîsi ulaşmamıştır. Bununla beraber deniz suyu tuzludur. Bitkileri büyütmez. Bitkiyi büyütmeyen, yetiştirmiyende, gerçekten bir rûhâniyyet yoktur ki, bedeni canlandırsın, tazelendirsin. Ayrıca: **«Deniz altında ateş vardır»** hadîsi şerîfi de vâriddir. Ateş gadabın, kızgınlığın ifâdesidir. O halde kulun, gadab mahalline yakın olana bulaşması, sonra da kalkıp Rabbinin huzûruna çıkması uygun olmaz. Bu, ma'nâda, şerîatin sâhibinin abdesti men' ettiği Lût kavminin sularındaki ma'nâya yakındır. Bunun için, bazı âlimler, daha önce geçtiği gibi, deniz suyu varken, teyemmüm etmeğe öncelik verdiler. Çünkü toprakta rûhâniyyet vardır. Toprak suyun tortusudur. İnşâallah bunun açıklanması teyemmüm bahsinde gelecektir.

Biri de, âlimler, «abdest ancak su ile olur» da ittifâk etmişlerdir. Bu-

nunla beraber, İbnü ebî Leylâ ve Asem, diğer su çeşitleri ile de abdesti câiz görmüşlerdir. Hattâ ağaçlardan, meyvelerden sıkılan su ile bile. O halde birincisi teşdid, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci vecih, sudan murad, Allahü teâlânın Enfâl sûresi, onbirinci: **«Üzerinize gökten bir yağmur gönderip [indirip] bununla abdestsizliğinizi giderip sizi temizler»** âyetinde bildirdiği, mutlak su, ikinci vecih ise, hepsinin aslının su olmasıdır. İster ağaç, ister sebze, isterse çiçek suları olsun, hepsi eşittir. Çünkü aslı, kılcal damarların topraktan emdiği, içtiği sudur. Fakat rûhâniyyeti çok zaif olduğundan, mutlak suyun hilâfına, uzuvlar ondan tazelik ve canlılık bulmazlar. Bunun için cumhûr-i ulemâ, onunla abdest almağı, temizlenmeyi men' ettiler.

Biri de, Üç İmamın: «Necâset ancak su ile izâle edilir» kavli ile, İmam Ebû Hanîfenin: «Necâset, yağ hâriç, her sıvı ile temizlenir» kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birincinin vechi, tahâret, ancak bedeni ve elbiseyi canlı, taze [temiz] tutmak için teşrî edilmiştir. Burada beden esastır, elbise ise, ona tâbi'dir. Ma'lûmdur ki, sudan başka sıvıların ruhâniyyeti zaiftir, bedeni ihyâ edemez, elbiseyi taze, temiz kılamazlar. Çünkü içindeki kuvveti damarlar emmiş ve ondan gövde, dal, yaprak, çiçek ve meyveler çıkmıştır. İkincinin vechi ise, sıvının, meselâ ağaçlardan sıkılmış, süzülüp çıkmış olmasıdır. Rûhâniyyeti her zamanki hâlindedir. Aynı şekilde, necâsetin hükmü, hadesten, ya'nî abdestsizlikten daha hafîftir. Nitekim Âişeden (radıyallahü anhâ) bildirilir: Çamaşırına hayz kanı bulaşsa, üzerine tükürür, sonra onu ud ile [sabun ile] çitiler, yok ederdi. Böyle olduğunun delîllerinden biri de, taş ile istinca eden ya'nî büyük abdest mahallini temizliyenin namazının sahîh olmasıdır. Orada necâsetin eseri kalsa da böyledir. Halbuki, hadesten tahârette, ya'nî abdestsizlikten temizlenmede, bedende suyun değmediği zerre kadar yer bulunsa, orayı yıkamayınca abdest sahîh olmaz. İyi düşün!

Biri de, üç imama göre, güneşte ısınmış su ile abdest almakta kerahat yoktur kavli ile, Şâfii mezhebinde ise, bu su ile abdest almak mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece, iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincinin vechi, bu hususdaki delilin sahîh olmamasıdır. Eğer müslimanlar için, bu suyu kullanmak, zararlı olsaydı, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir hadîste de olsa, bunu açıklarlardı. Bu husûsta, yalnız hazreti Omerden (radıyallahü anh) pek zaif bir eser vardır. O halde, aslı üzere mübâh kalır. İkincinin vechi, ya'nî böyle ictihad etmesindeki yolu, ihtiyatlı olmaktır.

Biri de, ateşte ısıtılan sudur. Bu suyun mekrûh olmadığında ittifâk vardır. Bununla beraber, Mücâhid mekrûhdur buyurdu. İmam Ahmed ise, necâsetle [tezekle, ispirto ile] ısınan su mekrûhdur buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîd, üçüncüsü tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincinin vechi, şerîatin sâhibinden bu husûsta nassın, ya'nî

açık, kesin bir hükmün bulunmamasıdır. İkincinin vechi, ateş ancak gadabı temizler, kızgınlığı geçirir; Allahü teâlâ, yalnız âsilere ateşle azâb eder. O halde kul, kendisine tesir edecek şeye bulaşmamalı, yanaşmamalıdır. Bilhassa necâsetle ısınmış suya!

Biri de, müsta'mel [kullanılmış] sudur. Ya'nî abdestin farzlarında kullanılmış su hakkındadır. Ebû Hanîfe mezhebinde meşhûr olan, bu suyun temiz olduğu, fakat temizleyici olmadığıdır. Imam-ı Şâfiî mezhebinde esah rivâyet üzere temizdir. Imam Ahmede göre de temizdir. Ebû Hanîfeden gelen bir başka rivâyette, müsta'mel su necistir. Bu da Ebû Yûsufun aldığı kavildir. Bunların yanında Imam Mâlike göre, müsta'mel su, aynı zamanda temizleyicidir. Birincisi teşdîd ve Mâlikin kavli tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin vechi, abdestin farzlarında kullanılmış su ile, tahâreti men' edenler, hatâların, günâhların ona düşmesini esas almışlardır. Nitekim Sahîhde geldi ki, bu su, imânı kemâle ulaşan veya keşf sâhibi olanlara göre, şer'an kaba necâsettir. O halde, imânı kâmil olanların, bu su ile abdest alması, temizlenmesi uygun olmaz, tıpkı bir kimsenin, tükrük ve sümükle ve koltuk, kasık kokusu ile bulaşmış, kirlenmiş halde Rabbine münâcâta durmasının uygun olmaması gibidir. Afv ise, meşakkate, zorluğa katlanmağa tâbidir. Meşakkat bulunmıyan şeyde, afvın bulunması da uygun olmaz. Nitekim elbisede çok yaygın olan pire kanı, bütün bedeni kaplıyan gübre tozları veya necâset buharı için çokluklarından ötürü, afv olunmaz demişlerdir. Abdestin farzlarında kullanılmış su ile abdest sahîhdir diyenler, hatâdan günâhdan suda hâsıl olan pisliği insanların çoğu hissetmez, kul ise, gördüğünden başkasından mes'ûl olmaz. Bir mü'mini bu su ile abdest almaktan men' etmek teşdîd olup, cevâz vermek ise tahfîf olur. O halde birincisi, âlim ve sâlihlerden keşf sâhibi olanlara, ikincisi müslimanların avamına mahsûstur.

Necisliği kaba veya hafîf olsun, müsta'mel suya necis diyenin vechi, o su ile abdest almak istiyenin ihtiyatlı olması gereğidir. Zirâ gözünden perde kalksa, halkın suyundan abdest alıp, yine içine akıttığı havuzun suyunu, içine köpek veya bir başka hayvan leşi düşmüş, pis pis koku saçılan su gibi görür. Bunun için Allahü teâlâ İmam ebû Hanîfeden ve mezhebindeki müctehid imamlardan râzı olsun ki, necâseti, galîz [kaba] ve hafîf diye taksîm ettiler. Çünkü günâhlar büyük veya küçük olmaktan dışarı çıkmaz. Günâh-i kebâirin, ya'nî büyük günâhların yıkandığı su, köpek leşi veya bevlinin içinde bulunduğu suya, küçük günâhların yıkandığı su ise, köpekten başka, eti yenen ve yenmiyen hayvanların leşinin bulunduğu suya benzer. O halde bildirilen yıkamadaki suyun kaba necâset gibi olması, onunla abdest alacak kimsenin çok ihtiyatlı olmasına sebeb olur. Çünkü bununla abdest almanın büyük günâhlardan olma ihtimâli vardır. Bu suyun, ya'nî müsta'mel suyun, mutavassat [orta] necâset olmasına gelince bazı şekilde ona hüsn-i zan olunmaktandır. Ya'nî o kimse büyük

günâh işlemiş değil, küçük günâh işlemiş hüsn-i zannındandır. Müsta'mel su ile abdest kerâhetle câiz olur diyenin vechi, abdest alan o kişiye, bundan öncekinden daha çok hüsn-i zan edip, büyük ve küçük günâh işlememiş, ancak bir mekrûha, yahud hilâf-i evlâya düşmüş olarak düşünmektir. Birincisine misâl sivri sinek ölüsü, hilâf-i evlânın misâli pire ölüleri ve koltuk altı kokusu gibidir. Bu gibi şeyler, değiştirmek yönünden suya tesir etmez. Her zaman bunlarla karşılaşılabilir.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Ey kardeşim tahâret asâleten, ancak bedenin uzuvlarının zâhiren ve bâtınen temizlik, güzellik ve pâklık ve nûrluluğunu arttırmak için teşrî' olmuştur. O halde içine, hissî, keşfî, takdîrî ve îmanla ilgili günâhların düştüğü su, uzuvlarda ancak, suya dökülen günâhların çirkinliği ve pisliğine uygun olarak, pisliği ve çirkinliği artırır. Eğer kulun gözünden perde kalksa, elbette, insanların abdest aldığı leğendeki sudan abdest aldıkları suyu, son derece pis ve çirkin kokulu görüp, içinde köpek, kedi, fâre ve benzeri hayvanların ölülerinin bulunduğu az bir suyu kullanmağı beğenmediği gibi, kullanmağı içi kabûl etmez. İçine sivri sinek veya bit yumurtası düşen az suyu böyle görenler de vardır. Bu çeşitli hatâ ve günâhlardan büyük, küçük, mekrûh ve hilâf-i evlânın düşüşü böyledir.» Üstâdıma arz ettim ki, müsâdenizle, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, müsta'mel suya böyle buyurduklarına göre, keşf sâhibi mi idiler? Buyurdu: Evet, Ebû Hanîfe ve talebesi, keşf sâhiblerinin en büyüklerinden idiler. İnsanların abdest aldıkları suyu gördüğünde, suya düşen bu hatâların, günâhların cinslerini tanır, büyük günâhı yıkayanı küçük günâhdan, küçük günâhı mekrûhdan, mekrûhu hilâf-i evlâdan, maddelerdeki farklılık kadar açık seçik ayırırdı. Yine buyurdu: Bize gelen habere göre, İmam-ı A'zam (radıyallahü anh) Kûfe câmiinin şadırvanına girdi. Abdest almakta olan bir genç gördü. Abdest a'zâlarından damlıyan suya baktı ve gence: «Evlâdım, ana ve babana isyân etmekten, onları üzmekten tevbe et» buyurdu. Genç, tevbe ettim dedi. Bir başka kimsenin kullandığı suyu gördü ve ona: «Kardeşim, zinâdan tevbe et» buyurdu. Tevbe ettim dedi. Bir başka kimsenin abdest almakta olduğunu gördü ve: «Kardeşim, Şarap içmekten ve çalgı dinlemekten tevbe et» buyurdu. Tevbe ettim dedi. Bu işler, ona göre, duygu organları ile anlaşılan şeyler gibi idi. Sonra yine bize geldi ki: Ebû Hanîfe (radıyallahü anh), Allahü teâlâya yalvarıp, bu keşfi kendinden almasını, bununla insanların kusûr ve günâhlarını gördüğünü, bildiğini arz etti. Allahü teâlâ bu düasını kabûl etti. Anlaşıldı ki, İmam Ebû Hanîfenin müsta'mel su hakkındaki kavli, keşfine tâbi' olup, suya düşen büyük günâh, küçük günâh, mekrûh ve hilâf-i evlâ cinsinden hatâlar olduğunu gördüğü içindir. Yoksa bütün temizlenen, abdest alanlardan dökülen suların necis olduğunu umûmî olarak eşit seviyede söylemedi. Nitekim, mezhebinde bulunanların bazısı böyle sanmıştır. Yoksa, zinâ, livâta yapanın, içki içenin, ana-baba-

sına isyân edenin, rüşvet yiyenin, eşini, kızlarını açık saçık gezdirip, yabancı erkeklerle görüştürenin, gammazlık edenin ve benzeri günâhlardan meselâ yabancı kadınlara bakan, onları öpen, onları fuhşa sürükliyen, gıybet eden kimselerin abdest uzuvlarından dökülen su nerede, mekrûh olarak bildirilen özürsüz sağ elle istinca etmek, elleri yıkarken sağdan önce solu yıkamak nerededir! Hilâf-i evlâ cinsinden olan abdest ve yıkanmalarda da hüküm böyledir. İhtiyâc olmadan hükümleri genişletmek, sarığı büyük yapmak, yiyecek ve içeceklerde bol davranmak ve binâlar yapmak ve benzerleri böyle olup, âhıret işlerinden bazısını bazı zamanlarda unutturdukları için iyi görülmemişlerdir.»

Ustâdıma arzettim ki, bu, keşf ve kâmil îmân sâhiblerinin hükmüdür. Bunda zâiflerin hükmü nasıldır? Buyurdu: Onlar, suya dökülen düşen bu günâhları görenlerle beraberlerdir. Ama ben onlar için evlâ olanı ihtiyatlı görmekteyim. Sâhibine sü-i zan etmeden, abdest a'zâlarının yıkandığı sudan, büyük veyâ küçük günâhın yıkanmış olması gibi sakınmalıdır.

Bir başka zaman yine ondan duydum. Buyurdu: Her mukallide, ya'nî bir mezhebde bulunan kimseye, müsta'mel suyu, ihtiyatlı davranıp kaba necâset gibi kabûl edip, ondan sakınmak evlâdır. Bu dereceden aşağısı, dört ayaklı hayvanların bevli gibi, mutavassat [orta derecede] necis olur, Sâhibinin küçük günâhlardan birini işleme ihtimâli olduğundan. Çünkü çoğunluk böyledir. Bu mertebeden de indirilirse, hafîf necâset olur. Bu da, bu abdesti alanın, büyük ve küçük günâh değil ama, bir mekrûh işlemiş olabilmesindendir. Oradan da indirilirse, o suyu kullanmakta, kavun, bakla, sebze ve benzeri, aslında temiz olan fakat temizleyici olmıyan suları kullanmaktan çekindiği gibi çekinir. Bunda, temizlenenin [abdest alanın], sâdece hilâf-i evlâ olan bir şeyi yaptığı ihtimâli olmasıdır. Böyle olanlar, hafîf necâset mertebesine çıkmaz, nerde kaldı ki daha yukarı çıksın.

Bir başka zaman buyurdu: İmam Ebû Hanîfe keşf sâhibi idi. Bazan abdestte kullanılan suda büyük günâh görür, ictihad veya keşfi ile, o suyun, kaba necâset olduğuna hükmeder, bazan kullanılan suda küçük günâhların temizlendiğini görür, mutavassat necâset gibidir buyururdu. Çünkü küçük günâhlar, büyük günâhlarla mekrûhlar arasında geçittir. Bu da, aslına tâbi' olarak, kaba necasetle, hafîf necaset arasında bir yerde bulunmaktadır. Eğer kendisinden sahîh ise Onun üç kavlinin, bir yıkama hakkında olduğu doğru değildir. Mezhebindekilerin bazısı böyle sanmıştır. Doğrusu bunlar ayrı ayrı yıkamalarda olmuştur.»

Buradan anlaşıldı ki, dört imam, müsta'mel su husûsunda ihtiyât ve sakınma bakımından tahfîf ve teşdîd arasında, yahud mutavassat ve muhaffef arasındadır. Müstamel sudaki bu taksîmimizi kuvvetlendiren delillerden biri de, hazreti Âişeden bildirilen şu hadîstir: Hazreti Âişe (radıyallahü anhâ) bildirir: **«Yâ Resûlallah, sana safiyyeden şu yeter deyip, boyunun kısalığını kasdettim.» Ey Âişe (radıyallahü anhâ), öyle bir söz**

söyledin ki, denizin suyuna karıştırılsa, bütün denize yayılır», yahud Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Bu söz bir cisim olup, onu ok yanısa atsaydın, tadını, yahud rengini, yahud kokusunu, yahud ikisini değiştirir ve pis kokuturdu**» buyurdu. Böyle bir söz, büyük bir denizi[n kokusunu, tadını, rengini] değiştirince, çok büyük değiştirme etkisi var demektir ve iş böyle olunca, mescidin havuzundan abdest alanlardan dökülen büyük günâhlar, o suyu ne hâle getirir. Allahü teâlâ İmam Ebû Hanîfeye uyan müctehidlere rahmet eylesin ki, abdest alanların günâhları, hatâları düştüğü *için büyük olmıyan havuzdan, insanların abdest almalarını* men' ettiler. Kendilerine tâbi' olanlara, nehirden, dereden, kuyudan, büyük havuzdan gölden ve abdest alanların abdest sularının içine sızmadığı, dökülmediği *kapalı havuzlardan* abdest almalarını emrettiler. Çünkü bu su, kendi temizliği, canlılığı ve tazeliği ile, abdest uzuvlarını canlandırmakta, yeni hayat ve tazeliğe kavuşturmaktadır. Bilhassa, bizim gibi, şeriate uymamaktan, uzuvları nerede ise ölecek hâle gelmiş günâhkârların uzuvları için. Korkarız ki, bu uzuvları müsta'mel olmıyan, [kullanılmış olmıyan] çok su bile canlandıramaz, nerede kaldı ki, müsta'mel su canlandırsın! Allah için söyliyorum: Bu büyük İmam ve Eshâbı (radıyallahü anhum) ne güzel yapmışlardır. Çünkü bu, her halde evlâdır, en iyisidir. Zirâ burada beden için bir zaiflik veya gevşeklik bulunsa, bununla canlanır, kuvvetlenir, yeni bir tazelik ve harekete kavuşur. Eğer bir zaiflik yoksa, bedenin güzelliği, temizliği pâklığı artar.

Ustâdım Aliyyül-havas (rahimehullah) Şafii mezhebinde olmakla beraber, çoğu zaman mescidin küçük havuzundan abdest almaz ve: «**Bu *havuzun suyu, bizim gibilerden içine düşen hatâların onu kirletmesi* sebebi ile, uzuvlarımızı, bedenlerimizi ihyâ etmez, tazelemez**» buyururdu. Bazan da ondan abdest alır ve kendisine verilen keşf ile: «**Şu abdest alanlar bir günâha girmedi, onların abdest suları ile bereketleniyoruz. Nitekim Eshâb-ı kirâm, havuzlardan abdest almada birbirlerine böyle yaparlardı. Mâlik de böyle buyurdu**» derdi. Bazan bu suya hangi günâh düştü ise, keşf ederdi ve ilim ve beyân üzere ondan ictinâb ederdi. Yıkanan günâhların arasını ayırırdı. Haram, mekrûh ve hilâf-i evlâ olan bu kullanılmış suları tanırdı. Bir defa onunla beraber, Ezher medresesinin abdest alınacak yerine girmiştik. Oradaki kurnadan istincâ etmek istedi. Suya baktı ve döndü. Niçin tahâret almadınız? dedim. Şu anda büyük bir günâhı yıkamakla onu değişmiş gördüm buyurdu. Şeyhden önce oraya bir kimsenin girip çıktığını görmüştüm. Arkasından yetiştim ve kendisine sordum. Şeyh doğru söyledi, zinâ işlemiştim deyip, sonra Şeyhe gelip, tevbe eyledi. Bu benim, Şeyhden gördüğüm üstün hallerden biridir.

SUAL: Bu, günâh işlemiş bir kimsenin temizlendiği su hakkındaki hükümdür. Bu abdestten önce, kendinden günâh vâki olmıyanın kullandığı suyun hükmü nedir?

CEVAB: Burada evlâ olan, böyle bir suyun, aslı temiz, fakat namazdan alıkoyar engeli izâlesi sebebiyle rûhâniyyeti zayıfladığından temizleyici olmamasıdır. Nitekim çocuğun abdesti suyunda da böyle demişlerdir.

SUAL: İmam Ebû Hanîfe, acaba neden, abdestte kullanılmış su hakkında teşdîd ediyor da, necâseti gideren su hakkında tahfîf ediyor ve: «Necâset, her izâle eden sıvı ile giderilir» buyuruyor?

CEVÂB: Çünkü abdestsizlik bahsi çok dardır, necâset bahsi ise geniştir. Delîli de, na'line [ayakkabıya] sürünmüş, bulaşmış necâsetin, toprakla oğmakla, yahud yürürken toprağa sürmekle temizlenmiş olmasıdır. Bir rivâyette onun arkasında olan, ya'nî toprağın teması necâset kalmayınca onu temizlemiş olur diye geldi.

SUAL: Necâset ateşte yanınca, ateş necâseti temizler kavlinin vechi nedir?

CEVAB: Bunun vechi, ya'nî böyle ictihad buyurulmasında alınan esas, mü'minlerin âsilerinin cehenneme gidip ateşle yanıp temizlenmeleri, bundan sonra cennete girmelerine kıyâs edilmiş olmasıdır. Ateş, âsileri ma'nevî günâhlardan temizlediği gibi, maddî necâseti de temizler. Buradan anlarsın.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu ki: Mescidlerin küçük havuzlarından abdest almaktan sakınmada, İmam-ı A'zamın (radıyallahü anh) mezhebine uymanın, başka bir mezhebe uymaktan evlâ olduğunda şübhe eden, kuyu, nehir, dere ve müsta'mel olmıyan sularla bir abdest alır ve uzuvlarının canlanmasını, tâzelenmesini görürse, bununla uzuvlardaki canlanmanın, insanların ellerinde dolaşmış sudakinden çok olduğunu, bizzat anlar. Ey kardeşim, buradan, su ile abdest almanın, su bulunmazsa veyâ kullanma imkânı yoksa, toprakla abdest almanın [teyemmümün] sırrını anlamış olursun. Bu da, su ile abdest almanın bizim için teşrî' edilmesinin, günâhlardan ve gafletten ölmüş uzuvlarımızın canlanması için olmasıdır. Nitekim biraz önce de geçmişti. Nitekim Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresi otuzuncu âyetinde: **«Hayatı olan herşeyi sudan yarattık; hâlâ inanmıyorlar mı?»** buyuruyor. Bazısı bu illeti, sebebi anlıyamayıp,: «Suyun abdestte kullanılmasının tahsisi, emir böyle olduğu içindir. Ma'nâsı anlaşılmaz» der. Ama el-hak illeti ma'kuldur, görünmektedir. Bu da, bedenin ve uzuvların gevşeklikten, durgunluktan, yahud ölü gibi olduktan sonra yeniden ihyâsıdır. Buradan anlayınız.

SUAL: Müsta'mel sudaki ihtilâf, müsta'mel toprakta da var mı? Suda olduğu gibi, teyemmümde de, toprakla teyemmüm edenin hatâları toprağa dökülür mü?

CEVAB: Bu husûsta, delil gösterecek bir mesned görmedim. Herhalde bu da, toprağın rûhâniyyetinin zaifliği sebebiyledir. Eğer, din imamla-

rının sözlerinden, toprağın da müsta'mel olacağını, bulan olursa, bu Kitabımın bu kısmına ilâve etsin. Müctehidlerin ictihadlarının çıkış yerlerini bizim bildirdiğimiz gibi bildirsin. Velhamdü lillahî Rabbil-âlemîn!

Biri de, üç imamın, za'ferân ve benzeri temiz şeylerle, çok değişmiş su ile abdest alınmaz kavilleri ile, Ebû Hanîfe ve Eshâbının, pişmedikçe ve bütün kısımlarına gâlib olmadıkça, onunla abdest câizdir kavlidir. Birincisi suyun şânında teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu suyun rûhâniyyetinin, uzuvları ihyâda veya tazelemede zaîf oluşudur. Böylece onunla temizlenen, temizlenmemiş abdest almamış gibi olur. İkinci kavlin vechi, suyun taşımış olduğu rûhâniyyet kuvvetine bakarak söylenmiş olmasıdır. Ancak su tabîatinden çıkması, içinde temiz bir şeyin pişmiş olması, veya eczâsına gâlib olacak şekilde çok değişmesi sebebi iledir. Birincisini: «Su temizdir, tadına, rengine veya kokusuna gâlib olmıyan birşeyle necis olmaz» hadîsi kuvvetlendirmektedir. Keşf sâhibleri hadîsi mutlak olarak almışlar ve: Mutlakı mukayyede hamle ihtiyâc yoktur. Çünkü suya, aslında, başka şey dâhil olmaz. Suyun üzerine başka şey dökülürse, aralarında, birbirlerine girmemek, karışmamak için, mânî' bir geçit, perde bulunur. Böyle olmasaydı, iki şey olmazlardı. Lâkin, temiz sudan bir avuç almamız gerektiğinde, içine karışmış olan şeyden bir şeyler avucumuza gelirse, bu suyu kullanmaktan men' olunuruz ve ona, tevessü' şartı ile necis ismini veririz. Nitekim keşf sâhibleri, yine tevessü' olarak, ona temiz ismini verirler. Hakîkatte ise, keşf sâhibleri ile diğerleri arasında, illet yönü hâric, bir ihtilâf yoktur. Demek ki, keşif sâhibleri, kullanmağa mânî' illeti, bu necsi su ile almamız olup, aslında suyu necis etmemiştir. Keşf sâhibi olmıyan diğerleri ise, bunda illetin necis olmasıdır diyorlar. Anlayınız.

Biri de, uzun zaman kalmakla değişen suyun abdeste zararı yoktur kavlinde ittifak eden imamlarla, Muhammed bin Sîrînin bu su ile abdest alınmaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, suya, rûhâniyyetini zaifletecek bir şeyin düşmüş, karışmış olmamasıdır. İkinci kavlin vechi ise, uzun zaman durmakla tadının kokmuş, ekşimiş, yemek gibi olması bakımından, bir değişikliğin mevcûd olmasıdır. Çünkü bu, şer'an ve örfen necîstir. O halde, kokmuş, ekşimiş yemeği ve her selim tabîatlinin hoşlanmadığı şeyi yemek doğru olmadığı gibi, bu su ile de abdest almak lâyık değildir.

Biri de, üç imamın buyurduğu, güneş ve ateş, necâsete temizleyici olarak tesir etmezler kavli ile, imam Ebû Hanîfenin: «Ateş ve güneş, bazı şeyleri, bazı hallerde temizlerler. Ölen hayvanın derisi, güneş veya ateşte kurursa, dabağlamadan temiz olur. Toprak necis olur ve güneşte kurursa, necâset olan yer temiz olur ve orada namaz kılmak câiz olur. Ancak oradan teyemmüm edilmez. Zirâ bir şeyin, aslında temiz olmasından, bir başka şeyi temizleyici olması lâzım gelmez» kavlidir. Birincisi

teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, tahârette [abdestte] asıl olan, abdestsizlikte ve pis olmaklıkta, su ile olmaktır. Ikinci kavlin vechi, maksad, bu necâsetin gözün görmesinden izâle edilmesidir. Ona göre, su ile veya uzun zaman geçmesiyle veya bir başka sebeble izâlesi arasında fark yoktur. Buna delili, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Kadının uzun eteğine necâset bulaşırsa, oraya sürünen toprak, o kısmı temizler» hadîsidir.

Biri de, kulleteyn'den az durgun suya, necâset düşse, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Imam Ahmedin bir rivâyetinde, su değişmese de, necis olur kavli ile, Imâm Mâlikin ve diğer bir rivâyetinde Ahmedin, su değişmedikçe temizdir kavlidir. Değişirse, kulleteyne varsa da onlara göre necistir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Akan su da [içinde necâset olursa], böyle ihtilâflıdır. Çünkü o, Ebû Hanîfe ve Imam Ahmede göre durgun su gibidir. Şâfiî mezhebinin yeni kavli de budur. Imam Mâlik ise, akar su, ancak az veya çok değişirse necis olur. Şâfiî âlimlerinden, Begavî, Imam-ül Harameyn ve Gazâlî gibi bir cemâ'at bu kavli ihtiyâr ettiler. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bu ve önceki mes'eledeki teşdîdin vechi, necâsetin suda bulunmasıdır. O halde ondan sakınırız. Açıkça görmesek de, Allahü teâlânın huzûruna, kirli su ile abdest almış olarak çıkmaktan edeb ve hicâb ederiz. Çünkü bize göre bâtın olan, Allahü teâlâ'ya göre zâhirdir. O halde teşdîd eden, kendininkini, tahfîf eden, umûm insanlar katında olanı gözetmiş olur. Buradan anlayınız.

Biri de, dört imamın, altın ve gümüş kapları kullanmak, yemek ve içmenin dışında bile olsa, erkeklere ve kadınlara haramdır kavli ile, Şâfiînin bir kavline ve İmam Dâvuda göre, ancak yemek ve içmede kullanmak haramdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîf olup varid olanın hudûdunda durmaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ümmetin dînine şefkatin kemâlidir ve onlara, bu hususta ihtiyatlı olmağı göstermektedir. Zirâ bu kablardan abdest almadaki kibir ve ucub, yeme ve içmedeki kibir ve ucub gibidir. Temizlenenin, abdest alanın, kibirli ve kendini beğenmiş olması uygun olmaz. Çünkü abdest, Allahü teâlâ ile husûsî huzûr olan namazın anahtarıdır. Keşf sâhibleri, kendinde kibirden birşey bulunan kimsenin Allahü teâlânın huzûruna çıkması doğru değildir, belki iblisi tard ettiği gibi, onu da yakınından uzaklaştırır sözünde icmâ' etmişlerdir. Ama onları abdestten başka yerde kullanırsa, ona göre daha şiddetli olur. Zirâ tâat yerlerinde onları kullanmamak ihtiyat olunca, diğer yerlerde hiç kullanılmaz.

Biri de, gümüşle olan büyük kaplamadır. Üç imama göre haramdır. Şâfiîdeki tafsîlî kavil ile, Ebû Hanîfenin, gümüşle kaplama mutlak olarak haram değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, yukarıda geçtiği gibi, ümmete şefkatin kemâlinden, çokluğundandır.

Şöyle ki, gümüş ve altın kaplama kabları kullanan, gümüş ve altının bazı cüzlerini, parçacıklarını kullanmış olmasıdır. Verâ ise, tam gümüş kabı kullanmaktan uzak durulduğu gibi, gümüş kaplama kabdan da uzak durmaktır. İkinci kavlin vechi, bu cins şeylerin afvedilmiş olmasıdır.

Biri de, misvâk kullanmaktır. Müstehab olduğunda dört imam ittifak etmişlerdir. İmam Dâvud ise, misvâk kullanmak vâcibdir dedi. İshâk bin Râheviyye daha da ileri gidip, misvakı bile bile terk edenin namazı olmaz buyurdu. Bilhassa, misvâkı terk etmekle yanındakini [ağız kokusu ile] rahatsız ederse. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bu ikisinin delîli, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Ümmetime zor olmasaydı, misvâk kullanmalarını emr ederdim»** hadîs-i şerîfidir. Ya'nî vâcib olduğunu emr ederdi. O halde bunda, vâciblikten bir koku vardır. Lâkin ümmetine rahmet *olarak vâcib kılmadı. Sanki Resûlullah,:* **«Zor olmasaydı»** sözü ile, bu husûs, kendisi için zor olmıyan kimseye, vâcib olduğuna işâret etmiştir. Buna göre, misvâk kullanmak bir kimse için zor olmıyorsa, ona vâcib olur; misvâk kullanmakta meşakkat, zorluk bulana ise, vâcib olmaz. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâya münâcatta, düa ve yakarmada tam bir ta'zîm ve edebe riâyet hâlinde olmalıdır. Bu da, âlim ve sâlihlerin büyüklerine mahsûs olup, Allahü teâlânın azametinden müşâhede ettikleri ve ona kulluk makamında yapması lâzım gelenler yanında, misvâk kullanmak onlara hiç de zor bir iş gelmez. Hatta çoğu zaman, misvak kullanmamak onlara zor ve ağır gelir. Birinci kavlin vechi ise, Allahü teâlânın huzûrunda kulluğun nasıl olması, münâcâtın nasıl yapılmasını bilmiyen, bu müşâhedeye kavuşmamış câhil halkın hâlini gözetmektir. Çünkü misvâk kullanmak îcâbı, bu bilgisizliklerinden ötürü, çoğu zaman onlara zor gelir. Çünkü avamdan birinin kalbine, âlim ve sâlihlere tecellî eden azamet tecellî etmez. Nitekim: «Ebrâr için hasenât [sevâb olanlar], mukarrebler [Allahü teâlâya yakın kullar] için seyyiattir [günâhdır]» sözleri, bu kabildendir.

Biri de, misvâk kullanmanın, oruclu için, zevâl vaktinden sonra, İmam Ebû Hanîfeye, İmam Mâlik'e ve İmam Ahmedin bir rivâyetine göre, mekrûh olmadığı, İmâm-ı Şâfiî ve İmam Ahmedin diğer bir kavline göre mekrûh olduğudur. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, önceki mülâhazalarla birlikte müslimanın, yanında oturduğu kimseyi, ağzı kokusu ile rahatsız etmemeğe dayanmaktadır. Ma'lûmdur ki, yanında oturanı rahatsız eden şeyi gidermek, fazîleti işlemekten önce gelir. Bunun gibi, oruclu kimsenin, zevâlden [öğleden] sonra, yemek için sofrasına oturma zamanında, Rabbini müşâhede edercesine, Onu görmeğe hazırlanması gerekir. Bu da, temizlik ve güzel kokulu olmak ile, küçük bir mülâkattır, müşâhededir. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: **«Oruclu için iki sevinç vardır»**. buyuruldu. Evet hakîkat bakımından Hak teâlâ; ağız kokusu ile rahatsız olmaz. Çünkü bunun yaratıcısı

O'dur Lâkin, bazan birçok mes'elede, şerîat örfe tâbi' olur. Birçok hacîslerde, eziyet kelimesinin Allahü teâlâ için kullanılmasının câiz olduğuna işâret vardır. Nitekim Buhârîdeki: «**Eziyete, Allahdan daha çok sabr eden kimse yoktur**» ve yine: «**Evliyâma** [sevgili kuluma] **eziyet eden, bana eziyet etmiş olur**» hadîslerden böyle olduğu anlaşılmaktadır. Bizim itikadımıza göre, böyle bir sıfatın Allahü teâlâya nisbet edilmesi, ancak nihâyetleri o olduğundandır. Nitekim, bunun gerçekte muhâl olduğu, fıkhın bâblarında takrir olunmuştur. İkinci kavlin vechi, oruca teşvîk olup, böyle bir kokunun, ibâdet yolunda beğenilmiş olmasıdır. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), cihâdda korkak ve çekingenleri teşvîk için, bazı şehîdlerin namazını kılmazdı ve bunu gören çekingenler: «Şehidlik, sâhibini, bir başkasının kendisine mağfiret ve rahmetle düâ etmesine muhtâc olmadığı çok yüce makama kavuşturuyor» deyip onu terk edemez ve yine böylece cihâd için o kimsenin isteği tahrîk edilmiş ve korkaklığı, çekingenliği giderilmiş olurdu. Bunu iyi anlayınız. Vallahü teâlâ a'lem!

BÂB-ün-NECÂSET = Necâset bahsi

İmamlar şarabın [alkollü içkilerin] necis, ya'nî pis olduğunda icmâ' etmişlerdir. Ancak İmam Dâvuddan bildirilen, haram olmakla beraber temizdir kavlidir. Yine âlimler ittifâk etmişlerdir ki, **şarab sirke olursa, temiz** olur. Yine icmâ' etmişlerdir ki, çekirge ve balık ölüsü temizdir. Cünüb, hâiz veya müşrik, elini az bir suya batırdığı zaman, suyun temizliğinin devam ettiğinde *icma' etmişlerdir. Mi'deden çıkan yaşlığın necis olduğunda* ittifâk etmişlerdir. Ancak bu husûsta Ebû Hanîfeden bildirilen ayrıdır. İcmâ' ve ittifâk olarak toplıyabildiğim mes'eleler bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Biri, dört imamın, «şarab necistir» kavli ile, Dâvudun, haram olduğu halde temizdir kavlidir. Birincisi teşdîd olup, zecrde kuvvetlidir. İkincisi, ondan temizlenmek vâcib olmaması bakımından tahfîfdir. Zirâ haram olmasından, necâset-i ayn olması lâzım gelmez. Ancak sıfatı yönünden necis olur. Allahü teâlânın: «**Müşrikler necestir, pisdir**» buyurması da böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Gerçi bu ikincisi, cidden, çok zaîftir.

Biri de, Imam-ı Şâfiînin, Ahmedin ve Ebû Hanîfenin, köpek necistir kavilleri ile, Imam Mâlikin temizdir kavlidir. Birincisi necis olmasında teşdîddir. Köpeğin yediği veya içtiği kabın temizlenmesinde, necâsetinin gitmesi için yedi kerre yıkamak lâzımdır. Ancak Ebû Hanîfeye göre, böyle olmayıp, eğer bir defa ile içindeki şey izâle ediliyorsa, bir defa yıkamak yetişir, yoksa zann-ı gâlib ile temizlenınceye kadar onu yıkamak lâzımdır,

isterse yirmi defa olsun; ille yedi dememelidir, buyuruyor. İmam Mâlik ise, temizdir, yediği kabı yedi defa yıkamak gerekir. Bu necis olduğundan değil, emir böyle olduğundandır; sebebi bilinmez. Köpek, bir uzvunu kaba soktuğu zaman da aynıdır. Çünkü köpeğin bir uzvunu, yiyecek veya içecek kabına sokması, ondan yemesi ve içmesi gibidir. İmam Mâlik ise, buna muhâlif olarak, yedi defa yıkamağı, sadece köpeğin yediği ve içtiği kab için buyurmuştur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ayn ve sıfatı birlikte söyleyip, her iki bakımdan necistir diyen, sıfatın zâttan ayrılması söz konusu edilemez yönünden demiştir. Zâtî olarak temiz olduğunu söyliyenin vechi ise, eşyâda asıl olan temizliktir, necâset ise ârızîdir. Çünkü o, temiz ve her ayıbdan mukaddes olan Allahü teâlânın yaratmasından sâdır olmaktadır. Aynının temiz olması sözümüz edebdendir. Ama eserlerini, alâmetlerini bedene veya dîne zararlı görürsek, ondan sakınırız. Keşf sâhibleri, sözbirliği ile bildiriyorlar ki, köpeğin artığını yemek veya içmek, kalbe kasvet, katılık verir. Hattâ bir va'z nasîhat karşısında incelmez ve hayırlı bir iş yapmaz. Mâlikî eshâbımızdan biri bunu tecribe eyledi ve bir köpeğin içtiği sütten içti. Dokuz ay, kalbi bütün iyiliklere karşı daraldı, nerdeyse ölecekti. Ondan hâsıl olan şey, ondan sakınmanın vâcib olduğunu bildirmektedir. Ona zât ile beraber sıfat bakımından, yahud yalnız sıfat bakımından necis kelimesini kullanmak câizdir. Nitekim Allahü teâlâ da, kâfirlere, küfr sıfatları bakımından pis ismini veriyor. Ama o kâfirlerden biri müsliman olunca, temiz oluyor. Necâset, ya'nî pislik ayn, yanî aslî olsaydı, müsliman olmakla temizlenmezdi.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu ki: Köpeğin aslının necis olduğuna dâir, elimizde, şerîatin sâhibinin, onun satışını ve bedelini yemeği yasak etmesinden başka delil yoktur. Ama sıfatı bakımından necis olduğuna gelince; Artığının kalbi öldürmesi bakımından necistir, zatı temiz olmakla beraber yılanın zehirinin bedene yaptığı zarardan kaçınmak lâzım olduğu gibi, ondan da sakınmak vâcibdir. Belki sakınmada bu daha önce gelir. Çünki dîne zarar vermektedir. Yine buyurdu: Eseri bakımından köpeğe necis, zâtî bakımından temiz demek bid'at değildir. Nitekim Allahü teâlâ, müşriklere neces, kumara, ensab ve ezlâma rics, ya'nî pis buyuruyor. Halbuki dört mezhebin âlimleri, müşrikin cisminin temiz olduğunda icmâ' etmişlerdir. Kumar, ensab ve ezlâm âletleri de böyledir. Yine buyurdu: Köpeğin artığı, bedenin esası olan kalbi öldürdüğü, veya Cennete götürecek vâ'z ü nasîhatları dinlemekten alıkoyan bir zâiflik verdiği için, Şerîatin sâhibi (sallallahü aleyhi ve sellem), onun eserini yıkamakta mübâlağa edip, bu eseri tamamen gidermek için, biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkamalıdır. buyurdu. Zira onda, bir araya geldiklerinde bitkileri yetiştiren su ve toprağı birleştirdi. Buradan anlaşıldı ki, şerîatin sâhibinin, onun artığını yedi defa yıkamağı emr etmesi, cismi temiz-

dir sözüne bir noksanlık getirmez ve ters düşmez. Yukarıda geçen zehirli yılan misâli gibi. O halde Şerîatin sâhibinin, biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkamağı emr etmesi, dînimize karşı şefkatinin, bize karşı merhametinin çokluğundandır. Aynı şekilde, sıfatının necis olduğunu söylemek, *mezkûr sıfatın zâttan ayrılması imkânsız olduğundan, cisminin temiz olmasını* bildiren sözü silip atmaz.

İmam-ı Şâfiînin ve ona uyanların, köpeğe, zâtı ve sıfatları necistir demelerinde tevessü', ya'nî muhtevâ genişliği olduğu gibi, İmam Mâlik ve uyanların köpeğin zâtı da, sıfatları da temizdir demelerinde tevessü' ve ekseriyet vardır. Çünkü sıfatları sâhibinden, ya'nî zâtından ayrılmazlar. Aksi de böyledir. Kardeşim Efdalüddin (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: Köpek zâtî bakımdan temiz, sıfat bakımından necisdir. Seyyidim Aliyyülhavasdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Köpeğin değdiği şeyi yıkamak vâcibdir veyâ müstehabdır diyenlere, itirâz edilmez. Çünkü illeti gizlidir, insanların çoğunun akılları buna ermez. Zirâ bizim bildiğimize, ancak bazı keşf sâhibleri muttali' olurlar. Bazıları ise, köpeğin değdiği şeyi yıkamağı akıl almaz, öylece yapmak lâzımdır diyeni ilzâm edip, bu söz, şerîatin sâhibinin, ümmetine, ma'nâsını anlamıyacak şekilde hitab etti demeğe yol açar: bu ise, şerîatin sâhibinin mansabının münezzeh olduğu, abes, fâidesiz konuşmasına yakın düşer. Halbuki Allahü teâlâ, O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine indirdikleri, emrettiklerini insanlara tebliğ etmekle, açıklamasını emr etti. Bu ise, ancak onlar tarafından emrin iyice anlaşılması için, tebliğin lâfz ve ma'nâ bakımından insanlara ulaştırılması ile olur. Onda bir şey örtülü kalamaz. Bunun için Habîbine (sallallahü aleyhi ve sellem) Mâide sûresi altmışyedinci âyetinde: «Eğer tebliği tam yapmazsan, Allahın sana verdiği peygamberlik vazîfesini yerine getirmiş olmazsın» buyuruyor. Resûlullah, beyân etmemekten, mutlak olarak ma'sûmdur.

Ben derim ki, bu ilzâmın vârid olması, bazan bu cinsten şeylerin gelmiş olması, tefsîrlerde tasavvur olunan ma'nâ ile, bazı kimselerin îmanını denemek içindir. Acaba illetini bilmeden bir işi yapmağa koyulacaklarmı, yoksa hikmetini öğreninciye kadar o işi yapmaktan uzak duracaklar mı, diye denemek içindir. Keşf sâhibleri buyurmuşlardır ki, amel bir şeyle muallel, illetli olmayınca, îman makamında daha kuvvetli olur ve sevabı illetli olandan büyük olur. Çünkü ekseriya, bu durumda mükellef için, sevâb ve benzeri şeylerden bu illetin gereğiyle, amel etmeğe büyük sebeb olur; Sırf Allahü teâlânın ve Resûlünün emrine imtisâl etmek değil. Bu ise, kemâl makamı için noksanlıktır. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Köpeğin temiz olduğunu söyliyen, köpeğin artığını yıkamak hakkındaki nassı reddedemez. Belki onunla amel etmeği uygun görür. Âlimler arasındaki ih-

tilâf, ancak illette veya yedi sayısında veyâ belli sayı olmamasındadır. İllet ve sayıdaki ihtilâfa gelince, bu dinde kötülenmez. Zirâ köpeğin temiz olduğunu söyliyen de, bildirildiği gibi, yıkanmasını söylemektedir. Yedi sayısına, *ya'nî yıkamanın yedi kere olmasına gelince: Biz, bu husûstaki* emrin istihbâb için *olduğunu kabûl etsek* de, ictihâd onu vâcib mertebesine çıkarıyor. Nitekim necis olduğunu söyliyenler bunun üzerindedir. Bunu iyi bil, çünkü çok güzel bir açıklamadır. Bu husûsta biz bir kitab yazdık ve bu konuda vârid olan güzel süaller ve cevabları orada bildirdik. Özeti şöyledir: Keşf sâhibleri, nakil âlimleri ile, köpeğin necis olmasında ve değdiği şeyin yıkanmasında ittifâk hâlindedirler. Sadece illette ihtilâf etmişlerdir. Ma'lûmdur ki, illette ihtilâf, ahkâmda ayıblanmaz. Keşf sâhiblerine göre esas illeti, sıfatının necis olması olup, şarab, kumar, ensâb, ezlâm gibi kalbi öldürmesi, Allahü teâlâyı anmaktan ve namazdan alıkoymasıdır. Keşf sâhiblerinden başkasına göre ise illeti, ya aynı ve sıfatının birlikte necis olmasıdır. Yoksa ikisinin de temiz olduğunu söyliyenin, yıkamak kulluk icâbıdır demesi anlaşılmıyor. Bunda olan şey gizli değildir. Zîra yedi defa yıkama emri, *onun necis olduğunu gerektirir* ve elbette öyledir. Aksi takdirde şerîatin sâhibinin sözü, abes, fâldesiz, boş söz gibi olur. O halde bu beyandan, necis olduğu kesin olarak bellidir. Yahud da zâtının, ya da sıfatının necis olmasıdır.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve Ebû Hanîfenin hınzırın [domuzun] necis olduğu kavilleridir. Şâfiîye göre yedi defa, İmam-ı A'zama göre, bundan önce köpek bahsinde geçtiği gibi bir defa yıkanır. Bununla imam Mâlikin, canlı ise temizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. İmam-ı Nevevî, delil bakımından temizliğini ihtiyâr eyledi ve **Mühezzeb şerhinde**, delil bakımından râcih olan, ya'nî tercîh olunan, domuzun bevlinin, topraksız olarak bir defa yıkanmasının yeterli olmasıdır. Âlimlerin çoğu böyle demişlerdir. Muhtar [beğenilen, seçilen kavil] de budur. Çünkü esas, köpekte olduğu gibi, onun dokunduğu şeyi yıkamanın vâcib olması değildir ki, şer'-i şerîfde köpekle bir sayılsın dedi. Yıkamada domuzu köpekle bir tutanın vechi, cisim ve et *bakımından*, köpekten daha habîs, aşağı olmasındandır. O halde köpeğe kıyası açıktır. Temiz olduğunu söyliyenin vechi ise, köpek gibi, onun hakkında, yıkama konusunda, yedi defa olduğunu bildiren bir nassın bulunmamasıdır. Etinin haram edilmesi, necâset konusunda onu köpekle bir saymağa götürmez. Allahü teâlâ, leşi ve şarabı haram eyledi; Şerîatin sâhibi bize, onlardan birini, biri *toprakla* olmak üzere yedi defa yıkamağı *emr etmedi. Buradan anlayınız.*

Biri de, diğer necâsetleri yıkamada, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve İmâm Ahmedin bir kavline göre, belli bir adedin vâcib olmaması kavli ile, İmam Ahmedin bir başka rivâyetine göre, topraktan başka diğer necis olan şey-

lerde adedin vâcib olmasıdır. Yine ondan bir rivâyette, kabı yedi defa yıkamak vâcibdir; bir başka rivâyette üç defa, bir başka rivâyette de, köpek ve domuzdan başkasında adet şart değildir. Birincisi tahfîf, mukabili teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, verâ' ve ihtiyâtı gözetmiyen avama mahsûstur. İkincisi ise, âlimlerden ve sâlihlerden büyüklere mahsûstur. Bu mes'ele de, kaba avret yerine dokunmakla abdestin bozulması ve bozulmamasına benziyor. Kendi kısmında, inşâallah geniş olarak anlatılacaktır.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, köpek, domuz ve bu ikisinden veya birinden doğanların derileri hâriç, bütün ölü hayvanların derileri dabağlamakla temiz olur. Bu İmam Ahmedin de iki rivayetinden biridir ve Mâlikten gelen iki rivayetin ezhari, açığıdır. Bununla Ebû Hanîfenin, domuz hâric, bütün deriler dabağlanmakla temiz olur kavli ile, Zührînin bütün ölü hayvanların derilerinden, dabağlanmaksızın fâidelenilir kavlidir. Birincisi, dabağlanmak şart olduğu için ve istisnalar çok olduğu için teşdîddir. İkincisi ise tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatın necis dediği şeyi kullanmaktan çok sakınmaktır. Allahü teâlâya karşı edebli olup, kulun, şer'an necis bir şeye bitişik olarak Rabbine ibâdette olmasından kaçınmaktır. İkinci kavlin vechi ise, domuz derisi dabağlanmakla temiz olmaz buyurup, ondan sakınmada mübalağa ile söylemesidir ve aynı zamanda, köpeğin hilâfına domuzu muhakkak öldürmenin müstahab oluşudur. Çünkü onda tafsîl vardır. O halde köpeğin hükmü bu bakımdan domuzdan hafîfdir. Üçüncü kavlin, ya'nî hayvan derilerinden, dabağlanmadan istifâde etmek câizdir, diyenin vechi, dabağlamakla ilgili hadîsleri, vâcib olmağa değil, müstehabı bildirmeğe haml etmesidir. O halde birincisi büyük âlimlere, ikincisi sakınmada onlardan aşağı olanlara, üçüncüsü, bazı eserlerin gösterdiği gibi zarûret ve ihtiyâc sâhiblerine mahsûsdur.

Biri de, Şâfiînin ve İmam Ahmedin, yenmiyen şeyler [canlılar] boğazlanmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, domuz hâric boğazlanırlar kavlidir. Onlara göre yabani hayvanlar ve köpek boğazlanınca, derisi ve eti temiz olur. Lâkin etlerini yimek Ebû Hanîfeye göre haram, İmam Mâlike göre mekrûhdur. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, eti yenmiyen şey habîstir, boğazlamak onu temiz ve tayyiblik yönünden etkilemez. Belki onu boğazlamanın hükmü, kendiliğinden ölmesi hükmü gibidir. Allahü teâlâ, Peygamberimiz Muhammedi (sallallahü aleyhi ve sellem) medh ederken, A'raf sûresi yüzelli yedinci âyetinde: «**Murdar şeyleri onlara haram ediyor**» buyuruyor. İkinci kavlin vechi, temiz olmasından halâl olması lâzım gelmez. Temiz olan bir şey, beden ve akıldaki bir zarûret için haram kılınabilir. Yenmiyen hayvanların eti, temiz dense de, bedene zarar verir. Nitekim tecribe edilmiştir. Şübhe eden denesin. Bunların yenmesi aklı zaîfletir. Hattâ işlerin,

zâhirini, görünen taraflarını bile anlıyamaz, nerde kaldı ki, içlerini, özünü anlıyabilsin.

Biri de, Ebû Hanîfenin elbise ve bedendeki bir dirhem mikdarı kanın afvedilmiş olmasıdır kavli ile, Şâfiînin yeni kavlinde, bu ma'fû değildir, eski kavlinde ise, el ayasından azı afvolunmuştur kavlidir. Birinci ve üçüncü tahfîf, ikinci teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Imam-ı Şâfiînin, insandan başka ölünün kılı, yünü ve tırnağı necistir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, kılı, yünü ve tırnağı temizdir kavlidir. Imam Ebû Hanîfe buna ilâve etti ve: Boynuzu, dişi, kemiği ve kanadı da temizdir. Çünkü onda rûh, can yoktur kavli ile, Imam Mâlikin, kıl, yün ve tırnak mutlak olarak temizdir. Eti yenen hayvanların veya yenmiyen köpek ve eşek gibi hayvanların olsun hepsi aynıdır kavli ile, Evzaînin, kıl ve benzerleri necistir, yıkamakla temiz olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi ve sonrakiler tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın: **«Ölü hayvan size haram kılındı»** umûmî kelâmıdır. [Mâide sûresi üçüncü âyeti]. Ikinci kavlin vechi, âyetin siyâkı, yeme hakkında olup, yemenin dışında kullanma ile ilgili olanlarda değildir. Bu şeyler ise, âdet olarak yenmezler. Yemenin dışında elbise, yaygı gibi yerlerde kullanılırlar. Evzaîden başkasına göre, yıkanmasalar da temizdirler. Çünkü ona göre, kıl ve kanad ve benzerlerinde, bu hayvanlar canlı iken, büyümeleri bakımından canlılığa, insan ve diğer canlılardan bunlar kesilince, acımadıklarından cansızlığa benzerlik vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve İmam Mâlikin, domuz kılını [ayakkabı) dikişinde kullanmak câizdir kavli ile, Şâfiînin, câiz değildir, İmam Ahmedin mekrûhdur kavli ile, Harkî'nin lif kullanmak bence daha iyidir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîd, üçüncü ve dördüncüsünde de, eğer Imam Ahmed, mekrûhdan câiz değili kasd etmediyse, teşdîd kokusu vardır. O halde, verâ sâhibi büyüklere mahzurlu, küçüklere müsamahâlı olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, temiz olması, ikincinin esası necis olduğu, üçüncü ve dördüncünün esası ihtiyâta dayanmaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Imam Mâlikin, Ahmedin ve Şâfiînin iki kavilden ercahı, insan ölünce temiz olmaktadır kavilleri ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin mercûh kavline göre, insan ölünce necis olur, lâkin gasl ile [yıkanmakla] temiz olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci, oldu. Birinci kavlin vechi, insanın rûh ve cisim bakımından, ikincinin vechi yalnız rûh bakımından şerefindendir. Böylece rûh, bedenden ayrılınca, beden necis olur. Çünkü beden, ancak rûhun taalluku, irtibatı ile temiz olmaktadır. Bu da, bedenin, rûhun binek vâsıtası olmasındandır. Rûh ise, Allahü teâlânın emrindendir. Allahın emri ise temizdir, pâktır. Bunda icma' vardır; aynı şekilde ona yakın olan da temizdir. Buradan anlayınız. Çünkü bundan çok anlatılamaz.

SÜÂL : İmam Ebû Hanîfenin: «**Mü'min diri iken de, ölü iken de necis olmaz**» hadîsi varken, insanın ölüsünün necis olacağını söylemesinin hikmeti nedir?

CEVÂB : Bu hadîsin kendisine ulaşmadığı, yahud ulaşmış da, ona göre sihhat şartlarını hâiz olmaması mümkindir.

Biri de, dört imamın, katır ve eşeğin artığı temizdir kavilleridir. Temiz olmakla beraber, İmam Ebû Hanîfe, temizleyici olmasında duraklamıştır, kavli ile, Sevrî ve Evza'înin, eti yenmiyenin artığı necistir kavlidir. Birincisi tahfîf, mukabili teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, katır ve eşeğin artığı ile abdest almağı men' illetidir. Buna ise, ancak Allah âlimlerinin büyükleri erişebilir. Böylece, büyüklerin hilâfına, bunda iş, avam için hafifletilmiştir. Bu açıklama ile, ikinci kavlin tevcîhi de bilindi.

Biri de, Şâfiînin hayvanların bevli ve tersi, mutlak necistir kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedin, eti yinen hayvanların bevli ve tersi temizdir kavli ile, Nehaînin, bütün temiz hayvanların bevli temizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, güvercin, serçe gibi eti yinen kuşların tersi temizdir, diğerleri necîstir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tafsilin iki şıkkından birine göre tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, hayvanların, Allahü teâlânın zikrinden gâfil olarak yemeleridir. Demek ki, hayvanlar, Allahü teâlânın ismini anıp yemiyorlar. Allahü teâlânın ismi anılmıyan şey, Şer'an pistir. Nitekim Şerîatte de böyle mukarrerdir. Bu, Allahü teâlâdan gâfil olmanın karışmasıyla kirlenen büyük âlim ve sâlihlere mahsûstur. Zira onlar temizlik ve pâklıkta, çoğu zaman gaflette olan küçüklerden çok ileridedirler. Çünkü küçükler, ya'nî avam, zâtlarının pâk olmamasından ötürü, gaflet ehlinin fazlalıkları, artıkları ile etkilenmezler. Bununla ikinci kavlin tevcihi de anlaşılmış oldu. Şerîat ise, havas [seçkinler] ve avam mertebesi üzere gelmiştir. Âlimler de Şerîate uyarlar.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve İmam Mâlikin, insan menîsi necistir kavli ile, Şâfiî ve İmam Ahmedin, menî temizdir kavli ve Şâfiînin buna ilâve olarak, her hayvanın menîsi de temizdir kavlidir. Menîden sakınmanın hükmüne gelince: «Kuru olsun, yaş olsun, İmam Mâlike göre yıkaması vâcibdir. İmam Ebû Hanîfeye göre, yaşsa yıkanır, kuru ise oğuşturulur, çıtılenir, nitekim böyle vârid olmuştur. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, çoğu zaman, çıkışının, Allahü teâlâdan gaflet hâlinde olmasıdır. O anda hiç kimse, hiçbir zaman, kendini Rabbinin huzûrunda düşünmez. Belki lezzetin umûmî olmasına uyarak, bütün bedenini gaflet kaplar. Ma'lumdur ki, nefsânî lezzetler, geçtikleri her yeri öldürür. Bu sebebdendir ki, şerîatin sâhibi, menî çıktığında, bütün bedeni yıkamamızı emretti. Çünkü bu yıkamada, gevşemiş, Allahü teâlâdan uzaklaşmış, perdelenmiş bedenin yeniden canlanması, dirilmesi vardır. Bunun açıklanması inşâallah gusül bahsinde gele-

cektir. İnsanı Allahû teâlâdan perdeleyen herşey, küçüklerin, avamın hilâfına, büyüklere göre pistir. O halde, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin sözü büyük âlim ve sâlihlere, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin sözü, avam müslimanlara mahsûsdur. Bunun için, Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir defasında yıkamış, bir başka zaman da çitilemiştir. Bununla büyük ve küçükler için teşrî' eylemiştir. Buradan anlayınız.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, suyu ile abdest alınan kuyudan, ölü bir fâre çıkar [ya'nî kova ile çekilir] ve şişmiş olursa, üç günlük namazını iâde eder, şişmiş değilse, birgün bir gecelik namazını iâde eder kavli ile, Şâfiî ve İmam Ahmedin, su az ise, zannına göre, fârenin ölümünden sonra o sudan aldığı abdestle kıldığı namazlarını kazâ eder su çok ise ve değişmemiş ise, hiç iâde etmez; değişmişse, değişme vaktinden itibaren olanları iâde eder. İmam Mâlik buyurdu ki, eğer muayyen ise ve hiçbir sıfatı değişmediyse, iâde etmez. Muayyen değilse, bunda iki rivâyet vardır kavlidir. O halde birincisi teşdîd, ikincisi, tâbi' olanları ile birlikte tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun tevcihinde denir ki, teşdîd büyüklere, tahfîf de küçüklere, mahsûstur. Bu onların temizlik ve pâklık makamlarına göredir.

Biri de, Şâfiînin, temiz veya necis olduğunda şübhe ederse, ictihâd eder ve temiz sandığı kablardan biri ile abdest alır kavli ile, Ebû Hanîfenin, temiz kabların adedi çok olmayınca ictihâd etmez kavli ile, İmam Ahmedin, araştırmaz, belki hepsini döker veya karıştırır ve teyemmüm eder. Birincisi tahfif, ikincisi ve sonrakiler teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu da iki hâle yorumlanır. Birincisi avama, ikincisi ve sonrası, onların sakınma ve iffetlerinin çokluğu sebebi ile büyüklere mahsûstur. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

ABDESTİ BOZANLAR

Dört mezheb imamı, ön ve arka yollardan çıkanların, ya'nî bevl ve gaitanın abdesti bozduğunda icmâ' etmişlerdir. Elinden başka bir uzuvla, zekerine ve büyük abdest yerine dokunanın abdestinin bozulmadığında ve yanı üzere ve şartına uygun ise dayanarak uyuyanın abdestinin bozulduğunda, namazda iken kahkaha ile gülenin, Ebû Hanîfeye muhâlif olarak, abdestinin değil namazının bozulduğunda, ateşle pişmiş yemeği ve ekmeği yemenin abdesti bozmadığında, İmam Mâlikin bazı Eshâbının kavilleri hâric, abdestli olduğunu iyice bilen ve abdestinin bozulduğunda şübhesi olanın, abdestli olduğunda, câiz diyen Dâvud ve başkası dışında abdestsiz olanın Mushafa dokunmasının ve taşımasının câiz olmadığında ittifak etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk olunan mes'elelerden bulabildiklerim bunlardır. İhtilâflı mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, önden nâdiren çıkan küçük kurd, taş ve

yel (hava) abdesti bozmaz kavilleri ile, Ebû Hanîfenin, önden çıkan yel, hava abdesti bozar kavlidir. Bu İmam-ı Şâfiînin mezhebinde de râcıdır. Çünkü o, her üçü ile de abdest bozulur dedi. O halde birincisi tahfîf olup, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kurdlarda canlılık vardır, taşlar ise yemekle gelmiş olup, yemekten hâsıl olan bedenin tabiâtinden değildir. Abdesti bozan ise, aslında yemekten hâsıl olanlardır. Taşlardan abdesti bozanlar, tabîaten hâsıl olanlardır. Çoğu böyle olmakla beraber, açıklaması kitabın hâtimesinin baş taraflarında geleceği gibi, zâtı bakımından değildir. Önden çıkan yel abdesti bozar diyenin vechi, çok nâdir oluşudur. Hattâ çoğu zaman bir kimsede, ömründe bir kerre bile vâki' olmaz.

Biri de, üç imamın, menî abdesti bozar kavli ile, İmam-ı Şâfiînin mezhebinden olan esahh rivâyette, guslü vâcib kılsa da tahâreti, abdesti bozmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfifdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, menînin çıkmasındaki lezzet kuvvetlidir. Nefsin lezzetlerinden hiç birisi onun gibi değildir. Lezzetin çokluğundan, gafletin çokluğu ve Allahü teâlâyı unutmanın çokluğu lâzım olur. O halde ayn bakımından değil, lezzet bakımından menî, bevlin ve gaitanın çıkışından daha çok abdesti bozucu olur. İkinci kavlin vechi, bunun evliyânın büyüklerine mahsûs olmasıdır. Çünkü onlar, Allahü teâlâdan gâfil olmağı, Onu unutmağı abdestsizlik sayarlar. Ondan tevbe etmeği ve yeniden abdest almağı kendilerine lâzım bilirler. Demek ki, birincisi büyüklere, ikincisi avama mahsûstur. Bunu iyi bil, bunda iyi düşünî O zaman anlarsın ki, menî çıkınca abdest bozulmaz sözünde, insanın menşei, yapı taşı olduğu fâ'idesi vardır. Yoksa kendisinden menî çıkan kimse, namaz ve benzeri ibâdetleri yapmaktan, küçük abdesti bozan şeylerden daha çok men edilmektedir. İyi anlayınız.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, kaba avret mahalline, nasıl olursa olsun dokunanın, abdesti mutlak olarak bozulmaz kavli ile, Şâfiîye ve İmam Ahmedin mezhebinin ercah kavline göre, elin içi değerse, abdest bozulur, hattâ İmam Ahmed daha ilâve edip: «Elin üstünün dokunması ile de abdest bozulur» buyurduğu ve İmam Mâlikin, şehvetle dokunursa bozulur, yoksa bozulmaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde de teşdid vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi avama, mukabili ise büyüklere mahsûstur. Şöyle ki, gerçekte abdesti bozanlar, yiyeceklerden hasıl olanlardır. Fercine dokunmakla abdestin bozulması, fercin mak'ata yakın olmasındandır. Hattâ bildirildi ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şalvarına su serperdi. Bu da, şalvarın mak'ata yakın olana yakın olmasındandır. Peygamberimiz, bunu, sakınmadaki titizlikten dolayı ve avamın değil, ümmetinin ileri gelenlerinin kendisine uyması için yapardı. Nitekim: **«O senden bir parça ettir»** hadîsi avam için: **«Fercine dokunan abdest alsın»** hadîsi de, ileri gelenler içindir. Biz bunu,

Esrâr-üş-şerîat kitabında ve bu kitabın hâtimesinde açıkladık. Oradan okuyabilirsiniz.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Talk bin Adiye, ferce dokunmaktan sorunca,: **«O senden bir parça ettir»** buyurması, onu, keşf sâhiblerinin, abdesti hakikatte bozan, ancak yiyecek ve içeceklerden hâsıl olup fercden çıkanlardır. Icma'ına tenbîh içindir. Yoksa fercin kendisine dokunmak değildir. Talk bin Adî, insanların develerine çobanlık yapan bir kimse idi. Şerîatin sâhibi, ona, âlim ve sâlihlerin büyüklerinin hilâfına, merhameten işi hafifletti. Zirâ ümmetinin ileri gelenlerinden birine, çiftçilerin ve demircilerin ve benzerlerinin hilâfına, mak'ata yakın olan yerlere dokunmaktan, makamları gereği, sakınmak ve kaçınmak için, müşâkele yolu ile, zekere dokununca abdest almasını emr ediyor. [Müşâkele, bir şeyin, diğer bir şeye uygun ve benzer olması demektir]. Çünkü çiftçilerin ve demircilerin halleri, bu büyük sakınmağı gerektirecek durumda değildir. Böylece iş, bu husûsta, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Şâfiî mezhebinde olan bir kimse: **«O, senden bir parça ettir»** hadîsi mensûhdur derse, cevâbında deriz ki, Hanefî mezhebinin büyükleri, bunun mensuh olduğunu söylemiyorlar. Aksine bu, onlara göre muhkemdir. O halde yorumlanacak bir vechi olması şarttır. İşte âlim ve sâlihlere değil, avamdan birilerine yorumlanması doğru olur. Demek ki, hanefî mezhebinde olanlardan dînini kayıran herkesin, imamların ihtilâfından kurtularak, fercine dokunduğu zaman abdest alması gerekmektedir. Fercine dokunduğunda, abdestini yenilemeden namaz kılması uygun değildir.

SUÂL: Siz dediniz ki, ferce dokunmakla abdestin bozulmasının illeti, mak'ata yakın olmasıdır. O halde, mak'ata dokunmakla abdest alınacağına niçin vâcib demediniz?

CEVÂB: *Şerîatin sâhibi, mak'ata dokunmakla, abdest alınacağını* bize lâzım görmedi. Zirâ ona dokunmada, menînin çıkışının hilâfına, bir lezzet yoktur. Çünkü onun çıkışı ile, insan bir lezzet ve rahatlık bulur ve bu rahatlık nerdeyse bütün beden için söylenebilir. Bunun için, onda, pis mak'ata dokunmanın hilâfına, tam bir abdest [boy abdesti] lâzım oldu.

Zekere, elinin üstü veya dirseğe kadar olan kısmı ile dokunanın abdesti bozulur diyenin vechi, dirseğe kadar olan kısma el denmesi bakımından ihtiyattır. Nitekim bir hadîste: **«Sizden biriniz elini fercine ulaştırır da, arada bir örtü ve perde olmazsa, abdest alsın»** buyuruldu.

Bir başka zaman yine ondan duydum: **«Bizim için abdesti bozan, ancak yemekten hâsıl olan şeylerdir. Namazda kahkaha ile gülmek abdesti bozar diyene göre de böyledir. Çünkü karnı tok olmasa gülmezdi. Zirâ aç olan, kolay kolay tebessüm etmez. Nerde kaldı ki, kahkaha ile gülsün.»**

Mak'atın halkasına dokunmağa gelince: Ebû Hanîfe ve Mâlik, abdesti bozmaz dediler. Şâfiî iki kavlinin ercah olanında ve İmam Ahmed bozar

dediler. Ferc sözü önü ve arkayı içine almaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, başkasının fercine dokunanın abdesti bozulur. Bu başkası küçük olsun, büyük olsun, diri olsun, ölü olsun aynıdır kavli ile İmam Mâlikin küçüğün fercine dokunmakla abdest bozulmaz kavli ve İmam Ebû Hanîfenin, mutlak olarak bozulmaz kavlidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insan kendi fercine dokunmakla abdesti bozulunca, başkasının fercine dokunmak da buna kıyas olunur. Kabihlik illeti bunu da içine almaktadır. O halde bir kimsenin kendi abdestini bozan şey, aynı şekilde, ihtiyât olarak, başkasınınkini de bozar. İmam Ebû Hanîfenin, Şâfiînin ve bir rivâyette İmam Ahmedin dokunulan kimsenin abdesti bozulmaz kavillerinin tevcihi bundan alınabilir, bununla beraber İmam Mâlik bozulur buyurdu. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birincisi küçüklere, ya'nî avama, ikincisi vera' sâhibi büyüklere mahsûstur. Keşf sâhibleri söz birliği ile bildiriyorlar kı, bizim için abdesti bozar denen her şeyde, işlenmesinde bir sû-i edeb, yahud içinde, Allahü teâlâya karşı edebsizlik kokusu vardır. Bu sebebdendir ki, halâdan çıkarken, istiğfâr etmek bildirilmiştir. Abdesti bozan herşeyde, Rabbini müşâhededen ayrılmak, uzaklaşmak vardır. Abdestsizliğe geçme hâlinde veya vukûunda kolay kolay Allahü teâlâ ile huzûrda olmak yoktur. Bu, ya'nî huzûrda olmamak, büyüklere göre, abdestsizliktir, ya'nî abdesti bozar. Rabbinin huzûrunda olmak müşâhedesinin geri gitmesinden ölen bedenlerini ihyâ için, bundan abdest alırlar. Ebrârın hasenâtı, mukarreblere göre seyyiedir sözleri bu cinstendir.

Biri de, üç imamın, genç güzel oğlana dokunmakla abdest bozulmaz kavli ile, İmamın ya'nî İmam Şâfiînin, onlara dokunmakla abdest almak lâzım olur kavlidir. İmam Ahmed ve başkasından da, böyle anlatılmıştır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinden bu husûsta birşey bildirilmemiş olmasıdır. Eğer bu, abdesti bozmuş olsaydı, hükmü bize, bir hadîsle de olsa vârid olurdu dediler. İkinci kavlin vechi ise, hükümlerin çoğu zaman illetlerle devretmeleridir. Nitekim kadına dokunmada abdestin bozulmasındaki illet, şehvettir. Bu ister dokunan, ister dokunulan, isterse her ikisinde olsun değişmez. İmam Mâlik ümmet için, ihtiyat edip, öpmesi şehvet veren gence dokunmak abdesti bozar buyurdu. Çünkü o (radıyallahü anh), Şerîatin sâhibinin, kendinden sonra, şerîatine emîn kıldıklarındandır. O halde, Şerîatin sâhibinin âhırete intikâlinden sonra ortaya çıkan, örfen iyi veya kötü her şeyi, müctehid, şerîatte benzeri olan bir şeye ilhak etmekle vazîfelidir. O halde gençle abdestin bozulması aşağılık insanlara mahsûs, bozulmaması insanların şereflilerine, yükseklerine mahsûsdur. Onlar ancak Allahü teâlânın kendilerine mübâh kıldığı şeylerden lezzet alırlar. O halde büyüklerden biri genç oğlanlara dokunmaktan sakınıyorsa, bu sakınmadaki kemâl mertebesidir. Genç oğlanlara dokun-

makla abdestin bozulmaması avama, bozulması, Allahü teâlânın izin vermediği herşeyden uzaklaşmağı gerektiren makamlarına uygun olarak âlim ve sâlihlerin büyüklerine mahsûstur da denilebilir.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, *dokunduğu kadın mahremi olmadıkça, bâliğ olmuş bir erkek, arada bir örtü olmadan bir kadına dokunursa,* istisnâsız her halde abdesti bozulur kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedin, şehvetle dokunursa abdesti bozulur, yoksa bozulmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin (rahimehüllah), zekerinin intişârı şartı ile bozulur, o halde dokunma ve intişâr birlikte olursa bozulur kavli ile, Muhammed bin Hasanın, zekeri intişâr etse de bozulmaz kavli, ve Atânın, kendine halâl olmıyan yabancı kadına dokunursa, abdesti bozulur, hanımına ve câriyesine dokunursa abdesti bozulmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, mukâbili, bildirilen tafsîl üzere tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Âlimler teşdîd, orta ve tahfîf üzeredirler. Dokunulan kimseye gelince, Mâlikî mezhebi ve Şâfiînin iki kavlinden râcih olanı ve İmam Ahmedin iki rivâyetinden birine göre, dokunan kimse gibidir. Yabancı kadına dokunanın abdesti bozulur diyenin vechi, abdestin bozulması, dişilikten dolayı olup, sanki o kadın abdestsizliktir. Bozulmaz diyenin vechi, hazreti Âişenin (radıyallahü anhâ): Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hanımlarından bazısını öper, sonra namaza durur, yeniden abdest almazdı. Bu ihtiyâc sâhibine mahsûsdur.

Muhyiddin İbni Arabî (radıyallahü anh) buyurdu ki: Kadına dokunmakla abdest bozulmaz diyenin vechi, kadının kemâline ma'nâ bakımından bakmaktır. Nitekim Allahü teâlânın Tahrîm sûresi dördüncü: «**Yok, eğer, kıskançlık ederek Peygamberin aleyhinde birbirinizle yardımlaşırsanız, bilmiş olunuz ki, Allah onun yardımcısıdır. Cebrâil de, mü'minlerin sâlih olanı da... Bunların ardından bütün melekler de ona yardımcıdırlar**» âyetinde buna işâret vardır. Bu bir sırdır. Bunu ancak, Allahü teâlânın, âlemin sudûru mahalline muttali' eyledikleri ve Hafsa ve Âişedeki kuvveti bilenler anlar. Hattâ Allahü teâlâ, bu ikisine, kendini, meleklerden ve insanlardan ülül azm olanları mukabil tutmaktadır. Bu öyle bir sırdır ki, perde arkasında olanlara açılması câiz değildir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki: Kadına dokunmakla abdestin bozulması, Allahü teâlânın, kadınların, âlemin intâc mahalli olmakla kemâl sâhibi olduklarına muttali' kılmadığı kimselere mahsûsdur. İntâc ise, kemâl hânesidir. Nitekim: «Sürekli olan hayır, iyilik, bir yerde bitenden efdaldir» demişlerdir. Kadınlara dokunmakla abdestin bozulmamasının vechi ise, kemâl sâhiblerine mahsûstur. Onlar vücûd mertebelerini keşf ve yakîn ile bilirler. Kadınlarda noksanlık gören ve erkekliği, kadınlıktan üstün görenler ise, bu kemalde, olgunlukta değillerdir.»

Yine ondan duydum. Buyurdu: «Eğer kadının kemâl ve kuvvetini gösteren bir şey olmasaydı, sadece dünyaya hükmeden İmparatorların vika'

[cimâ] hâlinde onların üzerinde secde eder gibi durmalarından, kadınların ne denlü kuvvete sâhib oldukları belli olurdu.»

Yine ondan duydum. Buyurdu: Evlâ olan kavil, acûze, yabancı kadın ve kız çocuğuna dokununca abdestin bozulmasıdır. Zirâ abdestin bozulmasındaki illet, sırf şehvetin bulunması değil, aynı zamanda dişiliğin de bulunmasıdır. O halde, vera'ı gözeten kimse, bunlara dokunmakla abdestin bozulmıyacağını gösteren bir nass, kendisine gelinciye kadar, abdesti bozmalarındaki kavli alır. Nitekim Allahü teâlâ, Fir'avun kıssasında, kadın ismini kullanıyor ve Kasas sûresi dördüncü âyetinde: **«Oğullarını boğazlatıyor, kadınlarını diri bırakıyordu»** buyuruyor. Burada kadın kelimesi, küçük kız çocukları içindir. Çünkü Fir'avun doğum yapabilecek yaşa yaklaşmış kızları boğazlatmıyordu. Aynı şekilde Allahü teâlâ, kadın ismini, evli, yaşını almış olan kadınlar için de kullanıyor ve Nisâ sûresi kırküçüncü âyetinde: **«Yahud sizden biriniz kadınlara dokunursa,»** buyuruyor. Burada da bâliğa olmuşa âid bir kayd yoktur. Demek ki, büyük kadına kadın buyurduğu gibi, henüz doğmuş kız çocuğuna da aynı ağırlıkta kadın buyuruyor. Bu İmam Dâvudun (rahimehullah) mezhebidir. İmamlardan kimi şehvet sâhibi olmağı, kimi şehvet sahibi olmasa da, şehvet mahalli olmasını esas almıştır.

Ayet-i kerîmedeki, kadına dokunmaktan murad, el ile dokunmak değil, cimâ'dır diyenin vechi, dokunmanın hafîf bir iş olup, insan ekseriya, cima'ın hilâfına, onun lezzeti ile, Rabbini unutmaz. Çünkü cima' eden kimsenin kalbi, kolay kolay Rabbi ile huzûrda olmaz, belki Onu murakabe ve müşâhededen tamamen ayrılır. Bu da, büyük evliyâ katında, ittifakla abdestin gitmesidir. Lezzet cimâ' edenin bütün bedenine yayılıp dağılınca, bir başka şeye sâhib olmaz. Bunun için mükellef, bütün bedenini yıkamakla emr olundu. Bu da, o lezzetin yayılması ile bedende ölü hâline gelmiş durumu su ile diriltmek içindir. Çünkü bütün bedenine sirâyet etmiş, işlemiştir. Menînin esası kan olsa da, aslından kuvvetlidir. Zâhirde bevl, gaita ve kan ondan necis olsa da böyledir. Çünkü ondaki illet, sâhibini Allahü teâlâyı müşâhededen alıkoyan şehvetin bedene işlemesi olup, renk ve koku pisliği değildir. **«Yahud sizden biriniz kadınlara dokunur»** âyetindeki dokunmaktan murâdın cima' olduğunu kuvvetlendiren delillerden biri, Allahü teâlânın: **«Onları, dokunmadan evvel boşamışsanız»** âyetidir. Çünkü bu âyet-i kerîmedeki dokunmak, cimâ' ma'nâsındadır. Bunu diyenin arab lügatına bakıp, lems ve mess'in aynı ma'nâda olduğunu görerek, söylemiş olması da mümkindir. Lâkin bu, büyükler için değil, avam için olur. Çünkü o büyüklerin makamlarının gereğinden biri de, şehvetsiz de olsa, hattâ saçına, tırnağına ve dişine değmek şeklinde de olsa, kadına dokunmaktan çok kaçınmaktır.

Biri de, Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh), namaz hallerinden birinde namaz içinde uyuyanın, uykusu uzun olsa da, abdesti bozulmaz. Ama düşerse bozulur kavli ile, İmam Mâlikin, kıyâm ve kai'denin dışında, meselâ

rükû' ve secdelerde uzun sürerse abdesti bozulur kavli, ve İmam-ı Şâfiî-nin, eğer mak'atı yere yerleşmiş ise, uzun da sürse bozulmaz, yoksa bozulur kavli ile, İmam Ahmedin esah rivâyetinde, ayakta, otururken, rükû' ve secdelerde uykuda çok kalırsa, abdest alması lâzım olur, yoksa olmaz kavlidir. Birincisi tahfif, mukabili ise mufassaldır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namazda uyuyan kimse, kalbi Allahü teâlâ ile huzûrda olmakla ve yine kalbi dünya işlerine az dalmış olmakla, uyanık olana yakındır. Mak'atı oturmuş kimsenin de, mak'atı yere oturmamış olarak uyuyan kimsenin hilâfına, kalbinin uykuya dalmış bulunmamasındaki söz de aynıdır. Bunun için tarîkat şeyhleri buyurmuşlardır: Uykusunun hafif olmasını istiyen, başının altına yüksek bir yastık koysun ve sağ yanı üzerine uyusun. Uykusu gerçekten hafif olur. Mak'atı yere oturmuş olsa da, uyuyanın abdesti bozulur diyenin vechi, eğer bu kavil o âlimlerden sahîh ise, uykunun onlara göre geçit hâli olmasındandır. Bir yüzü uyanıklığa diğer yüzü ölüme bakar. Delîli de: «**Uyku ölümün kardeşidir**» hadîs-i şerîfidir. Bununla abdestin bozulmasını söylemek, sanki ihtiyâtı gözetmek kısmındandır.

Ustâdım Aliyyülhavasdan duydum. Buyurdu: «Kanın çıkması, kahkaha ile gülenin, mak'atı yere yerleşmiş olanın, koltuk altı, kasığı kokanın koltuğuna, kasığına dokunması, baras veyâ cüzzâm hastasına dokunanın, kâfire, salîbe [hac işâreti] ve haber ve eserlerde bildirilen benzeri şeylere dokunanın abdestlerinin bozulmasının vechi, yiyecek ve içeceklerden hâsıl olmaları sebebiyledir ve ihtiyat içindir. Çünkü bunlar, ancak kalbin, Allahü teâlânın murakabesinden gâfil olmasıyla olur. Kulun Rabbini murakabesi doğru olsa, Rabbinin hazretine ta'zimen, elbette maddî ve ma'nevî bütün pis şeylere dokunmaktan kendini korur. O halde, bu sayılan şeyler, Allahü teâlâdan gâfil olma sebeblerinden olduğu için, bazı âlimler bunları yapanların abdesti bozulur dediler. Yine buyurdu: Bütün abdesti bozanlar, yemekten hasıl olmaktadır. Bizim için, yemekten başka abdesti bozan birşey yoktur. Çünkü yemiyen uyumaz, kanı akmaz, namazda gülmez, ağız dolusu istifra' etmez, koltuk ve kasıklarından koku çıkmaz, baras ve cüzzâm hastalığına tutulmaz, Rabbine bir günâhla âsi olmaz, nerde kaldı ki, küfr ve şirk ile âsi olsun. Belki o, melek gibi bir insandır.

Kâfire dokunmakla abdest bozulur diyene gelince: Kâfir, Allahü teâlânın gadab mahallidir. O halde mü'min, ihtiyât edip, Allahü teâlânın gazab ettiği, kızdığı yerden uzak olmak için, onlara dokunmaktan kaçınmalı, temiz durmalıdır. Bu kimse cezûr eti yiyen gibidir. Cezûr eti yiyen abdest almadan namaz kılmaktan kaçınır. Haberde sırtına şeytan bindiği vârid olduğu içindir, et olduğu için değildir. Yoksa bu konuda diğer hayvanların etinden bir farkı yoktur. Bunu iyi bil, zirâ pek fâidelidir. Aynı şekilde gadaba uğramışların suyu da böyledir, Lût kavminin suları gibi. Ve yine kap-

lan postu ve diğer yırtıcı hayvanların postlarında oturma men' ediliyor. Çünkü kalbe kasvet, katılık verirler. Elbise bahsinde daha uzun anlatılacaktır.

Yine deriz ki, yemek ve içmek olmasaydı, kadınlara dokunmak, cima' etmek istemezdik. Bizden menî çıkmazdı. Hiçbirimizin aklı gitmez, baygınlık geçirmezdik. Gıybet etmez, koğuculuk yapmaz, kâfirlerden hiçbiri salîb, put edinmez, onlara tapınmazdı. Zîra bu gibi şeyler, ancak yemekle hâsıl olan perdeden sonra vâkı' olurlar. Bunun esası Âdem aleyhisselâmın, yasak edilen ağaçtan yemesine dayınır. Bu hal, kendinden sonra oğullarının, yemek yemekle, Allahü teâlâdan perdeleneceklerinin bir açıklaması olunca, yemekten hâsıl olan herşeyden sakınmağı, büyük veya küçük, ya'nî gusl ve namaz abdesti almakla emr olundular. Bunun için âlimler, namazda yiyenin namazı bozulur buyurdular. Bu da, yeme hâlinde, kulun, namazda Rabbine münâcâtının tam olmıyacağındandır. Zira namazda iken yemek yeyince, bunun lezzeti, Rabbinin huzûrunda kemâl-i ikbâl ile bulunmaktan onu alıkoyar. Çünkü bir ânda iki lezzetin bir arada olması kâbil değildir. Bunda ayrıca, Allahü teâlâya karşı edebi gözetmek de vardır. Hâtimede geniş anlatılacak.

Biri de, suda pişmiş et ve ateşte, fırında pişmiş ekmek gibi, ateşin değdiği şeyleri yiyenin abdest almamasıdır. Dört İmam, bunların abdesti bozmadığında ittifâk etmişlerdir. Abdullah bin Ömer, Ebû Hüreyre ve Zeyd bin sâbit (radıyallahü anhüm,) pişmiş şey yiyenin abdest alması lâzım olur dediler. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. İkinci kavlin vechi, ateş gadabın işâreti, alâmetidir. Allahü teâlâ, âsilerden dilediğine onunla azâb eder. O halde onun temas ettiği şeyi yiyenin, Allahü teâlânın huzûrunda, ondan tam temizlenip durması uygun olur. Birinci kavlin vechi, bu ma'nânın esasını insanların çoğu bilemez. Bunun için ateşte pişmiş şeye dokunduğunda abdest almak, küçüklerin, ya'nî avamın hilâfına, bu vechi bilen büyüklere mahsûstur. Küçüklere, ya'nî avama, bunun için abdest almaları emr olunmaz. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetine kolaylık için olan son işlerindendir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, abdest aldığını iyice bilen kimse, abdestinin bozulduğunda şübhe ederse, iyi bildiği ile amel eder. Ancak İmam Mâlikin mezhebinin zâhirine göre, abdestsiz kabûl edilir ve abdest alır. İmam Hasan buyurdu ki, namazda iken, abdesti olmadığını sanar, ya'nî abdesti olduğunda şübhe ederse, iyi bildiği üzere amel eder, ya'nî namaza devam eder, namazın hâricinde ise, şübhenin gereğini yapar, o da abdestsizliktir, ya'nî abdest alır. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Fukaha istılâhı üzere olsa da, büyüklere lâyık olan, şübheyi değil, yakîni, ya'nî iyi bildiğini esas almaktır. Çünkü

Allahü teâlâ, herhangi bir yolla yakînden âciz olanlar dışında, zanna uyanları, zan ile iş yapanları zemmetmiştir. Bunu iyi bil!

Biri de, dört İmamın, abdestsiz olarak Mushafa dokunmak haramdır kavli ile, İmam Dâvud ve başkalarının câiz demesidir. Aynı şekilde dört İmamın, abdestsiz olanın, Mushafa dokunmadan kılıf içinde veya bir şeye sarılı olarak taşıması câizdir kavli ile, Şâfiînin câiz olmaz kavlidir. Ama ona göre de, eşyaları arasında taşımak, tefsîrde, paralarda bulundurup dokunmadan o yaprağı bir şey ile açmak câizdir. Birincisi teşdîd, Dâvud ve diğerlerinin kavli tahfîfdir. Kılıf veya bir şey içinde taşımak mes'elesinde birincisi tahfîf, mukabili teşdîddir. Böylece iş, iki mes'elede de Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Kur'ân-ı kerîme dokunmada birinci kavlin vechi, ta'zîmde titizlik göstermek ve Allahü teâlânın, Vakı'a sûresi yetmişdokuzuncu âyetinde: «Ona abdestli olanlardan başkası el sürmesin» buyurmasıdır. İkinci kavlin vechinde ise, Allahü teâlânın kelâmı, kâğıt yapraklarına yazılmış olan değildir. Onun kâğıdla alâkası, yıldızın sudaki hayâli, görüntüsü, yahud, ayna karşısındaki kimsenin aynadaki görüntüsü gibidir. Aynada görünen, o kimsenin kendisi de değildir, ondan başkası da değildir. Burada sırlar vardır. Söz, kelime bu sırları taşıyamaz. Mushafı bir yere sarılı olarak taşımanın vechi, Mushafa elin değmemesidir. Çünkü üzerindeki örtüye dokunmaktadır. Bu da, Mushafın yapraklarını odun, kalem gibi şeyle açmak gibidir. İkinci kavlin vechi ise, ta'zîmde çokluk ve titizliktir. Demek ki, mezheblerden her birinin bir vechi vardır. Herkes bilir ki, büyüklerin ve avamın hâline göre vera', yasaklardan sakınma, değişmektedir.

Biri de, İmam Mâlikin, Şâfiînin ve rivâyetlerinin en meşhûrunda Ahmedin, çölde, kırda, açık arazide abdest bozarken yüzünü veya arkasını kıbleye dönmek harâmdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahrâda kırda ve evde yüzünü ve arkasını dönmek yasaktır kavli ile, İmam Dâvudun önünü ve arkasını kıbleye dönmesi câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir kimse Allahü teâlânın huzûrunda durduğu yönü, küçük ve büyük abdest bozma yönü yaparsa, edebsizlik etmiş olur. Bunun için şerîatin sâhibi, iki yöne dönmeği buyuruyor ve: «Abdest bozarken, doğuya veya batıya dönünüz» diyor. Bu, Allahü teâlâya karşı ta'zîm mertebesine ulaşmış büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi ise, insanların çoğuna göre, gizlidir ve bu küçüklere, ya'nî avama mahsûstur. Onlardan birinin, ta'zîm konusunda, büyüklerin düşündüğü gibi, düşünmesi kolay değildir. O halde her makamın ehli vardır.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, istincâ vâcibdir, lakin İmam Mâlike ve Ebû Hanîfeye göre, istincâsız namaz kılanın namazı olur kavlidir. Ebû Hanîfe, İstincâ Sünnettir buyurdu. Bu İmam Mâlik'den de gelen bir rivâyettir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, necâsetten sakınmanın vücûbunda

mübâlağadır, titizliktir. Bu da büyüklere mahsûsdur. İkinci kavlin vechi, bu iki yerden necâsetin çıkmasının çok tekerrür etmesidir. O halde temizlemesi müstehabdır demekle, hafifletilmiş olur. Ebû Hanîfe, buradan, istincâ mahalli dışında dirhem mikdarı necâset olunca, yıkaması vâcibdir buyurdu. Çünkü bu kadarı, âdet olarak, istincâ mahallinde olan necâsettir.

Biri de, Imam Şâfiî ve Ahmedin, daha azla temizlik hasıl olsa da, üç taş ile istincâ etmek, ya'nî büyük abdest yerini temizlemek vâcibdir kavli ile, Imam Mâlik ve Ebû Hanîfenin, temizlik hâsıl olunca, bir taşla istincâ da câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şâri'in, ya'nî şerîatin sâhibinin emriyle, ziyâdesi ile sakınarak amel etmektir. Ikinci kavlin vechi, hadîsi üç sayısına yorumlamanın ekseriyet üzere olmasındandır. Yoksa temizlik bir silme ile olursa, ikinci ve üçüncü silmenin ma'nâsı kalmaz; çünkü orada silecek birşey kalmamıştır. Bununla beraber bunda, Allahü teâlânın teki sevmesine ri'ayet ve ta'zîm kokusu vardır. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfde: **«Muhakkak Allah tektir ve teki sever»** buyurdu. Lâkin taşlar üçten az olursa, âdet olarak, bu işe yetmezler. Şerîatin sâhibi, necâsetin giderilmesini, örfde olan edebi gözetmeden öne aldı. Şunu da bildirelim ki, teki gözetmek işi, kişinin istincâ hâlinde gafletinin çokluğu sebebi ile, kolay kolay kalbine gelmez.

Biri de, Imam-ı Şâfi'înin ve Ahmedin, kemikle ve hayvan tersi ile istincâ câiz olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bu ikisi ile istincâ câizdir, lâkin mekrûhdur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibinin bu ikisi ile istincâyı men'etmesidir. Men ise, fesadı gerektirir. İkinci kavlin vechi, bu ikisinden nehy olunması, tenzîhî yasaktır. O halde birincisi büyüklere mahsûstur, ikincisi küçüklere, avama mahsûstur. Cünkü kemikte bulunan illet, kardeşlerimiz cinlerin yiyeceği olmasıdır. Insanlardan çoğu bunu bilmez. Hayvan tersinin illetine gelince, taşa benzemesidir. Taşla istinca ümmete tahfîfdir, asıl değildir. Bunun için hayvan tersi ile istincâ mekruhdur. Herşeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir.

ABDEST BAHSİ

Imamlar, abdeste, sözle değil, kalble niyyet edilirse, abdest olur, tersi ise olmaz sözünde ittifâk etmişlerdir. Abdestten önce iki avucu yıkamanın vâcib değil, müstehab olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Imam Ahmedden bildirilende böyle değildir. Kaba olan sakalı abdestte hilallamanın sünnet olduğunda, iki kolun dirsekleri de abdestte yıkanmalıdır sözünde ittifâk etmişlerdir. Imam Züfer bunda ihtilâf etmiştir. Yine imamların hepsi, kulaklara mesh etme, başa mesh yerine geçmez ve İbrâhim-I Nehaînin,

bir abdestle beş vakitten çok namaz kılınmaz kavli hâric, bir abdestle, o abdest bozuluncıya kadar namaz kılar sözünde icmâ' etmişlerdir. Ubeyd bin Umeyr buyurdu ki, bir abdestle, ancak bir farz ve dilediği kadar nâfile kılar. Buna da, Mâide sûresi altıncı: «**Ey mü'minler, namaza kalkacağınız zaman, yüzünüzü ve ellerinizi (dirseklerinizle beraber) yıkayın, başınızı (ıslak elle) mesh edin ve ayaklarınızı da (topuklarınızla beraber) yıkayın...**» âyetini hüccet gösterdi. İcmâ ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, bütün âlimlerin, niyyetsiz abdest sahîh olmaz, o halde gusül ve namaz abdestinde niyyet etmek lâzımdır kavli ile, İmam Ebû Hanîfenin, teyemmümün hilâfına, abdest ve gusülde niyyete ihtiyâç yoktur. Teyemmümde ise, niyyet şarttır kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci vechin delîli,: «**Ameller, ancak niyyetlerledir**» hadîs-i şerîfidir. İkinci kavlin vechi ise, İslâmın bütün fürû'u, İslâm niyyetinin içinde vardır. Nitekim Abdullah bin Abbâs ve Ebû Süleymân-ı Dârânî (radıyallahü anhüm) de böyle demiş ve: «İnsan müsliman olduktan sonra, İslâmın fürû'undan hiç bir şeye niyyete muhtâc olmaz» buyurmuşlardır. Ebû Hanîfenin teyemmümü istisnâ etmesinin vechi, toprağın rûhâniyyetinin zaif olmasıdır. Günâh ve gafletten bedende hâsıl olan zaifliği, toprak gideremez. Bunun için niyyetle takviyeye muhtâc oldu. Bunun açıklanması, inşâallah kendi bahsinde gelecektir. Su ise böyle değildir. Onun rûhâniyyeti kuvvetlidir, niyyetsiz de olsa, değdiği her yeri ihyâ eder, canlandırır.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Niyyetin hakîkati, mükellefin, işe mukarenetle azmetmesidir. Mükellefin, ibâdeti niyyetsiz yapması düşünülebilir diyenin bu görüşü tahakkuk etmez. Meselâ Hanefî mezhebinde olan birine, abdest alırken, ne yapıyorsun desen, sana: «Abdest alıyorum» der. Ama yaptığını bilmiyen, mükellef değildir. Herhalde, Ebû Hanîfeden farza niyyetin farz olmadığını bildirenin şübhesi, onun istilâhını bilmemesindendir. Çünkü ona göre farz, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilen emirler, yahud mütevâtir sünnet [hadîs], ve icmâ'dan ona ilhâk edilenlerdir. Farz olmıyanlar ise, emri mütevâtir olmıyan sünnetlerdir. Ayrıca vâcib ve mendûb diye ayırır. Çocukları sünnet etmek, istincâ etmek, tırnak kesmek gibileri mendubdur. Zirâ sünnetle sâbittir. Sünnetin ise, kimi vâcib, kimi mendubdur. O halde İmam Ebû Hanîfenin niyyet farz değildir demesi, vâcib değildir demek ma'nâsında değildir. Bunun bir benzeri de, Selefin haramı mekrûh kelimesi ile bildirmesidir. Meselâ Süfyân, süt ile abdest almağa mekrûh dedi denirse, onun muradı süt ile abdest almak olmaz demektir. Bunu iyi anla ve imamlara itirazdan önce onların istılâhlarını öğren! Çünkü onlar, Allahü teâlâya karşı edeb ehlidirler. Bunun için Kur'ânda ve Sünnette gelmiş olan lafızların arasını ayırırlar, her ne kadar sünnet Kur'âna râci olsa da! Çünkü O (sallallahü aleyhi ve sellem)in söyle-

dikleri kendinden değil, kendine vahy olunanlardır. Bunun bir benzeri de, Peygamberlere salât ile düa etmeyi mahsûs kılıp, rahmetle düa etmemeleridir; gerçi salât Allahü teâlâ için kullanıldığında rahmet ma'nâsındadır ama, bu ifâdeleri, peygamberleri evliyâdan ayırmak içindir. Çünkü velî için rahmetullahi aleyh, yahud radıyallahü anh denir, sallallahü aleyhi ve sellem denmez. Ancak peygamberlere tâbi' olmak hükmiyle denir. Nitekim fıkıh kitablarında ve başka kitablarda yazılıdır.

Yine Ustadımdan duydum. Buyurdu ki: Ebû Hanîfe, Imamların, Allahü teâlâya karşı en edeblilerinden idi. Bunun için niyyete farz demedi. Vitir namazına da vâcib dedi. Çünkü bu ikisi, Kitabla değil, Sünnetle sâbitlerdir. Bununla Allahü teâlânın farz kıldığı ile, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vâcib kıldığının arasını ayırmak istedi. O halde, bazılarının dediği gibi, lafızda bir muhâlefet yoktur, belki ma'nâ bakımından da yoktur. Çünkü Allahü teâlânın farz kıldığı şey, Resûlullahın, kendi tarafından farz kıldığından kuvvetlidir. Bununla beraber Allahü teâlâ, dilediğini vâcib kılmak, dilediğini kılmamakta onu muhayyer, serbest kılmıştı. Sonra bu konuda uzun uzun anlattı. Sonra buyurdu ki: Dînini seven ve kayıran herkesin, ister vesîle, ister maksadlardan olsun şerîatin emri olan bir ameli edâ ederken, Imamımız niyyete vâcib, ya'nî şart dememiş olsa da, niyyetsiz yapması lâyık değildir. Çünkü vâcib değilse de, muhakkak sünnettir ve müctehidin ictihadı onu vâcibe çıkarmış oldu.

SUÂL: Iki abdestsizlik birleştiği zaman, boy abdesti ile namaz abdestsizliğinin kaldırılmasına niyyeti vâcib görenin vechi nedir?

CEVÂB: Her abdestsizlikte esas olan, onu bir niyyetle belirtmektir. Ama bazan insanların çoğuna hikmeti gizli olduğundan, şerîatin sâhibinden küçük abdestin büyük abdeste derci görünmemiş olabilir. Niyyet hakkında söz ve *ma'nâ olarak, âlimlerin mezheblerinde vârid olanları,* **El-Ecvibe an-il-eimme** kitabımızda uzun anlattık. Oradan okuyabilirsiniz.

Biri de, niyyeti dil ile söylemek ibâdette kemâldir buyuran imamların kavli ile, İmam Mâlikin, niyyette dil ile söylemek mekrûhdur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, heybet ve ta'zîmde, kendilerini dil ile söyletmiyecek, yahud emr olundukları bir işi yapmaya yönelince, dil ile söylemek ağır gelecek hâle erişmemiş insanların çoğunun hâlini gözetmektedir. Ikinci kavlin vechi ise, Allahü teâlânın azametinin, kalblerinde kuvvet bulduğu büyüklerin hâline uygundur. Bu azamet-i ilâhî, Allahü teâlâ huzûrunda, niyyeti dil ile söyleyebilmekten onları alıkoymuştur. Onlara, ancak böyle emretmiştir. O zaman bize, dil ile niyyet etmek doğru olmaz.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Abdest *almağa sesle niyyet edebiliyorum; namaza ise sesle niyyet edemiyorum.* Çünkü abdest, namazın anahtarıdır ve bu, âdet olarak Allahü teâlâya mü-

nâcât makamından uzaktır ve vesîlelerle maksadların ayrılmasıdır. Bunu iyi bil, güzel bir açıklamadır. Akşam ve yatsının evvelinde, sesli okunmasının hikmetinde, bildirileceği gibi dünya meliklerinin huzûrundakinin aksine, Allahü teâlânın huzûrunda uzun zaman durmakla kulda heybet ve ta'zîmin artması, Allahü teâlâya mahsûs şeylerdendir. Bunun için, cehrî okunan farzların ilk iki rek'âtinden sonraki rek'atlarda gizli okumak müstehâbdır.

Biri de, üç imamın ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin abdestte Besmele müstehabdır kavli ile, Imam Dâvudun ve Ahmedin, abdestte Besmele okumak vâcibdir, bilerek veya bilmiyerek terk edilirse, abdest olmaz kavli, ve Imam Ishakın, unutursa abdesti olur, yoksa olmaz kavlidir. Birincisi tahfîf ikincisi teşdîddir. Birincisi, Allahü teâlâyı müşâhede eden kurb [yakınlık] sâhiblerinin hâline, ikincisi diğer insanlara haml edilmiştir. Bunun için, Allahü teâlânın ismini anmak, vâcib değil, müstehab olur.

Ustâdım Aliyyül havasdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: «Üzerine Allahü teâlânın isminin anılmadığı, ya'nî Besmele ile başlanmıyan herşey, hükümde, leşe yakındır. Çünkü Allahü teâlânın En'am sûresi yüzyirmibirinci: **«Üzerlerine Allahın ismi anılmamış [Besmele çekilmemiş] hayvanlardan yimeyin»** âyet-i kerîmesi, temiz olmadığını açıkça göstermektedir. Ya'ni yemesi bedene zarar veren fâsid, işe yaramaz kan, boğazlanmak ile aksa da demektir. Müşriklerin kestikleri hayvanların necis olması, Kitab sâhiblerinin hilâfına, Besmele ile kesmedikleri içindir. Çünkü dînimiz Kitab ehlinin kestiğini yemeğe mubâh diyor.» Bu âyet-i kerîme, putların ismini anarak kesilen hayvanlar için inmiş ise de, zâhiri, şeyhin dediğini göstermektedir. Nitekim: **«Üzerine Allahü teâlânın ismi anılmamış [Besmele çekilmemiş] abdest, abdest değildir»** hadîsi de bunu göstermektedir. Zirâ bu hadîs-i şerîfin zâhirî, görünüş ma'nâsı, bazı âlimlere göre kemâle yorumlandığı gibi, bazılarına göre sahîh olmaz demektir.

Biri de, üç imamın, abdestten önce eli yıkamak müstehabdır kavli ile, Imam Ahmedin, vâcibdir, ancak gündüz değil, gece uykusundan kalkınca kavli ve, bazı zâhir ehlinin necis olmasından değil, kulluktaki itâatten dolayı, mutlak olarak vâcibdir kavilleridir. Eğer elini, yıkamadan önce, kaba sokarsa, su fâsid olmaz. Ancak Hasan-ı Basriye (rahimehullah) göre fâsid olur. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, abdestte mazmaza ve istinşak, ya'nî ağza ve burna su vermek müstehabdır kavli ile, Imam Ahmedin iki rivâyetinin meşhurunda, gusül ve namaz abdestinde, ağzı ve burnu yıkamak vâcibdir kavlidir. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Ya sahîh olanlara göre: **«Ağzınızı ve burnunuzu yıkayın»** hadîsinin zâhiri alınmıştır. Çünkü emir, Onu çeviren birisinin çevirmesine kadar, vücûbü gösterir, ya da aslında müstehabdır da, müctehidin ictihadı onu vücûb mertebesine çıkarmıştır. Böylece iş,

Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Müstehab olmasının vechi, ağız ve burun içinin, vücûdun iç organlarından sayılmasıdır. Bunların temizlenmesi, yıkanması, esas olarak teşrî' olunmadı; ancak bedenin görünen yerleri, dışı emr edildi. O halde, bunlara geçmesi, ancak müstehab yollu olur. Vâcib olmasının vechi ise, ağzın dilin ve yemeklerin bulunduğu yer olmasındandır. Dil çok defa günâh işler ve çoğu zaman haram ve şübheliler, onunla mideye iner, vücûda karışır. Zarar cihetinden uzuvların en büyüğünün dil olduğu, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), Muâz bin Cebel'e (radıyallahü anh): **«İnsanları yüzükoyun Cehennem ateşine düşüren, dillerinin ürünleridir, sözleridir»** hadîsinde açıkça bildirilmektedir. O halde, buna göre, kulun, abdest aldığı zaman, din kitablarında bildirildiği gibi, gıyabında konuştuğu, dili ile hak sâhibi olduğu kimselerden halâllık dilemekle ve çok istiğfar etmekle beraber, temiz, yeni su ile ağzını yıkaması vâcibdir. Abdestte burnu yıkamanın vâcib olmasının vechi, burnun haberde geldiği gibi Şeytanın geceyi geçirme yeri, büyüklük gösterme yeri [nitekim kibirlenene burnu büyük denir] ve hakdan ve hak ile amelden utanma yeri olduğundandır. Böyle bir kibirden, kendini bütün müslimanlardan aşağı gören hâric, hiç kimse kolay kolay kurtulamaz. Bu husûsta **Uhûd-ül meşâyih'** ın başında geniş bilgi verdik. Oradan okunabilir.

Ustâdım Şeyh Ibrâhim-i Desûkî buyurdu ki: «Gıybet, necâset husûsunda insandan çıkan gazdan ve davar kığı yemekten beterdir.» Yine Kur'ân-ı kerîm okuyanın, gıybetten [dedikodudan], nemîmeden [koğuculuktan], haram ve şübhelileri yemekten temizlenmiş bir dille okuması gerekir. Allah adamları, haram yiyen veya gıybete düşenin, namaz ve başka bir ibâdet ve tâat ile, Allahü teâlânın huzûruna çıkmaktan kendini men' eden bir pislikle pislenmiş olduğunda icma' etmişler ve: «Şerîatin sâhibinin muradı, ümmetinden birinin dışını ve içini diğer günâhlardan temizledikten sonra, namazda Rabbine münâcât etmesidir» demişlerdir. Yine buyurmuşlardır: «Çirkin, pis şeyler konuşup, sonra Kur'ân-ı kerîm okuyan, Mushafı kazurata, pisliğe atan kimseye benzer. Küfründe şübhe yoktur. Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ağzı ve burnu yıkamağı sünnet eyledi, yüzden sayılmadıkları için, insanlar bu ikisinde gaflete, dalgınlığa düşmemeleri için, Rabbinin izni ile, bunları, yüzü yıkamadan öne aldı. Bunların yüzden sayılmamaları, içlerine çok ince bakılırsa ancak anlaşılabilir. O zaman bunları, Allahü teâlânın emrettiği, yüzü yıkamadan sonraya bırakmak daha iyi olur denmez. Çünkü şerîatin sâhibi, edebe uymıyan bir iş işlemekten ma'sumdur. Bunun için yukarıda, bu ikisini Rabbinin izni ile sünnet etmiştir dedik. Nitekim, kulakların meshini sona bırakması da, aynı şekilde Rabbinin izni iledir.

Biri de, üç imamın, kulakla yanak arasında bulunan saç veya sakal arasındaki beyaz, ya'nî sakalsız kısım yüzdendir kavli ile, İmam Mâlik ve

Ebû Yûsûfun, yüzden değildir, bunun için abdestte yüzle beraber yıkanması vâcib değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hitâbı zamanında, Allahü teâlânın huzûrunda, müvâcehenin, bununla hâsıl olmasıdır. Ikinci kavlin vechi ise, müvâcehenin vâkı' olmamasıdır. Çünkü böyle diyene göre, şerîat bu husûsta örfe tâbi'dir. Aksi takdirde kulun bedeninin her cüz'ü, her parçası, vücûdün dışında olsun, içinde olsun, Allahü teâlâya zâhirdir. Nitekim Mi'rac gecesinde, Allahü teâlânın, her namazda, bütün bedeni yıkamağı farz etmesi buna işârettir. Evet Allahü teâlâ sonra bunu sâdece abdestle hafifletti ve istincâ hâsıl olduktan sonra, namaz için, abdesti kâfi buyurup, kullarından bunu yapmakla râzı oldu. Bir de, kalb, Allahü teâlânın nazargâhı olduğundan, kulun ma'nevî pisliklerden temizlenmesi için, hiç vakit geçirmeden tevbe etmesini, Allahü teâlâ ona emr etti. Çünkü su kalbe ulaşmaz. Bunu iyi anlayınız!

Biri de, dört imamın, dirsekler eli [kolu] yıkamağa dâhildirler kavli ile, Imam Dâvud ve Imam Züferin (rahmetullahi aleyhimâ), dirsekler kola dâhil değillerdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ya'nî dirseklerin de kollara dâhil olduğunu söyliyenlerin hareket nokta-i nazarı, dirsekler hâcet isteme yerleridir ve kötü işler yapılırken hareket onlarla tamam olduğundandır. Ikinci kavlin vechi, dirseklerin, kolların ucu ve kol kemiklerinin başı olup, kolun ayırım mahalli olmalarıdır. Bunun için bunlarda tahfîf vardır.

Biri de, İmam Mâlikin ve rivâyetlerinin ezhârında Ahmedin, abdestte başın hepsini mesh etmek vâcibdir, ya'nî farzdır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, sadece bir kısmını mesh etmek vâcibdir, ancak mikdarları bu iki Imama göre değişiktir kavlidir. Şâfiîye göre, mesh denecek kadarı yetişir. Ebû Hanîfeye göre ise dörtte biri olup, bu da üç parmakla mesh mikdarıdır. Hattâ eğer başını iki parmakla mesh ederse, farzın ifâsı için yetişmez. Şâfiî meshin elle olması şart değildir buyurur. Birincisi teşdîd, ikincisinde ise biraz teşdîd vardır. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyatı gözetmek olup, abdest alan yanında başkanlık ifâde eden ve içindeki kibri çıkarmak için namazda Allahü teâlânın huzûruna çıkarılan bütün başı mesh etmektir. Çünkü kendinde zerre kadar kibir bulunanın, kıyâmet günü Cennete girmesi mümkün değildir. Nitekim haberde böyle gelmiştir. Çünkü Cennet husûsî bir huzûrdur. Namaz hakkında da söz böyledir. Başın sadece bir kısmı mesh edilir diyenin vechi, insanın baş olmak [başkan olmak] arzûsundan tamamen kurtulması mümkün değildir. İnsan için başkasına emr etmek veya yasaklamak elbette vardır. Bu da başkanlıktır. Başın sadece dörtte birini mesh etmek lâzımdır diyenin vechi, avama rahmettir. Çünkü avamın çoğu, kulluk makamını bilmediklerinden başkanlık ve büyüklük arzû-

sundadırlar. Kendini bir zorlama olmadan, kolay kolay başkasının emri, hükmü altında görmez. Bunun için başkanlığın dörtte üçü ona bırakılmakla, müsamaha edildi ve kulluk için dörtte birle yetinildi.

Biri de, üç imamın, sarık üzerine mesh câiz değildir kavli ile, İmam Ahmedin câizdir, lâkin bir kısmı çene altında olmak şartıyla kavlidir. Bu bir rivâyettir. Sarık her tarafı örtmüşse, üzerine mesh câiz olmaz. Yine ondan bir rivâyette, kadınların boğazları altından devretmiş baş örtüsünün üstüne meshi ve sarığın abdestli iken mi giyilmesi şarttır husûsunda iki rivâyeti vardır. Birincisi teşdîd, ikincisi bildirilen şartlarla tahfîfdir. Birinci kavlin kavlin vechi, başkanlık, hakîkat olarak başın kendisindedir, üzerinde olan sarık veya takye'de değildir. O halde başkanlığı ve büyüklüğü atmak için, başı mesh etmek icâb eder. İkinci kavlin vechi ise, başkanlığa hakîkat yönünden bakmaktır. O zaman bu arzû kalbdedir ve baş, başkanlık sözünden gelme bir kellme olmak yorumuyla, kalbe bedel olur. Kalb ise, bir ma'nâdır. Ortülü veya örtüsüz olarak onu mesh etmek, bir işâret olacağından, fark etmez. İşte üç imamın, başı sadece bir defa mesh etmenin müstehablığı ile tahfîfi bundandır. Şâfiî ise üç defa meshe müstehab demiştir. Birinci vecih, kendilerinden kibir görünmiyen büyüklere, ikinci ise, kendilerinden kibir görünen ve kendilerinde bulunan kibri atmak için daha çok, ya'nî üç defa mesh eden avama haml olunmuştur.

Biri de, üç imamın, kulaklar baştandır, başla beraber onları da mesh etmek müstehabdır kavli ile, Şâfiînin, kulaklar iki ayrı uzuvdur, başı mesh ettikten sonra yeni su ile onları mesh etmek lâzımdır kavlidir. İmam-ı Zührî, kulaklar yüzdendir, yüzle beraber dışları ve içleri yıkanır buyurdu. Şa'bî ve bir cemâat, kulakların öne bakan tarafları yüzdendir, yüzle beraber yıkanırlar, arkaya bakan kısımları baştandır, başla beraber mesh edilirler buyurdular. Birincisi tahfîf, Şâfiînin kavli teşdîd, ondan sonrakiler de teşdîddir. Birinci kavlin vechi, kulaklardan hakîkat bakımından bir isyânın tasavvur olunmamasıdır. Onlar ancak, haram sözü kalbe ulaştıran iki yoldur. Bunun için onları mesh etmekle tahfîf olundu. Çünkü haram söz, onlara temas edip geçmiştir. İkinci kavlin vechi, kulaklar vasıtası ile duyulan ve kalbe gelen sözlerle çoğu zaman insanlara sü-i zan edildiğindendir. Böylece kulaklar: «Kötü bir yol açan onun günâhını ve onunla amel edenler kadar ayrıca günâh alır» hadîs-i şerîfine girmektedir. İşte bunun için, zâhirde bu günâhı gidermek için onları yıkamak ve bâtında sü-i zandan tevbe etmesini kula vâcib kıldık dediler. Buradan Ebû Hanîfenin, Şâfiînin ve İmam Ahmedin iki rivâyetten birinde, kulaklar birer defa mesh edilir kavlinin tevcihi ve İmam-ı Şâfiînin, üç defa mesh edilirler kavlinin tevcihi anlaşılmış olur. Bu İmam Ahmedden diğer bir rivâyettir.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfi'înin, boynu mesh etmek sünnet değildir kavli ile, Ebû Hanîfe, İmam Ahmed ve bazı Şâfiî âlimlerinin, boynu mesh etmek müstehabdır kavilleridir. Birincisi tahfîf, mukâbili teşdîddir. Birinci

kavlin vechi, bu husûsta hadîs sübût bulmamıştır, bunun için bid'at olur demeleridir. İkinci kavlin vechi ise, Deylemînin bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Boynu mesh, boynu bağlanmaktan emândır»** buyuruldu. Ayrıca, boyun mesh edilince, gam ve kederin zâil olduğu tecribe ile sabittir. Elbette bunun bir hikmeti vardır. Nakil zaif olunca, tecribe ile biliriz demişlerdir.

Biri de, imamların mest giymediği zaman, abdest alırken, gücü yetenin *ayaklarını yıkamasının farz olduğundaki ittifâkı* ile, İmam Ahmedden, Evzaîden, Sevrîden ve İbni Cerîrden bildirilen, iki ayağın da tamamının meshi câizdir kavlidir. Onlara göre kişi, ayağı yıkamakla mesh etmek arasında muhayyerdir, dilediğini yapar. Birincisi teşdîddir ve Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) fi'li böyledir. İkincisi tahfîfdir ve Kur'ân-ı kerîmdeki bu husûsla ilgili âyet-i kerîmedeki ayak kelimesi baş kelimesine atıfla mecrûr olursa bu ma'nâya gelir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi kulun, ayakları ile, Allahü teâlâya tâatten başka işler için yürümesi, bütün bedeni taşımaları ve yürüme işinde ona yardım etmeleri bakımından cezâlandırmadır. Yıkandıkları zaman, kuvvetin kendilerinden yukarısına sirâyet ettikleri gibi, muhâlefet veya gaflet hâlinde, bunlar, ya'nî ayaklar zâif olursa, bu da taşıdıklarına sirâyet eder. Çünkü ayaklar, suyu emen ve dallara, yapraklara, meyvelere ulaştıran *ağacın kılcal damarları gibidir.* O halde mesh değil, yıkamak onlar için gereklidir. İkinci kavlin vechi, taşıdıkları uzuvların hilâfına, onlardan, çok günâh ve isyânın vâki' olmamasıdır. Bunun için bu kavlin sâhibi, yıkamak elbette efdaldir dediği halde, mesh etmek de yetişir dedi. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ) ayaklar için farz meshetmektir, yıkamak değil derdi.

Biri de, abdestte yıkama ve meshlerde üçten az yapmak bazılarına göre mekruh, bazılarına göre ise, Resûlullahın bir veya iki yaptığı sâbit olduğu için mekruh değildir kavilleridir. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavli, günâhlara ve gaflete düşen avamın hâline, ikincisini ise günâhlara düşmiyen büyük âlimlere haml etmek doğru olur. Çünkü bu yıkamalar veya meshlerin bir veya ikisi, bedenleri hayât ve tazelik bulmada onlara yeterli olmaktadır. Aksi olması da sahîhdir. Avama bir veya iki defa yetişir. Çünkü büyüklerin hilâfına ruhsatla amel onlara lâyıktır. Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) her uzvunu üçer defa yıkadıktan sonra,: **«Bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir»** hadîsi ile buna işâret etmiştir. Çünkü onlar, Allahü teâlâ katında büyük insanlardır. O halde avâmın aksine, onlardan çok temiz olmak ve her uzvun diriliği istenir. Bunu iyi biliniz.

Biri de, İmam Ebû Hanîfe ve bir rivâyetinde Mâlikin, abdestte tertib, ya'nî sırayı gözetmek vâcib, ya'ni farz değildir kavli ile, İmam Şâfiî ve Ahmedin, tertîb farzdır kavilleridir. O halde birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir.

Birinci kavlin vechi, Ebû Hanîfe ve Mâlik (rahimehümallah) Kur'ân-ı kerimden, maksad bu uzuvları yıkamak ve kimini mesh etmektir ve ibadetten önce iyi temizlenmektir, birinin diğerinden önce olması câizdir. Meselâ ayakları yüzden önce yıkamak câizdir, yahud yüzü ayaklardan sonra yıkamak, ya'nî tersine abdest almak caizdir şeklinde anlamışlardır. Imam Ali bin Ebû Tâlib (radıyallahü anh): «Abdest için hangi uzuvdan başlasam bir mahzuru yoktur» buyururdu. Vâcib olmadığını kabûl etsek de, abdestte sırayı gözetmek, icma' ile sünnettir. Vâcib, ya'nî farz diyen müctehidler, ictihadları ile onu, vâcib mertebesine çıkarmışlardır. Ikinci kavlin vechi ise, tertibe riâyet edilmiyen abdest hakkında, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) bize bir şey bildirilmedi. O halde bunun, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Bizim yaptığımıza benzemiyen her amel, *merduddur*»** ***hadîs-i şerîfine girmesinden korkulur.*** ***Buradaki merdud, mak***bûl değildir manâsındadır. Lâkin ictihada istinâd edince, şerîatin sâhibinin müctehidin hükmünü takrîri bakımından makbûl olur. Bize yanaklardan veya kulaklardan birinin diğerinden önce yıkanmasına dâir bir hadîs de gelmiş değil. Çünkü el ve ayaklardan sağın öne alınması, âdet olarak sağın soldan kuvvetli ve günâha, soldan önce davranmasıdır. Bunun için şerîatin sâhibi, kötülüklere daha önce o atıldığı gibi, temizlemede de, soldan önce gelmesini mendûb kıldı. Yanak ve kulaklar ise böyle değildir. Çünkü eller için bildirilenler, bunlar için düşünülemez. Bunun için bir defada yıkanırlar.

Biri de, Imam Ebû Hanîfenin, müvâlât [abdestte birbiri ardından yıkamak] sünnettir kavlidir. Şâfiîde, iki kavilden en sahîhi budur. İmam Mâlikin ve Imam Ahmedin iki rivâyetten meşhûruna göre, müvâlât vâcibdir, ya'nî farzdır kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, abdestli kimselerin bedenlerinde esas olan, Rablerine isyân etmemeleri ve Ondan uzun zaman gâfil olmamalarıdır. Böyle olan kimsenin uzuvları diridir. Onlara bir uzvu yıkadıktan sonra kuruması, bir sonrakine tesir etmez. Onlar için tertibe vâcibdir veya değildir dememiz aynıdır. Müvâlât vâcibdir diyenin vechi, abdest alanların çoğunun, günâhların veya gafletin çokluğundan, yahud şehvetlerin kemirmesinin fazlalığından bedenleri zaifdir. Müvâlât olmazsa, bütün uzuvlar, namaza kalkmadan önce kurumuş olur. Kuruyunca da, yıkanmamış ve su ile dirilik kazanmamış, canlanmamış gibi olup, o hâl ile Rabbinin huzûruna durup, huzûru kemâlde olmadığı ve ona münâcâta, mükemmel bulunmadığı bir halde yönelmiş olur. Bedenlere gâlib olan hüküm budur. Amma ilmi ile amel eden âlimlerin ve sâlihlerin bedenleri, uzuvlarını yıkarken aradan zaman geçse de, bedenlerinin su ile dirilik kazanması için, müvâlâtta titizliğe ihtiyacları yoktur. O halde abdestte müvâlât vâcibdir diyenlerin kavli avama, müstehabdır diyenlerin sözü, âlim ve sâlihlere haml olunur.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Bu zamanda müvâlâtın vâcib olduğunu söyliyen ne güzel demiştir. Zirâ vâcib olduğu söylenmezse, sözü gerçekten uzun zaman aralığına ve çok yavaş abdest almağa cevâza sebeb olur ve vaktin evveli geçer. Şöyle ki, meselâ öğle namazı için, yüzünü sabah namazından sonra, kollarını kuşluk vaktinde yıkasa, başını güneş tepeden dönerken mesh etse ve ayaklarını ikindiden biraz önce yıkasa ve bu arada abdest alan bu kişi gıybet, nemîme, alay, maskaralık etse, gülse, gaflette bulunsa ve benzeri günâh, mekrûh ve hilâf-i evlâlar işlese, eğer şehvetlerin kemirdiği muahaze olunan kimselerden ise, bu çeşit bir abdest, şerîatin zâhirine göre tam, bu kimse abdestli sayılmış olsa da, fâidesi pek azdır. Çünkü uzuvlar öldükten, zaifledikten, yahud gevşedikten sonra dirilik kazanmamışlardır. Işte bununla, abdestte müvâlât emrinin vâcib veya müstehab olma hikmeti yitirilmiş olur. Bu hikmet, Allahü teâlânın huzûruna münâcât için çıkmadan önce; bedenin dirilik ve canlılık kazanması idi. Bu abdesti alanın, uzuvları yıkamadaki bu ara zamanlarda bir günâh işlemediğini, yahud gaflete düşmediğini kabûl edelim, o zaman bedenin bizzat kendisi uzuvlar gibi gaflet, yanılma, gevşeme, tembellik gibi hallere düşücüdür. Sonra münâcât zamanında, onu Allahü teâlâya kemâl ile döndürmek için toplamak zor olur. Velhasıl, müvâlat esas itibâriyle sünnet olup, ictihadla vâcib mesâbesine çıkarıldı. Bu da her halde matlub birşeydir.

Biri de, dört imamın, abdest alan bir kimse, abdesti bozulmadıkça, bu abdestle dilediği kadar farz namazı kılar ittifakı ile, Imam Nehâ'înin bir abdestle, beş vakit namazdan fazla kılamaz kavli ve Ubeyd bin Ümeyr'in, her namaz için abdest almak vâcibdir kavli olup, daha önce bildirildiği gibi, buna da: «Namaza kalkacağınız zaman abdest alın» âyetini delil göstermesidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîat ve hakîkat âlimlerinin icma'ının bunun üzerinde olmasıdır. Neha'înin kavlinin vechi ise, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hendek günü, beş namaz arasını cem' etti, bundan ziyâde etmedi haberidir. Ubeyd bin Ümeyrin kavlinin vechi ise, Kur'ân-ı kerîmin zâhiri ile ameldir. Bu da, çok günâh işliyen kimseye mahsûsdur. O halde birincisi günâha girmiyene, ikincisi de, birinci ile üçüncü arasında bulunan kimseye mahsûsdur. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

GUSÛL [BOY ABDESTİ] BAHSİ

Imamlar icma' etmişlerdir ki, Cünübün Kur'ân-ı kerîm taşıması ve ona dokunması haramdır. Bütün bedenini yıkaması farzdır. Meste kıyas edip, cenâbetten gusl ederken başını su ile mesh ile iktifâ etmemesi farzdır.

Çünkü cünüb olanın mestlerini çıkarıp, ayaklarını yıkaması, mesh ile iktifâ etmemesi de farzdır. Icma' mes'elelerinden bulduklarım bu kadardır. Ihtilâflı mes'elelere gelince :

Bunlardan biri, dört imamın, inzâl vâkı' olmasa da, sünnet yerine kakar olan kısmın duhûlü guslü farz kılar kavli ile, İmam Dâvudun ve Sahâbeden bir cemâatin, eğer bunun neshi sâbit değilse, gusül ancak inzâlle vâcib olur kavilleridir. Imam Mâlik, Şâfiî ve Ahmede göre, insan ve hayvan ferci arasında fark yoktur. Ebû Hanîfeye göre, hayvana vaty edilince, inzâl vâkı' olursa gusl vâcib, ya'nî farz olur. Birincisi teşdîd, ikincisi insan ve hayvana cima' bahsinde tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki mes'elede birinci kavlin vechi, kulu, normal olarak, Rabbinin müşâhedesinden uzaklaştıran lezzetin hâsıl olmasıdır. Ayrıca bunda sâbit olmuş delil vardır. Ikinci kavlin vechi ise, lezzetin tam olmamasıdır. Zirâ lezzet ancak inzâl ile tamam olur. O halde birincisi, sakınmada mübalağa, titizlik gösteren büyüklere mahsûs, ikincisi büyüklerin takib ettiği yolda gidemiyen avama mahsûstur. Şehvetin galebesi veya zaifliği ile, işin aksi olması da sahîhdir. O zaman büyüklere gusül, ancak inzâl ile vâcib olur. Çünkü inzâlsız cimâ', kuvvetli olduklarından, Rablerini müşâhededen onları men' etmez. Nitekim hazreti Âişenin (radıyallahü anhâ), hanginiz Resûlullah gibi irbe, ya'nî nefsinin hâcetini, arzusunu görmede kuvvetlidir? sözü bunu te'yid ediyor. Hanımlarını oruclu iken veya abdestli iken öpmesi ve sonra namaza durması hikâyesi böyledir. Bunu iyi bil.

Biri de, Imam-ı Şâfiînin, lezzete yakınlık olmasa da, menînin çıkması ile, gusül lâzım gelir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, gusül, ancak menînin çıkmasına lezzetin yakın olması şartı ile vâcib olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Burada söz, inzâl veya inzâl olmadan olan cima'daki söz gibidir. Bunun için uzun anlatmıyoruz.

Biri de, Imam Hanîfenin ve Ahmedin, cenâbetten gusül ettikten sonra, menî çıkarsa, eğer bevlettikten, ya'nî küçük abdest bozduktan sonra ise, gusl etmez, değilse gusl eder kavli ile, Şâfiînin mutlaka gusl eder kavli ve Mâlik'in, hiç bir sûrette gusl vâcib olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisi teşdîddir. Uçüncüsü tamamen tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. O halde birinci şıktaki iki sözden biri ile Şâfiînin kavli büyüklere, diğer şık ve Mâlik'in kavli avama mahsûsdur. Böylece imamlardan hiçbiri Mîzânın iki mertebesi dışına çıkmadı.

Biri de, Şâfiînin, dıfk, ya'nî atma şeklinde olmasa da, menînin çıkması ile gusl vâcib olur kavli ile, üç imamın, dıfk, ya'nî atma, ânîden hızlı çıkma olmayınca gusl vâcib olmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, mukabili tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, gusl ancak menînin zekerin ucundan ayrılması ile vâcib olur kavli ile, Imam Ahmedin, dışarı çıkmasa da, menînin, belden

zekerin ucuna doğru geldiğini hissedince gusl vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf olup, avama, ikincisi teşdîd olup büyüklere mahsûsdur.

Biri de, İmam Mâlik ve Ahmedin, kâfir müsliman olunca gusletmesi vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, müstehabdır kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. İkincinin vechi, Allahü teâlâ, müsliman olana hayât buldu, ya'nî dirildi buyuruyor. Öldükten sonra bir kimse dirilirse, gusl etmesi vâcib olmaz. Bunun için müstehab ve sakınmada titizlik olur. Bu sözümüzü Allahü teâlânın Enfâl sûresi otuzsekizinci: «O küfr edenlere de ki, Peygambere düşmanlıktan vaz geçerlerse, geçmişteki günâhları bağışlanır» âyeti kuvvetlendiriyor. Birinci kavlin vechi, hayatta, dirilikte son derece mübalağa, titizlik göstermektir. İslâm, insanın içini, su da dışını ihyâ eder dediler. Bunda da iş Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, İmam Mâlikin, cenâbetten temizlenirken, ya'nî gusl abdesti alırken, eli ile bedeni oğmaktır kavli ile, üç imamın, oğmak müstehabdır kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, cimâ'dan ve menînin çıkmasından hâsıl olan lezzetin bedene verdiği zaiflikten, bedenin dirilmesi, hayat bulmasındaki titizliktir. İkinci kavlin vechi, bedenin yüzeyinden suyun geçmesi yeterlidir. Çünkü su, yaratılışı itibariyle ihyâ edici, dirilticidir. O halde cima'dan veya menînin çıkmasından az lezzet alan için oğmak müstehab, aldığı lezzetle hislerini unutan, ya'nî çok lezzet alan için vâcibdir. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Biri de, üç imamın, cünüb ve hâizden artan su ile, abdest ve gusl almada bir beis yoktur kavli ile, İmam Ahmedin, kendisini görmediği zaman, erkeğin, kadından artan su ile abdest alması câiz değildir kavlidir. Muhammed bin Hasan kadın için, erkeğin ve kadının abdestinden artan su ile abdest alması câizdir dedi. Birincisi tahfîftir. İkincisinde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine vâkı' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsta delillerin sâbit olmuş olmasıdır. İkinci kavlin vechi ise, kadının abdest almasında, normal olarak çok necâset bulunmaşındandır. Bunun için İmam Ahmed, onu görmediği zaman kaydını koydu. O halde onun, abdest zamanında, temiz olmadığına haml olunur. Halbuki yıkanma zamanında onu görürse, bilerek amel eder, abdest alır veya imtinâ' eder. Buradan anlaşıldı ki, büyüklerin hâline lâyık olan ikincisi, avama da birincisidir. Bunun bir örneği de, âlimlerin, kadın cünüb olur, ardından da hayz görürse, bir gusl ona yeter kavli ile, zâhir ehlinin, iki gusl abdesti alması gerekir sözleridir.

Biri de, Şâfiînin eshâbının, doğum zamanında yaşlık görmeden vâcib olmasında ihtilâfı ile, bazılarının, lâzım gelmez kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, menînin çıkmasında çok sakınmaktır, isterse bebek olsun. İkinci kavlin vechi, doğumdaki, ya'nî lohusalıktaki gusl abdesti, normal olarak doğum zamanında kadından gelen kan gibi pislikler için emr edilmiştir; o halde pislik olmazsa, gusl de lâzım gelmez. Bununla

beraber çocuğun doğması zamanında şiddetli ağrı vardır. Bu sancılar, doğum ânında, Allahü teâlâdan gâfil olmadığından, beden için zaiflik lezzetini giderir. Belki bedenindeki her tüy, Allahü teâlâya yönelmiş, Onunla huzurdadır. Bu da, hemen hemen, bedenin ihyâsı için suyun yerini tutmaktadır. Bunu iyi bil. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin iki rivâyetinden birinde, cünüb ve hayz hâlinde olanın, bir veya iki âyet de olsa, Kur'ân okuması haramdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, âyetin bir kısmını okuması câizdir kavli ve Mâlik'in, bir veya iki âyet okuması câizdir kavli ve, İmam Dâvudun, cünübün, dilediği şekilde, bütün Kur'ân-ı kerîmi okuması câizdir kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde ise biraz teşdîd vardır. Üçüncüsü ise tamamen tahfîfdir. Öyleyse iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Cünüb ve hâiz olan, Kur'ândan birşey okuyamaz» hadîsidir. Hiç birşey demekle, âyetin bir kısmı da kasd edilmiş oluyor, kelime ve harf gibi. Bunu hakîkat sâhiblerinin söyledikleri, Kur'ân-ı kerîm Allah kelâmıdır; Kelâm Allahü teâlânın sıfatlarından biridir. Allahü teâlâ ise temiz ve mukaddestir. O halde ma'nen veya hissen, az veya çok, necs sayılan bir yerden o kelâmın çıkması uygun olmaz. Aynı şekilde Kur'ân kelimesi, karae sözünden türemedir. Kalbi Allühü teâlâya cem' ettiği için, cem' ma'nâsındadır. Bunun için Şerîatin sâhibi, mü'minden, cünüb ve hâlzln hilâfına, onu Rabbinin huzûruna çağıran bir şeyi, ancak abdestte en mükemmel halde iken okumasını istedi. Anlaşıldı ki, cünüb ve başkası, Furkandan ahkâm ve zikirler okuyabilir. Çünkü bunlar, kalbi Allahü teâlâya karşı toplamaz. İmam Dâvudun kavli, Furkanın Kur'ân olması bakımından, bunun üzerine haml olunur. Perde arkasında kalanlar hâric, büyüklere göre aksidir. Anlayınız. Kur'ân'ın elfâzı cihetinden ise, muhakkak ki, Dâvudun kavlinin vechi, Kur'ânın iki vechi vardır; biri Allahü teâlânın sıfatlarına doğru olup, Zât-i ilâhî ile kâimdir. Diğeri mahlûkâta doğrudur. O da Mushafda yazılıdır, dilde söylenir, kalbde saklanır. O halde Dâvudun sözü bu iki vecihden birine doğrudur. Kur'ân dilde hâl ve hakîkat lafz olmasa da, her bir mükelleften, sakınma ve çok ta'zîm istenmesi gizli bir şey değildir. Bundan daha fazla söylenemez. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

TEYEMMÜM BAHSİ

İmamlar, su bulunmadığı veya kullanılmasından korkulduğu zaman, temiz toprakla teyemmüm lâzım olduğunda, abdestsiz gibi cünübün de teyemmüm etmesinin farz olduğunda, yolcunun yanında su bulunsa ve içmek için susuzluktan korkup onu kullanmayıp teyemmüm etmesinde, abdesti olmıyan bir kimsenin teyemmüm edip, sonra namaza girmeden önce su bulması hâlinde teyemmümmünün bozulup, suyu kullanması lâzım

olduğunda, namazı bitirdikten sonra suyu görürse teyemmümün bozulup, daha vakit olsa da namazın iâde edilmemesinde, İmam Dâvudun hilâfına teyemmümün hadesi [abdestsizliği] ref' etmediğinde ve suyu kullandığında telef olacağından korkarsa, kullanmayıp teyemmüm etmesinde hiç hilâf olmadığında icmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf olunmuş meselelere gelince :

Bunlardan biri, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin, âyet-i kerimedeki Sa'îd kelimesi, toprak demektir. O halde teyemmüm sadece temiz toprakla veya tozlu kumla yapılır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, Sa'îd sözü, arzın [yeryüzünün] kendisidir. Bunun için toprak maddelerinin hepsi ile, isterse üzerinde toz bulunmayan taş, içinde toz bulunmıyan kum olsun, teyemmüm edilir. İmam Mâlik daha da ilâve edip, bitkiler gibi, yere bitişik olanlarla da teyemmüm câizdir buyurdu. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, rûhâniyyet husûsunda toprağın suya yakın olmasıdır. Çünkü toprak, Allahü teâlânın her şeyi diri kıldığı suyun tortusundan hâsıl olmuştur. Taşın hilâfına, suya en yakın şey topraktır. Çünkü taşın aslı, suyun üzerindeki köpüktür. O halde taşın da, su ve toprak maddelerinden olmaktan kurtuluşu yoktur. Böylece toprağın aksine, her halde, ruhâniyyet bakımından zaifdir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu ki: «Şâfiî ve başkaları, toprak varken, taş ile teyemmüm olmaz dediler. Çünkü taş, suyun tabiatinden uzak ve ruhâniyyeti zaifdir. Dövülse de, sürülen uzvu ihyâ edemez. Bilhassa, bizim gibi, günâhların çokluğundan, gafletin fazlalığından ve şehvetlerin yemesinden ölmüş kimselerin uzuvlarını hiç ihyâ edemez. «Yine bir başka zaman ondan duydum. Buyurdu: Şâfiî, teyemmüm sadece toprakla olur demekle, ne iyi yaptı! Çünkü su olmayınca, ruhâniyyet kuvveti toprakta vardır. Bilhassa bizim gibi hatâya, günâha çok giren kimselerin uzuvları için. Buradan anlaşıldı ki, teyemmümde toprak kullanmak, küçüklere, ya'nî avama mahsus, taş kullanmak, Rablerine âsi olmıyan büyüklere mahsûstur. Lâkin toprakla teyemmüm ederlerse, rûhâniyyet ve diriltmesi çok olur. Bir başka zaman yine ondan duydum. Buyurdu: Toprak olunca, taşla teyemmüm sahîhdir diyenin vechi, taşın aslını su görmesidir. Nitekim Sahihde bildiriliyor: Bir kimse, yâ Resûlallah, sana herbir şeyden süâl etmek için geldim. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «Herşey sudan yaratıldı» buyurdu. O halde, yeryüzünün bütün tabakalarındaki her şeyin aslı sudur. Çamur onun köpüğü, taş ise, Allahü teâlânın dağları yarattığı zamanki dalgalarındandır. Bunun için taş, ateşte yandığı zaman, ondan su damlar. Aslı sudan olmasaydı, ondan su damlamazdı. Lâkin vera' sâhibinin, ancak toprak yoksa taşla teyemmüm etmesi gerekir. Çünkü taş, toprağa göre zaif mertebededir. Allahü teâlâ, Tegabün sûresi onaltıncı âyetinde: «Gücünüz yettiği kadar

Allahdan korkun» buyuruyor. Peygamber efendimiz de (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Size bir şey emr ettiğim zaman, gücünüz yettiği kadarını yapın»** buyurdu. O halde toprak bulamıyan, taşla teyemmüm etmeli, toprakiara mesh edenlere benziyerek, elini [kolunu] ve yüzünü mesh etmelidir. Allahü teâlâ Mâide sûresi altıncı âyetinde: **«Ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün»** buyuruyor. Âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki, teyemmümün sahîh olması için, üzerine vurulan cisimden bir şeyin ayrılıp ele gelmesi lâzımdır. Lâtif bir şey olsa da, bundan sadece rûhâniyyetin ayrılması yetmez. Şöyle ki, âlimlerimiz hac bahsinde derler ki, başında saçı olmıyanın da, tıraş olanlara benziyerek, başından usturayı değdirip geçirmesi müstehabdır. Burada da durum aynıdır. O halde toprak bulamıyan kimse, teyemmüm için, toprağa vuranlara benziyerek, taşın üzerine elini vurur.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, teyemmümden önce su aramak vâcibdir, teyemmümün sahîh olması için bu şarttır kavlidir. İmam Ahmedin iki kavlinden esah olanı da budur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin diğer rivâyetine göre, teyemmümün sıhhati için, aramak şart değildir kavlidir. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, Nisâ sûresi kırküçüncü: **«Su bulamazsanız, teyemmüm ediniz»** âyet-i kerîmesidir. Bir kimse için su bulamadı demek, aradı da bulamadı demektir. İkinci kavlin vechi ise, Allahü teâlâ'nın: **«Bulamazsanız»** kelâmı bir kayda bağlı değildir. Ya'nî abdest almak istediğiniz zaman, su bulamazsanız demektir. O halde sükût ile bulunmamağı ve komşulardan istememeği şâmildir. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve yeni kavlinde Şâfiînin, toprakla elleri dirseklere kadar mesh etmek, abdestte kolları yıkamak gibidir kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedin, dirseklere kadar mesh, sadece müstehabdır, bileklere kadar câizdir kavli, ve Zührînin mesh koltuk altına kadar olmalıdır kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde ise tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, bedelde [abdest yerine teyemmümde] esas olan, bazı bakımlardan olsa da, bedel olunan [ya'nî abdest] şeklinde olmaktır. Üçüncü kavlin vechi, toprağın, rûhâniyyet yönünden sudan zaif olmasıdır. Bunun için bu kavlin sâhibi, koltuğa kadar bütün kol mesh edilir dedi. İkinci kavlin vechi ise, meshde, bazan bileklere, bazan dirseklere kadar olan hadîsin sübûtudur. Bu ikisi, elleri ile çok günâh işliyenlerin aksine, elleri ile az günâh işliyen büyüklere mahsûstur. Çünkü çok günâh işliyenlerde zaiflik, ellerden dirseklere, dirseklerden koltuklara kadar yayılır. Bunun için bu iki yere kadar mesh etmek matlûb ve iyi oldu. Böylece iş, Mîzânın iki derecesine râci' oldu.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahmetullahi aleyh), abdestte başın su ile mesh edilip, teyemmümde edilmemesini sordum. Buyurdu ki: Şerîatin sâhibinin abdestte başı meşh etmeği emr etmesi, namazda Allahü teâlâ-

nın huzûruna çıkmağa mâ'ni, teşkil eden başkanlık arzûsunun izâlesi, giderilmesi içindir. Teyemmüm eden, yüzündeki sakallara toprak sürünce, sanki kibirden çıkmış, başını toprakla meshe ihtiyâc kalmamış olur. Aşağılık, tevazu, kırıklık için yüzüne toprak sürmesi yeterli olmuştur.

Yine ondan duydum. Buyurdu: Âlimler, vakit girmeden önce su ile abdest almağı câiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise câiz görmemişlerdir. Çünkü su, rûhâniyyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncıya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun rûhâniyyeti zaifdir, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz. Bunun için âlimler, teyemmümün sahîh olması için, vaktin girmesini şart etmişlerdir. Çünkü namaza kalkmağı emreden: «**Ey îman edenler, namaza kalktığınızda, abdest alın**» âyetinde buna işaret vardır. Zirâ teyemmüm emri, su ile abdest alma emrinin içerisinde eşit olarak vardır. Lâkin su ile abdest, yukarıda bildirilen delil ile, her namazda almaktan hâric oldu ve teyemmüm aslı üzere kaldı. Ya'nî teyemmüm, namaz için ancak vakti girince temizleyici oldu.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, teyemmüm eden kişi, namaza girdikten sonra su bulsa [görse, duysa], eğer namaz teyemmümle sâkıt olursa, geçerli olup, bâtıl olmaz. Teyemmümle sâkıt olmasa, efdal olan namazı kesip abdest almaktır kavli ile, İmam Mâlikin, geçerli olur, ya'nî namaza devam eder sahîhdir, namazı kesmez kavlidir. Bunlarla İmam Ebû Hanîfenin, teyemmümü bozulur ve namazdan çıkması lâzım olur kavli ile, İmam Ahmedin, mutlaka bozulur kavlidir. O halde imamlardan bir kısmı abdest almasını, bir kısmı namaza devamı öngörmektedir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Namazına devam eder diyenin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda bulunmanın yüceltilmesi için olup, namaza, sahîh bir temizlikle [abdestle] girdiği gibi ondan çıkmaktır. Kesip abdest alır diyenin vechi ise, yine Allahü teâlânın huzûrunda durmanın yüceliğini belirtmek için olup, kul, uzuvlarını diriltmiyen zaif bir abdestle, huzûr-i ilâhîde durursa, Allahü teâlâya münâcâtta, bununla tam bir ikbâl, teveccüh hâsıl olmaz.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahımehullah) duydum. Buyurdu: «Namaz esnâsında su bulan, namazı kesmez, belki devam eder diyenin vechi, abdestin fazileti için huzûr-i ilâhiden ayrılmaktan hayâ ettiğindendir. Çünkü Allahü teâlâya münâcât, en önemlidir. Aynı şekilde namaz mekasıddandır, vesâil için kesilmez, bir başka vesîle ile ona gerek duyulmasa da. Namazı keser diyenin vechi, vakit geniş olur, abdest alır ve bir daha namaz kılar demektir. Şöyle ki, Allahü teâlânın azameti kalbini kaplar ve Allahü teâlânın huzûrunda, rûhâniyyetinin, uzuvlarını ihyâ etmediği zaif bir abdestle, münâcâta durmaktan hayâ eder ve o halde, bedenin diriliği ile Allahü teâlâya yapılan münâcâtın zerresini, bedenin ölü, zaif veya gevşek hâliyle Allahü teâlâya yapılan dağlar kadar münâcâtından üstün görür. Bir

hadîs-i şerîfde: «Allahü teâlâ, gâfil kalb ile yapılan düayı kabûl etmez» buyuruldu. Şübhesiz, uzuvların zaif olması, gâfil, unutkan, dalgın gibidir. Çünkü böylelerinin Allahü teâlâya yönelmesi, teveccühü, Onunla huzûru zaifdir.»

Biri de, Imam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, bir teyemmümle iki farzın arasını birleştirmek, ya'nî bir teyemmümle iki farz kılmak câiz değildir. Biri vaktin farzı, diğeri kaçırılmış bir vaktin farzı olmak bunda aynıdır. Sahâbe ve Tâbiînin büyüklerinden bir cemâ'at böyle buyurmuştur. Bu kavil ile, Ebû Hanîfenin, teyemmüm abdest gibidir, bir hadesten [abdestsizlikten] diğer hadese, ya'nî abdesti bozuluncıya kadar, yahud su bulunciya kadar, onunla namaz kılar kavlidir. İmam Sevrî ve Hasan da böyle dedi. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bir teyemmümle iki farzın arası birleştirilmez diyenin vechi, şerîatin sâhibinden nakl olunanın haddine vukuf olup, Resûlullahdan bize, hiçbir zaman, bir teyemmüm ile iki farzın arasını birleştirdiği bildirilmedi, ama Hendek günü bir abdestle birçok farzları kıldığı bize bildirildi demeleridir.

Her farz için abdestin vâcib olmasının aslı, Allahü teâlânın: «Namaza kalktığınız zaman, yüzünüzü yıkayın...» âyet-i kerîmesidir. Teyemmüm de buna kıyâs olunur. Ya'nî onda da, her farz için vâcib olan abdest esas olur. Ancak rûhâniyyeti, suyun rûhâniyyetinden zaifdir. Bilhassa vaktin evvelinde teyemmüm edip, namazı vaktin sonunda kıldığı zaman. Zira uzuvları, tamamen zaifler, hattâ sanki abdestsiz gibi olur. Bir teyemmümle dilediği kadar farz kılar diyenin vechi, teyemmümün, su ile alınan abdestin bedeli olduğundandır. Abdest ve gusül abdesti ile yaptıklarını, onunla da yapar. Aynı şekilde vakit girmeden teyemmüm edebilir. Nitekim Ebû Hanîfe, bedel kâidesinin esası üzere böyle buyurmuştur, her ne kadar, her işte bedel, bedel olunana mülhak olmasa da. Zirâ teyemmüm yapılan uzuvlar, abdest alınan uzuvlardan noksandır ve onun toprak rûhâniyyeti, abdestin su rûhâniyyetinden zaifdir. Hakîkat ehli bazı âlimler buyurmuşlardır ki, teyemmüm başlı başına bir ibâdettir. O, abdest veya guslün bedeli değildir. Allahü teâlâ, hasta olunca ve sefer ve hazerde su bulamadığımız zaman, bunu bize emretti. İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed buyurdular ki, vakit girmeden teyemmüm etmek câiz değildir. Teyemmümle kılınan namazı bitirdikten sonra suyu görenin, bu konunun başında geçtiği gibi, vakit olsa da, namazı iâde etmiyeceğinde icmâ' etmişlerdir.

Biri de, Rebî'anın ve Muhammed bin Hasanın, teyemmüm edenin, abdest almış olanlara imam olması câiz değildir kavli ile, imamların câizdir sözünde ittifaklarıdır. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, imama lâyık ve uygun olan, abdest bakımından insanların en kâmili, mükemmeli olmaktır. Çünkü o, Allahü teâlâ ile kulları arasında vâsıtadır ve Allahü teâlâya hitab bakımından, onlardan daha yakındır. İkinci kavlin

vechi, teyemmümün, her hâlde tahâret, abdest olmasıdır. Yalnız başına onunla namaz câiz olduğu gibi, imam olarak namazı da câiz olur dediler.

Biri de, üç imamın, bayram namazları için ve cenâze namazı için, kaçırma korkusu olsa da, hazerde, ya'nî yolculukta değilken, teyemmüm câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi abdestte teşdîd, namazda tahfîfdir. İkincisi ise aksidir. Her biri için bir vecih vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, su bulmak husûsunda, mukim olan bir kimse sıkışsa ve vaktin çıkmasından korksa, eğer su ondan uzakta ise, veyâ kuyuda su bulunsa, ama ondan su çekip abdest alıncıya kadar vakit çıkacak olsa, teyemmüm eder ve namaz kılar; su bulunca namazı iâde eder kavli ile, İmam Mâlikin, teyemmümle namaz kılar ve iâde etmez kavli ve, Ebû Hanîfenin, su bulunciya kadar bekler kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ise, namaz hakkında tahfîf, abdest hakkında teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, abdest ve namazda gücü yettiği kadar ihtiyatı almaktır. İkinci kavlin vechi, namazda ihtiyattır. Üçüncü kavlin vechi, Allahü teâlâya karşı kemâl-i edeble ihtiyât ve Allahü teâlâdan, huzûrunda, uzuvlarını ihyâ etmeyen zaif bir abdestle durmaktan hayâ etmektir. İmam Beyhakî, teyemmüm edecek kimsenin, üçyüz Zirâ'dan, dörtyüz Zira'ya kadar suyu araması lâzımdır diye hükmeder. [Zirâ'-arşın demektir].» Bunu iyi bil, çünkü, bunu açıkça belirten âlimler pek azdır.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mükellef bir kimse, abdeste yetmiyecek kadar az su bulsa, onu kullanmalı, kalan uzuvları için teyemmüm etmelidir kavli ile, diğer imamların, o suyu kullanması ona vâcib olmaz, onu bırakır ve teyemmüm eder kavilleridir. Birincisi teşdîddir ve bunu: «Size bir şeyi emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadarını yerine getirin» hadîsi kuvvetlendirmektedir. İkincisinde, teyemmüm ile beraber az suyu kullanmak olmadığından tahfîf vardır. Bunun vechi, bazı uzuvlar için abdest almak hakkında, Şerîatin sâhibinden (sallallahü aleyhi ve sellem) bize bir haber gelmedi demeleridir. Bu kavlin sâhibi, Allahü teâlânın: «Su bulamazsanız» kelâmından, bu abdestte size yetecek su bulamazsanız, ma'nasını anlayıp,: «O zaman teyemmüm ediniz» kelâmı ile tamamlandı buyuruyor. Diğerleri ise diyorlar ki, bazı uzuvları su ile yıkayabiliyoruz; o halde teyemmümle tamamlanması vâcib olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, bazı uzuvları yaralı, kırık, çıkık, çıbanlı veya yapıştırılmış olup, üzerinde cebire, ya'nî alçı veya tahta bulunur ve sökmesinde telef olacağı korkusu varsa, bunun üzerine mesh eder ve teyemmüm eder kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, eğer bedenin bir kısmı sağlam, bir kısmı yaralı ise, lâkin çoğu sağlam ise, sağlam olan yeri yıkar, yaralı kısmın hükmü sâkit olur, oraları su ile mesh etmek müstehab olur.

Sağlam olan yer, yaralı yerden az ise, teyemmüm eder ve sağlam olan uzvun yıkanması sâkıt olur kavli ve İmam Ahmedin, sağlam olan uzvu yıkar, cebîreye mesh etmeksizin yaralı uzuv için teyemmüm eder kavlidir. Birincisi teşdîd, ikinci tafsîli ile tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cebîreye meshin vücûbü ziyâdesi ile ihtiyatı almaktır. Ikinci kavlin vechi ise, çoğu yaralı veya çıbanlı olursa, ekseriyet hükmü verilir. Çünkü burada acının şiddeti, uzvun su ile yıkanmasına tercîh edilir. Çünkü hastalıklar, hatâların, günâhların keffâretleridir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, onlar için yalnız teyemmümü bildiriyor. Bir ibâdette bir kısmın su ile, diğerinin toprakla temizlenmesini zikretmiyor.

Biri de, Imam Mâlik ve Ahmedin, şehirde habs edilen kimse, su kullanamıyorsa, teyemmüm eder, namaz kılar ve iâde etmez kavli ile, İmam Ebû Hanîfenin eshâbından bir cemâatin - ki İmam-ı A'zamın iki rivâyetinden biridir - buyurdukları, habisten çıkıncıya kadar namaz kılmaz, yahud su bulunçıya kadar kılmaz kavli ile, Şâfiînin, kılar ve sonra iâde eder kavlidir ve bu, Ebû Hanîfenin diğer kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi, abdestte teşdîd, namazda tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mükellef olduğunu vaktin gereğine göre yapmıştır. İâdesi gerekmez. İkinci kavlin vechi, bu nâdir bir özürdür. Bir de hakîkata ermiş âlimler buyuruyorlar ki, mükellef, kendisine rahatlık kalmıyacak şekilde bütün gücünü zorluğa harcarsa, vaktin hürmeti için namaz ihtiyatdan olur, sonra iâde eder.

Biri de, Imam Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, suyu yükünde unutup, teyemmüm edip namaz kılan, sonra suyunu bulsa, namazı iâde etmez kavli ile, Şâfiînin, iâde etmesi vâcibdir kavli ve İmam mâlikin, iâdesi müstehabdır kavlidir. Birincisi tahfîftir. Ikincisinde ise teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, o kimse vâktin vazîfesini, Allahü teâlânın huzûrunda, sahîh olan abdestle edâ etmiştir. İkinci kavlin vechi, ihtiyatı alıp, Allahü teâlânın huzûrunda tam abdestle durmaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, iki abdesti bozulan, su veya toprak bulunçıya kadar namaz kılmaz kavli ile, Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, namaz kılar ve sonra ikisinden birini bulunca iâde eder buyurmasıdır. Bu aynı zamanda Mâlikin ve Ahmedin iki rivâyetinden biridir. Imam Mâlikin diğer rivâyetine göre, durumu icâbı namaz kılmaz ve iâde de etmez. Imam Ahmedden bildirilen diğer bir rivâyete göre, namaz kılar ve iâde etmez. Birincisinde abdest bakımından teşdîd ve namaz bakımından tahfîf vardır. İkincisinde namaz bakımından teşdîd, abdest bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, Şerîatin sâhibi, abdesti namaz için şart etti ve mükellefin su ve toprak bulamadığı zaman onu emretmekten sükût ile geçti. Bunda

Allahü teâlânın huzûrunda, kulun, günâhları su ile dökülmüş olduğu halde namaza durması yüce hâli bildirilmiştir. Bu şuna benzer ki, bir özürle üstünü başını kirletmiş bir köleye, sultanın adamlarından biri, ey Sultanın kulu [kölesi], Sultan bütün askerin önünde seni çağırıyor der. İşte bütün temiz, abdestli olanlar, böyle bir şahsın, Sultanın huzûruna çıkmamasını ma'zûr görürler ve Sultanın huzûruna, önemsemekten dolayı çıkmak istemediğini anlarlar. Çünkü bu, Sultanın huzûruna çıkmaktaki ta'zîmin çokluğundandır. Vaktin hürmeti için namaz kılar diyenin vechi, Allahü teâlâ, bize gücümüzün yeteceği kadarından fazlasını yüklemedi. Şerîatin kâidesinden biri, kolay olan zor olanla sâkıt olmazdır. Biz abdestsiz namaz kılabildiğimiz zaman, namaz bize vâcib olur. Hadîs-i şerîfde: **«Size birşey emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadarını yapınız»** buyuruldu. Bununla beraber namaz için vakit şart edilmiştir. Nitekim Allahü teâlâ, Nisâ sûresi yüzüçüncü âyetinde: **«Namaz, mü'minler üzerine, vakitleri belirli bir farz olmuştur»** buyuruyor. Çünkü âyetin zâhiri, namazın vaktinde kılınmasını şart koşuyor. O namaz kazâ edilmez. Bazı Mâlikî âlimleri böyle dediler. **«Ramazandan bir günü geçen, onu kazâ etmez»** hadîsi bunu kuvvetlendirmektedir. İki abdesti de olmıyanın, iâdesi vâcibdir diyenin vechi, bu özrün çok seyrek olmasıdır. Çoğu zaman bir kimseye ömrü boyunca bir defa bile vâkı' olmaz. Bunun için âlimler, bunda meşakkat olmadığından, ihtiyatı gözetip, iâdesini buyurdular. Ma'lûmdur ki, kuldan iâdenin sâkıt olması, halel ile yaptığı ibâdettedir. Sebebi de meşakkattir. Delîli ise, onların, nâdir olan özür vâkı' ve dâimî olursa iâde etmez kavilleridir. Sünnette bildirildi ki, noksan namazın iâdesinin vâcib olduğunu kuvvetlendiren hadîslerden biri: **«Kıyâmet günü kula, amelinden, en önce namaz sorulacaktır»** hadîsidir. Namazı tamam ise, diğer amelleri de kâmil ve tamam olur. Namazı noksan ise, diğer amelleri noksan olur.

Üstadım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Kul, mükellef olduğu bir şeyi elde etmek için elinden geldiği kadar gayret ederse, âlimlerin ona iâdeyi emretmesi câiz değildir. Ama kendi için bir parça rahatlık bıraktığını bildiklerinden, iâdesini emr etmişlerdir. İşte buradan giderek bazı hakikate ermiş âlimler, Allahü teâlânın, Alî İmrân sûresi yüzikinci: **«Ey îman edenler, gerçekten takvâya yaraşır şekilde Allahdan korkun»** âyeti ile amel etmek: **«Gücünüz yettiği kadar Allahdan korkun»** âyeti ile amel etmekten kolaydır demişlerdir. Buyurdu ki, gevşeklik, tembellik ve rahata meyl etmek, nefsin hilkatindendir. Takvâya yaraşır şekilde Allahdan korkmanın hilâfına, Rabbinin râzı olduğu işlere, tam manasiyle gücünü harcayamaz. Çünkü o, kulun, îmânı ile kavuştuğu bir makamdır. Zirâ Allahü teâlâ onu korumasaydı, Allahü teâlânın gadabının olduğu şeyi yapar, bundan sakınamazdı.» Allahü teâlânın: **«Allahdan gücünüz yettiği kadar korkun»** âyetini,: **«Allahdan takvâya yaraşır şekilde korkun»** âyetine yorumlamak doğru olur. Çünkü, gücünüz yettiği kadar demek, daha faz-

lası kâbil olmıyacak şekilde gücünüzü harcayın ma'nâsındadır. Cümhûrun kavli de bunun üzerindedir.

Biri de, Imam Ahmedin, bir kimse abdest almış olsa ve bedeninde necâset bulunsa ve onu izâle edecek birşey bulamasa, ondan abdestsizlik gibi teyemmüm eder, namaz kılar ve iâde etmez kavli ile, üç imamın, necâsetli olduğu halde teyemmüm etmez kavli ve Ebû Hanîfenin, onu izâle edici birşey bulunciya kadar namaz kılmaz kavli ve Şâfiînin, namaz kılar ve iâde eder kavlidir. Birincisi necâset konusunda tahfîf, ikincisi ise aynı konuda teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin meşhur rivâyetinde - ki bu İmam-ı Şâfiînin de iki kavlinden esahhıdır - geldi ki, teyemmümde eller iki defa yere vurulur. Birincisi yüz için, ikincisi dirsekler dâhil, eller, kollar içindir, kavli ile, Imam Mâlik ve Ahmedin, bir vuruş, yüz ve avuçlar için yeterlidir; parmakların içi yüzü mesh etmek için, el ayaları da eller içindir. Birincisi teşdîd olup, hadisle te'yid edilmiştir. İkincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu ikisinin tevcihi, derin olduklarından, ancak şifâhî olarak anlatılırlar. O halde, ey kardeşim, nefsini halâl yemekle ve amellerde ihlâs ile doyur! O zaman şerîatin sırlarını anlarsın. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

MESTLERE MESH BAHSİ

Imamlar, seferde mestler üzerine meshin câiz olduğunda, müslimanlardan câiz olmadığını, hâricîlerden başkasının söylemediğinde icma' etmişlerdir. Hazerde, ya'nî mukîm iken câiz olduğunda, mestin yalnız üstüne mesh edilirse câiz, altına edilirse câiz olmadığında, mestler üzerine bir defa meshin câiz olduğunda, mestlerden birini çıkarınca veya çıkınca, diğerini de çıkarmasının vâcib olduğunda, mesh müddetinin, mesh etme zamanından değil, meshden sonraki abdestin bozulma ânından başladığında ittifak etmişlerdir. Ancak İmam Ahmedden bildirilen, mesh zamanından başlamasıdır. İbni Münzir ve Nevevî de bunu seçmiş, almıştır. Icma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf olunanlara gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, meshin müddeti, mukîm için bir gün bir gece [24 saat], müsâfir, ya'nî yolcu için, üç gün üç gece [72 saat] dir kavli ile, Imam Mâlikin (rahmetullahi aleyh), müsâfir için belli bir vakit yoktur, mukîm için de yoktur, belki mestlerini çıkarmadıkça, yahud cünüb olmadıkça, mesh eder kavlidir. Birincisi, vaktin belli olması bakımından teşdîd, ikincisi ise bu husûsta tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mukîm ve müsâfir için, müddetin itidali, orta halde oluşudur, ne uzun, ne de kısadır. Şerîatin sâhibi ve

âlimler, satışın muhayyer olma ve hayzın en az müddeti gibi yerlerde, bu mikdar zamana itibar etmişlerdir. Hazer müddeti, sefer müddetinden az olmuştur. Çünkü hazerde Allahü teâlânın emrine isyân, âdet olarak, seferdekinden daha çoktur. Hazerde müddet bir gün bir geceden, seferde üçgünden çok olursa, ayaklardaki rûhâniyet çok zaifler. Çünkü sudan uzun zaman ayrı kalmıştır. Hattâ ayakları yıkamanın çok seyrek olması sebebile kuruluk ve hissizlik onlara geçer. Böylece bunların Rablerine münâcâtı, rûhâniyyet bakımından cemâd, ya'nî hissiz, cansız şeylerin münâcâtı gibi olur. Şübhesiz bununla sevab da az, Rabbini müşâhede ise zaif olur.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Hükümlerin konulması, şerîatin sâhibine râci'dir. O halde bir mü'minin, hikmeti kendine iyice izhar olmayınca, Şerîatin sâhibi niçin şöyle değil de, böyle yaptı demek lâyık değildir. Bazıları da dediler ki, mukîm ve müsâfir için bir ve üç gün müddet ta'yini, gece gündüz kendilerinden günâh sâdır olan avam içindir, vakit tayin etmemek ise, gece gündüz, yahud üç günde Rablerine karşı hiç hatâ işlemiyen büyükler içindir. Çünkü tâatlerinin devamlılığından ötürü büyüklerin bedenleri rûhâniyyet bakımından kuvvetlidir. Ayakların uzun zaman yıkanmaması, onlara zarar vermez, zirâ rûhâniyyetleri sağlamdır. Böylece bu husûsta da, iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, mestlerin meshinde sünnet olan, üstünü ve altını birlikte mesh etmektir kavli ile, İmam Ahmedin, meshde sünnet, yalnız üstünü mesh etmektir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Mâlikin, mestin meshinde farz kısmını kaplamak lâzımdır; lâkin ayağın hizâsının meshinde eksiklik ederse, namazının iâdesi müstehabdır kavli ile, İmam Ahmedin, mezkûr kaplama mesh vâcib değildir, çoğu mesh edilirse câiz olur kavli ve Ebû Hanîfenin, üç parmak veya fazlasının meshi câizdir kavli ile, Şâfiînin, mesh ismi verilebilen câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi teşdîdde ondan az, üçüncüsü ise, teşdîdde daha az, dördüncüsü ise tahfîftir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kaplamayı, yıkamaki kaplama gibi olmaktır. Ruhsat ve tahfîf, mest üzerindeki parmak izleri çizgileri arasını meshin sâkıt olmasıdır. İkinci kavlin vechi ise, mesh kelimesi el ile kullanılıp, bu da, beş parmağın çoğu ile veya hepsi ile olur. Üçüncü kavlin vechi, mest üzerine mesh, elin parmaklarının çoğu ile, mest üzerine mesh için kullanılması ile olur. Çünkü bir şeye yakın olan şey, onun hükmünü alır. Dördüncü kavlin vechi, meshin mikdarında nassın vârid olmamasıdır. O halde mesh denince, akla gelen herşey bunun içine girmektedir.

Biri de, imamların, mesh müddetinin başlangıcı, mesh zamanından değil, mestleri giydikten sonra, ilk abdesti bozulduğu zamandan itibârendir ittifâkı ile, İmam Ahmedin bir rivâyetinde, meşh ettiği zamandan iti-

bârendir kavlidir. İbni Münzir bunu seçti ve Nevevî, delîl yönünden râcih budur buyurduğu kavil ile, Hasan-ı Basrînin, mestleri giydiği zamandan itibârendir kavlidir. Birincisinde, zamanı kısıtlama yönünden teşdîd vardır. Ikincisinde uzunluk bakımından tahfîf vardır. Üçüncüsü ise, çok kısaltma bakımından teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hades [abdestsizlik, abdestin bozulması] ruhsatın başlangıcıdır. Ikinci kavlin vechi, mesh, ibâdetin başlangıcıdır. Üçüncü kavlin vechi, mestleri giymek ruhsatın başlamasının başlangıcıdır. Çünki hadîsin zâhiri: «**Abdest alınca, mestlerini giyer**» dir. O halde bu hadîs-i şerîf, bunun müddetinin başlangıcı olarak bildiriyor, abdestten ve abdest bozulduğu zamandan başladığını bildirmiyor.

Biri de, üç imamın, mesh müddeti bitince, abdest bozulur ittifakı ile, Imam Mâlikin, abdesti bozuluncıya kadar devam eder kavlidir. Çünkü ona göre, meshde belli vakit yoktur. Her biri için vecihler vardır.

Biri de, üç imamın, hazerde [mukîm] iken mesh edip, sonra yolculuğa çıksa, mukîm için olan mesh müddetini tamamlar kavli ile, Ebû Hanîfenin, mukîm için olan mesh müddeti tamamlanmamışsa, müsâfir için olan meshe tamamlar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Birincisi, avam gibi tâati az olanlara, ikincisi ise, büyük âlimler gibi tâati çok olanlara mahsûstur. Çünkü tâat edenin şânındandır ki, uzuvları diri olur. Böylece müsâfirin meshini tamamlar. Tâati az olan ise böyle değildir. Çünkü onun bedeni, normal olarak, birgün bir gece sonra suya muhtâc olur.

Biri de, Şâfiînin iki kavlinden ercâh olanına ve İmam Ahmede göre, ayaklardan yıkanması farz olan yerlerdeki mestte az bir yırtık olsa ve ayağın bir kısmı görünse, o mestin üzerine mesh câiz olmaz kavli ile, Imam Mâlikin, yırtık, sökük büyük olmayınca, üzerine mesh câizdir kavli, ve *Imam Dâvudun, nasıl olursa olsun, yırtık mest üzerine mesh câizdir* kavli ve Imam Sevrînin, yürümeğe elverişli olduğu ve mest dendiği müddetçe üzerine mesh câizdir kavli ve Evza'înin, ayağın kalan kısmının üzerine mesh câizdir kavli ve Ebû Hanîfenin, mestte üç parmak mikdarı yırtık olsa, ayrı ayrı yerlerde bulunup toplamı üç parmak mikdarı olsa da, üzerine mesh câiz olmaz, bundan az ise, câiz olur kavlidir. Şâfiî ve Ahmedin kavli teşdîddir. Ebû Hanîfenin kavli ise, teşdîdde ondan aşağıdır. Mâlikin kavli ise, ondan aşağıdır. Sevrî ve Evza'înin kavli ise, tahfîfdir. Dâvudun kavli ise daha tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur ve bunda hakîkat şerîate uygun olur.

Biri de, Şâfiî ve iki rivâyetten ercah olanına göre, Mâlikin Cermûk [mestin üzerine giyilen şeyin] üzerine mesh câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin câizdir kavlidir. Bu İmam Mâlikden de rivâyet edilmiştir. Şâfiînin de diğer bir kavlidir. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tah-

fiftir. Tahfif ve teşdîdde şerîat hakîkate uygun olmuştur. O halde cevâz, ihtiyacı olana, câiz olmamak ise, ihtiyacı olmıyana mahsûstur.

Biri de, üç imamın, deri ile kaplı olmayınca, çorablara mesh etmek ca'iz değildir kavli ile, İmam Ahmedin, sık: ve kalın olup, ayakların dışardan görünmediği çorab üzerine mesh caizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Câiz olmasının sebebi, bunlara mest denmesidir. İkincinin vechi, bunlara mest denmemesidir. Şerîatin sâhibi bunu beyândan sükût etti. Böylece her ikisinin yorumlarına göre üzerlerine mesh etmek veya etmemek durumu ortaya çıktı. O halde bunlardan başkasını bulan, bunların üzerlerine mesh etmez, bulmıyan eder.

Biri de, Ebû Hanîfe ve ercah kavlinde Şafiînin, mestini çıkaran mesh ile abdestli ise, ayaklarını yıkar, çıkarma müddeti uzun veya kısa olsun birşey değişmez kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedin, ara uzun olursa, baştan başlar kavli ve Hasan ve Dâvudun, ayaklarını yıkaması vâcib olmaz, yeniden de abdest almaz ve baştan abdest alacak bir hades [abdestsizlik] oluncıya kadar eskisi gibi namaz kılar. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ise tamamen tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. O halde yıkamak ve baştan başlamak günâh işlemiş olan için, diğeri ise, âlim ve sâlihler gibi, günâhdan uzak olanlar içindir. Çünkü onların bedenleri diridir. Günâh işliyenlerin bedenleri hilâfına, çıkardıktan sonra su ile yıkamağa muhtâc değillerdir. İyi düşününüz.

HAYZ [ÂDET GÖRME] BAHSİ

İmamlar, hayz gören kadından hayz müddetince namazın farz olmasının sâkıt olduğunda, hayz zamanında kılmadığı namazları kazâ etmemesi gerektiğinde, Ka'beyi tavâfının ve mescide girmesinin haram olduğunda, hayzı kesilinciye kadar vaty'ın [cima' etmenin] haram olduğunda, hayz olduğunu bile bile cima' etmenin haram olduğunda, en az müddetten kan kesilince, gusl edinciye kadar vatyin câiz olmadığında - İbni Münzir bunun İcma' gibi olduğunu söylemiştir - namazın, cünüb gibi hayz hâlinde olana da haram olduğunda, nifâs görene de, hayzda haram olanların haram olduğunda icmâ' etmişlerdir. İcma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflı olanlara gelince:

Bunlardan biri, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, kadınlarda [kızlarda] hayzın en evvelki yaşı dokuzdur kavlidir. Ebû Hanîfeye göre de, râcih kavil budur. Bununla, Ebû Hanîfenin diğer bir rivâyetinde, bülûğun mümkin olduğu yaş onbeştir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. O halde birincisi, memleketi sıcak olana, ikincisi soğuk memleketteklere mahsûstur.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, hayzın kesilmesi için belli bir yaş müddeti yoktur, bu husûsta memleketlerin âdetlerine bakılır. Çünkü sıcak ve soğuk memleketlere göre değişir kavli ile, Ebû Hanîfenin iki kavlinden birinde, hayzın son kesilme yaşı altmıştır, diğer bir rivâyette, Anadolu insanı için bu yaş elli beştir kavli ile İmam Ahmedin bir rivâyetinde, son yaş, Arabistan ve diğer memleketler için mutlak olarak ellidir; diğer bir rivâyetinde altmıştır; üçüncü bir rivâyetinde arablar için altmış, diğerleri için ellidir kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hayzın en az müddeti üç, en çoğu on gündür kavli ile, Şâfiînin, hayzın en az müddeti birgün bir gecedir, en çoğu ise, onbeş gündür kavli ve İmam Mâlikin, hayzın en az müddetinin bir sınırı yoktur, bir saat bile olabilir, en çoğu ise onbeş gündür kavlidir. Birinci ve ikincisi, namaz husûsunda tahfîf, üçüncüsü, bu konuda teşdîddir. Aksi olması da doğrudur. Çünkü namaz için ihtiyatlı olanın abdest için ihtiyatı az olur. Aksi de aynı şekildedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, iki hayz arasındaki temizlik müddeti en azı onbeş gündür kavli ile, İmam Ahmedin, onüç gündür kavli ve Imam Mâlikin, iki hayz arasında güvenilecek bir belli zaman bilmiyorum kavli ve bazı eshâbının, en azı on gündür kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ikisi ve başkaları için de muhtemeldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herkes bilir ki, namaz için ihtiyât, maksadlar vesîlelerden kuvvetlidir esası bakımından, abdestte ihtiyattan evlâdır. Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin, hayız hâlindeki kadının göbeği ile dizi arasından fâidelenmek haramdır kavli ile, İmam Ahmedin, Muhammed bin Hasenin, bazı Mâlikî büyüklerinin ve bazı Şâfiî büyüklerinin, ferc hâric, diğer yerlerden fâidelenmek câizdir kavilleridir. Birincisi teşdîddir. Bu haceti, ya'nî nefsî arzûsu çok olmıyana yorumlanır. Ikincisi tahfîfdir ve nefsî arzûsu çok olana yorumlanır. Birincisine tahrîm-ül harîm [çevre haramlığı] denir, ferc gibi tahrîm-ül ayn [kendisi veya aslı haram] değildir. Bunun için âlimler, birincisinin haramlığında ittifâk etmişlerdir. Bunun bir benzeri de, oruclunun öpmesi hakkında buyurduklarıdır. Hâcetî, ya'nî nefsî arzûsu kuvvetli olmıyana haram, olana câizdir. Birincisini, Allahü teâlânın, Bakara sûresi ikiyüzyirmi ikinci: «**Temizlenınciye kadar hanımlarınıza yanaşmayın**» âyetinin zâhiri kuvvetlendiriyor. Göbekle diz arasına, kırban, ya'ni yakınlık, yakın olma, yaklaşma denir. Kuyunun etrafında dolaşan bir gün kuyuya düşer, ya'nî yasak olan şeyin etrafında dolaşan, bir gün oraya düşer. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin iki kavlin ercahında ve Imam Ahmedin iki rivâyetinin birinde, hayz hâlindeki kadına kasden vaty

edene bir borç düşmez, ancak tevbe ve istiğfâr etmelidir kavli ile, İmam Ahmedin, bir dînâr [altın] sadaka vermesi müstehabdır. Ya'nî kan geldiği ilk günlerde vaty ederse bir dinâr, kesilmeğe yakın son zamanlarında yaparsa yarım dinâr sadaka verir kavli ile, Şâfiînin önceki kavil hakkında, ödeme yapar, mikdarı husûsunda ise iki kavil vardır, meşhûru, İmam Ahmedin kavli gibi, bir dinârdır. İkinci kavil, her halde bir köle âzâd eder. İmam Ahmedden diğer bir rivâyette, kanın başladığı ve bitmeğe yakın zamanlarında vaty eden bir veya yarım dînâr verir kavlidir. Birincisi tahfîftir. İkincisinde ise teşdîd vardır. Köle âzâd etmede ise, tam teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, malı parası olmıyana, ikincisi orta halli olana, köle âzâdı ise ileri gelen zenginlere yorumlanır.

Biri de, âlimlerin çoğunun, kesilme, hayzın en çoğu üzerinden olsa da, yıkanmayınca vaty [cimâ'] etmek haramdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, hayz, eğer, en çok müddeti üzerinden kesildiyse, gusl etmeden yıkanmadan vaty câizdir, ama en çok müddetinden önce kesildiyse, yıkanıncıya veya bir namaz vakti geçinciye kadar vaty etmek câiz değildir kavli ve, Evzâînin ve Dâvudun, bu halde, fercini yıkarsa, câiz olur kavilleridir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü gerçekten tahfîfdir. Kan kesilip bütün bedenini tamamen yıkamayınca vaty haramdır diyenin vechi, temizlik, pâklık ve arınmada titizlik ve mübalağadır. Zirâ terin yayılması ile, kanın fercin dışına yayılması her zaman mümkindir. Bu, hadîs-i şerîfde: «Çünkü elinin geceyi nerde geçirdiğini bilmez» buyurulmasına benzemektedir. Fercini yıkayınca vatyi câiz olur diyenin vechi, vatyı haram, yasak kılan eziyyetin, fercde bulunan kana mahsûs olmasıdır. Fercin dışında, cima' etmeğe eziyyet verecek kan yoktur. O halde kadın, fercini yıkarsa, vatyı câiz olur. Çünkü bütün bedeni su ile yıkamak, fercin içindeki kanı yıkama hususunda, fercin temizliğini artırmaz. O halde yalnız onu yıkar. Demek ki, yıkanmayınca vaty haramdır diyen âlimlerin kavilleri, kocamış, ihtiyarlaşmış olanlar gibi, cimâ' arzûsu kuvvetli olmıyanlara, Evzaî ve Dâvudun kavli, gençler gibi, cimâ' arzûsu çok olanlara haml edilir. Böylece iş, mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam-ı Şâfiî ve Ahmedin, hayz gören kadın, hayzı biter, kanı kesilir ve su bulamazsa, teyemmüm eder ve vatyi hâlâl olur kavli ile, İmam Mâlikin ve Ebû Hanîfenin meşhûr kavline göre, yıkanıncaya kadar vatyi hâlâl olmaz, ama namaz için teyemmüm eder ve kılar kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini günâhdan korkana, ikincisini bu derece korkusu olmıyana yorumlamak doğru olur.

Biri de, İmamların, hayızlı, namaz husûsunda cünüb gibidir ittifaklarıdır. Ama kırâat, ya'nî Kur'ân-ı kerîm okuma husûsunda, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, hayızlı Kur'ân okuyamaz buyurmaları ile, İmam Mâlikin

iki rivâyetinin birinde, Kur'ân okur, diğer rivâyetinde, kolay âyetleri okur kavilleridir. Birinci rivâyetini, eshâbından çoğu nakl etmişlerdir ve bu İmam Dâvudun mezhebidir. O halde birincisi ve üçüncüsü, tahfîfdir. Mâlikten olan iki rivâyetin biri teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Şerîâtin kâideleri, zarûret ile cevâz verilen şeylerin, zarûret mikdarınca geçerli olduğunu hâkim ve âmirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, hâmile kadın hayız görmez kavli ile, İmam Mâlik ve Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, hayz görür buyurmasıdır. Birincisi namaz husûsunda teşdiddir. Zirâ hâmile kadın, kan görse de, namaz kılacaktır. İkincisi namaz husûsunda tahfîfdir. Kan görünce, namaz kılmaz. Birinci kavil, namazı gözetmekte, ikinci kavil, abdesti, temizliği öngörmektedir. Her biri için bir vecih vardır. Lâkin amel konusunda maksadı öngören, vesileyi öngörenden önce gelir. Hâmileden kan gelmesi, ana rahmindeki çocuğu zaifletir; çünkü o kan ile beslenir, doğum yapınca, kan akar ve dışarı çıkar. Çocukta zaiflik çift aylarda olur. Tek aylarda kuvvet bulur. Bunun için yedi aylık doğan çocuk yaşar da, sekiz aylık doğan yaşamaz demişlerdir. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Biri de, üç imamın, istihâze görmüş kadın, namaz kıldığı, oruc tuttuğu gibi, vaty de olunur kavli ile, İmam Ahmedin, fercine vatyı haramdır, ancak kocası bunsuz günâh işlemekten korkarsa câizdir kavlidir. İki rivâyetin esah olanına göre câiz olur. Birincisi tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini günâh işlemekten korkana haml etmek doğrudur. Çünkü istihâze kanında hayz kanı cinsinden birşeyler bulunabilir. Bu yüzden cimâ' için eziyyet verici sayılabilir.

Biri de, Şâfiînin, en az hayız müddeti arasındaki temizlik hayızdır kavli ile, tuhur, ya'nî hayz değil, temizliktir diyenin kavlidir. Birincisi namaz husûsunda tahfîf, ikincisi namaz ve abdest husûsunda teşdîddir. Böylece hayızlı kadın, kendinde pis kokan bir necâset bulunduğu halde, Rabbinin huzûrunda durmaz. Bunların herbiri için namaz ve abdestte, ihtiyatla amel bakımından, birer vecih vardır. İkinci kavlin vechi: **«Hayız başlayınca, namazı bırak, bitince kanını yıka ve namaz kıl»** hadîsinin zâhiridir. Çünkü bu hadîs-i şerîf, hayzın en az müddetinden sonra, ve en çok müddetinden sonra kesilmesini içine almaktadır. Namazın yasak olması, kanın akmasıdır. Kesilir ve damlamazsa, gusl etmesi ve hayzın son müddetinden sonra kesildiğinde yaptığı gibi, namaz kılması gerekir. İyi düşününüz.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, nifâs müddetinin en çoğu kırk gündür kavli ile, İmam Mâlik ve şâfiînin, en çoğu altmış gündür kavlidir. Leys bin Sa'd, yetmiş gündür demiştir. O halde birincisi, namaz husû-

sunda teşdîddir. Ikincisinde ise tahfîf vardır. Leysin kavli ise, gerçekten tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, üç imamın, ekseri müddeti dolmadan nifas kanı kesilirse, vatyı câizdir. Ya'nî şartını gözeterek vatyi mekrûh değildir kavli ile, İmam Ahmedin, bu temizlik müddetince vatyi câiz değildir, ancak kırk gün tamamlandıktan sonra vaty edebilir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Birincisini günâhdan korkana, ikincisini korkmıyana yorumlamak doğru olur. Bu bâbda, bazı mes'eleleri bildirmedik. Bildirmediklerimizi de, bildirdiklerimize benzetip, Mîzânın iki mertebesine tatbîk edersiniz. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

KİTÂB - ÜS - SALÂT

NAMAZ KİTABI

Müslimanlar icmâ' etmişlerdir ki, gündüz ve gecede farz olan namazlar beştir. Toplamı onyedi rek'attir. Allahü teâlâ, bu namazları her müsliman âkıl ve bâliğ erkeğe ve her müsliman ve hayız ve nifâs hâlinde olmıyan bâliğa ve âkıle kadına farz kılmıştır. Mükellef olanlardan namazın kendisine farz olduğu kimse, namazın farz olduğunu inkâr eder kılmazsa kâfir olur. Namaz öyle bir farzdır ki, kimse kimsenin yerine kılamaz ve namaz kılmayıp, karşılığında bedel olarak mal, para veremez. Beş vakit namaz ve Cum'a namazı için ezân ve ikâmetin meşrû' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bir memleket, şehir halkı ezanı terk ederlerse, öldürülürler. Çünkü ezan, İslâmın şiârındandır. Bunu geçersiz, gereksiz görmek câiz olmaz kavlinde icma' etmişlerdir. Yalnız Sabah ezanında iki kerre, essalâtü hayrün minen-nevm [ya'nî namaz uykudan hayırlıdır] demenin meşrû' olduğu da icma'dır. Aynı şekilde, iki bayram, ay ve güneş tutulması ve yağmur düâsı namazları için, essalâtü câmiâtün diye seslenmekte; ezânı akıllı müslimanın okumasının, ezân sayılacağında, kadının erkekler için okuduğu ezânın sayılmayacağında, mümeyyiz olan çocuğun ve namaz abdesti olmıyanın ezanının sayılmasında icma' etmişlerdir. Öğlenin evveli, güneşin tepeden batı tarafına ayrıldığı zaman olduğunda, zevâlden önce namaz kılınmamasında ittifâk etmişlerdir. Sabah namazı vaktinin sonunun güneşin doğması zamanı olduğunda icmâ' etmişlerdir. Oğle namazı mescidde, câmide cemâ'atle kılındığı zaman, çok sıcak zamanlarda biraz geç kılınmasının daha fazîletli olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflı mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, namazın farz olması, aklı başında olduğu müddetçe, namazı kalbi ile icrâ etse de, mükelleften sâkıt olmaz kavli ile, İmâm Ebû Hanîfenin, ölümü gören, ya'nî ölüm hâlinde olup, başı ile imâ edip namaz kılamıyandan farz sâkıt olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Selef ve halef bütün mü'minler böyle yapmışlardır. Onlardan birinin, ölüm hâlindeki hastaya namaz kılmasını emr ettiği haberi bize ulaşmadı. İmam Ebû Hanîfenin kavlinin vechi şöyledir ki, ölüm hâlinde olan kimse, namazla meşgul olmaktan hâsıl olan daha büyük bir huzûr ve Allahü teâlâ ile, daha yüce bir cem'iyyet, beraberlik içindedir. Çünkü Şerîatin sâhibinin bize, namaz içinde emrettiği hareket ve sözler, namaz içinde Allahü teâlâ ile huzûrda olma vesîleleri, sebebleridir. Ölüm hâlinde

olanın seyri ise, Allahü teâlâya kavuşmakta ve o huzûrda yerleşmektedir. O halde onun hükmü cezbe hâlindeki velî gibidir. Burada sırlar vardır. Kitaba yazılamazlar.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, hastalık sebebiyle veya mubâh bir nedenle bir kimse bayılırsa, *baygınlık hâlinde geçirdiği namazı kılmak* ondan sâkıt olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, baygınlık bir gün bir geceye kadar sürerse, kaza eder fazlası için etmez kavli ve İmam Ahmedin, baygınlık, namazın kazâsının vâcibliğini gideren bir hâl değildir kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi tafsîl, üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bayılanın baygınlık hâlinde, teklîfden [emir ve yasaklar altında olmaktan] çıkmasıdır. İkinci kavlin vechi, birgün bir gecelik namazların kazâsında, onlardan çok, ya'ni birgünden [24 saatten] çok namazların kazâ edilmesine göre hafiflik bulunduğundan, kazâ edilir buyurmakla, bir çeşit ihtiyat gözetilmiştir. Üçüncü kavlin vechi, kazâ etmek imkânı bulunmakla tam ihtiyatlı olanı almıştır. Çünkü Şerîatin sâhibi, namaz işinde, tam olmağı kuvvetle emretmiş ve kıyâmet günü, namazı eksik olarak gelmekten men' etmiştir. Her mezheb imamı için bir vecih vardır. O halde âlim ve sâlihlerin büyüklerine kazâ etmeği vâcib görmek lâyıktır. Çünkü kazâ etmemedeki hafiflik, kolaylık, ancak avam içindir. Şiblî hazretleri çoğu zaman hislerini kaybederdi, ya'nî kendinden geçerdi. Bu haber Cüneyd-i Bağdâdiye (rahmetullahi aleyhimâ) varınca: «Namaz vaktinde şuurlu hâle geliyor mu?» diye sordu. Evet dediler. «Allahü teâlâya hamd olsun ki, şerîatte günâh olan bir nisyânı, unutmayı, ona icrâ etmedi» buyurdu.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, namazın farz olduğunu inatla değil, amelini tembellikle, gevşeklikle terk eden, küfrden dolayı değil, işlediği suçun cezâsı olarak kılıçla öldürülür, öldürüldükten sonra, gasl [yıkama], cenâze namazı, defin ve verasette müsliman muamelesi ve hükümleri uygulanır. Şâfiî mezhebinde sahîh olan, yalnız namazdan dolayı öldürme, namazı zarûret vaktinden çıkarmak şartıyladır. Ölümden önce tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse ne â'lâ, etmezse öldürülür kavli ile, İmam Ebû Hanîfenin, namaz kılıncıya kadar habs edilir kavli ve, İmam Ahmedin bir rivâyetinde - ki eshâbı bunu seçmiştir - bir namazı terk etmekle kılıçla öldürülür. Eshâbının bütün âlimlerine göre, kâfir olduğu için, mürted gibi öldürülür ve mürtedlerin hükümleri, üzerine tatbîk edilir. Namazı kılınmaz, vâris olmaz ve vârisi olmaz, malı fey' olur. Birincisinde, öldürmek bakımından teşdîd vardır. İkincisi habs etmek ve öldürmemek yönünden tahfîfdir. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ehl-i kıbleden birini, üzerinde icmâ' edilmiş küfürden başka bir günâhla tekfîr etmeyiz esasıdır. İkinci kavlin vechi, İmam Ebû Hanîfenin, Allahü teâlânın itâat ve isyâna ihtiyacı olmadan, âlemin bekasını istemesinin, telefini istemesinden çok olduğunu bilmesi-

dir. Nitekim Allahü teâlâ, Enfâl sûresi altmış birinci âyetinde: **«Düşmanlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş»** buyuruyor. Bildirildi ki, Dâvud aleyhisselâm, Beytül-mukaddesi yapmak istediği zaman, yaptığı yer yıkılırdı. «Yâ Rabbi, senin beytinden [evinden] yaptığım şey yıkılıyor» dedi Allahü teâlâ, ona vahy gönderip: «Benim beytim, kan dökenin elinde ayakta durmaz» buyurdu. «Ya Rabbi, kan dökmem, senin yolunda değil midir?» dedi. «Evet, lâkin onlar benim kullarım değiller midir?» buyurdu. Bir hadis-i şerîfde: **«İmamın** [devlet reisi, halîfe] **afv etmede hatâ etmesi, Allahü teâlâya, cezâ vermede hatâ etmesinden sevgilidir»** buyuruldu. Zirâ, bir kimsenin, Rabbim Allahdır diyeni, şerîatın sâhibi tarafından çok açık bir emir olmadan, öldürmesi lâyık değildir. Üçüncü kavlin vechi ise, Allahü teâlâya karşı, gayretin çokluğundandır. Bununla amel, mutlak olmayıp, imamın ictihadına râci'dir. Eğer imam, ya'nî devlet reisi, onun katlini, İslâm ve müslimanlar için hayırlı görürse, âlimlerin Hallâc-ı Mansûru (rahmetullahi aleyh) öldürdükleri ve: «İslâmda küçük bir gedik açtın ve onu senin başın kapadı» dedikleri gibi, onu öldürür. Eğer imam herhangi bir faydalı sebeble öldürmemek isterse, öldürmez.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, bir kâfir mescidde farz veya nâfile olarak cemâ'atle namaz kılarsa, islâmına hükm olunur kavli ile, Şâfiînin, Dârül harbde cemâ'atle kılar ve o namaz içinde, Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü derse, İslâmına hükm olunur kavli ile, İmam Mâlikin, emniyyet hâlinde, kendi irâdesi ile namaz kılmayınca islâmına hükm olunmaz. Meselâ yolculukta, kendisi için korkup namaz kılarsa, ister cemâ'atle, ister yalnız başına, mescidde veya başka yerde, Dâr-ül islâmda veya başka yerde kılsın, mutlak olarak islâmına hükm olunmaz. Birincisi, şerîatın sâhibinin zaiflere kolaylık kâidesine göre tahfîfdir. Nitekim adamın biri, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem), beş vakit namazdan, ancak ikisini kılmak üzere biat etmiştir. Resûlullah onunla biat etti ve alçak sesle: **«İnşâallah, beş vakti yakında kılacaktır»** buyurdu. İkinci kavlin vechi, azîmeti almaktır. Bu da, İslâmında şübhe olmadığı zaman, ancak bir kimseye müsliman deriz sözüdür. İmam Mâlikin kavlinin vechi de budur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin, ezân ve ikâmet, beş vakit namaz ve Cum'a namazı için iki sünnettir kavli ile, İmam Ahmedin, bu ikisi, şehirlerde oturanlar için farz-ı kifâyedir kavli, ve İmam Dâvudun, bu ikisi, vâcibdirler, lâkin terk edilirlerse namaz bozulmaz kavli, ve Evzâ'înin ezânı unutup namaz kılsa, vakit içerisinde iâde eder kavli, ve Atânın, ikâmeti unutan namazı iâde eder, ya'nî yeniden kılar kavlidir Birincisi tahfîftir. İkinci ve üçüncüde biraz teşdîd vardır, dördüncüsü ezan husûsunda teşdîd, beşincisi ikâmet husûsunda teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanlar, namaza çağrılmada şiddetli bir kuvvete muhtâc değillerdir. Belki her birinin him-

metî, arzûsu, her namaz için vaktin girmesini gözetmekle doludur. O zaman, onlara vakti bildiren ezan, ancak istihbab yollu olur. İkinci kavlin vechi, zâhirdir, açıktır. Bu da, bir köy halkının, bir kimsenin bildirmesi veya sesin umûmî olması ve köylülerin namazı evvel vaktinde kılmada gevşeklik göstermemesi ve insanların vakti kaçıracak, geçirecek kadar arayı açmaması için, bir kaç kişi tarafından okunması yeterli olmaktır. Zirâ bir hadîs-i şerîfde: «**Bir köyde ezan okunursa, o köyün halkı, o gün, üzerlerine belâ inmesinden emîn olurlar**» buyuruldu. İş böyle olunca, teşdîd matlûb ve makbûl olur. Bunun için İmam Dâvûd, ona vâcib, şart dedi ve her ikisinde, Allahü teâlânın huzûrunda huşû' ile ve kemâl-i huzûr ile durmak için hazırlık kapısını açmak olması bakımından, ezan ve ikâmeti terk edenin, namazı iâde etmesini, yeniden kılmasını buyurdu. Çünkü ezansız ve ikametsiz namaz eksiktir ve hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi, sâhibinin yüzüne çarpılır. Ezân, cema'at yapılacak yerde hâzır olmanın ilk işâretidir. Bunun için büyükler, müezzin hayye ales-salati ve hayye alel felah dedikten sonra mescidde hâzır olurlardı. İkamet ise, hazır olmanın, ikinci hazırlık emridir. Allahü ekber sözü ise, üçüncü işarettir. Hükümlerin anlaşılması böyle olmalıdır.

Biri de, üç imamın, kadınlara ikamet okumak sünnet değildir kavli ile, Şâfiînin, kadınlara sünnettir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, kadınlar esas olarak dînin şiarını ikâme edici kılınmadı, bu erkekler içindir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, dini ikâme ve şiârını izhâr emri, erkek ve kadınlar için umûmîdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, kaçırılmış namazlar için ezan ve ikamet okunur kavli ile, İmam Mâlikin ve yeni kavlinde, Şâfiînin ikâmet eder, ezan okumaz kavli ve Ahmedin birincisi için ezan okur, diğerleri için ikâmet eder kavlidir. Bu aynı zamanda İmam Ebû Hanîfenin bir kavlidir. Birincisi, insanları Allahü teâlânın huzûrunda hâzır tutmak için, ezan ve ikâmet hakkında teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Bu kavlin vechi, insanların hazır olması için ikâmetin yeterli olmasıdır. Çünkü ezan, cema'at yerinde bulunmak için okunur. İnsanlar cemâ'at yerinde toplanınca, Allahü teâlânın huzûruna durmak için sâdece ikâmet kalmış olur. Üçüncü kavlin vechi, birinci namaz için ezan ile ziyâdesi ile hazırlanmak ve insanların ezanı dinlemek ve müezzine icâbet etmek sevâbını kaçırmamaları içindir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, ikâmet de, ezan gibi, ikişer ikişer okunur kavli ile, İmam Mâlikin, ikametin hepsi birer defa söylenir kavlidir. Şâfiî ve Ahmede göre de böyledir. Ancak kad kamet-is-salât iki defa okunur. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîftir. Üçüncüsünde ise, tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mükellef olanın, gafletle, dalgınlıkla bunlardan çıkmasa da, İslâm ve imanını yeni-

lemek için, tekbir ve sonrasını tekrârdır. Nitekim Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân), bizimle oturunuz, bir müddet îman edelim buyururlardı. Ya'ni ilim müzâkere edelim ve îmanımız kuvvetlensin derlerdi. Bu, kalbinde dünya işleri çok bulunanlara mahsûstur. Birinci okuyuş ile kalbini hâzır etmezse, ikinci söyleyişle kalbini hâzır eder. Bunun bir örneği, inşâallah rükû' ve secde tesbihlerini üç kerre söyleme bahsinde gelecektir. Buradan anlaşılmış oldu ki, ikâmette bir defa söylemek, Allahü teâlânın büyüklüğünü her an bilen ve îmân ve islâmı, bir defa söylemekle yenilenen âlim ve sâlihlerin büyüklerine mahsûstur. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, iki şehâdet kelimesinde terci', ya'nî sesini alçaltıp yükseltmek sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sünnet değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birincisi, kalbleri Allahü teâlâ ile olan, huzûr sâhibi âlim ve sâlihlerin büyüklerine mahsustur. Onlardan biri sesle ezan okumağa başlayınca, sesini alçaltmakla huzûr edinmeğe muhtac değildir. İkincisi ise, kalbi çeşitli dünya işlerine bağlı olanlara mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, biri fecirden önce olmak üzere, sabah namazı için iki ezan okumak kerâhatsiz câizdir kavli ile, İmam Ahmedin, bu mekrûhdur, lâkin Ramazan-ı şerîfe mahsûsdur. Birincisi sabah ezanı için vârid olan habere uygundur. İkincisi ise, Ramazan-ı şerîfde, insanların, iki ezanı birbirine karıştırma korkusu vardır. Bazan ikinci ezanı duyar da, bunu birinci ezan zanneder ve meselâ yer veya cima' eder. Burada İmam Ahmed oruc hakkında, ezandan çok ihtiyat etmiştir. Ne güzel yapmıştır! Lisân-ı hâl ile de şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) *Sabah ezanını* Medîne halkı için, iki kerre buyurdu, ama Medîne halkı birinci ezanı hiç yanlış anlamazlardı. Nitekim Resûlullahın: **«Bilâl gece ezan okur. İbni Ümm-i Mektûm'ün ezanını duyuncıya kadar yiyiniz, içiniz»** hadîsi bunu göstermektedir. Medîne halkı, bu iki müezzinin seslerini tanırdı. Medîne dışındaki yerler de, buna benzetilebilir. Birinci sesi tanırlar ve ikinci sesden ayırırlar ise, câiz olur. Yoksa, İmam Ahmedin buyurduğu gibi mekrûh olur. Bu mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, sabah ezanında iki kerre hayye'alelfelah dedikten sonra, iki kerre, **«essalâtü hayrün minen-nevm»** demek sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, ezandan sonra söylenir ve sabah ezanından başka ezanda söylenmez kavli, ve Hasan bin Sâlihin, yatsı ezanında da müstehabdır, kavli, ve Nehaînin, bütün namazların ezanlarında müstehabdır kavlidir. Birinci mes'elenin birinci kavli teşdîd, ikincisi tahfîf, ikinci mes'elenin birincisi tahfîftir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elede birinci vecih, ittibâdır, uymaktır; ikinci vecih, imamın ictihad yoluyla veyâ bu husûsta delîlini bulduğunu bildirmesi husûsunda, üzerinde ittifak olunan ezandan, sünnet olduğunda ihtilâf olunanı sonraya bırakmaktır. İkinci mes'eledeki

birinci vecih, ittiba'dır. İkinci vecih, yatsı namazının gecikmesi, yahud gündüzün zor işlerde çalışan kimselerin cemâ'atle kılamama korkusudur. Üçüncü kavlin vechi, her bir namaz için, bir kimsenin uykuda olması veya uyumağa hazırlanması muhtemeldir; böylece müezzin, namazın uykudan önce ve hayırlı olduğunu duyurmakla ikaz etmiş olur. Buradaki uyku sözü, ister bedenin, ister kalbin, ister her ikisinin uykusu olsun aynıdır. Nitekim gaflet ehlinin çoğu böyledir.

Biri de, üç imamın, cünübün ezanının sayılması kavli ile, İmam Ahmedin bir rivâyetinde, ezanı sayılmaz kavlidir. İhtiyâr olunan da budur. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Ezan okumadan ücret almada da söz aynıdır. Ebû Hanîfe ve Ahmed, câiz değildir buyurdu. İmam Mâlik ve Şâfiînin eshâbının çoğu, câizdir buyurdular. Müezzinin, ezan okurken teganni etmesinde de söz aynıdır. Üç imama göre ezanı sahîhdir. İmam Ahmedin eshâbının bazısı sahih değildir dediler. Bu sözlerin birincileri tahfîf, ikincileri teşdîddir. Birincilerin vechi, Kur'ân olmayıp, zikr olmasıdır. İkincilerin vechi, Allahü teâlânın huzûruna çağırıcı olduğundan, okuyanın herhangi bir şekilde cünüb olması lâyık değildir. İkinci mes'elenin birinci vechi, ezanın islâmın şiarından olmasıdır. Bu ise ümmet üzerine vâcibdir, vâcib olan bir şey için [veya karşılığında] ücret almak câiz değildir. İkincisinin vechi, iyiliği insanlara dönük bir amel olması ve vakitleri gözetmede bir sıkıntıya girmiş bulunmasıdır. Bunun için ücret alır. Emme-i râşidîn, ya'nî irşâd sâhibi halîfeler ve imamlar müezzinlere, birşeyler verirlerdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir defa, Ebû Mahzûreye, gümüş dolu bir kese verdi. Eshâb görüyordu ki, bu onun ezan okuması sebebi ile idi. Lahn [nağme, i'râbı gözetmemek ve onda hatâ etmek] mes'elesindeki birinci vecih, ezandan maksad olan namaz vaktini bildirmek ma'nâsını bozmamasıdır. İkinci vecih, teganni olmadığı zamankinden başka, teşrî' edilmemiş kelimeleri taşımaktadır. Böylece Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Bizim yaptığımız şekilde yapılmıyan herşey, merduddur, makbûl değildir**» umûmî kavline girmiş olur.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, öğle namazını kılmak, güneşin zevâli, tepeden batı tarafına geçmesi veya gölgenin doğu tarafına kaymasıyla vâcib olur ve bu vâciblik herşeyin gölgesinin kendi boyu kadar olmasına kadar devam eder. Bu, iki imama göre muhtâr olan vakittir kavli ile, Ebû Hanîfenin, vâcib olmaklık öğle vaktinin girmesine değil, vaktinin sonuna bağlıdır. Zirâ evvelindeki namaz nâfile olur. Fukâhanın hepsi bunun hilâfınadır. Birincisi, vâcibliği vaktin evveline bağlamak bakımından teşdiddir. İkincisi vaktin sonuna bağlamak yönünden tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, vakte önem bakımından, namaz için hazır olmağı güneşin zevâlinden almıştır. İkinci kavlin vechi, vâcib olmanın hakîkati, ancak vakit sıkışınca ortaya çıkar ve burada artık geçiktirmek haram olur. O halde birincisi alış - verişleri kendilerini Allahü teâlâyı hatırlamaktan alıkoymıyan büyüklere, ikincisi

zarûrî dünya işleri olanlara mahsûstur. Meselâ borcu olan bir kimseyi alacaklısı sıkıştırır; o da borcunu ödemek için çalışıp kazanmak ve ödemek zorunda kalır. Buradan anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, ikindi vaktinin evveli, herşeyin gölgesi, güneş tepede iken olan gölgesi hâric, bir misli olunca, ya'nî o şeyin kendisi kadar oluncadır kavli ile, İmam Mâlikin, öğle vaktinin sonu, ikindi vaktinin başlangıcıdır ve son an ile ilk an müşterektir kavlidir. Ebû Hanîfenin eshâbı ise, ikindi vaktinin evveli, herşeyin gölgesi iki misli olduğu zaman, ve son vakti güneşin batmasıdır kavlidir. Birincisi, mükellefin evvel vakitte yapması bakımından teşdîddir. İkincisinde hitâbın müşterek vakte yönelmesi bakımından mükellef için, öğleyi bu vakte kadar geciktirmenin câiz olması yönünden tahfîf olsa da, teşdîd vardır. Üçüncüsü ise, tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, namazı evvel vaktinde kılmanın öneminin çokluğudur. Bu da, âbid ve zâhidlerden dünyaya bağlılığı olmıyanlara mahsûstur. Birincisi ise, ihtimamda bu dereceden aşağı olana mahsûstur. Üçüncü kavlin vechi, güneşe tapanların, ona secdeye hazırlanmaları sebebiyle, vaktin başlangıcı ve sonu arasında ortayı gözetmektir. Çünkü Allahü teâlânın tecellisi vaktin evvelinde kuvvetlenir ve bundan sonra kullar üzerine bir perde, örtü sarkıtılmasiyle hafîfler. Namazın nasıl kılındığı bölümünde, sessiz ve sesli okumanın hikmetini bildirirken, inşâallah, bunu daha uzun anlatırız.

Biri de, İmam Mâlikin ve Şâfiînin yeni kavlinde, akşamın vakti güneşin batmasıdır. İmam Mâlike göre, istiyerek bu vakitten geciktirilmez. İmam-ı Şâfiîye göre ise, câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve İmam Ahmede göre iki vakit vardır. Biri İmam Mâlikin ve Şâfiînin yeni kavli gibi, ikincisi akşamın vakti, şafakın kaybolmasına kadardır kavlidir. Bu aynı zamanda Şâfiînin eski kavlidir. [Şâfiîye göre] şafak, güneş battıktan sonraki kırmızılıktır. O halde birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, akşam yemeği veya bir başka şeyin meşguliyeti ile, vakti kaçırmaktan korkana mahsûstur. İkincisi böyle bir korkusu olmıyana mahsûstur. Lâkin vaktin evvelinde kılması, bilhassa ilk safta bulunması çok sevab olur.

Yatsı için de söz böyledir. Çünkü yatsının vakti, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmede göre, şafağın kaybolması ile başlayıp, fecr vaktine kadar devam eder. Bir kavilde ise, yatsı, gecenin ilk üçte birinden sonraya bırakılmaz, bir başka kavilde, gece yarısından sonraya bırakılmaz buyurulmasıdır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, tecelliye tahammül edemiyen zaif kimselere, ikinci ve üçüncü, içindeki ilâhî tecellî ağır olduğu için, evliyâ ve âlimlerin büyüklerine mahsûstur. Çünkü ilâhî [nûr] orduları, çoğu zaman, gecenin son üçte biri olunca, bazan da gecenin ikinci yarısının başında hâzır olurlar. Tecellî vâkı' olunca, namaz kılanın

gecenin evvelinde bulduğu ağırlık hafifler. Allahü teâlânın, önündeki perdeyi kaldırdığı, herkes bunu bilir. Hattâ Allahü teâlânın: «İsteyen yok mu, istediğini vereyim, derdi olan yok mu, âfiyet vereyim...» kavlinin delîli ile melekler gibi olur. Tecellînin hafifliği olmasa, Allahü teâlâ kullarını, bu istekte bulunmaları ile okşamazdı. Buradan anlayınız.

Biri de, üç İmamın, sabah namazının kılınmasında muhtâr olan, *ortalık aydınlandığı vakit değil, sabah karanlığı vaktidir kavli ile, Ebû Hanîfenin*, sabah namazının muhtar vakti, karanlık ile aydınlık arası olan alaca karanlık vaktidir. Bunu kaçırırsa, aydınlandığı vakit, karanlıktan evlâdır. Ancak Müzdelifede böyle değildir. Orada, sabahın karanlığında sabahı kılmak daha evlâdır kavlidir. İmam Ahmedden başka bir rivâyette, namaz kılanların hâli esas alınır. Eğer sabah karanlığında namazı kılmak onlara zor geliyorsa, aydınlanınca kılmak efdal olur. Toplanabiliyorlarsa, karanlıkta kılmak efdal olur. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise, tafsîl olma yönünden tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gecenin son üçte birinde, namaz kılanlara hâsıl olan Rabbânî tecellîden edinilen himmet ve teveccühün gevşeme korkusudur. Bu da zaiflere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, sabah namazında, Allahü teâlâya münâcâtta himmet ve azmin uzamasıdır. Bu da namazlarında hiç gevşeklik göstermiyen kuvvetlilere mahsûstur. Bunu iyi bilin. Çünkü çok iyi bir bilgidir.

Biri de, hava çok sıcak olunca, câmi'de cemâatle kılındığı zaman, öğle namazını biraz geciktirmek efdaldir hakkındaki ittifaktır. Ancak Şâfiînin eshâbının çoğuna göre böyle değildir. Çünkü onlar, bunda memleketin sıcak olmasını ve bundan sonrası da dâhil olmak üzere mescidde kılınmasını şart koşmuşlardır. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, çok sıcakta namaz kılanın Allahü teâlâya kemâl üzere münâcât azminin gevşemesidir. Nitekim kadıya, ahlâkını bozan, itidalini sarsan, her halde, hüküm vermeği mekruh etmişlerdir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâya ta'zîm olarak, Onun huzurundaki yerinin, cemâ'atte birinci saf olmasına gayret etmektir. Çünkü Allahü teâlânın seçilmiş kulları, Onun emrini geciktiremezler. Bunun içindir ki, İbrâhîm aleyhisselâm, Allahü teâlâ, kendisine sünnet olmayı emredince, balta ile, diğer bir rivâyette keserle kendini sünnet etti. Kendisine, biraz bekliyemez miydiniz, bir ustura bulur getirirdik dediklerinde: «Allahü teâlânın emrini geciktirmek ağır iştir» buyurdu.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, vüstâ namazı, ikindi namazıdır kavli ile, İmam Mâlikin ve Şâfiînin, sabah namazıdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Çünkü ikindi vaktindeki ilâhî tecelliye, sabah namazının hilâfına, evliyânın büyüklerinden başkası dayanamaz. İkindi namazındaki tecellînin ağırlığının çokluğundandır ki, sabah namazının hilâfına, şefkat ve merhamet olarak, sesli okumamız bize emr olunmadı.

Kalb sâhibleri bunu bilirler. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vüstâ namazını bilmenin fâidesi, kulun diğer namazlardan daha çok, huzûr ve huşû'un artması sebeblerini edinmesinde gayret göstermesi içindir. Ustâdım Aliyyülhavas (rahimehullah) buyurdu: Vüstâ namazı bazan ikindi, bazan sabah namazı olur. Bunun içyüzü, yazı ile değil, ancak beraber olunca, sohbette anlatılır. Bu bâbda bildirdiğimiz diğer mes'elelere kıyâs olunur. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

NAMAZ NASIL KILINIR

İmamlar (radıyallahü anhüm), vaktin girmesi bilinmeyince namazın sahîh olmıyacağında; namazın içinde rükünlerin bulunduğunda; namaza niyyetin farz olduğunda; bunun gibi iftitah tekbîrinin, gücü olanın ayakta kılmasının, kırâatin, rükû'un, secdelerin, son teşehhüdde oturmanın farz olduğunda, iftitah tekbîri alırken elleri kaldırmanın sünnet olduğunda, avret mahallini örtmenin vâcib [farz] ve namazın sahîh olması için şart olduğunda; namaz kılanın elbise, beden ve namaz kıldığı yerin necâsetten temiz olmasının vâcib olduğunda; aynı şekilde namazın sahîh olması için hadesten [abdestsizlikten] temizlenmenin şart olduğunda, cünüb bir kimse bir kavme namaz kıldırsa, namaza girme zamanında cenâbet olduğunu bilsin veya unutmuş olsun, namazının bâtıl olacağında; özürsüz namaza durduğunda kıbleye dönmenin şart olduğunda, özrün ise, farz namazlar için harbde büyük korku olduğunda icmâ' etmişlerdir. Nâfile [sünnet dâhil] namazlarda, müsâfir için, binek üzerinde, zarûrî olan uzun yolculuk özürdür. Bununla beraber kıbleye teveccüh ve iftitah tekbîri zamanında kıbleye dönmekle memurdur. Namaz kılan Kâbede ise, Kâbenin kendisine döner. Oraya yakın ise, yakînî hâsıl olan Kâbe yönüne, uzakta ise, ictihâd, haber ve mezheb ehlini taklîdle Kâbe olan tarafa döner. Mîzânın mertebelerine girmiyen, icmâ' mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflılara gelince:

Bunlardan biri, Setr-i avrettir, ya'nî avret yerini örtmektir. Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed, setr-i avret namazın sıhhat şartıdır, ya'nî onsuz namaz olmaz dediler. İmam Mâlikin eshâbı bu husûsta ihtilâf ettiler. Bazısı, şarttır, ama imkânı varsa dediler. Örtmeğe imkânı olduğu halde avret yeri açık olarak, bile bile namaz kılsa, namazı bozulur. Bazısı da, avret yerini örtmek, esas olarak vâcibdir. Ancak namazın sahîh olması şartı değildir. Eğer avret yeri açık olarak kasden namaz kılarsa, farz sâkıt olur. Sonraki eshâbı katında muhtâr olan, avret yeri açık olarak kılınan namaz sahîh olmaz. Birincisi, sonraki eshâbının ihtiyâr ettiği ile beraber ve İmam Mâlikin eshâbının kavli olup teşdîddir. Mukabilinde, tafsîl bulunmakla bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namazda Allahü teâlâ-

nın huzûrunda, avret yeri açık olarak durmak, edebsizliktir. Böyle bir kimse hiçbir zaman namaza giremez. Namaza giremiyen kimse de, iftitah tekbiri almıyan kimse gibidir. Onun namazı olmaz. Böyle olan, uzuvlarının bir parçasını yıkamamış, yahud namaz kılarken bedeninde, afv olunmıyan necâset bulunan kimse gibidir. İkinci kavlin vechi, hakîkatte Allahü teâlâdan hiç bir şey gizli değildir. Bu sözün sâhibine göre, elbiseli ve çıplak namaz kılanların namazları arasında fark yoktur. Namazda avret yerini örtmek, ancak namazın kemâli içindir. Terki ile günâh işlese de sahîh olmasına mâni' olmaz. Bu, şerîatin, örfe uyduğu yerlerden biridir. Allahü teâlâ, A'râf sûresi otuzbirinci âyetinde: «**Ey Âdem oğulları, her namazınızda zînetinizi alın**» buyuruyor. Bu âyetteki zînet kelimesi, avret yerini örten elbise olarak tefsîr edilmiştir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlânın huzûrunda güzel elbise ile durarın lisân-ı hâli [görünüşü], ni'metin izhârı olarak, o huzûrda olanlara der ki: Allahü teâlânın, bana verdiği güzel elbise ni'metine bakınız! Halbuki ben buna müstehak değilim. Allahü teâlânın evine girmek için iznine ve kelâmı ile Ona münâcâtıma bakınız. Halbuki bunların birine müstehak değilim. Eski, kirli elbise ile huzûruna duran böyle değildir. Zirâ eski pis elbise giyenin hâlinden küfrân-ı ni'met kokusu duyulmaktadır.»

Yine ondan duydum. Buyurdu: Câriyelerinize, ihtiyaten, namazda, hürre kadınlar gibi örtünmelerini emrediniz. Bunda illet kadın olmak olup, aslın alçaklığı ve onlara meylin azlığı olmıyabilir. Çünkü bu illet, câriye güzel olunca kalkar, güzellik ve parlaklıkta hürreye tercîh edilir. Ama câriye, erkekler gibi örtünür diyenin vechi, kadınların örtünmesinin vâcib olması, çoğu zaman insanların nefslerinin onlara bakmak istemesi ve âdet olarak câriyelere karşı, bir kaç kişi hâric bu meyl ve isteğin bulunmaması, diğer bütün insanların tabîatlerinin onlardan nefret etmesi illeri ile amel eden, selef-i sâlihînden bir tâifenin ameline uygundur.

Yine ondan duydum. Buyurdu: Hür kadının namazda yüzünün ve elinin içinin açık olmasında, âriflere göre, Allahü teâlâ için büyük bir ta'zîm vardır. Âriflerden biri buyurur ki, o Allahü teâlânın huzûrunda ve korumasındadır. Hiç bir kimsenin, hiç bir şekilde başını kaldırıp, ona bakması câiz değildir. Aslan yuvasındaki aslan yavrusu gibidir. İhrâmda yüzünü açmasındaki sır da aynıdır. Çünkü o anda kadın, Allahü teâlânın husûsî huzûrundadır. Kadın namazda ve hacda yüzünün açık olması, kuş avladıkları tuzaktaki yem gibidir. O halde, Allahü teâlânın muhâfaza ettiği, koruduğu kimse, o huzûru yüce tutar ve namahrem [yabancı] kadının ve namaz kılan kadının yüzüne, huzûrunda bulunduğu Rabbine karşı edebi gözeterek, hiç bir zaman bakmaz. Allahü teâlânın şakî kıldıkları, bundan gâfil olurlar. Bakarlar ve Allahü teâlânın cezâsına müstehak olurlar. Buradan giderek, âlimler, kadınlar ihram giyince, avam o, Allahü teâlânın

huzurunda iken, Ondan izinsiz, ona bakıp cezâya çarpmasın diye, menâsik-i hac esnasında yüzlerine örtü koymalarını emretmişlerdir.

Yine ondan duydum. Buyurdu: «Ârif, âdetin hilâfına, şerîatin emrettiği, bir şeye bakınca, en önce hikmetine bakar ve Allahü teâlâdan hikmetini bilmeyi ister. Bizim bu bildirdiklerimiz, bu husûsta, hikmetler cümlesindendir. Bunu iyi düşün, çünkü çok güzeldir.

Biri de, Imam Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, niyyeti tekbirden az önce yapmak câizdir kavli ile, Imam Mâlik ve Şâfiînin, niyyet tekbire çok yakın, bitişik olmalıdır. Çünkü tekbirden önce veya sonra yapılırsa câiz olmaz kavli, ve Kaffâl'in Imam-ı Şâfiî, ekseriyâ niyyeti tekbîrin başlamasına yakın yapar ve namaza girerdi kavli, ve Imam-ı Nevevînin niyyetteki mukaranet, yakınlıkta örfde olan namazdan gâfil sayılmaması ma'nâsı yeter. Şöyle ki, evvelkilere iktida eder. Onlar, ümmete rahmet olarak müsâmaha etmişler, geniş tutmuşlardır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Ondan sonrakilerde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, niyyetin tekbire mukaranetinin vâcib olması hakkında şerîatin sâhibinden bir delil bulunmamasıdır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den insanlar, sâdece tekbîr sesini işitirlerdi. Niyyetin önce mi, sonra mı, yoksa mukarin mi olduğu bilinmiyor. İkinci kavlin vechi ise, tekbîr namazın rükünlerinin evvelidir. Rükün ya'nî direk, ancak temel yapıldıktan sonra olur. O halde namaz kılan, namazın fiillerini ve sözlerini, tekbir zamanında zihninde tasarlar. Kaffâl ve Nevevînin sözlerinin vechi ise, avam için tahfîftir. Bunun izâhı şöyledir: Rûhâniyyeti cismâniyyetine, rûhu bedenine gâlib olanın, rûhların letâfeti sebebi ile, bir niyyet etmekle, kalbi hâzır olur. Bedeni rûhuna gâlib olan ise böyle değildir. Çünkü gaflet, kusur, dünya işlerine bağlılık gibi engellerle önüne çekilmiş kalın perde sebebiyle, şeyleri birden değil, ancak peyder pey düşünebilir. O halde birincisi büyüklere, ikincisi küçüklere ya'nî avâma mahsûstur. Lâkin şurası gizli kalmasın ki, ruhâniyyeti cismâniyyetine gâlib olanın namazı, huzûr-ı ilâhiye girmekle hakîki namazdır. Çünkü namaz ancak o huzûr içinde kılınana denir. Aksi böyle değildir. Zirâ o, suretâ, şeklen namaz kılmaktadır, hakîkaten değil. Bunu iyi bil, iyi bilgidir.

Biri de, imamların, iftitah tekbîri farzdır ve ancak lafz ile, dil ile söylemekle sahîh olur ittifâkı ile, Zührîden bildirilen, tekbîr sözünü söylemeden, sadece niyyetle namaza girilmiş olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâyı tekbîr, ya'nî Allahü ekber demek, mercii kalbe de olsa matlubdur. Izhârı, açıkça söylenmesi, bu âlemde, Allahü teâlânın büyüklüğünü bildirmek, duyurmak ve insanlara, kendilerine tecellî eden her azamet için, Rablerini tekbîr etmelerini hatırlatmak ve kalblerimize tecellî eden, görünen her kibriyâ ve azameti için Allahü ekber demek içindir. Bu ise, âlim ve evliyânın büyüklerine mahsûstur. Avam böyle de-

ğildir. Çünkü onlara, Allahü teâlânın azameti tecelli edince, onları dilsiz eder, konuşturmaz. Onlardan biri söz söyleyecek gücü kendinde bulamaz. Aynı şekilde, Hak teâlânın kibriyâsının izhârı kuldan, ancak, hicâb âleminde istenir. Şühûd âleminde ise, o huzûrun ehli olanlar tarafından görülmektedir. Herkesin kalbinde kibriyânın müşâhedesini bulundurmak için, bir şi'ar, bir büyüklük alâmeti söylemeğe ihtiyâc kalmaz. Anlayınız.

SUÂL: «Kalbinden geçen herşey Allah değildir» buyurdukları halde, namaz kılacak kimsenin, Allahü ekber demesinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Bundaki hikmet, bu söz ile, Allahü teâlânın azametini hâzır etmesi, Allahü teâlânın kalb ile düşünülen herşeyden daha büyük olduğunu düşünmesidir. Kalb ise, ta'zîm sıfatlarındandır. Lâkin Allahü teâlânın, kullarına merhametindendir ki, kendilerine olan tecellî ile, Allahü teâlâya, Fâtiha sûresinde: **«Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım bekleriz»** bildirdiği gibi, **Sen** kelimesi ile hitab etmeleri ve kendini, kulunun kalbine tecellî edenin aynı tutmalarıdır. Bunu iyi anla! Ve bil ki, kulun kurtuluşu, Allahü teâlâya, Onu kalbe gelen herşeyden tenzîh ederek hitab etmesidir. Nitekim evliyânın büyükleri böyledirler.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, namaza girişte, ille Allahü ekber demek demek şart değildir, belki azîm ve celîl, ya'nî Allahü azîm, Allahü celîl gibi, ta'zîm bildiren sözler ile de, namaz akd edilmiş olur. Hattâ sadece Allah deyip, bir şey eklemese de, namaza girmiş olur kavli ile, Şâfiînin, bununla namaza başlamış olmaz, Allahü ekber sözü ile namaz başlamış olur kavli ve, İmam Mâlik ve Ahmedin, namaz ancak Allahü ekber sözü ile başlar kavlidir. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu sözlerin vecihleri açıktır.

Biri de, Mâlik, Ahmed ve Şâfiînin, arabcasını güzel söylediği halde, başka dil ile tekbir ederse, namaza başlamış olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, namaza başlamış olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâ bütün dilleri bilir. O halde arab dili ile diğer diller arasında fark yoktur. Birinci kavlin vechi ise, Şerîatin sâhibinden bildirilen, Allahü ekber ile namaza dururdu, bu ise arabcadır ve Onun yaptığı evlâdır kuvvetli ifâdesidir.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, rükû' tekbîrlerinde ve rükû'dan kalkarken, elleri kaldırmak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu sünnet değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Elleri kaldırmanın ölçüsünde de söz aynıdır. Çünkü Ebû Hanîfe, eller kulaklar hizâsına kadar kaldırılır, Şâfiî ve meşhûr rivâyetinde Ahmed omuzlar hizasına kadar kaldırılır buyuruyor. Birincisi teşdîd, ikincisinde ise teşdîd vardır. Birinci mes'elenin birinci

kavlinin vechi, ellerin kaldırılması esas bakımından, Melîkin huzûruna varış ve ayrılışta olan selâmlama gibidir. Namaz kılan da, rükû' hâlinde Melikin huzûruna varmış, kalkma zamanında da Ona veda' etmiş gibidir. Bu hallerde elleri itidal üzere kalkar. Elleri ta'dili erkânda kalkan kimsenin bu duruşu [lisan-ı hâli] Sanki, Yâ Rabbi, hazretinden bıkkınlık göstererek yüz çevirmedim, bu yalnız senin emrine imtisâl içindir der. Birinci secdeden kalkarken de durum aynıdır. Ama itidalden intikal zamanında ellerin kaldırılması secde için meşrû' olmamıştır. Çünkü o aradaki boşluk, Allahü teâlâ için, son derece hudû', eğilme, alçalma hâlidir. Bunun içinde ise, Allahü teâlâ için nihâî derecede ta'zîm vardır. Onun için elleri kaldırmağa ihtiyâc görülmemiştir. Ikinci kavlin vechi, huzûra çıkmanın hakîkati, yalnız iftitah tekbiri zamanındadır. Tekbîr getirip, namazın sonuna kadar, kalbini Melikten ayırmayıp hep onunla huzûrda olur. Böylece geliş ve ayrılış alâmeti olan el kaldırmalara ihtiyâc kalmaz. Bu, büyüklere, birincisi ise, Allahü teâlânın huzurundan, bilhassa iftitah tekbirinden sonra, O huzûrdan çıkan avama mahsûstur. Elleri kaldırmanın mikdarındaki birinci kavlin vechi, insanın başı, kibir, büyüklük yeridir. Allahü ekber ile ellerini kaldırmakta, Allahü teâlânın büyüklüğünü, kulun Onun hakkında düşündüğü büyüklükten daha büyük olduğunu göstermek vardır. Nitekim, aslı da böyledir. Ikinci kavlin vechi, insanların, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bunu nasıl yaptıklarında ihtilâf etmeleridir. Her biri kendi gördüğünü anlatmıştır. Herbir hâl, saygı ve yakınlık maksadına dayanır.

Biri de, üç imamın, namazda oturamıyan, kıbleye karşı olarak sağ yanı üzerine yatarak kılar. Bunu yapamazsa sırt üstü yatar ve ayaklarını kıbleye çevirir, böylece rükû' ve secdelerdeki îması kıbleye karşı olur. Rükû' ve secdelerde başı ile îmâya gücü yetmezse, göz ucuyla imâ eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, başı ile îmâen namaz kılamayınca, o kimseden namazın farzıyyeti sâkıt olur kavlidir. Birincisi, şerîatin sâhibinin: «Size bir şey emrettiğimde, gücünüz yettiği kadarını yapınl» hadîsine uymakla teşdîd vardır. Ikincisi ise tahfîfdir. Bu kavlin vechi, namazın şiarı, ancak kıyâm ve ku'ûd, ya'nî ayakta ve otururak durmakla belli olur. Göz ucu ile kılmakla şiar hâsıl olmaz; bilhassa ölüm hâlinde olan için. Selef âlimlerinin hiçbirinden, başı ile de namaz kılamadığı zaman, ölüm hâlindeki hastaya namaz kılmasını emrettiği haberi bize gelmedi. Bu, daha önce geçtiği gibi, kulun Rabbine karşı olan azmine râcidir.

Biri de, imamların, gemide namaz kılana, düşüp boğulmaktan veya baş dönmesinden korkmadığı zaman, farz namazını ayakta kılmak vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, gemide ayakta kılmak vâcib olmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda durmakta, Onun emrine ihtimamdır. Bu da, bu durmanın kendilerini meşgul etmediği ve Allahü teâlâ ile kalblerinin hâzır olmasında bir düşüş olmıyan büyüklere mahsûs-

tur. İkinci kavlin vechi, ayakta durmağı gözetmek ve ona göre namazın şartından olan huşû'u giderici bir düşüşün olma kuruntusu, korkusudur. Bu da avama mahsûstur. Otururak namaz kıldığı zaman, huşû' ve huzûr içinde olabilir. Ayakta kıldığı zaman, kalbi Allahü teâlâ ile huzûrda olmadığı için, onun hakkında otururak kılmak daha iyi olur.

Biri de, imamların, namazda ayakta veya onun yerini tutan halde iken sağ eli sol el üzerine koymak müstehabdır kavli ile, İmam Mâlikin iki rivâyetinden meşhûruna göre, ellerini, ya'nî kollarını aşağıya sarkıtır diyen kavil, ve Evzâ'înin bağlamak veya salıvermekte serbesttir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi ve sonrakiler tahfîfdir. Tahfîf dereceleri farklı olsa da, müştereklik vardır. Birinci kavlin vechi, ellerini bağlamak, kulun efendisi huzurundaki duruşu şeklidir. Bu ise âlim ve velîlerin büyüklerine mahsûstur. Avam böyle değildir. Onlara uygun olan, İmam Mâlikin (rahmetullahi aleyh) buyurduğu gibi, ellerini salıvermektir. Bunun izâhı şöyledir: Sağ eli sol el üzerine koymağı gözetmede, zihnin ona dönmesi, onu düşünmesi gereği vardır. Bunu gözetmek ve düşünmekle, ellerini salıvermenin hilâfına, namazın rükû ve hakîkati olan, tam manâsıyla Allahü teâlâya münâcâta yönelme hâlinden dışarda kalır.

Bir de, elleri nerede bağlamak gerekir husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, göbeğin altında bağlanır, Mâlik ve Şâfiî göbeğin üstü, göğsün altında bağlanır dediler. İmam Ahmedden iki rivâyet vardır. Meşhûru Ebû Hanîfenin mezhebindeki gibidir. Harkî de bunu ihtiyâr etti. Birinci kavlin vechi, namaz kılanın ellerini göbeğinin altında bağlamasının, göğsün altında bağlaması hilâfına, hafîf, kolay olmasıdır. Çünkü elleri göğsün altında bağlı tutmak, ağırlıkları ve uzun zaman ayakta durunca sarkmaları bakımından husûsî dikkat ister. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Bunun için elleri göğsün altına koymak, iki işi bir anda yapabilen büyüklere mahsûs oldu, avama değil.

Ustâdım Alîyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu. Şerîatin sahîbinin yaptığı bildirildiği halde, elleri göğsün altında bağlamağa müstehab değildir diyenin vechi, namaz kılanın, çoğu zaman onu düşünerek, Rabbine münâcâtta tam bir yönelmeden alıkonmasındandır. O halde münâcâta kemâl-i ikbâl ve Allahü teâlâ ile huzûrda olarak, kollarını salıvermek veya göbeği altında bağlamak, şeklî olan şeylerden birini gözetmekten evlâdır. O halde namazda ellerini göğsünün altında bağlayınca, buna dikkat ile, Allahü teâlâya yönelmesinde bir gevşeklik veya gaflet olacağını bilenin ellerini yanlarına salıvermesi evlâdır. İmam-ı Şâfiî bunu el-Ümm kitabında açıkça bildiriyor ve buyuruyor ki, «İki elini salıverir ve onlarla oynamazsa, mahzuru yoktur.» Bir kimse, bir anda iki şeyi yapabilme gücünü kendinde görürse, ellerini göğsünün altında bağlaması evlâ olur. Böylece imamların (radıyallahü anhüm) sözlerinin arası birleştirilmiş olur.

Biri de, üç imamın, tekbîrden sonra, kırâatten önce iftitah duası oku-

ması müstehabdır kavli ile, Imam Mâlikin, müstehab değildir, belki tekbîr getirir ve kıraâate başlar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, istiftah, ya'nî bu düa veya zikir, Meliklerin yanına girmek için izin istemek gibidir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâyı mekândan münezzeh bilip, izin istemeyi düşünmemekdir. Birinci kavlin sâhibi, şerîat bu husûsta örfe tâbi'dir der. İkinci kavlin sâhibi, mekân tutmak akla gelebilir korkusuyla bunu men' eder.

Biri de, Ebû Hanîfenin, namazın yalnız birinci rek'âtının başında eûzü okunur kavli ile, Şâfiînin, her rek'atın başında eûzü okunur kavli, ve Mâlikin, farz namazında e'ûzü okunmaz kavli, ve Nehaî ve İbni Sîrînin, e'ûzü zamanı kıraâttan sonradır kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Dördüncü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kemâl üzere namaz kılana haml olunur. Hattâ azminin çokluğundan, namazda hâzır bulunmakla şeytanı koğar. Birinci rek'atta, ondan istiaze edince, ya'nî şeytanın vesvesinden Allahü teâlâya sığınınca, şeytan gider ve o namazda bir daha onun yanına dönmez. İkinci kavlin vechi, namaz kılan, İblisi koğmada azîm kuvveti olmıyan umûm insanlara haml olunur. Bu yüzden koğulan şeytan tekrâr tekrâr ona gelir. Bunun için, bu namaz kılan, onu yanından koğmağı, ondan Allahü teâlâya sığınmağı tekrâr etmeye, yenilemeye muhtâctır. Üçüncü kavlin vechi, namaz kılanın, ayakta farza çok azmetmesine ve onda Allahü teâlâya kuvvetli bir şekilde yönelmesine hamlolunur. Bu İblisi yakan bir iştir. Nitekim biz bunu tecribe ettik ve nâfilelerde böyle olmadığını gördük. Çünkü nâfilede himmet noksandır ve mükellef onu işleme ve işlememe arasında serbesttir. Bunun için, İblis bunda, ya'nî nâfilede hâzır bulunur ve ona kendini beğenmesini ve bunu bir başkasının kendisi gibi yapmadığı düşüncesini verir. Böylece onu tarda muhtac olur. Dördüncü kavlin vechi, Allahü teâlânın, nahl sûresi doksansekizinci: **«Kur'ân okumak istediğin zaman, hemen o koğulmuş şeytandan Allaha sığın [eûzü billahi mineş-Şeytan-ir-racim de]»** âyetinin, ya'nî kıraâti bitince hemen oku demektir şeklinde hamlidir. Şöyle ki, İblis, Kur'ân okunurken hâzır olur. Çünkü Kur'ân karae, okumaktan türeyen bir kelimedir ve cem'etmek ma'nâsına gelir. Bildirdiğimiz gibi hâzır olunca, Kur'ân okuyanın, eûzü ile onu koğması lâzım gelir. Bu bir nüktedir. Bunu Kur'ân kelimesinden istinbât eyledik, çıkardık. Allahü teâlâ, Furkânı okuduğun zaman, buyursaydı, Kur'ân Furkan olduğu halde, eûzü demeğe muhtâc olmazdı. Anlayınız. Anlaşıldı ki, eûzü... yalnız birinci rek'âtin başında okunur sözü, büyüklere mahsûs olup, onlardan biri, bunu bir defa okuyunca, şeytan ondan kaçar ve namazı bitirinciye kadar dönüp bir daha ona yaklaşamaz. Her rek'atta e'ûzü okumak ise, azmi zaif olan avama mahsûsdur. Onlardan biri, bir defa okumakla şeytanı namazın başından sonu-

na kadar koğamaz. Bunun için, şeytan dönüp dönüp geldiği için, imamlar, böyle kimseye her rek'atta e'ûzü okumasını emr ettiler. Çünkü her rek'attaki kırâati, bir sonraki kırâate varıncıya kadar rükû' ve secdelerle sekteye uğruyor. Bu sanki uzun zaman sonra yenilenen kırâat gibidir. Çünkü Allahü teâlâ, yukarıda bildirilen âyet-i kerîmede: **«Kur'ân okumak istediğin zaman, hemen o koğulmuş şeytandan Allaha sığın»** buyuruyor. Böylece bu âyet ile, ihtiyât olarak amel edilmiş olur.

SUÂL: Şeytandan sığınmakta, Allah isminin kullanılıp, diğer isimlerin kullanılmamasının hikmeti nedir? Ya'nî bunda bir hikmet var mıdır?

CEVÂB: Bunun hikmeti, Allah isminin, Allahü teâlânın bütün isimlerinin hakîkatlerini câmi', toplayıcı olmasıdır. İblis hazreti isimleri bilir. Eğer Allahü teâlâ kuluna, Rahîm, yahud Müntekîm ismi ile istiâze emretse, İblis, o kula gelip, Vâsi', yahud Mecîd isimleri olduğunu vesvese eder. Bunun için Allahü teâlâ, iblise, kulun kalbine daha câmi' bir isimle girmemek için, bütün esmâ-i ilâhiyye yollarını kapattı.

SUÂL: Bu huzûrda İblisin adını anmak pisliktir. Allahü teâlânın huzurunu ondan tenzîh lâyık olmaz mı?

CEVÂB: Bu huzûrda, ya'nî namazda, Allahü teâlânın bize, Şeytanın ismini söylememizi emretmesi, bizi Hak teâlânın müşâhedesinden çıkaran şeytanın vesvesinden korunmamız için, bize olan şefkatinin çokluğundandır. Bu şefkat olmasaydı, temiz huzûrunda, bu la'înin ismini söylememizi emr etmezdi. O halde bu, hafîf, kolay ile, zoru gidermek kısmındandır.

SUÂL: Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ma'sûm olduğu halde, o'na şeytanından sığınması için emr etmesinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), onun vesvesesi ile amelden ma'sumdur, şeytanın hâzır olmasından değil. Nitekim Allahü teâlânın, Hac sûresi elli ikinci: **«Ey Resûlüm, biz senden evvel hiç bir Resûl ve hiçbir Nebi göndermedik ki, o bir şey temennî ettiği zaman, şeytan onun arzûsuna şübheler karıştırmasın. Ancak Allah, peygamberleri vahy sûreti ile korur. Böylece Allah, şeytanın bıraktığı şübhe ve fitneyi giderir...»** âyeti buna işârettir. Demek ki, peygamberlerin hepsi, şeytanın vesvesi ile amel etmekten ma'sûmlardır, vesvesesinden değil. Bunun ümmetine teşrî için olması da mümkindir. Çünkü ümmetin büyüğü de, avamı da ma'sûm değillerdir. Bunun için imamlar, bir veya çok olmasında değil, şeytandan Allahü teâlâya sığınmanın müstehab olduğunda ittifak etmişlerdir. Birden fazla olması, insanların ihtiyatı içindir. Allahü teâlâ, bu ümmete, kendi dîninde çok şefkatli olan imamlardan râzı olsun. Âmin, âmin, âmin!

Ustadım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: İmamlardan, yalnız birinci rek'atta bir defa e'ûzü okunur diyenin vechi, namaz kılana hüsn-i zandır. Zirâ onun azminin çokluğundan, şeytan ilk okuyuşta ondan kaçar ve bir daha gelmez. Eğer bu namaz kılan kimse, bu imama, şeytan bana tekrâr tekrâr geliyor dese, elbette, her def'asında, ya'nî her rek'atta, e'ûzü okumasını emr ederdi. Çünkü bunda ihtiyât daha çoktur. Her rek'atta e'üzü okunur diyen imamların vechi budur. Bu da, o namaz kılan hakkında bir sü-i zan değildir. Burayı iyi anla ve burada iyi düşün! Çünkü bunu kitablarda bulamazsın. Bununla, İmamların sözlerinin arasını bulmak ele geçer ve tâlib bunu bilmekle imamından başkasının sözüne zaif demekten kurtulur. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin, beş vakit namazın her rek'atinde kırâat, ya'nî Kur'ân-i kerîm okumak vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, [farz namazların] yalnız ilk iki rek'atlerinde vâcibdir kavli, ve İmam Mâlikin iki rivâyetten birinde, namazın bir rek'atinde kırâ'ati terk ederse, sehiv secdesi eder ve namazı olur. Ancak sabah namazı buna dahil değildir. Çünkü bunun iki rek'atinden birinde, kırâati terk ederse, namazı yeniden kılar. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ' ve ihtiyâttır. Bu da namazlarında dağınık olanlara mahsûstur. Böylece, kelâmın sâhibi olan Allahü teâlâya karşı, her rek'atta okumakla kalbini toparlamış olur. Çünkü Kur'ân, karae = okumaktan türemiş ve câmi, toplayıcı manasındadır. Geçmişti. Şerîatin sâhibinin her rek'atta okuduğu vârid değildir. Zirâ bu ümmeti için teşri'dir. Çünkü o, kırâat ve başka şeylerle, Allahü teâlâya karşı kalbi toplamanın esasıdır. İkinci kavlin vechi, ilk iki rek'atta kalbini toplıyanın bu toplaması, bunu namazın sonuna kadar uzatır ve kalbini toplamak için okumağa ihtiyâcı kalmaz. Üçüncü kavlin vechi, dört veya üç rek'atlı namazların rek'atlarının çoğunda kırâatin bulunmasıdır. Diğeri sünnet gibi olur. Sehiv secdesine mecbûr edilir. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin (rahimehullah), cehri veyâ gizli, imama uyanın kırâati vâcib değildir, belki kırâati sünnet bile olmaz. Ayni şekilde, İmâm Mâlik ve Ahmed, İmama uyanın, onunla beraber kıldığı müddetçe kırâati vâcib olmaz. Belki İmam Mâlik, İmamın sesli okuduğu zaman, kırâatini duysun veya duymasın, okuması mekrûhdur, İmam Ahmed, İmam sessiz okuduğu zaman, ona uyanın, ya'nî cemâ'atin okuması müstehabdır buyurdu. Bununla berâber imam-ı Şâfi'înin, İmam sessiz okuduğu zaman, imama uyanın kırâati kesin olarak vâcibdir, sesli okuduğu zaman, cemâatin okuması ise, iki kavlin ercâh olanına göredir. Asem ve Hasan bin sâlih buyurdular ki, kırâat sünnettir. Birincisi tahfîfdir. İkinci ve dördüncünün her birinde tahfîf vardır. Üçüncü ise, teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci kavillerin vechi, Resûlullahdan

(sallallahü aleyhi ve sellem) bildirilen: «İmamı olanın, imamının kıraâtı, **kendisi için kıraâttir»** hadîs-i şerîfidir. Buradaki kıraâtten, şerîatin sâhibinin muradı, namaz kılanın kalbini, Rabbini müşâhedede cem' etmektir, toplamaktır. Bu da, İmamın kıraâtini okumasını dinlemekten, hissî ve ma'nevî olarak, imamdan, kendi bâtınlarına sirâyet ederek büyüklere hasıl olmaktadır. İmam Ahmedin, İmam sesli değil, yavaş okuduğu zaman, ona uyan da okur kavlinin vechi ise, Allahü teâlânın, A'râf sûresi ikiyüzdördüncü: **«Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun»** âyet-i kerîmesidir. O halde sessiz okunan hâric tutuldu. Çünkü o işitilmez ve onda susup durulmaz. Bunun için imam sessiz okuyunca, arkasında olanın da okuması evlâ olur dediler. İmamın arkasında Kur'ân okumanın mekrûh olduğunu söyliyenin vechi ise, bu okumada kalben imamından ayrıldığı içindir. Nitekim avâmın hâli böyledir. Yoksa büyükler, kıraâtini duymasalar da, İmama bağlanmışlardır. İmama uyanın okuması vâcibdir diyenin vechi, namaz kılanın kalbi, kemâl üzere ancak kendi kıraâti ile, Allahü teâlâ ile huzûr ve cem'iyyette olur bakımından, ihtiyâtı almaktır. Bu da, kalbi dağınık olan avama mahsûstur. Kıraât sünnettir diyenin vechi ise, kıraât emrini mendubluğu bildirme şeklinde almasıdır. Meselâ bu kavlin sâhibi,: **«Fâtihasız namaz olmaz»** hadîsini, namazı mükemmel olmaz ma'nâsında alır. Tıpkı: **«Mescide komşu olanın namazı, ancak mescidde olur»** hadîsi gibidir.

Biri de, İmam Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin en meşhûr rivâyetinde, her namazda muayyen kıraât Fâtiha'dır. Ondan başkası ile kıraât câiz olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, kıraât, Fâtiha ile ta'yîn edilmez kavlidir. Birincisi teşdîddir. Büyüklere mahsûsdur. İkincisi tahfîfdir; avama mahsûsdur. Büyüklerin, avamın hilâfına, Kur'ândan okudukları herhangi bir şeyle kalblerini toparlaması bakımından aksi de doğrudur. Çünkü karae lugâtta cem', toplanma ma'nâsındadır. Suyun havuzda toplanmasında bu fiil kullanılır. İzâhı şöyledir: Kıraâtte Fâtiha muayyendir, ondan başkasını okuyanın kıraâti câiz değildir deyen, selef ve halefin amelinin te'yidi ile tevâtür derecesine varmış hadîsle amel ediyor. Biz buna büyüklere mahsûstur dedik. Çünkü Fâtiha, bütün Kur'ânın hükümlerini toplamıştır. Keşf sâhiblerinden onu okuyan, sevâb yönünden ve bütün hükümlerini anlama bakımından, sanki bütün Kur'ân-ı kerîmi okumuş olur. Bunun için Fâtihaya, Ümm-ül Kur'ân [Kur'ânın anası, esası] ismi verilmiştir. Fâtihanın okunması ve kıraât için tayin edilmesine, Müslimin merfu'ân bildirdiği: **«Allahü teâlâ buyurur: Namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm. Kulum için istediği şey vardır [ya'nî olur]. Kul elhamdü lillahi Rabbil âlemin der. Allahü teâlâ, kulum bana hamd etti buyurur... lâ âhirihi»** hadîs-i şerîftir. İşte Allahü teâlâ namazı, kıraâtle tefsîr eyledi ve onu onun bir cüz'ü kıldı.

Fâtiha ta'yîn edilmez, belki namaz kılanın, Kur'ân-ı kerîmden oku-

duğu herhangi bir şey, câizdir diyenin vechi, Kur'ânın hepsinin Allahü teâlânın sıfatlarına râci' olması ve Allahü teâlânın sıfatları için, birbirinden üstün denememesidir. Belki bütün sıfatları mütesâvîdir. Allahü teâlânın rahmeti, gadabından efdaldır denmez. Aksi de denemez. Çünkü sıfatların hepsi, zât-i ilâhî ile kâimlerdir. Ancak üstünlük söylemek, bunlarda, ni'met ve azâb yönünden kullara bağlı olmalarında olur. Yoksa âlimler, Allahü teâlânın isimlerinde birini diğerinden üstün tutmak olmıyacağında icmâ' etmişlerdir. Bu da sıfatların hakîkatleridir, kullara bağlantıları değildir. O halde, kulun kalbini, Allah huzûrunda toplıyan her şeyle [Kur'ândan] namaz sahîh olur, isterse Allahü teâlânın isimlerinden bir isim olsun. Nitekim Allahü teâlânın, A'lâ sûresi onbeşinci: **«Rabbinin ismini anıp da namaz kılan...»** âyetinin zâhirinde buna işâret vardır.

SUÂL: Bazı âyet ve sûrelerin diğerlerine fazîleti vârid olmuştur. Bunun vechi [hikmeti] nedir?

CEVÂB: Buradaki üstünlük, yahud fazîlet, insanlar tarafından olan, ya'nî mahlûk olan okuma demektir, ezelî ve kadîm olan okunan demek değildir. Bir benzeri de şöyledir: Şerîatin sâhibi bize, rükû' ve secdelerde filân zikirleri, tesbîhleri söyleyiniz buyurdu. Bizim orada bu zikirleri okumamız, oralarda Kur'ân okumamızdan efdaldir. Belki rükû'da Kur'ân okunmaması vârid olmuştur. Bu da, Kur'ân-ı kerîm okuyanın, Kelâmını okumada Allahü teâlânın nâibi olmasıdır. Nâibe aziz olmaklık yakışır ki, o da namazda kıyamdır. Ona zül yakışmaz. Zül, aşağılık, rükû'dur... Bütün bu bildirdiklerimizden anlaşıldı ki, Allahü teâlânın, bütün Kur'ânın hükümlerini, bir fâtiha sûresinden çıkarma kudretini verdiği büyük evliyâ, namazda her rek'atte kırâat olarak, Fâtihayı tayîn eder. Böyle olmıyan etmez. Husûsî olarak Fâtihanın okunmasını bildiren hadîs, bu sözün sâhibine göre, kemâline hamî olunur. Nitekim bunun benzerinde de öyledir: **«Mescide komşu olanın namazı, ancak mescidde olur»** hadîsi,: **«Namaz, ancak Fâtiha ile olur»** hadîsi gibidir. Aralarında fark yoktur. Nitekim daha önce de geçmişti.

Ustâdım Aliyyül'havas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Allahü teâlâ, büyüklere, her rek'atta Kur'ânın zâhir ma'nâsının hepsini anlamağı yükledi. Onların hepsi bunu görürler. Bu onlara Fâtihayı okumaktan hâsıl olur. Bunun için Fâtihanın okunmasını lâzım görürler. Avama ise, bundan âciz oldukları için bunu yüklemedi. O halde üç imamın sözü, büyük evliyâya, Ebû Hanîfeninki ise, avâma mahsûstur. Namazda avama Fâtihanın hafîf olarak ta'yin edilmiş olması, onlara, Fâtihadan bütün Kur'ânın ma'nâsını anlamayı yüklememiş olmasındandır. Nitekim büyüklere, Fâtihadan başkasını okumak çok zor gelir. Aynı şekilde, bununla onlara, kalblerini Allahü teâlâya karşı toplu bulundurmayı yüklemiştir. Çünkü Fâtiha gibi Umm-i Kur'ân yoktur. Onda ise dağınıklık gâlibdir, hâkimdir.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, Besmele Fâtihadan değildir, bunun için okunması vâcib değildir kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, Besmele Fâtihadandır, onun için okunması vacibdir kavlidir. Cehrî sesle okunmasında da söz böyledir. Çünkü Şâfiînin mezhebinde sesli, Ebû Hanîfenin mezhebinde sessiz okunur [kendi duyacağı kadar]. Ahmedin mezhebi de böyledir. İmam Mâlik, terki müstehabdır ve namaza giriş, elhamdü lillahi Rabbil âlemîn ile olur dedi. İbni Ebî Leylâ, serbesttir, isterse okur, isterse okumaz dedi. Nehaî, Besmeleyi sesli okumak bid'attir dedi. Böylece bu iki mes'elede iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci mes'elede birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Bildirildi ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Besmeleyi bazan Fâtiha ile okur, bazan onsuz okurdu. Işte her müctehid, iki halden kendine ulaşanı almıştır. Bunda, keşf sâhibi olan ve olmıyan büyükler ve avam için teşrî' vardır. O halde, namaza girdiği zaman gözünden perde kalkan ve kalbi ile Allahü teâlâyı müşâhede edene, gözünden perde kalkmamış avamın şiarı, alâmeti olan, Besmeleyi okumak münâsib olmaz. Gözünden, ya'nî kalbinden perde kalkmıyana ise, ismin sâhibini hatırlamak için, ismi söylemek uygun olur. Nitekim gâibden gelen bazı Rabbânî seslerde: «Beni göremezsen, ismimi söyle» vârid olmuştur. Işte biz, kalbi ile Onu gören, Besmele ile emr olunmaz beyanını buradan aldık. Yine buradan bazıları şiirinde şu elgazı ifâde etmişlerdir:

Zikr-i İlâhî ile günâhlar artar, [6]
Gözler de, kalbler de göremez olur,
Allahın zikri ise, her bir şeyden üstündür,
Zâtın güneşi için hiç batmak yoktur.

Bu sözümüzü kuvvetlendiren delillerden birisi de, Şiblînin (rahimehullah) sözüdür. Kendisine, ne zaman rahata kavuşursunuz? dediklerinde: «Allahü teâlâyı, bir zikredici görmediğim zaman» buyurdu. Ya'nî, çünkü zikr, ancak zikr olunanı müşâhede etmek hâli kapanınca, kalkınca, veya olmayınca, yapılır. O halde Şiblînin istediği, şühûddan başka şey değildir. Zira onda Rabbini müşâhede ve Ona kalble münâcâtla yetinip, Allah için, onda dilini zikredici bulmaz.

Kardeşim Efdalüddinden (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki: «Dil ile zikr, büyükler için de, avam için de meşrû'dur. Çünkü azamet perdesi hiç kimsenin önünden kalkmaz, peygamberlerin bile! Bu perde lâzımdır, lâkin incelir.» Bu güzel bir sözdür. Hiçbir kitabda bulunmaz.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlâyı zikr etmek iki çeşittir: Dil zikri ve huzûr zikri. Nitekim zikrin terki de, bunun gibi iki çeşittir. Gafletle terk, huzûr ve dehşet yönünden terk.

---

[6] = Bunda, günâhı çok olanın, Rabbine çok istiğfar etmesi, onu çok anmasına işâret vardır. Ancak ifâde sondan başa doğru alındığından anlaşılması zordur.

İki zikrin evvelkisi mefdul, ikincisi fâdıldır, ya'nî ikincisi daha üstündür. İki terkten birincisi mezmûm [kötü]. İkincisi mahmûd [iyi] dir. Şiblînin biraz önce açıkladığımız sözü, işte budur.

Ustâdım Aliyyül Mürsâfiden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinin zaifleri ve kuvvetlilerine teşrî' için, bazan namazda Besmeleyi söyler, bazan söylemezdi. Yoksa o (sallallahü aleyhi ve sellem) Rabbi ile, her ân huzûrda idi. Çünkü o, huzûrun oğlu, huzûrun kardeşi ve huzûrun imamı idi.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Namazda Allahü teâlânın huzûrunda durdukları zaman, Allahü teâlâ, büyüklere, sesli kıraati ve zikri emretmemiş olsaydı, bu huzûr ehline vâkı' olan umûmi heybetten, hiçbirinin dili bir kelime söyliyemezdi. Lâkin Allahü teâlâ, bazı vakitlerde, o büyüklere, dayanamıyacakları derecede tecelli ediyor da, Besmeleyi veya tekbiri sesli söyliyemiyorlar. O halde bu Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Unuttuğum [bıraktığım] sünnetim olur»** buyurduğu kısımdan olur.

Biri de, Şâfiînin eshâbından bazısının, kıraati, ihfâ, izhâr, tefhîm, terkîk, idgam ve benzeri kâidelere uyarak yapmak gerektir kavli ile, bazılarının da, Allahü teâlâya kemâl-i ikbâl ile münâcâttan insanı meşgul etmemesi için namazda bunlar gerek değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Kur'ânı seslerinizle güzelleştiriniz, süsleyiniz»** hadîsine uymaktır. Ya'nî Kur'ânın lâfızları ile sesinizi güzelleştiriniz, süsleyiniz. Yoksa Kur'ân, Kur'ândır, güzeldir, bir kimsenin onu güzelleştirmesi mümkin değildir. Çünkü kadîmdir ve Allahü teâlânın sıfatlarından bir sıfattır. O halde, güzelleştirmek, okunan Kur'ân için değil, okuma ve tilâvet içindir. Bununla beraber, bunu namazda da gözetmek, bu işin, kendilerini Allahü teâlâdan meşgul etmediği büyüklere mahsûstur. Bunu gözetmemek ise, kendilerini Allahü teâlâdan meşgul eden avama mahsûstur. Önceki ve sonraki insanların çoğunun hâli budur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, Fâtihayı ve Kur'ândan başka bir şeyi iyi okuyamıyanın, o kadar zaman ayakta durmalıdır kavli ile, Şâfiînin, o mikdar tesbîh okur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine raci' oldu. Birinci kavlin vechi, vârid olan mikdar kadar durmaktır. Fâtiha ve başkasını iyi okuyamıyanın, bunların yerine, tesbîh okuyacağı bize bildirilmedi. Bazıları, ittiba', hasene de dense bid'atten evlâdır demişlerdir. Bazan Kur'ânın okunmasında bir özellik bulunur ve ondan başka hiç bir zikirde bulunmaz. Nitekim daha önce de geçmişti ki, Kur'ân, Cem', toplama ma'nâsına gelen Karae sözünden türeme bir kelimedir. Bunun için kalbi, Allahü teâlâya karşı toplar. İkinci kavlin vechi ise, Allahü teâlânın: **«Rabbinin ismini anıp da namaz kılan...»** âyetinin

câmi' olduğu kavlin zâhiri ile kıyâstır. Zirâ zikrullah, ya'nî Allahü teâlânın ismini söylemek, çoğu zaman, kulun kalbini, Allahü teâlâya karşı toparlar ve Allahü teâlânın huzûrunda, kalbde Cem'iyyet hâsıl olması bakımından nerede ise, Kur'ân-ı kerîme ilhâk olur. İmam-ı Şâfiînin, namaz kılanın yapacağı zikri, Sübhânallahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallahü vallahü ekber'e tahsîsi, merfû' hadîste, bunun Allahü teâlânın en çok sevdiği söz olmasının bildirilmesidir.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, namaz kılan isterse farsça, isterse arabca okur kavli ile, Ebû Yûsûf ve Muhammedin, Fâtihayı arabca iyi okuyabiliyorsa, başka dille okuması câiz olmaz, iyi okuyamazsa, kendi dili ile okuması câiz olur kavli, ve diğer imamların, arabcadan başka dille kırâat, hiçbir şekilde câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi tafsîl, üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu kavilden, ictihadından dönmesi sahîh değilse, [ki bu ictihadından rücû' ettiğini Hasan-ı Kerhî bildiriyor], Allahü teâlâ, bütün dilleri bilir. Farsca okumamızın men'ine dâir bir haber de yok. O halde iş, müctehidlerin ictihadına kalmış olur.

SUÂL: Arabîden başka dille kırâat, Kur'ânı i'câz olmaktan çıkarmaz mı?

CEVÂB: İcâz, bu namaz kılanın ma'nâya nazar ile okumasından hâsıl olur. Çünkü o, Kur'ân-ı kerîmi farsça ile hiçbir mahlûkun böyle kelâm edemeyeceği derecede idrâk ediyor. Üçüncü kavlin vechi ise, şerîatin sâhibinden ve Eshâbından bize gelen ne ise, onun üzerinde durmaktır. Eshâbından hiçbirinin, Kur'ân-ı kerîmi, arabîden başka dille okuduğu bize bildirilmedi. Şerîatin sâhibinden de bunu bildiren bir nakil gelmedi. O halde bize ulaşan hâli ve haddi üzerinde durmak evlâ olur. Belki de, Ebû Hanîfe, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) birşey gördü ki, öyle buyurdu. Çünkü onun imamlığı ve celâleti, ya'nî önderliği ve ululuğu, delîlini görmediği şeyde hüküm vermesinden çok büyüktür.

Bir hanefîden duydum. Buyurdu: «Allahü teâlâya münâcât edilen huzûrda, bütün diller, Onun için birdir. Herbiri kendi dili ile ona münâcât eder.» Bunu, onların, sünnette bildirilen bazı zikirlerin tercemesinin cevâzı kuvvetlendirmektedir. Evet bunun ma'nâsı anlaşıldı. Ama, şerîatin sahibinin açmadığı kapıyı kimse açamaz. Âlimler sözbirliği ile bildiriyorlar ki, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ânı, bir başka dil ile tebliğ ettiği vâki' değildir. Ama indirilmiş olanda varsa o başka. Allahü teâlâ, Nahl sûresi kırkdördüncü âyetinde: «Kendilerine indirileni, insanlara anlatasın» buyurulması, bizim bildirdiğimizi olumsuz kılmaz. Çünkü indirileni anlıyan için beyan, anlatma, açıklama, bazan bir başka dil ile de olur. Bunun için Ebû Hanîfenin eshâbından bazısı, Ebû Hanîfenin, bu husûsta, İmameynin kavline rücû'u sahîhdir dediler.

Biri de, Ebû Hanîfenin, namazda Mushafdan okuyanın namazı bozulur kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin iki rivâyetinden birinde, namazı sahîh olur kavli, ve İmam Mâlik ve Ahmedin diğer rivâyetinde, bu farzda değil, nâfilede câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîf, üçüncüsü tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz kılanın kitaba bakmakla meşgul olması, onu Allahü teâlâya kemâl-i münâcâttan alıkoyar. Bu avâma mahsûstur. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâdan onu meşgul etmez. Bu büyüklere mahsûstur. Yahud onları namazı mükemmel yapmaktan alıkoyar. Lâkin, namaza bağlı olduğu için, âlimler bunda müsâmaha eylediler. Üçüncü kavlin vechi, nâfilenin, farzın hilâfına, terkinin câiz olması sebebi ile, daha hafîf olmasıdır. Böylece âlimler, insanı Allahdan meşgul eden şeyin terkinde ihtiyât eylediler.

Biri de, Ebû Hanîfenin, imam olsun, cemâ'at olsun, âmin kelimesini sesli söylemezler kavli ile, İmam Ahmed ve Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, imam ve cemâ'at âmin'i sesli söyler kavli ile, İmam Mâlikten, cemâ'at sesli söyler, imam hakkında ise, tercîhsiz iki rivâyet vardır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Âmin sözünün Fâtihadan olmamasıdır. Sesli okunursa, avamın, bunu Fâtihadan olduğunu anlama, sanma ihtimâli vardır. Bunun için, bu kavlin sâhibine göre, sessiz söylemek evlâ olur. Ama bunu bilmiyen pek az bulunur. Yoksa imama uyanların hepsi, bunun Fâtihadan olmadığını bilirler. Eshabın hepsi böyle olduğunu bilirlerdi. Onun için sesli söylemede bir beis yoktur. Bazan da namaz kılan, âmin deme zamanında huşû' bakımından çok kuvvetli olur ve kalbi ile âmin demekle yetinir. İkinci kavlin vechi, sesli olarak âmin demede, yalvarmanın izhârı ve sırât-ı müstakîme hidâyet için yaptığı düânın kabûlüne ihtiyacı vardır. Üçüncü kavlin vechi, cemâ'at, huşû' bakımından, âdet olarak, daha hafîfdir. Çünkü ilâhî yardım önce imama iner, sonra ona uyanlara akar ve cemâatin farklılığı miktarınca, üzerine ağırlık ve haşyet vâkı' olur. Bunun için, önceki iki rivâyetin birinde imama hafîflik, kuvvet ve kemâline haml edilmesi bakımından diğerinde ona teşdîd vardır.

Biri de, Uç imamın kavli ve Şâfiînin iki kavlinden ercah olanına göre, ilk iki rek'atten sonraki rek'atlerde Fâtihadan sonra zamm-ı sûre okumak sünnet değildir kavli ile, Şâfiînin diğer kavlinde, Müslimin bu husûstaki hadîsiyle sünnettir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ilk iki rek'atten sonra, insanların özünün, Allahü teâlânın huzûrundan, çoğunlukla çıkmasıdır. İmam bu iki rek'attan sonra sûre okursa, geçim ve diğer hallerini hâtırlıyarak, o huzûrdan çıkmış olduğundan, Allahü teâlânın huzûrunda rûhsuz cesed gibi durmuş olur. O zaman namazı da kabûl olmaz. İkinci kavlin vechi, Fâtihadan sonra zammı sûre okumak, Müslim Sahîhinde

sâbittir. Bu, İmam kıraât ile namazı uzattığı zaman, huzûr ve huşû'u artan büyüklere mahsûstur. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bazan avamın hâlini gözeterek, iki rek'attan sonrakileri uzatmazdı ve ümmetine teşrî' olarak büyüklerin hâlini gözeterek, bazan da uzatırdı. Ey kardeşim, kıyâmı uzatmak, rükû' ve secdeleri uzatmaktan, mutlaka efdaldir diyenin sözünün hakîkatini buradan anlarsın. Aksi de böyledir. Çünkü bu, iki kimse hakkındadır. Rükû' ve secdelerde vâki' olan tecellîye dayanamıyacak halde olanın, rükû' ve secdelerde rûhu çıkmaması için, kıyâmda uzun süre kalması efdal olur. Rükû' ve secdelerde vâki' olan tecellîlere katlanabilen kuvvetliler ise, buralarda uzun kalırlar. Allahü teâlâ, bu açıklamayı yapan imamlara rahmet eylesin! Zirâ onların mezheblerinde olanlardan biri, kıyamda uzun sûre kalmak mutlaka efdaldir diyen, avam için demiş, rükû' ve secdeler uzun olmak efdaldir diyen, büyükler için söylemiştir.

Bunu şöyle açıklarız: Kıyâm, rükû'a göre, rükû' da secdelere göre uzaklık yeridir. O halde kul, kıyâmda, Rabbine münâcâtı, Onun kelâmı ile uzun ederse, huzûr-i ilâhîden ona, ta'zîm ve heybet şimşeği zâhir olur ve bunun için iğilir. Allahü teâlâ ona rükû'u ihsân eder. Rükû'a varınca, ona Allahü teâlânın azametinden, kıyâmdaki münâcâtı esnasında vâki' olandan daha kuvvetli bir şey tecellî eder. Allahü teâlâ, ona, secdelerde tecelli edecek azametinin tecellisine katlanmağa hazırlanması için, başını rükû'dan kaldırması ile rahmet eder. Rükû'dan bu baş kaldırma olmasaydı, cismi eriyebilir ve secdelere dayanamazdı. Sonra secde edip, bu halde iken kendisine, rükû'dakinden daha kuvvetli ve büyük bir tecellî olunca, Allahü teâlâ, ona, rahmet olarak, başını secdeden kaldırıp, iki secde arasında rahatlaması ve ikinci secdedeki tecellînin azametine katlanmağa katlanabilmesi için oturmasını emr eder. Bu, Allahü teâlânın husûsî tecellîlerindendir. Zirâ ikinci secdedeki tecelli, birincisinden büyüktür. Üçüncüsündeki de böyle büyüktür... ilâ nihâye. Bunun için, Şerîatin sâhibi, hakikî namaz kılana, rahmet olarak, secdeden başını kaldırdıktan sonra dinlenme oturmasını sünnet eyledi. Eğer ikinci secdeden başını kaldırır kaldırmaz, istirahat için oturmağı değil, hemen kalkmağı emretseydi, dayanamazdı. Bu hüküm, hakikî namaz kılan içindir. Ama şekil olarak, âdet olarak namaz kılan, bildirdiğimiz şeylerden birini tatmaz. Onun için, Şerîatin sâhibinin yaptığına katlanarak, Onun yaptığı gibi yapmak yetişir.

Ustâdım Abdülkâdir-i Deştûtî'den (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlânın rahmetindendir ki, kulunu, kendi huzûrunda, namazda, uzun kıraât ile çok kıyamda durmak ve rükû' ve secdeleri uzun yapmak ve kıyamı kısa yapmak arasında serbest bıraktı. O halde, Allahü teâlânın huzûrunda, rükû' ve secdeleri uzun yapamıyan, kıyâmı uzun, rükû' ve secdeleri kısa yapmakla memurdur. Yakınlık makâmı olan rükû ve secdelerde uzun süre kalabilen ise, rükû' ve secdeleri uzun yapmakla memurdur. Bu da, Rabbine uzun zaman münâcâtla ni'metlenmesi, şeref-

lenmesi içindir. Ve bunu büyük bir ni'met bilerek, o zaman, onun için, kendine ve din kardeşlerine dua etme vakti olur. Ayrıca, hayâtından da, kalbini Rabbine karşı toplamağa sebeb olur. Bir defasında, kalbimde, Allahü teâlânın heybeti öyle yerleşti ki, Allahü teâlâdan, bunun örtülmesini istedim. Öyle oldum ki, ne zaman Onu, huzûrunda dururken, yahud rükû' ve secdede iken ansam, kalayın ateşte erimesi gibi, kemiklerimin eridiğini hisseder ve Allahü teâlâdan, dayanamadığım için, rahmet olarak, bunu benden kaldırması için, bir perde ile bu hâlin örtünmesini isterdim.

Kardeşim Efdalüddinden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Kula, Allahü teâlâyı müşâhededen örtü, perde gelmesi, dayanamıyanlara rahmet, ârîflere ise azâbdır. Çünkü dayanamıyanlar perdelenme zamanında rahatlarlar, ârifler ise azâb çekerler.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Kalbine rükû' ve secdelerde dünyâ düşüncesi gelmek, Allahü teâlânın mü'min kuluna rahmetidir. Çünkü bu huzûr, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vârislerine, Kabe kavseyn huzûruna yaklaşmadır. O halde herkes orada çok duramaz, yahud bu huzurda kulun rükûnlerine verilen tecelliye herkes dayanamaz. Allahü teâlâ, bir kuluna bu huzûrda rahmet etmek murâd edince, dünyadan, mahlûkattan kalbine birşey getirir. Çünkü mahlûkatta, bu azameti müşâhededen perdelenmek kokusu vardır. Bu düşünce, kalbe getirme olmasaydı, kemik ve eti erir, mafsalları [eklem yerleri] kopar, yahud tamamen helâk olurdu. Nitekim Seyyid Abdülkadir-i Geylânînin (radıyallahü anh) talebesinde olmuştur. Şöyle ki, secde etmiş ve helâk olmuştur. Hattâ eriyip, toprak üzerinde bir damla su olmuştur. Abdülkâdir-i Geylânî onu bir pamukla almış ve toprağa gömmüş ve: «Sübhânallah, kendisine olan tecellî ile, aslına rücû' etti» buyurmuştur.

Bu anlattığımızı kuvvetlendirenlerden birisi de, bazı yollarla bildirilen Mi'rac hadîsleridir. Şöyle ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlânın husûsî huzûruna dâhil olunca, Allahü teâlânın heybetinden titrer ve hafîf bir rüzgârın kandili, mumu, söndürmeyip, sağa sola yalpalattığı gibi, bir hâlde duramazdı. O anda, Ebûbekrin (radıyallahü anh) sesine benzer bir ses işitti: «Ey Muhammed dur, Rabbin salât ediyor.» diyordu. Halbuki, Allahü teâlâyı, bir şânı diğer şânından meşgul etmez. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu ses ile rahatladı ve kendinde bulduğu korku, ondan gitti ve bundan sonra: «Allahü teâlâ ve melekleri sana salât eder» kelâmının ma'nâsını anladı ve bunu hatırlar oldu. Bu sesi duyması, insanların, Allahü teâlânın tecellilerine dayanmada en kuvvetlisi olduğu halde, ona takviyye ve kuvvet oldu. Çünkü o, huzûrun çocuğudur, huzûrun imamıdır, huzûrun kardeşidir ve Allahü teâlânın azametini bilenlerin en büyüğüdür.

Ustâdım Abdülkâdir-i Deştûtîden (rahimehullah) duydum. Buyurdu:

Kulun Allahü teâlâ ile ünsiyyette olması, Allahü teâlâ ile kulu arasındaki ayrılığın kalkması ile değil, ancak hakîkat itibârîyle Ondan olana ünsiyyet peyda etmesidir, hakîkat itibâriyle Onunla olmak değildir. Amellerinin ve Allaha yaklaştırıcı işlerin nûru ile ünsiyyet gibi. Çünkü huzûrun husûsiyyetlerinden biri heybetin, hareketsizliğin ve tazimin takrîbi, yakın olması, ve Allahü teâlâya delîl bulamamaktır. Delîllerle Allahü teâlâya yaklaştığını söyliyen, yakınlık huzûrunun ne olduğunu bilmiyendir. Belki yetmişbin perde arkasındadır.

Ustâdım Aliyyül mürsafiden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Namazda uzun zaman ayakta durmak, ârife, kılıçla boynunu vurmaktan zordur. Çünkü kıyâmda, hicâbdan, kibirden ve Allah için eğilme olmamasından bir koku vardır. O halde büyüklerden birinin kıyâmı uzun ettiği sana ulaşırsa, bil ki, rahmet olarak, zaifler için bir teşrî'dir. Yoksa bizim Sahabenin, Tabiînin ve mücteheid imamlarının büyüklerine itikadımız şöyledir ki, onların makamları, kesin olarak, diğer evliyânın makamlarından büyüktür. Rükû' ve secdeleri uzun yapmağa güçleri yettiği halde, kıyâmda kimi Kur'ân-ı kerîmin üçte birini, yahud yarısını, yahud dörtte üçünü veya hepsini bir rek'atta okurdu:

Ustâdım Şeyh Ahmed-i Satîhdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Allahü teâlânın evliyâsından hicâb ile rahmet olunanlar vardır. Eğer Allahü teâlânın azameti ona keşf olsaydı, Allahü teâlânın huzûrunda hiçbir zaman duramazdı. O dünya işlerinde uyanıktır. Allahü teâlânın azameti hâzır olunca, cezbeye kapılır. Meczûb olur. Birşey yapamaz olur. İnsanlar onu, dünya işlerinde uyanık, şuurlu görürler ve bir rek'at namaz kılamaz görünce şaşarlar. Bunun üzerine, bu halden ayılınca, namaz kılmağa gücü varsa, namazın kazâsı gerekir mi? dedim. Evet, bu vâcibdir buyurdu. Bunu bil, bunda düşün. Çünkü bir kitabda rastlamayabilirsin. *Sâdık bir şeyhin elinde, namazda, Rabbinle huzûrda olma makamını elde etmeğe çalış.* Bildirdiğimiz şekilde bir namaz kılmadan dünyâdan çıkmaktan sakın! Ârîflerin hallerini duyunca, başını sallamakla yetinme! Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

Birî de, imamların, namaz kılan sesli okumanın sünnet olduğu, ya'nî lâzım geldiği yerde sessiz, sessiz okumanın icâbettiği yerde sesli okursa, namazı bozulmaz ittifakı ile, İmam Mâlikin bazı eshâbından bildirilen, bunu kasden yaparsa, namazı bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bunun men'ine dâir sarîh bir hadîsin bildirilmediğidir. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Bizim yaptığımız gibi yapılmıyan her amel merdûddur,» ya'nî kabûl olunmaz, umûmi hadîsidir. Bilhassa kasden yaparsa! Çünkü bu, şerîatin sâhibine muhâliftir. Muhalefet kırâat edenin vuslatının inkıtâıdır, kesilmesidir. O halde, o kırâat eden, namazın ma'nâsını kaçırmıştır ve sanki namaz kılmamış gibidir.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, sesli okunan namazlarda, yalnız kılanın sesli okuması müstehabdır kavli ile, İmam Ahmedin, bu müstehab değildir kavli, ve Ebû Hanîfenin, serbesttir, isterse sesli okur ve kendi okuduğunu dinler, isterse başkasına duyuracak kadar sesli okur, isterse sessiz okur kavlidir. Birincisi teşdîddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, münferid, ya'nî yalnız kılanın, kırâati esnâsında kendisine tecellî eden azamete katlanma kuvveti olduğuna hamledilir. Büyük âlimler, veliler böyledir. Bunun için cehrî, sesli okurlar. İkinci kavlin vechi, buna dayanamamasıdır. Heybetin şiddetinden sesli okuyamaz. Üçüncü kavlin vechi, sesli veya sessiz okunmasına dâir, bir şeyin vârid olmamasıdır. Böylece iş, namazı kılanın kudret ve ihtiyârına bağlı oldu.

SUÂL : Bazı namazlarda olmadığı halde, bazılarında sesli okumanın hikmeti nedir? Bir de, sesli okumanın sadece ilk iki rek'atta olması nedendir?

CEVÂB : Bu, biraz önce bildirdiğimiz gibi, bu namazda, bir rek'atta veya iki rek'attaki tecellînin ağırlığına veya hafîfliğine bağlıdır. Gündüz tecellisi, gece tecellîsinden ağırdır. Eğer meselâ Allahü teâlâ, öğle ve ikindi namazlarında, kuluna, sesli okumağı, yüklese, ondaki tecelli daha ağır olduğu için, bu, tâkat getirilemiyen bir teklîf olurdu.

SUÂL : Cum'a, sabah ve iki bayram namazları gündüz kılınır. Buna rağmen, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) imam olduğu zaman, bunlarda sesli okurdu. Imama uyan da sabahleyin sesli okuyor? Bunun hikmeti nedir?

CEVÂB : Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) sabah namazında sesli okurdu. Çünkü onun, ya'nî sabahın vakti geçittir. Bir yüzü gündüze, bir yüzü geceye bakar. Geceye bakan yüzü, onda sesli olarak kırâat edilmesidir. Gündüze bakan yüzü ise, fecrin doğmasından itibâren oruclunun, artık birşey yememesinin şart olmasıdır. Çünkü o, kulun, ölümün kardeşi olan uykudan sonra, gündüz kılacağı namazlardan ilkidir. O zaman insan sanki yeni yaratılmış, yenîden olmuş gibidir. Böylece kuvveti çok olur. Ona iş, çalışma, san'at yorgunlukları, günâh, gaflet, nefsin kemirme güçsüzlükleri karışmamıştır. Bunun için sesli okumağa gücü yettiği ve melekler gibi, rûhâniyyetinin cismine gâlib olmasından ötürü, sabah namazında sesli okumak emr edildi. Üstadım Abdülkâdir-i Deştûtîden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlâ, san'at ve meslek sâhiblerini, gündüzün olan şuhûdünün kemâlinden örtmeseydi, hiç birisi meslegini yapamaz, işiyle uğraşamaz ve insanların ihtiyâcları karşılanamazdı. Bunun için, onlara rahmet olarak, gündüz namazlarında sessiz okumağı

teşrî' eyledi. Gündüz hicab olmadığı halde, iş ve mesleğine devam edenler, ancak evliyâdan bazılarıdır.

Cum'a ve bayram namazlarında imamın ve mesbûkun namazına gelince: Bunlarda sesli okumakla emrolundu. Bu iki namazda çok insan bulunmakla, onlara yakınlıkla sesli okumağa gücü yeter. Cum'a ve bayram namazlarında kalbe vâki' olan tecelli üzerine, halkın şuhûdüne gelen perdelenme ile buna kuvvet bulur. Yahud da, Allahü teâlâ, bu iki namazda, *insanlara imam olmakta, kendine uyanlara Rabbinin kelâmını, tekbirini, tehlîlini ve benzeri ancak ehline şifâhi olarak anlatılabilen sırları duyurmakta vâsıta olan imama, şerîatin sâhibinin nâibi olmak bakımından kuvvetle imdad eder.* Mesbûk ise, imamdan imdâd görmektedir.

SÜÂL: *Yatsının son iki, akşamın son rek'atında sessiz okunmasının* hikmeti nedir? Halbuki bu iki namaz gece namazıdır ve gece namazlarında tecelli hafiftir.

CEVAB: Bu, ümmetin zaiflerine rahmettir. Zirâ, perdelenmiş kalblere önce hafif, sonra ağır olmak, *Allahü teâlânın tecellisinin şânındandır.* Şöyle ki, Allahü teâlâ'nın azameti, kalblerine birbiri ardından keşf olmaktadır. Bunun için, ikinci rek'attaki tecelli, birinci rek'attakinden ağırdır. Her rek'atta böyle artarak devam eder. O halde, Allahü teâlâ, onlara, akşamın üçüncü, yahud yatsının son iki rek'âtında sesli okumağı teklîf etseydi, kendilerine vâkı' olan dayanılamıyan tecelli sebebiyle, bunu yapamazlardı.

SUÂL: Akşamın üçüncü, yatsının üçüncü ve dördüncü rek'atlarında *vâkı' olan ağır tecelliye dayanabilen kimse hakkında hüküm nedir?*

CEVÂB: Bundaki hüküm, sünnete uymaktır. Çünkü şerîatin sâhibi, bunu, tecellinin ağırlığı ve hafifliği için zabt eyledi. Çünkü muteber olan, birkaç kişi değil, insanların çoğunun hâlidir. Namaz kılana, ağır tecelli, *gizli okuduğu rek'atlarda hâsıl olur ve ona katlanır.* Bunun için sünnete uyarak ve güçsüzlüğünü izhâr ederek, sessiz okumak edebdendir. Tecellî ve heybetin ağırlığından bildirdiğimizi kuvvetlendiren delillerden biri de, kul, Allahü teâlânın huzûrunda ne kadar uzun dursa, tecellî ve heybet o kadar artar. Dünyada ise, bunun aksidir. Bir köle, sultanın huzurunda ne kadar çok dursa, Sultanın heybetinin hafifliğini gösterir. Üstâdım Aliyyülhavas (rahimehullah), Allahü teâlânın, el-Mütekebbir kavlinin ma'nâsında bildiriyor: Allahü teâlâ, kendini Mütekebbir diye isimlendiriyor. Bu da, mü'min kulunun kalbinde, peyder pey tekebbür ettiği, büyüklüğünü izhâr ettiği içindir. Ya'nî kalbinden perdeyi kaldırdığındandır. Allahü teâlânın zâtında tekebbür etmesinden değildir. Çünkü Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları, noksanlık kabûl etmediği gibi, fazlalık da kabûl etmezler. Fazlalık ve noksanlık, Allahü teâlânın huzuruna yakınlık ve uzaklığına göre,

kulun şühûdünde olmaktandır. Kulun şühûdü, ışıkta kendi gölgesine benzer. Işığa ne kadar yaklaşırsa, gölgesi o kadar büyür. Uzaklaştığı kadar da küçülür.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlânın, kullarının kalblerine tecellisi, farz ve nâfile namazlarda, büyüklere ve avama hep bir hal üzere bulunmaz. Allahü teâlâ, bazan avama ve büyüklere, sesli okudukları zaman dayanamıyacakları şekilde tecelli eder. Bunun için, Allahü teâlâ, bazı namaz ve zikirleri sesli söylememekle kullarına rahmet etti. Eğer Hak teâlâ, bu tecellînin ağırlığı ile beraber, onlara cehrî okumağı emr etseydi, ona dayanamazlardı. Bilhassa ârîflerin büyüklerinden, perdeleri kalkıp, Allahü teâlânın celâlini ve azametini müşâhede edenler için. Biraz önce akşam namazının ve yatsının ilk iki rek'atlarında, *Cum'a ve bayram namazlarında cehrî okumanın hikmeti* geçmişti. Bu da geceleyin tecellînin hafif olması idi. Cum'a ve bayram namazlarında, cemâ'atin çokluğu sebebi ile, insanlara ünsiyyetin fazla olmasından ötürü, ârife yalnız kıldığı zaman vâki' olan inkişâf gibi, Allahü teâlânın azametinin keşf olunmamasıdır. Bunun gibi, Cema'atle namaz bahsinde, bâtında meşrû' olmasının esası, namaz kılanların Melik-ül mülûkün huzûrunda durup, meliklerin, sultanların boyunlarının eğildiği bu huzûrda, bazılarının bazılarına ünsiyyetlerinden korkmalarıdır. Cemâ'at olmasaydı, yalnız olarak, Allahü teâlânın huzûrunda durmağa tâkat getiremezdi. O halde cemâ'atle namaza teşvîk ve tergîb, bu namazı, bir şeyini unutmadan tamamen yerine getirmek için, bu ümmete rahmet ve şefkatten verildi.

SUÂL: Gündüz tecellilerine dayanabildikleri halde, güneş tutulması nemazında büyüklerin sessiz okumasını niçin söylediniz?

CEVÂB: Onda korkutma olduğu için, büyüklerde, avam gibi, gizli okumakla emr olundular. Çünkü güneş tutulması, Allahü teâlânın, kullarını korkuttuğu âyetlerinden, alâmetlerinden biridir. O halde, onda, gündüz tecellîsinden artık birşeye daha ihtiyaç vardır. Aynı şekilde, büyükler, ümmetlerine, ağlama, korku ve Allahdan haşyette teşrî' ile memurdurlar. Kalblerinde, bu, vâkı' olmasa da, onların eshabını bunun üzerine onlara tâbi' kılmak için bu halde olunuz demektir. Abdullah bin Ömerin (radıyallahü anhümâ): «Ağlayamazsanız, zorla ağlayınız» sözü buna yorumlanır. *Ya'nî etba'ı olan ârifler içindir.* Mutlak değildir. Anlamış oldun ki, güneş tutulması namazında, büyüklere sesli okumanın teklîf edilmemesi, gündüzün kalblerine tecellî edene ilâve olanın büyüklüğü içindir. Buradan ay tutulması namazında cehri okumanın hikmeti bilinmiş olur, her ne kadar o da, Allahü teâlânın kullarını korkuttuğu âyetlerinden, işâretlerinden ise de. Ama bu gece olmaktadır. Gecenin tecellîsi ise, gündüz tecellîsine göre hafiftir, yahud ay tutulmasındaki âyetin, alâmetin, güneş tu-

tulmasındakinden zaif olmasıdır. Çünkü ay, keşif sâhiblerine göre, ışığını güneşten almaktadır, güneş aydan değil. Aynı şekilde, Allahü teâlânın tecellîsi geceleyin lütf iledir. Bunun delîli, gecenin ikinci yarısı için Allahü teâlânın buyurduğu: **«İstiyen yok mu, istediğini vereyim; tevbe eden yok mu, tevbesini kabûl edeyim; istiğfar eden yok mu, mağfiret edeyim; derdi olan yok mu, derman vereyim!»** hadîs-i kudsîdir. Kullarına böyle buyurması, ancak onları kendi hitabına hazırladıktan, gizli - açık ona yalvarmalarından sonradır.

Ustâdım Abdülkâdir-i Deştûtîden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Hak teâlânın bu dünyadaki azametle tecellisi, lutf ve rahmetle karışıktır. Eğer Allahü teâlâ, sırf celâli ile tecellî etseydi, kimse tahammül edemezdi.

SUÂL: Yağmur yağmaması gibi şeyler Allahü teâlânın kullarını korkuttuğu şeyler olduğu halde, yağmur düası namazında imamın sesli okumasının hikmeti nedir?

CEVÂB: Bunda sesli okumak, Allahü teâlâya karşı tezellül ve alçalmanın izhâr edilmesidir. Aynı zamanda, insanlar suya muhtaçdırlar, su olmayınca muztar durumdadırlar. Muztar durumda olanın, hâcetini istemek için, sesini yükseltmesinde ve bundaki ma'zeretinden dolayı, hacetini elde etmek sebeblerine yapışmasında bir zorluk yoktur. O, hâkim döğdüğü zaman, bağırıp imdâd istiyen kimse gibidir.

Ustâdım Allyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: İnsanların çoğunun kalbleri, geçim derdi ile meşgul olmasaydı, gündüz namazlarında kalblerine tecellî eden Allahü teâlânın haşyetinin azametinden düşüp ölürlerdi.

SUÂL: Gece ve gündüz cenâze namazlarında, gece de cehrî okumaz diyene göre, sesli okunmak istenmeyişinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Cenâze namazında, imamın ve yalnız kılanın, cema'at gibi sessiz okuması, ölüye karşı olan şiddetli üzüntüleri, ölü sâhibinin büyük acılarına katıldıkları, ölümü hatırlamaları, kabir ve sonraki korkuları düşündükleri içindir. Bunun için, cenâze ile giderken, yürüyenlere rahmet olarak, susmak sünnet oldu. Eğer şerîatin sâhibi, sesli okumağı veya zikri, onlara yükleseydi, bu onlara meşakkatli, zor gelirdi. O ise, ümmetine zorluk buyurmaktan berîdir. Alimlerimiz, insanların kalblerinin ölüyü, ölü sâhibini düşünmeyip, dünya ehlinin hikâyelerini anlattıkları, hattâ cenâze ile oldukları halde birinin güldüğünü görünce, cenâzenin önünde, yüksek sesle zikredenlere ma'nî olmada kolaylık göstermişlerdir. İnsanların bu hâle düştüklerini görünce, insanlara zikr etmelerini takrîr ettiler. Bunun, böyle bir yerde, boş konuşmaktan iyi olduğunu gördüler.

Kardeşim Efdalüddînden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Cenâze ile yürümede sükût sünnettir. Çünkü Allahü teâlâ, oradakilere kahr ile tecellî

etmektedir. Öyle ki, kâmil bir mü'min konuşamaz. Bunun için, onlara sükûtla emrolunmak, Allahü teâlâdan onlara bir rahmettir. Muhakkak ki, Allahü teâlâ insanlara raûf ve rahîmdir, ya'nî çok şefkatli, çok merhametlidir. Bunu bil ve sana söylediklerimin hepsini iyi düşün. Çünkü çok güzel bilgidir, kitablarda bulunmaz.

Biri de, Imamların, rükû' tekbîri meşrû'dur ittifakı ile, Sa'îd bin Cübeyr ve Omer bin Abdülazîz'in: «Iftitah tekbîrinden başka tekbîr yoktur» sözleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, ya'nî mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, tekbîr, Allahü teâlânın huzûruna her çıkışta matlubdur, iyidir. Şübhe yoktur ki, rükû'daki huzûr, kıyâmdaki huzûrdan, Allahü teâlâya yakınlık huzûruna daha yakındır. Sanki namaz kılan, namazdaki ilk hâli gibi, yeni bir adım daha ileri atıyor. Bu avama yahud her an yeni makamlara yükselen büyüklere mahsûstur. Nitekim hazreti Saîd ve Ömerin (radıyallahü anhümâ) yakınlık mertebelerinde ilerlemiyen büyükler hakkındadır. Yahud bir hadde kadar varmış ve Allahü teâlâ, zâtında ziyâdelik kabûl etmez bilenler içindir. O halde, daha namazın başında, kendilerine Allahü teâlânın kibriyâsı zâhir olanlar; huzûrları, namazın sonuna kadar devam edenlerdir. Herkesin bir görüşü, vechi vardır.

Biri de, Imam Ebû Hanîfenin, rükû' ve secdelerde tumâninet [uzvların hareketsiz olması] vâcib değil, sünnettir kavli ile, üç imamın, bu iki yerde tumâninet vâcibdir kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanların çoğunun, rükû' ve secdelerde kalblerine vâki' olan tecellîye dayanamamasıdır. Onlardan biri, orada itmi'nan bulursa, yanar. İkinci kavlin vechi, büyükler, Allahü teâlânın azametinden devamlı gelen tecellilere dayanabilirler. O halde birincisi, zaif olanları, ikincisi kuvvetli olanları öngörmektedir. Herbirinin ehli vardır.

Biri de, üç imamın, rükû' ve secdelerde tesbîh sünnettir kavli ile, Imam Ahmedin, birer defa tesbîh vâcibdir kavlidir. Tesmî'de ve iki secde arasında düada da söz böyledir. Ancak, ona göre, bunu unutarak terk ederse, namazı bozulmaz. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz kılana, rükû' ve secde hallerinde, tecellî eden Allahü teâlânın azameti ve bunun karşısında tam bir alçalmanın, ya'nî Allahü teâlânın karşısında küçülmenin hâsıl olması ve bunun için, namaz kılanın bedeni ve kalbi ile, tesbîhe ihtiyâcı kalmamasıdır. Ayrıca demişlerdir ki, ma'sûm olmıyan kimsenin tesbîhi, yaralamadır, ayıblamadır. Ya'nî bu, Cenâb-ı Hakka bir noksanlık getirme düşüncesini gerektirebilir. Böyle bir noksanlık var veya muhtemeldir ki, hak teâlâyı ondan tenzîhe çalışıyor düşüncesine yol açabilir. Bu büyüklere mahsustur. Ikincisi ise, noksanlık lahık olma düşüncesi olabilen ve Allahü teâlâyı bundan tenzîhe ve berî kılmağa muhtâc olan avama

mahsûstur, bu onlarca karar kılınmış olmasa da böyledir. Böyle olanlara düşünce ve vehîmlerini bu tesbîh ile koğmaları için vâcib olur. Büyükler böyle değildir. Onlardan biri, Sübhânallah dediği zaman, Allahü teâlânın isimlerini okur gibi söyler, avamda hâsıl olan vehmi gidermek şeklinde değil. Bazan büyüklerde de, avam gibi, çok zayıf bir vehim bulunabilir. Bunun için onun hakkında tesbîh, vâcib değil müstehab olur. Bununla çok zaif olan o vehmi de, Allahü teâlânın tenzîhinde yok eder. Bu çok azın dışında, ancak peygamberler (aleyhimüsselâm) kalırlar.

SUÂL: Ummetin büyüklerinden olsun veya diğerlerinden olsun, rükû' edenin, Sübhâne Rabbiyel azîm, ve secde edenin, Sübhâne Rabbiyel a'lâ demesinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Bunun hikmeti, rükû' edende, rükû'da tekebbürden bir şey kalmış olmasıdır. Bu bir şey, ya'nî biraz büyüklük, onu, Allahü teâlâ için, tam hudû', yanî alçalmadan hâric tutar. Ve o sanki, kendinde ve görünüşünde kalan bu azamet büyüklük kalıntısından onu tenzîh ve berî kılmağı kasd eder. Ya'nî muhakkak ki, azamet bir olan Allahü teâlâ içindir. Benim ondan hiçbir nasîb ve payım yoktur demek ister. Secde eden ise böyle değildir. O sübhâne Rabbiyel a'lâ der, azîm demez. Çünkü onda azametten, büyüklükten birşey kalmamış, kendini en aşağı duruma indirmiştir. Hattâ ârif, secdeye varınca, kendini yerin en dibinde düşünür. Bunu bil!

Biri de, imamların, rükû'da ellerini dizlerin üzerine koyması ve rükû'daki tesbîhleri üç yapması hakkındaki ittifakları ile, İbni Mes'uddan (radıyallahü anh) bildirilen, oyluğunun üstüne koyardı kavli ile, Sevrîden bildirilen, imam olduğu zaman beş defa tesbîh okurdu ve bunu, kendine uyanların üç kerre tesbîhi rahat etmeleri için yapardı. Birinci mes'elenin birincisi teşdîddir. İkincisi ise o husûsta tahfîfdir. İkinci mes'elenin birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bu iki mes'elenin de vechi açıktır. Tevcîhe muhtâc değillerdir.

Biri de, üç imamın, rükû'dan kalkınca bir mikdar dik durmanın vâcib olduğu kavli ile, Ebû Hanîfenin, vâcib değildir, rükû'dan doğrulmadan secdeye inmek câizdir, fakat mekrûhdur kavlidir. Birincisi teşdîddir; büyüklere mahsûsdur. İkincisi tahfîfdir, avâma mahsûstur. Böylece mes'ele, mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun izâhı şöyledir: Kul, rükû' ve secdelerdeki, bir öncekine nisbetle, yakınlık mertebesine kavuşunca, tecellînin ağırlığına katlanabiliyorsa, uzaklık ve perde arkasında olmak yeri olan hâle dönmesinde ne fâide vardır. Eğer kalbine dâimî gelen tecellîlere katlanıyorsa, yakınlık yerinden kalkmada bir fâide olmaz. Hattâ bazı imamlar, zaiflerin hâlini gözetip, rükû'da itmi'nân, rükûdan ve secdeden kalkınca itidâl [bir an durmak] olmayınca, namaz bozulur dediler. Bu da şöyle açıklanır: Çünkü zaif olan kimse, yakınlık huzûrunda uzun zaman kalmağa dayanamadığından, şerîatin sâhibi, uzaklık yeri olan bir önceki hâle dönmesi-

ni, rahmet olarak emretti. Böylece kalbi rahatlar ve bununla secde ve rükû'daki tecellînin ağırlığına katlanabilir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Kavme ve secdeden sonra itidâl, zaif olanları, rükû ve secdelerdeki tecellînin ağırlığının zorluğundan rahatlatmak içindir. Hattâ bazı imamlar, Hak teâlânın dâimî tecellîlerine dayanabilen büyükler için, rahmette titizlik, mübâlağa gösterip, bu esnalarda tam dinlenebilmeleri için, itidali uzun yapmalarını emrettiler. Nitekim bazıları da, yine büyükler için rahmette mübâlağa edip, itidalde uzaklık olduğu için, itidâlde tumâninet olmamasını emrettiler. Çünkü daha yükseğini tatmış ve Allahü teâlânın huzûrunda yakınlığın lezzetini almıştır. Nitekim bazı imamlar, bunda orta halde olmasını buyurmuşlar ve orada, orası için vârid olan zikrin yapılması kadar kalır demişlerdir. Bunlar tahfîf, teşdîd ve vasat mertebeleri olup, insanların büyük ve küçüklerinin makamlarına göredir.

Ustâdım Abdülkâdir-i Deştûtîden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Bazı âlimler, itidâlin [ya'nî ta'dili erkânın] uzun olmasını söylemeseydi, avam, Allahü teâlâ ile huzûrda olunca, hiçbirinin itidalsiz secdeye inmesi mümkin olmazdı. O halde, itidâlin uzun olması, rükû' ve sücûd hallerinde kendilerine vâkı' olan tecellînin azametinin ağırlığından biraz dinlenmek için, onlara rahmet olarak verilmiştir. Rükû'dan sonra kalkmak olmasaydı, onlardan hiçbiri, önlerinde olan birinci ve ikinci secdelerde, kendilerine tecellî edecek azametin ağırlığına dayanamazdı.

Ustâdım Aliyyülmürsafiden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: İtidâlin, ya'nî ta'dil-i erkânın uzun olması avama ni'met, büyüklere azâbdır. Mürîd, rükû' ve secdelerin uzunluğundan sızlandığı gibi, ârif de, itidâlin uzunluğundan yakınır. Bunun için mürîd, başını rükû' ve secdelerden kaldırmak, ârîf ise, rükû' ve secdelere inmeği arzû eder. Çünkü itidâlde onun perde arkasına gitmesi vardır, bu ise onun için en şiddetli azâbdır. Hattâ Şiblî hazretleri: «Yâ Rabbi, bana birşeyle azâb edersen, seni müşâhededen önüme perde indirmekle azâb etme!» derdi.

Kardeşim Efdalüddînden (rahimehullah) duydum. Buyurdu: «Rükû' ve secdelerde, uzun tumânînet büyüklere, kıyâm ve iki ta'dil-i erkânda uzun kalmak küçüklere mahsûstur. Çünkü küçükler, ya'nî avam, doğrulunca tam rahata kavuşur, büyükler doğrulunca son derece meşakkatte olurlar. Bunun için, normal olarak ayakta uzun durmakla kendileri his etmese, anlamasalar da ayakları sızlar, şişerdi. Tıpkı Rabbinin müşâhedesine dalıp kendini kaybeden, unutan gibi. Çünkü ona göre bir sene, bir anda, parlayıp geçen şimşek gibidir, onda zorluk duyulmaz.

Yine ondan duydum. Buyurdu: Namaz kılan, yalnız olunca, Allahü teâlâ kendisine tecellî etmeyince ve ayakta duramaz olmayınca, rükû' etmemelidir. İşte burada, rükû ile emrolunur. Ayakta durabildiği müddetçe

serbesttir, isterse rükû' eder, isterse kıraâte devam eder. Lâkin rükû'un yeri kıyâmda dayanamadığı tecellînin azametinden sonradır. Dayanabildiği müddetçe, rükû' etmemelidir. Kendisine: «Bu buyurduğunuz, Allahü teâlânın kalbine tecellî eden azametini müşâhede eden içindir, kıyâmında, rükûunda ve secdelerinde bundan gâfil olanın hükmü nedir?» diye sordum. Buyurdu ki, böyle olana uzun tumânînet ve i'tidâl yapmak daha iyidir. Bu ona rahmettir. Küçüklerden Rabbi ile huzûrda olan bunun aksidir. Böylesinin rükû'daki zorluğu, secdede karşılaşacağı azametin ağırlığına katlanmak için bir idman, hazırlık gibidir. Hattâ bulunduğundan daha çok Rabbinin huzûruna yakın olur. Nitekim hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Çoğu zaman, secde eden, Allahü teâlânın azameti hâzır olunca, uzuvlarına hâkim olamaz, tam ma'nâsiyle başını kaldıramaz. Bazan avamın, rükû' ve secdelerde, Allahü teâlânın azameti hâzır olunca, nerde ise canı çıkacak gibi olur. Hiç beklemeden rükû' ve secdelerden kalkar. Bu şekilde olan, tumânîneti tam yapmadığı için ma'zur olur. Secdede ise, özrü daha büyük olur. Nitekim tecribe edilmiştir. Bunun zevkine varmak istiyen, secdelerde duygularını toplasın ve aklından, Allahdan başka herşeyi silsin, her varlığı unutsun. İşte o zaman yanmağa ve mafsalları erimeğe, çözülmeğe başlar. Eğer oturması dinlenme olmasaydı, kalkmak için kendinde kuvvet bulamazdı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetinin zaîflerine ve kuvvetlilerine teşrî' için, bazan ta'dîl-i erkânı uzun, bazan da hafîf yapardı. Hadîs-i şerîfde: **«Bazan Resûlullah, secdedeki itidâli öyle uzun yapardı ki, unuttuğunu zan ederdik, bazan da o kadar hafîf yapardı ki, kızgın taş üzerine oturduğu sanılırdı»** buyuruldu. İstirahat celsesi hakkında da böyle bildirildi. Yine ümmetinin zaîflerine ve kuvvetlilerine teşrî' için, secdede vâkı' olan bu tecellînin ağırlığına göre, bazan sür'âtli, bazan yavaş hareket ederdi.

SUÂL: Secdede hâsıl olan azamete katlanan kuvvetli için, ihtiyâcı olmadığından istirahat celsesini terk etmesi mi evlâdır, yoksa, Şerîatin sâhibine uyarak yapması mı daha iyidir?

CEVÂB: İstirahat celsesini yapması evlâdır. Bazan istirahat celsesinin, kula secdelerden hâsıl olan azamete katlanamamaktan başka bir ma'nâsı olur ve namazda ona ihtiyacı olmıyana, lüzumsuz gibidir denemez.

SUAL: «Namazda belini doğrultmayanın namazı olmaz» hadîsi hakkında ne dersiniz?

CEVÂB: Namazı kâmil, tamam olmaz demektir. Çünkü rükû' ve secdelerde çok kalmak ile ona dayanamaz. Bu küçüklere mahsûstur. Nitekim geçmişti, Eğer bunu uzun yapsa, canı çıkar, yahud kalbi daralır, yahud gönlü muztarib olur ve rûhu huzurdan çıkar. Huzûrdan çıkınca, ya na-

mazı hiç olmaz, yahud noksan olur. Birinci kavlin vechi, hasrın ve darlığın şiddetinden rûhu çıkar halde olanın namazdaki duruşu, inanmadığı ve niyyet etmediği halde, zorla namaza durana benzer. O zaman namazı bozulur. Sevab alamaz, namaz da sâkıt olmaz. Bir kimse, namazını kötü kılan hadîsini huccet getirirse, ona deriz ki, bu bizim dediğimizi bozmaz. Çünkü biz, uzun itidâl, küçüklere mahsûstur dedik. Namazını kötü kılan, Hallâd bin Râfi'-i Zerkî idi. O avamdan, ya'nî Eshâbın küçüklerinden idi. Nitekim namazını iyi kılmazdı, dikkat etmezdi sözleri bunu göstermektedir. Eshâb-ı kirâmın büyüklerinden değildi. Çünkü Eshâbın büyüklerinden hiç biri, namazı iyi kılmıyan diye isimlendirilmiş değildir. Namazını kötü kılana, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tümânîneti emretti. O halde onun yaptığı gibi kim yaparsa, itidâli uzun yapmamada büyüklere benzemeğe çalışmasından korkulur. Böylece rûhu çıkar ve Rabbinin huzûrundan çıkmış olur, yahud büyüklere benzemede kuvvet gösterişi yaptığı için nifâka düşer. Sanki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona, büyüklerin makamına kavuşmadıkça, bütün namazlarında buna dikkat et, yahud bunu, vâciblik yönünden değil, namazın kemâli için yap buyurmuştur. Buraya kadar bildirdiklerimizden anladın ki, imamlar, sözlerinin esasını, ümmete teşrî ve şerîatin sâhibine (sallallahü aleyhi ve sellem) ittibâ' ederek, sahih deliller üzerine kurmuşlardır. Çünkü rükû' ve secdelerden başını kaldırmanın esası, imamlar arasında müttefekun aleyhdir. İhtilâf bu kaldırmanın çok veya çok olmamasındadır. O halde büyükler, rükû ve secdelerdeki dâimî tecellîlere dayanabilir. küçükler ise, iyice kalktıktan sonra ancak buna dayanabilirler. Daha önce de dediğimiz gibi, yakınlık makamına kavuşan, hicâb yeri olan hâle dönmekle emr olunmaz. Ancak bir hikmetle rücû'u emr olunur. Bu hikmetin, rükû' ve secdelerde kalbine gelen hakkın tecellîlerinin devamına dayanamamak olması mümkindir.

SUÂL : Güneş tutulması namazından başka namazlarda rükû'un bir, secdelerin iki olmasının hikmeti nedir?

CEVÂB : Hikmeti, secdelerde, rükû'da olmıyan, ağır tecellînin vâkı' olmasıdır. Bunun için, secdelerde kendisi ve din kardeşlerine dua ve istiğfarı tam yapabilmesi için, rahatlık ve rahmet olarak, secdeden başını kaldırıp, itidalde dinlenip, tekrâr secde etmesini emretmiştir. Bu, büyükler ve küçükler için, eşit seviyededir. Eğer büyüklerden birine, Allahü teâlâ, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın kuvvetini verirse, iki secde arasında ara vermesi şarttır, yoksa helâk olabilir. Güneş tutulması namazındaki rükû'un tekrârı ise, ondaki tecellînin ağırlığı ve âyetleri görmektir. Böylece ondaki tecellînin azameti, secdelerdeki tecellînin azameti, hattâ daha çoğu olduğu içindir. Rukû'un beş defa tekrârının vârid olması da bunun içindir. Bundaki hikmet, âyetlerin vâkı' olmadığı zaman, mükellefe vâkı' olan Allahü teâlânın azametini görmeğe götüren hudû', kendini Rab-

binin karşısında aşağı bulma yolunun açılmasıdır. Bunun için beşe kadar rükû' edilebilir. Bununla kul, âyetleri görme zamanının dışında, hudû' hâli edinebilir. Zirâ âyetler, kulun gafletinin çokluğu ve kalbinin ta'zîm huzûrundan ayrıldığında olan büyük işlerdir.

Alimlerin birinden duydum. Buyurdu: Her rek'atta, rükû'un bir, secdenin iki olmasının sebebi; birinci secdenin Allahü teâlânın bize olan secde emrini yerine getirmek ikincinin, Allahü teâlâ, bunu bize verdiği için, Ona şükr etmektir.

Namazın esrarı ve diğer şeyler hakkında, kalın bir cild kitab yazdım. ismini, (el-Feth-ül mübîn fî beyâni esrâri ahkâm-id-dîn) verdim. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

Biri de, üç İmamın, İmam, Semi'allahü limen hamîdeh'e bir şey eklemez, imama uyan da, Rabbenâ ve lekelhamd'e bir şey eklemez kavli ile, İmam Mâlikin iki rivâyetinin birinde ekler kavli, ve Şâfiînin, imam olsun, cemâ'at olsun veya yalnız kılsın, ikisini birleştirmek müstehabdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, İmam cemâ'at ile Rabbi arasında bir vâsıtadır. Duâlarının kabûlünü, kendi başlarına değil, onunla bilirler. Bunun için, İmam, Semi'allahü limen hamideh deyince, ya'nî Allahü teâlâ, hamd edenin hamdini duyar, kabûl eder deyince, sanki Allahü teâlânın, hamdlerini kabûl buyuracağını onlara haber vererek, hep birden, Rabbenâ ve lekel-hamd, ya'nî hamdimizin kabûlü üzere demelerini emreder. Bunu da,: **«İmam, Semi'allahü limen hamideh deyince, siz de Rabbenâ ve lekel hamd deyiniz»** hadîsi kuvvetlendirmektedir. İkinci kavlin vechi, İmamın cemâatle Rabbi arasında hamdlerinin kabûlünü tebliğde vâsıta kıldıkları halde, durmayıp onun söylediklerini söylemelidirler. O halde onlardan birinin, Semi'allahü limen hamideh demesi, ya keşf ve kalb müşâhedesi yoluyladır, ya da îman ve Allahü teâlâya hüsn-i zan yönündendir. Bu ise, perdesi kalkmış, kalbi açılmış büyüklere, birincisi ise, imamları sebebiyle, perde arkasında kalmış küçüklere mahsûstur.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Namaz kılanın, rükûdan kalkarken, semi'allahü limen hamideh demesi, rükû'un, kurb, ya'nî yakınlık mertebelerinin ilki olmasındandır. Kırâatte ayakta durduğu müddetçe, Allahü teâlânın, kulunun hamdini kabûl edip etmiyeceğini bilmekten uzaktır. Rükû'a iğilince, secdelerin huzûruna yaklaşmış olur. O zaman Allahü teâlânın, kulunun hamdini kabûl ettiğini duyar yahud bilir ve müjde olarak, onlara bunu bildirir.» Anlaşıldı ki, büyüklerin imama uyması, sadece rükû, sücûd ve benzeri namazın zâhirî fiillerindedir, kendileri de, imam gibi, Allahü teâlâ ile beraberdir.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, secdede yere değmesi farz olan yedi uzuvdan biri alın veya burundur kavli ile, Şâfiînin, bir kavilde alnın yere değmesi vâcibdir kavlidir. Diğer uzuvlar için iki kavli vardır. En zâhir olanı

vâcib olmasıdır. Imam Ahmedin mezhebinde de meşhûr olan budur. Burnu yere koymak, Şâfiî mezhebinde müstehabdır. Bu Imam Ahmedin iki rivâyetinden biridir kavli ile, Ibni Kâsımın Imam Mâlikten bildirdiği rivâyetinde; farz, alna ve burna bağlıdır. Eğer bunda bir aksaklık olursa, istihbâben vakit içinde iâde eder, vakit çıkmış ise, iâde etmez. Birincisi bir bakımdan tahfîfdir. Ikincisi de, diğer bakımdan tahfîfdir. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kuldan istenen, başı ile hudû' etmesi, alçalması, hattâ, en şerefli uzvu olan yüzünü yere sürmesidir. Bu alın veya burun olabilir, fark etmez. Hattâ bazılarına göre burnun yere değmesi evlâdır. Çünkü burun kibir, büyüklük, ar ve gayret yeridir. Onu yere sürünce, Allahü teâlânın huzûrunda kendinde bulunan büyüklükten sıyrılır. Çünkü Allahü teâlânın huzûru kendinde kibirden, büyüklükten bir zerre bulunanın çıkamıyacağı yerdir. Zira esas itibâriyle orası, büyük Cennettir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «Kalbinde kibirden zerre mikdarı bulunan Cennete girmez» buyurdu. O halde anlayınız. Şâfiînin, burun değil, alnın yere konması muhakkak vâcibdir kesin kavlinin vechi, alnın secde uzuvlarının en büyüğü olmasıdır. Tıpkı: «Hac, Arafatta vakfeye durmaktır» ve «Tevbe pişmanlıktır» buyurulduğu gibi. Buruna gelince, ne tam bir kemik, ne de tam bir ettir. Bunun için bir yüzü vâcibliğe, bir yüzü istihbaba bakar oldu. Bundan ötürü, Imam Mâlik vâcib olanı aldı ve Şâfiî ve Ahmed istihbabdır dediler. Yedi uzuvdan herbirinin bir kısmının yere değmesi vâcibdir diyenin vechi, hudû'un, alçalmanın esası, kemâli ancak bunların hepsinin toplamı ile olmasındandır. Bunun için Şerîatin sâhibi: «Yedi kemik üzerine secde etmekle emr olundum» buyurdu. Onun kendi hakkında emr olunduğu şey, ancak en yüksek kemâl mertebesidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde, Ahmedin sarığının devri üzerine secde etmek câizdir kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde, Ahmedin câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hudû'un şekli, ancak baş ve yüz ile olur. İkinci kavlin vechi, uzuvların en büyüğünün üzerinde, yere değmeye engel olursa, câiz olmaz ihtiyâtını almaktır. Eller, dizler ve ayaklar böyle değildir. Üzerlerinde yere değmelerine mâni' bir örtü bulunursa, câiz olur. Çünkü hudû' için, alnın hilâfına, örtülü olup olmamaları bunlarda fark etmez. Alnının üzerine, yere değmemek için bir örtü, hâil koyarsa, Rabbinin huzûrunda, sâhibinin kibrini gösterebilir. Kibir sâhibi ise, Allahü teâlânın huzûruna çıkamaz. Allahü teâlânın huzûruna çıkamadığına göre, namazı da sahîh olmaz. Bunun için, secde edince namazı bozulur, secdeden önceki yaptıkları ise sahîh olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Ahmedin ve iki kavlinin esahında Şâfiînin, elleri açmak ya'nî secdede elleri çıplak olarak yere koymak vâcib değildir kavli ile, Mâlikin ve diğer rivâyette Şâfiînin, vâcibdir kavlidir. Birincisi tah-

fîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bundan önceki mes'elede belirttiğimiz gibi, örtülü olup olmamaları, hudû'un görünüşünü etkilememeleridir. Ikinci kavlin vechi ise, alnın örtüsüz olarak yere değmesinin vâcib olduğunu söyliyenin alna kıyâs etmesi, benzetmesidir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, iki secde arasında cülûs, oturmak vâcibdir kavli ile, Imam Ebû Hanîfenin, sünnettir buyurmasıdır. Birincisi, secdelerde, kalblerine vâkı' olan dâimî tecellîlere dayanamıyan zaiflerin hâline haml olunur. Bunun için Şeriatin sâhibi, secdelerdeki meşakkatten rahatlanmak için, iki secde arasında oturmağı emr etmekle onlara merhamet etmiş oldu. Ikincisi, buna dayanabilen büyüklerin hâline haml olunur. Buna çok muhtâc olmadıkları için, uzunluğu onlar için vâcib olmadı. Imamlar iki secde arasındaki itidâli vâcib kılmasalardı, küçüklere, Allahü teâlânın azameti tecelli edince, uzun secdelerde, dayanamıyacakları şeyler yüklenirdi. O halde, iki secde arasında uzun oturmanın vâcib olması, onlara rahmet ve şefkattir. Bunu terk ederlerse, Allahü teâlânın, onlara azâb etmemesi muhtemel olduğu gibi, haram işlemiş gibi azâb etmesi de muhtemeldir. Çünkü kul, hadden aşkın şeyle mükellef kılınınca, rûhu, Allahü teâlânın huzûrundan ayrılır. Bu ise, namazda, zarûretsiz haramdır. Harama sebeb olan şey de haramdır.

Biri de, üç imamın, istirahat celsesi, ya'nî ikinci secdeden sonra biraz oturmak müstehab değildir, belki secdeden kalkar ve ellerine dayanarak doğrulur kavli ile, Imam Şâfiînin, sünnettir kavli, ve Ebû Hanîfenin, ellerini yere koyup, onlara dayanmaz kavlidir. Birincisi, kendilerine, Allahü teâlânın azametinin dayanamıyacak şekilde tecellî etmediği, küçükler için teşdîd, büyükler ve Allahü teâlânın, küçüklerin dayanamıyacağı tecellisi ehli için tahfîfdir. Ellerini kalkma zamanında yere dayar diyenin kavlinin vechi, âcizliğini izhâr ve Allahü teâlânın huzûrundaki haşyetini bildirmektir. Ellerini yere dayamaz diyenin vechi, kulun gevşeklik sıfatından çıkmak için, Allahü teâlânın emirlerine ta'zimle kuvvet ve gayretinin izhârıdır.

Biri de, üç imamın, birinci teşehhüdün istihbâbını söylemeleri ile, Imam Ahmedin, vâcibdir kavlidir. Birincisi, ikinci rek'atın secdelerinde, kendilerine vâkı' olan büyük tecellîlere katlanabilen büyükler için oturmanın müstehab olmasıdır. Ya'nî büyükler içindir. Çünkü o, herhalde dinlenme yeridir. Bunun için onda Tehiyyat okumak meşrû' oldu. Çünkü o, secdelerde olan büyük yakınlığa göre, Allahü teâlânın huzûruna yeniden yönelme gibidir. Sanki başını kaldırmakla, çıkmadığı halde, çıkmış gibi olur. Bu, küçükler için, büyüklerden daha te'kidli ve önemlidir. Son teşehhüd böyle değildir. Onda büyüklere ve küçüklere olan tecellînin ağırlığından vâcib olduğunda, imamlar ittifak etmişlerdir. Çünkü Allahü teâlânın tecellîlerinin özelliğindendir ki, daha önce bildirdiğimiz gibi, sonu geçmiş olanların hepsinden daha ağır olur. Birinci teşehhüdün ve onda oturma-

nın vâcib olduğunu söyliyenin vechi, secdelerinde kendilerine dayanamıyacakları büyük tecellîler olur ihtimâli ile, ümmete olan rahmet ve şefkatin çokluğudur. Bunun için onlara celsenin îcâbı ya'nî vacib olması, şefkatin icâbı olur. Herşeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir.

Biri de, Imam Şâfiînin, birinci teşehhüd için olan oturmada iftiraş, ya'nî iki ayağını arkaya yaymak, ikinci teşehhüd için olanda ise teverrük, ya'nî sol yanı üzere oturup, iki ayağını sağ tarafından çıkarmak sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, iki teşehhüdde de iftirâş sünnettir kavli, ve imam Mâlikin, ikisinde de teverrük sünnettir kavlidir. Birincisi tafsîl olup, içinde tahfîf vardır. Ikincisi tahfîftir. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâdır. İkinci kavlin vechi, iftirâş, kulun mutlak olarak, Allahü teâlânın huzûrunda olan oturmasıdır ve teverrük edinciye kadar Allahâ teâlâya seyrin bitmediğini göstermektedir. Iki teşehhüdde iftirâş eder diyenin vechi de böyledir. Son teşehhüddeki teverrükün vechi, namazdaki seyrinin kesildiğini görene mahsûstur. İftirâşı, tecribe edenler, onu, kalbin Allahü teâlâya teveccühüne ve Onunla huzûra daha yardım edici bulmuşlardır. Üçüncü kavlin vechi, teverrükte, secdelerde hâsıl olan zorluklardan rahat etmenin, dinlenmenin en çoğu bulunmasındandır. O halde herbirinin vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlik'in, son teşehhüdde, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salât okumak sünnettir kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinden meşhûrunda Ahmedin, son teşehhüdde salavat okumak farzdır, terki ile namaz bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz esas olarak, Allahü teâlâyı zikir ve Ona kelâmı ile münâcât yeridir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bizimle Allahü teâlâ arasında, Allahü teâlânın teşrî eylediği bütün ahkâmda ve ibâdet ettiğimiz her işde, en büyük vâsıta olduğu için, Allahü teâlâ ile huzûrda olduğumuz her zaman, Allahü teâlânın Ona salâtını unutmamamız edebe riâyet oldu. Çünkü o, hiçbir zaman, huzûr-i ilâhîden ayrılmaz. O halde, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salâtın istihbâbı, küçüklere, avama, vâcib olması da büyüklere mahsûstur. Bunun izâhı şöyledir: «Küçüklerin, ekseriyâ, kalblerine, Hak teâlâ tecellî eder ve Cemâli ile Celâli arasında dehşete düşüp, Ondan başkasını müşâhededen tamamen sökülüp ayrılırlar. Eğer onlara Resûlullaha salâtı vâcib kılsalardı, Allahü teâlânın, kalblerine vâkı' tecellilere dayanma gücü verdiği ve Hak teâlâyı müşâhede ile, mahlûkatı da görebilen büyüklerin hilâfına, onlara çok zor olurdu. Bunun için, herkese hakkını vermek lâzım olduğundan, büyüklerin salâvat okuması vâcib olur. Küçüklerin, ya'nî vilâyetin en son, en yüksek mertebelerine kavuşmamışların hâli, bir zamanlarki, hazreti Âişenin (radıyallahü anhâ) hâli gibidir: Allahü teâlâ, onun hiçbir aybı olmadığını, âyetler ile indirip bildirince, babası, ya'nî Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh): «Hadi kalk, Resûlullaha

git, ihsânından dolayı teşekkür et» buyurunca, vallahi, kalkıp ona teşekküre gitmem ve bu işte, yalnız Allahü teâlâya hamd ederim buyurdu. Allahü teâlânın, kendisine, o büyük ber'atı gelince, Allahü teâlânın büyük ni'metinin tecellisi ile, bütün insanlardan sıyrılmış, ayrılmıştı. Eğer babasının makamında olsaydı, babasını dinler, Resûlullahın huzûruna çıkar, onun ihsânına, iyiliğine teşekkür ederdi. Çünkü Allahü teâlânın, onun hakkında bu ihtinası, ancak Resûlullaha olan ikrâmı sebebi ile idi. **Kitâb-ül ecvibe anil ulema'da** bildirdiğimiz gibi, Kadı Iyâd, **Şifâ** kitabında diyor ki, Şâfiînin istisnâî olarak, namazda Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salât okumak vâcibdir buyurması, Imam-ı Şâfiînin makamını lekelemez, belki makamında kemâl sâhibi olduğunu gösterir. Zirâ o, insanları görürken de, Allahü teâlâyı müşâhede ederdi. Hakkın müşâhedesi onu, halkı görmekten, halkı görmek de, Hakkı müşâhededen meşgul etmezdi. Bunun için, insanlara hüsn-i zan ederek ve kemâl mertebelerine kavuşmuş düşünerek, vâcib olduğunu buyurmuştur. Nitekim Ebû Hanîfe ve Mâlik, ümmete ihtiyâtlı olanı aldı ve, teşehhüd zamanında, bütün insanlardan sıyrılabilirler ihtimali ile, bunu vâcib etmediler. Çünkü o halde, onlara, Allahü teâlâdan gayrisini müşâhede etmek, görmek zor olur. Anlaşıldı ki, Kadı Iyâdın, Şâfiînin istisnâsı sözünden muradı, akla geldiği gibi zaif olduğunu bildirmek değil, cumhurun üzerinde olduğu gibi, küçüklerin hâlini gözetmeği istisnâ edip, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkını ödemek için, büyüklerin hâlini gözettiğini murâd etmiştir. Kadı Iyâdın, **Şifâ'**daki, Resûlullahı ta'zîmi bunu demek istediğini kuvvetlendirmektedir. Çünkü **Şifâ-i Şerif** kitabı, baştanbaşa, peygamberlere ta'zîmi konu etmektedir. Kadı Iyâdın, Şâfiînin istisnâsına, diğer istisnâlar gibi zaifdir demek istediğinin düşünülmesi imkânsızdır. Bu ihtimâl, uzak değil çok çok uzaktır.

Ustâdım Alyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Şerîatin sâhibi, namaz kılanın, bu huzûrda, Peygamberlerine vâki' olan müşâhedeleri, Allahü teâlânın huzûrunda oturan gâfillere hatırlatmak için, teşehhüdde Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salâtü selâm okumağı emir buyurdu. Çünkü o, hiçbir zaman, Allahü teâlânın huzûrundan ayrılmaz. Böylece şifâhî olarak, ya'nî karşısında imiş gibi ona selâmla hitâb etmiş olurlar. Bu husûsta, **Tahâret-ül cismi vel-füâd min sü-iz-zanni billahi teâlâ ve bil'ibâd** kitabının altıncı bâbında, uzun anlattık. İstersen oraya mürâcât edersin!

Biri de, Imam Ebû Hanîfenin, namazın sonundaki selâm, namazın içindeki rükünlerden değildir kavli ile, üç imamın, namazın rükünlerindendir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, selâm, namaz tamam olduktan sonra, namazdan çıkmaktır. Bunun için terk edilince, namazın hey'etine bir zarar gelmez. Ikinci kavlin vechi, halal olan şeyleri yapmak selâmdan sonra olur. Bunun için, namaza girerken niyyetin vâcib [farz] olması

gibi, namazdan kendisiyle çıkılan selâm da vâcib olmuş olur. Nitekim Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Namazın açılması, başlaması tekbîrle, tahlili, selâm iledir»** buyurdu. O halde, namazdan selâm vermeden çıkmak, tahallül olmadığından; ya'nî çıkmak için gerekli şart yerine getirilmediğinden, namazı bozar. Demek ki, selâm, kulun haccın şartlarını tamamlayıp, ihramdan çıkması gibi vacibdir. Birincisi namazlarına dikkat eden büyüklere mahsûstur. Onlar, kalbleri ile Allahü teâlânın huzûrundan çıkmazlar. Işte bunlar için namazın selâmı, belki Rabbânî inâyetlerden geri kaldıklarında, Allahü teâlânın huzûrundan çıkmalarına, yardımcı olması bakımından, vâcib olmayıp, müstehab olur. İkincisi namazlarına devam edenlere mahsûstur. İnsanların çoğu böyledir. Gece gündüz, Allahü teâlânın huzûrundan çıkarlar ve huzûra girerler.

Biri de, Şâfiînin eshabının bazısının, iki şehâdet kelimesini, teşehhüdde, Resûlullaha salavât okumağa takdîm vâcibdir kavli ile, yine bazılarının, bu vâcib değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, iki şehâdet kelimesi îmandandır. İman ise, mertebe bakımından, diğer ibâdetlerden öncedir. Bu ibâdetlerden biri de, Allahü teâlâdan, Resûlüne salât etmesini istemektir. Hakîkat gözü ile bakan, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), tehiyyât ve şehâdet kelimelerinin Rabbine âid salât ve selâmın, Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin kavlinde olduğu gibi, Allahü teâlânın isminden, ismi ayrılmamış olsa da, esas olarak kendisine bağlı olduğundan, daha önce söylenmesini daha çok sever hâlde bulur. Şehâdet kelimelerinin salâvatdan önce söylenmesi vâcib değildir diyenin vechi, şerîatin sâhibinden bu husûsta bir emrin gelmemiş olmasıdır. Onu teşehhüdde yapanlar âlimlerdir ve o âlimler, Allahü teâlâ, bunu bize emretti buyurmuşlardır. Onun, ya'nî salât okumanın ilk yeri, ilk veya son teşehhüdün sonlarıdır, ya'nî tehıyyat okuduktan sonra, Allahümme salliler okunur. Âlimlerin, namazda salât okunur buyurmalarının aslı, Eshâb-ı kirâmın, «Yâ Resûlallah, Allahü teâlâ bize, sana salât okumamızı emrediyor; bunun için, namazlarımızda sana salât okuyacağımız zaman, nasıl salât edelim» demeleridir. Bu ifâdelerindeki **salâtımızda** kelimesinden muradlarının, rükû' ve secdeli, salat, ya'nî namaz olması muhtemeldir. Belki de, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salavat okumaktır. Âlimler, salâtı, namazın evvelinde buyurmadılar. Çünkü normal olarak, vâsıta, vesîle, yardımcı, aracı olana şükür, ya'nî teşekkür, ancak Allahü teâlâya şükrettikten sonra olur. O halde ilk iki rek'at, Allahü teâlâya şükür gibidir. Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salât da, ona şükür, teşekkür gibidir. Çünkü nasıl namaz kılacağımızı, hattâ nasıl salavat getireceğimizi bize öğreten odur.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, selâmdan vâcib olan, imam ve yalnız kılana, sâdece birinci selâmdır kavli ile, Şâfiînin buna cemâate de böyledir ilâve kavli, ve Ahmedin, iki selâm da vâcibdir kavli, ve Ebû Hanîfenin,

birincisi de ikincisi gibi sünnettir kavli, ve İmam Mâlikin, ikinci selâm, imama ve yalnız kılana sünnet değildir. Ama cemâate, İmam Mâlike göre, üç selâm müstehabdır. Sağına, soluna ve üçüncüsü önüne doğru olup, bununla imamının selâmını cevab vermiş olur. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Üçüncüsü de tahfîfdir. Çünkü ona göre, imamın ve münferid kılanın ikinci selâmı sünnet değildir. Birinci kavlin vechi, namazdan çıkmak, sâdece birinci selâmla hâsıl olmaktadır. İkinci kavlin vechi, namazın bütün şartlarını edâ edip namazdan çıkmak,: «**Tahlîli, selâm vermektir**» hadîsi ile hâsıl olmaktadır. O halde bu, birinci ve ikinci kavli içine almaktadır. Ebû Hanîfenin, iki selâm da müstehabdır, kavlinin vechi, namazın şeklinin, teşehhüdle tamam olmasıdır. O halde selâm, Melikin huzûrundan ayrılmak için izin istemek gibi olur. Bu gibi işte ise, selâmdan sonra namazdan çıkmağa niyyet etmek gibi, müstehab olmak kâfidir. Üç selâm vermenin vechi ise zâhirdir.

Biri de, namazdan çıkmağa niyyettir. İmam Mâlik ve Ahmed, vâcibdir dediler. Şâfiî ise, iki kavlinin ercah olanında, müstehabdır buyurdu. Birincisi, Allahü teâlâya karşı edebi gözetmede teşdîd olup, büyüklere mahsûstur. İkincisi ise, edebde tahfîftir ve küçüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İmam Mâlike göre, namazdan çıkmağa niyyet, selâmla beraber olur dediler. Çünkü o, İmam selâmla namazı bitirip ayrılmağa, imama uyan ise, birinci selâmla namazı bitirmeğe, ikincisi ile ise, imamın selâmına cevab vermeğe niyyet eder buyurdu. Ebû Hanîfe, selâmla, hafaza meleklerine ve sağında ve solunda bulunan insanlara niyyet eder buyurdu. Şâfiî, yalnız başına kılan selâmla, sağında ve solunda bulunan, melek, insan ve cinlere niyyet eder buyurdu. İmam ise, birinci selâmla, namazdan çıkmağa, ve kendine uyanlara niyyet eder. Cemâ'at ise, imamın selâmına cevab vermeğe niyyet eder buyurdu. İmam Ahmed, namazdan çıkmağa niyyet eder, başka şey eklemez buyurdu. Bu kavillerin hepsinin vechi, zâhirdir, açıktır. İmam Ahmedin kavli haric, hiç biri tevcîhe muhtac değildir. Zirâ onun vechi, ibâdette ortaklıktan kaçarak, işlerde, amellerde tek niyyet sâhibi olmaktır. Zirâ, selâm, namazın sülbünden, ya'nî esasındandır denmiştir.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Namazdan çıkmaya niyyet etmenin vâcib olduğunu söyliyenin vechi, namaz kılanın, Allahü teâlânın hususî huzûrunda bulunmasıdır. Büyüklerin edebindendir ki, Meliklerin, sultanların huzûrundan, onlardan daha aşağı bir yere gitmek isteyince, insanların bu huzûra karşı kalblerini çekmek ve sultanların huzûruna lâyık edebi göstermek için, onlardan izin istemek herkesin ma'lûmudur. Bu husûsta şerîat, örfe tâbi'dir. Bununla beraber, ârîflere göre, Allahü teâlâ belli bir cihette düşünülmemektedir. Bunun için, izin istemek, küçükler için vâcib, bütün varlığını Allahü teâlânın huzûrunda gören büyükler için müstehab olmaktadır. Onlar Onun huzûrundan ayrılmak görmedikleri

gibi, o huzûrdan çıkmak da görmezler. Eğer bu vâcib olsaydı, Şerîatin sâhibi, tek bir hadîsle de olsa, bunu elbette bize emr ederdi. Ama bunu açıkça bildiren bir hadîs ve eser bize bildirilmedi. Âlimler bunu, bir toplantıda oturanlardan birinin, oradakilere selâm vermesi hakkında vârid olan habere kıyâs etmişlerdir. Bu hadîste, önceki sonrakinden daha evlâ değildir buyurulmaktadır. Yahud: «Ameller, ancak niyyetlerledir» hadîsindeki umûma girmektedir. Zirâ namazdan çıkmak da bir ameldir. Lâkin ma'nâsı gizli değildir. Şerîatin sâhibi, bunu emretmeyince, kulun edebinden olmaktan başka birşey geride kalmıyor. Hattâ bazıları, bu, şerîatin mendublarına ilhak olmaz; çünkü Şerîatin sâhibinin mansabı, makamı, teşrî'de, bir başkasını onunla eşit tutmaktan yüksektir dediler. Bu husûsta uzun anlatıp şöyle buyurdu: Düşün! Beraber oturduğun bir kimse, yanından izinsiz kalksa, kalbinde, ona karşı, nasıl bir soğukluk, kırgınlık duyarsın. Senden izin isteyip kalkan ise öyle değildir. Kalbinde ona karşı bir sevgi, bir yakınlık bulursun. Bu da, senden izin almadan, yanından ayrılmayıp, huzûrunu ta'zim etmesindendir. İnsanlarla edebde bu incelikler olunca, Allahü teâlâ ile olanda daha çok bulunur. Söylediklerimizden, âlimlerden, namaz kılan, namazdan ayrılıp, işinin tarafına gider. İşi yoksa, dilediği tarafa gider diyenin sözünün tevcîhi, anlaşılmış olur. Bazıları namazdan ayrılması, sağından olur dediler. Çünkü büyükler, bütün varlıklarını, Allahü teâlânın huzûrunda görüp, Şerîatin sâhibinin nassı olmadıkça, cihetlerden birini diğerine tercîh etmezler. Bununla beraber âlimler, kulun içindeki maksadının tarafını sağ olarak takdîm ettiler. Çünkü sağdan başlamak sünnettir. Onda bulunmak, ya'nî o işi yapmak müstehabdır. İşi ön tarafında veya solunda olursa, nefsi onunla münâkaşaya başlar ve bunda Sünnet bulunmaz. Bu, namaz kılacak kimsenin, namazdan önce, kalbini meşgul eden küçük ve büyük abdest sıkıştırması, yemek, içmek ihtiyâcı gibi şeylerden kurtularak namaza durmasının müstehab olduğuna benzemektedir.

Bir başka zaman yine ondan duydum. Buyurdu: Namaz kılanın dilediği tarafa insirâfında, serbestlik, büyüklere mahsûstur. Emirleri de sağdan insirâf etmesidir. Bununla beraber bu hâl, büyüklerin büyüklerine mahsûstur. Onlar namazdaki huzûrun tahsîsini kat kat fazla görürler. Onlardan biri namazdan, ancak mefdul için intikal eder. Bu intikalde, geçişte de, bu mefdul üzerine, sağ taraf, şeref bakımından daha ziyâde olur. Çünkü Şerîatin sâhibi, bir yerin bir başka yerden daha şerefli olduğunu bildirince, biz de bu husûsta onu taklîd eder ve aklımızın hükmünü bakış açımızı değiştiririz. Çünkü o bizden çok bilir. Karînemiz de, mescide girdiğimizde sağ, çıkarken sol ayakla çıkmamızı emretmeleridir.

Buradan, âlimlerden, namaz kılan kimse nâfile [sünnet dâhil] kılanın, farzı kıldığı yerden başka yere geçmesinin ve tersinin mendûb olduğunu söyliyenlerin sözlerinin tevcîhini anlamış olursun. Böyle demesi, yerler arasındaki adâleti gözetmesindendir. Çünkü yerler, bugün üzerinde yapı-

lan iyilikten dolayı iftihâr ederler. Hattâ hadîs-i şerîfde: «**Bir yer, kendisine bir zikr eden uğrayınca, benzeri bir yere, [kendiyle eşdeğer olan yere] övünür ve: Bugün sana, bana uğrayan gibi bir zikreden, Allahı anan uğradı mı der»** buyuruldu. Nâfile kılan, farz kıldığı yerden başka yerde kılar, farz kılan nâfile kıldığı yerden başka yerde değil diyenin vechi, Allahü teâlâya farz ile münâcâtta durduğu yerin, nâfile ile münâcâta durduğu yerden şerefli olmasıdır. Nitekim hadîs-i kudsîde: «**Bana yaklaşmak istiyenler, kendilerine farz kıldığım şeylerden daha çok bir şeyle bana yaklaşamazlar»** buyuruldu. Demek ki, yer, fazîlet bakımından kendinde fâdıl veya mefduldan yapılana uymaktadır. Böylece bütün bu mes'elelerde iş, Mîzânın tahfîf ve teşdîd mertebelerine râci' oldu. Bu bâbda anlattıklarımı unutma! Çünkü bunları hiçbir kitabda bulamazsın. Bu bâbda âlimlerin sözlerini, îmân, ihsân ve îkan mertebelerinde değil, islâm mertebesinde tevcîh eyledik. Çünkü o mertebeler, çoklarının anlamasından yüksektir. Vel-hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

NAMAZIN ŞARTLARI

İmamlar, avret mahallini, namazda ve namaz dışında, insanların görmesinden örtmenin vâcib, ya'nî farz ve namazın şartı olduğunda, erkeğin göbeğinin avret olmadığında, hadesten ve elbise, beden ve namaz kıldığı yerin necâsetten tahâretinin, temiz olmasının vâcib olduğunda, şiddetli ve kıyasıya harb gibi bir özür olmadıkça istikbâl-i kıblenin, ya'nî namazı kıbleye karşı kılmanın namazın sıhhat şartı olduğunda, uzun yolculukta binek üzerinde nâfile namaz kılındığında, hasta kendisini kıbleye döndürecek birisi bulunmadığında, yahud ağaca bağlı veya denize düşen gibilerin bu hallerinde özür bulunduğunda ve tekbîr ve teveccüh, yönelme zamanında kıbleye dönmenin lâzım olduğunda icmâ' etmişlerdir. Diğer icma' mes'eleleri bundan önceki bahiste geçmişti. Oradan bakabilirsiniz. İhtilâflı mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin ve İmam Mâlikin ve Ahmedin iki rivâyetinden birinde, erkeğin avret yeri, göbekle diz arasıdır kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedin diğer rivâyetlerinde, erkeğin avret yeri, kaba avret mahalli denen büyük ve küçük abdest bozma yerleridir kavlidir. Birincisi teşdîddir ve âlim ve ileri gelen büyüklere mahsûstur. İkincisi ise tahfîfdir ve gemici, balıkçı, çiftçi, demirci ve benzeri işlerde çalışan, oyluğunu açmaktan hayâ etmiyen avama mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, erkeğin dizi avret değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin bazı eshâbının, diz avrettir kavilleridir. Bi-

rincisi tahfîftir ve avamdan olanlara mahsûstur. İkincisi teşdîddir ve önceki ölçü üzere büyüklere mahsûstur.

Biri de, Imam Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde, Ahmedin hür kadının yüzünden ve elinin içinden başka bütün vücûdü avrettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, yüzü, eli ve ayağının içi haric, her yeri avrettir kavli, ve İmam Ahmedin diğer rivâyetinde, bilhassa yüzü avrettir kavlidir. Birincisinde setr, örtü konusunda teşdîd vardır. İkincisi tahfîftir. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittiba'-dır. Ikinci kavlin vechi, ayakları örtmenin vâcibliğinin çıkarılması ile genişliktir. Uçüncü kavlin vechi, kadınların yüzlerinin fitne ve kötülük için, en göze batan yeri olmasıdır. Yüzün ve namazda açılabilmesi câiz olan diğer yerlerin açılmasının vâcib olması ve şerîatin sâhibinin bunları öngörmemesindeki sır, kadınların bu güzel örtü içinde, yüzlerinin açık olmasının, âriflere Allahü teâlâyı hatırlatmasıdır. Onun, bunu kadınlara emretmesi, kendisinden hayâ ettiğini ve Ona karşı edebli olduğunu iddia edenlere, hüccetin ikamesi, iddiâlarının doğruluğunu isbatlamak ve huzûrundaki haremine bakana kızmak içindir. O halde kimi ona bakarken, kalbi ile Allahü teâlânın celâl ve cemâlini müşâhede eder, kimi de fâsık gibi, namazda huzûr-i ilâhide durmuş o temiz kadının yüzünden nefsine hırsızlıkla meşgul olur ve Allahü teâlânın, kendisini gördüğüne aldırmaz. Çünkü edeb sâhibi, kadına bakandan önce gelir. Bu da, âdetinin hilâfına yüzü açık olup böylece yanında olanın murakabesi ile kendine gelir. Çünkü Allahü teâlânın huzûrundaki hür kadın, aslan yuvasındaki, dişi aslanın yavrusu gibidir. Ve elbette Allah, her misâlden yüksektir. İşte, daha önceki bâbda da işâret edildiği gibi, kadının namazda, hacda ihrâm giyince ve umrede yüzünü açmasının sırrı budur.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, câriyenin namazda avret yeri, erkeklerinki gibi, göbeği ile dizi arasıdır. Bu İmam Ahmedin de iki kavlinden biridir. Diğer rivâyeti ise, avret yeri, yalnız kaba avret denen ön ve arkasıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, câriyenin avret yeri, erkeğin avret yeri gibidir. Biz buna sırtının ve karnının hepsi de avrettiri ilâve ederiz kavli, ve bazı Şâfiî âlimlerinin, baş, kol ve bacakları hâric, câriyenin her yeri avrettir kavilleridir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi cidden tahfîfdir. Üçüncüsünde ve sonrakilerde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, selef-i sâlihînin namaz dışında, câriyelere şehvetsiz bakmalarıdır. Nerde kaldı ki, namazda iken, onlara şehvetle baksınlar. O halde avret, açması kötü, zararlı olan yer demektir. Bu da bazılarına göre, göbekle diz arası, bazılarına göre ise kaba avret mahalleridir. Diğerlerine göre de, baş, kol ve baldırdan hâriç yerlerdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, sev'eteyn, ya'nî büyük ve küçük abdest bozma uzuvlarından bir dirhem mikdârı [yüzey olarak] açılırsa, namaz bozulmaz. Bundan çok olursa bozulur. Yine ondan bir rivâyette, oyluğun dörtte birin-

den azı açılırsa, namaz bozulmaz kavli ile, Şâfiînin, az ve çok açılmayla bozulur kavli, ve imam Ahmedin, az ise zarar vermez, çoksa bozar. Az ve çokta esas örf ve âdettir. İmam Mâlik ise, imkânı olduğu halde bilerek avret yeri açık olarak namaz kılanın namazı bozulur buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Uçüncüsünde ise, tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bedende sakınılması lâzım olan necâsetten afv edilmiş mikdarına kıyâsladır. İkinci kavlin vechi, mestin yırtığına kıyasladır, çünkü o, az da olsa zarar verir. Üçüncü kavlin vechi: **«Ümmetimden yanılma ve unutma kaldırılmış, afv edilmiştir»** hadîs-i şerîfi ve: **«Size bir şeyi emr ettiğim zaman, gücünüz yettiği kadarını yapınız»** hadîsidir. Kul, elinden gelmediği, gücü yetmediği şeyde, yaptığına bozuk denmez. Nitekim hiç elbisesi bulunmıyan çıplak kimsenin namazı sahîh olur. İmam Ahmed, farz namazda omuzları örtmek vâcibdir buyurdu. Nâfile de ise iki rivâyet vardır. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Tevcîhi de açıktır.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, namaz kılacak kimse, örtünecek elbise bulamazsa, ayakta namaz kılması, rükû' ve secde etmesi lâzım olur ve namazı sahîh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, serbesttir, isterse otururak kılar, isterse ayakta kılar kavli, ve Ahmedin, ayakta kılar ve rükû' ve secdeleri îmâ ile yapar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîftir. Üçüncüsünde ise, îmâ bakımından tahfîf vardır. Birinci kavlin delili,: **«Size bir şey emrettiğim zaman, elinizden geldiği kadarını yapınız»** hadîsi ve: «Kolay zorla sâkıt olmaz» kaidesidir. İkinci kavlin vechi, namaz kılanın, insanlardan çok veya az hayâ etmesi esasına dayanmaktadır. Aynı şekilde, üçüncüsü de, hayânın şiddetine mahsûstur. Bunların hepsi, Allahü teâlâ tarafından, kula rahmettir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, elbise, beden ve namaz kıldığı yeri necâsetten temizlemek, namazın sıhhatinde şarttır kavli ile, İmam Mâlikin rivâyetlerinin esahhında, bunu bilerek namaz kılarsa, namazı sahîh olmaz, bilmiyerek veya unutarak kılarsa, olur kavlidir. Yine ondan ikinci bir rivâyette, bilerek, hattâ kasden olsa da, namazı mutlak sûrette sahîh olur kavlidir. Üçüncü bir kavlinde de, mutlaka namazı olmaz rivâyetidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincinin vechi, ihtiyâtı almaktır. İkincinin vechi, bilmemek ve unutmanın özür olmasıdır. Mâlikin ikinci rivâyetinin vechi, dış uzuvları değil, kalbi gözetmenin esas alınmasıdır. Nitekim Müslimin bildirdiği merfû hadîs-i şerîfde: **«Muhakkak ki, Allahü teâlâ, sûret ve cisimlerinize bakmaz, lâkin kalblerinize bakar»** buyuruldu. Bu kavlin sâhibi buyurur ki, Allahü teâlânın bakmadığı şeyde iş, kolaydır, hafîftir. Kalb ise böyle değildir. Şeyhaynın merfû'an bildirdikleri: **«Hayzın başında namazı bırak, sonunda ise kanı yıka ve namaz kıl»** haberi buna ters düşmez. Çünkü, namazı bırak sözü, bazan kan için değil, hayzda bulunan bir başka

illetten, sebebden de olabilir. Zirâ hayz kanının sonu, selisül bevl gibi olur. Böylece, her zaman, vakit girince, kanını yıkar ve namazını kılar. [Nitekim istihazede geçmişti]. Bazı şâfiî âlimleri, mâlike, bu hadîsle, namazın dışında necâsetten sakınmanın vâcib olduğu bildiriliyor deyip: «Namazın dışında, necâsetten sakınmak vâcib olursa, namazda daha öncelikle olur» buyurup, illeti, kanın bulaşması olarak almaktadırlar. Mâlikin kavlini kuvvetlendirenlerden biri de: «**Cünüb ve hâiz, Kur'ândan bir şey okumaz**» hadîsidir. Çünkü bu hadîs, cünübü ve hâizi birleştirmektedir. Cünüblük bedene takdîr olunmuş bir hâldir. Hayız da böyledir. Kuvvetlendirenlerden biri de, daha önce geçtiği gibi, necâsetten tahâret değil, hadesten tahârette icmâ'-i ümmet bulunmasıdır. Bazı müctehidler, kandan bir dirhem kadarına müsâmaha etmişler, ama bedenin yıkanmasında toplu iğne başı kadar kuru yer kalmasına müsâde etmemişlerdir. Bunu kuvvetlendirenlerden biri de, necâsetle namazın kabûl edilmiyeceğini Şerîatin sâhibinden, açık bildiren bir delîlin bulunmamasıdır. Ama bir hadîs-i şerîfde: «**Sizden birinizin, abdesti bozulursa abdest almadıkça, Allahü teâlâ, namazını kabûl etmez**» buyurulması, hadesten tahâret için açık delîldir.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, bir kimse, İmamı olmıyan bir cünübün arkasında, cünüb olduğunu bilmeden namaz kılsa, namazı sahih olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, namazı bâtıl olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, kulunu, ancak bildiği şeylerden muahaze eder. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı gözetmek ve büyük zorluk olmadan borcundan kurtulmağa çalışmaktır.

Biri de, İmam Mâlikin ve Şâfiînin yeni kavlinde ve Ahmedin, abdesti bozulanın, namazda ise, namazı da bozulur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin eski kavlinde, abdest alıp kaldığı yerden, namazına devâm eder kavli, ve Sevrînin, abdestinin bozulması, burun kanı veya istifra sebebi ile ise, abdest alıp kaldığı yerden devam eder, ama yellenmiş veya gülmüş ise, iâde eder kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyâtı almak, abdestin bozulduğu zamana bakmamaktır. Çünkü hadîs-i şerîfde: «**Sizden birinizin abdesti bozulursa, abdest almadıkça, Allahü teâlâ namazını kabûl etmez**» buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, namaza girmeden önceki ve namaz esnasında abdestin bozulmasını içine almaktadır. İkinci kavlin vechi, namazdan önceki abdestin bozulması ile, namaz esnasında bozulmasını ayırmaktır. Bunun için abdesti bozulmadan önce kıldığı rek'atlar sahîhdir. Bunun hükmü iki namaz hükmü gibidir. Bunlardan biri, diğerindeki abdest bozulma ile bozulmaz.

Biri de, üç imamın, namaz vaktinin girdiğine, zann-ı gâlib yetişir ittifâkı ile, İmam Mâlikin, zann-ı gâlib yetişmez, vaktin girdiğini bilmek şarttır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mer-

tebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, çok, ya'nî kuvvetli zan, bilmeğe yakındır. Bu da, Allahü teâlânın huzûrunda durmadaki husûsî izin için kâfîdir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûruna girmek emrini ta'zimdir. Bu da izne âid ilmi bilmekle olur. Çünkü zan, bazan hatâlı olur. O halde birincisi küçüklere, ikincisi âkıbetleri gözeten büyüklere mahsûstur. Bir derviş, vaktin dışında, ezan sesi duyup, namaza durdu. Bir de ne görsün; o ezan sandığı ses, bir hayvan sesi idi.

Biri de, üç imamın, ictihadla, ya'nî kıbleyi bilmediği, soruşturup bulamadığı zaman, şu taraf kıbledir diye karar verdiği yöne namaz kıldığında, sonra yanlış istikamete döndüğü anlaşılsa, namazı iâde etmez kavli ile, Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, vakit çıkmışda kazâ eder, vakit varsa iâde eder kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi avâma, ikincisi, dinlerinde ihtiyât sâhibi büyüklere mahsûstur.

Biri de, üç imamın, unutarak, yasak olduğunu bilmiyerek, yahud sürç-i lisan ile konuşup, devam etmiyenin namazı bozulmaz kavli ile, Ebû Hanîfe'nin, unutarak konuşmakla namazı bozulur, selâmla değil kavlidir. Ama konuşmaya devam ederse, Şâfiîye göre de esah olan namazı bozulur hükmüdür. İmam Mâlik, imam, sehvini, konuşmadan başka bir şeyle bildiremek gibi, namaza âid bir şey için konuşursa, bozulmaz buyurdu. Evza'î, sözünde, şaşırmışa yol göstermek veya gözleri görmiyen bir kimseyi bir tehlükeden sakındırmak varsa, namazı bozulmaz buyurdu. Birinci mes'elenin birinci kavli tahfîf, ikincisi teşdîddir. İkinci mes'elenin birinci kavli teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise tahfîfdir. Böylece iki mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, benzerlerinde olduğu gibi, unutmak bilmemek ve sürç-i lisanın özür olmasıdır. İkinci kavlinin vechi, namaz, içinde namazın ef'alini hatırlatan ameller olması bakımından, özür olarak kabul edilmez. Bilmemeğe gelince: Bilmemek ma'zeret değildir. Çünkü din işinde, üzerine lâzım olanı öğrenmeği terketmiştir. Bunun için ma'zûr olmaz. Bozulmasının vechi, uzun konuşursa, gayet açıktır. Mâlikin sözünün vechi, bu sözün, konuşmanın namaz için olmasıdır. Evzâînin sözünün vechi, mü'mine hürmet için ve ona zarar veren herşeyi gidermenin bize vâcib olmasıdır. Şerîat kâideleri, bu gibi şeyleri, bunlarla namaz bozulur diyene göre, namazın bozulmasından önde tutmaktadır. Bir hadîste: **«Her ma'rûf [iyi] namazdır»** buyuruldu. Çünkü sâhibi, bunda, Allahü teâlânın emri altındadır. Bunun için, bununla isimde de olsa namazdan çıkmamış olmaktadır.

Biri de, imamların, unutarak yemekle ve içmekle namaz bozulur, ittifakıdır. Ancak İmam Ahmede göre, nâfile namazda ise bozulmaz. Birincisi yeme hakkında teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, yemek ve içmekte, insan için büyük lezzet vardır. Kul, yeme ve içme lezzeti ile,

Allahü teâlâya, murâkıb ve huzûr içinde olduğu halde münâcât arasını birleştirmek ister, fakat bunu yapamaz. Bu zıtlıktan dolayı, âlimler, namazda yemeği ve içmeği yasakladılar ve namazda Rabbinden başkasına arzûsu kalmaması için, namaza girmeden önce yemesini ve içmesini emrettiler. Imam Ahmedin, nâfile namazda su içebilir kavlinin vechi, kulun nâfile namazda, kendi emrinde olmasıdır, isterse çıkar, isterse selâm verinceye kadar devam eder. Aynı şekilde, Allahü teâlâ, büyüklere, farzın içinde olanlardan başkasına, kalbleri ile iltifât etmemelerini vâcib kıldı ve kalblerine rızâ soğukluğunu indirdi. Böylece içlerindeki ateş soğudu. Bu ateşi söndürmek için başka şeye ihtiyacları kalmadı. Bu ma'nâ' nâfilelerde yoktur. Zirâ ruh, harâretin, susuzluğun çokluğundan çıkacak gibi olur. Bunun için, nâfile namazda su içmesinde müsâmaha edildi. Nitekim böyle olduğunu, hakîkî namaz kılan bilir. Saîd bin Cübeyr, nâfile namazda bazan su içerdi. Tâvus hazretleri, nâfile namazda su içmede beis yoktur derdi.

Biri de, imamların, tahzîr veya izin bildiren tesbîh, namazı bozmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, bozar, ancak İmamı uyarma, yahud önünden geçeni engellemek için olursa bozmaz kavlidir. Birincisi tahfîfdir. Ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, küçüklere mahsûs olup, bir maslahata binâen olduğundan, namazın kemâline mâni' değildir. Ikinci kavlin vechi, namaz, sâdece Allahü teâlâ ile meşgul olma yeridir. O halde, kalbi ile de olsa, başkasını hâtırlamak, zikretmek namazı bozar. Bu da büyüklere mahsûsdur.

Biri de, namazda Allah korkusundan ağlamak, bazılarına göre namazı bozar, bazılarına göre ise bozmaz mes'elesidir. Birinci kavlin vechi, kula, gözü ile değil, kalbi ile ağlayıncıya kadar riyâzet yolunda ilerlemek ve Kur'ân-ı kerîmin bütün va'z ve öğütlerini dinleyip, ağladığını dışardan belli etmemek vâcibdir. Ikinci kavlin vechi, Allah korkusundan ağlamanın, kalbi Allahü teâlâya karşı cem' etmesi, toplamasıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, namaz kılana, birisi selâm verirse, işâretle selâmını almasının müstehab olduğu kavli ile, Sevrînin ve Atânın, namazı bitirince selâmını alır kavlidir. İbni Müseyyib ve Hasan, selâmını sözle alır dediler. Birincisi namazda selâmı işâretle almak hakkında teşdîddir. Ikincisi ise, bu husûsta tahfîfdir. Uçüncüsü, namazda, sesle selâmı almak hususûnda teşdiddir. Birinci kavlin vechi, selâmdan maksadın işâretle hâsıl olmasıdır. Bu da, onun zararından emniyyette olmaktır. İkinci kavlin vechi, namazda, kullarına değil, Allahü teâlâya yönelmeğe dikkat etmektir. Bununla beraber maksad, namazın sonundaki selâmdan sonra, selâmı almakla hâsıl olmaktadır. Üçüncü kavlin vechi, sözle cevab vermeyince, zarar gelmesinden korkmaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, namaz kılanın önünden canlı geçmekle namazı bozulmaz. İster hayızlı kadın olsun, ister eşek, ister siyâh köpek olsun değişmez kavli ile, İmam Ahmedin, siyâh köpek namazı keser, ve kalbimde eşek ve kadından [ya'nî bunlar da önden geçince, namazın kesileceğine dâir] birşey vardır. Geçtiği zaman bozulur diyenlerden biri İbni Abbâs, biri Enes, biri de İbni Müseyyibdir (radıyallahü anhüm). Birincisi tahfîftir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrinden anlaşılan: «Önden bir şeyin geçmesi namazı kesmez» hadîsidir. Bu da, önlerinden bir şey geçince, Hak teâlâyı müşâhedelerini engellemiyen ve kalblerini başka şeyle meşgul etmiyen büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, bunun engel olması ve namaz kılanın gözünü, tecelliyi müşâhededen, kalbini Hak teâlânın okşamasından alıkoymasıdır. Bu da küçüklere mahsûstur. Eşek, kadın ve siyâh köpek önden geçince, namaz kesilir demelerindeki hikmet, şeytanın onlardan ayrılmamasıdır dediler. Keşf sâhibleri arasında şöyle görüldüğü vâkıadandır ki, şeytan kimin önünden, yanından geçerse, şeytandan ona bir tayf dokunur ve Hakkı müşâhedesini keser. Müşâhedesi kesilince, namazı da kesilir, ya'nî şühûdünün vuslatı kalmaz. Fakat bu gibi şeyler, sağlamlıkları ve Allahü teâlâyı ma'rifetlerinin çokluğundan ötürü büyüklerin müşâhedesini kesmez. Onlar bütün mahlûkata, ancak kendisiyle kâim oldukları sırr tarafından bakarlar. Bu Allahü teâlânın yarattığıdır derler.

Biri de, Mâlik ve Şâfi'înin, erkek namaz kılınca, yanında kadın bulunması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, yanında kadın bulunan, ya'nî namaz kılan kadın bulunursa, namazı bozulur kavlidir. Birincisi tahfîfdir ve birşeyin kendilerini Allahü teâlâdan meşgûl etmediği büyüklere mahsûstur. İkincisi ise, küçüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birincinin açıklaması şöyle yapılır: Din büyükleri, kadında, Allahü teâlânın, hazreti Âişe ve Hafsaya karşı, Resûlü Muhammed aleyhisselâma yardımcı olarak, kendini, Cebrâîli, sâlih mü'minleri ve melekleri tutan bir bâtın, ya'nî öze âid kemâl yüzü, hâli görmüşlerdir. Kadının o kemâlinden biri de, dünyânın en büyük hükümdârının, vika zamanında, ona secde hâline gelmesidir. Biri de Meleklerin hayâ yönünden en güçlüsü, kadınların nefeslerinden yaratılmış olanlardır. Yine kadının kudretindendir ki, şehveti erkeklerin şehvetinden yetmiş kat daha fazla olduğu halde, içinde bulunan vika, cima' arzûsunu erkekten daha çok gizler. Kadında bunun gibi, daha nice sırlar vardır.

Üstâdım Allyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Allahü teâlânın, Tahrîm sûresi dördüncü: «Eğer, kıskançlık ederek, Peygamberin aleyhinde birbirinizle yardımlaşırsanız, bilmiş olunuz ki, Allah Onun yardımcısıdır, Cebrâil de, Mü'minlerin sâlih olanı da... Bunların ardından bü-

tün melekler de ona yardımcıdır» âyetinde düşünen, bilir ki, Muhammed aleyhisselâm, ubûdiyyet, kulluk makamında, mutlak olarak, en yüksek, en kâmil ahlâkta idi. Bunun için, Allahü teâlâ, ona bu büyük yardımı yapmak istedi. Bundan daha fazlası anlatılamaz. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, kadının nâkıs oluşu ve tabi'î olarak ona meylin bulunmasındandır. Bu da, küçüklere mahsûstur. Büyükler de, kadınlardaki noksanlığı görmek ve şehvetle onlara meyl etmekten bir cüz bulunması sebebi ile, bununla amel etmelidirler. Allahü teâlâ, bazı mukallidlerce bilinmiyen, inceliklere el atan, sırları ortaya çıkaran, imamlara rahmet eylesin.

Biri de, İmamların, namazda yılan ve akreb öldürmek mekrûh değildir kavlinde ittifak etmeleri ile, Neha'înin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf olup, Allahü teâlânın huzûrunda iken, Allahdan başkasından korkan küçüklere mahsûstur. Neha'înin sözü ise, bu hareketle, müşâhedelerinin gayb olması söz konusu olduğu için, Allahü teâlâya ta'zîmen, Onun huzûrunda, düşmanına bile ikrâm eden büyüklere mahsûstur. Pire ve bit de böyledir. Böylece, namazı bitirinciye kadar, onları öldürmeyip sabr eder. *Demek ki, her müctehidin bir görüşü vardır.*

Biri de, İmamı Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, namaz kılınmaktan men edilen yerde namaz kılmanın, kerâhatle sahih olduğudur. İmam Mâlik, de böyle buyurdu. Ancak kazılmış mezarda olmaz. Kazılmamış olanda ise, kerâhatle câiz olur buyurdu. İmam Ahmed ise, mutlak olarak bâtıldır buyurdu. Birincisi tahfiftir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz kılınan yer, namazın fiillerinden hâriçtir. Orada namaz kılan, yanında kâfir, şarab, kumar ve Allahü teâlânın pis buyurduğu şeyler bulunan gibidir. İmam Ahmedin kavlinin vechi, Allahü teâlânın huzûrunun, kabristan, mezbaha, hamam, çöplük, cadde, hayvanların toplandığı yer gibi aşağılık yerlerde Allahü teâlâya münâcât etmekten yüksek olmasıdır. Çünkü Allahü teâlâ, huzûrunun bu gibi şeylerden temiz olmasını öngörmekte ve kulunun böyle bir yerde durup kendisine hitâb etmesini yasaklamaktadır. Huzûrunu iclâl ve yüceltmek için, güzel, temiz ve güzel kokulu elbiseler giymemizi emretmektedir. Bunun için, Seyyid Abdülkadir-i Ceylânî, Seyyid Alî bin Vefâ, Şeyh Muhammed-i Hanefî, Şeyh-i Medyen, Şeyh ebû Hasan-i Bekrî ve oğlu Seyyid Muhammed Alî gibi büyük veliler (kuddise sirruhüm) Rablerinin huzurunu ta'zîm için, namazda güzel, kıymetli, ud ile buhurlanmış, anber, kâfûr gibi esanslar sürülmüş seccâdeler, halılar üzerinde namaz kılarlardı. Lâkin âlimlerin ve sâlihlerin büyük çoğunluğu, toprak, hasır ve benzeri süslü olmıyan şeyler üzerinde namaz kılmağı sevmişler, maksadlar yukarıda bildirilen olduğu halde, kendilerine uyanların da, böyle yapmalarından, bu sebeble, ucb ve kibre düşüp, Rablerinden uzaklaşacaklarından ve bu yüzden kendilerinden birinin sapıkların imamı yazılmasından

korkmuşlardır. Abdülkadir-i Geylânînin ve ona tâbi' olanların hâli, onlarda öyle haller vardı ki, müridlerini böyle şeyleri yapmaktan korurlardı diye haml olunur.

Kâbenin üzerinde namaz kılmanın mekrûh olmasının sebebini, ancak şifâhî olarak anlatırım. Bunu iyi anla ve Câmi-i ezher, Harem ve başka yerlerde, namaz kılmak için halı ve benzeri yaygılar sermelerini inkâr etme! Çünkü Allahü teâlânın ziynet ve mücâleset için yarattığı ve kalblerini şâibelerden, lekelerden temizlediği kulları ve yine zül ve inkisâr için yarattığı ve nefislerini yok etmek için, kendilerine heybetli tecellî eylediği kulları vardır. Onlar başlarını bile kaldıramazlar. Alâmetleri, boyunlarının omuzlarına doğru eğik olması ve hep göğüslerine doğru bakmalarıdır. Bunu iyi bil. Vel-hamdü lillahi Rabbil-âlemîn ve sallallahü alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ Âlihi ve sahbihi ve sellem.

SEHİV SECDELERİ

Bütün imamlar, sehiv secdelerinin meşrû olduğunda ve namazında sehv edenin, bunun için sehiv secdeleri yapmasına cebr olunmasında icma' etmişlerdir. Dört mezhebin imamları, imama uyan sehv eder, ya'nî yanılırsa, sehiv secdelerini yapması gerekmediğinde, ve imam yanılırsa, sehiv secdelerinde cemâ'atin de onunla beraber secde etmesinde ittifâk etmişlerdir. İcma ve ittifâk mes'eleleri bunlardır. İmamların ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, İmam Ahmed ve Hanefilerden Kerhînin, sehiv secdeleri vâcibdir kavli ile, İmam Mâlikin, noksanda vâcib, ziyâdede sünnet olur kavli, ve Ebû Hanîfenin bir rivâyetinde ve Şâfiînin, mutlaka sünnettir kavlidir. Birincisi teşdîd olup, büyük evliyâya mahsûstur. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâyı, emrettiği şeyde yanılmaktan dolayı ta'zîm etmektir. Bu yanılma ister dünya düşüncesi ile olsun, ister kendine tecellî eden heybet ve celâlin büyüklüğü sebebiyle olsun değişmez. Dünyâ ile, ya'nî Allahü teâlâdan gayri şeylerle meşgul olmadaki yanılma ve gereği olan sehiv secdesi anlaşılıyor. Rabbinin celâl ve azametinin tecellisinden ötürü olana gelince: Bu, onun, kemâl makamına kavuşmak için yaptığı riyâzet ve mücâhededeki kusurundandır. Onun için bu tecelliyi yüklenmesi, yaptığını ve yapmadığını bilmesi, yaptığının onu, Hak teâlâyı müşâhededen alıkoymaması lâzımdır. Aksi ise böyle değildir. Nitekim peygamberler (aleyhimüssalâtü ves-selâm) böyle idiler. Bunun için Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): «Unuttuğum, ancak sünnetim olur» buyurdu. Bu onun, yanılma ve unutmanın bulunmadığı makama kavuştuğunu haber vermektedir. Sahâbe ve Tâbiînin büyüklerinden ona tâbi' olanlar oldu.

Hattâ hazret-i Ömerden (radıyallahü anh) bildirildi. Buyurdu ki: «Ben namaza girerim. Namazda iken orduyu techiz ve tertîb ederim.» Bir kimse, o bunu zaifliği ve noksanlığını göstermek için söyledi derse, bu büyük imamın makamına halel, ziyân verir. Buradan anlaşılmış oldu ki, Allahü teâlânın azametinin tecellisinden, namazında sehiv, yanlışlık yapan, kendinden aşağı makamda bulunup, varlıklar ile meşguliyyeti sebebi ile yanılana göre kâmil, kendinden üstte bulunan makama göre ise nâkıstır. Bunu iyi anla! Çünkü çok güzel bilgidir. Belki de bunu, benden evvel kimseden işitmemişsin. İmam Mâlikin kavlinin vechi ise, zâhir ve açık olup, vâkı' olan noksanlıktan dolayı, namazını kâmil etmeğe onu cebr etmek, zorlamaktır. Fazlalıkta ise, kâmil üzerine vâki' olduğundan, secdeleri vâcib olmadı. Ebû Hanîfe ve Şâfiînin kavlinin vechi ise, yanılma mü'minlerden afv edilmiştir. O halde bunun için istiğfâr kâfidir. Yahud da isterse, yanıldığı için iki secde eder. Abdüllah bin Abbâs ve bir cemâ'at (radıyallahü anhüm), zâhir sünnetlerden bir şeyin terki vâkı' olmasa da, her farz namazından sonra sehiv secdesi yaparlar ve: «Bizim gibilerin namazı, halelden, bozukluktan sâlim değildir» buyururlardı. Bunu, Hakîm Tirmizî, **Nevâdir-ül usûl** kitâbında bildirmektedir. Bunun bir benzeri de, Atâ'nın (rahimehullah) şu sözüdür. «Bizim gibiler için nâfile yoktur. Çünkü o, halel, namazlardaki kusurlar için cebr edilmiştir. Zirâ, nâfileler, ancak, peygamberler gibi farzları kâmil olanlar içindir.» Âlimler, İmam Ahmedin bir rivâyeti hâric, Secde-i sehvi unutarak yapmıyanın, namazının bozulmıyacağında ittifak etmişlerdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin bir rivâyetinde, sehiv secdelerinin yeri selâmdan öncedir. Bu, Şâfiînin de iki kavlinden ercah olanıdır. İmam Mâlike göre, namazdaki bir noksanlıktan dolayı ise selâmdan önce, fazlalıktan ötürü ise, selâmdan sonradır. Bir namaz kılanda biri noksanlıktan, diğeri fazlalıktan iki sehiv bulunursa, İmam Mâlike göre, selâmdan önce sehiv secdesi yapar. İmam Ahmede göre ise, selâmdan öncedir, ancak namazdaki noksanlıktan veya rek'atların sayısındaki şübheden dolayı unutarak selâm verirse, zann-ı gâlibine göre kalkar devam eder, o zaman selâmdan sonra secde eder. Birincisi secdeleri selâmdan önce yapmakla unutan için tahfîfdir. Çünkü niyyeti, selâmdan sonra namaz kılanda olduğu gibi, namazdan çıkmak için sarsılmamıştır. İkincisinde tahfîf vardır. Sonrakiler de öyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin ve ona uygun olanların vechi, selâmdan önce nâfileye farza karıştırmamakla beraber ittiba'dır. Mâlikin kavlinin vechi ise zâhirdir. İmam Ahmedin kavli de böyledir. Zirâ selâmdan sonraki sehiv secdeleri, cebir husûsunda farzdan sonraki nâfilelere benzemektedir.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfii ve Ebû Hanîfenin, yalnız başına namaz kılan kaç rek'at kıldığında şübhe ederse, en az olanı alır ve yakîn üzere oradan devam eder kavlidir. İmam hakkında Ebû Hanîfeden iki rivâyet vardır.

Biri, zann-ı gâlibine göre devâm eder kavlidir. İmam Ahmed, eğer bir defa şübhe etmişse, namazı bozulur, eğer her zaman şübhe ediyorsa, araştırarak bulduğu zann-ı gâlibine göre kılar. Eğer gâlib zannı hâsıl olmazsa, en azını kabûl edip devam eder. Hasan-ı Basrî ise, en çoğunu alır ve sehiv secdesi yapar buyurdu. Evza'î, namazında şübhe edince, namazı bozulur dedi. Birincisi ihtiyâtlı olanı almaktır. İkincisi tafsîldir. Üçüncüsü tahfîftir, dördüncüsü teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. O halde büyükler için uygun olan, azı kabûl edip kılmak, avama lâyık olan ise, nefisleri Allahü teâlânın huzûrundan çıkmağı istedikleri için, çoğu alıp kılmaktır. Böyleleri azı alırsa, üzüntü hâsıl olur ve namazları kerhan olmuş olur. O zaman bu namaza sevab verilmez. Büyüklerin büyüklerine de lâyık olan, bu durumda namazın bozulmasıdır. Anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, ilk teşehhüdü, ya'nî iki rek'attan sonraki oturmağı terk eden, kalktıktan sonra hâtırlarsa, dönüp oturmaz, daha önce hatırlarsa oturur ve rükû' edenin hâline varmışsa, sonunda sehiv secdesi yapar kavli ile, İmam Ahmedin, kalkıp doğrulduktan sonra hâtırlarsa, bir şey okumamışsa oturup oturmamakta serbesttir. Evlâ olan oturmamaktır kavli ve, Neha'înin, kırâate başlamamışsa oturur kavli, ve Hasanın, rükû' etmedikçe oturur kavli, ve İmam Mâlikin, dizleri yerden ayrılmışsa oturmaz kavlidir. Birinci ve sonrakilerde tahfîf vardır. İmam Mâlikin kavlinde ise, dönüş olmamak bakımından teşdîd, teşehhüde rücû' bakımından ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, birinci teşehhüd, secdelerde Allahü teâlâ ile huzûrda bulunmanın şiddet ve zorluğundan dolayı istirahat için olan bir oturmadır. O halde kendinde kuvvet bulup kalktığına göre, oturmak için geri dönmesinde bir fâide kalmamış olur. Bilhassa, Allahü teâlânın huzûrunda, okuyarak uzun zaman durmuşsa. Neha'î hazretlerinin kavlinin vechi, istirahat için geri döner oturur ve kıyâmda Allahü teâlâya hitab etmek için hazırlanır. Bu şekilde oturup hitâba hazırlanmak gevşeklikle ve uzuvların yorgun olması ile olan hitabdan evlâdır. İmam Hasanın kavlinin vechi, zaif olduğunu göstermek ve emr olunan şeyde dalgınlık ve unutkanlığı tedârik etmektir. İmam Mâlikin kavlinin vechi, yerden ayrılması, sehven bile olsa, kıyâmda Allahü teâlâya münâcâta dayanabilecek kuvvetin kendisinde bulunduğunu gösterir. Evet teşehhüd esas itibariyle oturma yeridir, ama kulluk vazîfesini tamamladıktan sonra. Bu da, son oturmada olmaktadır. Şerîatin sâhibi, ilk teşehhüdü, dört veya üç rek'atli namazları, ortasında oturmadan kılamıyan zaiflerin dinlenmesi için sünnet ve teşrî' etmiştir.

SUÂL: Her ikisi de, iki secdeden sonra olduğu halde, niçin birinci teşehhüdde değil de ikincisinde oturmak farz kılındı?

CEVAB: Allahü teâlânın, son teşehhüdden önceki secdelerdeki tecellisinin, ilk teşehhüdden evvelki secdelerdeki tecelliden ağır olması bakı-

mından, namaz kılana rahmetinin çokluğundan vâcib oldu. Namaz nasıl kılınır bahsinde geniş olarak geçtiği gibi, bu, Allahü teâlânın tecellîlerinin husûsiyetlerindendir.

Biri de, üç imamın, yanılarak beşinci rek'ata kalkan, yanıldığını hâtırlarsa oturur. Dördüncü rek'atın sonunda teşehhüd için oturmamışsa, beşincide oturur ve sehiv secdesi yapar, dördüncü rek'atta oturmuş ise, sehvi için secde eder ve selâm verir kavli ile, Ebû Hanîfenin bir rivâyetinde, beşinci rek'atta secde etmeden önce hatırlamışda, oturmağa döner, bir secde ettikten sonra hâtırlarsa, dördüncü rek'atın sonunda teşehhüd mikdarı oturmuş ise, farzı bâtıl olup, hepsi nâfile olur kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmamların, bir kimse unutarak, akşam namazını dört rek'at kılsa, sehiv secdesi yapar ve namazı kabûl olur ittifâk kavli ile, Evza'înin, akşam namazı rek'atları çift olmasın diye, bir rek'at daha kılar ve sehiv secdesi yapar kavlidir. Birincisi tahfîf olup, kalb gözü açılmamış olanlar içindir. İkincisi teşdîd olup, perdesi kalkmışlara mahsûstur. Birinci kavlin vechi, avam çift görmeden etkilenmez. Büyükler ise öyle değildir. Onların bedenleri, çift görme karşısında erir. Onların rahatı, ancak tek görmededir. Allahü teâlâ bazı namazları çift rek'atlı kılmayıp da, insanlar bunu yapmağa koyulsalardı, yapamazlardı. Nitekim, Allah için münâcât edenler bunu bilirler.

SÜÂL: Onların kendileri Hak teâlâya eklenmiyor mu? Ya'nî O tek iken, kendileri ile çift olmuyor mu?

CEVÂB: Hak çift olmaz. Ancak görünmiyenin varlığı Hak'la olur. Görünene ise, tek olmaklık husûsunda dil uzatılmaz. Çünkü o, ancak üçüncü mertebede olmaktadır. Nitekim Allahü teâlâ, Mücâdele sûresi yedinci âyetinde: «Herhangi üç sırdaşın, bir fısıltısı oluyor mu, mutlaka O [Allahü teâlâ] dördüncüleridir» buyuruyor. Bu mes'eleyi iyice açıklamak, ancak birlikte oturup konuşmakla olur. Allahü teâlâ, böyle bir sırra daldığı için, Evza'îye rahmet eylesin!

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin, bir kimseye bir cemâat, meselâ bir rek'âti kılmadınız dese, onların sözlerini kabûl etmeyip, kendince iyi bildiği ile amel etmesi kendisine vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve rivâyetlerinin birinde İmam Ahmedin, onların sözüne uyar kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kendisi için ihtiyâtlı olanı almaktır. Çünkü o, kendi amelini, başkasından daha iyi bilir. Teklîfin uhdesinden ancak bununla çıkılır. İkinci kavlin vechi, başkasının şehâdetinin daha ihtiyâtlı olmasıdır. Çünkü nefs ekseriyâ sâhibini kandırır. Başkası için ise durum böyle değildir. Buradan anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, mesnûn olanın terki için ya'nî sünneti terk edince, sehiv secdesi yapmaz, ancak kunût duâsı okumağı, birinci teşehhüdü ve Resûlullaha salâtı terk ederse sehiv secdesi yapar kavli ile, Ebû Hanîfenin, bayram tekbirlerini terk ederse ve imam ise sesli okuması gereken yerde sessiz, sessiz okuması gereken yerde sesli okursa sehiv secdesi yapar kavli, ve İmam Mâlikin, evet böyledir, lâkin secde yerleri ayrıdır; gizli okuması gereken yerde sesli okursa, selâmdan sonra secde eder, sesli okuması gereken yerde sessiz okursa, selâmdan önce secde eder kavli, ve İmam Ahmedin, bu gibi hallerde secde ederse iyi olur, etmezse, beis yoktur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kunût ve birinci teşehhüd, namazın rükûnlerine benzemektedir. Bunun için namazın heyetinin kemâlini tedârik için, bu ikisinde secde yapmağa cebr etmek müstehaktır. İkinci kavlin vechi, bayram tesbîh ve tekbîrleri, bu büyük topluluk için şiâr olmuştur. Bunun için, kalabalık, süslü elbiseler giymek ve bugün oyun ve eğlence görmek âdet olduğundan, bunların sebebi ile, Rablerini müşâhededen uzaklaşan gâfillere, bunda Allahü teâlânın kibriyâsını hatırlatmak vardır. Gizli okunması gereken yerde sesli, sesli okunması gereken yerde sessiz okumada da söz aynıdır. Çünkü Şerîatin sâhibinin sünnet ve teşrî ettikleri, ancak namazların kemâli içindir. O halde sesli okunması gereken yerde sessiz, sessiz okunması lâzım gelen yerde sesli okuyanın namazının kemâli noksan olur. Nitekim, Namaz nasıl kılınır bahsinde, gizli ve açık okumanın esrârını ve hikmetini anlatırken buna uzun olarak temâs etmiştik. İmam Ahmedin kavlinin vechi, insanların çoğunun namazlarındaki noksanlığa göredir. Bundan sakınma derecesine çıksalar da, namazları noksanlıktan sâlim olmaz. Bunun için secde, namaz kılana bırakıldı. Kendinde bir azm ve himmet, gayret bulursa secde eder, yoksa etmez.

Biri de, imamların, birden çok sehiv, yanılma olsa da, namaz sonundaki bir sehiv secdesi, ya'nî iki secde yetişir ittifâkı ile, Evzâ'înin, eğer sehivler ziyâde ve noksanlık gibi iki ayrı cinsten ise, her biri için iki secde eder kavli, ve İbni Ebû Leylânın, her sehiv için, mutlaka iki secde eder kavlidir. Birincisi tahfîf olup, avama mahsûstur. İkincisinde ise teşdîd olup, makam ve mertebesi ortalarda olan içindir. Üçüncüsü ise, teşdîddir. İhtiyâtta kemâl derecesine varmış büyüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinden birinde, Ahmedin imama uyan, imamı secde etmesi lâzım iken unutup etmezse, secde eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, secde etmez, ancak imamı ederse eder kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyâtı ve kuvvetli irtibâtı almak ve imam bitirmiş olmakla beraber, noksanın cebrini elde etmektir. İkinci kavlin vechi,

Allahü teâlânın, En'âm sûresi yüzaltmışdördüncü: «**Hiçbir günâhkâr, başkasının günâhını çekmez**» âyeti olup, bir de irtibatın zaifliğidir. O halde, birincisi, kendilerini, Imamın bir cüz'ü, parçası gibi gören büyüklere mahsûstur. Nitekim: «**Mü'minler bir beden gibidir. Uzuvlarından biri ağrırsa, bütün beden rahatsız olur**» hadîs-i şerîfdir. Ikincisi, imamı bir cüzleri gibi değil, yanlarında duran gibi gören avama mahsûstur. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

TİLÂVET SECDELERİ

Imamlar, Kur'ân-ı kerîmdeki secde âyetleri okununca secde edileceğinde ve bunun şartlarının, namazın şartları gibi olduğunda icmâ' etmişlerdir. Ibni Müseyyibden bildirilir, hayız hâlindeki kadın, secde âyetini işitince, başı ile îmâ eder ve: «**Secede vechi lillezi halekahü ve savverahü**» der buyurdu. Imamlar, tilâvet secdesinin vâcib veya müstehab olmasında ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, vâcibdir buyurdu. Ondan başkaları, okuma zamanında, okuyana ve dinleyene, işitene sünnettir dediler. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanın şanından, ya'nî yaratılıştan kendisinde bulunan şeylerden biri kibirdir, böbürlenmedir. Bu ise haramdır. Bunu gidermek ve Allahü teâlâya karşı aşağılık tevazu', alçak gönüllülük göstererek bundan kurtulmak lâzımdır. Meselâ Allahü teâlânın Neml sûresi yirmi beşinci: «**Şeytan onlara amellerini süslü gösterdi ki, göklerde ve yerde gizli olan yağmur ve bitkiyi meydana çıkaran, gizledikleri ve açıkladıkları şeylerin hepsini bilen, Allaha secde etmiyorlar**» âyetini okuyup veya işitip de secde etmiyenin hâli, zâhiren secdeden imtina' edenin hâli gibidir. O halde, kibir sıfatından kurtulmak için secde vâcib olur. Bunun izâhı şöyledir: Tekebbür, böbürlenmek, büyüklenmek, canlı ve cansızlar içinde, sâdece cin ve insana mahsûstur. Zirâ bunların îcâdına, Allahü teâlânın isimlerinden Hannân ve Latîf isimleri teveccüh etmiştir. Diğer varlıklarınkiler böyle değildir. Onların îcâdına, Allahü teâlânın Kibriyâ ve Azamet isimleri teveccüh etmiş; bunun için, bu isimlerin hükmü altından çıkmışlardır. Küçük aşağı kalmışlardır. Cinlerin ve insanların hilâfına, büyüklüğün tadını bilmezler. Insanlar ve cinler, mütekebbir olarak çıkmıştır. Alçaklığın ve tevazu'un tadını bilmezler. Kibrederlerse tabiatlerindendir, tevazu' ederlerse, tabiatlerinden çıkarlar, bu yüzden, kibir, makam ve başkanlık sevgisinden kurtulmaları ve hakikî kulluk mertebesinde bulunmaları için, riyâzet [nefsin istediklerini yapmamak] ve mücâhede [nefsin istemediklerini yapmak] onlara vâcib olmuştur.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: «Secdelerin vâcib olması, tevâzu' makamında kâmil olmıyan küçüklere mahsûs-

tur. Müstehab olması da, içlerindeki bütün kibri Allahü teâlânın sildiği büyüklere mahsûstur. Eğer Allahü teâlânın afvı olmasaydı, onlardan biri kendinde bir güneş tutulması hak ettiğini, ve Allahü teâlânın huzûrunda, herkesin kalbinin zül ve inkisârda olması gerektiğini görürdü. «Bunun için, Allahü teâlâ Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, görüşü herkesin varamadığı inceliklere erişmiş, istinbâtı en örtülü husûslarda olmuştur. Diğer imamlara da rahmet etsin ki, umûm için, tilâvet secdesini vâcib buyurmayıp, işlerini hafifleştirdiler. Çünkü onlar, kendilerinde bulunan kibir sebebiyle, afvın dikenli duvarının altındadırlar. Onlardan birisi, kolay kolay oradan tam kurtulamaz. Çoğu zaman kendini, kendisi gibi secde etmiyen üzerine secdede görür ve aslen mevcûd olan kibrin üzerine bir kibre daha düşer ve böylece zillet ve inkisâr yerinde tekebbür eder.

Biri de, üç imamın, dinlemediği halde, secde âyetini işiten kimse, secdede dinliyen gibi değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, ikisi aynıdır kavlidir. Birincisi tahfiftir. Avama mahsûstur. İkincisinde teşdîd vardır ve büyüklere mahsûstur. Her iki kavlin vecihlerinin, illeti ehline, ancak sohbet esnasında anlatılabilir. Çünkü bu, tevhîd mes'elelerinin inceliklerindendir.

Biri de, üç imamın, okuyan namaz dışında, işiten namazda olursa, namazda da, namazdan sonra da secde etmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, namazı bitirince secde eder kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, işiten, namazda iken, bu vakitte memûr olduğu, Rabbine münâcâtla meşguldur. Bunun için, bir başka şeyle meşgul olmakla emr olunmaz. Eğer, imama uyanın, imamla irtibatlı olması, şânından olmasaydı, kendinden başkasının kırâati ile secde etmesi câiz olmazdı. İmam sanki, kelâmını kullarına okumakta, Allahü teâlânın vekilidir. İmamdan başkası hakkında hüküm böyle değildir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, ya'nî namazdan sonra secde eder sözünün tevcihi şöyledir ki, ikisini yapmak, namazda memûr olduğu münâcâttan gayrisi ile meşgul olmak sayılmaz. Namazı bitirince, ikisini birlikte yapamamak eksikliği sebebi ile, tilâvet secdesini yerine getirir. Çünkü riyazetini cem' makamı denen, Allahü teâlâya münâcâtın, kendisini halkı görmek ve bilmekten, halk ile olmak Hak ile beraber bulunmaktan alıkoymadığı makama ulaştırmamıştır. O makam ehlinin kimi Allahü teâlâyı, kendi kelâmını kendisi okur, kul ortada yoktur halde, yahud kul vardır da, Rabbinin kelâmını Rabbine okur halde bulur. Birinci şekilde değil, ikinci şekilde secde edenler böyledir. Bu zamana kadar, bu makamın tadını almış olanı görmedim. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, İmam Şâfiînin ve Ahmedin, Hac sûresinde iki secde âyeti vardır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, Hac sûresinde bir tane secde âyeti vardır, o da birincisidir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kur'ânın zâhiri ile amel etmektir. Nitekim Allahü teâlâ Hac sûresi yetmiş yedinci âyetinde:

«Ey îman edenler, namazlarınızda rükû' ve secde edin» buyuruyor. **Secde** edin kavli, namazın kendisinden olan secdeyi ve tilâvet için olan secdeyi içine almaktadır. Lâkin secdelerin rükû' ile bir arada bildirilmesi, rükû'u olan namazları bildiren bir işârettir. Bu da Ebû Hanîfenin vechidir. Çünkü o, Allahü teâlânın: «**Rükû' ediniz ve secde ediniz**» kavlini, namazdaki secdeleri bildiriyor, ârızî olan tilâvet secdesini değil buyuruyor. Ama Hac sûresindeki birinci secde âyetinde, Ebû Hanîfe, diğer imamlarla birliktedir. Çünkü onda, secde etmiyen insanlar için, azâbla korkutma vardır. Bunu şöyle izâh ederiz: Kulun, ilâhî büyük alayların, ya'nî büyük kalabalığın bulunmadığı yerde muahazesi, mezkûr alayların gayrisinde muahazesinden şiddetlidir. Çünkü Allahü teâlâ: «**Görmedin mi, göklerde ve yerde olan herşey; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar hep Allaha secde ediyor, Onun kudretine boyun eğiyor**» buyurduktan sonra, devam ediyor ve: «**insanlardan çok kimseler hep Allaha secde ediyor ve bir çoğunun da üzerine azâb hak olmuşdur**» buyuruyor. İnsanlardan bu bir çoğunun üzerine azâbın hak olması, Allahü teâlâya secdeyi, derece bakımından kendinden aşağıdakilere hak görüp, aslında herkesten önce kendisinin secde etmesi gerekenler içindir. İşte Ebû Hanîfenin, bu âyet-i kerîmede secdeyi vâcib görmesinin sırrı budur. Anlayınız.

SÜAL : Hiç kimsenin hiç bir zaman Rabbine karşı kibirlenmesi mümkin olmadığı ve ancak hemcinsine karşı böbürlenmesi mümkin olduğu halde, insandan Rabbine karşı secdesizliğin vuku'u nasıl açıklanabilir?

CEVAB : Vuku'u, ubûdiyyet, kulluk sıfatlarının ve icâblarının gereğini bilememekdendir. Bunun için secdeyi terk eden kâfir olup, Peygamberleri ve evliyâyı katlettiler. Çünkü onlar, onu, kalbini daraltana da'vet ediyorlardı. Buradan anlayınız. Bundan fazlası anlatılmaz. Şeyh ebû Medyenden: «**Allahü teâlâ bir kulunu sevince, bir münâdi gökten seslenir ve: Allahü teâlâ, filân kimseyi seviyor, siz de onu sevin! Gök ehli onu severler ve yeryüzünde o kimse kabûl görür**» hadîsini sordu ve: «Böyle nidâ vâkı' olunca, peygamberlerin ve evliyânın öldürülmesi nasıl olur?» dedi. Buyurdu: Bu nidâyı duydular, fakat peygamberlere ve evliyâya düşmanlık vaktinde iki kabze hükmüyle, ya'nî gereğince bunu unuttular. Bunun için kavimlerinin bazıları peygamber ve velîlere itâat ettiler, bazıları ise isyân ettiler. Nitekim Allahü teâlâ, Furkan sûresi otuzbirinci âyetinde: «**İşte, ey Resûlüm, sana Mekke müşriklerini böylece düşman yaptığımız gibi, Senden önce de her peygamber için, mücrimlerden bir düşman yaptık**» buyuruyor. Velî için de böyledir. Çünkü enbiyâ ve evliyâ, iktida etmede, uyulmada, Allahü teâlânın ahlâkı üzeredirler. Bunun için Allahü teâlâ bir kavmin secde etmemezliğine hükm eyledi. Buradaki secde, enbiyâ ve evliyâya uymak için olan emrine itâatten ibârettir. Kavimleri âsî olunca, onlara emreyledi. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Ahmedin iki rivâyetinin birinde, Sad sûresindeki secde âyetidir, şükr secdesi değildir kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin diğer rivâyetinde, - ki ondan meşhûr olan budur - şükür secdesidir, namaz dışında müstehabdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ bunu bize, yalnız okuduğumuz veya imamdan dinlediğimiz zaman, ta'rîzen secde etmemiz için bildirdi. Bilhassa birimiz bir günâha girip ve ondan tevbe etmediği, yahud edip de, kabûl olduğunu zannetmediği zaman, namazda, namaz dışındakinden daha çok secde ile emr olunur. Çünkü namaz bir huzûrdur, büyük bir huzûrda bulunmaktır. Bu esnâda kulun afv edilmesi ve ondan râzı olunması kuvvetle umulur. Bu küçüklere, avama mahsûstur. Nitekim bu âyete, şükür secdesini gösteriyor diyenler, büyüklere mahsûs kılıyorlar. Onlar günâha girmez, yahud girse de, tevbelerinin kabûlünü kuvvetle ümid ederler. Şâfiî âlimleri, namazda okunur ve secde edilirse, namaz bozulur dediler. Çünkü o, namazın içinde yapılması için değil, başka şey içindir. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz içinde, bunu okuyunca, secde ettiği haberi bize ulaşmadı. Bunun için, namazda iken bu âyet okunduğunda, eshâb, ya'nî Şâfiî mezhebi âlimleri: **«Bizim yaptığımız gibi olmıyan her amel merduddur»** hadîs-i şerîfinin, umûmî ma'nâsının içine gireceğinden korktular. Bu hadîs-i şerîf, Sahîh'de vardır. O halde mezheblerden herbirinin bir tevcihi vardır.

Biri de, üç imamın, Mufassalda, [ya'nî Hucürât sûresinin başından Kur'ân-ı kerîmin sonuna kadar - **Kâmus**] üç secde âyeti vardır: Necm, İnşikak ve 'Alak sûrelerinde kavli ile, İmam Mâlikin meşhûr rivâyetinde, Mufassalda secde yoktur kavlidir. Hac sûresinin sonuncu âyeti dışında, diğer onbir secde âyetinde, imamlar birbirine muvâfık ve mutabıklardır. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. İkinci de böyledir. Bu hazreti Enesin kavlidir: «Medîneye geldikten sonra, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mufassalda secde etmedi.» O halde her bir imam, kendisine bildirilen, ulaşan bilgilerin kenarında durdu. Bununla beraber, Mufassalda secdeler olduğunu söyliyenin sözü alınırsa, teşdîd, yok diyenin kavli alınırsa tahfîf olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medîneden önce, Mufassallarda secde eder, sahâbenin içine secdenin yerleşmesine çalışırdı. Medineye gelince, sahâbe, îmân ve inkiyâdda kemâl derecesinde olduğundan, Medînede hiç yapmadı. Halbuki Mekkede iken böyle değildi. Aralarındakilerin kiminde, tekebbür kalıntıları vardı. Bunun için, yeni Müsliman olanların kalblerindeki bu kalıntıları gidermek için, Resûlullah, onları çok secde ettirirdi.

Biri de, üç imamın, namazda secde âyeti okuyunca, rükû'a eğildiğinde, rükû' secdenin yerini tutmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, rükû' istihbâben secdenin yerini tutar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş,

Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanlarda gâlib olan, rükû'da, secde gibi eğilme, alçalma yoktur. Bunun için, onlara göre rükû', secdelerin yerini tutmaz. İkinci kavlin vechi, büyükler, rükû'a, secde gibi ta'zîm nazarı ile bakarlar. Bunun için secdelerin yerini tutar. Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, anlayış gücü en ince yerlere kadar nüfûz etti. Allahü teâlâ ondan ve diğer imamlardan râzı olsun.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, İmamın namazda secde âyetini okuması mekrûh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, İmamın sessiz okuduğu namazlarda, secde âyeti okuması mekrûhdur kavlidir. İmam Ahmed de böyle buyurdu, hattâ sessiz okursa, secde etmez dedi. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, secde âyetinin namazda okunmasını yasaklayan bir haber yoktur. Bu da, kıyâmı çok uzatmadan secdeye inebilen büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, imam ve cemâ'at, bazan isti'dad kuvvetleri olmadığından, secdeye inemezler ve secde etmelerine izin verilinciye kadar, kıyâmda çok kalmaları gerekir. Bu da, secdelerdeki tecelliye dayanabilecek kuvveti, ondan önce edinmektir. Bunun için, İmamın secde âyetini okumasına mekrûh buyurdu. Zirâ kendini ve cemâ'ati secdeye tevcih eyledi. Secde âyetini okumasa, tilâvet secdesine bu zorlukla muhatab olmazdı. Anlayınız.

Biri de, İmam Şâfiînin, İmam tilâvet secdesi yapınca, cemâ'at ona *uymazsa, namazı bozulur.* Tıpkı İmam kunut okurken, cemâ'at okumazsa, namazı bozulduğu gibi kavli ile, başka imamların, namazı bozulmaz, çünkü bu, namazda sünnettir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cemâ'atin imamla birlikte secde etmemesi, imama muhalefettir. İhtilâf, imamlığı keser. İmamlık kesilince, Allahü teâlânın huzûrunda kavuşma hükmü bozulur. Bu da namazın, ya'nî cemâatin namazının bozulması demektir. İkinci kavlin vechi, imama tâbi' olmak, ancak namazın rüknü gibi esaslarda vâcibdir. O halde herbirinin bir vechi vardır.

Biri de, İmam Şâfiînin ve Ahmedin, tilâvet secdeleri teşehhüd olmadan selâma muhtacdırlar kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, secde için ve kalkarken tekbir söyler, selâm vermez kavilleridir. Birincisi selâm husûsunda teşdîd, ikincisi selâmın vâcib olmaması bakımından tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, insanların yanında olduğu halde, secde ile onlardan ayrılmış, uzaklaşmış gibi olup, secdeyi bitirince sanki, tekrâr insanların yanına gelmiş gibi olmasıdır. İkinci kavlin vechi, normal olarak bu ayrılma zamanının çok kısa olup, secde edenin, oradakilerden ayrılmamış gibi olmasıdır.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Bize göre, bir kimse, Allahü teâlânın huzûrunda secdelerde, halkı görmekten tamamen ayrılmadıkça, vilâyet makamında kâmil olmaz. Hattâ, halkın kendisi ile kıyâmda olduğu sırrı müşahede eder. Bu Allahü teâlânın yakîn işle-

rindendir. Buna ilâve edilenler yok sayılır. Aslında vücûdları yoktur. Sanki ma'dumdurlar, ya'nî hiç yok gibidirler. Selâm ise, ancak mevcûd olana verilir. Mevcûd ise, perde arkasında bulunmaz ve gayb olmaz. Anlayınız. Burada, kitablara yazılmıyacak sırlar vardır. Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, selâma vâcib demedi.

Biri de, imamların, secde âyetini okuyunca, abdestli değilse, o anda ve abdest aldıktan sonra secde etmez kavli ile, Şâfiî âlimlerinin bazıların, abdest alır ve secde eder. Secde âyeti tekrâr ederse, bütün secdeleri yapar kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, abdestli olandan başkası secdeye muhatab değildir. İkinci kavlin vechi, abdestsiz Kur'ân okuduğu için, ona bir ayıb, kusur yönelir. Böylece hitab, aslında, secde etmesine yönelmiş olur. Bunun için yerine getirmekle memurdur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir mecliste bir secde âyeti tekrâr edilirse, hepsi için bir secde etmek yetişir kavli ile, diğer imamların, hepsi için bir secde yetişmez, her okunuşu için bir secde lâzım olur kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Her iki kavlin vecihleri de zâhirdir, bellidir. En iyisini Allahü teâlâ bilir.

ŞÜKÜR SECDESİ

İmam-ı Şâfiî, ni'metin yenilenmesinde veya sıkıntının kalkmasında, Allahü teâlâya bunun için şükür olarak secde etmek müstehabdır buyurdu. İmam Ahmed de böyle buyurdu. Ebû Hanîfe ve Tahâvînin şükür secdesi ettikleri görülmezdi. Belki İmam Muhammed bin Hasan ondan nakl eder ki, o da, ya'nî İmam Ebû Hanîfe de, İmam Mâlik gibi, namazın dışında secdeyi kerih görür, beğenmezlerdi. Abdülvehhâb-i Mâliki, bunda bir beis yoktur buyurdu. Mâlikî mezhebinden sahîh olan budur. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, sıkıntının giderilmesi gibi, kulda ni'metin bulunması da dâimidir. Bunun için kul, Allahü teâlâya her zaman hamdü senâ eder. Ancak büyük bir ni'met gelince ve büyük bir sıkıntı kalkınca, burada şükür secdesi daha uygun ve kâmil olur. İkinci kavlin vechi, kulun şükür secdesinde, Allahü teâlânın bu yeni ni'metlerinden başka ni'meti veya bu sıkıntısını kaldırmaktan başka sıkıntısını kaldırmağı zannı hâsıl olabilir. Bu da şükrün azlığına çağırıcıdır. Mekrûh diyenler, bunun için demişlerdir. Sanki şükür secdesini yapmayan: «Allahü teâlâya hamd, senâ ve şükür her zaman yapılmalıdır. Yaratıldığım andan itibâren Onu secde etsem ve dâimâ bu secde üzere kalsam, Onun senâsını yapamam. Bu secde ve amelimi kendim yaptığım takdirdedir, şekildedir. Nerede? Halbuki ben de, yaptıklarım da, Onun yaratması, halk etmesi ile oluyor» diyor. Bunun için secdeyi terk, ni'metin itirâfında ve secde ve benzeri

şeylerle karşılığını ödemekten âciz olduğunda, daha açık beyan oluyor. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, namaz kılanın, rahmet âyeti okuyunca, onu istemesi, azâb âyeti okuyunca Allahü teâlâya sığınması müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, farz namazında mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kulun rahmete ihtiyâcını izhâr etmesi, azâbdan kaçınmasıdır. Bilhassa yakınlık yeri olan namazda. Bu, Allahü teâlânın kalblerine olan tecellîlerine dayanıp, konuşmağa gücü yeten büyüklere mahsûstur. İkincisi, Allahü teâlânın heybetinin dillerini döndürmediği küçüklere mahsustur. Onlara istemek için emr edilse, konuşamazlar. O halde, farz namazlarında, içinde bulunan heybet ve azametin çokluğundan, İmamın, bu ni'meti istemeği onlara yüklememesi, Allahü teâlânın rahmetinden oldu. Nâfileler ise böyle değildir. Çünkü ondaki perde kalın ve heybet azdır. Anlayınız. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

NÂFİLE NAMAZLAR

Dört imam, nâfile namazlardan râtibe sünnet olanların, sabah namazının farzından önce iki rek'ât, öğle farzından önce iki rek'at, farzdan sonra iki rek'ât, akşamın farzından sonra iki rek'ât, yatsının farzından sonra iki rek'ât sünnet olduğunda ve kaçırılmış farz namazların kozasının vâcib, ya'nî farz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifâk ettikleri bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, İmam Mâlikin ve Şâfiînin, revâtiblerin en kuvvetlisi vitir namazıdır kavli, ve İmam Ahmedin, en kuvvetlisi sabahın iki rekat sünnetidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, vitir namazı vâcibdir kavlidir. Birincisi ve ikincisi, vitri ve sabahın sünnetini müekked nâfile kılmakla tahfîf, üçüncüsü, vitri vâcib kılmakla teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bir bedeviye, «farz olan namazlar beştir» buyurduğu ve bedevînin, başka farz namaz varmı diye sorduğunda, «yoktur, ancak nâfile vardır» diye cevab verdiği hadîsi şerîfdir. Bu hadîs-i şerîfin zâhiri, beş namazdan başkasının vâcib olmadığını, ancak nezr, adak gibi ârızî olanların vâcib olduğunu bildirmektedir. İkinci kavlin vechi, Şerîatın sâhibi tarafından, vitir namazı hakkında, ondan sonra sabah namazından önceki iki rek'at hakkında çok te'kidin bulunmasıdır. O halde Şerîatin sâhibinin en çok te'kid eylediği namaz, vâcibe, farza daha çok benzer ve mertebesi nâfileden, ya'nî sünnetlerden yukarı, farzdan aşağı olur. Bunda Allahü teâlâya karşı büyük edeb vardır. Ârifler bunu iyi bilirler. Allahü teâlâ İmam Ebû Hanîfeye

rahmet eylesin ki, farz ve vâcib sözlerinin arasını ve ma'nâlarını ayırdı. Allahü teâlânın farz kıldığını, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) farz kıldığından daha yüce tuttu. Bu hareketi ile, Resûlullahın medhini kazandı. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Rabbinin teşrî' ettiğinin rütbesini, Allahü teâlânın izni ile olsa da, kendi teşrî ettiğinden üstün tutmağı sever. Farz ve vâcibi müterâdif tutan buna bakmaz ve ayrılık sözdedir der. Halbuki, aslında, her ikisi, Ebû Hanîfeye göre ayrı üstünlüktedir ve ayrılık, sözde olduğu gibi, ma'nâdadır da. Ancak Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vâcib kıldığı bu emr, Allahü teâlâ katında, Allahü teâlânın farz kıldığı mertebede bulunmalıdır. Çünkü bizim Allahü teâlâdan bildiğimiz, sâdece Şerîatin sâhibinin Ondan getirdikleridir. Bu söylediğimizin fâidesi şudur ki, mükellef bu vâcibi, farz gibi itina göstererek edâ eder. Dediğimizin bir benzerini burada şöyle anlatırız ki, peygamberlere düâ olarak, salâtü selâm tahsîs kılınmıştır. Meselâ peygamberler için, sallallahü aleyhi ve sellem, denir de, rahmetullahi aleyh, yanud radıyallahü anh denmez. Halbuki salâtın ma'nâsı, lügatta, Allahü teâlâ tarafından rahmet demektir. Bununla beraber, şanlarının evlâyadan yüksek olması sebebi ile, onlara ta'zîm için böyle emr edilmiştir. Şerîatin sâhibinin sünnet kıldığı birçok şeyler vardır ki, bunlardan bazısını, müctehid, ictihadı ile vâcib kılmıştır. Çocukları sünnet etmek gibi. Zirâ Resûlullah bunu, tırnak kesmek, koltuk, kasık kıllarını yolmak, ve benzeri istincâ gibi yapılması tabiî olan şeylerle birlikte bildirdi. Çünkü o, yaratılıştan olan şeylerdendir. Mâlikî mezhebinde olanlar, buna vâcibdir dediler. Çünkü sünnetin kimi onlara göre vâcibdir, kimi vâcib değildir. Bazıları İmam Mâlikin ıstılahını hesaba katmayıp, o sünnettir dediği için, vâcib olmadığını söylüyor zannedip, derslerinde böyle takrîr edip, İmam Mâlike göre istincâ sünnettir; istincâsız namaz kılsa, namazı sahîh olur dediler. Halbuki İmam Mâlik böyle buyurmadı. Aksine onu vâcib kıldı. Necâsettir, namazdan önce temizlenmesi vâcibdir buyurdu. Anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, ikindiden önce dört, öğleden önce dört, sonrada dört rek'at namaz kılmak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, evet böyledir, ama kula bağlıdır, isterse dört, isterse iki rek'at kılar buyurdu. Bununla beraber yatsının farzından önceki sünnette teşdîd edip, farzdan sonrakini yaptığı gibi, dört rek'attır buyurdu. Birincisi, öğle ve ikindi sünneti hakkında teşdîd, ikincisi tahfîftir. Yatsının sünneti hakkında da iş tersinedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, öğle, ikindi ve yatsıda, farzlara girmeden önce nâfile kılacak uzun zaman vardır. Bu da, öğle vaktinde, namaz kılana, Allahü teâlânın celâlinin açılması, ikindi vaktinde de, kalblerin Rabbine yaklaşması içindir. Yatsı vaktinde de, bir çok kimselere perdelerin kalın olması ve o zamanda, kolay kolay, Rabbine münâcâttan zevk almadığındandır. Ebû Hanîfenin, yatsının farzından sonra dört rek'at sünnet kılmalıdır buyurması, hicâbın çokluğu

sebebiyle, huzûrun kemâl mertebede olmadığı için bir cebir gibidir. Buradan anlayınız.

Biri de, üç imamın, gece ve gündüz kılınan nâfile namazlarda iki rek'atta bir selâm vermek sünnettir. Her rek'atta selâm verirse, Ebû Hanîfenin hilâfına, üç imama göre câizdir. Çünkü İmam Ebû Hanîfe, her rek'atta selâm vermeği men etmekte ve: «Gece namazlarında ister ikişer, ister dörder, ister altışar, ister sekizer rek'at namazı bir selâmla kılar, gündüz namazlarında ise, dört rek'atta bir selâm verir» buyuruyor. Birincisi teşdîddir. İkincisinde ise tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, insanların çoğunluğunu gözetip, vâkı' tecelli ile beraber huzûr-i ilâhîde durabilmeleri ve iki rek'âtta bir selâm vermek, büyükler ile küçükler arasında itidal yeri olarak alınmasıdır. Her rek'âtta selâm verir diyenin vechi, gece ve gündüz namazlarında huzûr-i ilâhîde bir rek'attan çok duramıyan küçüklerin hâlini gözetmektedir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, vâkı' tecellilerle beraber, Allahü teâlânın huzûrunda, iki rek'attan daha çok durabilen büyüklerin hâlini öngörmektedir. Gündüz namazlarında iki rek'attan çok durmayıp selâm vermelidir diyenin vechi, büyüklerin gündüz huzûr-i ilâhîde durmalarının ağır oluşudur. Onlar, küçüklerin aksinedir. Küçükler gündüz tecellînin ağırlığını ve hafifliğini hissetmezler. Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, büyüklerin ve küçüklerin makamlarını, hallerinin gereğini en çok o gözetti. Diğer imamlara da rahmet eylesin ki, ümmete çok şefkatli idiler.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, vitrin en azı bir, en çoğu onbir, kemâle en yakın olanı üç rek'âttır kavli ile, Ebû Hanîfenin, vitir üç rek'attir. Bir selâmla kılınır. Üçden çok da, az da olmaz kavli, ve İmam Mâlikin, vitir bir rek'attır, ama önünde ayrı çift namaz vardır. Önündeki çift [rek'atli] namazlar için bir sınır yoktur. Lâkin en azı iki rek'attir kavlidir. Birincisi teşdiddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ona yakındır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibinin emrine ittibâ'dır. Kul için vitir namazının çok veya az olmasının hikmeti, vitir namazının son rek'atinde huzûra sür'atli veya yavaş kavuşmalarına göre, şâri'in ayrı tabakalarda bulunan ümmetinin hâlini gözetmesidir. Meryem sûresi doksan beşinci: «Kıyâmet günü de her biri O'na tek olarak gelecektir.» âyetinde olduğu gibi, tek olmasını istemesidir. Buradan anlayınız. İsti'dadı kuvvetli olup, daha ilk veya üçüncü rek'atta kendinde Allahü teâlâ ile huzûr hâsıl olan, bununla iktifâ eder. Huzûr hâsıl olmıyan, huzûr hâsıl oluncıya kadar kılar. Bu da onbir, onüç veya Mâlikin buyurduğu gibi daha çoktur. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, üç rek'attan fazla kılmaz buyurması, akşam namazının gündüz namazlarının vitri tek rek'atlısı olması ve üç rek'at olması, gece namazlarının da vitri, ya'nî tek rek'atlısı olmasındandır. Eski kaidelerdendir ki, benzetilen benzeyenden üstündür. O halde mümkin mertebe, ondan fazla ve noksan olmamalıdır.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Nâfile, farzdan bir benzeri olana denir. Benzeri olmayan için, nâfile sözü kullanılmaz. Onun için iyi veya hayırlı amel kelimeleri kullanılır.» Yine ondan tekrâr tekrâr duydum. Buyurdu: Nâfile ibâdetleri, ancak farzları mükemmel olanlar yapar. Bu da, ma'sum oldukları için, peygamberlere mahsûstur. Bazı evliyâ da onlara benzer ve onlar için de nâfile sözü edilir. Yine ondan duydum. Buyurdu: İmam Mâlik ve Şâfiînin, vitir, ya'nî tek rek'âtta İhlâs ve Muavvizeteyn [Kul e'ûzü'ler] okunur demelerinin vechi, tek yapan, Allahü teâlâyı tevhîd etmiş, bir bilmiş olur ve şirkten kurtulur ve seâdet yoluna girer. Bu ise, şeytana yapılan en büyük kötülük, onu en çok kızdıran iştir. Bunun için bu iki imam, İblisin hîle ve vesvesinin zararından kurtulmak için, iki kul e'ûzü'yü okumağı emr ettiler. Bu ise, küçüklere, avama mahsûstur. Ebû Hanîfenin, en sonunda, sadece ihlâs sûresi okur kavlinin vechi, bu huzûrda İblisin vesvesesinden korkmamaktır. Bu da büyüklere mahsûstur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ve Şâfiînin, vitir namazını kılan, gece kalkar teheccüd namazı kılarsa, vitri yeniden kılmaz kavli ile, İmam Ahmedin, onu bir rek'atla çiftler, sonra yeniden kılar kavlidir. Birincisi vitri yeniden kılmamak bakımından tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi,: **«Bir gecede iki vitir olmaz»** hadîs-i şerîfine ittibâ'dır. Bu, tevhîdlerine İblisin yol bulmadığı büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, bazı Sahâbeye ittibâdır ve tevhîdin çokluğu ile dolmamış ve İblisin kendilerine yol bulmadığı küçüklere mahsûstur. Geçen hadîsin ma'nâsı, uyumadan önce vitri kılan, üzerine düşeni yapmış olur. Kalkıp, uykudan sonra namaz kılarsa, Şerîatin sâhibinin ameli ile amel ederek, çifte tamamlıyarak bitirir. **«Bir gecede iki vitir yoktur»**, ya'nî, gece namazının sonunu çift olarak bitiren, bunda benim emrim ve sünnetimin altındadır. Böyle anlıyan vitrin nakzine muhtâc olmaz. Anlayınız.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin meşhûr kavlinde, Ramazan-ı şerîfin ikinci yarısında terâvihin sonundaki vitri kılarken kunût okumak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, bütün senede kılınan vitirlerde kunut okumak müstehabdır kavlidir. Şâfiîden bir cemâ'at da böyle demişlerdir: İbni Abdân, Ebû Mansûr bin Mihrân ve Ebû Velîd-i Nişâpûrî bunlardandır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibi, Ramazanın ikinci yarısında böyle yapmıştır, başka zamanda değil. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) fi'li, yaptığı iş, esas olarak devamlılığı gerektirir. Bunun için Ebû Hanîfe ve Ahmed ihtiyâtlı olanı almışlardır. Bundaki hikmetlerden biri şudur: Tevhîdin sonundaki dua red edilmez. Vitir de, Allahü teâlânın ferd, bir, tek ve yegâne olduğuna şehâdet etmek gibidir. Ayrıca onda, bütün erkek ve kadın mü'minlere, bu huzûrda dua

edip, kul sâdece kendine düa etmemekle, fütüvvet, cömerdlik, insanlık göstermiş olur. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, Ramazanda terâvih namazı yirmi rek'attır ve cemâ'atle kılınması efdaldir kavli ile, Mâlikin, bir rivâyetinde, otuzaltı rekattir. Evinde kılması bence daha iyidir. Ebû Yûsûf de böyle buyurdu ve: «Terâvih namazını evinde, imamla kıldığı gibi kılabilenin evinde kılması daha iyidir» dedi. Birincisinde, cemâ'atle kılınmasında emir olması bakımından teşdîd vardır. Aded ya'nî rekat sayısı bakımından ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zaiflere mahsûstur. Çünkü Cemâ'at onlar için rahmettir. Zirâ onlardan biri, Allahü teâlânın huzûrunda, tek başına yirmi rek'at duracak kuvvette değildir. Bunun için, Allahü teâlânın heybetinden canı çıkacak gibi olmaktan ve bu duruşta birisine uymamış olduğundan huzûrundan çıkmak korkusu içinde bulunduğundan ve Cemâatle kıldığında bu endişe olmadığından, cemâ'atle kılmaları efdal oldu. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda tek başına durabilen ve mescidde insanlarla berâber namaza durunca, kendileri hakkında riyâdan korkan büyüklerin hâlini gözetmektir. Nitekim, farzları cemâ'atle kılmak bahsinde, bunu daha uzun anlatacağız.

Biri de, Imam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, geçmiş namazları, namaz kılmanın men edildiği zamanlarda kazâ etmek câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, o bir namazdır. Sebebi vardır. Bu, insanları huzûruna girmekten men' ettikten sonra, huzûruna girmede sutlanın izin vermesi gibidir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, bu vakitlerde, umûmî olarak namaz kılmağı men' etti, hiçbir namazı istisnâ etmedi. O halde edâ namazları gibi, kazâ namazlarını da içine aldı. Bunun izâhı şöyledir: Bu vakitler, Allahü teâlânın gadab vakitleridir. Nitekim gadablı, kızgın olduğu vakitlerde sultanın huzûrunda durmak uygun olmaz. Bu da, şöyledir ki, güneşin tam tepede olduğu vakitte, bir şeyin gölgesi olmaz. Zevâlden sonra ise öyle değildir. Zirâ birşey, bir şahıs, secdede olmadığı zaman, gölgesi vekilidir, yerdedir, secdededir. Ancak âlimler, Cum'a günü, güneş tam tepede iken olan vakti istisnâ etmişlerdir. Çünkü merfû' hadiste: «Cum'a günü hâric, Cehennem her gün, güneş tepede iken kızdırılır» buyuruldu. Buradaki iscâr, kızdırmak kelimesi, gadab-ı ilâhîden kinâyedir. Mekrûh vakitlerde, Mekkenin harreminde namaz kılmanın istisnâ edilmesi, burada kulun, özel olarak Melikin huzûrunda olmasındandır. Sanki orada namaz kılan ev halkındandır, yahud hizmetinden dolayı ona yaklaşmada hiç bir vakti hâric tutulmıyan hizmetçiler gibidir. İkindi namazından sonra güneş batıncıya veya sabah namazından sonra güneş doğup yükselinciye kadar [Bir mızrak boyu] namaz kılmanın men' edilmesinin vechi, bu vakitlerde, güneşe tapanların, güneşe secdeye hazırlanmaları-

dır. Bunun için niyyetler ayrı olsa da, ibâdetin şeklinde onlara ortak olmaktan kaçınarak, bu vakitte Allahü teâlânın huzûrunda durmakta onlara uymaktan, şerîat bizi men'etti. Demek ki, bir kimse ikindi ve sabah namazlarını evvel vaktinde kılsa, yasaklık onun hakkında tahrîmi nehy olur. Ya'nî maksad tahrîmi, haram kılınması değil, vesîle tahrîmi olur. Tıpkı hayız hâlinde olan kadının göbekle dizi arasından faidelenmekteki haramlık gibi. Zira burada esas haram olan, ancak fercden faidelenmek idi. Bize ulaşan bilgilere göre, Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) Hüzeyfe'yi (radıyallahü anh) ikindiden sonra nâfile namaz kılarken gördü ve dövmek için kamçısını kaldırdı. Hüzeyfe hazretleri, biz bundan kâfirlere benzememek için men' olunduk. Kâfirler ise, şu anda secde etmezler dedi. Hazreti Ömer de: «Bütün insanlar bunu biliyorlar mı?» buyurdu. İşte âlimlerin, ikindi ve sabahı kıldıktan sonra, namaz kılma kapısını kapatmalarının sebebi, müteselsel, zincirleme olarak, güneşe tapan, secde eden kâfirlere benzerlik olmaması içindir. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin iki kavlin ercahında ve Ahmedin iki rivâyetinden birinde, revâtib sünnetlerinden birini kaçıranın, farzlarda olduğu gibi, mekrûh vakitlerde de olsa, kazâ etmesi sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, farzla beraber geçirilince sünneti kazâ eder kavli, ve İmam Mâlikin, sünneti kazâ etmez kavlidir. Bu aynı zamanda Şâfiînin eski kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde biraz teşdîd vardır. Üçüncüsü ise, tahfîfdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, câmi'de kaçırılan farza kıyâstır. Çünkü onun muayyen vakti vardır. Farzlardaki noksanlığın cebren düzeltilmesi içindir. O halde bütün namazı kazâ eden, Rabbine karşı edebi güzel etmiş olur. Oyle ki, ona bir noksanlık yol bulmaz. Kurban, keffâret ve diğerlerindeki benzerlerinde olduğu gibi, her ne kadar hepsi Allahü teâlâdan ise ve yine Ona ise de. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, farzı ile beraber geçirilen râtibe sünneti, edâyı bildirir. Farz, ancak, noksanını cebr edici sünnetle beraber kalkar, göğe çıkarılır. Hazreti Alî (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Akşam namazından sonra, hemen iki rek'at kılınız. Çünkü o iki rek'at da, farz ile beraber kalkar, göğe yükselir.» Diğerleri de buna benzetilir. Derler ki, dünya pâdişahlarının meliklerinin edebindendir ki, gözleri bir noksanlığa, kusura almasın diye, hizmetçilerinin uzuvlarında bir noksanlık, bedenlerinde baras, cüzzâm gibi bir hastalık olmaz. Dünya meliklerine karşı edeb bu olunca, Melik-i Mülûk olana karşı, bu belâyı yaratan Hak teâlâ olduğu halde, çok daha edebli olmak lâzım gelir. Anlayınız. İmam Mâlikin ve Şâfiînin eski kavlinin, ya'nî revâtib sünnetler kazâ edilmez, kavlinin vechi, her bir vaktin hizmetten bir nasîbi vardır. Vakit hizmetsiz geçerse, boşa gitmiş olur. O halde kul, bu ibâdetlerden hangi şeyle, ilerideki vakitte boş zaman bulacak ki, geçmişdeki gerekli hizmetini de onda yapacaktır. Halbuki hepsi bir sahîfededir. O halde geçmişteki vakti için gelecekte ibâdeti yapmak istiyen kimse, yazıyı sahîfenin dibinden başına ge-

tiren kimse gibidir. Bu büyüklere mahsûstur. İkinci de küçüklere mahsûstur. Allahü teâlâ, müctehid imamlara rahmet eylesin ki, Allahü teâlâya ve halkına ve birbirlerine karşı çok edebli idiler. Böylece bir müctehidin bildirmediğini, kulların havas ve avamından yüksek ve aşağı mertebelerine göre, bir diğeri bildirmiştir.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin, mescide giren için, namaza durulmuşsa, tehiyyet-ül mescid ve diğer namazları kılmak yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, sabah namazının ikinci rek'atını kaçırmıyacağını iyice biliyorsa, namaza başlanmış ise, mescidin dışında sabahın iki rek'at sünnetini kılar kavlidir. Birincisi tehıyyat-ül mescid hakkında teşdiddir. İkincisinde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, farz namazında, kulun üzerindeki heybet ve ta'zîmin galebesidir. Farzda Allahü teâlâya karşı edebde kusur etmenin, muahazesinin, nâfilede kusûr etmedeki muhazesinden şiddetli olduğunu bilir. Bu kul için, tehıyyeyi yerine getirmekten maksad, farzda Allahü teâlânın huzûrunda, vâki' olacak heybet ve azamete katlanmak için bir hazırlanmaktır. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın bu cemâatte namaz kılanı mağfiret etmesi ve bütün cemâ'attekiler arasında ona da şefâat eylemesi ve diğerlerini onun sâyesinde mağfiret etmesini umarak, bu cemâ'atte bir rek'ata olsun yetişmeği gözetmesidir. Bazan kulda heybet karar kılar ve farzda yalnız başına Rabbinin huzûrunda duramaz. O zaman cemâatle durmağı elde etmesi, huzûr-i ilâhiye girmek edebi ile meşgul olmaktan ve heybetin şiddetinden ayrılarak bu farzda onunla huzûru takviyeden evlâ bulur. Nitekim böyle olduğunu, gereği gibi namaz kılanlar bilir. Bunda iyi düşün, iyi bilgidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin (rahmetullahi aleyh), şerîatin sâhibinin namaz kılmağı men' ettiği vakitlerde kazâ ve nâfile namaz kılınmaz, ancak tilâvet secdesi yapılır kavli, ve Şâfiînin ve diğerlerinin, her bir namaz için onda işlenmesi câiz olan mütekaddem bir sebeb vardır. Tehıyyet-ül mescid, iki rek'ât tavaf namazı, adak namazı, tilâvet secdesi ve abdestten sonraki iki rek'ât namaz gibi. Birincisi, adı geçen vakitte namazın sahîh olmaması bakımından teşdîddir. İkincisinde ise, tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu iki kavlin tevcîhi, bu bâbın baş taraflarında geçmişti. İmamlar ikindiyi kıldıktan sonra güneş batıncıya, sabahı kıldıktan sonra güneş doğuncıya kadar nâfile kılmanın mekrûh olduğunda ittifak etmişlerdir. Ebû Hanîfe, sabah namazını, ya'nî farzını güneş doğarken kılanın namazı olmaz. Namaza başladıktan sonra güneş doğarsa, namazı bozulur buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfii ve Ahmedin, sabah namazının iki rek'at sünnetinden sonra, farza kadar nâfile kılmak mekrûhdur kavli ile, İmam Mâlikin, mekrûh değildir kavlidir. Birincisi kerâhat husûsunda teşdîddir. İkin-

cisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittiba'dır. Zirâ Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra, nâfile namaz kıldığı bize ulaşmadı. Eshâbı ile konuşurdu. Konuşacak kimse bulamazsa, yanı üzere yaslanır, namaza kalkıncıya kadar, kolunu diker, mübârek başını eline dayardı. Bu geceleri çok kıyâmda durup, ilâhî tecellilere kavuşup, korkudan mafsalları kopacak gibi olanlara mahsûstur. Onun için sabahın iki rek'at sünnetinden sonra nâfile kılmamak, kendinde hâsıl olan zorluğun giderilmesi için devâ, ilâç gibi olur. O halde bu, büyüklerin hâline haml olunur. Ebû Hanîfenin kavli ise, uyanık olduğu veya uykuda olduğu halde, bu ilâhî tecellî huzûrunda bulunmıyan küçüklere mahsûstur. Büyüklerin büyüklerine de haml edilebilir. Bunlar bu ilâhî tecellîde bulunup, buna katlanabilen ve avam gibi nâfile kılmağa gücü yetebilen büyüklerdir. Anlayınız.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, Mekkede nâfile kılmağı istisnâ etmeleri kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, buna mekrûh buyurdukları kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Mekkede nâfile kılan, melikin sarayındaki hizmetçiler gibidir. Diledikleri zaman, gece olsun, gündüz olsun melikin, sultanın huzûruna girebilirler. Diğer taraflardan gelenler ise böyle değildir. Bunlardan hiç biri, en büyük vâli ve kumandanlardan olsa da, sultan hizmetçilerinin açık izni olmadan, sultanın huzûruna çıkamaz. Anlayınız. İkinci kavlin vechi, hizmetçiler, dilediği zaman sultanın huzûruna çıkmağa me'zun olsalar da, Ona karşı edebi gözetip, yeniden izin alarak huzûruna girmeleri daha evlâ ve münâsib olur. Çünkü Hak teâlâ, böyle bir bağla bağlanamaz. Şer'î hükümlerde neshin vuku'u delîli ile, bu izinden dönebilir. En iyisini Allahü teâlâ bilir.

CEMÂ'ATLE NAMAZ

Cemâatle namazın meşrû' olduğunda, insanlar arasında izhârının vâcib olup, imtina' ederlerse öldürülmelerinde icmâ' etmişlerdir. Imama uyanın, cemâ'ate, ya'nî hazır olan imama uymağa niyyet etmesinde, cemâ'atin en azının, imamla ona uyan bir kişinin olduğunda ve bunun imamın sağ yanında durmasında ittifak etmişlerdir. Sağ yanında durmazsa, İmam Ahmede göre namazı bozulur. İleride gelecektir. İmam selâm verince, cemâ'at arasında namaza sonradan yetişenler varsa, Cum'a namazı ise, içlerinden birini öne geçirip, namazı tamamlamalarında ittifak etmişlerdir. Cum'adan başkasında ise bu câiz değildir. İleride geleceği gibi, bunda ihtilâf etmişlerdir. Vaktin farzını kılarken, yanında cemâ'at yapılsa ve o da üçüncü rek'ate kalkmış olsa, namazını kesip cemâ'ate gitmesi gerekmediğinde;

saflar bitişik olup, orada nehir veya yol yoksa, imama uymanın sahîh olduğunda; nâfile kılanın farz kılana uymamasının câiz olduğunda; geleceği gibi İbni Sîrîn hâric, a'mânın imam olmasının mekrûh olmadığında; farzlarda kadının erkeğe imâmetinin sahîh olmadığında; abdestsizin arkasında namaz kılmanın câiz olmadığında, gereği yokken cemâ'atin imamdan yüksekte olmasının mekrûh olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf olunan mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, Cum'anın dışındaki farz namazlarda cemâ'at, farz-ı kifâyedir. Şâfiî mezhebinde de esah olan budur kavli ile, İmam Mâlikin, cemâ'at sünnettir. Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin eshâbından bir çokları da böyle buyurdular. İmam Ahmede göre ise, farz-ı ayndır. Ama ona göre de, namazın sıhhat şartı değildir. Lâkin Cemâ'atle kılmazsa günâh işler, fakat namazı sahîh olur. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi tahfîfdir. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cemâ'atten maksad, esas olarak, kalb ve bedenlerin bir araya gelerek zâhir ve bâtın devletinde dînin şiârını ikâme etmek, ayakta tutmak ve sağlamlaştırmaktır. O halde memlekette bunu ikâme eden bir tâifenin bulunması lâzımdır. Yoksa dînin gizli kalmasına, dayanışmanın ve yardımlaşmanın gitmesine sebeb olur. O zaman küfür kelimesi, îman ehlinin kelimesi üzerine gâlib gelir. Ayrıca, cemâ'atle namaz, küçükler için, Allahü teâlânın rahmetleri cümlesindendir. Cemâatin çokluğunu ve birbirlerini, peygamberlerin ve meleklerin uzuvlarının birbirinden ayrılacağı Rabb-ül erbâbın huzûrunda hazır görerek korkarlar. Eğer bir kimse bu huzûrda, yalnız başına namaz kılsa ve Allahü teâlânın heybeti ona tecelli etse, huşû'u sebebi ile uzuvlarındaki inhilal, çözülmeden ötürü, namazını bitirinciye kadar duramazdı. O halde Allahü teâlânın cemâatle kılmağı ona emr etmesi, rahmetinden oldu. Cemâ'atte bulunanlar ile, uyması ve azminin kuvvetli olması sağlanmış olur. Nitekim hakikî namaz kılanlar böyle olduğunu bilir. Çünkü âdet üzere namaz kılan, bundan birşey bilmez. Onun gayesi, rükû' ve secdelerde itmînân edinmek ve Kur'ândan ve zikirlerden okuduklarının ma'nâsını gözetmektir. Böylesi, zâhirdeki ef'al ve akvâli gözetmekle, bizim dediklerimizden uzaktır. Anlayınız. Sünnettir diyenin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) yaptığı, işlediği sünnetlere ilhâk etmiş vâcib kılmamıştır. Nitekim bir müctehid de onu vâcibe ilhâk etmiştir. Nitekim Cum'a namazında ictihadı hükmü ile böyledir. Bu hüküm, Şerîatin sâhibinin yaptığı bütün şeyler hakkındadır. Vâcib veya müstehab derecesinde olduğu bizce ma'lûm değildir. O halde, o imamı taklîd eden, vâcib veya mendub dediklerinde, o imamın hükmü altındadır. Bir kimse mukallid değilse, bu fi'lin işlenmesinde, Resûlullaha uyması ve Şerîatin sâhibinin geniş tuttuğunu daraltmamak, daraltdığını genişletmemek için, farz veya sünnet olduğundan kat-i nazar ederek yerine getirir. Ehlüllahdan bir cemâ'at bunun üzerindedir. Farz-ı ayndır diyenin

vechi, hadîslerin zâhirini alması ve Allahü teâlânın şiddetli harb ve ölüm kalım savaşında bile bunu emretmiş olmasıdır. Farz-ı ayn olmasaydı, Allahü teâlâ, başların uçtuğu, o en nâzik zamanda bunda müsâmaha ederdi. Halbuki Allahü teâlâ, şiddetli çarpışmalarda da, bunu, umûmî olarak emr etmektedir. Savaşanların namaz ve Rablerine münâcâtla meşgul oldukları vakit onları korumanın dışında, Allahü teâlâ, cemâ'atten hiç kimsenin ayrılmasına müsamaha, müsâade etmiyor. Bundaki hikmetlerden biri de, bunlar namaz kılanları korumasalardı, namaz kılanların Allahü teâlâ ile huzûrları tam olmaz, korkudan öteye beriye bakarlar olmaları idi.

Biri de, cumhûrun, kalabalık cemâ'atle kılınan namaz daha efdaldir kavli ile, Imam Mâlikin, bir kişi ile kılınan namazın fazîleti, çok cemâ'atle kılınan namazın fazîleti gibidir kavlidir. Birincisi tahfîf olup bir-iki kimse ile, Allahü teâlânın huzûruna duramıyan zaiflere mahsûstur. İkincisi teşdîddir. Kuvvetlilere mahsûstur. Onlar, bir kişi ile, Allahü teâlânın huzûrunda uzun zaman durabilirler. Onların, diğerlerinin hilâfına, Allahü teâlâya âid ilimleri çoktur.

Biri de, İmam-ı Şâfii ve Ahmedin, kadınların evlerinde cemâ'at yapması mekrûh değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kadınların cemâ'at yapması mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, cemâ'at esas olarak, ancak dîne yardım ve Şiârını ayakta tutmak için, mü'minlerin kalblerini birbirine telif, bağlamak içindir. Çünkü kalbler, birleşmeyince, muhabbetle kaynaşmayınca, bir münkerin izâlesinde birbirlerine karşı gelirler. Böylece dînin nizamı bozulur. Herkes bilir ki, kadınlar bu gibi şeyleri gözetmezler. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, zamanındaki kadınların evlerinde cemâ'at yapmalarını, mescidlerde ise erkeklerin arkasında bulunmalarını takrîridir. Bunda her ne kadar, cihad ve münkerleri izâle gibi, dîne yardım yok ise de, erkek ve kadın mü'minlerin kalblerini telif etmek vardır. Bu ise, Allahü teâlânın huzûrunda, bâtın devletinde, dîne yardım sayılabilir. Zirâ hizmetle teklîf, erkek ve kadın hepsini şâmildir. Düşününüz.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, İmamın, cum'a namazından başkasında niyyet etmesi vâcib değil, müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, İmamın imam olmağa niyyet etmesi vâcib değildir. Ancak cemâ'atte kadın varsa, onlara imam olmağa niyyet eder. Cemaati erkek ise, niyyeti vâcib olmaz. Arafattaki ve bayram namazlarındaki cemâ'at bunun dışındadır. Bu üçünde, imamlığa niyyet etmesi, mutlaka lâzımdır buyurdu. İmam Ahmed, imamın imam olmağa niyyet etmesi şarttır buyurdu. Birincisi tahfîftir, ikincisinde bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinden, imamlığa niyyete dâir bir emrin vârid olmamasıdır. Ayrıca bağlılık durumu, fiillerini, imamın fiillerine bağlamaları ile

hâsıl olmaktadır. Bu da şiârın ayakta tutulmasına kâfidir. Ebû Hanîfenin kavlinin birinci şıkkı, kaynaşmada, yek vücûd olmada ve dinin şiârını ayakta tutma yardımcılığında kadınların erkeklere rabıtası zaîfdir. Bunun için, bağlarını kuvvetlendirmekte, imamın niyyetle onlara teveccühüne muhtâc oldular. Cemâ'ati erkek olduğu zaman, niyyet etmenin vâcib olmadığının vechi de bununla anlaşılmış oldu. Cum'anın, bayram namazlarının ve Arafatta toplanmanın istisnâ edilmesi, Şerîatin sâhibinin bunu şiddetle emretmesi ve bu namazlarda kalabalığın çokluğu sebebi ile şiârın hâsıl olmasıdır. Ama, bunların başkasındaki namazlarda irtibatın çok kuvvetli olmasına bu kadar ihtiyac yoktur. İmam Ahmedin kavlinin vechi ise, cemâ'atin imama, imâmın cemâ'ate kuvvetle bağlı olmaları için, ihtiyatlı olanı almaktır. Bu zaif olanlara mahsûstur. Evvelkisi ise, gözle görür gibi, kalblerindeki imama olan irtibatı gören kuvvetlilere mahsûstur. Hattâ mübelliğ fiillerde yanılsa, meselâ imam rükû' etmediği halde, mübelliğ rükû' için tekbîr ederse, halleri başka şekil almaz. İşte böylesi, selef-i sâlihînde bulunan hakîki râbıtadır. O halde buradan anlaşıldı ki, kalben imamına irtibatının sahîh olduğunu söyleyip, galatta mübelliğe tâbi' olsa, kendine karşı telbîs ehlindendir ya'nî kendine karşı kendini kandırmaktadır. Düşününüz.

Biri de, Mâlikin ve Şâfiînin iki kavlinden esah olanında ve Ahmedin, yalnız başına namaz kılan, namazını kesmeden, cemâ'ate dâhil olmağa niyyet etse, sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu namazı bozar kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi tèşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namazını cemâate bağlamak, iyiliğini arttırmak ve elinden geldiği kadar şiârı ayakta tutmağa ortak olmak istiyor. İkinci kavlin vechi, namaz içinde, imama uymak için niyyet etmek namazın başındakinin hilâfına, Hakkı bırakıp, halk ile meşgul olmak gibidir. Namazın başında, imamının irtibatı ile namaza girmesine müsamaha edilmiş, kolaylık sağlanmıştır. Bu küçüklere mahsûstur. Nitekim önceki büyüklere mahsûs olup, onlar cem'iyyet makamındadırlar. Bununla Hak teâlânın şuhûdünden çıkmazlar, hattâ yalnız kılarken olan müşâhedeleri bununla artar. Bunda Allahü teâlâya karşı edeb vardır. Ârif olan bunu bilir. Zirâ yalnız başına kıldığı halde, vâsıtasız olarak, herkes, namazın başından sonuna kadar Hakkın hitabı üzere olamaz. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin, imama sonradan yetişen, kırâate baştan, teşehhüdlere sondan başlar kavli ile, Şâfiînin, namazına fi'len ve hükmen başlar, kalanında, ya'nî en sonunda kunûtu iâde eder kavli ile, İmam Mâlikin meşhûr rivâyetinde, sondan başlar kavlidir. Bu İmam Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zâhirde fiillerine muhalefetle, imama ihtilâf etmemektir. Kırâati iâde etmez, belki yalnız başına olan kıraâtı, imamla beraber olan

kırâatinden kâmil ve tamam olmuş olur. Bu da, onun Allahü teâlâ ile olan huzûru sebebiyledir. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. İmamın içinde bulunduğu şeyde imama muhalefet olmaması için, ona uyar. İkinci defa esas yerinde yerine getirir. Bunun için teşehhüd ve tesbîhlerde imama uyar, iftitâh düâsı ile meşgul olmaz. Çünkü burada imama uymak daha önemlidir. Üçüncü kavlin vechi, mesbûkun, imamla beraber yaptığı teşehhûd, kunût ve diğerleri ile yetinmesidir. Bu, Allahü teâlâya münâcâtının, kunut ve yalnız oturmada kendilerine ağır geldiği küçüklere mahsûstur. Nitekim Şâfiînin kavli de, yalnız başına Allahü teâlâya münâcât edebilen büyüklerin hâline haml edilir. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin, mescide giren, imamını namazı bitirmiş bulsa, orada bir başka cemâ'ate başlaması mekrûh olur; ancak mescid insanların yollarının geçtiği yerde ise, ikinci cemâ'at yapılabilir kavli ile, İmam Ahmedin, bir yerde, bir cemâatten sonra, bir cemâ'at daha yapmak hiçbir zaman mekrûh olmaz. Birincisinde tahfif vardır. İkincisi tahfifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Imamdan kalbin ayrılması korkusudur, yahud imamın yalnız kalmak endişesidir. Böylece bundan sonra insanlara kederli, endişeli olarak namaz kıldırır ve onun kederi, endişesi kendine uyanların da kalblerine sirâyet eder. İmam Ahmedin kavlinin vechi, ikinci cemâ'atin yapılmasında, ikinci cemâatte bulunanlar için, çok ecir ve sevab vardır, birinci imamla beraber namaz kılmış olsa da. Yahud kılmamışsa, ikinci cemâ'atte bulunmakla cemâ'at sevabı alır. Ekseriyâ ikinci cemâ'ate, yalnız başına Allahü teâlânın huzûruna durmaktan hayâ eden, yahud heybetin şiddetinden duramıyan bulunur. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin, bir kimse yalnız kılsa, sonra namaz kılan bir cemâ'ate yetişse, onlarla beraber kılması müstehab olur kavlidir. İmam Mâlik de böyle buyurdu. Ancak akşam namazında değil. Cema'atle kılıp, sonra başka cemâ'ate yetişse, Şâfiî mezhebinde râcih olan, onunla da kılar. Bu Ahmedin de kavlidir. Ancak sabah ve ikindide kılmaz. İmam Mâlikin diğer rivâyetine göre, Cemâ'atle kılan bir daha kılmaz, münferid, yalnız başına kılan, cemâatle iâde eder. Ancak akşam namazı için değil. İmam-ı Evza'î, sabah ve akşam hâric buyurdu. Ebû Hanîfe, yalnız öğle ve yatsıyı bir daha kılar buyurdu. Hasan, sabah ve ikindi hâric, diğerini iâde eder dedi. Birincisinde, yalnız ve cemâ'atle kılan mes'elesinde teşdîd vardır. Üçüncüsünde tahfif vardır. Sonrakiler de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Bazan birinci namazda kusur, eksiklik olur ve ikinci namaza mecbûr olur. İmam Mâlikin, akşam namazını hâric tutması, vaktinin darlığı ve akşam yemeği arzûsu ile, insanlara tahfif ve kolaylıktır. İmam Ahmed, sabah ve ikindi namazlarını hâric tuttu. Çünkü şerîatin sâhibi, ikindiden güneş batıncıya kadar ve sabahdan güneş doğuncıya kadar, vakit namazlarından sonra namaz kıl-

mağı yasak etmiştir. Bununla beraber, elinden geldiği zaman onda bulunmanın vâcib olması ve özürsüz ondan çıkmasının haram olması bakımından farz hükmünde ise de, iâdede, terkinin câiz olması yönünden nâfile kokusu vardır. Buradan anlaşıldı ki, iâde namazlarının iki yüzü vardır. Bir yüzü nâfileye, diğeri farza bakmaktadır. Sadece bir yüzü yoktur. Evzaînin kavlinin vechi, sabah namazından sonra namaz kılmanın yasaklığı hakkında bildirdiğimiz ve akşamdan sonra da, insanlara tahfîf içindir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, ya'nî öğle ve yatsıyı *hâric tutmasının esası, bunları* iâde eder. Çünkü öğle vakti, hicâbın gâlib olduğu vakittir. Bunun için kul, o vakitte, kolay kolay kâmil namaz kılamaz. Bunun için noksanından dolayı iâdesi cebr edilir. Yatsıya gelince: Yatsı, günlük geçim, çalışma, uğraşma ve yorulmalardan sonra olduğundan, bu namazda da hicâbın, Rabbi ile arasındaki perdenin kalınlığı vardır. Bundan dolayı, Şerîatin sâhibi, ümmetine, gecenin ilk üçte birine kadar geciktirmelerini müstehab kıldı. Nitekim: «**Ümmetime zor gelmeseydi, yatsıyı gecenin üçte birine kadar te'hir ederdim**» hadîsi bunu göstermektedir. Hasanın kavlinin vechi, İmam Ahmedin kavlinin vechinin aynıdır.

Biri de, İmam Şâfiînin yeni kavlinde, iâde ettiği zaman farz olanı birincisidir. İkincisi nâfiledir buyurması ile, yine onun eski kavlinde, farz olanı ikincisidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, Ahmedin, Evza'înin ve Şa'bînin, ikisi de farzdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onu yapmakla hitab kendisinden sâkıt olur. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almak ve birincisinde vâkı' noksanlıktaki kusûr ve günâhını ödemek için cebre niyyet etmek vardır. *Üçüncü kavlin vechi, Şerîatin sâhibi*nin bunun vâcib olmasını beyandan susması bakımından, ona karşı edebli olup, bunu Allah daha iyi bilir demektir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) böyle buyurdu. Kendisine sorulduğunda: «Allahü teâlâya havâle ederiz. O, bu ikisinden dilediğini sayar» buyurdu.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin ve Ahmedin, İmam rükû'da veya son teşehhüdde iken, birinin geldiğini hissederse, onu beklemesi müstehab olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, bu mekrûhdur kavlidir. Bu Şâfiînin de bir kavlidir. Birincisi, beklemenin müstehab olması bakımından teşdîd, ikincisi bunun terkinde esas olmakla tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bunda bir müsliman kardeşine, rükû' edenlerle rükû' edip, Allah için eğilmesinde yahud celse edenlerle celse edip, Rabbinin huzûrunda bulunmasında, yardım etmek vardır. İkinci kavlin vechi, halk ile Hâlikı gözetme arasında, bu cinsten olan şeyler afv edilmiş olsa da, ortak etmekten sakınmaktır.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: İmam-ı Şâfiî ve Ahmedin, İmamın, rükû' veya teşehhüdde iken, gireni beklemesine

müstehab buyurmaları, imama olan hüsn-i zanlarındandır. Bu gibi şeyler, ya'nî gireni beklemek, devlet reisinin mansıbı gereği olmakla imamı Rabbinden alıkoymaz. Eğer bu iki imam, bunun imamı Rabbinden alıkoyacağını bilselerdi, hiç buna müstehab derler mi idi? Anlayınız. Yine ondan duydum (radıyallahü anh). Buyurdu: İmam Şâfiî ve Ahmedin sözü, Allahü teâlânın kuvvet verdiği ve birkaç göz ihsân ettiği, biri ile Hak teâlâya, diğeri ile halka ve yaptığına, bir diğeri ile, Hakka ve halka beraber bakabilen imama mahsûstur. Buradan anlaşıldı ki, kerahat küçüklere mahsûstur. Büyüklere ise, bu kesin olarak zarar vermez.

Biri de, İmam Ahmedin kavli olup, İmam-ı Şâfiî mezhebinde de râcih olan bu kavle göre, imama uyan, özürsüz olarak, imamından ayrılmağa niyyet ederse, namazı bozulmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, imamın arkasında namazı tamamlamak, Cum'a ve iâde namazlarından başkası için, yalnız başına kılınan namazın sahîh olmasıdır. İkinci kavlin vechi, imamla namaza giren, niyyetini, namazı onun arkasında tamamlamağa rabt etmiş gibidir. O halde namazdan çıkması, namazı niyyetsiz kesmek gibi olur. Bu da namazı bozar. Namazda imamın makamı, en büyük imamda olduğu gibi, ona itâat ve muvâfakattan dışarı çıkmanın câiz olmasından yüksektir. Belki namazda imamlık, onun asâleten makamıdır. O halde, imamından ayrılan, fâsık olur ve câhiliyye ölümü üzere olur. Tıpkı Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) ittibâ'dan ayrılıp, şerîatinden çıkan gibi. Bilhassa ayrılması, imamın dînine dil uzatmayı düşündürücü olursa!

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, imamla cemâ'at arasında nehir veya yol varsa, cemâ'atin imama uyması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, maksad, imama uyanın, imamın intikallerini bilmesidir, ve hâsıl olmaktadır. İkinci kavlin vechi, irtibâtın şartı, imamla cemâ'at arasında, ma'nevî de olsa, bir hail, engel bulunmamaktır. Aralarında maddî bir engel bulunmakla şekli irtibat kesildiği gibi, kalbler bakımından da kesilir. Nitekim: «Üzerinde ihtilâf etmeyin, ayrılmayın, ayrılırsanız kalbleriniz de ayrılır.» hadîsi buna işârettir. Zira Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), kalblerin ayrılığı ile, kalblerde olanların ayrılığına, ve durulacak yerde duramamalarına hükmetmiştir. O halde her bir kavlin bir tevcîhi vardır.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, imam mescidde namaz kılarken, evinde olan kimse ona uyar ve arada safları görecek engel olursa, namazı olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, meşhûr kavlinde, olur sözüdür. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, cemâ'atle namazda zâhir devletinde, insanlar için maksad olan şiârın gitmesidir. İkinci kavlin vechi, bunda, Allahü teâlânın ilmi ve huzûru olan bâtın devletinde şiâr hâsıl olmaktadır.

O halde herbirinin vechi vardır. Beytül mukaddes ve Mekke imamının arkasında, şehirde bulunup namaz kılan gördüm. Dağ ve benzeri şeyler, orada yoktu. Lâkin bu, Şerîatin sâhibinin, örfen bir yerde toplanmak emrine uymanın fazîletini kaçırır. Üstâdım Aliyyülhavas (rahimehullah) Mekke, Kudüs ve başka yerlere gider, imamla beraber namaz kılar, döner ve: «Sünnete uymak daha iyidir» buyururdu. Seyyid İbrâhim-i Metbûlî de böyle yapardı. Bunu bize Şeyhül islâm Zekeriyyâ (rahimehullah) bildirdi.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Ahmedin, farz kılanın nâfile kılana uyması câiz değildir. Nitekim onlara göre, farz kılan, başka farzı kılanın arkasında kılarsa, câiz olmaz kavli ile, Şâfiînin, bu câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Ona uymamazlık etmeyiniz»**, ya'nî imama,: **«Yoksa kalbleriniz uymamazlık eder, ayrılır»** hadîsinin zâhiridir. Çünkü bu hadîs-i şerîf, zâhir fiillerde ona muhalefeti içine aldığı gibi, bâtınî fiillerde de ona muhalefeti içine almakta aynıdır. İkinci kavlin vechi, insanlar yanında, imama muhalefetin zâhir olmadığı, kalblerin fiillerindeki ihtilâfın, ayrılıkların bulunmasıdır. Demek ki, üç imam, kalbe âid muhalefeti, Şâfiî zâhire âid muhâlefeti öngörmektedir. Herbiri ayrı ayrı câiz olmakla beraber, şübhesiz, bâtın ve zâhiri birlikte gözeten, birini gözetenden daha mükemmeldir.

Biri de, üç imamın, mümeyyiz sabînin, çocuğun, Cum'ada imam olması sahîh değildir kavli ile, Şâfiînin, diğer namazlarda olduğu gibi, Cum'a namazında da, çocuğa uymak câizdir. Her ne kadar bâliğ olmuşun imamlığı hilâfsız olarak, çocuğunkinden evlâ ise de. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, Cum'a ve diğer namazlarda imamlık mansıbı, makamı, imam-ı a'zamın, büyük imamın [devlet reisinin, halîfenin] mansıbındandır. Bâliğ olmanın ise bunun şartından olduğunda ittifâk etmişlerdir. İkinci kavlin vechi maksad, namaz vâciblerinde ve âdâbında sakatlık yapmamaktır. Bu da, mümeyyiz sabîden, çocuktan hâsıl olmaktadır. Mümeyyiz demek, farzla sünneti ayırabilen, abdestsiz veya necâsetle namaz kılmaktan sakınan demektir. Ayrıca onun, bâliğ olmuş olanın hilâfına, hiç günâhı yoktur. Bunun için, günâhdan mahfûz âdil imama benzemektedir. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, kölenin, Cum'adan başka namazlarda, imam olması, kerahatsiz sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kölenin imam olması mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, eshâbına, kölenin imam olmasındaki sükûtudur. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Biliniz ki, hür olanın köleye, kölenin hür olana üstünlüğü, ancak takvâ iledir»** buyurdu. Ekseriyâ bu kölenin Allah korkusu, takvâsı, hürden daha çok, Rabbi huzûrundaki zül ve inkisârı daha kuvvetli olur ve böylece, kibir

ve izzet-i nefs sâhibi olan hürden Allah katında daha makbûl ve önde bulunur. İkinci kavlin vechi, imamlık, aslında İmam-ı a'zam, ya'nî devlet reisinin makamıdır. Ma'lûmdur ki, onun da hür olması şarttır. Onun vekili olan hakkında söz aynıdır, her ne kadar bedel için, aslında bulunan bütün şartları hâiz olmak şartı yok ise de, Anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfi'înin, gözleri gören ile görmiyen, imamlıkta eşittir kavli ile, İbni Sîrîn ve Ebû Hanîfenin, gözleri gören evlâdır kavlidir. Şâfiîden Ebû İshak Şîrâzî ve bir cemâ'at, görmiyenin imam olması ittifâkla sahîh olduğu halde, görenin evlâ olduğu kavlini ihtiyâr etmişlerdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bunu men' eden bir haber yoktur. Bununla beraber, Allahü teâlâ katında esas olan, kalb nûrudur, göz nûru değildir. İkinci kavlin vechi, imamlık imam-ı a'zamın makamındandır. İmam-ı a'zam, ya'nî devlet reisi, kör olmadığı gibi, onun vekili de kör olmaz.

Biri de, üç imamın, babası bilinmiyenin, imamlığı mekrûhdur kavli ile, İmam Ahmedin, mekrûh değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, imamların, imam ile hazret-i hitabullaha kavuşan sened istemeleridir. Cemâ'atin, babasını bilmediği kişinin nesebi ve Allahü teâlânın hitabı huzûruna kavuşması kesiktir. Çünkü veled-i zinâ, piç olan kimsenin, noksanlığı sebebi ile, kırâat ve düâ ile, bize ve müslimanlara, hitabullah için vâsıta olması uygun olmaz. Çünkü onun dünyaya gelişi günâh üzeredir. Nitekim Allahü teâlânın, zinâ hakkındaki, Nisâ sûresi, yirmiikinci: «Şübhesiz o, pek çirkindi, Allahın buğzuna sebebdi, o ne fenâ bir âdet idi» âyeti buna işârettir. Aynı şekilde bazılarından bildirilmiştir: Allahü teâlâ, zâhir senedi gibi, bâtın senedini de öngörür, belki de daha önemli tutar. İkinci kavlin vechi, bu husûsta men'in, yasağın bulunmamasıdır. Bu kavlin sâhibi der ki, Allahü teâlâ, kendisine karşı edebi noksan olan birisini bize vâli, hâkim yapsa da, ona itâat etmemizi emr ediyor. Kusûr ve noksanlığı kendine âid olup, bize geçmez. Anlayınız!

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve iki rivâyetten birinde, Ahmedin fâsıkın imamlığı kerahatle câizdir kavli ile, İmam Mâlikin ve meşhûr rivâyetinde Ahmedin, fıskı te'vil edilir cinsten değilse, câiz olmaz ve arkasında namaz kılan iâde eder. Fıskı te'vil edilirse, vakit varsa iâde eder kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi bildirilen şartla teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Sahâbenin Haccâc'ın arkasında namaz kılmasıdır. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) buyurdu: Fâsık olduğuna yeterlidir ki, Sahâbe ve Tâbi'inden öldürdüklerini saydılar. Yüzyirmi bine ulaşmıştı. Adı geçen imamlar, ona uyanların namazına câiz dediler. Çünkü her günâhdan sonra, sahîh olarak tevbe etme ihtimâli vardır. Günâha ısrar ihtimâlinden dolayı da, mekrûh demişlerdir. Bazıları da buyurdu: Namazın ef'alini eksiksiz yapınca, fâsıkın arkasında namaz düşüncesinde olmayız. Çünkü o, iftitâh tekbîrinden selâma kadar, Allahü

teâlâyı tekbîr, kırâ'at, rükû, sücûd, tesbîh ve istiğfâr içindedir. Bunlardan hiçbir cüz, kısım, fısk diye tavsîf edilemez. Mekrûh denmesi, ancak namazın dışında namaza kadar işlediği fısk ile, zihninin birlikte bulunmasındandır. Bu ise noksanlıktır. Cemâ'atin imamı kerîh görmesini icâbettirir. Şer'-i şerîf ise, açık olarak, bir kavmin, beğenmedikleri kimsenin kendilerine imam olmaması hâlinde namazın huzûr-i ilâhiye çıkarılmıyacağını bildirmektedir. Hadîs-i şerîfde: **«İmamlarınızı seçkinlerinizden yapınız. Çünkü onlar, sizinle Rabbiniz arasında elçilerinizdir»** buyuruldu. İmamlığı câiz olmaz diyenin vechi, kendisine uyanların, bâtınî irtibatları bakımından senedlerinin Allahü teâlâya ulaşmamasındandır. Çünkü fâsıkın, bütün günâhlarından temizlenmedikçe Allahü teâlânın husûsî huzûruna çıkması sahîh olmaz. Çünkü bâtınî günâhların, zâhirî günâhlar bir yana hükmü, Allahü teâlâ katında, gözle görülür necâset gibidir. Tıpkı namaz kılanın bedeninde afv edilmiyen necâset bulunsa, yahud abdest alırken yıkanmadık yer kalsa, namazının sahîh, câiz olmadığı gibi, günâh ve fısk ile kirlenen de böyledir. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, terâvîh namazında kadının erkeklere imam olması câiz değildir ittifâkı ile, İmam Ahmedin, câizdir, ancak **müteahhire ya'nî ileride olmak şartıyla kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece** iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatın sâhibi, kadının erkeklere imam olmasını men' etti. Çünkü namazda imamlık, İmam-ı a'zamın, halîfenin makamı gereğindendir. Bunun da kadın olması câiz değildir. İkinci kavlin vechi, terâvîh namazında kadının imamlığı men' edilmedi. Şu sebebden ki, terâvîh namazını cemâ'atle kılmak, İmam Ahmede göre, hasene de olsa bid'attir. Halbuki kadının, bayram namazlarında, güneş tutulması, yağmur düâsı ve benzeri cemâ'atle kılınan namazlarda imam olması böyle değildir. Bunlarda imam olamıyacağında icmâ' vardır. Bu da, Şerîatin sâhibinin makamının, oraya bir erkek değil, kadın geçirmekten üstün olduğunu belirtmek içindir. Çünkü o makama kadının geçirilmesi itinanın azlığındandır.

Biri de, üç imamın, fâtihayı güzel okuyan fakîh, âlim, imam olmağa, kıraatı daha iyi olandan daha evlâdır kavli ile, İmam Ahmedin, namazın hükümleri hâric, bütün Kur'ân-ı kerîmi iyi okuyan, imamlığa evlâdır kavlidir. Birincisi, kırâati değil, fıkhı bilmek hakkında teşdîddir. İkinci kavlin vechi de bunun aksidir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz kılanın, yalnız namazın vâciblerini bilmesi, vâcibleri bilmiyen, iyi okuyandan evlâdır. İkinci kavlin vechi, bunun aksi olup, vahyi taşımanın çokluğu sebebiyle evlâdır, hele bütün Kur'ânı ezberlemiş ise. Bu sözün sâhibi, esas olan, imamın sehve düşmekten, yanılmaktan, yahud namazın sıhhatini bozan şeylerden sâlim olmasıdır. İmam Ahmedin kavlini, fıkhı bileni, iyi okuyana haml etmek doğru olur. Nitekim Selef-i

sâlihîn bunun üzerinde idiler. Böyle olunca, diğer imamlara muhâlif olmaz. Düşününüz!

Biri de, Ebû Hanîfenin, Kur'ân okumasını bilenin, ümmînin, ya'nî Kur'ân okumasını bilmiyenin arkasındaki namazı sahîh olmaz. Çünkü ikisinin de namazı bâtıldır kavli ile, Imam Mâlikin, yalnız okuma bilenin namazı olmaz kavli, ve Şâfiînin, ümmînin namazı hilâfsız sahîh olur ve iki kavilden ercah olanına göre, okuma bilenin namazı olmaz kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncü de böyledir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Ummî, Fâtihayı ikame edemiyen, tam okuyamıyan demektir demişlerdir. Birinci kavlin vechi, ümmînin imamlık mansıbından, makamından noksan olmasıdır. Namazda erkeklere imam olan kadın gibidir. Erkeğin değil kendisinin namazı olur denmiştir. İkinci kavlin vechi, Ummînin, kendisi için, namazı sahîhdir. Çünkü o, elinden geldiği kadar fasîh okuyarak namaz kılmıştır. İyi, düzgün okuyan ise böyle değildir. Onun ağır dilli nâkısın arkasında namaz kılması olmaz. Bununla Şâfiînin ercah kavli de tevcîh edilmiş olur. Birincisini vera' sâhiblerine ve ihtiyatlı olanı alana, ikinci ve üçüncüyü, ihtiyatta onlardan aşağı olanlara hamletmek doğru olur. Düşününüz!

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, Cum'adan başka namazlarda, bir kimse abdestsizin arkasında namaz kıldığını, namazdan sonra öğrense, namazı câiz olur. Cum'ada ise, bir başkası ile adedi, tamamlamak şarttır kavli ile, Ebû Hanîfenin, abdestsizin arkasında kılınan namaz her hâlükârda bâtıl olur, sayılmaz kavli, ve Imam Mâlikin, imam kendisinin abdestsiz olduğunu unutmuş ise, ona uyanın namazı sahîh olur, unutmamış, bilerek yapmış ise bâtıl olur kavlidir. Birinci ve üçüncüde teşdîd vardır. İkincisi ise teşdîddir. Böylece bunda da mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cemâ'atin, imamın hadesten tahâretine zann-ı gâlibi olmasıdır. Ancak Cum'a namazı böyle değildir. Çünkü bunda adedin kâmil ve namazlarının sahîh olma şartı vardır. Abdestsizin ise namazı olmaz. Bunun için imamlar, diğer namazlarda değil, Cum'a namazı cemâ'atini şartla teşdîd ettiler. İkinci kavlin vechi, Fâtır sûresi onsekizinci: «**Günâh işliyen bir kimse, başkasının günâhını çekmez**» âyetiyle ameldir. Imam Mâlikin kavlinin birinci şıkkı, birinci tevcîh gibidir.

Biri de, Imam-ı Şâfiînin, ayakta kılanın, bir özürden dolayı otururak kılana uyması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, cemâ'at de onun arkasında otururak kılar kavlidir. Bu, aynı zamanda İmam Mâlikin iki rivâyetinden biridir. Birincisi tahfîf olup, ihtiyâtı almaktadır. İkincisi oturmada teşdîd olup, ruhsatı almıştır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, imam ve cemâ'at olanların hepsine, gücünü kullanmasını, elinden gelebileni yapmasını teklîf eyledi, yükledi. Bunun için herbiri elinden geleni yaptı. İkinci kavlin vechi,: «**İmam otururak kılarsa, hepiniz otururak kılın**» hadîsi ile amel etmektir. Bir

cemâ'ate göre, bu hadîs mensûh ise de, böyle diyenlere göre neshi sâbit olmamıştır. O halde bununla amelin câiz olması, imama zâhir ef'alde ihtilâf kapısını mutlak olarak kapamıştır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, rükû' ve secde edenin, rükû' ve secdeleri îmâ ile yapana uyması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câiz olmaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şeriatin sâhibinin, herkese gücü mikdarınca teklîf etmesidir. O halde herkes elinden geleni yapar. İkinci kavlin vechi, îmâ ile kılan imam olamaz. Çünkü îmâya insanların çoğu yol bulamaz, ya'nî anlayıp tam uyamaz. Gücü yeten cemâ'atin bu şekilde hareketleri karışabilir, böylece imama uymak fazîletini kaçırırlar. İmamın şânından biri de, insanlara fazîlet kazandırmaktır, onların fazîletini noksan etmek değil. Buradan giderek, imamın tasarrufu, ancak iyi işlerde olur demişlerdir. Anlayınız.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfii ve Ahmedin, imam, müezzin ikâmeti bitirdikten sonra namaza kalkar, safları düzeltir kavli ile, Ebû Hanîfenin, müezzin hayye ales-salâh dediği zaman, imam kalkar ve cemâ'at da onunla beraber kalkar. Kad kamet-is-salât deyince, imam tekbîr söyleyip, namaza girer. İkamet tamamlanınca, imam okumağa başlar. Birincisi, tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda durma izninin tamamı, ancak ikamet sözlerinin bitişi ile tamamlanır. İkinci kavlin vechi, müezzinin hayye ales-salâh sözü, duruşta izindir. Ya'nî Rabbinizin huzûruna durmağa geliniz. Bu duruşta kimi acele, kimi yavaş davranır. Burada Allahü teâlânın huzûruna durmada acele eden, Cennette Allahü teâlâya daha yakın olur. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, cemâ'at tek kişi ise, imamın sağında durur. Solunda durur ve sağında bir kimse yoksa, namazı bâtıl olmaz kavli ile, İmam Ahmedin, bâtıl olur, bozulur kavli, ve Sa'îd bin Müseyyib, imamın solunda durur kavli, ve Neha'înin rükû'a kadar arkasında durur, bir başkası gelirse, orada kalır, gelmezse, rükû'a eğilince sağ yanına geçer kavlidir. Birincisi namazın bozulmasından sonra tahfîfdir. İkincisi teşdîd, üçüncüsü tahfîf, dördüncüsü tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Bir de, sağ taraf daha şerefîldir. İkinci kavlin vechi, bunda sünnete muhâlefet vardır. Halbuki, sünnete uymıyan herşeyin red edileceğini bildiren açık hadîsler vardır. Üçüncü kavlin vechi, imama uyanın iktidâda sol tarafın, kendinin kutbu olan kalbin yeri olmasıdır. Bunun için, kutbun solunda oturan, makam bakımından, sağında oturandan yüksek olur. Kutub ölünce, solunda bulunan ona vârîs olur. Sağında oturan ise soluna geçer. Devlet büyükleri de bu husûsa riâyet ederler. Dördüncü kavlin vechi, cemâ'atin hakîki yeri, imamın arkası, ya'nî ondan sonradır. Nitekim fi'ilde de ondan sonradır. Bunu iyi bil.

Biri de, üç imamın, iki kişi beraber gelirse, imamın arkasında saf yaparlar ittifâkı ile, İbni Mes'ûdun (radıyallahü anh), İmam ikisinin arasında durur kavlidir. Birinci kavlin delîli, ittiba'dır. İkincisi, ikisi arasında eşit muâmeledir. Birinci kavlin vechi, iki kişi saf teşkil eder. İkinci kavlin vechi, saf, ancak üç veya daha çok kişi olur.

Biri de, Şâfiînin, erkek, çocuk, hünsâ [hem erkek hem dişi olan kimse] ve kadınlar hâzır bulunursa, imamın arkasında önce erkekler, sonra çocuklar, sonra hünsâ olanlar, sonra da kadınlar olmak üzere dururlar kavli ile, Mâlikin ve Şâfiînin ba'zı eshâbının, namazın nasıl kılındığını onlardan öğrenmek için, iki adamın arasına bir çocuk durur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Birinci kavlin vechi, bâliğ olanlar öncelikte evlâdır. Erkek çocuk ise, her hâlükârda adam cinsindendir. Hünsânın, erkek olma ihtimâli olduğundan kadından önce gelir. İkinci kavlin vechi, sağında ve solunda bulunanlardan çocuğun namazı öğrenmesini öngörmektir. Bu ise, sadece öndekinden öğrenmekten daha kolaydır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, erkekler saffında, bir kadın namaza dursa, hiçbirinin namazı bozulmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, kadının namazı dışında, sağından, solundan birer kişinin ve arkasındaki bir kişinin namazı bozulur kavlidir. Birincisi tahfîfdir. Kadın ve benzeri dünya arzû ve şehvetlerinden hiçbirşeyin kendilerini, Allahü teâlâ ile olmaktan alıkoymadığı büyüklere mahsûstur. İkincisi teşdîddir, tabîatlerinin îcâbı şehvet ve arzûlara meyleden küçüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, saffın arkasında yalnız başına duranın namazının, bazılarına göre kerâhatle câiz olmasıdır kavli ile, İmam Ahmedin, yalnız olduğu halde, imamla beraber rükû' ederse, namazı bozulur kavli, ve Neha'înin, saffın arkasında yalnız duranın namazı olmaz kavlidir. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, iktidâda esas, orada durmak değil, fiillere uymaktır. Cemâ'atten maksad olan birlik ve beraberlikten görünüşte ayrıldığı için mekrûh olur. Çünkü cemâ'atteki birlik ve beraberlik kalblerin toplanmasına götüren birleştirici yoldur. Nitekim Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**İmama muhalefet etmeyin, yoksa kalbleriniz muhâlif olur**» hadîsi buna işâret etmektedir. İkinci kavlin vechi, saffın arkasında duranın hükmü, namazını imamına bağlayıp onunla bir rükün yapan gibidir. Bu, imamın arkasındaki namazın irtibatını keser. Ama rükû' edinciye kadar zaman az olduğu için, o aradaki namazı kesmez. Bundan Neha'înin tevcîhi de anlaşılmış olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Ahmedin ve Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, imamdan ileride duranın namazı bâtıl olur kavli ile, İmam Mâlikin,

namazı sahîh olur kavlidir. Birincisi durma yeri husûsunda teşdîddir. İkincisi aynı husûsta tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zâhirde imamlık makamını gözetmektir. Nitekim imamının, ya'nî devlet reisinin önünde duranın bu hareketinde bir edebsizlik olduğu açıktır. Onu dışardan gören imamına uyduğunu bilmez. Çünkü o, imamın yerinde durmaktadır. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, imamı, kendi emirlerini ve yasaklarını tebliğ etmek için kendine vekil ta'yin etti, başka şey için değil. Allahü teâlâ, belli bir yönde olmadığı gibi, ma'nâ bakımından vekîli de öyledir. Nitekim biz, ancak Allahü teâlânın dilediğini dileriz. O ise, cihetsizdir. Vekili hakkında da söz aynı olur. Ve fiillerimizin onun ef'aline tâbi' olması gerekir. Bunda İmam Mâliki kuvvetlendiren delillerden biri, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), Ebûbekrin (radıyallahü anh) arkasında namaz kılmadaki Eshâb-ı kirâmın ihtilâfıdır. Zirâ Eshâbdan bir gurub, önde bulunmada Ebûbekri imam tayin etmek ve ona bildirmekle beraber, esas imam kendisi idi. Bu ise, cemâ'atin imamdan önde durmasının sahîh olacağını gösteren en büyük delildir. Lâkin Resûlullahın ona uymuş olması bakımından alınırsa, üç imama göre, bunu delil olarak almak sâkıt olur. Anlayınız. Burada sırlar vardır. Bunları ancak ehlüllah bilir. Kitabda yazılmazlar.

Biri de, İmam Mâlikin, imam mescidde namaz kıldırırken, tekbir sesini duyan, evinde ona uysa, namazı sahih olur. Cum'a namazında, ise olmaz Çünkü o, ancak câmi'de veya ona bitişik yerde olur kavli ile, İmam Ebû Hanîfenin, Cum'a ve diğer namazlarda imamın arkasında olduğunu bilenin namazı sahîh olur kavli, ve Atânın, esas olan görmek ve saflardaki bozukluk değil, imamın intikallerini bilmektir. Bu Neha'înin ve Hasan-ı Basrînin kavlidir. Şâfiî de böyle buyurdu. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi ise tahfîftir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, insanların cemâ'atte toplanmalarından muradı, cihâd ve dînin şiârlarını ayakta tutmak üzere kaynaşma, sevişme ve birlik olmalarındaki kuvvettir. Bunun için, İmam Mâlik, durma yerlerinin ayrı olması sebebiyle, kalblerin de ayrı olacağından endişe ederek, Resûlullahın: «Saflarınızı düzgün yapınız. İmamdan ayrılmayınız. Ayrılırsanız, kalblerinîz de ayrılır» hadîs-i şerîfi üzere kıyâs edip, bu husûsta kesin söyledi ve durma yerlerindeki ayrılığın, kalblerde ayrılık meydana getireceğine ve kalblerde ayrılık olunca, kesişme, zıtlaşma, soğukluk ve düşmanlık hâsıl olacağına ve herbirinin diğerinin söz ve fiillerine muârız olacağına, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker olsa da, böyle olacağına hükm eyledi. Şübhe eden denesini İmam Mâlikin, kendisine, mescide bitişik evde namaz kılanın evi, mescidin sahanlığından, avlusundan sayılıp, onda namazın mutlaka sahih olması hakkındaki soruya: «Eğer bu eve izinle giriliyorsa, burada imama uyarak kılınan namaz sahîh olmaz, izinsiz, girilebiliyorsa olur» cevabını aklında tuti Bu kavlin vechi, izinle girilebilen her yer, her binâ, daha çok insan-

ların evlerine benzemektedir. Çünkü Allahü teâlânın evi, ya'nî câmiler için, insanlardan izin almağa ihtiyâc yoktur. İkinci kavlin ve sonrakilerin vechinde, esas mes'ele, sâdece imamın intikallerini bilmeğe dayanmaktadır. O halde, imama uyan, imamın intikallerini bilirse, namazı sahîh olur ve sanki onunla aynı yerde, beraber namaz kılmış gibi olur. Buradan, Mekkenin hareminde veya Kudüsteki imama, önünden perdeler kalkan birinin, şehirde olduğu halde uyanın, keşfî sebebi ile intikalleri bilmesinden ötürü namazlarının sahîh olması anlaşılır. Zirâ bu makamın sâhibi olanların kalbleri, çekememezlik ve düşmanlıktan temizlendiği için, imamı ile kendisi arasında, iki maşrik arasındaki mesâfe de bulunsa, ülfet ve beraberlik içinde olurlar. Cisimlerin bedenlerin yakınlığına muhtâc olmazlar. Hattâ bedenleri uzak olsa da, dünyayı sevenlerin omuz omuza durmasından daha yakın olur. Nitekim Allahü teâlâ, Haşr sûresi ondördüncü âyetinde: «Onları toplu sanırsın, halbuki kalbleri dağınıktır» buyuruyor. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

MÜSÂFİRİN NAMAZI [YOLCULUKTA NAMAZ]

Bütün imamlar, seferde, ya'nî yolculukta, kasr olduğunda, ya'nî dört rek'atlı farzların iki rek'at olarak kılınacağında ve yolculuk, üçgünlük mesâfeden çok olursa, kasrın efdal olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' mes'elelerinden bulduğum bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, seferde kasr, azîmettir kavli ile, üç imamın, câiz olan seferde, ya'nî günâh olmıyan yolculukta ruhsattır kavli, ve İmam Dâvud'un, ancak vâcib olan seferde câiz olur, ve yine onun, yolculukta korku olduğu zaman kasr yapılır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde ise teşdîd vardır. Dördüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, bazı kimseler kasr etmekten hoşlanmazlar. Bunun için Ebû Hanîfe, bu husûsta şiddetli söyledi. Tıpkı mestler üzerine mesh bahsinde, mestler üzerine mesh etmekten kaçınırsa, bâtında şerîatin sâhibine isyândan kurtulmak için, mesh vâcib olur buyurdukları gibi. İkinci kavlin vechi, kullar için hafifliktir. Çünkü yolculukta sıkıntı daha çok bulunur. Bir kimse mihaffe, [taht-i revân] da bulunsa da böyledir. Bir kimse kendinde tam kılacak güç bulursa, itmamı, ya'nî tam kılması efdaldir. Yolculuk zor gelene ise, Şerîatin sâhibinin ruhsatı efdal olur. Şerîatin sâhibinin (sallallahü aleyhi ve sellem) murâdı, insanların gönül açıklığı ve rahatlıkla ibâdet etmeleridir. Bu, Allahü teâlânın, ehli üzerine olan ihsanlarından sayılır. Onlar Allahü teâlânın huzûrunda durup, peygamberler ve melekler gibi, Ona münâcât ederler. O halde Allahü teâlânın huzurunda çok durmaktan kendinde darlık, kalbinde sıkışıklık bulan için, bu duruş istemiyerek olmasın ve bundan azâb görmesin diye, kasr efdal olur. Nitekim Allahü teâlâ,

En'âm sûresi yüzyirmi beşinci âyetinde: «**Allah, kime hidâyet etmeği dilerse, islâma onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de, sapıklığa bırakmak isterse, onun kalbini, öyle daraltır, sıkıştırır ki, îman teklifi karşısında, göğe çıkacakmış gibi zorlukta olur**» buyuruyor. O halde birincisi küçüklere, ikincisi ortada olanlara mahsûstur. Üçüncü kavlin vechi, Resûlullahın ve Sahâbenin, namazlarını kasr ettikleri yolculuk, Resûlullahın hayâtında olduğu için vâcib idi. İmam Dâvud ise, zâhir âlimlerinin reisidir. Bunun için, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) asrındaki had üzere durdu ve yolculukta vâcib olanların hepsini ona kıyâs eyledi. Korkudan olan kasr da bunun gibi olup, Kur'ânda vârid olan had üzeredir. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, günâh olan yolculukta kasr câiz olmaz ve ona sefer için olan ruhsat verilmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, günâh olan yolculukta da kasr câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ruhsatın, günâha bağlanmamasıdır. Allahü teâlâ, ölü eti yiyecek kadar muztar olan hakkında, Mâide sûresi üçüncü âyetinin sonunda: «**Her kim son derece açlık hâlinde çaresiz kalırsa, günâha meyl kasdı olmaksızın, canını kurtaracak kadar harâm etlerden yiyebilir**», Bakara sûresi yüzyetmişüçüncü: «**Helâk olacak derecede darlığa düşen kimse, halâl benimsemiyerek ve hududu aşmıyarak, zarûrî ihtiyâcını giderecek kadar bu haram şeylerden yiyebilir**» buyuruyor. O halde âsî olan ve Allahü teâlânın hududunu tecâvüz eden, Allahü teâlâya düşmanlık etmektedir. Kendisine rahmetin inmesine müstehak olmaz. Onun için tahfîf de olmaz. Belki bütün vücûdü ile Allahü teâlâya düşmanlık ve buğz etmektedir. Bütün vücûdü Allahü teâlâya düşmanlık eden için, lâyık olan, hizmeti çoğaltması, rükû' ve secdeleri çok yapmasıdır. Efendisi, Mevlâsı, ancak bununla onu kabûl eder ve ondan râzı olur. Rızayı kazanmakta, kasr değil, namazı tam kılmak bile yetmez. Bu vechin en ince tarafı, iki rek'at ziyâdesi ile Rabbinin huzûruna uzun zaman durmağı ona yüklemektir. Halbuki Allahü teâlâ ona gadab etmektedir. Onun gadabı ise, Cehenneme girmekten daha şiddetlidir. Allahü teâlânın huzûrunda durunca, gadab nazarı ile ona nazar eder. Bu ise, bâtınen en kuvvetli azâb ve sıkıntılardandır. İşte buradan Ebû Hanîfenin âsî, kendisine gadab eden Allahü teâlânın huzûrunda çok durmakla, gadabın ziyâdeleşmesinden korkarak kasr eder. Böylece kasr, onun için rahmet olur tevcihi anlaşılır. Bazıları buyurdu ki, ruhsatlar, aslında, makamı noksan olan kimseler için konmuştur. O da âsîdir. Çünkü makam bakımından ondan eksik olanı yoktur. Bunun için, onun hakkında kasrın câiz olmaması, A'raf sûresi, yüzaltmışsekizinci: «**Onları hem ni'metle, hem de musîbetle imtihan ettik ki, gerçeğe dönsünler**» âyetinde bildirilen kısmındandır. O halde âlimlerden, kasr etmesi câiz değildir diyenlerin murâdı, bununla çirkin bir iş yaptığını tenbîh olup, ardından hemen tevbe etmesi

ve ruhsatı işlemesidir. Bunun gibi, kasr etmesi câizdir diyenin de muradı, Allahü teâlâya isyân ettiği halde, Allahü teâlânın cevâzının genişliğine, ihsânını kendinden kesmediğine bakıp, Allahü teâlâdan hayâ etsin ve Ona dönsün ma'nâsındadır. Allahü teâlâ imamlardan râzı olsun, müdrike hassaları ne kadar inceliğe erişmiştir. Allahü teâlâ Peygamberinin ümmeti tarafından onlara en iyi karşılıklar versin.

Biri de, üç imamın, sefer, üç merhaleye ulaşınca ki buna üç günlük yol derler tam kılmak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Bazı mâlikîler de böyle demişlerdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, itmâm, ya'nî tam kılmak esastır, kasr ise ârizîdir. O halde insan asla, esasa dönerse, bunda zorluk yoktur. İkinci kavlin vechi, bu ruhsatta, Şerîatin sâhibine ve Eshâbının cumhûruna ittibâdır. Çünkü tam kılmak, şerîatin sâhibinin ruhsatını öldürür. Halbuki buna izin vermesi, kulların ihtiyâc ve hallerini bildiğindendir. O halde, bu ruhsatla amel eden tâbi' olmuş olur, tam kılana ise, bid'at sâhibi denebilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, şehrinin binâlarını geçmeyince kasr etmez kavli ile, İmam Mâlikin iki rivâyetinden birinde, şehrin binalarından sağında ve solunda kalmadığı zaman ancak kasr edebilir kavli, diğer rivâyetinde, üç mil geçmeyince kasr etmez kavli, ve Hâris bin Ebî Rebî'anın, sefere çıkmadan önce, evinde kasr eder ve evinde bir defa insanlarla iki rek'at kılar kavlidir. Böyle buyuranlar arasında, Esved ve Abdullah bin Mes'ûdun eshâbından bir kişi daha vardır. Bir de, İmam Mücâhidin, gündüz sefere çıktığında, gece olunciya, gece çıkarsa, gündüz olunciya kadar kasr etmez kavlidir. Birincisi tahfîftir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü cidden tahfîfdir. İmam Mâlikden ikinci rivâyet de böyledir. Dördüncüsü teşdîddir: Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sefere, bir taraftan da olsa, binâlardan ayrılınca başlamaktır. İkinci kavlin vechi, seferlik, gerçekte, her yandan şehri geçtikten sonra başlar. Mâlikin ikinci kavlinin vechi, şehrin banliyosundan ayrılmadıkça, misâfir, ya'nî yolcu denmez. Bu da, tarlaları, bahçeleri geçmektir. Bu da ekseriyâ, şehirden üç milden fazla mesâfe değildir. Sefere niyyet ettiği zaman, evinde kasr eder diyenin vechi, onun sefere niyyeti, kasrı mubâh edici kılmasındandır. İmam Mücâhidin kavlinin vechi ise, ruhsatın sebebi meşakkat, zorluk olduğuna göre, yolcu bunu normal olarak, ancak bir gündüz veya gece sonra hisseder. Bu vecihlerin en ince yanı, müsâfirin, kasdının nihâyeti olan Allahü teâlânın huzûruna yakın olunca, zamanın dürülmesi ve bu huzûrda Rabbi ile oturması için tahfîfle emr olunmasıdır. Susuz olan kimse, bu hâlinin icâbı, serabı su sanar. Allahü teâlâyı, yanında nasıl bulur? Bu bir sırdır. Bunu, ancak Allahü teâlâyı, değişik mertebelerin hepsinde bilen bilir. Çünkü Hak teâlâ, bize, komşu hakkını ödemeyi tavsiye etti. Ma'lûmdur ki, Allahü teâlânın bize tavsiye ettiği her güzel huy, asâleten kendisi

içindir. Rûhumuzun çıkması zamanında, kendisine, nasıl iyi zan etmemizi ve seyrimizin ve kasdımızın nihâyetinde şuhûdünden zannettiğimizle yetinmememizi emr ediyor. Bunu iyi bil.

Biri de, üç imamın, müsâfir, namazın bir kısmında, mukîme uyarsa, tamamlaması lâzım gelir kavli ile, İmam Mâlikin (rahimehullah), arkasında bir rek'at kılması şarttır, imam arkasında bir rek'at kılmamışsa, tamamlaması gerekmez. Hattâ Cum'a kılana uysa ve kasr olarak öğle olduğuna niyyet etse, tamamlaması lâzım gelir. Çünkü Cum'a namazı, aslında, mukimin namazıdır kavli ile, İmam Ahmedin (rahimehullah), mukim arkasında namaz kılan misâfirin kasrı câizdir kavlidir. İshak bin Râheviye (rahimehullah) da böyle buyurdu. Birincisi, müsâfirin namazının bir kısmında arkasında bulunanın namazını tamamlaması husûsunda teşdîddir. İkincisinde, Cum'a hâric tahfîf vardır. Üçüncüsü ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, İmamlık mansıbının, kendisine uyanın ona muhâlefet edip, kendi isteğine, nefsine uymasından yüce tutulmasıdır. İkinci kavlin vechi, tâbi' denebilmesi için, imamla bir rek'at kılması gerekir. Zirâ diğerleri, onun tekrârıdır. Üçüncü kavlin vechi, her biri Allahü teâlâya bağladığı niyyeti ile amel eder ve insanlara bağladığını nesh eder, değiştirir. Çünkü o, kâmil bir edebdir. Bilhassa, maksadına kavuşmak mesâfesinin uzunluğu bakımından namazı uzatmayla eziyyet çekecekse! Maksadı demek, biraz önce izâhı geçtiği gibi, Allahü teâlânın husûsî huzûruna girip oturmasıdır. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, üç imamın, gemici gemide yolculuk edip, ehli ve malı gemide bulunsa da, namazları kasr eder kavli ile, İmam Ahmedin, kasr etmez kavlidir. İmam Ahmed, dâimâ sefer eden kervancılar da böyledir buyurdu. Üç imam, bunda da, ona muhalefet ettiler ve: «Namazlarını kasr etmesi ve orucunu yemesi câizdir» buyurdular. Birincisi tahfiftir. İkincisi iki mes'elede teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vatan-ı aslîsinden yakınlarından, dostlarından ayrılıp müsâfir olmuştur. Zirâ gemi hakîkat olarak vatan değildir. Karada seyyahat eden gibidir. Bunun için oruc tutmaz ve kasr eder. İkinci kavlin iki mes'elede vechi, malı ve ehli gemide olan, memleketinde gibidir. Bunun için seferîliğin ruhsatı ona verilmez. İşin esası, sefer kelimesinin esfâr, ya'nî aydınlatmak, parlatmak kelimesinden türemiş olmasıdır. O halde kime, huzûr-i ilâhîden bir keşf olursa, acele huzûra girmeği istiyerek, kasr eder. Çünkü namaz, ârîflere göre, seferden sayılır. Ve bir kimse Allahü teâlânın huzûruna, ancak namazı nihâyete erdirmekle girer. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Biri de, dört imamın ve diğer bir çok âlimlerin, revâtibe ziyâde olarak, nâfileleri kasr eden mekrûh işlemez kavlidir. Abdüllah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) buna mekrûh buyurdu ve böyle yapanı gördüğünde men' etti ve: «Eğer şerîatin sâhibi, bunu bizden isteseydi, seferde kasrı bize

mubâh kılmazdı. Birincisinde, işi, müsâfirin himmet ve azmine bırakmak vardır. İkincisinde çok rahmet vardır. Burada nehy şefkat ismini alır. Dinde bunun benzerleri çoktur. Çünkü Şerîatin sâhibi mü'minlere, kendilerinden evlâdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir kimsenin Allahü teâlâ huzûrunda durmak istemesine mâni' olmak, ancak bir delil ile olur. Bunda bize bir delil gelmedi. İkinci kavlin vechi, yolculuk normal olarak meşakkat ve kalbi Allahü teâlâyı gözetmekten alıkoyma yeri ve hâlidir. Bunun için Allahü teâlânın huzûrunda durmağı yüklenen, kendine zorluğu yükler. Ayrıca çoğu zaman, memleketindeki gibi, kalbini toplayamaz. Onun hükmü, Allahü teâlânın, huzûrunda durmasına izin vermediği kimse gibidir. Yaptığından dolayı ona kolaylık vermez. Çünkü Şerîatin sâhibi, ancak emri altında olana yardımı, kolaylığı tekeffül etmiş, üzerine almıştır. İnsanların çoğu, farz namazlarının başından sonuna kadar, Allahü teâlâ ile huzûrda olamayınca bunu, nafilelerde ve daha fazlasında nasıl yapabilir? Anla! Ve büyük çoğunluğa uy! Çünkü Sahâbe ve Tâbiînin cumhûruna, büyük çoğunluğuna uymak, onlara muhâlefet etmekten evlâdır. Bu da nâfile kılanda huzûr hâsıl olduğu zamandır. Yoksa İbni Ömerin kavli evlâdır. O halde cumhûrun kavli, büyüklerin hâline, İbni Ömerin sözü küçüklerin hâline haml edilir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, müsâfir sefere çıktığı ve döndüğü iki gün dışında, dört gün kalmağa niyyet etse mukim olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, onbeş ya daha çok gün kalmağa niyyet etmedikçe, mukîm olmaz kavli, ve Abdullah bin Abbâsın (radıyallahü anhümâ), ondokuz gün kalmadıkça mukîm olmaz kavli, ve İmam Ahmedin, yirmi namaz kılacak müddete niyyet etmiş ise, tam kılar kavlidir. Birincisi teşdîddir. Dördüncüsü de böyledir. Ebû Hanîfenin kavli tahfîfdir. İbni Abbâsın sözünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyatlı olanı almak ve ruhsat zamanını kısaltmaktır. Bu da, farzları bir nevi' noksanlıkla edâ eden küçüklere mahsûstur. Bunun için imamlar, müddetini kıstılar, azalttılar. Bu da ruhsat zamanının uzamaması ve namazı tam kılmamakla sermayelerinin azalmaması için ortalama bir zamandır. Büyükler ise böyle değildir. Onlar farzları, makamlarına lâyık kemâl ile edâ ederler. Onun için onlarınki dört günden çok olur. Çünkü onların namazlarının her bir zerresi, küçüklerin amellerinden ağır gelir. Birinciyi ikincinin illeti ile illetlendirmek de sahîhdir, aksi de olur. Zirâ büyükler, Allahü teâlânın huzûrunda uzun zaman durabilirler ve küçüklerin hilâfına, uzun zaman ayrılığa dayanamazlar. Burada sırlar vardır. Bunları ehlullah tadar. Kitaba yazılmazlar. İşte Ebû Hanîfenin, müsâfir, bir memlekette, ümid ettiği iş biter bitmez yola çıkacaktır niyyeti ile kalırsa, hep seferî kılar kavlinin ta'lîl bununla bilinir. Şâfiîye göre ise, mezhebinde râcih olan onsekiz gün kasr eder, dört de denildi. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Biri de, dört imamın, mukîm iken bir namazı kaçıran kimse, yolculuğa çıksa ve yolculukta bunu kazâ etmek istese, tam olarak kılar kavli ile, İbni Münzirin, bunun hakkında bir hilâf bilmiyorum kavli, ve Hasan-ı Basrînin ve Müznînin, o namazı kasr olarak kılar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, yolculukta namazı geçen kimse, hazerde, ya'nî mukim olunca onu kasr olarak kazâ eder kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, tam kılması gerekir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, seferde kılınmayan namaz, iki rek'at olarak geçirilmiştir. Seferden dönünce, onu, kaçırıldığı zamanki sıfatı üzere kazâ eder. İkinci kavlin vechi, kasrı câiz gören mubah kılıcı özür bitmiştir. Bu da yolculuk idi. Sefere çıkmadan önce kaçırılan namaza kıyâs edilir ve o namazın seferde kasrı câiz değildir. Çünkü kaçırıldığı zaman dört rek'ât idi. O halde kazâ edâya benzer. Şâfiî ve Ahmedin kavli, dînî ve ihtiyâtı koruyan büyüklere mahsûstur. Birincisi ise küçüklere mahsûstur. Çünkü onlar, ruhsat ehlidirler.

Biri de, üç imamın, yolculukta öğle ile ikindinin, akşamla yatsının, takdîm veya te'hir olarak cem'i câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sefer özrü ile iki namazı cem' etmek câiz değildir, ancak Arafat ve Müzdelifede câizdir kavlidir. Birincisi tahfîf olup, küçüklere, ikincisi teşdîd olup, büyüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ' ve kerahat vakti hârîc, kulun dilediği zamanda Rabbinin huzûruna girmesinde Allahü teâlânın fadlına ikdamın ziyâdeliğine meyildir. İkinci kavlin vechi, edebi gözetmektir ve buna çok önem vermektir. Allahü teâlânın huzûruna yaklaşan, umûmî izinden ayrı olarak, her namazda, husûsî izinle huzûrunda durur. Zirâ Hak teâlâ üzerine bir takyîd yoktur. Kuluna, dilediği zaman huzûruna girmeğe izin verir, müsâde eder, sonra da Şerîatin bazı ahkâmında olduğu gibi nesh delili ile bundan rücû' eder. Anlayınız. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, yağmur sebebiyle öğle ve ikindiyi, takdîm veya te'hir ederek cem' etmek câiz değildir kavli ile, Şâfiînin, vaktin evvelinde takdîm olarak cem' edilmeleri câizdir kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, öğle ile ikindiyi değil, akşamla yatsıyı yağmur sebebi ile cem' etmek, birlikte kılmak câizdir. Yağmurun, elbiseyi ıslattıktan sonra, kuvvetli veya zaif olması aynıdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîftir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gündüzün yağmurda yürümenin ekseriyâ zor olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, cemâ'atle kılmak için ihtiyâtı almaktır. Çünkü yağmur artabilir ve cemâ'atle kılınacak yere varılamaz. Bunun için tehir değil, takdîm câiz olur.

Bundan Mâlik ve Ahmedin kavlinin vechi anlaşılır. Ama şunu da bildirelim ki, ruhsat, yolda giderken yağmurdan dolayı sıkıntı çeken, uzak

yerde yapılan cemâ'atle namaz kılan içindir. O halde mescidde bulunsa, yahud evinde cemâ'atle kılsa, yahud cemâ'at yerine muhafaza, örtü içinde gitse, yahud Cemâ'at yapılan yer kapısı önünde bulunsa, Şâfiî ve Ahmedin mezheblerine göre, câiz olmaması esahdır. Şâfiînin el - İmlâ'da cevâzında nassı olduğu söylenir.

Biri de, Şâfiînin, yağmur olmaksızın, sulu çamur sebebiyle cem' câiz olmaz kavli ile Mâlik ve Ahmedin, câizdir kavlidir. Ebû Hanîfeden bu husûsta bir mes'ele görmedim. Çünkü Ona göre, Arafat ve Müzdelife dışında cem' câiz değildir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfifdir. İkisinin de vecihleri açıktır .

Biri de, Şâfiînin, hastalık ve korku sebebiyle, cem' câiz değildir kavli ile, İmam Ahmedin, câizdir kavlidir. Bu kavli, Şâfiînin müteahhir eshâbından bir cemâ'at ihtiyâr etmiştir. Nevevî, bu kavil, cidden kuvvetlidir dedi. Korku ve hastalık sebebiyle olmadan, âdet hâline getirmeksizin, bir ihtiyâca binâen olan cem'i, İbni Sîrîn câiz görmüştür. İbni Münzir ve bir cemâ'at, âdet hâline getirmedikçe, hazerde, korku, hastalık ve yağmur olmadan cem'in câiz olduğunu ihtiyâr etmişlerdir. O halde Şâfiînin kavli teşdîd, Ahmedinki tahfîf olur. İbni Sîrîn ve İbni Münzîrin kavilleri de bunun gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, câiz olduğuna dâir nassın vârid olmamasıdır. İmam Ahmedin ve ona uygun olan kavillerin vechi, hastalık ve korkunun, ekseriyâ yağmur ve çamurdan meşakkatli oluşudur. İbni Sîrîn ve İbni Münzîrin sözleri için bir delil bilmiyorum. Bunun için bu iki kavilden, mutlaka cevâzı belirtmemek daha iyidir. Ey kardeşim, İmam Mâlike, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medînede, korku ve hastalık olmadan cem' eyledi dediklerinde,: «Herhalde yağmur özrü sebebiyledir» buyurduğunu, kendinden kesin olarak birşey söylemediğini düşünürsen, onu son derece edebli bulursun. Kardeşim, İbni Sîrîn ve İbni Münzîrden bildirilen hakkında, zaif olduğunu beyandan başka birşey nakl etmekten kaçın! Bir de, yukarıda bildirilen cem'in şerîatin cevâzının vârid olduğu namazlarda olduğunu söyle! İcmâ'-en cem'i câiz olmıyan, sabahla yatsı, akşamla ikindi gibi namazlar böyle değildir.

KORKU NAMAZI

Korku namazının hükmünün, Resûlullahın vefâtından sonra da sâbit ve dâim olduğunda icmâ' etmişlerdir. Ancak Müzenîden bildirilen, mensûhtur, ve bir de Ebû Yûsuftan bildirilen, bu Resûlullaha mahsûs idi kavlidir. Yine hazerde dört, seferde iki rek'at olduğunda icmâ' etmişlerdir. Bu namazın bütün sıfatlarının, Resûlullahdan bildirildiğinde ve hilafın tercihde olduğunda, erkeğin ipek giymesinin ve üzerinde oturmasının ve ona dayanmasının câiz olmadığında ittifâk etmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfeden

bildirilen, ipeği sadece giymek haramdır kavli vardır. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulabildiklerim bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, ileride sakınılması gereken korku için, korku namazı kılmak câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi teşdid, ikincisi tahfîfdir. Böylece mes'ele, şerîatin iki mertebesine râci' oldu. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, âyet ve haberlerde korku denen şeyler vardır. Bunlar ise, hâl-i hâzırdaki ve beklenen korkuları içine almaktadır. Ebû Hanîfenin kavlini, yiğitlere değil, korkanlara hami etmek doğru olur.

Biri de, üç imamın ve başkalarının, korku namazı cemâ'atle veya yalnız kılınır kavli ile, Ebû Hanîfenin, cemâ'atle kılınmaz kavlidir. Birincisinde, cemâatle veya yalnız kılmakta müslimanları serbest bıraktığından tahfîf vardır. İkincisi ise, cemâatle kılınmaması hakkında teşdîd ile, ümmete tahfifdir. Ama cemâ'atle kılmak istiyenlere de teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cemâ'atle kılınmasını men' eden bir nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, *onları imamın fi'line bağlamadan ümmete kolaylık, genişlik sağlamaktır.* Çünkü herbiri, kendisi için korkmakla meşgullerdir. O halde imama bağlı olmayınca, düşmanla boğuşma, savaşma daha ehven olur. Zirâ bir anda iki şeyi birlikte ya'nî hem imamı, hem de düşmanı gözetemez.

Biri de, üç imamın, hazerde korku namazı câizdir, her fırkaya iki rek'at kıldırır kavli ile, *imam Mâlikin, hazerde kılınmaz kavlidir. Birincisi* tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Hazerde kılınacağına, Mâlikin eshâbı cevâz verdi. İki kavlin de vechi zâhirdir, açıktır. Bu da korkunun bulunmasıdır. Zirâ Şâri', sefere mahsûs olduğunu tasrîh etmedi.

Biri de, üç imamın, çarpışma kızışınca ve korku şiddetlenince, imkân buldukları gibi kılarlar ve namazı nihâyete kadar geciktirmezler. Yaya veya binek üzerinde olsun kıbleye dönebilirse döner, dönemezse mümkin olduğu yöne dönerek kılar. Rükû' ve secdeleri başı ile îmâ ederek kılar kavli ile, *Ebû Hanîfenin, nihâyete varmayınca kılmazlar* kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, korku hâlinde namazı emretmeleri, Resûlullaha ve vekiline teberrüken uymak içindir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vefât edince, bu maksad kalmadı ve Allahü teâlâdan meşgul eden fiillerden alıkoyan namazın te'hîri, keşf ve şühûd üzere Allahü teâlânın huzûrunun kıymetini bilen için evlâ oldu. Çünkü cihâd, bir nevi hicâb üzere mebnîdir. Keşf ve şühûd ile birlikte, düşmanla mücâhedeye, savaşa, ancak Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) gücü yeter. Bir kimse tedebbür ederek, Allahü teâlânın, Tevbe sûresi yetmiş üçüncü: «Ey Peygamberim, kâfirlere karşı silâhla, münâfıklara dilî

ve hüccet getirerek muhârebe et. Onlara karşı çetin ol, sert davran» âyeti ile, Resûlünden başka ümmeti için, yine Tevbe sûresi yüzyirmi üçüncü: «Ey mü'minler, önce, kâfirlerden size yakın bulunanlarla savaşın; onlar sizde şiddet ve kuvvet bulsunlar» âyetini düşünürse, işâret ettiğimiz şeyi anlar. Bu işde Resûlullahın en büyük vârisleri de ona benzer, başkası değil. Ebû Hanîfenin kavli küçüklere, diğer imamların kavilleri büyüklere mahsûstur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin iki kavlinden zâhir olanında, korku namazında silâhı üzerinde bulundurmak vâcibdir kavli ile, ikisinden başkasının vâcib değildir kavlidir. Birincisi, insanların satvetinden korkan küçüklere mahsûstur. Onlar Rablerinin huzûrunda kalın perde arkasındadırlar. İkincisi, kimseden korkmıyan büyüklere mahsûstur. Onlar Allahü teâlânın huzûrunda, Allahü teâlânın, onları, düşmanlarından muhafaza edeceğine kuvvetli yakîn içindedirler. O zaman, vâcib değil, müstehab olduğu anlaşılır. Müstehab olmasının vechi, silâhı üzerinde bulundurmak, Allahü teâlâya yakini ve tevekkülü gidermez. Nitekim ilâclar için de böyle demişlerdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmamların, bir karaltıyı düşman sanıp namaz kılınca, sonra sandıkları gibi olmadığı anlaşılınca kazâ ederler kavli ile, Şâfiînin iki kavlinden birinde ve Ahmedin iki rivâyetinden birinde, kazâ etmezler kavlidir. Birincinin vechi, ihtiyatı almaktır. Zirâ hatâlı olduğu anlaşılan zan muteber değildir. İkinci kavlin vechi, özrün namazda iken hâsıl olmasıdır. Ama iâdenin müstehab olduğu da açıktır. Anlayınız.

Biri de, Mâlik, Şâfiî, Ebû Yûsûf ve Muhammedin, harbde ipek giymek câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, mekrûhdur kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ipeğin giyilmesindeki illetin kalkmış olmasıdır. Bu da, kadınlar gibi, hafiflik göstermektir. Harbde bu niyyetle giymesine değil, zarûretle giymesine yorumlanır. Zira Şerîatin sâhibi, harbde, ağır ağır salınarak yürümenin cevâzına karîne olarak, böbürlenmeğe müsâmaha etmiştir. İkinci kavlin vechi, bunun, harbde, yiğitlerin kahramanlığına ters düşmesi ve karşı tarafın gözünde savletini düşürmesidir. Yumuşak şeyler giymiyen ise böyle değildir.

Biri de, imamların, ipeğe yaslanmak, giymek gibi haramdır ittifâkı ile, Ebû Hanîfenin, kendisinden anlatıldığına göre, haramlık giymeğe mahsûstur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyatı almaktır. Çünkü hadîs-i şerîfde bildirilen kullanmak kelimesi, üzerine oturmağı ve ona yaslanmağı da içine almaktadır. İkinci kavlin vechi, hadîsin sıhhati ve vârid olduğu had üstünde durmaktır. Vel-hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

CUM'A NAMAZI

Cum'a namazının farz olduğunda, ya'nî farzı ayn olup, farz-ı kifâyedir diyenlerin yanıldığında, müsâfire değil, mukîm olana vâcib olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak Zührî ve Neha'î, müsâfir, ezânı duyarsa, ona da vâcib olur dediler. Müsâfirin, bir şehre vardığında cum'a veya öğle namazını kılmakta serbest olduğunda; bunun gibi kendisini Câmi'e götürecek adamı olmıyan a'mâya Cum'anın vâcib olmadığında, götürecek birini bulursa, Ebû Hanîfe dışında, diğerlerine göre vâcib olduğunda; iki hutbede kalkmanın meşrû' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bunların yücûbunda ihtilâf etmişlerdir. Nitekim gelecektir. Yine Cum'ayı kaçıranın, artık onu öğle olarak kılacağında ittifâk etmişlerdir. İttifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, imamların, çocuğa, köleye, müsâfire ve kadına cum'a namazı vâcib değildir kavli ile, İmam Ahmedin bir rivâyetinde, köleye hasseten vâcib değildir kavli, ve İmam Dâvudun, vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Zirâ Cum'a namazı topluluğu, Allahü teâlânın huzûrunda, onun dışındaki topluluklardan büyüktür. Bunun için buna, kâmil olanlar daha lâyıklardır. Çünkü onlar, zâhir devlette, kölelerden daha hâkim ve kuvvetlidirler. Misâfire farz olmamasına gelince: Ekseriyâ zihninin dağınık, aklının karışık olmasından, bu büyük toplulukta, Rabbinin huzûrunda huşû ve huzûr içinde bulunamaz. İkinci kavlin vechi, hepsi veya hâsseten köle hakkında olması ihtiyatı almaktır. Zirâ asıl olan, bütün namazların, hür gibi, köleye de aynı seviyede vâcib olmasıdır. Zirâ ikisi de, Allahü teâlânın kuludur. Allahü teâlânın kullarına teklifle hitabı onu da içine almaktadır. Şerîatin sâhibinden, teklifinin yücûbundan köleye âid bir istisnâ vâkı' olduysa, bu ancak ona, Allahü teâlâdan bir şefkat ve rahmettir. Delîli de şudur ki, cum'a namazını kılsa, namazı sahîh olur. Biz, ancak onu şer'î bir özür sebebi ile Cum'adan men' ederiz. İmam Dâvudun kavlini kuvvetlendirenlerden biri, Cum'a namazındaki meşakkatin köleye hafîf olmasıdır. Çünkü haftada bir bunu kılacaktır. Bilhassa efendisi, bunu kılmağı emr ederse!

Biri de, üç imamın, uzakta olan bir a'mâ, bir dayanak, yardımcı bulursa, Cum'ayı kılması vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bir dayanak, ya'ni kendisini götürecek birisi olsa da, a'mâya Cum'a namazı vâcib olmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, a'mânın Cum'a namazında bulunmamasını gerektiren meşakkatin aradan kalkmış olmasıdır. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın,: «**A'mâ üzerine zorluk yoktur**» kavlidir. Cihâd kendisine tahfîf edildiği gibi, cum'a hakkında da söz aynıdır.

Biri de, üç imamın, sesi, ezânı duyan herkese Cum'a namazı vâcibdir. Isterse, Cum'anın vâcib olmadığı şehrin dışında bulunsun kavli ile, Ebû Hanîfenin, «şehrin dışında olana vâcib değildir, sesi duysa da» kavlidir. Birincisi teşdîd olup, ihtiyâtı almakta, ikincisi tahfîf olup, ruhsatı almaktadır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, Cum'a sûresi, dokuzuncu: **«Ey îman edenler, Cum'a günü ezân okunduğu zaman, hemen Allahın zikrine, hutbe dinlemeğe ve namaz kılmağa gidin»** âyetinin zâhiri ile amel etmektir. Bu âyetten anlaşılıyor ki, ezânı duyan herkesin, Cum'a namazında bulunması lâzım gelmektedir. İkinci kavlin vechi, bunun sadece şehirdekilere, ya'nî şehrinde Cum'a namazı kılması lâzım olanlara mahsûs olmasıdır. O halde birincisi dindar, verâ' ve ihtiyât sâhibi büyüklere, ikincisi ise, küçüklere mahsûstur.

Biri de, üç imamın, Cum'a namazı kılınan yere gitmesi mümkin olmıyanların, öğle namazını cemâ'atle kılmaları mekrûh değildir, hattâ İmam-ı Şâfiî, müstehabdır buyurdu kavli ile, Ebû Hanîfenin, mekrûh olur kavlidir. Birincisinde, onda cemâ'atin meşrû' olmaması bakımından tahfîf vardır. Şâfiînin sözünde ise, cemâ'atin müstehab olması bakımından teşdîd vardır. Ebû Hanîfenin kavlinde ise, terk bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mezkûr öğle namazının cemâ'atle kılınmasına dâir bir emrin vârid olmamasıdır. Çünkü imam ve cemâ'at bakımından Cum'a namazında bulunan sır, öğle namazında bulunmaz. Keşif sâhibleri bunu bilirler. Aynı şekilde, bu büyük toplulukta, Allahü teâlâdan haz ve nasibini kaçıranın, buna üzülmesi ve çok pişmanlık duyması, mü'minin şânındandır. Çünkü bu bir musîbettir. Musîbet ehli, üzüntü kaplayınca, yalnız olmak isterler. Hattâ evlerinin kapılarını kapatıp içerde dururlar. İmama uymak için dışarı çıkmağı, onun ef'alini gözetmeği düşünmezler. Bunu unutma!

Biri de, Şâfiînin, bayram Cum'aya rastlarsa, bayram namazını kılmakla, belde halkından Cum'a namazı sâkıt olmaz. Köylüler ise böyle değildir. Bayram namazında hazır olsalar, cum'a sâkıt olur; Cum'ayı terk etmeleri ve ayrılmaları, dağılmaları câiz olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, Cum'a namazı şehir ve köy halkına birlikte vâcib olur kavli, ve imam Ahmedin, Cum'a namazı köy halkına da, şehir halkına da vâcib olmaz; belki bayram namazı sebebi ile Cum'a namazının farzı sâkıt olur ve öğleyi kılarlar kavli, ve Atânın, bugün Cum'a da, öğle de sâkıt olur, bayram namazından ikindiye kadar başka namaz yoktur, ikindi vardır kavlidir. Birincide, köylüler için tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Dördüncüsü cidden tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şehirdekiler hakkındadır. Cum'a ve bayram namazları birbirine karışmıyorlar. Şerîatin zâhiri, bu gün ikisini de bizden istemektedir. Bayramı nedben [mendûb olarak], Cum'ayı vücûben [farz

olarak]. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bayram namazını kıldı ve bugün onunla iktifâ eyledi, Cum'a vaktinde hâzır olmadı diye bildirilen vak'a için, Beyhâkî ve başkaları, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Cum'ayı zevâlden önce kılıp, bayram namazını terk eyledi. Bununla beraber, Cum'a gününe de bayram buyurmuştur. Nitekim hadîslerde vardır.

Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, Şeriatin sâhibi, köylülere, Cum'a kılınan yerde bulunmadıkları zaman, Cum'ayı vâcib kılmamakla, tahfîf ve kolaylık eyledi. Ama köylüler orada bulunursa, terk için özürleri kalmaz. Ancak çok nâdir durumda uzun beklemekle zarar görecekse, şer'î kâidelerin gösterdiği gibi, ayrılmalarında bir mahzûr yoktur. İmam Ahmedin kavlinin vechi, Cum'adan maksad, bugün kalblerin birbirine bağlanması, ülfet etmesidir. Bu da bayram namazı ile hâsıl olmaktadır. Ayrıca onlar bayram namazına geceden hazırlanıp, kuşluk vaktine kadar duruyorlar. Halbuki işleri vardır, canlarının mubahdan görmek istediği istekleri vardır. Bunun için bayram namazını kılınca, ikinci defa Cum'a namazına bağlanmaları buna eklenmez. Bilhassa bayram günü yemek, içmek ve hanımı ile oynamak günüdür. Atânın kavlinin vechi, zâhiren ittiba'ı olmaktır. Çünkü Resûlullah, Cum'a günü bayram namazı ile iktifâ eyledi, zevâlden önce Cum'ayı kılmadı demektedir. Bunu unutma!

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, Cum'a namazını kılması gereken kimsenin, zevâlden önce sefere çıkması câizdir kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, câiz değildir, ancak cihad seferi, yolculuğu ise câizdir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, lüzûm, vaktin girmesinden sonra kula taalluk eder. İkinci kavlin vechi, seferin genel olarak, Cum'anın kaçırılmasına sebeb olmasıdır. Bunun için, zevâlden sonra yolculuğa çıkmak haram olur, ancak yolda Cum'ayı kılması mümkin ise, yahud arkadaşlarından ayrılmakla zarar görecekse olmaz demişlerdir. Bundan daha ince ta'lîl de vardır. Ancak şifâhî olarak anlatılır.

Biri de, Şâfiînin ve ona uygun olanların, öğle namazı gibi, Cum'a namazından önce ve sonra nâfileler kılmak müstehabdır kavli ile, İmam Mâlikin ve ona uygun olanların, bu müstehab değildir kavilleridir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Cum'adan önce nâfile kılmak, Cum'a namazındaki huzûr ve ta'zîmin hazırlığı, provası gibidir. Bu da, Cum'a namazındaki sırrı anlamıyan ve onda Allahü teâlânın kendilerine tecellî etmediği küçüklere mahsûstur. Nitekim, İmam Mâlik hazretlerinin sözü, evlerinden çıkarken, Allahü teâlânın azametinin kendilerine tecellî ettiği ve cemâ'at mahalline geldiklerinde, son derece heybet ve azamet altında bulunan, nâfile ile hazırlık yapmağa muhtâc olmıyanlar içindir. Bayram namazından önce nâfile kılınmamasındaki sır da herhalde budur. Bunu unutma!

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, Cum'a günü, hatibin huzurunda oku-

nan ezandan sonra alışveriş haramdır, lâkin sahîhdir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, sahîh değildir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyâcdan dolayı alışveriş her halde meşrû'dur. Bu istidatlarının kuvveti ve kalblerindeki huzûr sebebiyle, bununla Allahü teâlâdan meşgul olmıyan büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, bununla Allahü teâlâyı unutmak korkusu olup, alış verişin kendilerini Allahü teâlâyı hatırlamaktan ve Onu murakabeden alıkoyduğu küçüklere mahsûstur. Allahü teâlâ, büyükleri, Nûr sûresi otuzyedinci: **«Nice adamlar vardır ki, ne bir ticâret, ne de bir alışveriş, Allahı anmaktan, ona ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan, namazı gereği üzere kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoymaz»** âyeti ile medh etmektedir. Yaptıkları işler sebebiyle, *Allahü teâlâyı unutmamalarından onları adam diye vasfetmektedir.* Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, hutbeyi işitmiyenin, hutbe esnâsında, söz söylemesi câizdir, lâkin susmak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, duyana da, duymıyana da konuşmak harâmdır kavli, ve Mâlikin, yakın olsun, uzak olsun susmak vâcibdir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi konuşmak hakkında teşdîd, üçüncüsü de öyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bazı kimselere Allahü teâlâ kemâl mertebesi verir ve her halde Allahü teâlâ ile olurlar. Herhangi bir kimse onları meşgul etmez, bir müzekkirin, hâtırlatıcının hatırlatması ile de Allahü teâlâyı hâtırlamazlar. Bu, büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Zirâ konuşmak, çoklarını Allahü teâlâdan meşgul eder ve hatîbin, Allahü teâlânın kelâmı üzere va'z ü nasihatini dinlemeyi ve hutbeden maksad olan ma'nâyı kaçırır. Bu da, bu va'z ve hatırlatma sebebi ile, kalbin Allahü teâlâ ile cem'iyyet ve huzûrda olmasıdır. Çünkü hutbe, Allahü teâlânın huzûruna ulaştıran dehlîz ve aralıktır. Onu dinlemiyende, Cum'a namazında Allahü teâlânın huzûruna girmek istidât kuvveti hâsıl olmaz. Kalb cem'iyyeti hâsıl olmayınca da, Cum'anın ma'nâsını kaçırır ve namazı sâdece şekilden ibâret kalır. İleride geleceği gibi, Cum'a namazı denmesi onda kalbin, Allahü teâlâ ile husûsî cem'iyyeti bulunmasındandır. Üçüncü kavlin vechi, ikinci kavlin vechidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve eski kavlinde, Şâfiînin hutbeyi işitenin, hattâ hatîbin konuşması, ya'nî hutbeden başka dünyâ kelâmı söylemesi haramdır. Ancak Mâlik, hatîbin, içinde namaza fâideli olan, girenleri, oturanların boyunları üzerinden geçmekten men etmek gibi maksadlarla söz söylemesi câizdir buyurdu. Eğer muayyen bir kimseye hitab ederse, o kimsenin cevâb vermesi câiz olur. Hazret-i Osmanın hazreti Ömerle (radıyallahü anhümâ) yaptığı gibi. Şâfiî Ümm kitabında buyurur ki, hâtibin ve cemâatin, konuşması haram değil, mekrûhdur. Ahmedden meşhûr olan, hatibin değil, dinliyenin konuşması haramdır. Birincisi teşdîd-

dir. Imam Ahmedin sözünde teşdîd vardır. Şâfiînin yeni kavlinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın A'raf sûresi ikiyüz dördüncü: **«Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun»** âyetinin zâhiri ile ameldir. Tefsîr âlimleri buyuruyor ki, bu âyet, Cum'a günü hutbeyi dinlemek hakkında nâzil olmuştur. Imam Mâlikin kavlinin vechi, boyunları üzerinden atlamayı men' etmek, hutbenin esasını teşkil eden, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker kısmındandır. Imam Ahmedin kavlinin vechi, hatibîn mertebesi o kadar sertlik iktizâ etmez. Çünkü o, şerîatin sâhibinin vekîlidir. Bunun için iki kavilden biri üzere umûm-i hitabın altına girmez. Şâfiînin yeni kavlinin vechi, susmak emrini mendûba hamletmektir. Bunun için konuşmak mekrûh olur. Bilhassa Allahü teâlâ ve Resûlünden bahseden sözleri dinliyenin konuşması. Nitekim cem' huzûrunun veya cem'-ül cem' huzûrunun ehli bunun üzerindedirler.

Biri de, Şâfiînin, Cum'a namazı, ancak, şehir veya köyden cum'a namazı kılabileceklerin oturdukları binâların olduğu yerde sahîh olur kavli ile, bazılarının, cum'a namazı, ancak evleri bitişik köyde, kasabada sahîh olur. O köyün, kasabanın bir mescidi ve çarşısı da bulunur kavli ile, Ebû Hanîfenin, Cum'a namazı, ancak şehirde selâtîn câmilerinde kılınır kavlidir. Birincisi binâlar şart edilmekle teşdîddir. İkincisi, evlerin bitişik olması ve çarşısının bulunması bakımından eşeddir. Üçüncüsü eşed olandan da eşeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Ikinci de böyledir. Eshâbın, çölde ve seferde değil, şehirde veya köyde, kasabada Cum'a kıldıkları bize ulaşmıştır. İnanıyoruz ki, Mâlik ve Ebû Hanîfe, bunun hakkında bir delîl bulmasalardı, mescidi, çarşıyı, evlerin bitişik olmasını ve sultanın bulunmasını şart etmezlerdi. Derler ki, riddetten sonra, ilk toplanılan, cum'a kılınan köy, Bahreynin köylerinden, Cev'âsî köyüdür. Üçüncü kavlin vechi, zâhirdir. Çünkü hâkimi olmıyan yerin, işleri karışıktır. Onlar için bir şey muntazam olmaz. Bazı ârifler dediler ki, imamlar bu şartları, insanlara hafiflik, kolaylık olsun diye koydular. Sıhhatte bunlar şart değillerdir. Müslimanlar binâ olmıyan yerde kılsalar ve orada hâkim bulunmasa, onlar için câiz olur. Çünkü Allahü teâlâ onlara Cum'ayı farz kıldı ve imamların bildirdikleri şartlardan sükût etti.

Biri de, üç imamın, Cum'a, ancak vatan edindikleri yerde sahîh olur. Eğer bulundukları beldeden, şehirden veyâ köyden çıksalar ve Cum'a namazı kılmak isteseler, sahîh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, eğer bu yer, bayram namazgâhı gibi yakın ise sahîh olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır, ve orada kılmakla, vatanlarına gelecek bir belânın def'i olduğundandır. Cum'ayı beldelerinin dışında kılınca, kimsenin oturmadığı bu yerden gelecek belâyı giderirler. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, bir şeye

yakın olan, onun hükmündedir. Şöyle ki, uzaktan bakan bir kimse, bu mescidin namaz kılanların kasabasına bitişik olup olmadığında şübhe ederse, sahîh olmaz, ya'nî buna yakın mesâfe denmez.

Biri de, üç imamın, Cum'a namazı, Sultanın izni olmadan sahîh olur lâkin ondan izin almak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, ancak sultanın izni ile mün'akıd olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibinin, umûmî izinle bize emrettiği diğer namazların kılınması gibidir. İkinci kavlin vechi, Cum'a namazındaki imamlık makamı, aslında İmam-ı a'zama, ya'nî sultana mahsûstur. Bunun için Cum'a namazının, diğer namazlardan ayrı bir üstünlüğü vardır. Bu yüzden ondan izin almak vâcib olur. Buradan giderek, âlimler, bir şehirde, ihtiyâc yokken birden fazla cum'a namazı kılmağı men' ettiler. Biraz sonra daha geniş olarak gelecek.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, kırk kişi olmayınca Cum'a mün'akıd olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, dört kişiyle Cum'a namazı kılınır kavli, ve Mâlikin, üç veya dört kişiyle kılınmaz, ama kırktan aşağı olursa da kılınır kavli, ve Evza'înin ve Ebû Yûsüfün, üç kişiyle kılınır kavli, ve Ebû Sevr'in, Cum'a diğer namazlar gibidir, imam ve hatib bulunursa, sahîh olur, ya'ni hutbe esnâsında iki kişi ve namazda iki kişi bulunursa sahîh olur. Hutbe esnasında ikisinden biri dinler, namazda da ikisinden biri bulunursa tamam olur. Birincisi, Cum'a namazında bulunanların sayısı bakımından teşdîddir. Ondan sonrakilerde tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kıldığı ilk Cum'a namazında kırk kişi vardı. Ondan sonrakilerin vechi, muayyen bir adedin vâcib olduğunu bildiren sahîh bir delîlin olmamasıdır. Hattâ buyurmuşlardır: O zaman, hâle uygun olarak kırk kişi ile Cum'a namazı kıldı. Kırk kişiden az da bulsaydı, Cum'anın şiârını, Allahü teâlânın, cemâat ismini elde etmek için farz kılması bakımından, onlarla cemâ'at yapıp cum'ayı kılacaktı. Bunun için, Hâfız İbni Hacer ve başkaları, beldelerinde, Cum'a şiârının ayakta tutulduğu her cemâ'at ile Cum'a namazı sahîh olur. Beldede oturanların çokluğu ve azlığına göre bu değişir. Küçük bir kasaba bir yerde cum'a kılmakla, şiârı ayakta tutulur. Büyük şehirde ise, bir kaç yerde şiârın ikâmesi ile mümkin olur. Nitekim insanların çoğu bunun üzerindedir.

Ustâdım Allyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Cum'a ve diğer namazlarda Cemâ'atin meşrû' olmasının aslı, kulun, Allahü teâlânın huzûrunda yalnız başına duramamasıdır. Bunun için Allahü teâlâ, kul hemcinsini görmekle ünsiyyet kurup, kalbine tecellî eden Allahü teâlânın azametinin müşâhedesi ile namazı tamamlayabilmesi için cemâ'ati teşrî etti. Âlimler, Cum'anın kaç kişi ile kılınacağında, insanların kuvvet ve zaîfliklerine göre, ihtilâf etmişlerdir. Kuvvetli olanlarına kırktan aşağı imamla beraber dört veya üç kişi yeter. Nitekim Ebû Hanîfe böyle buyurdu. Hattâ bir kişi ile bile olur. Nitekim bir başkası böyle buyurdu. Zaîf

olanlarına, ancak kırk veya elli kişi yeter. Nitekim Şâfiî ve Ahmed böyle buyurdular. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, imamların, kırk müsâfir veya köle bir araya gelip, Cum'a kılsalar, sahîh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, Cum'a kılınan yerde olursa, sahîh olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ittibâdır. Şerîatin sâhibinden, Cum'a namazını müsâfire ve köleye vâcib kıldığı veya müsafir ve kölenin kılacağına dâir bize bir haber gelmedi. Onların cum'a namazlarını diğerlerine tâbi' kıldı. İkinci kavlin vechi, bunun hakkında nassın vârid olmamasıdır. Vatanda ikamesi sıhhat şartı olsaydı, bir hadîsle de olsa, Şerîatin sâhibi bunu beyan ederdi.

Biri de, üç imamın, sabînin, çocuğun Cum'a namazında imamlığı sahîh olmaz. Çünkü onlar, çocuğun farzlarda imamlığını kabûl etmiyorlar. Cum'ada ise elbette kabûl etmezler. İmam-ı Şâfiî, eğer sayı başkası ile tamam oluyorsa, çocuğun cum'ada imamlığı sahîhdir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cum'a namazında imamlık, asâleten imam-ı a'zamın, sultanın mansıb ve makamındandır. O ise, bâliğ olur. İkinci kavlin vechi, vekilin, bütün sıfatlarda asîl gibi olması şart değildir. Keşf sâhibleri sözbirliği etmişlerdir ki, rûh bâliğ, ergin olarak yaratılmıştır, ziyâdelik kabûl etmez. Teklîfin ona olması hakîkattir. Çocuğun rûhu ile yaşlının rûhu arasında fark yoktur. Çocuktan sahîh olan her namazda, çocuğun imam olması da sahîh olur. Bunda münâza'a eden, delil getirmek zorundadır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, imam, mu'teber sayıdaki cemâ'atle iftitâh tekbîrini getirip namaza durduktan sonra, dağılsalar, ya'nî ardında kimse kalmasa, eğer bir rek'at kılmış ve bir secde etmişse Cum'a olarak tamamlar kavli ve Ebû Yûsüfün ve Muhammedin, cemâatle beraber tekbîr getirdikten sonra, cemâ'at dağılsa, cum'a olarak tamamlar kavlidir. Şâfiî iki kavlinin esahhında ve Ahmed, namaz bozulur ve öğle olarak tamamlar buyurdu. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi ise tahfîfdir. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci kavlin vechi, Cum'ada bildirildiği gibi, cemâ'at isminin hâsıl olmasıdır. Üçüncü kavlin vechi, zâhirdir. Böyle söyliyene göre, mu'teber sayı kalmamıştır.

Biri de, üç imamın, Cum'a namazı, ancak öğle vaktinde kılınır kavli ile, İmam Ahmedin, zevâlden önce de kılmak sahîhdir kavlidir. Vaktinde başlanır ve vakit çıkıncıya kadar uzarsa, Şâfiîye göre öğle olarak tamamlar. Ebû Hanîfe ise, vaktin çıkmasıyla Cum'a bâtıl olur ve öğle kılınır. Mâlik ve Ahmed, güneş kaybolmadıkça, ya'nî batmadıkça, Cum'a kılınır, isterse bitişi güneş battıktan sonra olsun dediler. Birincisi zevâlden sonra kılınır şartı ile teşdîddir. İkincisi zevâlden önce de kılınabilir ruhsatı bakımından tahfîfdir. Ebû Hanîfenin, vakit çıkıncıya kadar uzaması halinde

bâtıl olması kavli teşdîddir. Dördüncüsü tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Çünkü bunda, zevâlden sonra tecellînin hafîf olması bakımından insanlara tahfîf, kolaylık vardır. Zevâlden önce olan ise böyle değildir. Ondaki tecellî ağırdır. Ona ancak büyük evliyâ dayanabilir. Bunun için şerîatin sâhibi, sabahdan sonra kuşluk namazından başka namaz bildirmedi. Zevâl yaklaştığında, bizim gibi birisinin, tecellînin ağırlığı sebebi ile, ona devam etmemiz çok zordur. Buradan imam Mâlik ve Ahmedin, tahfîf bakımından kavillerinin tevcîhi bilinebilir, her ne kadar vakti uzadıkça, tecellînin ağırlığının artması Hak teâlânın husûsiyetlerinden ise de. Nitekim keşf sâhibleri bunu bilirler. Lâkin herkesin bu ağırlığı hissetmemesi bakımından ismini tahfîf, kolaylık verdik.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, mesbuk, ya'nî namaza geç gelen, imamla beraber bir rek'ata yetişmiş ise, Cum'aya yetişmiş olur, bir rek'attan azına yetişmişse, öğle namazını dört rek'at olarak kılar kavli ile, Ebû Hanîfenin, mesbûk, imamın namazından ne kadarına yetişirse yetişsin, Cum'aya yetişmiş olur kavli, ve Tâvus'un, Cum'aya, ancak iki hutbeye yetişmekle yetişilir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisinde tahfîf vardır. Uçüncüsü ise, teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, birinci rek'at namaz ef'alinin büyüğüdür. İkinci rek'at ise, onun bir tekrârı gibidir. İkinci kavlin vechi, her hâlükârda imamla beraber cemâ'ate yetişmiştir. Üçüncü kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. İki hutbe iki rek'ata bedeldir de denmiştir. Bu ikisi de, üç imamın dedikleri, o bir rek'ata eklenir ve mesbûk bununla üç rek'ata yetişmiş gibi olur. Bu da, ittifakla, namazın büyük kısmıdır.

Biri de, imamların, namazdan önceki iki hutbe, Cum'anın sahîh olması için şarttır ittifâkı ile, Hasan-ı Basrînin, bu iki hutbe sünnettir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), iki hutbesini de namazdan önce yapmadığı bir cum'a namazı kıldığı bize ulaşmadı. Bu da vâcib olduğunu gösteren en kuvvetli delîldir. İkinci kavlin vechi, vâcib olduklarına dâir nassın vârid olmamasıdır. Eğer bu iki hutbe vâcib olsalardı, bir hadîsle de olsa, vâcibliklerini bildiren açık bir haber olurdu. Keşf sâhibleri buyurdular ki, Şerîatin sâhibi bir fi'li işler ve vâcib veya mendub olduğunu açıkça belirtmekten sükût ederse, burada edeb, vâcib veya mendubdur sözlerinden birini tercîhden kat-'i nazar ederek, bu fiilde ona uymaktır. Çünkü bizim ikisinden birini tercîhimiz, Şerîatin sâhibinin murâdına uygun olmıyabilir. Bunun için Hulefâ-i Râşidînin yaptığı gibi, Cum'a namazını, örfde ara sayılmıyacak kadar fasıla vermeden, hutbeden hemen sonra kılmağa vâcib demişlerdir. Bir de, hutbenin esasını teşkil eden ma'nânın kaçırılmaması nokta-i nazarından hareket etmişlerdir. Çünkü hutbenin teşri'indeki esas,

kalbin, beş vakit namazda hâsıl olan cem'iyyetten ayrı olarak, ya'nî ona ilâve olarak, Allahü teâlâ ile husûsî bir cem'iyyet ve huzûr edinmesi için yolun tesviyesi, düzeltilmesi ve açılmasıdır. Namaz kılan, hatibin bildirdiği korkutma, sakındırma, teşvîk ve tergibleri dinleyince, Allahü teâlânın huzûruna kalb cem'iyyeti ile kalkar. Ama ara verilirse, böyle değildir. O zaman kalb, Allahü teâlâdan gâfil olur ve bu va'z ü nasîhati unutur. Bunun için Cum'anın ma'nâsı kaçar. Şerîatin sâhibinin, Cum'a ve bayram gibi namazlarda bir hutbe ile yetinmemesi, muhakkak ki, va'z ü nasihatin ikinci defa tekrârı ile, kalbin ziyâdesi ile cem'iyyet hâsıl etmesi içindir. Çünkü bir defa olunca, bazı kimseler bu va'z ü nasîhati dinlemekten boş bulunabilir, gaflete gelebilirler. Bu sebebdendir ki, Üstâdım Allyyülhavas (rahimehullah) buyurdu: Hutbenin sadece birinin vâcib olduğunu söyliyenin sözünü, büyük âlimlerin hâline, iki hutbe de vâcibdir diyenlerin sözünü, avama hamletmek gerektir. Çünkü büyükler, kalbleri temiz olduğu için, en küçük bir tenbîh, uyarı ile, kalblerinin Allahü teâlâ ile cem'iyyet hâsıl etmesi yeterlidir. Diğerleri ise böyle değildir. Bayram, güneş ve ay tutulması ve yağmur duası namazlarında da iki hutbe bulunmasının esası budur.

SUÂL : Kalbin Allahü teâlâya huzûrunun çoğalması için, beş vakit namazın önünde neden iki hutbe konmadı?

CEVÂB : Ummete tahfîf, kolaylık için teşrî' olunmadı, konmadı. Zira beş vakit namazın kimi zaman bakımından diğerine yakındır. Haftada bir veya senede bir olan için böyle değildir. Ekseriya kalb dünya vâdîlerine dağılmış olduğundan, çeşitli şeylere bağlandığından, cem'iyyeti için, yolun açılmasına muhtâc olur. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetinden ercah olanında, Mâlikin cum'a hutbesinde, âdette hutbe denince beş rüknü yerine getirmek muhakkak lâzımdır: Allahü teâlâya hamd, Resûlüllaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salât, takvâ ile vasiyyet, ma'nidâr bir âyet, erkek ve kadın mü'minlere düâ kavli ile, Ebû Hanîfe ve diğer bir rivâyetinde, Mâlikin tesbîh veya tehlîl okusa câizdir, Elhamdülillah dese ve inse yetişir, başka şey söylemeğe gerek kalmaz kavlidir. Ebû Yûsûf ve Muhammed buna muhâlefet edip: «Âdette hutbe denen sözleri söylemelidir. Hutbe ancak kalbleri telif edici lâfızla olmalıdır» dediler. Birincisi teşdîd, sonrakiler tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Zirâ Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bir cema'ate hutbe okuyup da, mezkûr beş rüknü yapmadığı bize ulaşmamıştır. Ondan sonrakilerin vechi, Allahü teâlânın zikri, hamdi tehlîli ve tesbîhi ile, insanlara va'zı hâtırlatmaktır. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde Alak sûresinde: **«Rabbinin ismini an ve namaz kıl»** buyuruluyor. Namazda Allahü teâlânın ismi, Kur'ân olarak yeterli olunca, Cum'a hutbesinde de elbette yeterli olur. Lügât âlimlerince,

büyük bir şeyi hâvi olan her söze hutbe denir. Allah ismi azim ve celîl bir şeydir. Bunda ittifak vardır.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, gücü yeten hatîbin iki hutbede ayağa kalkması vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, vâcib değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâya çağırma makamı, azmin izhârını ve Allahü teâlânın emrine ihtimamın çokluğunu gerektirir. Hutbede oturmak ise buna ters düşer. Bunun için iki hutbe esnâsında ayağa kalkmağa vâcib dediler. Bilhassa bu iki hutbe iki rek'at yerindedir diyene göre. İkinci kavlin vechi, hutbeden maksad, va'z sözlerini, orada bulunanların kulaklarına ulaştırmaktır. Bu maksad hatîbin otururak söylemesi ile de hâsıl olur. Bilhassa, Hasan-ı Basrî gibi, iki hutbeye müstehab diyene göre. Bunu unutma!

Biri de, Şâfiînin, iki hutbe arasında oturmak vâcibdir kavli ile, başkalarının vâcib değildir kavlidir. Birincisi teşdîd olup, delîli ittibâ'dır. İkincisi tahfîfdir, delîli namazda istirahat celsesine kıyâs edilmesidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin mercûh kavlinde, iki hutbede tahâret şart değildir kavli ile, Şâfiînin iki kavlinden ercah olanında, ikisinde de tahâret, ya'nî abdestli olmak şarttır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hutbe işinin gayesi, sırf Kur'ân olmaktır. Bu da, icmâ ile abdestsiz ezberden okunabilir. İkinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibine, Hulefâ-i râşidîne uymakla beraber ihtiyâtı almak ve bazılarının dediği gibi, Şerîatin sâhibine göre iki rek'at namaz yerinedir denmesidir. O halde, iki hutbede de abdestli olmağı şart koştuğu için, Şâfiî ne güzel yaptı! Gerçi ona göre Cum'a namazı, başlı başına kâmil bir namazdır, iki hutbe iki rek'at namaz yerine geçmez. Bu son derece ihtiyâttır. Demek ki, iki hutbenin, kesin olarak iki rek'at yerine geçtiği için değil, iki rek'at yerine geçebilir ihtimâli ile, abdestli olmağı şart koştu. Çünkü Şerîatin sâhibinden, bu husûsta bir şey bildirilmiş değildir.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, hatîbin menbere çıkınca, hâzır olanlara selâm vermesi müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, bu mekrûhdur kavilleridir. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Çünkü o, menbere çıkarken, arkasını cemâ'ate dönmekle onlardan yüzünü çevirmiştir. O halde, selâm kâidesine göre, başka bir yerde onlara yüzünü çevirmekle selâm vermesi sünnet olur. İkinci kavlin vechi, imamın, kendisine eziyyetin gelme ihtimâli olduğu zaman, bir kimseye selâm vermesi meşrûdur. Hatîbin makamı ise, bizâtihî emân yeridir. Hattâ bazıları, yanlarından geçerken elbisesine dokunmakla teberrük ederler. O halde hazır olanlara selâm vermesi, onun onlara, onların ona sü-i zannına sebeb olmağa esas teşkil edebilir. Anlayınız.

SUÂL: Ama Resûlullah veya hulefâ-i râşidînden biri menbere çıkınca selâm verirlerdi?

CEVÂB: Peygamberlerin ve sâlihlerin selâmı, hâzır olanlara müjdeye haml olunur. Ya'nî siz, Şâri'in dili üzere size va'z ettiklerimden ayrılmaktan emînlersiniz, ya'nî ayrılmazsınız. Yoksa, size haksız yere ezıyyet etmemizden emîn, rahat olunuz demek değildir. Bunun bir benzeri, daha önce, namaz kılanın, teşehhüdde, esselâmü aleyke yâ eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühü demesinde geçmişti. Ya'nî, yâ Resûlallah, Şerîatine muhalefet etmemizden, bizim tarafımızdan emîn ol demektir. Çünkü emân, emîn olmak, aslında, büyük tarafından küçük için olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ve iki rivâyetinden ercah olanında, Mâlikin bir özrü olduğu zaman hâric, Cum'a namazını hatib efendiden başkasının kıldırması câiz değildir kavli ile, Mâlikden gelen diğer rivâyette, ancak hutbe okuyan kıldırır kavli ile, Şâfiinin iki kavlinin ercahında, hâtibin başka, imamın başka kimseler olması câizdir kavlidir. Bu imam Ahmedin iki rivâyetinden biridir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi teşdiddir. Üçüncüsü tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittiba'dır. Zirâ Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) asrında ve Hulefâ-i Râşidînin (radıyallahü anhüm) zamanlarında, cum'a namazı kıldıranların, hatiblerden başkası olduğu bize bildirilmiş değildir. Bu, imam Mâlikin kavlinin de cevâbıdır. Üçüncü kavlin vechi, bunun yasak olduğunu bildiren bir haber vârid olmamıştır. Evet, hutbeyi okuyanın namazı kıldırması evlâdır. Anlayınız.

Biri de, imamların, cum'a namazının birinci rek'atında Cum'a sûresini, ikinci rek'atında Münâfikûn sûresini, yahud Sebbihisme ve Gâşiye sûrelerini okumak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, sûre tahsîs etmek yoktur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ittiba'dır. İkinci kavlin vechi, Kur'ân-ı kerîmden bir sûreden yüz çevirip, diğerine rağbet etmek kapısını kapamaktır. Nitekim bazı câhillerin Kur'ân-ı kerîmi Allahü teâlâya nisbetle eşit görmediği vâkı' olabilir. Birincisi, Kur'ân-ı kerîmin hepsi Allahü teâlâya nisbetle aynı olduğu halde, biz, Şerîatin sâhibinin, bazı sûreleri, bazı namazlara mahsûs kılması emrine imtisâl ederiz der.

Biri de, bütün fukahânın, Cum'a için gusl abdesti almanın sünnet olduğunu söylemeleri ile, Dâvud ve Hasanın, sünnet değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin delîli, ittiba' ve Allahü teâlânın huzûrunun ma'nevî ve maddî pisliklerden temizlenmekle ta'zîmi ve Allahü teâlânın nazarının, ancak temiz, pâk bedene vâkı' olmasını istemektir; her ne kadar, Allahü teâlâ, tedbîr bakımından, iyi ve kötü kullarının hallerini görmekten gâfil değilse de! İkinci kavlin vechi, Allahü te-

âlânın huzûruna zül, inkisâr ve bedenindeki pisliğini görüp, Rabbinin nazarının onu temizlemesini istemesidir. Bedenini temizlemiş olsa, kendini pislikten temizlenmiş görüp, kendini Rabbi karşısında aşağı görmeği ve Ondan mağfiret istemeği unutabilir. O halde, bedenini kirli bırakması, Rabbinin huzûrunda, merhamet olunmak için, mağfiret istemesi ve kendini aşağı ve kırık görmesi için, hâtırlatıcı olur. Demek ki, her müctehidin bir meşhedi, vechi vardır.

Biri de, dört imamın, Cum'a namazı kılacak kimsenin gusl abdesti alması matlubdur kavli ile, Ebû Sevr'in, Cum'a namazı kılsın veya kılmasın, Cum'a günü herkesin gusl etmesi müstehabdır kavlidir. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Cum'aya gelen, gusl abdesti alsın»** hadîs-i şerîfidir. Anlaşılıyor ki, guslü, Cum'aya gelenlere mahsûs kılmıştır. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Her müslimana, yedi günde bir bedenini yıkaması hakdır»** hadîs-i şerîfidir. Bu, Cum'a günü, cum'a namazında bulunan ve bulunmıyan bütün müslimanlara, imdâd-ı ilâhînin inmesinin umûmi olmasındandır. Bunun için her bir kimse, Rabbinin mededini, abdestli, bedeni hayât bulmuş, su ile canlanmış ve günâh işlemekle, gaflete dalmakla veya nefsin, şehvetin kemirmesi ile zaif düşmüş bünyesinin yeniden tazelenmiş hâli ile karşılamalıdır. Cum'a namazında bulunan kimsenin gusl abdesti alması vâcibdir diyen ile, sünnettir diyen arasında fark yoktur. Lâkin vâcibliği, kassab ve yağcı gibi bedeninin ve elbisesinin kokusu ile insanları rahatsız edenin yıkamasına haml etmek, yorumlamak gerekir. Müstehab olmağı da, Attâr, tüccâr ve benzerlerine yorumlamak gerekir.

Biri de, üç imamın, cünüb, cenâbetten temizlenmek ve Cum'a niyyeti ile gusl ederse, ya'nî ikisine birden bir boy abdesti ile niyyet ederse câizdir kavli ile, Imam Mâlikin, biri câiz olup, diğeri câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, Allahü teâlânın günâha girmekten muhafaza eylediği büyüklere mahsûstur. Onların bedenleri diri olup, diri ve canlı olması için tekrâr su ile yıkanmağa ihtiyâcı yoktur. İkincisi, günâha çok düşen ve bedenlerinin yenîden yıkanmağa muhtâc olduğu küçüklere mahsûstur. Allahü teâlâ, imamlara rahmet eylesin ki, büyüklere ve küçüklere lâyık olan hükümleri çıkarmada ne ince görüş, ne dikkatli bakış sâhibleri idiler!

Biri de, Ebû Hanîfenin, Ahmedin ve iki kavlinden ercah olanında, Şâfiînin, izdihamdan secde etmesi zor olan önündekinin sırtına secde edebilir kavli ile, Şâfiînin diğer kavlinde, isterse, o zorluk kalkıncıya kadar secdeyi te'hir eder, isterse önündekinin sırtına secde eder kavli ile, Mâlikinin önündekinin sırtına secde etmek mekrûhdur, yere secde edinciye kadar bekler kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi: **«Size birşeyi emrettiğim zaman,**

gücümüz yettiği kadarını yapın!» hadisi ile amel etmektir. Bu zorluk ve ızdihamda, şeriatin sâhibinin emrini, secdede imama, bu kadar uymaktan başka, yerine getirmeğe gücü yetmiyor. Secde emri, imamın hemen arkasından olmak, şeriatin sâhibinin emridir. Zahmetin kalkmasını beklemekte ise sükût vardır. O halde söylenmiş olanla amel daha evlâdır. İkinci kavlin vechi, muhakkak ki, kendini aşağı ve küçük görmede, namazın en büyük fiili secdeleridir. Bu da hakikî yer olan toprak yahud onun üzerine serilen hasır, ve benzeri şeyler üzerine yapılır. Adamın sırtına yapılan secdeden bazan kibir kokusu gelir, şeklen bile olsa. İnsanın aslı toprak olsa da böyledir. Anlayınız. Çünkü insanın sırtına secde eden, onu kendine köle etmiş, yahud aşağılamış gibidir. Bu ise, Âlemlerin Rabbine gösterilmesi gereken aşağılık, küçüklük ve kırıklık demek olan kulluk mertebesinin dışında kalır.

Biri de, üç imamın, namazda imamın abdesti bozulursa, yerine birinin geçmesi câizdir, bu Şâfiî mezhebinin yeni râcih kavlidir hükmü ile, Şâfiînin eski kavlinde, câiz olmaması rivâyetidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdiddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, imama uyanların menfeatini gözetmek ve cum'a namazının hepsine veya bir kısmına tam uymakla büyük sevab kazanmağa sebeb olmaktır. İkinci kavlin vechi, imama tahrimede uymakla, cemâ'ate sevab hâsıl olur ve imamdan bir özür sebebiyle ayrılmış olurlar. Daha sonrasını birlikte yapamadıkları için, niyyetleri sebebiyle, tam sevaba kavuşmaları umulur, inşâallahü teâlâ.

Biri de, dört imamın, bir şehirde birden fazla yerde cum'a kılmak câiz değildir. Ancak cemâ'at çok olur ve bir yerde toplanmaları zor olursa câiz olur kavli ile, Mâlikîn, câmi'lerde namaz kılınırsa, kadîm olanı ya'nî önceki evlâdır. İmam Ebû Hanîfenin, bu mes'elede bir şeyi yoktur. Lâkin Ebû Yûsuf buyurdu ki, bir şehrin iki tarafı olursa, bu şehirde, iki cum'a kılmak câiz olur, bir tarafı var ise, câiz olmaz buyurdu. İmam Ahmed ise: «Şehir büyük ve meselâ Bağdad gibi kalabalık olursa, iki cum'a kılmak câiz olur. Bir yerde cum'a kılmaktan fazla olmağa ihtiyâc göstermiyorsa, câiz olmaz» buyurdu. İmam-ı Tahavî: «İhtiyâc gösterince ikiden fazla da olsa bir şehirde bir kaç cum'a namazı kılınması câizdir» buyurdu. İmam Dâvud: «Cum'a namazı diğer namazlar gibidir. Şehir halkının kendi mescidlerinde bunu kılmaları câizdir» buyurdu. Birincisi ve ona bağlı olanlarda tahfîf vardır. İmam Dâvudun kavli ise, tahfifdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Cum'a namazı imamlığı, imam-ı a'zamın, ya'nî sultanın makamının gereğindendir. Eshâb-ı kirâm, cum'a namazını hep Resûlullahın arkasında kılarlardı ve Hulefâ-i Râşidîn zamanında da buna devâm ettiler. Halîfenin bulunduğu mescidden başka bir mescidde insanlara cum'a namazı kıldıran, insanları telvîs eder oldu. Onun

için, «filân kimse, imamlığı almak istiyor» derlerdi. Bunun için bundan büyük bir fitne, karışıklık doğacağından, büyük imamın, halîfenin, mescidinin, bütün şehrin halkını içine alamaması gibi bir özürle, kendilerinin rızâsı ile kılınan hâric, din imamları bu kapıyı kapadılar. İmamların bir şehirde birden fazla cum'a namazı kılınmaz buyurmalarının sebebi budur. Ancak bir yere toplanmaları zor olursa, câiz olur. Ama ikinci kılınan Cum'a namazının bâtıl olması namaz için değil, sâdece fitne korkusundandır. İmam Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) vâlilerinden birine mektub yazıp: «Namazları, mescidlerinizde, cemâ'atle kılınız, Cum'a günü olunca hepiniz bir imamın arkasında toplanınız» buyurdu. Bu ma'nâ, ya'nî birden fazla Cum'a fitnesi korkusu gidince, birden fazla yerde cemâ'at yapmak, aslı üzere, câiz oldu. Herhalde, İmam Dâvudun, Cum'a namazı da, diğer namazlar gibidir sözünden muradı budur. Bunu kuvvetlendirenlerden biri de, diğer şehirlerde, insanların, bu sebebi ziyâdesi ile incelemeden, birden çok yerde Cum'a namazı kılmalarıdır. Herhâlde Şerîatin sâhibinin de murâdı budur. Birden çok olması yasak olsaydı, bir cane de olsa, hadîs-i şerîf, vârid olurdu. Bunun için, Şerîatin sâhibinin himmeti, büyük şehirlerde birkaç yerde Cum'a namazı kılmanın, bir yerde toplanmaktan kolay olduğu için, ümmetine kolaylaştırıcı olarak yürürlüğe koyuldu. Anlayınız.

SÜÂL: Allahü teâlâ, Cum'a günü öğle namazını farz kılmadığı halde, bazı Şâfiîlerin, Cum'a namazını bitirip selâm verdikten sonra, öğle namazı olarak iâde etmelerinin, ya'nî kılmalarının esası nedir? Yoksa farz olan Cum'a namazıdır, ve öğle namazı kılmamalıdır. Ancak Cum'anın şartları kendinde bulunmıyan öğle namazı kılar?

CEVÂB: Bunun esası ihtiyât olup, imamlardan birden fazla yerde cum'a olmaz diyenler olduğundan, yukarıda bildirdiğimiz fitne korkusu veya gerek yokken birden fazla yerde cum'a kılınmıştır endişesinden ötürü, vâki' şübheden kurtulmak içindir. Nitekim şehir, kasaba mescidlerinin çoğunda durum böyledir. Ölülerin kabirlerinde ve kapılarda parayla Kur'ân okuyup, sonra hatiblik yapan ve insanlara cum'a namazı kıldırıp o hallerini beğenmemezlik etmiyenler, körlerdir. Bununla beraber, imamların mezhebleri, ihtiyâc olunca, birden fazla yerde cum'a namazı kılmanın cevâzını gerekli kılmaktadır. İmam Dâvudun mezhebine göre cum'a sahîh olsa da, onların öğle namazları son derece ihtiyatlı olmaktadır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, cum'a namazı geçirilince, öğle namazı yalnız kılınır kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, cemâ'atle kılmaları câizdir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, kolay olan, zor olanla sâkıt olmaz kâidesidir. Cum'ayı kılmak zor olunca, öğleyi cemâ'atle kılmak kolay ol-

duğundan, cemâ'atin meşrû' olması bakımından, aslı üzere cemâ'atle kılınmasına mâni teşkil etmez. Birinci kavlin vechi, insanlara tahfîfdir. Çünkü cum'ada cemâ'atin lâzım olması, cum'a namazı olmak şartıyledir. Cum'a kaçırılınca, karşılığında kılınacak namaz, yalnız kılmakla hafifletilir. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

İKİ BAYRAM NAMAZI

İmamlar, iki bayram namazının meşrû' olduğunda, ikisinin de evvelinde iftitah tekbirinin vâcib olduğunda, İmam Mâlikten bir rivâyet hâric, bütün tekbirlerinde elleri kaldırmanın meşrû' olduğunda; ihramlı ve arkada bulunan diğerleri için tekbîrin sünnet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bulduğum ittifâk mes'eleleri bunlardır. İhtilâf mes'elelerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin iki rivâyetinden birinde, iki bayram namazı, Cum'a namazı gibi vâcib-i ayn, ya'nî farz-ı ayndır kavli ile, İmam Mâlik ve Şâfi'înin, sünnettir kavli, ve İmam Ahmedin, bayram namazları farz-ı kifâyedir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibi tarafından, bu iki namazın hükmünün açıkça bildirilmemiş olmasıdır. Bunun için İmam Ebû Hanîfe ihtiyâtı alıp farz-ı ayn kılmıştır. Herbiri senede bir defa kılındığından bunlarda büyük zorluk bulunmamaktadır. Bunun için bu iki bayram namazı ile, Cum'a namazının şekli arasında bir fark yoktur. Zirâ ikisi de iki hutbe ile olmak üzere, Cum'a gibi, ikişer rek'attırlar ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) her ikisini de cemâ'atle kılmıştır. İkinci kavlin vechi,: «Din kolaylıktır» hadîs-i şerîfi gereğince, insanlara kolay olanı olmaktır. Bir de, iki bayram günlerinde, nâzil olan imdadın, cum'a namazındakinden daha çok ve büyük olmasıdır. Bu iki namazda medede, cemâ'atle beraber bu iki namazda bulunan ve bulunmıyan kavuşur. Cum'a ise böyle değildir. Zirâ meded, ancak cum'a namazında bulunana ve bir özürle kılamıyana mahsûstur. İmam Ahmedin kavlinin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bu iki namazı cemâ'atle kılması ve insanlardan bir çoğunun bu iki namazda bulunmadığının mukarrer oluşudur. Bunun için farz-ı kifâyeye benzedi. Bu iki namazda Allahü teâlânın huzûrunda duran, bulunmıyanlar için şefâatçı gibidir. Şefâat ettikleri sayısınca ona fazîlet, üstünlük verilir. Bunun için âlimler, sâhibinden ve başkasından zorluğu sâkıt ettiğinden farz-ı ayndan da efdaldir dediler. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, iki bayram namazlarının sayı ve vatanında olmak [mukîm olmak] ve imam Ahmedden iki rivâyetin birinde, cum'a namazında olduğu gibi imamın, halîfenin izni ile olması şarttır.

Ebû Hanîfe, şehirde kılınmayı da şart etmiştir kavli ile, Imam Mâlik ve Şâfiînin, bunların hiçbiri şart değildir, erkek ve kadınlardan dileyen bu iki namazı yalnız kılabilir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, biraz önce geçtiği gibi, bu iki namazın, iki hutbesi ve iki rek'atlı olmaları bakımından, cum'a namazına benzemiş olmaları ve diğer namazlara nisbetle cemâ'atlerinin daha büyük olmalarıdır. Ikinci kavlin vechi, bayram günlerini yemek, içmek ve zikir, bir rivâyette hanımıyla cimâ', sohbet günleri kılması bakımından, Şerîatin sâhibinin sözünün zâhirine ittibâ' vardır. Şerîatin sâhibi, cum'a gününden başka, bu iki günde bildirilen şeyleri yapmada hafîflik, kolaylık gösterince, bu iki namazda bulunmak müstehabdır, vâcib değildir. Aynı şekilde hadîsde geldiği gibi, «**kıyâmet cum'a günü kopar.**» Bunun için imamlar, bu günde, cum'a namazında bulunmağı kendilerine vâcib görüp, ibâdete koyulan din ve iman üzere olan kimseler hakkında yemek, içmek ve diğer şeylerle meşgul iken gaflet hâlinde kıyâmetin üzerlerine kopmaması için, ihtiyatlı olanı aldılar. Bayram böyle değildir. Kıyâmetin bayram günü kopacağı bildirilmemiştir. Bayram namazını yalnız başına kılmanın câiz olmasının hikmeti, kulun imama bağlanıp, o hareket etmeyince hareket etmesinin vâcib olmaması bakımından büyük rahatlık ve kolaylıktır.

Birl de, Ebû Hanîfenin, birinci rek'atta, tahrîm tekbîrinden sonra üç tekbîr, Ikinci rek'atta beş tekbîr söylemek müstehabdır kavli ile, İmam Mâlik ve Ahmedln, birinci rek'atta altı, ikinci rek'atta beş tekbir getirir kavli ile, Şâfiînin, birinci rek'atta yedi, ikinci rek'atta beş tekbîr getirir kavlidir. Ayrıca Şâfii ve Ahmed, iki tekbîr arasında zikr etmek müstehabdır buyurdular. Ebû Hanîfe ve Mâlik, belli aralıkla tekbîrleri birbiri ardından sırayla yapar buyurdular. Birincisi tekbîrlerin sayısında tahfîfdir. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Tekbîrleri birbiri ardından yapar diyeninki tahfîfdir. İki tekbir arasında zikr eder diyeninki teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tekbîrlerin adedindeki ayrılığın vechi zâhirdir. Çünkü imamlardan herbiri, Şerîatin sâhibinden veya sahâbeden, kendisine ulaşana tâbi' olmuştur. Tekbîrleri birbiri ardınca yapar diyenin vechi, şerîatin sâhibinin sözünü anlamak noktasından harekettir. Bu ise kalbleri, Hak teâlânın kibriya sıfâtının kesintisiz tecellîlerine dayanabilen büyüklere mahsûstur. Tekbîrler arasında zikr söylemek müstehabdır diyenin vechi, kebîr ile beraber, çeşitli zikirlerle meşgul olduğundan, insanların çoğuna göre bunda tahfîf olmasıdır. Çünkü insanların çoğu, kalblerine vâkı' kibriyâ ve azametin, birbiri ardınca gelen tecellîlerine dayanamazlar. Böylece zihnin kebîrle beraber tesbîh, tahmîd ve tevhîde atılması, kulu, azamet ve kibriyâ tecellîlerini taşıyabilmede kuvvetlendirici bir sebeb gibi oldu.

Üstâdım Allyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Âlimler,

cemâ'atı, Cum'a namazında şart edip, bayram namazlarında etmediler. Çünkü Hak teâlânın Cum'a namazındaki tecellîsi, iki bayram namazındaki tecellisinden kuvvetlidir. Bunun için Cum'a namazında cemâ'at farz-ı ayn bayram namazlarında ise sünnet oldu. Şöyle ki, eğer Cum'a namazı tek başına kılınmak üzere teşrî' olsaydı, kalblerine vâkı' tecellînin heybet ve azametinin şiddetinden, namaz kılanların bedenleri erirdi. Bunun için, bu namazın cemâ'atle kılınmasının meşrû' olması, hem cinslerine yakın olma bakımından, insanlara rahmet oldu.

SUÂL : Her kulda mevcûd beşerî cüz'ün gereği olan gaflete ünsiyyeti ile neden iktifâ etmediniz?

CEVÂB : Adı geçen cüz'e, namazın fiil ve sözlerinden gaflet vâkı' olmaksızın, adı geçen tecellîye, kul ile beraber katlanabilmesine ünsiyet hâsıl olmaz. Bu ma'nâ kendisinde hâsıl olmadığından, onu yok gibi kabûl ettik ve ona karşılık hâricî cemâ'ati ona teşrî' eyledik. Cemâ'atle namaz bahsinde geçtiği gibi, cemâ'atin meşrû' olmasında, insanlara rahmet vardır.

SUÂL : Bayram namazında hâzır olanlar, neden cum'a namazındakilerden çoktur?

CEVAB : Bayram namazında cemâ'atin daha çok olması, kendilerine tecellî eden azametin, kalabalığı görmek sebebiyle farkında olmayıp, bayram gününün sürûrunu, neş'esini tekmîl etmek içindir. Bu kalabalığı görmeselerdi, bayram gününün rahatlığı içinde olamazlardı. Böylece, çok oldukları halde, üzerlerindeki tecellînin ağır olmayışı, bayram gününde sevinç ve neş'elerinin tam olmasına sebeb oldu. Anlayınız.

Biri de, İmam Mâlik ve Şâfiînin, iki rek'atta da tekbir kıraâte takdîni edilir kavlidir. Bu İmam Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. Bununla, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin diğer rivâyetinde, iki kıraatin yerlerini değiştirir birinci rek'atta kıraâtten önce tekbirleri söyler, ikinci rek'atta ise, kıraâtten sonra söyler kavlidir. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, küçüklere mahsustur. Muhakkak ki, Hak celle ve alânın kibriyâsını müşâhededen sonraki kırâ'at, Allahü teâlâ ile olan huzûru kuvvetlendirir ve kelâmını anlamağa yardım eder. Tekbîri ikinci rek'atta kıraâtten sonra yapmalıdır diyenin vechi, büyükler içindir. Onlar, Allahü teâlânın kelâmının okunmasıyla, Hak teâlâya ta'zîmi artırırlar. Bunun için kıraatin öne alınması, kalblerine vâkı' Hak teâlânın kibriyâsının tecellîsine katlanabilmekte onlara yardım eder. Küçükler ise bunun tersidir. Çünkü azamet onların önce kalblerine gelir ve sonra kibriyâ ve azametinin müşâhedesinde erimemeleri için, onlara rahmet olarak, Allahü teâlâ, üzerlerine perde indirir. Nitekim hakîki namaz kılan ârifler arasında bu bilinmektedir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, bayram namazını imamla kılamıyan kimse, onu kazâ etmez kavli ile, Ahmedin ve iki rivâyetinden birinde Şâfiînin yalnız başına kazâ eder kavlidir. Birincisi tahfiftir. İkincisinde yalnız başına kılmak olduğundan tahfîf, kazâ bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, imamla berâber olan fazîletten kaçırılana kazâ ile dönülmez. Ikinci kavlin vechi, kazâsı hakkında husûsî bir nass vârid olmamış iken, ikinci bir defa cemâ'at yapılması, imama ve cemâ'ate meşakkattir. Ayrıca yalnız başına kılmakta, imamla beraber kıldığı zaman elde edeceği imdâd-ı ilâhiyyeden kaçırdığına ikaz ve işâret vardır. Zirâ yalnız kıldığı zaman, imamla kılıyormuş gibi, namazda Rabbi ile huzûrda olmak ister, ama tam olamaz. O halde yalnız başına kıldığı namaz, ecir ve sevabdan kaçırdıklarını kendine hâtırlatır da, ilerideki bayramlarda imamla beraber bulunma azm ve arzûsunu kuvvetlendirir.

Biri de, Şâfii'nin, imamla kılamıyan, iki rek'atı da, imamın kıldığı gibi kazâ eder kavli ile, İmam Ahmedin, öğle namazı gibi dört rek'at olarak kazâ eder. Bu rivâyet, eshâbının muhakkikları katında muhtardır. Diğer rivâyetine göre, iki veyâ dört rek'at olarak kazâ etmede muhayyerdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, bunda kazânın aslı üzere edâya benzemesidir. Ikinci kavlin vechi, bayram namazının cum'a namazına kıyâs edilmesi, benzetilmesidir. Zirâ onda hutbe, iki rek'ata bedeldir. Imamla beraber namaz ve iki hutbe kaçırılınca, dört rek'at kılmak ihtiyât olur. Ama iki rek'at kılarsa, sahîh olur, fakat ihtiyâtı kaçırmış olur. Cum'a namazında geçtiği gibi, Şerîatin sâhibi bir şeyi yapıp, vâcib veya mendûb olduğunu açıkça bildirmediyse, vâcib veya mendûb olduğundan kat'-i nazar ederek, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) uyarak, onun gibi yapmamız edebdendir. Bayram namazı da böyledir.

Biri de, imamların, bayram namazını, şehrin dışında kılmak, mescidde kılmaktan efdaldir kavli ile, Şâfiînin, câmi' büyük ise, câmi'de kılmak efdaldir kavlidir. Birincisi şehrin dışına çıkmak bakımından teşdîd, insanların ille mescidde bulunmaması bakımından tahfîftir. Bu da küçüklere, avama mahsûstur. İkincisi tahfîfdir. Büyüklere mahsûstur. Şöyle ki, küçükler, bayram günü, meşakkatsiz, kendilerini câmi'e hasr edemezler. Çünkü bayram günü süslenme, yeme ve şerîatin sâhibinin mubah kıldığı arzû ve isteklerin yerine getirilme günüdür. Bunun için açık bir yerde namaz kılmak, onlara iyilik ve kolaylıktır. Büyükler ise, Allahü teâlânın evi denen cami'de, Onun huzûrunda bulunmağı, gök ve yer arasından daha geniş görürler. Nitekim demişlerdir: Beyt,

Bir iğnenin deliği, ahbabla meydân olur;
[Geniş meydanlar ise, düşmanla zindân olur.]

Biri de, Ebû Hanîfenin, bayram namazından önce nâfile namaz câiz değildir, namazdan sonra ise câizdir. Namazgâh veya başka yer, imam veya başkası arasında fark yoktur kavli ile, İmam Mâlikin, bayram namazı namazgâhda kılınıyorsa, bayram namazından önce ve sonra, imam ve cemâ'at nâfile kılamaz. Ama mescidde kılarsa, ondan iki rivâyet vardır. İmamı Şâfiî ise, imam hâriç, mescidde veya başka yerde, bayram namazından evvel nâfile kılabilir buyurdu. İmam Ahmed ise, bayram namazından önce ve sonra, mutlaka nâfile kılamaz buyurdu. Birincisi teşdîddir. İkincisinde ise, iki rivâyeti olmak bakımından teşdîd vardır. Üçüncüsünde tahfîf vardır, dördüncü ise, terk bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, bayram namazından önce nâfile namazın câiz olmasını gösteren, bir nassın vârid olmamasıdır. Şerîatin sâhibinin emri üzere olmıyan her amel, merduddur, makbûl değildir. Ancak Şerîatin, umûmlarından çıkmaması bakımından gösterdiği istisnâlar hâriçtir. Bunun açıklanması şöyledir: Bizim bütün işlerimizde delilimiz, Şerîatin sâhibidir. O halde, yapılması onun tarafından sâbit olmıyan herşeyin, şerîatin kâidelerine göre, yapılması yasaktır. Zirâ Şerîatin sâhibi, Allahü teâlânın bayram namazından önce nâfile kılmada bir kişiye izin verdiğini bilseydi, bunu elbette bize bildirir veya kendisi yapardı. Halbuki bayram namazından önce, nâfile namaz kıldığı bize bildirilmedi. Ebû Hanîfenin, bayram namazından sonra nâfile kılmak mubâhdır buyurması, namazdan önce olan illetin bulunmamış, gitmiş olmasıdır. O da, bayram namazından önce, kula tecelli eden Allahü teâlânın büyük heybetidir. Namazdan sonra ise böyle değildir. Çünkü kul hutbeyi dinlemekle tecribe ve hazırlığını yapmış olduğundan, ondan sonraki nâfile namaza dayanabilir. Mâlikin kavlinin vechi, ya'nî sahrada, kırda kılınan bayram namazından önce ve sonra nâfile kılınmaz sözünün esası, insanların çoğuna tahfîfdir, kolaylıktır. Zirâ imamın dışarda, kırda onlara namaz kıldırması, mesciddeki namazdan kalblerinde hâsıl olan hasrdan, darlıktan onları kurtarmak içindir. Dışarda, kırda nâfile kılmağı emr etselerdi, imamın bildirdiğimiz niyyetindeki ma'nâ değerini yitirir ve namazları, hasr; darlık, sıkışıklık bakımından mesciddeki namazları gibi olurdu. Allahü teâlânın huzûrunda gevşek, tenbel veya önemsemiyen bir halde dururlardı. Şâfiînin, imamdan başkasına, bayram namazından önce nâfile namaz kılmak mekrûh değildir sözünün vechi, ya'nî büyüklerden, Allahü teâlânın münâcâtı ile ni'metlenmek, Onun huzûrunda durmak ve bundan kederlenmemek ve bayram günü canları oyun, eğlence, yemek, içmek istemiyenler kılar demektir. Ama imam böyle değildir. Zirâ insanlar ona uymakla memurlardır. O nâfile kılınca, insanlar da kılarlar. İçlerinde nefislerinin hazlarına muvafakat etmek gâlib olanlara, imam namaza durmakla zorluk ve sıkıntı verir ve böyle kimselerden kimi sûreta, ya'nî şekilen namaza durup, hakîkatte namazın dışında olur. Bunun için, İmam

Ahmed bu ma'nâyı görüp, zaif insanlara kolaylık olarak, imam ve cemâ'at, namazdan önce de, sonra da, nâfile kılmaz buyurdu.

Biri de, dört imamın, bayram namazı için, essalâtü câmi'a diye seslenmek müstehabdır kavli ile, İbni Zübeyrin, bayram namazı için ezan okunur kavlidir. İbni Müseyyib, bayram namazı için ilk ezan okuyan Muâviyedir dedi. (radıyallahü anhüm). Birincisi, seslenmedeki sözlerde tahfifdir. İkincisi ise bu husûsta teşdîddir. Birinci kavlin vechi, ittibâ' ve insanlar yalnız başına kılmayıp, cemâ'atle kılsınlar diye tenbîhdir. Çünkü bunda, cemâ'at en büyük maksaddır. Çünkü bayram senede bir defa gelir. İbni Zübeyr ve Muâviyenin (radıyallahü anhümâ) kavlinin vechi, farz namazlarının meşrû' toplayıcılığına kıyâstır. Belki de, İbni Zübeyre, bu hususta bir şey ulaşmamıştır. Yoksa nass olunca, kıyâsa ihtiyâc kalmaz.

Biri de, Şâfiînin, bayram namazının birinci rek'atında Kaf, ikincisinde İkterebet sûrelerini, yahud birinci rek'atta Sebbih isme, ikincisinde Gâşiye sûrelerini okumak müstehabdır kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, sâdece Sebbih isme ve Gâşiye sûrelerini okur kavli ile, Ebû Hanîfenin, sûre tahsîsi müstehab değildir kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisi tahfîfdir. Üçüncüsü daha tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi büyüklere, ikincisi ortalara, üçüncüsü küçüklere, avama mahsûstur. Birinci kavlin vechi, bayram ve cum'a günlerinde mesleği, işi ve nefsin arzû ettiği şeylerle meşgul olmağı bırakmak esastır. Kul, ekseriya âhıret işlerini ve kıyâmet günü korkularını unuttuğundan, bu belli sûrelerin okunması, kula, Allahü teâlâyı unutma zamanının ve âhıreti aklından çıkarma müddetinin uzamaması için, bu korkuları hatırlatan bir hatırlatıcı gibi olur. Çünkü Allahü teâlâyı ve âhıreti uzun süre unutmak kalbi öldürür veya zaifletir. Evet, kâmil olanlar için, bayram günü neş'eyle hüznü birlikte bulundurmak şartı vardır.

SÛÂL: Tekvîr sûresi, kıyâmetin korkularını bildirmek bakımından Sebbih isme sûresinden daha kuvvetlidir. Niçin Sebbih isme tercîh ediliyor?

CEVÂB: Bu dünyada ilâhî tecellî, insanlara rahmet olarak, cemâl ile karışık olmak esastır. Allahü teâlâ, insanlara, sırf celâl sıfatı ile tecellî etseydi, insanlardan çokları düşer, can verirdi. Bunun için, bayram namazlarında, sebbih isme sûresinin okunması uygun oldu. Çünkü onda, tesbîh ve mecd ve kemâl sıfatları birlikte vardır. Kaf sûresi için de söz aynıdır. İkterebet sûresinin de cemâl ile karışık olduğunu düşünen anlar. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi ise, Kur'ân-ı kerîmden birini bırakıp, diğerine rağbet etmek korkusudur. Böylece kul, tayin edilen sûreden başkasını okumağı mekrûh, aşağı görmekle kusûr işler. Kâmil olan kimse, tayin edilmiş sûreyi okusa da, diğer sûrelerden yüz çevirmez. Eksik, kusur-

lu kimseler ise, ekseriyâ başkalarından yüz çevirirler. İşte bunun için, tahsîs yoktur kavli ile, Ebû Hanîfe, o kapıyı kapamış oldu. Allahü teâlâ, ona rahmet etsin ki, şerîatteki görüşü ne kadar ince ve ümmet üzere korkusu ne kadar çok idi. Allahü teâlâ, diğer imamlara da rahmet eylesin.

Biri de, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, Ramazanın otuzuncu günü zevâlden sonra hilâl görünse, kolaylık için, namaz kaza edilir kavli ile, Mâlikin kazâ edilmez kavlidir. Bu imam Ahmedin mezhebidir. Bugün insanların toplanması mümkin olmazsa, Şâfiîye ve ona uygun diyenlere göre, ta'kîb eden sabah kılınır. Ebû Hanîfe buyurdu ki, fıtır bayramı namazı, ikinci ve üçüncü gün kılınır. Birincisinde kaza emri ile teşdîd vardır. İkincisi, bu emir olmadığından tahfîfdir. Üçüncüsü mutavassattır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kaçırdığını tedârik etmeğe koyulmak istemektir. İkinci kavlin vechi, sabahın erken saatlerinden namaz için hazırlanmalarından sonra, zevâle kadar kimsenin hilâli görmeyip, Zevâl vakti geçip, canlarının istediği şeyleri yapma vakti gelince, hutbe dinlemek ve namazda olmak gibi kısıtlayıcı şeylerin olmaması bakımından insanlara tahfîfi istemektir. Üçüncü kavlin vechi, zâhirdir. Çünkü üçüncü günden sonra kalb bayram namazından yüzünü çevirir ve bayram namazının güzelliği, neş'esi gider. Üçüncü günden sonra kazâsı emr edilince, namaza durur ve sanki namazda değilmiş gibi, kalbi dağınık olur.

Birl de, imamların, Kurbân bayramında tekbîr sünnet olduğu gibi, Fıtır bayramında da sünnettir kavlidir. Ancak Ebû Hanîfeye göre, Fıtır bayramında sünnet değildir. İmam Dâvud ise vâcibdir dedi. İbni Hübeyre buyurdu ki, Fıtır bayramındaki tekbîr, Kurban bayramındaki tekbirden kuvvetlidir. Çünkü Allahü teâlâ, Bakara sûresi yüzseksenbeşinci âyetinde: **«Borcunuzu tamamlayasınız da, size hidâyet ettiği üzere Allahı tekbir edesiniz»** buyuruyor. Birincisi teşdîd, üçüncüsü eşed, ya'nî daha şiddetli, kuvvetli, ikincisi ve dördüncüsü tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve üçüncü kavlin vechi, ittiba'dır ve ihtiyâtı almaktır. Çünkü esas itibârîyle vâcib olan emir, birinin onu geri çevirmesine kadardır. Ebû Hanîfenin kavlinin ve Nehâ'inin kavlinin vechi, bayram günü, neş'e ve sevinç günüdür. Tekbîr ise, heybet ve ta'zîmi akla getirir ve neş'esizlik ve üzüntü verir, bayram günü için matlûb olan sevinç ve neş'eyi giderir. Bu ise, azameti müşâhede ile sürûru, neş'eyi birlikte bulunduramıyan küçüklere mahsûstur. Birincisi ise büyüklere mahsustur.

Biri de, İmam Mâlikin, Fıtır bayramının sadece gündüzünde tekbîr eder. Ona göre nihâyeti imamın namazgâha çıkmasına kadardır. Yine onun bir kavlinde, imamın bayram namazına başlamasına kadardır. Şâfiînin de iki kavlinden râcih olanı budur. Üçüncüsü ondan çıkıncıya kadardır.

Başlangıcı ise, hilâli gördüğü andan itibârendir. Bu imam Ahmedin iki rivâyetinden biridir. Nihâyeti için ise iki rivâyeti vardır. Biri imamın çıktığı zaman, diğeri hutbeleri bitirdiği zamandır. Mâlikin birinci kavli tekbîrin vakti husûsunda tahfîf, ikincisinde, Şâfiînin kavli ve sonrakiler dâhil, imamın namazdan çıkmasına kadar vaktin uzaması bakımından, teşdîd vardır. Ahmedin iki rivâyetinden biri, Mâlikin kavli gibi olup, onda teşdîd vardır. Diğer rivâyeti ise, hutbelerin sonunda bitmesi bakımından daha şiddetlidir. İmam Mâlikin ilk kavlinin vechi, Allah için olan tekbîr, Onu ta'zîmdir. Gündüzün ta'zîmin izhârı ise evlâdır. Çünkü gündüz, insanlar arasında âdet olduğu gibi, kulluk şiârının gösterilme zamanıdır. Gece ise böyle değildir. İnsanlar geceleyin, evlerinin derinliklerinde olup, geçim temini ve işleri için dağılmazlar, sokaklarda, çarşılarda dolaşmazlar. Diğer kavillerin vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, başında ve sonunda tekbîri çift yapar ve: **«Allahü ekber Allahü ekber, Lâ ilâhe illallahü vallahü ekber, Allahü ekber ve lillâhil hamd»** der kavli ile, Mâlikin bir rivâyetinde, isterse üç, isterse iki kerre tekbîr eder kavli, ve Şâfiînin, başında ve sonunda tertîb üzere üç tekbîr söyler kavlidir. Eshâbı ise, başta üç, sonda iki tekbîri ihtiyâr etmişlerdir. Bu kavillerin vechi zâhirdir. Herhalde herbirinin sözlerine, Şerîatin sâhiblnden ve Eshâbından kendilerine ulaşan delîli vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, Kurbân bayramında tekbîrin başlangıcı, Arefe gününün sabah namazından olup, Kurban bayramı namazına tekbîrle girinciye kadardır. İmam Mâlik ve Şâfiî ezhar kavlinde, Kurban bayramının ilk gününün öğle vaktinden teşrîk günlerinin sonuncusu, ya'nî bayramın dördüncü günü sabah namazına kadardır. İhramlı olsun olmasın, bu iki imama göre aynıdır. Şâfiînin eshâbı katında ise, şöyle yapılmaktadır: Hacda olmayanlar için tekbîrin başlangıcı Arefe günü sabahından olup bayramın dördüncü günü ikindi namazını kılıncıya kadardır. Birincisi tahfîftir. Diğerleri teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanlara tahfîfdir. Bu da, teşrîk günlerinin sonuncusunun ikindi vaktine kadar Allahü teâlânın azamet ve heybetinin müşâhedesinin kalbde tutulmasına dayanamıyan, belki bundan rûhu çıkan ve bu müşâhededen önüne perde gelen küçüklere mahsûstur. Diğeri ise, bu bildirmeye dayanabilen ve küçüklerin hilâfına, Hak teâlânın kibriyâ ve azâmetinin müşâhedesi, teşrîk günleri müddetince ferah ve sürûru gözetmelerinden alıkoymıyan büyüklere mahsûstur. Bunun izâhı şöyledir: Kul, ancak Allahü teâlânın azametini kalbinde bulundurunca, gerçek anlamda, Allahı tekbîr edici adını alır. Ama dil ile tekbîr edip, kalbi gâfil olana gelince; şerîatin sâhibinin maksadı o değildir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, bu vakitlerde ihramlı veya ihramsız, yalnız başına namaz kılan tekbîr söylemez kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, tekbîr söyler kav-

lidir. Nâfilelerden sonra ise, tekbîr getirmiyeceğinde ittifâk etmişlerdir. Ancak Şâfiînin râcih kavlinde, tekbîr söyler. Birincisi tahfifdir. İkincisi iki mes'elede teşdîddir. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, yalnız başına namaz kılanda, Allahü teâlânın heybeti kuvvetli olur, kalbinde Onun ta'zîmini bulundurur. Bunun için tekbîr söylemesi ağır ve zor olur. Belki bununla mükellef değildir. Çünkü heybet, onu kaplamıştır; bunun için zâhir şiarın yerine getirilmesi ondan istenmez. Bu küçüklere mahsûstur. İkincisi ise büyüklere mahsûs olup, onlar, kalblerinde ta'zîm ve heybet bulunmakla beraber, sesle tekbîr söyliyebilenlerdir. Böylece mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bundan yalnız kılanın nâfile namazlardan sonraki tekbîrinde olan iki kavlin tevcîhi anlaşılır. Çünkü heybet, ekseriyâ sâhibini kaplar. Cemâ'atte olduğu zaman ise böyle değildir. Çünkü insanların birbirine ünsiyyeti âdettendir. Allahü teâlânın azametini tam müşâhede edince, insanları görmeği unutur ve tekbîr ile sesini yükseltmesi ağır ve zor gelmez.

GÜNEŞ VE AY TUTULMASI NAMAZI

Güneş tutulması namazının müekked sünnet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Şâfiî ve Ahmed, cemâatle kılınmayı da ilâve etmişlerdir. Bu husûsta ittifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan birî, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, güneş ve ay tutulmalarında sünnet olan iki rek'at kılmak ve her rekatta iki kıyâm, iki kırâat, iki rükû' ve iki secdelerin bulunmasıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, sabah namazı gibi iki rek'at kılmalıdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, güneş tutulmasından insanlarda hâsıl olan korku sebebiyle, bu rükünlerin tekrârı ile Allahü teâlâya karşı hudû'un, aşağılığın çokluğunun istenmesidir. Kalblerindeki heybetin çokluğundan, çoğu zaman, birinci rükû' ve secdelerde, kurb mahallinde yapılmalarından ötürü, Allahü teâlâ ile istenen huzûr ve hudû' ele geçmez. Ayrıca, uhrevî tecellînin, bu ikisini görmeğe benzetilmesinin vârid olmasından ötürü, güneş ve ay tutulması dünyâda, Deccâlin fitnesinden büyük fitne oldu. Çünkü, Hak teâlânın azametinde noksanlık olmaz. Allahü teâlâ, ârîflere, kendi ma'rifetinde, tekrâr mertebelerinde minnet etmeseydi, Onun dininde fitneye düşerlerdi. Burada sırlar vardır. Boyunlar dayanamaz, kitablar yazamaz. Bildirdiğimizi anlıyan ve neyi imâ ettiğimizi bilen, rükû'un itidâlin ve secdelerin tekrârının, her evvelki rüknün işlenmesinde hâsıl olan noksanlığın cebri için olduğunu bilir ve bundan da, şerîatin sâhibinden bu iki rüknü, üç, dört, beş kerre yapardı haberinin tevcîhi anlaşılır. Bu da, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) asrında

sahâbenin kalblerindeki heybet ve ta'zîmin çokluğundandır. Resûlullah âhirete intikal edince, insanların çoğunda bu heybet ve azamet hafifledi. Bunun için kemâl-i huşû' ve huzûrdan gâfil olmadılar. O halde imamların sözü büyüklere ve mutavassıtlara, ya'nî ortada olanlara mahsûstur. Ebû Hanîfenin sözü ise, her zamanda mevcûd olan küçüklere mahsûstur. Zirâ onlar, kalblerinde bir hâl üzere heybet ve ta'zîm tecellîsinin yenilenmesi için huzûrdadırlar. Bunun için, diğer namazlar gibi, bu rükünlerden birinin yenilenmesine muhtâc değillerdir.

Biri de, üç imamın, kırâatı sessiz yapar kavli ile, Ahmedin, sesli okur kavlidir. Birincisi tahfîf olup, Allahü teâlânın heybetinin, üzerlerinde gâlib olduğu ve bunun için sesli okuyamayan küçüklere mahsûstur. İkincisi teşdîd olup, heybetin şiddeti ile beraber sesli okuyabilen büyüklere mahsûstur. Nitekim Allahü teâlâ, Bakara sûresi ikiyüz seksenaltıncı âyetinde: «Allah bir kimseye, ancak gücü yettiği kadar teklîf eder» buyuruyor. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve meşhûr rivâyetinde Ahmedin, ay ve güneş tutulmaları için iki hutbe okumak müstehab değildir kavli ile, Şâfiînin, Cum'a gibi bu iki namaz için de iki hutbe müstehabdır kavlidir. Birincisi tahfîf olup, güneş veya ay tutulmasını gördüklerinde, kalblerinde korku harekete gelip, hutbe, va'z ve korkutucu dinlemeğe muhtâc olmıyan büyükler içindir. İkincisi hutbenin istihbâbında teşdîd olup, güneş tutulmasındaki ma'nâdan gâfil olan küçüklere mahsûstur. Onların içlerinde kalblerini rahatsız eden bir korku bulunmaz. Bunun için, güneş tutulmasını gördükleri halde, korkuyu kalblerine yerleştirmek ve bununla kıyâmetin korkularını hatırlayıp, sâlih amelleri işlemek ve günâhları terk etmekle o güne hâzırlanmak için hutbeye muhtâc olurlar. İnsanlar içinde her asırda korkanlar ve korkmıyanlar bulunduğu için, Şerîatin sâhibi ve imamlar, bu iki namazda cemâ'atte bulunan ve kemâl-i maslahat için onlara hutbe okumalarını öngören ve güneş tutulmasından korkmayıp hutbe ile korkan ve kendisinde korku hâsıl olanın korkusu artmak için tenbîh edilen zaîf kimseleri gözetmişlerdir. Bunu unutma!

Biri de, Ebû Hanîfenin ve meşhûr rivâyetinde Ahmedin, güneş tutulması, namaz kılmanın mekrûh olduğu vakte rastlarsa, namaz kılmaz, yerine tesbîh söyler kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinden birinde Mâlikin, her vakitte kılar kavlidir. Birincisi, Allahü teâlânın huzûrunda durmamızın men' edildiği zamanda huzûrunda durmamak bakımından tahfîfdir. İkincisi teşdîddir. Keşf sâhibi büyüklere mahsûstur. Onlar, ilhâm yoluyla huzûrda durulup durulmıyacağına iznin olup olmadığını bilirler. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin tevcîhi, Allahü teâlânın, kalblerine ilka eylediği bir şeyle mukayyed olmayıp, bu işteki izninden döneceğini bilen büyüklere mahsûs olduğuna haml edilir. Böylece ilhâm yolu

ile kendilerine izin verilen işte onlar için tevakkuf olur. Şerîatin sâhibinden gelen ise böyle değildir. Zirâ emr edilen şeyc hiç tevakkuf etmeden başlamak edebdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, ay tutulması namazında cemâat müstehab değildir, belki herkes kendi başına kılar kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, güneş tutulmasında olduğu gibi, bunda da müstehabdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, ilâhî tecellî, gece kılınan ay tutulması namazında ağırlaşır ve kalblerdeki heybet artar. Bunun için, imamın fiillerini gözetmekle irtibâtın bulunmaması bakımından onlara tahfîf edilmiştir. Bu küçüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, büyükler, ekseriyâ, bu azamet ve heybeti kalblerinde taşıdıkları halde imamlarının fiillerine uymaya da muktedirdirler. Onların bir kısmının kalbleri diğerlerini takviye eder, birbirlerine yardım ederler. Bunun için cemâatle kılmak onlar için, cemâ'at fazîletine sâhib olmak için evlâ oldu. Nitekim onların bu namazda sesli okuması, küçüklerin hilâfına evlâ oldu. Çünkü küçüklere, biraz önce anlatıldığı gibi, konuşmak, sesli okumak ağır ve zor olur. Sevrî ve Muhammed bin Hasan: «Cemâ'atle kılarlarsa, onlarla kılın, yoksa yalnız kılını» buyururlardı.

Biri de, üç imamın, âyet ve alâmetlerden olan güneş tutulmasından başka zelzele, yıldırım ve gündüz karanlığı gibi alâmetlerde, namaz sünnet değildir kavli ile, İmam Ahmedin, her âyet ve alâmette cemâ'atle namaz kılar kavli, ve Şâfiînin, yalnız kılar kavlidir ve bununla amel olunmaktadır. İmam Alî (radıyallahû anh) zelzelede namaz kılmıştır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, hakkında nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, hepsi güneş tutulmasına kıyâs edilir. Zirâ hepsi, Allahü teâlânın, kullarını korkuttuğu ve onlara kıyâmetin dehşetini hâtırlattığı şeyler cümlesindendir.

İSTİSKA' [YAĞMUR DUASI] NAMAZI

İstiskanın Sünnet olduğunda ve yağmurdan zarar görünce, Allahü teâlâdan onu kaldırmasını, dindirmesini istemenin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflı olanlara gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, Ebû Yûsufun ve Muhammed bin Hasanın, istiska [yağmur düâsı] namazının cemâatle kılınması müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, yağmur duası için namaz sünnet değildir. Belki imam çıkar ve dua eder. İnsanlar yalnız olarak kılarlarsa bir beis yoktur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, ihtiyâc ve zarûret ayrı ayrı bütün insanlar için olmuştur.

Bunun için her birinin, bu sıkıntısının gitmesi için Allahü teâlâya yalvarması, inlemesi, vücûdündaki her kılı ile ona yönelip, yardımına muhtac olduğunu arz etmesi lâzımdır. Bununla beraber, bu kavlin sâhibine nass ulaşmamıştır. Yahud o, yardımları ile birbirlerini takviye edenler hakkındadır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, istiska namazı, bayram namazı gibidir. Bunun için sesli okunur kavli ile, İmam Mâlikin, diğer namazlar gibi iki rek'attır. Eğer sesli okunan namazların vakti ise, sesli okunur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Vecihleri zâhirdir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinden eşher [en meşhûr] olanında Ahmedin, istiska için iki hutbe vardır, namazdan sonra yapılırlar kavli ile, Ebû Hanîfenin ve diğer mensûsun aleyh rivâyetinde Ahmedin, hutbe yoktur, istiska, dua ve istigfârdır kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ahmedin birinci rivâyeti, hutbeler bakımından teşdiddir. Ebû Hanîfenin ve Ahmedin diğer rivâyeti tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâdır. İkinci kavil de böyledir. Hicâb ehlinden olan küçüklere mahsûstur. Çünkü onlar, kalblerinin yumuşaması ve perdelerinin kalkması ve saf ve kabûlden ümidli kalblerle Allahü teâlâya düâ etmeleri için, hutbe ve va'za muhtâcdırlar. Büyükler böyle değildir. Onlar, isti'dadları kuvvetli olduğu için bu gibi şeylere muhtâc değillerdir. Bu da, Ebû Hanîfenin ve İmam Ahmedin ikinci kavlidir. Eğer hatîb, âlimlerden olan büyüklere hutbe okursa, bu, onlarda hicâbdan kalan artıklar, yahud büyükler yanında bulunan küçükler maksadıyladır.

Biri de, üç imamın, ikinci hutbede imamın ve cemâatin, paltolarını, ya'nî üstlerine giydiklerini ters yüz çevirip, içi dışa gelecek şekilde giymeleri müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu müstehab değildir kavli, ve Ebü Yûsufun, bu imam için meşru, cemâ'at için değildir kavlidir. Birincisi teşdiddir. İkincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde imam için teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ ve tefe'üldür. Bu, Allahü teâlânın, bu sene içinde, kendilerine takdîr ve kısmet olunan ve olunmıyan yağmuru bildirmediği küçüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, büyükler, elbisenin içini dışa getirmekle tefe'üle muhtâc değillerdir. Çünkü Allahü teâlâ, keşf yoluyla onlara, yağacak yağmurdan takdîr ve taksîm olunanı bildirmiştir. İmam, büyükler için çevirir ve onlar da ona uyarsa, bu sadece kolaylık ve ferahlık içindir. Yoksa, Allahü teâlânın büyüklere bildirdiğinde, Hak teâlâya rücû' eder. Ebû Yûsüfün kavlinin vechi, imam gâfillerden ise tefe'ül eder. Keşf sâhiblerinden ise, kendine uyanlardan gâfil olanlar için tefe'ül eder. Anlayınız. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

KİTÂB-ÜL CENÂİZ

CENAZE BAHSİ

Alimler, ölümü çok hâtırlamanın müstehab olduğunda, her malı olanın veya yanında birisinin malı bulunanın sağlığında, ya'nî sıhhati yerinde iken vasıyyet etmesinin müstehab olduğunda, hastalanınca bilhassa yapmasında, ölümü yaklaşınca, hastanın yüzünü kıbleye döndürmekte icmâ' etmişlerdir. Dört imam, ölünün re's-i malından techîzi, borcundan önce gelir dediler. Imam Tâvus, malı çoksa, re's-i maldan, baş paradan, değilse, üçte birinden techîz edilir buyurdu. Ölüyü yıkamanın farz-ı kifâye olduğunda, kadının kocasını yıkayabileceğinde, düşük dört aylık değilse yıkanmıyacağında ve namazı kılınmıyacağında, ağladığı zaman büyük hükmünde olduğunda ittifak etmişlerdir. Saîd bin Cübeyr'den bildirilir: Çocuk, bâliğ olmayınca, cenâze namazını kılmazdı. Sünnet olmadan ölenin, sünnet yapılmıyacağında, o şekilde bırakılacağında ve kâfirlerle savaşırken şehîd olanın yıkanmıyacağında, doğum yaptıktan sonra ölen kadının gasl edilip namazı kılınacağında icmâ' etmişlerdir. Gasilden vâcib olan, temizlenmenin hâsıl olması olduğunda, yıkama sayısının tek olduğunda, sedirle olmasının mendub, sonunda kâfûr kullanmada, ölünün tekfîninin vâcib ve techîzin meünetine dâhil olsa da, borc ve vereseden önce olmasında, ihramlı iken ölenin kokulanmamasında, iğne ile dikilmiş bir şey giymemesinde, başına birşey sarılmıyacağında ittifâk etmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe, ölünce ihramı bâtıl olur. Bunun için diğer ölülere yapılan işlem ona da yapılır buyurdu. Cenâze namazının mescidde câiz olduğunda ittifâk ettiler, ancak mekrûh olup olmamasında ihtilâf ettiler. Dört imam, cenâze namazının abdestli ve avret yeri örtülü olarak kılınmasının şart olduğunda, cenâze namazı tekbîrlerinin dört olduğunda, intihâr edenin cenâze namazının kılınacağında ittifâk etmişlerdir. Ancak vaktin imamının, ya'nî devlet reisinin bu cenâze namazını kıldırmasında ihtilâf etmişlerdir. Ölüyü taşımanın iyilik ve ihsân olduğunda; yanına birisini defn etmek için ölünün kabrini açmanın câiz olmadığında, ancak çürüyüp toprak olmuşsa, oraya bir başkasını gömmek için açılmasının câiz olduğunda, tabutla gömmenin müstehab olmadığında, ölü sâhibine ta'zîyenin müstehab olduğunda ittifâk etmişlerdir. Kabirde kerpiçin veya kamışın müstehab, ateşte pişmiş kiremitin ve tahta kullanmanın mekrûh olduğunda icmâ' etmişlerdir. Lahdın sünnet olup, şakkın sünnet olmadığında; ölü için istiğfar, düâ, sadaka, köle âzâdı ve ölü için haccın ona fâidesi olduğunda; namazı kılınmadan defn edilenin namazının kabri başında kılınacağında,

gece defn etmenin mekrûh olmadığında ittifâk etmişlerdir. Dört imamın icmâ' ve ittifâk ettikleri mes'elelerden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlikin, Şâfiî ve Ahmedin ercah kavillerinde, insan ölünce necis olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, ölünce necis olur, yıkanınca temiz olur kavlidir. Bu Şâfiînin ve Ahmedin de ikinci kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın İsrâ sûresi yetmişinci: «**Gerçekten biz, Âdem oğullarını tekrîm eyledik, üstün kıldık**» âyetidir. Tekrîm hükmü olunca, öldükten sonra ona necâsetle hükm olunmaz. Bir hadîs-i şerîfde de: «**Müsliman, diri ve ölü iken necis olmaz**» buyuruldu. İkinci kavlin vechi, insanın bedenini temiz tutan rûh idi. O ayrılınca, diğer ölülerde olduğu gibi aslı üzere necis olur. Birinciler buna cevab olarak der ki, rûh, aslında, tamamen bedeni bırakmış değildir. Sadece ulvî âleme ta'alluku, bağlantısı sebebi ile, bedendeki tedbîri zaiflemiştir. Buna delil, Münker ve Nekîrin ona süâl sorması, kabirde azâb veya ni'met içinde olması ve ölünün bunları hissetmesidir. Burada sırlar vardır. Bunu ehlüllah bilir, kitaba yazılmaz. Çünkü kitâb, ehli olanın da, olmıyanın da eline geçer.

Biri de, Ebû Hanife ve Mâlikin, efdal olan, ölüyü kamîsi, gömleği, entarisi çıkmış, avret mahalli örtülü olarak gasl etmektir kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, efdal olan kamîsi içinde yıkamaktır kavlidir. Şâfiîye göre evlâ olan üstü açık yerde, ya'nî dışarıda yıkamaktır. Çatı altında yıkamak evlâdır da denildi. Birincisi, ona kamîs giydirmemek bakımından tahfîf, ikincisi giydirmek bakımından teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanların ilerisinin, muhakkak ölüm ve dünyâdan sıyrılma, soyunma olacağına işârettir, tâ ki, diriler onlardan ibret alsınlar. Zirâ ibret almada tecerrüd, soyunma en açık levhadır. Ayrıca, gökten inen rahmet ona değer. Bir çatı altında yıkanmaz diyen buna işâret etmektedir. Kamîs, gömlek, entari içinde gasl olunur diyenin vechi, Resûlullahı (sallallahü aleyhi ve sellem) kamîsi ile gasl eden sahâbeye ittibâ'dır. Birincisi küçüklere mahsûstur. İkincisi ise büyüklere mahsustur. Çatı altında gasl edilir diyenin vechi, gökten, üzerine bir belâ inmesinden ihtiyât üzere olmaktır. Bir günâhı ısrarla işleyip ölene, sanki çatı, semâdan gelecek belâyı üzerine alır.

Biri de, imamların, ölüyü soğuk su ile yıkamak evlâdır. Ancak çok soğuk veya kirli olursa, o zaman ılık su ile yıkanır kavli ile, Ebû Hanîfenin. ısıtılmış su her halde evlâdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi suyu ısıtmak bakımından teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cenâzeye ateşle tâbi' olmaktan Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve selem) nehyetmesi karînesi ile, Cennet ile tefe'üldür. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın kazâ ve kaderi ile, meselâ ateşe, Cehenneme gireceğine rızâ ile tefe'üldür.

Biri de, üç imamın, zevc, ölen hanımını yıkayabilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, bu iki kavilden birine mebnîdir. Biri ölüm, ric'î talak gibidir. Ikinci kavlin vechi, bâin talâk gibidir. Nitekim ric'at bahsinde bildirilir. Bir kadın ölünce, kocası yoksa ve gâsile, ya'nî bir kadın yıkayıcı da yoksa, Ebû Hanîfeye Mâlike, Şâfiîde ve Hanbelide râcih kavle göre teyemmüm ettirilir. Son ikisinden diğer rivâyette, erkek yıkayıcı, eline bir bez sarar ve onu yıkar kavlidir. Evzâ'î, yıkanmadan ve teyemmüm verilmeden defn edilir dedi. Teyemmüm ettirilir diyenlerin vechi, selâmet ganîmetten öncedir. Kulun, kendisine halâl olmıyan bir kimsenin kendi bedenine dokunmasından kurtulması, bu ölünün bedenine temizliğin celbinden önce gelir. Bilhassa, ölünce necis olur diyene göre. Eline bir bez sarıp, onunla gasl eder diyenin vechi, yıkayan ve yıkanan hayırlı işini yapmak esasına dayanmaktadır. Olduğu gibi defn edilir diyenin vechi, ölüyü yıkama emri ile ona göre bedenine yabancının değmesi yasağı çatışmaktadır. Demek ki, hangisinin yapılacağına dâir, ona, bir delil zâhir olmadı.

Biri de, üç imamın, müslimanın, kâfir akrabasını gasli câizdir kavli ile, Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, ne de olsa aynı tıynetten akraba olmak hakkını ödemektir, yıkamak kâfiri temizlemese de. İkinci kavlin vechi, müslimanın, kâfir akrabası ile kesik, ayrılmış olduğunu göstermesi vâcibdir. Çünkü aralarında müvâlât, sevgi ve hakîki rahm yoktur. O halde onu yıkamakla, bir bakımdan da olsa, şeklen de olsa ona yaklaşma, meyl etme vardır. Birincisi kâfir akrabasına meyletmeyen, ayrılığına üzüleceği korkusu olmıyan büyüklere mahsûstur. Ikincisi küçüklere mahsûstur. Hazreti Ali (radıyallahü anh), Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) izni ile, babasını gasl etmiştir.

Biri de, üç imamın, gâsilin, ya'nî ölüyü yıkayanın, ölüye diri gibi abdest vermesi, dişlerini misvâklaması, parmağını burun deliklerine sokup onları yıkaması müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu müstehab değildir kavlidir. Aynı şekilde üç imam, kadının başının saçını üç bölük olarak örmek ve gasl edince arkasına salıvermektir kavli ile, Ebû Hanîfenin, saçları örülmeyip kendi hâline bırakılır kavlidir. Bu sözler teşdîd ile tahfîf arasındadırlar. Birinci mes'eledeki imamların kavlinin vechi, ya'nî gasl ile beraber ölüye diri gibi abdest vermenin vechi, ölümün, küçük abdestsizlik gibi olmasıdır. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, büyük abdestsizlik gibidir. Ona göre, küçük büyüğün içinde zâten vardır. Birincisi, büyük ve küçük abdestlerin birbirine girdiğini söylemiyor. Bu daha ihtiyâtlıdır. Cenâbetten gusl bahsinde geçmişti. Misvâk ve burun deliklerini temizlemek, tedâhülün olup olmadığında, ya'nî büyük ve küçük abdestlerin birbirine girmesinde veya girmemesinde, buna tâbidir. Sakalı ayırıp ayırmamak da böyledir. Kadının saçı üç bölük olarak örülür diyenin vechi, yıkamada teke

riâyete kıyasladır. Arkaya bırakılmasının hikmeti, saçının yüzünü örtmemesi ve rahmetin yüzünün cildine gelmesine, değmesine engel olmamasıdır. Zirâ saç, cildin hilâfına, cismin ayrılan giden kısmındandır. Bunun için namaz kılarken, yüzüne peçe, örtü koymak, namaz kılana gelecek olan rahmeti engellemesin diye, mekrûhdur demişlerdir. Saçları, olduğu gibi bırakılır örülmez, *diyenin vechi, musîbet ehlinin şiârı, alâmeti olmasındandır. Zirâ bu hâli, üzüntü ve bu ölünün tâatten kaçırdıklarına, hayz* ve benzeri zamanlarda kılmadığı namazlarına pişmanlığına ve bu hal ile Rabbinin ona nazar edip rahmet etmesine daha yakındır. Allahü teâlânın bize bildirdiği hikmet budur. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, hâmile kadın ölse ve karnında canlı bebek olsa, karnı yarılıp, bebek alınır kavli ile, iki rivâyetinden birinde Mâlik ve İmam Ahmed, yarılmaz dediler. Birincisi çocuğun hürmeti bakımından teşdîd, ikincisi, yarmamak bakımından tahfîfdir, ölüye hürmet bakımından ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, düşük dört aydan sonra doğarsa, aksırmak, hareket ve emme alâmetlerinden onda hayât emmâresi varsa, yıkanır ve namazı kılınır kavlidir. Mâlikin kavli de böyledir, ancak hareket hâriçtir. Çünkü o, hareketin uzun müddet olmasını ve sağ olduğuna bununla yakîn hâsıl olmasını şart koşmaktadır. Şâfiînin yeni kavlinde, diri olduğuna alâmet bulunmadıkça namazı kılınmaz vardır. İmam Ahmed ise, yıkanır ve namazı kılınır buyurdu. Yıkama husûsunda ise, dört imam ittifâk etmişlerdir. Bu sözlerin vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, ölü yıkayıcısının niyyet etmesi vâcib değildir kavli ile, Mâlikin, vâcibdir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gasldan maksad temizliktir ve bu da, niyyetsiz hâsıl olmaktadır. İkinci kavlin vechi, bu abdest ve temizlemede yıkayıcı, ölünün vekîlidir. Bunda esas tahârettir, temizliktir desek, o zaman o, sâlih ameller cümlesinden olur. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Ameller niyyetler iledir**» buyurdu. O halde, sâlih amel, ancak niyyet ile olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin eshâbının, yıkadıktan sonra ölüden birşey çıkarsa, sadece onu izâle etmek vâcib olur kavli ile, Ahmedin, eğer ferçden birşey çıkmışda, yeniden gasl etmek vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, temizlikte mübalâğadır, titizliktir. Bu aynı zamanda Şâfiînin kavlidir. Bu ölünün dünyâda son zamanı olduğundandır. Yoksa nihâî iş olarak, ona diri muâmelesi yapmamızdır. Bunun için sadece abdest verilir. Birinci kavlin vechi, mükellef olmadığı için, ölüye kolay muâ-

mele etmektir. Ya'nî, artık mükellef olmadığı için, necâsetin izâlesi ile memur değildir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, ölünün koltuk, kasık kıllarını yolmak, bıyıklarını kesmek mekrûhdur kavlidir. İmam Mâlik daha da kuvvetli söyleyip, yapan ta'zîr olunur buyurdu. Şâfiî yeni kavlinde ve İmam Ahmed, namâhrem olmıyan için bir beis yoktur dediler. Eski kavlinde, mekrûhdur buyurdu. Beyhakî sahâbeden sekiz kimsenin bıyıklarının kesilip kısaltıldığını nakleder. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci'dir. Vecihleri zâhirdir.

Biri de, Şâfiînin İmlâdaki kavli ve Ahmedin, ölünün tırnaklarını kesmek câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin eski kavlinde, câiz değildir kavilleridir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, bunun kul, dünyada bulundukça, temizlikle emr edilen şeyler cümlesinden oluşudur. Ölüye de bir eziyyet vermez. İkinci kavlin vechi, bunda, ölünün bedeninde tasarruf vardır. Şeriatin sâhibinin bunda açık bir emri yoktur, O halde yapmamak yapmaktan evlâdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, şehîdin namazı kılınır kavli ile, Mâlik ve Şafiînin, şefâatçıya, yardımcıya ihtiyâcı olmadığından, namazı kılınmaz kavlidir. Birincisi, şehîdin namazını kılmakta teşdîd, ikincisi bu husûsta tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ecrin, sevâbın fazlalığına herkes muhtacdır. Delili de, Eshâb-ı kirâmın, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) ve onun asrında ölen çocukların namazlarını kılmalarıdır. Ondan sonra, zamanımıza kadar çocuklar üzerine namaz kılınmaktadır. İkinci kavlin delili, şehîdin namazını kılmağa lüzûm yoktur diyerek, insanları cihâda teşvîktir. O zaman, o insanlardan biri: «Nasıl cihâda gitmem ki, cihâdda ölürsem, şehîd olurum, Allahü teâlâ günâhlarımı mağfiret eder ve bir şefâatcıya ihtiyâcım kalmaz» der. Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), bazan şehidlerin namazını kıldığı bazan kılmadığı sâbittir. Bu iki hâle haml olunur. Şöyle ki, bazı kimselerde, cihâda karşı bir gevşeklik veya kenâra çekilme görünce, insanları cihâda teşci' ve teşvîk için, şehîdlerin namazını kılmazdı. İnsanları cihada hevesli görünce, namazı kılmamak ma'nâsı kalmadığı için, şehîdlerin namazını kılardı.

Biri de, üç imamın, müşriklerle savaşta iken hayvanın tekmeleyip öldürdüğü, yahud hayvandan düşüp öldüğü, veya kendi silâhının saplanıp savaş meydanında öldüğü kimse, yıkanır ve namazı kılınır kavli ile, Şâfiînin yıkanmaz ve namazı kılınmaz kavlidir. Birincisi şehîd olmamak bakımından teşdîd, ikincisi ise şehîd olmak bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, örfde şehîd, kâfirle karşı karşıya gelip, veya harbde herhangi bir sebeble kâfirin öldürdüğüne denir hayvanın tepmesi ise böyle değildir. İkinci kavlin vechi, hayvanın veya silâhın hareketi, bunların savaş meydanında savaşma âletleri olması

bakımından, kâfirin fi'li gibidir. Zirâ o, Allah yolunda savaşmak için, Allahü teâlâya bîat etmiş, hiç kimsenin bundan kendisini döndüremiyeceğine, kılıç ve hiçbir silâhın onu maksadından alıkoymıyacağına ahdetmiştir. Burada sırlar vardır. Bunları ehlüllah bilir. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, Ebû Hanîfenin, her yıkamada sedirden birşey bulunması müstehabdır kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, yıkamaların sadece birinde sedir bulunması müstehabdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Sedir kullanmanın vechi, kirin çıkarılmasına yardımcı olması bakımından, zâhirdir. Bâtınî hikmeti ise, Şerîatin sâhibinin, ağacını kesmekten men' ettiğinin ma'nasını bilene ancak şifâhî anlatılır.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, erkeğe kefen olarak üç beyaz esvab yapmak müstehabdır, hepsi lifaflardır kavli ile, Ebû Hanîfenin, erkek için izâr ve ridâ müstehabdır. Kadının kefenlenmesinde müstehab olan beş parçadır: Kamîs, izâr, lifâfe, baş örtüsü ve beşincisi Şâfiî ve Ahmede göre oyluklarını bağlayan bezdir. Ebû Hanîfe, efdali budur. En azı ise üçtür: Kamîsin üstünde himâr [baş örtüsü] ve altında lifâfedir buyurdu. Mâlik ise, kefende had yoktur. Vâcib olan ölüyü örtmektir. Bu kavillerin vechi, âdet olarak zâhirdir. Bâtınî hikmet bakımından tevcîhleri ise, ancak şifâhî olarak anlatılır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, kadının kefeninin asfurlu, za'feranlı ve ipekli olması mekrûhdur kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu mekrûh değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, adı geçen kumaşları, kadınların sağken giymeleri, kocalarının onlardan fâidelenmesi için mekrûh olmamıştır. Ama bu ma'nâ ölümle kalkmıştır. İkinci kavlin vechi, şerîatin sâhibi, kerâhatlerini göstermiyen bir nasla, kadınların bunları giymesini mutlak olarak mubah etmiştir. Bunun için sağ ve ölü hallerini içine almaktadır. «**Dünyâda ipek giyen, âhırette giyemez**» hadîsi, te'vil olunan hadîslerdendir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Ahmedin, kadının malı varsa, kefeni ondan alınır. Malı, parası yoksa, Mâlik, zevce alır buyurdu. Muhammed bin Hasan, Beytül mal alır buyurdu. Nitekim zevc güç durumda ise, beytül malın verdiğinde ittifâk etmişlerdir. İmam Ahmed, hiçbir durumda kadının kefeni kocasına vâcib değildir dedi. Şâfiî mezhebinde, kefenin esas yeri terekedir. Terekesi yoksa, yakınlarından efendi ve kocası ve nafakası, üzerine olanlar alır. Eshâbının muhakkıkları, her halde, ya'nî elbette kocası alır dediler. Muhtâr olan da budur. Bu kavillerin vecihleri zâhirdir. Fıkıh kitablarında bildirilmektedir.

Biri de, imamların, ölü üzerine namaz, ya'nî cenâze namazı farz-ı kifâyedir kavli ile, Mâlikin eshâbından Esbag'ın, sünnettir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Bu husûsta, şerîatin sâhibinden bir nas yoktur. Esbag'ın kavlinin, din imamlarının kavline girmesi mümkindir. Çünkü selefin istilâhında sünnet, kitabla değil, hadîsle sâbit olana denir. Vâcib olur veya olmayabilir. Müteahhirinin istilâhı böyle değildir. Kıyâs olarak, farz-ı kifâyeye, bunun için, sünnet denebilir. Böylece imamlarla, Esbag arasında ayrılık kalmaz. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, Şâfiînin, namaz kılmanın yasak olduğu vakitlerde, cenâze namazı mekrûh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, bu vakitlerde cenâze namazı mekrûh olur kavli, ve Mâlikin, sadece güneş doğarken ve batarken mekrûh olur kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde ise tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, bu ölüye şefâattir, yardımdır ve onun için mağfiret istemektir. Bunun için hiç bir vakitte buna mâni yoktur. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, Şerîatin sâhibi, bu vakitlerde namaz kılmağı mutlak olarak men etmiştir. Cenâze namazı da buna girmektedir. Bu en ihtiyatlısıdır. Mâlikin güneş doğarken ve batarken cenâze namazı kılınmaz kavlinin vechi, Ebû Hanîfenin kavlinin tevcîhinde belirttiğimiz gibidir. Güneş tepede iken mekrûh olmaması, ölü Allahü teâlânın kahri, hâkimiyyeti ile, Allahü teâlânın huzûrunda bulunur. Huzûr ehli ise, Melikin huzûrunda gece gündüz her saatte durmaktan men olunmazlar. Delili, Mekkenin hareminde, yasak vakitlerde bulunanın hâli gibi istisnâdır. Bunun izâhı şöyledir ki, Allahü teâlânın, huzûruna durmak için izin verdiği bütün vakitler, rahmet ve rızâ vakitleridir. Çünkü zıller, gölgeler, sâhiblerinin ayakları altında secde edicilerdir. Bu vakitlerde bir kimse, Allahü teâlâya secde edemese, secde hakkında gölgesi onun vekili olur, ya'ni secde eder. Güneş tepede iken ise böyle değildir. Çünkü o vakitte ne bir kimsenin, ne de gölgesinin secde ettiği görülmez. Anlayınız. Burada sırlar vardır. Onları ehlüllah bilir. Kitaba yazılmazlar. Allahü teâlâ imamlara rahmet eylesin ki, istinbat ve ictihadlarının tevcihlerinde ne kadar incelikleri hesab etmişler. Âmin!

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, mescidde cenâze namazı mekrûh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mescid, Allahü teâlânın husûsî huzûrudur. Cenâze namazı ise, şefâat ve yardımdır. Ma'lûmdur ki, kula Hak teâlânın huzûrunda şefâat etmek perde arkasında olandan kabûle daha yakındır. İkinci kavlin vechi, hicâbla olan şefâat makamı, Allahü teâlâya teveccühde daha kuvvetli ve delil aramak makamından daha uzaktır. Zira hicab ehli, ekseriyâ kendinde o heybete kuvvet bulamaz. Evliyâdan perdesi kalkanlar böyle değillerdir. Çünkü o, kulda şefâat edecek, günâh görmiyebilir. Çünkü bu huzûr ehli, kulun, bütün işlerini halk eden, yaratan sâhibine bakmakta olup, kulun işlerinin kula bağlılığını görmemekle, bu ölende, bu bakımdan şefâat edecek günâh bulmaz. Ayrıca bu makam sâhibinin nefsine ucba,

Ya'nî kendisini beğenmeğe düşmekten kolay kolay kurtulmuş olamıyacağından, bu hâli, ölüye şefâatinin kabûl olmamasına sebeb olur. O halde mescidde namaz kılan, kendini beğenmiş olmağa yakın olmakla, ölüye ve kendine kötülük etmiş olur. Anlayınız.

Biri de, imamların, ölü için, nidâ etmek, salat okumak, ya'nî yüksek sesle okuyup, herkese duyurmak, ölüm haberini duyurmanın hilâfına mekrûhdur. Zirâ ölümünü duyurmak için, ilâmda, bildirmede, Şâfiî ve Ebû Hanîfeye göre, bir beis yoktur. İmam Mâlik, müsliman cemâ'atine, bu yolla duyurmak, haber vermek mendubdur buyurdu. İmam Ahmed, mekrûhdur dedi. Ebû Hanîfe, bir rivâyetinde, şerîate muhalif olmayınca, mekrûh olmaz buyurdu. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İki kavlin de vechi zâhirdir. Netice olarak denir ki, duyurma, ölü için bir hayra, iyiliğe yol açacaksa, bir mahzûru yoktur. Açmayacaksa, müctehidin ictihadına göre, tenzihî veya tahrîmî mekrûh olur.

Biri de, üç imamın ve eski rivâyetinde Şâfiînin, vâlî cenâze namazında imam olmağa velîden haklıdır kavli ile, Şâfiînin yeni râcih kavlinde, velînin vâlîden evlâ olmasıdır. Ebû Hanîfe, vâlî olmayınca, velî için evlâ olan, mahalle imamını namazda bulundurmaktır. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, imam namaz kıldırmak isteyip de men edilince fitne korkusudur. İkinci kavlin vechi, cenâze namazından esas maksad, ona düâ ve hakkında şefâattir. Şübhe yoktur ki, velî bu zamanda, ölüye, bu zamanın vâlilerinin çoğundan daha şefkatlidir. Bu ikinci kavlin sâhibi der ki, cenâze namazında insanlar vâlileri, velîden önce tutarlardı. Çünkü eskiden vâliler, insanlara, kendilerinden daha şefkatli ahlâk üzere idiler. Vâlilerde bu güzel ahlâk azaldı. Bunu herkes görmektedir. Bunun için Hasan-ı Basrî (rahimehullah): «Öyle insanlara eriştik ki, cenâze namazına en evlâ, farz namazlarını arkalarında kılmağa râzı oldukları imamları görürler.»

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Herhalde, cenâze namazına vâlî velîden evlâdır diyen, Hak teâlânın, dünyada bir kulunu, yüceltince, ona şefâatini red etmekten ve bir kimse hakkında yaptığı duasını kabûl etmemekten hayâ ettiğini, bildiğindendir.

Biri de, üç imamın, bir kimseye namazını kılmak için vasıyyet etse, velîden evlâ olmaz kavli ile, Ahmedin, o her velîye takdîm edilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ya'nî tahfîftir. İkincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, velî, en büyük dostlardan da olsa, yabancıdan şefkatlidir. Çünkü neseb bağı çok kuvvetlidir. Şefkat ve yakınlık irsî olarak buna tâbidir. Âkıle üzerine diyetin vücûbu da buna delîldir. İkinci kavlin vechi, bazan iyi arkadaş, velîden daha şefkatli olur. Birincisine şöyle cevab verilir: Şefâ'at, kendinden bir cüz'e olmaktadır. Bunun için, yabancı hakkındaki şefâatte buna olan ihtiyâcın zuhûrundan

bulunan şey, onda bulunmıyabilir. Çünkü insan, kolay kolay kendinin günâh pisliklerini görmez ki, Allahü teâlâya *mağfireti için yalvarsın*, yakarsın, sızlasın. Ama başkasının onun günâhlarını görmesi böyle değildir. Çünkü günâh dâima kimin gözüne çirkin görünürse, dâimâ onun şefâatinin kabûlü daha çoktur.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Ölülerinizin namazına âlim ve sâlihlerden, insanların kemâl ve noksanlık mertebelerini bilen, mutehassısları, büyükleri imam yapınız. İnsanlar için hep iyilik düşünenleri sakın imam yapmayınız. Çünkü o, ölünün, Allahü teâlâ katında şefâat edeceği günâhını görmez.

Biri de, Mâlikin, cenâze namazında oğul, babaya takdîm edilir. Kardeş dededen evlâdır. Kendi babası ise, oğul zevcden evlâdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, zevcin zevcesinin namazını kıldırmada velîliği yoktur; oğlu, babasına tekaddüm mekrûhdur kavlidir. Mâlikin, oğlu, babasından önce gelir kavlinin vechi, çocuğun annesinin hayırlı işini görmeğe teveccühü, hâzır veya gelecekte ona yardım husûsunda, babasından daha çoktur. Ayrıca, nutfesini ana rahmine attığı andan itibâren, ondan ayrılmış ve yüz çevirmiştir. Erkek kardeşin dededen evlâ olmasının vechi, kardeşin ölünün ya'nî ölenin mertebesinde, seviyesinde bulunmasıdır. Böylece ona bağlılığı vâsıtasızdır. Dede böyle değildir. Ma'lûmdur ki meyl ve şefkat kula nisbet olunurlar. Oğlun zevcden evlâ olmasının vechi ise zâhirdir. Çünkü zevcin, zevcesi ölür ölmez kalbi bir başkası ile evlenmeğe yönelir. Bunun için, görünüşte ona üzüldüğünü gösterse de, kalben ondan dönmüş olur. Bu yüzden onun hakkındaki şefâati, oğlununkinden az olur. Bundan Ebû Hanîfenin, zevc, zevcesine, namazda velî olamaz kavlinin vechi anlaşılmış olur.

Biri de, dört imamın, cenâze namazında abdestli olmak şarttır kavli ile, Şa'bî ve Muhammed bin Cerîr-i Taberînin, abdestsiz câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, o, her halde bir namazdır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ sizden abdestsiz birinin abdest alıncıya kadar namazını kabûl etmez»** buyurdu. Bir başka hadîste: **«Allahü teâlâ abdestsiz namazı kabûl etmez»** buyurdu. O halde bu hadîs-i şerîfler, cenâze namazını ve tilâvet ve şükür secdeleri gibi namaz ma'nâsı taşıyanları da içine almaktadır. Şa'bî ve İbni Cerîrin kavlinin vechi, cenâze namazı, ölü hakkında şefâattir. Şefâatte ise, abdestli olmak şart değildir, ancak müstehab olur. Nitekim düâ için ve cünüb olmıyanın Kur'ân okuması ve benzerleri için böyle demişlerdir. Abdestli olmağı şart edenlerin kavlini, günâhlardan bedenleri zaiflemiş ve kalbleri Allahdan perdelenmiş küçüklerin hâline haml etmek mümkindir. O halde su ile abdest almağı şart etmeleri, bedenlerini ve kalblerini canlandırmalarını ve bu hâl ve canlı-

lıkla Allahü teâlânın huzûruna çıkıp başkasına şefâat etmeği îmâ etmektedir. Sâlih ve âlimlerden büyükler ise öyle değildir. Onların bedenleri ve kalbleri, küçüklerin su kullanarak kavuştukları canlılıktan canlı ve dirilerdir. Zirâ onlar başkalarına şefâat için, bedenlerini ve kalblerini canlandıracak tahârete muhtâc değillerdir. Büyüklerin hâlini, küçüklerin hâli ile illetlendirmek de mümkindir. Böylece küçüklere, Allahü teâlâya münâcât için, abdesti şart koşmamakla müsâmaha olunur.

SÜÂL: Farzlar bir yana, nâfile namazlarda abdestsizlik söz konusu edilmedi, bunlarda kimse ihtilâf etmedi de, niçin cenâze namazının abdestinin şart olmasında ihtilâf edildi?

CEVAB: Âdette Allahü teâlâya yaklaşma, yakın olma yeri olan rükû' ve secdelerin bu namazda bulunmaması bu ihtilâfa sebeb olmuştur. Sanki cenâze namazında ayakta durup, ölüye şefâat eden, Hakkın huzûrunda, rükû' ve secdelere göre, uzakta durmaktadır. Abdest ise, aslında, ancak yakınlık huzûrunun ta'zîmi için teşrî edilmiştir.

Biri de, Şâfiînin, Ebû Yûsufun, Muhammed bin Hasanın, İmamın, cenâze namazında erkeğin başının, kadının ayağının yanında, hizasında durması sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, erkeğin göğsü, kadının ayak ucu yanında, hizâsında durur kavlidir. Birinci kavlin vechi, başın bedenin en şerefli uzvu olması, diğerlerine göre de göğüste bulunan kalb en şereflidir. Nitekim şerîatin sâhibinin fi'linde böyle vârid olmuştur...

Biri de, dört imamın, cenâze namazının tekbîrleri dörttür kavli ile, Muhammed bin Sîrînin, üçdür kavli, ve Hüzeyfetibni Yemânînin, beşdir kavlidir. Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh), Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) cenâze namazında dokuz, yedi, beş ve dört tekbîr getirmiştir. Siz İmâmınız kadar tekbîr getirin. Dörtten çok yaparsa, namazı bozulmaz buyurdu. Şâfiî buyurdu ki, imamın arkasında kılan, imam dörtten çok tekbîr getirirse, dörtten fazlasında imama uymaz. Ahmed, yediye kadar imama uyar buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi daha hafiftir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Dördüncüsünde bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Her tekbiri dört rek'âtlı namazın bir rek'âtı yapmaktadır. İkinci kavlin vechi, her tekbiri, üç rek'atlı namazın bir rek'atı yapmaktır. Beş veya yedidir diyenlerin vechi, bayram namazlarının tekbîrlerine kıyâstır. Dokuz diyenin vechi, eflâk-i ulviyyenin, yüksek göklerin sayısına göredir. Sanki o Allahü ekber deyince, bu feleklerde olanların hepsi onunla Allahü ekber demektedir. Bunun hikmeti, ölüm sıfatının, Bârî teâlânın sıfatlarına tam ters olmaktır. Sanki çok tekbir söylemek, bu ölünün sıfatının, Hakkın sıfatlarından çok uzak olmasındandır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, cenâze namazının tekbîrlerinde, elleri omuzlar hizâsına kadar kaldırmaz. Yalnız ilk tekbirde kaldırır kavli ile, Şâfiînin, her tekbirde ellerini kaldırır kavlidir. Birincisi tahfîf olup, Allahü teâlânın azametini bilen ve ilk tekbîr ile huzûruna girip, namazdan çıkıncıya kadar o huzûrdan çıkmayan büyüklere mahsûstur. İkincisi küçüklere mahsûs olup, onlar Allahü teâlânın azametini diğerleri gibi bilmezler. Bunlardan biri, kolay kolay birinci tekbîr ile, Allahü teâlânın huzûruna giremez. Belki rûhu, Allahü teâlânın huzûrundan birbirî ardından çıkar, tekrâr girer. Bunun için her girişte ellerini kaldırır ve huzûr-i ilâhiye yeniden girer. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, ilk tekbîrden sonra Fâtiha okumak farzdır kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, cenâze namazında Kur'ândan birşey okumaz kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kur'ân, karae kelimesinden türemedir. Bu ise, cem', toplama ma'nâsındadır. Bunun için, Allahü teâlânın husûsî huzûrunda, Onu müşâhede ile, ikrâm ve ten'îm üzere, bu ölünün rûhunu toplamakla tefe'ül ederek okur. İkinci kavlin vechi, ölünün rûhu ayrılınca, Rabbine mülâkî olur. Rabbinin huzûrunda böylece, rûhunda cem'iyyet, topluluk hâsıl olur. Bunun için, o huzûrda toplanmak için Kur'ân okumağa ihtiyâc kalmaz. Ölü için düâ ise böyle değildir. Diri veya ölü, herkes buna muhtacdır.

Biri de, üç imamın, cenâze namazından iki selâmla çıkar kavli ile, Mâlikin katında meşhûr olan ve İmam Ahmedin de kavli bulunana göre, sâdece sağ tarafına bir selâm verir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ölü için iki taraftan olan emânın, emniyyetin hâsıl olmasıyla tefe'üldür. İkinci kavlin vechi, sadece sağ tarafından emniyyetin hâsıl olmasıyla tefe'üldür, ya'nî o iyiliği istemektir. Bu da bizim, içini değil, sâdece dışını bildiğimizi göstermektedir. Böylece sol taraf, içinin sûreti oldu. Bunun için, onu bilmediğimizden, o taraftan ona emân vermeyi selâmla birlikte terk eyledik. Bu edeb ehline mahsûstur. Çünkü onlar için, küçüklerin hilâfına, Allahü teâlâya karşı men ve yasaklık yoktur. Demek ki her imamın bir görüş yeri, vechi vardır.

Biri de, Şâfiînin, cenâze namazının bir kısmında İmama yetişemiyen, namaza durur ve imamın tekbîr getirmesini beklemez kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, imamla beraber tekbîr almak için, onun tekbîr getirmesini bekler. Bu Mâlikin de iki rivâyetinden biridir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir veya bunda teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kırâat, düa veya Resûlullaha salâtü selâm ile, ölüye iyiliğe başlamaktır. Zirâ Resûlullah, bu meyyit hakkında şefâatin, yardımın kabûlü için, bizimle Allahü teâlâ arasında vâsıtadır. Şâfiînin kavlinin bir vechi de, İmama uyacak kimsenin, kendisi

için sayılmasa da, cemâ'atle kılınan namazın neresine yetişmiş ise, hemen oradan imama uymakla memûr oluşudur. Imamın tekbîr getirmesini bekler diyenin vechi, şefâat olması içindir. Çünkü hakîkatte şefâatcı imamdır. Cemâ'at ise, onun düâsına inanan, âmin diyenler gibidir. Bunun için, imamın tekbîrini beklemek edebdendir. Çünkü cemâatten her biri, imamının dâiresinde mahbûs olup, Allahü teâlânın işlerinden, sâdece imamının eli ile kendine geleni bilir. Böyle olduğunu keşf sâhibleri bilirler.

Biri de, Imam Ahmedin, cenâze namazını kaçıran, kabri başında bir aya kadar kılabilir kavlidir. Bu, Şâfiîden de bir cemâ'atin mezhebidir. Bununla, bazılarının, ölü çürümedikçe üzerinde namaz kılar kavlidir. Ebedî olarak da kılınır denildi. Birincisi tahfîf, ikincisi hem teşdîd, hem tahfîfdir. Bu husûsta bize bir nas gelmemiştir. O halde, din kardeşlerimizden ölen için düâ gibi olur. Dünyada bulunduğumuz müddetçe ona düâ ederiz. Şâfii mezhebinde esah olan, ölüm zamanında, eshâb-ı ferâizden olan ehlinin, kabrin başında namazının sahîh olmadaki tahsîsidir. Ebû Hanîfe ve Mâlik, kabir başında namaz kılmanın sahîhliğini, namazı kılınmadan defn edilmiş olmak şartına bağlamışlardır. Bu kavllerden herbirinin vechi vardır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, gâib olan, ya'nî ortada olmıyan cenâzenin namazı kılınır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Habeşistan pâdişâhı Necâşînin namazını kılmasına ittibâ'dır. İkincisi, bu Necâşîye mahsûstur. O halde keşf sâhiblerine göre gâib olmıyana mukayese olunmaz. Belki var olan her şey onlara hâzırdır. Bundan anlaşılıyor ki, gözle görmek büyükler, basîretle görmek küçükler içindir. Büyüklerin delîli: «Yeryüzü benim için toplandı, doğusunu, batısını gördüm» hadîs-i şerîfidir. Resûlullah için olan her makamın, hilâfında nas vârid olmadıkça, ümmetinden seçkinler için de olması câizdir. Burada sırlar vardır. Bunları ehlüllah tadar. Kitaba yazılmaz.

Biri de, dört imamın, gece defn etmek mekrûh değildir kavli ile, Hasan-ı Basrînin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf olup, küçüklere mahsûstur. Ikincisi teşdîd olup, edeb ehli büyüklere mahsûstur. Çünkü gece, Sultan ile insanlar arasının örtüldüğü, perdelendiği zamana benzer. Gece ölüyü defn etmek, onu Sultanın sır huzûruna sokmak olur. Gündüz böyle değildir. Çünkü gündüz, insanlar, kullar arasında hüküm yeridir. Allahü teâlâ için perde olmak imkânı yok ise de, lâkin şerîat, bir çok yerde örfe tâbi' olur. Meselâ avret mahallini örtecek kadar elbisesi olanın, avret yeri açık namazı sahîh olmaz; her ne kadar Allahü teâlânın görmesini engelleyecek bir örtü, bir perde bulunmasa da! Selefden bazısının, geceleyin Kâbeyi tavafa mekruhdur demelerinin sebebi de budur. Halbuki: «Gece ve gündüz hangi saatte olursa olsun, tavaf edene ve namaz kılana

mânî' olmayınız» nassı vardır. O halde bilen bilmiyen gibi değildir. Anlayınız.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, ölünün bir uzvu bulunursa, yıkanır ve namazı kılınır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, namazı kılınmaz, ancak ölünün yarıdan çoğu ise kılınır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, namaz hakîkatte rûh üzerine kılınmaktadır. Rûhun ise bulunan uzva ve diğer bedene taalluku arasında fark yoktur. İkinci kavlin vechi, bu husûsta hüküm ekseriyete göredir. Bu da insan isminin kullanıldığıdır. Meselâ bacakları kesik bir adam bulsak, yahud ayağı olmıyan birisini görsek, buna insan denir. Namaz aslında rûh üzerine olunca, o halde, bedenin bütün dağılmış parçalarına, isterse bin ayrı yerde olsun, hepsine rahmet, mağfiret, müsâmaha, günâhların keffâreti veya derecenin yükselmesi ulaşır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, imam, intihar edenin cenâze namazını kılar kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, intihar eden veya had cezâsı ile öldürülenin cenâze namazını imam kılmaz kavli, ve Ahmedin, ganîmet malından çalanın ve intihar edenin namazını imam kılmaz kavli, ve Zührînin, recm ve kısas ile öldürülenin cenâze namazı kılınmaz kavlidir. Ömer bin Abdülazîz, intihâr edenin namazını kılmak mekruhdur derdi. Evzâî, namazı kılınmaz derdi. Katâde (radıyallahü anh) Veled-i Zinânın namazını kılmazdı. Hasan (rahmetullahi aleyh), nifâs hâlinde ölenin namazını kılmazdı. Birincisi, bahis konusu kimsenin namazını kılmanın câiz olduğunu göstermekle tahfîfdir. Diğerleri ise, teşdîddir. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Lâ ilâhe illallah diyenin namazını kılınız», ya'nî intihâr da etse, hadîsi ile amel etmektir. Yahud zinâdan, kısasdan, ganîmet malını çalmaktan öldürülse, yahud nifâsdan ölse, veya veled-i zinâ olduğu için. Hepsi buna girmektedir. İkinci kavlin vechi, namaz temizlemektir. Ama üzerinde kul hakkı olanı temizleyemez. Belki haklar, kıyâmete kadar üzerinde kalırlar. Nifâs, ya'nî doğum yaparken ölenin namazının kılınmaması, hadîste vârid olduğu gibi, şehîde olmasındandır.

Biri de, Mâlikin ve Şâfiî mezhebinde de esah olan kavle göre, cünüb, şehîd olunca, gasl olunmaz ve namazı kılınmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, yıkanır ve namazı kılınır kavli, ve Ahmedin, yıkanır, fakat namazı kılınmaz kavlidir. Birincisi gasl ve namazın olmaması ile tahfîfdir. İkincisi ikisi husûsunda teşdîddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, insanları cihâda teşci' ve teşvîk ve şehîdliğin maddî ve ma'nevî olarak şehîdi temizlediğini beyandır. İkinci kavlin vechi, herkesin, Rabbinin rahmetine, mağfiretine ve ona düâya ihtiyâcı vardır. İhtiyâcı olmasa da, bunların çokluğuna ihtiyâcı yoktur denemez. Bedeninin su ile daha temiz olmasına da bu şekilde ihtiyâcı yoktur denmez. Belki düâ, derecesini arttırır, su da hayâtiyyetini. Ahmedin kavlinin vechi, cenâze, ölümle olan abdestsizliğin hilâfına, ayrı bir nevidir. Bunun için yıkanmağa muhtâcdır, her ne ka-

dar şehîd, Rabbinin katında diri ve rızıklanıcı olsa da. Nitekim bunu, Kur'ân-ı kerîm açıkça bildirmektedir. Demek ki gasl, pâklığını ve hayâtını arttırır. Anlayınız.

Biri de, Mâlikin ve iki kavlinin ercahında Şâfiînin, adâlet ehlinden biri, bagîlerle çarpışmada ölürse, şehîd olmaz, yıkanır ve namazı kılınır kavli ile, Ebû Hanîfenin, yıkanmaz ve namazı kılınmaz kavlidir. Ahmedden ise, iki rivâyet vardır. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde ise tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bağîler, her hal üzere müslimanlardır. Şehîdlik ise, ancak gerçekte din düşmanı olan kâfirlerin öldürmesi ile olur. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, bagîlerle savaşta, iş, derece bakımından din ehline nusret-ten, yardımdan aşağı inse de, öldürülenlerden her ikisi, Allah için, dînine nusretle biat etmiş olmakla vâkı' kıtal ve çarpışma, her halde Allahü teâlânın dînine nusret, yardım içindir.

Biri de, üç imamın, harb esnasında bagîlerden öldürülen yıkanır ve namazı kılınır kavli ile, Ebû Hanîfenin, hayır kavlidir. Birincisi gasl ve namaz bakımından teşdîddir, ikincisi gasl ve namaz olmaması bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, her halü kârda o müslimandır. İkinci kavlin vechi, o Allahın dînine karşı harb eden gibidir, namazı kılınmaz. Belki tevbeden başka, ona ne namaz, ne gasl fâide vermez.

Biri de, üç imamın, harb dışında zulmen öldürülen, yıkanır ve namazı kılınır kavli ile, Ebû Hanîfenin keskin bir demir parçası ile öldürülürse yıkanmaz, ağır birşey vurarak öldürülürse, yıkanır ve namazı kılınır kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, âhırette kendisine şehîd sevabı verilse de, dünya hükümlerine göre şehîd değildir. Ebû Hanîfenin kavlinin iki şıkkından biri, ya'nî keskin demirle vurarak, keserek öldürmekte, ondan kan çıkarmak vardır. Bu kanla beraber, bedene yakınlığı sebebi ile rûhunda bulunan pislik çıkar. Ağır bir şey vurarak öldürülende ise, bu pislik kanında kalır, çıkmaz. Bunun için yıkanmağa ve namazı kılınmağa muhtâc olur.

Biri de, Şâfiînin ve başkalarının, cenâzenin önünden yürümek efdaldir kavli ile, Sevrînin, binekli ise ardından, yaya ise ardından veya önünden gider. İmam Neha'î beyn'el amûdeyn, ya'nî sedye gibi, taşırken biri önde biri arkada taşımak mekrûhdur buyurdu. [Hanefîde de mekrûhdur]. Şâfiî, bu, terbî'den, ya'nî şimdi olduğu gibi omuzda tahta kolundan el ile taşımaktan efdaldir buyurdu. Bu kavillerin her birinde delilleri, kendilerine Resûlullahdan ve Eshâbından ulaşan haberlerdir.

Biri de, üç imamın, bir kimse denizde [gemide] ölse ve sâhil yakın olmasa, müslîman sâhili ise iki tahta arasına bağlanır ve denize atılır. Sâhili kâfirlere âid ise, dibe inmesi için ağırlık bağlanır ve denize atılır kavli ile, Ahmedin, defni zor ise, her iki halde de, ağırlık bağlanır ve de-

nize atılır kavlidir. Birincisi, tafsîli bakımından teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimana hürmeten ihtiyâttır. Belki sâhilde bir müsliman, onu bulur da toprakta defn eder. Çünkü zimmetin, sorumluluğun kalktığı hakîkî defn budur. Bu ölüyü bulan mü'minler de, ölümünde defninde bulunanların yerinedir. Kâfir sâhilinde bulunan ise böyle değildir. Bunun için, hürmetini kâfirlerin pâymal etmemesi için, ağırlık bağlanır ve denizin dibinde yerleşir kalır. İkinci kavlin vechi, defnden esas maksad, meyyitin hakkını ödemek ve öldükten sonra onu gayb etmekle bedenine hürmet etmek, kokusu ile insanları rahatsız etmemek, çürüyünce çıkacak koku yüzünden ona dil uzatmalarını önlemektir.

Biri de, üç imamın, cenâzenin baş tarafı, kabrin ayak ucuna gelecek şekilde aynı hizâda yere konur, sonra çekilir ve kabre indirilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, cenâze, kabrin kıbleye bitişik tarafına konur; sonra oradan kabre doğru çeklerek kabre indirilir kavlidir. Birincisi, ölüyü kabre indirene kolaylık bakımından tahfîf, ikincisi, cenâzenin enine olması bakımından, kabrin ayak ucunda bulunmaktan daha zor indirildiği için teşdîddir Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin delîli, her birine ulaşan haberlerdir.

Biri de, üç imamın, kabrin üzerini balık sırtı gibi yapmak düz yapmaktan evlâdır. Zirâ râfızîler düz yaparlar kavli ile, Mâlikîn ve iki kavlin ercah olanında Şâfiînin, tastîh, ya'nî düz yapmak efdaldir kavlidir. Birincisi, düz üzerine ayrıca bir iş olduğundan teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ katında yüksek derecelerle tefe'üldür. İkincisi, meyyite yapılan bir şeyle Allahü teâlâya hükm etmemektir. O halde tercih etmeksizin, müsâvîlik, eşitlik hâlinde durup düz yapar. Allahü teâlâ, dilerse derecesini yüksek yapar, dilerse muahaze eder.

Biri de, üç imamın, kabristanda, kabirler arasında ayakkabılı yürümek mekrûh değildir kavli ile, İmam Ahmedin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yasaklığına dâir sarîh bir nassın bulunmamasıdır. Mekrûh olmanın vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kabirlerin arasında yürüdüğünü gördüğü birine: «Ayakkabılarını çıkar» buyurması haberidir. Muhtemeldir ki, böyle emretmesi, ölünün cesedine bundan bir eziyyet, acı gelmese de, kabri üzerinde ayakkabılı gezmekle, insanlar tarafından ölüye hakâret olması bakımından, hürmet içindir. Mekrûh değildir kavlinin vechi ise, dirinin hakkını, ölünün hakkından önce tutmaktadır. Çünkü yerin sıcaklığı, [soğukluğu ve benzeri haller] ayaklara zarar verebilir. Ayakkabıları çıkarmanın emredilmesi, kendini beğenmiş, kibirli kimselerin giyeceklerinden olmasıdır. Hadîsin siyâkından da böyle olduğu anlaşılmaktadır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ta'ziye defnden önce sünnettir, defnden sonra sünnet değildir kavlidir. Sevrî de böyle buyurdu. İmam-ı Şâfiî ve Ahmed, definden önce de, sonra da üç güne kadar sünnettir buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi, definden sonra olmak bakımından teşdîd, üç güne kadar uzaması bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şiddetli üzüntü, definden öncedir. Üzüntüsünü hafîfletmek için, baş sağlığı diler ve dua eder. İkinci kavlin vechi, büyük üzüntü, ekseriyâ ölümden sonra, üç güne kadar öylece devam eder. Bazan bir kimse, bırakamayacağı bir işle meşgul olur da, ancak üçüncü günün sonuna doğru ta'ziye için boş vakti veya imkânı olur. Böylece definden sonra ta'ziye devam etmese, ta'ziyede bulunacak kimse ile, ölü sâhibi, akrabası arasında düşmanlık, kırgınlık doğar. Ebû Hanîfenin kavlini, akrabası ölmek, malı elden çıkmakla çok üzülmeyen büyüklerin hâline haml etmek doğru olur. İmamların sözlerini de, ölülerine üzülen çok insanların hâline yorumlamak mümkindir.

Biri de, İmam Mâlik, Şâfîî ve Ahmedin, ta'ziye için oturmak mekrûhdur kavli ile, Ebû Hanîfenin, mekrûh değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ta'ziye için oturduğunu duyunca, insanların onun yanına gitmek zorunda olmalarının meşakkatli olmasındandır. İkinci kavlin vechi, baş sağlığı dilemek istiyenler için, oturması, oturmamasından daha hafîftir, kolaydır. Çünkü oturmazsa ta'ziye için gelenler, onu bulamıyabilirler. Bir daha gelmek zorunda kalırlar. Bilhassa işi devamlı olanların, işlerini bırakıp gelmesi ve onu bulamaması, ikinci defa gelmeleri bakımından zor olur.

Biri de, üç imamın, kabir bina edilmez ve boyanmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, kabrin üzerine binâ, türbe yapmak, boyamak câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ölüyü kabirde Allahü teâlânın huzûrunda bırakıp, yukarıdan gelecek bir zarara engel olmadan Allahü teâlâya teslim etmek, ısmarlamaktır. Bu ise küçüklere mahsustur. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almak olup, akıl ve tevekkül yönünden, sebeblere yapışıp, sebeblerin sâhibine güvenmektir. Bu da büyüklere mahsûstur. Ârifler buyurmuşlardır ki, eski binâda oturmak, yeni binâda oturmaktan evlâdır. Zirâ eski evde oturanda, Allahü teâlâya tevekkül daha sağlam olur. Sağlam, yeni binada oturan ise böyle değildir. Çünkü o, binâ sağlam ve yeni olduğu için, ekseriyâ binâya güvenir, Allahü teâlâya değil. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, kabrin yanında Kur'ân-ı kerîm okumak müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, kabrin yanında Kur'ân-ı kerîm okumak, ölüye rahmet inmesine sebebdir. İkinci kavlin vechi, kabrin yanında Kur'ân okumak, Kur'ân-ı kerîmi aşağılamaktır. Kabristanda namaz kılmanın men edilmesi gibidir. Okunan Kur'ânın sevabının ölüye ulaşması hakkındaki ihti-

lâf bilinmektedir. Her ikisi için tevcih vardır. Ehl-i sünnet mezhebine göre, insan işlediği sevabı, başkasına bağışlayabilir. Ahmed bin Hanbel de böyle buyurmuştur.

Ölüye, defn edildikten sonra düânın hikmeti, sâbit olup, bu da namazının kılınması ve namazda onun için düâ etmektir. Zirâ şefâatçılar, ölüye, işlediği kusur, günâh sebebi ile melikin, sultanın huzûrunda, şefâ'at, yardım için duran asker gibidir demişlerdir. Demek ki, defnden sonra kabir üzerinde durmaktan esas maksad budur. Bilhassa, Münker ve Nekirin soru sormaları ve onları görünce ölüde hâsıl olan şaşkınlık zamanında, yanında bulunmak! O halde, cenâze namazı düâ yerine de geçer, definden sonra kabrinin başında durmağa, telkîne, düâya lüzum yoktur denemez. Anlayınız! Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Dönüş Onadır.

MİZÂN-ÜL KÜBRÂ KİTABININ BİRİNCİ CİLDİ

BURADA TAMAM OLDU

MÎZÂN-ül-KÜBRÂ

İKİNCİ CİLD

Ebûl - Mevâhib Abdülvehhâb bin Ahmed
bin Ali Ensârî Şâflî Mısrî el'ma'rûf
biş - ŞA'RÂNÎ

(Hicrî onuncu asır Ulemâsından)

Terceme eden : **A. Fârûk MEYÂN**

KİTÂB-ÜZ-ZEKÂT

ZEKÂT BAHSİ

Âlimler, zekâtın islâmın şartlarından biri olduğunda, hayvan, para (altın, gümüş), ticâret malı ve toprak mahsûlleri diye dört sınıf şeyden verilmesinin vâcib [farz] olduğunda, zekâtın farz olması için, hür, müslüman, âkıl ve bâliğ olmanın vâcib, lâzım olduğunda, zekât vermenin farz olması için, üzerinden bir yıl geçmesi gerektiğinde icmâ' etmişlerdir. Ancak İbni Mes'ûd ve İbni Abbâsdan (radıyallahü anhüm) bildirildiğine göre, vücûbü mâlik olma ânından başlar, sonra bir yıl geçince vermesi vâcib olmuş olur. İbni Mes'ûd, eline geçenin zekâtını, o anda verirdi. Yine, verilecek zekâtın niyyetle ayrılmasında icmâ' etmişlerdir. Evzâ'î, zekâtı ayırırken niyyete hâcet yoktur buyurdu. Yine bahillik edip zekât vermiyenden zorla alınacağında ve ta'zîr olunacağında, malda zekâttan başka farz olmadığında icmâ' etmişlerdir. Mücâhid ve Şa'bî, mahsûl alınınca, başaklarından fakîrlere bir şey [belli mikdar] vermek vâcib olur; aynı şekilde hurmayı topladığı zaman, fakîrler için verilecek mikdarı ayırması veya vermesi vâcib olur. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, mükâtebin, mahsûlünün uşrunu vermesi vâcibdir, başka şeylerin değildir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, mükâtebe zekât vâcib, ya'nî farz değildir kavli, ve Ebû Sevr'in, mutlaka zekât vermesi vâcibdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde tahfîf vardır; üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mükâtebe, efendisinin köleliğinden çıkmak istediği için, zorluk olarak, mahsûlünden uşur vermesinin vâcibliği yükletilir. Köle olarak kalsaydı, üzerine bir para, borc gerekmezdi. İkinci kavlin vechi, şer'î mülkü noksanlaşır. Bunun için Allahü teâlâ, ona zekâtı vâcib kılmamakla iyilikte, tasaddukta bulundu. Bu onun için, kula kul olmaktan kurtulup, hâlis kul, ya'nî alîyyül azîm olan Allahü teâlânın kulu olmakta harcaması için bir kolaylıktır. Çünkü hakîkî sahib Odur. Kullardan birine mâlik, sâhib denip Allahü teâlâya ortak gibi bulunması Hak teâlânın gayretine dokunur. Üçüncü kavlin vechi, kibir, büyüklük arzûsunda olmakla üzerine büyük ağırlık yüklemektir. Zirâ Allahü teâlâya karşı alçak gönüllülerden olsaydı, Allahü teâlânın kulunun kölesi olmağa râzı olurdu. Bu-

nun için, Allahü teâlâ, ona, şiddet olarak, mükâteblik malından zekât vermesini vâcib kıldı. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, müslimân mürted olunca, müslimanken vermediği zekâtı sâkıt olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, sâkıt olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Borcdan kurtulmayıp, dinden çıkmadan önce, şer'î hükümleri yapmak zorunda olduğu zaman ödemesi, vermesi gerekir idi. Nitekim aslî giderse, fürû' da gider, ama tekrar müslimân olursa, herşeyin gereği yapılır. Böylece : «Ey Resûlüm, o küfr edenlere de ki, eğer küfrden vaz geçerlerse, geçmişteki günâhları bağışlanır» âyetinin umûmî ma'nâsı gereğince, zekâttan vâcib olanı vermeğe de girmiş olur. O hâlde, üzerine zekâtın vücûbü, şiddet ve sert davranmak bakımından lâzım oldu. İkinci kavlin vechi, zekât rûh ve malı temizler. Allahü teâlâ zekâtı, mü'min kuluna, onu sevdiği, ona şefkatli olduğu ve malına pislik karışmaması için, vâcib kıldı. Bunun için mürtedin hâline uygun olan, Şerîatin sâhibinin ondan irazı, yüz çevirmesi ve ona kızması sebebiyle, vâcib olmamaktır. Çünkü o, islâmı attığı için, hâl bakımından aslî kâfirden daha kötüdür. Zekât ise, asla tâbi'dir.

Biri de, üç imamın, çocuğun ve delinin malından zekât vermek vâcibdir, bu ikisinin zekâtını, velileri mallarından verirler, sahâbeden bir cemâatin kavli de böyledir hükmü ile, Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh), bu ikisinin malından zekât verilmez, ama mahsûllerinden uşr verilir kavli, ve Evzâ'înin ve Sevrînin, zekât hemen vâcib olur, lâkin çocuk bâliğ olmayınca, deli akıllanmayınca vermez. Birincisi ve üçüncüsü teşdiddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve üçüncü kavillerin vechi, ihtiyâtı almak ve: «Bir kimseye birşey vâcib olup, ona koyulmaktan âciz olsa, onun veya hâkimin izni ile, o şeyde vekillik câiz olur» kâidesiyle amel etmektir. İkinci kavlin vechi, teklîf sâhibi olmadıkları için, sabî ve mecnûn, ya'nî çocuk ve deliye hitâb yoktur. Evza'î ve Sevriye göre bâliğ olma ve akıllanma zamanına kadar te'hîr edilmesi, kendi arzû ve gönül rahatlığı ile vermeleri içindir. Mahsûlün uşru böyle değildir. Çünkü genellikle insanlar bunda cömerd ve açık ellidirler.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, nisâba mâlik olduktan sonra, sene içerisinde onu satsa veya cinsinden başka bir şeye de olsa, değiştirse, bir senelik müddet kesilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, altın ve gümüşte mübâdele, değiştirme ile kesilmez, dört ayaklı hayvanlarda kesilir kavli, ve Mâlikin, cinsi ile mübâdele ederse kesilmez, etmezse iki rivâyet vardır kavlidir. Birincisi, zekâtın vâcib olmaması bakımından tahfîfdir. İkincisinde, bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Üçüncüsü ise, tafsîldir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mübâdele eden veya satana zekât düşmez, çünkü üstünden bir yıl geçmedi,

onun için zekât vermez. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, altın ve gümüşle mübâdele eden, mübâdele etmemiş gibidir. Çünkü o, nakdî maldır, ayndır, paradır. Hayvan böyle değildir. Mâlikin kavlinin vechi, anlattıklarımızdan anlaşılır. Düşününüz.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, nisâbın bir kısmı telef olur, yahud sene tamamlanmadan kendisi telef ederse, elden çıkarırsa, sene kesilir, ya'nî nisâb müddeti geçersiz olur kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, zekâttan kaçmak için, kasden kendisi telef ederse, sene kesilmez ve sene sonunda, kudreti varsa, zekât vermesi vâcib olur kavlidir. Birincisi, üzerine zekât vâcib olmaması bakımından tahfîftir. İkincisinde ise, tafsîlî iki şıkkın birinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin yeni ve râcih kavlinde ve Ahmedin iki rivâyetinin birinde, gasb edilmiş, kaybolmuş ve inkâr edilmiş mal, iâde edilirse, geçmişin zekâtı verilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, Ebû Yûsuf ve Muhammedin ve eski rivâyetinde Şâfi'înin, iâdeden sonra, sene yeniden başlar ve geçmiş yılların zekâtı verilmez kavlidir. Bu Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. İmam Mâlik ise, iâde edilince, sadece bir yılın zekâtını verir buyurdu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci 'oldu. Her mezhebin bir vechi vardır.

Biri de, ezhar rivâyâtta Şâfî'înin, nisâb veya bir kısmı için müstağrak olan deyn, zekâtın vâcib olmasına engel değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, engeldir kavlidir. Bu Şâfîînin de eski kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu sözlerin vechleri zâhirdir.

Biri de, İmam Şâfiînin, zekât, malın aynından vâcibdir, zimmette olandan değil kavli ile, Ebû Hanîfenin, zekât ayna müteallıktır. Malından müstahık olana vermekten başka yolu yoktur. Bu, emvâl-i zâhire hakkında, İmam Ahmedden olan iki rivâyetten biridir. İmam Mâlik ise, zekât zimmete ta'alluk eder ve rehin edilmiş malın bir kısmı gibi olup, ondan başkasından zekât verilebilir buyurdu. Birincisi, malın kendisinden olmakla teşdîddir. İkincisinde ise, ayna taalluku bakımından tahfîf, kıyâmette hesabı sorulacak zimmetine bağlılığı bakımından teşdîddir. Bunun gibi, üçüncüsünde de, bir cüz'ü mürtehin olmak bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfi'înin, niyyeti, zekât vereceği malı ayırıp vermeden önce yapmak câiz olmaz kavli ile, İmam Ahmedin, niyyeti zekâtı verirken veya ayırırken yapmak müstehabdır, az zaman önce olursa, câizdir. Uzun zaman önce olursa câiz değildir. Abdest, namaz ve hac gibi. Ebû Hanîfeden bir rivâyette, edâ veya vâcib mikdarı ayırmak için niyyetin amele yakın olması şarttır. Birincisi teşdîddir. Üçüncüsü de böyledir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci'

oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Ameller, niyyetler iledir**» hadîs-i şerîfidir. Bununla, kula, bütün amellerinde niyyet vâcib kılındı. Büyük kısmı da olsa, bir parçasında niyyet etmek yetişmez. Ebû Hanîfeden rivâyet edilenin de vechi bununla bilinmiş olur. Az zaman önce yapılmasının câiz olması, bir şeye yakın olanın ondan sayılmasındandır. Bunların hepsinin izâhı şöyledir ki, niyyet ihlâsdır. O halde niyyet amelden ayrı olursa, ihlâs hâsıl olmaz. İhlâs hâsıl olmazsa, zekâtı kabûl olmaz.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, üzerine zekât farz olup, verebilenin, te'hir etmesi câiz değildir. Te'hir ederse, farzlığı boynunda olup, malın telef olması ile sâkıt olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, malın telef olması ile zekât sâkıt olup, ödemesi boynunda kalmaz kavli, ve Ahmedin, farz olmada veya boynunda kalmada, edâ imkânı şart değildir; sene dolduktan sonra mal telef olursa, edâ imkânı bulunsun veya bulunmasın, zekât, zimmetinde kalır, muhakkak vermesi gerekir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîf, üçüncüsü ise, birinciden daha hafîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, üç imamın, bir kimseye zekât farz olup, vermeden evvel ölse, terekesinden alınır kavli ile, Ebû Hanîfenin, ölümle sâkıt olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zimmetine terettüb eden zekâtını tam vermekle, ölünün, zimmetinden teberride acele etmektir. İkinci kavlin vechi, bunda fukaradan önce veresenin gelmesidir. Ama isterlerse verirler. Çünkü onlar ölüye bitişik ve mecbûrî vâris olmakla, izni mu'teber olanlardır. Fakîrler ise böyle değildir. Birincisini veresesi böyle olan verâ' sâhibi ölünün hâline yorumlamak doğru olur. İkincisini bunun tersi olana yorumlamak mümkin olur. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, niyyeti zekâttan kaçmak olan, malından birşey hediye edip veya satıp, sonra sene dolmadan önce satın alan gibi olup, günâhkâr ve âsî olsa da, zekât sâkıt olur kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bundan sonra, aynın zevâlinden önce, bozuk niyyetini değiştirmesine haml edilebilir. İkinci kavlin vechi, yapılan muâmelenin, Allahü teâlâyı kandırmak yoluna gitmeğe benzemesidir.

Biri de, üç imamın, nisâba mâlik olunca, bir yıl dolmadan önce zekât vermek câizdir kavli ile, Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, zekâtın takdîmi, önce verilmesi, namazın vaktinden önce kılınması gibidir. Tam bir senenin dolması ise, vaktin girmesi gibidir. Birinci kavlin vechi, hayırlı bir iş olmasıdır. Bir senelik müddet, mal sâhibine

kolaylık için tanınmıştır. O halde, bir sene dolmadan verilirse, bir mânî yoktur. Namazın vaktinden önce kılınması ise böyle değildir. Câiz değildir. Çünkü vakit, namazın sıhhat şartıdır. Nitekim bütün fıkıh kitablarında vardır. Erken kılınmasında fakîre bir fayda da yoktur. Zekât ise böyle değildir. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

HAYVAN ZEKÂTI

Hayvanlardan zekâtı vâcib olanlar, nisâb kâmil, tamam olmak, mülkünde müstakar olmak, sene tamam olmak, sâhibi hür ve müslimân olmak şartıyla, deve, sığır ve davardan olduğunda; devede ilk nisabın beş olup, zekâtı bir koyun, on devede iki koyun, onbeş devede üç koyun, yirmide dört koyun, yirmibeş tamam olunca, iki yaşına girmiş bir yavru dişi deve, otuzaltıya varınca, üç yaşına girmiş yavru dişi deve, kırkaltı olunca, dört yaşına girmiş dişi deve, altmışbirden yetmişbeşe kadar, beş yaşında, yetmişaltıdan doksana kadar için iki aded üç yaşındaki, doksanbirden yüzyirmiye kadar için, iki aded dört yaşında deve, yüzyirmiden fazla olan her beş deve için, ayrıca birer koyun, fakat yüzkırkbeş olunca, koyunlar yerine iki yaşında bir dişi deve, yüz elli deve için, üç aded dört yaşında deve, sonra her beş deve için, birer koyun da verilir, fakat, yüzyetmişbeşten yüzseksenbeşe kadar devesi olan, koyunlar yerine, bir adet iki yaşında dişi deve verir. Yüzseksenaltı deveden yüzdoksan beşe kadar deve için, üç aded dört yaşında deve ile bir aded üç yaşında deve verilir. Yüzdoksanaltıdan ikiyüze kadar, dört aded dört yaşında deve verilir. İkiyüzden çok devesi olan, her elli deve için, yüzelli ile ikiyüz arasındaki işlemi yeniden yapar olduğunda; deve ister arab, ister arab karışımı, ister erkek, ister dişi olsun, hepsinin zekâtının verileceğinde icmâ' ettiler. Sığırın nisâbının otuz olduğunda, otuzdan az sığıra zekât düşmediğinde ittifâk etmişlerdir. İbni Müseyyib buyurdu ki, otuza kadar her beş sığırda devedeki gibi bir koyun vermek vâcib olur. Aynı şekilde, otuz sığırda, bir aded, bir yaşını aşmış erkek veya dişi buzağı, kırk olunca, bir aded iki yaşını bitirmiş erkek veya dişi dana verileceğinde ittifâk etmişlerdir. Koyunun nisâbının kırk olduğunda, kırkdan yüzyirmiye kadar koyun için, bir koyun, yüzyirmibirden ikiyüze kadar iki, ikiyüzbirden dört yüze kadar üç, dörtyüz için dört koyun, sonra her yüz için bir koyun verildiğinde, keçi ve koyunun bunda aynı olduğunda icmâ' etmişlerdir. Ticâret için olan atların kıymeti nisab mikdarına ulaşırsa, kıymetinin kırkta biri verildiğinde; ticâret için olan katır ve eşeğin de kıymetleri nisâb mikdarını bulunca, zekâtlarının vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflı mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, yanında beş devesi olan,

birini zekât verirse, câizdir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Yirmibeş devesi olup da, sürüsünde, malında iki ve üç yaşına girmiş dişi deve yavrusu bulunmazsa, Imam Mâlik, deve verir buyurdu. Şâfiî ve Ahmed, bu ikisinden birini satın almakta muhayyerdir buyurdular. Ebû Hanîfe, iki yaşına girmiş bir dişi deve yavrusu veya kıymetini vermesi gerekir. Âlimler bu kavillerinde, tahfîfle teşdîd arasındadırlar. Lâkin, bildirilen haddin üzerinde duran, verilen hayvan veya kıymeti, Şerîatin sâhibinin bildirdiğinden çok olsa da, hadden tecâvüz eden veya gayrisini verenden evlâdır. Bunun misâlini âlimler, namazlardan sonra okunan tesbîhlerin belli mikdarına benzetmişlerdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, hayvanlarının toplamı bir nisaba ulaşan iki kişi hayvanlarını karıştırırlarsa, ikisinden birine zekât vâcib olmaz kavli ile, Şâfiînin, ikisinin de zekât vermesi lâzım olur. Hattâ kırk ile yüz arası koyun olursa, zekât vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu hususda diğer mes'elelerle kimse amel etmiyor. Bunun için onları bildirmekle konuyu uzatmıyalım. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

MAHSÛL ZEKÂTI [UŞUR]

Mahsûlde nisâbın beş vesk olduğunda, bir veskın altmış sa' [60x3,5= 210 kg] olduğunda; bunun, yağmur ve nehir, dere suyu ile beslenen büyüyen mahsûlden onda bir, hayvan gücü ile veya dolap [motör] ile veya satın alınan su ile sulanan mahsûlden yirmide bir olduğunda, meyve ve hubûbatta uşur için nisab olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfeye göre, uşurda nisab yoktur. Çok olsun, az olsun alınan mahsûlün uşru verilir. Pamukta zekât olmadığında ittifâk ettiler. Ebû Yûsuf, pamukta da uşur vâcibdir buyurdu. Meyve ve hubûbattan uşru verildikten sonra, yanında senelerce kalana artık birşey olmadığında ya'nî bir daha zekâtı verilmiyeceğinde ittifak ettiler. Hasan-ı Basrî ise, üzerinden bir yıl geçen herşeyin uşru vâcib olur buyurdu. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, toprakta yetişen her meyve ve ekinden, hubûbattan uşur, ya'nî onda bir verilir, yağmurla sulansın, ya da insanlar sulasın aynıdır, ancak odun, ot ve kalem yapılan kamış [şeker kamışı değil] hâricdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, buğday, arpa, pirinç, hurma, üzüm gibi saklanabilen ve gıda olan maddelerin uşru verilir kavli ve, Ahmedin, meyve ve mahsûlden dartılıp, saklananın uşru verilir, hattâ bâdemin uşru verilir, cevizin sâkıt olur kavlidir. Mâlik ve Şâfii ve Ahmed arasındaki ayrılıktaki fâide şöyledir ki, İmam Ahmede göre, susam, badem, fıs-

tık, keten tohumu, kimyon, anason, hardala da uşur düşer. İkisine göre ise düşmez. Ebû Hanîfeye göre olandakinde fâide, bütün sebzelerin uşru verilmesidir. Uç imama göre ise, sebzelere uşur vâcib olmaz. O halde birincisinde teşdîd vardır. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her mezheb için hadîsler vârid olduğundan, tevcîhe ihtiyâc kalmaz.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki rivâyetinden en meşhûr olanında Mâlikin ve iki kavlinden birinde Şâfiînin, zeytinin zekâtını, ya'nî uşrunu vermek vâcibdir kavli ile, en meşhûr rivâyetinde Ahmedin ve iki rivâyetinden birinde Mâlikin ve iki kavlinin ercah olanında Şâfiînin, vâcib değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zeytinyağına ihtiyacın çokluğudur. Zira o katıktır, ama gıdaya benzemektedir. Ikinci kavlin vechi, gıda [onsuz yaşanmıyan zarûrî yiyecek maddesi] olmamasıdır. Hurma ve kuru üzüm gibi, insanlar ona birinci dereceden muhtâc değillerdir. Bunu unutma!

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, balın uşru verilir kavli ile, Mâlikin ve yeni râcih kavlinde Şâfiînin, balda zekât yoktur kavlidir. Ebû Hanîfe ve Ahmed, ictihadlarından sonra ihtilâf edip, Ebû Hanîfe, haraçlı toprakta ise uşru vâcib olmaz buyurdu. Ahmed ise, mutlaka uşru verilir buyurdu. Imam Ahmede göre, balın nisabı, üçyüzaltmış Bağdad rıtlıdır. [Bir rıtl, takrîbi yarım kilo mercimek alan bir hacim ölçüsüdür, kabdır]. Ebû Hanîfeye göre, bal çok olsun, az olsun, uşru verilir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Ebû Hanîfenin, haraçlı topraktaki balın uşru verilmez kavli tahfîfdir. Ahmedin kavli ise, teşdîddir. Nisâb hakkındaki kavli de teşdîddir. Ebû Hanîfenin kavlinde ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, arı, yerden biten bitkileri, çiçekleri gözetir. O halde ekin veya meyveden çıkan tohumlar, daneler gibi sayılır. İkinci kavlin vechi, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetine tolerans, kolaylık olarak, bunu vâcib kılmadığı haberidir. O halde baldan uşur vermenin vâcib olması büyüklere mahsûsdur. Vâcib olmaması da küçüklere mahsûsdur. Aynı şekilde Ebû Hanîfenin az veya çok olsun, vâcibdir kavli, bazı hadîslerde baldan uşur verileceğinin mutlak olarak bildirilmesi sebebiyledir ve büyüklere mahsûsdur. Imam Ahmedin kavli küçüklere mahsûstur.

Biri de, Şâfiînin, her cins nisâb mikdarı olunca uşur vâcib olur, bir cins, diğer cinse ilâve edilmez kavli ile, Mâlikin, nîsabı tamamlamakta arpa buğdaya ilâve edilir, mercimek gibi olanlar da birbirine ilâve edilir kavlidir. Imam Ahmedden bu husûstaki rivâyetler muhtelifdir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsta sahîh bir nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, cinslerin hepsi gıdadır, hepsi bir şey gibidir.

Biri de, üç imamın, doğruluğu sahibince anlaşılırsa, kendisine ve fakîre kolaylık ve zimmetinde olandan kurtulmak niyyetiyle, meyvenin uşrunun tahmînle verilmesi meşrû'dur kavli ile, Ebû Hanîfenin, tahmîn sahîh değildir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi zâhirdir. Ikinci kavlin vechi, tahmîn bazan yanlış çıkar. O halde, bunda, tahmîn eden, fakîr ve mal sâhibi için kurtuluş yoktur. Birincisini, çoğunlukla yanılmıyan işinin erbâbı bir tahmîn ediciye, ikinciyi yanlış tahmîn ediciye yorumlamak doğrudur. Nitekim birincisi verâ sâhiblerinin hâline, ikincisini avâmın hâline haml etmek doğrudur. Belki, bugün insanlar, Mısırda görüldüğü gibi, hurma ve üzümün zekâtını hiç vermiyorlar.

Biri de, Mâlikin, Ahmedin ve mezhebinde râcih olan kavle göre Şâfiînin, haraclı toprakta, haraçla beraber uşur da vâcibdir; çünkü harac ayrından alınmakta, uşur ise, mahsûlündendir kavli ile, Ebû Hanîfenin, haraclı topraktan uşur alınmaz ve bir kimse hem harâc, hem de uşur vermez, ama ekin birinden, toprak bir başkasından olursa, Şâfiîye, Mâlike, Ahmede, Ebû Yûsuf ve Muhammede göre mahsûl, ya'nî ekin sâhibinin uşur vermesi gerekir. Ebû Hanîfe ise, uşru toprak sâhibi verir buyurdu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Ekin sâhibinin üzerine uşrun vâcib olmasının vechi, ekinin birinden, toprağın birinden olması hâlindedir. Bu ise, iklsi arasında mutavassıt olmasındandır. Çünkü toprak sâhibi de, ekin sâhibi gibi topraktan istifâde etmiş olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, üç imamın, toprak, tarla sâhibi, tarlasını kirâya verirse, mahsûlün uşrunu, tarlayı eken verir kavli ile, Ebû Hanîfenin, toprak, ya'nî tarla sâhibi verir kavlidir. Her iki kavilde de, bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Tevcîhleri bir önceki mes'elede geçen gibidir.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, bir müslimanın harâclı olmıyan toprağı olsa ve onu bir zimmiye satsa, o tarladan aldığı mahsûlden harâc ve uşur vermesi gerekmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, harac vermesi vâcib olur kavli, ve Ebû Yûsufun, iki uşur vermesi vâcib olur kavli, ve Muhammedin, bir uşur vâcib olur kavli, ve Mâlikin, zimmîye satması sahîh olmaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi harâcın vâcib olması ile teşdîddir. Üçüncüsü, iki uşur vermekle teşdîd, dördüncüsünde ise tahfîf vardır. Beşincisi ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu...

ALTIN VE GÜMÜŞ ZEKÂTI

Inci ve zümrüd gibi mücevherâttan, sadece altın ve gümüşe zekât düşer. Diğerlerine ve diğer fukahaya göre misk ve anber gibi şeylere zekât düşmez. Hasan-ı Basrî ve Ömer bin Abdülazîzden bildirildiğine göre,

anbere beşde bir düşer. Ebû Yûsuf ise, inci, elmas, yakut ve benzerleri ve anbere beşde bir düşer, çünkü bunlar, defineye benzer ma'denlerdir. Anberîye göre, denizden çıkarılanların [kıymetli taşların, eşyanın] hepsine zekât düşer. Altın nisâbının yirmi miskal [96 gram], gümüş nisâbının ikiyüzdirhem olduğunda, bunların, madrub [basılmış para], parça, sikkesiz olmalarının aynı olduğunda, bu mikdara ulaşıp, üzerinden bir yıl geçerse, bunlara uşrun dörtte biri, ya'nî kırkda bir zekât düştüğünde icmâ' etmişlerdir. Hasandan bildirildiğine göre, kırk miskale ulaşıncıya kadar altının zekâtı gerekmez. Altın ve gümüş kabları kullanmanın, ya'nî yiyecek, içecek ve benzeri şekilde [süs olarak değil] kullanmanın haram olduğunda ve bunların zekât için nisaba katıldıklarında icmâ' etmişlerdir. İcma' mes'elelerinden bulduğum bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, nisâbı aşan da, zekâtı verilmek için hesaba katılır kavli ile, Ebû Hanîfenin, gümüş ikiyüz dirhemden çok olursa, ikiyüz kırka varmayınca, altın yirmi miskalden çok olup dört dinâra varmayınca, bu fazlalıkların zekâtı gerekmez. Varınca, kırk dirhem için bir dirhem, dört dinâr için iki kırât verir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır ve zekâtın, fakîre değil, zengine farz olmasıdır. Yoksa insan yirmi miskal altın, yahud ikiyüz dirhem gümüşle zengin olmasaydı, zekât, üzerine farz olmazdı. Bu kavlin sâhibi, fukara için ihtiyatlı olanı aldı. Belli bir sayıya kadar olanı hâric tutmayıp, fazla olanın hepsi için zekâtı vâcib kıldı. Ebû Hanîfenin kavli, gümüş için kırk [altın için dört dinâr] dirhem olunciya kadar, fazlalığın zekâtı verilmez husûsunda tahfîfdir. Hasan-ı Basrî de, altının nisâbı hakkında böyle buyurdu. Şunu da bildirelim ki, nisâba mâlik olan avam olsun, keşif sâhibi olsun, aralarında, zekât verme bakımından fark yoktur. Ama bazı sôfiler, aksini söyleyip, mülkünü keşf ve yakîn ile, Allahü teâlâ ile görmiyenin zekât vermesi vâcib olmaz sözleri doğru değildir. Doğrusu zekât, peygamberlere de vâcibdir. Nerde kaldı ki, diğerlerine olmasın. Çünkü her insanda, yer yüzünde halife kılınmış olmak bakımından, sâhiblik iddia eden bir cüz vardır. Böyle olmasaydı, onun için, köle âzâd etmek, satmak, satın almak ve benzerleri doğru olmazdı. Anlayınız. Çünkü bu işler, mülk sâhibi olmadıkça, kul için imkânsızdır. O halde şerîatin zâhirine uymıyan sözlerden, aldatmacalardan kaçın!

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, nisabı tamamlamakta altın, gümüşe ilâve edilir kavli ile, edilmez diyenin kavlidir. Birincisi, mezkûr ilâvenin yapılmasıyla zekâtın farz olması bakımından teşdîd, ikincisi ise bu konuda tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cinsleri ayrı olsa da, bütün mallar, paralar birdir. İkinci kavlin vechi, vârid olan had üzerinde durmaktır. Zira altın ve gümüşün zekâtı, ancak her biri nisab mikdarında

bulunduğu zamandır. Sonra, ilâve edilir diyenler, altın gümüşe ilâve edilip, diğeri ile mi nisâb tamamlanır, yoksa kıymeti üzerinden mi hesab edilip eklenir hususunda ihtilâf ettiler: Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmed, kıymeti ilâve edilir buyurdu. Meselâ bir kimsenin yüz dirhem gümüşü ve beş dînarı bulunsa, bu beş dinar, yüz dirhem gümüş kıymetinde olsa, zekât vermesi gerekir. Mâlik ise, nisâb, *ancak cinsi ile tamamlanır*, cinsinden başkasıyla nisab tamam olsa da, zekât vermesi farz olmaz buyurdu. Bu kavlin tevcîhi zâhirdir. Öncekilerden anlaşılır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, mele-i bâzilde, birçok kimsenin yanında verdiği borca zekât düşmez, ancak alacağını aldıktan sonra zekâtını verir kavli ile, *Şâfiînin yeni kavlinde*, alacağını kabz etmese de, her senenin zekâtını vermesi lâzım olur kavli, ve Mâlikin, zekâtını vermez, yıllarca onda kalsa da, eline geçince bir senenin zekâtını verir, ister borç, ister mebî, ya'nî sattığı malın bedeli olsun kavlidir. Âlimlerden bir cemâat, deynde zekât yoktur. Eline geçince zekâtını verir ve sene onunla başlar. Hazreti Âişe, İbni Ömer, İkrime, eski kavlinde Şâfiî ve Ebû Yûsüf (radıyallahü anhüm) bunlardandır. *Birincisi, üçüncüsü ve onlara uygun olanlar* tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, deyn, ya'nî alacak, kaybolmuş mal, para gibidir. Sâhibi, kesin olarak, kendisine verilip verilmiyeceğini bilmez. Kendisi ile onun arasına engel girmiştir. Borçlu borcunu, kalabalık içerisinde ikrâr etmiş olsa da, böyledir. Sanki hırsız gelmiş ve bütün malını almış gibidir. Yakînlerinde zaîflik olan küçüklere mahsûsdur. Şâfiînin kavlî ise, îman ve yakîni kuvvetli olanlara mahsûstur. Onlar Hak teâlâdan, onunla kesilmemeği, belki kat kat mükâfâtı ümîd ederler. Bunun gibi, Mâlikin kavli de, küçükler içindir. Eline geçince, bir senelik zekâtını vermesine gelince; Eline geçmeden önce, alış veriş olarak tasarruf sâhibi olmadığından, eline geçmesi ve tasarrufu hakikî olmadığındandır. Sanki onun yanında yok gibi idi. Ele geçtikten sonra, geçmiş yılların hepsinin zekâtını verir diyen, hazreti Âişe ve diğerlerinin mülâhazası budur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezher olanında Ahmedin, zekâtını satın almak mekrûhdur, satın alırsa sahîhdir kavli ile, Mâlikin ve Ahmedin eshâbının, satışı bâtıldır kavlidir. Birincisi sadakanın *satın alınışında ve satın alınmasının sahîh oluşunda tahfîfdir. İkincisi, bu ikisinde* teşdîddir. Birinci kavildeki kerahatın vechi, kendi mülkünden *onu fakîr, miskin ve diğer zekât alabilecek kimselere verdikten sonra*, zekâtta, şeklen de olsa, rücû'dan kaçmaktır. Bu ise küçüklerin hâline mahsûstur. Nitekim satın alınamaz demek de büyüklerin hâline mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir kimsenin, zekât alabilen bir kimseden, vereceği zekât kadar alacağı olsa, vereceği zekâtı borcuna sayması câiz olmaz.

Alacağı kadar zekâtı ona verir, sonra borclu aldığı bu mal, para ile ona olan borcunu verir kavli ile, Mâlikin, takas etmeleri, ya'nî ödeşmiş olmaları câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi inkâr etmesinden ve hâkime da'va etmesinden, borçlusunun borcunu vermediğine yemîn etmesinden korkan küçüklere mahsûsdur. Ikincisi ise, bu husûslardan korkmıyan büyüklere mahsûsdur. Bu, Imam Mâlik kavline göre, hiç konuşmadan birşey verip, almağa, ya'nî satış yapmanın câiz olmasına benzer. Ilerîde gelecektir. Bu büyüklere mahsûsdur. Şâfiînin kavline göre ise, alış veriş, ancak sözle, sattım aldım demekle sahîh olur. Bu da küçüklere mahsûsdur. Şimdi alış - veriş yapan ve sonra inkâr ve yemîn eden insanlar çoktur. Nitekim Allahü teâlâ, Bakara sûresi iki yüz seksen ikinci âyetinde: **«Alış - veriş yaptığınız vakit şâhid tutun»** buyuruyor. O halde söz ile söyleme olmazsa, bize göre alış verişteki şehâdet sahîh olmaz. Anlayınız.

Biri de, iki kavlinin esah olanında Şâfiînin ve Ahmedin, kullanılan, takılan altın ve gümüş ziynet eşyâlarının zekâtını vermek gerekmez kavli ile, Şâfiînin diğer kavlinde, zekâtı vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetinde Mâlikin, bir kimsenin, kadınlara kiraya vermek için hazırlanmış bir zînet eşyası varsa, buna zekât düşmez kavli ile, Mâlikin eshâbından bazısının, zekât düşer kavlidir. Şâfiî imamlarından Zührî de böyle buyurdu. Çünkü ona göre, zînet eşyasını kiralamak câiz değildir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin tevcihleri de zâhirdir.

Biri de, imamların, saçakları altın ve gümüş ile yaldızlamak câiz değildir, kavli ile, Ebû Hanîfenin bazı eshâbının, câizdir kavlidir. Şâfiî, Muhammed bin Hasanın evine gidince, saçaklarını tamamen altın yaldızlı buldu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, malın zâyi' olmasıdır. Ancak yapan, ictihâd ile yapmıştır. Muhammed bin Hasanınki de böyle düşünülebilir. Ikinci kavlin vechi, ücreti arttırmaktır. Bilhassa dul, yetim ve körlere âid olursa. Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

TİCÂRET MALI ZEKÂTI

Ticâret malında zekâtın vâcib olduğunda icmâ' etmişlerdir. Dâvuddan bildirilen de, kendisi için sakladığı malda zekât vâcib olur diye geldi. Ticâret malında zekâtın mikdarının kırk'da bir olduğunda da icmâ' etmişlerdir. Icmâ' mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettikleri mes'elelere gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, ticâret için köle satın alınca, fıtrası ve bir yıl dolunca da ticâret zekâtı, vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, fıtır zekâtı sâkıt olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, köle hakkında zekât, iki ayrı bakımdan vâcib olmuştur. İkisinin birlikte bulunması vâcibliğe bir mânı' teşkil etmez. İkinci kavlin vechi, köle, ticâret malı cümlesinden sayılmıştır. O halde kölenin sâhibi üzerine iki zekât birlikte bulunmaz, lâkin sâhibi, nâfile olarak verirse, bir mâni' yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, ticâret malı, artar, revâc bulur ve değer kazanması beklenirse, her yıl mütekavvim olur ve zekâtı kıymeti üzerinden verilir kavli ile, Mâlikin, her sene sonu kıymetlendirilmez ve zekâtı verilmez. Senelerce kalsa da. Hattâ onu altın ve gümüşe karşılık satsa, yalnız bir senenin zekâtını verir. Ancak satın aldığı veya sattığı seneyi bilir ve seneden bir ayı kendisi için hesab edip, o ayda yanında olan malı, kıymet eder ve zekâtını, yanında varsa, altın veya gümüş olarak verir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi, nasıl verileceğine dâir nassın vârid olmaması bakımından zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve bir kavlinde Şâfiînin, ticâret için, nisabdan az mal satın alırsa, nisab, senenin iki tarafı için muteber olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bütün senede nisâbın kemâli, tam olması muteberdir kavlidir. Birincisinde, sene içinde nisâbın noksanlığı bakımından, zekâtın vâcib olmamasıyla tahfîf, zekâtı vermemek bakımından, müstehak olanlar için teşdîd vardır. İkincisi de, bütün bir sene içinde nisâb tamam olmayınca, zekât verilmemekle, müstehak olanlara teşdîddir. Sene içerisinde, nisâbdan düşmekle, zekât vermesi vâcib olmaz yönünden de mal sâhibine tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, muteber olan, iki In'ikad vaktidir. Vâciblikte ise hüküm, bu ikisini geçmez. İkinci kavlin vechi, mutlak tasarruf kaidesine, emrin kuvvetli olmayışına, insanlara kolaylık olarak kazancın devamına mebnîdir. Bu husûsta ikisinden birinin tayininde nas yoktur.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, ticâret malının zekâtı, kıymetine taalluk eder kavli ile, iki kavlin birinde Şâfiînin, mala taalluk eder, şirkete taalluk eder, bir kavilde rehne taalluk eder, bir kavilde zimmete taalluk eder. Her kavlin vechi zâhirdir.

MA'DEN ZEKÂTI

Ma'den zekâtında, senenin şart olmadığında ittifak etmişlerdir. Ancak Şâfiî, bir sene tamam olunca verilir buyurdu. Defînede, bir yılın tam olması muteberdir kavlinde icmâ' vardır. Ma'dende nisabın mu'teber oldu-

ğunda ittifak vardır. Ancak Ebû Hanîfe, nisâb mu'teber değildir, azına ve çoğuna beşde bir düşer buyurdu. Define, hazinede nisabın mu'teber olmadığında ittifâk vardır. Ancak Şâfiîye göre, bunda zekâtın vâcib olması için nisab mikdarı olması şarttır. İcma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik ve Şâfiînin, meşhûr rivâyetlerinde, ma'dende vâcib olan zekât mikdarı kırkta birdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, beşde birdir kavlidir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, ma'den zekâtı, altın ve gümüşe mahsûstur, bu ikisinden başka mücevherat çıkarsa, birşey vermek icâb etmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, ma'den hakkı, ateşin te'sir ettiği topraktan çıkan herşeye ta'alluk eder. Demir, bakır gibi. Fîrûz ve benzerleri böyle değildir kavli ile, Ahmedin, ateşin te'sir ettiği ve etmediği her şey ma'dendir, sürme taşı gibi kavlidir. Birincisi tahfiftir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi altın ve gümüş cevherinin parlaklığı, saflığı ve onlara revâcın çokluğudur. Sanki bu ikisi, darb olunmuş nakidlerdir. İkinci kavlin vechi, ateşin te'sir ettiği, erittiği her şeye ma'den denmesidir. Üçüncü kavlin vechi, mutlak fâidelenmedir. Her kavil için tevcîh vardır.

Bunun harcanması devlet reisinin re'yine bağlıdır. O, ma'den sâhiblerine, Beyt-ül mal için dilediği mikdar ve oranda zekât koyabilir. Zirâ ma'den sâhiblerinin mal ve parası çoğalıp, saltanat isteme ve bunun için devletten ayrı olarak asker beslemeleri ve bu yüzden memlekette karışıklık çıkması korkusu vardır. Velhamdü lillahi Rabbil - âlemîn. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

FITR ZEKÂTI

Fıtr zekâtı, dört imamın ittifâkı ile vâcibdir. Asem ve İsmâil bin Aliyye, müstehabdır dediler. Fıtır zekâtı, ya'nî Ramazan bayramı sabahı fıtra vermesi vâcib olanın, küçük çocukları ve müsliman köleleri için de vermesi lâzım olduğunda, küçük ve büyük her nisâb sâhibinin vermesinin lâzım geldiğinde ittifâk etmişlerdir. Hazreti Alî (radıyallahü anh), namaz kılabilen ve oruc tutabilen herkese vâcibdir buyurdu. Saîd bin Müseyyib, sâdece oruc tutup, namaz kılana vâcibdir buyurdu. Fıtranın, bayramdan iki gün önce verilmesinin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İmamların fıtra zekâtının vâcibliğinde ittifak etmeleri, oruc tutanı, Allahü teâlânın samed ismi şerîfinin gereği olan sıfatla ahlâklanmasını ta'zîm için, orucunda vâkı' olan, hanımına yaklaşma ve benzeri kusurlardan temizleyici olmasıdır. Asem ve diğerlerinin, müstehab demeleri, peygamberler (aley-

himüssalâtü vesselâm) hâric, küçük ve büyük herkesin, ibâdetlerinin kusûrdan sâlim olmamasıdır. Bunun için müstehab oldu. O halde, vücûb illetini, müstehab ta'lîli ile illetlendirmek doğru olur ve ibâdetlerinde aksaklık, kusur olan hakkında vâcib ve peygamberler ve makamda onların vârisleri için müstehab olur. Büyük ve küçüğe vâcibdir diyenin vechi, Şeriatin sâhibinin, bunu açıkça bildirmesindendir. Hazreti Alî ve İbni Müseyyibin kavlinin vechi, namaz ve oruca kıyâs etmeleridir. Bu da, temyiz ve açlığa dayanabilmektir. Bayramdan sadece iki gün önce verilebilir, cevâzının vechi, bayrama yakınlığındandır. Bir şeye yakın olan, onun hükmünü alır. O halde bayram günü, vakit için namazın vakitlerindeki temkîn ve ihtiyat gibi oldu.

Vâcib olduktan sonra, te'hir ile, bayramda vermemekle sâkıt olmayıp, ödenmesi gereken borc olduğunda ittifâk etmişlerdir. Dört imam arasında icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlikin, Şâfiînin ve cümhûrun, fıtr zekâtı, ya'nî fıtra vermek, farz bir vâcibdir. Zirâ farz vâcibdir. Aksi de böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, fıtra vâcibdir, farz değildir kavlidir. Çünkü ona göre farz, vâcibden kuvvetlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, emr edildiği mertebe, Kur'ânın, yapılmasını vâcib buyurduğu mertebede olduğundan, Sünnet-i Muhammediyyenin ta'zîmi, Kur'ân-ı kerîmin tazîmi gibidir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, Kur'ân-ı kerîmde emrettiği ile, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrettiğinin farklı oluşudur. Ebû Hanîfenin, bu istılahı ne güzeldir. Zirâ Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisi bile, bununla, Hak teâlânın makamını; kulunun mertebesinden üstün tutması bakımından, onu medh eder, her ne kadar, hevâ-yi nefsinden söylemese de! Bu peygamberlere, düâ makamında, lügatta rahmet ma'nâsında olmakla beraber, şanlarını yüceltmek için, salât okumağa, ya'nî sallallahü aleyhi ve sellem demeğe benzer.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, bir köle ortak iki kişinin malı olursa, ikisinin fıtra vermesi lâzım olur kavli, ve Ahmedin bir rivâyetinde, ortaklardan her biri, hissesinden tam bir sa' verir kavli, ve Ebû Hanîfenin, ortakların ikisine de lâzım olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ahmedin iki kavlinin biri teşdîddir. Üçüncüsü ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyattan bir nev'i olmaktır. İkinci kavlin vechi, tam ihtiyâtı olmaktır. Üçüncü kavlin vechi, ma'nâ, müştereki ihtivâ etse de, hadîsde kölenin, sâdece mülkü olan bir kişiye rücû'udur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, efendinin, kâfir kölesinin fıtrasını vermesi lâzımdır kavli ile, üç imamın, kâfir köle için vâcib değil, müsliman köle için vâcibdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, bazı hadîslerde sadece köle kelimesinin geçmesidir. Kâfiri de içine alır. İkinci

kavlin vechi, zekât temizleyicidir. Kâfir ise, temizleme ehli, vâsıtası değildir. Şerîatin sâhibi, hadîslerde bunu açıkça bildirmekle beraber, eshâb bu mutlak sözü, mukayyede, şartlı olmaya haml etmişlerdir. Şerîatin sâhibine karşı edeb bakımından bu daha ihtiyâtlıdır. Birincisi ise, zimmetin beraeti bakımından daha ihtiyatlıdır. Âriflerden kemâl sâhibleri de bunun üzerindedirler. Şâri'e karşı, teşrîden kaçarak, yerine göre mutlak, yerine göre mukayyed muamelesi yaparlar.

Biri de, üç imamın, erkeğe hanımının nafakası vâcib olduğu gibi, fıtrası da vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, zevcenin fıtrası zevce vâcib değildir kavlidir. Birincisi zevce teşdîddir. İkincisi zevce tahfîf, zevceye teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zevceye lütfün çokluğundan olup, zâhir ve bâtın kirlerinden temizlemede, mal, para vermeği, hanımına yüklemek, iyi ahlâkla bağdaşmaz. İkinci kavlin vechi, Ramazanda gözünü ona cima'dan yummak, yahud ona bakmakla nefsini doyurmak üzerine yardım olarak, ona mükâfâten zevcin vermesi evlâ ise de, dindeki fayda ve sevâbı, kendine olduğundan, muhatabı kadındır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kısmı hür, bir kısmı köle olan adamın, fıtrası kendisine vâcib olmadığı gibi, yarım fıtrası da sâhibine vâcib olmaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, yarısı hür olmakla, yarım fıtra vermek, kendisine vâcib olur kavli, ve Mâlikin iki rivâyetinden birinde, efendisine yarım vâcib olur, kendine bir şey vâcib olmaz kavli, ve Ebû Sevrin, her ikisine de, birer sa' vermek vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfifdir. İkincisinde teşdîd vardır. Bu da Mâlikin zikr olunan kavlinin ma'nâsıdır. Üçüncüsü ise teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi zâhirdir. Çünkü efendi, ona tamamen sâhib değildir. Zekâtın esası da, insanın bir kısmına değil, bütününe hitâb etmesidir. İkinci kavlin vechi, adâleti gözetmektir. Bu da, efendinin, köleden sâhib olduğu mikdarın zekâtını vermekle sorumlu olmasıdır. Kölenin ise, kendisi için vereceği malı yoktur. Üçüncü kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, fıtranın vâcib olmasında, verecek olanın nisâba mâlik olması şart değildir. Belki, gıdasından, yiyeceğinden fazla malı olanın vermesi vâcibdir. Gerekli gıda, bayram günü ve gecesi için fıtra mikdarı yiyeceği bulunmasıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, fıtra, ancak evinden, kölesinden, atından ve silâhından başka, tam nisâba mâlik olana vâcibdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, fıtra zekâtı mikdarının, altın ve gümüşten kırkta birin hilafına, verilmesinin kolay olmasıdır. Zira kırkta biri vermede insanlar bahillik gösterebilirler. İkinci kavlin vechi, fıtrayı, nakd ve diğerlerinden benzeri olan zekâtlardan sayıp, nisâb mik-

darı şartı söylenmesidir. Ama nisâba mâlik olmıyanın vermesinde bir beis yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Şevvâl ayının birinci günü sabah vakti olunca, fıtrayı vermek vâcib olur kavli ile, Ahmedin, bayram gecesi güneşin batmasıyla vâcib olur kavli, ve Mâlik ve Şâfiînin, râcih kavillerine göre, bayram gecesi güneşin batmasıyla vâcib olur kavilleridir. İki kavlin vechi zâhirdir.

Biri de, bayram gününden sonraya bırakmanın câiz olmadığındaki ittifakları ile, İbni Sîrîn ve Neha'înin, bayramdan sonraya bırakmak câizdir kavlidir. İmam Ahmed, umarım ki bunda beis yoktur buyurdu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bayram gününü, beş namazın vaktine kıyâstır. İkinci kavlin vechi, böyle diyene göre, bayram gününe tahsîsin vâcib olduğunu gösteren bir nas yoktur. «Onları bugün dolaşmağa muhtac etmeyin» emri, ona göre, müstehaba haml edilir.

Biri de, üç imamın, beş şeyden verilir: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve yoğurttan yapılan ve gıda olarak kullanılan keşdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, keşden asla câiz değildir, kıymetini vermek câizdir kavlidir. Şâfiî, uşur verilebilen, pirinç, darı ve benzeri şeylerden, fıtır zekâtı [sadaka-ı fıtır] verilebilir buyurdu. Birinci ve üçüncüsünde tahfîf vardır, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu .

Biri de; Mâlik ve Şâfiînin, un ve sevîk [kavut] den câiz değildir, kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu ikisinden aslen câizdir kavlidir. Şâfiî imamlarından Enmâtî de böyle buyurdu. Ebû Hanîfe, fıtra olarak, değerini vermek câizdir buyurdu. Birincisi verene ve fakîre teşdîddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü tahfifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsta vârid olanla yetinmedir. İkinci kavlin vechi, un ve sevik, fakîre, hubûbattan daha kolaydır. Bu da, bayram gününün, sevinç günü olmasıdır. Zenginler ise, bayram günlerinde, hizmetçilerinin hazırladıklarından, her hangi bir hazırlığa ihtiyâcları olmadığından sevinç ve sürûr içindedirler. Onları sürûrdan men edecek bir zorlukları yoktur. Fakîrler ise, öyle değildir. Çünkü onlar hubûbatı alınca, onu öğütmek, elemek, ununu ayırmak, hamur yapmak, pişirip ekmek yapmak, bayram günü onlara sıkıntı verir. Birincisi der ki, Şerîatin sâhibi bunu bilip, zenginle fakîr arasında, zahmeti taksîm edip, adâleti gözetmek için, zahmetin yarısı fakire, yarısı zenginde oldu. Lâkin, zenginler, fakîrlere hazır yemek, ekmek verip, onları zahmetten kurtarırsa, sevinmeleri daha çok olur. Ama kıymetini vermek câizdir diyenin vechi, fakîrler bu parayla, isterlerse hubûbat, isterlerse çarşıdan yemek için hazır yiyecek alırlar. Bu bakımdan bu, zengin ve fakîrlere hafîf olur. Çünkü o gün, yemek, içmek ve hanımı

ile oynamak ve Allahü teâlâyı zikr etmek günüdür. Yiyecek; insanların bedenlerine, Allahü teâlânın zikri de, rûhlarına kolaylık verir. Böylece bu ikisi ile, rûhlar ve bedenler tam sürûra kavuşurlar. Biz bir cum'a gecesi bunu tattık. Hem yedik, hem zikr ettik. Eşsiz bir sürûr hasıl oldu. Şübhe eden tecribe etsin. Lâkin kalbini, leke ve kirlerden temizledikten sonra. Bu, bu zamanda, hubûbat, un ve benzerlerinin verilmesinde bize zâhir olan hikmettir.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Bayram günü, zenginlerden istenen, fakîr ve miskinlere iyilik ve ikrâmı arttırmalarıdır. Bunun için şerîatin sâhibi, babaya, fakîrlere yardım ve kolaylık için, oruç tutamıyan çocuğu için sadaka-ı fıtır vermesini vâcib kıldı. Yoksa, burada oruc gökle yer arasında asılı durur. Çocuğun fıtrası verilince ilerilere gider, huzûr-i ilâhiye yükselir.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, fıtır zekâtında hurma buğdaydan efdaldir kavli ile, Şâfiînin, buğday efdaldir kavli, ve Ebû Hanîfenin, efdali kıymeti fazla olandır kavlidir. Birincisi tahfîfdir. Yanında hurma çok olup, buğdaydan daha kolay verebilenin hâline yorumlanır. İkincisi ise, yanında buğday çok olup, hurmadan daha kolay verebilene haml edilir. Üçüncü kavlin vechi, kıymet bakımından çok olanı esas almaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, yukarıda bildirilen beş cinsten birinden, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) sa'yı ile bir sa' vermek vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, buğdaydan yarım sa' vermek câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîf gibidir. Her birinin vechi, Şerîatin sâhibinden ve Eshâbından bildirilene ittibâ'dır. Çünkü hazreti Muâviye ve bir cemâat (radıyallahü anhüm), buğdaydan yarım sa'ı, arpadan iki sa'e eşit tutmuşlardır. Eğer onlar, bu husûsta Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) birşey görmeselerdi, böyle buyurmazlardı. Çünkü onlar, dinde rey sâhibi olmakta, insanların en uzağı idiler. Bir kimse, hazreti Muâviye, ictihâd sâhibi idi dese, bunun ictihadla yapıldığını söylemiş olmak ihtimâli de hesaba katılabilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Şâfiînin ve eshâbının cumhûrunun, fıtra zekâtı da, zekât gibi, sekiz sınıfa verilir kavli ile, İstaharînin, fakîr ve miskinlerden üçüne verilmesi câizdir, zekâtı veren malı veren olmak şartıyla. Zirâ imama, ya'nî devlet reisine verirse, elinde çok bulunduğu için, onu sınıflara dağıtması lâzım olur ve zor olmaz kavli ile, Mâlikin, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, sadece bir fakîre vermek câizdir kavlidir. Bir cemâatin, ya'nî birden çok kişilerin fıtralarını bir fakîre vermeleri câizdir dediler. İbni Münzir ve ebû Ishâk-ı Şîrâzî bunu ihtiyâr etmişlerdir. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise tahfîfdir. Sonrası da böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihlerinin ma'nâsı zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, fıtra zekâtı, Ramazandan önce verilebilir kavli ile, Şâfiînin, Ramazanın ilk günlerine kadar takdîm edilebilir, daha çok edilemez kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, vâcib olan vaktinden öne alınamaz kavlidir. Birincisi tahfîfdir. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, önce veren, fakîrlere iyilikte acele etmiş olur, bunun için bir mânî yoktur. Şerîatin sâhibi, bitiş vaktini bildirmekten sükût ettiği gibi, vücûb vaktini ta'yin etmekten de sükût etmiştir. O halde bayram gününden, Ramazanın ilk günlerinden ve Ramazandan önce vermek câiz olur. Ikinci kavlin vechi, ihtiyatı almaktır. Bayram günü, zekât vermede, cema'atle kılınmadığı zamanki beş vakit namazın vakitleri gibi olur. Vel - hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

SADAKA [ZEKÂT] BAHSİ

Dört imam, mescid binâsı ve ölünün tekfîni için zekât câizdir sözünde ittifâk ettiler. Farz olan sadakanın [zekâtın], Hâşim ve Abdulmuttalib oğullarına verilmesinin haram olduğunda ihtilaf ettiler. Onlar beş batındır: Hazreti Alînin, hazreti Abbâsın, hazreti Ca'ferin, Ukaylın ve Hars bin Abdülmuttalibin evlâdıdır. Gârimlerin, medyûnlar [borçlular], Ibn-i Sebîlin, müsâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Icmâ' ve ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, Tevbe sûresi altmışıncı: «Sadakalar [zekâtlar], Allah tarafından bir farz olarak ancak şunlar içindir: Fakîrler, miskinler, zekât toplayıcıları, kalbleri müslimanlığa ısındırılmak istenenler, mükâteb köleler, borçlular, Allah yolundaki gâzîler ve yolda kalmışlar» âyetinde bildirilen sekiz sınıftan birine, sadaka, ya'nî zekât vermek câizdir kavli ile, Şâfiînin, devlet reisi dağıtırsa sekiz sınıfın hepsine vermek lâzımdır. Burada bu işi âmil, vâli yapar. Yoksa yediye taksîm edilir. Bazı sınıflar bulunmazsa, mevcûd sınıflara taksîm edilir. Bunun gibi, istihkak sâhibleri bulunduğu şehre inhisâr eder ve mal onlara yeterli ise, mal sâhibi hepsine vermelidir. Böyle değilse, üç sınıfa verir. Bir şehirde, bu sınıf ihtiyâc sâhibleri bulunmazsa, başka şehre nakl vâcib olur, yâhud bazısı kalanlara verilir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âyette bildirilenlerden murad cinstir. Ikinci kavlin vechi, murad isti'abdır, hepsini içine almaktır. Bu ise daha ihtiyatlıdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Müellefe-i kulûb, ya'nî kalbleri müslimanlığa ısındırılmak istenenler hükmü mensûhdur. Bu imam Ahmedden olan iki rivâyetin de biridir. Mâlikî mezhebinde meşhûr olan, müslimanların onlara ihtiyacı kalmadığından, müellefe hissesi kalmamıştır. Diğer bir rivâyette, bir yerde onlara ihtiyâc duyulursa, illetin mevcûd olmasıyla, devlet reisi,

halîfe buna başlıyabilir diye geldi kavli, ve Şâfiînin, kavillerinin en zâhir olanında, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra, onların hisseleri verildi, hisseleri mensûh değildir kavlidir. Bu, İmam Ahmeddən de bir başka rivâyettir. Birinci ve ikincide teşdîd, ve müellefe üzerine tazyik vardır. Şâfiînin kavli ise, onlara tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ona uygun olan kavillerin vechi, Resûlullahdan sonra, ihtiyârı ile, müsliman olanlara, bir zorlama olmadığına, telîf için bir şey vermeğe ihtiyâc bulunmadığına hamî edilir. İkinci kavlin vechi, müellefe-i kulûbun mutlak olup, Resûlullahın asrındakilere bağlı olmamasıdır. O halde, her asırda kalbleri ısındırmak için, müsliman olabileceklere verilebilir. Çünkü kalben zaîfdir ve böyleleri, her halde nâkıstır. Kalbi İslâm içinde doğanın kalbi gibi kolay kolay olamaz. Zamanımızda bir yahudî müsliman oldu. İhsân ve iyilik yönünden müslimanlar ona iltifât etmediler. Bana, müsliman olduğuma pişman oldum. Benim âilem vardır. Yahudiler bana eziyyet ettiler. Müslimanlar da tarafıma bakmıyorlar. Bunun üzerine eğer ben, onun hâlini, beytulmala bakan şahıslardan birine söylemeseydim, ve ona yiyecek tahsîs edilmeseydi, islâmdan dönüp mürted olacaktı.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, âmilin, sadakadan aldığı, zekâttan olup, işinden dolayı değildir kavli ile, diğerlerinin, ameline, işine karşılıktır kavlidir. Birincisinde, sınıflara tahfîf vardır. İkincisinde ise, âmile teşdîd vardır. [Âmil, zekât toplayan memur demektir]. Onun aldığı, insanların kirini temizleyicidir. Bunun için, ücret olarak, hissesini almakta olup, zekât olmaz. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, sadaka, ya'nî zekât âmilinin, toplayıcısının, köle, yakın akraba ve kâfir olması câiz değildir kavli ile, Ahmedin, câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, âmil, ücretle tutulan memur, işçi gibidir. Hür olması ve müsliman olması şartı aranmaz. Musannif der ki, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), amcası Abbasın oğlunu (radıyallahü anhümâ), âmil olmaktan men' edip: «Seni insanların günâhlarını yıkayıcı yapamam.» buyurması, vâciblik bakımından değil, mendubluk bakımından onu yüceltmek içindir. Birinci kavlin vechi, köle, efendisinin kendisine verdiği nafaka ile iktifâ eder. Yakın akraba ise, şeref yönünden, âmil olmaktan men' edilirler. Nitekim onlar, seyyidler, şerîfler, farz olan zekâtı almaktan da men edilirler. Kâfirin ise, müslimanlar üzerine hükmü yoktur. Bunun için âlimler, kâfirden, hak, harac toplayıcısı, kâtib ve muhâsib yapmak, haramdır diye fetvâ vermişlerdir.

Biri de, rıkab mükâteb köle olup, kitabetteki ödemeyi yapmaları için hisseleri verilir kavli ile, Mâlikin, rıkab köledir, bunun için ona zekâttan verilmez, zekâttan tam köle satın alıp, âzâd eder kavlidir. Bu, Ahmedden de bir rivâyettir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her kavil için vecih vardır.

Biri de, üç imamın, Allahü teâlânın, «Allah yolundakiler»den muradı, gâzîler, islâm askerleridir kavli ile, Ahmedin, iki rivâyetinin ezher olanında, hacılardır kavlidir. Birincisi rey sebebiyle zihnin gâzilere çevrilmesi için ihtiyatı almakla teşdîddir. Ikincisi, zekât malını hacılara harcamanın cevâzı husûsunda tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavil için de tevcîh vardır.

Biri de, üç imamın, zekât malından bir şeye muhtac olmıyan garîme ya'nî borçlu zengine zekât malı verilmez kavli ile, Şâfiînin, muhtâc olmadığı halde ona verilir kavlidir. Birincisi, garîme, malı bakımından teşdîd, ikincisi, aynı bakımdan tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âyet, hadîs ve karînelerin zâhiri ile ameldir. Böylesine verilirse, malından borcunu ödeyebilecek kimseye verilmiş olur. O ise yardıma muhtâc değildir. Zekâtın konusu, esası ise, sadece muhtâc olana verilmektir. Ikinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibi, garîm sözünü, müslimanların fâideli işleri hakkında buyurdu. O halde, gelecekte, müslimanların yararlı işlerini görmek için, mal, para vermekte, onu ve başkasını teşci' etmek için, zekât malından verilir. Çünkü insanda hâkim olan, kendisiyle arasında yakınlık, akrabalık bağı olmıyan kimselerin arasını düzeltmekte borclanmağı öne almaz. Bilhassa bu yaptığı işten dolayı ona teşekkür etmedikleri veya ayıbladıkları zaman. Hattâ iyi amel sayılmasından Allaha tevbe ettim der. Ya'nî müstehak olmıyana iyilik ettiğine pişman olur. Şâfiî buyurdu ki: Her düşmanlığın esası, aşağı, bahîl, yaramaz kimselere iyilik etmektir. Allahü teâlâ daha iyi bilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, İbni Sebîl, müctâzdır [yolcudur], münşi-i sefer değildir kavlidir. Ahmed de iki rivâyetinin ezherinde böyle buyurdu. Şâfiî ise, ikisi, ya'nî hem münşî-i sefer, hem de müctâzdır buyurdu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müctâz, aslında muhtâcdır. O halde ona zekât malı vermek, daha ihtiyatlıdır. Münşî-i sefer ise böyle değildir. Zirâ o sefere, yolculuğa çıkmak isteyip, sonra bir engel sebebiyle ondan vaz geçebilendir. Böylece ondan geri alıp, diğer sınıflardan birine verebilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bir kimsenin, bütün zekâtını, bir kimseye vermesi câizdir. Ancak nisâbdan fazla olmamak ve bununla âzâd etmemek şarttır kavli ile, Şâfiînin, en az üç sınıfa vermek lâzımdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yukarıda bildirilen Tevbe sûresi altmışıncı âyetinde, fakîr kelimesi, çoğul ve cins isim olarak bildiriliyor. O halde her fakîr olana, bir kişi de olsa, zekât verilir. İkinci kavlin vechi, murad miskinler, âmiller, borclular... olmak ihtimâlinden dolayı ihtiyatlı olanı, her sınıftan bir cemâ'at olarak almaktır, bir tek kişi değil.

Biri de, Mâlikin, iki kavlinin ezhorinde Şâfiinin ve iki rivâyetinin ezhorında Ahmedin, zekâtı başka şehre göndermek câiz değildir kavli, ve Mâlikin, şehrin halkı muhtac olup, devlet reisinin inceleme ve araştırma ile oradakilere göndermesini istisna eylemesi kavli ve İmam Ahmed, başka şehre gönderilmesinin haramlığını, çıkan memlekette, ya'nî şehirde zekâta müstehak kimse bulunmamakla beraber, gönderilen şehirde namaz da kusur edilirse şartına bağladı. Ebû Hanîfe, başka şehre zekât göndermek mekrûhdur. Ancak o şehirde muhtac akrabası veya bulunduğu şehirdekilerden daha muhtâc kimseler varsa, mekrûh olmaz buyurdu. Birincisinde, bildirilen şart yönünden teşdîd vardır. İkincisinde de tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bulunduğu şehirden başka yere gönderince, içinde yaşadığı şehrin fakîr, miskin ve benzeri muhtacların uzun zamandan beri bunu bildiklerinden kalbleri ağırlanır, gönülleri kırılır. İkinci kavlin vechi, zikr olunan kalb ağırlanmasına bakmamak olup, bunu, vâcib olarak değil, fazîlet olarak değerlendirmektir. Çünkü murad, âyette bildirilen sınıflara vermektir. **«Zekât, zenginlerinden alınır, fakîrlerine verilir»** hadîsi, iki kavle de şâhiddir. Zirâ: **«Fakîrlerine verilir»** kavli, zekât verilen şehrin ve diğer şehirlerin fakîrlerini içine almaktadır. Çünkü onlar, hiç şübhesiz müslim fakîrlerdir.

Biri de, dört imamın ve başkalarının, kâfire zekât vermek câiz değildir kavli ile, Zührînin ve İbnü Şübrümenin, zimmîlere zekât vermek câizdir kavlidir. Bununla beraber Ebû Hanîfenin mezhebi, zimmiye fıtra ve keffâret zekâtları vermeği câiz görmektedir. Birincisi teşdîd, mukabili tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zekâtın temizlik ve şeref olduğu, buna da Allahü teâlânın râzı olduğu mahalden başkası lâyık değildir. Hüsn-i hâtime ihtimâli olsa da, bozuk hâlinden dolayı Allahü teâlânın gadab ettiği küfür mahalli buna lâyık değildir. Şunu da bildirelim ki: **«Zenginlerinden alınan zekât, fakîrlerine verilir»** hadîs-i şerîfi, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir. Zimmiler ise, din ayrılığı bakımından, bizim fakîrlerimizden değillerdir. Zührînin ve İbnü Şübrümenin sözlerinin vechi, zekât müslimanların mallarının kiridir, o halde, onlar da kirli olduklarından, onlara verilmesi câizdir. Buradan bazı vera' sâhibleri, zimmîlerin mallarından yemeyi kerîh görmüşlerdir ve: Kâfirlerin kirleridir, onların kazançları fâizli ve fâsid muâmeleli olur demişlerdir. Selef-i sâlihîn, böyle malları yemezler, hayvanlarının yemine, hizmetçilerin nafakasına harcarlardı. Bu sakınmaları müstehab bakımından olup, yemeği iyi bulmamalarından idi. Vâcib veya haramlık yönünden değil, Ebû Hanîfe mezhebi üzere söylediğimize gelince, hadîs-i şerîfdeki **fakîrleri** sözünden, Adem oğlunun fakîrleri veya zekât verilen şehrin müslim ve kâfir fakîrleri murad olabilir. Kâfire zekât verilir diyen, ictihadla da söylemiş olabilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, (radıyallahü anh), zekât alması câiz olmıyan zengin, hangi maldan olursa olsun, nisâba mâlik olandır kavli ile, Mâlikin meşhûr rivâyetinde, zengin, kırk dirhem gümüşü olandır kavli ve, kadı Abdülvehhâbın, Mâlik böyle bir had koymadı. Zirâ o diyor ki, ihtiyacı olmadığı evi, hizmetçisi ve bineği olan zekât verir. Yine dedi ki, kırk dirhem gümüşü olan zekât verir. Yine dedi ki, nisâba mâlik olsa da, âlime zekât verilebilir kavlidir. Şâfiî mezhebinde ise, muteber olan, kifâyet mikdarı malı bulunmaktır. Kırk veya daha fazla dirhem mikdarı malı bulunsa da, kifâyet etmedikçe, zekât alabilir. Kifâyet mikdarı malı bulununca, bu rakamdan aşağı ve az malı olsa da, zekât alamaz. Nitekim kendi mezheb kitablarında vardır. Imam Ahmed, zengin, elli dirhem gümüşü veya o değerde altını olandır. Yine ondan bir başka rivâyette, zengin, ticâret, kirâ, san'at ve benzeri bir gelir kaynağından, kendine yeterli malı, parası olabilen kimsedir. Birincisi, zenginlere tahfîfdir. Ikincisinde onlara teşdîd vardır. Üçüncüsü tafsîldir. Dördüncüsü ise, zenginlere çok tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zekât bahislerinin büyük kısmına kıyâstır. Çünkü orada zengin, hayvan, tahıl veya para olsun, nisâba mâlik olana denir. Bu bakımlardan zengin olmazsa, fakîr gibi olup, zekât vermesi gerekmez. Ikinci kavlin vechi, insan kırk dirhem gümüşle, çok mal sâhibi olur. Şerîatte bir çok yerlerde bu sayıya itibar olunmaktadır. Meselâ hadîs-i şerîfde: **«Namazında kırk kişi bulunan kimse, Allahü teâlâya şirk koşmamışsa, mağfiret olunur»** buyuruldu. Demek ki, bunu şefâatçılar hakkında, büyük sayı kılmıştır. Kasas sûresinde bildirilen kuvvetli taşıyıcılar kırk kişidir. Biri de, komşu hakkını gözetmektir. Komşu ise, her taraftan kırk evdir. Üçüncü kavlin vechi, kifâyet mikdarı, ya'nî zengin demek için yeterli olan mikdar, insanlardan istemekten, dilenmekten kendini kurtaracak mala sâhib olmaktır. Dördüncü kavlin vechi, elli dirhem gümüş, insanı, başkalarından bir şey istetmiyecek mikdar oluşundandır. Bu kavllerin herbirinin vechi vardır. Zirâ Şerîatin sâhibi tarafından muayyen nassa dayanmıyan her mes'elede âlimler, müctehidler, nazar, ictihad etmişlerdir. Kırk, elli dirhem gümüş mikdarları, Selefin hâli esas alınarak buyurulmuştur. Zirâ onlardan hiçbiri, dünyalık olarak, elinde bundan çok mal bulundurmak istemezlerdi. Yoksa günümüzde, çoluk çocuk sâhibi bir kimseye, ticâret veya nafakasında yüz gümüş bile yetmemektedir. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, gücü kuvveti yerinde olup, çalışıp kazanabilen kimseye zekât vermek câizdir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, malı olmıyan, çalışıp kazanabilen kimse olsa da, bulunduğu halde, fakîrlere daha yakındır. Bunu Allahü teâlânın: **«Ey insanlar! Siz Allaha fakîrler, muhtâclarsınız»**, ya'nî Onun faalına, ihsânına muhtacsınız âyeti kuvvetlendirmektedir. O halde Allahü

teâlâya muhtac olmaktan kimse müstağni, ihtiyacsız değildir. Âyet-i kerimedeki, fakirlik sözünü, Allahü teâlânın, fadlına, ihsânına bağlı kıldık da, zâtına bağlamadık. Çünkü Hak teâlâ, zâtı bakımından, elbette her varlığın muhtâc olduğudur. Muhtâc olmamak, Ona değil, Ondan olanlara nisbetle söylenmektedir. Anlayınız. Zirâ bu, Allahü teâlâya karşı edebi gözetmektir. Zirâ kul acıkıp Allahü teâlâdan ihtiyâcını gidermesini isteyince, Allahü teâlâ onu, bir ekmeğe doğru sevk eder. Zengin acıkınca, bu acıkması yine böyle bir ekmekle kalkar. Velhâsıl, Allahü teâlâ, bir şeyin varlığını bir başka şeye bağladı, birini diğerinin emrine verdi, birini diğeri ile irtibatlı eyledi. Halbuki hepsi Onun tarafından, Onun emri ile, Onun var etmesi ile olmaktadır. [Demek ki, kâinatta sebebler zinciri âdet - ullah olarak cereyân etmekte, sebeblere yapışıp, neticeye varılmak düşüncesi hâsıl olmaktadır]. Ikinci kavlin vechi, çalışıp kazanabilenin, insanların kirlerini alması halâl olmaz. Bundan sakındırmak içindir. Bu ise, himmet sâhibi olan büyüklere mahsûstur. Birincisi de mürüvveti az olan küçüklere mahsûstur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, zekâtını bir kimseye verip, sonra onun zengin olduğunu öğrense, câizdir kavli ile, Mâlik'in ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, câiz değildir kavlidir. Bu, İmam Ahmedin de, ikinci rivâyetidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onun fakîr olduğuna gâlib zan ile iktifâ etmektir. Ikinci kavlin vechi, bu yetişmez, bilmek lâzımdır. Hatâlı olduğu anlaşılan zan muteber değildir.

Biri de, üç imamın, yukarıdan ana - babaya, aşağıdan çocuklara zekât vermek câiz değildir ittifâkı ile, Mâlikin, ced ve ceddeye, erkek ve kız çocuklarının çocuklarına vermek câizdir kavlidir. Çünkü imama göre, onlara nafaka düşmemektedir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, Benî Hâşim ve Beni Muttalibe kıyâsen, ana - baba ve çocuklar, insanların mallarının kirlerini kendilerine vermelerinden şereflidirler. Zirâ zekâtın onlara yasak, haram edilmesi, onların zâtlarını ve rûhlarını teşrîf ve takdîs içindir. Yoksa buna muhtâc olurlarsa, Imam-ı Sübkînin ve bir cemâ'atin fetvâ verdiği gibi, zekât parasından, malından onlara, ya'nî seyyidlere verebilir. Bazı âlimler buyurdu ki, onlara zekât verilmesinin câiz olması, zekâttan başka hibe, hediye ve benzeri yollarla ihtiyâcdan kurtulmadıkları haldedir. Çünkü onların dedeleri Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zekât hakkında: **«Zekât, Muhammede ve onun Âline halâl değildir»** buyurdu. Lâkin Imam-ı Sübkînin fetvâsını da: **«Size beşde bir yeter»** hadîsi kuvvetlendirmektedir. Bunun gibi, ana - baba ve çocukların nafakası, oğullarından zengin olanlara, birr ve ihsân, ya'nî iyilik etmek husûsunda vâcibdir ve onlar bununla, insanların mallarının kirlerine muhtâc değillerdir. Bununla beraber, çoğu zaman evlâdına minnetleri yoktur. Nitekim: **«Sen ve malın, ba-**

bunundur» hadîs-i şerîfi buna işâret etmektedir. İkinci kavlin vechi, uzaklık ve ayrılık sebebi ile, akrabadan nafakası sâkıt olanın hükmü, yakın, ya'nî akraba olmıyanın hükmü gibidir. O halde böylesine zekât verilebilir. Anlayın.

Biri de, üç imamın ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, kardeş, amca ve çocuklarından vârisi olabilenlere zekât verilebilir kavli ile, Ahmedin ezher rivâyetinde, bu câiz değildir rivâyetidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, usûl ve furû'da olduğu gibi, onlara nafakanın te'kid edilmiş olmamasıdır. Hattâ zengin akrabası onlara, ekseriyâ, iyilikte kusur ederler. Böylece yabancı gibi olurlar. Bunun için onlara zekât verilir. İkinci kavlin vechi, Şeriatın sâhibi, akrabaya infâk etme, yardım yapma husûsunda tergîb etmektedir. Bunun için akrabadan zekât almağa ihtiyâc kalmaz. O halde iki kavil, iki hâle haml olunur. Akrabası, kendisini insanlardan bir şey istemekten koruyan, başkalarına muhtac bırakmıyanın zekât alması halâl olmaz. Akrabası kendisine yardım etmeyip, insanlardan birşey isteyecek halde olanın zekât alması halâl olur.

Biri de, üç imamın, kişinin zekâtını kölesine vermesi câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, efendisi fakîr olan bir başkasının kölesine vermek câizdir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, kölenin nafakası efendiye vâcibdir. Bu ise ona zekât verilmemesi için yeterlidir. İkinci kavlin vechi, efendinin nafakası bazan ona kâfî gelmez. Nitekim tüccâr ve diğer cimrî kimseler hakkında böyledir. Bununla beraber, ekseriyâ köle aşağı tutulur ve insanların mallarının, paralarının kirlerini yemekten kaçınmaz. Bunun için onun aldığı zekât, hacamat yapanın ücreti gibidir. Bu para ile, hayvana yem alınır, köle ve câriyeye yedirilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetin ezherinde Ahmedin, zengin kadının zekâtını kocasına vermesi câiz değildir kavli ile, Şâfiînin, câizdir kavlidir. Mâlik ise, hanımından aldığı zekât malı, parası ile, hanımına nafaka, yiyecek, giyecek alırsa, câiz değildir, ama nafakasından başka şeylere harcarsa, meselâ o hanımından olmıyan fakîr çocuklarının ihtiyâcında kullanırsa câizdir buyurdu. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsü tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin ve iki rivâyetinin ezherinde Ahmedin, muttalib oğullarına zekât vermek câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Benî Hâşim mevâlîleri, köleleri de böyledir. Ebû Hanîfe ve Ahmed, onlara zekât haramdır buyurdu. Mâlikî ve Şâfiî mezheblerinde de esah budur. ve Mîzânın iki mertebesine râci' olur. Birinci kavlin vechi, Benî Muttalibin, Benî Hâşime kıyâs edilmesidir. İkinci kavlin vechi, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) kavuşmalarının zaifliği bakımından kıyâs edilmemeleridir; her ne kadar, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem), câhiliyye ve islâm zamanlarında ayrılmamış ise-

ler de. Mevâlîlerine haramın vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Kavmin mevâlisi onlardandır»**, ya'nî onlara mülhak olmasa da, hadîsi ile, onların şerefli kılınmasıdır. İkinci kavlin vechi, mevâlinin nisbetlerinin şerefinde, efendilerininkine kavuşma yoktur. Çünkü onlara beşde birden verildiği için, ihtiyâcları olmadığından, zekât almaları haramdır. Onlara beşdebir verilmezse, onların da zekât alması câiz olur. Ancak burada, kendilerine iyilik olarak kifâyet mikdarı hediye, hibe yollu verilenler de zekât alamazlar.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: **«Beni Hâşim ve Benî Muttalibe zekâtın haram edilmesi, ta'zîm ve teşrîf için olup** onları insanların mallarının kirlerinden sakındırmak içindir. **Yoksa alırlarsa** günâh olmaz.» Bunda nazar vardır, ya'nî iyice düşünmek gerekir. **Resûlullahın** (sallallahü aleyhi ve sellem) onları **zekât almaktan men etmesi**, Şer'î haram olabilir. O zaman alınca günâha girerler. **Vallahü teâlâ a'lem!**

ORUC KİTÂBI

ORUC BAHSİ

Ramazan orucunun müslimanlara farz olduğunda ve İslâmın şartlarından biri olduğunda icmâ' etmişlerdir. Dört imam, her müsliman, bâliğ, âkıl, temiz, mukîm ve oruc tutmağa gücü yetenin oruc tutmasının vâcib olduğunda, hayz ve nifâs hâlinde olana oruc tutmanın haram olduğunda, tutarlarsa sahîh olmayıp, kazâ etmelerinin lâzım geldiğinde, hâmile ve süt emziren kadınlar, kendileri ve çocukları için korkunca oruc tutmamalarının mübâh olduğunda, tutarlarsa sahîh olduğunda; müsâfirin, iyileşmesini uman hastanın tutmamasının mubah olduğunda, tutarlarsa sahîh, zararını görürlerse mekrûh olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bazı zâhir âlimleri, seferde, yolculukta oruc sahîh olmaz buyurmuşlardır. Evza'î, seferde oruç tutmamak, mutlaka efdaldir. Zirâ Şerîatin sâhibi, seferde tutulan oruca, hayır ve tâat değildir buyurdu. Nitekim hadîs-i şerîfinde: **«Seferde, yolculukta oruc, hayır ve tâat değildir»** buyurdu. Aynı şekilde, oruca dayanamıyan çocuğun, cünûnlüğu devâm eden mecnûnun, delinin orucla mükellef olmadıklarında, lâkin yedi yaşındaki çocuğa orucun emr edilip, on yaşında tutmazsa dövülmesinde, Ramazan orucuna, hilâli görmekle, yahud Şa'banı otuza tamamlamakla başlanacağında, Şa'ban hilâlinin bir kişinin görmesiyle sâbit olmadığında ittifâk etmişlerdir. Ebû Sevr bir kişinin görmesi kabûl olunur dedi. Yine, bir yerden hilâl görünürse, dünyanın her yerindeki insanların oruca başlamalarının vâcib olduğunda ittifâk ettiler. Ancak Şâfiînin eshâbı, bunun hükmü, görülen yerden çok uzak olan yerler için değil, yakın yerler içindir diye tashîh eylediler. Yine dört imam, bu hususta hesaba, takvime itibar olunmaz sözünde ittifak ettiler. Ancak İbnü Şureyhden olan bir vecihde, hesabla bilinebilir ve başlanabilir diye geldi. Yine dört imam, Ramazan orucunda niyyetin vâcib olduğunda, niyyetsiz orucun sahîh olmadığında ittifâk etmişlerdir. İmam Atâ ve Züfer, Ramazan orucunun niyyete ihtiyâcı yoktur dediler. Cünüb olarak sabahlayanın orucunun sahîh olduğunda icmâ' ettiler. Lâkin sabah vaktinden, ya'nî fecrin doğmasından önce gusl etmesi müstehabdır. Ebû Hüreyre ve Sâlim bin Abdullah (radıyallahü anhümâ), orucu bâtıl olur. Akşama kadar yemez, içmez ve Ramazandan sonra kazâ eder buyurdu. Urve ve Hasan (rahmetullahi aleyhimâ), bir özürle gusl abdestini geciktirirse, orucu bozulmaz, özürsüz geciktirirse bozulur dediler. İmam-ı neha'î, tuttuğu oruc farz ise kazâ eder buyurdu. Yine, hükmen orucu sahîh olsa da, oruclunun gıybet etmesi, yalan söylemesi şiddetle yasak olan, mekrûh, ya'nî çirkin hareketler olduğunda ittifâk etmişlerdir. Evza'î, orucu bozarlar dedi. Aynı

şekilde, bir kimse güneş battı, yahud fecir doğmadı, ya'nî imsak vakti henüz olmadı zannedip yese, sonra güneşin batmadığı, yahud imsak vaktinin geldiği anlaşılsa, kazâsının vâcib olduğunda ittifak etmişlerdir. İstifra edenin, orucunu açmıyacağında icmâ' etmişlerdir. Burada Hasan-ı Basrî, diğerlerinden ayrılmıştır. Ramazanda, bile bile, özürsüz cimâ' edenin, âsî olduğunda, orucunun bâtıl olduğunda, akşama kadar orucunu açamıyacağında ve üzerine büyük keffâret vâcib olduğunda, bunun da, bir köle âzâd etmek, bunu bulamazsa ardarda iki ay oruc tutmasında, bunu yapamazsa, altmış fakîri [sabah - akşam] doyuracağında icmâ etmişlerdir. İmam Mâlik, bu üçünde serbesttir buyurdu. Keffâretin, Ramazan orucunun edâsından başkasında vâcib olmadığında icmâ' etmişlerdir. Katâde (radıyallahü anh) Ramazan orucunun kazâsında da vâcibdir buyurdu. Sağlam ve mukîm olduğu halde, kasden yer veya içerse, kazâ etmesi vâcib olup, akşama kadar yemeden durmasında, Ramazan orucunu, bilerek yiyerek bozanın, yerine bir gün kazâ etmesinde ittifâk etmişlerdir. Rebî'a, ancak oniki günle hâsıl olur dedi. İbni Müseyyib, her güne karşılık bir ay oruc tutar dedi. Neha'î, kazâsı, bin gün oruc tutmaktır buyurdu. Alî ve İbni Mes'ûd (radıyallahü anhümâ), hiç ara vermeden tutulan oruclar, ya'nî ömür boyu oruc da onu kaza etmez, karşılamaz buyurdular. Gündüz boyunca baygın olanın orucunun sahîh olmadığında ve bütün gündüz uyuyanın orucunun sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. Şâfiîden İstaharî buna muhâlefet etmiştir. Ramazandan birşey kaçırıp, kazâsı mümkin olmadan ölen için bu tedârik olunmaz ve günâh da olmaz sözünde ittifâk etmişlerdir. Tâvus ve Katâde, her güne karşılık bir fakîrin doyurulması vâcib olur dediler. Eyyâm-ı beyd günlerinde üç gün oruc tutmanın ve bu günlerin her arabî [kameri] ayın onüçüncü, ondördüncü ve onbeşinci geceleri olduğunda ittifâk etmişlerdir. Icma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Dört imamın ittifâklarına muhâlif olan sözlerin tevcîhi, inşâallah biraz sonra gelecektir. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, iki kavlinin ercahında Şâfiînin ve Ahmedin, hâmile ve emzikli kadın, çocuklarının korkusundan oruc tutmazlarsa, kazâ etmeleri ve her günü için bir müd keffâret vermeleri lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, her ikisi için de keffâret yoktur kavli, ve İbni Ömer ve İbni Abbâsın (radıyallahü anhüm), kazâ değil, keffâret icâb eder kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, oruc tutmamasının sebebi, çocuğun annesine olan ihtiyâcıdır. İkinci kavlin vechi, keffâretin, şer'î emirler ve mubâhlara değil, günâh işlemenin cezasıdır esasına dayanmasıdır. Üçüncü kavlin vechi, meşakkate katlanmaları ve oruclarını yememeleri, çocuğa zarar vermez ihtimâli ile, vâcibdir. Bunun için, oruc tutmamağı tercîh etmesinden ötürü orucun kendilerinden sâkıt olması için, üzerlerine, kazâ değil, keffâret vâcib olur.

Biri de, üç imamın, bir kimse oruclu olarak sabahlasa, sonra sefere çıksa, orucunu açması câiz değildir kavli ile, Ahmedin, câizdir kavlidir. Müzenî de bunu seçmiştir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, hazerin gâlib olmasıdır. İkinci kavlin vechi, seferin gâlib olmasıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, müsâfir orucsuz olarak seferi bitirirse, yahud hasta iyi olursa, yahud çocuk bâliğ olursa, yahud kâfir müsliman olursa, yahud hâizli kadın gündüz temizlenirse, akşama kadar yememeleri lâzım olur kavli ile, Mâlik ve esah kavlinde Şâfiînin, müstehabdır kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, oruc açmağı mubah kılan özrün kalkmasıdır. Bunun için, Ramazanın hürmeti için, sayılmasa da, oruç tutması, ya'nî yememesi, içmemesi ve cimâ' etmemesi lâzım olur. Önceki mes'elelerin kalanlarında da söz böyledir. İkinci kavlin vechi, İmsâk, ya'ni yememek, oruç kâ'idesinin dışındadır. Çünkü gündüzün bir kısmını oruc tutup, diğerini tutmamak doğru olmaz. O halde, yememenin vâcib değil, mendûb olması daha uygundur. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, mürted müsliman olunca, riddet zamanında kaçırdığı orucları kazâ etmesi vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, vâcib olmaz kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, islâmın tadını taddıktan sonra irtidâd ettiğinden ona şiddetli davranmaktır. İkinci kavlin vechi, küfründen dolayı, riddet sûresince oruçla muhatab olmamasıdır, Nitekim Allahü teâlâ, Enfâl sûresi otuzsekizinci âyetinde: **«Ey Resûlüm, o küfredenlere de ki, eğer küfrden dönerlerse, geçmişteki günâhları bağışlanır»** buyuruyor. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, çocuğun orucu sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi: **«Oruç tutmamağa izin verilmişken, tutarsa, onun için hayırlıdır»** âyet-i kerîmesi gereğince, mendûb olma bakımından oruçla mükellef olmalarından teşdîddir. İkincisi, orucun samedâniyyet sıfatı olmasından ötürü, onunla sıfatlanmak, ahlâklanmak olamıyacağından veya normal olarak tutamamasından ötürü orucu sahîh olmaz. Bâliğ olan ise böyle değildir. Çünkü Allahü teâlâ, ona orucu tutabilecek kuvvet verir. Ebû Hanîfenin kavlini kuvvetlendiren delillerden biri şudur ki, yemek ve içmekten oruç tutmak, ancak bütün bir sene içerisinde tekrar tekrar yemekle hâsıl olan nefsin şehvetini kırmak için teşrî edilmiştir. Meselâ yedi yaşındaki bir çocuk, yemekle cimâ' için şehvet hâsıl olması yaşından uzaktır. O halde, bulûğa yaklaşmışın hilâfına, sabînin orucu, abese, boş şeye daha yakındır. Allahü teâlâ Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, ne ince idrâk sâhibi idi. Diğer imamlardan da râzı olsun. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanifenin ve Şâfiinin, mecnûn ifâket bulunca, ya'nî delinin aklı başına gelince, kaçırdığı oruçları kazâ etmesi icâb etmez kavli ile, Mâlikin, icâb eder kavlidir. Bu Imam Ahmedin iki rivâyetinden birldir. Birincisi tahfif, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanifenin kavli olup, Şâfii mezhebinde de esahdır ki, iyileşmesi umulmıyan hasta ve pîr-i fânî olmuş, ya'nî çok ihtiyarlamış olan, oruc tutmaz, bu ikisine sâdece fidye vâcib olur kavli ile, Mâlikin, oruc da tutmazlar, fidye de vermezler kavlidir. Bu Şâfiinin de bir kavlidir. Ebû Hanîfe ve Imam Ahmede göre fidye, her gün için buğday veya hurmadan yarım sa'dır. Şâfiîye göre ise, her gün için bir müddür. Birincisinde iki mes'elede de teşdîd vardır. Ikincisi ikisinde de tahfifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın kavli olup, Ahmedin iki rivâyetinden birldir ki, Şa'ban ayının otuzuncu gecesi hava bulutlu veya tozlu, kapalı olup hilâl görünmezse, oruc tutmaz kavli ile, Ahmedin, Eshâbı katında rivâyetlerinin ezharına göre, oruc tutması vâcib olur kavlidir. Ramazana niyyet edebilir demişlerdir. Birincisi orucun terki hakkında tahfif, ikincisi tutulması husûsunda teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vâciblik kâidesi, ancak açık delîl ile, yahud niyyet ile, yahud hilâli görmekle, sâbit olur. Burada bu sayılanlardan hiç biri bulunmamaktadır. İkinci kavlin vechi, ihtiyatı almaktır. Bu da, bu bulut, sis altından, arkasından hilâli görebilen keşif sâhiblerine mahsûsdur. Nitekim Ahmedin Eshâbının kavli bunu göstermektedir. Oruç tutacak olanın, Ramazan orucuna niyyet etmesi gerekir. Çünkü niyyette kesinlik esasdır; tereddütle sahîh olmaz. Ustâdım Aliyyülhavas ve zevcesi bu yolda olup, bulut ve sis arkasından hilâli görürler, şeytanların bağlanıp, kuyu ve denizlere atıldıklarını müşâhede ederler ve sabaha oruçlu çıkarlardı. Halbuki Mısır halkının çoğu o gün oruç tutmazlardı. Ma'lûmdur ki, şeytanlar, ancak Ramazan gecelerinde bağlanır. Muhâlif der ki, şeytanlar, Ramazan girmekte olduğu için, Şa'bânın son gecesi bağlanır. O andan itibaren Şeytanların hepsi artık bağlıdırlar. Nitekim Ramazan ayında işleyecekleri günâhları, Iblis, günâhkârlara Şaban ayında, vesvese verir, hatırlatır. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanifenin, gökyüzü bulutsuz olunca, Razaman hilâli, birçok kimsenin şehâdeti, gördüm demesiyle sâbit olur, hava bulutlu ise, adâlet sâhibi, bir erkek veya kadın, hür veya kölenin gördüm demesiyle sâbit olur kavli ile, Mâlikin, bu durumda iki âdil kimsenin şâhidliği kabûl olunur kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, ezhar rivâyetlerinde âdil bir şâhidle sâbit olur kavlidir. Birincisi teşdîddir. İkincisi teşdîdde ondan aşağıdır. Üçüncüsünde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birinci kavlin vechi, gök yüzü açık olunca, birçok kimse hilâli görebilir. Hava bulutlu olunca böyle değildir. İnsanların çoğu göremez. Bunun için bir şâhid yetişir. Nitekim Şâfii ve Ahmed, ezhar rivâyetlerinde böyle buyurdular. Mâlikin, iki âdil şâhidin haber vermesi ile sâbit olur kavlinin vechi, ona göre rivâyet kısmından değil, şehâdet kısmından oluşundandır. Şâfiî ve Ahmedin, râcih kavilleri bunun aksidir. Ebû Hanîfe ve Mâlik böylece, Ramazan-ı şerîf ayına tazîmen, orucun şânını namazdan yüksek tuttular. Çünkü onlara göre, namaz vakti, âdil bir kimsenin haber vermesiyle girmiş kabûl edilir. Ramazan-ı şerîfin şerefindendir ki, insanın bedeninde şeytanın dolaşma yolunu tıkar! Oruç şeytana karşı kalkandır buyuruldu. Bu namaz için bildirilmedi. Şeytanın namaz kılandan oruçlu olan gibi sakınacağı, korkacağı vârid değildir. Çünkü hakîki oruçlu kimseye, bir yıldan öbür yıla kadar, günâh yol bulamaz. Anlayınız.

Biri de, dört imamın, hilâli, yalnız başına gören oruç tutar, sonra Şevvâl hilâlini görürse, gizli olarak yer kavli ile, Hasan ve İbni Sîrînin, yalnız kendisinin görmesiyle oruca başlaması vâcib olmaz kavlidir. Birincisi, oruçluya tahfîf, sâbit olma husûsunda teşdîddir. İkincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir, iki âdilin veya adâletin şart edilmesinden maksad, Ramazan-ı şerîfin başladığını bilmektir. Kendi görmesiyle bunu bilmiştir, insanlar, sözünü kabûl etmeseler de! İkinci kavlin vechi, bazan his, üzerinde hâkim ma'nâya uyarak yanılır. Safrası bozuk olanın, balı acı bulması böyledir. Zevki, ya'ni tadı sahîhdir, değişmemiştir, ama hükmü bâtıldır.

Biri de, üç imamın, yevm-i şekte, ya'nî Şa'ban-ı şerîfin, şübheli olan son günü oruc tutmak sahîh değildir kavli ile, İmam Ahmedin, hava açık ise mekrûh, kapalı ise vâcibdir kavlidir. Birincisi, Ramazandan olmıyanı, ona dâhil etmek korkusundan, ihtiyat husûsunda teşdîddir. İkincisi o gün oruç tutmak meşrû' olmamak yönünden tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Lâkin Ahmedin kavli, oruç bakımından amele daha evlâdır. Çünkü bazan aslında Ramazandan olur, niyyetteki tereddüd, zarûrî olarak dağılır ve bir gün fazla oruç bize zarar vermez.

Biri de, üç imamın, gündüzün görülen hilâl, gelecek [ardındaki] gecenin hilâlidir kavli ile, Ahmedin, zevâlden [öğleden önce] görülürse, geçen gecenin, öğleden sonra görülürse iki rivâyet vardır kavlidir. Birincisi, önceki günün orucunu kaza etmemek bakımından tahfîf, ikincisi kazâsının vâcib olmasında tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Vecihleri zâhirdir. İmam Ahmedden zevâl vaktinden sonra hilâlin görülmesindeki iki rivâyet hakkında da söz aynıdır.

Biri de, üç imamın, niyyette ta'yîn şarttır kavli ile, Ebû Hanîfenin, ta'yîn [ya'nî yarınki, bugünkü Ramazan orucunu tutmağa niyyet ettim demek] şart değildir. Oruca niyyet ettim, hattâ nâfile oruca niyyet ettim dese

câizdir kavlidir. Birincisi teşdid, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, emr edilmiş şeylerde, tayîn, ya'nî ne yaptığını ayrıca belirtmek ihlâsdandır. İkinci kavlin vechi, maksad, Ramazan-ı Şerîf ayında, yemenin zıddı olan, oruç tutmaktır. Mükellef kişi, bununla emri yerine getirmiş, mes'uliyyetinden kurtulmuş olur.

Biri de, üç imamın, Ramazan orucuna niyyetin vakti, güneşin batmasından fecr-i sâdık vaktine kadardır kavli ile, Ebû Hanîfenin, niyyetin vaktini gece diye belirtmek vâcib değildir. Evet gece niyyet etmek câizdir. Ama eğer geceleyin niyyet etmemişse zevâl vaktine kadar niyyet etmesi câiz olur kavlidir. Muayyen nezirde [adakta] da kavilleri aynıdır. Birincisi teşdîddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyatı almak ve diğer şer'î amellere kıyâs etmektir. Çünkü niyyetin yeri, istisnâlar hâriç, ibâdetlerin evvelidir. İkinci kavlin vechi, gündüzün çoğu geçmediyse, nâfile oructa olduğu gibi, oruç esnâsında niyyet ile iktifâ etmektir. Bu kavlin sâhibi, niyyete, burada, *fecirden önce, vâcib değil, müstehab deyip, orucun sıhhatine değil, kemâline* tesir eder buyurmaktadır.

Biri de, üç imamın, Ramazan orucu için, her gece niyyet etmek lâzımdır kavli ile, Mâlikin, Ramazanın ilk gecesi, bütün ayı oruc tutacağına niyyet etmesi yeter kavlidir. Birincisi teşdid, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, namaz ve diğerlerine kıyastır. Çünkü her namaz, başlı başına bir ibâdettir. Oruca her gün niyyet etmede de söz aynıdır. Bilhassa iki gün arasını gece gibi, yemek, içmek, cima' ve benzeri orucu bozan şeylerin yapıldığı bir zamanla ayırmak olunca. İkinci kavlin vechi, oruç Ramazan ayının başından sonuna kadar tek bir ameldir. Birincisi tahfîf olup, azme, niyyete muhtâc olan zaiflere mahsûstur. İkincisi ise, ayın başından sonuna kadar bir tek niyyetle, kalbleri ile Allahü teâlânın huzûrunda bulunup, ayrılmayan evliyâya mahsûstur. Onlardan biri ilk gece niyyet edince, bu niyyetin beraberliği ile huzûru devâm eder ve geceleri verilen aralar onu kesmez.

Biri de, üç imamın, nâfile oruca niyyet, zevâlden önce yapılabilir kavli ile, Mâlikin, vâcib oruç gibi, gündüzün niyyet edilmez kavlidir. Müzenî de bunu ihtiyâr etti. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibinden, nâfileler husûsunda gösterdiği toleransa âid bildirilmiş olana ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, nâfilelerde de farz gibi ihtiyâtlı olmaktır. Çünkü şer'an her ikisi de emirdir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Geceden niyyet etmiyenin orucu olmaz**» buyurdu. Oruç kelimesi, yalnız kullanıldığı için, nâfileyi de içine almaktadır. Birincisinin küçükler için, ikincisinin büyüklere mahsûs olması mümkindir.

Biri de, dört imamın, cünûbün orucu sahîhdir kavli ile, Ebû Hüreyre ve Sâlim bin Abdullahın (radıyallahü anhümâ), geçtiği gibi, orucu bâtıl olur

Akşama kadar yemez, içmez ve orucu bozan herşeyden sakınır ve sonra kazâ eder kavlidir. Urve ve Hasanın, özürsüz guslü geciktirirse, orucu bâtıl olur kavli, ve Neha'înin, farz orucu ise, kazâ eder kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsü tafsildir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şeriatin sâhibinin, cünüb olarak oruçlu iken sabahlıyana, kazâ etmesini emr etmemesidir. Ikinci kavlin vechi, oruç, isimde samedâniyyet sıfatına benzemektir. O halde sâhibinin şeytan sıfatlarından temiz olması lâzımdır. Cünüb ise, gusl etmedikçe şeytanın huzûrundadır. Allahü teâlânın husûsî huzûrundan çıkanın namazı olmadığı gibi, Allahü teâlânın huzûrundan çıkıp, şeytanın yanında olanın da orucu olmaz. Buradan tafsil olan kavlin tevcihi anlaşılmış olur. Neha'înin kavlinin vechine gelince, nâfilenin hilâfına, farzdan çıkmak câiz değildir. Bunun için, kemâl üzere edâsızlıktan ötürü kazâ etmesini şiddetle buyurdu. Birincisi küçüklere, ikincisi büyüklere mahsûstur. Ona uygun olanlar da öyledir.

Biri de, Evza'înin, gıybet ve yalan orucu bozar kavli ile, imamların orucu, noksan olmakla beraber sahîhdir kavlidir. Birincisi büyüklere, ikincisi, bugün insanların çoğunluğunu teşkîl eden küçüklere mahsûstur. Onların hemen gıybet ve yalansız bir günleri geçmez. Bu sebebden bazı dervişler, kendilerini gıybet etmek ve dinlemekten ve benzerlerinden korumak için, Ramazan boyunca, halveti, insanlardan uzak durmağı seçmişlerdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Şâfiî ve Mâlikî âlimlerinin çoğunun, oruçdan çıkmağa niyyetle oruç bozulmaz kavli ile, Imam Ahmedin, bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf olup küçüklere mahsûstur. İkincisi teşdîd olup, büyüklere mahsûstur. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Imam Mâlik ve Şâfiînin, istiyerek istifra ederse, orucu açılır kavli ile, Imam Ebû Hanîfenin, ağız dolusu olmayınca, orucu açılmaz kavli, ve Imam Ahmedin rivâyetlerinin eşher'inde, istifra fahiş, ya'nî çok olursa, bozulur kavli, ve Hasanın, istifra etmesi gelirse, açılır kavlidir. Birincisi ve ona yakın olanlar teşdîddir veya teşdîd vardır. Hasanın kavli ise, teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kasden istifra edenin orucunun açılacağına, dâir delîlin sâbit olmasıdır. Az veya çok olması arasında fark yoktur. İkinci kavlin ve ona uygun olanların vechi, istifranın, esas itibariyle, orucu açıcı olmadığı ve mi'dede yemek kalmaması bakımından olup, bedenin zaif kuvvetsiz kalmasındandır. Açılmağa sebeb olması, orucun açılmasını mubah kılan, hasta olmak korkusudur. Bunun için, İmam Ahmed ve Ebû Hanîfe, ağız dolusu veya daha çok kusmağı şart etmişlerdir. Çünkü bir lokma ve benzeri kadar mikdar, bedende orucu açacak kadar güçsüzlük hâsıl etmez. İşte bu, istifra ile, orucun açılmasının zâhirî illetidir. Nitekim hacamatta, oru-

cun açılmasında örneği gelecektir. Zirâ istifra ve hacamat bedeni zaifletir, kuvvetten düşürür. Bu hallerde hükemâ, ulemâ ve şerîat büyükleri, ölmemek veya normal olarak dayanılamıyan büyük bir zararın olmaması için, orucu açmasının vâcib olduğunda fetvâ vermişlerdir. Hasanın kavlinin vechi ise zâhirdir. Zirâ istifra' çoğu zaman, şeriatin sâhibinin izin vermediği yiyecek ve içeceklerden meydana gelir. Bu da, ihtiyâçdan fazla olan mikdardır. Çünkü ihtiyacı kadar yerse, içi, ya'nî mi'desi bunu atmaz. O halde orucunun açılması sözü ihtiyâtı almak bakımından ve bunun için kusacak hâle geldiği günü, sonra kazâ etmesi evlâ oldu. Çünkü insanın mi'desinde yemek kalmazsa, yemek isteği çoğalır ve yemeği oruca tercîh eder. Böylece hükmü, orucu, ibâdeti beğenmeme gibi olur. Böyle olanın ibâdetinin hükmünün ne olduğunu herkes bilir. Alimler ise, bunda, ihtiyâtta üst ve orta seviye arasındadırlar.

Biri de, üç imamın, dişlerinin arasında yiyecek kalmış olup, tükrüğü ile boğazından inerse, bunu ayıklayamaz ve çıkarıp atamaz ise, orucu açılmaz. Bu mümkin iken, yutarsa orucu bozulur kavli ile, Ebû Hanîfenin, orucunu bozmaz kavlidir. Ağızda, ya'nî dişleri arasında bulunan bu yemek artığının, bazıları nohud, bazıları susam mikdarı olduğunu bildirmişlerdir. *Birincisi temyîz edemediği, [ayıramadığı] ve çıkarıp atamadığı zaman,* orucun açılmamasında tahfîf, yutması hâlinde orucun açılması hakkında teşdîddir. İkinci kavlin vechi, bu kadarcık birşey, orucun hikmetine ters düşen kuvveti, gücü bedene vermez. Zîrâ yemenin yasak olmasında esas, günâh işlemeğe ve gaflete yol açmasıdır. Bir nohud veya susam, bedende bu tesiri yapacak güçte değildir. Lâkin âlimler, şehvet vermiyecek yiyeceğin, artığın, bir karara bağlanmadığını görünce, kapıyı kapadılar. Çünkü onlar, her zamandaki Peygamberlerin, vefatlarından sonra şerîatleri üzerinde emînleridir. Âriflerden hiçbiri, âlimlere edeben kendisiyle Allahü teâlâ arasındaki hudûdu, bir susam ile aşmamışlardır. Nitekim bunun açıklaması, zekerin deliğine veya kulağa sokulan mîlîn, orucu bozması kısmında gelecektir. Buna tahrîm-i harîm denir ve: **«Yasak olan çayırın etrafında çobanlık yapanın, oraya girmesi yakındır»** hadîs-i şerîfinden alınmıştır. Bunun için, âlimler (radıyallahü anhüm) ne güzel yapmışlardır. Bunun bir benzeri, hayızlı kadının, esas haram olan zararlı kandan dolayı onunla cimâ etmek olduğu halde, göbeği ile, dizi arasından istifâde etmenin haram olmasıdır.

Biri de, üç imamın, ihtikan [lavman] orucu bozar kavlidir. Ancak Mâlikden bir rivâyetde bozmaz. Kulağa, zekerin deliğine ve burunun içine ilâc damlatmak da, Şâfiîye göre bozar. Ondan başkasının bu mes'elede kavlini bulamadım. İhtikandaki ilk kavil teşdîddir. Mâlikin rivâyeti ise tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mak'atdan, yahud zekerin deliğinden içeri ilâc sokmak, orucdan hikmetin zıddına bedene kuvvet verebilir. Mâlikin rivâyetinin vechi, ihtikan, mi'dede

bulunanı çıkarmakla bedeni zaifletir, dermansız yapar; bunun için orucu bozmaz. Bu rivâyetin sâhibi cevab verir ki, ihtikanın orucu bozması, sindirim organını meşgul eden birşeyin bulunmaması, böylece mi'de ve bağırsaklarda yanma olup, muztar duruma düşmesidir. Bunun için orucu açmak mubâhdır. Bazıları ise, oruclu kimse, taş yutarsa, yahud kulağına mil, yahud boğazına iğne gibi, ince demir sokup çıkarırsa, orucu bozulur dediler. Bu bütün kapıları kapamaktadır. Çünkü bunlar ne lügatta, ne şerîatte, ne de örfde gıda değillerdir ve bunlardan bedene kuvvet hâsıl olmaz.

SUÂL: Âlimin, kendisiyle Allahü teâlâ arasında oruca ters düştüğü halde şehvete sebeb olmıyan böyle bir şeyi işlemesi olur mu?

CEVÂB: Orucun bozulmasına fetvâ veren âlimlere karşı edeb yönünden böyle bir şey yapmaz. Ama bazan iftardaki illet, şehveti uyandıran illetten başka olur.

Biri de, üç imamın, hacamat, ya'nî bedenden kan almak [deriyi keselek] orucu bozmaz kavli ile, Imâm Ahmedin, alanın da, aldıranın da orucu bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, memnû' olmasıdır. Hacamat, ancak şehveti kuvvetlendiren için yapılır, zaifleten için yapılmaz. Ahmedin delili ise, şöyle te'vil olunur ki, murâd orucu açmağa sebebiyyet vermektir. Kan aldıranın sebeb olması açıktır. Kan alanın orucunun bozulması, bir kimsenin orucunun bozulmasına sebeb ve âlet olmaktır. Şöyle ki, kan çıkmakla vücûd zaifler, kuvvetten düşer. Bilhassa oruclunun kanı az ise. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Imamların, fecrin doğmasında şübhe edip yese ve sonra fecrin doğduğu ortaya çıkarsa, orucu bâtıl olur ittifâkı ile, Atâ, Dâvud ve İshakın, bunu kazâ etmez kavlidir. Mâlikten bildirildiğine göre, farz ise, kazâ eder. Birincisi teşdîddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü tafsîldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gecenin devam ettiğini bilmeden veya şübhe ile yemesinin kusurundandır. Ikinci kavlin vechi, fecrin doğduğu yakînen bilinmeyince, yemekte bir mâni' yoktur. Üçüncü kavlin vechi, nâfilenin hilâfına, farzda ihtiyatlı olmaktır. Çünkü nâfileden çıkmak ve bazı imamlara göre tamamen terk etmek câizdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, oruçlunun gözüne sürme sürmesi mekrûh değildir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, mekrûhdur. Hattâ sürmenin tadını boğazında hissederse, bu iki imama göre orucu da bozulur. İbni Ebû Leylâ ve İbni Sîrîn, sürme kullanmak orucu bozar dediler. Birincisi tahfîfdir. Ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, Ramazanı şerîfde gündüzün bile bile cimâ etmenin keffâreti, sırasıyla köle âzâd etmek, yemek yedirmek ve oruç tut-

maktır kavli ile, Mâlikin, yemek yedirmek evlâdır, ama muhayyerdir, dilediğini yapar kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, köle âzâd etmek ve oruc tutmak, yedirmekten zor olup, keffârete daha münâsibdir. İkinci kavlin vechi, yedirmek, fukara ve miskinler için daha fâidelidir. Bilhassa darlık günlerinde.

Biri de, Şâfii ve Ahmedin, keffâret zevc üzerinedir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, ikisine de keffâret lâzım olur. Ramazanda iki gün vaty ederse, Mâlik ve Şâfiîye göre iki keffâret lâzım olur. Ebû Hanîfe, birincisinin keffâretini vermemişse, bir keffâret lâzım olur buyurdu. Bir günde iki defa vaty ederse, ikinci vaty için keffâret vâcib olmaz, Imam Ahmed, birincisi için keffâret vermişse, ikincisi için keffâret lâzım olur buyurdu. Birincisi zevc üzerine müşedded, zevce üzerine muhaffef, ikincisi ise, orucun hikmetini gideren lezzet ve tatminde ikisi ortak olduğu için ikisine de teşdîddir. Bundan sonraki Ebû Hanîfenin ve Ahmedin iki kavli, teşdîd ve tahfîfde buna mukayese olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Dediler ki, keffâretin hikmeti, ya sadece Allahü teâlâya, yahud da hem Allaha, hem de kullara âid olan suçu işleyeni, cezâ gelmekten alıkoymaktır. O halde keffâret, sebebin müsebbibine bağlılığı olduğu gibi, kendi üzerinde, işlediği suça karşılık cezâ gelmesine mâni' olan bir zıl, gölgelik mesabesindedir.

Biri de, dört imamın, keffâret, sadece Ramazan orucu edâ edilirken vâcib olur ittifâkıdır. Atâ ve Katâde, Ramazan orucunun kazâsında da olur dediler. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kazânın hilâfına, Ramazan-ı şerîf ayının hürmet perdesini yırtmanın zâhir olmasıdır. Her ne kadar Allahü teâlâ katında, edâ ve kazâ aynı ise de, bu perdeyi yırtmak, kazâ orucunda esas olarak zâhir olmaz.

Biri de, üç imamın, fecir doğduğu an, cima' hâlinde olup, hemen ayrılanın orucu bozulmaz kavli ile, Mâlikin, bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi zâhirdir. Ikinci kavlin vechi, ayrılma hâlinde de lezzet ve rahatlama söz konusudur. Bu, bir çok insanlarda olduğu gibi, cima'ın devamındandır. Sanki nez' ânında, Cimâ'a devam eder hâldedir. Birincisinin şehvetlerine mâlik olan büyüklere, ikincisinin şehvetlerinin kendilerine mâlik olduğu küçüklere mahsûs olması mümkindir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Şâfiînin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, oruçlunun hanımını öpmesi haram değildir, ancak şehveti hareket ederse kavli ile, Mâlikin, her durumda haramdır kavlidir. Birincisi tahfîf olup, büyüklere mahsûstur. İkincisi küçüklere mahsûs olup, bu kapıyı onlara kapamaktadır.

Biri de, üç imamın, öpse ve mezî gelse, orucu bozulmaz kavli ile,

Ahmedin, bozulur kavlidir. Bunun gibi, şehvetle bakıp, inzâl vâkı' olsa, üç imama göre bozulmaz, Mâlik ise, bozulur dedi. İki mes'elenin birincileri muhaffef, ikincileri müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, menînin gelmemesi, ikinci kavlinin vechi, mezîde menîye yakın lezzet bulunmasıdır. İkinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, mübâşeret bulunmamasıdır. İkinci kavlinin vechi, orucun hikmetine ters düşen lezzetin hâsıl olmasıdır. Bu bakma mübaşeret, birleşme lezzetine benzemeseydi, menî çıkmazdı.

Biri de, üç imamın, müsâfir, oruc tutmuyorsa, yer içer ve cimâ' eder kavli ile, Ahmedin, cimâ' etmesi câiz olmaz kavlidir. Cimâ' ederse, ona göre, keffâret icâb eder. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibi, müsâfir, oruç tutmaz buyurdu. O halde, orucu gideren her şeyi yapmağı içine almaktadır. İkinci kavlin vechi, ihtiyâc için cevâz verilenleri, ihtiyâc mikdarınca yapar. Müsâfir, yeme ve içmeden kuvvet almağa muhtactır. Bunun için şerîatin sâhibi, bunlara cevâz vermiştir. Ama cimâ' böyle değildir. Çünkü sadece şehvet olup, kuvveti zaifletir. Ayrıca gece cimâ' edip, gündüz ona ihtiyâc kalmaz.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, mukîm olan Ramazan-ı şerîf ayında gündüz orucunu açarsa, hem keffâret, hem de kazâ etmesi lâzım olur kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin ve Ahmedin, keffâret lâzım gelmez kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, bununla keffâret icâb etmesine dâir, şerîatin sâhibinden bir nassın vârid olmamasıdır. Birinci kavlin vechi, Ramazan-ı şerîfin hürmet perdesini yırtmanın ağır cezâsıdır. Şerîatin sâhibi, kendinden sonra, şerîatinin üzerinde, âlimleri emîn eyledi ve onlara ictihadla amel etmelerini emr eyledi.

Biri de, üç imamın, unutarak yiyen ve içenin orucu bozulmaz kavli ile, Mâlikin, orucu bozulur, kazâ etmesi lâzım olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Unutarak yiyen veya içini, Allahü teâlâ yedirmiş ve içirmiş olur**» hadîs-i şerîfidir. İkinci kavlin vechi, unutması, orucu aklında tutmasının azlığındandır, her ne kadar şerîat bunda günâh yoktur diyorsa da! Bu unutarak başkasının yemeğini yemeğe benzer. Bununla beraber, bilerek yemekle hâsıl olan iş, unutarak yemekle de hâsıl olmaktadır. Bu da, oruca ters olan şehvete ikrâmdır. Birincisinin avâmın hâline, ikincisinin havâssın, büyüklerin hâline haml edilmesi mümkindir. Allahü teâlâ, bakış açısının inceliğinden dolayı imam Mâlike rahmet eylesin! Diğer imamlara da ümmete toleransı istediklerinden ötürü rahmet eylesin!

Biri de, dört imamın, amden yemek ve içmekle, Ramazan-ı şerîfde, bir gün orucu bozulan, onun yerine sadece bir gün kazâ eder kavli ile, Rebî'a-

mın, oniki gün oruc tutması gerekir kavli, ve İbni Müseyyibin, her gün için bir ay oruc tutar kavli, ve Nehaînin, bin gün orucla ancak ödenir kavli, ve Alî ve İbni Mes'ûdun (radıyallahü anhümâ), ne kadar oruç tutsa, [ömür boyu] onu ödeyemez kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Ondan sonrakinde teşdîd vardır. Uçüncüsü müşeddeddir. Dördüncüsü eşeddir. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şeriatin sâhibinin, o bir günü kazâ etmekten başka bir karşılıktan sükût etmesidir. Diğerlerinin vechi ise, özürsüz orucunu açan bu kimseyi şiddetli cezâlandırmaktır. Bunun için her müctehid, bu şiddetli cezâyı, kendi ictihadına göre söylemiştir. Hazreti Alînin ve İbni Mes'ûdun (radıyallahü anhümâ) kavlinin vechi, Allahü teâlâ, bu orucu, bu günde şart ve farz etti. O halde, hep oruç tutsa da, ona erişemez. Çünkü bu tuttuğu oruçlar, şer'an asli vaktinin dışında tutulmaktadırlar. Bunun bir misâlini, benzerini, namaz bahsinde bildirdik ve ona Allahü teâlânın: «Namaz, mü'minlere vakitleri belirlenmiş farz oldu» âyetini delil getirdik. Aynı şekilde, hadîs-i şerîfi, hazreti Alî ve İbni Mes'ûdun kavline, oruç hakkında delil getiririz. Çünkü, Ramazanda tutmadığı günün orucunu sonra kazâ ettiği zaman, bu oruç, Ramazan orucunun benzeri olup, aynı değildir. Anlayınız!

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, unutarak yiyen, içen veya cimâ' edenin orucu bozulmaz kavli ile, Mâlikin, bozulur kavli, ve Ahmedin, yemek ve içmekle değil, ama cimâ' ile bozulur ve keffâret vâcib olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Oruçlu iken unutup yiyeni veya içeni, Allahü teâlâ yedirmiş ve içirmiş olur» hadîs-i şerîfidir. Allahü teâlânın yedirdiği ve içirdiği kimsenin ise, orucu bozulmaz. Çünkü şeriatin sâhibi, bir şeyi yemeği men eder ve sonra mükellefin bir kasdı olmadan onu, mükellefin midesine akıtır, indirirse, Onun yasak ettikleri cümlesine girmemiş olur. Sanki bu mükellefi istisnâ etmiş gibi olur. Bu yasak, bâtında, ya'nî unutan kimse için manâda, kasdı olmaması bakımından, mensûh gibi oldu. Ayrıca unutmada, Ramazan-ı şerîfin hürmet perdesini yırtmak ma'nası da yoktur. Mâlikin, orucu bozulur kavlinin vechi, biraz önce izâhı geçtiği gibi, orucu aklında az tutması bakımındandır. Ahmedin kavlinin vechi, oruçlunun cimâ' etmesi, insanların çoğunda olduğu gibi, mükellefden vuku'u uzak ihtimaldir. Çünkü cimânın, oruçludan vâkı' olmasından önce, açlıktan dolayı, isteğin zaifliği gibi, oruçlu olduğunu hâtırlatan mukaddimeler vardır. Zirâ aç olanın zekeri, ancak çok uğraşmakla intişâr eder. Unutarak yemesi veya içmesi böyle değildir. Bunlar, cimâ'ın hilâfına çok vâkı' olan bir şeydir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Râfiîye göre ercah kavlinde Şâfiînin, oruçlu zorla yedirilir veya içirilirse veya kadın vaty için durmakta ikrâh edilirse, cebr edilir, zorlanırsa, oruçları bozulmaz kavli ile, Neveviye göre

esah olan, bozulur kavlidir. Bu kavil, Şâfiînin diğer kavlidir. İmam Ahmed ise, cima'dan bozulur, diğerlerinden bozulmaz buyurdu. Birincisi ikrâh, zorlama kâidesince muhaffefdir. İkincisi, bunda ikrâh nâdir olduğundandır. Üçüncüsü ise, orucu olumsuz kılması bakımından, cima'ın cezası için teşdîddir. Burada, cima'ın hikmetinde sırlar vardır. Bunu ehlullah bilir. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, abdest alırken, ağza ve burna verilen su, mübalağa olmadan, oruçlunun boğazına kaçarsa, orucu bozulur kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, bozulmaz kavlidir. Bu aynı zamanda Ahmedin kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, ağza ve burna verilen suyun, boğaza kaçması, izin verilmiş olan birşey olmalarındandır. [Ya'nî abdestte ağza ve burna su vermek, şerîatin iznidir]. Birinci kavlin vechi, oruç için olan ihtiyâtı terk etmektir. Bu da, ağza veya burna verilen suyun, boğaza kaçmaması şartına bağlıdır. O halde bundan korkusu olanın, ağzına veya burnuna su verirken boğazına kaçırırsa, orucu bozulur.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, bir kimse Ramazan orucunu kazâ etmeğe imkânı olduğu halde, öbür Ramazan ayı gelinciye kadar, kazâsını geciktirirse, kazâ ile beraber, bir de, bir müd vermesi lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, te'hiri câizdir ve bir keffâret lâzım olmaz kavlidir. Müzenî de bunu ihtiyâr etti. Üç imam, kazânın te'hiri câiz değildir dediler. Birinci mes'elenin birinci kavli teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üç imamın, te'hirin câiz olmaması kavli teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, Şevvâl ayında altı gün oruç tutmak müstehabdır kavli ile, Mâlikin, müstehab değildir kavlidir. **Muvattâ'da** buyurdu ki, Şeyhlerimden, ya'nî hadîs âlimi hocalarımdan hiç birinin, bu oruçları tuttuğunu görmedim. Bunların farz zannedilmelerinden korkarım. Birincisi müstehab denmekle teşdîddir. Delîli de, hakkında, onu tutan, ömür boyu oruc tutmuş gibidir buyurulmuş olmasıdır. İkincisi, müstehab olmamakla muhaffefdir. İlleti az önce bildirildi. Eğer bunu söylemesi, hadîse muttali' olması ile idiyse, bu hadîsin, ona göre sahîh olmaması ihtimâli vardır ki, ictihadla amel edip, onunla amel etmedi. Böylece ictihadı, bu sünneti yapmamak, yapmaktan evlâdır neticesine vardı. Çünkü ona göre bu hadîs zaif olup, bununla birlikte, insanların farzdır itikadına düşmesinden çekindi. Çünkü uzun yıllarda böyle hatâlar olabilir. Nitekim hıristiyanların bildirilen oruçlardan daha çok oruç tutmaları böyledir. **Sahîh'de** merfû' olarak bildirilen hadîs-i şerîfde: **«Elbette, elbette, sizden öncekilerin yollarına tâbi' olursunuz. Karış karış, adım adım onlara uyarsınız. Yâ Resûlallah, bizden öncekiler buyurduğunuz, yahudî ve hıristiyanlar mıdır? dediler. Buyurdu: Yâ kim?»** buyuruldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, farz-ı ayınlardan sonra, ilim öğrenmek ve sonra cihâd etmekten faziletli, üstün birşey yoktur kavli ile, Şâfiînin, namaz, bedenle yapılan amellerin efdalidir kavli, ve Ahmedin, farzlardan sonra cihâddan efdal birşey bilmiyorum kavlidir. Bu sözlerin her birinin, Kitâb ve Sünnetten şâhid ve delilleri vardır. O halde her kavli, mukabili ile, teşdîd ve tahfîfe varmak zorundadır. Birinci kavlin vechi, ilim dinin Mîzânı, terâzisidir. İlim olmazsa, amellerin mertebelerini, derecelerini, birbirlerinden üstünlüklerini bilemeyiz. Cihâdın ilim öğrenmekten sonra en üstün amel olmasının vechi, cihâdın, küfrü zaifletmek, din hükümleri ile amel etmek yolunu açmak ve dînin şiarlarını, alâmetlerini izhâr etmek olduğundandır. Namazın, bedenle yapılan amellerin en üstünü olduğu kavlinin vechi, namazda, Allahü teâlâya münâcât ve huzûrunda bulunma olduğundan ve Allahü teâlânın, ulvî ve süflî âlemdeki diğer ibâdetleri onda toplamasıdır. Nitekim keşf sâhibleri bunu bilirler. Vallahü a'lem.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, nâfile oruç veya namaza başlayan, bunları bitirmeden kesebilir ve kazâ etmez, lâkin tamamlaması müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, tamamlamak vâcibdir kavli, ve Muhammed bin Hasanın, nâfile oruç tutan bir kimse, bir arkadaşının yanına gitse ve orucu açması için ona yemîn verse, bu orucu kazâ eder kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vârid olduğu üzere, nâfile ibâdet yapan kendinin emîridir. İsterse oruç tutar, isterse tutmaz. O halde, şerîatin sâhibi, bir kimseyi oruç tutmamak veya tutmakta muhayyer bırakmıştır. Bunun için tamamlaması lâzım gelmez. Tamamlaması vâcibdir kavlinin vechi, kulun Allahü teâlâya bağladığı ibadeti bozmakla, Hak teâlâya hürmeti ta'zîmdir. Bunu kuvvetlendiren delillerden biri, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem): «Beş vakît namazdan başka var mı?» diye süâl eden birine Resûlullahın: «Yoktur, yalnız nâfile vardır» buyurmasıdır. Ya'nî senin nâfile namaza girmendir. Ya'nî sen namaza girince, onu bitirmen gerektir. Ama ona girmeyince, üzerine bir borç olmaz. Birincisi avama, ikincisi büyüklere mahsûs olup, ebrârın hasenesi, mukarreblerin seyyiesidir kısmındandır. Anlayınız!

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, yalnız Cum'a günü oruç tutmak mekrûh değildir kavli ile, Şâfiî, Ahmed ve Ebû Yûsuf'un, mekruhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, oruç, cum'a namazında, bütün gün ve gelecek gece süresince, kulun, Allahü teâlânın huzûrunda durması istidadını kuvvetlendirir. Çünkü o, keşf sâhiblerine göre Arife günü gibidir. Bu da, yemek ve içmekle, Rablerini müşâhededen uzaklaşan küçüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, Cum'a günü bayram günüdür. Bayram günü ise oruç tutulmaz. O gün kuldan istenen, oruç tutmamaktır. Bu da, Şerîatin esrârını anlıyan büyüklere mahsûstur. Çünkü Cum'ada, kalblerin Allahü teâlâya toplan-

ması vardır. Bu ise, sadece rûhların gıdasıdır. Cisim, ya'nî beden, rûhla münâkaşa eder ve cismânî kuvvetini ister. Yemek yemez, su içmezse sâkin olmaz. Bu da en üstün sürûr ve neş'edir. Nitekim: «**Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri iftâr edince [yiyip içince], diğeri Rabbini gördüğü zamandır**» hadîs-i şerîfi buna işâret etmektedir. O halde, büyüklerden Cum'a günü oruç tutanın sevinci noksan olur. Demek ki her makâmın ehli vardır. Burada sırlar vardır. Onları ehlüllah tadar. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, üç imamın, oruçlunun misvâk kullanması mekrûh değildir kavli ile, Şâfiînin, oruçlunun zevâl vaktinden sonra misvâk kullanması mekrûhdur kavlidir. Eshâbının sonra gelenlerine göre, muhtâr olan kavil, mekrûh olmamasıdır. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, aç olduğu halde misvâk kullanmamak, ağız kokusunu değiştirir. Bundan da dişler sararır, esmerleşir. Böylece ağzının kokusu, yanında oturanları rahatsız eder. Misvâk kullanmanın mekrûh olduğu kabûl edilse de, insanları rahatsız etmemek için uğraşmak, sâhibine kusûr getiren fazîleti işlemekten önce gelir. İkinci kavlin vechi, ibâdetten doğan pis kokunun izâlesi lâzım değildir. Birincisi şöyle cevab verir ki, oruç, samedâniyyet sıfatıdır. Bunun için oruç tutanın, yüce olması, maddî ve ma'nevî temiz bulunması lâzımdır. Bunun için, Şerîatin sâhibi, haram olduğu ve oruç tutmıyan için de çirkin olduğu halde, oruçlunun gıybet, dedikodu, koğuculuk etmesini şiddetle men' etti. Bunun ma'nâsı şudur: «Oruç tutanın dilini gıybetten koruması ayrıca müstehabdır.» Anlayınız. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

İ'TİKÂF

İmamlar, i'tikâfın meşrû' olduğunda, Allahü teâlâya kurbet, yakınlık olduğunda, her zaman müstehab olup, Kadir gecesini aramak için, Ramazan-ı şerîfin son on gününde efdal olduğunda ve itikâfın, ancak niyyetle sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. İ'tikâfda olanın, zarûrî olan abdest bozmak, gusl abdesti almak gibi işler için dışarı çıkmasının câiz olduğunda, Cum'a namazı kılınmıyan bir mescidde itikâf edince, Cum'a namazı için, cum'a kılınan câmi'e gitmesinin vâcib olduğunda ve kasden fercine mübâşeret edenin itikâfının bâtıl olduğunda ve keffâreti lâzım olmadığında icmâ' etmişlerdir. Hasan-ı Basrî ve Zührî, böyle yapana yemîn keffâreti lâzım olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde, geceye kadar susmanın mekrûh olduğunda icmâ' etmişlerdir. Şâfîî, itikâfında susmağa yemîn eden, konuşur ve keffâret vermez buyurdu. İtikâfda olanın, namaz kılmasının, Kur'ân-ı kerîm okumasının ve zikr etmesinin müstehab olduğunda, itikâfda olanın alış veriş etmemesinde, hiç bir san'atla meşgul olup para kazan-

mamasında icmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, Kadir gecesi Ramazan-ı şerîf ayı içindedir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bütün sene içindedir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kadir gecesinin Ramazan-ı şerîfe mahsûs olduğunu bildiren sahîh hadîsdir. Ramazandan başka ayda olduğuna dâir bir hadîs bize ulaşmadı. İkinci kavlin vechi, Kadir gecesinden murad cinsdir. Lâkin Ramazan-ı şerîfde olması, insanların perdelerinin oruç sebebiyle incelmesinden, zuhûr bakımından daha çoktur. Sıdk, doğruluk alâmetlerinden biri, Şerîatte bu gecede vâkı' olanları bilerek, ilham yolu ile, Kadir gecesini buldum diye zannetmektir. Böyle olan, din kitablarını mütalâya muhtâc değildir.

Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Kadir gecesi, kulun Allahü teâlâya yakınlığının hâsıl olduğu her gecedir. Bütün sene içindedir diyenin nokta-i nazarı ve kabûl ettiği esas da budur. Kardeşim Şeyh Efdalüddin bana, Kadir gecesini, Rebî'ül evvel ve Receb aylarında gördüğünü haber verdi ve dedi ki: «Allahü teâlânın Kadr sûresi birinci: «**Şübhesiz onu (Kur'ânı) Kadir gecesinde biz indirdik**» âyetindeki Kadir gecesi, kurb, yakınlık gecesidir. Kurbun, yakınlığın hâsıl olduğu her gece, Kadir gecesidir.» Bu söz, âlimlerden, Kadir gecesi, senenin bütün gecelerinde devr eder, her ne kadar Allahü teâlâ dâimi tecelli ediyorsa da bütün gecelerin şeref bakımından eşitliğinin soğlanması içindir diyenlerin sözlerini kuvvetlendirmektedir. Nitekim böyle olduğunu keşif sâhibleri bilir. İmam Sa'îd bin Abdullah-ı Ezdî, İmam Mâlikinin akrânından olup, rivâyet eder ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Her gecenin son üçde birinde, Rabbimiz tebârek ve teâlâ** [nın rahmeti] **dünyâ göküne nüzûl eder ve: «İstiyen yok mu, istediğini vereyim, belâ ehli yok mu, âfiyet vereyim...» buyurur**» buyurdu. Yine buyurdu: «**Cum'a gecesi olunca, Rabbimiz, güneşin batışından, imamın sabah namazından çıkışına kadar, dünyâ göküne nüzûl eder.**» Bunun için bazı kimseler bu geceyi, âlimler arasında meşhur olan Kadir gecesi zannederler. Öyle değildir. Kadir gecesi başkadır. Buradan hareketle demişlerdir ki, Ramazan-ı şerîfin son on günü gecelerinin tek olanlarından birine Cum'a gecesi rastlarsa, Kadir gecesi olur. İşin esası odur ki, benzeri olup, aynı değildir. Gören öyle zannetmiştir. Buna göre, âlimlerin bu gecenin tayini hakkındaki bütün sözleri sahihdir. İbni Atıyye, Tefsîrinde Ebû Hanîfeden nakleder: «Buyurdu ki, Kadir gecesi kalkmışdır. Bu söz kabûl edilmemiştir.» İşin esası şöyledir ki, Ebû Hanîfenin muradı, Kur'ân-ı kerîmin indirildiği Kadir gecesinin aynı kalkmıştır. Yoksa Ebû Hanîfe gibi bir büyüğe, onun hükmü gizli değildir. Çünkü o keşif sâhiblerindendir. Zirâ bütün imamlar, kıyâmete kadar devam edeceğinde icmâ' etmişlerdir. Anlayınız.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, itikâf, ancak mescidde olur. Câmi' olursa evlâ ve efdal olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, itikâf, ancak cemâatle namaz kılınan mescidde olur kavli, ve Ahmedin, itikâf, ancak cum'a namazı kılınan mescidde olur kavlidir. Huzeyfe (radıyallahü anh), itikâf, ancak üç mescidde olur buyurdu. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü de öyledir. Dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, itikâf edenin, kalbini, Allahü teâlânın husûsî huzûrunda mescidde daha iyi toplamasıdır. Çünkü ona, beytullah, ya'nî Allahın evi ismi verilmiştir. İçinde cemâ'at yapılan, yahud cum'a kılınan mescidde kalbin toplanması daha çok olur. Bilhassa üç mescidde.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: İtikâfın üç mescidde, yahud cum'a kılınan, yahud cemâatle namaz kılınan mescidlerde olmasının şart edilmesi, kalblerini toplamakta kuvvetli yardıma muhtâc olan küçüklere mahsûs itikâfdır. Bütün mescidlerde itikâf edilmesi de büyüklere mahsûstur.

Biri de, Şâfiînin yeni kavlinde, kadının, evinde, namaz kılmak için ayırdığı bir odada itikâf etmesi olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin eski kavlinde, kadının itikâfının efdali, evindeki mescidinde olandır. Hattâ bundan gayri yerde itikâf etmesi mekrûhdur. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâdır. Çünkü Şerîatin sahibinin veyâ çoluk çocuğundan, ev halkından birinin, mescidden başka yerde itikâf ettiği bize bildirilmedi. İkinci kavlin vechi, kadının evindeki mescidde itikâf etmesi, onlar için örtüdür. **«Kadınların namazlarının faziletlisi, mescidde değil, evinin karanlığında kıldıkları namazdır»** hadîsine kıyâsladır. Namaz ve itikâfda kalbini toplamak için evinin mescid yaptığı bir odasında itikâf yapar. Anlayınız.

Ustâdım Aliyyülhavas (rahimehullah) buyurdu ki: Aslında kadının evinde itikâf etmesine mâni' olan ile, zararı yoktur diyen arasında fark, ihtilâf yoktur. Çünkü cevâz, dışarı çıkmakla mahzûr hâsıl olan şeytan taifesi olan kadınlara, mâni' olanın kavli de, Rabi'a ve Süfyâne gibi, mescide çıkmalarında mahzûr olmıyan Allahın tâifesi sâliha kadınlar içindir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Allahın kadın kullarını Allahın mescidlerinden men' etmeyin»** buyurdu. Anlayınız. Zirâ şeytanın kadın kulları, tâifesi, çirkin işleri sebebiyle: **«Altın ve gümüşün kulları [ya'nî paraya tapanlar] helâk olsun»** kapısında takılıp kalırlar.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, zevc zevcesine itikâf için izin verse, hanımı itikâfa girdikten sonra, zevcin, onu tamamlamaktan men etmesi olamaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, men edebilir kavlidir. Birincisi zevc üzerine müşedded olup, büyüklere mahsûstur. İkincisi yine ona muhaffefdir ve küçüklere mahsustur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birinci kavlin vechi, zevcenin girmiş olduğu Allahü teâlânın huzûrunda bulunmayı ta'zîmin ve nefsinin hazzını yok etmenin esas alınmasıdır. İkinci kavlin vechi, ihtiyâcının çokluğundan ve hâlinin ve Allahü teâlânın, kullarının hiçbir ibâdetine ihtiyacı yoktur sözünün ma'nâsını anlamaktaki zaifliğinden ötürü, nefsinin hazzını, tatmînini öne almaktır. Ona göre kulların Allahü teâlâya dönmesi ve Ondan yüz çevirmesi aynıdır. Hak teâlâ onların kendine dönmesini, kendinden yüz çevirmelerine tercîh etmez. Ancak fâideleri kendilerinedir, Allahü teâlâya değildir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin, oruçsuz itikâf câiz değildir kavli ile, Şâfiînin, oruçsuz sahîhdir kavlidir. Birincisi teşdîd olup, itikâfda iken yedikleri ve içtikleri zaman, kalblerindeki cem'iyyetin zaifliği küçüklere mahsûstur. İkincisi muhaffef olup, oruçlu olmadıkları zamanda da, kalbleri Allahü teâlâ ile cem'iyyette olabilen büyüklere mahsûstur. Zirâ onlar, ancak zarûret mikdarı yerler. Bunun için, oruçlu olmamaları, kalblerinin Allahü teâlâyı müşâhedesinden perdelenmesine etki etmez.

Biri de, Mâlikin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin, bir günden az itikâf olmaz kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, itikâf için belli bir zaman yoktur, günün bir parçasında itikâf yapmak da câizdir kavlidir Birincisi teşdîd, ikincisi tahffifdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kalb huzûru edinmek ve onu çeşitli bağlılıklardan kurtarıp, cem'iyyette bulundurmak için olup küçüklere mahsûstur. Bu ise, ekseriyâ bir günden kısa zamanda mümkin olmaz. Böylece itikâfın hakîkati, güneş batmadan önceki zaman ve bütün gün ise bunun dehlizi. aralığı olur. İkinci kavlin vechi, büyüklere mahsûsdur. Zirâ büyüklerde gâlib olan kalb huzûrudur. Dağınıklıkları toplamakta uzun zamana muhtâc olmazlar. Belki sadece itikâfa niyyetle, niyyetin hemen akabinde cem'iyyet hâsıl olur. Bu da itikâfın hakîkatidir. Çünkü hakîkati, araya perde girmeden, Allahü teâlânın müşâhedesine kalb ile yönelmektir. Nitekim Sehl bin Abdullah-i Tüsterînin (rahimehullah) makamı böyle idi. Buyururdu: Otuz senedir Allahü teâlâ ile konuşuyorum, insanlar ise, kendileri ile konuştuğumu zannediyorlar. Birincisi küçüklerin, ikincisi büyüklerin hâline riâyettir. Anlayınız.

Biri de, İmam Ahmedin bir rivâyeti hâriç, dört imamın, belli bir ay itikâf nezr eden, birbiri ardından, ya'nî hiç ara vermeden itikâf eder, bir gün ara verirse, terk ettiğini kazâ eder kavlidir. İmam Ahmed, yeniden başlaması lâzım olur buyurdu. Sadece bir ay itikâf diye adak yapmışsa, Şâfiî ve Ahmede göre, ara vermeden veya ara vererek yerine getirmesi câiz olur. Ebû Hanîfe ve Mâlik, ara vermeden yerine getirmesi gerektir buyurdular. Bu, Ahmedden de bir rivâyettir. Birinci mes'elenin birinci kavlinde teşdîd vardır. İmam Ahmedin kavli ise müşeddeddir. İkinci mes'elenin birinci kavli muhaffef, ikincisi ise müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Dört kavlin vechleri fıkıh kitablarında zâhirdir.

Biri de, üç imamın, gecesiz belli bir gündüz itikâfa niyyet ederse sahîhdir kavli ile, Mâlikin, geceyi gündüze katmazsa, sahîh olmaz kavlidir. İki gün ardarda itikâfı nezr edenin, aralarındaki gecede itikâfda olması gerekmez kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinden esah olanında Şâfiînin, gereklr kavlidir. Birinci mes'elenin birinci kavli, gecesiz sadece gündüz itikâf etmekle muhaffefdir, ikincisi ise, bu husûsta müşeddeddir. İkinci mes'elede de hüküm böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tahfîf, büyüklere mahsûs, teşdîd, kalbleri dünya vâdilerinde dolaşan, dağınık olan küçüklere mahsûstur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câmi'den başka yerde itikâf edip, cum'a namazı için dışarı çıkarsa, itikâfı bozulmaz kavli ile, iki kavlinin esahhında Şâfiînin, bozulur, ancak çıkmağı şart ettiyse bozulmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, böyle diyenin zannının, itikâf edenin, itikâf ettiği yerden çıkıp, cum'a câmiine varmasına kadar, Allahü teâlânın huzûrunda kendini görmekte olmasıdır. Bu da büyüklere mahsûstur. İkinci kavlin vechi, bu müşâhedenin, dışarı çıkmakla kesilmesi zannıdır. Bilhassa, itikâf eden, kendisi hakkında böyle olduğunu bize haber vermiş olunca!

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, itikâf eden, köyünde bulunan hastayı ziyâret veya cenâzeyi teşyî' gibi vukuatları şart etmişse, çıkması câiz olup, itikâfı bozulmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bozulur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, büyüklere mahsûstur. İkincisi küçüklere mahsûstur. Nitekim tevcîhi benzerinde geçmişti.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve Ahmedin, itikâfda olan, ferc dışında mübâşeret edip, inzâl vâkı' olursa, itikâfı bozulur kavli ile, Mâlikin ve diğer kavlinde Şâfiînin, inzâl olsun olmasın, itikâfı bozulur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, büyüklerin hilâfına, inzâlsiz vatyın müsâmâha edildiği küçüklere mahsûstur. İşin aksi olması da muhtemeldir. Muhakkak ihtiyâc sâhibi olan büyüklere müsamâha edilir. Küçükler ise böyle değildir. İnzâl vâkı' olmasa da, sadece cimâ' lezzeti ile, Allahü teâlânın huzûrunda olmaları perdelenir.

Biri de, üç imamın, itikâf edenin, güzel koku sürünmesi ve kıymetli elbise giymesi mekrûh değildir kavli ile, Ahmedin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda itikâfda olmak, namazda olmak gibidir. Güzel koku sürünmek ve güzel elbise giymekle süslenmek onun için mekrûh olmaz. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın huzûrunda itikâfda olan, ihrâmlı gibidir. Böyle sevinç, rahatlık şeyleri ona gerekmez. Her iki mertebenin de ehli vardır. Kimi insanlar ileri gelenlerin, kimi avâmın yanında, huzûrda bulunurlar. Kimi kalblerine olan heybet tecellîsinden, kimi eskiden vâkı' olan bir muhalefete düştüğü için böyle yapar. Lâkin enbiyâ, evliyâ ve âlimlerin bü-

yük bir kısmı, Allahü teâlânın huzûrunda, dâima namaz, itikâf ve benzerlerinde, zât ve sıfatlarında, ya'nî kendileri ve elbiseleri husûsunda, aşağı insanlar gibi bulunurlar.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, itikâfda olanın, başkasına Kur'ân, hadîs ve fıkıh okuması uygun değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, bu müstehabdır kavlidir. Mâlik ve Ahmedin kavlinin vechi, başkasına Kur'ân, hadîs ve ilim öğretirken, bazı sûâller ve cidâller vâkı' olup, ses yükselebilir ve itikâfdan maksad olan ma'nâyı kalbde dağıtır. İtikâf ise, kalbi, sadece Allahü teâlâ ile meşgul etmektir. Bunun için, Kur'ân-ı kerîm okumak, zikr etmek ve namaz kılmakta icmâ' etmişlerdir. Çünkü bunlarda, başkasına bağlılık yoktur.

SÜÂL: Kur'ân, hadîs ve fıkıh okumak, aklı, düşünceyi ma'nâlara sevk etmekle, kalbi Allahü teâlâdan ayırır. Bir âyet, okuyanı Cennete ve Cennette bulunanları düşünmeğe sevk eder ve kalbi ile onu müşâhede eder, ya'nî görür gibi olur, bir âyet, Cehennemi ve onda olanları düşünmeğe sevk eder ve kalbi ile onu müşâhede eder; bir âyet talakın, veya iddetin veya terekenin veya benzerinin ma'nâsını düşünmeğe sevk eder ve Kur'ân-ı kerîmi, ma'nâsını anlıyarak, düşünerek okuyan, bu gibi işlerden, düşüncelerden ayrılamaz olur. Değil mi?

CEVÂB: İnsanların çoğunun erişebildikleri bu makam, küçüklere mahsûs olup, onların makamlarına, okudukları ve zikr ettiklerinin ma'nâlarını düşünmeğe koyulmaları, tesir etmez. Büyükler ise böyle değildir. Çünkü onlar, bu ma'nâlara dalınca, Hak teâlânın müşâhedesinden ayrılırlar. O halde bu, onların makamlarına tesir etmektedir. Bundan kurtulmak, ancak büyüklerin büyüklerinin yolunda sülûk ile mümkin olur. Onlar düşünce ve akılları, Kur'ânın ve zikrin ma'nâlarına gittiği halde, bununla Kelâmın sâhibinden ayrılmıyanlardır.

Ustâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Kur'âna *Kur'ân denmesi, cem' ma'nâsında olan karae kelimesinden gelmesidir.* O halde bazıları onu tilâvetle, içindeki hükümler, ma'nâlar, itibarlar, tevbihler, karı'ler, zecirler ve edebleri cem' eder. Bazıları tilâveti ile, Hak teâlâ ile cem'iyyette olurlar. Bazıları da, tilâveti ile, bütün bunları müşâhede ile beraber, Hak teâlâ ile cem'iyyette olup, hükümler Hak teâlâ ile olmalarına perde, Hak ile olmaları da hükümler için hicab olmaz. Bu Allahü teâlânın büyük ihsânıdır, dilediklerine verir. Bunu unutma!

HAC KİTABI

HAC BAHSİ

Âlimler, haccın, islâmın şartlarından biri olduğunda, farz olduğunda, gücü yeten her müslüman, hür, bâliğ ve âkıl olana, ömründe bir defa vâcib, ya'nî farz olduğunda icmâ' etmişlerdir. Kendisine hac farz olup, eda kudreti bulmadan ölenden farzın sâkıt olduğunda ittifâk etmişlerdir. Çocuk üzerine haccın olmadığında, bâliğ olmadan önceki haccının, farz olan haccı sâkıt etmediğinde icmâ' etmişlerdir. Azık ve bineği olmayıp, yaya gidebilenin ve nafakasına yeterli, bir san'at, iş bulup yapabilenin hacca gitmesinin müstehab olduğunda, hacca gitmek için evini satmanın gerekmediğinde, ölünün farz olan haccını yapmak için vekil göndermenin câiz olduğunda, tavafdan sonra haccı ömreye dâhil etmenin câiz olmadığında, aynı şekilde dört imam, eğer mescid-i Haramda bulunanlardan değilse, mütemetti' hacının kan akıtmasının [kurban kesmesinin] vâcib olduğunda, karin hacının da böyle olduğunda ve kesilecek hayvanın koyun olduğunda ittifâk etmişlerdir. Tâvus ve Davud, karin hacı üzerine kurban kesmek yoktur demişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, umre sünnettir, farz değildir kavli ile, Ahmedin ve iki kavlin ercahında Şâfiînin, umre de hac gibi farzdır kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, umrede yapılanlar, haccın ef'ali içinde bulunmaktadır. Böylece müstakil umre, nâfile hac gibidir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, Bakara sûresi yüzdoksan altıncı: «Haccı da Umreyi de, Allah için, farz ve sünnetleri ile tam yapın» âyetinin zâhiri ile amel etmektir. Ya'nî ikisini de tam yapın buyuruldu, umre için hac ile iktifâ edilmedi. Bazı âlimler iki kavlin arasını birleştirip, hac ayları dışında, ömründe bir defa umre yapmak vâcibdir, hac aylarında olması müstehabdır dediler. Hac aylarında olması, namaz abdestinin, boy abdesti içinde bulunması gibidir. İnsan isterse, hac ile yetinir, isterse, ayrı bir nevi olduğundan, hacla beraber onu da yapar. Bunda nazar, ya'nî iyi düşünmek gerekir.

Biri de, üç imamın, belli bir mikdar olmadan, umrenin her zamanda yapılması kerâhatsiz câizdir kavli ile, Mâlikin, bir yılda iki umre mekrûhdur kavlidir. Birincisi, mikdar olmamak bakımından muhaffefdir ve büyüklere mahsûstur. İkincisi küçüklere mahsûstur. Aksine illetlendirmek de

mümkindir. O zaman birincisi küçüklere, ikincisi, Allahü teâlâya karşı tam edebli olmak bakımından büyüklere mahsûs olur. Onlar, küçüklerin hilâfına, ancak senede veya ayda bir olmak üzere, Allahü teâlânın husûsî huzûruna girmekten hayâ ederler. Çünkü küçükler, ekseriyâ huzûr-i ilâhiye girer ve çıkarlar ve o huzûrun edeblerinden birşey bilmezler. Sanki o huzûra girmemiş gibidirler. Bunun için umrenin tekrarı matlub ve iyi olur. Ama büyüklerin ömründe bir defa yapmakla edindikleri meded, keşke bunlara, bu tekrâr tekrâr yapmakla hâsıl olabilseydi! O halde imamlardan herbiri bir hükmü almıştır. Onlardan kimi küçüklerin hâlini, kimi büyüklerin hâlini gözetmiştir. Küçüklerin hâlini gözetmek evlâdır. Zirâ o, insanların çoğunun bulunduğu yoldur. Mâlikin, yılda iki umre yapmak mekruhdur sözünün vechi, tekrârına dâir bir delîle rastlamamış olması, yahud Beytullahı senede bir defa görenin hilâfına, iki veya daha çok görenin, Beytullaha gereken hürmeti ihlâl edebilir korkusudur. Çünkü Beytullahı tazîm, umre yapmak istiyenin kalbinde senede bir ancak hâsıl olur. Nitekim tecribe edilmiştir. Yahud Mâlikin eshâbından birinin dediği gibi, ayda bir hâsıl olur. Bunun misâli, hac hakkında vârid olan, her beş senede bir Beytullahı ta'zîme benzer. Anlayınız.

Biri de, İmamların, üzerine hac farz olan kimsenin, o sene hacca gitmesi müstehabdır. Vâcib olduktan sonra tehir ederse, ya'nî sonraki yıllara bırakırsa, Şâfiîye göre câizdir. Çünkü ona göre, hemen değil, o andan itibâren ilerisi için vâcib olur. Üç imam ise, hemen vâcib olur, vâcib olunca da tehir edilmez dediler. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Lâkin birincisi zarûret ve dünya meşgale ve engelleri sâhibi küçüklere mahsûstur. İkincisi ise, dünya ile bağları kopmuş, perdeleri kalkmış büyüklere mahsûstur. Onlar Allahü teâlânın emrini geçiktirmekten hayâ ederler. Bize ulaştığına göre, Allahü teâlâ, Halîli İbrâhim aleyhisselâma, sünnet olmasını emr edince, hiç geciktirmeyip, hemen yanındaki keser ile sünnet oldu. Ey Allahın Halîli, dostu, niçin bir ustura getirinciye kadar beklemediniz dediklerinde: **«Allahü teâlânın emrini tehir etmek, ağır iştir»** buyurdu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, temekkünden, kuvveti, gücü olduktan sonra ölenden, hac sâkıt olmaz, belki, borc gibi, vasiyyeti olsun olmasın, esas malından bedel ile yerine hac yaptırılır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, ölümle hac ondan sâkıt olur ve veresesine, bedel haccı lâzım gelmez. Ancak vasıyyet etmişse, malının üçte birinden yerine hac ettirilir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi zâhirdir. Birincisinin havas, seçkinler, ikincisinin avam için olması mümkindir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, ölü yerine, evi bulunduğu yerden hac yapılır kavli ile, Mâlikin, vasıyyet ettiği yerden yapar kavli, ve Şâfiî

mezhebinin râcih kavlinde, mikattan yapar kavlidir. Birincisi ve ikincisi teşdîd, üçüncüsü tahfîfdir. Bu da, insanların çoğunun hâline uygundur. Çünkü evinin bulunduğu yerden ikrâmlı az bulunur. Sultan Kayıtbay hacca gidince, Mısırdaki kala'-yı cebelden ihrâma girdi. Bunu nâdir olaylardan saydılar.

Biri de, üç imamın, akıllı ve mümeyyiz olunca, velîsinin izni ile hac yapan çocuğun haccının sahîh olduğu, mümeyyiz değilse, velisi onun yerine ihrâma girer kavli ile, Ebû Hanîfenin, çocuğun hacda ihrâmı sahîh olmaz kavlidir. Birincisi çocuğun haccının sahîh olması hakkında tahfîfdir. Delîli, sahîh hadîslerdir. İkincisi o hususta teşdîddir. Vechi, hac emrini, işini ta'zîm ve menâsikinin edâsında ve ekseriyâ uzak memleketlerden gelmede çok zorluk bulunmasıdır. Aynı zamanda çocuğun, Allahü teâlâya ve huzûruna kemâl üzere ta'zîm gösterememesidir. Zirâ hac, Hak teâlânın en büyük ta'zîm alayıdır. Ancak Allahü teâlâyı hakkıyle bilen bunu yerine getirebilir. Bunun için bazıları demiştir: Beytullahdan önce Beytullahın sâhibini tanı, sonra hac yap. [Nitekim İmam-ı Rabbânî (kuddise sirruh) Hacca giderken, Dehlide mürşidi Muhammed Bâkî billâhi görüp, huzûrunda kemâle gelip: «Kâbeye giderken Kâ'benin sâhibine kavuştum» buyurmuştur]. Bunun için ömürde bir defa vâcib olmuştur.

Biri de, üç imamın, hac yolunda insanlardan dilenecek olanın, hacca gitmesi mekrûhdur kavli ile, Mâlikin, eğer âdeti dilenmek ise, hac yapması vâcib olur kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Mâlikin kavli, son derece tahkîktir. Zirâ onda, iki kavlin iki hâle haml edilmesinin arasını birleştirmek vardır. O halde, âlimler, sâlihler gibi makam, mertebe sâhibi gibi mürüvvet ehline mekrûh olur. Ama avam halka ve dervişlerden dünyâdan tecerrüd etmişlere mekrûh olmaz.

SÜÂL: Azık, binek ve yol nafakası olmıyanın, yahud bunları hırsızın çaldığının, veya binek hayvanı ölenin hac yapması câiz olduğu halde, bunların hac için şart edilmesinin fâidesi nedir?

CEVÂB: Bunun fâidesi, azık ve bineği olup sefere çıkan, Şerîatin sâhibinin nazarı altında yolculuk etmektedir. Böylece âfet ve belâlardan onun himâyesine müstehak olur. Açlıktan veya sıkıntıdan, zorluktan ölürse, Allahü teâlâya tâatte ölmüş olur. Ama azığı ve binek hayvanı olmadan hac için yola çıkan böyle değildir. O açlıktan ve meşakkatten ölürse, âsi olur, günâh işlemiş olur. Şerîatin sâhibi, ancak kendi emri altında olanı kefâlet eder ve ona yardımcı olur. Hayvanı ölür, yahud nafakası çalınırsa, Allahü teâlânın kefâletinde olur. Bunun için, ona, yolda kifâyet eden miktarın, Rabbine karşı edebi gözeterek, onu götürenin vermesi gerekir. Kul, azık ve bineğini elde eder, bundan sonra binekte kuvvet yaratan, nafaka ve azık ile nı'metlendiren Allahü teâlâya güvenir, başkasına değil. Bu

akıllılık ve tevekkül kısmındandır. O halde, buradan anlaşılmış oldu ki, fakîrin, yolda Allahü teâlâ, kendisine bir kapı açar deyip, azıksız ve bineksiz, kupkuru hacca gitmesi ve: «Allahü teâlâ beni zayi' etmez» düşünmesi doğru değildir. Çünkü bunda, Şeriatin sâhibinin emrine uymamak vardır. Nitekim Allahü teâlâ, Bakara sûresi yüzdoksanyedinci âyetinde: **«Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Bir de hac [yahud âhıret] için azık edinin. Muhakkak ki, azığın hayırlısı takvâdır ve ey aklı tam olanlar, benden korkun»** buyuruyor. O halde, yiyecek olan bedenin azığını ve takvâ olan rûhun gıdasını emr etmektedir. Bunun da, livechillah hâlis helâl olması lâzımdır. Zîra Allahü teâlânın: **«Benden korkun»** buyurması, azık ve haccın ameli hakkındadır.

SÛAL: Büyüklerden sayılan selefden bazı meşayıh, hac ve diğer yolculuklara azıksız çıkarlardı. Bu edebde kusur olmaz mı?

CEVÂB: Her halde tarîkatte kemâle gelmeden önce böyle yapmışlardır. Zirâ onlardan biri, yiyeceksiz ve içeceksiz sefere çıkmadan önce, hazerde iken, bunu riyâzetle nefislerinde tatbîk etmedikten sonra, hac veya başka yolculuğa çıkmazlardı. Hattâ öyle olurlardı ki, kırk veya daha fazla gün birşey yemeden, içmeden durabilirlerdi. O halde bu hâlin sâhibine, kemâli terkten başka bir şeyde itiraz olunmaz, cevâz bakımından değil! Onlardan biri nefsini riyâzete alıştırmamış olsa ve yemek ve içmeğe ihtiyacı olmadığını bilmese, hiç bir zaman azıksız çıkmazdı. İnsanlar kendisine böyle emr etseler de, onların görüşlerini akılsızlık kabûl edip beğenmezdi. O halde insanlara tek bir hükümle hüküm vermekten çok kaçının. Yahud dervişlere, hallerini çok iyi araştırmadan itiraz etmeyin!

Biri de, üç imamın, hac yolunda ücretle kiralananın haccı sahîh olur kavli ile, İmam Ahmedin, sahîh olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanlara hizmet için yolculuk eden, Allahü teâlânın hakkı ile kullarının hakkını birleştirmiş olur. Bu ise, amellerinden maksadları, Allah rızâsından başka, ne dünyevî, ne de uhrevî bir şey olmıyan büyüklere mahsûstur. Haklardan biri, onu, diğerinden meşgul etmez. Bununla beraber, hizmet işi, çoğu zaman, menâsikin edâsından fârig olduğu zaman yapılır. Böylece kazancına şübhe karışmamış, hac amellerine de ortak yapılmamış olur. O halde kerâhat nereden geliyor. Düşününüz. İkinci kavlin vechi, himmetleri dünyaya çevrilmiş, hep dünyayı düşünen küçüklerin hâline haml olunur. Bu gün insanların çoğu böyledir. O halde, imamlardan kimi büyüklerin, kimi de hizmetçi ve deveci gibi küçüklerin hâlini gözetmişlerdir.

Biri de, üç imamın, bir hayvan gasb edip sırtında, yahud bir mal, para gasb edip onunla hacca giden, âsî olsa da, haccı sahîh olur kavli ile, Ahmedin, haccı sahîh olmaz ve hac sevâbı almaz kavlidir. Bi-

rincisinde tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, haramlık, haccın ef'ali dışında bir şeydir. Bunun için haccın bâtıl olmasına sebeb olmaz. Bu küçüklere mahsustur. İkinci kavlin vechi, yaptığı ile âsî olmuştur. Âsiye ise Allahü teâlâ gadab eder. Tevbe etmeyince ondan râzı olmaz. Bu hakkı sâhibine vermedikçe de tevbesi sahîh olmaz. Tevbesi sahîh olmıyanın da, Allahü teâlânın huzûruna girmesi sahîh olmaz. Mekkeye de girse, İblisin mescide girmesi gibidir. Allahın huzûrunda olsa da, mel'ûndur. Bu ise büyüklere mahsûstur.

Biri de, üç imamın, yolda ücret bedeli vâcib olan kimseye hac vâcib olmaz kavli ile, Mâlikin, eğer az ise ve yol düşmandan emîn ise vâcib olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir. Birincisini dünyasını âhıretten önce tutana, ikincisini âhıretini dünyasından önce tutana haml etmek mümkindir. Allahü teâlâ, insana taşıyabileceği kadar yük yükler.

Biri de, dört imamın, deniz yolu daha emîn ise, deniz yolu ile gitmek vâcib olur kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin, vâcib olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, normal olarak hacca gidecek güce, imkâna sâhib olmasıdır. İkinci kavlin vechi, deniz, gâilesinden dolayı emîn sayılmaz. O sene denizde büyük bir rüzgâr, fırtına çıkabilir ve gemide olanların hepsi batıp boğulabilir. Halbuki ileride ne olacağına dâir kimsenin elinde bir vesîka yoktur. Elli sene gemiye hiçbir şey olmaz da, o sene batabilir. Kara ise böyle değildir. Zirâ kara yolunda bir kimse yürüyemiyecek olursa, çoğu zaman onu hacılar veya bedevîler taşıyabilirler. Birincisini, Allahü teâlânın yakîn ve tevekkül ihsân ettiklerine, ikincisini ise bunun tersi olanlara haml etmek mümkindir.

Biri de, üç imamın, iyileşmesi umulmıyan hastalığı ve kötürümlüğü sebebi ile, yahud çok yaşlılığından ötürü bizzat hacca gidemiyen, yerine bedel olarak birini bulursa, hac ettirmesi lâzım olur, yapmazsa farz borcu boynunda kalır kavli ile, Ahmedin, böyle olana hac vâcib olmaz. Hac ancak bizzat gidebilene vâcib olur kavlidir. Birincisi farz borcunun boynunda kalması bakımından müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hac, küçükler için, vekâlet kabûl eder. Nitekim, mısra:

«Belki onları, yahud onları göreni görürüm.» demişlerdir. Mahbûbun huzûru için seferde vâkı' zorluklara katlanamıyanın hâli böyledir. İkinci kavlin vechi, muhibler, ya'nî Allah ve Resûlullah âşıkları, selâm veya elçi göndermekle, derdlerine derman bulamazlar. Bilhassa haccdan en büyük maksad, bu huzûrlara gelen zevâtın takdîsidir. Vekilin takdîsi ise, kendisini bedel gönderen tarafından olmağa muhtacdır. Belki büyüklere vâcib olan, bu huzûr için bir başına gitmektir. Eğer yolda ölürse:

«Evinden Allaha ve Resûlüne hicret için çıkan yolda ölürse, onun sevâbı, ecri Rabbinin katında olur» âyetinden nasîbini alır. Nitekim demişlerdir.

Beyt :

Vallahi hararetli, elçi yapmakla şifâ bulmaz,
Sevenin şikâyeti, elçiye şikâyet olmaz.

Biri de, Ebû Hanîfenin bir rivâyeti hâric, dört imamın, vekâletle, bedelle hacca gidenin haccı, kim içinse ona olur kavli ile, Ebû Hanîfenin bir kavlinde, vekil hacı olur ve vekili olduğu kimseye nafakanın sevabı verilir kavlidir. Birincisi, namına hac yapılan için tahfîfdir. İkincisinde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Bu iki kavlin tevcîhi, bir önceki kavillerin tevcîhine yakındır. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, gözleri görmiyen, kendisini götürecek bir rehber bulursa, bizzat hac yapması lâzım olur, bedel [vekil] göndermesi câiz olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, malından ötürü hac lâzım olup, vekil gönderir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Bu iki kavlin vechi, bir öncekilerin vechi gibidir. O halde küçükler vekil gönderir, büyükler, bereketlenmek için kendileri giderler.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Ahmedin ve iki kavlin esahhında Şâfiînin, ölü için, nâfile hacca vekil gönderilmez. Farz hac ise böyle değildir. Nitekim bu bahsin başında geçtiği gibi bunun için vekil gönderilmesinin câiz olduğunda ittifâk vardır kavli ile, Şâfiînin diğer kavlinde, ölü için nâfile hacca vekil göndermek câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, farz haccın terkinde ruhsat yoktur. Bunun için bizzat gidemiyene, zarûrî olmıyan ve gücü yettiği halde terki câiz olan nâfile haccın hilâfına, yerine vekil göndermek câizdir. Şâfiînin diğer kavlinin vechi, hac, her halde kurbettir. Bunun için, kurbeti içinde bulunduran farz gibi, onda vekil câiz olur, vâciblik ve mendubluk farklı olsa da!

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetinin eşherinde Ahmedin, hac farzı kendinden sâkıt olmıyan kimsenin, başkasının yerine hacca gitmesi câiz değildir. Başkasının yerine hac ederse ve kendi üzerine hac yapması lâzım ise, kendi farzı edâya çevrilir kavli ile, Ahmedin diğer rivâyetinde, ihramı, ne kendisi, ne de başkası için bağlanmamış olur kavli ve Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, mübhemliğinden dolayı kerâhat ile câiz olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ahmedin ikinci rivâyeti müşeddeddir. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, hac emri evvelâ, mükellef olduğu hacdan kurtulmak için, kulun kendi farzına çevrilir. Kendisinin, mükellef, sorumlu olduğunu yapınca, başkası için hac yapması câiz olur. Ahmedin, kendi üzerinde farz borcu olduğu halde, başkası için ihrama girmek kavlinin vechi böyle bir şeyin Şeriat kâidesinden hâric olmasındandır. Şeriate muhalif olan her amel de, ya aslı

bakımından sahih olmadığından, yahud eksik namaz gibi noksanlığından dolayı merduddur, makbûl değildir. Üçüncü kavlin vechi, bu husûsta bildirilen yasaklığın, harama değil mekrûha haml edilmesidir. Zirâ o, şer'î kurbla îsâr, tercîh kısmındandır. Bazıları, tâatten yüz çevirmemeleri için, din kardeşleri hakkında kurbeti yerine getirmekte tercîh olunca, kerâhat işlemeği men etmişlerdir. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, üzerine farz hac borcu olanın, nâfile hâc yapması câiz değildir. Nâfileye niyyetle ihram kuşanırsa, farz olan hacca çevrilir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, üzerine farz hac borcu olanın nâfile hac yapması câizdir ve ihramı, niyyetine göre bağlanmış olur kavlidir. Mâliki âlimlerinden Kadı Abdülvehhâb buyurdu: «Bana göre, bu câiz olmaz. Çünkü bize göre hac, farz olunca hemen edâ edilir. O halde o, namaz vakti gibi sıkışıktır.» Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de tevcîhi, biraz önce geçen benzerlerinden anlaşılmaktadır.

Biri de, üç imamın, şu üç durumdan birinde hac yapmak, mutlak olarak mekrûh olmaz: İfrâd, temettü' ve kırân kavli ile, Ebû Hanîfenin, Mekkelilere, kıran ve temettü' hac mekrûhdur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, yasaklarına dâir bir vesika olmadan, her üçüncünün de, fiilî ve takrîrî olarak, Şerîatin sâhibinden (sallallahü aleyhi ve sellem) sâbit olmasıdır. İkinci kavlin vechi, rahatda olup sıkıntıda olmadıkları için, Mekkede oturanlara, temettü' ve kırân hac yapmak ihtiyâcı yoktur. Âfâkîler, ya'nî uzaktan gelenler böyle değildir. Âlimler, şerîatin, yanî İslâm dîninin emînleridir. Onlar için, Şerîatin red etmediği her şeyde, daraltmak ve açmak hakları vardır. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, ifrâd hac, kıran ve temettü' hacdan efdaldir kavli ile, Ahmedin ve iki kavlinden birinde Şâfiînin, temettü', ifraddan efdaldir kavlidir. Birincisi müşedded olup, büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, küçüklere mahsûsdur. Bu da, bu zamanın insanlarının çoğunun hâlidir. Zirâ bedenleri ve imanları, ifrad günlerine gönül açıklığı ile katlanacak kadar kuvvetli değildir. Delil bakımından, Şâfiîden bir cemâat da bunu ihtiyâr eyledi. Kardeşlerimizden birini, ifrad üzere ihram kuşanmış gördüm. Başı ve yüzü şişmişti. Çok sıkıntı çekti. Sonra müfrid hacı olduğuna pişman oldu. Halbuki bu, kış günlerinde idi. İfrâd haccın, diğerlerinden efdal olduğunu söyliyenin kavli, bu şiddetli sıkıntı olmadığı zamana haml olunur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, tavaf ve vakfeden önce, haccın umreye dâhil edilmesi câizdir kavli ile, Ahmedin ve iki kavlinden birinde Şâfiînin, tavafdan sonra dâhil edilmesi hilâfına, bu câiz değildir kavlidir. Zirâ o, bahsin başında geçtiği gibi ittifakla câizdir. Çünkü maksad hâsıl olmuştur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mer-

tebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, umre yapmak üzere, niyyetini Allahü teâlâya bağlamış olunca, bir başka ibâdet için, ondan efdal da olsa, değiştirmesi lâyık değildir. Nitekim öğlenin farzına girenin, onu ikindi yapması câiz değildir. Aynı şekilde nâfile namaza girip, sonra onu farz yapmak câiz değildir. İkinci kavlin vechi, bu gibi şeylerde müsâmaha vardır. Bununla beraber hacda, umrenin ameli olduğu gibi, fazlalık da vardır. **«Umre ilelebed hacca dâhil edildi»** hadîs-i şerîfdir. Burada sırlar vardır. Bunları ehlüllah bilir, kitaba yazılmazlar.

Biri de, dört imamın, kıran hac yapana da, temettü' hac yapan gibi, bir koyun kesmek vâcib olur kavli ile, Tâvus ve Dâvudun kan akıtması gerekmez kavlidir. Bazı imamlar ise, deve kurban eder dediler. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi tahfîfdir. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kıran hac ile, ihrâm zamanı yakınlığı bakımından temettü' hac ile hâsıl olduğu ve her bir fiil iki fiil yerini tutar gereğince, hâcetin hâsıl olmasıdır. İkinci kavlin vechi, temettü'de vârid olduğu gibi, bunda bir emrin vârid olmamasıdır. Üçüncü kavlin vechi, deve kurban etmesi kolay olduğundan, ona bir ağırlık yüklemektir. Bu, büyüklere mahsûstur. Süfyân-ı Sevrî (rahmetullahi aleyh) yaya ve yalın ayak olarak, Basradan hacca gitti. Fudayl bin İyâd (rahmetullahi aleyh) ona hazreti Âişe mescidinde rastladı ve: Niçin ayakkabı almadın, yahud hayvan sırtında gelmedin? dedi. Cevabında: «Ey Fudayl, efendisinden kaçtıktan ve ona karşı çok suçlu olduktan sonra kusurlu hâlî ile, barışmak için efendisinin huzûruna gelirken, yerin dibine batması gerekirken, ayakkabılarını giymiş, hayvana binmiş halde gelmesi hiç beğenilir mi? Vallahi, Allahü teâlâ ile barışmak, Ona kendimi afv ettirmek için yalın ayak gelmem nerede, ateşin üzerine secde etsem, yine azdır.» buyurdu. Bir rivâyette ise: «Ey Fudayl, efendisi ile barışmağa gelen, huzûruna, hayvan üzerinde mi gelir?» buyurdu.

Biri de, Şâfiînin ve bir rivâyetinde Ahmedin, Mescid-i Haramda mukîm olanlar, Mekke ile Kasr mesâfesinden aşağı [az mesâfede] olanlardır kavli ile, Ebû Hanîfenin, Mikattan Hareme olan mesâfeden az olanlardır kavli, ve Mâlikin, Mekke ve Zîtûvâda oturanlardır kavlidir. Birincisi, Allahü teâlâyı tam ta'zîm ehline mahsûsdur. Onların şühûdü, Haremden itibaren Kasr mesâfesinden az oldukları zaman, Allahü teâlânın husûsî hazretinde, ya'nî huzûrundadır. İkincisi büyüklerin büyüklerine mahsûsdur. Çünkü mîkatın kimi, kasr mesâfesinden daha çoktur. Üçüncüsü, bu ta'zîmin kalblerinde, ancak Mekke veya Mekkenin fınâsı [çevresi] içinde, vâkı' olduğu küçüklere mahsûsdur. Allahü teâlâ, Mescid-i Haramda mukîm olanlardan, huzûrunda bulunmaları bakımından, kan akıtmağı kaldırmıştır. Onlar, sultanın meclisindeki âmirler, kumandanlar gibidir. Huzûrundan dışarda olanların yükümlülüğü ile onlar sorumlu tutulmazlar. Burada sırlar vardır. Bunları ehlüllah tadar. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, *müttemeti hâcının* hac ihramında iken kan akıtması, hayvan kesmesi vâcib olur kavli ile, Mâlikin, cemre-i Akabedeki taşları atmadan vâcib olmaz kavlidir. Hayvan kesmenin câiz olması vaktine gelince: Ebû Hanîfe ve Mâlik, Kurban bayramı gününden önce hedy [Mekkede tasadduk etmek] için hayvan kesmek câiz değildir buyurdu. Şâfiî, bunun vakti, umreyi bitirdikten sonradır buyurdu. Birinci mes'elenin birinci kavli müşedded, ikincisi muhaffefdir. İkinci mes'elenin birinci kavlinde tahfîf vardır. İkincisinde ise, takdîmini istemekle beraber, tehir bakımından teşdîd vardır. Böylece iki mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, hayvan boğazlamayı kaçırmış olanın, hac ihrâmından çıkmadan önce üç gün oruç tutması câiz değildir, ihramdan sonra tutar kavli ile, *Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinden* birinde Ahmedin umre için ihrâm kuşanınca oruçları tutar kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. **«Hac günlerinde üç gün oruc tutar»** âyeti kerîmesi, iki kavil için de şâhiddir. Çünkü umre, küçük hac demektir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin ezherinde Şâfiînin, teşrîk günlerinde üç gün oruç câiz değildir kavli ile, Mâlikin, eski rivâyetinde Şâfiînin, iki rivâyetinden birinde Ahmedin, teşrîk günlerinde oruc tutmak câizdir kavlidir. Birincisi oruç tutmamak bakımından teşdîddir. İnsanlar bayram günlerinde Allahü teâlânın ziyâfetindedirler, Onun müsâfirleridirler. Müsâfirin ise, kaldığı evin sâhibinin izni olmadan oruç tutması lâyık değildir. Bugünlerde oruç tutmasına açık bir izin yoktur. Hadîs-i şerîfde: **«Minâ günleri, yemek, içmek ve hanımı ile sohbet günleridir»** buyuruldu. Bu da, insanların neş'elerini tamamlamak içindir. Çünkü bedenler, ancak yemek, içmek gibi şeylerle rahat ve neş'ede olurlar. Demek ki, Allahü teâlâ, hacılara, huzûrunda, müşâhedede olmakla rûhlarına, yemek ve içmekle de bedenlerine sürûr ve neş'e vermek istedi. Bu ma'nâyı, daha önce bildirdiğimiz: **«Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri akşam iftâr yapınca, diğeri Rabbinin likasına kavuşunca»** hadîs-i şerîfi kuvvetlendirmektedir. Anlaşıldı ki, bedenlerin neş'esi yiyip içmek, rûhlarınki Rablerinin likasıdır, ya'nî kulun, dünyada iken veyâ öldükten sonra, kalbinden perdenin kalkmasıdır. İzâhı şöyledir: Kalbinden perde kalkınca, Rabbini kendine, şah damarından daha yakın görür. O zaman Kulun bu huzûrdaki sevinç ve neş'esinin mikdarını, Allahdan başka kimse bilmez. Mâlikin ve ona uygun olanların, teşrîk günlerinde üç gün oruç tutmak câizdir kavli, rûhlarının Allahü teâlâyı müşâhededen uzak olduğu küçüklere mahsûsdur. Bunların rûhlarının ve bedenlerinin gıdası azalır ve menâsiki yerine getirmede büyük zaîflik hâsıl olur. Bununla beraber bunda, Allahü teâlânın hacda gerek gördüğü orucu tutmakla, borcunu ödemede gayret ve acelelik vardır. Demek ki her ima-

mın bir bakışı, tevcîhi vardır. Çoğu zaman bunu, onları taklîd edenler bilemez. Bunu unutma!

Biri de, üç imamın, üç günlük oruç, Arefe günü geçince, geçmiş, kalkmış olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, oruçlar sâkıt olmaz ve hayvan boğazlamak borcu boynunda kalır kavlidir. Şâfiî mezhebinde râcih olana göre, bu oruçları bundan sonra, tutar, oruçları geçiktirmesi gerekmez. İmam Ahmed, orucu bir özürle geçiktirir, tehir ederse, tutması lâzım olur. Bunun gibi hedy'i bir yıldan öbür yola te'hir ederse, boğazlaması lâzım olur. Hedy'i bulunca, oruçlarını tutmakta ise, üç imama göre, hedye geçmesi müstehab olur. Ebû Hanîfe, ona bu, ya'nî hedy, ya'nî kurban lâzım olur buyurdu. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. İkinci ve üçüncü mes'elede de söz böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, Arife günü, haccın erkânının sonu değildir. Halbuki Allahü teâlâ: «**Hac günlerinde üç gün oruc tutar**» buyuruyor. Ondan sonrakilerin vechi zâhirdir.

Biri de, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve Ahmedin, kalan yedi gün orucun vakti evine döndüğü zamandır kavli ile, Şâfiînin ikinci kavlinde, dönmeden önce bu oruçları tutması câizdir buyurulmasıdır. Bunun cevazı vaktinde iki vecih vardır: Biri Mekkeden çıktığı zamandır. Bu Mâlikin kavlidir. İkincisi haccı bitirincedir, isterse Mekkede bulunsun. Bu Ebû Hanîfenin kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Bu Kur'ân-ı kerîmin zâhir beyânıdır. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, yine Bakara sûresi yüzdoksanaltıncı âyetindeki: «**Döndüğünüz zaman**» kelâmıdır. Ya'nî hac seferinden geri dönmeğe başladığınız zaman demektir. İkinci kavlin vechi, hac amellerini bitirdiğiniz zaman demektir. Nitekim fıkıh kitablarında da böyle yazmaktadır.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, mütemetti' hacı, Umre işlerini bitirince, ihrâmdan çıkar, kurbanı kessin, kesmesin aynıdır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, kurbanı keserse, bayram gününe kadar ihrâmdan çıkması câiz olmaz. İhramda kalır ve hac için ihrâm kuşanmış olur ve haccı umreye âdhil etmiş olur. Böylece kârin olup, sonra her ikisinden çıkar. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir.

MİKATLAR

Dört imam, hac için, Şevval ayından evvel ihrâma girilmediğinde, mîkat yerlerinin, mîkatlarda oturan ve hac için mîkatlardan geçenler için olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim sahîh hadisler bunu, açıkça bildirmektedir. Mîkata gelenin, ihrâmsız onu geçmesinin câiz olmadığında, ihrâmsız geçenin, oradan ihrâma girmek için Mikata dönmesinin lâzım olduğunda ittifâk etmişlerdir. İbrahîm-i Neha'î ve Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyhi-

mâ), mîkatta ihrâma girmek, vâcib değil, müstehabdır buyurmuşlardır. Ayrıca mîkata dönmesi lâzım geldiğinde, yer korkulu veya zaman dar ise, mîkatı ihrâmsız geçtiği için, bir koyun kesmesi lâzım gelir. Sâid bin Cübeyrden bildirilir. İhrâmı mün'akıd olmaz buyurdu. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Neha'î ve Hasanın kavlinin vechi, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mîkatları bildirdi, fakat buralarda ihrâma girmenin, vâcib mi, mendub mu olduğunu beyan etmedi. O halde, ümmete kolaylık olmak üzere müstehab olduğu, ihtiyât bakımından ise, vâcib olduğuna yorumlanır. Sâid bin Cübeyrin kavlinin vechi, ihrâmsız geçmek sünnete muhalefettir. Bunun için merdûddur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, hac ihrâmının süresi, Zilhicce ayının sonuna kadar devam eder kavli ile, Şâfiînin, sadece Zilhiccenin onuna [ya'nî ilk on gecesi dâhil] kadar devam eder kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, haccın ihrâmının Zilhiccenin onunda bittiğine dair, Şerîatin sâhibinden bir tensîs, açık beyan yoktur. Bunun için ihrâmın bayram sabahına kadar te'hiri câizdir. Ayın sonuna kadar da câizdir. Zirâ bir şeye yakın olana onun hükmü verilir. Bunda, ümmete kolaylık vardır. Bu açıktır. İkinci kavlin vechi, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbı, Tâbîîn ve onlardan sonraki imamların yaptığını almaktır. Onlardan birinin, hiçbir zaman, kurban bayramı sabahından sonra ihrâmda bulundukları bize bildirilmedi. O halde, Şerîatin sâhibinin ve Eshâbının haddi üzere durmak evlâdır, her ne kadar, âlimler, şerîat üzerine, ondan sonra eminler ise de.

Biri de, üç imamın, hac aylarından başka zamanda ihrâm kuşanırsa mekrûhdur ve haccı mün'akıd olur kavli ile, Şâfiînin eshâbının, haccı değil, umresi mün'akıd olur kavli, ve Dâvudun, hiçbiri mün'akıd olmaz kavlidir. Birincisi, ihrâm kuşananın, haccı mün'akıd olmak bakımından muhaffefdir. İkincisinde, haccın mün'akıd olmaması bakımından teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine vâkı' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Ameller niyyetler iledir**» kavlinin zâhirini almaktır. Şârî' tarafından men'ine dâir bir beyan da yoktur. Ancak mîkatın beyanı tasrîh edilmiştir. Bunun için, vâcib değil, müstehab olma ihtimâli vardır. İkinci kavlin vechi, Şâfiînin eshabı, haccın mün'akıd olması için, mîkatı şart etmişlerdir. Hac sahîh olmayınca, umre mün'akıd olur. Çünkü o küçük hacdır. Bunun hükmü, vakti girdi zannedip namaza girip, sonra vaktin girmediğini anlıyanın hükmü gibi olup, nâfile hâline dönüşmesine benzer. Üçüncü kavlin vechi zâhirdir. Zirâ Dâvud zâhiri almıştır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, efdal olan, evinden ihrâm kuşanmaktır kavli ile, diğerlerinin, efdal olan, mîkatta ihrâma girmektir kavlidir. Nevevînin, Şâfiînin iki kavlinden tashîh ettiği budur. Birincisi müşedded olup, büyükle-

'e mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, küçüklere mahsûsdur. Beyânı önceki bahiste geçmişti.

Biri de, üç imamın, Mekkeye ihrâmsız girene kazâ lâzım olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, kazâsı lâzım olur. Ancak Mekkeli ise olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinden bu husûsta açık bir emrin bulunmamasıdır. Bunun için muhayyer olur. O halde nâfile olarak ihrâm giyen için bir beis yoktur. Nâfile olarak yapmıyan günâh işlemez. Tıpkı mescide girildiğinde kılınan tehıyyet-ül mescid namazı gibidir. Zirâ Harem ve mescid Allahü teâlânın huzûrudur. İkinci kavlin vechi, bu huzûra ihrâmsız girmede, hürmet perdesini yırtmak vardır. Bunun için, vâkı' olan edebsizlikten dolayı kazâ ile tedârik etmek gerekir. Bu da husûsi edebi gözeten büyüklere mahsûstur. İnsanların çoğu ise böyle değildir. Anlayınız!

İHRÂM VE MAHZÛRLARI

Dört imam, ihrâm kuşanmış olanın güzel koku sürünmesinin mekrûh olduğunda, erkeğin dikilmiş elbise giymesinin ve başını örtmesinin haram olduğunda ittifâk etmişlerdir. Çünkü erkeğin ihrâmlı olması bundadır, bu kadardır. Üzerine giymiş olduğu dikişli elbisenin, kamîs [gömlek, antarî], serâvil [şalvar - don], kalensüve [takke ve benzeri başlıklar], palto, mest ve bedeni saran her dikişli şey arasında, haram olmaklıkta fark yoktur. Örülmüş sarık gibi şeyler de böyledir. Cima'ın, öpmenin, şehvetle dokunmanın, evlenmenin, evlendirmenin, avlanmanın, güzel koku kullanmanın, tıraş olmanın, tırnak kesmenin, baş ve sakalına yağ [koku] sürmenin haram olduğunda ittifâk etmişlerdir. Kadınlar da, bütün bunlarda, erkekler gibidir. Ancak kadınlar dikilmiş şey giyebilirler ve başlarını örterler. Yüzlerini açmaları ise zarûridir. Çünkü onlar için ihrâm budur. İhrâmlı olanın, kendisi ve başkası için nikâh akd etmesinin ve vekil olmasının câiz olmadığında icmâ' etmişlerdir. Unutarak veya bilmiyerek av hayvanı öldürenin fidye vermesinin vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, ihrâma girerken güzel koku sürünmek müstehabdır kavli ile, Mâlikin, bu câiz değildir. Ancak kokusu devam etmezse câizdir. İhrâm kuşandıktan sonra kokunun devam etmesi için koku sürünürse, yıkaması vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, her hâlü kârda rahatlık, neş'e verecek şey yapmak kapısını kapamaktır. Çünkü, ihrâm giyerken koku sürünmek, sanki ihramdan sonrası için sürünmüştür, kokusu devam etmese de. Çünkü Şerîatin sahibi, koku kullanmağı mutlak olarak men' etmiştir.

SÜÂL: Namazdaki gibi Allahü teâlânın huzûrunda olduğu ve Cum'a namazı için güzel koku sürünmek müstehab olduğu halde, ihrâm giyenin, koku sürünmesinin haram olmasının hikmeti nedir?

CEVÂB: Bunun haram olması: «**İhramlının saçı dağınık, benzi solgundur**» hadîs-i şerîfi iledir. Çünkü ihrâmlıdan istenen, zül, miskinlik, Hak teâlâdan mahcûbluk içinde olmak ve acele *cezâ korkusundan afv ve mağfiret talebinde bulunmağı* izhâr etmektir. Nitekim bildirildiği gibi, Âdem aleyhisselâm, Hindistandan, yaya olarak hacca gelince, Allahü teâlâ, tevbesini, Arafatta kabûl buyurmuş ve Kur'ân-ı kerîmde bildirildiği üzere: «**Ey Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik** [kendimize yazık ettik], **Sen bizi mağfiret etmez, bize merhamet etmezsen, elbette ziyânkârlardan oluruz**» dedi.

Üstâdım Aliyyülhavasdan duydum. Buyurdu: Hacda kalbinden perdesi açılanın, Rabbinden hayâ etmesi, utanması, mahcûbluk duyması zarûrîdir. Hattâ kul, o huzûrda yerin kendisini yutmasını ve Allahü teâlânın huzûrunda Onun müşâhedesi altında bulunmasının örtülmesini ister. Hâli böyle olan, Cum'a namazı vaktinde olduğu gibi rızâ huzûrunda Allahü teâlânın azâbından emîn olanlar gibi, koku ve benzeri şeyleri kullanmakla meşgul olamaz. Çünkü *Cum'a namazında Hak teâlânın tecellisi, celâlle değil,* cemâlle mezc hâlindedir. O halde, Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğunu bilen veya sanan yanında, bilmeyenin hâli nasıldır?

Biri de, üç imamın, iki rek'at ihram namazı kılıp, ihrama girer kavli ile, iki kavlinin esahhında İmam-ı Şâfiînin, yaya gitmiyecekse, bineğine binerken, yaya gidecekse, yola çıkarken iki rek'at ihrama giriş namazı kılar kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci ve ikinci kavillerin vechi ittiba' ve takrîrdir. Lâkin birincisi büyükler, ikincisi küçükler için evlâdır.

Biri de, üç imamın, ihrama girerken niyyet eder, niyyetsiz telbiye ederse, mün'akıd olmaz kavli ile, Dâvudun, sadece telbiye ile mün'akıd olur kavli, ve Ebû Hanîfenin, ancak niyyet ve telbiye birlikte olursa, yahud niyyetle birlikte kurban sürerse, mün'akıd olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir; üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Ameller niyyetler iledir**» hadîsinin ma'nâsına ittiba'dır. (Lebbeyk, Allahümme lebbeyk) sözünün ma'nâsı, icâbettir. İkinci kavlin vechi, telbiyede niyyetin hilâfına icâbet vardır. Bu da kalbe âid işlerdendir, her ne kadar niyyetin dil ile söylenmesi müstehab ise de. Üçüncü kavlin vechi, âlimlerin hilâfından çıkmaktır. Zirâ niyyet eder ve telbiye ederse, yahud niyyet eder ve kurban keserse, bağlanma, ya'nî ihrama girme, tahakkuk eder.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, telbiye vâcibdir kavli ile, Şâfiî ve Ah-

medin, sünnettir kavlidir. Çünkü Ebû Hanife, kurban kesmezse vâcibdir. Kurbanı keser ve ihrama niyyet ederse, telbiye etmese de, ihrâma girmiş olur buyurdu. Mâlik ise, mutlak vâcib olduğunu, terkinde bir koyun kesmenin vâcib olduğunu buyurdu. Birincisi müşedded, İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, *Mîzânın iki mertebesine* râci' oldu. Birinci kavlin vechi, telbiye, namazda tahrîme tekbiri gibi, haccın şiârıdır. İkinci kavlin vechi, icâbet, mücerred niyyetle hâsıl olur. Ebû Hanîfenin kurban kesmeyince, vâcibdir kavlinin vechi, niyyetin takviyyesidir. Çünkü niyyetle beraber kurban kesen, icâbetini kuvvetlendirmiş olup, telbiyeye ihtiyâc kalmaz. Terkinde koyun kesmenin vâcib olmasının vechi, hacda şiâr olmasındandır. Terk eden, namazın bir kısmını terk etmiş gibidir. Böyle olanın sehiv secdesi yapmak zorunda olduğu gibi, telbiyeyi terk eden de, koyun kesmek mecburiyetindedir. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, Akabe cemresinde taş atarken telbiye kesilir kavli ile, Mâlikin, Arife günü öğleden sonra kesilir kavlidir. Birincisi telbiye hakkında teşdîd, ikincisi yine o husûsta muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, Cemre-i Akabede taş atmakla ihramdan çıkmağa ve haccın ef'alinden ayrılmağa başlar. Ma'lûmdur kl, telbiye, haccın nüsüklerine yönelmeğe uygun olup, ayrılmağa uygun değildir. İkinci kavlin vechi, haccın en büyük rüknü Arafatta vakfeye durmaktır. Nitekim hadîs-i şerîfde: «Hac Arefedir» buyuruldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, ihramlı, mahmil veya benzeri, başının dokunmadığı bir şeyle gölgelenebilir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, câiz değildir, yaparsa fidye verir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, buna başı örtmek denmemesidir. İkinci kavlin vechi, örtmenin ma'nâsı, rahatlamak, *sıcak ve soğuktan başı korumak için bir engel bulundurmağı* içine almaktadır. İhramlının ise, saçları dağınık, benzi solgun olması gereklr. Adı geçen gölgelik, toza ma'nî olur. Birincisini avama, ikincisini havassa hamletmek uygun olur. Nitekim aksinin tevcîhi de doğrudur. Böylece, karînelerle, Allahü teâlânın, kendisinden râzı olduğunu bilmeyene yasak, Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğunu isteyene mubah olur. O halde günâhlarının çokluğunu ve Allahü teâlânın gadabını görene, saçı karışık benzi solgun ve toz toprak içinde olmak, Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğunu müşâhede edene gölgelenmek lâyık olur. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, kaftan [palto] sırtına alıp, kollarını geçirmiyene fidye lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, fidye lâzım olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyatı almaktır. Çünkü başın geçtiği herşeye elbise denir. İkinci kavlin vechi, onu giymekle tam bir rahatlık hâsıl olmaz. Bunun için, bunda fidye tahfîf edilir, verilmez.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, izârı olmadığı zaman, serâvil, şalvar giyen fidye vermez kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, fidye vermesi vâcib olur kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, avret yerini örtmek, çok lâzım olan bir emirdir. Dikilmiş elbiseyi giymenin terkinin lüzûmundan daha lâzım ve önemlidir. Bu durumda şalvar giymek, emir olup, rahatlık olmaz. Bunun gibi insanı terkîb görmemek büyüklere mahsûsdur. Herkes o huzûrda, fenâ şühûdünün bekâ şühûdüne galebesinden, basît olduğunu müşâhede makamında değildir. O halde iş, sıfata sâhibi ile hitab etmek gibidir. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Çünkü şalvar giyene, dikilmiş elbise giyiyor denir ve bu huzûra yakışmıyan terkîbin müşâhedesi hâsıl olur. Bunun için, basîtler makamına çıkmağı terk etmesinden dolayı, onun için fidye keffâret olur. Burada sırlar vardır. Bunları ehlullah bilir. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, üç imamın, na'lîn bulamıyanın, mestlerini topuk altı hizasından kesip giymesi câiz olur, fidye vermez kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz olmaz, fidye verir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bu mes'eledeki bu iki kavlin tevcîhi, bir önceki tevcîhden anlaşılır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, erkeğin yüzünü örtmesi haram olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, haramdır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, yüzü örtmenin yasaklığına dâir bir nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, yüzünü nikabla, veya başka şeyle örtmek, rahatlıktır. İhramlı ise, dağınık saçlı, solgun benizli, tozlu topraklı olmak gerektir. Ayrıca burada rahmet kulun yüzüne gelir. Yüzünü örtünce, kulun kendisinden ayrılmıyan yüzünün derisine değil de, örtü üzerine gelir, kalır. Nitekim bunun izâhı, namazda yüzünü örtmenin mekrûh olduğu yerde geçmişti.

Biri de, üç imamın, elbise ve bedende güzel koku kullanmasının haram olduğu kavli ile, Ebû Hanîfenin, bedene değil, elbisenin dış yüzüne koku sürmek câizdir. Zira ud ile behurlanması ve bütün çiçekleri koklaması câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kokuyu kullanmakta, elbise ile beden arasında kullanmadaki rahatlıkta örfen bir fark yoktur. İkinci kavlin vechi, elbise, insana, derisi gibi değildir. Bazan bir elbisesini çıkarır, diğerini giyer.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, ihramlının, güzel kokulu yemek yemesi câizdir. Bunu yemesi kokusu yayılsa da, fidyeyi gerektirmez kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, kokunun elbisede, bedende veya yemekte kullanılmasında fark yoktur. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Vecihleri de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, kına güzel koku değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, güzel kokudur, fidye vermesi lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi

müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kına kokusunu beğenmezdi. Güzel koku olsaydı, onu beğenmemezlik etmezdi. Çünkü o, güzel kokuyu severdi. İkinci kavlin vechi, arablardan bazısına göre, kına güzel kokudur, ve kokusunu severler. Bunun için fidyesi gerekir. Ayrıca kınada, ihramlı için hiç de uygun olmıyan, süs durumu da vardır.

Biri de, bütün imamların, gül yağı, yâsemin yağı gibi güzel kokulu yağlar sürünmek haramdır sürünenin fidye vermesi vâcib olur. Ama susam yağı gibi kokusu güzel olmıyanlarda ihtilâf vardır. Şâfii, yalnız baş ve sakala sürülürse haramdır buyurdu. Ebû Hanîfe, güzel kokudur, bütün bedende kullanılması haramdır buyurdu. Mâlik, bununla yüz, eller, ayaklar gibi dış organlar yağlanmaz, iç organlar yağlanır buyurdu. Hasan bin Sâlih, bütün bedende, başda ve sakaldâ kullanılması câizdir dedi. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Üçüncüsü tafsîl, dördüncüsü tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yağ, diğerlerinden ziyâde, başda ve sakalda çok belli olur; bunun için yalnız bu ikisinde kullanmak haramdır. İkinci kavlin vechi onunla bütün bedenin deri, saç ve benzeri her yerinde rahatlık görülür. İhramlı ise dağınık saçlı solgun benizli, tozlu topraklıdır. Yağ solgunluğunu ve saçının dağınıklığını giderir. Mâlikin kavlinin vechi zâhirdir. Hasanın kavlinin vechi, o güzel koku değildir, onunla büyük bir rahatlama da hâsıl olmaz. Bazan saçlar çok dağıldığı, tabîati cidden çok kuruyup sâhibine zarar verme durumuna gelince, bedenini ve içini, ya'nî mi'de ve bağırsaklarını, tabiatinin yumuşaması için ve vâki sıkıntıdan kurtulmak için yağlar. Bilhassa harâret veren yemekler yediği zaman. Belki de Şerîatin sâhibi, ihrâm giyerken, bildirdiğimiz şekilde, güzel koku kullanmakla, ihram zamanının uzun olup, saçı sakalı karışık olmak normalden çıkıp, ahlâkını bozabileceğini gözetmiştir.

Biri de, üç imamın, ihramlı nikâh yaparsa nikâhı akd edilmiş olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Delili, mecâzen de olsa, nikâha akid de derler. İkinci kavlin vechi, nikâhın hakikatı, evlenmekle olur. Bu da duhûl demektir. Duhulden öncekiler ise, nikâhın mukaddimeleridir. Bu ise, bazılarına göre haram değildir. Birincisi cevab verir ki, akid, cimâ'a düşmek için bir dehlizdir, aralıktır. O halde, hâizli olanın diziyle göbeği arasından istifâde etmek gibi, bu da haramdır. Bazan bu iki kavil, iki hâle haml edilir. O halde cimâ' arzûsu çok olan, meselâ gençde bu dehlîze düşme korkusu olduğundan, akdi haram olur. Ama şehvet ateşi sönmüş bir ihtiyârda bu korku bulunmazsa, haram olmaz. Bunu unutma!

Biri de, üç imamın, ihram giymiş olanın, zevcesine ric'ati, dönmesi câizdir kavli ile, Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi

müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ric'îlik, hakkında zevcelik hükmü devam eden için, ismet sâhibi zevcenin hükmü gibidir. İkinci kavlin vechi, ric'î olan kadın yabancı gibidir. Zirâ ona dönmese, kadın bir başka talak vâkı' olmaksızın, başkası ile evlenebilirdi. Buradan anlaşıldı ki, kadına ric'at etmede, iki vecih vardır. Biri zevcelik, diğeri ayrı olmaklıktır. Anlayınız.

Birî de, Şâfiî ve Ahmedin, yanlışlıkla av hayvanı öldürene, öldürme cezâsı ve eğer sâhibli ise sâhibine de kıymetini vermek cezâsı vâcib olur kavli ile, Mâlik ve Ebû Hanîfenin, *sâhibli avı, hayvanı avlamakla cezâ vâcib* olmaz kavli, ve Dâvudun, hatâen katl edilen av hayvanının cezâsı gerekmez kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsî huzûrda halkın mülkü zaîfdir. Zâhir hükmü ise Allah içindir. Bunun için Allahü teâlâyı iclâl, yüceltme huzûrunda, katl etmemek vâcib oldu. İkinci kavlin vechi, o huzûrda kulun mülkünü gözetmektir. Zirâ o, bu hayvanına satma veya diğer husûslarda, sahîh olarak tasarruf hakkına sâhibdir. Dâvudun kavlinin vechi, hatâ ile yapılan işte, ümmetten günâhın kaldırılmış olması hadîsidir.

Birî de, Mâlik ve Şâfiînin, öldürülmesine yardım etmesi haram olsa da, av hayvanını gösterene, delâlet edene cezâ yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin, ikisine de tam ceza vâcib olur. Hattâ ihramlı bir cemâate, haram veyâ halâl bir avda yol gösteren tek kişi olsa, her birine tam cezâ vâcib olur. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, delâlet, yol göstermek, bir işe mübâşeret gibi değildir. İkinci kavlin vechi, yol göstermek, işi yapmağa girer. Bunun fıkıhda benzerleri vardır. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «Hacamat edenin de, olanın da orucu bozulur» buyurdu. Anlayınız.

Birî de, Mâlik ve Şâfiînin, ihrâmlının, avlanan hayvanın etini yemek haramdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, haram olmaz, avladığı hayvanın kıymetini ödeyip yerse, üzerine, başka cezâ vâcib olmaz kavlidir. Ahmed, vâcib olur dedi. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç kavlin de vechi zâhirdir.

Birî de, üç imamın, av, yenen cinsten değilse veya eti yenenden doğmamışsa, ihrâmlı olanın, onu öldürmesi haram olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, ihramlının her vahşî hayvanı öldürmesi haram olup, katlinden dolayı cezâ gerekir, ancak ayı hâric. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yenmiyen hayvanın, ihramlı için haram olmaklığı yoktur. Çünkü âdet olarak, ancak eti yenen hayvanlar avlanır. Bunun için hüküm eti yenenlere

çevrilmiş olur. İkinci kavlin vechi, ihrama girmiş olanın, av hayvanını öldürmesinin, mutlak olarak yasak edilmiş olmasıdır. Ayının istisnâ edilmesinin vechi, fâidesinin az oluşudur. Eti yenmez, sırtına yük vurulmaz, ekin ve hayvanları korumaz.

Biri de, Şâfiînin, unutarak veya haram olduğunu bilmiyerek, koku veya yağ sürünen ihramlıya keffâret yoktur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, fidye vermesi gerekir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, unutmak ve bilmemenin onun için özür olmasıdır. İkinci kavlin vechi, bunu unutmanın az olması sebebiyle, burada özür olmamasıdır.

Biri de, dört imamın, unutarak antarisini giyen, başı tarafından onu çeker çıkarır kavli ile, bazı şâfiîlerin, onu yırtar, ayırır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihramlıya bununla rıfk, kolaylık etmektir. Bazan fakîr olup, ondan başka elbise bulamaz. Bunun için başından çekmek, çıkarmak zorluğu ona yükletildi. İkinci kavlin vechi, bununla malı tamamen telef olsa da, Allahü teâlânın yasak ettiği bir şeyden kurtulmağa acele ile koyulmaktır. Bu yolda bir elbisenin yırtılmasının ne önemi vardır. Çünkü bütün dünyanın, Allahü teâlâ katında bir sivri sineğin kanadı kadar kıymeti yoktur. Bu büyüklerin hâline, birincisi küçüklerin hâline haml olunur.

Biri de, üç imamın, unutarak veya bilmiyerek başını tıraş edenin, tırnaklarını kesenin, fidye vermesi gerekmez kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, fidye vermesi gerekir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi, biraz önce geçen, unutarak veya bilmiyerek güzel koku ve yağ sürünene dâir kavlin tevcîhinden anlaşılır.

Biri de, üç imamın, unutarak veya bilmiyerek cimâ' edene keffâret lâzım olur kavli ile, iki kavlinin ercâhında Şâfiînin, keffâret gerekmez ve bununla haccı fâsid olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, bilmiyerek veya unutarak olmakla özür olup, zâhirdir. Birinci kavlin vechi, gevşekliğinin çokluğu ve bunu bilmemenin azlığı, hele ihrâma girdikten sonra, hemen hemen hiç unutulmamasıdır. Çünkü ihrâmın heybeti ve hürmeti vardır. Yasak edilmiş işlerden kişiyi men eder. Bilhassa ihrâm hayatta az kuşanıldığı için, ondaki heybet, tekrar eden şeylerdekinden çok olur.

Biri de, üç imamın, ihrâmlının, başkasının mubâh olan kıllarını yolması, tıraş etmesi ve tırnaklarını kesmesi câizdir, bir şey gerektirmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir, sadaka vermesi gerekir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdiddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihramlıya bunda bir rahatlık yoktur. İkinci kavlin vechi, şerîatin sâhibi, ihrâma girmiş olanın, kıl yolmasını, tırnak kesmesini mutlak olarak yasakladı. Bu, başkasının saçını tıraş etmeği, tırnağını kes-

meği de içine almaktadır. Nitekim Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Kan alan ve aldıranın orucu bozulur» hadîsine benzemektedir. Belki yasak edilmesinin sebebi rahatlık değil, bizim bilmediğimiz bir başka şeydir. Bunun için, Ebû Hanîfe (radıyallahü anh), ihtiyaten fidye vermesi lâzımdır buyurdu.

Biri de, üç imamın, ihramlının, sedir ve hatmî ile yıkanması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir, fidyeyi gerektirir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İkisinin de vechi vardır. Birincisini avamın hâline, ikincisini kendileri için ihtiyâtı alan ve içinde biraz rahatlık olan her şeyden kaçan havassın hâline haml etmek mümkindir.

Biri de, üç imamın, ellerinde kir hâsıl olunca, onu gidermesi câizdir kavli ile, Mâlikin, bununla sadaka lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Her iki kavlin vechi zâhirdir.

Biri de, dört imamın, ihramlının, sürme taşı ile gözünü sürmelemesi mekrûhdur kavli ile, Saîd bin Müseyyibin, kullanamaz kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, sürme taşının zînet olmasıdır. Bunun için harâm değil mekrûh olur. İkinci kavlin vechi, ihramlının hâline uymıyan, ters düşen her harekette, işte ihtiyatlı olanı almaktır.

Biri de, üç imamın, ihramlının damardan veya deriden kan aldırmasında bir mahzûr yoktur kavli ile, Mâlikin, sadakayı gerektirir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hastalıktan tedâvî olmak kısmındandır. Bu husûsda nas olmadığı için, sadaka vermesi lâzım gelmez. İkinci kavlin vechi, onda hastalığı azaltmak vardır. Bu ise, sıhhatte olmanın tadı yönünden rahatlıktır. Yahud fasd ve hacamatdan sonra, acının azalması vardır. Sadaka bunun keffâretidir. Vallahü a'lem.

İHRÂMIN MAHZÛRLARININ İCÂBLARI

İmamlar, ihtiyârî olarak tıraş olmanın keffâreti, bir koyun kesmek, herbirine yarım sa' olmak üzere altı kişiyi doyurmak, yahud üç gün oruc tutmak olduğunda; ihramlı hacda veya umrede, birinci ihrâmdan çıkmadan önce vatv, cimâ' ederse, nüsükünün bozulup, bozulanı yerine getirmesi ve edâ için ihram giydiğinden, hemen kazâ etmesinde; ihrâm bağlamanın iki halde vatyle kalkmadığında ittifâk etmişlerdir. Dâvud kalkar dedi. Mekke güvercininin kıymetinin ödenmesinde ittifâk etmişlerdir. Dâvud, bunun cezâsı yok demiştir. Aynı şekilde bir kimse bir av hayvanı, ardından bir av hayvanı daha öldürürse, üzerine iki cezâ lâzım geldiğinde ittifâk etmişlerdir. Davud ikincisi için bir şey gerekmez buyurdu. Harem-i şerîfin ağacını kesmenin haram olduğunda, aynı şekilde ilâç ve hayvan

yemi hâric Haremin otunu kesmenin haram olduğunda, Medînenin de hareminin ağacını kesmenin, hayvanını öldürmenin haram olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, başın dörtte birini tıraş ederse fidye vâcib olur kavli ile, Mâlikin, başdan eziyyeti gidermenin hâsıl olduğu tıraş mikdarı ile vâcib olur kavli ve Şâfiînin, üç kıl kesmekle vâcib olur. Bu Ahmedden de bir rivâyettir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisi tahfîfi ve teşdîdi muhtemeldir. Üçüncüsü ise, son derece ihtiyattır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, abdestteki başa mesh etmeğe kıyâsdır. Ikinci kavlin vechi, üçde bir, dörtte bir, dörtte üç ve benzeri ile eziyyet giderilir. Bundan fazlası haramdır. Üçüncü kavlin vechi zâhirdir.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, ihramlı başının yarısını sabahleyin, yarısını akşamleyin tıraş ederse, iki keffâret lâzım olur. Güzel koku ve elbise böyle değildir. Onlarda tefrîk ve tetâbu' mu'teberdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, av hayvanı öldürmekten başka bütün mahzûrlar, bir mecliste olursa, birincisinin keffâretini versin veya vermesin, bir kefâret icâb eder, ayrı meclislerde olursa, her meclis için bir keffâret gerekir. Ancak tekrârı, hastalık gibi bir zâid ma'nâ ile olursa bu hâriçdir kavlidir. Mâlik de av hakkında böyle buyurdu. Diğerlerindeki kavli, Şâfiîninki gibidir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, tıraşta ihtiyâtı almaktır. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, düşüncenin, fidyenin, ancak tam rahatlıkla vâcib olmasına çevrilmesidir. Bu da bütün başın tıraş olmasıdır. Ister bir, ister birden çok mecliste olsun. Mâlikin kavlinin vechi ise, ma'lûmdur.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, hacda veya umrede birinci ihrâmdan çıkmadan önce vaty edenin nüsükü fâsid olur, bir deve kurban etmesi lâzım olup, fâsid olanını telâfiye geçip, hemen kazâ etmesi vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, vatyı, vakfeden önce ise, haccı fâsid olup, bir koyun kesmesi lâzım olur, vakfeden sonra ise, haccı fâsid olmaz, bir deve kurban etmesi lâzım olur kavlidir. Mâliki mezhebinin zâhiri, Şâfiînin kavli gibidir. Birincisinde deve kesme ile teşdîd vardır. Ebû Hanîfenin kavlinde koyun kesme ile tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin vechi de zâhirdir. Bu hususdaki zorluk ve cevabı bu bahsin başında geçmişti.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, bu ikisinin, ya'nî vaty eden ve edilenin, vaty yerinden ayrılmaları müstehabdır kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, şehveti zaîf olanlara, ikincisi müşedded olup, şehveti kuvvetli olanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse vaty ettikten sonra yine vaty etse

ve birincisinin keffâretini yerine getirmemiş olsa, bir koyun kesmesi gerekir, ancak tekrârı bir mecliste olmuş ise, kavli ile, Mâlikin, ikinci Vatyine bir şey gerekmez kavli, ve Şâfiînin, bir keffâret vâcib olur kavli, ve Ahmedin, birincisinin keffâretini yaptıysa, ikincisi için bir deve kesmesi gerekir kavlidir. Birincisinde, koşulan şartla tahfîf vardır. Ikincisi tahfîfdir. Üçüncüsü ise, deve kesmekle teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ikinci vaty, birincinin tamamlanması gibidir. Bunun için bunda bir koyun kesmekle tahfîf olundu. Ikinci kavlin vechi, hüküm, sâdece birinci vatyın etrafında dönmektedir. Bunun için Şâfiî ikisi için bir keffâret vâcib olur buyurdu. Ahmedin kavlinin vechi ise, zâhirdir, mufassaldır.

Biri de, üç imamın, şehvetle öpünce, yahud ferçden başka yerde vaty edip, inzâl vâkı' olunca, haccı fâsid olmaz, lâkin Şâfiînin kavlinde deve kesmesi lâzım olur kavli ile, Mâlikin, haccı fâsid olur ve deve kesmesi gerekir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, öpmek ve ferç dışındaki vatyin hükmünün, ferce vaty hükmünde olduğunu, şerîatin sâhibi açıkça belirtmemiştir. Bunun için bununla hac fâsid olmaz. Deve kesmesinin vâcibliği, menî çıkması ile hâsıl olan lezzetin cezâsıdır. İkinci kavlin vechi, şübhe kapısını kapamak için bunu, ferce vaty etmekten saymaktır. Zirâ inzâl ile vatyın ma'nâsı hâsıl olmaktadır.

Biri de, üç imamın, Mekke veya Haremden kurban satın almak câizdir kavli ile, Mâlikin, kurbanı Hil'den Hareme sürmek şarttır kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kurban satın almağa dikkat etmek ve sürmeksizin onu Harem fakîrlerine dağıtmaktır. Bu kurbana hedy denmesi, maksûdu hâsıl ettiğindendir. İkinci kavlin vechi, Kur'ân-ı kerîmin zâhirini almaktır. Nitekim Mâide sûresi doksanbeşinci âyetinde: «**Kâbeye ulaşmış bir kurbanlık...**» diye geçmektedir. Bu ulaşmak fiili, Haremin dışında, uzak bir yerden gelmiş olmayı gerektirmektedir.

Biri de, üç imamın, bir avı öldürmede bir çok kişi müşterek ise, hepsine bir tek cezâ lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, her birine bir tam cezâ lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, bir çok kimsenin bir adamı öldürüp, diyetinde sulh olunca, hepsine toplam bir diyet lâzım olmasına kıyâstır. İkinci kavlin vechi, hepsi öldürülürler. Çünkü o, Allahü teâlânın izin vermediği bir öldürmedir hükmüne kıyâstır.

Biri de, üç imamın, güvercin ve benzerinin öldürme cezâsı, bir koyundur kavli ile, Mâlikin, Mekke şehrinin güvercininin kıymeti verilir kavli, ve Dâvudun, bu bahsin başında geçtiği gibi güvercine cezâ yoktur kavlidir. Birincisinde teşdîd ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki

mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir. Dâvudun kavlinin vechi, Şerîatin sâhibinden, bu husûsta birşey gelmemiş olmasıdır.

Biri de, üç imamın, kârın hâcıya da, müfrid hacının irtikâb ettiği vâcib olur, bu da bir keffârettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kârın hâcıya iki keffâret vâcib olur. Bunun gibi bir avı öldürmesinde iki cezâ vardır. İhrâmı fâsid olursa, kârın olarak kazâ etmesi ve keffâreti lâzım olur. Bir koyun kırân, bir koyun kazâ için keser. Ahmed de böyle dedi. Kârın mes'elesinde birincisi muhaffefdir, ikincisi müşeddeddir. Av öldürme mes'elesinde birincisi aynı şekilde müşedded, ihrâmı bozulan hakkında da söz, aynı şekilde müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, ancak Şâfiînin râcih kavli hâric, ihrâmdan çıkan, Hareme girmiş bir av bulursa, onu boğazlayıp, tasarruf edebilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Zirâ Ebû Hanîfeye göre, aslında, Harem-i şerîfin avına hürmet husûsunda, avın Harem içindeki hayvanlardan olması veya Hareme dışardan gelmiş olması arasında fark yoktur. Bu ikincisi, edeb sâhibi büyüklere mahsûsdur. Birincisi ise küçüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, Haremin ağaçlarının büyüklerinden birini kesmenin cezâsı bir inek, küçüğünü kesmenin cezâsı bir koyundur kavli ile, Mâlikin, ikisi için de bir şey gerekmez, lâkin kesen günâha girer kavli, ve Ebû Hanîfenin, insanların diktiğini keserse birşey gerekmez, insan vâsıta olmadan Allahın büyüttüklerini keserse, bunun cezâsı vardır. Birincisinde teşdîd vardır ve ihtiyâtla ameldir. İkincisinde tahfif vardır. Zirâ insanların karışmadığı şeyi, Allahü teâlâya izâfe edildiği için, değiştirmek kimseye gerekmez. Bunun için imamlar, ona hürmeti, diğerinden kuvvetli tuttular. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, hayvan yemi olarak veya ilâç için, Haremin otlarını kesmek câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi Muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sâhibinin, otları istisnâ etmesidir. Amcası Abbâs (radıyallahü anh), kendisine: «Yâ Resûlallah, otlar istisnâmıdır?» sorunca: «Otlar istisnâdır» buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve yeni kavlinde Şâfiînin, Medînenin ağacını kesmek de haramdır, lâkin tazmîn etmez, aynı şekilde, Medînenin Hareminin avını öldürmek de haramdır kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve eski kavlinde Şâfiînin, öldüreni ve keseni geri çekmek, men' etmek için, tazmîn eder kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde ise, her ikisi hakkında vârid olanlara uyarak teşdîd vardır. Vallahü a'lem.

HAC VE UMRE NASIL YAPILIR

Dört imam, Mekkeye gelen, şehre gündüz veya gece girmekte serbest olduğunda ittifâk etmişlerdir. Neha'î ve Ishâk, gece girmesi efdaldir. Yine Safâdan Merveye gitmek ve tekrâr Safâya dönmenin iki sayıldığında ittifâk etmişlerdir. Ibni Cerîr-i Taberî, gidiş ve dönüş bir sayılır buyurdu. Şâfiî imamlarından Ebû Bekr-i Sayrafî de ona uygun söylemiştir. Fukahanın büyük çoğunlukları dört imama uymaktadırlar. Yine Arife günü Cum'aya rastlarsa, Cum'a namazının kılınmayacağında ittifâk etmişlerdir. Minâda da hüküm böyledir. Sadece öğle namazının farzını iki rek'at olarak kılarlar. *Bu mes'elede bütün fukaha da onlara uymuşlardır.* Ebû Yûsuf, Cum'a namazını Arafatta kılarlar buyurdu. Kadı Abdülvehhâb der ki: Ebû Yûsuf, Hârun Reşîdin huzurunda, imam Mâlike, bu mes'eleyi sordu: «Bizim Medînenin gençleri de bilirler ki, Arafatta Cum'a kılınmaz. Harameyn ehlinin amelî de bunun üzerinedir; onlar bunu diğerlerinden daha iyi bilirler» buyurdu. Yine geceyi Müzdelifede geçirmenin nüsük olup, rükün olmadığında ittifâk etmişlerdir. Şa'bî ve Neha'iden, rükün olduğunu bildirmişlerdir. Akşam ve yatsı namazlarını, yatsı vaktinde Müzdelifede cem' etmenin, birlikte kılmanın *müstehab olduğunda icmâ' etmişlerdir. Taş atmanın vâcib, güneş* doğduktan sonra yapılmasının ise müstehab olduğunda, kurbanlığı nâfile olunca, mülkünde kaldığı müddetçe, boğazlayıncıya kadar onda dilediği gibi tasarruf hakkının olduğunda, îfâda, ya'nî ziyâret tavâfının rükün olduğunda, teşrîk günlerindeki üç cemrelerde taş atmanın, zevâl vaktinden sonra, her cemrede yedi taş atmak vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ibni Macşûn, cemre-i Akabede taş atmak, haccın rükünlerindendir. Hacda onu yapmayınca tahallül yoktur. Dört imamın icmâ' ve ittifâklarından bulduklarım bunlardır. Neha'î ve İshâkın, Mekkeye gece girmek efdaldir kavlinin vechi, şehre girenin, kendisini, sultanın kendisine kızdığı bir suçlunun eli-kolu bağlı huzûra çıkarılması ve bütün insanların durup sultanın ona ne muâmele edeceğini seyrettikleri kimse gibi görmesidir. Şübhesiz gece şehre girmesi onun için bir örtü ve gizliliktir. Ibni Cerîrin kavlinin vechi, ihtiyâtı almaktır. Zirâ maksad, Sa'ye Merveden önce Safâdan başlamaktır. Bunun için âlimler, bunu, yedinin birincisi için matlub kılmışlardır. İbni Cerîr ise, yedinin her biri için matlûb kılmıştır. O halde, verâ' sâhibinin, hilâfdan kurtulmak için bununla amel etmesi gerektir. Ebû Yûsufun, Arafatta ve Minâda Cum'a namazını kılarlar kavlinin vechi, bu gün bayram günüdür, günâhlar mağfiret olunur. O halde o gün insanların Cum'a namazı kılmaları, günâhdan temizlenmeleri icâbetmesi bakımından münâsib olur. Böylece onlar için iki bayram birlikte kutlanır. Şerîatin sâhibinden, bu husûsta, yasağı bildiren bir haber yoktur. Onun için men' edilmez. Cümhûrun kavlinin vechi, aynı şekilde yapılmasına dâir bir emir vârid değildir. O halde Cum'a namazı kılınmaması, insanlar üzerine daha hafîf

oldu. Keşf sâhibleri, esas olan men' etmemektir demişlerdir. Çünkü o, insanların işlerinin Cennette ona vardıkları bir işdir... Geceyi Müzdelifede geçirmenin rükû olması, Şerîatin sâhibinin nassının, bunda olması ve haccın şiârının bununla zâhir olmasıdır. Cemre-i Akabede taş atmak hakkındaki söz de böyledir. Çünkü onda şiârın zâhir olması, diğer cemrelerde taş atmaktan daha çoktur. İmamların ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiînin, maksadı nüsük olmadan Mekkeye girenin, *hac ve umre yapan gibi ihram kuşanması müstehabdır* kavli ile, Ebû Hanîfenin, Mîkatın dışında olan kimsenin, ihrâmsız mîkatı geçmesi câiz değildir. Mîkat içinde olanın, ihrâmsız olarak Mekkeye girmesi câizdir kavlidir. Abdullah bin Abbas (radıyallahü anhümâ), Hareme ancak ihramlı girilir buyurduğu kavli, ve Mâlikin ve eski kavlinde Şâfiînin, mîkatı ihrâmsız geçmek câiz değildir, Mekkeye de ihrâmsız girilmez, ancak oduncu ve avcı gibi sık sık girenler müstesnâ kavlidir. Birincisi muhaffef olup, küçüklere mahsûsdur. İkincisi müşedded olup büyüklere mahsûsdur. Üçüncüsünde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Müstehabbın büyükler, vâcibin küçükler için olması da mümkindir. Şöyle ki, büyüklerin kalbleri, dâima Allahü teâlânın huzûrunda olurlar. Hac ve umrede ihrâm kuşanmalarından maksad, kendilerinde bulunan az huzûrun çoğalmasıdır. Küçükler ise böyle değildir. Onların kalbleri, Allahü teâlâdan perdelenmiştir, uzaktır. Bunun için oraya geldiklerinde, Allahü teâlânın huzûrunun hürmet perdesini yırtmamaları için, ihrâm kuşanmaları vâcib olur.

Biri de, imamların, Beytullahı görünce düâ etmek müstehabdır, kudûm tavâfı sünnettir, etmiyen kurbanlık kesmekle icbâr edilmez kavli ile, Mâlikin, Beytullahı görünce yapılan duâda elleri kaldırmak müstehab değildir, onda el kaldırmak yoktur, tavaf-ı kudûm vâcibdir, terk eden kurbanla cebr edilir kavlidir. Birincisinde, düânın müstehab olması ve ellerin kaldırılması ile teşdîd vardır. İkincisinde, bunun terki ile tahfif vardır, kudûm tavafı bakımından ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, Mâlike (rahimehullah) bu husûsda nassın ulaşmasıdır. Kudûm tavafının terkinde hayvan kesilmesinin vacibliğini ise ictihadla söyledi. Bunun vechi zâhirdir. Çünkü o, Beytullahın şiârındandır.

Biri de, üç imamın, abdest ve setr-i avret, tavafın sihhatinde şarttır. Abdesti bozulan abdest alır ve devam eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, tavafda abdestli olmak şart değildir kavlidir. Birincisi müşedded olup, delili, ittibâ'dır. İkincisi muhaffef olup, delili ictihaddır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Tavaf, namaz yerindedir. Ancak Allahü teâlâ tavâfda konuşmağı halâl etmiştir»** hadîs-i şerîfidir. O halde istisnâ edilen, sadece ko-

nuşmaktır. Ama onda hareketlerin devam etmesinin istisnâsı sahîh değildir. Çünkü yürümek, tavâfın esasıdır. O istisnâ edilseydi, tavâf şekli diye bir şey kalmazdı.

Üstâdım Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Tavâfda olsun, namazda olsun, Allahü teâlânın huzûrunda durarın makamlarda seyretmesi elbette lâzımdır. Lâkin namazın seyri, sâdece kalb iledir. Çünkü onda kıbleye dönmek ve baştan sona kadar imamın onda bulunması vâcibdir. Tavâf böyle değildir. Onun seyri kalbe ilâve olarak, bir de âzâlarla, bedenledir. Tavâfda insan, suç ve günâhlarından, kendisini azâb ve elemden koruyacak olana kaçan köle gibidir.» İkinci kavlin vechi, *Beytullahı tavâf edenin durumu, namaz abdesti bulunmıyanın* mescidde oturmasına benzer. Bu ise câizdir. Bunun için Ebû Hanîfe, tavafda tahâret şart değildir buyurdu, her ne kadar abdestli olmak edeb ise de. Anlayın!

Biri de, üç imamın, Hacer-i esved üzerine secde, onu öpmek gibi sünnettir. Belki o, öpmek ve daha fazlasını da yapmaktır kavli ile, Mâlikin, Hacer-i esved üzerine secde bid'attir kavlidir. Birincisi teşdîd, ikincisi tahfîfdir. Birinci kavlin vechi, ittibâdır. İkinci kavlin vechi, böyle diyene, Hacer-i esved üzerine secde edilmesi hakkında vârid olanın gelmemiş olmasıdır. Bunun *için kendine gelenle yetinmiş, ya'nî sâdece takbîl, öpme* sünnettir demiştir.

Biri de, Şâfiînin, Rüknü Yemânî istilâm olunur, öpülmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, İstilâm edilmez kavli, ve Mâlikin, istilâm edilir, lâkin elini öpmez, belki ağzının üzerine koyar kavli, ve Ahmedin, onu öpmez. Demek ki imamlar, takbîl ile istilâm arasında teşdîd ve tahfîfdedirler. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bildirilenlerin hikmetini, ancak şifâhî olarak anlatabiliriz. Çünkü esrâr ilmindendirler.

Biri de, imamların, Hacer-i esvede bitişik olan iki Rükn-i Şâm istilâm edilmezler kavli ile, İbni Abbâsın, İbni Zübeyrin ve Câbirin (radıyallahü anhüm), istilâm olunurlar kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi sırrı, sâdece Hacer-i esved ve Yemânî rükünlerinde müşâhede eden küçüklere mahsûsdur. İkincisi, sırrı ve imdâdı, Beytullahın herhangi bir cihetinde değil, belki onun tamamının sır ve imdad olduğunu, lâkin sırlarının kiminin havas ve avama, kiminin sâdece havassa zâhir olduğunu müşâheae eden büyüklere mahsûstur. Allah adamlarından biri bana anlattı: Kâ'beye elini uzatınca, Kâ'be onunla müsâfeha eyledi, Kâbeye söyleyince, Kâ'be de onunla konuştu, Kâbeye şiir söyleyince, Kâbe de ona şiir okudu, fadlına şükür edince, Kâbe de onun fadlına şükr eyledi. Çünkü Kâbe, keşif sâhiblerinin icmâ'ı ile hayât sâhibidir. Onu ruhsuz bir madde gören, haccın esrârından uzaktır. Çünkü ma'nevî, rûhânî konuşmak, cismânî konuşmaktan çok garîb ve acîbdir. İbni Huzeymenin Sahîhindeki hadîs-i şerîfde: ***«Oruc ve Kur'ân, kıyâmet gününde kula şefâat ederler. Oruc, Yâ***

Rabbi, onu şehvetinden men' ettim; Kur'ân, yâ Rabbi, onu gece uyumaktan alıkoydum derler. Allahü teâlâ, bu ikisinin Şefâatlarını kabûl eder» buyuruldu. Muhyiddîni Arabîden (kuddise sirruh) bildirilir: «Hacca gidince, Kâbeyi irşâd edip, onu, daha önce onda olmıyan makamlara çıkardı.» Buradan giderek ehlüllah, hacca gitmek istiyenin yolu bilen bir ârif şeyh elinde sülûk etmesinin ve böylece her şeyin hayât sâhibi olduğunu görüp, bundan sonra hacca gitmelerinin vâcib olduğunu bildirmişlerdir. Üstâdım Aliyyülhavas, Seyyid İbrâhim Metbûlînin, Kâbeyi tavâf ettiğinde, tavâfından ötürü, kendisini mükâfâtlandırdığını bana anlattı.

Biri de, üç imamın, Reml [yürümekle koşmak arası] ve İdtıbâ' [hacılar ihrâmlarını sağ koltuğu altından çıkarıp sol omuzuna atmak] sünnettir kavli ile, Mâlikin, İdtıbâ' ma'rûf değildir, onu yapan bir kimse görmedim kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Ikinci kavlin vechi, Mâlikin onu yapan birini görmemiş olması ve eğer sünnet olsaydı, bazı kimseler yapardı ve İmam da görürdü zannetmesidir. İdtıbâ' hakkında vârid olanın, İmama ulaştığını kabûl edersek, o zaman mezhebi, illetin zevâli ile hükmün zevâli olur. Zirâ Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) eshâbına idtıbâ'la ve remi ile emretmesinin illeti, *ne içinse, Resûlullahın hayâtında zâil olmuş olabilir.* Bu ise, Resûlullahın eshâbı hakkında, insanların nazarında onları küçültmeğe götüren bir za'f ve gevşeklikle Kureyşin zannına muhâlefettir. Onlar İdtıba' ve remi edince, Kureyş, de, haklarındaki zanlarından döndüler ve onların az gayretli gibi olduklarını söylediler. Lâkin birinci kavil, Allahü teâlâya karşı edebli olmada daha kuvvetli ve zâhirdir. Şerîatin sâhibinin, mezkûr illetin zevâlinden sonra, bir başka illet için, bu fi'lin devamını istemiş de olabilir.

SÜÂL : Ârifler, kuvvetsizlik ve âcizlik göstermek, Allahü teâlâ katında, *kuvvet göstermekten yüksek makam olduğunu söylerler, bu doğru mudur?*

CEVÂB : Bu doğrudur. Onlar, düşmanın kendilerine hâkim ve gâlib gelmemesi için, düşmana kuvvet izhâr ederler. Allahü teâlâ ile kendi aralarında, kendileri hakkında son derece güçsüzdürler. Şerîatin sâhibi, dâr-ül harb hâric, salınarak yürümeği men' etmiştir. Harbin dışında beyaz sakalı siyâha boyamağı men etmiş, harbde ise cevâz vermiştir.

Biri de, dört imamın, remi ve idtıbâ'ı terk edene birşey lâzım gelmez kavli ile, Hasan-ı Basrî ve İbni Macşûnun, koyun kesmesi gerekir kavlidir. *Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.* Birinci kavlin vechi, sünnet olması, ikinci kavlin vechi, ictihadla vâcib olmasıdır. Her kavlin ehli vardır.

Biri de, Cemâhir-i ulemânın, tavâfda Kur'ân okumak müstehabdır kavli ile, Mâlikin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi *muhaffef*, ikincisi tavâfda Kur'ân-ı kerîm okumamak bakımından müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, Kur'ân zikirlerin en fazîletlisidir. O halde Allahü teâlânın huzûrunda onu

okumak evlâdır. Nitekim namazda da öyledir. Bütün zikirleri içine almaktadır. Nitekim tavâfın da namaz gibi olduğu vârid olmuştur. Bunun için onda, Allahü teâlânın Kelâm-ı kadîmi ile münâcât daha büyük bir işdir. İkinci kavlin vechi, bir yere mahsûs olan zikir, namazın zikirleri hakkında kıyâsla demiş olsalar da, husûsî olmıyan zikre tercîh edilir. Hattâ rükû'da Kur'ân okumak hakkında yasak vârid olmuştur.

Birî de, Ebû Hanîfenin ve mercûh kavlinde Şâfiînin, iki rek'at tavaf namazı vâcibdir kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve ercah kavlinde Şâfiînin, sünnettir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her ikisinin de vechi vardır. Çünkü Şerîatin sâhibi, bir şeyi yapıp ve vâcib veya mendûb olduğunu bildirmediyse, müctehidin, ümmete tahfîf, kolaylık için onu müstehab, ihtiyât için de vâcib yapması vardır.

Birî de, Mâlik ve Şâfiînin, hacda say' rükündür kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, vâcibdir, terk eden kurbanla cebr edilir kavli ve Ahmedin diğer rivâyetinde, müstehabdır kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, *Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hakkında vârid olan* sahîh hadîslerdir. İkinci kavlin vechi, taş atmak ve geceyi Müzdelifede geçirmek gibi haccın zâhir şiârından olmasıdır. Üçüncü kavlin vechi, Allahü teâlânın: **«Hac veya umre kasdiyle kim Kâbeyi ziyâret ederse, yine safâ ile Merveyi tavaf etmesinde bir günâh yoktur. Her kim de bir hayır işlerse, muhakkak Allah, mükâfâtını verir.»** âyetidir. **«Safâ ve Merveyi tavafında günâh yoktur»** kelâmında, insanlara, say ile emredilmeden önce olan zorluğun kaldırılması vardır. Başka değil. Bilhassa bunun ardından *Allahü teâlânın:* ***«Kim bir iyiliği nâfile olarak yaparsa...»*** *kelâmı gelmesi,* bunu nâfileler cümlesinden kılmıştır. Birinci ve ikincisi şöyle cevab verirler ki, men'den sonra cevâz verilenlerin her biri vâcibdir kâidedir. Zirâ vâcibe hayr dendiği gibi, tâatullah da denir. Çünkü onu yapan Allahü teâlâya itâat etmiş olur.

Birî de, say'ın sahîh olması için Safâdan başlamak lâzımdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, aksine olursa bir zorluk yoktur. Merveden başlarsa, Safâda bitirir kavlidir. Birincisi müşedded olup, Kitâb ve Sünnetin zâhiri bunu göstermektedir. İkincisi muhaffef olup, Kitab ve Sünnetin bâtını buna şâhiddir. Zira maksad, ikisi arasında gidip gelmektir. Safâ veya Merveden başlaması aynıdır. Bunun benzeri, Mâlikin, abdestte tertîb şart değildir kavlidir. Maksad, namaza girmeden önce, bütün abdest uzuvlarını yıkamaktır. Ayakların yüzden önce veya sonra yıkanması bir şeyi gerektirmez. Lâkin vâcib değildir diyene göre, Safâdan başlamak müstehabdır. Çünkü şerîatin sâhibinden sübût bulan budur, tersi değildir. İbni Abbas (radıyallahü anhümâ) Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem), Safâdan

başlamağı sordum. «**Allahü teâlânın başladığı ile başlayınız**», ya'nî Onun zikri ile başlayınız buyurdu. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, Arafatta gündüz ile geceyi birleştirmek müstehabdır kavli ile, Mâlikin, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci kavillerin vechi, ittibâ'dır. Vâcib veyâ mendûb olma ihtimâli vardır. Lâkin vâcib demek, daha ihtiyâtlıdır. Çünkü Arife gecesini, Şeriatin sâhibi, Arife gününden sonra yapmıştır. Böylece o, sabah olana kadar Arafatta vakfe vakti cümlesinden sayılmıştır. Böylece Arife gecesinin de, Arafatta yapılan *düâdan nasîbi olmuş olur. Olur ki, insan,* bütün ömrü boyunca yahud o sene işlediği günâhları hâtırlamaktan, yahud yardım ve şefâat etmek istediği yakınlarının günâhlarını dile getirmekten gündüz vakit bakımından sıkışabilir. Bunun için, sabaha kadar da olsa, bu geceyi, günâhlarını hatırlamaya ve tevbelerine verir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Hac Arefede vakfede durmaktır**» buyurdu. O halde Arafattan ayrıldığı halde, üzerinde tevbe etmediği günâh bulunan kimse, Allahü teâlâ katında, insanlara şefâate ihtiyâc duyar. Bu da, mürüvvet sâhibi büyüklere ağır gelir. Küçükler böyle değildir. Onlar güneş batmadan önce Arafattan ayrılırlar. Çünkü onlar, kendi ve arkadaşları, yakınları hakkında başkalarının şefâatine güvenmektedirler. Çünkü mevkıf ehli iki kısımdır: Büyükler ve küçükler. Büyükler, burada bir şefâatçiye muhtâc değillerdir. Küçüklerse muhtâclardır. Arafatta şefâat ehli ile toplanıp dua ederler.

Biri de, üç imamın, Arafatta vakfede durmada hayvan üstünde veya yaya olmak müsâvîdir kavli ile, Ahmedin ve eski kavlinde Şâfiînin, hayvan üstünde olmak efdaldir kavlidir. Birincisi muhaffef olup küçüklere, ikincisi müşedded olup büyüklere mahsûstur. Birinci kavlin vechi, bu ikisinden *birini diğerine tercîhde nassın bulunmamasıdır. İkinci kavlin vechi,* Allah için olan fazîlet, onu Allahü teâlânın huzûruna götürene olduğuna işâret-tir. Bu ise, şükür bakımından, huzûruna yaya gidenden daha kâmildir. Çünkü bununla Rabbine delil getirmek hâsıl olur.

Ustâdım Aliyyülhavasdan, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hayvan üstünde tavaf etmesinin hikmetini sordum. Buyurdu ki, mü'minlerin onu görüp ona uymaları, âriflerin görüp ibret almaları içindi. Şeyhimiz Şeyhülislâm Zekeriyyaya da bu süâli sordum. Şöyle buyurdu: Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hayvan üzerinde Beytullahı tavaf etmesi, iki ihtimalle olabilir: İnsanların onu görüp, hacda vâkı' olanlardan ona sormaları, yâhud Allahü teâlânın onlara fadlını izhâr olarak, Allahü teâlânın kudret eli üzere taşınmış olarak geldiklerini bildirmek içindir.

Biri de, akşamla yatsıyı Müzdelifede cem etmeyip, ya'nî birlikte kılmayıp, ikisini kendi vakitlerinde ayrı ayrı kılarsa câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir.

Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, adı geçen cem' müstehabdır. İkinci kavlin vechi vâcibdir. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bunu böyle yapması, vâciblik ve mendubluk ihtimallerini bildirir. Menduba muhâlefet ise câizdir. Vâcibe muhâlefet ise câiz değildir.

Biri de, üç imamın, cemrelerdeki taşlamaların, taşdan başka şeyle olması câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, toprak cinsinden olan herşeyle câizdir kavli, ve Dâvudun, herşeyle câizdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Delili ittibâ'dır. İkincisinde tahfif vardır, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi ittibâ'dır dedik. İkinci ve üçüncü kavlin vechi, maksad her taş atışta şeytanı öldürmek ve kahretmektir. Her taş atışta, kalbine şeytanın getirdiği dinde yedi şübheye karşılık olaraktır. Kalbine zâtın, imkân, mahlûk olduğu düşüncesini getirince, tercîh ettiğine ihtiyac taşları ile onu taşlaması vâcib olur. Tercîh ettiği ise, zâtında vâcib-ül vücûd olan Allahü teâlâdır. Kalbine, Allahü teâlâ cevherdir düşüncesini getirirse, bu bir yerde bulunmağa ve başkası tarafından var edilmeğe muhtacdır diyerek onu taşlaması vâcib olur. Kalbine Allahü teâlâ cisimdir düşüncesini getirirse, âlet, terkîb ve boyutlara muhtac olan taşlarla onu taşlaması vâcib olur. Arazdır düşüncesini getirirse, yer ve sonradan olma taşlarla onu taşlaması vâcib olur. İllet olmaklık düşüncesini getirirse, vücûdda, varlıkta ma'lûl için, illeti eşit delilli, Allahü teâlâ vardı, ve Onunla hiçbir şey yoktu, taşları ile taşlaması vâcib olur. Tabîattir düşüncesini getirirse, onu altıncı taş ile taşlaması vâcib olur. Bu ona çokluk nisbetinin delili ve tabîatten her birinin, tabiî cisimlerin vücûd bulması için, bir araya gelmede bir başka şeye muhtac olmasıdır. Çünkü tabîat, sıcaklık - soğukluk ve yaşlık - kuruluk gibi ters çiftlerin tesir etmesi ve olunması topluluğudur. Bunların zâtında bir arada bulunması ve bir birinden ayrılması mümkin değildir. Varlığı ancak, sıcak, soğuk, kuru ve yaşdan birinde bulunur. Yokluktur düşüncesini getirip, bu olmayınca, o da yoktur deyip, geçmişte olmıyan şeyleri sayarsa, yedinci taşla, onu taşlaması vâcib olur. Ve onu mümkin hakkındaki eserlerinin delili olarak ortaya koyar. Çünkü ademin, yokluğun eseri, yoktur. Her taş atarken tekbîrin, ya'nî Allahü ekber demenin ma'nâsı, Allahü teâlâ, şeytanın kalbe getirdiği bu şübheden büyüktür demektir. Nitekim biz bunu, Esrâr-ül ibâdât kitabımızda açıkladık. O halde şeytanı, demir, bakır, kurşun, odun, kemik gibi şeylerle taşlarsa, şeytanı kahretmek hâsıl olur, eğer değerse, ya'nî ona dokunursa!

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, taşlama zamanı, gece yarısından itibâren girmiş olur, bunun için gece yarısından sonra taşlarsa, câiz olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, taşlama ancak ikinci fecrin doğmasından sonra câizdir kavli, ve Mücâhidin, Neha'inin ve Sevrînin, güneş doğduktan sonra ancak câiz olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır.

Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, ancak ehline Şifâhî olarak anlatılabilir. Çünkü sırlardandır.

Biri de, üç imamın, Cemre-i Akabede ilk taşla beraber telbiyeyi keser kavli ile, Mâlikin, Arife günü zevâl vaktinde keser kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, icâbet, Müzdelife gecesi ile hâsıl olmuştur. Bundan sonra, nüsükten tahallüle, çıkmağa başlamak kalmıştır. Onun için telbiye etmesi münâsib olmaz. İkinci kavlin vechi, icâbet, Arife günü zevâl vaktinden sonra bir an vakfede durmakla hâsıl olur. Çünkü vakfe, haccın en büyük rüknüdür. Bunun için en büyüğünü yaptıktan sonra telbiyenin terki münâsib olur.

Biri de, üç imamın, kurban bayramı günü yapılacak işlerde sırayı gözetmek müstehabdır: Cemre-i akabede şeytanı taşlamak, sonra kurban kesmek, sonra tıraş olmak, sonra tavaf etmek kavli ile, Ahmedin, bu sıra vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her kavil için, ittibâ'a delâlet eden vecih vardır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu işleri, bu sıra üzere yapmıştır. O halde vâcib ve mendûb olma ihtimali vardır. Lâkin müstehab olmaklık, zaifler için olmak ihtimâli daha yakın ve uygundur. Çünkü hadîs-i şerîfde: «Peygamber efendimize (sallallahü aleyhi ve sellem) kurban bayramı günü, takdîm edilip, tehîr edilmiyen şey sorulduğunda, sadece, «yap, zorluk yok» buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, başı tıraş etmede vâcib olan, dörtte birdir kavli ile, Mâlikin, hepsini, yahud çoğunu tıraş etmektir kavli, ve Şâfiînin, üç kıl tıraş etmektir, efdal olan hepsini kesmektir kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü ise, muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, kulluk makamında orta derecede olanlara, ikincisi avama, üçüncüsü ârîflerin büyüklerine mahsûsdur. Çünkü tıraş, bildirilen kimselerin başkanlıklarına bağlıdır. Başkanlığı hafif olanın, tıraşı da öyledir. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, berber veya saçı kesen sağ tarafdan, ya'nî başın sağ yanından tıraşa başlar kavli ile, Ebû Hanîfenin, sol yandan başlar. Tıraş edenin sağı esas alınır, tıran olanın değil kavlidir. Birinci kavlin vechi, sağın üstünlüğü bakımından ittibâ'dır. İkinci kavlin vechi, kirl, artığı gidermektir. Onun için ordan başlanır. Bu iki kavil, misvâk hakkındaki iki kavil gibidir. Tekrîm, ya'nî sağı soldan üstün tutmak için yapan, sağdan başlar, artıkları temizlemek için misvaklayan soldan başlar.

Biri de, üç imamın, başında saçı olmıyanın, usturayı başına tıraş eder gibi sürüp geçirmesi müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu müstehab değildir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, riyâset, başkanlık

arzûsu herkeste vardır. Saçların kesilmesi, onun izâlesi, giderilmesinden kinâyedir. O halde saç bulunmazsa, riyâsetin izâlesi için başın cildine usturayı sürmek, saçı kesmek yerine geçer, her ne kadar başkanlık arzûsunun yeri boş değil, kalb ise de. İkinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibi, ancak saçı olana tıraş olmağı emretti. Bununla saçlar kesilmiş olur. Saçı olmıyanın başına usturayı sürmekle, gözle görülen her hangi bir şey izâle edilmiş olmaz. O halde usturanın sürülmesiyle bir fâide hâsıl olmaz.

Biri de, imamların, kurban kesmek müstehabdır. Bu, dört ayaklı ehlî hayvanlardan, boğazlamak için yanında sürüp getirdiği hayvandır. Bunun gibi, Şâfiî ve Ahmede göre, deve ve inek ise, sırtının sağ yanına iş'ar, (7) ya'nî alâmet, işâret yapmaktır; Mâlike göre, sol tarafına yapılır. Ebû Hanîfe iş'âr haramdır buyurdu. Birinci ve ikincinin delili ittibâ'dır. Üçüncünün vechi, zâhirde kurbanlık ayıblanmış, çirkinleştirilmiş olur. Birinci ve ikinci cevâb verirler ki, Iş'âr, hacda Allahü teâlânın emrine imtisâl için iz'anın kemâlinden kinâyedir ve insan kendini, Rabbinin rızâsı için boğazlasa, yine az olurdu, nerde kaldı ki hayvanın zâten boğazlanmak ve yenmek için yaratılmış olduğuna işâret vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, koyunun boynuna eski ayakkabı takmak müstehabdır kavli ile, Mâlik, koyuna takmak müstehab değildir, boynuna takmak yalnız deve içindir kavlidir. Birincisi, koyunun boynuna takmanın istihâbının terki hakkında muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittibâ'dır. Mâlikin kavlinin vechi, koyuna, devenin hilâfına şeytanlar karışmaz. Devede pabucun bulunması, koyunun hilâfına, şeytanların pabucu çarpmasından kinâyedir.

Biri de, üç imamın, kurbanlık, nezr edilmiş, ya'nî adak olunca, adak yapmakla mülkü olmaktan çıkar, fakîrlerin olur. Satılmaz ve değiştirilmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, satması ve bir başkası ile değiştirmesi câiz olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, adak yapanın sözünde durmasının gereği, onun için bir hürmet değil, Allahü teâlânın vâcib kılmadığını, kendisine vâcib kılması bakımından, onun için bir ukûbet ve teşri' mertebesinde şerîatin sâhibini sıkıştırmaktır. Böylece nezirle mülkünden çıkmasında, yasak bir şeyi işlemek bakımından, Rabbinin ondan râzı olması için, ukubetin hak ve gereğine hemen koyulmak vardır. İkinci kavlin vechi, murâd, bu adak edileni veya kıymette mislini, benzerini elden çıkarmaktır.

Biri de, üç imamın, kurbanlığın yavrusundan artan sütü içmek câizdir kavli ile, Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşed-

(7) İş'ar = Kurbanlık olduğunu bildirmek için, devenin örgücünün, kan akacak kadar kesilip işâret edilmesidir.

deddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine racî' oldu. Birinci kavlin vechi, adak, hakîkatte, cisminden sâbit olan ve yerine gelmiyen şey üzerine vâkı' olur. Yerine gelen ve benzeri hâsıl olan şeyden fâidelenmekte bir mahzûr yoktur. İkinci kavlin vechi, hayvanın memesindeki süt, mebi'de dâhil olduğu gibi, süt de nezre, adağa girer.

Biri de, Şâfiînin, haram karşılığı kesmesi vâcib olandan, yiyemez kavli ile, Ebû Hanîfenin, kırân ve mütemetti' kestiğinden yiyebilir kavli, ve Mâlikin, bütün vâcib olanlardan yer, ancak avın cezasından ve ezânın fidyesinden yiyemez kavlidir. Birincisi müşedded olup büyüklere mahsûstur. İkincisinde tahfîf olup, ortada olanlara mahsûstur. Üçüncüsü muhaffef olup, avama mahsûsdur. Avın cezâsının ve ezânın fidyesinin istisnâ edilmesinin vechi, birincisinin av cinâyetinin keffâreti, ikincisinin, ihrâm müddetinin müfrid hâcı müddetinden noksan olmanın verdiği rahatlıktır. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, geceleyin hayvan, kurban kesmek mekrûhdur kavli ile, Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi fıkıhda bildirilmektedir.

Biri de, üç imamın, hayvan boğazlanan yerlerin efdali, Umre için Merve, Hac için Minâdır kavli ile, Mâlikin, umre için, Merveden başka yerde kesmek câiz değildir, hac için de yalnız Minâda kesilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de delili ittibâ'dır. Vâcib olma derecelerine çıkması ise, İmam Mâlikin ictihâdıdır. Birinci kavilden ihtiyâtlı olduğu açıktır.

Biri de, üç imamın, rükn tavâfının vakti Kurban bayramı gecesinin yarısından itibâren başlar, efdali Kurban bayramı gününün kuşluk vakti olup, sonu için belli bir zaman tahdîdi yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin, vaktinin evveli, ikinci fecrin doğması, sonu teşrîk günlerinin ikincisidir. Üçüncü güne bırakırsa, kurbanlık kesmesi gerekir kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, Cemrelerde taş atmağa Mescid-i Hayfe en yakın olandan başlamak vâcibdir, sonra ortada, sonrada Cemre-i Akabede atar kavli ile, Ebû Hanîfenin, tersinden atarsa iâde eder, öyle yapmazsa birşey gerekmez kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Mescid-i Hayf'e yakın olandan başlamak, vârid olan bir emirdir. Şeriatin sâhibinin emri üzere olmıyan her amel, merduddur. İkinci kavlin vechi, kemâl-i ittibâ' bakımından merduddur. Ama makbûldür. Lâkin fazilette öncekinden noksandır. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, taş atacak olanın hayvandan inmesi müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, nüsüktür kavlidir. Ömer bin Hattâb (radıyallahü

anh) da böyle buyurdu. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) inmesinde bu iki ihtimâl birlikte vardır.

Biri de, üç imamın, ikinci günü güneş batıncaya kadar, Minâdan ayrılmıyanın, geceyi orda geçirip, ertesi gün taş atması vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, üzerine ertesi günün fecri doğmadıkça oradan ayrılabilir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, kadın izâfet [ziyâret] tavâfından önce hayız görürse, temizlenip tavaf edinceye kadar Minâdan ayrılmaz, devecinin de, onun için deveyi orada alıkoması gerekmez, belki insanlarla beraber dağılır; başkasına biner kavli, ve Mâlikin, hayz müddetinden daha çok, üç günden de fazla, deveyi alıkoması gerekir kavli, ve Ebû Hanîfenin tavâfda tahâret şart değildir. Bunun için tavaf eder ve hacılarla birlikte içeri girer. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bârizî, hacda hayız gören kadınların böyle yapmasına fetvâ verdi ve onu, Şâfiî mezhebi imamlarından bir cemâ'atten naklettî.

Biri de, üç imamın, vedâ tavâfı, haccın vâciblerindendir. Ancak Mekke'de oturanlara vâcib değildir. Çünkü onlar için vedâ' yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin, vedâ tavafı, orada mukîm olmakla sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İhtiyâtlısı da budur. Vedâ' Beytullah için değil, haccın ef'alinden olmasındandır. Vallahü sübhânehü a'lem!

İHSÂR [MEN'ETMEK] BAHSİ

Dört imam, düşmanın, vakfeden, tavâfdan veya say'den ihsâr ettiği kimsenin, buralara gidebilecek bir başka yolu varsa, yakın veya uzak olsun teşebbüs etmesi gerekir, tahallül etmez, ya'ni ihramdan çıkmaz, diye ittifak etmiştir. O yoldan gidince haccı fevt olur, geçerse, yahut hiçbir yolu yoksa, üç imama göre umre yapıp ihramdan çıkar. Ebû Hanîfe, tahallülün, ihrâmdan çıkmanın şartı, düşmanın onu, vakfe ve Beytullahda birlikte ihsârıdır. Bu ikisinden birinde ihsâr ederse, olmaz kavli, ve İbni Abbâsın (radıyallahü anhümâ). ihrâmdan çıkabilmek için, düşmanın kâfir olması lâzımdır kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

SÜAL : Hasr kendi ihtiyârı ile olmadığı halde, hasr edilmiş, ya'nî men edilmiş olanın kurban kesmesinin meşrû' olmasının hikmeti nedir? Halbuki kurban, kulun burnunun kırılması içindir. Keffâretlerin yeri de, kuldan Rabbine karşı isyân vâki olmasındadır.

CEVÂB : Evet öyledir. İzâhına gelince: Kulun Rabbinin huzûruna girmekten geri kalması, ancak kendinde bulunan riyâset ve kibirdendir. Bunun için, Allahü teâlânın husûsi huzûrî olan Mekkenin haremine öyle girmesi doğru olmaz. O halde hedy, yanî kurbanlık ihtiyâcı için hediyye gibi olur. Zirâ bu, kazâsını teshil eder. Buna Allahü teâlânın: **«Kurban mahalli olan Minâya varıncıya kadar başlarınızı traş etmeyin»** âyeti işâret-tir. Çünkü başın traş edilmesi, huzûra girmeğe mâni' olan reislik ve kib-in zevâline işârettir.

SÜÂL : Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kibir ve riyâsetten başkanlıktan ma'sûm idi. Müşrikler ona mâni' oldukları zaman, eshâbı ile de beraber idi.

CEVÂB : Bu, ümmetine teşri' kısmındandır. Onlara tevâzu için, kendini de onların arasına kattı. Bundan başka vecihler, sebebler de vardır, ama ancak Şifâhî olarak anlatılırlar.

Biri de, Şâfiînin, ihramdan çıkmak niyyeti ile, kurban kesmekle ve tıraş olmakla ihrâmdan çıkar kavli ile, Ebû Hanîfenin, mahsûr edildiği yerde hayvan kesmek doğru olmaz, ancak Haremde sahîh olur, bir kimse bulur ve kendisi için kurban kesecek vakti gözetir. O zaman ihramdan çıkmak sahîh olur kavli ile, Mâlikin, İhrâmdan çıkar, kurban kesmek ve tıraş olmak gibi şeylerden üzerine birşey lâzım olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi müşedded, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zikr olunan ihrâmdan çıkmada, namazdan çıkmada niyyet edildiği gibi, Allahü teâlâya karşı edebli olmaktır. İkinci kavlin vechi, haram işlemek veya vâcibin terki ile, kurban kesmenin vâcib olmasına kıyâsen sünnetin zâhiri ile amel etmektir. Bu iki kavil, büyüklere mahsûsdur. Mâlikin kavli ise küçüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birî de, iki kavlinin ezherinde Şâfiînin, nâfile hac için değil farz olan hac için ihrâmından çıkılırsa, kazâsı vâcib olur kavli ile, Mâlikin, ihrâmdan önce farz olan hacdan ihsâr, men olunca, farz sâkıt olur, ikisine göre de, nâfile olarak nüsükleri yapanın kazâsı gerekmez kavli, ve Ebû Hanîfenin, farz olsun, nâfile olsun her hâlükârda kazâsı vâcib olur kavlidir. Bu da, İmam Ahmedin iki rivâyetinden biridir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, farz emrini ta'zimdir. Bilhassa ona iltizam edip girdikten sonra, Nâfile ise böyle değildir. Mâlikin kavlinin vechi, ihrâm kuşanmadan önce ihsâr edilen, o sene istitâ'at, hacca gitme gücü hâsıl olmıyan kimse gibidir. Bunun için farz, ondan sâkıt olur. Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin kavlinin vechi, hacc ta'zîmdir. Şu delîlle ki, fâsid olmakla ondan kurtulmaz. Belki fâsid olanları yapmak ve kazâ etmek gerekir, nüsükü nâfile olsa da.

Biri de, Şâfiînin, nâfile hacca giden kimse hastalıktan dolayı ihsar olursa kazâ etmez, ancak tahallülün şartı o ise ayrı kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, hasta olmakla ihrâmdan çıkmaz kavli, ve Ebû Hanîfenin, mutlaka ihrâmdan çıkmak câiz olur kavlidir. Birincisinde, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), hazreti Âişeye (radıyallahü anhâ) **«Ya Rabbi, beni bu bulunduğum yerde habsettin de!»** buyurmasına uyarak tahfif vardır. İkincisinde teşdid vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Bu iki kavlin vechi, hastalığın, düşman gibi özür olmasıdır. Mâlik ve Ahmed cevab verir ki, hasta olanın, düşmanın mahsûr etmesinin hilâfına, vekil göndermesi mümkindir Ama bu cevab da, iylce incelenmek ister, yetmez.

Biri de, dört imamın, köle, efendisinden izinsiz ihrâma girerse, efendisi onu ihrâmdan çıkarabilir ittifâkı ile, zâhir âlimlerinin, ihrâmı mün'akıd, bağlanmış olmaz. Câriye de köle gibidir. Ancak zevci olursa, efendisi ile beraber, onun da izni muteberdir kavli, ve Muhammed bin Hasanın, efendisi yanında, zevcinin izni mu'teber değildir kavlidir. Birincisi, efendi üzerine muhaffefdir. İkincisi, köleyi ihramdan çıkarmağa ihtiyacı olmamak bakımından daha hafifdir. Efendisi ile beraber, câriyenin zevcinin de izninin mu'teber olmasının vechi, bu vakitte ondan istifâdeye mâlik olmasıdır. Efendisi yanında zevcin izni mu'teber olmamasının vechi, efendinin ona mâlik olması olup, zevcin ondan istifâdesinin ârızî olmasıdır.

Biri de, üç imamın, kadın farz olan hacca, kocasının izni olmadan, ihrâm kuşanabilir kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, ancak zevcinin izni ile ihrâm kuşanabilir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Delîli, Allahü teâlânın hakkının, insan hakkından önce gelmesidir. Bilhassa hac gibi hayatta bir defa vâcib olan bir ibâdette. İkincisi zevc hakkında müşeddeddir. Bu da sıkışması ve hac günlerinde şehvetini yenmekten zaif olmasıdır. Birincisinin, şehvetini yenen büyüklerin hâline, ikincisini şehvetinin emri altında olan küçüklerin hâline haml etmek mümkindir. Hac ihrâmını kuşandıktan sonra onu ihrâmdan çıkarmak hakkındaki kavil hakkındaki söz de böyledir. Çünkü Şâfiî, iki kavlinin ercâhında, zevcin, ihrâmdan çıkarma hakkı vardır buyurdu. Mâlik ve Ebû Hanîfe, ihrâmdan çıkarma hakkı yoktur buyurdular. Kadı Abdülvehhab-i Mâlikî de böyle tasrîh etmiştir. Aynı şekilde, başlangıçda, nâfile hacdan onu men'edebilir dedi. İhrâm giyse de, Şâfiîye göre, onu ihrâmdan çıkarabilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İhrâmdan çıkarıp çıkaramamasının vechi zâhirdir. Çünkü imamlardan kimi haccın hürmeti ta'zîmini, kimi zevcin hakkının ta'zîmini gözetmiştir. Vallahü a'lem.

KURBAN VE AKÎKA

İmamlar, kurbanın, dinde meşrû' olan bir esas olduğunda icmâ' etmişlerdir. Ancak vâcib olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Az bir hasta-

lığın kurbanda, mâni teşkil etmediğinde, çok hastalığın engel olduğunda, çünkü bunun eti bozacağında, gözle görülecek derecede açık uyuzun cevâza mâni' olduğunda, aynı şekilde, kör olmasının mâni' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Kulağı kesilmiş ve etinin azlığına sebeb olduğu için, kuyruğu kesilmiş hayvanın kurban edilmesinin câiz olmadığında icmâ' etmişlerdir. Adak kurbanın etinden sahibinin yememesinde, aynı şekilde kurban veya adak olsun, nâfile olsun hedyin, kurbanlık hayvanın etinden satılamıyacağında, ileride geleceği gibi Neha'î ve Evza'înin hilâfına derisinin de satılamıyacağında, bir deve veya bir sığırı yedi kimsenin kesmesinin, koyunu ise bir kişinin kesmesinin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İshak bin Râheviye bir sığırı on kişinin kesmesi câizdir dedi. Yine akîka hayvanın kesilmesi günü, doğumun yedinci günü olduğunda, çocuğun başına akîka kurbanının kanından sürülmemesinde ittifak etmişlerdir. Hasan, çocuğun başına bu kandan sürülür buyurdu. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın ve İmam Ebû Hanîfenin iki eshâbının, kurban müekked sünnettir kavli ile, Ebû Hanîfenin, şehirlerde oturanlardan mukîm olanlara vâcibdir ve vâcibliği için, nisâb muteberdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi vâcib olması bakımından müşedded, nisâbı olması bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kurbanın, kaldırılması için teşrî' edildiği belâ, henüz tahakkuk etmemiştir. Bilhassa, Allahü teâlânın muhâlefet etmekten, uygunsuz işler yapmaktan temizlediği ve kendisine hüsn-i zan verdiği büyükler hakkında. İkinci kavlin vechi, kulun, gayr-i meşrû işlere uzanması veya emr olunduklarını işlemekte kusur etmesi sebebi ile, bütün bir sene boyunca, her gün, üzerine belâ inmeğe müstehak olduğunu görmesidir. Bu görüşte olana kurbân vâcib olur, bir öncekine ise müstehab olur. Onlar hakkındaki kuvvetlilik, nefislerini ithâm etmekten gelmektedir. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin, kurban kesme vakti, bayramın birinci günü güneşin doğması ile beraber, imam bayram namazını kılsın veya kılmasın, bayram namazı ve iki hutbe mikdarı geciktirilip başlar kavli ile, üç imamın hayvan kesmenin sıhhat şartı, imâmın bayram namazı kılması ve hutbe okumasıdır. Ancak Ebû Hanîfe (rahimehullah), köyde olanların, ikinci fecir doğunca, kurban kesmeleri câizdir buyurdu. İmam Atâ, kurban vakti, güneşin doğmasıyla girer buyurdu. Birincisi, vaktin girmesi husûsunda müşeddeddir; delîli ittibâ'dır. İkincisinde teşdîd vardır. Ancak köyde oturanlar için değil. Bu, onlara vaktin başlamasında ve namaza ve hutbelere gidip dönme arasında yemeğin hazırlanması ve gelince hazır bulmaları bakımından kolaylıktır. Ebû Hanîfe, ikinci fecir doğunca kurban kesilebilir buyurmasaydı, namazı kılıp, hutbeleri dinledikten sonra evlerine dönünce, yemekleri ancak öğle vakti hazır olurdu. O zaman şehirde oturanlar kurban

eti yemekle rahatladıklarında, köylerde oturanlar, yemeklerinin hazırlanması üzüntüsünde olurlardı. Halbuki ma'lûmdur ki, bayram günü, âdet olarak, yeme, süslenme, oyun ve eğlenme ve sevinme günüdür. O halde, ikinci fecirle vaktin girmiş olması, onlar için, hutbeleri dinlemeğe, namazı kılmağa gitmeleri ve dönüp eve gelmelerine karşılık olmuştur. Allahü teâlâ Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, Şerîatin sırlarını bilmede, kolları çok uzun idi. Ya'nî çok derin yerlere el uzatmıştır.

Biri de, Şâfiînin, kurban kesmenin son vakti, üç teşrîk gününün sonudur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kurban kesmenin son vakti, teşrîk günlerinin ikincisinin sonudur, [ya'nî bayramın üçüncü günü akşamına kadardır] kavli, ve Saîd bin Cübeyrin, şehirde oturanların, sâdece birinci gün kurban kesmeleri câizdir kavli, ve Neha'înin, Zilhicce ayının sonuna kadar geciktirmek câizdir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Dördüncüsü pek hafîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Dört kavlin de vecihleri za'hir olup, hadîslerde ve eserlerde vârid olanlara tâbi olmaktadırlar.

Biri de, üç imamın, kurbân vâcib olunca, teşrîk günlerinin geçmesi ile, kesilmesi geçmiş olmaz. Keser ve kazâ olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, boğazlamak sâkıt olur ve diri olarak fakîrlere verilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci kavlin vechi, onun hakkında vâcibin teşrîk günlerine bağlı olup olmamağa göre kuvvetli veya hafîf olması esasıdır.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, kurban kesmek isteyenin, Zilhiccenin başından onuncu günü, kurban kesinciye kadar, tıraş olmaması ve tırnaklarını kesmemesi müstehabdır, yaparsa mekrûh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, mubâhdır, mekrûh değildir, müstehab da değildir kavli ve Ahmedin, haramdır kavlidir. Birincisi vâcib olmamak bakımından muhaffef, Ahmedin kavli ise, müşeddeddir. Ebû Hanîfenin kavli ise çok hafîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ittiba'dır. Bu ise, müstehab, harâm ve mekrûh olduğunu gösterebilir. Çünkü emrin en aşağı derecesi müstehab, emre uymamanın en yüksek derecesi de haramdır. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, mekrûh ve haram diyebilmek için husûsî delil gerekir. Nitekim usûl kitablarında bildirilmektedir.

Biri de, üç imamın, muayyen bir kurbanlık alıp, aldığı zaman sağlam ise, aldıktan sonra hâsıl olan kusûr, câiz olmasına mâni' değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, mâni'dir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birincisi küçüklerin, ikincisi Allahü teâlâya karşı edebi gözeten müdekkik verâ sâhibi büyüklerin hâline haml edilir. Böylece bu işde, mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' olur.

Biri de, dört imamın, hayvanın kör olması, kurbanlığına mânidir kavli ile, bazı zâhir âlimlerinin, mâni değildir kavlidir. Birincisi müşedded olup, Allahü teâlâya, sıfatlarından biri noksan olan bir şeyle, yaklaşmak iste-

mekten hayâ eden büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, etin azlığından başka birşeyi gözetmiyen küçüklere mahsûstur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, boynuzu kırık olması mekrûhdur kavli ile, Ahmedin câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Bu da büyüklerin ve küçüklerin hallerine göre iki hâle haml edilir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, topal hayvan câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, sağlamını alması kolay olan vera' sâhibleri ve zengin olan büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, küçüklere mahsûsdur.

Biri de, Şâfiînin, kuyruğundan az bir kısmı kesik olsa da câiz değildir kavli ile, eshâbından sonra gelenlerden bir cemâatin câizdir kavli, ve Ebû Hanîfe ve Mâlikin, azı gitmişse câiz çoğu gitmişse câiz olmaz kavli ve Ahmedin, üçde birden çoğu üzerinde iki rivâyeti vardır. Birincisi müşedded olup büyüklere mahsûsdur. Sonrakiler muhaffef olup, küçüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kurbanda, müslimanın, boğazlamada zimmîyi vekil etmesi kerâhatle câizdir kavli ile, Mâlikin, zimmîyi vekil etmek câiz olmaz, bu şekilde kesilen kurban sayılmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, zimminin bir bakımdan da olsa kesme ehliyyeti olmasıdır. Mâlikin kavlinin vechi, kurbân, Allahü teâlâya yaklaşmaktır. Bunun için, onu boğazlamada, kâfirin vâsıta olması lâyık değildir. Burada kâfir ve müşrik hükümlerine ve aralarındaki farka dâir sırlar vardır. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, üç imamın, kurban niyyeti ile bir koyun satın alsa, sâdece bu niyyetle kurban olmaz kavli ile, Ebû Hanifenin, olur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, küçüklere, ikincisi müşedded olup büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, boğazlarken bilerek veya yanlışlıkla Besmele çekmeği terk etmek zarar vermez kavli ile, Ahmedin, bilerek Besmeleyi terk ederse, kesilenden yemek câiz olmaz, unutarak terk etmişse, bunda iki rivâyet vardır. Mâlik de böyle buyurdu. Üçüncü rivâyete göre, kasden veya sehven, yanlışlıkla, unutarak terk etse de, mutlak olarak yemek helâldir. Eshâbının mezhebi, kadı Abdülvahhâbın buyurduğu gibi, te'vil olunmıyan bir kasıdla Besmeleyi terk etmiş ise, kestiği yenmez. Ebû Hanîfe ise, kesen, Besmeleyi kasden terk etmişse, kestiği yenmez, unutarak kesmiş ise yenir buyurdu. Birincisi muhaffef, ikinci ve sonrakiler mufassaldır. Ancak Mâlikten olan üçüncü rivâyet muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Allahü teâlânın ismi anılmadan, unutularak bile olsa, eti yenmez diyenin vechi, Allahü teâlânın En'am sûresi yüzyirmi birinci «Üzerlerine Allah ismi anılmamış (Besmeleyle kesilmemiş) hayvanlardan yemeyin» âyetinin zâhiridir, her ne kadar bu âyet, tefsir

âlimlerine göre, put ve heykelleri ismine hayvan kesenler hakkında ise de kasden bile olsa Allahü teâlânın ismi anılmadan kesilenin etini yemek mubâhdır diyenin vechi, hallerin karineleridir. Çünkü müsliman, Allahü teâlâdan başkasının ismi üzere hayvan kesmez. Kalbine put ve heykele kesmek düşüncesi kolay kolay gelmez. Dört imam, Şerîatin sâhibinin bize Besmele çekmeği emrettiği herşeyde Besmele okumanın müstehab olduğunda icmâ' etmişlerdir. Buna bazı zâhir ehlinden başka muhalefet eden yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tahfîf ve teşdîd, büyüklerin ve küçüklerin hallerine göredir. Anlayınız.

Biri de, İmam-ı Şâfiînin, hayvan boğazlarken, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salat okumak müstehabdır kavli ile, Ahmedin, bu meşrû' değildir kavli ve Ebû Hanîfe ve Mâlikin, hayvan boğazlarken, Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) salât okumak mekrûhdur kavlidir. Üç imam: Yâ Rabbi, bu sendendir, ve senin içindir, benim tarafımdan bunu kabûl buyur demesi müstehabdır dediler. Ebû Hanîfe, bu mekrûhdur buyurdu. Birinci mes'elenin birinci kavli müşeddeddir. Delîli, ittibâ'dır. İkincisi muhaffefdir, delili, eshâbdan birinin sözüdür. Üçüncüsü terk hakkında müşeddeddir. Vechi, hayvanı boğazlarken, Allahü teâlâya ortak koşmaktan uzak olmak ve putların ismine kesenin sıfatından çok kaçınmaktır. Kesenin, **Allahümme hâzâ minke ve leke...** = ya'nî, Yâ Rabbi, bu Sendendir ve senin içindir... demesinin müstehab olmasının vechi, bunda fadlın, Allah için olduğunu izhardır. Ya'nî bu kesilen hayvan fadlından, ihsânındandır; O senindir, onu benim mülküme vermenle, senin mülkünden çıkmadı ve onu senin kullarına yedirmek için kestim demektir. Böyle söylemenin mekrûh olması kavlinin vechi, kitaba yazılacak cinsten değildir, yanlış anlaşılabilir. Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, ne ince ve derin ilim ve görüş sâhibi idi.

Biri de, dört imamın, nâfile kurbanın etinden yemek müstehabdır ittifâkı ile, bazı âlimlerin, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kurban kesmesinin meşrû' olmasının sebebi, kurban kesenden, ehlinden ve evinde bulunan bütün müslimanlardan belânın gitmesidir. Kurban sâhibinin, insanları bu belâda ortak etmesi mürüvvettendir. Bu ise küçüklere mahsûsdur. Vâcib olması ise, insanların kendilerine minnet ağırlığına dayanamıyan büyüklere mahsûsdur. Şâfiînin bunda efdal olanı hakkında iki kavli vardır: Biri üçde birini kendisi yer, üçde birini hediye eder, üçde birini de fakîrlere dağıtır kavlidir. İkincisi - ki eshabı katında râcih olan budur - bir lokmasını yemekle teberrük edip, hepsini tasadduk eder kavlidir.

Biri de, dört imamın, adak veya nâfile kurbanın derisini satmak câiz değildir ittifâkı ile, Nehâ'î ve Evza'înin, ödünç alınabilen, keser, balta, çömlek, elek, kalbur ve terâzi gibi ev âletlerine karşılık satmak câiz olur

kavlidir. Birincisi müşedded olup, büyüklere ve hâli vakti yerinde olanlara, ikincisi muhaffef olup küçüklere ve ihtiyâc sâhiblerine mahsûsdur. Ebû Hanîfenin de böyle buyurduğu söylenir. İmam Atâ, dabağlanmamış kurban derisini para veya başka şey karşılığında satmakta beis yoktur buyurdu. Bunun vechi, bunun yasak olduğunun Atâya ulaşmamış olmasıdır.

Biri de, üç imamın, efdal olan deve, sonra sığır, sonra koyundur kavli ile, Mâlikin, efdal olan koyun, sonra deve, sonra sığırdır kavlidir. İki kavlin vecihleri de ma'rûfdur. Çünkü eti en çok olan devedir, en lezzetli olan koyundur. Birinci fakîr ve miskinlerin hâline, ikincisi dünyada mal, makam sâhiblerinin hâline haml olunur. Demek ki, herkes, kendine kolay gelecek olanı kurban eder ve ondan yemesi lâzım olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir deveyi yedi kişiye kadar kimseler müşterek olarak kurban edebilir. Bunların, ayrı kimseler olması veya bir evin halkından olması müsâvidir kavli ile, Mâlikin, câiz olmaz, ancak nâfile kurbanda câiz olur, bunda da aynı evin halkından olmaları lâzımdır. Birincisi muhaffefdir, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, akîka müstehabdır kavli ile, Ebû Hanîfenin mubahdır, müstehab olduğunu söylemiyorum kavli, ve Ahmedin, iki rivâyetinin eşherinde, sünnettir, ikinci rivâyetinde vâcibdir kavlidir. Eshâbından bazısı bunu ihtiyâr etmiştir. Bu da, Hasanın ve Dâvudun mezhebidir. Birincisi ve üçüncüsü muhaffef, ikincisi daha hafîf, dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Delillerin zâhiri, vâcib ve mendub olduğunu, birlikte göstermektedir. Her kavlin ehli vardır. O halde müstehab olan, bazı sünnetleri terk edebilen, ortada olanlara mahsûsdur. Vâciblik, bununla kendilerini muâhaze eden büyüklere, mubahlık da küçüklere mahsûstur.

Biri de, üç imamın, akîkada sünnet olan, erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun kesmektir kavli ile, Mâlikin, kız çocuğunda olduğu gibi, erkek çocuğunda da bir koyun kesilir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ erkeği, verâsette, şehâdette ve başka şeylerde, iki kadın mesâbesinde tutmuştur. İkinci kavlin vechi, cesedi idâre eden rûha göredir. O da birdir. Erkek veya dişidir denemez. Bu görüşün sâhibi, erkek çocuk için iki koyun keserse, vârid olana muvâfakatla beraber ihtiyatlı olanı yapmış olur.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, akîka hayvanının kemiklerini kırmamak müstehabdır, doğan çocuğun selâmetine niyyetle; büyük parçalar hâlinde pişirilir kavli ile, diğerlerinin, çok yaramaz olmaması, tevazu'u çok olması ve beşerî ateşin sâkin olması niyyeti ile akîkanın kemiklerini kırmak müstehabdır. Vallahü teâlâ a'lem.

NEZR [ADAK] BAHSİ

İmamlar, nezr, ya'nî adak edilen şey, tâat ise yerine getirmenin vâcib, günâh ise yerine getirmenin câiz olmadığında; iki bayram ve hayız günlerinde oruç tutmağı nezr etmenin sahîh olmadığında, ittifâk etmişlerdir. Bayram günlerinde oruç tutmağı adar ve tutarsa, Ebû Hanîfeye göre, haram olmakla beraber orucu sahîh olur. Yine on gün oruç adarsa, birbiri ardından veya ayrı günlerde tutmasının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İmam Dâvud, birbiri ardından tutması lâzım olur dedi. Birincisi küçüklere, ikincisi ihtiyât sâhibi büyüklere mahsûsdur. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

- Bunlardan biri, üç imamın, günâh olan nezre keffâret lâzım gelmez kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mün'akıd olur, yapması halâl olmaz ve keffâreti vâcib olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsta keffâreti için bir nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, o ma'siyet günâh olan bir nezirdir. Bu aslında günâh olduğu için, yapmasa da günâha girer. Bunun için keffâretin vâcib olması, bu günâhı işlemeğe niyyetin günâhını gidermeğe uygun olmasındandır.

Biri de, Şâfiînin, oğlunu veya kendini boğazlayacağını nezr etse, birşey lâzım gelmez kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetin birinde Ahmedin, *bir koyun kesmesi lâzım olur kavlidir. Mâlik de böyle buyurdu.* İmam Ahmedin diğer rivâyetinde, yemîn keffâreti lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu husûsda nassın vârid olmamasıdır. İkinci kavlin ve sonrakilerin vechi, bu ma'siyettir, günâhdır. Bunun için, hacda bir haram işlemenin cezâsı olarak bir hayvan kesmenin vâcib olmasına kıyâsen, bir koyun kesmesi yahud *yeminini bozana kıyâsen yemîn keffâreti vermesi gerekir.*

Biri de, üç imamın, mutlak nezr yapanın nezri sahîh olur, kavlidir. Şâfiî mezhebinde esah olan budur. İkinci kavline göre, bu nezri bir şarta veya sıfata bağlamayınca sahîh olmaz. Birincisi muhaffefdir. Şâfiînin ikinci kavlinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ ile edebin yolu, bir şeyin, karşılığı verilmeden, Onun huzûrundan ayrılmamaktır. Yoksa bu oynamak olur. O halde o kimse, bir şey belirtmeden, sâdece nâfile namaza niyyet edenin, namazının sahîh olması gibidir. İkinci kavlin vechi, bir şarta veya sıfata bağlanması nezrin mevzu'udur. Anlayınız.

Biri de, üç imamın, kölesini boğazlamağı nezr edene, birşey lâzım gelmez kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bir koyun kesmesi lâzım olur, diğer rivâyetinde, yemîn keffâreti lâzım olur. Birincisi muhaffef, ikin-

cisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun benzerinin tevcîhi biraz önce geçti.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, hac nezr edenin, yerine getirmesi gerekir, başka bir şey yapamaz kavli ile, iki kavlinden birinde Şâfiînin, keffâret lâzım olur, başka şey değil kavli, ve diğer kavlinde, yerine getirmekle yemîn keffâreti arasında serbesttir. Birincisi müşedded, ikinci ve sonrakilerde teşdîd vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, kurbet olarak inad cinsinden, meselâ filânca ile konuşursam, Allah için üzerime oruç veya sadaka olsun diye nezr ederse, gerekeni yapma ile, yemîn keffâreti arasında muhayyerdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, her hâlü kârda, yerine getirmesi lâzım olur, keffâret câiz olmaz kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, keffâreti câiz olur kavlidir. Buna göre amel edildiği söylenir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü de ona yakındır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de vechi, fıkıh kitablarında zâhirdir ve merce'i ictihâddır.

Biri de, Şâfiînin, malını tasadduk etmeği, vermeği nezr edenin, bütün malını vermesi lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin eshâbının, istihbâben, zikr olunan bütün mallarının üçde birini verir, bir başka kavilde, mülkünde olanın hepsini verir kavli, ve Mâlikin, zikr olunan ve olunmıyan bütün malının üçde birini verir kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, malının üçde birinin hepsini, diğer rivâyette, malını değil, malından niyyet ettiği ona rücû' eder kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisinde tahfîf vardır, sonrakiler de ona yakındır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, ma'rûf olup, merce'i ictihâddır.

Biri de, Mâlikin, Ahmedin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, Mescid-i haramda namaz kılmağı adayan kimsenin, orada kılması gerekir. Medîne ve Aksâ mescidlerinde de namaz kılmağı nezr etmek böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, belli bir mescidde kılınması taayyün etmez kavlidir. Birincisi müşedded olup, bazı mescidlerin fazîleti hakkında vârid olan hadîsler bakımından, mescidleri fazîlette farklı gören küçüklere mahsûsdur. İkincisi, muhaffef olup, mescidleri: «**Muhakkak ki, mescidler Allahındır**» âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi, Allahü teâlâya nisbet edip, fazîlette hepsini müsâvî gören ve Allahü teâlânın mükellefe mescidlerden üçünü fazîletli kılması yönünden bakmıyan büyüklere mahsûsdur. Birincisini söyliyenlerin de esas olarak böyle görmeleri mümkindir. Sonra bunun üzerine fazîlet hakkında vârid olan eklenmiş, bunun için, müsâvidirler deyenlerinkinden ekmel olur. Bunun benzeri, Allahü teâlânın isimleridir. Meselâ Rahîm isminin, Müntekim isminden efdal olduğu söylenemez. Çünkü isimlerin hepsi bir zâta râci'lerdir. Mescidlerin de Allahü teâlâya nisbetleri hakkındaki söz böyledir. Aralarında fazîlet bakımından bildirilen ise, kalbinde bu isme

karşı bulundurduğu ta'zîm veya Allahü teâlânın, onda kula verdiği sevaba göre kula râcidir, başka değil.

Biri de, üç imamın, muayyen bir gün için oruc adayıp, sonra bir özürle o gün yese, o günü kazâ eder kavli ile, Mâlikin, hastalıktan dolayı yerse, kazâsı lâzım gelmez kavlidir. Birincisinde teşdîd olup büyüklere mahsûsdur. İkincisinde, tafsîl bakımından tahfîf olup, küçüklere mahsûsdur. Birinci kavlin vechi: **«Sizden biriniz hasta olur veyâ seferde olup yerse, sonra o günler sayısınca oruç tutar»** âyetinde bildirilen farz oruca kıyâsdır. Çünkü ikisi de vâcibdir. İkinci kavlin vechi, nezr farz derecesinden farklıdır. Çünkü o, Hak teâlânın değil, kulun kendine vâcib kıldıklarındandır. Şübhe yoktur ki, adağını yerine getirmenin emr edilmiş olması, şerîatin sâhibini teşrî'de müzâhametindeki edebe muhalif hareketidir. Bunun için men' edildi. Bazı muhakkıklar, bunun için, onu sakınılması lâzım gelen fazlalıklardan saydılar. Allahü teâlâ da, adaklarını yerine getirenleri, ona başladıklarından değil, yerine getirme tedârikinde bulunup ifâ etmelerinden dolayı medh etmiştir.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, Kâ'beye gitmeği adasa, niyyeti hac ve umre olmasa, yahud oraya yaya olarak gitmeği adasa, hac ve umreye kasdı ve çoluk çocuğunun bulunduğu evden yaya gitmesi lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, bir şey lâzım gelmez, ancak Beytullaha yaya olarak gitmeği adarsa, yapar. Ama kasdı ve ona gitmeği adarsa, gerekmez kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkisinin de, büyüklere ve küçüklere göre vechi vardır.

Biri de, iki kavlinin birinde Şâfiînin ve Ebû Hanîfenin, bir kimse Medine veya Aksâ mescidine gitmeği nezr etse, nezri mün'akıd olmaz kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve ercah kavlinde Şâfiînin, mün'akıd olur ve lâzım gelir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tevcîhi, biraz önce, mescidlerin farklı ve müsâvî olmaları kısmında geçti. Oraya başvurulabilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, mubah olan bir şeyi nezr etse, ya'nî adası, meselâ Allah için üzerime evime gitmek olsun, yahud atıma bineyim, yahud elbisemi giyeyim dese, bir şey lâzım olmaz kavli ile, Şâfiînin, dediğini yapmazsa, yapması lâzım olmamakla beraber, yemîn keffâreti lâzım olur kavli, ve Ahmedin, bununla nezri mün'akıd olur. Yerine getirmekle, keffâret arasında muhayyerdir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin herbirinin vechi, onları söyliyenin ictihadına râci'dir. Vallahü teâlâ a'lem!

YEMEK KİTÂBI

Ahırda beslenen dört ayaklı hayvanların etlerinin halâl olduğunda icmâ' etmişlerdir. Pençesiz olan kuşların etinin halâl olduğunda, tavşanın halâl olduğunda, suda yaşayan canlılardan eti halâl olanın, balık olduğunda, ittifâk etmişlerdir. Necâset yiyen sığır bir yere habsedilip, necâset kokusu gidinciye kadar temiz ot yedirilirse, İmam Ahmede göre halâl olur. Harâm olduğunu söylemiyen üç imama göre, kerâhati zâil olur. Deve ve sığır kırk gün, davar yedi gün ve kümes hayvanları [tavuk] üç gün habs edilir dediler. Zarûret zamanında ölü hayvan eti yemenin câiz olduğunda icmâ' ettiler. Tereyağı, zeytinyağı ve bitkisel yağların içine fâre düşünce, düştüğü yer ve etrafı dökülür ve atılırsa, kalanın yeneceğinde ve temiz olacağında ittifâk etmişlerdir. Etrafı çevrili bahçeden bir şey alıp yemenin harâm olduğunda, ancak sâhibinin izni ile yemenin câiz olduğunda icmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiînin, Ahmedin, Ebû Yûsufun ve Muhammedin, at eti yemek halâldir kavli ile, Mâlikin, mekrûhdur, eshâbının, haramdır kavlidir. Ebû Hanîfenin kavli de budur. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, devlet reisleri, vâliler, kumandanlar ve dünya ehline göre at eti iyidir. Kerâhetin vechi, iyilikte etinin, inek, koyun ve benzeri hayvanlardan düşük olmasıdır. Haramlığın vechi, neslinin kesilmesi korkusudur. Mubah denirse, cihâd işi zaifler. Nitekim Enfâl sûresi altmışıncı âyetinde: **«Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar her türlü kuvvet ve cihâd için, bağlanıp beslenen atlar hazırlayın»** buna işâret vardır. Bağlanıp beslenme emri, onların devamını, saklanmasını ve kesilmemesini gerektirir, etini yemek halâl olsa da.

Biri de, üç imamın, katır ve ehlî eşek eti yemek haramdır kavli ile, Mâlikin, mutlak mekrûhdur kavlidir. Eshâbının muhakkıkları, haramdır dediler. Hasan ise, katır eti yemek halâldir dedi. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), ehli eşek eti yemek halâldir buyurdu. Birincisi ve üçüncüsü müşeddeddir. İkincisinde tahfif vardır. Dördüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bütün kavillerin vechi zâhirdir. İnsanların tabîatlarine hamî olunur. Bunlardan birini yemeği iyi bulanın yemesinde bir mâni' yoktur. Canı bunları yemek istemiyen, bunların etin-

den hoşlanmıyanın, ekseriya bunlarda vücûdüne, sıhhatine dokunan şeyler bulunması bakımından, yemesi doğru olmaz.

Biri de, üç İmamın, köpek dişi olan yırtıcı hayvanlar ve başka kuşlara saldıran kartal, çakır, doğan, şâhin gibi pençeli yırtıcı kuşlar, pençesizlerden leş yiyen kerkes [akbaba] ekin kargası hariç alaca karga ve karga gibilerin etini yemenin haram olduğunda ittifâkı ile, Mâlikin, bunların hepsi mutlak olarak halâldir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Mâlikin kavlinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, tabîati selîm olanlar için, bunlar hoş değildir. Çünkü onda, ezilen, saldırılan, mağlûb edilen ve öldürülen hayvana acımıyan bir hâkimiyyet sıfatının kasveti vardır. Bunun için yiyenin kalbine, benzeri bir kasvet sirâyet eder. Kulun kalbi kasvetlenir, sertleşirse, kalbi nasîhate yaklaşmaz ve eşek gibi olur. Bu sebebdendir ki, kaplan ve yırtıcı hayvanların postları üzerinde oturmak men edildi. Çünkü kalbe kasvet, katılık verir. Nitekim tecribe edilmiştir. Leş yiyenlerin etinin haram olmasının vechi, habîs, pis oluşudur. Mâlikin kavlinin vechi, bazı insanların hoşuna gider, ve ona yemesi mubah olur. Çünkü haramlıktaki illet, hoş olmamaktır. Bu da tıb bakımındandır. Çünkü insan canının istemediği şeyi yerse, hazmı, sindirimi yavaş ve zor olur ve insana hastalık verir. Tersine, insan canının istediğini yerse, sindirimi kolay olur. İştah ve istek arttıkça, sindirim kolaylığı da o nisbette artar.

Biri de, üç imamın meşhûr olan, öldürülmesi yasaklanan kırlangıç, hüdhüd [alaca ibik kuşu], yarasa, baykuş, papağan, tavus eti mekruh değildir kavli ile, Şâfiînin ercah kavlinde, haramdır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yemesi eziyet verseydi, öldürülmesi yasak edilmezdi. İkinci kavlin vechi, öldürülmesinin yasak edilmesinden, yemesinin halâl olması lâzım gelmez, belki haram olur. Bu, av köpeği ve hayvanları bekliyen, koruyan köpeğin eti gibidir.

Biri de, imamların, avını köpek dişi ile ısıran aslan, kaplan, kurt, fil, ayı ve kedi gibi bütün zî nâb [köpek dişi bulunan] hayvanların etini yemek haramdır kavli ile, yalnız Mâlikin, bunları yemek kerâhatle mübahdır kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkincisini zarûret, birincisini varlık sâhiblerine haml etmek mümkindir.

Biri de, Ta'cîz kitabı sâhibinin, zürafa eti haramdır kavli ile, Sübkînin Fetâvâ-yı Halebiyye'sinde, muhtâr olan Zürâfa etinin halâl olduğudur kavlidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun da zarûret ve varlık sâhiblerine hamli mümkindir.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, tilki ve sırtlan eti halâldir kavli ile, Mâlikin, mekrûhdur, Ebû Hanîfenin, haramdır kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkin-

cısında teşdîd vardır. Üçüncüsü ise müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin hepsinin vechi zâhirdir ve müctehidlerin ictihâdına râcidir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, keler ve arab tavşanı denen yaban fâresi eti mubahdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, mekrûhdur kavli, ve Ahmedin, keler eti mubahdır, yaban fâresinde ise iki rivâyet vardır kavlidir. Birincisi tahfîfdir. İkincisinde teşdid vardır. Sonrakiler de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bütün kara haşereleri, fâre, karasinek, bulunduğu yerden ayrılmış veya ayırt edilmesi kolay olan kurd, böcek yemek haramdır kavli ile, Mâlikin, harâm değil, mekruhdur kavlidir. Bunun da iki hâle haml edilmesi mümkindir.

Biri de, üç imamın, ölü çekirge, her halde yenir kavli ile, Mâlikin, birisinin öldürmesi veya vurması gibi, dıştan bir müdâhale ile ölmemişse, yenmez kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde ise tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, kirpi eti halâldir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, haramdır kavli ve Mâlikin, kör köstebek ve yılan, boğazlanınca yemesinde beis yoktur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vecihleri de zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Ahmed ve iki kavlin esahhında Şâfiînin, çakal eti haramdır kavli ile, Mâlikin mekrûhdur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlin esahhında Şâfiînin, yaban kedisi eti haramdır kavli ile, Mâlikin, mekrûhdur kavli ve iki rivâyetin birinde Ahmedin, mubahdır, diğerinde, haramdır. Birinci ve dördüncü müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, müctehidlerin ictihadlarına râci'dir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, deniz hayvanlarından yalnız balık, ve özellik itibârî ile balık cinsinden olanlar yenir kavli ile, Mâlikin, balıktan gayrisi, meselâ yengeç, su köpeği [kunduz], kurbağa, deniz domuzu gibileri câizdir. Lâkin deniz domuzu, ona göre, mekrûhdur. Bunda durakladığı da bildirilmiştir kavli ile, Ahmedin, timsâh, kurbağa hâric, deniz, ya'nî suda yaşayanların hepsi yenir. Ancak ona göre, deniz domuzu, kunduz gibi, balıktan başkalarının boğazlanması gerekir. Şâfiînin bazı eshâbı, - ki Şâfiîlerde esah olan budur - denizde yaşıyanların hepsi yenir dediler. Bazısı ise, yalnız balık yenir dedi. Bazısı ise, kunduz, su domuzu, faresi, akrebi, yılanı ve karadakilerden yenmiyenlere benzeyen herbir şey yenmez dedi. Bazı Şâfiî âlimleri, timsâh, kurbağa, yılan, yengeç, kaplumbağa hâric,

hepsi yenir kavlini tercîh ettiler. Birincisi müşeddeddir. İkinci ve sonrakilerde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âyetlerin ve haberlerin zâhirî, sadece balığın yenmesinin halâl olduğunu veriyor. Çünkü balık, Allahü teâlânın bize ihsân ettiği hoş ni'metlerdendir. Mâlikin kavlinin vechi, Mâide sûresi doksanaltıncı: «**Deniz avı yapmak ve onu yemek size halâl kılındı**» âyetini almaktır. O halde âyetin şümûlü, deniz domuzu hâric, hepsini içine almaktadır. Hattâ bu bile, isim ve zatlar üzerine devr eden ahkâm üzerine mebnidir. İmam Mâlike, deniz domuzu halâl mıdır? dediler. Haramdır buyurdu. Deniz hayvanıdır dediklerinde: «Allahü teâlâ domuz etini haram etti. Siz ise, bu hayvana domuz adını verdiniz» buyurdu. Diğer kavillerin vechleri ise zâhirdir. Fıkıh kitablarında bildirilmektedir.

Biri de, üç imamın, sığır, davar ve diğer hayvanlardan necâset yiyenlerin etini yemek mekrûhdur kavli ile, İmam Ahmedin, etini, yumurtasını ve sütünü yemek haramdır kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İhtiyâc sâhiblerine mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, varlıklı olanlara mahsûsdur. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, muztar durumda olanın ölü hayvan eti yemesi câizdir, vâcib değildir kavli ile, başkalarının, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi, yasak olan sonra câiz olursa vâcib olur kâidesince müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, ölü hayvan etinin haram olması tarafını tercihi gözetmektir. İkinci kavlin vechi, insanın ölümden kurtulması tarafını tercihi gözetmektir. Birincisi vera'ı kuvvetli büyüklere mahsûs, ikincisi küçüklere mahsûsdur. Sanki büyüklerin lisân-ı hâli bize, necâseti yemekten içimizi koruma husûsunda, ölü eti yemememizi söylüyor. Çünkü içimiz ya'nî kalbimiz, bildirildiği gibi, Allahü teâlânın bizde nazargâhıdır. Sanki küçüklerin lisân-ı hâli de bize, benim canımı helâk olmaktan korumam, Onun bende emâneti olduğu için, necâset yemekten evlâdır diyor. Çünkü Allahü teâlâ, âlemin devamını, yok olmasından çok seviyor. Nitekim Allahü teâlâ: «**Kendinizi, ellerinizle tehlûkeye atmayın**» ve: «**Düşmanlar barışa yanaşırsa, sen de ona yanaş**» buyuruyor. Daha önce geçtiği gibi, Dâvud aleyhisselâm Beytülmakdisi inşa ederken, yaptığı herşey yıkılırdı. Bundan Allahü teâlâya şikâyet etti. Allahü teâlâ: «Benim evim, mescidim, kan döken elle ayakta durmaz, yapılıp sağlam olmaz» buyurdu. Benim kan dökmem, senin yolunda değilmidir, yâ Rabbî? dedi. Ya'nî Allah yolunda cihâdı kasd etti. Allahü teâlâ: «Evet, lâkin onlar benim kullarım değil midir?» buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, muztar olana [açlıktan ölecek halde olana] doyuncıya kadar değil, açlıktan ölmiyecek kadar ölü eti yemesi câizdir kavli ile, Mâlikin ve iki rivâyetin birinde Ahmedin, doyuncıya kadar yer kavli, ve ercah kavlinde Şâfiînin, yakın zamanda halâl yemek umuyorsa, ölmiyecek kadardan fazla yiyemez kavli, ve yolu kesilen, doyuncıya kadar yer, hattâ yanında da saklar kavlidir.

Birincisinde teşdîd olup, büyüklere mahsûsdur. İkincisinde tahfîf vardır ve şiddetli açlığa dayanamıyan küçüklere mahsûstur. Şâfiînin râcih kavlinin vechi, zarûret için câiz olan zarûret mikdarınca olmalıdır kâidesi ile amel etmektir. Yanında saklamasının vechi, kendisi için ihtiyâtı almakdır. Belki bundan sonra yiyecek birşey bulamaz ve ölür.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin eshâbının çoğunun ve Ebû Hanîfenin eshâbından bir cemâatin, muztar, ya'nî açlıktan ölecek halde olan, ölü hayvan eti ve yabancıya âid yiyecek bulursa, sâhibi orada bulunmasa da, ödemek şartı ile, başkasına âid yiyeceği yer ve ölü etini yemez kavli ile, Ebû Hanîfenin eshâbından bir cemâatin ve Şâfiînin bazı eshâbının, ölü hayvan etinden yer kavlidir. Birincisi, ölü etinden sakınmada müşedded, ikincisi başkasına âid maldan sakınmada müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir kimsenin, açlıktan ölecek olana yemek vermesi kuvvetle umulur ve bu ciddî husûsda duraklamaz. Bunun için ölü hayvan etinden önce gelir. İkinci kavlin vechi, ölü eti, dünya ve âhırette hiç kimsenin hak iddia etmiyeceği birşeydir. Bunun için bunu yemek, başkasının yiyeceğini yemekten hafîfdir. Onu yemekle vücûdda bir rahatsızlık hâsıl olursa, inşâallah, tedâvî ile ondan kurtulacağı umulur... Kuraklık günlerinde idi. Bir gün, yanıma, ağzında dişleri ile ısırdığı ölü tavuk bulunan birisi uğradı. O hâlini görünce, ağırlandım ve ona hareketini tasvîb etmiyen bir nazarla baktım. Bunun üzerine bana: «Ölü etini, insanların elinde bulunan mallardan önde tutan fakîrin bulunduğu zamandan Allahü teâlâya sığınırım» dedi.

Biri de, dört imamın, necis olduğu zaman sıvı yağı temizlemek imkânsız gibidir ve Semeni, ya'nî satıp parasını almak da haramdır ittifâkı ile, bazı âlimlerin, yağ yıkamakla temizlenir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun gibi, bu yağı kandilde yakmanın câiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Şâfiî ise, câiz değildir buyurdu. İki kavildeki câiz olmamazlık, zengin ve varlıklı kişilerin hâline, câizdir kavli ise, zarûret ehlinin hâline haml edilebilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, Allahü teâlânın yahûdilere cezâ olarak harâm ettiği iç yağları mubahdır kavli ile, Mâlikin iki rivâyetinin birinde, haramdır, diğer rivâyetinde mekrûhdur kavlidir. Bu ikisi, İmam Ahmedden iki rivâyet gibidir. Onun eshâbından bir cemâ'at haram olmaklığını ihtiyâr etti, bir cemâ'at da mekrûh olmasını. Harkî bunlardandır. Birincisi muhaffef, mukabili haram olmaklık müşeddeddir. Kerahatta ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin tevcîhi ise zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, susuzluktan ölecek olana yahud ilâc olarak, şarab, içene câizdir kavlidir. Bu Şâfiînin de kavillerinden biridir. Şâfiînin iki kavlinin esahhında, mutlak olarak içemez, diğer kavlinde, susuzluktan

ölecek hâlde olan, çok susamış olan içebilir, ama tedâvi için içmesi câiz değildir kavlidir. Bir cemâ'at bu kavli ihtiyâr etti. Birincisi muhaffef, ikincisi müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, zarûretler yasakları mubah kılar düstûrudur. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâ şarab içmeği haram etti, susuzlukta veya ilâc olarak içmesinin câiz olduğunu bize açıkça bildirmedi. O halde içmesinden geri dururuz, yahud mübahdır demeden içeriz ve içtiğimize tevbe ve istiğfar ederiz. Mubah olmaklığı küçüklerin, yasaklığı büyüklerin hâline haml edilebilir. Susuzlukta değil, tedâvide men' edilmesinin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Allahü teâlâ, haram ettiği şeylerde, ümmetime şifâ kılmadı**» hadîs-i şerîfidir.

Biri de, üç imamın, bir kimsenin, başkasının etrafı çevrili olmıyan bahçesine girip, sâhibinden izinsiz, zarûret olmadan, yaş meyvelerinden yemesi câiz değildir. Zarûret olursa, ödemek şartı ile yer kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, zarûretsiz yemesi mubâh olup, ödemesi de gerekmez kavli, ve diğer rivâyetinde, zarûret hâlinde mubahdır, ödemez kavlidir. Birincisi müşedded olup, din için en ihtiyatlısıdır. İkincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir müsliman, diğer bir müslimanın köyüne gidince, orada çarşı, [lokanta, otel] yoksa, ona ziyâfeti müstehabdır kavli ile, Ahmedin, mezkûr ziyâfet vâcibdir, lâkin vâcib olan bir gece onu saklamasıdır, üç gece saklaması müstehabdır. Vâcibden imtina' ederse, üzerine borc olur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, mürüvvet sâhiblerine mahsûsdur. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ziyâfetinin hakkı olarak onu ağırlamasının gerekli olmasının vechi, din kardeşine kerem ve mürüvveti öğretmek ve din kardeşinin hakkından tam manasiyle kurtulmağı istemektir. Bir de mürüvvet [insanlık], hâne sâhibinin zimmetine terettüb eden bu hakkın iskatıdır.

Biri de, üç imamın, en temiz kazanç, zirâat ve san'attır kavli ile, iki kavlinin ezherinde Şâfiînin, kazanç yollarının efdali ticârettir kavlidir. İki kavlin de vechi zâhirdir ve ihlâsa ve insanlara daha çok fâideli olmağa râcidir. İki kavlin de şâhidi olan hadîsler, haberler vardır. Vallahü teâlâ a'lem.

SAYD (AVLAMA) ve ZEBÂİH (HAYVAN BOĞAZLAMA) KİTÂBI

Hayvan boğazlamada esas olan, erkek olsun, kadın olsun, hayvan boğazlıyanın müsliman ve akıllı olmasında; ehl-i kitab olmıyan kâfirin hayvan boğazlamasının haram olduğunda; bıçak, kılıç, cam, taş, keskin kamış gibi, kan akıtan ve nefes ve yemek borularını kesen herşeyle boğazlamanın sahîh olduğunda icmâ' etmişlerdir. Başını kesip gövdeden ayırırsa, kesilen hayvanın haram olmadığında ittifâk etmişlerdir. Saîd bin Müseyyib, harâm olur buyurdu. Bu kavlin vechi, meşrû' olan hayvan boğazlama şekli değildir. Yine devenin ayakları bağlı ayakta, sığır ve koyunun yan üstü yatırılarak boğazlanmasının sünnet olduğunda; köpek, pars, atmaca, şâhin, doğan gibi vâsıtalarla avlamanın câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak İmam Ahmede göre, ileride geleceği gibi, kara köpekle câiz değildir. İbni Ömer ve Mücâhid (radıyallahü anhümâ), av sâdece köpekle câizdir buyurdular. Bir kuşa atıp, onu yaralasa, kuş yere düşse ve kuşu ölmüş halde bulsa, dört imamın ittifâkı ile halâl olur. İcma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, diş ve tırnakla hayvan boğazlamak câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, ayrı olurlarsa sahîh olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Delîli, bu ikisi ile hayvan boğazlamanın yasak edilmiş olmasıdır. İkincisinde tahfîf vardır. Vechi, ayrı oldukları zaman, kanı akıtırlar. Bitişik olurlarsa böyle değildir. Çünkü hareketleri zaîf olur ve kolay kolay yemek ve nefes borularını kesemez. Bu da hayvanın eziyyet çekmesine sebeb olur ve boğazlamada esas olan çabuk harekete ters düşer. Hattâ bazı âlimler, hayvanı boğazlıyanın bıçağı keskin olup hiç kaldırmamasını şart edip, kaldırıp, tekrâr kesmeğe devam ederse, kestiği haram olur dediler. Anlayınız. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, hayvanı boğazlarken şu dört kısmı kesmek vâcibdir: Nefes borusu, yemek borusu, ve iki şah [boyun] damarı, kavli ile, Şâfiînin, sadece nefes ve yemek borularını kesmek vâcibdir kavli, ve Ebû Hanîfenin, üçünü kesmek vâcibdir: Nefes borusu, yemek borusu ve boyun damarlarından biri kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Sonrakilerde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vecihleri zâhirdir. Zirâ ikisi, yavaş da olsa, kesilen hayvanın vücûdünde kalınca zarar verecek kanın akması, dışarı çıkmasını sağlar.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, hayvan ensesinden kesilip, nefes borusunu keserken canlı olsa, halâl olur, yoksa olmaz. Buradaki canlı olmak, kanın çıkmasıyla hayvanın kuvvetli hareketidir. Mâlik ve Ahmed, hiçbir şekilde halâl olmaz dediler. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi ma'rûfdur. İkinci kavlin vechi, meşrû olan boğazlamaya muhâlifdir.

Biri de, üç imamın, eti yenen bir hayvanı boğazlayıp, karnında ölu yavru bulsa, yemesi halâldir kavli ile, halâl değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, onu yemekten hoşlanan kimsenin hâline haml edilir. Bu: «**Ana karnındaki yavrunun zekâtı, ya'nî boğazlanması, anasının boğazlanması iledir**» hadîsi ile amel etmektir. İkincisinde teşdîd vardır ve onu yemekten hoşlanmıyanın hâline haml edilir.

Biri de, üç imamın, siyâh veya başka renkte olsun, av için yetişdirilmiş köpekle veya diğer bu iş için terbiye edilmiş vasıtalarla avlamak câizdir kavli ile. Ahmedin, siyâh köpeğin avı halâl olmaz kavli ile, İbni Ömer ve Mücâhidin, av, sadece köpekle câiz olur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü de böyledir. Siyâh köpeğin istisnâ edilmesinin vechi, şeytan olduğu hakkındaki haberdir. Bu yüzden şeytan avının necis olmasıdır. Şeytanın kitabı yoktur. Eğer kitabı olsaydı, boğazlaması gibi, avlaması da halâl olurdu. İbni Ömer ve Mücâhidin kavlinin vechi, köpekle avlamak, hadislerde vâriddir. Köpekten maksad, köpeklik, ya'nî av için yetiştirilme hassası edinebilmek ise, o zaman yırtıcı kuşlar ve hayvanları da içine alır. Hadîste yırtıcı hayvana köpek dendiği vâriddir. Nitekim: «**Yâ Rabbi, ona, köpeklerinden birini musallat eyle**» buyurulduğunda, Allahü teâlâ, o kimseye, bir yırtıcı hayvanı musallat etti ve o kimseyi yedi.

Biri de, üç imamın, köpeğin yetiştirilmiş olması şarttır. Şöyle ki, ava saldığında gidip arar, göndermeyince gitmez, çağırınca gelir, avı alınca avcıya getirir, avcı ile av arasında vâsıta olup, ava dokunmaz kavli ile. Mâlikin, bu şart değildir kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, ilk üç şartla avcıya uymasıdır. Böylece üç şart bulununca yaralaması, avcının fi'li olur. Birinci kavlin vechi, avcıya tam itâat, ancak avı avcı için tutup getirmesi, kendisi vâsıta olup, ava dokunmaması, ondan yememesi ile sağlanmış olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, av hayvanında, yetiştirilmişdir denmek için, bu şartların bir kaç defa tekrarlanması şarttır. Bunun en azı iki defadır kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bu bir defa ile hâsıl olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin verâ' sâhiblerinin, ikincisinin diğerlerinin hâline haml edilmesi mümkindir.

Biri de, Şâfiînin, av hayvanını ava salarken Besmele okumak müstenabdır, bunun için kasden de olsa, terk edince, haram olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, hatırladığı zaman Besmele söylemesi şarttır. Unutarak terk ederse halâl olur, kasden terk ederse olmaz kavli, ve Mâlikin, kasden terk ederse, halâl olmaz; unutursa, bunda iki rivâyet vardır kavli ve Ahmedin ezhar rivâyetinde, köpeği gönderirken veya atış yaparken, Besmele çekmezse, ister kasden olsun, ister unutarak olsun, bu avdan yemek, hiçbir surette halâl olmaz kavli, ve Dâvud, Şa'bî ve Ebû Sevr'in, mubâh olması için, Besmele çekmek, her halde şarttır. Kasden veya unutarak Besmele çekmeği terk ederse, bu hayvan yenmez kavlidir. Birincisi muhaffef, ikinci ve dördüncüsü müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Hadîsler, bütün kavillere şâhiddir. Çünkü Besmeleyle emr vücûb ve mendubluğu içine almaktadır.

Biri de, üç imamın, köpek, avı yaralayıp öldürmez ve sonra canlı olduğu anlaşılır ve boğazlamağa zaman bulamadan ölürse, halâl olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, halâl olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Bir öncekinde ve bunda müşeddedler verâ' sâhiblerine, diğerlerine de birincisi lâyıktır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki rivâyetinden eşherinde Mâlikin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, av hayvanı, ağırlığı ile avını öldürürse, halâl olur kavli ile, Ahmedin, Ebû Yûsûf ve Muhammedin ve diğerlerinin, halâl olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Varlıklı olanlara ikincisi, diğerlerine birincisi lâyık olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki kavlinin ercahında Şâfiînin ve Ahmedin, av için yetiştirilmiş köpek, avdan yerse, kalan kısmı harâm olur ve ava gönderilmeden önce kendisinin yakaladığı, hiç yememiş olsa da, yine haram olur kavli ile, Mâlikin ve diğer kavlinde Şâfiînin, halâl olur kavlidir. Birincisi müşedded olup, verâ' sâhiblerine, ikincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, av için kullanılan kuş, yeme husûsunda, köpek gibidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, av kuşu yakaladığı avdan yerse, kalan kısmı haram olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve Ahmedin, ava atış yapsa, yahud köpek gönderse ve onu yaralasa, sonra kaybetse, daha sonra ölü olarak bulsa veya ölmesi ve ölmemesi mümkin olan yaralı halde bulsa, yemesi halâl olmaz, kavli ile, Ebû Hanîfenin, o gün bulmuşsa halâl olur, o günden sonra bulmuşsa halâl olmaz kavlidir. Şâfiîden bir cemâat, hadîsin sahihliği bakımından halâl olduğunu ihtiyâr etmiştir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, tuzak kurup, içine av düşer ve ölürse, halâl olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, tuzakta silâh bulunur ve onu [bıçak gibi] ağzı ile, keskin yeri ile kesip öldürürse, halâl olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, alışkın, ehil olan vahşileşse, yabanileşse ve onu yakalayamasa, boğazlanması yabanî hayvanın boğazlanması gibi olur kavli ile, Mâlikin, boğazlaması boyun ve gerdanından olmalıdır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, *Şâfiînin ve iki rivâyetinden birinde Ahmedin*, ava atış yapıp, avı ikiye bölse, iki parça da, her hâlü kârda halâl olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, ikisi müsâvî ise halâl olur, yoksa olmaz kavli, ve Mâlikin, başla beraber olan kısım daha az olursa, halâl olmaz, çok olursa halâl olur, diğeri halâl olmaz kavlidir. Birincisi muhaffefdir, ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, müctehidlerin ictihadına râci'dir.

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetinden birinde Mâlikin, köpeği av üzerine salsa ve gitmesi için zorlasa, fakat köpek itâat etmese ve koşmasını arttırsa, onun getirdiği avı yemek halâl olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, halâl olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, av elinden kaçar giderse, mülkü olmaktan çıkmaz kavli ile, Ahmedin, sahrada uzaklaşırsa, mülkü olmaktan çıkar kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herbirinin vechi, Müctehidlere zâhir olana râci'dir.

Biri de, üç imamın, karada yaşayan bir kuşu avlasa ve onu duvarının üzerine koysa, uçup başkasının duvarına gitse, mülkü olmaktan çıkmaz kavli ile, Mâlikin, uzun zaman kalmakla duvarına alışmamış ise, kimin duvarına gittiyse onun mülkü olur. Tekrar ilk sâhibinin duvarına dönerse, yine mülkü olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü sübhânehü ve teâlâ a'lem.

KİTÂB-ül BUYÛ

ALIŞ - VERİŞ BAHSİ

Bütün âlimler, bey'in, ya'nî alış-verişin, ya'nî satışın halâl ve ribânın, ya'nî fâizin haram olduğunda icmâ' etmişlerdir. Her bâliğ, âkıl ve mutlak tasarrufda muhtarın satış yapmasının sahîh olduğunda ve delinin satış yapmasının sahîh olmadığında ittifâk etmişlerdir. Bu konuda icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Mâlikin, sabînin [çocuğun] satış yapması sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, satış husûsunda, mümeyyiz olursa, sahîh olur kavlidir. Lâkin Ebû Hanîfe, satış akdinin olması için, daha önce velîsinin izni olmasını şart etti. İmam Ahmed ise, akid için velînin izni olmasını şart etti. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde ise, mezkür izin şartı ile tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, Nisâ sûresi beşinci: **«Ey yetimlerin velî ve vasileri, Allahın dünya geçimi için sebeb kıldığı tasarrufunuzdaki yetim mallarını, onların akılsızlarına vermeyin.»** âyetinin zâhirî ile ameldir. Alış verişte tasarruf, alış veriş yapmaları için sefîhlere, akılsızlara mal, para vermek ma'nâsındadır. Aklı noksan olanların gayr-i meşrû' yolda zayi' etmeleri her zaman beklenir. İkinci kavlin vechi, bunda amel velînin iznine bağlı olup, çocuğa bağlı değildir. O zaman satış sahîh olur. Çünkü çocuk, burada, dellâl gibidir, akdi yapan ise başkasıdır.

Biri de, üç imamın, ikrahla, zorla satış sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîhdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Delîli de, bu husûsdaki sahîh hadîslerdir. İkincisi muhaffefdir. Vechi, görünüşdeki durumu almaktır. Çünkü biz, ikrâhın sahîh olup olmadığını bilemeyiz. Zirâ o insanın kalbine âid bir şeydir. Bazan, bize gösterdiği aczin hilâfına, dayak ve habse katlanma gücünde olabilir de bu satışta kendisi için bir pay, kazanç, yarar görüp, tam bir satıcı olduğunu söyler. Bilhassa semeni muhtar olarak kabz edince. Bunda biz ona, habîs veya bir başka cezâ ile zulm edenin eziyyetinden kurtarmak için yardım ederiz ve günâhı zulm edene olur, müşteriye değil deriz. İkrâh olduğunu bilince, müşteri de günâha girer.

Biri de, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, iki rivâyetlerinin birerinde Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, [birşey söylemeden] birbirine vermekle satış akdi yapılmış olmaz kavli ile, Mâlikin, satış, ya'nî alış - veriş bununla akd edilmiş olur kavlidir. İbni Sabbağ, Nevevî ve Şâfiîden bir cemâ'at bunu ihtiyâr

ettiler. Bu Şâfiînin diğer kavli ve diğer rivayette Ebû Hanîfenin ve Ahmedin de, kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Alış veriş, iki tarafın râzı, hoşnud olmasıdır»** hadîs-i şerîfidir. Rızâ, hoşnudluk ise gizlidir. O halde bunu gösteren bir söz söylemek lâzım olur. Bilhassa bundan sonra satıcı ile alıcı arasında münâkaşa olur ve iş mahkemeye aks ederse, hâkim, ancak şâhidlerin duyduğu sözleri söylemeleri ile karar verir. İki şâhidin, biz birinin para verdiğini, diğerinin de, meselâ eşeği ona verdiğini gördük demeleri yetişmez. Mâlikîn ve ona uygun olanların kavlinin vechi, bu gibi şeylerde, karîne yetişir. Bu da satıcının semeni kabûl etmesi ve alıcıya mebî'i, sattığı malı vermesidir. O buna râzı olmasaydı, bunu yapmazdı. Bu, dindâr olan bü yüklere mahsûsdur. Onlar boş iddiada bulunmaz ve hissenin büyüğünü din kardeşlerine görürler. Selef-i sâlihîn böyle idiler. Her zamandaki sadaka vermeyi sevenler de böyledir. Birincisi ise dünya ehline mahsûsdur. Onlar, kendilerini din kardeşlerine tercîh ederler. Belki onlardan kimi, kendisine hak üzere şâhidlik yapanın şâhidliğini red eder ve hasmının, hak sâhibinin şâhidlerine dil uzatır, kötü sözler söyler.

Biri de, bazılarının, az, değersiz şeylerde, meselâ bir tutam sebzede, bir pidede, sözle söylemek şartı yoktur kavli ile, bazı âlimlerin, şarttır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi, biraz önce geçen mühîm işler ölçüsünde, büyük, küçük herşeyin zabtında müşeddeddir. Zirâ insanların hâkimlere, mahkemeye götürdükleri herşey büyük, buna muhtâc olmadıkları herşey küçüktür.

Biri de, üç imamın, alış veriş, bana sat, benden satın al gibi istek ifâdeleri kullanıp, karşı taraf, sattım, satın aldım dese, akd edilmiş olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, kesin olarak akid olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, satıcı veya alıcı olsun, istek ile maksad hâsıl olur. Zirâ iki mes'elede de cevab lâzımdır, vardır. İkinci kavlin vechi, âdet olarak böyle istekte bulunanın bir hîle, aldatma düşünmüş olmasıdır. İnsanlar çoğu zaman bu sözden, satmak istediği bu malda bir ayıb olmasaydı, bir başkasının onu almasını istemez, belki başkası onu ondan satın almak isteyinceye kadar durur, bu teklîfde bulunmazdı ma'nâsını çıkarırlar. Nitekim çarşılarda, pazarlarda böyledir. Birincisini, ilim ve din sâhibi büyüklerin hâline haml etmek mümkindir. Onlar büyük payı din kardeşlerine vermek isterler. İkincisini onların tersi olanlara haml etmek doğru olur. Nitekim insanların bazısı bazısından bunu tecrîbe veya karîne ile bilirler. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, satış akd edilince, alıcı ve satıcı, akd meclisinden ayrılmadıkca muhayyer olurlar, yahud satışın lüzûmunu ihtiyâr ederler. Biri lüzûmu ihtiyâr ederse, muhayyerlik meclis dağılıncıya kadar

diğerinde kalır, yahud o da lüzûmu ihtiyâr eder kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, ikisi için de meclisin muhayyerliği sâbit olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi: «**Satıcı ve alıcı, dağılmadıkça, yahud biri diğerine muhayyersin deyince, muhayyerdirler**», ya'nî lüzûmu hadîs-i şerîfidir. İkinci kavlin vechi, satışın lüzûmu, alış ve veriş sözlerinin tamamı iledir, meclisin muhayyerliğine ihtiyâc kalmaz. Birincisini, herbiri kendisi için büyük payı, kazancı istiyen küçüklere hamletmek mümkindir. O halde Şerîatin sâhibi, her ikisine de merhamet edip, görüşlerindeki kusûr ve satışın lüzûmundaki tereddüdleri için, meclisi muhayyer kılmakla, onlara acıdı. Nitekim ikincisini de, her biri, büyük payı, din kardeşi için seven büyüklerin hâline haml edilir. Bu ikisi gibileri, ikisinden birinin pişman olma ihtimâli olmadığından, meclisin muhayyer olmasına muhtâc olmazlar. Büyük payın din kardeşinin olduğu belli olunca, diğeri buna memnun olur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, muhayyerlik şartı üç gün için câizdir, bundan fazlası câiz değildir kavli ile, Mâlikin, ihtiyâc duyulan zaman kadarı câizdir, bu da malların değişik olmasına göre değişir. Meselâ bir günden fazla durmıyan meyveler için, bir günden fazla muhayyerlik şart etmek câiz değildir, üç gün içinde sağlamlığı anlaşılamıyan kırba için ise, üç günden fazla muhayyerlik şartı câizdir kavli, ve Ahmedin, Ebû Yûsufun ve Muhammedin, muhayyerlik için, şartında iki tarafın anlaştıkları müddet sâbit ve câiz olur kavlidir. Birincisinde, bu husûsdaki sahîh delillere uyarak teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü ise muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci ve üçüncü kavlin vechi, insanların, dünya işlerini büyük veya önemsiz tutmalarına, büyük payı din kardeşine veya kendine görmek gibi, mertebelerinin ayrı olmasına göre müctehidin ictihâdına râci'dir. Nitekim meclisin muhayyer olması bahsinde bu husûsa temâs etmiştik.

Biri de, üç imamın, akşama kadar muhayyerlik şart edilmişse, akşamdan sonrası, ya'nî gece muhayyerliğe girmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, akşam da buna girer kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır ve kolaylıktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, «bir mal satıp, üç gün içinde semenini eline vermezse, aralarında satış yoktur» şartını koysa, satış fâsid olur. Bu şartın fâsid olmasındandır kavlidir. Satıcı, üç günden sonra semeni sana verirsem, aramızda satış yoktur şartı ile sattım derse yine böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, satış sahîh olur kavlidir. Birinci kavil, müşterinin muhayyerliğini isbat için, ikinci kavil, satıcının muhayyerliği içindir. Bunun gibi, üç imamın, muhayyerlik müddeti içinde semeni teslîm etmesi lâzım gelmez kavli ile, Mâlikin, lâzım gelir kavlidir. İki mes'elenin birinci kavilleri müşeddeddir. Ebû Hanîfenin sözlerinde tahfîf vardır. Üçüncü mes'elenin birinci

kavli, muhaffefdir. İkincisi bu husûsda müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç mes'elenin tevcîhi, fıkıh kitablarında zâhirdir.

Biri de, üç imamın, muhayyerliği sâbit olan, satışı, o kimsenin yanında veya olmadığı yerde, fesh eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, ancak satış yaptığı kimsenin yanında fesh eder kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, diğeri din kardeşinin muhayyerliğine râzı olunca, dilediği zaman fesh etmek için izin vermiş gibidir. Bunun için fesh zamanında yanında olmağa ihtiyâc yoktur. İkinci kavlin vechi, yanında, başkasının, bir başka görüşün zâhir olması mümkindir. Bunun için Ebû Hanîfe, feshin sahîh olması için ihtiyâtı gözetti. Birincisini, din kardeşine daha çok hisse, menfaat düşünen büyüklerin hâline, ikinciyi bunun tersi olanlara haml etmek doğru olur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, satışta mechûl [zamanı belli olmıyan] muhayyerlik şart ederse, şart da, satış da bâtıl olur kavli ile, Mâlikin, câizdir ve âdette benzeri için olan muhayyerlik müddeti kabûl edilir kavli, ve Ahmedin zâhir kavline göre, ikisi de sahîh olur kavli, ve İbni Ebî Leylânın, satış sahîh, şart bâtıl olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Dördüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şartın fâsid olmasıyla, satışın da fâsid olmasıdır. Mâlikin kavlinin vechi ise zâhirdir. Ahmedin, ikisi de sahîh olur kavli, ictihadı için kabûl ettiği esasdır. İbnü Leylânın kavlinin vechi, satış, satış için kullanılan kelimelerle akd olmuş ve lâzım olmuştur. Bundan sonraki fâsid şart ona tesir etmez. Bunların hepsi müctehidlerin ictihadına râci'dir. Çünkü onun için bir delil görmedim.

Biri de, üç imamın, muhayyer olan ölürse, hakkı, ya'nî muhayyerlik vârisine intikal eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, ölümü ile muhayyerlik sâkıt olur ölen bayi', ya'nî satıcı ise, muhayyerlik müddeti içinde mülk müşteriye intikal eder. Bunun tevcîhi, fıkıh kitablarında uzun bildirilmektedir. Bunun için uzun anlatmıyoruz.

Biri de, üç imamın, satanın, muhayyerlik müddeti içinde, câriyeye vatyı câiz olup, müşterinin câiz değildir kavli ile, Ahmedin, satanın da, alanın da, vatyı câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, satanın câriye üzerindeki mâliklik hakkı, ancak muhayyerlik müddetinin bitmesi ile intikal eder. Sanki onun mülkünden çıkmamış gibidir. Müşterinin vaty etmemesinin vechi, câriyenin [bir ay olan] istibrasına bağlıdır, bu ise henüz yoktur. İmam Ahmedin kavlinin vechi, mülkiyet henüz tahakkuk etmediği ve muhayyerlik müddeti içinde bunun bulunmamasından ötürüdür. Vallahü Sübhânehü a'lem. Vel-hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

SATIŞI CÂİZ OLANLAR VE OLMIYANLAR

Temiz olan aynın satışının sahîh olduğunda icmâ' ettiler. Dâvûdun hilâfına, Umm-ül veledin satışının câiz olmadığında ittifâk ettiler. Hazreti Alî ve İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) da böyle buyurdular. Aynı şekilde, teslîmi mümkin olmıyan şeyin, meselâ havadaki kuşun, denizdeki balığın, kaçmış kölenin satışının câiz olmadığında ittifâk ettiler. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ), kaçan kölenin satışı câizdir buyurdu. Ömer bin Abdülaziz ve İbni Ebû Leylâ, havadaki kuşun, büyük havuzdaki balığın, elde edilmesinde, tutulmasında büyük zorluk olsa da, satışına cevâz verdiler. Misk satışının sahîh olduğunda icmâ' ettiler. Kadının sütünün temiz olduğunda, Mushaf satın almanın câiz olduğunda ittifâk ettiler. Satmasında ise ihtilâf ettiler. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Ahmedin, aslı necis olan, köpek, domuz, şarab, gemre [kurumuş hayvan tersi] gibi şeylerin satışı câiz değildir. Köpek telef [helâk] olur yahud köpeği telef ederse, kıymetini ödemez. Bunun gibi, üç imama göre, su ile yıkansa da, necs olan şeyi satmak câiz değildir. Ebû Yûsuf, necis olmuş yağın, yıkanmamış olsa da satışı câizdir dedi. Yine o, köpeğin ve hayvan gübresinin, müslimanın, şarab ve nebiz satışında ve satın alınmasında zimmiyi vekil ettiği zaman, satış câizdir buyurdu. Mâlikin eshâbından bazısı, köpeğin satışı mutlak olarak câizdir buyurdular. Bazıları da mekrûhdur dediler. Bazıları, tutmasına mezun, ya'nî saklanmasına beslenmesine izin verilmiş köpeğin satışı câizdir dediler. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfif vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Dördüncüsünde teşdîd vardır. Beşincisi mufassaldır. Bu kavillerin herbirinin, sâhibinin ictihadına göre tevcîhi vardır. Bununla beraber, hayvan gübresinin, tersinin, şarabın hilafına, satışının yasaklığına dâir bize bir delil gelmedi. Ebû Yûsufun, bir müslimanın şarab satışında, bir zimmîyi vekil etmesinin câiz olmasını, vekili, sefîrden ayrı görmesine haml edilir. Hadîs-i şerîfde, şarabı satana la'net edildi. Burada o, müsliman değil, zimmîdir.

Biri de, üç imamın, müdebberin, ya'nî efendisi, ben ölünce âzâd olsun dediği kölenin satışı câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, tedbîr mutlak olursa, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, tedbîrden sonra müdebberin semenine [bedeline] muhtac olan küçüklere mahsûstur. Bu durumda, müdebberin satılması ve bedelini zarûrî ihtiyaclarına sarfının câiz olması, ümmete kolaylık ve rahmet olur. Bu müdebberin âzâdından daha uygundur. İkinci kavlin vechi, tedbîr ile kalbini Allahü teâlâya bağla-

yıp, niyyet edince, bundan rücû' câiz olmaz. Bu, büyük evliyâya ve devlet adamlarına mahsûsdur.

Biri de, üç imamın, vakıf malı satmak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, hâkimin hükmü ona bağlı olmayınca, satışı câiz olur. Zirâ vakfın çıkması, vesayânın çıkmasıdır. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, bir evvelki mes'eledeki gibi, büyüklere, ikincisi küçüklere mahsûsdur. Nitekim, vasiyyetinden rücû' etmek câiz olduğu gibi, vakfından da rücû' câiz olur. Bilhassa ona muhtâc olur ve hâkim onda hüküm vermemiş bulunursa.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, kadın sütünün satılması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, satışının: «**Sizin hesabınıza çocuklarınızı emzirirlerse, o zaman ücretlerini verin**» âyetine girmesidir. **Ücretlerini onlara veriniz**, satışının sahîh olduğuna işâret etmektedir. Ikinci kavlin vechi, âdet olarak, insan sütüne, insanlardan başkasının ihtiyâcı olmamasıdır. Şurası örf hâline gelmiştir ki, bir kadının, sütünü bir din kardeşinin çocuğuna ücretsiz içirmesi, insan nev'inin şerefi içindir.

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, Mekke evlerinin satılması câizdir. Çünkü sulh yolu ile feth edilmiştir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve esah rivâyetinde Ahmedin, satışı ve kiraya verilmesi sahîh değildir: sulh yolu ile feth edilmiş olsa da kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), Ukayl, Alî ve Abbâsın (radıyallahü anhümâ), Medîneye hicret ettiklerinde, evlerini satmalarındaki takrîridir. Ikinci kavlin vechi, Mekke, Allahü teâlânın husûsî huzûrudur. Bunun için satılması ve kirâya verilmesi olmaz. Nitekim Allahü teâlâya edeben, mescid satılmaz ve kirâya verilmez. Çünkü, bunda, kulun, keşf ve müşâhede ile Allahü teâlânın huzûrunda olduğu halde kendinin mülkü olduğunu görmesi vardır. Zira alış - verişin meşrû' olması, aslında ancak Rabbinden perdelenmiş kimse içindir. Gözündeki perde kalkarsa, Allahdan başkasını görmez olur. O zaman kiminle satış yapabilir? Bunun içindir ki, bazı mutasavvuflar; «Peygamberlere ve evliyâya zekât yoktur, çünkü onların önlerindeki perde kalkmıştır. Onlar, Allahü teâlâyı müşâhedede olup, mülk ve malı gerçekte Onun görüp kendilerinin görmezler» demişlerdir. Gerçi cumhûr bunun aksini söylemektedir. Zirâ insan olmak hasebiyle, kulun şerîatin ahkâmını yerine getirmesi şarttır.

Biri de, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, sâhibinin izni ile Mâlik olmadıkça bir şeyi satmak sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, sahîhdir, ama mâlikinin iznine bağlıdır kavlidir. Bu da, Şâfiînin iki kavlinden eskisidir. Satın almak ise böyle değildir. Çünkü Ebû Hanîfeye göre, o izne bağlı değildir. İmam Mâlik ise, satma ve satın alma izne mevkufdur, bağlıdır buyurdu. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde

tahfif vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcihi zâhirdir. Çünkü izin, akd hâlinde mülk olunan şeyin satışı ile buna mülhak olur. Bu da ancak takdîm ve tehîrdir.

Biri de, Şâfiînin ve muhammed bin Hasanın, mutlak mülkü olmadıkça, akar veya menkul mal olsun, kabzından önce satış yapmak câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, akarın kabzdan önce satışı câizdir kavli, ve Mâlikin, yemeği kabz etmeden, almadan önce satmak câiz değildir, diğerleri câizdir kavli, ve Ahmedin, mebî', ya'nî satılacak mal, ölçü, dartı, yahud adetle, sayıyla satılan cinsten ise, kabzdan önce satışı câiz değildir, bundan başkası ise câizdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfif vardır. Üçüncüsünde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kabz olunmıyan şeyi satmayı, Şerîatin sâhibinin men' etmesidir. Ikinci kavlin vechi, satış vâkı' olduktan sonra, ve kabzdan önce genel olarak akarın, gayr-i menkûlün değişikliğe uğramamasıdır. Mâlikin kavlinin vechi, yemeğin, yemekten başkasına göre çoğunlukla değişmesidir. Ahmedin kavlinin vechi, âdet olarak, ölçü, dartı ve sayı ile satılan malların kabzının kolay olmasıdır. Bunların kabzı zor değildir.

Biri de, üç imamın, menkul malda kabz, onu götürmekle olur; akar ve ağaçtaki meyve gibi nakl olunmıyan mallarda, tahliye, boşaltma, devşirme ile olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, kabz, hepsinde, tahliyye ile olur kavlidir. Iki kavlin de vechi zâhirdir. Birincisini alırsak, taşınabilen malın ele girmesi kolaydır. O halde bu cins malların kabzı taşıma ile hâsıl olur. Akar böyle değildir. İkinci kavlin vechi, satıcı, müşteri ile mebî' arasını tahliye edince, ya'nî alıcı ile mal arasından kendisi çekilince, alıcıya vermiş olur. Böylece taşımaktan maksad hâsıl olmuş olur.

Biri de, üç imamın, mechûl olan aynı, meselâ kölelerden birini, yahud elbiselerden birini, sattım demek câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, üç köleden biri veya üç elbiseden birini, muhayyerlik şartı ile satmak câizdir. Üçten çoğunda ise câiz değildir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhirdir. Çünkü muhayyerlik şartı, işi rızâya götürür. Sanki müşteri, burada bir ayıb varsa, ayba râzı olur.

Biri de, Mâlikin ve iki kavlinin ercahında Şâfiînin, akdi yapan iki kişinin yanında bulunmıyan ve sıfatları bildirilemiyen ayn bir malın satılması sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîhdir ve müşteri için, gördüğü zaman muhayyer olmak vardır kavlidir. İmam Ahmed de, kendisinden bildirilen iki rivâyetinin esahhında böyle buyurdu. Ebû Hanîfenin eshâbı ise, cinsi ve nev'i bildirilmediğinde, meselâ koynumda olanı sana sattım gibi, hallerde ihtilâf eylediler. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. O halde birincisi, ekseriyetle

akd ile görme müddeti arasında bozulabilen şeylere, ikincisi de, ekseriyetle bozulmıyan şeylere haml edilir. Şâfiîden bazıları da böyle buyurdu.

Biri de, üç imamın, a'mânın, ya'nî gözleri görmiyen bir kimsenin, alış verişi, icâresi, rehni, hîbesi sahîh olur ve o şeye dokunduğunda muhayyerliği vardır kavli ile, Şâfiînin iki kavlinin ercahında, alış verişi, ancak, kör olmadan evvel görmüş olduğu, demir gibi değişmiyen şeylerde sahîh olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi: «Alış veriş râzı olmaklıktır» hadîs-i şerîfidir. A'ma da buna râzıdır. İkinci kavlin vechi, a'ma iyisi ile kötüsünü, yenisi ile eskisini, geçerli olanla kalp olanını bilemez. Çoğu zaman, bir başkasının, rengi, kalitesi bozuktur demesi ile pişman olur ve utanarak, sıkılarak lâde etmek zorunda kalır.

Biri de, üç imamın, fasülyeyi üstündeki kabuğu ile satmak sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, verâ' ehline mahsûsdur, ikincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, buğdayı başağında iken satmak câizdir kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama, ikincisi müşedded olup büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kovandaki arıyı, görünüyorsa satmak sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, arıyı satmak câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama, ikincisi müşedded olup, büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İnsanların bundan fâidelenmelerinin yolu, sâhibinden onu hibe olarak almakladır. Çünkü kovandaki arının sayısı, ağırlığı ve ölçüsü bilinemez. Bunun için de, satışa girebilen şeylerin dışında kaldı.

Biri de, üç imamın, hayvanın memesindeki sütü satmak câiz değildir kavli ile Mâlikîn, süt sağılan kabın ölçüsü bilinince, belli günler için satışı câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, delili, bu husûsdaki sahîh hadîs-i şerîfdir. İkincisi muhaffef olup, çoğu zaman, insanların, belli günler için bunda müsâmahakâr davranmalarıdır. Hattâ, biz, ineğinin sütünü bir ay ve daha çok süre için mubahlık ve hîbe yolu ile vereni gördük. Birincisi verâ' sâhibi büyüklere, ikincisi, satması gönlüne hoş gelen avama mahsûsdur.

Biri de, üç imamın, Mushafın satışı, kerâhatsız mubâhdır kavli ile, Ahmedin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, burada mebî', yanî satılan, aslında cild ve yapraklardır, kâğıddır. Kur'ân ise, bu yapraklara hulûl etmiş değildir. İkinci kavlin vechi, lafızların ma'nâlardan ayrılması ma'kul

değildir. Bunun için, Kur'ânın ma'nâları, tahayyülen bunun zımnına girdiğinden, satışı mekrûhdur. Bilhassa, söylemesi bizden vâkı' olan, Ehl-i Sünnet vel-Cemâ'at ona, *Allahü teâlânın hakikî kelâmıdır buyurdu.* Bundan fazlası söylenmez ve yazılmaz.

Biri de, üç imamın, şarab yapana üzüm satmak kerâhatle sahîhdir kavli ile, Ahmedin sahîh değildir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, maksadlar, kulun muahaze oldukları-dır. Vesîleler ise, kul ile onlar arasında değişir. Bunun için, şarab yapmak istiyene üzüm satmak haram olmadı. Çünkü onu şarab yapabileceğini yakînen bilmeyiz. Hasan-ı Basrî, şarab yapacak olana üzüm satmakta bir beis yoktur buyururdu. Süfyân-ı Sevrî, halâlı dilediğine sat derdi. İkinci kavlin vechi, bu kapıyı kapamaktır. Çünkü harama götüren şey, kasıdla, niyyetle olsa da, harâmdır. Nitekim, dam üstüne asılmış kadın elbisesini görüp, onu yabancı kadın zannedenin, ona bakması haramdır.

Biri de, üç imamın, dişi hayvana erkeğini dövdürmek, ya'nî aşılamak, çiftleştirmekten para almak haramdır kavli ile, Mâlikin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, satışta iki kardeşi ayırmak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Bu kavlin vechi, her biri için eziyyetin hâsıl olmasıdır. Bu, bülûğdan önce üm ile veledi, ya'nî kölelik hâlinde ana ile çocuğunu ayırmağa benzer. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, âzâd etmek şartı ile köleyi satmak câizdir kavli ile, meşhûr kavlinde Ebû Hanîfenin, sahîh değildir kavlidir. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibi, köle âzâd etmenin hâsıl olmasına muntazırdır. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) satış yaparken şarttan men etti. Bu kavlin sâhibinin hadîsten ulaştıklarında âzâdın istisnâsı yoktur. İnsan için ise meşrû olana uymak vardır.

Biri de, üç imamın, satışta ana ile, bülûğa ermemiş çocuğu ayırmak haramdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bülûğdan önce ayırmak haram olduğu halde satış sahîhdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

SATIŞIN GEÇERLİLİĞİ VE İFSÂDI [GEÇERSİZLİĞİ]

Kendine velâ [ya'nî şer'an ıtktan ve müvâlattan hâsıl olan hükmî yakınlık, akrabalık] şartı ile, köleyi satarsa, sahîh olmadığında ittifâk ettiler. Şâfiînin eshâbından *Istahrî*, satış sahîh, şart bâtıl olur dedi. Bunun benzeri, Hasanın ve İbni Ebû Leylânın ve Neha'înin buyurduklarıdır: Satan,

içinde kendisinin oturması şartı ile bir evi satarsa, satış câiz, şart fâsiddir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

FÂİZ BAHSİ

Fâizin haram olduğuna dâir nas ile sâbit olanların yedi olduğunda icmâ' etmişlerdir: Bunlar, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, üzüm ve tuzdur. Bunu bildikten sonra diyelim ki, bütün müslimanlar, altının altına ayrı olarak, yahut gümüşün gümüşe, basılmış olsun olmasın, yahud süs eşyası olarak kullanılsın, satışının câiz olmasının, ancak benzerlik ve ağırlık bakımından aynı, elden ele teslîm etmek lâzım olup, sonra ödemenin harâm olduğunda, aynı kalitede olan buğdayın buğdaya, arpanın arpaya, tuzun tuza, hurmanın hurmaya satışı, ancak misli olduğu ve elden ele verildiği zaman câiz olduğunda, hurmanın tuza, tuzun hurmaya, biri diğerinden fazla olmak üzere elden ele satışının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Icma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiînin, altın ve gümüşteki fâizin haramlık illeti, semen veya semen cinsinden olmalarıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu ikisindeki fâiz illeti, dartı ile olmaları bakımından cins isim olup, böylece diğer dartı ile satılanlarda da fâiz olur kavlidir. Buğday, arpa, hurma ve üzümde fâizin haramlık illetine gelince: Şâfiî yeni kavlinde, yiyecek oldukları içindir. O zaman fâiz, esah üzere, lezîz suya ve yağa da geçer buyurdu. Eski kavlinde, yiyecek, maddeleri olup, ölçek veya dartı ile satıldıkları içindir buyurdu. Zâhir âlimleri, fâiz, illetlenmiş değildir, sadece nas ile bildirilmeğe mahsûstur dediler. Ebû Hanîfe, onlardaki illet, cinste ölçekli olmalarıdır buyurdu. Mâlik, illet, önemli gıda olmalarıdır ve bu gıda maddelerine uygun cinste olanlardır buyurdu. Imam Ahmedden iki rivâyet vardır: Biri Şâfiînin, ikincisi Ebû Hanîfenin kavli gibidir. Rebî'a, zekâtı verilen herşeyde, fâiz söz konusudur. Bunun için bir deveyi, iki deveye satmak câiz değildir buyurdu. Eshâb-ı kirâmdan (aleyhimürrıdvan), bir cemâ'at, fâiz, sâdece, te'hire, sonra vermeğe, borc olmağa mahsûstur. Bir tarafın fazla olması harâm olmaz buyurdular. Bu kavillerin tevcîhi, ehli katında zâhirdir. Bunu unutmal

Biri de, üç Imamın, saf olmıyan, karışım [claşım] hâlindeki dirhemleri, gümüş paraları bir biri karşılığında satmak câiz değildir, bununla mal, kumaş almak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, gümüşe alaşım yapılan [karıştırılan] madde az ise, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, verâ' ehline mahsûsdur. Ikincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, demirde, kurşunda ve benzeri ma'denlerde fâiz yoktur. Çünkü altın ve gümüşteki illet, semen oluşlarıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, fâiz, bakıra, kurşuna ve benzerlerine geçer kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, fâizde altın ve gümüşü husûsi olarak söylemesi olup, diğerlerini bildirmemiş olmasıdır. İkinci kavlin vechi, sakınma yolunu tutarak, cins ve sıfat bakımından demir ve bakırın bu ikisine ilhak edilmesidir. O halde bu ikisinde de, cinsin cinse satıldığı zaman, ayrılmadan önce hulûl, benzerlik ve iki tarafın kabzı şart olur.

Biri de, üç imamın, eti yenen hayvanın kendi cinsine satışı câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, et illetine bakmaktır. İkinci kavlin vechi ona bakmamaktır. Ona göre hayvan, boğazlanmadıkça, et cinsinden olmuyor. Boğazlanmadıkça başka cinstir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, buğday ununu, cinsine satmak câiz değildir kavli ile, Ahmedin, câizdir kavli, ve Ebû Hanifenin, yumuşaklık ve sertlikte müsâvî iseler, birbirine karşılık satmak câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu mes'eledeki kavlin vechi, bundan önceki mes'eledeki kavlin, misli olmak ve olmamaktaki iki vechi gibidir. Vallahü a'lem bis-savâb.

ASILLARI VE MEYVELERİ SATMA BAHSİ

Ev satılınca, satışa, arsası ve hamamı dahil, mülhak binâlarının girdiğinde, ancak menkul, ya'nî taşınabilen mallar, meselâ kova, kuyu çarkı, divan, koltuklar ve benzeri şeylerin girmediğinde, kapıların, halkalarının, kurnaların, rafların ve benzeri demirbaş sayılan eşyanın girdiğinde; bir köle veya câriye sattığı zaman, üzerindeki elbisenin satışa girmediğinde; bir hayvan satılınca, ip, yular ve gemi satışa girmediğinde; bu bahçenin, tarlanın, dörtte biri hâric olmak üzere meyvesini sana sattım deyince, sahîh olduğunda ittifak etmişlerdir. Evzaî, sahîh olmaz buyurdu. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, hurma bahçesi satsa ve ağaçlarda yemişler bulunsa, tam belirmiş olanlar satışa girer, tam belirmiş olmıyanları girmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, her durumda satanın olurlar kavli, ve İbni Ebû Leylânın, her durumda meyve, satın alanın olur kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkinci ve üçüncüde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç imamın kavillerinin birinci şıkkının vechi, meyvenin

belirmesi ve görülmesi olup, *hurma* ağacı gibi satışa dâhil olmasıdır. İkinci şıkkı ise aksidir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, satış bütün ağaç üzerine vâkı' olmuştur. Meyve *belirgin* olsun olmasın bu satışın içine girmektedir. Buradan İbni Ebû Leylânın kavlinin vechi de anlaşılmış olur.

Biri de, üç imamın, *belirmiş olan meyveleri*, sonra belirecek olanlarla birlikte satarsa, satış sahîh olmaz kavli ile, Mâlikin, sahîh olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi, *muhaffefdir*. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. *Birinci kavlin* vechi, akid, bilineni ve bilinmeyeni içine almaktadır. Belki Allahü teâlâ, o *bilinmiyenleri çıkarmıyabilir*. *İkinci kavlin* vechi, Allahü teâlâya hüsn-i zan ederek ve Allahü teâlânın, çıkaracağı meyvelere *mukabil*, bir din kardeşine *bir mikdar daha semen vererek* kolaylık sağlamakla amel etmektir. Bunun bir benzeri de şudur: Üç imam, bir ağacı satıp, bir dalını hâric tutarsa, *sahîh olmaz buyurdular. Mâlik ise*, câiz olur buyurdu. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, *dalların birbirine* geçmesi bakımından, bu dalı noksansız ve fazlasız ağaçtan ayırabilmek zordur. Bu, verâ' sâhibi büyüklere mahsûsdur. İkinci kavlin vechi, âdet olarak bu gibi şeylerde müsâmaha olunmasıdır. Bunun için bir dalın istisnası sahîh olur. Vallahü teâlâ a'lem!

TASRİYE SATIŞI VE AYIBLI [kusurlu] MALI İÂDE

Deve, sığır ve koyunda, müşteriye aybını gizliyerek tasriyye (8) yapmanın haram olduğunda; satanın, alana, mal sende kalsın, ayıb bedelini al derse, alanın buna mecbur olmadığında, bunu müşteri, ya'nî malı satın alan derse, satanın mecbûr olmadığında; alan satanla karşılaştığında, redden, malı iâdeden önce selâm verirse, muhammed bin Hasanın hilâfına, red hakkının sâkıt olmadığında, kâfir diye satın aldığı köle müsliman çıkarsa, muhayyer olduğunda; malı olan kölesini satınca - ki hangi kölenin malı olur deriz - malı, satışa girmez, ancak müşteri, bu şartla derse girdiğinde ittifâk etmişlerdir. Hasanı Basrî, *malı, kendine tâbi' olarak, mutlak* sûrette satışa girer buyurdu. Âzâd ettiği zaman da böyledir. Mâlikden de böyle anlatılmıştır. Dört *imamın ittifak ettikleri mes'elelerden bulduklarım* bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan birl, üç imamın, tasriyye satışında muhayyerlik sâbit olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, sâbit olmaz kavlidir. Birincisi satın alana *muhaffef, satana müşeddeddir*. İkincisi de aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, satıcıdan tedlîsin, aybını gizlemenin *vâkı' olmasıdır*. Demek ki, ondan başkası müşteriye tahfif edildi. İkinci

(8) *Tasriyye* = Hayvanın sütü çoğalsın diye, bir kaç gün sağmamaktır.

kavlin vechi zâhirdir. Âlimlerin teşdid ettikleri diğerlerinde de söz böyledir. Çünkü maksadları, insanları, birbirini aldatmaya düşebilme yollarından uzaklaştırmak ve fazla kazancın din kardeşleri için değil, kendileri için olmasını önlemektir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, ayıblı malı geri vermede aceleye lüzûm yoktur kavli ile, Mâlik ve Şâfiinin, hemen vermelidir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, muâmele ettikleri, alışveriş yaptıkları kimselere karşı korkuları olmıyan ve kendilerini onlara tercih etmiyen büyüklere mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, kazancın büyüğünü kendilerine gören ve hiçbirisi bunu din kardeşine görmiyen küçüklere mahsûsdur. Bazan fazla kazancı din kardeşine görür ve sonra bu hâli değişebilir düşüncesi ile, hemen iâde etmelidir şartının konması, din için onlara daha ihtiyâtlı olur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, mebîin ve semenin kabzından sonra, mebî'de ayıb bulunursa, müşteri için muhayyerlik sâbit olmaz kavli ile, Mâlikin, cüzzâm, baras ve cünûn hâric, kölenin rücû' müddeti üç gündür; bunlarınki bir sene devam eder. Bir yıl geçince muhayyerliği sâbit olur kavlidir. Birincisi satıcıya muhaffef, alıcıya müşeddeddir. Bu hususta hadîsler gelmiştir. İkincisi mufassaldır. Mâlikin kavlinin birinci şıkkındaki tafsîlin vechi, satıştaki muhayyerlik kâidesincedir. İkinci şıkkının vechi, vaty'den âciz olanın nikâhında, muhayyerlik müddeti için, âlimlerin bir yıl müddet koymalarına kıyâsdır. Çünkü bu hastalıkların en az müddeti, meydana geldikten sonra, bir senedir. O zaman sağlamlaşmış olduğu ortaya çıkar ve bununla muhayyerlik sâbit olur. Vallahü a'lem.

YASAK SATIŞLAR

İmamlar, şehirlilerin, fıkıh kitablarında açıkça anlatıldığı şekilde, bedevîlere satış yapmasının harâm olduğunda; gıda maddelerinde ihtikârın harâm olduğunda ittifâk etmişlerdir. İhtikâr, yiyecek, gıda maddeleri bol iken satın alıp, fiatı yükselince satmak için saklamaktır. Aynı şekilde necşin, ya'nî başkasına daha yüksek fiata satmak için, almak muradı olmadığı halde bir malın fiatını arttırmanın harâm olduğunda; deynin deyne satışının harâm olduğunda ittifak etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, necş ile aldanıp satın alanın, aldanma günâh ise de, satın alma muâmelesi sahîhdir kavli ile, Mâlikin, satın alması bâtıldır kavlidir. Birincisi, sadece necşin haramlığı husûsunda müşeddeddir, satın almada değildir. İkincisi her ikisinde de müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, haram olmaklık, mebî'in, satılan malın aynının dışında bir şey olmasındandır.

İkinci kavlin vechi, yasak olan necşin kapısını kapamakta bu gibi şeylere düşmemek için, çok sakındırmaktır. Çünkü: «**Satış, iki tarafın rızâsı ile olur**» hadîsi buna işârettir. Zirâ, müşteri, nâcişin, ya'nî satın almıyacağı halde, başkasının pahalı satın alması için fiatı arttıranın hilesi ile meydana gelen değer, satılan malın müsâvi değeri, fiatı olmadığını bilseydi, onu satın almazdı.

Biri de, Şâfiînin, İne satışı kerâhatla câizdir. İne satışı, bir malı, belli bir zaman sonra semenini vermek üzere satıp, sonra sattığı kimseden bunu, sattığı fiattan daha düşük fiatla satın almasıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi, muhaffef olup, avama mahsûsdur. Ikincisi müşedded olup vera' sâhibi büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, satıcı ve alıcının her ikisi, muhtâr, kendi irâdeleri ile satıp almalarıdır. Şerîatin zâhiri, bu satışlarının sahîh olduğunu göstermektedir. Ikinci kavlin vechi, ikinci müşterinin hiyânetindeki bâtını, ma'nâyı gözetmektir. Zirâ yapılan iş, sefihlerin hareketine uygundur. Vallahü a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, narh koymak haramdır kavli ile, Mâlikin, çarşıdakilerden biri, ziyâde veya noksanlık olarak muhalefet ederse, çarşıdaki narha uyup uymadığı sorulur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, fâidesi çok olsa da, Allahü teâlânın, kendi mallarında dilediklerî gibi tasarruf hakkını verdiği, mubah kıldığı insanlara hükm etme kapısını kapamaktır. Bu da, kalblerinde dünya sevgisi fazla olan ve her zamanda insanların çoğunluğunu teşkil eden, küçüklere mahsûsdur. İkinci kavlin vechi, korku ve şerîatin kötülediği insanlara cevr, zulm etme kapısını kapamakdır. Nitekim hadîs-i şerîfde: «**Kendisi için sevdiğini, din kardeşi için sevmedikçe, sizden birinizin îmânı kâmil olmaz**» buyurulmuştur. Bu ise, kalblerinde dünya sevgisi artık olmıyan ve onun aşağı sevgisinden Allahü teâlânın, içlerini temizlediği büyüklere mahsûsdur.

Biri de, üç imamın, kerhen, ya'nî ikrâhla, zorla satış sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, korkutan, cebr eden sultan, ya'nî devlet reisi ise, satış sahîh olmaz, başkası ise, sahîh olur kavlidir. Ayrıca devlet reisi insanlara narh koyar ve malını satmak istemiyen malını satarsa, bu ikrahla satış olur. Birincisi müşedded, Ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hadîslerde, ikrâhın, icbarın mutlak olmasıdır. Devlet reisi ile, başkasının ikrâhını ayırmamaktadır. İkinci kavlin vechi, devlet reisinden başkasının, ikrâh sayılabilecek bir işi yapması kolay değildir ve zaifdir. Şerîat ve idârî yönden, onu kaldırmak kolaydır. Ama devlet reisininki böyle değildir. Çünkü o, tab'asından, vatandaşlarından birini ikrâh edince, kadı, hâkim ve başkalarının bunu kabûl etmemesi, engel olması mümkin değildir. Bilhassa tab'aşına, bize

göre, hükümdâr daha tamam ve daha şefkatlidir. Çünkü o, bir şahsın malını satmasındaki ikrâhında menfeât görmüş olabilir zannını vermişse.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, köpeğin satışı, kerâhatle câizdir. Köpeği satar ve bu satışta alanın ve satanın menfeati varsa, satış fesh olmaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, köpeğin satışı, hiçbir şekilde sahîh olmaz ve öldürür veya ölür ise kıymeti verilmez kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. *Birinci kavlin vechi, semeninin alınmasının yasak edilmesi, satışının sahîh* olmamasını gerektirmez. Bunun benzeri hüccamın [deriden, vücuddan kan alanın] aldığı paradaki hüküm hakkında vârid olan gibidir. Çünkü hacamat câizdir ve kesbi, kazancı mekruhdur. İkinci kavlin vechi, köpeği satıp parasını, semenini yemek, her zaman ve her yerde köpek çok olduğu için, satışına ihtiyâc hissedilmesinin pek nâdir olması, satışının sahîh olmamasını gerektirir. Bir de, imamların büyük bir çoğunluğu, köpek necistir, pistir buyurdular, Şerîatin sâhibi, köpeğin yediği, içtiği kabın, biri temiz toprakla olmak üzere, yedi kere yıkanmasını emr etmiştir. O halde iki söz, iki hâle hamledilebilir. Demek ki, hayvan veya evini korumakta köpeğe ihtiyacı olan, köpek satın alabilir, olmıyan alamaz.

MURABÂHA [MAL OLUŞ FİÂTINDAN YÜKSEK] SATIŞI

Murâbaha satışının, meşhûr olduğu şekilde, yapılmasının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İbni Abbâs ve İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) murabaha, ya'nî mal oluş fiatını da belirtip, belli bir kâr koyup, bunu müşteriye de bildirerek satış yapmağa mekrûh dediler. İshak bin Râheviye câiz değildir buyurdu. Aynı şekilde, tecilli semen ile satın alınca, mutlak olması, ya'nî zamanını belirtmemesinin câiz olmadığında, aksine belirtmesinin lâzım geldiğinde ittifâk etmişlerdir. Evza'î, mutlak olduğu zaman, ya'nî zaman belirtilmediğinde, akd lâzım olur ve semen, tecilli olarak zimmetinde bulunur dedi. Dört imam, tecili bilmezse, müşterinin muhayyer olduğu sâbit olur buyurdular. Bu mes'elelerin vecihleri, satıcı ve alıcı üzerlerine, muhaffef ve müşedded olmak üzere zâhirdir.

SATICI VE ALICININ UYUŞAMAMASI VE MEBÎİN HELÂKI

Dört imam (radıyallahü anhüm) satıcı ile alıcı arasında semenin miktarında ihtilaf, anlaşmazlık çıkıp, bir beyyine, bir hüccet yoksa, yemîn ederler kavlinde ittifak etmişlerdir. İttifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiînin, önce satıcı yemin eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, önce alıcı yemîn eder kavlidir. Birincisi satıcıya müşedded, ikincisi satıcıya muhaffefdir. Iki kavlin her birinin vechi, herbirinin, büyük payı din kardeşinin değil, kendisinin almasını kasd etmesidir. Bunun için din imamları yemîn etmeleri ağırlığını koydular.

Biri de, Şâfiînin ve iki rivâyetlerinin birinde Mâlik ve Ahmedin, mebî' helâk olup, semeninin mikdarında anlaşmazlık çıkarsa, yemîn ederler, ve satış fesh olur ve mal mütekavvim ise, mebîin kıymetine rücû' eder, mal mislî ise, müşterinin mislini vermesi vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, mebîin helâkinde yemîn edilmez, müşterinin sözüne bakılır kavlidir. İmam Züfer ve Ebû Sevr, her halde müşterinin sözü esastır dediler. Şa'bî ve İbni Süreyc, satıcının sözü esastır dediler. Birincisi müşeddeddir. Ebû Hanîfenin kavli, kendisi için yemîn edilecek mal mevcûd olmadığı için, muhaffefdir. Ebû Sevr ve Züferin kavlinin vechi, gerçeği müşteri söyler. Şa'bî ve İbni Süreycin kavlinin vechi, esas mâlik, satıcıdır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki kavlinin birinde Şâfiînin, ayn olan bir malı, zimmetteki bir semen karşılığında satar da sonra ihtilâf ederler ve satan, semeni almayınca, mebî'i teslim etmem der, müşteri de, semen için aynısını söylerse, önce satan mebî'i, sonra da, müşteri semeni teslîme mecbûr edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, önce müşteri cebr edilir kavlidir. Birincisi mebi'in aslı onun olduğundan, satıcıya müşedded, ikincisi satıcının fer'î olmak bakımından müşteriye müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, mebî', kabzdan önce, semâvî bir âfetle telef olursa, satış fesh olur kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, mebî, ya'nî satılmak istenen mal, ölçek, dartı ve adetle sayılan cinsten değilse, müşteri öder kavlidir. Birincisi satana, ikincisi satın alana müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mebî müşterinin eline geçmediği için, müşterinin semeni vermesi hakkı olmaz. İkinci kavlin vechi, satan, onu kabz etmesi, elde etmesi için ona izin verdiğinden, sanki söz ile veya birbirine satdım - aldım demek ile, müşterinin elinde ve mülkünde olmuş olur, kabz etmemiş olsa da.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve Şâfiînin, mebi'i bâyi, ya'nî satan kimse telef ederse, âfetle telef olmuş gibi, satış fesh olur kavli ile, Ahmedin, satış fesh olmaz, mal mütekavvim ise kıymetini, mislî ise, mislini vermek satıcıya lâzım olur. Birincisi fesh husûsunda müşedded, ikincisi ödenmesi bakımından müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hakikatte telef eden Allahü teâlâdır. Sanki semâvî bir âfetle telef olmuş gibidir. Bunun için üzerine, kıymeti veyâ mislî borc olmaz. Imam Ahmed ise, satıcıdan ortaya çıkan fi'le bakıp, satanın

fi'li, Allahü teâlânın fi'li, yaratması ile olduğu halde, satıcıya yüklemek gerektir diyor. Çünkü Allahü teâlânın fi'li, vâsıtasız veya vâsıtalı olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, mebî', meyve olunca, toplandıktan sonra telef olursa, müşteri sorumludur kavli ile, Mâlikin, telef olan üçde birden az ise, müşteri, üçde bir ve daha fazla ise, satıcı sorumludur kavli, ve Ahmedin, semâvî âfetle telef olmuşsa, satıcı öder, yağmalanır veya çalınırsa, müşteri mes'ûl olur kavlidir. Birincisi, müşterinin sorumlu tutulmasıyla müşeddeddir. Çünkü toplandıktan sonra onu almamakla kusurlu, kabahatli odur. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Mâlikin sözünün birinci şıkkının vechi, noksanlık üçde birden az olunca, âdet olarak onu müşteri üzerine alır. Ama üçde bir veya fazlası böyle değildir. Çünkü onu üzerine almaz. Ahmedin kavlinin birinci şıkkının vechi, toplandıktan sonraki semâvî bir olayla olan telef, kabzdan, ele geçtikten, teslimden sonraki telef gibi değildir. Bunun için satan mes'ûl olur. Yine onun sözünün ikinci şıkkının vechi, toplandıktan sonra telef eden, kabzdan sonra telef eden gibidir. Bunun için müşteri mes'üldür. Çünkü satış telefden önce sahîh olmuşdur. Kabz ise, satışın tamamından ve kemâlinden başka birşey değildir.

SELEM VE KARZ [BORC]

İmamlar, altı şartla selem satışının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bunlar, mebi'in cinsinin, sıfatının, mikdarının, zamanının, re's-i malın [ya'nî peşin verilen paranın] ve taşıması mihnetli olunca, teslim edilecek yerin isminin belirlenmesi, bilinmesidir. Lâkin Ebû Hanîfe, buna şart, diğer imamlar lâzım ismini vermişlerdir. Aynı şekilde, ölçek, dartı ve sıfatlandırma ile zabt edilen, bilinen uzunluk ölçüsü ile ölçülebilen şeylerde selem satışı câiz olduğunda; İmam Ahmedin bir rivâyetinin dışında, sayı ile satılan ve aralarında pek fark bulunmıyan ceviz, bâdem, yumurta gibi şeylerde câiz olduğunda; karzın [ödünç vermenin] müstehab olduğunda; bir kimseden belli bir zaman sonra kendisine ödemesi gereken borcu varken, alacağının bir kısmını ona bırakarak diğerini, o belli târihden önce almasının halâl olmadığında; aynı şekilde alacağının bir kısmını o belli târihden önce alıp, bir kısmını o tarihden sonraya bırakmasının câiz olmadığında; o belli müddedden önce bir kısmını ayn, bir kısmını başka şey almasının câiz olmadığında ve müddet dolunca, alacağının bir kısmını alıp, bazısını almamasının veya tehir etmesinin mahzûru olmadığında ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, nar, kavun, karpuz gibi irili ufaklı şeylerde vezn ve adet olarak selem câiz değildir kavli ile, Mâlikin, bu mut-

laka câizdir kavli ve Şâfiînin, vezni [dartı ile] câizdir kavli, ve iki rivâyetinin meşhûr olanında Ahmedin, aded olarak mutlaka câizdir kavlidir. İmam Ahmed: «Aslı ölçekle olanlarda dartı ile selem câiz değildir, aslı dartı ile olanlarda da ölçekle selem câiz değildir» buyurdu. Birincisi müşedded olup, vera'a yakın ikincisi muhaffef olup, ruhsata yatkındır. Her ikisinin de ehli vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Onda da tahfîfden bir nev'i vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, Selem satışı, halde ve gelecekte olmak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin, halde selem câiz olmayıp, az da olsa, belli bir müddet sonra olması lâzımdır kavlidir. Birincisi, belli müddetl terk bakımından tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Selem aslında bey'dir, ya'nî satıştır. Satış ise, halde ve belli bir müddet sonra olmak üzere câizdir. Selem de böyledir. İkinci kavlin vechi, selem dendiği zaman, ekseriyâ zimmette olan aynın, belli bir müddetle satışı kasd edilir. Bunun için hükmü ayrılır.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin, Ahmedin, cümhûr-i Sahâbe ve Tâbiînin, köle, hayvan ve kuş gibi canlılarda selem câizdir, ancak ödünç alanın vatyı halâl olan câriye hâric kavli ile, Ebû Hanîfenin, canlılarda selem satışı ve ödünç câiz değildir kavli, ve Müzenînin ve Ibni Cerîr-i Taberînin, câriyenin ödüncü câiz olup, borc alanın vatyı câizdir kavlidir. Birincisi insanlara muhaffefdir. Ebû Hanîfenin kavli müşeddeddir. Müzenî ve Ibni Cerîrin kavli muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu konudaki hadîslerdir. İkinci kavlin vechi, canlının daha önce ölmesi, kölenin kaçması, hayvanın kaçması ve ona vermek için benzerini bulmanın güçlüğüdür. Çünkü mislini bulmak mümkin olmayabilir. Üçüncü kavlin vechi, kabzla mülkü olmadıkça sözü gereğince, ödünç alanın câriyeye vatyı çok zor ve uzak ihtimâldir. Bu da din büyüklerinin hâline haml edilir. Nitekim mukabili de avama haml olunur. Anlayınız.

Biri de, Mâlikin, selem satışı, hasad mevsimine, nevrûz veya mihricân, yahud hıristiyanların bayramı [meselâ yılbaşı] veya hurmaların budama zamanına kadar demekle câiz olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, câiz olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef olup, ihtiyâc, zarûret ve ruhsat ehli olan küçüklere, ikincisi müşedded olup, ihtiyât ve vera' sâhiblerine mahsûsdur. Onlar, kârın büyük kısmını muâmele, alışveriş ettiklerine görürler, belli bir târih vermeğe ihtiyâc görmezler, aksine onlar din kardeşlerinin rahatlığı, memnûniyyeti yanında olurlar. Küçükler ise böyle değildir. Onlar menfeati kendilerine görenlerdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunu unutma!

Biri de, üç imamın, etde selem câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi, insanların ete ihtiyâclarının çokluğu sebebi ile ve ekseriyâ uzun emelli olup, o vakte kadar yaşamalarından ötürü tahfîf,

ikincisi teşdîddir ve et yemekte zühd eden ve kısa emelli olan büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, ekmekte selem câiz değildir kavli ile, *Mâlikin, ekmekte ve ateşin tesir ettiği herşeyde câizdir kavlidir.* Birincisi müşedded olup, verâ' sâhibi, büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, misâfir ve diğer benzeri hallerde buna ihtiyâc gören küçüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, selem, ancak, selem akdi yapıldığı zaman mevcûd olan ve mahallinde varlığı zann-ı gâlib olan şeylerde câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu câiz değildir, ancak, akd zamanından mahalline varma zamanına kadar mevcûd ise, câizdir kavlidir. Birincisinde tahfîf olup, bu gibi şeylere ihtiyâcı düşen ve sabr etmesi zor olan küçüklere mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, din kardeşi için ihtiyatlı davranan ve ekseriya selem akdinden sonra elden çıktığından, bu vakit, mahalle varıncıya kadar devam eden ve vefâ bakımından, o mahalde kendisine teslîm edilmesi ile zorluk hâsıl olması cihetinden büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, nâdir bulunan nefis mücevheratta selem câiz değildir kavli ile, Mâlikin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, vera' ehline, ikincisi, ihtiyâc vaktinde, kendilerini masrafa sokan ve herşeyin vakti vardır diyen avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, selemde, bey'in, alış verişin hilâfına, ortak etmek ve tevliyye olmaz kavli ile, Mâlikin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, selem akdinde zararın duhûlünü gören ve onu bir başka şeyin tazmîn etmediğini bilen verâ' sâhibi büyüklere mahsûsdur. İkincisi, bu gibi şeylere aldırmayan avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, ödünç tecil edilince, lâzım olur kavli ile, üç imamın, tecil lâzım olmaz, dilediği zaman mutalebe olunur kavlidir. Birincisi müşedded olup, verdiği söze vefâyı vâcib görene mahsûsdur. İkincisi, avamdan bunu vâcib görmiyenlere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ekmeğin ödünç olması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, hiç bir halde câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur, ikincisi müşedded olup, bunun fâize girebileceğinden korkan vera' sâhibi büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki vechinin esahhında Şâfiînin, ekmeğin sayı olarak ödünç verilmesi câiz olmayıp, dartı ile ödünç verilmesi câizdir kavlidir. Bu, Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. İmam Mâlik ise, ekmeğin ekmeğe satışı, zann-ı gâlibe uyarak câizdir buyurdu. Birincisinde teşdîd olup, büyüklere

mahsûsdur. İkincisinde tahfîf olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, borc verenin, alacağı olandan, herhangi bir hediye kabûl etmesi, yemeğini yemesi veya farz olan borcunu ödemeden, herhangi bir şekilde kendine borclu olanın malından, parasından menfeatlenmesi, eğer âdet böyle ise, câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, bunu şart etmese de, haramdır kavlidir. İmam-ı Şâfiî: **«Menfeati çeken her borc fâizdir»** hadîsini, menfeatlenmek şart ile borc verdiği zamandır, şartsız olursa, câizdir diye yorumlamıştır. **Ravda**'nın ibâresi şöyledir: «Borçlu, alacaklısına birşey hediye ederse, kabûlü kerahatsız câizdir. Borc alanın, sahîh hadîse göre, aldığından daha iyisini vermesi müstehabdır, alacaklının da bunu alması mekrûh değildir.» Birincisi muhaffef olup, avamdan ihtiyâc sâhiblerine mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Bu kadıya hediye vermeğe benzemektedir. *Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.*

Biri de, Mâlikin, bir kimsenin bir başkasından satış veya ödeme müddeti belli olan ödüncle alacağı olsa, o belli târihden rücû' edemez, belirttiği müddete kadar beklemesi lâzım olur. Tecilli, ya'nî ödeme târihi belli borcu olsa, bu târihi uzatmak da böyledir kavlidir. Ebû Hanîfe de böyle buyurdu. Ancak cinâyet ve ödünçte değil. Şâfiî, hepsinde de lâzım gelmez, ikinci tecilden önce istiyebilir. Zirâ hâl, tecil olunmaz buyurdu. Birincisi müşedded olup, ahdine vefâ gösteren, [verdiği sözü tutan] büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, verdikleri sözden dönen avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü sübhânehü ve teâlâ a'lem. Vel hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

REHİN KİTABI

Fukaha, rehnin seferde ve hazerde câiz olduğunda ittifâk ettiler. Imam Dâvud, rehin, sefere mahsûsdur buyurdu. Dâvudun kavlinin vechi, müsâfir, kayıp gibidir. Alacaklı, mukîm olanın hilâfına bir vesikaya, sağlam teminata muhtâcdır. Çünkü kalb, ekseriya bununla, ancak rahatlar. Ittifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâfa gelince:

Bunlardan biri, Imam Mâlikin, rehin akdi, kabz edilmese de, [ya'nî mal teslîm olunmasa da], icâb ve kabûl ile, ya'nî sözleşme ile yapılır. Lâkin rehin veren malı teslîme zorlanır kavli ile, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, rehin için lâzım olan kabzdır, ya'nî malı teslîmdir kavlidir. Birincisi rehin alana müşedded, verene muhaffefdir. İkincisi ise bunun aksidir. Birincisi evliyâ ve âlimler gibi, sözlerinde duran sâdıkların hâline, ikincisi menfeatin çoğunu, din kardeşine değil, kendisi için istiyen, onların tersi olanların, âhireti için ihtiyatlı davranmıyan avamın hâline haml edilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, müşâ'ın [bölünmiyen, ortak şey] rehnedilmesi sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir kavlidir. Üç imama göre, akar gibi bölünebilen, yahud köle gibi bölünemiyen olmasında fark yoktur, hepsi câizdir. Birinci kavlin vechi, satışı sahîh olmasıdır. Satışı sahîh olan her şeyin, rehni de câizdir. Ikinci kavlin vechi, rehni alanın, satmağa ihtiyâc düşünce, müşâ'ın satın alınmasındaki isteğin, rağbetin azlığı sebebi ile, onda tasarrufunun zor olmasıdır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Demek ki, imamlardan kimi rehin veren için, kimi de rehin alan için ihtiyâtı gözetmiştir.

Biri de, Şâfiînin, rehnin, rehin alanın elinde dâimi durması şart değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, şarttır; hangi şekilde olursa olsun, rehin alanın elinden rehin çıkınca, rehin bâtıl olur; ancak Ebû Hanîfe, rehin, vedî'a veya âriyete dönünce, bâtıl olmaz buyurdu. Birincisi rehin verene muhaffef, alana müşeddeddir. İkincisi ise, Ebû Hanîfenin kavlinde zikr olunan şartla aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Lâkin birincisi, dinde ihtiyatı pek gözetmiyen avama, ikincisi dinde ihtiyâtı gözeten havassa, seçkinlere mahsûsdur. Çünkü mürtehin, ya'nî rehin alanın rehin edilen malı alması, hakkını elde etmeğe vesîle olduğundandır. O halde elinden çıkınca, sanki birşey rehin almamış gibi olur. Zirâ rehin alanın, rehne râzı olmadaki şartı, işi sağlama almak gibidir. Bu da onun yanında bulunması ve ihtiyâcı zamanında satması içindir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin ve Ahmedin, bir şeyi meselâ yüz liraya rehin etse, sonra rehni alana yüz lira daha borclansa ve verdiği rehni ikisine saysa, câiz olmaz kavli ile, Mâlikin, câiz olur kavlidir. Birinci kavlin vechi, rehin, birinci borç için lâzım olmuş olur, rehin edilen şey, birinci yüz lira için bir vesika, temînat, ipotektir. Diğer borcun teminatı olmaz. İkinci kavlin vechi, rehni alan, bu rehinle, iki borcun teminatına râzı olmuştur. Hattâ rehni hiç de almıyabilir. Bilhassa rehin veren ve alan, sâlihlerden ve sıddîklardan olunca. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, rehin, vücûbundan önce hak üzere sahîh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh olur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, râşid olmamaklığı kendinde gâlib olup, yanında hakkı bulunmıyan kimseye malını çıkarmaktaki tasarrufundan men edilen kimseye mahsûsdur. İkincisi, dinleri için ihtiyat gördüklerinden, mallarında tasarruf eden büyüklere mahsusdur. Çünkü dünya, onlara göre, bir sivri sineğin kanadından bile değersizdir. Belki takdir olunmuşsa, üzerine hak terettüb etmeden önce, din kardeşinin yanında bir şeyi rehin bırakır. Sonra meselâ o şeyi, rehin bırakılan kimse yer, yahud telef ederse, kılı bile kıpırdamaz.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin, rehin veren, rehinde, borç müddeti dolunca, rehin alanın, rehin edilen şeyi satmasını ve kendisine vermemesini şart ederse câizdir kavli ile, Şâfiînin, rehin alanın, aldığı şeyi kendiliğinden satması câiz değildir, rehni veren veya vekili, rehin alanın ızni ile satar. Satmaktan imtina' ederse, hâkimin, borcunu ödemesi veya rehin edilen malı satmakla emr etmesi lâzım olur. Birincisi rehin alana muhaffef olup, kazancın fazlasını din kardeşlerine gören ve üzerlerine bir hak kalmaması için din kardeşlerinin tasarrufuna pişman olmıyan, hattâ din kardeşinin kendi mallarında tasarrufunu, dünya ve âhıret hususunda kendilerinin, hissenin büyüğünü kendilerine düşünüp, ayırıp kendi tasarrufları gibi, gören kâmil mü'minlere mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, bunların tersi olanlara mahsûsdur. Rehin alanın, rehin aldığı şeyi satamaması, kazancın çoğunun kendine olması veya yok pahasına satması ve bu yüzden aralarında münâkaşa ve kavga çıkmasıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, İmam Mâlikin (rahimehullah), rehin verenle alan, rehinle hâsıl olan borcun mikdarında ihtilâf ederse, rehin alanın yeminle sözü esas alınır. Meselâ rehin veren, beşyüz dirheme, gümüşe veya liraya rehin ettim dese ve rehin kabûl eden bin liraya rehin aldım dese ve rehnin kıymeti bin lira veya beşyüz liradan fazla olmak gibi kavli ile, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, bu mes'elede rehin verenin sözü, bin veya beşyüz liraya yemin etmekle beraber, esas alınır. Rehin alana, yemîn ettiği mikdar parayı verince, rehinini, ya'nî rehin ettiği şeyi ondan alır kavlidir. Birincisi rehin verene müşedded, alana muhaffefdir. İkincisi ise, bunun aksidir. Böylece

iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Demek ki, biri rehin verenin, diğeri alanın malı için ihtiyat etmiştir. Bu da büyüklere ve küçüklere göredir. Çünkü büyükler, fazla kazancı kendilerine görmezler, küçükler ise kendilerine görürler.

Biri de, Ebû Hanîfenin, rehin, her hâlü kârda, kıymet veya üzerine tevsîk edilmiş hakdan daha az olanı ile tazmin olunur kavli ile, Mâlikin, hayvan ve akar gibi helâki zâhir ve âşikar olanı, tazmin etmez, para, elbise gibi helâki gizli olanda sözü kabûl edilmez, ancak rehni verenin onu tasdik etmesi, doğrulaması gerekir kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, rehin, rehin alanın elinde, diğer emânetler gibi bir emânettir, müteaddid olmayınca tazmîn gerekmez kavli, ve Şüreyh, Hasan ve Şâ'bînin, rehin bütün hakkı tazammun eder, içine alır. Hatta rehnedilmiş şeyin kıymeti bir gümüş olsa, ve hak onbin gümüş olsa, ve sonra rehin edilmiş bir dirhemlik [gümüşlük] şey telef olsa, bütün hak sâkıt olur kavlidir. Ebû Hanîfenin kavli müşedded, Mâlikin kavli mufassal, Şâfii ve Ahmedin kavli muhaffef. Kadı Şüreyh, Hasan ve Şa'bînin kavli, hepsinden şiddetlidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerden her birinin bir vechi vardır. Anlayışı olan bunları bilir.

Biri de, Mâlikin, rehni alan, helâk olduğunu iddia ederse, eğer yukarıda geçtiği gibi gizli mallardan ise, kıymette anlaşırlarsa söz yok, sıfatta anlaşıp, kıymette anlaşamazlarsa, bu işin ehli olanlardan bu sıfatta olan malın kıymeti sorulur ve ona göre hareket edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kıymette esas, yeminle beraber, rehin alanın sözüdür kavli, ve Şâfiînin, mutlaka garimin, alacaklının sözü esasdır kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi, rehin alana yeminle müşedded, üçüncüsü garime muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

TEFLÎS VE HİCR KİTABI

Dört İmam, fakir düştüğünün [iflâs ettiğinin] beyanının habsedildikten sonra dinlendiğinde, hicri, ya'nî men'i gerektiren sebeblerin üç olup, bunların yaş küçüklüğü, kölelik ve delilik olduğunda, oğlanın reşid olmadan bâliğ olunca, malının kendisine teslîm edilmiyeceğinde ve mal sâhibinin rüşdü mutehakkık olunca, malının kendisine teslim edileceğinde ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiînin, Mâlikin ve Ahmedin, alacaklıların istemesi ve borcluyu borcların kaplaması zamanında müflisin hicri, hâkimin hakkıdır. Alacaklılara zarar vermemesi için, onu tasarrufdan men' etme hakkı vardır. Satıştan men edilince, hâkim müflisin mallarını satar ve hisselerine göre alacaklılarına taksim eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, müflis, ya'nî iflâs eden hicr edilmez, borçlarını ödeyinciye kadar habs edilir. Malı varsa, hâkim onda tasarruf edemez ve malını satamaz. Ancak elindeki malı para ise ve borcu da para ise, kadı, borcunu bu paradan ödemesini temîn eder kavlidir. Birincisi, alacaklıların menfeatini, zimmetinden kurtarmak, ya'ni ödeyebilmek için, kendi malındaki tasarrufu men' edilmekle müflise müşeddeddir. Bu men' etme ise, nazarıgörüş bakımından müflisten kâmil olan hâkime mahsûsdur. İkincisi habsedilmek bakımından yine ona müşedded, habsden önce malının satılmaması yönünden ise, yine ona muhaffefdir. Bu da, temerrüd, ya'nî inad edip, borcunu ödemekten kaçınana mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birî de, Mâlikin ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, iflâs eden, hicr edildikten sonra, malını satamaz, hibe edemez ve âzâd edemez kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, âzâd hâric, hiçbir malında tasarruf edemez kavli, ve Ebû Hanîfenin, malını tasarrufda hicr edilemez; kadı böyle hükm etse de, ikinci bir kadı hükm etmeyince, hükmü infâz edilmez, geçerli sayılmaz. Hicri sahîh olmayınca, fesh ihtimâli olsun veya olmasın, bütün tasarrufları sahîh olur. İkinci kadının, hâkimin hükmü nâfiz olunca, nikâh, talak, tedbîr, âzâd etmek gibi fesh ihtimâli olmıyan tasarrufları sahîh olup, alışveriş, icâre, hibe sadaka ve benzeri fesh ihtimâli olanlar bâtıl olur kavlidir. Birincisi zimmetindeki borctan kurtulmasını öne alıp, tasarrufunun sahîh olmaması bakımından müflise müşeddeddir. İkincisinde, âzâd etmesinin sahihliği yönünden tahfif vardır. Üçüncüsü ise, malında tasarruf bakımından muhaffefdir. Borca gelince, biz araya girmeden,

o, dünya ve âhirette, hakdır, istenir. Bizim için, malımız olmıyan şeyde, onda tasarruf edinciye kadar, zimmetimizi işgal edeni hicr etmek yoktur. Alacaklılar tarafından zimmetimiz kurtulsa da, müflisin yönünden tahallüs, kurtulma yoktur. Bunun için, onu ve malını, şer'-i şerîfin nâibi, vekili olan kadıya götürürüz. Gördüğünüz gibi, müşedded ve muhaffef olarak, böylece, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, müflisin yanında bir mal bulunsa ve sâhibi ona yetişse ve satıcı semeninden birşey kabzetmemiş olsa, müflis de, hayatta bulunsa, bunu almak, alacaklılar içinden, sâhibinin hakkı olur, diğerleri alamaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, sâhibi de, alacaklılardan biridir, taksîm ederler kavlidir. Sâhibi, iflâs edenin ölümünden sonra onu bulursa ve semeninden bir şey almamış ise, üç imam, sâhibi, alacaklılarla eşit olur dediler. Yalnız Şâfiî, sâhibine vermek gerekir buyurdu. Birincisi mal sâhibine muhaffef, alacaklılara müşeddeddir. İkincisi ise ikinci mes'elenin birincisindeki gibi bunun aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, bu husûsdaki sahîh hadîsdir. İkincisinin vechi, o mal, müflisin mülkü olmuştur. Onunla diğer malları arasında fark yoktur. Bunun için sâhibi, diğer insanlar gibi olmuştur. Belki bu kavlin sâhibine, bu hadis ulaşmamıştır.

Biri de, üç imamın, müflis, hicrden sonra, bir borcu ikrâr ederse, borc zimmetinde kalır ve kendileri yüzünden hicr edildiği alacaklıları ona ortak olmaz kavli ile, Şâfiînin, şartına uygun olarak onlar da ortak olur kavlidir. Birincisi alacaklılara müşedded, ikincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, alacaklının, müflisin kendinden başkalarına borcu olup olmadığını araştırmakta kusûr etmesidir. İkinci kavlin vechi, hicr hükmü, hicrden önceki ve sonraki borçları, müsâvî olarak, içine almaktadır. Bununla beraber o, mezkûr ikrâr ile, ekseriya töhmet altında kalır.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, müflisin iflâsı, fakîr düşmesi hâkim katında sâbit olunca, hâkim, alacaklıların izni olmasa bile, onu habisden çıkarır ve onunla alacaklıları arasına girer: bundan sonra habsi câiz olmaz ve mülâzemeti gerekmez, belki rahatlayıncıya kadar ona mühlet verilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, hâkim onu habisten çıkarır ve çıktıktan sonra onunla alacaklıları arasına girmez ve ona mülâzemet ederler, onu tasarrufdan alıkoyup, hisselerine göre kazancının fazlasını alırlar. Birincisi müflise muhaffef, alacaklılara müşeddeddir. İkincisi ise, ihtiyatı olarak, müflisin zimmetindekinin beraetinin çabukluğu için aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, iflâs beyanı habisden önce dinlenir kavli ile, Ebû Hanîfe mezhebinin zâhirine göre, habisten sonra dinlenir kavlidir. Birincisi müflise muhaffef, ikincisi ise aksidir. Lâkin birincisi, kul hakkından korkan din ve vera' sâhiblerinin hâline, ikincisi bunun zıddı olan-

ların hâline haml edilir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, müflis, iflâs ettiğine dâir beyyine, hüccet ibrâz edince, bundan sonra yemîn etmez kavli ile, Mâlikin ve Şâfiînin, alacaklıların istemesi ile yemin eder kavlidir. Birincisi müflise muhaffefdir. Din ve verâ' sâhibi olana haml edilir. Ikincisi müflise müşedded olup, bunun zıddı olduğu takdirdedir. Böylece Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birj de, Ebû Hanîfenin, oğlanın, erkek çocuğun bâliğ olması, ihtilâm veya inzâl ile bilinir. Bunlar bulunmazsa, onsekiz yaşını doldurmasına bakılır; on yedi de denilmiştir. Kız çocuğununki ise, hayz görmek, ihtilâm olmak veya hâmile kalmakla anlaşılır. Bunlar bulunmazsa, onsekiz yaşını doldurmasına veya onyedi yaşını bitirmesine bakılır kavli ile, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, bülûğ onbeş yaşına gelmekle, yahud menînin çıkması, hayz görmesi veya hâmile kalmasıyla sâbit olur kavlidir. Birincisi mufassal olup, teklif kavli olmamakla, bunda tahfîf vardır. Ikincisi kesin olup, ihtiyatı almaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her birinin vechi, müctehid imamların tetebbuundandır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kasıkların kıllanması bâliğ olduğuna hükmü gerektirmez kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, gerektirir kavli, ve Şâfiî mezhebinin esah kavline göre, kasıkların kıllanması, müsliman çocuklarının değil, kâfir çocuklarının bâliğ olmasını gerektirir kavlidir. Birincisi mükelleflere muhaffef, Ikincisi yine onlara müşeddeddir. Üçüncüsü ise, mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vâcib olan teklifler, zor işlerdir. Mükellef üzerine ancak, yakînen bülûğa erdiği bilindikten sonra vâcib ve lâzım olurlar. Çünkü kasıkların kıllanmasının, bedenin hararetinden olması muhtemeldir. Bu husûsdaki hadîs tevil edilir buyurur. Ikinci kavlin vechi, mükellef için ihtiyatı almak olup, onun emir ve yasakları gözetmek sevabını almasını ve hakîkatte kendisine vâcib olmasa da, vâcib olduğuna inanınca onu yapmağa devamını sağlamaktır. Üçüncünün vechi ise zâhirdir. Cizye almağı ta'cil ve kâfirleri küçültmek ve zelîl etmektir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin, erkek çocuğunda rüşd, malını zarardan korumak olup; fıskına ve adâletine bakılmaz kavli ile, Şâfiînin, rüşd, dînin ve malın, salâhıdır, ya'nî zarardan korunması ve düzgün olmasıdır; bu husûsta oğlan ve kız arasında fark yoktur kavlidir. İmam Mâlik, kız bâliğa olup, rüşde erip, hattâ evlenip, kocası kendisine cimâ' edip, evlenmeden önce olduğu gibi malını korur olmadıkça, hicrden kurtulamaz buyurdu. Iki rivâyetinin muhtâr olanında Ahmed, rüşdün haddinde, oğlanla kız arasında fark yoktur buyurdu. İkinci rivâyeti ise, Mâlikin kavli gibi olup, kocasının yanında bir sene kalmağı veya çocuk doğurmağı da ilâve etmiştir. Birincisi din salâhı şart edilmemekle muhaffefdir. Vechi ise, na-

maz, zekât, oruçla değil, mal hususunda, konunun rüşd ile bağlanmış olmasıdır. Bunun için malını zarardan koruyorsa, Şer'an malı ona teslim edilir, din işlerinde, bütün emir ve yasaklara riâyet etmezse de. Bu, Abdullah bin Abbâsın (radıyallahü anhümâ), başka bir yönden fâsık olsa da, kendisinden doğru söz sâdır olanın şehâdeti kabûl olur, sözüne benzemektedir. İkinci kavil müşedded olup, vechi, namaz kılmakta gevşeklik gösteren veya şarab içmeğe yanaşan kimsenin, malını, Allaha tâatten başka yere harcaması, elden çıkarması uzak ihtimal değildir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kızın bülûğu hakkındaki hükmün tevcîhi de böyledir. Demek ki, kimi ihtiyât edip, rüşdün sıfatları hakkında titizlik gösterdi, kimi de bunlarda tahfîf eyledi. Bunları iki hâle hamletmek mümkindir. Şu halde kızların kimi rüşdünü, sadece bülûğa ermekle, kimi de evlendikten sonra, doğum yapsın yapmasın, kocasının yanında ve arkasında, onun malındaki tedbiri ve idâresi ile bilmekle, kimi de doğum yapmakla rüşdünü izhâr ve isbat etmiş olur. Zirâ bu sonuncusu, rüşde deney mertebelerinin sonucudur.

Biri de, üç imamın, çocuk bülûğa erer ve reşid olursa, malı kendisine verilir; reşid olmadığı halde bâliğ olursa, malı kendisine verilmeyip, hicr hâli devam eder kavli ile, Ebû Hanîfenin (rahimehullah), yaşı yirmibeşe varınca, her hâlü kârda malı kendisine verilir kavlidir. Birincisi, elli, hattâ daha fazla yaşında iken bile olsa, reşid oluncıya kadar hicrin devam etmesi bakımından müşedded, ikincisi, yirmi beş yaşından sonra kendisine verilmesi cihetinden muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kur'ân-ı kerîmdeki: «**Onların rüşde erişdiklerini anlarsanız, mallarını kendilerine veriniz**» âyetinin zâhiridir. Zaman uzamış olsa da, reşid olmayınca, onlara mallarını vermeğe izin vermiyor. İkinci kavlin vechi, akıl, yirmi beş yaşında kemâl bulur; bunun için bu yaşdan sonra hicr olunmaz. Lâkin İmam Alînin (radıyallahü anh): «Çocuğun bülûğu onbeş, uzaması yirmi iki, aklının kemâli yirmisekiz yaşında son bulur. Bundan sonra ölünciye kadar olanlar tecribelerdir» sözü, Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) sözüne yakındır.

SULH KİTÂBI

İmamlar, üzerinde hak olduğunu bilip, bir kısmında sulh etmesinin halâl olmadığında müttefiklerdir; çünkü bu hakkı kırmak olup, hak sâhibine zulümdür. Mülk sâhibinin mülkünde tasarrufunun, komşusuna zarar vermiyecek şekilde olduğunda; müslimanın binâsını, evini, komşusunun evinden yüksek yapmasının câiz olduğunda, lâkin komşusunun evinin gizli şeylerine bakması ve gözetlemesinin halâl olmadığında ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, üzerinde hak olduğunu bilmediği zaman, kendisinden da'vacı olunduğunda musâlaha, sulh sahih olur kavli ile, Şâfiînin, sahîh olmaz kavlidir. Birincisi müşedded olup, zimmetin berâetinde son derece ihtiyattır ve mü'minlerin kamillerinden cömerd olanlara mahsûsdur. Ikincisi muhaffefdir. Vechi, şer'î olmıyan bir yolla malının alınmasına imkân veren, da'vacıya insanların malını haksız yere yemekte yardım etmiş olur ve o bununla rüşdden çıkabilir. Ancak sulh eder ve zimmetini berâe ederse bir mâni' yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, üç imamın, mechûl üzerine sulh câizdir kavli ile, Şâfinin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mü'minin, borcu için istibrâsı cümlesinden oluşudur. Ikinci kavlin vechi, zimmet ancak, berâe olunmuş olanın zimmetindeki ma'lûm deyn ile berâe olur. Ikisinin de vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir evin tavanı ve üstündeki odayı yıkarlarsa, tavan bunun altındaki kat sâhibinindir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, aralarında yarı yarıyadır kavlidir. Birincisi, ikisinden birine müşeddeddir. Ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Zâhirin onunla olmasıdır. Çünkü ev yapanın en azından tavanını yapması da lâzımdır. İkinci kavlin vechi, aralarında adâlet ve eşitliktir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki kimse, bir pınarın kendilerine âid olduklarını iddia edip, birinin diğerine tercih edilir yanı bulunmayınca, ikisi arasında taksîm etmişti.

Biri de, üç imamın, üst ve alt katlar yıkılıp, üst katın sâhibi binâyı yapmak isterse, alt kat sâhibini binâyı yapmaya zorlayamaz. Üstünü örtmede ise, üst kat sâhibi kendi üstünü örter. Hattâ üst kat sâhibi, alt katı kendi malından yaptırıp, alt kat sâhibinin ondan fâidelenmesine mâni' olur. Ona yaptığı masrafı ondan alıncıya kadar, onun bu hakkı vardır kavli ile, Şâfiînin eshâbının, alt kat sâhibini zorlayamaz ve üst kat sâhibi, ondan izinsiz binâyı yapınca, alt kat sâhibinin alt kattan fâidelenmesine mâni olamaz. Binâen alâ, bunun aslı, onun yeni kavlinde, şöyledir ki, ortak, ta'mîre mecbûr edilemez. Eski kavli, eshâbından bir cemâ'at katında muhtâr olup, zararı gidermek ve mülkü kullanılmaz halde bırakmaktan korumak için, ortak buna zorlanır şeklindedir. Birincisi alt kat sâhibi için muhaffefdir. Şâfiîden nakledilen de böyledir. İkincisi ise, zararı gidermek mecbûriyyeti için, alt kat sâhibine müşeddeddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, komşunun zararına da olsa, mülkünde tasarruf edebilir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, men edilir kavlidir. Birincisi tasarruf edene muhaffef, komşusuna müşeddeddir. İkincisi ise aksidir.

Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcı' oldu. Birinci kavlin vechi, mülkün, mâlik olmaklığın kuvveti, ve komşu hakkının zaifliğidir. Meselâ hamam, abdesthâne yapmak, yahud şerikinin, bitişik komşunun kuyusuna yakın su kuyusu kazmak ve bu sebeble komşusunun suyu azalmak, yahud komşusunu görecek şekilde duvarda pencere açmak böyledir.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, evinin üstü başkasının evinin üstünden yüksek olursa, komşusunu görmeğe ma'ni bir perde yapması lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, lâzım olmaz kavlidir. Birincisi evi yüksek olana müşedded olup, dinini kayıran verâ' sâhiblerine mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Aksine tevcîh de edilebilir. O zaman perde yapan, komşunun hanımını görmek korkusunda olan olup, yapmıyan, böyle bir korku içerisinde bulunmıyan olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, iki kimse arasında dolap, nehir, yahud kuyu bulunsa ve bozulsa, yahud duvar bulunsa ve yıkılsa, biri diğerine bunu onaralım dese, o da kabûl etmese, mecbûr edilir kavli ile, diğerlerinin, mecbûr edilmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ma'rûfdur vâcibdir. Ikinci kavlin vechi, müstehab olan bir şeydir. Bunun için dilerse yapar, istemezse yapmaz. Birincisini: **«Zarar yok, zarar vermek de yok»** hadîsi te'yid etmektedir. Vallahü sübhânehü ve teâlâ a'lem.

HAVÂLE KİTÂBI

İmamlar, bir kimsenin bir başkasına borcu olsa ve onu alacaklı olduğu bir başkasına havâle etse, bunun havâleyi kabûlünün vâcib olmadığında ittifâk etmişlerdir. İmam Dâvud, kabûlü lâzım olur. Havâle olunan, havâleyi kabûlde imtina edemez buyurdu. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, havâle olunanın rızâsı mûteber değildir kavlidir. Ebû Hanîfeden bir rivâyette, havâle olunan düşmanı ise, kabûlü lâzım gelmez. Şâfiî imamlarından İstaharî, havâle olunan, düşmanı olsun olmasın, mutlaka havâleyi kabûlü lâzım olmaz buyurdu. İmam Dâvuddan da böyle bildirilir. Birincisi havâle olunana müşedded, ikincisi mufassal, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ister istemez zimmetin berâetine, haktan kurtulmağa çalışmaktır. Ebû Hanîfenin rivâyetinin vechi, düşmanının, alacağını istemede, merhametsizce ona yüklenmesi ile zarar ihtimâlidir. Dâvud ve İstaharînin kavlinin vechi, alacaklı, borçluyu, ödünc yollu, başkasına havâle etmektedir, bunun için dilerse kabûl eder, dilerse etmez.

Biri de, bütün âlimlerin, alacaklı, havâleyi, birçok insanların yanında kabûl etmişse, havale eden her hâlü kârda borcdan kurtulur kavli ile, Züfer'in kurtulmaz kavlidir. Birincisi havâle verene muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, dindâr ve Allah korkusu çok olup, borcunu havâlede, ödemede acele edenlerin hâline, ikincisi üzerlerindeki hakkı ödemede acele etmiyen, borçdan kurtulmağı sâdece havâle ile değil, vezinle de istiyen avamın hâline haml etmek mümkindir.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, havâleyi alan, iflâs veya yeminle havâle olunan onu aldatsın veya aldatmasın, herhangi bir şekilde hakkını alamazsa, havâle verene rücû edemez kavli ile, diğerlerinin, hakkını almayınca, havâle verene rücû' eder kavlidir. Birincisi havâle alana müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, havâleyi alanın, havâle olunanın hâlini incelememiş olması bakımından kusur etmiş olmasıdır. İkinci kavlin vechi, bunun genel olarak, insanlarda gizli olan şeylerden olmasıdır. Havâleyi almış olması, alacağını ondan alabilir zannı iledir. Yanılma belli olunca, zan mûteber olmaz. Bunun için havâle verene döner ve sanki hak, ya'nî borcu, kendisinden başkasına geçmemiş olur. Bu da şerîatin kâide ve esaslarına uygundur. Ebû Hanîfe (radıyallahü anh): «Üzerindeki hakkı, ya'nî borcu, alacaklısına havâle ettiğinde, havâle olunan inkâr ederse, havâle verene döner» buyurdu. Vallahü a'lem.

DAMAN [KEFÂLET] KİTÂBI (9)

İmamlar, damanın câiz olduğunda, hüküm meclisinde bulunması lâzım olanın beden kefâletinin sahîh olduğunda, kefilin, şart edilmiş yerde teslîm etmek veya hak sâhibinin istemesi ile, kefillikten çıktığında ve dâmın kefâlet yerini bilmezse, bununla mutâlebe olunmayacağında, sorumlu tutulmıyacağında, damân-ı derkin câiz, sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. Lâkin Şâfiîye göre, bütün zamanlardaki insanların yaptıklarına uymak için, semenin kabzından sonra olmak şartı vardır. Şâfiînin, sahîh olmaz kavli de vardır. Çünkü o, vâcib olmıyan damandır. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, dört imamın, hak, damanla, hayatta olan hak sâhibinden intikal etmiş olmaz, belki hak, hak sâhibinin zimmetinde kalır, ancak edâ ile sâkıt olur kavli ile, İbni Ebî Leylâ, İbnü Şübrüme, Ebû Sevr ve

(9) Daman = Şer'an başka kimse üzerindeki vâcib hakkın iltizamından [gerekli görülmesinden, kabûlünden], ibârettir. Ya'nî bir kimsenin borçunu ödemeği, kendi üzerine almaktır.

Dâvudun, sâkıt olur kavlidir. Birincisi dâmının zimmetinin tahlîsinde müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi din ve verâ' sâhibinin hâline, ikincisi diğerlerine haml edilir. Aksi de olur. Çünkü dâmın, Allahü teâlâdan korkunca, sanki hak sâhibi, aksinin hilâfına, hakkına kavuşmuş olur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin, daman-ı mechûl câizdir ve vâcib olmıyan daman da böyledir kavli ile, meşhûr kavlinde Şâfiînin, bu da, mechûlün ibrâsı gibi câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, iki mes'elede de din ve verâ' ehline, ikincisi müşedded olup, söz verdiği zaman, sözünde durmıyanın zıddına haml olunur. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yûsûf ve imam Muhammedin, bir kimse ölürse ve üzerinde ödenmemiş borç bulunursa, onun borcunu birisinin üstüne alması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, vechi, bunun hayırlı bir iş olmasıdır. Sünnette bunu kuvvetlendiren şu haberdir: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) borclu ölen birisinin cenâze namazını kılmadı. Nihâyet Eshâb-ı kirâmdan biri çıkıp, ya Resûlallah, namazını kılınız, borcunu ben üzerime aldım, deyince, namazını kıldı. İkincisi müşeddeddir ve vechi, insanların gözünde borcun çok kötü şey olduğunu anlatmaktır. Bununla beraber, böyle söyliyene, bu hadîsin ulaşmamış olması ihtimâli de vardır. Şöyle ki, durum böyle olursa, ya'nî buna câizdir denirse, insanlar din kardeşlerine ve arkadaşlarına güvenip, borclarını ödemede gevşeklik gösterirler ve bununla arkadaşları ve dostları ile borcunu ödeme arasına bir engel girmiş olur. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, tâlibin kabûlü olmaksızın damân sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir, ancak bir yerde olur; o da, hasta, vârislerine veya bir kısmına, benim tarafımdan borcumu daman et, ya'nî borcumu sen üzerine al dese, ve alacaklılar, orada bulunmasa, borcun ismini söylemese de câizdir. Sihhatte ise, kefile bir şey lâzım olmaz. Birincisi tâlibin damanı kabûl şartı olmamak bakımından muhaffef olup, ikincisinde teşdid vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslîman kardeşinin hakkını ödemek kısmındandır. Bundan sonra tâlib kabûl eder, veyâ etmez. Bu da, âhıret sevâbı için çalışan, dindâr ve verâ' sâhibi tâliblere mahsûsdur. İkinci kavlin vechi, din kardeşinin hakkını, ya'nî borcunu ödemede meşrû' te'kid, ancak bunu istediği zamandır. Bazan ona veya madmuna minnetten kaçabilir. Ayrıca borçluya, dünya ve âhırette müsâmaha olunur.

Biri de, üç imamın, dâ'vâlının bedeni için kefâlet sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi kefil olunana muhaffef, ikincisi ise ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci'

oldu. Birinci kavlin vechi, din kardeşinin, üzerinde bulunan hakkını kurtarma yolu olmasıdır. Çünkü borclu, borcunu ödemekden kaçarsa, borçla kendine ve din kardeşinin malına zarar vermiş olur. İkinci kavlin vechi, bunun hakkında nassın vârid olmamasıdır. Nas sâdece borcun damanı, ya'nî tekeffül edilmesi, üzerine alınması hakkında olup, beden hakkında değildir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, kefil olunan kimse kayb olur veya kaçarsa, kefîle ihzârından gayrisi gerekmez ve mal vermesi lâzım gelmez. Kaybolma sebebiyle ihzârı zor olursa, Ebû Hanîfeye göre, gitmesi ve mekfûl ile dönmesi müddetince mühlet verilir. Getirmezse, getirinciye kadar habs edilir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, mekfûlü ihzâr etmezse, malı vermesi, ödemesi lâzım olur kavlidir. Şâfiîye göre, malın ödenmesi mutlaka gerekmez. Birincisi kefile muhaffefdir. İkincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mal vermesi değil, sâdece borcluyu ihzâr etmesinin iltizâm etmesi, gerekmesidir. Bilhassa, kefil cidden fakir olup, mekfûlün, meselâ bin altın gibi büyük mikdarda borcu olursa. Zirâ akıl, kefilin cezmen malın vezninde ona nâib, vekil olmayacağını iktizâ eder. İkinci kavlin vechi, ihzârının kefâleti ile, mekfûlün, hasmının, alacaklısının elinden kurtulmasına sebeb olur. Böylece tağrim-i bissebeb kâidesince, malı vermesi gerekir. Bu ise, kefilin borcunda daha ihtiyatlıdır. Bilhassa, kadî hâkim huzûruna çıkarılınca mihnet ve sıkıntı çekecek olan insanların ileri gelenlerinden olursa. Zirâ eski âdeti üzere malın vezninde bedenin kefâleti akla gelir.

Birî de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, eğer onu yarın ihzâr etmez, ya'nî getirmezsem, üzerinde olanı, ya'nî borcunu ben tekeffül ediyorum dese de, hâzır etmese, getirmese, yahud vermesi gereken ölse, onun borcunu dâmın olan, üzerine alan öder kavli ile, Şâfiî ve Mâlikin, tazmîn etmez kavlidir. Birincisi borclunun ihzârını üzerine alana müşeddeddir. Bu ise, verdikleri sözü tutan, din ve verâ' sâhiblerine mahsûsdur. İkincisi ise, yine ona muhaffefdir. Bu ise, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birî de, Mâlik, Şâfiî ve Muhammed bin Hasanın, bir kimse, bir kimseden meselâ yüz lira alacağım var dese ve bir başkası, yarın sana ödemezse, ben öderim dese ve ödemese, öderim diyenin ödemesi lâzım olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, ödemesi lâzım olur kavlidir. Birincisi öderim diyene muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu söz va'ddir. Va'de vefâ, ya'nî sözünde durmak, büyüklere mahsûs bir vâcibdir, gerektir. O halde birincisi avâmın hâline haml olunur. Nitekim Ebû Hanîfenin ve Ahmedin kavli, verdiği sözü tutmak vâcibdir diyen ve bununla amel eden, mü'minlerden din ve verâ' sâhibi kâmillere haml edilir. Vallahü teâlâ a'lem!

ŞİRKET [ORTAKLIK] KİTÂBI

İmamlar, inân şirketinin câiz, sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Ahmedin, **Mufâvada** şirketi bâtıldır kavli ile, Ebû Hanîfenin câizdir kavlidir. Mâlik de bunda ona muvafakat eyledi, lâkin sûretinde, şeklinde ihtilâf etti. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, içinde zimmetten kurtulmamak bulunmasıdır. Çünkü bu ortaklığın şekli, iki kişinin, sâhib oldukları bütün altın ve gümüşlerini ortak edip, bu iki cinsten, arkadaşında kalan kadarın diğerinde de bulunması hâric, hiçbir şey bulunmamasıdır. Birinin malı, diğerinden fazla olursa, sahîh olmaz. Hattâ birine verâseten mal kalırsa, şirket, ya'nî ortaklık bâtıl olur. Zirâ malı, arkadaşının malından çok olmuştur. Herbirinin kazancı, kârı, ortak olur. Birisi gasb veya bir başka şeyi tekeffül ederse, diğeri de tekeffül etmiş olur. Ebû Hanîfeye göre bu ortaklığın şekli budur. Mâlike göre, birinin malının, diğerinin malından çok olması, kârın mallar nisbetinde olması câizdir. *Ticâretlerinin kemâlinden olan, birinin kefil olma hâli, diğeri için de kefâleti* gerektirir. Ama gasb ve benzerlerinde kefîli olmaz. Yine İmam Mâlike göre, mallarının gümüş veya ticâret malı olmasında fark yoktur. Yine ona göre, bu iki ortağın mâlik olduklarının hepsini veya bir kısmını ortaklığa koymada fark yoktur. Aynı şekilde, ona göre, iki ortağın mallarını karıştırıp, birbirinden ayrılmaz halde olmasında veya ikisi onu cem' ettikten ve onu kendi aralarında şirkette toplamalarından sonra ayrılabilir olmasında fark yoktur. Ebû Hanîfe, her birinin malı elinde bulunsa da, şirket sahîh olur buyurdu. İkinci kavlin vechi, bu şirket câizdir ve herbiri, arkadaşının ittifakına uyar. Bu, îmanı kâmil olanlara mahsûsdur. Çünkü ikisine de göre, ortak malın, kendisinde veya ortağında bulunması arasında fark yoktur. Zirâ her biri, arkadaşı hakkında iyilik ve onu kendine tercîhi esas almaktadır. Birinci kavlin vechi, böyle olan kimselerin zıddı olanlara mahsûsdur. Böyle olanın, arkadaşının ittifakına katılması söz konusu olmak çok zordur. Bunun için Şâfiî ve Ahmed, kavgaya sebeb olması bakımından bunun bâtıl olduğunu söyleyip, zararlı değil, kârlı olmak için, ortakların birbirini sevmesi gerekir dediler. Bunu unutma.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, **vücûh şirketi** (10) câizdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bâtıldır kavlidir. Bunun şekli, ikisinin de ortaya koydukları

(10) = **Vücûh şirketi**: Birden çok kimselerin, sermayeleri olmadığı halde, insanlar arasında emniyyet ve itibârları ile veresiye mal alıp satmak ve kârını aralarında taksîm etmeleri sûretiyle akd edilen, kurulan bir şirkettir. Kârın taksîmi, malın hefâkî veya ziyândaki tazmîn nisbeti şartına göredir.

bir sermâye olmayıp, birinin diğerine, [itibârları cihetinden] alıp sattığımız ortak olsun, kârı da aramızda taksîm ederiz deyip kurdukları şirkettir. Birincisi muhaffef olup, mü'minlerin büyüklerine mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, birbirleri ile anlaşıp, sözlerinde durmayan avama mahsûsdur. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, **İnân şirketi**nde sermâye müsâvî olup, ortaklardan biri, diğerine, ondan çok kâr almağı şart ederse, ortaklık fâsid olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, birinin ticarette daha dürüst ve daha çok çalışması şartı ile ise, sahîh olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi şartı ile beraber muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Şâfiî ise, İnân şirketinin sahîh olması için, ortakların koydukları sermâyenin aynı nevi'den olması ve birbirinden ayırd edilmiyecek şekilde karışdırılması ve tanınmamasını şart etmiştir. Ona göre, malların müsâvi olması şartı yoktur. Bunu unutma! Vallahü teâlâ a'lem!

VEKÂLET KİTÂBI

İmamlar, vekâletin câiz akidlerden olduğunda icmâ' etmişlerdir. Çünkü hukuktan mubâşeretin câiz olduğu, alış - veriş, icâre [kiraya vermek], borc ödemek, hukukun mutâlebesinde husûmet [davacı ile uyuşmakta], tezvîc, talâk gibi şeylerde vekâlet de câizdir. İmamlar, vekîlin müvekkili aleyhine, hüküm meclisinden başka yerde ikrârının kabûl edilmiyeceğinde [ya'nî vekîl, avukat, sâhibi aleyhinde, mahkemede konuşabilir, başka yerde konuşamaz. Konuşursa dinlenmez ve vekillikten çıkar]; hüküm meclisinde olsun veya olmasın, hudûd veya kısasda müvekkili aleyhine ikrârının makbûl olmadığında; vekîlin semen-i misilden ve bildirilen zamandan daha fazla satın almasının câiz olmadığında ve vekîlin, malın telef olduğuna dâir sözünün yeminle makbûl olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, vekilin mahkemede müvekkili aleyhine ikrârı, konuşması sahîh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîhdir, ancak aleyhine konuşmamasını şart etmişse konuşamaz kavlidir. Birincisi müşedded olup, avama mahsûsdur. İkincisinde teşdîd olup, kâmil mü'minlere mahsûsdur. Onlar, dinlerinde ihtiyât husûsunda, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vârisleri olmak bakımından, mü'minleri kendilerinden evlâ tutarlar. Böyle olanlar, daha üstün ve daha kâmil görmeyince, müvekkilleri aleyhinde konuşmazlar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî, Mâlik ve Ahmedin, hak sâhibi, vekilin, kendisine düşman olmamak şartı ile, vekile râzı olmasa da, hâzır olanın vekâleti sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir, ancak hak sâhibinin rızâsı ile sahîh olur. Yalnız müvekkil hasta veya üç günlük bir yolculuğa çıkmışsa, o zaman

câiz olur kavlidir. Birincisi müvekkile muhaffef, hak sâhibine müşeddeddir. İkincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî, Mâlik ve Ahmedin, haklarının ifâsında bir kimseyi vekil etse, hâkimin huzûrunda yaptıysa, câiz olup, beyyineye ihtiyâc kalmaz. Belli bir kimse veya birkaç kişideki hakkını almak için vekil etmesi arasında fark yoktur. Hakkı kendisinden alınacak kişinin hazır olması, vekil etmenin sıhhat şartından değildir. Mahkemeden başka bir yerde vekîl ederse, vekâleti, hâkime beyyine göstermekle sâbit olur. Sonra mahkemece mutâlebe olunan dava edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, vekil olunan hak sâhibi bir kişi ise, vekâletin sahîh olması için hazır bulunması şarttır, birden çok iseler, sahîh olması için, içlerinden birinin bulunması şarttır kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır ve din ve verâ' sâhiblerine mahsûsdur. İkincisinde teşdîd vardır ve sözünden dönüp dönmiyeceği emin olunmayan kimselere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, vekil, kendini müvekkilin huzûrunda ve gıyabında azl edebilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, vekil vekâleti, ancak müvekkilin huzûrunda fesh edebilir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi: «Kim bir hayrı nâfile olarak yaparsa, onun için daha hayırlı olur» âyet-i kerîmesidir. O halde bunda ilzâm yoktur. İkinci kavlin vechi, müvekkilin hâtırını gözetmek ve hakkına vefâ göstermektir. Çünkü onunla vekîl etme akdine girmiştir. Zira bu, va'dinde durmak kısmından olup, dönmek münâfıklık sıfatlarındandır. Bunun için, râzı olup olmadığının görülmesi için, azl huzûrunda olmak gerektir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, müvekkil, vekîli azl edebilir. Vekîl, bunu bilmemiş olsa da, azl edilmiş olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, ancak bildikten, öğrendikten sonra azl edilmiş olur kavlidir. Birincisi müvekkile muhaffefdir. Nitekim üzerine vâcib olmadan onu vekîl ettiği gibi, dilediği zaman bundan rücû' edebilir. İkincisinde ona teşdîd vardır. Ancak vekîl azl edildiğini bilmeden önceki tasarruflarında müvekkilin dîni için ihtiyat vekîl için ise ihtiyatsızlık vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yûsûf ve Muhammedin, alış verişde mutlak olarak vekil ederse, semen-i misl ile ve o şehrin nakdi ile alış veriş etmesi gerekir. Eğer satmak için vekâletini aldığı malı, benzeri ile insanların birbirini aldatmadığı şeye veya veresiye veya şehrin nakdi olmıyan başka bir şey karşılığı satarsa, müvekkilinin rızâsı olmadan câiz olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, nakden, veya veresiye veya semen-i misilden başka şey karşılığı veya misli ile insanların birbirini aldatmadığı, yahud o şehrin veya başka yerin nakdi karşılığı satması câizdir kavlidir. Birincisi müşedded olup, terâzinin müvekkil tarafının ağır gelmesini düşünmiyen, kısa görüşlü vekîle mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, müvekkilin men-

featinde görüşü mükemmel olana mahsûsdur. Çünkü böyle bir vekil, müvekkili için, ancak dîninde fâideli gördüğü tasarrufu yapar. Bunun gibi, müvekkil de ona, mutlak vekâlet verir ve bildiği, anladığı gibi tasarruf etmesi için, onu şartlarla bağlamaz. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfii ve Ahmedin, bir kimsenin zimmetinde bir başkasının hakkı olsa, yahud yanında âriyet veya vedi'a bulunsa, birisi gelip, hak sâhibi, senden alacağı şey için beni vekil etti dese ve vekîli olduğunu kabûl etse, fakat vekilin beyyinesi olmasa, o şeyi vekîle vermeğe mecbûr olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Sâhibinin, zimmetinde olanı teslîme mecbûr edilir kavlidir. Ayn olan mala gelince: İmam Muhammede göre, zimmetteki gibi teslîmine mecbûrdur. Birincisi borcluya muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, dîn ve takvâ sâhibine, ikincisinin hakkı ölçmek kendisine zor olana haml edilmesi sahîhdir. Aksi de mümkindir. Şöyle ki, hâkim, insanlar için, dinlerine fâideli gördüğü şekilde tasarruf eder ve zimmetlerini ibrâ eder. Çünkü o, insanların dinleri hakkında, emîn oldukları kimsedir.

Biri de, üç imamın, beyyine, hak sâhibi hazır olmaksızın vekâletle dinlenir kavli ile, Ebû Hanîfenin, ancak hâzır olması ile dinlenir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zâhirde insanların hükümlerinin beyyinenin tekzîb edilmemesi ve hak sâhibinin hak vezninde durmaması şeklinde câri olmasıdır. İkincisi, vekilden vâkı' tasarruflarda ihtiyâtı almak ve hak sâhibinin vekil için mutalebesi ile rızânın beyânı gerekir, Zirâ bazan hak sâhibinin düşmanı olur ve mutalebesi zor ve şiddetle olur.

Biri de, Mâlikin, iki kavlinin ezharında Şâfiînin ve iki rivâyetinin esahhında Ahmedin, vekâlet, kısasda hakkını almak, hasmın gıyabında sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh olmaz, ancak huzûrunda olur kavlidir. Birincisi davacıya muhaffef, da'vâlıya müşeddeddir. İkincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kısasın hükmü, diğerlerinin hükmüdür. İkinci kavlin vechi, kanda ihtiyatlı olmaktır. Çünkü o maldan büyük bir iştir. Bunun için da'valı hâzır olursa, şübhe hâsıl olan şeyde kendisi cevab verir ve belki kısas kendisinden düşer.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, vekil, kendi tarafından satın alırsa sahîh olmaz kavli ile, Mâlikin, vekil, kendi tarafından, fazla semen ile, kendisi için satın alabilir kavli, ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, hiçbir şekilde câiz değildir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Hıyânet etmekten emîn olunmıyana ve büyük kazancı müvekkile değil, kendine görenin hâline haml edilir. İkincisinde tahfîf vardır ve dîn ve verâ' sâhibinin hâline haml edilir. Üçüncüsü ise eşeddir. Sakınmadığı herkes tarafından bilinen, kârın çoğunu kendisine görüp, bunda töhmet altında kalması kuvvetli olana

hamî edilir. Birinci kavle rücû'u da sahîhdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ahmed ve Ebû Hanîfenin, bülûğa yaklaşmış, mümeyyiz çocuğun vekîl edilmesi sahîhdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sahîh olmaz kavlidir. Birincisi müvekkile muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, dünya işlerini kavrama bakımından bülûğa yaklaşmış çocuk, bülûğa ermiş gibidir. İkinci kavlin vechi, âdet olarak bülûğa ermiş olandan bu husûsda noksan olmasıdır. Vallahü teâlâ a'lem!

İKRÂR KİTÂBI

İmamlar, hür ve bâliğ olanın, vârislerden başkası için bir hak husûsunda ikrârda bulunursa, ikrârının sahîh olduğunda ve artık ondan rücû' edemeyeceğinde, borcun ikrârının, sağlam ve hasta için aynı olduğunda ve ikrârda bulundukları için, terike, toplam olarak buna yeterse, hakları, mikdarında olduğunda, ikrârda istisnânın câiz olduğunda - çünkü bu Kitab ve sünnette vardır -, bir cinsden olunca İmamların ittifâkı bulunduğunda, başka cinsten olunca, geleceği gibi ihtilâf olduğunda, en azının en çoğundan istisnâsının câiz olduğunda, aksinin, geleceği gibi ihtilâflı olduğunda ittifak etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflılara gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, borcun ikrârı, sağlam veya hasta iken, aynıdır. Terike buna yetmezse, alacaklılara, mevcûddan alacakları nisbetinde verilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sağlam olanınki, hastanınkinden önce gelir. Hemen onun borcunu edâya başlar. Birşey artmaz ise, bir şey lâzım gelmez; artarsa, hastanın borcuna sarf eder kavlidir. Birincisi, adâlet gereğince, alacaklılara muhaffef, ikincisi hasta alacaklıya müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sağlam alacaklının hakkı, hastadan önce, borcunun malının aynına taalluk eder. Hastalıkta bir başkası için ikrârda bulunursa, aynı şekilde hak, onun malının aynına ta'alluk eder. Böylece her ikisinin alacağı zimmetini kaplar ve biri diğerinden önce gelmez. İkinci kavlin vechi, hak borcunun malının aynına, sıhhatli hâlinde taalluk edince, bir başkasının hakkının ona duhûlü kabûl olmaz. Ancak onun bütün hakkını almasından sonra olur. Bunu unutma!

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, hastanın ikrârı, vâris için, aslâ kabûl edilmez kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, kabûl edilir kavli, ve Mâlikin, müttehem değilse, sâbit olur, töhmetlenmiş ise, kabûl edilmez kavlidir. Meselâ kızı ve kardeşinin oğlu olsa, kardeşinin oğlu için ikrârda bulunursa töhmetli olmaz, kızı için ikrârda bulunursa töhmet altında bu-

lunur. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ikisi arasındaki düşmanlık sebebiyle, bu maldan başkasını mahrûm ederek, bazı veresesine ikrârda bulunmuş olabilir. İkinci kavlin vechi, bu vârisin, onun üzerinde hakkı olabilir ve bundan kurtulmak için, ona ikrârda bulunur. Üçüncü kavlin vechi, önceki iki kavildeki iki hâle indirilebilir. Vallahü a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfenin, vârislerden biri, ölü üzerinde borc bulunduğunu ikrâr eder de, diğerleri bunu tasdîk etmezlerse, bütün borc, ikrâr edene lâzım olur kavli ile, Ahmedin, Mâlikin ve iki kavlinin eşharında [meşhûr olanında] Şâfiînin, mîrâsından kendine düşen hissesi mikdarınca borc kendisine düşer kavlidir. Birincisi, ikrâr edene müşeddeddir. İkincisi ise muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onun ikrârı ile, alacaklıları diğer vârislere saldırtmış olur. Böylece diğerlerinin itiraf etmedikleri borcun ödenmesi cezâsına onları da sokmuş olur. İkinci kavlin vechi, onun ikrâr etmesi, diğerleri için geçerli olmaz, yalnız kendisi için geçerli olur, haddi de, bu borcdan, sadece kendine düşen hisse mikdarıncadır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ayrı cinsten olanlardan, zimmette olan ölçü, dartı ve adetle satılan şeylerde istisnâ sahîhdir; zimmette sâdece kıymeti bulunan elbise ve köle gibi şeylerde istisnâ sahîh değildir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, ayrı cinslerde istisna mutlaka sahîhdir kavli, ve Ahmedin zâhir sözünde, sahîh değildir kavlidir. Birincisinde, içindeki tafsîlden dolayı tahfîf vardır. İkincisi muhaffef, üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, anlayış sâhiblerince zâhirdir, açıktır.

Biri de, üç imamın, çoğun azdan istisnâsı sahîhdir kavli ile, Ahmedin, değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, ona, benim kesede bin gümüşüm, yahud kûfede on rıtıl hurmam veya bohcada elbisem vardır dese, bu içinde bulundukları kabların değil, bunların içinde bulunan para, hurma ve elbisenin ikrârıdır kavli ile, Irak âlimlerinin hepsi onun olur kavlidir. Birincisi ikrâr edene muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Birincisini, kabları istemiyen cömerd ve kerem sâhiblerine, ikincisini, kutu ve kabdan vaz geçmiyen cimri ve bahillere haml etmek mümkindir.

Biri de, üç imamın, bedenindeki cezâ sebebiyle, meselâ kasden adam öldürmek, zinâ yapmak, hırsızlık etmek, kazf etmek, şarab içmek gibi sebeblerle ticâret yapmasına izin verilmeyen köle ikrâr ederse, ikrârı kabûl olur ve ikrâr mikdarınca had kendisine ikame edilir, yerine getirilir kavli ile, Ahmedin, kasden adam öldürmedeki ikrârı kabûl edilmez kavlidir. Müzenî, Muhammed bin Hasan ve Dâvud da böyle buyurdu. Netekim malda da

kabûl olunmaz, ancak zinâ ve hırsızlıkta kabûl olunur. Birincisi köle ve efendiye müşedded, ikincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu ikrârın, Şerîatin kâidelerine uygun olmasıdır. Ikinci kavlin vechi, efendisi kendisine acımaz ve şefkat etmezse, hizmetin ağırlığından kurtulmak için, köle, yalandan adam öldürme ikrârında bulunabilir.

Biri de, üç imamın, bir şâhid Zeydin Amrdan bin gümüş [lira] alacağı var diye şâhidlik etse, bir başka şâhid de, ikibin lira alacağı var dese, ikisinin şâhidliği ile bin lira vermesi gerekir, ama bin lira daha fazlasına şâhidlik edene yemîn ettirmesi lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu şâhidlik ile, onun için, hiçbir şey sâbit olmaz kavlidir. Çünkü ona göre, bir şâhidle ve yeminle hüküm verilmez. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi zâhirdir. Ikinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinden, bu husûsda bir nassın vârid olmamasıdır. Çünkü Allahü teâlâ: «**Erkeklerinizden iki şâhid getiriniz, iki erkek bulunmazsa, bir erkek, iki kadın şâhid gösteriniz**» buyuruyor. Bir erkek ve yemîn buyurmuyor.

VEDÎ'A KİTABI

Bütün imamlar, vedî'anın müstehab ve iyi işlerden ve muhafazasının sevab, kendisinin tam bir emânet olduğunda, teaddi, ücretli olmayınca, vedi'ayı alanın tazmîni lâzım olmadığında; sözünün, telef ve redde yeminle beraber mutlak olduğunda; sâhibi isteyince, vedî'ayı alanın, mümkinse, vermesinin, değilse tazmînin vâcib olduğunda; istediği zaman, sen bana bir şey vedî'a bırakmadın deyip, sonra kayboldu derse, emânetten çıkmakla ödemesi gerektiğinde; ama benim yanımda senin bir hakkın yoktur deyip, sonra kayboldu derse, sözün, yemînle olan sözü gibi olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın vedî'ayı beyyine ile kabz etmiş, almış ise, iâdesinde sözü beyyinesiz kabûl edilir kavli ile, Mâlikin, beyyinesiz kabûl edilmez kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mizanın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vedîayı veren evvelâ onu emîn saymıştır. Bu ise, iâdede sözünün kabûlünü gerektirir. İkinci kavlin vechi, onu emîn gördükten sonra bir hiyâneti ortaya çıkıp, iâdede yalan iddiada bulunabilir.

Biri de, Mâlikin, altın ve gümüş vedi'a alıp, sonra onları harcasa ve telef etse, sonra vedî'adan onun yerine misillerini iâde etse, sonra onlar, kendi dahli olmadan telef olsa, tazmîn etmez. Çünkü ona göre vedîa olan gümüş, altın veya buğday misli ile karışıp, ayrılamaz olsa, telef için dâmın

olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, aynını iâde ederse, telef için tazmîn etmez, mislini iâde ederse, dıman ondan sâkıt olmaz kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, her hâlü kârda dâmin olur, öder. Çünkü ta'diye için o çıkarmıştır. Diman ondan sâkıt olmaz, ister ayn ile hırzına, muhafaza yerine iâde etsin, ister mislini iâde etsin değişmez. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassal, üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin tevcîhi de zâhirdir.

Biri de, Şâfiî, Mâlik ve Ahmedin, elbise, hayvan gibi nakdden başka şey vedî'a alsa ve kullanarak teaddî [haksızlık] eylese, sonra bir başka yerde ona iâde eylese, hayvana binmiş ve iâde etmişse, sâhibi, vedî'anın kıymetini tazmîn etmesi ile ücretini alması arasında muhayyerdir. Kadî Abdülvahhâb, der ki, vedîanın yerine reddinden, iâdesinden sonra telef olursa, hükmünün ne olacağını Mâlik beyan etmedi ve elbiseyi giyip, eskitmeyip, sonra muhafaza yerine iâde edip, tazmîn etmemesi hâlinde, nasıl amel edileceğini de bildirmedi. Bana göre, kuvvetli gelen, ölçü ve dartı ile satışı yapılmıyan hayvan ve elbise gibi şeyler kullanılırsa, misli değil, kıymeti verilir. Çünkü onu kullanmakla emânetin dışına çıkmış bir tecâvüz, zulm olmaktadır. Sonra onu yerine iâde etmiş olmakla, hiçbir şekilde, ondan dıman sâkıt olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, onu teaddî eder ve ayn olarak iâde ederse ve sonra telef olursa, dâmın olmaz kavlidir. Birincisi mufassal olup, bunda bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Üçüncüsü vedî'a verene müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, vedî'ayı, vedî'a sâhibinin evindeki âilesine teslîm ederse, vedîayı teslîm ettikleri, nafakası lâzım olanlardan ise, özürsüz de vermiş olsa, dâmın olmaz, ya'nî ödemez. Çünkü bu, vedî'a sâhibine iâde gibidir kavli ile, Şâfiînin, başkasının yanında özürsüz onu tevdî' ederse, verirse, dâmın olur, ya'nî öder kavlidir. Birincisi muhaffef olup, âilesi din ve emânet sâhibi olanlara, ikincisi müşedded olup, âilesi hıyânet ehli olanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

ÂRİYET KİTÂBI

İmamlar, âriyetin mendûb ve sevab olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Ahmedin, teaddî olsun olmasın, âriyet, âriyet alan üzerine mutlaka mazmundur ya'nî ödemesi gerekir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Eshâbının, âriyet, her halde emânettir, ancak teaddî ile, ya'nî ge-

rekli hukûkunu tecâvüzle dâmın olunur. Birincisi müşedded olup, din için ihtiyatlı olandır ve mü'minlerin büyüklerine mahsûsdur. Ikincisinde tahfif vardır ve avama mahsûsdur. Birincisini, sahih hadîslerde bildirilenler kuvvetlendirmektedir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Hasan-ı Basrî, Sevrî, Evza'î ve Neha'înin, telefde, vedî'ayı alanın sözü kabûl edilir kavli ile, Mâlikin, âriyetin helâki sâbit olunca, müste'îr, ya'nî âriyeti alan, onu dâmın olmaz, ödemez. Ister elbise, ister hayvan, ister alenî, ister gizli süs eşyası olsun fark etmez. Ancak, Mâlikin rivâyetlerinin ezhar olanında, teaddî varsa öder kavli, ve Katâde ve diğerlerinin, dâmın olmaz, ancak âriyet veren, âriyeti alana ödeme şartı ile verirse, şart gereğince tazmîn eder. Şart etmemişse, ödemesi gerekmez kavlidir. Birincisi âriyet alana muhaffefdir. Ikincisinde tahfif vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin vecihleri de zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir şeyi âriyet olarak alan, kullananların değişmesi ile değişmiyen bir şey ise, sâhibi izin vermemiş de olsa, bir başkasına âriyet verebilir kavli ile, Ahmedin ve iki vechin esahhında Şâfiînin eshâbının, âriyet alanın, aldığı şeyi, başkasına âriyet olarak vermesi câiz değildir kavlidir. Şâfiî için, bunda nas yoktur. Birincisi muhaffef olup, din ve verâ sâhiblerine, yahud da islâmda din kardeşliği hukukunu yerine getirip, onların menfaatine olan bir şeyde onlara kızmıyanlara mahsûsdur. ikincisi, müşedded olup, cimrî ve bahillere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, âriyet verenin, dilediği zaman, kabzdan sonra da olsa, âriyeti alan ondan fâidelenmemiş ise, lâreden dönmesi câizdir kavli ile, Mâlikin, belli bir zaman için vermişse, o zaman dolmadan, rücû'u câiz değildir. Âriyet veren, alan istifâde etmeden, geri isteyemez. Mâlik buyurdu ki: Binâ veya ağaç dikmek için âriyet verince ve bina yapmış veya ağaç dikmiş ise, ondan rücû' edemez. Belki âriyet veren, iyilik olarak ücretini ona verir veya sökmesi faydalı ise, sökmesini emr eder. Belli bir müddet için vermiş ise, o zaman dolmadan rücû' edemez. Dolmuşsa, daha önce geçtiği gibi, âriyet veren muhayyer olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, ona bir vakit vermiş ise, şart etmemişse de, dilediği zaman, sökmeğe mecbûr edebilir. Âriyeti alan, sökmede muhayyerse söker; muhayyer değilse, âriyet veren, kıymeti karşılığında ona temlîk etmekle, söküp, noksanlık bedelini tazmîn etmek arasında muhayyerdir. Âriyet veren muhayyer değilse, âriyet alan ücretini verirse sökemez kavlidir. Birincisi muhaffef olup, Şerîatin kâideleri üzere câidir ve avama mahsûsdur. İkincisinde, malında tasarrufa, kendi başına sâhib olmakla, âriyet verene teşdîd vardır. Üçüncüsü ise, mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem!

GASB KİTABI

İmamlar, gasbın harâm olduğunda, gâsıbın, ya'nî gasb edenin günâh işlediğinde, gasb ettiği şey duruyorsa, aynını geri vermenin vâcib olduğunda; gasb ettiği şeyi saklayıp helâk oldu derse, sâhibi kıymetini almış olsa da, sonradan helâk olmadığı anlaşılır, ortaya çıkarsa, alıp, kıymetini iâde etmesi gerektiğinde icmâ' etmişlerdir. Ahmedin bir rivâyeti hâric, imamlar, uruz [ticâret malı], hayvan, ölçek ve dartı ile hesab edilmiyen herşey gasb edilip, telef olduğunda, gasb edenin kıymetini ödemesinde; ölçek ve dartı ile hesab edilenlerin, varsa, misli ile tazmîn edilmesinde; keresteyi gasb edip gemi yapmada kullanmışsa, sâhibi istediği zaman gemi, engin denizde ise, sökmesinin vâcib olmadığında ittifâk etmişlerdir. Şâfiîden bildirildiğine göre, sökmesi vâcibdir kavli, can ve mal telef korkusu olmadığı takdîrde olarak haml edilir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, meşhûr kavlinde Mâlikin, bir kimse bir insanın meta'ına, malına zarar verse ve maksadı o şeyi telef etmek olsa, kıymetini sâhibine vermesi lâzım olur ve cânî, zarar veren ise, zarar verdiği şeyi alır. Bu şeyin binek olup olmamasında hâkimin merkebinin kuyruğunu veya kulağını veya bu halde ona binmez bildiği bir yerini kesmek arasında fark yoktur. Bineğin eşek, katır ve at olmasında da fark yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin, eğer menfeatinin çoğu telef olacak derecede bir elbiseye zarar verirse, kıymetini vermesi lâzım olur, elbiseyi de ona teslîm eder. Kıymetinin yarısı veya daha azı giderse, zarar verdiği kadarının bedelini öder; etinden ve sırtından faydalanılan, deve gibi bir hayvana zarar vermişse, meselâ bir gözünü çıkarmışsa, kıymetinin yarısını, iki gözünü çıkarmışsa kıymetinin hepsini vermesi lâzım olur. Sâhibi kadı veya âdil birisi ise, aynen câniye iâde edilir. Bu cinsten başkası için, verdiği zararın bedelini öder kavli, ve Şâfiînin ve Ahmedin, hepsinde, verdiği zararın bedelini öder kavlidir. Birincisi, tecâvüz ettiği şeyi almakla, câniye muhaffefdir. İkincisi bir şey husûsunda ona müşeddeddir, bir şey husûsunda da muhaffefdir. Üçüncüsü, verdiği zarar mikdarınca bedel vermekle câniye, ya'nî zarar verene muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, bir kimse, elini, ayağını veya burnunu kesmek veya dişini sökmekle kölesini cezâlandırsa, onu âzâd eder kavli ile, üç imamın, bu tür cezâ ile, âzâdı gerekmez kavlidir. Birincisi efendiye müşedded, köleye muhaffefdir, ikincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Ebû Hanîfenin ve Eshâbının, bir kimse belli bir haldeki cârîyeyi gasb etse ve yanında şişmanlasa, yahud bir san'at öğrenip, bununla kıymeti artsa, sonra zaiflik veya san'atı unutmakla kıymeti düşse,

efendisi onu bir bedel ödemeksizin ve fazla vermeksizin alır kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, efendisi onu alır ve gâsıbın yanında iken vâkı' olan ziyâdeliğin noksanlığının bedelini de alır kavlidir. Birincisi muhaffefdir, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ebû Hanîfenin, çocuk gibi münfasıl olan ziyâdelik, gasbdan sonra meydana gelirse, tazmîn edilmez kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, her hâlü kârda tazmîni gâsıb üzerinedir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, gasb olunan şeyin menfeati mazmun değildir, ödenmez kavli ile, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, tazmîn edilir kavlidir. Birincisi gâsıba muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir kimse câriyeyi gasb etse ve ona vaty etse, üzerine had tatbîk edilir ve diyet, ya'nî bedelle beraber geri verir kavli ile, Ebû Hanîfenin mezhebinin zâhirine göre, had cezâsı tatbîk edilir, vaty için bedel alınmaz kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, gâsıb, gasbedilmiş câriyeye vaty eder ve çocuğu olursa, çocuğu geri verir ve gasb edilmiş sâhibinin kölesi olur ve doğumdan hâsıl olan zarardan dolayı bedel verir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, cocuk naksın, zararın cebrîdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, elbise, ev veya köle gasb eder ve elinde bir müddet kalır ve onlardan fâidelenmezse, bir şey lâzım gelmez kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, elinde kaldığı müddetin ücretini vermesi lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Muhammed bin Hasanın, akar ve ağaçlarda gasb ile ücret-i misil ödenir. Bunlardan biri gasb edilir, sel, yangın ve benzeri âfetlerle telef olursa, gasb günündeki kıymetini vermek lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsûfun, akar gibi gayr-i menkullerde, sâhibin de elinden çıkmakla, tazmîni gerekmez; ancak gâsıb ona zarar verir ve zararı sebebiyle telef olursa, telef ve zararı sebebiyle tazmîn eder kavlidir. Birincisinde, akarın gasbında ücretin vâcib olması bakımından teşdîd vardır, ikincisinde vâcib olmaması bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, direk veya kerpiç gasb edip, üzerine binâ kurarsa, onların mâliki olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, mâliki olur ve onu çıkarmakla bina yıkılıp, sâhibine çok zarar geleceğinden, kıymetini vermesi vâcib olur. Birincisi müşedded olup, gasibe sert davranmak ve bir başka şeyi bir daha gasb etmemesi için, Şerîatin zâhir kâide-

leri üzere câridir. Bunun için sâhibi direği veya kerpiçi, ya'ni binanın temelinde veya duvarında kullanılan biriket gibi taşları isteyince, adem-i hürmetinden dolayı, binâsı yıkılsa da, çıkarıp vermesi vâcib olur. Demek ki birincisi müşeddeddir. İkincisinde bildirilen şartla tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, bakır, kalay, demir gibi şeyleri gasb edip, bunlardan kab veya kılıç yapsa, bu gibi şeylerde, gasb ettiğinin ağırlığı ve sıfatı aynı olmak üzere sâhibine verir. Tahta gasb edip, kapı yapar, toprak gasb edip kerpiç yapar, buğday gasb edip un ve ekmek yaparsa, yine böyledir kavli ile, Şâfiînin, hepsini, gasb ettiği kimseye, olduğu gibi iâde eder. Bir noksanlık varsa, gasb edenin bunu vermesi lâzım olur. Altın, gümüş gasb edip, bunlardan bilezik, süs eşyası veya para yapan da böyledir. İmam Mâlike göre, mislini, sâhibine iâde eder. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, kuş kafesini, sâhibinden izinsiz açıp, kuş uçarsa, tazmîn eder, aynı şekilde hayvanın ipini çözer ve hayvan kaçarsa, kıymetini öder. Mâlike göre, kuşun uçması, hayvanın veya kölenin kaçması, kafesin açıldığı, ipin çözüldüğü anda olsun veya bir müddet sonra olsun aynıdır kavli ile, Şafiînin, kuş kafes açıldıktan, hayvan ipi çözüldükten bir saat sonra uçar veya kaçarsa, ödemez kavli ile, Ebû Hanîfenin, her hâlü kârda böyle yapan dâmın olmaz, ödemez kavlidir. Birincisi, açanın veya ipini çözenin kıymetini ödemesi bakımından müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, gasb ettiği köle firâr etse, hayvan kaçsa, eşya çalınsa veya kayb olsa, kıymetlerini öder. Kıymet, malı gasb edilmiş olanın, gasb edilmiş şey de gasb edenin mülkü olur. Hattâ gasb olunmuş şey bulunsa, malı gasb edilmiş olan ona rücû' edemez; gâsıb da kıymete dönemez. Ancak iki tarafın rızâsı olursa rücû' olur. Ebû Hanîfe de böyle buyurdu. Ancak bir şekilde şöyle beyan eyledi: Gasb olunan şey kayb olsa ve malı gasb edilen, kıymetini yüz, gâsıb ise elli lira dese ve yemîn etse, böylece elli lira borçlansa, Sonra gasb olunmuş mal bulunsa ve kıymeti yüz lira olsa, malı gasb edilmiş olan rücû' eder ve kıymetini geri verir. Mâlike göre, mal sâhibi, kıymetin fazlasını alır kavli ile, Şâfiînin, bildirilen gasb edilmiş mal, malı gasb edilmiş olanın mülkü olmağa devam etmektedir. Bulunduğu zaman, sâhibi, gâsıbdan aldığı kiymetini ona iâde eder ve malı alır kavlidir. Birincisi, gasb edilmiş şeyi mülküne sokmakla gâsıba muhaffef, ikincisi Şerîatin zâhirinin kâidelerine göre, başkasının malına mâlik olmak, ancak şerîatin gösterdiği şekilde ve gönül rızâsı ile olması bakımından, ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, akar gasb edip, elinde iken, yıkılsa, sel veya yangınla telef olsa, kıymetini öder kavli ile, Ebû Hanîfenin, telefine gâsıb sebeb olmadıysa dâmın olmaz, ödemez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, toprak gasb edip, ekin ekse, gâsıb ürünü almadan, sâhibi, onu sökmeğe mecbûr edebilir kavli ile, Mâlikın, ekin zamanı geçmemiş ise, sâhibi mecbûr edebilir, geçmişse, ondan gelen iki rivâyetin meşhûr olanında, sökmez yerin ücretini, kirâsını verir kavli, ve Ahmedin, toprak sâhibi, hasad zamanına kadar mahsûlün toprağında kalmasını isterse, ücretini, kirâsını alır, topraktaki noksanlığın bedelini de alır, isterse ektiği tohumun kıymetini ona verir ve ekin kendisinin olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, müsliman, zimmînin şarabını dökse veya domuzunu telef etse, ödemez kavli ile, Mâlik ve Ebû Hanîfenin, kıymetini verir kavlidir. Birincisi müslimana muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şarabın bize göre mal olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, Zimmîye göre maldır. O halde kıymetini vermemiz, kıyâmet günü hesabı için, bize ihtiyatlı bir davranış olur. Vallahü a'lem bis-savâb.

ŞÜF'A KİTABI

Dört imam, mülkte ortak olan için sâbit olduğunda ittifâk etmişler ve bu husûstaki diğer mes'elelerde ihtilâf etmişlerdir.

Bunlardan biri, Mâlik ve Şâfiînin, komşu [bitişikte oturan] için Şüf'a yoktur, Şüf'a ölümle bâtıl olmaz. Kendisine Şüf'a vâcib olup, bilmeden ölürse, yahud bilir de almağa imkân bulamadan ölürse, hak vârisine intikal eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, komşu olmakla Şüf'a lâzım olur kavlidir. Birincisi şerîke, ortağa komşuluk hakkında muhaffefdir. İkincisi ona müşeddeddir. Birincisi, komşu hakkını gözetmiyen avamın hâline, ikincisi, her tarafdan kırk eve kadar komşuluk hakkını gözeten kâmil mü'minlerin hâlline haml edilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kavillerinin ercahında Şâfiînin ve bir rivâyetinde Ahmedin, Şüf'a hemen lâzım olur kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, hemen lâzım olmaz kavlidir. Hemen olmazsa, Mâlike göre, bir sene geçinciye kadar sâkıt olmaz; yine ondan bir başka rivâyette, beş seneye kadar devam eder. Bu müddet içinde onun şüf'a ile alıp almıyacağı öğrenilmiş olur buyurdu. Yine ondan bir başka rivâyete göre, Şefi'in hakkı, müşterinin hâkime mürafâaya gidip, alıp almamasını emretmesine kadar devam eder. Şerîk hazır ve mebîi, ya'ni satılan malı bilirken, sâ-

hibi Şüf'alı yeri satarsa, dilediği zaman, mutâlebe hakkına sâhibdir. Bu iki şekilden herhangi birinde Şüf'a münkatı' olmaz. Birincisi müşedded olup, hissenin çoğunu din kardeşlerine uygun gören büyüklere mahsûsdur. Satın almada onları biri geçerse, onlarda pişmanlık hâsıl olmaz. İkincisi muhaffef olup, kendisini biri geçince pişmanlık duyan avama mahsûsdur. Bunun için Mâlik, onlara, bir seneye veya beş seneye kadar düşünmeleri için müddet verdi. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, meyve ağaç üzerinde olsa ve iki ortağın malı olsa, biri hissesini satsa, şeriki için Şüf'a hakkı vardır kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, bunda Şüf'a yoktur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zimmetten kurtulacak, hiçbir hak kalmıyacak şekilde meyveyi taksîm etmek zor zordur. Tıpkı taksîm olunmıyan küçük bir binâ gibidir. İkinci kavlin vechi ise zâhirdir.

Biri de, Şâfiî ve Mâlikin, Şüf'a vârise intikal eder, ölümle bâtıl olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, ölümle bâtıl olur, intikal etmez kavli, ve Ahmedin, intikal etmez, ancak ölü onu istiyor idiyse eder kavlidir. Birincisi Şefi'a muhaffef, ikincisi müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, müşteri satın aldığı yerde bina yapar veya ağaç diker ve sonra Şefi', Şüf'a talebinde bulunursa, müşterinin yaptığı binayı yıkmasını ve diktiğini sökmesini, değerine katarak isteyemez kavli ile, Ebû Hanîfenin, Şefîin, onu sökmeğe veya yıkmağa zorlama hakkı vardır kavli, ve bazı âlimlerin, Şefî' ona biraz para verip, binayı ve diktiği şeyleri yerinde bırakır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Birl de, iki rivâyetinin birinde Mâlikin ve Şâfiînin, kuyu, hamam, yol, değirmen, kapı gibi taksîm edilemiyen şeylerde Şüf'a yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve diğer rivâyetinde Mâlikin, bunlarda Şüf'a vardır kavlidir. Birincisi müşteriye muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şüf'a için meşrû' olan tam menfeat, kuyu, hamam gibi taksîm edilmiyenlerden, bir parça semen veya kısım almakla hâsıl olmaz. İkinci kavlin vechi, meşrû menfeat, bir şekilde de olsa hâsıl olmaktadır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, Şüf'anın iskatı için hîle, çare etmek câizdir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, Şüf'anın iskatı için hîle, çare etmek olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hîlenin, ya'nî Şerîate uygun yapıp günâh işlememek için çare aramanın, Kitâb ve Sünnette bildirilmiş olmasıdır. İkinci kavlin vechi, şerîk için din bakımından ihtiyatlı

olanı almak ve din kardeşi için büyük payı istemektir. Zîrâ hîle, çâre mü'minlerin zaifleri için verilmiş bir ruhsattır.

Biri de, üç imamın, Şüf'a, şerîk için lâzım ve sâbit olduğunda, müşteri Şüf'ayı almaması için, ona para verirse, alması ve paraların kendi mülkü olması câizdir kavli ile, Şâfiînin, bu ona câiz olmaz ve paralar kendi mülkü olmaz. İâdesi gerekir kavlidir. Eshâbının, bununla sâkıt olmasında iki vechi vardır. Birincisi muhaffef olup, avama, ikincisi müşedded olup, mü'minlerin kâmillerinden verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Çünkü Şüf'a kahrî olan bir hakdır. Onda mal, para vermeğe ihtiyâc yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, Şüf'a zimmî için de sâbittir kavli ile, Ahmedin, zimmî için şüf'a hakkı yoktur kavlidir. Birincisi zimmiye muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şüf'anın, müsliman kaydı olmadan, hadîslerle, mutlak olarak şerîke âid olduğunun bildirilmesidir. Müsliman kaydı konursa, ekseriyet üzere vâkı' olur. İkinci kavlin vechi, zimmîye şiddetli davranmaktır. Çünkü onun Şüf'a hakkının isbâtında, kahr ve galebe cinsinden, müslimana bir hâkim olmaklığı vardır. Bilhassa, bunda müslimanın gönül rızâsı ile olmadığı zaman. Vallahü teâlâ a'lem.

KİRÂZ [MUDÂREBE] KİTABI (11)

İmamlar, Mudârebenin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Medîne halkının dilinde, mudârebeye kirâz denir. Bu da, bir kimseye ticâret için mal verip, kârın müşterek olmasıdır. İttifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, ona bir mal verip, bunu sat ve bedelini kirâz eyle dese, bu fâsid kirâz olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh kirâzdır kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bunun, insanların yaptıklarına muhâlif olmasıdır. İkinci kavlin vechi, ona bunu önce semen, sonra kirâz [ticâret] yapmak için verdiği izin, ma'nâ bakımından, ona nakid kirâz vermesi gibidir.

Biri de, imamların, fülûs, ya'nî bakır para ile kirâz olmaz kavli ile, Eşheb ve Ebû Yûsüfün, nakidin revâcında olursa, câizdir kavlidir. Birin-

(11) = Mudarebe şirketi: Şerîklerden bir kısmı sermaye vermek, bir kısmı da iş yapmak üzere kurulur. Kâr, önceden sözleşilen oranda paylaşılır. Sermâye, iş yapanda emânettir. Telef olursa ödemez. Helâk olduğunu yemin ederek söyleyince, sözü kabûl edilir. Sermâye verenler, iş yapamaz. Sermayenin altın, gümüş veya başka geçer para olması lâzımdır. Uruz verip, bunu sat, parası ile ticâret yap derse, satınca mudârebe şirketi olur.

cisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, bütün âlimlerin âmilin, kırâz malını beyyine ile almasında berâe gerekmez, ancak iâdesinde beyyine lâzımdır kavli ile, Irak ehlinin, yeminle olan sözü kabûl olunur kavlidir. Birincisi müşedded olup, kalbinde dünya sevgisi gâlib olup, yalan yere yemîn etmesi uzak ihtimâl olmıyan ve bu yolla geri almak istiyen kimselere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, dünya sevgisinden geçmiş zâhid ve emânete riâyetini müslimanların tasdîk ettiği büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, âmile bir kırâz malı verdiğinde, âmil, yani iş yapan ondan bir mal, kumaş satın alsa, sonra satana vermeden bu mal helâk olsa, mukarız üzerine birşey terettüb etmez. Mal, kumaş âmilin olur ve semenini o verir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bununla mal, sâhibine rücû eder kavlidir. Birincisi mal sâhibi için muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Her halde bu da, mal sâhibinin, malını faydayı gözetmiyen birisine vermekle ve sonunu düşünerek iş yapmamış olmakla, kusûrundan dolayıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, belli bir müddet için olan mudârebenin, bu müddetten önce feshi câiz değildir veya müddeti dolduktan sonra alış verişten memnû' olması gerekir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu câizdir. Birincisi müşedded, ikinci muhaffefdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kırâz, kâr için teşrî edilmiştir. Kârın ise, zamanı belli olmaz. Her hangi bir târih söylenemez. Belli bir zaman vermek, tasarrufda serbest hareketi giderir. İkinci kavlin vechi, mal sâhibinin, dünyalık kazancından el çekerek, dilediği zaman, kırâzdan rücû' hakkı vardır.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, âmile, ya'nî iş görene, mal sâhibinin, filâncadan başka kimseyle alış veriş etme diye şart etmesi, kırâzı, ya'nî mudârebeyi fâsid eder kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bu sahîhdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sermâye sâhibinin, bazan iş, görenden kâmil olmasıdır. İkinci kavlin vechi ise, bunun aksidir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, mukârız, diğer bir ad' ile mudârib, ya'nî iş gören, kırâzın bozulmasından sonra iş görüp, sermâyede kâr hâsıl olursa, iş görene, işinin misli ücreti verilir, kâr sermâye sâhibinin olur, zarar ise onun kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, misli kırâza iâde edilir kavlidir. Kadı Abdülvahhab da böyle dedi. Birincisi iş görene müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin (radıyallahü anhümâ), iş gören, kırâz malı ile sefer edince, nafakası bu maldan olur kavli ile, Ahmedin ve iki

kavlinin ercahında Şâfiînin, iş gören mudârebe ve kâr için sefere çıkınca, nafakası, hattâ vâsıta parasını kendinden verir kavlidir. Birincisi âmil, ya'nî iş yapana muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, bütün kâr kendine olmak ve dâmın olmamak üzere kirâz alsa câizdir kavli ile, Irâk ehlinin, bu mal, ya'nî para, üzerine borc olur kavli, ve Şâfiînin, âmile ücret-i misl verilir, kâr ise, sermâye sâhibinin olur kavlidir. Birincisi, bildirilen şarta göre muhaffef, ikincisi âmile müşeddeddir. Üçüncüsünde ise, tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, mudârib, ya'nî iş gören, sermâye sâhibinin, kendisine, peşin ve veresiye alış - veriş etmek için izin verdiğini iddia eder ve sermâye sâhibi, ben sana sadece peşin alış - veriş yapman için izin verdim derse, yeminle beraber mudârıbın sözü kabûl edilir kavli ile, Şâfiînin, yeminle beraber sermaye sâhibinin sözü esastır kavlidir. Birincisi mudârıba muhaffef, ikincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sermaye sâhibi, önce onu emîn kabûl etmiştir. Bunun için, onu iddia ettiği şeyde şimdi yalanlaması doğru ve lâyık olmaz. Ikinci kavlin vechi, sermâye sâhibi, mudârıba ihsânda, iyilikte esastır. Onun için onun eli üstte, ya'nî öncelik onun olmak gerekir. Çünkü o asıldır, mudârıb, ya'nî iş gören onun fer'idir. Vallahü a'lem.

MÜSÂKÂT KİTABI (12)

Sahâbe, Tâbiînin fukahası ve mezheb imamları, müsâkatın câiz olduğunda ittifâk ettiler. Sadece Ebû Hanîfe, onlara muhalefet edip, bâtıldır buyurdu. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu bir akiddir, sözleşmedir. Ittifâk ve rızâ gereğince akd edenlerin hepsine fâidesi vardır. Ikinci kavlin vechi, içinde garar bulunmasıdır. (13)

Biri de, Mâlikin, Ahmedin ve eski kavlinde Şâfiînin, müsâkât, hurma, üzüm, incir, ceviz ve benzeri meyvelerde câizdir kavlidir. Ebû Yûsuf, Mu-

(12) **Müsâkât:** Meyvenin bir kısmını, bakana verilmek karşılığında, ağacı veya asmayı, birinin bakımına bırakmak demektir.

Müsâkât ortaklığı: Bağda üzüm, bağçelerde meyve ve bostanlarda sebze yetiştirmek için, toprak sâhibi ile, çalışacak kimse arasında yapılan şirket olup, müzâre'a gibi olur. Çalışan hastalanırsa, şirket bozulur. Ağaç dikip yetişdirmek için şirket kurulmaz. Kurulursa, yetişen ağaçlar, toprak sâhibinin olup, çalışana ücret verir.

(13) **Garar,** sonu bilinmiyen, olacağı veya olmıyacağı bilinmiyen demektir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) garar satışını men' eyledi. Havadaki kuşu, sudaki balığı satmak böyledir.

hammed ve Şâfiînin sonraki eshâbı da böyle buyurdu kavli ile, yeni kavlinde Şâfiînin, ancak hurma ve üzümde câizdir kavli, ve Dâvudun, hurmadan başkasında câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, hurma ve üzümden başkasında müsâkatı men' etmemesidir. İkinci kavlin vechi, sadece hurma ve üzümün müsâkâtı hakkında haber vârid olması bakımından, bildirilende durmaktır. Üçüncü kavlin vechi, Hayber ehlinin müsâkâti haddinde durmaktır. Zirâ o sadece hurmada olmuştu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve yeni kavlinde Şâfiînin, **Müzâra'a** bâtıldır kavlidir. Müzâra'a, ya'nî zirâat şirketi, tohumun toprak sâhibinden (işçiliğin başkasından) olmasıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, Ebû Yûsüfün, Muhammedin ve delil bakımından Nevevînin de ihtiyâr ettiği şekilde, Şâfiînin sonraki eshâbının, müzâra'a sahîhdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müzâra'anın, satış ve kirâz kâidelerine uymamasıdır. İkinci kavlin vechi, iki kimse arasında bir işte, karşılıklı rızâ bulunması hükmüdür.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, ma'lûm ve mevcûd, fakat meyvenin salâhı, iyiliği henüz ortaya çıkmamış meyve üzerinde müsâkât câizdir. Salâhı ortaya çıktıysa, câiz olmaz kavli ile, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Sihnûnun, tafsîlatsız, mevcûd her meyvede câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin ikinci şıkkının vechi, meyvenin salâhı, düzgünlüğü ortaya çıkınca, müsâkâta ihtiyâc kalmaz. Artık o üzüm gibidir. Mukâbilinin vechi, meyvenin salâhı ortaya çıksa da, olgunlaşmak için, iyi bir bakıma muhtâcdır. Bunda abes, ya'nî lüzûmsuz sayılabilecek bir taraf yoktur.

Biri de, üç imamın, şart edilmiş kısımda ikisi ihtilâf ederse, yeminle beraber iş görenin sözüne bakılır kavli ile, Şâfiînin, ikisi de yemîn ederler ve akd, sözleşme fesh olur. Çalışan için, çalışmasına karşılık ücret-i misl verilir. Birincisinde çalışana tahfîf vardır. Ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Vallahü a'lem.

İCÂRE [KİRÂ] KİTABI

Âlimlerin hepsi, İsmâil bin Aliyyenin hilâfına, icârenin, ya'nî kirâya vermenin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İsmâil bin Aliyye ise cevâzını kabûl etmedi. İkinci kavlin vechi, bu husûsdaki delilin, kendisine ulaşmamış olmasıdır.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, icâre akdinin, sözleşmesinin birlikte iki taraftan olması lâzımdır. Sahîh akdinden sonra, birisi fesh edemez. Özür de olsa böyledir. Ancak kirâlanan şeyde bulunan, ayıb, kusur sebebiyle, akd-i lâzımın feshi gerektiği zaman, fesh edilir. Meselâ bir ev kiralasa ve onu oturulmağa elverişli olmıyacak derecede yıkık, harab bulsa, veya akidden, sözleşmeden sonra yıkılsa, yahud kiralanan köle hastalansa, yahud belli ücretle çalıştırdığı işçinin bir aybını görse, ayıb bakımından, kirâlayan, muhayyer olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Eshâbının, tarafından hâsıl olan bir özürle de, icârenin, yanî kirâya vermenin feshi câizdir. Meselâ ticâret için bir dükkân kiralasa ve malı yansa, veya çalınsa veya gasb edilse veya iflâs etse, icâreyi fesh etme hakkı vardır kavli, ve bazı âlimlerin, ciale gibi, akdi sâdece kiracı tarafından lâzımdır kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Özürle feshi bakımından ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüde ise, kirâya verenin feshi bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, diğerinin uygun bulduğu sözünde, birinin rücü'u ile hâsıl olan münâfıklık sıfatlarından kaçmaktır. Ikinci kavlin vechi, akdin lüzûmu, sonunun selâmeti şartı ile olmaktır. Üçüncü kavlin vechi ise zâhirdir.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, ma'lûm ücret ve müddet ile bir hayvan, ev veya dükkân kiralayıp, ücreti hemen vermeyi şart etmedilerse, tecili, sonradan verilmesi için bir nas yoktur, belki akidle beraber hak olur. Kiraya veren, kiraya verdiği şeyi, kirâcıya teslîm edince, bütün ücreti almak hakkına sâhib olur. Çünkü kiraya verdikten sonraki bütün menfeati ona temlîk etmiştir. Bunun için bütün ücreti vermesi lâzım olur. Zirâ kiraladığı şey kendisine teslîm edilmiştir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, ücret kısım kısım, kiraya verenin hakkı olur. Her gününün menfeâti, kazancı tamam olunca, mal sâhibi ücreti hak eder. Birincisi müşedded olup, cömerd ve kerem sâhibi olanlara mahsûsdur. İkincisinde tahfîf vardır ve bu yönden daha bahil olanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir evi, her ay belli bir şey ile kirâlarsa, ilk ayda icâre sahîh ve lâzım olup, diğer aylarda ise, ayın girmesi ile lâzım olur kavli ile, Şâfiînin, hepsi hakkında icâre bâtıl olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ücretin tafsîli ve belli müddet içinde, bir akid gibi aylara dağıtılmış olmasıdır. İkinci kavlin vechi, icâre müddetinin bilinmemiş olmasıdır. Bunun için, her ay yeni bir sözleşme yapmak gerektir. Diğer ayların ücretinin belli olması ve akdi şarttır. Bunun için, yapılmazsa bâtıl olur buyurmuştur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, belli bir müddet için bir köle veya ev kiralasa, bu köle veya evi teslîm aldıktan sonra, köle hiçbir iş

yapmadan ölse veya ev içine girip oturmadan yıkılsa ve bir müddet geçmemiş olsa, ücret vermesi gerekmez ve icâre bâtıl olur kavli ile, Ebû Sevrin, bu gibi yerlerdeki menfeatler, kirâcı tarafından ödenir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ücret, ancak, iş karşılığında vâcib olur. İkinci kavlin vechi, ölüm veya evin yıkılması, kiraya verenin elinde değildir. Kirâcı ücreti verip, tasarruf için o şeyi kabz edince, o şeyi ona temlik etmiş gibi olur. Rücû'u doğru olmaz. Bu ise büyüklere mahsûsdur. Birincisi de, dünyaya tutkun avama mahsûsdur.

Biri de, üç imamın ve ercah kavlinde Şâfiînin, kirâya verilen şeyin devamı müddetince, kirâ akdi câizdir kavli ile, diğer kavlinde Şâfiînin, bir yıldan fazlası için, diğer bir kavlinde otuz yıldan fazlası için câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kiraya verilen bu malın, zann-ı gâlibe göre, devamı esas alınmıştır. İster yüz, isterse daha çok yıl olsun. Müddetin uzun veya kısa olması önemli değildir. İkinci kavlin vechi, kiraya verilen ayn, ya'nî mal bir yıl geçince değişir. Üçüncü kavlin vechi, otuz sene, insanın hayâtında ekseriya kısa veya uzun emellerinin son bulduğu bir müddettir. Demek ki, ihtilâfda, ekseriyetle insanların hallerini gözetme esas alınmaktadır.

Biri de, Mâlikin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, sanatkâr, yapmak için, evine birşeyi götürürse, ve bu yüzden bir zarar gelirse, tazmîn eder kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin ercahında Şâfiînin, tazmîn etmez, ancak eliyle bir zararı dokunur, yahud bir kusur ederse tazmîn eder kavli, ve Ebû Yûsûf ve Muhammedin, sakınması mümkin olan şeylerde tazmîn eder, yoksa yangın ve gücü dışında bir olay ve hayvanın telef olması gibi hallerde tazmîn etmez kavli, ve Mâlikin, işçiler tazmîn etmezler, onlar kuyumcuya husûsî emânetlerdir. Kendilerine ayrı iş verilirse, onu ücretli veya ücretsiz yapsınlar, tazmîn ederler. Ancak helâkinden önce ferağına beyyine ikame eder, gösterir ve berae hasıl olursa, ödemezler kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncü ve sonrakiler mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, üç imamın, terzi ile elbise sâhibi, dikilecek şeyin kaftan [palto] veya antari olmasında ihtilâf etseler, terzinin sözüne bakılır kavli ile, Ebû Hanîfenin, elbise sâhibinin sözü esastır kavlidir. Birincisi müşteriye müşedded, terziye muhaffef, ikincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, hac, Kur'ân öğretmek, İmamlık yapmak ve ezan okumak gibi Şer'î işlerde kirâ ile adam tutmak sahîh değildir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sadece imamlıkta câizdir kavlidir. Es-

hâbı bunda ihtilâf etmiştir. Birincisi müşedded olup verâ' ve dindarlara mahsûsdur. Ikincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, namaz kılanın, içinde namaz kılmak için bir ev, oda kiralaması câizdir. Ev sâhibi, evini, belli müddetle, içinde namaz kılmağa kirâya verir, sonra kiracı mülkiyetini ona lâde ederse, ücretini verir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir, ücret vermesi gerekmez kavlidir. Ibni Hübeyre, bu Ebû Hanîfenin, güzelliğindendir. Ayıb sayılacak işlerinden, hallerinden değildir. Çünkü ona göre bu, kurbet, ibâdet, tâat cinsindendir, ücret alınmaz demiştir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir ve verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki kavlinin ezherinde Şâfiînin, kirâya verilen aynın, ya'nî bir şeyin satılması câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kirâcının rızâsı ile câiz olur. Kirâcı ise, satılıp satılmamasında muhayyerdir kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, kiraya verilmiş bir şey, ancak kiracıya satılabilir, başkasına satılamaz. Çünkü kirâcıdan başkasına satmasının hilâfına, menfe'atine ulaşmak bunda zor değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Üçüncüsünde, kiraya veren için teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yûsuf ve Muhammedin, binmek için hayvan kiralayıp, âdet olduğu gibi dövse, daman gerekmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, dövse [ve bundan ötürü hayvan telef olsa] kıymetini verir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi avama, ikincisi din ve verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Aksi de sahîhdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, sarrafların yaptığı gibi, altın ve gümüşü, süs ve zînet için kiraya vermek câizdir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama, ikincisi müşedded olup verâ' ve takvâ sâhiblerine mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, buğday ekmek için bir tarlayı kiralayan, oraya arpa ve zararı buğday zararı gibi olan her şey ekebilir kavli ile, Dâvud ve başkalarının, oraya buğdaydan başka şey ekemez kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama, ikincisi müşedded olup, verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yûsuf ve Muhammedin, Müşâ'ın, [ya'nî mikdârı belirsiz müşterek, taksîm edilmiyen şey] kiraya verilmesi câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, şerîki tarafından olmayınca müşâ' hissesini kiraya vermek câiz değildir kavlidir. Rehni ve hibesi de, ona göre câiz değildir. Birincisi muhaffef olup, muamele ettiklerine cimrice davran-

mıyan verâ' ehline mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, din kardeşlerine bahilce davranan ve kendi menfeatlerini onlarınkine tercîh eden ve hâkime mürâfaaya ihtiyac duyan avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, satışta olduğu gibi, kiraya vermede de, üç günlük muhayyerlik şartı câizdir kavli ile, Şâfiînin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, tereddüde düşen ve menfeatin çoğu diğerine olunca pişman olan avama mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, fazla menfeat din kardeşine olunca, pişmanlık duymıyan din ve verâ sâhiblerine mahsûsdur. Cünkü icâre, menfeatin satışıdır. Bunun için, iyi düşünen için, bununla a'yân arasında fark yoktur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir kimse, ev veya köle gibi bir şey kiralayıp, ondan menfeatlenmese, ücretini vermesi gerekir kavli ile, Ebû Hanîfenin, menfeatlenmediği için, ücret vermesi gerekmez kavlidir. Birincisi müşedded olup, din ve verâ' sâhiblerine, ikincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem.

İHYÂ - ÜL MEVÂT KİTABI (14)

İmamlar, islâm mevâtı da olsa, müsliman için, ölü toprağın ihyâsının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, zimminin, islâm mevâtını ihyâsı câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zimminin ihyâsı, ona bir izzet ve kıymettir, bununla aşağılanmaktan kurtulabilir. İkinci kavlin vechi, düşünülürse, islâm mevâtını ihyâ ile, umranda bir binâ yapması arasında fark yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mevâtın ihyâsının cevâzında, imamın, ya'nî islâm devleti reisinin izni şarttır kavli ile, Mâlikin, sâhibsiz, uzak ve insanların kıymet vermediği yerlerdeki mevâtın ihyâsında izne ihtiyâç yoktur, umrana, ya'nî ma'mur, bayındır yerlere ve insanların kıymet verdikleri boş, sâhibsiz topraklarda ise izne ihtiyâc vardır kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, izne mutlaka ihtiyâc yoktur kavlidir. Birincisi müşedded olup, veliyyül emre edeb ehline mahsûsdur. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Delîli: **«Ölü toprağı kim ihyâ ederse, onundur»** hadîs-i şerîfidir. Hadîsin

---

(14) = **İhyâ**, diriltmek, canlandırmak, hayatiyyet vermek demektir.

Mevât, bir müsliman veya zimmî tarafından, asla imareti cihetine gidilmemiş olan, sâhibsiz [ölü toprak] demektir.

lafzı müsliman ve zimmîyi içine almaktadır. Devlet reisinin izin verdiğini de, vermediğini de aynı şekilde içine almaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, toprak sâhibli olup, sâhibleri helâk olmuş ve aradan uzun zaman geçmişse, ihyâ için sâhiblenilebilir kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, ihyâ için mülk edilemez, sâhiblenilemez kavlidir. Birincisi muhaffef olup avama, ikincisi müşedded olup, verâ' ehline mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bir yerin ihyâsı ve sâhiblenmesi, orayı mekân tutmak ve oraya su almakla olur. Binâ husûsunda, çatısı olmasa da, duvar yapmakla olur kavli ile, Mâlikin, bir yerin ihyâsı, âdet olarak bilinen şeylerledir: Benzerlerinde olan, binâ yapmak, ağac dikmek, kuyu kazmak ve benzerleri gibi kavli, ve Şâfiînin, ekin için ise, ekin etmekle ve su çıkarmakla; oturmak içinse, evler ve üzerlerini örtmekle ayırmak gibi şeylerle olur. Birincisi muhaffefdir. Ikincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, dâimî olarak devenin suvarıldığı kuyunun harîmi, kırk zirâ', arşın, ya'nî her taraftan yirmi metre kadardır, devenin su çektiği kuyu ise altmış arşındır. Pınar, göze ise, üçyüz arşındır. Yine ondan bir rivâyette beşyüz arşındır. Bu harîm içinde, birisi kuyu kazmak isterse, men' edilir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bunun için takdîr edilmiş, belli bir ölçü yoktur, bunda örfe bakılır kavli, ve Ahmedin, mevât toprakta ise, yirmibeş arşın, ma'mur yerde ise, elli arşındır. Pınar ise, beş yüz arşındır kavlidir. Birincisi mufassaldır. Üçüncüsü de öyledir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herhalde bundaki durum, yerin sertliğine, yumuşaklığına, suya gelen yolların çokluğuna ve azlığına göre değişir. Bunun için imamların hepsinin sözleri sahîh, vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, sâhibli toprakta otlar biter, kurur ve sâhibi onlara mâlik çıkmazsa, otlar alanın olur kavli ile, Şâfiînin, toprağın mülkü ile temlîk edilir kavli, ve Mâlikin, toprak çevrili ise, sâhibi temlik eder, değilse, temlîk etmez kavlidir. Birincisi mâlike müşedded, müslimanlara muhaffef, ikincisi ise mufassaldır. Kâidelerin zâhiri, Şâfiînin sözünü kuvvetlendirmektedir. Birinci kavle, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «İnsanlar üç şeyde ortaklardır: Su, ot ve ateş» hadîsinin zâhiri şâhiddir. Çünkü bu hadîs, sâhibli ve sâhibsiz yerlerde biten otları içine almaktadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, toprak sâhibi, meyvenin hilâfına, çoğu zaman ota aldırış etmez. İkinci kavlin vechi, ihtiyâtı almaktır. Zirâ toprak sahibinin rızâsı olmadan, mülkündeki otları almak, kimseye uygun olmaz. Bu da verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Mâlikin kavlinin vechi, etrafının çevrili

olması, ota önem verdiğini gösterir. O zaman toprağın sâhibinden izinsiz, o otları kimse alamaz. Ama etrafı çevrili olmıyan, muhafaza altına alınmıyan yer böyle değildir. Çünkü bunda insanlara müsamahaya delâlet, işâret vardır.

Biri de, Mâlikin, nehrinde veya kuyusunda, insanın kendisinin, hayvanlarının ve tarlasının ihtiyâcından çok su bulunursa, bu su ve kuyu, sahrada ise, mâliki diğerlerinden önce hak sâhibi olur ve fazla olan suyu dağıtması vâcib olur. Duvarında ise, fazlasını komşusuna verir ve onunla kendi kuyu veya pınarını ıslah eder, düzeltir. Islâhında tenbellik ederse, bir şey hak etmez. Bu suya karşılık bir şey verilmesinde iki rivâyet vardır kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin eshâbının, karşılıksız olarak insanların ve hayvanların içmesi için vermesi lâzımdır. Tarım için vermesi lâzım olmaz, verirse, karşılık alabilir. Ama almaması müstehabdır kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, insan ve hayvanlara karşılıksız vermesi lâzım olur, satması halâl olmaz kavlidir. Birincisi mâlike muhaffef, ikincisi ise, yine ona, insan ve hayvanlara merhameten müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem.

VAKF KİTABI

İmamlar, vakfın kurbet ve câiz olduğunda, intifâının sahîh olmadığında, yiyecek vakfının sahîh olmadığında, müşâ'ın, hibe ve icâresinin câiz olduğu gibi, vakfının da câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Sâdece Muhammed bin Hasan câiz değildir dedi. Çünkü o, müşâ'ın icâresi ve vakfı olmaz buyurdu. Aynı şekilde, vakf malı harab olunca, vakfedenin mülküne dönmediğinde ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik ve Şâfiînin, vakfettiğini söyleyince, vakf lâzım olur, hâkim onunla hükmetmemiş olsa da. Elinden çıkmamış ise de vakf edenin mülkü olmaktan çıkar kavli ile, Muhammed bin Hasanın, sahîh olmaz, ancak vakf için velî yapıp, ona teslîm etmekle elinden çıkarırsa, olur. Bu Mâlikden bildirilen iki rivâyetin biridir kavli, ve Ebû Hanîfenin, vakf, sahîh bir bağıştır, fakat gayr-i lâzımdır. Hâkim hükmettikten veya ölümüne bağlı kıldıktan sonra mülkünden çıkar. Meselâ, ben ölünce, evimi filâncaya vakf ettim der, kavlidir. Birincisi, vakf edene müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü vakf edene muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de tevcîhi zâhirdir.

Birî de, Şâfiînin, Ahmedin ve iki rivâyetinden birinde Mâlikin, hayvanın vakf edilmesi sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve diğer rivâyetinde Mâlikin, sahîh değildir. Çünkü iki imama göre, taşınabilen şeyin vakfı sahîh değildir, kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın

iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir müddet sonra telef olsa da, hayırlı bir iştir. İkinci kavlin vechi, vakf, devamlılık ve devamlı fâidelenmek ister; hayvan ise her zaman helâk olabilir. Bunun için vakfı sahîh olmaz.

Biri de, Şâfiînin Eshâbının, vakf edilmiş kölede mülkiyet, vakf edilene, intikâl eder kavli ile, Ebû Hanîfe ve Eshâbından bir cemâ'atin ve Şâfiînin iki kavlinin râcih olanında, vakf sahîh olunca, vakf edenin mülkü olmaktan çıkar ve vakf edilenin mülküne dâhil olmaz kavlidir. Birincisi vakf edene müşeddeddir. İkincisinde, vakf edilene teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, insanın kendi üzerine vakfı sahîhdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi vakf edene muhaffef olup, nefislerini dünyâ sevgisi belâsından kurtaramamış cimri ve bahillere mahsûsdur. Bu sanki ölüm zamanında vasıyyet etmek gibidir. Hadîs-i şerîfde: «**En kıymetli sadaka, sağlam, istekli olduğun, devamlılık istediğin, fakirlikten korktuğun zamanki sadakandır. Vefâtın yaklaştığı zaman, falâna şu kadar, filâna bu kadar veriniz demen değildir**» buyuruldu. İkincisi vakf edene müşedded olup, vechi, şer'î kurbet, hayırlı işlerin kâidesi, arzûlar kesilmeden önce, onlara başlanmış olmaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, vakf için masraf yeri tayin edilmezse, vakf sahîh olur. Bu evimi vakf ettim demek gibi. Aynı şekilde, ona ve Şâfiîye göre, sonu kesik bir ifâde kullansa, meselâ bunu çocuklarıma ve onların çocuklarına vakf ettim dese ve onlardan sonra «**fakîrleri**» sözünü zikretmese, bu vakfı, ismini söylediklerinin inkırazından sonra asabesinin fakîrlerine rücû' eder. Onlar da yoksa, müsliman fakîrlere rücû' eder. Ebû Yûsûf ve Muhammed de böyle buyurdu kavli, ve Şâfiînin, sarf edilecek yer belirtilmeyince vakf bâtıl olur kavlidir. Birincisinde vakf edene tahfîf vardır. İkincisi sarf edilecek yer belli olmamakla bâtıl olması bakımından müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Yûsufun vakf harab olunca, satışı ve bedelinin misline, benzerine harcanması câiz değildir kavli ile, Muhammedin, evvelki mâlikine avdet eder kavlidir. Bu mes'elede Ebû Hanîfenin bir nassı yoktur. Birincisi müşedded, ikincisi sâbit olduktan sonra vakfın bâtıl olması bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

HİBE KİTABI

İmamlar, hibenin, icâb, kabûl ve kabz ile sahîh olduğunda ittifak; iyi işlerde verdiği sözü tutmanın matlûb, hibede bazı çocuklarını tahsîs etmenin, aynı şekilde birini diğerinden üstün tutmanın mekrûh olduğunda

İcmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, hibenin sahîh olması kabza muhtacdır kavli ile, Mâlikin, sıhhat ve lüzûmu kabza muhtâc değildir, belki îcâb ve kabûlle sahîh ve lâzım olur. Lâkin geçerliliği ve mükemmelliği için kabz şarttır kavlidir. Mâlik bununla, hîbe eden, kabzı sonraya bırakınca, hibe edilenin, istemesi devam ettiği halde, ölünciye kadar isteyip almasından ihtirâz eyledi. Çünkü hibe bozulmaz, bâtıl olmaz, veresesi istiyebilir. Ama hiç istemez veya hibeyi kabzı mümkin iken kabz etmez, almaz ve bu hal, hibe edenin ölümüne veya hastalanmasına kadar devam ederse, hibe bâtıl olur. İbni Ebî Zeyd-i Kayravânînin, risâlesindeki ibâre şudur: «Hibe, sadaka, habs [tutmak], ancak, almakla tamam olur. Almadan evvel ölürse, mîrâs olur.» İmam Ahmed ise, iki rivâyetinin birinde, hibe, kabz edilmeden mülk olur buyurdu. Birincisi müşedded olup, satış ve diğer temlikât gibi şerîat kâideleri üzere câridir. İkincisi hibe olunana muhaffef, hibe edene müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kabzın sahîh olması için, hibe edenin izni ile olmak şarttır kavli ile. Ebû Hanîfenin, ondan izinsiz de kabz sahîh olur kavlidir. Birincisi hibe edene muhaffef, ikincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, müşâ'ın hibesi, satış gibi câizdir. Kabzının şekli ise, hibe edenin, hîbe edilene hepsini teslim etmesi ve ondan hakkını ifâ etmesidir. Ortağının hissesi, elinde vedî'a gibi olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, köle, mücevher gibi taksîm edilmiyen şeylerden ise, hibesi câizdir, taksîm edilenlerden ise, müşâ' olarak ondan bir şey hibe etmek câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, üç imamın, babanın, ve yukarısının, hibede, çocuklarına eşit davranması müstehabdır kavli ile, Ahmed ve Muhammedin, verâsetin taksîminde olduğu gibi, erkeklere kızlardan çok vermesi gerekir kavlidir. Birincisinde, babaya teşdîd vardır, İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Bir de, baba çocukları arasında hibede üstünlük gösterirse, bu tercîhden dönmesi lâzım gelir mi? Üç imam, lâzım gelmez dediler. İmam Ahmed, rücû' etmesi gerekir buyurdu. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, babanın çocuğuna hibesinden, herhangi bir şekilde dönmesi olmaz kavli ile, Şâfiînin, her hâlü kârda rücû' edebilir kavli, ve Mâlikin, kabzdan sonra da olsa, akrabalık ve sevgi yönünden, çocuğuna hibe ettiği her şeyden rücû' edebilir; sadaka olarak ona ettiği hibeden dönemez. Hibe çocuğun elinde değişmemişse, yahud hibeden sonra borcu ortaya çıkmışsa, kız evlenirse, veya hîbe edilen şey, ayrılmıyacak şekilde cinsi ile karışırsa, rücû' edebilir. Değilse edemez kavli ile,

Ahmedin bir rivâyetinde ve ezharında, her halde rücû' edebilir kavlidir. Birincisi, müşedded olup, dinde büyük olanlara mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) bir çocuğa: «**Sen ve malın, babanınsınız**» hadîsidir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfii, Ahmed ve âlimlerin çoğunun, hayırlı sözünü yerine getirmek müstehabdır, vâcib değildir; yapmazsa, fazîleti bırakmış olup, şiddetli kerahat işlemiş olur, lâkin günâhkâr olmaz kavli ile, içinde Omer bin Abdülazîzin de bulunduğu bir cemâ'atin, sözünde durmak vâcibdir kavli, ve Mâlikin bazı eshâbının, evlen, sana şunu vereceğim gibi bir sebeble şart edilen va'd, ya'nî sözü yerine getirmek vâcibdir, ama mutlak va'd olursa, vâcib olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsü ise mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi: «**Kim hayırdan bir iyilik işlerse, sevâbı onadır**» kısmından olup, insanlardan, kendinde hâlâ bahillik, cimrilikten birşeyler kalmış olanlara mahsûsdur. İkinci kavlin vechi, münâfık sıfatlarından uzaklaşmadır. Çünkü va'dinde durmayan, hâlis münâfıktır, namaz kılsa da, oruc tutsa da, müslimanım dese de! Nitekim **Sahîhde** böyle bildirilmektedir. Üçüncü kavlin vechi ise zâhirdir.

LUKATA KİTÂBI [YİTİRİLMİŞ MAL]

İmamlar, lukatanın basit, tâfîh (15) bir şey, veya dayanıksız bir şey olmayınca, ilân müddetinin tam bir yıl olduğunda; sâhibi gelince, ona, mültakıtinden, ya'nî kaldırıp saklayanından müstahık olduğunda; bir sene sonra lukata malı yerse, sâhibinin, tazmîn ile bedeline râzı olmak arasında muhayyer olduğunda ve iltikatın, ya'nî yerde bulunan yitik malı kaldırmanın genel olarak câiz olduğunda icmâ' etmişlerdir. Kaldırmanın veya o halde bırakmanın mı efdal olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bu husûsda icmâ' mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, lukatayı, ya'nî yitik malı alıp kaldırmak, yerinde bırakmaktan evlâdır kavli ile, Ahmedin, almamak almaktan efdaldir kavli, ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, almak vâcibdir kavli, ve Eshâbına göre esah olan, alıp kaldırmak müstehabdır, ama kendinin emin olduğuna güveni varsa kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Dördüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bunda din kardeşinin malını

(15) **Tâfîh** = Bazı kırlarda, tarlalarda, bahçelerde müteferrik sûrette bırakılmış, sâhibleri tarafından aranılması âdetten olmıyan, başaklar, meyveler, kabuklar, çekirdekler, ehemmiyetsiz olan lukatalardandır, ki bunlara **Tâfîh** denir.

koruma vardır. İkinci kavlin vechi, bunda insanların peşinde gezmekten kurtulmak vardır. Üçüncü kavlin vechi, birinci kavlin vechidir. Lâkin bu vâcib, birincisi efdal olmaklıkladır. Dördüncüsünün vechi ise, zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yitik malı alır, sonra yerine koyarsa, sâhibine vermek için almışsa dâmın olmaz, ödemez, yoksa dâmın olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, her hâlükârda dâmın olur kavli, ve Mâlikin, muhafaza etmek niyyeti ile almış, sonra yerine koymuşsa, dâmın olur, alıp almamak arasında müteredddid olup, sonra yerine bırakırsa tazmîn etmez kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi müşedded, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç kavlin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Mâlikin, sahrâda bir koyun bulsa ve helâkinden korksa, onu almamakla, alıp yemek arasında serbesttir. Tazmîni gerekmez. Yırtıcı hayvanların yemesinden korktuğu inek de böyledir kavli ile, üç imamın, yerse ve sonra sâhibi gelirse, tazmîn eder kavlidir. Birincisi yediği zaman, tazmîn etmemesi bakımından mültakıt'e ya'nî bulana muhaffefdir. İkincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Harem-i şerîfde, ve diğer yerlerdeki lukata aynıdır. Mültakıt onu lukata hükmüne uygun olarak alır ve sonra mülk edinirse, sadece muhafaza etmek için almış olur. Ebû Hanîfe de böyle buyurdu kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, onu sâhibine muhafaza için alabilir. Haremde kaldığı müddetce, ilân eder. Haremden çıkacağı zaman, hâkime teslîm eder, temlik, ya'nî kendine mülk edinmek için alamaz kavlidir. Birincisi mültakıt'e muhaffefdir. İkincisinde ise, yine ona teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, mültakıt bir sene ilân edince, onu ebedi olarak saklayabilir. Onu tasadduk da edebilir. İster zengin, ister fakîr olsun, onu yiyebilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, mültakıt, ya'nî bulup saklayan, fakir ise, onu mülk edinebilir, zenginse edinemez. Ebû Hanîfe ve Mâlike göre, temellükten önce onu tasadduk edebilir. Bunun da bir şartı vardır. Sâhibi geldiği zaman, hayrına bunu geçerli kılarsa kılar, yoksa mültakıt tazmîn eder kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, böyle yapması câiz değildir; çünkü o mevkuf sadakadır kavlidir. Birincisi mültakıte muhaffef, ikincisi mufassaldır. İkinci mes'elenin birinci kavli mufassal, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, sahrada yalnız bir deve bulsa, alması câiz olmaz. Alırsa ve sonra salıverirse, Ebû Hanîfe ve Mâlike göre, bir şey lâzım gelmez; Şâfiî ve Ahmed, tazmîn eder dediler. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir ve din ve ihtiyât sâhiblerine mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, lukata üzerinden bir yıl geçip, mültakıt, nafaka, satış veya sadaka olarak onu kullanmış ve daha sonra sâhibi çıkmış ise,

temellük günündeki kıymetini alır kavli ile, Dâvudun, hiç birini yapamaz kavlidir. Birincisi muhaffef olup, insanların çoğuna mahsûsdur. İkincisinde teşdîd vardır ve vera' ve havf [Allah korkusu çok] olanlara mahsusdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, lukata sâhibi gelip, malının sıfatlarını söylediği zaman, mültakıtın ona vermesi ve beyyine ile ona zorluk çıkarmaması lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, beyyinesiz vermesi lâzım olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef olup, sâhibi davasında töhmet altında olmadığı zamandır. İkincisinde teşdîd vardır ve dinde hafîfliği bakımından töhmet sâhibi olana mahsusdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

LAKÎT KİTABI (16)

Imamlar, Ebû Hanîfeden bir rivâyet hâric, küçük çocuğun, baba veya anasından biri müsliman ise, islâmına hükm olunduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifak mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, lakît dâr-i islâmda bulunursa, müslimandır kavli ile, Ebû Hanîfenin, kilisede havrada ve zimmî köylerinin birinde bulunursa, zimmîdir kavlidir. Birincisi bulunduğu memleket bakımından islâmına hükmetmekle müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin de vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe, Ahmed ve Mâlikin Eshâbının, âkıl ve bâliğ olmıyan çocuğun islâmı sahîhdir kavli ile kavillerinin ercahında Şâfiînin ve Eshâbının, mümeyyiz çocuğun islâmı müstakil olarak sahîh değildir kavli, ve Şâfiînin, islâm bülûğa mevkufdur kavlidir. Birincisi, çocuğun islâmının husûlünde ve hâkimin islâmına hükmetmesinde ihtiyât bakımından müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, dâr-i islâmda, ya'nî islâm memleketindeki lakît, ya'nî terk edilmiş halde bulunan çocuk, bülûğa erdikten sonra, müsliman olmaktan imtinâ ederse, katl olunur kavli ile, Ebû Hanîfenin, had vurulur, öldürülmez kavli, ve Şâfiînin, küfrden zecr edilir. Aleyhine beyyine ikame edilirse, ikrâr ve isbat ettirilir kavlidir. Birincisi islâmın tahsîlinde müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

---

(16) Lakît, sâhibi tarafından bir yere atılmış diri veya ölü çocuk demektir.

Cİ'ÂLE KİTABI (17)

İmamlar, efendisinden kaçan köleyi, tutup ona iâde edenin, şart edilmiş ise, ci'âleye hak kazandığında ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Mâlikin, köleyi iâde eden, bununla ma'rûf ise, şart edilmemiş olsa da, cü'ulü hak eder. Bu da, yerin, uzaklığına, yakınlığına göre değişir. Ma'ruf, ya'nî bu işle tanınmış birisi değilse, ona cü'ul verilmez, ona harcadığı kendisine verilir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, şartın bulunup bulunmaması mu'teber olmadığı gibi, iâde edenin ma'rûf olup olmamasına da bakılmaksızın, mutlak olarak cü'ulü hak etmiş olur kavli, ve Şâfiînin, şart olmayınca cü'ule müstahık olmaz kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi köle sâhibine müşedded, üçüncüsü de, birincisi gibi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ya'nî Imam Mâlikin tafsîli, karîne ile ameldir. Bu ise delillerden biridir. Bunda, kaçan kölenin sâhibinin zimmetten kurtulması ve din kardeşlerinin kaçan kölelerini iâde etmeğe teşvîk ve üzüntülerini gidermek vardır; bilhassa gücü olmıyan ve kendine hizmet için bir köle veya bir binek hayvanı satın alamıyan, çalışıp kazanamıyan için. İkinci kavlin tevcihi, birinci kavlin tevcihi gibi olup, dediğimiz gibi zimmetten kurtulması ve kaçan köleleri iâdeye devam etmesi için, ciâlesini vermede daha çok gayrete gelmek vardır. Zirâ çektiği sıkıntıdan sonra, kendisine ciâlesi verilmezse, kalbi kırılır ve bundan sonra kaçan bir başka köle için zahmete girmekte gevşek davranır. Bilhassa bundan başka, kendisi ve çoluk çocuğunu beslemek için, bir başka san'atı, işi yok ise. Üçüncü kavlin vechi, cü'ulde vâcib olan, yapılagelen üzere şart ve taleb ile olmaktır. Şart olmazsa, cu'ulü vermesi, iyilik ve ihsân kısmından olur. Bu ise, ma'rûfdur, vâcib değildir.

Biri de, Ebû Hanifenin, kaçan köleyi üç günlük uzaklıktan getirip iâde eden, kırk dirhemi [gümüş] hak eder, bundan az mesâfeden getirip verirse, hâkim ona az bir şey tayin eder kavli ile, Mâlikin, ücret-i misl verilir kavli, ve Ahmedin, ona bir dinâr [altın] veya oniki dirhem [gümüş] verir. Mesâfenin kısa veya uzun, yerin şehir veya şehir dışı olmasında fark yoktur. Ahmedin bir başka rivâyetinde, onu şehirden getirdiyse, on dirhem, şehrin dışından getirdiyse kırk dirhem verilir kavli ile, Şâfiînin, şart ve takdîr olmazsa, bir şeyi hak etmez kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisinde ücret-i misl ile tahfîf vardır. Üçüncüsünde, kaçan kölenin sâhibine, ic-

(17) **Ci'âle, ceile ve cü'ul**, hizmet mukabilinde verilen ücrettir. Âbıkı, ya'nî efendisinden kaçmış olan köleyi, mâlikine iâde üzere, şahidleri olduğu halde tutan kimsenin bu hizmeti mukabilinde müstahık olduğu ücrete de cü'ul derler.

tihadla, teşdîd vardır. Dördüncüsünde, kaçan köleyi getirene teşdîd vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, kaçan köleye, efendisinin izni olmadan nafaka verir, harcama yaparsa, efendisi üzerine bir borc terettüb etmez. Çünkü ona, teberru, bağış olarak nafaka vermiştir. Bu, hâkimin izni olmadan nafaka verene benzer. Onun izni ile verirse, efendisi üzerine borc olur ve o zaman, köleyi getiren, yolda ona yaptığı masrafı alıncıya kadar, efendisine vermeyip tutar kavli ile, Ahmedin, yaptığı masraf, her hâlükârda efendisi üzerinedir kavli, ve Mâlikin, ücret-i misil verir kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisi efendiye müşedded, üçüncüsü yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin tevcîhi de zâhirdir. Vallahü a'lem!

FERAİZ KITABI

Müslimanlar, vâris olabilme sebeblerinin, rahm [kandan akraba], nikâh ve velâ olduğunda ve mirâsdan men' olma sebeblerinin de, köle, katl ve ayrı dinden olmak olduğunda, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) vârisleri olmadığında, bütün bıraktıklarının sadaka olup, müslimanların mesâlihinde, hayırlı işlerinde harcandığında icmâ' etmişlerdir. Bunda sadece şiîler ihtilâf etmişler ve Ebûbekire (radıyallahü anh), hazreti Fâtımaya, Peygamberlerin vârisi olmaz, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) sana birşey bırakmamıştır buyurduğu için, dil uzatmışlardır. Aynı şekilde, erkek vârislerin on olduğunda, bunların, oğul, oğlun oğlu ve aşağısı, baba, babanın babası ve yukarısı, erkek kardeş, erkek kardeş oğlu - anadan hâric -, amca, amca oğlu - yalnız ana bir olan hâric -, zevc, âzâd edilmiş köle olduğunda, kadınlardan vâris olanların yedi, bunların, kız, oğlun kızı ve aşağısı, ana, cedde, kızkardeş, zevce ve âzâdlı câriye olduğunda; Allahü teâlânın kitabında takdîr olunan farzların altı ve bunların, yarım, dörtte bir, sekizde bir, üçte bir, üçte iki ve altıda bir olduğunda ve benzeri ferâiz mes'elelerinde icmâ' etmişlerdir.

İmamlar, müslimanın kâfire, kâfirin müslimana vâris olmıyacağında ittifâk etmişlerdir. Muâz, İbni Müseyyib ve Neha'îden (radıyallahü anhüm) bildirilir: «Müsliman kâfire vâris olur, aksi olmaz. Nitekim müsliman erkek, kâfir kadınla evlenir, kâfir ise, müsliman kadınla evlenemez.» Yine, amden ve zulmen öldüren kâtil, maktülün hiç bir şeyde vârisi olmadığında; avlin, ancak üçün, altının, onikinin, dördün ve yirminin asıllarında olduğunda ve avlin sahîh ve bütün âlimlere göre yapılageldiğinde ve Omer bin Hattâbın hilâfetinde İbni Abbâsın ve Alînin (radıyallahü anhüm) hilâfına, Eshâbın bunda icma'ının hâsıl olduğunda, biri anadan erkek kardeş olan iki amca oğlu birlikte bulunursa, her bir kardeş için altıda bir, kalanı ise aralarında

asabedeki durumlarına göre taksim edilir sözünde, İbni Mes'ud ve Hasanın hilâfına ittifâk etmişlerdir. İcma' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik ve Şâfiînin, zevil - erhâm vâris olmaz, Eshâb-ı ferâiz ve Asâbeden sonra artan mal, beyt-ül malın olur. Bu Ebûbekrin, Omerin, Osmanın, Zeydin, Zührînin, Evza'înin ve Dâvudun da kavlidir, kavlî ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, vâris olurlar kavlidir. Alîden, İbni Mes'ûddan ve İbni Abbâsdan (radıyallahü anhüm) da böyle bildirilir. Lâkin Eshâb-ı ferâiz ve Asabeler olmadığı zaman, vâris olduklarında icmâ' vardır. Saîd bin Müseyyib, kızla beraber dayı da vâris olur buyurdu. Mâlik ve Şâfiînin kavline göre, anadan olan ölürse, üçde biri onun olur, diğeri beyt-ül malın olur. Kızından olan ölürse, yarısını alır, kalan beyt-ül malın olur. Ebû Hanîfe ve Ahmedin kavline göre, malın hepsi ananın olur. Üçde biri farzdan, diğeri redden. Kız için de böyledir. Yarısı farzla, diğeri red iledir. Kadî Abdülvehhâb Mâlikî, Şeyh ebû Hasandan nakleder: Hazreti Osman, Alî, İbni Abbâs, İbni Mes'ûddan sahîh olarak bildirilmiştir ki, zevil - erham vâris olmaz ve bir kimseye red olunmazlar. Ayrıca zevil - erhamın reddi ve tevrîsi hakkında onlardan bildirilenler, fî'lî hikâyeler olup, kavlî değillerdir. İbni Hüzeyme ve diğer hadîs âlimleri, bunun üzerinde icmâ' olduğunu iddia ederler. Birincisi zevil - erhama müşedded, ikincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zevil - erhamın, eshâb-ı ferâiz ve asabelerde olan muhabbet ve asabiyyetten uzak olmasıdır. İkinci kavlin vechi, muhabbet ve asabiyyetten hâlî değillerdir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, mürted öldürülünce yahud riddet üzere ölürse, malı, beytül mal için fey' olur, hattâ müslimanken kazandığı mal bile, kavli ile, Ebû Hanifenin, mürtedin malı, ister mürtedken, ister müslimanken kazansın, müsliman veresesinin olur kavlidir. Birincisi, mürtedin veresesine müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, riddet zamanında müvâlât ve muhabbetin, mürtedle veresesi arasında kesilmesi veya zaîflemesidir. Bunun için, malının beytül mala kalması ve bütün müslimanların işlerine harcanması vera'a uygundur. İkinci kavlin vechi, beytülmalda hakkı bulunan din kardeşlerimize ihtiyattır. Biz onlara içinde şübhe bulunan malı yedirmeyiz. Bunun için, bu mala, veresesi daha lâyık olur. Maktûlün mirâsında vâris olmaları gibidir. Kazancı haram olsa da erbabına reddi mümkin değildir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, hatâen öldüren vâris olmaz kavli ile, Mâlikin, diyetten ayrı olarak, maktûlün mülkü olan malda vâris olur kavlidir. Birincisi kâtile müşeddeddir. İkincisinde, tafsîli bakımından, yine ona tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kâtilin, maktûlün bir şeyinde vârisi olmıyacağına dâir

hadîs-i şerîfdir. İkinci kavlin vechi, sadece kâtilin, katlden hâsıl olacak diyet malından mahrumluğu sebebiyle, katlden kaçınmasıdır. Böylece vârisi olduğu kimseyi katletmeğe cesâretten men edilmiş olur. Katl bakımından hâsıl olmıyan mal ise, terikelerde, aslı üzere kalır. Hâkim ondan vârisine verebilir.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin yahûdi ve hıristiyanlar gibi kitab ehli, birbirlerine vâris olmazlar kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, onların hepsi bir millettir ve hepsi kafirdir, birbirlerine vâris olurlar kavlidir. Birincisi müşeddeddir ve delîli: **«İki ayrı milletten olan birbirine vâris olmaz»** hadîsidir. İkincisi muhaffefdir ve delîli, **İslâmdan maadası hepsi bir millettir.** Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiînin, bazısı hür, bazısı köle olan vâris olmaz, vâris de olunmaz kavli ile, Ahmed, Ebû Yûsûf ve Muhammedin, hür olduğu kısmı kadar, vâris olur ve olunur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Vechi, mülkünün zaifliğidir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, kâfir, mürted, amden kâtil, köle ve mevti hafi olan, vâris olmadıkları gibi mahcûb da olmazlar kavli ile, yalnız İbni Mes'ûdun, kâfir, köle ve amden kâtil, mahcûb olurlar, vâris olmazlar kavlidir. Birincisi adı geçenlere müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, dört imamın, erkek kardeşler anayı üçde birden altıda bire mahcûb edince, onu alamazlar kavli ile, İbni Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) bildirilen, erkek kardeşler, anayı mahcûb ettiklerinde oğulla beraber vâris olurlar ve ondan mahcûb ettiklerini alırlar. İbni Abbasdan meşhûr olan umûma muvâfık olmasıdır. Birincisi ve İbni Abbâsın ona uygun olanı, erkek kardeşlere müşedded, ikincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın ittifakla olan, boğularak, katledilerek, yıkıntı altında kalarak, yanarak veya ta'undan ölenlerden, hangisinin diğerinden önce öldüğü bilinmezse, birbirlerine vâris olamazlar. Her birinin terikesi, diğer, ya'nî kalan vârisleri içindir kavli ile, bir rivâyette Ahmedin, bunlardan her biri, yeni değil, eskiden olan malında vâris olur kavlidir. Bu kavilde öncüleri, hazreti Alî, Şüreyh, Neha'î ve Şa'bîdir. Birincisi, birbirlerine vâris olmama bakımından adı geçenler için müşeddeddir. İkincisinde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, babanın annesi, oğlu varken, ya'nî baba varken vâris olamaz kavli ile, Ahmedin, tek ise onunla beraber altıda bir alır, yahud eğer mevcûd ise, ana onda ortak olur kavlidir. Birincisi mezkûr ceddeye müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, icmâ'-i ümmettir ki, iki erkek kardeş, anayı, üçde birden altıda bire mahcûb ederler. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), ona, ikisi ile beraber üçde bir verilir buyurdu. Uç olurlarsa, altıda bir alır. Birincisi, anaya müşeddeddir. İkincisinde ise tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, bütün fukahanın, kızkardeşler, kızlarla beraber asabedirler kavli ile, İbni Abbâsın, onlar asabe değillerdir ve kızlar varken bir şeye vâris olamazlar kavlidir. Birincisi kızkardeşlere muhaffef, ikincisi yine onlara müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, bütün âlimlerin, verâset, muvâlatla sâbit olmaz kavli ile, Neha'inin, onunla sâbit olur kavli, ve Ebû Hanîfenin, onunla müvâlat ve muâhade ederse, nakzı, bozulması ona âid olur, onun namına bozulmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, düşük, ses çıkarırsa, vâris olmaz ve olunmaz, hareket ederse, nefes alırsa da böyledir. Ancak süt emerse hâric. Aksırırsa Mâlikten iki rivâyet vardır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, hareket eder, nefes alır veya aksırırsa, vâris olur ve olunur kavlidir. Birincisi verâsette ihtiyât hususunda müşeddeddir. İkincisi yine onda muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

VESÂYA [VASİYYETLER] KİTABI

Vasıyyetin vâcib değil müstehab olduğunda, ölümden sonrasına âid temlîk olduğunda; bir kimsenin yanında başkasının malı emânet varsa, vasıyyetinin vâcib olduğunda; yanında kimin olduğu bilinmiyen deyn, yahud şâhidsiz vedî'a bulunduğu zaman da böyle olduğunda; aynı şekilde Zühri ve Zâhir ehlinin vâcib demelerinin hilâfına, vârise, vâris olmıyacak akrabaya vasıyyetin, kendilerinden başka vâris bulununca asabe ve zîrahm olmalarının aynı olduğunda; vârisden başkasına üçdebirle vasıyyetin câiz olup, veresesinin iznine ihtiyac olmadığında, vârise vâsıyyetin câiz olup, diğer veresenin iznine bağlı olduğunda icmâ' etmişlerdir. Filâncanın oğlu diye vasıyyet ederse, sadece erkek çocukları girer ve aralarında eşitlik olur, filâncanın çocuğu diye vasıyyet ederse, erkek ve kızlar dâhil olup, aralarında eşit paylaşma olduğunda; ölüm hastalığında yapılan âzâd, hibe, vakf ve diğer yerine getirilmesi gereken bağışların, üçte birden mu'teber olduğunda ittifâk etmişlerdir. Mücâhid ve Dâvud buna muhalefet edip, re's-i maldan, yerine getirilir dediler. İcmâ' ve ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlikin, malının üçde birinden fazlasını vasıyyet etmiş ve veresesi buna izin vermiş ise, bakılır: Hastalığında izin vermiş-

lerse, ölümünden sonra dönemezler; sıhhatinde izin vermişlerse, ölümünden sonra dönebilirler kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, sıhhatinde veya hastalığında olsun, onlar için rücû' vardır kavlidir. Birincisi husûsî olup, ikincisi vereseye muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, erkek deve, veya sadece deve diye vasıyyet etse dişisini vermek câiz olur; aynı şekilde sığırdan erkeğini vermek câizdir. Çünkü, onlara göre erkeği dişisi birdir kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin, devede erkek, sığırda dişi vermek lâzım olur kavlidir. Birincisi munaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Lâkin birincisi avama, ikincisi verâ' sâhiblerine haml olunabilir. Zirâ onlar, ihtiyâten efdal, üstün olanı verirler.

Biri de, dört imamın, bir kimseye bir şey vasıyyet etse, sonra onu bir başka kimseye de vasıyyet etse, birinciden rücû'u tasrîh edilmemiş olsa, ikisi arasında yarı yarıya olur ittifâkı ile, Hasan, Atâ ve Tâvusun, bu rücû' demektir, bunun için ikincisinin olur kavli, ve Dâvudun, birincisinin olur kavlidir. Birincisi, aralarında adâlet, eşitlik olmakla tahfîfdir. İkincisinde, birinci şahıs için teşdîd, üçüncüsünde, ikinci şahıs için teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üçüncü kavlin vechi, birinci şahsa vasıyyet edince, bununla mülkünden çıkmış, bir başkasına verme hakkı kalmamıştır. Bu verâ' ehline mahsûsdur. Nitekim ikincisi de verâ' ehline haml olunur. Zirâ ona vasıyyet etmesi, birinci hükmü nesh etmiş, değiştirmiş olur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, kısas edilmek için getirilen, düşman karşısındaki safda savaşan, doğum sancısı çeken hâmile, denizde fırtınaya tutulmuş kimsenin vasıyyetleri üçde birden yerine getirilir kavli ile, diğer kavlinde Şâfiînin, bütün malından verilir kavli, ve Mâlikin, hamileliği altı aya varmışsa, malının üçde birinden fazlasında tasarrufda bulunamaz kavlidir. Birincisi vasıyyet eden üzerine müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, kendinin veya başkasının kölesine vasıyyet etmek mutlak olarak sahîhdir kavli ile, Şâfiînin, mutlaka sahîh değildir kavli, ve Ebû Hanîfenin, kendi kölesi için, veresede büyük olmak şartıyla, sahîh olup, başkasının kölesi için sahîh olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef olup, vechi, vasıyyetin, vâcib üzerine zâid ihsân oluşudur. Şerîat ise bunu mubah kılmıştır. İkincisi müşeddeddir. Vechi, bu vasıyyet için, kendisinin mülkü olmamaktır. Herkes bilir ki, vasıyyet, temlîktir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, babası ve ceddi, ya'nî dedesi bulunan kimse bunlar adâlet ehli iken, bir yabancıya çocuklarının işine bakarak va-

sıyyet edemez kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, babası ve ceddi varken, yabancıya çocuklarının işinde ve borclarının edâsında vasıyyeti sahîh olup, üçde birden geçerlidir kavlidir. Birincisi müşedded olup, vasıyyet edenin, baba ve ceddin evlâdına, yabancıdan daha şefkatli olduğunu bilene, ikincisi muhaffef olup, bunun aksine haml edilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, adâlet sâhibine vasıyyet etse ve sonra o fâsık olsa, vasıyyet ondan kalkar. Nitekim baştan ona vasıyyet etseydi, sahîh olmazdı, çünki ona güvenilmez, kavli ile, Ebû Hanîfenin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, fısk işleyince, ona bir başka adl ilâve edilir. Fâsıka vasıyyet ederse, kadıya vâcib olan, onu vasıyyetten çıkarmaktır. Kadı onu çıkarmaz ve tasarruf ederse, tasarrufu geçerli olur ve vasıyyeti sahîh olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, harbî veya zimmî olsun, kâfire vasıyyet sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, harbiye değil, sadece zimmîye sahîhdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Eshâbının ve Mâlikin, başkasının kendisine vasıyyet ettiğini, vasıyyet eden kendine ayırmamış, vermemiş olsa da, vasıyyet edebilir kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, edemez kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, vasî âdil olunca, hâkimin hükmüne ihtiyâc kalmaz, vasıyyet ona tenfîz eder ve bütün tasarrufları sahîh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, hâkim, bütün alıp sattıklarında çocuk için ona hükmetmezse, merduddur. Ona infak ettiğinde ise sözü makbûldür kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini, din ve verâ' sâhiblerine, ikincisini diğerlerine hamletmek mümkindir.

Biri de, üç imamın, vasıyyet olunan şeyi beyan şarttır. Sana vasıyyet ettim deyip, bir beyanda bulunmazsa, sahîh olmaz, boş söz olur kavli ile, Mâlikin, sahîhdir ve herşeyde vasıyyet etmiş olur kavlidir. Birincisi müşedded olup, azm ettikleri şeyde rücû etmiyen Sıddîklara, haml edilebilir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcı' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, komşularına vasıyyet ederse, ancak bitişik olanlar dâhil olur kavli ile, Şâfiînin, her yandan kırk ev buna girmiş olur kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, otuz ev girer kavli, ve Mâlikin, bunun haddi yoktur kavlidir. Birincisi yakınlar hakkında muhaffef olup, avama mahsûsdur. Keşke insanlar bitişik komşunun hakkını ödeyebil-

selerdi. Ikinci, üçüncü ve dördüncü, müşedded olup, mürüvvet ve imândaki mertebelerine göre, büyüklere mahsûsdur.

Biri de, üç imamın, ölü için vasıyyet bâtıldır kavli ile, Mâlikin, sahîhdir. Borcu veya keffâreti varsa, onlara sarf edilir, yoksa vârislerinin olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ikinci kavlin vechi, vasıyyetten maksad, Cennete girinciye kadar ölüye, iyilik, sevab ulaştırmaktır. Çünkü kabir ve kıyâmet, dünya günlerinden ve teklîf yeri, ya'nî ameline sevab alma yerinden addedilmiştir. Bunun delili, A'rafda bulunanların, kıyâmet günü secde ile iyi olmaları ve secdeleri ile, mîzânlarının ağır gelip, sonra cennete girmeleridir. Bu secde teklîf, ya'nî iş yapmak, ibâdet etmek, emr olunan yerde olmasaydı, bununla mîzânları ağır gelmezdi.

Biri de, Mâlikin, vasıyyet olunanı anlayınca, bülûğa ermemiş oğlanın vasıyyeti sahihdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh değildir kavlidir. Bu Ahmedin de mezhebidir. Şâfiî mezhebinde esah olan da budur. Birincisi oğlana muhaffefdir. Çünkü o, kendisinden vâki' olan diğer ibâdetler gibi sevab aldığı bir ameldir. Ikincisi ona müşeddeddir. Çünkü bâliğ olunca, çocukluğunda yaptığı bu hayırlı işten, daha iyi bir şey yapabilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, hastanın dili tutulunca, işâretle olan vasıyyeti sahîh olmaz kavli ile, Şâfiînin, sahîhdir kavlidir. Mâlikî mezhebinde de zâhir olan budur. Birincisi, hastanın malını muhafaza için müşeddeddir. Ikincisi muhaffef olup, dînini korumak ve iyi iş yapma arzûsunu çoğaltmak içindir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, vasıyyetini kendi el yazısı ile yazar ve onun yazısı olduğu tanınır ve fakat şâhid göstermemişse, bununla hükm olunmaz kavli ile, Ahmedin, ondan rücû'u bilinmeyince, bununla hükm olunur kavlidir. Birincisi mûsîye, ya'nî vasıyyet edene müşedded, ikincisi, iyiliğinin hâsıl olmasını isteme bakımından, yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, iki kimseye vasıyyet etse, ya'nî vasıyyetini iki kimseye isnâd etse ve mutlak olarak söylese, birinin diğerinden izinsiz tasarruf etmesi olamaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, sekiz husûsî şeyde câizdir: Kefen satın almak, meyyitin techîzi, küçükleri yedirmek ve giydirmek, vedî'anın aynını iâde, borcu ödemek, vasıyyetin aynen infâzı, kölenin aynen âzâdı, hakkındaki husûmet de böyledir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ölüm hastalığında evlenmesi sahîhdir kavli ile, Mâlikin, ölümünden korkulan hastanın tezevvücü, câiz değildir. Ederse, onunla cimâ' etsin etmesin, fâsid olur. Talâkla ise fesh olur. Bu hastalıktan iyileşirse, bu nikâhı sahîh mi, yoksa bâtıl mı olur? Bu hususta ondan iki rivâyet vardır. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Bunu, verese-

sini, mîrasından mahrûm etmek için yapana haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de. Ebû Hanîfenin, vasî' yetimin malından bir şeyi, istihbâben kıymetinden daha yüksek fiatla kendine satın alabilir. Kıymetine satın alırsa, câiz olmaz kavli ile, Mâlikin, kıymetine satın alması câizdir kavli, ve Şâfiînin, bu mutlaka câiz olmaz kavli, ve iki rivâyetinin eşherinde Ahmedin, câiz değildir, diğer rivâyetinde, başkasını vekîl ederse, câizdir kavlidir. Birincide, zikr olunan şart ile, vasîye tahfîf vardır. Çünkü yasak olan, büyük hisseyi çocuğa değil, kendine görmektir. O halde kıymetinden fazlasına satın alırsa, yasaklanmaz. İkincisinde, vasîye tahfîf vardır. Bu da, din ve vera' sâhibi olanlara mahsûsdur. Üçüncüsü müşedded olup, dîni zaif olanlara mahsûsdur. Dördüncüsü de, bunun gibi, dîni zaif olanlara haml edilir. Beşincisi mufassaldır. Beşinci kavlin vechi, vekîl yabancı gibidir. Böylece iş, Mîzânın ikl mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, vasî, malın yetime verilmesinin bülûğundan sonra olduğunu iddia ederse, yeminle beraber sözü kabûl edilir ve yetimin malını vermede sözüne bakılır. Nitekim, malın telefinde ve itlâftan iddia ettiklerinin hepsinde böyle kabûl edilir. Zirâ o emîndir. Baba, hâkim, şerîk ve mudârıb hakkında da böyledir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, vasînin sözü, beyyinesiz kabûl olmaz kavlidir. Birincisi, emînler kâidesi üzere vasiye muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Birincisini sıdk ve dîn sâhiblerine, ikincisini bunun zıddı olanlara haml etmek mümkindir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, mescid için vasıyyet sahîhdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, sahîh olmaz, ondan mescide harcansın derse câiz olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Çünkü o, mescid yapmak gibi, kurbet-i şer'î cinsindendir. Ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, vasî, zengin olunca, ihtiyâc ânında, yetimin malından, borc veya bir başka yolla yemesi câiz olmaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, iki işin, ya'nî çalışma ücretinin ve kifâyet mikdarının asgarisi ile yemesi câizdir. Birincisi müşedded olup, büyük hisseyi yetime görmiyene mahsûsdur. İkincisinde tahfif olup, dîn ve ma'rûf sâhibi olana mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve iki kavlinin birinde Ahmedin, ihtiyâc ânında vasî, yetimin malından yer ve sonra ihtiyâc hâli kalkarsa, karşılığını verir kavli ile, Mâlikin, zengin ise, sakınsın, fakîr ise, emre uygun olarak benzeri ücret-i misli kadar yesin kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

NİKAH KİTABI

İmamlar, nikâhın, şer'î akidlerden biri olduğunda icmâ' etmişlerdir. Nefsi evlenmeği çok istiyen ve zinâdan korkan için müstehab ve hacdan, cihaddan, namazdan, orucdan ve nâfileden efdal olduğunda; bir kadınla, kızla evlenmek istediğinde, yüzünü ve avuçlarını görmenin sünnet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Dâvud buna muhalefet edip, kaba avret yerleri hâric, vücûdüna da bakar demiştir. Aynı şekilde, nikâh edilecek hanımın, dengi olup, neseb bakımından mahrem akraba olmamasında ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Mâlik ve Şâfiînin, nikâh, ona ihtiyâc duyana mehir ve nafaka verebilene müstehabdır kavli ile, Ahmedin, nefsi evlenmeği çok ister ve günâh işlemekten korkarsa, vâcib olur kavli, ve Ebû Hanîfenin, her hâlü kârda mutlaka müstehabdır kavli, ve Dâvudun, erkeğe ve kadına mutlaka vâcibdir, lâkin ömründe bir defa kavlidir. Birincisi müstehab olup olmaması hakkında mufassaldır. İkincisi vâcib olup olmaması hakkında mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Dördüncüsü bir bakımdan müşedded, bir bakımdan muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın, Nûr sûresi otuzüçüncü: **«Evlenmeğe imkân bulamıyanlar, Allah, fadlından, [ihsânından] onların ihtiyâcını giderinciye kadar, iffetli kalmağa [zinâdan sakınmağa] çalışsınlar»** âyetidir. İkinci kavlin vechi, evlenmek, zinâdan kurtuluş yoludur. Üçüncü kavlin vechi, evlenmek istemenin müstehab olması yeter. Çünkü insanın tabîatinde evlenmeğe karşı bir arzû ve sevgi vardır, bu müstehab olmak onun yanında bir düzenleyicidir. Bunun için, vâcib deyip teşdîde ihtiyâc kalmamış olur. Dördüncü kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin emrine imtisâl, tekrârına delîl olmadıkça, bir defa ile hâsıl olur.

Biri de, dört imamın, erkeğin, hanımının ve câriyesinin fercine bakması câizdir, tersi de böyledir kavli ile, Şâfiînin bazı eshâbının, haram olur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, büyük âlimlere, mürüvvet ve hayâ sâhiblerine mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, kadının kölesi mahremidir. Bunun için kölenin kadın efendisine bakması câizdir. Eshâbının cümhûru da bunun üzerindedir kavli ile, içinde Ebû Hâmid [ya'nî İmam-ı Gazalî] ve Nevevî de bulunan yine onlardan bir cemâ'at, köle, kadın efendisine mahrem değildir, mah-

rem diyenlerin zâhir bir delîli yoktur, âyet-i kerîme câriyeler hakkındadır dediler. Birincisi muhaffef olup, iffet ve din sâhiblerine mahsûsdur. Ikincisi müşedded olup, bunun zıddı olanlara mahsûsdur. Birinci kavlin vechi, efendilik makamı, kölenin kadın efendisinden gördüğü heybet ve büyüklükten ötürü, tabiatin ondan fâidelenmek lezzetini duymakta, imamlık, ya'nî devlet reisliği gibi, uzak durmasıdır. Ikinci kavlin vechi, bu husûsda efendilik, imamlık makamından noksan ve düşüktür. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın ve bütün fukahânın, tasarrufu câiz olmıyanın, nikâhı da câiz olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, mümeyyiz çocuğun ve sefîhin nikâhı câizdir, lâkin velîsinin iznine mevkufdur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de tevcîhi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, babadan başka velînin, yetimi, bülûğdan önce, bir menfeat varsa, babası gibi evlendirmesi câizdir kavli ile, Şâfiînin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, görüşü tam olana, ikincisi müşedded olup kısa görüşlü olana mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, efendisinin izni olmadan kölenin nikâhı sahîh değildir kavli ile, Mâlikin, sahîhdir, lâkin efendisi onu fesh edebilir kavli, ve Ebû Hanîfenin, efendinin iznine mevkufen câizdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir, ikinci ve üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, köle bir şeye mâlik olamaz, nikâh ise zevc üzerine nafakayı vâcib kılar. Malı olmıyan ise zevc olamaz. Bunun için efendisinin izni ile olunca câiz olur. Sanki efendi, evlenmesine izin vermekle, nikâhın bütün vâciblerini deruhde etmiştir. ikinci kavlin vechi, nikâhın hükmü, efendisinin malından vâcib, müstehab, vahud mubâh olacak şekilde yemesi gibidir. Bunun için izne gerek kalmaz. Ancak efendisi aksini isterse. Bunun için efendisinin, nikâhı fesh etme hakkı vardır. Nitekim, kendisine ve efendisine zarar veren, şehvetleri, arzû ettiği şeyleri yemesinden onu men etme hakkı vardır. Üçüncü kavlin vechi, efendi bazan, evlenmeyi kölesine zararlı görebilir. Bunun için, evlenmesinin, efendisinin iznine mevkuf olması, ma'rûf, yani iyi işlerden oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, nikâh akdi, ancak erkek velî ile sahîh olur, nikâhı kadın akd·ederse, bâtıl olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, malında tasarruf sâhibi olunca, kadın kendini evlendirebilir ve nikâhında birini vekil edebilir. Küfüvvü, dengi olmıyan birisini istemedikçe, ona itiraz olunmaz. Burada velî kendisine itiraz edebilir kavli ve Mâlikin, şeref ve mal sâhibi ise, misline rağbet edilir, ya'nî dengi olmasına önem verilir. Bunun için velîsi olmadan nikâhı olmaz. Böyle değilse, kendi rızâsı ile, nikâhını bir

yabancının tevellisi câizdir kavli, ve Dâvudun, bekârsa velîsiz nikâhı sahîh olmaz, dulsa olur kavli, ve Ebû Sevr ve Ebû Yûsufun, velisinin izni ile evlenmesi câizdir. Kendiliğinden evlenir ve hanefî hâkime başvurur ve o da sahîh olduğuna hükmederse, geçerlidir. Şâfiî için bunun nakzı yoktur. Ebû Saîd-i Istaharî ise buna muhalefet etti. Hükümden önce ona vaty ederse, Ebûbekr-i Sayrafînin hilâfına, üzerine had gerekmez, ama haram olduğuna inanması lâzımdır. Hükümden önce ona talak verirse, vâkı' olmaz. Ancak Ebû Ishak Mervezîye göre, ihtiyaten vâkı' olur dedi. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde bildirilen şartla tahfif vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Dâvudun kavli de böyledir. Ebû Sevrin ve Ebû Yûsufun kavli muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Bütün kavillerin tevcîhi zâhirdir. Zeki, anlayışlı olan için anlaşılmıyacak bir yanları yoktur. Dâvudun kavlinin vechi, bekâr olan, erkeğe alışmamış olduğundan, dulun hilâfına, kendisine faydalı mı, zararlı mı olacağını bilmez.

Biri de, Mâlikin, nikâhda, ya'nî akidde vasîlik sahîhdir ve vasî, velîden evlâ olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, tezvîc eden kadıdır kavli, ve Şâfiînin, velî olunca, vasî için velî olmaklık yoktur. Çünkü ârı, hayâsı ona lâhık olmaz kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Ikincisi velî ve vasîye müşeddeddir. Üçüncüsü vasiye müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, velî, bu vasiyi, mevleviyyetine, kardeşinden daha sağlam görüşlü ve şefkatli görebilir. Ikinci kavlin vechi, hâkim, velîden ve vasîden daha sağlam görüşlü olabilir. Şâfiînin kavli, ârının, çoğu zaman vasîye lâhık olmamasıdır. Bunun için sözünde bir terslik yoktur. Uçüncü kavlin vechi, velînin şefkatine başkasının şefkati eşit olamaz. Demek ki kaviller, hallere göre haml olunur.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, fâsık için velîlik yoktur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, fısk velâyete mâni' değildir kavlidir. Birincisi müşedded, Ikincisi muhaffefdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Şâfiînin, yakın velî, sefer müddeti bir yerde gaybûbet ettikte, asabeden uzak olan velî kadını, kızı evlendirir kavli ile, üç imamın, gaybûbet, münkati'a olunca, velâyet daha uzak olana intikal eder, münkati'a değilse, intikal etmez kavlidir. Münkati'a, Ebû Hanîfe ve Ahmede göre, kafilenin senede bir defa ulaşabildiği yerdir. Birincisi yakın velîye müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. Birinci, günâh işlemekten korkanın hâline haml olunur. Çünkü onun evlenmekte acele etmesi vâcibdir. Nitekim İmam Dâvud da böyle buyurdu. İkincisi böyle bir korkusu olmıyana haml edilir.

Biri de, Mâlikin, Ebû Hanîfenin ve Eshâbının, yakın velî, bâkireden gaybûbet eder ve haberi alınmaz olup, nerde olduğu bilinmezse, bâkirenin izni ile, onu erkek kardeşi evlendirir kavli ile, Şâfiînin, bunun hilâfına kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, ced ve baba, bâkire kızı, küçük olsun, büyük olsun, râzı olmasa da, evlendirebilirler kavlidir. Ced hakkında Mâlik de böyle buyurdu. Bu aynı zamanda, Ahmedin de; ced hakkında iki rivâyetinin eşheridir kavli ile, Ebû Hanîfenin, âkıl ve bâliğ olmuş bekâr kızı, rızâsı olmadan kimsenin evlendirmesi sahîh olmaz kavli, ve Mâlikin, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, ced için, babanın hilâfına, velâyet-i icbâr sâbit değildir kavlidir. Birincisi baba ve ced üzerine muhaffef, ikincisi ve ona uygun olanlar mufassaldır, üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin vechi de, anlayışlı kimseler için kapalı değildir.

Biri de, üç imamın, sağîreyi, ya'nî bâliğ olmamış kız çocuğunu, bülûğa erişip, izin verinciye kadar, babadan başkasının tezvîci câiz değildir kavli ile, bu, diğer asabeler için de câizdir. Lâkin hakkında akd gayr-i lâzım olarak sahîh olup, bulûğa erişince muhayyerliği sâbit olur kavli, ve Ebû Yûsufun, yaptıkları akid geçerlidir kavlidir. Birincisi, babadan başkasına müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Şâfiî ve başkalarının, halâl ve haram olarak, sağîrenin bekâreti vaty ile izâle olunca, baba ve başkası, bülûğa erişip, izni oluncıya kadar onu evlendiremez kavli ile, Ahmedin, dokuz yaşına gelince ve nikâha izin verince evlendirilir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, neseb, velâyet veya hâkim kararı ile kadının velisi olanın, mutlak olarak onu kendine tezvîc hakkı vardır kavli ile, Ahmedin, onu kendine tezvîc edemez, ancak, bunda, kabûlü mûcib olmaması için, bir başkasını kendine vekîl etmek yolu ile edebilir kavli, ve Şâfiînin, kendine kabûl câiz değildir, başkasını da vekîl edemez. Belki kendisini hâkim tezvîc eder, halife ve nâibi de olur. Eshâbından Ebû Yahyâ Belhî, kendi için kabûl câizdir dedi. Yine ondan, kadını, veliyyi emrine tezvîci sâbit olmuştur. Birincisi ve üçüncüsünden sonrası muhaffefdir. İkinci ve üçüncüde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câriyesini âzâd etse, sonra kadın, kendini nikâhla almasına izin verse, kendi nikâhına alması câizdir. Bunun gibi sağîre kızı olsa, kendi tarafından tezvîcinde, hatibine vekâlet verebilir kavli ile, başkalarının, bu iki mes'elede, bu câiz değildir kavlidir Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, veliler ve kadın, küfüvvü olmıyanın nikâhı üzerine ittifâk edince, sahîhdir kavli ile, Ahmedin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, rızânın hâsıl olmasıdır. İkinci kavlin vechi, faydasız bir tasarrufdur.

Biri de, Şâfiînin, velîlerden biri, kadını, kızı, rızâsı ile küfüvvünden, denginden başkası ile evlendirirse, sahîh olmaz kavli ile, Mâlikin, velilerin ittifâk ve ihtilâfları aynıdır; kız, bir müslimanla tezvîcine izin verirse, bu husûsta velîlerden hiç biri itirâz edemez kavli, ve Ebû Hanîfenin, nikâh lâzım olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, küfüv olmak beş şeyde mu'teberdir: Din, neseb, san'at, hürriyet ve ayıblardan hâlis, âri olmak kavli ile, Muhammed bin Hasanın, küfüv olmaklıkta diyânet mu'teber değildir. Ancak içki içip, sarhoş olup, çocukların alay ettikleri kimse de olmamalıdır kavli, ve Mâlikin, küfüv olmak, başka şartla değil, sadece dindar olmakladır kavli, ve Ebû Leylânın, küfüv olmak, din, neseb ve maldadır kavlidir. Bu Ebû Hanifeden de rivâyettir. Ahmedin iki rivâyetinin birinde, küfüvde, din ve san'ata bakılır. Ebû Hanîfeden diğer bir rivâyette, küfüvde esas, din, kazanç ve maldır. Birincisi küfvün şartlarında müşeddeddir. İkincisinde şartları hakkında tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Sonrası da böyledir. Dördüncü de onun gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bütün kaviller, maksadların muhtelif olmasına haml olunur.

Biri de, Şâfiînin bazı eshâbının, yaş mu'teberdir kavli ile, diğer bazılarının, mu'teber değildir, yaşlı bir adam, genç bir kadınla evlenebilir kavlidir. Birincisi müşedded olup, nefsânî tabîatî gâlib, dünyâ süsüne ihtiyâcı az olanın hâline, ikincisi muhaffef olup, dünyada zühd hâli gâlib olup, gönlünü âhıret hallerine bağlayıp, nefsinin zevklerinden geçmiş olana haml edilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, küfüvvün fakdı, olmayışı, velîler için itirâz hakkını vâcib kılar kavli ile, Mâlikin, nikâhı bâtıl eder kavlidir. Şâfiînin ve Ahmedin, iki kavlinin de esahhı budur. Ancak zevce ve velîlerin buna rızâsı hâsıl olmuşsa, bâtıl olmaz. Birincisinde evlenenlere tahfîf, ikincisinde, bildirilen şartla, yine onlara teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de, anlayışlı olana zâhirdir.

Biri de, Şâfiînin, Mâlikin, Ahmedin, Ebû Yûsufun ve Muhammedin, kadın, mehr-i misli hâric, küfüvvü ile evlenmek isterse, velînin kabûlü lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, velînin kabûlü lâzım gelmez kavlidir. Birincisi müşedded olup, kısa görüşlü velîye, ikincisi muhaffef olup, sağlam görüşlü velîye mahsûsdur.

Biri de, üç imamın, yakın velînin huzûrunda, uzak velînin tezvîci sahîh değildir kavli ile, Mâlikin, sahîhdir, ancak babanın bâkire kızı hakkındaki ve vasîninki câiz değildir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir erkek bir kadına, zevcem dese, o da bunu tasdîk eylese, ikisinin ittifakı ile nikâh sâbit olur kavli ile, Mâlikin, onda

olanları dâhilen ve hâricen görmedikçe sâbit olmaz, ancak seferde olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini din ve verâ' sâhiblerinin büyüklerine, ikincisini başkalarına hamletmek sahih olur.

Biri de, üç imamın, nikâh ancak şehâdetle sahîh olur kavli ile, Mâlikin, şehâdet olmadan sahîh olur, ancak nikâhda mu'teber olan herkese duyurmak ve gizli rızâlaşmağı terk lâzımdır. Hattâ gizlice akd yapılsa ve nikâhın gizli tutulması şart edilse, Mâlike göre nikâh fesh olur. Ama üç imama göre, iki şâhid olduktan sonra, gizli tutmaları zarar vermez. Birincisi müşedded olup, akidden sonra inkârdan emîn olunmıyana, ikincisi muhaffef olup, sıdk ve verâ' ehline haml edilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, nikâh, ancak âdil, erkek iki şâhidle sâbit olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, bir erkek ve iki kadınla, ve fâsıkların şehâdeti ile akd edilmiş olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, mallarda olduğu gibi, bir erkekle, iki kadının şâhid olmalarına kıyâsdır. Fâsıklar konusuna gelince, nikâhın yayılması onlarla da hâsıl olduğundandır. Bu da, nikâhın sifâh [zinâ] olmasından çıkmasına kâfidir.

Biri de, üç imamın, bir müsliman erkek, zimmî bir kadınla evlenince, nikâh, ancak müsliman iki şâhidle akdedilmiş olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, iki zimmî ile de akd edilmiş olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, islâm hükmünün gâlib olmasıdır. İkinci kavlin vechi, küfr ehlinin hükmünün gâlib olmasıdır. Bu da, meselâ inkâr vâkı' olduğu zaman, onların ehl-i kitabın şâhidliğini kabûl etmesindendir.

Biri de, çok âlimlerin, nikâhda hutbe sünnettir, vâcib değildir kavli ile, Dâvudun, akd zamanında vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, nikâhda hutbe yemekte, abdestte veya yolculuğa çıkarken veya benzeri şeylerde Besmele okumak gibidir. İkinci kavlin vechi, cum'a hutbesi gibidir. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) kızlarının veya başkasının nikâhını yaparken, bunu terkettiği bize bildirilmedi.

Biri de, Şâfiînin ve Ahmedin, tezvîc, sadece, tezvîc veyâ nikâh etmek sözleri ile sahîh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin (rahimehullah), hayât boyunca temlîki gerektiren her sözle akid olur kavlidir. Hattâ icâre sözünde bile, ondan iki rivâyet bildirilir. İmam Mâlik ise, mehrin zikri ile beraber, akid bunlarla yapılmış olur buyurdu. Birincisi müşedded, ikinci ve sonraki muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, şeriatin sâhibinden, husûsî bir lâfzla, sözle olması sâbit olmamıştır. Belki satışda olduğu gibi rızâ bildiren her söz kullanılabilir. Birinci

kavlin vechi, Kur'ân-ı kerimde, sâdece tezvîc ve inkâh [evlendirme ve nikâh etme] kelimeleri bildiriliyor, başka kelimeler, sözler bildirilmiyor.

Biri de, umûm âlimlerin, bir kimse, kızımı filâncaya tezvîc ettim dese, ve bu haber o kimseye ulaşsa, o da, nikâhı kabûl ettim dese, sahîh olmaz kavli ile, Ebû Yûsûfun, sahîh olur ve onun, filânı tezvîc ettim sözü, akiddeki, seni filanca kızla tezvîc ettim deyip, diğerinin de kabûl ettim demesi gibidir. Birincisi müşedded olup, inkârı ve yalan söylemesi düşünülebilen kimsenin hâline, ikincisi muhaffef olup, sıdk ehlinin hâline haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki kavlinin esahhında Şâfiînin, birine, kızımı sana tezvîc ettim dese, o da, sadece kabûl ettim deyip, nikâhını veya tezvîcini demese, sahîh olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe, Ahmedin ve diğer kavlinde Şâfiînin, sahîh olur kavlidir. Birincisi müşedded olup inkârından ve nikâhdaki anlaşmazlığından korkulanın hâline, ikincisi muhaffef olup, din ve sıdk sâhiblerinin hâline haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve eski kavlinde Şâfiînin, efendi, büyük kölesini zorla evlendirme hakkına sâhibdir kavli ile, Ahmedin ve yeni kavlinde Şâfiînin, bu hakkı yoktur kavlidir. Birincisi efendiye muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin tevcîhi, anlayışlı olanlarca mâlumdur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, babası bunu isteyince, çocuğun babasını nikâhla, ya'nî evlendirmekle i'fâfı, [iffetli kılması, dünyâ şehvetlerinden afîf etmesi] lâzım olmaz kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, oğlunun, onu nikâhla i'fâfı lâzım olur kavlidir. Şâfiînin eshâbının muhakkıklarına göre, babanın hürriyeti şarttır. Birincisi çocuğa muhaffef, ikincisi mezkûr şartla ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Ahmed ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, velînin, ümm-i veledini, rızâsı olmadan evlendirmesi câizdir kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi efendiye muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiînin, iki şâhid huzûrunda câriyemi âzâd ettim ve ıtkını, mehri eyledim dese, nikâh mün'akıd olmaz kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, akd edilmiş olur kavlidir. Âzâd olması ise, icma'en sahîhdir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, dört imamın, câriye, efendisine, seninle evlenmem üzere beni âzâd et, âzâdlığım mehrim olsun dese, efendisi de âzâd etse, âzâdı sahîh olur. Ama nikâhı husûsunda, Ebû Hanîfe ve Şâfiî, muhayyerdir, dilerse onunla evlenir, istemezse evlenmez. Onunla tezvîci ihtiyâr ederse mehri olur. İstemezse, Ebû Hanîfe ve Mâlike göre, üzerine birşey lâzım gelmez. Şâfiî, kendi kıymetini vermesi gerektir buyurdu. Ahmed ise, hür olur ve

kendi kıymetini vermesi lâzım gelir. İki taraf akde râzı olursa, ıtk, ya'nî hür olmaklık mehir olup, başka birşey lâzım gelmez buyurdu. Birincisi ıtk hakkında müşedded, muhayyer kılınmakla nikâh hakkında muhaffefdir. İki şıktan ikincisi muhayyerlik husûsunda, ıtkın kendisinin mehir olmasında râzı olmadıklarında, kendi kıymetini vermesi lâzım gelmek bakımından müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü sübhânehü a'lem!

NİKÂHIN YASAKLARI

İmamlar, kızıyla nikâh akd edilince, hanımın annesi, ya'nî kayınvâlde ile evlenmenin ebedî haram olduğunda ittifâk etmişlerdir. Hazreti Alî, Zeyd bin Sâbit ve Mücâhid (radıyallahü anhümâ), ancak kızı ile cimâ' edince harâm olur dediler. Zeyd bin Sâbit, Cima'dan evvel boşarsa, annesi ile evlenmek câiz olur buyurdu. Cimâ'dan önce ölürse, annesi ile evlenmesi câiz olmaz. Ölüm cima' hükmünde olur. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vechi zâhirdir. Yine imamlar, annesinin zevcinin evinde bulunmasa da, annesine cimâ' ile, üvey kız, haram olur sözünde ittifâk etmişlerdir. İmam Dâvud, haramlık için, üvey kızın, onun kefâletinde olması şarttır dedi. Aynı şekilde, kadın zinâ edince, hazret-i Alî ve Hasan-ı Basrînin (radıyallahü anhümâ) hilâfına, nikâhının fesh olmadığında; Ebû Sevrin hilâfına, kâfirlerden nikâhı halâl olanların, mülk-i yemînle olan câriyelerine vatyının câiz olmadığında ittifâk etmişlerdir. Ebû Sevr ise, hangi dinden olursa olsun, bütün mülk-i yemîn câriyelere vaty câizdir dedi. Yine imamlar, iki kız kardeşi birlikte nikâh etmenin, ya'nî biri sağ iken, öbür kız kardeşini de nikâhla aynı erkeğin almasının haram olduğunda, bir kadınla hala ve teyzesinin de böyle olduğunda ittifâk etmişlerdir. Müt'a nikâhının bâtıl olduğunda, icmâ' etmişlerdir. Bu hususda aralarında ihtilaf yoktur. Müt'a nikâhı, bir kadınla, bir müddet için evlenmek olup, meselâ seni bir aylığına, bir senelliğine gibi sözlerle tezvîc ettim demektir. Mubâh olduğuna dâir vârid olanlar, eski ve yeni bütün âlimlerin sözbirliği ile mensûhdur. Şi'iler câizdir deyip İbni Abbâsdan (radıyallahü anhümâ) bildirdiler. Halbuki, bâtıl olduğu, ondan sâbit olmuştur. Hilâf mes'elelerinde benzeri Züferden bildirilecektir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâflı mes'elelere gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, zinâ eden kadının nikâhı câizdir kavli ile, Ahmedin, zinâdan tevbe etmeden önce nikâhı haramdır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, bir kadına zinâ edene onun, annesinin ve kızının nikâhı haram olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, zinâ ile

hurmet-i musahara bağlanmış olur kavlidir. Hattâ Imam Ahmed buna şunu da ilâve etti: Bir adam oğluna livata etse, annesi ve kızı ona haram olur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu iki kavlin tevcîhi, anlayışlı olanlar için gizli değildir. Erkek çocuğuna livata etmekle annesinin haram olması, kız çocuğu gibi aynı seviyede doğumda mahal olmasındandır, ve mahalle ta'zîm içindir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, bir kadın zinâ etse ve sonra evlense, zevcine, iddet müddeti beklemeden ona vatyı câizdir, lâkin bu halde hâmile kalmışsa, doğumdan önce vaty mekrûhdur kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, iddet zamanı beklemesi vâcib olur ve iddet zamanı dolunciya kadar zevcinin ona vatyı haram olur kavli, ve Ebû Yûsufün, hâmile ise, doğum yapıncıya kadar nikâhı ya'nî vatyi haram olur, değilse haram olmaz ve iddet gerekmez kavlidir. Birincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Ikincisinde teşdîd olup, âlim ve sâlihlerden mürüvvet sâhiblerine mahsûsdur. Uçüncüsü ise mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «Sifahdan [zinâdan] nikâha çıkarlar» fetvâsıdır. Son iki kavlin vecihleri ise zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Ahmed ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin, erkeğe, zinâsından doğan kızın nikâhı haramdır kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Mâlikin, kerahatle halâl olur kavlidir. Birincisi müşedded olup, tevbeden sonra verâ' sâhiblerine mahsûsdur. Ikincisi muhaffef olup, aşağı insanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, mülk-i yemîn iki kızkardeşin bir kimsede vaty ile bulunması haramdır kavli ile, İmam Dâvudun, mülk-i yemin, yani câriye olarak vatyde iki kız kardeşi birlikte tutmak mubahdır kavlidir. Bu Ahmeden de bir rivâyettir. Ebû Hanîfeden bir rivâyette, kızkardeş üzerine kızkardeşin nikâhı sahîh olup, vaty olunanı kendine haram etmediği müddetce, menkûhesine vatyı halâl olmaz diye bildirildi. Birincisi müşeddeddir. Ve bunu, Allahü teâlânın, Nisâ sûresi yirmi üçüncü: «İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız harâmdır» âyeti kuvvetlendirmektedir. Ikincisi muhaffefdir. Çünkü âyetin siyâkı, sahîh nikâh ve akdin haramlığını bildirmektedir. Bunun için mülk-i yemîn olan iki kızkardeşin birlikte olması buna girmez. Üçüncüsü vaty olmaksızın, akd üzerine akdin cevâzı yönünden muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, müsliman olup, dörtten fazla hanımı bulunan, bunlardan dördünü seçer, içlerinde iki kız kardeş varsa, bunlardan birini seçer kavli ile, Ebû Hanîfenin, akidleri bir halde vâkı' olduysa bâtıl, ayrı ayrı akidlerde olduysa, ilk dördünde nikâh sahîh olmuş olur, iki kızkardeş hakkında da hüküm böyledir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisinde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, kâfirlerin nikâhları, sahîh olup, bunlara da, müslimanların nikâhlarındaki gibi hükümler taalluk eder kavli ile, Mâlikin, fâsiddir kavlidir. Birincisi kâfirlere muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onların nikâhlarının fesad veya sihhati hakkında, selefin adem-i taarruzudur. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Bizim yaptığımız üzere olmıyan her iş, makbûl değildir**» umûmî beyânıdır. Onlardan biri müsliman olunca, akdini yenilemesi kolaylıkla mümkindir.

Biri de, üç imamın, hür olanın câriye ile evlenmesi câiz değildir. Ancak iki şartla câizdir: Günâh korkusu ve hürrenin nikâhının uzun olması kavli ile, Ebû Hanîfenin, bu iki şart bulunmasa da, hür için bu câizdir kavlidir. Ancak Ebû Hanîfeye göre burada mâni', nikâhı altında bir hürre veya boşanmış olduğu hür zevcesi iddette iken bulunmaktır. Birincisinde teşdîd vardır ve câriyeyi nikâh etmeği ar ve nesebi için kusur sayan şeref ve asâlet sâhiblerine haml olunur. İkincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, müslimana, kitâbî câriyenin nikâhı halâl değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, iki şart olmadan da câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır ve bir önceki mes'elede olduğu gibi iki hâle haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kölenin, dört eşi olmak câiz değildir, ancak iki eşi olabilir kavli ile, Mâlikin, dört eş bulundurmada hür gibidir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, hür kimsenin, nikâhında birden fazla câriye bulundurması câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, hürre kadınlardan dört tanesi câiz olduğu gibi, câriyelerden de dördü ile evlenmesi câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Şâfiînin, erkeğin, zinâ ettiği kadınla evlenmesi câizdir ve istibrâsız, ayrı kalmaksızın vatyı câizdir kavlidir. Ebû Hanîfe de böyle buyurdu. Lâkin, ona göre, bir hayz müddeti istibrâsız, yahud hâmile ise, doğum yapmadan önce vatyı câiz değildir. Birincisi tahfîf, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, zinâ yapan kadınla evlenmek, mutlaka mekrûhdur kavli ile, Ahmedin, ancak iki şartla onunla evlenmek câiz olur. Yaptığından tevbe etmiş olmak ve doğum yapıncıya kadar, yahud hayz görinciye kadar, yahud bir ay istibradan sonra. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkincisini tevbelerinden sonra verâ' ehlinin hâline, birincisini avamın hâline haml etmek mümkindir.

Biri de, bütün imamların, müt'a nikâhı bâtıldır kavli ile, Hanefî âlimlerinden Imam Züferin, şart sâkıt olur ve tezvîc sözü kullanılmış olunca dâimî nikâhlı olmuş olur. Ama müt'a sözü kullanıldı ise, o zaman bâtıl olduğunda bütün âlimlerle beraberdir. Birincisi müt'a nikâhının, İcmâ-i ümmetle neshi olduğundan müşedded, ikincisi ise, mezkûr şartla tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, Şigar nikâhı (18) bâtıldır kavli ile, Ebû Hanîfenin, akd sahîh, mehir fâsiddir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadını üç talakla tahlîli üzere tezvîc eder ve vaty ettiği zaman, boş olduğunu veya nikâhı kalmadığını şart ederse, şarta bakılmaz, nikâh sahîh olur. Birincisi için tahlîlinde, ondan iki rivâyet vardır kavli ile, Mâlikin, birincisi halâl olmaz, ancak tahlîl kasdı olmaksızın rağbet ve sadakatle sâdır olan sahîh nikâhın husûlünden sonra olur ve hâiz değil, temiz halde iken ona vatyı halâl olur. Tahlîli şart ve ona niyyet ederse, akid fâsid olur ve ikinci için halâl olmaz kavli ile, Şâfiînin, iki kavlinin esahhında, nikâh sahîh olmaz kavli, ve Ahmedin, nikâh mutlaka sahîh olmaz kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncü de böyledir. Dördüncü teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri, anlayışlılarca ma'lûmdur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, kadını tezvîc eder ve tahlîlini şart etmez, fakat azminde tahlîl bulunursa, nikâhı sahîh olur. Lâkin Şâfiîye göre kerâhatla, kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, sahîh olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, bir kadını tezvîc edip, başka evlenmiyeceğini, başkasına cima' etmiyeceğini, onu şehrinden veya evinden başka yere götürmiyeceğini, yahud onunla yolculuğa çıkmıyacağını şart etse, akid sahîh olup, bu şartı yerine getirmek lâzım gelmez ve kadın için mehr-i misil vardır. Zirâ bu şart, halâlı haram kılmaktadır; tıpkı kadının, nefsini erkeğe teslîm etmemeği şart etmesi gibi. İmam Ahmed ise, akid sahîhdir, fakat şartı yerine getirmesi lâzım olur. Bunlardan birinde muhalefet ederse, kadın fesihde muhayyer olur. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem.

---

(18) **Şigar:** Bir kimse, kızını veya kız kardeşini, bana nikâhlandır, ben de kızımı veya kızkardeşimi sana vereyim. Birbirine karşılık olsun diye nikâhlandırmak olup, câhiliyye zamanında yaparlardı. Sonra men' olundu. Hadîs-i şerîfde: «**İslâmda Şigar yoktur**» buyuruldu.

NİKAHDA MUHAYYERLİK VE AYIBLA RED

Bu husûsda, icmâ' olunan bir mes'ele yoktur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, herhangi bir ayıbla fesih yoktur. Ancak, erkek hadım ise veya zekeri intişâr etmiyorsa, kadın için muhayyerlik vardır kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, fıtık hâric, diğerlerinin hepsinde muhayyerlik sâbittir, vardır kavli, ve Ahmedin, hepsinde muhayyerdir kavlidir. Muhayyerlik için sâbit olan ayıblar dokuzdur: Uçünde erkek ve kadın ortaktır. Bunlar cünün [delilik], cüzzâm ve baras hastalıklarıdır. İkisi erkeklere mahsûsdur. Bunlar hadımlık ve zekeri intişar etmemektir. Dördü kadınlara mahsûsdur. Bunlar *fercde vatye ma'nî olan kemik bulunması*, fercin kapanmış olması, vaty yeri ile, idrar yolu arasının yarık olması ve fercde et bulunmasıdır. Sonuncusu için, cima'ın lezzetini gideren bir yaşlığın fercde bulunmasıdır da denildi. Kavillerin birincisi zevce, müşeddeddir. İkincisinde ona tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, zevcde, akidden sonra, duhûlden [cimâ'dan] önce bir ayıb vâkı' olursa, kadın muhayyer olur. Duhûlden sonra da böyledir. Ancak Şâfiîye göre cimâ'dan âciz olmak hâlinde böyle değildir. Ama ayb zevcede vâkı' olursa, Şâfiî ve Ahmedin mezhebinin râcih kavline göre, zevcin fesh etme hakkı vardır kavli ile, Mâlikin ve diğer kavlinde Şâfiînin, erkek muhayyer değildir kavlidir. Birincisi kadına *muhaffef, zevce müşeddeddir.* Ancak Şâfiîye göre cimâ'dan âciz olma hâlinde böyle değildir. İkincisi ise bunun aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadın âzâd edilir ve zevci köle ise, kadın, âzâd olduğunu öğrendiği mecliste bulunduğu müddetçe muhayyerdir. Öğrendiği halde vatyine izin verirse, ona râzı olmuş demektir kavli ile, Şâfiînin kavillerinin esahhında, hemen muhayyer olur, ikinci kavlinde, üç güne kadar muhayyer olur, üçüncü kavlinde, vatyine müsâade ettiği müddetçe muhayyerdir kavlidir. Birincisinde kadına teşdîd vardır. İkincisinde daha çok teşdîd vardır. Şâfiînin ikinci kavlinde zevceye tahfîf vardır. Üçüncü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin ikinci kavlinin vechi, ıtkı, ya'nî âzâd olmağı, meclisin muhayyerliğine ve bey'in şartına ilhak etmektir. Burada muhayyerliğin hemen olması, mebi'in aybına muttalî' olmağa ilhaktır.

Biri de, üç imamın, câriye âzâd edilir ve kendisini bir hür tezvîc ederse, kadın muhayyer olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, hürlükle beraber muhayyer olur kavlidir. Birincisi kadına müşedded, ikincisi ona muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, ıtk ile, hürriyyette ikisinin eşit olmalarıdır. İkinci kav-

lin vechi, nikâh akdinin inşâsı gibidir. Bunun için, ancak râzı olduğu kimse ile tezvici lâyıktır. Bu bâbdaki ayıblardan başka bir şey onu mekrûh edebilir.

SADAK [MEHİR] KİTABI

Eşlerden birisinin ölümüyle mehrin istikrarındaki ittifâklarından başka, icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden birşey görmedim. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Şâfiî, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, nikâh, mehrin fesadı ile, fâsid olmaz kavli ile, Mâlik ve Ahmedden bildirilen diğer iki rivâyete göre, mehrin fesadıyla fâsid olur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mehrin fesâdı, nikâhın zâtına, esasına bağlanmaz. Bunun için nikâh sahîh olur ve zevcin bu mehri veya mehr-i misil vermesi lâzım olur. İkinci kavlin vechi, mehir, nikâhın ve fâidelenmenin mubah olması yoludur. Namaz için abdest gibidir. Bunu : «Onların fercleri size, Allah kelimesi ile helâl olur» ve: «Bir kimse bir kadınla evlenir ve niyyeti mehrini vermemek olursa, kıyâmet günü Allahü teâlânın huzûrunda zinâ edici olarak bulunur» hadîsleri kuvvetlendirmektedir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, mehrin asgarisi mukadderdir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, asgarîsinin haddi yoktur kavlidir. Takdîri, ya'nî belli bir mikdar oluşu üzerinde Mâlik ve Ebû Hanîfe, hırsızın elinin kesildiği mikdardır. Bu da, Ebû Hanîfeye göre on dirhem [gümüş] veya bir dînâr [altın] dır. Mâlike göre, dinârın dörtte biri veya üç dirhemdir. Asıl mes'elenin birincisi müşedded olup, kendilerinden anlaşamamazlık vâkı' olup, baş vurmak için, takdîr olunmuş bir mikdarın kendileri için fâideli olduğu avama mahsûsdur. İkincisi muhaffefdir. Çünkü bunda hükmün, az veya çok olmak yönünden zevcenin veya velîsinin rızâsına reddi, iâdesi vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin esah olanında Ahmedin, Kur'ân ta'lîmini mehir kılmak câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, Kur'ân öğretmek mehir olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sünnet, ona karşılık alınmasını tasrîh etmektedir. İkinci kavlin vechi, insanların kalblerinin daha çok malı, parayı istemelerinden, malın mehir yapılması daha uygundur. Aynı zamanda zevc ve zevce arasında, bununla ülfet hâsıl olur. Bunun ehli de çoktur. Nitekim böyle olduğu insanlarda görülmektedir. İnsanların birine bir altın versen, ona bir âyet veya hadîs öğretmenden, daha lezzetli ve câzib gelir. Bunun için seni daha çok sever. Her halde, Ebû Hanîfe, Allahü teâlânın kelâmı-

nın, hayz ve nifâs kanı ile dabağlanmış, sertleşmiş, kesilip satılsa bir lira etmiyen bir derinin karşılığı olmaktan iclâlini kasd etmiştir.

Biri de, üç imamın, kadın, akidle birlikte mehri mülk edinir kavli ile, Mâlikin, duhûl, yahud zevcin ölmesiyle mülk edinir. Mücerred akidle ona hak kazanmaz; mülk onu ta'kib eder, ardından gelir kavlidir. Birincisi müseddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, mehrini verince, hanımını istediği yere, sefere götürebilir kavli ile, bir rivâyetinde Ebû Hanîfenin, onu şehrinden başka şehre çıkaramaz kavlidir. Fetvâ da bunun üzerindedir. **İhtiyâr** kitabının sâhibi bunu bildirmekte ve sebeb olarak, zamane ehlinin fesadını, bozukluğunu göstermektedir. Birincisi zevce muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfii ve iki rivâyetinin esahhında Ahmedin, mehirsiz tezvîc edilen kadın, evlenip, dokunulmadan, ya'nî cimâ' olunmadan boşanırsa, onun için sadece müt'a vardır (19) kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, mehr-i mislin yarısını alır kavli, ve Mâlikin, hiçbir şekilde ona müt'a lâzım ve vâcib olmaz, sadece müstehabdır kavlidir. Bir ve ikincisi müşedded, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavil üzere müt'anın vâcib olmasının vechi, iyilik, güzel muâmele ve muâşeretten olmasıdır. İkinci kavlin vechi, esas talaktaki mehre kıyâstır. Üçüncü kavlin vechi, müfevvide, ya'nî mehri söylenmeden tezvîc edilen kadının emeli, mehre tamamen taalluk etmemiştir. Bunun için müt'a onun hakkında müstehab olur. Vâcib olması, verâ' sâhiblerinden olan büyüklerin, ikincisi ise avamın hâline haml edilebilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, müt'a vâcib olunca, üç esvabdan mukadder olur: Antari, baş örtüsü, çarşaf [manto]. Ancak bunların mehr-i mislin yarısını geçmemek şarttır kavli ile, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bu hâkimin kararına bırakılır; kendi görüşüne göre takdîr eder kavlidir. Şâfiî, otuz dirhemden az olmaması müstehabdır buyurdu. Bir başka kavli daha olup, o da, buna da mehir gibi tesmiye sahîhdir. Böylece az veya çok olması sahîh olur. Ahmedden bir rivâyette, namazda giyilebilen elbiseden, kisveden takdîr olunmaktır. Bu da iki esvabdır: Biri antari, diğeri baş örtüsüdür. Bundan daha az olamaz. Birincisinde, bildirilen şartla, teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Sonrakiler de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herhalde bu da, insanların varlıklı ve yoksul olmaları esasına göredir.

---

(19) **Müt'a:** menfeattir. Akd-i sahih esnâsında, mehir tesmiye edilmediği veya edilip de, işbu tesmiye tamamen fâsid olduğu takdirde, yaklaşma ve gerçek halvetten önce, talâk vâki' olsa, mehr-i mislin yarısını geçmemek üzere verilen mala, menfeate denir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mehr-i misilde esas, asabeden olan akrabaların mehirleridir. Anne ve teyze buna girmez. Ancak aynı aşiretten olurlarsa girerler kavli ile, Mâlikin, mehr-i misilde esas, kadının güzelliği, şerefi, nesebi hâric, malı, zenginliği derecesidir. Ancak ziyâdelik ve noksanlık bulunmıyan bir kabileden ise, dâhil olur kavli, ve Şâfiînin, sadece asabe olan akrabalar esasdır. Kendisine en yakın olanın mehri esas alınır. Bunda da en yakın olan ana-baba bir kızkardeştir, sonra baba bir kız kardeş, sonra erkek kardeşinin kızları, sonra hala kızlarıdır. Asabe kadın yoksa, yahud onların mehirleri bilinmezse, nineler ve teyzelerinki esas alınır. Bunda yaş, akıl, varlıklı olmak, bâkire olmak ve benzeri maksada göre değişik haller muteberdir kavli ile, Ahmedin, asabeden ve zevil erhamdan olan akraba kadınların mehrine göre takdîr olunur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü müşeddeddir. Dördüncüsünde, birincisindeki gibi teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her halde bu kavillerin ayrılığı, insanların hallerinin ayrı oluşundandır.

Biri de, üç imamın, eşler, mehrin kabzında ihtilâf ederse, mutlaka zevcenin sözü esasdır kavli ile, Mâlikin, bu şehirde, Medînede olduğu gibi, muaccel mehri, duhûlden önce vermek âdet ise, duhûlden sonrası için zevcin, duhülden önceki için zevcenin sözü esas alınır kavlidir. Birincisi zevceye muhaffef, zevce ise müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve ercah kavlinde Şâfiînin, nikâh ukdesi elinde olan, zevcdir kavli ile, Mâlikin ve eski kavlinde Şâfiînin, velîdir kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, Şâfiînin yeni mezhebi kavli gibi, diğeri Mâlikin ve Şâfiînin eski kavli gibidir. Malûmdur ki, her bir kavlin bir vechi vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, köle, efendisinden izinsiz evlenir ve zevcesine cimâ' eder ve ona mehri tesmiye ederse, o anda, ya'nî köle iken, kendisine birşey lâzım gelmez. Ama âzâd edilirse, mehr-i misil lâzım olur kavli ile, Mâlikin, kadın için, mehr-i müsemmânın hepsi hakdır kavli, ve Şâfiînin, kadın için mehr-i misil vardır ve kölenin zimmetine müteallıktır kavlidir. Ahmedden ise iki rivâyet vardır. Birincisi köleye tahfîf, ikincisi teşdîddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Dördüncüsü ise, iki mezheb gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, akidden sonraki mehr üzerine ziyâdelik, sâbit olan mehre eklenir. Hanıma duhûl etsin veya ölsün aynıdır. Duhûlden önce onu boşamışsa, sâbit olmayıp, sadece ziyâdenin ve müsemmânın yarısını almak, kadının hakkı olur kavli ile, Mâlikin, hanımına duhûl etsin veya ölsün, ziyâde sâbittir. Duhûlden evvel onu boşarsa, sâbit olmaz. Ziyâdenin ve müsemmânın yarılarını alabilir. Duhûlden ve kabzdan önce ölürse, batıl olur ve ona göre [ya'nî Mâlikin mezhebinde meşhûr olduğu

üzere] akiddeki müsemmâ kadının hakkı olur kavli, ve Şâfiînin, müstenef, alınması esas olan bir hîbedir. Kadın bunu kabz etmiş, almış ise, onundur, almamışsa bâtıl olur kavli, ve Ahmedin, ziyâdenin hükmü, aslın hükmü gibidir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü de böyledir. Dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, kadın mehrini kabz etmeden, kendini zevcine teslîm etse, o da, ona duhûl etse ve onunla halvette bulunsa ve sonra kadın, kocasına bu husûsta mâni' olsa, kadın için câizdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, duhûlden sonra kocasını men edemez, ama halvetten sonra men edebilir kavlidir. Birincisi zevceye muhaffefdir. İkincisinde ise, ona teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de, anlayışlı olanlarca ma'lûmdur.

Biri de, iki kavlinin ezharında Şâfiînin. mehir, ancak vaty ile müstakar olur kavli ile, Mâlikin, halvet uzun olunca müstakar olur, vaty olmasa da kavli, ve Ebû Hanîfe ve Ahmedin, vaty hâsıl olmasa da, mehir, mâni'i bulunmıyan halvet ile müstakar olur kavlidir. Birincisi zevce muhaffefdir. İkincisinde ona teşdîd vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve üç imamın, velîme, ya'nî düğün yemeği sünnettir kavli ile, Şâfiînin diğer kavlinde vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Herhalde işin, insanların cömertliklerine göre değişmesidir. O halde mürüvvet ehline vâcib, diğerlerine müstehab olur.

Biri de, meşhûr kavlinde Mâlikin, iki kavlinin ezharında Şâfiînin ve iki kavlilerinin birinde Ebû Hanîfe ve Ahmedin, düğün yemeğine icâbet vâcibdir kavli ile, mezkûr imamların diğer kavillerinde, müstehabdır kavilleridir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, gidilmediği zaman fitne çıkacak hâle, ikincisinin bunun zıddına hamî edilmesi mümkindir. Vel - hamdü lillahi Rabbil âlemîn!

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, düğünde, [gelinin üzerine bir şey] saçmakta bir beis yoktur ve onları almak mekrûh değildir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, mekrûhdur kavlidir. Birincisi muhaffef olup, içinde himmet ve mürüvvetsizliğe işâret bulunmıyana mahsûsdur. İkincisinde teşdîd vardır ve herhalde bu, bu işte, aşağı himmetli olmak ve mürüvvetsizlik bulunmağa hamî olunur. Nitekim insanların çoğu böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, velîme, ya'nî ziyâfet, sadece düğünde değil, sünnet ve benzeri işlerde de müstehabdır kavli ile, Ahmedin, çocuğu sünnet ettirdikte ziyâfet, yemek vermek müstehab değildir kavlidir. Birincisi mü-

şedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcı' oldu. Vallahü tea'lâ a'lem!

KASM, NÜŞÜZ VE İŞRET-İ NİSÂ BÂBI (20)

[Hanımları arasında adâleti gözetmek; Geçimsizlik; Kadınlarla birlikte bulunma bahsidir].

İmamlar, kasmın, ya'nî âdil davranmanın, zevceler arasında vâcib olduğunda, zevce ile câriye arasında olmadığında; cimâ'da müsâvî davranmanın vâcib olmadığında icmâ' bulunduğunda; nüşüzün harâm olup, onunla nafakanın sâkıt olduğunda icmâ' olduğunda, eşlerden her birinin diğerine karşı ma'rûf, ya'nî iyilik üzere bulunup, hukûkunu gözetmesinin vâcib olduğunda; her birine, kendine düşeni kerâhatsiz ve geçiktirmesiz olarak diğerine vermesinin, icma'en sâbit olduğunda; zevcenin, kocasına itâatinin vâcib ve evinde durmasının lâzım olduğunda; zevcin zevcesini dışarı çıkmaktan men' etme hakkı bulunduğunda; zevc üzerine mehrin ve nafakanın vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir. Icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Ihtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Şâfiînin, hürreden azl [ya'nî meniyi dışarı akıtmak], izni olmadan bile olsa, kerâhatle câizdir kavli ile, üç imamın, ancak izni ile câizdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. **Böylece iş,** Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. **Birinci kavlin vechi, bizim, bu sudan,** Allahü teâlânın bir insan yaratacağını **muhakkak bilmememizdir. Meni** bozulabilir ve ondan bir çocuk **hâsıl olmıyabilir. Ikinci kavlin vechi, esas olan, menînin** bağlanması olup, bozulmasının **ârızî olmasıdır. Asl olan ise,** olmamasıdır. Altında câriye olunca, **hür olanın azl etmesi buna mukayese** olunur. Şâfiî ise, efendisinin izni olmaksızın ondan **azle câiz buyurmaktadır.** Üç imam ise, haramdır; ancak efendisinin izni ile **câizdir buyurmaktadırlar.**

Biri de, üç imamın, bir bâkire ile evlenirse, yanında yedi gün, **bir dul** ile evlenirse, üç gün onunla kalıp, sonra hanımlarını **kasm üzere,** iki şekilde devreder, dolaşır kavli ile, Ebû Hanîfenin, **yeni evlendiği, kasmde** üstün tutulmaz, belki onunla, diğerleri arasında **eşitlik olur kavlidir. Bi-**

---

(20) **Kasm** = Bir erkek, zevceleri hakkında kasmı, ya'nî eşitliği gözetmekle mükellefdir. Şöyle ki, elinden gelebilen şeylerde, sohbet, **mûvâneset** hususunda, refikalarına karşı, adâlete, eşitliğe riâyet eder. Bunların arasında müsâvat üzere birer veya ikişer veya daha ziyâde gün ve gece tayin ederek, her biri ile kendi nöbetinde sohbet ve ünsiyyet için, gece yatısında bulunur.

Nüşûz : Uyuşamamak, geçimsizlik demektir. Zevcin nüşûzü, zevcesine bakmayıp cefâ etmesi veya zevcesini kerîh görmesidir. Zevcenin nüşûzü de, zevcine isyân, muhalefet etmesi veya onu kerîh görmesidir.

rincisi zevce müşeddeddir ve hadîsler bu husûsda vârid olmuştur. İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, erkek, kadınlar râzı olmasa da, kur'a çekmeden, istediği hanımı ile sefere gidebilir kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, Ahmedin ve Şâfiînin, diğer hanımlarının rızâsı olmadan câiz değildir. Kurasız veya rızâlarını almadan sefere giderse, Şâfiî ve Ahmede göre, diğerleri için kazâ etmesi lâzım olur. Ebû Hanîfe ve Mâlik diğer rivâyetinde, kazâ gerekmez buyurdular. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İkinci mes'elenin birinci kavli, kazânın vâcib olmasında müşedded, ikincisi yine onda muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü sübhânehü a'lem.

HUL' KİTÂBI (21)

İmamlar, Tâbiînin büyüklerinden olan Bekir bin Abdullah-i Müzenînin, hul' mensûhdur sözüne hilâfen, hul'ün hükmünün devam ettiğinde; bir kadının, kocasını görünüş, ya da geçimsizlik gibi bir sebebden dolayı, bedel mukabilinde muhale'asının ve bunlardan birşey bulunmaksızın ikisinin hul'a râzı olmaları üzerine sebebsiz hul'un câiz olup, mekrûh olmadıklarında ittifâk etmişlerdir. Buna muhalefet edenler ise, Zührî, Atâ ve Dâvuddur. Onlar, bu durumda hul' sahîh değildir dediler. Zirâ abestir, lüzûmsuzdur. Abes ise meşrû' değildir. Meşrû olmıyan ise, merduddur. Yine hul'un, zevcesinden başkası ile de, meselâ bir başkasının, yabancının, zevceni, hanımını bin dirheme boşa demesi gibi durumda sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ebû Sevr ise, sahîh değildir buyurdu. Dört imamın, bu hususta, icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe, Mâlik, iki kavlinin ezhârında Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, hul' talâktır, boşamadır kavli ile, esah rivâyetinde Ahmedin, feshdir, talâk adedini azaltmaz; talâk değildir kavlidir. Şâfiînin eski mezhebi de budur. Sonraki eshabından bir cemâ'at de bunu ihtiyâr ettiler. Ancak şu şartla ki, bu hanımı ile beraber olmalı, hul' sözünü kullanmalı ve bununla talâka niyyet etmiş olmamalıdır. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhir olup, anlayışlı olanlarca gizli değildir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, hul'un, müsemmâ mehirden çok olması mekrûh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, nüşûz kadın tarafından çok ise, müsemmâdan çok alabilir, ama kendi tarafından ise, bir şey alması mut-

(21) Hul': İzâle demek olup, muhale'a = hulû', nikâh bağını, elfaz-ı mahsûsadan biriyle izâle etmektir ki, bir bedel mukabilinde olup olmamak itibariyle iki kısımdır.

lak olarak mekrûhdur ve kerâhatle sahîh olur kavli ile, Ahmedin, müsemmâdan fazla üzerine hul', mutlaka mekrûhdur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikinci mufassal, üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, akidde hıl, ya'nî helallık hükmü, akdin hükmüdür. Mehri dilediği kadar arttırmak hakkı olduğu gibi, hul'un bedelinde de böyledir. Tafsîlin iki şıkkının evvelkisinin vechi, kadın tarafından zarar daha çoktur. Bunun için zevcin, müsemmâdan daha çok alması, kadına zorluk bakımından câizdir. Ikinci şıkkının vechi, insanların malını bâtıl olarak almak kısmındandır. Bu da, din ve vera' ehline mahsûsdur. Ama diğerleri, genellikle, hanımına kötü davranarak zulm yoluyla, cimriliklerinin çokluğundan, bahillikleri sebebiyle bunu alırlar. Çünkü ona çok eziyyet etmeseydi, ondan kurtulmak, yüzünü görmemek için, kendini teslîm ettiği zevcinden, şimdi mal verip, ayrılmak istemezdi. Ahmedin kavlinin vechi, müsemmâdan fazlası, adâlet hükmünün dışında kalır ve sefîh tasarrufuna girer.

Biri de, Ebû Hanîfenin, muhteli'a, iddet müddeti içinde talaka mülhak olur kavli, ve Mâlikin, hul'un akabinde, ona bitişik olarak talâk verirse, boş olur, talakı hul'dan ayırırsa, talak vâkı' olmaz kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, talak, hiç bir şekilde ona mülhak olmaz kavlidir. Birincisi zevc üzerine müşeddeddir. Ikincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bütün kavillerin vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, baba, küçük kızını, kızının malından birşeyle hul' edemez kavli ile, Mâlikin ve Şâfiînin bazı eshâbının, edebilir kavlidir. Aynı şekilde, üç imama göre, baba, küçük çocuğunun zevcesini hul' edemez kavli ile, Mâlikin, edebilir kavlidir. İki mes'elenin birincileri babaya müşeddeddir. Ikincileri muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadın, beni bin dirheme üç talakla boşa dese, o da bir talâkla boşasa, binin üçde birini hak eder kavli ile, Mâlikin, bir veya üç talâk versin, binin hepsini hak eder; çünkü kadın üçle olduğu gibi, birle de ona kendini temlîk etmişdir kavli ile, Şâfiînin, iki halde binin üçde birini hak eder kavli, ve Ahmedin, iki halde bir şey hak etmemiş olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde, bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Dördüncüsü cidden muhaffefdir. Zirâ fi'linin istemeğe uygunluğu yoktur. Bunun için hul' sahîh, mal bâtıl olur.

Biri de, üç imamın, kadın, bin dirheme beni bir talakla boşa dese ve erkek üç talâkla boşasa, kadın boş olur ve erkek bin dirhemi hak eder kavli ile, Ebû Hanifenin, hiç bir şey hak etmiş olmaz, üç talâk vermiş olur. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

TALÂK [BOŞAMA] KİTABI

Eşlerin bir zoru yokken, iyi güzel birlikte yaşarlarken olan talâkın mekrûh olduğunda, hattâ Ebû Hanîfenin, haramdır buyurduğunda; medhulün bihâ kadının hayz müddeti içinde, yahud tuhur zamanında cima'dan sonra boşamanın haram ancak vâkı' olduğunda, aynı şekilde üç talâk birden vermenin yasak edilmiş ama yapılınca vâkı' olduğunda ittifâk etmişlerdir. *Bazı âlimler bu yasaklık haram, bazıları ise mekrûhdur demiş*lerdir. Aynı şekilde bir kimse hanımına, sen yarım talâkla boşsun, derse, bir talâk lâzım geldiğinde ittifak etmişlerdir. Imam Dâvud, buna muhalefet edip, hiçbir şey vâkı' olmaz buyurdu. Ama bütün fukaha ona uymadılar. Yine, zevc, medhulün bihâ olmıyan eşine, sen boşsun deyince, üç talâk vermiş gibi, ondan bâin, ayrı olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bu husûsda ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin (rahımehullah), talâkın ve kölenin ıtkının talıkı sahîhdir. İster mutlak, ister umûmî, ister husûsî söylesin, talâk ve ıtk lâzım olur. Şöyle ki, meselâ yabancı bir kadına, seni tezvîc edersem boş ol, yahud hangi kadınla evlensem benden boştur, yahud bir köleye, sana mâlik olursam hürsün, yahud satın aldığım her köle hürdür demesi böyledir kavli ile, Mâlikin, talâk ve ıtk, tahsîs edince, veya *kabîlesi, köyü belirtilince, veya belli bir kadın denince, lâzım olur. Ancak* mutlak veya umûmî olursa, lâzım gelmez kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, mutlaka talâk ve ıtk lâzım gelmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassal, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcı' oldu. Bu kavillerin delilleri, her mezhebin âlimlerinin kitablarında yazılıdır.

Biri de, üç imamın, talâk erkek tarafından mu'teberdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kadın tarafından da mu'teberdir. Talâkın sûreti, mikdarı, hür için üç, köle için ikidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, zevci hür veya köle olsun, hürre [hür kadın] üç, câriye iki talâkla ayrılır kavlidir. Birincisi zevce muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, zevcesinin talâkını bir şeye ta'lîk eder, bağlı kılarsa, meselâ eve girersen, boşsun deyip onu bâin etse, o da beynûnet zamanında o şart edilen şeyi yapmaz, sonra onu tezvîc eder ve sonra kadın o eve, odaya girerse, bâin kıldığı talâk üçden az ise, yemîn ikinci nikâhda bâki olup, çözülmez ve bir başka defasında o sıfatın bulunması ile hânis olur, ya'nî yemînini tutmamış olur. Bâin kıldığı talâk üç *ise, yemîn açılır kavli ile, Şâfiînin esah* kavlinde, onu bâin talak ile boşayıp, sonra tezvîc edince, şart edilen şey hâsıl olmasa da, her hâlü kârda, yemin çözülmüş olur kavli, ve Ahmedin, üç veya daha az bâin talakla boşamış olsun, yemîn geri gelir kavlidir. Ama şart edilen şey beynûnet

zamanında hâsıl olursa, üç imam, yemîn geri gelmez dediler. Ahmed ise, nikâhın geri gelmesiyle, yemîn de geri gelir buyurdu. Birinci mes'elenin birinci kavli mufassaldır. Ikincisinde tahfif vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Ikinci mes'elenin birinci kavli muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, üç talak bir defada birlikte olursa, bu bid'at olan talâktır kavli ile, Şâfiînin, sünnet talâktır kavlidir. Bu Ahmedin de, iki rivâyetinden biridir. Harkî bunu ihtiyâr etmiştir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, ilim ve hilim ehlinin, ikincisinin câhil ve kaba olanların hâline hamli mümkindir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hanımına, sen kumların, toprakların sayısınca boşsun dese, bir talâk-ı bâin ile boş olur kavli ile, üç imamın, üç talâkla boş olur kavlidir. Birincisi beynûnet-i sugrâ, ya'nî bir veyâ iki bâin talak ile meydana gelen ayrılık hükmünden olmak bakımından muhaffef, ikincisi ise müşeddeddir.

Biri de, Ebû Hanîfenin Eshâbının, Mâlikin ve Ahmedin, hanımına, seni boşarsam, sen ondan önce üç talâkla boşsun deyip, bundan sonra onu boşarsa, talak-ı müneccez, ya'nî sebebsiz talâk vâkı' olur ve hemen, şart edilen üç talâk hâsıl olur kavli ile, Râflî ve Nevevînin, devri gidermek için, sadece müneccez talâk vâkı' olur kavli ve Müzeninin, Ibni Süreycin, Ibni Haddâdın, Kaffâlin, Ebû Hâmidin, Mühezzeb sâhibi ve başkalarının, aslâ talâk vâkı' olmaz kavlidir. Bu Şâfiînin nassından bildirilmektedir. Şâfiînin eshâbından bazısı, Cemâ'enin mezhebi gibi, üç talâk olur dediklerinden, Nevevî, fetvâ sâdece bir müneccez üzerinedir buyurdu. Birincisinde bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Ikincisi zevc üzerine muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her kavlin vechi vardır. Anlayışlılarca gizli değillerdir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, kinâyeli sözlerle talâkta, niyyet veya hâlin delâleti bulunmak lâzımdır kavli ile, Mâlikin, mücerred söz ile talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bu kinâyelere, gadab gibi bir hâlin delâleti veya talak, boşama sözü de eklerse, talâk sözü söylediyse, ben onu demek istememiştim dese de, bütün kinâyelerde kabûl edilmez. Kızgınlık hâlinde olup, talak sözü ağzından çıkmadıysa, üç sözde, ben onu demek istememiştim sözü kabûl edilir. Bunlar, iddette ol, serbestsin, kendi işin senin elindedir sözleridir. Başkalarında kabûl edilmez kavli ile, Mâlikin, bütün zâhirî kinâyeleri, kendisi veya kadın tarafından süâle cevab olarak söyleyince, talâk vâkı' olur ve, onu demek istememiştim sözü kabûl olunmaz kavli, ve Şâfiînin, bütün kinâyeler, yukarıda geçtiği gibi, mutlaka niyyete muhtacdır kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, niyyete muhtac-

dır, diğerlerinde, muhtâc değildir. Ancak Ebû Hanîfeye göre sarih olan, bir söz olup, o da talâkdır. Serah ve firakla, ona göre talak vâkı' olmaz. Birincisi mufassaldır. Ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zâhir kınâye ile talâk'a niyyet edip, adede, kaç talâk olduğuna niyyet etmemiş ise ve kadının talâk istemesine cevab vermiş ise, yemini ile beraber bir talâk vâkı' olur kavli ile, Mâlikin, zevce medhulun bihâ ise, hul'de ise kabûl olur, yoksa olmaz, medhûlün bihâ değilse, iddiası, yemini ile birlikte kabûl edilir ve üçden az olmak üzere niyyet ettiği mikdar talâk vâkı' olur; bir başka rivâyetinde, üçden azda tasdik olunmaz kavli, ve Şâfiînin, talakın aslından ve adedinden iddia ettiğinin hepsinde kabûl edilir kavli, ve Ahmedin, kinâye ile beraber hal delâleti de varsa, yahud talâka niyyet etmiş ise ona niyyet etsin etmesin, medhûlun bihâ olsun olmasın üç talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisi mufassaldır. Üçüncüsü de muhaffefdir. Dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, çık, git, sen muhallâtsın gibi gizli kinâyeler şu zâhir, açık kinâyeler gibidir. Sen haliyyesin, beriesin, bâinesin, ayrılmışsın, benden kesilmişsin, senin kocan yok, yalnızsın, ipin elindedir, hürsün, işin elindedir, iddedde ol, benden uzak ol, ehline var git gibilerde, sayıya niyyet etmemiş ise, bir talak vâkı' olur. Üçe niyyet etmişse, üç olur. İkiye niyyet etmişse, iki değil, bir talâk vâkı' olur kavli ile, Ahmed ve Şâfiînin, bununla ikiye niyyet etmişse, iki talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iddedde ol, rahmini istibra et deyip, niyyeti üç olursa, bir ric'î talak vâkı olur kavli ile, Mâlikin, bununla talâk vâkı' olmaz, ancak ibtidâ vâkı' olur ve talâk zikri ile bulunur veya kızgınlık hâlinde olursa, o zaman niyyet ettiği vâkı' olur kavli, ve Şâfiînin, bunlarla talâk vâkı' olmaz, ancak talâka niyyet etmişse olur ve medhûlün bihâ olanda, niyyet ettiği mikdar olur, yoksa bir talak vâkı' olur ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, üç talâk vâkı' olur, diğer rivâyetinde, niyyet ettiği vâkı' olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkinci ve üçüncü mufassaldır. Dördüncü ise iki mezhebe râci' olur. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, zevcesine, ben senden boşum, dese veya işini ona bırakıp, zevce, sen benden boşsun dese, bir şey vâkı' olmaz, kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, vâkı' olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kadının kendini boşaması sahîh olmaz. Zirâ bu, zevceye hâkim olan zevcin makamının işidir. Aksi olmaz. İkinci kavlin vechi, erkek, kadının kendini boşamasında, yabancı vekil gibidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zevcesine, sen boşsun deyip, üçe niyyet etse, bir talâk vâkı' olur kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, üç talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zevcesine, işin elindedir deyip, talâka niyyet ederse kadın kendini üç talakla boşar. Zevc üçe niyyet ederse, bir talâk vâkı' olur, bire niyyet ederse, birşey vâkı' olmaz kavli ile, Mâlikin, kadın ıkrâr ederse, talâk adedinden vâkı' olan olur, inkâr ederse, erkek yemin eder ve talaktan dediği aded sâbit olur kavli ile, Şâfiînin, üç talâk vâkı' olmaz, ancak zevc niyyet etmişse olur; üçten aza niyyet etmişse, niyyet ettiği vâkı' olur kavli, ve Ahmedin, zevc ister üç, ister bire niyyet etsin, üç talak vâkı' olur kavlidir. Birincisi mufassaldır. Ikincisi de öyledir. Üçüncüsü, ihtilâflı sözlerle beraber tafsîl, dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, zevcesine, kendini boşa dese, o da kendini üç talakla boşasa, birşey vâkı' olmaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, bir talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi zevce muhaffefdir. Ikincisinde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, medhülün bihâ olmıyana, sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun dese, bir talâk vâkı' olur kavli ile, Mâlikin (rahimehullah), üç talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, medhülün bihâ olmıyana, bir demek yetişir. Çünkü bunda, medhülün bihânın hilâfına, aralarında ihtilâf vâkı' olmamak bakımından, kadından uzak olmada, murad beynûnet-i suğrânın, beynûnet-i kübrâ yerine geçmesidir. Zirâ âdet şöyledir ki, talâk sözünün söylenmesi, ancak muhasame ve gadabdan sonradır. Bunun için üçüncüsü alınır. Birinci ve ikinciye müsâmaha olunur. Ikinci kavlin vechi, medhülün bihâ olmıyanın, medhülün bihâ olana kıyâs edilmesidir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, medhülün biha, ya'nî cimâ' etmiş olduğu hanımına, eğer, sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun deyip, maksadım, ona ikinci ve üçüncüyü duyurmaktı, bildirmekti, anlatmaktı dese, üç talâk vâkı' olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, ancak bir talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, akıllı çocuğun talâkı vâkı' olmaz. Bundan murad, talâkın ne olduğunu bilen çocuktur kavli ile, iki kavlinin ezharında Ahmedin, vâkı' olur kavlidir. Hanefiden Tahavî ve Kerhî, Şâfiîden Müzenî ve Ebû Sevr de böyle buyurdu. Birincisinde zevce tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mükrihen, zorla boşasa veya âzâd etse, talâk vâkı' olur ve itâk hâsıl olur kavli ile, üç imamın, kendini, korkutulan şey-

den korumak için söylerse vâkı' olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.[1] Birinci kavlin vechi, mükrih, ism-i fâildir. Bunu bu zarar ihtimâli ile, ikrâh olunduğu şeyin vâkı' olması arasında ihtiyâr etmiştir. Böylece sanki talâkın vukû'unu, yahud ıtkın husûlünü ihtiyâr etmiş olur. Bilhassa, Şerîatin sâhibi de, ıtka, ya'nî köle âzâd etmeğe teşvîk etmektedir. Ikinci kavlin vechi, Allahü teâlânın umûmî ruhsatını almaktır. Zirâ küfürle hükm olunca, ikrâhla sahîh olmaz. Halbuki o günâhların en büyüğüdür. Nerde kaldı ki, dînin fürû'undan bir mes'elede olmasın!

Biri de, üç imamın ve rivâyetlerinin birinde Ahmedin, ikrâhın hâsıl olmasında, tehdîd edilen şeyin vukû'unun zann-ı gâlib olması yeterlidir kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, bu ikrâh olmaz kavlidir. Harkî de bunu ihtiyâr etmiştir. Yine bir üçüncü rivâyetinde Ahmedin, ikrâh, ancak öldürmek veya bir uzvunu kesmekle olur, bundan başkası ile olan tehdîd, ikrâh sayılmaz kavlidir. Birincisinde ikrâh olunana tahfîf vardır, ikincisinde yine ona teşdîd vardır. Üçüncüsü ise mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, varlıklı dünya ehlinden sabırsız avam, ikincisinin ilmi ile âmil âlimlerden sabırlı ve dayanık olanlar, yahud ayıblanmaktan korkan ve vâli derisini yüzdüğü zaman, ah demekten hayâ eden hırsızlar içindir. Mufassal olan üçüncüde de söz böyledir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, ikrâh edenin, sultan veya başkası, meselâ *hırsız, soyguncu gibi birisi olmasında bir fark yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin* ve Ahmedin iki rivâyetlerinden birinde, ikrâh, ancak sultan tarafından olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, hanımına, inşâallahü teâlâ, sen boşsun derse, talâk vâkı' olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, vâkı' olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki *mertebesine râci' oldu.*

Biri de, üç imamın, talâkta şübhe ederse, vâkı' olmaz kavli ile, Mâlikten meşhûr olan kavilde, vâkı' olması zann-ı gâlibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini avama, ikincisini din ve verâ sâhibine hamletmek mümkindir.

Biri de, üç imamın, hasta, zevcesini bâin olarak boşar ve sonra bu hastalıktan ölürse, o hanım onun veresesi olur. Şâfiînin kavillerinden ezhar olanı budur. Ancak Ebû Hanîfe, kadının vâris olmasında, boşama isteğinin kadından gelmemiş olmasını şart koşmuştur. Bu aynı zamanda Şâfiînin eski kavlidir. Sonra ne zamana kadar ona vâris olur sözüne gelince: Ebû Hanîfe, iddet zamanı içinde olur. İddeti bittikten sonra ölürse, vâris olmaz buyurdu. Yine ondan bir başka rivâyette, kadın evlenmedikçe, ona vâris olur diye geldi. Imam Ahmed de böyle buyurdu. Mâlik ise, evlense de, vâris olur buyurdu. Şâfiînin ise, bu üç mezhebde olduğu gibi

üç kavli vardır. Asıl mes'eledeki kavillerden birincisi zevce müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Her iki kavlin de vechleri vardır. Ebû Hanîfenin, iddet zamanı dolmadan vâris olur kavlinin vechi, iddet zamanının bitmesi hilâfına, iddet hâlinde iken, zevcinin bağı ile bağlıdır. Evlenmedikçe kavlinde de söz budur. Çünkü kadın, evlenmedikçe, zevcine dönebilecek bir haldedir. Mâlikin, evlense de vâris olur, kavlinin vechi, zevcinin üzerine fazla ukubettir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, zevcesine, bir seneye kadar boşsun dese, o anda boş olur kavli ile, Şâfiînin, sene dolmayınca, ya'nî tamam olmayınca, boş olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, dört hanımı olan, hanımlarımdan biri boştur dese ve hangisi olduğunu belirtmese, bir tanesi boş olur ve bu hakkını istediğinde kullanabilir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, hepsi boş olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, talâkla, kadın sağlamken, ondan ayrılmıyan el gibi bir uzva işâret ederse, yüz, baş, sırt, boyun ve ferc olan beş uzva izâfe ederse, talâk vâkı' olur, sağlam hâlinde ondan ayrılabilen, diş, tırnak, saç gibi kısımlarına izâfe ederse, vâkı' olmaz kavli ile, üç imamın, talâk, parmak gibi, bütün bitişik uzuvlarla vâkı' olur. Saç gibi bitişik olmıyanlara gelince: Mâlik ve Şâfiî, Ahmedin hilâfına vâkı' olur dediler. Birincisi mufassaldır. Ikincisinde, birinci kavildeki ayrılabilen uzuvlarda olduğu gibi teşdîd vardır. Ayrılabilenler hakkındaki kavillerin ikincisi, vâkı' olmamak bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Mezkûr kavillerin herbirinin vechi vardır. Vallahü Sübhânehü a'lem bis-sevâb.

RİC'AT KİTÂBI [TALÂK-I RİC-Î]

Talâk vermiş olanın, rücû' etmesinde, ya'nî iddet içinde henüz bâki olan nikâhı söz veya hareketle devam ettirmenin câiz olduğunda; zevcesini üç talakla boşayanın, onunla başkasının evlenip, sahîh nikâh ile ona vatyinden evvel, kendisine halâl olmayacağında; buradaki sahîh nikâhın vaty olduğunda ve bunun birinciye halâl olmanın cevâzı için şart olduğunda ittifâk etmişlerdir. Fâsid nikâhla olan birinci vaty, Şâfiînin bir kavli hâric, onu tahlîl eylemez. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, ric'î olan hanıma vaty haram değildir kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve diğer

rivâyetinde Ahmedin, haramdır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kadın hâlâ zevce hükmündedir. Bunun delîli, talâkın kadına lâhık olması hâlâ mevcûddur. Kadın tarafından ilâ, zihâr ve li'anın, ayrıca erkeğin ve kadının birbirlerine vâris olmalarının bulunmasıdır. İkinci kavlin vechi, talâk vermesiyle, kadın, yabancı olmuş olur. Bunun delîli, halâl olması için, sana rücû' ettim, döndüm, nikâhıma döndüm gibi sözleri söylemesinin şart olmasıdır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, ric'at, kadına vaty ile hâsıl olur, bu olduktan sonra ric'ata niyyet etsin etmesin, bir başka söze ihtiyâc yoktur kavli ile, meşhûr rivâyetinde Mâlikin, yalnız bununla ric'at hâsıl olmaz, ancak bununla niyyet de lâzımdır kavli, ve Şâfiînin, ric'at ancak sözle olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde belirtildiği şekilde tafsîlin iki şıkkının birinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ric'at etmeseydi, vaty etmezdi şeklinde yorumlanır. Zirâ bir mü'minin, boşadığı bir kadına, dönmeğe niyyet etmeden, vaty etmesi çok uzak bir ihtimâldir. İkinci kavlin vechi, ric'ate niyyet etmeden, haram olarak vaty etmiş olabilir. Bunun için niyyet lâzımdır. Üçüncü kavlin vechi, ric'atın, nikâh akdinin inşasına kıyâsıdır. Bunun için sözle şöylemek şarttır. Demek ki sözler, hallere göredir.

Biri de, Mâlikin, Ahmedin ve Ebû Hanîfenin, ric'atta şâhid bulunması şart değildir kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, şarttır. Şâfiînin eshâbına göre esah olan iki kavlin ezharı ve aynı şekilde Ahmedin iki kavlinin ezharında, şâhidler müstehabdır. Şeyhül İslâm Safdî, **Rahmet-ül ümme fî ihtilâf-il eimme** kitabında yazar: Râfiînin Mâlike göre, şâhidler şarttır sözünün esasını Mâliki mezhebinin meşhûr kitablarında göremedim. Aksine Kadî Abdülvahhâb ve **Kurtubî Tefsîrinde**, Mâlikî mezhebinde müstehab olduğunu beyân etmişler, bunda hilâf olduğunu söylememişlerdir. Şâfiî âlimlerinden İbni Hübeyre de **İzâh** kitabında böyle buyuruyor. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Tevcihleri, bir önceki mes'elenin tevcihleri gibidir. Demek ki, ric'atde söz şarttır diyen, o söze şâhid olunması için, şâhidler de şarttır demektedir. Çünkü niyyette Şâfiî hâric şâhid aranmaz. Böylece mes'ele Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, ric'ilikte, hayızlı veya ihramlı iken vaty etmek, ric'iliği gidermez kavli ile, üç imamın, bununla nikâhına rücû' etmiş, dönmüş olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hayzlı ve ihramlı iken vaty etmek, şer'an yasaktır. Sanki fâsid nikâhdaki vaty gibidir. İkinci kavlin vechi, hayızlı ve ihramlı kadına vatyın yasaklığı, haramlığı ârızîdir.

Biri de, Mâlikin, cimâ'ı mümkin olan çocuğun, sahîh nikâhla vaty edince, bununla tahlîl hâsıl olmaz kavli ile, üç imamın, olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin: **«Kadın ve erkek cimâ' lezzetini alınca»** hadîsidir. Bu da, genel olarak, menînin çıkması ile olur. İkinci kavlin vechi, inzâl olmasa da, cimâ'ın kendisinde lezzet vardır. Menînin çıkması lezzetin son derecesidir. Nitekim dört imama göre de, cimâ' edenin, inzâl olmasa da, gusl abdesti alması lâzımdır. Ancak İmam Dâvud ve daha önce gusl bahsinde geçtiği gibi Eshâbdan bir kaç kişi, lâzım olmaz demişlerdir.

İLÂ BAHSİ (22)

Hanımına dört aydan fazla bir müddet için cimâ' etmiyeceğine, Allahü teâlâya yemîn edenin mûlî = ilâ edici olduğunda, bundan az zaman için yemîn ederse mûli olmadığında, mûli fey ederse, ya'nî rücû' ederse, yemîn keffâreti lâzım olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Şâfiînin eski kavline göre lâzım olmaz. Bu hususta ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, zevcesine, dört ay vaty etmiyeceğim demekle îlâ yapılmış olur. Ahmedden de böyle rivâyet olunur kavli ile, Mâlikin ve meşhûr kavlinde Şâfiînin, bu îlâ olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, dört ay geçince, bununla talak vâkı' olmaz, belki, iş, fey'e veya talaka bağlı bulunur kavli ile, Ebû Hanîfenin, müddet geçince talâk vâkı' olur kavlidir. Birincisi bağlı kalması bakımından muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, mûlî, vakf = bağlı kalmak sözüne göre talâktan imtinâ' ederse, hâkim ona talâk verir. Bu Şâfiînin de iki kavlinden biridir kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin ve diğer kavlinde Şâfiînin, talâk vermesi için hâkim onu sıkıştırır kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, Allahü teâlânın Ism-i şerîfinden (celle celâlüh) başkası ile, meselâ talâk, itak, ibâdeti vâcib kılmak, sadaka nezrinde bulunmak gibi şeylerle îlâ yapsa, mûlî olmaz. Bununla ona bir zararı veya ondan giderilmesini kasd etsin aynıdır. Kadının emzikli veya hasta olması gibi, veya kendinden bir zararın kaldı-

(2) **İlâ:** Lügatta yemin etmek ma'nâsındadır. İstilahda, zevceye yaklaşmamak üzere yapılan yemîndir.

rılması hepsi aynıdır kavli ile, Mâlikin, mûlî olmaz; ancak kızgınlık hâlinde yemîn eder veya ona zararı kasd ederse, olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, *Mîzânın iki mertebesine râci'* oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, hanımına zarar için, yemînsiz olarak, dört aydan çok, vatyı terk ederse, mûlî olmaz kavli ile, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mûlî olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhir olup, anlayışlılarca ma'lûmdur.

Biri de, Mâlikin, kölenin ilâ müddeti, zevcesi *hür olsun, câriye olsun*, iki aydır kavli ile, Şâfiînin, mutlaka dört aydır kavli, Ebû Hanîfenin, müddette muteber olan, kadının durumudur. Zevcesi câriye ise, kendisi hür *veya köle olsun*, iki aydır kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmed, Mâlikinki, ikincisinde Şâfiîninki gibi buyurmuştur. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, kâfirin ilâsı sahîh değildir kavli ile, üç imamın, sâhîhdir kavlidir. Faydalarından biri, müsliman olduktan sonra, fey veya talâk ile mutalebe olunmasıdır. Birincisi kâfire muhaffef, ikincisi yine ona *müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci'* oldu.

ZİHÂR BAHSİ (23)

Imamlar, müsliman bir erkeğin hanımına, sen bana annemin arkası gibisin deyince, müzâhir olup, keffâretten önce vatyının halâl olmadığında, *keffâretin ise, bulursa bir köle âzâd etmek, bulamazsa aralıksız* iki ay oruc tutmak, buna da gücü yetmezse, altmış fakîri doyurmak olduğunda; keffâretlerden birşeyi kâfir veya harbîye vermenin câiz olmadığında; kölenin zihârının sahîh olduğunda ve bunun keffâretinin Mâlike göre, efendisi temlîk edince oruc ve yedirmek olduğunda; kadın kocasına, sen bana babamın arkası gibisin deyince, kadına keffâret icâb etmediğinde ittifâk etmişlerdir. Ancak Harkînin ihtiyâr ettiği bir rivâyette icâb eder. Ittifâk *mes'elelerinden* bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik ve Ebû Hanîfenin, zimmînin zihârı sahîh değildir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, sahîhdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, *Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci*

---

(23) **Zihâr: Müzâhere**, lûgatta iki şey arasında bir mutabakat ve benzerlik yapmak ma'nâsındadır. Arka anlamında olan zehr'den alınmıştır. Nikâh ıstılahına göre **zihâr: Zevcin, zevcesini, neseb, süt veya musaheret sûretiyle ebedî mahremi olan bir kadının, kendisince bakılması câiz olmıyan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna benzetmesidir.**

kavlin vechi, zimmî, aslında bizim hükümlerimizle bağlı değildir. İkinci kavlin vechi, ahkâm husûsunda zimmînin bizim hükümleri iltizâm etmesi ile, zâhiren yetinmemizdir.

Biri de, üç imamın, efendinin, câriyesine zihârı sahîh değildir kavli ile, Mâlikin, sahîhdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, Şerîatte bildirilen, zihârın zevce için oluşudur. İkinci kavlin vechi, efendinin, câriyeden, zevc gibi istifâde etme hakkı olmasıdır. O halde zihârı olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hürre veya câriye olan zevcesine, sen bana haramsın dese, bununla niyyeti boşamak ise, boş olur, üç talakla boşamak ise üç, iki veya bire niyyet etmiş ise, bir talâkla boş olur. Haramlığa niyyet edip, talâka niyyet etmemiş veya hiç niyyeti yok ise, yemîn olur. Dört ay onu terk ederse mûlî olup, bir talak-ı bâin vâkı' olur. Zihâra niyyet etmişse, müzâhir olur. Yemîne niyyet etmişse, yemîn olur. Niyyetine bakılır. Bununla bire mi, birden çoğa mı niyyet etmiştir. Burada kadının medhûlün bihâ olması veya olmaması aynıdır kavli ile, Mâlikin, medhûlün bihâ ise, üç talâkla, medhûlün bihâ değilse, bir talâkla boş olur kavli, ve Şâfiînin, bununla talâka niyyet etmişse talâk, zihâra niyyet etmişse zihâr olur. Yemîne niyyet etmişse, yemîn olmaz, lâkin yemîn keffâreti vermesi lâzım olur. Hiçbir şeye yemîn etmemişse, iki kavlinin ercahında, üzerine bir şey lâzım olmaz, diğerinde, yemîn keffâreti lâzım olur kavli, ve Ahmedin iki rivâyetinin ezharında, niyyet etsin etmesin sarîh bir zihârdır ve bunda zihâr keffâreti vardır; diğer kavlinde, talâktır. Birincisi mufassaldır. İkincisi ve üçüncüsü de böyledir. Dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vechi, ilim ve anlayış sâhiblerince gizli değildir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, yemesini içmesini, yahud câriyesini haram kılan, yemîn etmiş olup, bunlar haram olmaksızın yemînini bozmuş olanın keffâreti, üzerine lâzım olur. Bu iki imama göre bir parçasını yemekle hins, ya'nî yemînini bozmak hâsıl olur; hepsini yemesi gerekmez kavli ile, Şâfiînin, yiyeceğini, içeceğini veya giyeceğini kendine haram kılanın keffâret vermesi gerekmez.. Bu birşey değildir. Câriyesini kendine haram ederse, râcih kavle göre, haram olmaz, lâkin yemîn keffâreti lâzım olur kavli, ve Mâlikin, bunlardan hiçbiri mutlak olarak ona haram olmaz, keffâret de gerekmez. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, müzâhire, ya'nî izhâr yapan erkeğe, hanımını öpmek, ona şehvetle dokunmak haramdır kavli ile, iki kavlinin ezharında Şâfiînin, bu haram değildir kavlidir. Birincisi müşedded olup, din ve verâ' sâhibine mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, avama mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, müzâhir iki ay keffâret orucu tutarken vaty edince, gündüz veya gece, kasden veya unutarak da olsa, oruca yeniden başlaması vâcib olur kavli ile, Şâfiînin, gece vaty ederse, istinâf, yanî yeniden başlamak lâzım gelmez, eğer gündüz bile bile vaty ederse, orucu bozulur ve birbiri ardından tutma bununla kopar ve Kur'ân-ı kerîmin nassı, ya'nî açık beyanı gereğince, yeniden başlaması lâzım gelir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, tetâbü' ya'nî altmış gün orucu birbiri ardından tutmamak bir ruhsattır. Ruhsatlar ise, cinâyet, ya'nî suç işleyip, cezâyı hak edenin günâhlarına bağlanmazlar. İkinci kavlin vechi ise zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, müzâhirin keffâretini verdiği kölenin îmanlı olması şart değildir kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, şarttır kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, keffârette gâlib olan, suçu işliyende cezânın esas olmasıdır, Kâfir kadın olsa da, bu kıymeti ölçüsünde hâsıl olur. İkinci kavlin vechi, keffâret, Allahü teâlâya, yaklaşılan tâatlerdendir. Bunun için kûfr gibi bir aybı bulunanla Allahü teâlâya tekarrub edebde yeterli olmaz. Nitekim kurban ve hedy'de de böyle bildirilmişti. O halde birincisi avama, ikincisi din ve verâ' sâhibi ve Allahü teâlâya karşı edebi gözetenlere mahsûsdur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, keffâreti zimmîye vermek câizdir kavli ile, üç imamın, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İki kavlin de, iki hâle tevcîhi zâhirdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem.

Lİ'ÂN BAHSİ (24)

İmamlar, hanımına kazf eden, zinâ isnâd eden, hamileliğinin kendinden olduğunu nefyeder ve beyyinesi olmazsa, ona haddin lâzım olduğunda ve onun için la'netleşmek hakkı bulunduğunda, bunun da erkek için, sâdık, ya'nî doğru sözlü olduğuna, Allahü teâlânın ismi ile dört defa yemîn edip, beşincide, kendisi için, eğer yalancılardan ise, Allahın la'neti onun üzerine olsun der. O lîân edince, kadına had lâzım olduğunda ve kadının li'anının, kocam bana isnâd ettiği zinâ ile yalancılardandır deyip, Allahü

---

(24) Lîân = Lûgatta, lâ'netleşmek, ya'nî iki kişinin birbirine la'net etmesi demektir. Buna mülâane, telâun ve fitlân da denir. İstilahda, zevc ile zevcenin, hâkim huzûrunda, şer'î usûlüne uygun olarak, dörder defa şehâdette bulunduktan sonra la'net ve gazab okumalarıdır.

teâlânın adına dört defa yemîn edip, beşincide, kendisi için, eğer doğru ise, Allahın gadabı onun üzerine olsun demesinde ve zevc ile zevce arasında lian firkatinin vâkı' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bu husûsta ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imam, zevc liândan nükûl, ya'nî rücû' edince, had lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, had vurulmaz, müla'ane ve ikrâr edinciye kadar habs edilir. Ve mücerred nükûl ile zevc fâsık olur kavli ile, Mâlikin, had vurulmayınca fâsık olmaz kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, kadın nükûl edince, mülâane veya ikrâr edinciye kadar habsedilir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, mücerred nükûl ile had lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, talâkı sahîh olan bütün müslimanların, eşlerin ikisi hür veya köle veya biri hür bir köle, ikisi âdil veya fâsık veya biri âdil biri fâsık olsun, liânı da sahîh olur. Mâlike göre kâfirin talâkı sahîh değildir. Çünkü ona göre, kâfirin nikâhı fâsiddir. Bunun üzerine liânı sahîh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, liân şehâdettir. O halde kazf edip, şehâdet ehli olmıyana had vurulur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde de teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, hâmile zevcesine doğumundan önce mülâane ederse, sahîh olmaz ve çocuk ondan müntefî olmaz. Eğer sarîh zinâ kazf ederse kazf ile mülâane olur, çocuğun nesebi müntefî olmaz. Çocuğun altı veya daha az aylık olması aynıdır kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, zevc için, hamlin müntefî olması için lian yapmak hakkı vardır. Ancak Mâlik, Eshâbı arasında ihtilâf olduğu üzere, kadın için üç veya bir hayz müddeti istibrâyı şart etmiştir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, firkat, hâseten hâkimin tefrîk etmesiyle kadının lianı ile vâkı' olur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, ancak kadının lianı ile vâkı' olur ve hâkim hükmedip, ikinizin arasını tefrîk ettim, ayırdım der kavli, ve Şâfiînin, hâseten zevcin liânı ile vâkı' olur, nitekim nesebin nefyi de onun liânı iledir. Kadının liânı ise, ancak haddi kendisinden iskat eder kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, firkat, kendini tekzîble kalkar. Kendini tekzîb ederse, had vurulur ve kadınla evlenebilir. Bu Ahmedden de rivâyet edilmiştir kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, bu müebbed firkattır, herhangi bir şeyle kalkmaz kavlidir. Birincisinde tahfîf

vardır ve avama hamî olunur. İkincisinde teşdîd vardır ve din, verâ' ve mürrüvvet sâhibi havassa hamlolunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, liân fırkati talâktır, fesh olunmaz kavli ile, üç imamın, fesh olunur kavlidir. Bunun fâidesi şudur ki, talâk olunca, haramlık ebedî olmaz. Kendini tekzîb edince, hanımla evlenmesi câiz olur kavli, ve Mâlik ve Şâfiînin, süt gibi ebedî haramdır. Artık ebedi ona halâl olmaz. Hazreti Ömer, Alî, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin Ömer, Atâ, Zührî, Evzâî ve Sevrî (radıyallahü anhüm) da böyle buyurdular kavli, ve Saîd bin Cübeyrin, liân ile, fâidelenmenin haramlığı vâkı' olur. Bunun için nefsini tekzîb edince, haram olmaklık kalkar ve eğer iddet zamanı içinde ise, zevcesi olduğu iâde eder kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, zevcesine belli bir erkekle zinâ kazfında bulunur ve sana filân adam zinâ etti derse, zevce için mülâane vardır. Kazf edilen adam için de had vardır, eğer had istediyse. Li'anla sâkıt olmaz kavli ile, iki kavlinin ercahında Şâfiînin, her ikisi için ona bir had vâcib olur. İkinci halde, her ikisine de vâcib olur. Erkek liânında kazfi hatırlarsa, had sâkıt olur kavli, ve Ahmedin, erkeğe her ikisi için bir had vurulur. Kadının liânı ile sâkıt olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, zevcesine, ey zâniye, ya'nî zinâ eden dese, bunu isbat edemezse, had vâcib olur ve onu gözüyle gördüğünü iddia etmedikçe, onun ya'nî zevc için mülâane yoktur kavli ile, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, gördüğü zikretmese de, erkek için mülâane vardır kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, kadına, biri zevci olmak üzere, dört kimse şâhidlik ederse, zevcin şehâdeti kabûl edilir ve zevceye had vurulur kavli ile, diğerlerinin, kabûl olunmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi zevce üzerine muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zevce zevcden önce la'net ederse câizdir kavli ile, üç imamın, sayılmaz, sonra bir daha yapması lâzım gelir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisi müşedded olup, Kur'ân-ı kerîmin nassına uymaktadır. Âlimlerden kimi tertîbe, vâcibdir, kimi vâcib değildir demişlerdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, işâreti anlar, yazılanı bilir ve söyleneni anlarsa, dilsizin liânı sahîh olur. Bunun gibi kazfı da sahîh olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, kazfı ve liânı sahîh olmaz kavlidir. Birincisi dilsize muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, zevcesi ondan bâin olduktan sonra, iddet zamanı içinde onu, ya'nî zevcesini zinâ ederken görse, mülâane edebilir. Velevki, talakından sonra hâmileliği görünsün ve ona hayz müddeti istibra vermiştim desin kavli ile, Şâfiînin, burada hâmilelik veya çocuk varsa, mülâane edebilir, yoksa edemez kavli, ve Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, hiç bir şekilde mülâane edemez kavlidir. Birincisi zevceye müşedded, ikincisi mufassal, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, bir kadınla evlense, sonra vaty imkânı bulamadan akidden sonra onu boşasa ve akidden itibaren altı aylık çocuk doğursa, zevce lâhık olmaz; nitekim altı aydan az olan için de böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, akdi hâkimin huzûrunda olup sonra onu akdin akabinde boşarsa ve altı aylık çocuk doğurursa, zevce ilhak olur. Ama altı aydan çok veya az için olmaz. Çünkü bu zamanda talakdan önce hâdis, hâsıl olmak bakımından ona ilhâk olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Ikincisinde bildirilen şartla, zevce teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kadınla evlenip, senelerce ondan gâib olsa ve hanımına kocasının ölüm haberi gelse ve iddet zamanı bekleyip, sonra evlense ve bu ikinci zevcinden çocukları dünyaya gelse, sonra birinci kocası çıkıp gelse, çocuklar birinciye lâhık olurlar ve ikinciden intifâ edilirler, ya'nî onun olmazlar kavli ile, üç imamın, çocuklar ikincinin olurlar kavlidir. Ayni şekilde Ebû Hanîfenin, kendisi maşrıkta, ya'nî dünyanın doğusunda bulunan bir erkek, mağribdeki, batısındaki bir kadınla evlense, ve bu kadın akidden altı ay sonra bir çocuk doğursa, bu çocuk, akid bulunduğu için, mesâfenin uzaklığı sebebi ile, zevcle zevce bir araya gelemiyecek kadar ayrı olsa da, erkeğe, ya'nî zevce ilhak olur. Birincisi birinci zevce müşedded, ikincisi ikinciye muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin (sallallahü aleyhi ve sellem): «Çocuk yatağındır» hadîs-i şerîfidir. Kadın da, akidle kocasının yatağı olmuştur. Bunun için çocuk, Şârî'in nassı ile, onun olmuş olur. Zirâ, bozı akıl sâhibleri kabûl etmese de, hükümlerin vaz'ı ona dayanır. Ikinci kavlin vechi zâhirdir. Delîle muhtâc değildir. Vallahü sübhânehü a'lem!

YEMİN BAHSİ

Imamlar, tâatten bir şeye yemîn edenin onu yapmasının lâzım olduğunda; mükellefin, ana - babaya iyilik ve sıla-ı rahm, ya'nî akrabayı ziyâret etmemekte, Allahü teâlânın ismini söyleyip yemîn etmenin câiz olmadığında, ederse yeminini bozmasının evlâ olduğunda; onlara iyiliği terke yemîn edince, bozup keffâret vermesinin evlâ olduğunda; yemîn-i billâhın,

Allahü teâlânın Esmâ-i hüsnâsının hepsi ile mün'akıd olduğunda, meselâ Rahman, Rahîm, Hay gibi güzel isimlerle ve Zâtının bütün sıfatları ile, meselâ Allahü teâlânın izzeti ve celâli gibi sıfatlarla olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe, Allahü teâlânın ilm sıfatını istisnâ edip, onu yemîn görmedi. Yine imamlar, ilerideki bir işi yapmağa veya yapmamağa yemîn edip, yemînini bozarsa, keffâretinin vâcib olduğunda, Allahü teâlânın ahd ve mîsâkına diyenin, bu sözünün yemîn olduğunda; Mushafa yemîn edenin yemînlnin mün'akıd olup, hinsinde, ya'nî yemînini tutmaması hâlinde keffâret lâzım geldiğinde icmâ' etmişlerdir. İbni Abdülberr, Sahâbenin ve Tâbiînin, yemînin mün'akıd olduğu ve hânis olunca keffâretinin vâcib olduğu ittifâkını bildirmiştir. Bunun gibi imamlar, yemin ister tâat, ister ma'siyyet, ister mübahda olsun, bozulunca keffâretinin vâcib olduğunda, Ebû Yûsufun hânis olur kavlinin hilâfına, şu bardaktaki suyu muhakkak içeceğim diye yemîn etse ve o bardakta su bulunmasa, hânis olmadığında, vallahi filânla şimdi konuşmadım dese ve niyyeti belli bir şey olsa, niyyeti üzere hükm olunacağında; bunun gibi hanımına benden izinsiz dışarı çıkarsan boşsun deyip, belli bir şeye niyyet etse, niyyetine bakmanın esas olduğunda; bir kimseyi öldüreceğine yemîn etse ve o kimse ölmüş olsa ve fakat kendisi bunu bilmese, hânis olmadığında; aynı şekilde yemîn keffâretinin on fakîri yedirmek, giydirmek, yahud bir köle âzâd etmek olduğunda, yemîn edenin bunlardan birini seçmede serbest olduğunda, bulamazsa, üç gün oruc tutmağa intikal ettiğinde ittifâk etmişlerdir. Köle âzâd etmede kölenin mü'min, kusursuz, sağlam, ortaksız, ya'nî bir kişinin malı olmasında, Ebû Hanîfenin hilâfına, icma' etmişlerdir. Zirâ o, köle için îmanlı olmak şart değildir buyurdu. Âlimler, bu müşkildir dediler. Çünkü âzâd, Allahü teâlâya ibâdet için kölenin tahlîsi, meyvesi, neticesidir. Kâfir köle âzâd ederse, iblise ibâdet için onu kurtarmış olur. Aynı şekilde ıtk, ya'nî âzâd etmek kurbettir. Allahü teâlâya kâfirle takarrub etmek, ya'nî yaklaşmak istemek güzel olmaz. Ben derim ki, Ebû Hanîfenin muhâlefeti bulunduğu halde, buna icmâ' demekte nazar, ya'nî dikkate değer bir şey vardır. Düşünmek lâzımdır. Bunun gibi bir fakîri on gün yedirirse, Ebû Hanîfenin, on fakîri yedirmiş olur kavlinin hilâfına, câiz olmayıp, ancak birini yedirmiş sayıldığında ittifâk etmişlerdir. Aynı şekilde keffâreti, hür müslimanlara vermenin ve küçüklere vermenin, yerlerine velîlerinin almalarının câiz olduğunda icmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, gücü yettiği halde keffârette, verdiği sözü tutmaktan vaz geçemez kavli ile, Şâfiînin, evlâ olanı budur, rücû' da edebilir ve kendisine keffâret lâzım olur kavli, ve Mâlikin iki mezhebe uygun iki kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, geçmiş bir şey için bile bile yalan söyleyip, Allahü teâlânın ismi ile yemîn etmek demek olan, yemîn-i gâmusda keffâret yoktur. Çünkü o, keffâretle ödenmekten daha büyük suçtur kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, keffâreti olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Her halde birincisi, âlim ve ârif-i billâh olan büyüklerin, ikincisi câhillerin hâline haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu. İzâhı şöyledir ki, ârîflerin bâtıl olarak, Allahü teâlânın ismini anıp yemîn etmelerinde Allahü teâlâya hakâret kokusu vardır. Câhiller ise öyle değildir. Çünkü câhil bazı özürlerle ma'zur tutulabilir. O, Allahü teâlânın azametini, ârif gibi bilemez. Bunun için adı geçen yemînde, onun için, iş biraz daha hafîf tutulup, yemîn keffâreti gerekir dediler.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, Allaha yemin ederim, Allahü teâlâya şehâdet ederim sözleri, niyyet etmese de, yemîndir kavli ile, Mâlikin, Allaha yemîn ettim, yahud Allaha yemîn ederim sözlerini lafz veya niyyetle söylerse yemîn olur. Söylemez ve niyyet etmezse, yemîn olmaz kavli, ve Şâfiînin, Allaha yemîn ederim deyip, yemîne niyyet etmişse, yemîn olur. Haber vermeğe niyyet etmişse, yemîn olmaz kavlidir. Eshâbı, mutlak olanda ihtilâf ettiler. Sahîh olan, yemîn olmamasıdır. Birincisi sîga, ya'nî fiilin çekimi bakımından müşeddeddir. İkincisi hüküm bakımından müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezhârında Ahmedin, Eşhedü billahi, ya'nî Allah şahiddir ki, yapmadım deyip, bir şeye niyyet etmese, yemîn olur kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, yemîn olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, üç imamın, ve hakkıllahi teâlâ derse, yemîn olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, yemîn olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, vallahi, yahud eymullahi dese, bununla yemîne niyyet etsin veya etmesin, yemîndir kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin ve Şâfiînin bazı eshâbının, niyyet etmemişse, yemîn değildir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râcî' oldu.

Biri de, üç imamın, Mushafa yemîn ederse, yemîni mün'akıd olur, hânis olursa, keffâret lâzım olur. Abdülberr bunda icmâ' olduğunu bildirdi kavli ile, bazı âlimlerin, Mushafa yemînle, yemîn mün'akıd olmaz kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincide tahfîf vardır. Birinci kavlin vechi, Mushafın iki yanı, kapağı arasındakinin Allahü teâlânın kelâmı olduğunda icmâ' etmişlerdir. Kelâm-ı ilâhî ise, Allahü teâlânın sıfatlarındandır. Bu ise zâtı ile kâim olup, yaprak ve sahîfelerle kâim değildir. Herkes bilir ki, bu

konuda, buna terettüb edecek şey, hürmeti giderir. Şurası bir gerçektir ki, Allahü teâlânın kelâmı, dört hakikî mevcûdda mutlak olarak var olup, varlığı mecâzî değildir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, Mushafa yemîn edip, hânis olana bir keffâret lâzım olur kavli ile, Ahmedin, her bir âyet için bir keffâret lâzım olur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kur'ânın bütünü, bir âyetin, diğer bir âyetten ayrılmaması bakımından bir sıfattır. Ayrılmaları Allahü teâlâ için muhaldir. Çünkü Allahü teâlânın kelâmı, daha önce susması ve sükût üzere olması bakımından düşünülemez. İkinci kavlin vechi, her bir âyet, başlı başına bir sıfattır.

Biri de, Ahmedin, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) yemîn edilirse, mün'akıd olup, hânis olursa, keffâret lâzım olur kavli ile, üç imamın, bununla yemîni mün'akıd olmaz ve keffâret lâzım gelmez kavlidir. Birincisi müşedded olup, Allahü teâlânın, Fetih sûresi onuncu: «**Ey Resûlüm, Hudeybiye gününde Rıdvân biati ile gerçekten sana biat edenler, (ölünciye kadar emrine bağlılık ve teslimiyyet sözü verenler), ancak Allaha biat etmiş olurlar**» ve Nisâ sûresi sekseninci: «**Kim Peygambere itâat ederse muhakkak Allaha itâat etmiş olur**» âyetlerinin sırrını bilen seçilmiş büyüklere mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, bu sırrı bilmiyen avâma, sıradan kimselere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kâfirin yemîni mün'akıd olmaz kavli ile, üç imamın, mün'akıd olur ve hânis olunca keffâret lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kâfirin, Allahü teâlânın celâl ve azametini bilmekten nasîbi yoktur. Aksine Onu bile bilmez. Keffâret ise, Allahü teâlânın azametinden bir parça haberi olana vâcibdir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâyı, herhangi bir vecihde, ya'nî bir bakımdan bilmek lâzımdır. Çünkü kendisini yaratan ve ona rızık veren Allahü teâlâdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, keffâretin hins, ya'nî yemîni bozmağa takdîmi, mutlaka câiz değildir. Ancak hânis olduktan sonra çıkarırsa câiz olur kavli ile, Şâfiînin, mubah hins üzerine takdîmi câizdir kavli, ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin ve Ahmedin, mutlaka takdîmi câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin (radıyallahü anh), hinsten önce, keffâreti yapınca, oruc, köle âzâdı ve fakirleri yedirmekten birini seçmesi arasında fark yoktur kavli ile, Şâfiînin (radıyallahü anh) takdîm olunca, orucla keffâret câiz olmayıp, diğerleri ile câizdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu keffâret hakkında muhayyerliğin vârid olmasıdır. İkinci kavlin vechi,

orucla yapılan keffâretin fâidesi, Itk ve it'amın hilâfına, fakirlere bir şey sağlamaz.

Biri de, Ebû Hanife, Mâlık ve ıki rivâyetının birinde Ahmedin, yemin-i lağv, ya'ni boş yere yemin, üzerine yemîn edilebilir sandığı ve sonra aksi ortaya çıkan yemîndir. Kasıdla veya kasıdsız olarak dilinden çıkmış olsun, geçmiş veya şimdiki zamanda olsun aynıdır kavli ile, Ahmedin, ancak geçmiş bir şey için olur kavli, ve Şâfiînin lağv yemîni akd olunmıyan yemîndir. Konuşma, kızgınlık, kavga esnasında kasıdsız olarak, Hayır vallahi, evet vallahi gibi sözlerdir. Geçmiş zamanda veya gelecekte olması aynıdır. Bu aynı zamanda Mâlik ve Ahmedden de bir rivâyettir. Birincisi muhaffefdir. Üçüncü de böyledir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, lağv yemini günâh değildir ve keffâreti gerekmez kavli ile, Ahmedin, bunda günâh vardır kavlidir. Bunun içindir ki, İmam-ı Şâfii: «Doğru veya yalan yere, Allahü teâlâya hiç yemîn etmedim» buyurdu. Birincisi muhaffef olup, avamdan sıradan kimselere mahsûsdur. İkincisi müşedded olup, âlim ve sâlihlerden olan büyüklere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hanımı üzerine evleneceğine yemîn etse, mücerred akd ile yemîninde sâdık, gerçek olur kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, ona cimâ' etmesi ve güzellikte önceki gibi olmak iki şartının bulunması lâzımdır kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechin, hangi kadınla olursa olsun, tezevvücün, mücerred akidle sâdık, doğru olmasıdır. İkinci kavlin vechi, tezevvücden maksad, zevcesini mükâyede ve mugayerettir. Zevceyi kızdırmak değildir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, vallahi Zeydin suyundan içmem deyip, bununla ona minnetten kesilmeği kasd ederse, onun malından faidelendiği her şey ile, yemek, içmek, âriyet, hayvanına binmek ve benzeri şeyleri yapmakla hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, hânis olmaz, ancak su içmek sözüne girenleri yapmakla hânis olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her halde iki şıktaki amel karîne üzeredir.

Biri de, üç imamın, bu evde oturmıyacağına yemîn etse ve oturduğu bu evden çıksa ehli ve rahli, göçü orada kalsa, kendi, ehli ve rahli çıkmayınca sâdık olmaz kavli ile, Şâfiînin, kendisinin çıkmasıyla sâdık olur, ya'nî hânis olmaz, yemini bozulmaz kavlidir. Birincisi hins husûsunda müşeddeddir. İkincisi aynı husûsda muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, filânın evine girmeyeceğine yemîn edip, damına veya duvarının üzerine çıksa, yahud yola açılan odasına girse, hânis olur

kavli ile, Şâfiînin, hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, evden sayılmalarıdır. İkinci kavlin vechi, damda veya duvar üzerinde durmağa, eve girmek denmez. Girmek, âdet olarak, binâlardan girilmesinde zorluk olmıyan fiile denir. Damda veya duvarın üzerinde durmakta bir zorluk vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, Zeydin bu evine girmiyeceğim diye yemin edip, Zeyd bu evi sattıktan sonra, yemîn eden bu eve girse, hânis olur, ya'nî keffâret lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, işâret sözünün gâlib ve kuvvetli olmasıdır. İkinci kavlin vechi, meselâ Zeydin evi iken kızgınlık hâlinde girme kasdına zihnin mübâderetidir. [Ya'nî Zeydin olan bu eve girmem demek ister].

Biri de, Ebû Hanîfenin, şu çocukla konuşmıyacağım diye yemîn ettiği ihtiyâr olsa, şu kuzuyu yemiyeceğim dediği koç olsa, ham dediği taze hurma, taze hurma dediği kuru hurma olsa, girmem dediği bina meydan olsa, çocuk, kuzu ve meydan [avlu] mes'elesinde hânis olup, diğerlerinde olmaz. Ya'nî yaş ve kuru hurmada olmaz. Bu Şâfiînin de iki vechinden biridir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, hepsinde hânis olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, beyte [eve] girmiyeceğim diye yemin eden, mescide veya Hareme girse, hânis olmaz kavli ile, Ahmedin, hânis olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mescid ve Hareme, ekseriyetle ev denmemesidir. İkinci kavlin vechi: «**Mescid, her müttekînin evidir**» hadîsinde, mescide ev denmiştir. Harem de buna girer.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin mezhebinin kâidelerinin de gerektirdiği, evde oturmıyacağım diye yemîn etse ve samândan, deriden evde otursa, yahud şehirli olduğu halde çadırda kalsa, hânis olmaz, taşra, sahra ehlinden ise, hânis olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, kentli veya taşralı olsun hânis olur kavlidir. Birincisi mufassaldır, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir şeyi yapmamağa yemîn etse ve onu başkasına yaptırsa, nikâh veyâ talâk ise, hânis olur, satış veyâ kirâ ise, hânis olmaz. Ancak bunu kendisinin tevellî etmesi âdeti ise, mutlaka hânis olur kavli ile, Mâlikin, hânis olmaz, ancak bunu kendisi tevellî ederse olur kavli, ve Şâfiînin, sultan veya âdette kendisinin tevellî etmediği kimselerden ise, yahud bunda niyyeti varsa, hânis olur, yoksa olmaz kavli ve Ahmedin, mutlaka hânis olur kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi muhaffef, üçüncüsü

mufassal, dördüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, filâncaya borcumu yarın ödeyeceğim diye yemin eden, daha önce öderse, hânis olmaz kavli ile, Şâfiînin, hânis olur kavlidir. Eğer hak sâhibi, ya'nî alacaklı yarından önce ölürse, Ebû Hanîfe ve Ahmede göre hânis olur. Şâfiî hânis olmaz buyurdu. Mâlik, eğer yarın dediği gün geldiğinde borcunu, vârislerine veya hâkime verirse, hânis olmaz, geciktirirse hânis olur buyurdu. Esas mes'elenin birincisi muhaffef, ikincisi, ikinci mes'elenin birincisinde olduğu gibi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iki mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ikrâhla yapılan yemîn, mün'akıd olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, mün'akıd olur kavlidir. Ahmedin bunda nassı yoktur denildi. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi zâhirdir. Ikinci kavlin vechi, içinde ihtiyâr kokusu bulunmaktadır. Sanki mükrih mükrehi, yemîn etmekle, zarara katlanmak arasında muhayyer kılmış, o da yemînini seçmiştir. Büyük âlimlerde olduğu gibi, Cenâb-ı Hakkı iclâl için zarara katlanması evlâ olurdu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, yemin edilen şey, telefle değil, unutkanlıkla kaybolursa, mutlaka hânis olur. Yeminin, Allahü teâlânın ismine, talâka, ıtaka, yahud zihâra olması aynıdır kavli ile, iki kavlinin ezharında Şâfiînin, mutlaka hânis olmaz kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, eğer yemîn-i billâh, yahud zihâra yemîn ise, hânis olmaz, talâk ve ıtaka ise, hânis olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bu ibriğin suyunu yarına kadar içeceğim diye yemîn eden, yarınki gün gelmeden, içindeki suyu akıtsa, hânis olmaz kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, yarınki günden önce gayr-ı ihtiyârî telef etmişse, hânis olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, vallahi, filân kimse ile bir zaman konuşmıyacağım diye yemîn edip, belli bir vakte niyyet etmiyen, altı aydan evvel konuşursa, Mâlik, bir yıldan evvel konuşursa, Şâfiî, bir saatten evvel konuşursa, hanis olur kavilleridir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve yeni kavlinde Şâfiînin, birisiyle konuşmıyacağına yemîn etse, onunla yazışsa veya eli, gözü veya başı ile işâret etse, hânis olmaz kavli ile, Mâlikin, yazışmada, mektublaşmada hânis olur; işârette ise iki rivâyeti vardır kavli, ve Ahmedin ve eski kavlinde Şâfiînin, hânis olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncü-

sü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin vecihlerinin delilleri, anlayışlılarca gizli değildir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hanımına, benden izinsiz dışarı çıkarsan, boşsun deyip, muayyen bir şeye niyyet ederse, niyyetine göre olur. Bir şeye niyyet etmemiş olup, benden izinsiz çıkarsan boşsun derse, her çıkışta izin alması lâzımdır. Eğer sana ben izin veririm, yahud sana izin verinciye, yahud sana izin vermem zamanına kadar derse, bir defa izin vermek yeter. Bunun için, bu husûsdaki sözü Allahü teâlâya yemîn gibi olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sadece birinci çıkışta izne ihtiyâc vardır kavlidir. Ebû Hanîfe, hepsinde izne ihtiyâc vardır buyurdu. Üç imamın, zevcesine, duymıyacak şekilde izin verse, izin sayılmaz kavli ile, Şâfiînin, bu sahîh izindir kavlidir. Birinci mes'elede, dört imamın ittifâkı, bu bahsin başında geçmişti. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İkinci mes'elenin birinci kavli müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, baş [kelle] yemiyeceğim diye yemîn edip, belli bir şeye niyyet etmeyip, mutlak söylese ve niyyetine delâlet eden bir sebeb bulunmasa, lügat manâsı ve örf itibâriyle hakîki baş ma'nâsına gelen, hayvan, kuş ve balıkların başını yerse hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, sâdece sığır ve davar başlarına haml edilir kavli, ve Şâfiînin, sığır, deve ve davara haml olunur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, Zeyde yüz sopa vuracağına yemîn etse ve içinde yüz sap veya çöp bulunan bir demetle onu dövse, sâdık olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, sâdık olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. İki kavlin vechi de zâhirdir. Herhalde birincisi verâ' sâhiblerinin, ikincisi zarûret ehli sıradan kimselerin hâline haml olunur. Nitekim Eyyûb aleyhisselâm zamanında dövülenin hâline bakılarak böyle yapılmıştı.

Biri de, üç imamın, filâna hediye etmiyeceğine yemîn eden, ona sadaka verse, hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, hânis olmaz kavlidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, filânı öldüreceğim diye yemîn eden, onun ölmüş olduğunu biliyorsa, hânis olur kavli ile, Mâlikin, bilsin veya bilmesin, mutlaka hânis olmaz kavlidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, malı, parası olmadığına ve alacağı olduğuna yemîn etse, hânis olmaz kavli ile, üç imamın, hânis olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, alacak mefkud, ya'nî gâib hükmündedir. İkinci kavlin vechi, mevcûd hükmündedir. Çünkü ona havâle sahîh, zekâtı vâcibdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yemiş yemiyeceğim diye yemîn eden, hurma, üzüm ve nar yerse, hânis olmaz kavli ile, üç imamın, hânis olur kavlidir. Birinci kavlin vechi, atıf, ayrı bildirmek ayrı olmağı gerektirir. Nitekim Allahü teâlâ, Rahmân sûresi altmış sekizinci âyetinde: **«O diğer iki Cennetin içlerinde çeşitli meyveler, hurma ve nar var»** buyuruyor. Hurma ve nâr, meyve, yemiş ismine girmiş olsalardı, Allahü teâlâ, onları ayrıca bildirmezdi. İkinci kavlin vechi, meyveden murad, yemiş olarak yenen, zarûri gıda ve katık olmıyan şeylerdir. Hurma ve nar da bunlara girer. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, katık yemiyeceğine yemîn eden, sucuk, pastırma, peynir ve yumurta yese, hânis olmaz, ancak pişmiş olanlarla hânis olur kavli ile, üç imamın, hepsini yemekle hânis olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Anlayışlılarca iki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, et yememeğe yemîn eden, içyağı yerse, hânis olmaz kavli ile, Mâlikîn, hânis olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Çünkü iç yağı etli olmaktan kurtulmaz. Belki yağla karışmışıdır. İkincisi müşeddeddir. Çünkü içyağının aslı ettir. Hayvan semirince bu da artar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, iç yağı yemiyeceğine yemîn eden, sırt etindeki yağdan yerse, hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd olup, din verâ ve ihtiyât sâhibine mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, sıradan kimselere mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, içyağı, sırtta olanı da içine almaktadır. İkinci kavlin vechi, onu içine almamaktadır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, et yememeğe yemîn eden, balık yerse, hânis olmaz kavli ile, bazı imamların, olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, balığa et buyurmuştur.

Biri de, üç imamın, menekşe koklamamağa yemîn eden, yağını, esansını koklarsa, hânis olur kavli ile, Şâfiînin, hânis olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd; ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bu köle, hizmetçi bana hizmet etmiyecek diye yemîn ederse ve ona, kendisi susup durduğu; hizmetinden onu men' etmediği halde, ondan hizmet istemeden hizmet ederse, bakılır. Yemînden önce ona hizmeti geçmemişse ve ona, emri olmadan hizmet etmişse, hânis olmaz. Yemînden önce ondan hizmet istemişse ve ona hizmeti devam ediyorsa, hânis olur kavli ile, Şâfiînin, başkasının kölesi, hizmetçisi ise hânis olmaz, kendi kölesi ise, Eshâbına göre iki vecih vardır kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, mutlaka hânis olur kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisi de

böyledir. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, konuşmamağa yemîn etse ve Kur'ân-ı kerîm okusa, mutlaka hânis olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, namazda Kur'ân okursa hânis olmaz, onun dışında okursa hânis olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kur'ân-ı kerîm okumak, Allahü teâlâya kurbettir, tâattir. Bunun için yemîne niyyetini içine alması lâzım gelmez. Bu ikinci kavlin tafsîlindeki birinci şıkkın da tevcîhidir. Çünkü Kur'ân-ı kerîm okumak, namaz dışında okumanın hilâfına, namazda te'kiden emr edilmiştir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve iki kavlinin birinde Ahmedin, filân kimsenin evine girmiyeceğine yemîn eden, o eve girip, onunla beraber devamlı orada kalırsa, hânis olmaz kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve Şâfiînin diğer kavlinde, hânis olur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, filân kimse ile aynı evde oturmıyacağına yemîn eden, evi bölüp, aralarında duvar yapıp, her biri için ayrı kapı ve kilid yapıp, herbiri bir yanda otursa, hânis olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, hânis olmaz kavlidir. Ebû Hanîfeden ise iki rivâyet vardır. Birincisinde teşdîd olup, vera' ehline mahsûsdur. İkincisinde tahfîf olup, avama mahsûsdur. Üçüncüsünde, iki kavle bakan yanlar vardır. Ebû Hanîfe, bu mes'elede, sakınma yolunu tutup, kesin birşey buyurmadı. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, keffâret orucunda, üç günü ardarda tutmak vâcibdir kavli ile, Mâlikin, bunda tetâbü', ya'nî ardarda tutmak vâcib değildir kavlidir. Şâfiî mezhebinde de râcih olan budur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, her fakîre yedirilecek mikdar, bir müd olup, bu da iki Bağdad rıtlıdır ve ayrıca katık olarak da birşey vermektir. Eğer müd ile iktisâr ederse, câiz olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, buğday verirse yarım sa', arpa veya hurma verirse bir sa'dır kavli, ve Ahmedin, buğdaydan ve undan bir müd, arpa veya hurmadan iki müd, yahud ekmekten bir rıtldır kavli, ve Şâfiînin, her fakîre mutlaka bir müd vermek vâcibdir kavlidir. Birincisinde, katık bulunmakla teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü muhaffefdir. Sonraki, de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, giyecekten vâcib olan, en az, namaz için örtünmenin mümkin olduğu mikdardır. Erkek için gömlek, pantalon, kadın için, antari ve baş örtüsüdür kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, elbise ismi verilenin asgarisi câizdir kavlidir. Ebû Hanîfeden bir rivâyette, palto, antari, kisâ ve ridâdır. Sarık, havlu, şalvar ve izâr, iç donu hakkında ondan iki

rivâyet vardır. Şâfiîye göre, bütün bunlar câizdir. Hattâ esbâbından bir kısmı, serpûş ya'nî takye de buna girer dediler. Birincisi mufassal, ikincisi muhaffefdir. Sonrakiler de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, yemek yiyemiyen küçük çocuğa keffâret vermek câizdir kavli ile, Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhir olup, anlayışlılarca gizli değildir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, keffârette, beş kişiyi yedirmek, beş kişiyi giydirmek câizdir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bu câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu Birinci kavlin vechi, Allahü teâlânın Mâide sûresi seksendokuzuncu: «**Bunun keffâreti, âilenize yedirdiğinizin orta derecesinden on fakîri doyurmak, yahud giydirmek, yahud bir köle âzâd etmektir**» âyeti istihbâb üzeredir. İkinci kavlin vechi, bunun vâcibe hamlidir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bir şey, veya birçok şey üzerine tekrâr tekrâr yemîn eder ve hânis olursa, her yemîn için bir keffâret lâzım olur. Ancak İmam Mâlik, tekrârdan maksad te'kid, kuvvetlendirme ise, bir keffâret, tekrârdan maksad istinâf, yeniden başlama ise, iki yemîn için iki keffâret lâzım olur buyurdu. Şâfiî ve diğer kavlinde Ahmed, bir keffâret lâzım olur buyurdular. Birincisi müşedded, ikincisi tafsîl olup, iki şıkkın birinde muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, köle, keffâretini orucla ödemek isterse efendisi ona yemin ve hinse izin vermişse, oruc tutmasına engel olamaz. Değilse engel olabilir kavli ile, Ahmedin, efendisi hiçbir şekilde ona engel olamaz kavli, ve Ebû Hanîfenin, efendi onu mutlaka men edebilir, ancak zihâr keffâretinde olmaz kavli, ve Mâlikin, oruc onu vururşa, ya'nî rahatsız ederse, efendisi men' edebilir, yoksa edemez. Efendisinden izinsiz oruc tutabilir. Ancak zihâr keffâretinde tutamaz. Çünkü onu mutlak olarak men edemez. Birincisi mufassaldır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Dördüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de tevcîhi, anlayışlılarca ma'lûmdur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, şu işi yaparsam kâfir olayım yahud islâmdan berî olayım, yahud Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) uzak olayım dese ve o işi yapsa, hânis olup, keffâret vermesi vâcib olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, keffâret vermesi gerekmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, ve emânetillahi dese yemîndir kavli ile, di-

ğerlerinin, yemîn değildir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ziynet takmıyacağına yemîn eden, yüzük taksa, hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, altın veya gümüş olmayınca, olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi müfassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, vallahi bu pideyi [ekmeği] yemem, yahud bu kabın suyunu içmem diye yemîn etse ve suyun bir kısmını içse, yahud ekmeğin bir kısmını yese veya filânın ipliğinden dokunan elbiseyi giymem dese ve giydiği elbisede onun ipliğinden bulunsa, yahud bu eve girmem dese ve elini veya ayağını kapıdan içeri soksa, hânis olmaz kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, hânis olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, bu unu yemem diye yemîn eden, eleyip kepeğini veya pişirip ekmeğini yese, hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, eleyip kepeğini yerse hânis olmaz, ekmek yapıp yerse hânis olur kavli, ve Şâfiînin, eleyip kepeğini yerse hânis olur, ekmek yapıp yerse hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkinci ve üçüncüde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, filâncanın evinde oturmam diye yemîn eden, kirayla orada otururşa hânis olur. Aynı şekilde, filânın hayvanına binmiyeceğim diye yemin eden, kölesinin hayvanına binerse, hânis olur kavli ile, Şâfiînin, hânis olmaz, ancak niyyetle olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, meselâ Dicleden, Fırattan veya Nil'den içmiyeceğim diye yemîn eden, eli ile veya bir kabla bu nehirlerden su alıp içerse, hânis olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, eğilip ağzı ile içmedikçe, hânis olmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu.

Biri de, üç imamın, bu kuyunun suyunu içmem diye yemîn eden, ondan az bir şey içse, hânis olur. Ancak hepsini içmemeğe niyyetle demiş ise olmaz kavli ile, Şâfiînin, hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, hanımını dövmiyeceğine yemîn etse, boğazını sıksa, ısırsa veya saçını yolsa, hânis olur kavli ile, Şâfiînin, hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, ısırmak, saçını yolmak, zararın büyüklüğü bakımından dövmeğe girmekte, bu isml almaktadır. İkinci kavlin vechi, âdette bunlara darb, dövme denmemektedir. Ya'nî âdete uymaktır.

Biri de, üç imamın, bir kimseye, hîbede, hediyede bulunmıyacağım diye yemîn eden, sonra ona hediye verse ve o almasa, hânis olur kavli

ile, Şâfiînin, hânis olmaz, ancak kabûl eder ve kabz ederse, hânis olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, satış yapmıyacağına yemîn etse ve kendisi için muhayyerlik şartı ile satış yapsa, hânis olur kavli ile, Mâlikin, hânis olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu mes'elelerin vecihleri zâhir olup, ilim ve anlayış sâhiblerince ma'lûmdur.

Biri de, üç imamın, gâib malı veya alacağı olup, âzâd edecek, yedirecek veya giydirecek bir şey bulamıyanın, oruc tutması câiz olmayıp, malına kavuşup, keffâret verinciye kadar üzerinde borc kalır kavli ile, Ebû Hanîfenin, mal gâib olunca, oruc tutması câiz olur kavlidir, birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem bis - savâb.

İDDETLER VE İSTİBRÂ KİTÂBI

İmamlar, hâmile kadının iddetinin mutlaka doğum yapması olduğunda, zevci ölmüş veya boşanmış olsun aynı olduğunda; hayz görmiyenin, nifâsdan kesilenin iddetinin üç ay olduğunda; hayz görenin iddetinin, hür ise üç, câriye ise, iki - İmam Dâvuda göre üç - tuhur, temizlik müddeti olduğunda; hâmilelik müddetinin en az altı ay olduğunda; vâcib olmadığını söyliyen Hasan ve Şâbînin hilâfına, ölüm iddetinde, kadının süslenmeği terk etmesinin, evliliğe yaraşır şeylerden kaçınmasının vâcib olduğunda; satış, hîbe veya esîr etme yoluyla câriye temlîk edenin, ona, bir hayz müddeti, yahud hâil ise bir tuhûr müddeti, yaşlı veya küçük olup hayz görmiyorsa, bir ay istibrâ müddeti vermenin lâzım olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Mâlik, Şâfiî ve bir rivâyetinde Ahmedin, ikrâ, temizliktir, ya'nî tuhûr müddetidir kavli ile, Ebû Hanîfenin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, hayzdır kavlidir. Birincisi, ekseriya tuhûr müddetinin daha uzun olması bakımından müşedded, ikincisi, âdet olarak hayz müddetinin azlığı bakımından muhaffefdir. Aksi olması da mümkindir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kendisi hac yolunda iken zevci ölen kadına, her hâlükârda ikâmet lâzım olur, şehirde veya şehre yakın bir yerde olsa da, kavli ile üç imamın, iddet için kalmakta haccı kaçıracağından korkarsa, yolculuğa devamı câiz olur kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tafsîlle birlikte tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yeni râcih kavlinde Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mefkûdun, gâibin zevcesi, genel olarak benzerlerinin ha-

yât müddeti geçmeden evlenemez kavli ile, Mâlikin, eski kavlinde Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, hamlin ekser müddeti olan dört yıl bekler, ondan sonra dört ay on gün vefât iddetinde bekler, sonra evlenmesi halâl olur kavlidir. Şâfiînin sonraki Eshâbından bir çok âlimler bunu tercîh ettiler. Bu sağlamdır. Hazreti Ömer (radıyallahü anh) bunu yapmış ve sahâbe inkâr ve red etmemişlerdir. Birincisinde genel olarak ömür esas alınmıştır. Bu da Ebû Hanîfeye göre yüz, Şâfiî ve Ahmede göre yetmiş senedir. Bu halde, ya'nî kocası kaybolmuş olan kadın, bekleme müddetince kocasının malından nafaka alır; bu da ekseriyâ ömür boyudur. Birincisi zevceye müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, hanımı bekleme müddetini bitirip evlendikten sonra, gâib olan eski zevci çıkar gelirse, son akid bâtıl olup, kadın ilk kocasının olur. İkinci zevci, ona vaty etmiş ise, mehr-i misil verir. Kadın ikinci zevcinden iddette olup, sonra birinci zevcine döner kavli ile, Mâlikin, ikinci zevci, ona vaty etmiş ise, onun zevci olur ve birinci zevcin koyduğu mehri kendisine vermesi vâcib olur. Vaty etmemiş ise, kadın birinci zevcinin olur. Yine ondan bir başka rivâyette, her hâlü kârda birinci zevcin olur gelmiştir kavli, ve iki kavlinin ercahında Şâflînin, ikincisinin nikâhı bâtıldır, diğer bir kavlinde, birincisinin nikâhı, her hâlü kârda bâtıldır kavli, ve Ahmedin, ikincisi vaty etmemiş ise, birincinindir; vaty etmiş ise, birincisi onu alıp mehri ikinci zevce vermekle, onu ikincinin nikâhında bırakıp verdiği mehri ondan almak arasında serbesttir kavlidir. Birincisi ikinci zevce müşedded, ikinci kavil, tafsîlin iki şıkkından ona uygun olan biri ile, yine ona muhaffefdir. Bunun gibi Şâfiînin ezhar kavli, ikinci kavlin aksine ikinci zevce müşeddeddir. Dördüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ümm-i veledin idddeti, efendisi öldüğü veya kendisini âzâd ettiği zaman, üç hayz müddetidir. Âzâd etmesi veya ölmesi aynıdır kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, iddeti, iki halde de bir hayz müddetidir. Bu Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. Harkî de bunu ihtiyâr etmiştir kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, âzâdda bir hayz, vefâtta ise, vefât iddeti gerekir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, rahmin istibrâsında mübalağadır. İkinci kavlin vechi, biraz sonra açıklaması gelecek, esir alınan kadının istibrâsına kıyâsdır. Birincisinin din ve verâ', ikincisinin sıradan kimselerin hâline haml edilmesi uygun olur. Ahmedin diğer rivâyetinden olanın ikinci şıkkının vechi, ihtiyâtı almaktır. Çünkü vefât iddeti, Kur'ânda bildirilmektedir.

Biri de, Ebû Hanîfenin hâmilelik müddetinin en çoğu iki yıldır kavli ile, Mâlikin rivâyetlerinde dört, beş, yedi senedir kavli, ve Şâfiînin, dört

yıldır. Bu Ahmedin de iki rivâyetinden biridir. Diğer rivâyeti Ebû Hanîfenin mezhebi gibidir. Birincisinde zevc için tahfîf, ikinci ve sonraklerde, çocuğun ona ilhâkı ile teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, iddette olan kadın alaka [pıhtı kan] veya müdga [et parçası] düşürünce, bununla iddeti bitmez ve bununla ümm-i veled olmaz kavli ile, Mâlikin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, bununla iddeti biter ve ümm-i veled olur kavlidir. Bu aynı zamanda Ahmedin diğer rivâyetindeki kavlidir. Birincisi zevce göre muhaffef, kadına göre müşeddeddir. Ikincisi ise bunun aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin yeni kavlinde, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mü'tedde-i mebtûdeye ya'nî iddette bekliyen ayrılmış kadına süslenmek yasak değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, eski kavlinde Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, süslenmemesi vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, bâin, zarûret olmadıkça, gündüz evinden dışarı çıkamaz kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, mutlaka çıkabilir kavlidir. Ahmedin diğer bir rivâyeti, Ebû Hanîfenin mezhebi gibidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, evli kadın küçük veya büyük olsun, ihdâdda, ya'nî süslenmeyi terk etmede aynıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, sagîre, ya'nî küçük için ihdâd yoktur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, zimmî kadın, müslimanla evli olunca, iddet ve ihdâd ona vâcib olur, zimmî ile evli ise, iddet vâcib olur, ihdâd olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, ihdâd da, iddet de vâcib olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin vechi zâhirdir. Şöyle ki, birinci kavlin vechi, ihdâd, sünnette, ya'nî hadîste, müsliman zevc hakkında vârid oldu. İkinciye ise: «Allahü teâlâya ve âhırete inanan kadına, zevcinden başkasına süslenmek halâl olmaz» hadîsi delildir. Zimmî bunun dışındadır. Çünkü ancak müsliman zevc için üzülünür. Zimmîye ise üzülünmez; ancak hak ve zimmetini gözetmek mertebesinde üzülünür. Zevcesinin iddeti yoktur denmesi, kâfirlerin nikâh yapmasının bâtıllığı esasındandır.

Biri de, üç imamın, küçükle büyük, bekârla dul arasında istibrânın vâcibliği bakımından fark yoktur kavli ile, Mâlikin, misli vaty olunur ise, istibrâdan önce vaty câiz olmaz, misli vaty olunmıyor ise, istibrâsız vatyı câiz olur kavlidir. Dâvud, bâkire için istibrâ gerekmez buyurdu. Birincisi

müşedded, ikincisi mufassaldır Dâvudun kavli de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, istibrâda esas olan ittibadır, tâattir. Bunun ma'nâsını bilmez, anlamaz ise, istibrânın, rahmin berâetinden başka bir şey için olduğu da söylenebilir. Mâlikin kavlinin iki şıkkından evvelkinin vechi, istibrânın, rahmin berâeti içindir. Âdet olarak vaty olunmıyan, hâmilelik yaşına gelmemiş olandır. Bâkire olanın vechi ise, zâhirdir.

Biri de, dört imamın, bir kadını, ya'nî câriyeyi mülk edinenin, istibrâdan önce onu satması câizdir, vaty etmiş olsa da, kavli ile, Hasanın, Neha'înin, Sevrîn ve Ibni Sîrînin, müşteriye vâcib olduğu gibi, satana da istibrâ vâcibdir kavli, ve Osmân bin Affanın (radıyallahü anh), istibra satın alana değil, satana vâcibdir kavlidir. Birincisi satana muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde satana teşdîd, satın alana tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, ümm-i veledini âzâd edince, yahud ölümü ile âzâd olunca, bir hayz müddeti istibrâsı vâcib olur kavli ile, Ahmedin, Dâvudun ve Abdullah bin Amr ibni Âs'ın (radıyallahü anhümâ), efendisi ölünce, dört ay on gün iddette kalır. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

REDÂ' [SÜT EMMEK] BAHSİ

İmamlar, neseb bakımından haram olanların sütle de haram olduğunda, süt ile olan haramlığın çocuk için iki yaş olduğunda ittifâk etmişlerdir. Dâvud buna muhâlefet edip, büyük insan da birisinden süt emerse, ona haram olur dedi. Bu, bütün fukahaya muhâlefettir. Bunu hazreti Âişeden (radıyallahü anha) hikâye eder. Aynı şekilde, sütle haramlık, kadının sütünden olduğu zamandır. Ister bekâr, ister dul, ister vaty olunmuş, ister olunmamış olsun aynı olduğunda ittifâk etmişlerdir. İmam Ahmed bunda ihtilâf edip, buyurdu ki: Haramlığın hâsıl olması, kadında hâmilelikten dolayı meydana gelen süttendir. Aynı şekilde erkeğin sütü gelse ve küçük çocuk ondan emse, hürmetin sâbit olmadığında; ağız veya burun yolu ile verilmesiyle hürmetin sübûtunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Ahmedden bir rivâyette, göğüsten, memeden emmek şarttır. Aynı şekilde Şâfiînin eski kavli hâric, aşağıdan [mak'addan] hukne şeklinde verilen sütle hürmet olmıyacağında ittifâk etmişlerdir. Mâlikden de Şâfiînin eski kavli gibi hurmetini gösteren bir rivâyet vardır. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, süt emmede belli bir sayı şart değildir, bir def'a emmek de yetişir kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, beş ayrı emme ile sâbit olur kavli, ve ikinci rivâyetinde Ahmedin, üç ayrı emme ile sâbit olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Nitekim hadîsle sâbittir. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, süt su ile karışırsa, süt gâlib ise hürmet sâbit, gâlib değilse hürmet sâbit olmaz. Ama taam, ya'nî yiyecek maddeleri ile karıştırılırsa, ona göre, süt gâlib veya mağlub olsun, hürmet vâkı' olmaz kavli ile, Mâlikin eshâbının, su ile karışan süt, bozulmadıkça hürmet vâkı' olur. Pişirmek, ilâç ve diğer şeylerle süt bozulur, süt olma hassası kalmazsa, eshabının büyük ekseriyetine göre hürmet sâbit olmaz kavli, ve Şâfiî-i in ve Ahmedin, karışmış sütte hürmet, ister içme, ister yiyecekle karışmış şeklini içme olsun, çocuk beş defa içince, sâbit olur, ister süt gâlib, ister mağlub olsun. Birincisi mufassaldır. İkinci de böyledir. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herhalde teşdîd vera', tahfîf sıradan kimselerin hâline haml olunur. Vallahü sübhânehü a'lem!

NAFAKALAR KİTÂBI

Dört imam, baba, zevce ve küçük çocuk gibi nafakası lâzım olanlara, nafaka vermenin vâcib olduğunda; nâşize, ya'nî kocasının evinden izin olmadan çıkıp, kendisini kocasından haksız yere men eden kadına nafaka verilmemesinde; kadının, meme emmekte olan çocuğunu ilk sütüyle emzirmesinin vâcib olduğunda; çocuk hasta olarak bülûğa erişirse, nafakasının babası üzerinde devam ettiğinde ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, zevcelerin nafakasında esas olan, karı - kocanın hâlidir. Bunun için mûsir, ya'nî zengin olan zevcin, zengin zevceye, zengin nafakası, fakîr zevcin fakîr zevceye fakîr nafakası - ki, bu kifâyet edecek şeylerin asgarisidir -, zengin zevcin, fakîr zevceye, iki nafaka arasında vasat, orta nafaka vermesi, fakîr zevcin, mûsire, zengin zevceye, kifâyet edecek şeylerin asgarisini verip, diğerinin zimmetinde kalması kavli ile, Şâfiînin, bunu Şerîat takdîr etmiştir. Bunda ictihâd olunmaz. Esas, zevcenin hâlidir. Hizmetciye ihtiyâcı olursa, hizmetçi tutması, ya'nî erkeğin kadına hizmetçi bulması vâcib olur kavlidir. Birincisi zevce muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, hizmetçiden birden çoğuna ihtiyâc duyarsa, zevcin bunu tedariki lâzım olmaz kavli ile, Mâlikten meşhûr olan kavilde, iki, üç veya daha çok hizmetciye ihtiyâc duyarsa, bu zevc üzerine lâzım olur

buyurulmasıdır. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, misli cimâ' olunmıyan kız çocuğu, büyük biri ile evlenince, nafaka gerekmez kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin ve diğer kavlinde Şâfiînin, nafakası lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, zevce büyük, zevc misli cimâ' edemiyen çocuk olursa, üzerine nafaka vâcib olur. Bu Şâfiînin de iki kavlinin esahhıdır kavli ile, Mâlikin, lâzım olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, nafaka ve giyecek veremiyecek kadar fakir olursa, zevce için fesh sâbit olmaz, lâkin çalışıp kazanmak için ondan elini çeker kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, nafaka, giyecek ve oturacak yer, ev gibi ihtiyaclarını göremiyecek kadar fakîr ise, kadın için fesh sâbit olur. Bir zaman geçer ve zevcesine nafaka veremezse, Ebû Hanîfeye göre, hâkim hükmetmemiş veya ikisi belli bir mikdar üzerinde anlaşmamışlarsa, nafaka ondan sâkıt olur ve istılahlarına göre bu borc olur. Mâlik, Şâfii ve iki rivâyetinin ezharında Ahmed, zevcenin nafakası zaman geçmekle sâkıt olmaz, belki üzerine borc olur. Çünkü o, temkîn ve istimtâ', istifâde mukabelesindedir. Birinci mes'elenin birinci kavli zevce muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Ikinci mes'elenin birincisi, hâkimin nafakanın iskatına hükmetmesiyle zevce muhaffef, ikincisi zaman geçmesi ile sâkıt olmaması bakımından zevce müşeddeddir. Böylece iş, her iki mes'elede de Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadın, üzerine vâcib olmıyan bir sefere, kocasının izni ile gitse, nafakası sâkıt olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, nüşûzdan başka bir sebeble, kocasından izinli çıkandan nafaka sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi zevceye müşedded, zevce muhaffefdir. İkincisi aksinedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mebtûde, ya'ni kesilmiş, ayrılmış kadın, çocuğunu emzirmede ücret-i misil isterse, bakılır: Eğer emzirmeği kendisi ister veya ücret-i misilsiz olursa, emzirmek annenin yanında olmak şartıyla, baba, ondan başkasının emzirmesini temîn eder kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, annenin emzirmesi evlâdır kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, her hâlü kârda anne evlâdır. Hattâ fahrî olarak veya ücret-i misil ile emzirecek birini bulursa, yine de, çocuğu ücret-i misil ile annesine vermeğe mecbûr edilir kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisi anneye muhaffefdir. Bunun gibi üçüncüsü de zevc üzerine müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç İmamın, anne, çocuğu doğurduktan sonra, ilk günlerdeki sütünden emzirdikten sonra, emzirecek başkası bulununca, çocuğunu em-

zirmeğe zorlanamaz kavli ile, Mâlikin, babasının hanımı olduğu müddetçe emzirmeğe zorlanır. Ancak şerefi, özrü, zenginliği, yahud sütünün bozukluğu sebebiyle çocuğun hasta olması gibi durumlarda, misli emzirmiyorsa, mecbûr edilmez. Birincisi anneye muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, vâris, zîmahrem akrabanın hepsine nafaka vermek zorundadır. Ona göre dayı ve hala buna girmekte, amca oğlu ve süt ile olanlar girmemektedir kavli ile, Mâlikin, vârise nafaka vermek vâcib değildir. Ancak en yakın babasına verir. Baba veya anne tarafından olması aynıdır. Bir de Sulbünden olan çocuğuna verir kavli, ve Şâfiînin, baba ve yukarısına, oğul ve aşağısına, hatta dikey nesebi aşsa da vâcibdir kavli, ve Ahmedin, iki kimse arasında ebeveyn, erkek ve kızkardeş ve amca çocukları gibi iki taraftan farz veya asabe olarak mirâs hakkı bulunanlarda nafaka lâzım olur. Bir taraftan İrs cârî ise, amcası ile birlikte erkek kardeş oğlu, amcasının kızı ile birlikte amca oğlu gibi zevil - erham hakkında Ahmedden iki rivâyet vardır. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfif vardır. Üçüncüsünde teşdîd vardır. Dördüncüsü tamamen müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhi zâhir olup, anlayışlılarca gizli değildir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, efendiye, atîkının, ya'nî âzâdlısının nafakası lâzım olmaz kavli ile, Ahmedin, lâzım olur kavlidir. Bu aynı zamanda Mâlikin iki rivâyetinden biridir. Diğer rivâyetinde, kendi başına çalışamıyacak küçük yaşta âzâd ederse, çalışıncıya kadar nafakası lâzım olur kavlidir. Birincisinde tahfif vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi sıradan avama, ikincisi mürüvvet ve kerem sâhiblerine haml olunur.

Biri de, oğlanın nafakası, sahîh olarak bâliğ olunca sâkıt olur. Hiç bir mesleği, işi olmadan fakîr olarak bâliğ olsa sâkıt olmaz. Kız çocuğunun nafakası ise, evlenince sâkıt olur kavli ile, Mâlikin, kız çocuğunun nafakası nikâh akdi ile sâkıt olmayıp, duhûl, ya'nî cimâ' ile sâkıt olur kavli, ve Şâfiînin, ikisinin de nafakası, sahîh bülûğ ile sâkıt olur kavli, ve Ahmedin, çocuğun malı ve kazancı yoksa, bâliğ olsa da, nafakası babasından sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Dördüncüsü babaya müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhi, ilim ve anlayış sâhiblerince gizli değildir.

Biri de, üç imamın, çocuk hasta olarak bulûğa erse, sonra iyileşse, sonra hastalığı yine avdet etse, nafakası da avdet eder kavli ile, Mâlikin, nafakası iâde etmez kavlidir. Birincisinde çocuğa teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kız evlenip, zevc kendisine cimâ' edip, sonra boşarsa, nafakası babaya avdet eder kavli ile, Mâlikin, avdet etmez kav-

lidir. Birincisinde babaya teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hakkını gözetmiyen hayvanı olanı, hâkim, onu, satmağa veya bağışlamağa mecbûr edemez. Belki ona, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yollu emr edebilir kavli ile, üç imamın, hâkim onu mecbûr edip, çekemiyeceği yükü ona yüklemekten men' eder. Birincisinde sâhibine tahfîf, ikincisinde yine ona teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

HIDÂNE BAHSİ (25)

İmamlar, hidânenin, başkası ile evlenmedikçe, anne için sâbit olduğunda, evlenip zevci kendisine cimâ' edince, hidâne'nin sâkıt olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, anne evlenir, sonra talâkı bâin ile boşanır ise, hidânesi avdet eder kavli ile, Mâlikten meşhûr olan rivâyette, talâkla avdet etmez kavlidir. Birincisi çocuğunun hidânesine dönmek istiyen anne için muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, iki rivâyetinin birinde Ebû Hanîfenin, karı - koca birbirinden ayrılır ve çocukları varsa, oğlanın, kendi başına yimeğe, içmeğe, giyinmeğe, abdest almağa, istincâya kâdir oluncıya kadar, annede kalması, bundan sonra babada kalması daha doğrudur. Kız ise, bülûğa erişinciye kadar annede kalması, bu husûsta karı - kocanın muhayyer olmadığı kavli ile, Mâlikin, kız evlenip, kocası kendisine cimâ' etmedikçe annenin hakkıdır. Ayni şekilde, yine ona göre, erkek çocuğu, bülûğa ermedikçe, annenin hakkıdır kavli, ve Şâfiînin, yedi yaşına gelinciye kadar her ikisi annenin hakkıdır. Sonra muhayyer olurlar. Kim hangisini seçer, alırsa, o onun yanında bulunur kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, erkek çocuğuna yedi yaşına gelinciye kadar anne daha müstehaktır. Sonra muhayyer olur. Kız çocuğu ise, yedi yaşından sonra muhayyer olmadan anne ile kalır kavlidir. Diğer rivâyeti, Ebû Hanîfe mezhebi gibidir. Birincisi anneye muhaffefdir. İkincisi de, sebebdeki ihtilâfla onun gibidir. Üçüncüsü anneye müşedded, babaya muhaffefdir. Dördüncüsü de, aynı şekilde, kız olmak bakımından anneye muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, çocuk anneyi seçip, yanında kalıp, sonra baba yerleşmek niyyeti ile bir başka şehre giderse, çocuğu anasından alamaz

(25) = Hidâne: Bir annenin veya akrabadan bir kadının veya erkeğin, bir çocuğu himâyesi altına alarak muhafaza ve terbiye etmesine hidâne denir.

kavli ile, üç imamın, alır kavlidir. Başka yere çocuğu ile intikâl eden zevce olursa, Ebû Hanîfe, iki şartla intikal edebilir buyurdu: Biri, kendi memleketine intikâli, ikincisi, akdin, intikâl ettiği zevcenin beldesinde vâkı' olmasıdır. Bu iki şarttan biri bulunmazsa, men' olunur. Ancak, sabah çıkıp akşam olmadan gidip dönülebilecek kadar yakın bir kasabaya intikal edebilir. Zevcenin intikali, ya'nî taşınması, dâr-ül harbe veya şehirden taşraya olacaksa, yakın da olsa, bundan men' edilir kavli ile, Mâlik, Şâfii ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, intikâl eden baba veya ana olsun, baba, çocuğuna daha müstahıktır kavli, ve diğer rivâyetinde Ahmedin, anne, evlenmedikçe daha müstahıktır kavlidir. Birincisi babaya müşeddeddir. İkincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem bis-Savâb.

CİNAYETLER BAHSİ

İmamlar, katilin, ya'nî adam öldürenin, cehenneme gitse de, sonsuz kalmıyacağında ve katlden tevbe edince tevbesinin sahîh olduğunda ittifâk etmişlerdir. İbni Abbâs, Zeyd bin Sâbit ve Dahhâk (radıyallahü anhüm) bunun aksini söyleyip, tevbesi ebediyyen kabûl olmaz dediler. Birincisi *hadîslerin zâhirî ma'nâlarına* uyarak muhaffefdir. İkincisi Kur'ânın zâhirine uyarak müşeddeddir. Nitekim Nisâ sûresi doksanüçüncü âyetinde: **«Bir mü'mini kasden öldürenin cezâsı, içinde devamlı kalmak üzere, Cehennemdir»** buyuruluyor. Aynı şekilde, efendi kölesini katl edince, kasden de olsa, karşılığında katl olunmadığında; köle hür olanı veya köleyi katl edince, katl olunduğunda; kâfir müslimanı katl edince katledildiğinde; çocuk ana veya babadan birini katledince katl olunduğunda, kasden bir kimseyi cerh edip, yaralayıp, ölünciye kadar yataktan kalkamadıysa, kısas lâzım geldiğinde, velilerden biri kanı afv edince kısasın sâkıt olup, işin diyete intikal ettiğinde; şâhidler, kısasın ifâsından sonra, rücû' edip, biz yanıldık dediklerinde, kendilerine kısâsın vâcib olmadığında; hak sâhibi, bâliğ ve gâib veliler ortaya çıkıp, gelip, kısas istediklerinde, kısasın geciktirilmiyeceğinde, ancak cinâyeti işliyen hâmile kadın ise, doğum yapıncıya kadar tehir edilmesinde, hak sâhibleri küçük veya gâib olursa, Ebû Hanîfenin hilâfına, kısâsın sonra yapılmasında, hak sâhibi küçük, gâib veya mecnûn olunca, sadece gâib mes'elesinde kısasın tehir edileceğinde; imam, ya'nî devlet reisi, hırsızın elini veya ayağını kesip, bu bedenine sirâyet ederse tazmîni lâzım olmadığında; babanın, büyük çocuğu için kısas hakkı istemesi olmadığında; çolak, ya'nî sakat ele karşılık sağlam elin, sol ele karşılık sağ elin, sağ ele karşılık sol elin kesilmiyeceğinde; Haremde katl edenin, orada katlinin câiz olduğunda ittifâk

etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Ahmedin, bir müsliman, bir zimmiyi veya muâhidi, ya'nî zimmî müste'mîni katl edince, karşılığında katl olunmaz. İmam Mâlik de böyle buyurdu. Ancak o istisnâ edip, zimmiyi, muâhidi, veya müste'mîni hîle ile katlederse, had olarak katl edilir. Velî afv edemez. Çünkü katli devlet reisine taallûk eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, müsliman zimmîye karşılık katl edilir, müste'mîne karşılık katl edilmez kavlidir. Birincisi müslimana muhaffefdir. Mâlikin sözünde teşdîd vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhi, anlayışlı olanlarca gizli değildir.

Biri de, üç imamın, hür, başkasının kölesine karşılık katl olunmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, katl olunur kavlidir. Birincisi hür olana muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, baba, oğlunu katletmekle katl olunmaz kavli ile, Mâlikin, onu yatırıp boğazlamak gibi mücerred kasıdla ise, katl olunur. Katlini kasd etmeksizin kılıçla öldürürse, katl olunmaz. Ced burada baba gibidir kavlidir. Birincisi babaya muhaffef, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bir kimsenin katlinde birkaç kişi ortak ise, hepsi katl olunur. Ancak Mâlik, bundan kasâmeyi istisnâ edip, kasâme ile, ancak bir kişi katl olunur dedi kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, bir kişiye karşılık bir cemâat katl olunmaz, kaved değil, ya'nî kısas değil, diyet lâzım gelir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her bir kavlin bir vechi vardır.

Biri de, üç imamın, bir cemâat, bir kimsenin elini, kolunu kesmek için birlikte hareket ederse, herbirinin eli kesilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bir ele karşı, bir çok eller kesilmez ve kesenlerden müsâvî mikdarda olmak üzere, el kesme diyeti alınır kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, genel olarak misli kullanılınca insanı öldüren kalas ve ağır taş gibi büyük bir şeyle katl edince, kısas lâzım olur; onlara göre, taşla veya sopayla, karşısındakini yaralamak, berelemek, denizde, suda boğmak, ateşte yakmak, boğazını sıkarak boğmak, açlıktan ve susuzluktan ölinciye kadar yemek ve içmekten men' etmek, üzerine bina, duvar yıkmak, büyük taşla vurmak veya keskin olsun veya olmasın büyük odun, kalın sopa, kalas gibi tahta ile vurmak aynıdır. İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf da böyle buyurdu kavli ile, Ebû Hanîfenin, kısas, ancak, ateşle, demirle, keskin sopa ve taşla olanda icâb eder. Ama suda batırmak veya

keskin olmıyan taş ve sopayla katl ederse, kaved, ya'nî kısas lâzım gelmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece mes'ele, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, amd-i hatâda diyet icâbeder. Ancak Şâfiî, çok döver ve ölürse, kaved lâzım olur buyurdu kavli ile, Mâlikin, amd-i hatâda, kaved icâb eder. Çünkü fi'li bile bile yapmakta, kasdda yanılmakta yahud misli ekseriyâ katl etmiyen sopa ile dövmek, göğsüne veya yüzüne şiddetle yumruk vurmakla olur. Birincisi diyetle muhaffef, ikincisi kısasla müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavil için de, sâhibleri yanında, sünnetten deliller vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse bir kimseyi, bir adamı katl etmek için ikrâh etse, [meselâ onu öldürmezsen seni öldürürüm gibi tehdîd etse], ikrâh eden katl olunup, işi yapan değil kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, işi yapan, ya'nî katl eden katledilir kavli, ve Şâfiînin, ikrâh eden, ya'nî mükrih katl edilir; mükreh, yanî ikrâh edilmiş korkutulmuş olan için iki kavli vardır. Bu iki kavlin râcih olanı, ikisi de katl olunur; içlerinden biri kısası kabûl ederse, o zaman sadece o katl edilir kavlidir. Birincisi, mübâşire değil, mükrihe müşeddeddir. İkincisi bunun aksidir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, bir adam diğerini tutsa ve bir başkası onu katletse, kaved kâtile yapılır, tutana değil, lâkin tutan ta'zîr olunur kavli ile, Mâlikin, tutan ve katl eden, katlde ortaktır. Bunun için kâtil, onu, tutmadan öldüremiyecek ve maktul, tutulduktan sonra kaçamıyacak ise, ikisine de kaved lâzım gelir kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, kâtil katledilir, tutan ise ölünciye kadar habs edilir kavli, ve yine diğer rivâyetinde onun, ikisi de mutlaka katledilirler kavlidir. Birincisi kâtile müşeddeddir, tutana değildir; ikincisi bildirilen şartla ikisine de müşeddeddir. Üçüncüsü de müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhleri zâhir olup, anlayışlılarca gizli tarafı yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki rivâyetinin birinde Mâlikin ve iki kavlinin ercahında Şâfiînin, amden katl ile vâcib olan muayyendir, bu da kaveddir kavli ile, diğer rivâyetinde Mâlikin, diğer kavlinde Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, vâcib olan, diyetle kaved arasında muhayyer olmaktır. Bu mes'elede hilâfın fâidesi, mutlak olarak afv ederse, diyetin düşmesidir. Birincisi kaved ta'yini ile müşeddeddir. İkincisinde, kavedle diyet arasında muhayyer olması bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin, velî kısası afv ederse, cânînin rızâsı olmadan diyete avdet eder. Cânînin rızâsı ile ancak mala dönüşür kavli ile, Şâfiînin ve Ahmedin, mutlaka mala dönüş-

türülebilir kavlidir. Birincisinde veliye teşdîd, ikincisinde yine ona tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kadın afv edince, kaved sâkıt olur kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, kadın kana karışamaz, diğer kavlinde, kendi derecelerinde asabe bulunmadığı zaman, kadınlar da, erkekler gibi, kana karışabilirler kavlidir. Karışabilirlerin ma'nâsı, kaved ve diyetin her ikisinde demektir. Yalnız kaved isterler, afv edemezler de denildi. Afv edebilirler, kaved isteyemezler de denildi. Birincisi câniye, ya'nî cinâyeti işleyene muhaffefdir. İkincisinde yine ona teşdîd vardır. Üçüncü de, bildirilen şartla böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, hak sâhibi küçük veya mecnûn olunca, kısas geciktirilemez kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, çocuk bülûğa erişinciye, mecnûn, ifâket buluncıya, ya'nî aklı gelinciye kadar, onlar için te'hir edilir kavlidir. Birincisi câniye müşedded, hak sâhibine muhaffefdir. İkincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir kimse, bir cemâati, topluluğu katlederse, kavedden başka birşey lâzım gelmez kavli ile, Şâfiînin, birini diğerinden sonra katl etmişse, birinci öldürdüğüne kısas olarak katledilir, diğerleri için, diyetler gerekir. Eğer hepsini birden katletmişse, maktûllerin velîleri arasında kur'a çekilir. Kime çıkarsa, onun için katl edilir, diğerleri için diyet lâzım olur kavli, ve Ahmedin, bir kimse bir topluluğu katl ederse, velîler hâzır olup, kısas isterlerse, hepsine karşılık katl edilir, diyet gerekmez. Kimi kısas, kimi diyet isterse, kısas istiyenler için katl olunur, diyet istiyenler için diyet lâzım olur. Hepsi diyet isterse, hepsine tam diyet vermek lâzım olur kavlidir. Birincisinde câniye tahfîf vardır. İkincisinde ona teşdîd vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse bir kimsenin sağ kolunu kesip, sonra bir başkasına saldırıp, onun da sağ kolunu keserse ve her ikisi ondan kısas isterse, ikisi için kolu kesilir ve her ikisi için ondan diyet alınır kavli, ve Mâlikin, ikisine karşılık sağ kolu kesilir ve diyet lâzım olmaz kavli, ve Şâfiînin, birincisi için sağ kolu kesilir ve ikincisine diyet borcu olur. İkisinin elini birden keserse, Şâfiîye göre, nefsde ya'nî adam öldürmede olduğu gibi, ikisi arasında kur'a çekilir. İş şübheli olunca da böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, ikisi de kısas isterlerse, ikisi için kesilir ve diyet lâzım olmaz. Biri kısas, biri diyet, isterse, kısas istiyen için kesilir, diğeri için diyet alınır kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, amden katledip, sonra ölse, velînin hem kısas, hem de diyet hakkı sâkıt olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, diyet,

maktûlün velîleri için, terikesinden devâm eder kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kısası kılıçtan başkası ile istiyemez; onunla katledilmiş olsun veya olmasın kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, ne ile katlolunmuşsa, kâtil de onunla katl edilir kavlidir. Ahmedin de iki rivâyetinden biri budur. Birincisinde tahfîf ve katl için ihsân vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Zirâ âğır bir şeyle de katl edilmiş olabilir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, Haremin dışında katl eder ve sonra Hareme sığınır yahud küfr, zinâ veya riddet için katledilecek olsa ve Hareme sığınsa, haremde katl olunmaz, lâkin sıkıştırılır, oradan çıkıncıya kadar onunla alış veriş yapılmaz, oradan çıkınca katl edilir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, Haremde katl edilir kavlidir. Birincisinde, kısasın bir müddet geciktirilmesi ile câniye tahfîf vardır. İkincide, te'hîr olmamakla teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İkinci kavlin vechi, Harem, âsiye veya kanı dökülmekten kaçana sığınak olmaz. Birinci kavlin delîli, Allahü teâlânın husûsî huzûru olan Haremin hürmetinin çokluğudur. O halde bu, üzerinde Allahü teâlânın heybeti gâlib olup, ona hürmeten hadlerin ikamesi dürülen hâkimin hâline, ikincisi bu heybetin gâlib gelmediği, te'hirden doğacak fitneyi bastırmak için, hemen kısasın ikamesine hükmeden hâkimin hâline haml edilir. Vallahü a'lem.

DİYETLER KİTÂBI

İmamlar, Amden katl, diyete dönüşünce, müsliman, hür erkeğin diyetinin yüz deve olduğunda; yaralamalarda, kısası gerektirenlerde kısas olduğunda; şu beş yaralamada şer'î bir mikdar bulunmadığında, **hârise** [kan çıkmadan, yalnız deri yırtılmış olup, başa ve yüze mahsûs yaralardandır], **dâmiye** [başa ve yüze isâbet edip kendisinden gözyaşı mikdarı kan çıkıp akan yaradır], **badı'a** [deri ile beraber biraz da et kesilen yaradır], **mütelâhime** [başa veya yüze isâbet eden bir yara olup, deri ile beraber epeyce de et kesilmiş olur], **Simhak** [başa veya yüze isâbet eden bir yaradır. Et kesilmiş, et ile baş kemiği arasındaki ince zar gibi deri görünmeğe başlamış olur. Bu ince deriye de **Simhak** denir]; bunlarda ittifâk etmişlerdir. Bu beş çeşidin her birinde yara iyileşmeğe bağlayınca, hükûmet olduğunda icmâ' etmişlerdir. [**Hükümet** = yaralanan kimse, yaralanmadan önce köle gibi kabûl edilip, bu yaraya diyet olarak, vukuf ehlinin takdir ettiği diyete denir]. Mudîha'da, ya'nî et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan deri yırtılıp meydana çıktığı zaman, amden ise, kısas olduğunda; kemiğin mudîhi ve hâşimi, ya'nî incinip kırılması ve yerinden kay-

masında diyetin onbeş deve olduğunda; beyin zarına ulaşan yaralama demek olan **me'mûme**'de üçde bir diyet lâzım geldiğinde; karında, göğüste, arkada, böğürde, koltuk altında cevfe, ya'nî içe nüfûz eden yara demek olan **câifede** üçde bir diyet lâzım olduğunda icmâ' etmişlerdir. Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısası olduğunda; iki göz için tam diyet lâzım geldiğinde; burun kesmede, dili kesmede, dudakları kesmede, bütün dişler için, ya'nî otuz iki diş için bir diyet olduğunda; her diş için beş deve diyet olduğunda; iki sakalda diyet olduğunda; biri için yarım diyet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Şâfiîden mütevellî, sakalların diyetinde şübheye düşüp, bu husûsda sahîh bir haber vârid olmadı. Kıyâs ise onu gerektirmez. Çünkü sakalların, üzerinde bittiği kemikler, boyun ve kaburga kemikleri gibi iç kemiklerdendir dedi. Dört göz kapağı için diyet, ya'nî bir diyet olduğunda, her biri için dörtte bir diyet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Mâlikden nakl edildiğine göre bunda hükûmet, ya'nî takdîr vardır. Her bir el için yarım diyet olduğunda; ayaklar için de böyle olduğunda; dilde diyet olduğunda; zekerde diyet olduğunda; aklın gitmesinde, işitmesini kaybetmede diyet olduğunda; hür müsliman kadının diyetinin, hür müsliman erkeğin diyetinin yarısı olduğunda icmâ' etmişlerdir. Hatâlı katlde diyetin, cânînin âkılesi üzerinde olduğunda ve bunda üç yıl te'cil bulunmasının lâzım geldiğinde ittifak etmişlerdir. Bu husûsta icmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, müsliman hür erkeğin diyeti, o anda verilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, üç yılda verilir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, cinâyete uğrayan müslimanın hürmetini ta'zimdir. İkinci kavlin vechi, cânînin hürmetini ta'zimdir. Çünkü cinâyete uğrayana, üç yıl sonunda güç hâsıl olabilir. Câninin ise tevbesi ve diyet üç sene te'cilli olunca afvı umulabilir.

Biri de, üç imamın, Şibh-i amdın diyeti, amden katlin diyeti gibi olup müsellestir kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, muhammesdir kavlidir. Birincisinde, teslîsle, ya'ni üç nevi olmakla teşdîd, ikincisinde tahmîsle, beşli olmakla tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, hatâen katlin diyeti beşlidir, ya'nî beş nev'idendir. Herbirinden yirmişer olmak üzere yüz devedir: Yirmi ceze'a, ya'nî beş yaşına girmiş dişi deve, yirmi hıkka, ya'nî dört yaşına girmiş dişi deve, yirmi binti lebûn, ya'nî üç yaşına girmiş dişi deve, yirmi ibni mehâd, ya'nî iki yaşına girmiş erkek deve, yirmi binti mehâd, ya'nî iki yaşına girmiş dişi devedir. Mâlik ve Şâfiî de böyle buyurdular. Ancak ibni mehad yerine ibni lebûn koymuşlardır. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, diyetlerde, deve mevcûd olmakla beraber, altun ve gümüş almak câizdir kavli ile, Şâfiînin, deve bulunduğu zaman başka şey diyet olmaz, ancak iki tarafın rızâsı olursa olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de tevcîhi zâhir olup, anlayışlılarca gizli değildir. Çünkü diyetten maksad, cinâyete uğramış olanı ta'zîmdir. O halde deve bulursak o önce gelir, yoksa kıymetini vermekle, diyeti vermek ve bu cinâyete uğramış olanı ta'zîm etmek hâsıl olur. Şerîatin sâhibinin, bunu deveden takdîr etmesi, mallarının çoğu deve olduğundandır. Nitekim fıkıh kitablarında meşhurdur. Mâlik, diyetlerde esas devedir buyurdu. Deve bulunmazsa veya cânînin velîsi para vermek isterse bin dinâr [bir dinâr bir miskal basılmış altundur] veya oniki bin dirhem gümüş verir. Ebû Hanîfeye göre, diyetin mikdarı onbin dirhemdir. Üç imama göre ise, on iki bin dirhemdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, diyet, Haremde katl etmekle, hac veya umre için ihrâm giymiş olanı katl ile, haram aylarda olmakla veya zî rahm-i mahrem birisini katl etmekle şiddetlenmez kavli ile, Mâlikin, diyet, sâdece bir kimsenin çocuğunu öldürmesinde yoğunluk, şiddetlilik kazanır - buradaki yoğunluk dediğimiz tağlîzin, her mezhebde nasıl olduğu fıkıh kitablarında vardır - kavli, ve Şâfiînin, Haremde, ihrâmlıda ve haram aylarda yoğunlaşır kavlidir. Birincisi müslimanın hürmeti Haremden çoktur. Çünkü müsliman Allah katında Kâ'beden daha muazzamdır, büyüktür. Nitekim böyle olduğu bildirilmiştir. İkincisi Allahü teâlâya karşı edebi gözetmekle çocuğun büyüklüğü, ta'zîmidir. Çünkü Allahü teâlâ: «Çocuklarınızı öldürmeyin», «Müsliman kadınlara söyle, çocuklarını öldürmesinler» buyuruyor. Üçüncüsü de birincisi gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, iki kulak için diyet vardır kavli ile, Mâlikten gelen bir rivâyette, kulaklar için hükûmet vardır kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, görmiyen fakat yuvasında olan göz, çolak el, titrek zeker, hayesi alınmış zeker, konuşmıyan dil, fazla parmak, fazla diş için hükûmet vardır kavli ile, Şâfiînin ve iki kavlinin ezharında Ahmedin, bunların hepsinde diyet lâzım olur. Ahmed, her kaburga ve boyun kemiği için birer deve, her kol, pazu ve oyluk kemiği için iki deve diyet vardır buyurdu. Üç imam, bunlarda hükûmet, ya'nî bilir kişi raporu esasdır dediler. Birinci mes'elenin, birinci kavli muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Nitekim ikinci mes'elenin birinci kavli müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece mes'ele, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, vurup mudîh etse, ya'nî başını yarıp kemiği görünse ve aklını yitirse, akıl için diyet lâ-

zım olup, mudîha erşi, ya'nî yaralama için olan diyet de buna girer kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve iki kavlinin ercahında Şâfiînin, aklını giderdiği için tam diyet ve ayrıca mudîha için erş lâzım olur kavlidir. Birincisinde mudîha erşinin diyete dâhil olmasıyla tahfîf, ikincisinde mezkûr erşin dâhil olmaması ile teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ve Ahmedin çene kemiğini kırmadan bir dişini sökse, tazmînî lâzım olmaz, kavli ile, Mâlikin ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, tazmîn lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, konuşma vaktine gelmemiş küçük çocuğun dilini kesse, bunda hükûmet vardır kavli ile, üç imamın, bunda tam diyet lâzım olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır, ikincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, *a'verin [bir gözü görenin] gözünü oyarsa*, tam diyet lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, yarım diyet lâzım olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bir kimse bir kimseyi dövse de, bir daha çıkıp büyümiyecek şekilde sakalı, saçı, kaşı, kirpiği soyulsa, yolunsa, diyet lâzım olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, hükûmet gerekir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, zevcesine vaty edip ifdâ etse ve benzeri vaty edecek olmasa, tazmîn gerekmez kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin, diyet lâzım gelir kavli, ve iki rivâyetinin meşhûrunda Mâlikin, bunda hükûmet vardır kavlidir. Birincisi bir bakımdan izinli olmakla bunun hâsıl olması düşünülebilir olduğundan tahfîfdir. İkincisi teşdîddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Yehûdî ve hıristiyanın diyeti, müslimanın diyeti gibidir; amden veya hatâen olması arasında fark yoktur kavli ile, Mâlikin, amden ve hatâen olmasında fark olmayıp, müsliman diyetinin yarısıdır kavli, ve Ahmedin, hıristiyan veya yehûdî, ahd etmiş [emân dilemiş, *Zimmî olmuş*] ve *bir müsliman amden, ya'nî kasden onu katl etmiş* ise, diyeti müsliman diyeti gibidir; hatâen katletmişse, diyeti, müsliman diyetinin yarısıdır. Harkî de bunu ihtiyâr etmiştir. Yine ondan bir rivâyette, müslîman diyetinin yarısıdır kavlidir. Birincisi, Mâide sûresi kırkbeşinci: «**Tevrâtta İsrâil oğulları üzerine şu farzı da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar birbirine karşı kısasdır**» âyet-i kerîmesinin zâhir hükmüne göre olup müşeddeddir. Zirâ Allahü teâlâ, şerîatimizde bunu bir başka âyetle nesh eylemedi. Bilhassa kavlin sâhibi, Kur'ânın Sünnetle neshini söylemiyor. İkincisinde teşdîd vardır.

Üçüncüsünde câniye tahfif vardır. Dördüncüsü mufassal olup, iki şıktan ikincisi birincisine göre teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, iki hür atlı çarpışıp ölünce, her ikisinin de âkilesine, *diğerine tam diyet vermek lâzım olur* kavli ile, Ahmedin iki rivâyetinin birinde, her birinin âkilesine, diğerine yarım diyet vermek lâzım olur kavlidir. Şâfiî de böyle buyurdu. Ebû Hanîfeden, bu husûsda kavil bulamadım. Uç imam, herbirinin terikesinden, diğerinin diyeti kıymetinin yarısı verilir dediler. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, cânî âkileye dâhil olup, onunla birlikte öder; âkilelerden birine lâzım olan ona da lâzım olur. Mâlikin Eshâbından İbni Kâsım da böyle buyurdu kavli ile, bu ikisinden başkasının, cânî âkileye dâhil olmaz kavli, ve Şâfiînin, âkile diyeti verecek derecede varlıklı ise, câniye birşey gerekmez, değilse gerekir kavli, ve Ahmedin, birşey gerekmez; âkile varlıklı olsun veya olmasın aynıdır kavlidir. Buna göre, âkile bütün diyeti karşılayacak güçde değilse, Beyt-ül mala intikal eder. Birincisinde câniye teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Üçüncüsü mufassaldır. Tafsîlin iki şıkkından birinde tahfif vardır. Dördüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, cânî divân ehlinden ise, divânı (26) âkilesidir. Bunlar diyeti yüklenmede asabeden önce gelirler. Yoklarsa asabeye yükletilir. Aynı şekilde çarşıdaki, pazardaki adamın âkilesi, orada olanlar, sonra yakınlarıdır. Âciz iseler, mahallesidir. Orada da varlıklı olan yoksa, şehrinin halkıdır. Cânî köylü ise, ve köyün diyeti verecek imkânı yoksa, bu köyün bağlı olduğu kasaba veya şehre yükletilir kavli ile, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, cânînin akrabaları iseler diyet onlara dâhil olur, değilse olmaz kavlidir. Birincisi divânı, çarşısı, mahallesi, şehri ve cânînin yaşadığı köyün bağlı olduğu kasaba veya şehir halkına müşeddeddir. İkincisinde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, âkile arasında eşitlik olur. Üç dirhemden, dört dirheme kadar alınır. Âkileye takdîrî diyet yükletilmez ve imkânı, ödeme gücü oranında da yükletilmez kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, âkileden her birine aynı mikdar olmaz, kolayına gelecek, zarar vermiyecek derecede yükletilir kavli, ve Şâfiînin, takdîr olunur, zengine yarım dînar, orta halli olana dörtte bir dînar olur. Bundan aşağı olmaz kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfif vardır. Üçüncüsünde takdîr cihetinden teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

---

(26) — Divân : Halk arasında meydana gelen bir kısım suçlar, yolsuz hareketler hakkında zecren ba'zı idârî, siyâsî tedbirler almağa yetkili olan kişilerin memur bulundukları müessaseye denir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Ahmed ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, diyeti yüklenmede gâib ve hâzır âkile müsâvidir kavli ile, Mâlikin, gâib, âkileden olup, bir başka ülkede, memlekette olsa, hazır varken gâibe birşey yükletilmez. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse, duvarını yola veya bir başkasının mülküne doğru eğik yapar da, sonra bir kimsenin üzerine yıkılır ve onu katl ederse, eğer önceden kendisine bildirilmiş ve imkânı olduğu halde yıkmamış ise, onun sebebiyle telef olanı tazmîn eder, yoksa etmez kavli ile, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, yıkmazsa tazmîn eder kavlidir. Mâlik buna bir şart ilâve edip, imkânı olduğu halde yıkmaktan imtina ettiğine dâir şâhid getirir buyurdu. Yine Mâlik diğer kavlinde, telef etmek derecesine varmışsa, telef olanı tazmîn eder; önceden söylensin veya söylenmesin, şâhid tutulsun veya tutulmasın aynıdır. Ahmedin diğer rivâyetinde, tazmîn etmez kavlidir. Şâfiînin eshâbının iki vechin esahhı da böyledir. Birincisi mufassaldır. Ikincisinde teşdid vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse, damda veya duvar üzerinde bulunan çocuğa veya bunamış birine bağırsa, o da düşüp ölse, yahud çocuğun veya bâliğ olmuşun aklı gitse ve düşse, yahud devlet reisi [veya hâkim] bir kadını, mahkemeye çağırsa ve korkusundan çocuğu düşse veya aklını kaybetse, bunların hepsinde tazmin lâzım olmaz kavli ile, Şâfiînin, bâliğ olup düşen hâric, hepsinde âkile üzerine diyet lâzım gelir kavli - çünkü bulûğa ermiş olanın tazmîni âkilesi üzerine olmaz -, ve Ahmedin, hepsinde âkile üzerine diyet lâzım gelir, mahkemeye çağırdığı kadının diyeti ise, devlet reisi üzerine tereddüb eder kavli, ve Mâlikin, kadın hâric, hepsinin diyeti âkileye lâzım gelir. Çünkü kadına vâkı' olanda, hiç kimseye diyet lâzım olmaz kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkinci ve dördüncüde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir mübâşeret olmamasıdır. İkinci ve sonrakilerin vechi, sebeb olmakla borçlanmak vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kadının karnına vursa ve kadın ölü çocuk düşürse ve sonra kendisi de ölse, çocuk için bir tazmîn gerekmez, dövdüğü kadın için ise, tam diyet lâzım olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, bu durumda çocuk için tam diyet gerekir kavlidir. Birincisi çocuğu tazmîn bakımından muhaffef, annesinin diyeti yönünden müşedded, ikincisi çocuğu tazmîn yönünden müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, evin fınâsında, ya'nî önünde ve etrafında kuyu kazsa, içine düşüp helâk olanı tazmîn eder kavli ile, Mâlikin, tazmîni ge-

rekmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci ve ikinci kavlin vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mescide hasır yaysa, yahud işi için kuyu kazsa, yahud kandil assa ve bununla bir kimse helâk olsa, eğer bu husûsta komşuları kendisine izin vermemişse, tazmîn eder kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, çakıl döşeyip, bununla, insanın, kayıp düşmesi hilâfına tazmîn etmez; çünkü bunda tazmîn olmadığı ihtilâfsızdır kavlidir. Birincisinde mezkûr şartla teşdîd vardır. İkincisi tafsîlî olup, iki şıktan biri muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, komşular izin vermezse, muayyen komşuların hakkını geçip, mübhem komşuların hakkı için kuyu kazamaz ve yaygı yayamaz. İkinci kavlin vechi, esas itibâriyle iyilik yapmak istediğinden tazmîni gerekmez.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, evinde ısırıcı, parçalayıcı köpek bırakır ve evine bir kimse girer ve köpek kendisini ısırırsa, önceden orada ısırıcı köpek olduğunu biliyorsa, mutlaka tazmîn gerekmez kavli ile, Mâlikin, tazmîni gerekir, ancak hâne sâhibinin köpeğin ısırıcı olduğunu bilmesi şarttır kavli, ve iki rivâyetinin ezharında, tazmîni gerekmez kavlidir. Birincisi ve üçüncüsü muhaffefdir. İkincisinde mezkûr şartla teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de tevcîhi zâhirdir. Tazminin, müslimanlara şefkatli olan verâ' ve kemâl ehline, ikincisinin verâ' ve şefkati bu kadar çok olmıyanlara haml edilmesi doğru olur. Vel - hamdü lillâhi Rabbil - âlemîn!

KASÂME BAHSİ (27)

İmamlar, bir katîl, ya'nî maktûl, öldürülmüş kişi bulunup, kâtilinin bilinmediği zaman, kasâmenin meşrû' olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, kasâmeyi gerekli kılan sebeb, katîlin, ya'nî maktûlün, insanların hıfz ve himâyelerinde bulunan, mahalle, ev, mahalle mescidi, köy gibi bir yerde bulunmasıdır. Katîl, hakkında kasâmenin yapıldığı ölüye denir. Üzerinde yaralama, döğme, boğma gibi alâmetler bulunur. Eğer burnundan veya mak'atından kan gelmişse, katîl değildir. Ama kulağından veya gözünden kan gelmişse katîl sayılır ve hakkında kasâme yapılır kavli ile, Mâlikin, kasâmede mü'teber sebeb,

(27) **Kasâme**: Esasen, hüsn-ü cemâl anlamında isimdir. Yüzü güzel olana **Kasîm** denir. Kasem gibi yemîn ma'nâsında da kullanılır. İksâm ise yemîn etmek ma'nâsındadır. İslâm hukukunda **kasâme**, kâtili mechûl olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir kâtilin, öldürülenin bulunduğu yer halkından elli kimsenin belli şekilde yemîn etmeleridir.

maktûlün, benim kanım amden filancadadır demesidir. Aynı zamanda maktûlün, bâliğ, müslüman ve hür olması lâzımdır. Fâsık veya âdil, erkek veya kadın olmasına bakılmaz. Maktûlün velîsinin bir şâhid getirmesi de lâzımdır. Eshâbı, şâhidin âdil ve erkek olmasında ihtilâf ettiler. Ibni Kâsım adâleti şart etti. Eşheb ise, fâsık ve kadınla iktifâ eyledi. Mâlike göre kasâme için gayr-ı hilâf olan mûcib sebeb, maktûlün, insanlardan hâli, ya'nî boş bir yerde bulunup, yanı başında, silâhı kanlı bir kişinin olmasıdır kavli, ve Şâfiînin, kasâmeyi mûcib sebeb, levsdir, ya'nî katl alâmetidir. Bu da, ona göre, iddia sâhibini, katîli, mahallede, küçük köyde gördüm demekle doğrulayacak karînenin olması, aralarında açıkça düşmanlık bulunması, yahud öldürenle aralarında düşmanlık olmasa da, katilden bir gurub kimselerin ayrılmasıdır. Ona göre kölenin şehâdeti levsdir, ya'nî katl alâmetidir. Mezhebinin râcih kavline göre, köleler, kadınlar, çocuklar, fâsıklar, kâfirler levsdir. Bir kadın yetmez. Ona göre levsin kısımlarından biri de, havas ve avamın dilinde, filân kimse filancayı katl etti sözü dolaşmasıdır. Levs, ya'nî öldürdüğüne alâmet delillerden biri de, kana bulaşması, yahud katilin yanında silâhlı olmasıdır. Biri de, insanların bir yere koşuşup toplanmaları, bir kapıya koşmaları ve aralarında katilin bulunmasıdır. Aynı şekilde çocuklar çarpışır ve aralarındaki çatışmadan sonra meydanda görülen katilin, diğer safdaki için alâmettir kavli, ve Ahmedin, maktûl ile davalı arasında levs bulunmayınca, kasâme ile hükm olunmaz. Levs hakkında ondan rivâyetler muhtelifdir. Ondan rivâyet olunduğuna göre, diğer safla aralarında açık bir düşmanlık ve akrabalık olmalıdır. Kan da'vası güden kabîleler, bağîlerle [isyân edenlerle] adâlet sâhibleri arasında olduğu gibi. Bu umûmî eshâbının kavlidir. Maktûlün, beni filân katletti demesinin, levs olması, sadece Mâlike göredir. Kasâme için gerekli şey, sebeb bulununca, bütün bu imamlara göre, davalılar elli yemîn ederler. Amden katl ise, Mâlik ve Ahmede göre kanını hak talebinde bulunurlar. Şâfiînin mezhebindeki yeni kavle göre, ağırlık olarak diyet talebinde bulunurlar. İmamların kasâmeyi mûcib sebebler hakkındaki sözleri bitti. Bunları düşünürsen, kiminin kavlini, maktûlün kanını almada teşdîd, kiminkini ihtimâlin doğuracağı ihtiyât sebebi ile, diyetle iktifâ edip, tahfîfde görürsün. Bunun dışına çıkmazlar. Zirâ ölenin eceli bitmiş ve hakkındaki kazâ yerine gelmiştir. Hayâtta olanın ise, iyi olması, iyilik etmesi, dînin şiârını yüceltmede yardımcı olması umulur. O halde şâhidlik etmede, âdil ve erkek olmağı şart eden, dirinin hakkını ve hürmetini, bunu şart etmiyen, ölünün hakkını ve hürmetini gözetmiştir. Vallahü a'lem .

Biri de, Şâfiî, Mâlik ve Ahmedin, kasâmeye müddeilerin yemînleri ile başlanır, müddea aleyhin yemînleri ile değil. [Ya'nî davacılardan başlanır, davalılardan değil]. Müdde'iler imtinâ' ederse ve beyyine yoksa, müdde'a aleyh elli kerre yemîn edip, teberrî eder, temize çıkar kavli ile,

Ebû Hanîfenin, yemîne, ancak müdde aleyhlerin yemîni ile başlanır. Belli bir kimse tayin edemezlerse, müddea aleyhden elli kişiye yemin ettirirler ve bu elli kişiyi müddeiler seçerler. Onu biz öldürmedik, öldüreni de bilmiyoruz deyip, Allahü teâlâya yemîn ederler. Sayıları elliyi bulmazsa, yemîn elli olmak üzere, mikdarlarına göre tekrâr ettirilir. Yemînden imtinâ' ederlerse, mahalle halkının âkilesi üzerine diyet vâcib olur ve müdde aleyh, ya'nî davâlının, Allahü teâlâya yemîn edip, öldürmediğini ve suçsuz olduğunu söylemesi lâzım olur kavlidir. Birincisinde, kasâmenin müddea aleyh olanlara tahsîs edilmemesi bakımından tahfîf vardır. İkincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Müddeilerin, ya'nî davacıların yemîni ile başlanır sözünün vechi zâhirdir. Çünkü kısas ve intikam almak istiyenler, ya'nî hak talebinde bulunanlar onlardır. Yeminin davalıdan başlamasının vechi, katl ile töhmet altında tutulan onlardır. Onların tebrieleri gerekir.

Biri de, Mâlikin, Ahmedin ve iki kavlinin eşherinde, ya'nî daha meşhûrunda Şâfiînin, veliler bir cemâat olunca, yemîn, aralarında, irs hesabına göre taksîm edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, yemîn, birinden başlamak için kur'a çekildikten sonra, aralarında devr ederek tekrâr edilir kavlidir. Birincisinde velîlere tahfîf, ikincisinde teşdid vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tevcihi anlayışlılarca gizli değildir.

Biri de, üç imamın, kasâme, köleler hakkında da sâbittir kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, köleler kasâmeye girmez kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hangi şekilde olursa olsun, Müsliman bir kimsenin hürmetidir. İkinci kavlin vechi ise, kölenin hürmetinin, benzeri hürden az olmasıdır. Çünkü köleler, efendilerinin malı gibidirler. Dilediklerî gibi onları alıp satabilirler. Hürler ise böyle değildir. Zirâ Şerîatin sâhibi, hürrün satışını, bedelinin yenmesini, Allah katındaki hürmetinin büyüklüğünü beyanla yasak eyledi.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, kadınların yemînleri, hatâ veya amden olsun, mutlaka, kasâmede dinlenmez kavli ile, Şâfiînin, amd ve hatâda mutlaka dinlenirler; kadınlar, kasamede, erkekler gibidir kavli, ve Mâlikin, onların yemînleri amd ile değil, hatâ ile olanda dinlenir kavlidir. Birincisi kadınlara muhaffef, itham edilen erkeklere müşeddeddir. İkincisi ise aksidir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir. Vallahü a'lem.

KATL KEFFÂRETİ BAHSİ

İmamlar, maktûl zimmî veya köle olmadığı zaman, hatâen katlde keffâretin vâcib olduğunda; hatâen katlin keffâretinin mü'min bir köle

âzâdı, bulunmazsa iki ay ara vermeden oruc tutmak olduğunda ittifâk etmişlerdir. Daha önce geçtiği gibi, Ebû Hanîfe, zihâr ve diğerlerinde, mutlakın mukayyede haml edilmemesi bakımından, keffârette, îmanı şart etmedi. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâfa gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, zimmînin katlinde, mutlak olarak, müslimân kölenin katlinde meşhûr olarak, keffâret vâcibdir kavli ile, Mâlikin, zimmînin katlinde keffâret vâcib değildir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) zimmîye zülmedenin kıyâmette, zimmînin hücceti olmakla korkuttuğu hadîsi ile ameldir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Zimmiye zulmedenin, kıyâmette hücceti, şâhidi benim**» buyurdu. İşte meselâ zimmîden bir gümüş almak veya bir kelime ile namusuna zulmetmekle böyle olunca, haksız yere katlettiği için durum nasıl olur! Müsliman kölenin katlinin keffâretinin vâcib olması, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) en son vasiyyetine girmesindendir. Vefât etmeden önce: «**Namaza ve mülk-i yemînlerinize,** [müslîman kölelerinize] **dikkat ediniz**» buyurdu. Bildirildi ki, köleler üzerine vasıyyet, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) en son sözlerinden oldu. Muhtadar [vefâta yakın hal] hâlinde idi. O halde bunu bile bile söylediler. Bunu söylerken, nerede ise mübârek dili dönmüyordu. Nitekim böyle olduğu bildirilmiştir. İşte Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), rûhunu teslîm etme ânında, böyle vasıyyette bulunduğu kimseye tam hürmet gerekir. Bu hürmetten biri, katlinde keffâretin vâcib olmasıdır. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıyyeti, haksız yere malını almak, keffâretsiz zimmetine vefâ, ölünce tekfîn ve defn etmek gibi bazı şeylere mahsûs olup, keffâretin vücûbü için değildir. Allahü teâlâya küfrü ve Resûlullahı tekzîbi sebebiyle, bir nevi kanı akıtılacaklardandır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, amden katlde keffâret vâcib değildir kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibi, amden kâtili, katl ile, yahud velîlerin afvı ile diyete çevirmekle teşdîd eyledi. Bunun için buna birşey eklenmez. İkinci kavlin vechi, amden katl eden, hatâen katledenden büyük suçlu ve günâhkârdır. Bunun için, o, hatâen katledenden daha çok keffârete lâyıktır. Keffâret vâcib değildir diyenlerin kavli, ekseriyetle katlinde amdin bulunmaması olabilir. Nitekim sehiv secdelerinde, bazı şeyleri amden terk edenin sehiv secdesi yapması sünnettir demişlerdir, bazıları da, secde-i sehiv bâbında ekseriyet önemlidir demişlerdir. Her müctehidin vechi ve mülâhazası vardır.

Biri de, Şâfii ve Ahmedin, müslimanı hatâen öldüren kâfire keffâret vâcibdir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kefâreti vâcib değildir kavlidir. Birincisi, kâfire, borclu olması bakımından müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müsliman hakkını muhafaza etmemek bakımından, yükümlülüğüne işâret ettiğimiz gibi, kâfire sert davranmaktır. İkinci kavlin vechi, keffâret, kâtili temizleyicidir. Bununla, kendisine azâbın vuku'u giderilir. Kâfir ise, buna ehil ve müstehak değildir. Çünkü onu, ancak kıyâmette ateş temizler. Keffâretle nasıl temizlenebilir!

Şeyhimiz Şeyhul - İslâm Zekeriyyâdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Keffâretin bildirilmiş olması, kulun içine düştüğü bir günâh sebebiyle olmak gerektir. Bunun için keffâret, kula eziyyeti, azâbı önleyen bir kalkan gibidir. Nitekim şöyle vârid oldu ki, zinâ eden bir kimsenin îmânı, yükselir, zinâ edenin üzerinde gölge eden bulut gibi olur ve onu azâbın gelmesinden, inmesinden korur. Bu sanki, bir haram işlediği zaman, imanın, sâhibinin kudret eliyle alınmasına benzer.

Biri de, üç imamın, çocuk ve mecnûn katlederlerse, keffâret vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, vâcib olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, çok az da olsa, hâfıza sâhibi olduklarından, katl bu ikisine nisbet edilebilir. Velîsi, çocuğu, adam öldürmekten korkutmuş, yahud mecnûnu, deliyi bağlamış, dışarı salıvermemiş olsaydı, normal olarak bir kimseyi öldüremezlerdi. Bununla beraber mecnûn olmasının sebebi, belki de mizâcına uygun olmıyan şeyleri, kendisinin yemesindendir. Bunun için, imamlardan böyle diyene göre, bu sebebin muahazesi kısmından olarak keffâretle borclu olur. Seyyidim Abdülkâdir-i Deştûti'den (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Meczûb, bir kimseyi katlederse, mecnûn gibi katl olunmaz. Hattâ bu husûsda mecnûnden da ma'zûrdur. Çünkü meczûbun, cezbe hâlinde, sebeb olması yoktur. Bilâkis, günâh ve gafletten iffetinin çokluğu sebebi ile, Hak teâlânın kudreti ile, yine Hak teâlâya çekilme hâlindedir, o anda sebeblerle değil, sebebleri yaratanın muhabbet ve cezbesi sarhoşluğundadır. Mecnûn ise, ekseriyâ, sebeblere yapışmakta, mizâcına uygun gelmeyip, aklını gideren yiyecekleri kullanmaktadır. Bu aynı zamanda birinci kavlin tevcîhidir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, mecnûnun teklîf dışı tutulması ve çocuğun teklîf yaşına gelmemiş olması sebebiyle, yaptıklarından muâhaze olunmamalarıdır. Üstâdım Aliyyülhavâs'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: Şerîatin kâide ve teklîfinden kimse hâric değildir. Çocuk ve deli olsa da böyledir. Çünkü çocukla delinin yaptıkları mubah kısmındandır. Mubah ise, beş hükümden biridir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, hatâen katlin keffâretinde, fakîrlere yemek yedirmek câiz değildir kavli ile, Şâfii ve Ahmedin diğer rivâyetlerinde,

câizdir kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mü'minin hürmetinin büyüklüğüne bakmaktır. Bunun için keffâretin yemek yedirmekten pahallı olması lâzımdır. Ikinci kavlin vechi, diğer bâblardaki keffârete kıyâsdır. Lâkin şerîatin sâhibi, yemek yedirmenin men'ine dâir bir işârette bulunmadı.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, bir çukur kazıp içine bıçak dikmek, yola taş koymak gibi sebeble kâtil üzerine keffâret lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, her ne kadar bunda diyetin vâcib olduğunda sözbirliği etmişlerse de mutlaka keffâret vâcib olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sebebi mübâşerete ilhak etmek, ikinci kavlin vechi de, ilhak etmemektir. Vallahü a'lem!

SİHİR [BÜYÜ] VE SÂHİR [BÜYÜCÜ] NÜN HÜKMÜ

İmamlar, sihrin haram olduğunda ittifâk etmişlerdir. Sihir, ya'nî büyü, azâim [düa, efsûn], rukyeler ve düğümler olup, bedenlere, rûhlara ve kalblere te'sir edip, hasta eden, öldüren, karı ile koca arasını ayıran bir işlemdir. Imam-ül Harameyn buyurdu ki, sihir, ancak fâsıkın elinden zâhir olur; tıpkı kerâmetin velî elinden göründüğü gibi. Bu, icmaî-i ümmetten alınmıştır. İmam Mâlik buyurdu: Sihir, ya'nî büyü yapmak zındıklıktır. Ben sihri iyi görüyorum diyen öldürülür. Böyle diyen kimsenin tevbesi kabûl olmaz. Sevrî buyurdu: Kâhinlik yapmak, öğrenmek, müneccimlik, ya'nî yıldıza bakıp söylemek, çakıl taşları, arpa falı bakmak ve öğretmek sarîh nas ile haramdır. Hanbelî âlimlerinden İbni Kudâme buyurur. Kâhinin ve çakıl taşlarına bakanın, ya'nî falcının hükmü, İmam Ahmede göre, ölünciye kadar habs veya katldir. Sar'a hastasına azâim yapanı ve cinleri topladığını ve cinlerin kendisine itâat ettiklerini söyliyeni, eshâbımız, ya'nî mezheb âlimlerimiz, büyücülerden zikrettiler. İmam Ahmed, bu ikisinde durakladıp, buyurdu ki, Saîd bin Müseyyibe, bu şekilde tedâvî eden kimsenin durumu sorulduğunda, «Allahü teâlâ, zarar veren şeyi men' etti, fâide vereni yasaklamadı. Din kardeşine iyilik edebiliyor, fâide verebiliyorsan, yap» buyurdu. Bu gösteriyor ki, bunu yapan kâfir olmaz ve öldürülmez.

İmamlar, sihri öğrenip öğretenin, bununla kâfir olup olmıyacağında ayrı ayrı buyurdular. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed, bununla kâfir olur buyurdular. Ebû Hanîfenin Eshâbı, zararından sakınmak için öğrendiğini söyliyen kâfir olmaz. Câiz olduğuna, yahud muhakkak fâide vereceğine inanarak öğrenen kâfir olur. Şeytanlar, büyücünün, dilediği her şeyi yaparlar diye inanan kâfir olur dediler. İmam-ı Şâfiî: «Sihir öğrenene, büyünü bize anlat deriz. Küfrü mûcîb birşey anlatırsa, meselâ Bâbil halkının, yedi sey-

yâreye yaklaşma ve onlar, kendilerinden isteneni yaparlar gibi sözler söylerse kâfir olur. Küfrü gerektirmiyen birşeyler anlatırsa, kâfir olmaz. Ancak sihrin mubâh olduğuna inanırsa, kâfir olur» buyurdu.

Büyü gerçekmidir? Üç imam, evet dediler. Ebû Hanîfe, değildir ve [muhakkak] cisimlere te'siri yoktur buyurdu. Şâfiî âlimlerinden Ebû Ca'fer Esterâbâdî de böyle buyurdu. İmamlardan, bu husûsda, sihir ve aslı olup olmadığı hakkındaki icmâ' sözlerinden bulduklarım bunlardır.

Büyü yapanın hükmü: Mâlik ve Ahmed, öğrenmek ve kullanmakla öldürülür buyurdular. Büyüsü öldürünce, üç imam öldürülür dediler. Ebû Hanîfe, sadece bir sihrinin öldürmesi ile öldürülmez, ama bir daha tekerrür ederse öldürülür buyurdu. Yine ondan bir rivâyette, büyücü, ben bir insan öldürdüm demeyince öldürülmez diye geldi. Mâlik ve Ahmedin kavli olan birincisi müşeddeddir. Üç imamın, büyü ile öldürünce, öldürülür kavli de böyledir. Ebû Hanîfenin kavli olan ikincisinde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi, müctehidin ictihâdına râci'dir.

Biri de, üç imamın, büyücü, had olarak öldürülür kavli ile, Şâfiînin, kısas olarak katl edilir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, sihirde hâkim olan, Allahü teâlânın hakkıdır. İkinci kavlın vechi, halkın hakkıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, meşhûr kavlinde Ebû Hanîfenin, Mâlikin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, büyücünün tevbesi kabûl edilmez ve dinlenmez, belki zındık gibi katl edilir kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, tevbesi kabûl olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bazı imamlar, sihri, ancak kâfir yapar demişlerdir. Çünkü, ona öldürmede yardım eden ruhların büyükleri, onlardan, islâm dîninden çıkmadıkça sihirbâza yardım etmeyeceğine dâir ahd, yemîn almıştır. Bu sözümüzü, Allahü teâlânın, Hârut ve Marut'dan bahsettiği kıssa kuvvetlendirmektedir. Nitekim orada: «Sihir öğrettikleri her bir kimseye, biz imtihan içiniz, sen büyü yapıp kâfir olma derlerdi» buyuruyor. İkinci kavlin vechi sihirbâz, küfürden büyük günâh işlemiş değildir. Allahü teâlâ kâfirin tevbesini kabûl etmektedir. İki kavildeki hükmün, müctehidin ictihadına rücû'u mümkindir. O halde, büyücünün hayatta kalmasını, müslimanlar için, öldürülmesinden daha zararlı görürse, onu öldürür ve o halde tevbesi kabûl olmaz. Değilse tevbesi kabûl olur ve öldürülmez.

Biri de, üç imamın, ehl-i kitâb, ya'nî hıristiyân ve yahudî sihirbâz öldürülmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, müsliman sihirbaz gibi, o da öldürülür kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun hükmü, devlet reisine veya nâibine âiddir.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, kadın büyücünün hükmü de, erkek büyücü gibidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kadın büyücü habs edilir, öldürülmez kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin vechi, müctehidin ictihadına râci'dir. Yahud da, devlet reisine veya nâibine âiddir. Vallahü sübhânehü ve teâlâ a'lem.

YEDİ CİNÂYETE DÂİR CEZÂLAR KİTÂBI

Bunlar, Riddet [mürted olmak, ya'ni islâmdan çıkmak], bagy [haksız isyân], zinâ, kazf [zinâ isnâdı], sirkat [hırsızlık], kat-ı tarîk [yol kesmek] ve şurb-i hamr [şarab içmek] dir. Buraya kadar olanları öğrendikten sonra, tevfîk Allahü teâlâdandır diyerek, derim ki:

RIDDET BAHSİ

Riddet, niyyetle, yahud küfr olan söz veya fiil ile islâmı kesmektir. İmamlar, islâmdan irtidâd edenin katlinin vâcib olduğunda; küfrünü gizleyip, müsliman görünen ma'nâsında olan **Zındıkın** katlinin vâcib olduğunda; bir şehrin halkı irtidad edince, öldürülüp, mallarının ganîmet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. Ihtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, mürted hemen katledilir, tevbe ettirmek için beklenmez. Tevbe etmesi istenir de, tevbe etmezse, mühlet verilmez. Ancak kendisi mehil isterse, üç gün mühlet verilir. Eshâbından biri, istemese de, mühlet verilir buyurdu kavli ile, Mâlikin, tevbe ettirmek vâcibdir. Hemen tevbe ederse, tevbesi kabûl edilir. Etmezse, belki tevbe eder diye üç gün mühlet verilir. Tevbe ederse ne alâ, yoksa katl edilir kavli, ve Şâfiînin iki kavlinin ezharında, tevbe teklîf etmek vâcibdir, fakat mühlet verilmez, belki riddetinde ısrâr ederse, hemen öldürülür kavli, ve Ahmedin, iki rivâyetinin biri Mâlikin mezhebi gibidir. Diğeri, tevbe ettirmek vâcib değildir. Mühlet hakkında ise çeşitli rivâyetleri vardır. Hasan-ı Basriden bildirilir: Mürtedden tevbe etmesi istenmez ve hemen de katli gerekmez buyurdu. Atâ: «İslâm üzere olup, irtidad ettiyse, tevbe etmesi istenmez; kâfir olup, sonra müsliman olup, sonra irtidâd ettiyse, tevbe etmesi istenir» buyurdu. Sevri ise, edebiyyen tevbeye zorlanır buyurdu. Ebû Hanîfe ve Şâfiînin kavli müşeddeddir. Ancak Ebû Hanîfeye göre mühlet vardır. Ebû Hanîfenin eshâbının kavlinde tahfîf vardır. Mâlikin kavli de mühlet verme ve tevbe ettirmenin vücûbu bakımından böyledir. Ahmedin rivâyetinin biri de böyledir. Hasanın kavli muhaffefdir. Atânınkinde tafsîl vardır. Sevrînin kavlinde ise, ebedî tevbe ettirmek bakımından ve öldürül-

memesi yönünden tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin hepsinin tevcîhi zâhirdir.

Biri de, üç *imamın, mürted olan* kadının hükmü, mürted olan erkek gibidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kadın habs edilir, katl edilmez kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Dinini değiştireni öldürün»** hadîsidir. Bu erkek ve kadını içine alan bir ifâdedir. İkinci kavlin vechi, bu hadîs-i şerif, erkeklere mahsûsdur. Ayrıca kadının *mürted olmasıyla*, islâm dînine büyük bir halel gelmez ve irtidad edince, erkeğin hilâfına, küfr-i dininden dolayı harb edilmez.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki rivâyetinin meşhûrunda Ahmedin - ki Mâlikin mezhebinde de zâhir budur -, mümeyyiz çocuğun riddeti sahîhdir kavli ile, Şâfiînin, mümeyyiz çocuğun riddeti sahîh değildir kavlidir. Bu, aynı zamanda, Ahmedin diğer rivâyetidir. Birincisi, riddetinin sahîh olması bakımından çocuğa müşeddeddir. İkincisi ise, Sahîh olmaması bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, rûhların hükmünü öngörmektedir. Nitekim Allahü teâlâ, bunu öngörüp, *rûhlara: «Ben sizin Rabbiniz değilmiyim?» buyurmuştu.* İkinci kavlin vechi, rûhla cismi, ya'nî cesedi birlikte gözetmektir. Çünkü mükellef olmanın esası, bu ikisinin birlikte olmasına bağlıdır. O halde her kavlin vechi vardır.

Biri de, iki rivâyetinin ezharında Ebû Hanîfenin ve beş vecihden esahhında Şâfiînin eshâbının, zındîkın tevbesi kabûl olunur kavli ile, Mâlikin, Ahmedin ve diğer rivâyetinde Ebû Hanîfenin, öldürülür, tevbe ettirilmez kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onun aslî kâfire ilhakıdır. İkinci kavlin vechi, kâfir-i mutlakın hilâfına, zâhiren de olsa, İslâmın tadını bir parça tatdığı için, kâfire ilhak olunmamasıdır. Vallahü teâlâ a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir şehrin halkı irtidâd etse, küfrün üç şartı olan, küfr hükümlerini açıkça işlemesi, orada bir müsliman veya zimmînin aslî emân üzere kalmaması ve dâr-ül harbe meyletmiş olması, onda birleşmeyince, *ya'nî birlikte bulunmayınca*, dâr-ül harb olmaz kavli ile, Mâlikin, bir şehirde, küfür ahkâmı zâhir olursa, orası dâr-ül harb olur kavlidir. Bu Şâfiînin ve Ahmedin de mezhebidir. Birincisinde zikr edilen şartlar bakımından tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir şehrin halkı irtidâd edince, riddetten sonra meydana gelen zürriyetleri ganîmet olmaz ve köle edilmez, belki bülûğa erişinciye kadar islâma çekilirler. Müsliman olmazlarsa, habs edilirler ve islâma çekmek için hâkim onları darb, dövme ile ahd eder. Ama zürriyetlerinin zürriyeti köle edilebilir kavli ile, Ahmedin, zürriyetleri ve

zürriyetlerinin zürriyetleri köle edilebilir kavli, ve iki kavlinin esahhında Şâfiînin, köle edilmezler kavlidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Vallahü a'lem.

BAGILERİN HÜKMÜ (28)

İmamlar, imametin, müsliman devlet reisliğinin farz olduğunda ve müslimanlara dînin şiârını ikâme, mazlûmların hakkını zâlimlerden alan bir devlet reisinin lâzım olduğunda; müslimanlar için, bütün dünyada, bir zamanda birlikte veya ayrı yerlerde, iki devlet reisinin câiz olmadığında; imamların Kureyşden olduğunda; Kureyşî olan her bir kimse için câiz olduğunda; imamın halîfe etmesinde ve bu hilâfetin Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) hakkında câiz olduğunda ihtilâf bulunmadığında; kadının, kâfirin, bülûğa ermemiş çocuğun ve delinin imamlığının câiz olmadığında; kâmil imamın, günâh olmıyan her emrine itâatin vâcib olduğunda; imam ve vâlilerinin hükümlerinin nâfiz olduğunda; imam-ül müslîmine hurûc edilince veya kuvvet sâhibi bir tâife itâatinden çıkıp, tevilleri şübheli ise, imamın, Allahü teâlânın emrine rücû etmelerine kadar onlarla mukatelesinin mubâh olduğunda, rücû' edince, elini onlardan çekmesinde; bagîlerin zimmîlerden aldığı harac ve cizyenin adâlet ehli tarafından hesab edilmesi ve adâlet ehlinin bagîler için telef ettiklerinin tazmîni gerekmediğinde ittifak etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin yeni râcih ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bagîlerin adâlet ehli ile olan kıtallerinde, telef olan can ve mal tazmîn edilmez kavli ile, Şâfiînin eski ve Ahmedin diğer rivâyetinde, bagîler tazmîn eder kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, telef ettiklerini tazmîn etmemekle bagîlere ihsân ve iyilik edip, âdil imama itâat etmeleri için gönüllerini kazanmaktır. İkinci kavlin vechi, adâlet ehli, bagîlerin kalblerinde heybet ve tesirini arttırmak ve bundan sonra bir daha buna cür'et etmemeleri içindir. O halde her iki kavlin de vechi vardır. Vallahü a'lem.

ZİNÂ BAHSİ

İmamlar, zinânın haddi vâcib kılan büyük bir fuhuş olduğunda, zinâ edenlerin hâline göre değiştiğinde, zirâ zinâ edenin bazan bekâr, bazan

(28) Bagi = Haklı olan bir velîyyül emre veya nâibine karşı, bir te'vîle, ya'nî kendisi tarafından doğru görülen bir delile istinâden, isyân ederek, itâat dâiresinden çıkan, bununla beraber müslimanların katlini, mallarının müsâderesini, zürriyetlerinin esir edilmesini halâl görmiyen mene'a = kuvvet sâhibi müslimandır cem'i bugâttır.

dul ve muhsan olduğunda; *ihsânın* ya'nî muhsân olmanın şartlarının, hür, bâliğ, âkıl olması, sahîh tezevvüc etmiş bulunması ve zevcesine dâhil olduğu, ya'nî cima' etmiş olduğu bulunması ve bu beş şartın üzerinde icmâ' bulunduğunda; ihsân şartlarını kendinde bulunduran erkeğin, yine aynı şartları, hâvi, hür, bâliğ, âkıl, sahîh nikâhla kendine cima' edilmiş müslim*an* bir kadına zinâ edince, bu iki muhsân zinâ edenin, ölünciye kadar recm edilmesinde [vech-i mahsûs üzere taşlıyarak öldürmede]; hür bekâr erkekle, hür bekâr kadının zinâ etmeleri hâlinde, her birine celd olarak yüz sopa vurulmasında; köle ile câriye zinâ edince, hadlerinin tam olmadığında ve her birine had olarak elli sopa vurulup, erkek ve kadın arasında ayırım olmadığında, bunların recm edilmeyip, hilâf mes'elelerinde geleceği gibi bazı zâhir ehlinin hilâfına, muhsân olsun olmasınlar eşit miktar celd, sopa vurulacağında; zinânın sâbit olduğu beyyinenin, zinânın hakîkatini bilen dört âdil erkek şâhidin şâhidlikleri ile olduğunda; aynı şekilde livâtanın harâm ve çok büyük fuhuşlardan zinâdan da büyük fuhuş olduğunda; bunun da, Ebû Hanîfenin, iki şâhidin şehâdeti hüccet olarak yeter kavli hâric, sübûtünun, zinâda olduğu gibi, dört kişi olduğunda; süt veya neseb [kan] sebebi ile yapılan nikâh akdinin bâtıl olduğunda; zinâ için kadın kiralayana, Ebû Hanîfeden, had gerekmez kavline muhalif olarak, had lâzım olduğunda; zinânın görünmesi dört şâhidle yapılamazsa, üzerlerine kazf haddi icra edildiğinde, ancak Şâfiînin kavlinde, ikisi, kadına, arzûsuyla, ikisi zorla, ikrâhla zinâ etti derse, ikisine de had gerekmez buyurdu, kazfda zinâda, veyâ şarab içmede şâhidliğin hemen dinlenmesi lâzım geldiğinde; zevcesi müsâde etse de, erkeğin, hanımının câriyesine vatyinin câiz olmadığında ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, ihsânın şartlarından biri müslim*an* olmaktır kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, Islâm ihsânın şartı değildir kavlidir. İki imama göre zimmîye had lâzım olur. Birincisi zimmîye muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, recm, temizlemedir. Zimmî ise, temizlenecek insanlardan değildir. Onu ancak Cehennemde ateş temizler. İkinci kavlin vechi, dünyâda had vurulunca, âhırette azâbı hafîfletilir. Çünkü zimmî, şerîatin furû'una muhatabdır. Bilhassa zimmî bizimle muhakeme edilirse.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bâkireye zinâdan sonra, muhsana zinâ etse recimden önce celd lâzım gelmez. Vâcib olan sadece recmdir kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, recmden önce celd lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Herhalde bu, imamın ictihadına dayanmaktadır. Birincisi, yaptığına çok pişman olana, ikincisi ise, bu pişmanlığı duymayana haml olunur. Bunun için bu, daha çok temizleyici olur.

Biri de, dört imamın, zinâ eden, köle olup evlense ve sahîh nikâh ile duhûl etmiş olsa, recm olunmaz kavli ile, Ebû Sevrin, recm olunur kavlidir. Birincisi köle için muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, memlûkün, kölenin, haram şehvetini redde âdet olarak hürden nâkıs olmasıdır. Hürle bir olmaz. Ikincisi hür ile birdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, zinâ eden iki hür bekâra celd, ya'nî her birine yüz sopa vurulduğu gibi, bir yıl sürgün de lâzım olur. Hazreti Ebûbekir, Ömer, Osman ve Alî (radıyallahü anhüm) ve Atâ ve Tâvus da böyle buyurdular kavli ile, Ebû Hanîfenin, celde sürgünün eklenmesi vâcib değildir. Belki, şehir dışı etmek, imamın rey'ine râci'dir. Eğer şehirden çıkarmada, sürgünde fâide görürse, düşündüğü müddet kadar ikisini de sürer kavli, ve Mâlikin, zinâ eden kadını değil, erkeği sürer. Bu da bir başka şehre bir senelik bir sürgündür kavlidir. Birincisi müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Mâlikin ikinci rivâyeti mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi zinâ edenin gözünde, zinâyı takbîh ve insanların kendisini ayıblamakla eziyet çektiği yerden ayrılmakla ona iyilik etmektir. Mâlikin ikinci rivâyetinin vechi, kadın çoğu zaman evinde oturduğundan, insanlar arasına fazla katılmadığından, işlediği suçtan dolayı onu tanıyanların ve ayıblayanların azlığıdır. Erkek ise böyle değildir. O çoğu zaman insanların arasında bulunmaktadır. Meslek, sanat, mescid ve benzeri iş ve yerlerde bulunup, onu görenler, yaptığı işi hatırlayıp, onu aşağılayıcı sözler söylerler ve bundan üzülür, sıkılır. Bu söylediklerimizden, Ebû Hanîfenin, bu, imamın, devlet reisinin rey'ine âiddir kavlinin tevcîhi anlaşılır. O dövmenin sürgüne eklenip eklenmeyeceğine karar verir.

Biri de, dört imamın, köle ve câriye, zinâ ederse, recm olunmazlar, belki dövülürler, muhsân olsun veya olmasınlar aynıdır kavli ile, Ibni Abbâs, Mücâhid ve Sa'îd bin Cübeyrin (radıyallahü anhüm), muhsân değillerse, aslâ had vurulmaz, muhsân iseler, ikisine de elli değnek vurulur kavlidir. Bazı âlimler de, Kadı Abdülvahhâbın Uyûn kitabında dediği gibi, ikisi de, hür gibidir. Muhsân iseler hadleri, ya'nî cezâları recm, muhsân değillerse, hadleri elli deynektir dediler. İmam Dâvud ise, kölenin haddi yüz, câriyenin ki elli değnektir, Ebû Sevr, kölenin haddi, hürün haddi gibidir, bunun için, yüz sopa vurulur buyurdu. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisi olan Ibni Abbâsın ve beraber sayılanların kavli mufassaldır. Üçüncüsü ki, bazı âlimlerin sözü idi ve beşincisi olan Ebû Sevrin kavli müşeddeddir. Dördüncüsünde câriyeye değil, köleye teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin tevcîhi zâhirdir. Ancak Dâvudun kavlinin vechi, erkek zinâya câriyeden daha çok cür'et eder. Çünkü âdet olarak kadınların hayâsı erkeklerden çoktur, şehveti erkekten yetmiş kat fazla olduğu halde, cimâ' arzûsunu gizleyebilmesi daha çoktur. Vallahü a'lem!

Biri de, üç imamın, köle ve câriye zinâ edince sürgün lâzım değildir kavli ile, iki kavlinin esahhında Şâfiînin, altı ay sürgün edilir kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kölenin nesebinin aşağı olup, hür gibi, aybından etkilenmemesidir. İkinci kavlin vechi, hürrün yarı cezâsı verilir. Bunda ve daha birçok hükümlerde bu böyledir. Üstâdım Şeyhulislâm Zekeriyyâdan duydum. Buyurdu: Ar, utanma, nesebin, soyun şerefi arttıkça artar, azaldıkça düşer.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, ihsân ikisinden birinde bulunur, diğerinde bulunmazsa, ikisinden hiçbirinde ihsân isbat edilmemiş olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, ihsân şartları kimde varsa, onda isbât edilir, ya'nî var kabûl edilir. Böyle olan iki kişi zinâ ederse, muhsân olduğu sâbit olmıyana değnek vurulur, sâbit olan ise, recm olunur. İki eşden birinin muhsân olması ve diğerinin olmamasının şeklini şöyle bildirdiler: Aklı gitmiş, deli olmuş zevcesine vaty etmek, yahud bâliğ olmuş birisinin, vatya dayanabilen küçük zevcesine vaty etmesi, yahud hür olanın, tezevvüc etmiş câriyeye vaty etmesi gibi. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, yahûdî zinâ edince muhsân olsa da, ihsânı isbat edilemez. Recm olunmaz. Çünkü bu iki imama göre, ihsân için islâm şart olduğundan, hakkında ihsân düşünülemez. Lâkin Ebû Hanîfeye göre celd olunur, ya'nî dövülür. Mâlike göre ise, ictihadı gereğince, imam ona muâkabe, azâb eder kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, muhsandır, recm olunur kavlidir. Zirâ bu ikisine göre, daha önce geçtiği gibi, ihsanda islâm şart değildir. Birincisinde yahûdiye tahfîf vardır. İkincisi ise müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Ahmed ve Şâfiînin, akıllı kadın kendini mecnûna, akılsız adama temkîn edip, deli kendisine vaty etse, yahud akıllı adam, akılsız kadınla zinâ etse, her ikisinde de akıllı olanlara had vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, akıllı erkeğe had vâcib olup, akıllı kadına olmaz kavlidir. Birincisi kadına müşeddeddir. İkincisi ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hüküm, mutlaka akıl ile beraber devretmektedir. İkinci kavlin vechini, ancak istinbât makamında Ebû Hanîfenin (radıyallahü anh) makamı ile şereflenen bilir.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, yatağında bir kadın bulup, hanımı zannetse ve vaty etse, yahud kör bir adam hanımına seslense de, bir yabancı kadın gelse ve ona vaty edip, onu hanımı sansa, sonra vaty olunan kadının, hanımı olmadığı meydana çıksa, hanımı öyle zannedene ve köre had lâzım gelmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, ikisine de had lâzım olur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, vatye başlarken, hânımı sanması, bir çeşit özürdür. İkinci kavlin vechi, zan ile vaty etmeğe müsâde olunmaz.

İncelemesi, iyice anlaması, zevcesi olup olmadığını bilmesi gerektir. Bazan o zanneden veya kör, bu husûsta çok tecribeli, anlayışlı olur ve hanımını başkasından ayırması, ya'nî fark etmesinde gizli bir taraf kalmaz. İmam Ebû Hanîfe, müslimanlardan hiç kimse, böyle bir işe, haddi mûcib değildir diye cür'et etmesin için, dînî bakımdan onlara şefkat ederek bu kapıyı kapadı. Hattâ bazı fâsıklardan bu tür haberler bize ulaştı. Aralarında anlaşıp, güyâ ziyâret için gelmiş gibi yapıp, kim o deyince, hanımın deyip veya yatağına yatıp, güyâ hanımı sanarak vaty etmiş olduğunu duyduk. Yâ Rabbi bize âfiyyet, ya'nî günâh işlememek yollarını aç!

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, zinâ ikrârında adet şarttır. Zinâ yapan âkıl ve bâliğ olduğu halde, kendisinin zinâ ettiğini dört kerre ikrâr ederse, zinâ sâbit olur kavli ile, Şâfiînin, bir kerre ikrârı yetişir kavlidir. Birincisinde, âkıl ve bâliğ olduğu halde kendi yaptığına dâir dört kerre ikrârda bulunmazsa, zânîye, ya'nî zinâ yapana, had ikâme edilmemesi bakımından tahfîf vardır. İkincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, had cezâsı için, sâbit olmasını istemektir. Zirâ Allahü teâlâ, âlemin devamını, gitmesinden çok sevmektedir. Nitekim Allahü teâlâ Enfâl sûresi altmışbirinci âyetinde: **«Eğer düşmanlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş»**, ya'nî katli bırak buyurmaktadır. İkinci kavlin vechi, insanın kendisi için yalan söylemesi ve celd ve recmi gerektiren bir itirafda bulunması çok zordur. Bu ise, ancak yakîn ve kâmil îmanlı olandan meydana gelir. Zirâ zinâ ettiğini söyliyenlerden, kıyâmetteki azâbın şiddetliliğine tam inandığı halde, bu cürmünün had ikâmesi ile temizlenmesini istemiyen yok gibidir. O halde ikrârı, zinâ işlediğini gösterir. Vallahü a'lem.

Biri de, üç imamın, dört şâhid, bir mecliste, zinâya şâhidlik etmezlerse, kazf edicilerdir. Ayrı meclislerde şâhidlik ederlerse, onlara had, ya'nî kırk sopa lâzım olur kavli ile, Şâfiînin, ayrı yerlerde söylemelerinde mahzur yoktur, sözleri kabûl edilir kavlidir. Birincisinde, şâhidlerin bir mecliste toplanıp, şehâdet etmemeleri ve hakkında, zinânın sübût bulmaması bakımından zâniye tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Birinci kavlin vechi, had ikâmesi için suçun tesbitinin istenmesidir. İkinci kavlin vechi, şâhid sayısı yeterli olunca, ayrı meclislerde de söylemiş olsalar, hâkimin rey'i, kanâatı ve faydalı ve müslimanlar için yararlı görünce, temizlemeye girişmektir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir meclis demek, şâhidlerin birlikte geldikleri meclis, yanî celse, ya'nî duruşmadır. Ayrı ayrı gelir ve bir duruşmada toplanırlarsa, kazf edici olmuş sayılırlar ve birlikte gelmek şartı bulunmadığından kendilerine had lâzım olur kavli ile, Şâfiînin, gelme ve toplanmalarında böyle bir şart yoktur. Ayrı ayrı zinâya şâhidlik etseler, hattâ toplu değil, birinden sonra diğeri şâhidlik edip, dörde tamamlansa, had vâcib olur kavli, ve Ahmedin, şâhidlerin toplanmasında ve şâhidliğin yapılmasın-

da, bir mecliste, celsede, birlikte bulunma şarttır. Bir mecliste toplanırlar ve şâhidlik ederlerse, şâhidlikleri dinlenir. Bu bir meclise ayrı ayrı gelseler de, zararı yoktur kavlidir. Birincisi şâhidlikte müşeddeddir, zinâ suçuyla muhakeme edilene muhaffefdir. İkincisi aksidir. Üçüncüsü de ona yakındır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin hepsinin vechi zâhirdir. Bazısı bir önceki mes'eleden anlaşılabilir.

Biri de, üç imamın, zinâ ettiğini ikrâr edip, sonra rücû' edenin, rücû'u kabûl edilir ve had sâkıt olur kavli ile, Mâlikin, zinâda, sirkatte [hırsızlıkta] ve içkide rücû'u kabûl olunmaz, ancak zinâda rücû' eder ve özrüne beyyine gösterirse kabûl olur kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi: **«Şübhe olunca had yapmayınız»** hadîs-i şerîfidir. İkinci kavlin vechi, bu kavlin sâhibinin, hadîs olduğu sâbitse: **«ikrâr eden için özür yoktur»** hadîsidir. Mâlikin kavlindeki istisnânın vechi, özürle şehâdetin, hâkim katında şübhe uyandırmasıdır.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin, livata [oğlan kirletmek], haddi mûcibdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, birincide ta'zîr olunur, tekrar ederse katl olunur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tekrârının katle sebeb olması şartı ile tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Kitab ve Sünnette, livata yapana şiddetli cezâ verilmesi bildirilmesidir. İkinci kavlin vechi, erkeğe vatyde neseb karışması yoktur. İnsanlar, hür bir kadına zinâ edildiği zaman, ona gayret ve hücûm ettikleri gibi, erkeğe yapanın katline gayret göstermezler. Şiddetli cezâ, ekseriyâ vâkı' olacak fesâdın büyüklüğüne tâbidir. Bazı hanefî âlimleri, livâta yapana, ta'zîr olarak, ölümüne sebeb olsa da, bir tepeden aşağı bırakılır cevâzını vermişlerdir.

Biri de, Mâlikin, iki kavlinin birinde Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezhârında Ahmedin, livata edenin Haddi, dul olsun, bekâr olsun recmdir kavli ile, iki kavlinin ercah olanında Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, haddi, zinâ haddi gibidir. O halde dul ile [erkek dul] bekâr arasında fark vardır. Bunun için muhsan olana recm, bekâr olana celd haddi lâzım olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde bekâra bir nevi' tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin hepsinin vechi zâhir olup, anlayışlı için gizli bir şey yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve râcih kavlinde Şâfiînin, hayvana cimâ' eden, tazîr olunur. Bu Harkînin, İmam Ahmedin kavillerinden ihtiyâr ettiğidir kavli ile, Mâlikden bildirilen diğer rivâyette ve bir kavlinde Şâfiînin, had cezâsı verilir ve bekâr veya dul olmasına göre değişir. Şâfiînin üçüncü kavline göre, bekâr veya dul [erkek] olsun öldürülür kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Demek ki, bu hükümler, insanların din

ve vera'daki kemâl ve noksanlık, gençlik ve yaşlılık durumlarına göre değişmektedir. Böylece sıradan kimseler ve gençler ta'zîr olunur, insanların şereflileri ve yaşlılarına had veya katl tatbîk edilir. Burada, «mertebesi yüksek olanın küçük günâhı büyük sayılır» kâidesi geçerlidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, vaty olunan hayvan, eti yenen hayvanlardan ise, boğazlanır. Bu Şâfiînin eshâbı katında birkaç vecihden rûcih olanıdır kavli ile, Mâlikin, hiçbir halde boğazlanmaz kavli, ve Ahmedin, kendinin veya başkasının olsun, eti yenen olsun veya olmasın boğazlanır ve vaty eden kıymetini sâhibine verir kavlidir. Birincisinde, kesme ile teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Üçüncüsü yine bu husûsda müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kesilir diyenin vechi, hayvan sâhibine ar gelmesi bakımındandır. Fâil için de böyledir. Çünkü insanlar, o hayvanı her gördükte, bu çirkin işi hâtırlarlar. Kesilmez diyenin vechi, kesilmesine dâir sahîh bir haberin gelmemiş olmasıdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, vaty olunan hayvan, eti yenenlerden ise, vaty edenin ondan yemesi câiz değildir kavli ile, Mâlikin, onun ve başkalarının yemesi câizdir kavli, ve Ahmedin, yapan da, başkası da yiyemez kavli, ve iki vechin esahhında Şâfiînin eshâbının, haram olmasını gerektirecek birşey olmamak bakımından, mutlaka yenir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkinci ve dördüncü, fâile ve başkalarına muhaffeflerdir. Üçüncüsü her ikisine müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, neseb veya soy bakımından mahremi veya başkasının mü'teddesi [ya'nî iddet hâlinde olan hanımı] ile nikâh edip, bu akidle, haram olduğunu bildiği halde, vaty eylese, had lâzım olur kavli ile, Ebû Hanîfenin sadece ta'zîr olunur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi din, mürüvvet ve vera ehline, ikincisi, benzeri geçtiği gibi sıradan, sokak adamlarına haml edilir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, tezevvüc etmiş câriyesine vaty edene had lâzım olmaz kavlı ile, diğer rivâyetinde Ahmedin had lâzım olur kavlidir. Birincisinde, mülkün şübheli olması bakımından tahfîf, ikincisinde ise teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin şehvetinin gâlib gelip zinâ etmekten korkana, ikincisinin, bu korkusu olmıyana haml edilmesi doğrudur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, iki şâhid, bu adam şu kadına, bu odada zinâ etti dese, diğer iki şâhid de, öbür odada zinâ etti deseler, bu şâhidlik kabûl edilir ve had vâcib olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, kabûl edilmez ve had vâcib olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Biri de, üç imamın, zinâda, kazfda ve şarab içmede şâhidlik, hâdise olduktan uzun zaman sonra da dinlenebilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, aradan uzun zaman geçince

dinlenmez; ancak şâhidlerin, mahkemeye gelmede ciddî özürleri varsa, gecikebilir kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu bir haktır. Onu bâtıl eden bizce sâbit değildir. Bazan haddin ikâme olunduğu bu vakte kadar fitne sükûnet bulmaz. İkinci kavlin vechi, bazan fitne sâkin olur ve câhiliyye hamiyyeti ve nefs harekete gelir de, bundan, daha büyük fitne meydana gelir. Nitekim içki içen de böyledir. Bazan gerçekten sâlih bir tevbe etmiş olabilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir zaman geçtikten sonra, kendisinin zinâ ettiğini ikrâr ederse, ikrârı dinlenir, ama zaman geçtikten sonra şarab içtiğini ikrâr ederse, dinlenmez kavli ile, üç imamın, ikrârı, hepsinde dinlenir kavlidir. Birincisinde tafsîl vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin tafsîlinin iki şıkkından biri, bâtıl olduğunun bize bildirilmemiş olmasıdır. İkinci şıkkı, içkide kabûl edilmemesidir. Çünkü o, zinânın ve kazfin hilâfına, tamamen Allahü teâlâya âid bir hakdır. Bunun için Ebû Hanîfe, şarab içmede dinlenmez buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hâkim, şâhidleri dinleyip, hüküm verdikten sonra, şâhidlerin fâsık olduğu veya köle veyâ kâfir oldukları ortaya çıkarsa, tazmîn etmez kavli ile, Mâlikin, fâsık olduklarına dâir beyyine ikame edilirse, iyice incelemediği için tazmîn eder kavli, ve Şâfiînin, darb [dayak] eserinden hâsıl olanı tazmîn eder kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, birer rivâyetlerinde Şâfiî ve Ahmedin, İmamın had ve kısasdan ifâ ettiğinde hatâsı olursa, erşi [ya'nî yaralanan ve kesilen uzuvlardan dolayı verilmesi lâzım gelen diyeti] beyt-ül maldan verilir kavli ile, Mâlikin, hederdir kavli, ve diğer kavillerinde Şâfiî ve Ahmedin, imamın âkilesine lâzım olur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi muhaffefdir. Üçüncüsü âkileye müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin vechleri de zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zevcesinin câriyesine, zevcesinin izni ile vaty ederse, bakılır: İzinle olunca, bana halâl olduğunu sanmıştım derse, had lâzım gelmez, harâm olduğunu biliyordum derse, had lâzım gelir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, had lâzım gelir, dul ise, recm edilir kavli, ve Ahmedin, yüz değnek vurulur kavlidir. Birincisinde bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mutavassattır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin birinci şıkkı, haram olduğunu bilmemek özrü, ikincisi özrü olmamasıdır. Ama böyle bir şeyin haram olduğunu bilmemek, müslimanlar arasında bulunan kimse için, pek nâdirdir. Çünkü vaty, ancak kendi mülkü olana veya nikâh akdi bulunana mubâh olur. İkinci kavlin vechi, bu, bilmemekle bilmek arasında şübheli bir işdir. Onun için celd lâzım olur.

Biri de, Mâlikin meşhûr kavlinde ve Şâfiînin ve Ahmedin, efendi, kenâince beyyine ikame edilir veya huzûrunda ikrâr edilirse, köle ve câriyesine had tatbîk edebilir; *suçun zinâ, kazf, şarab içmek gibi olması arasında* fark yoktur. Sirkate [Hırsızlığa] gelince: Mâlik ve Ahmed, efendi kölenin veya câriyenin elini kesemez dediler. Şâfiînin eshâbı, iki vechin esahhında, efendinin bu hakkı vardır, ama haber mutlak olmalıdır dediler. Ebû Hanîfe, efendi hiç bir suçta had ikame edemez, imama, ya'nî müsliman devlet reisine iletir. Câriye evli ise, Ebû Hanîfe ve Ahmed, efendi hiçbir şekilde had cezası veremez. Bu hak, imamın veya nâibinindir dediler. Mâlik ve Şâfiî, efendi her halükârda bunu yapabilir buyurdular. Birincisinde, köle ve câriyesine had ikamesinde efendiye tahfîf vardır. İkincisinde, efendinin kölesinin elini kesememesi bakımından teşdîd, kesmesi mubahdır bakımından tahfîf vardır. Üçüncüsü efendiye müşeddeddir. İkinci mes'elenin birinci kavli evli olan câriye hakkında olup, efendiye müşeddeddir. İkincisi ise, yine ona muhaffefdir. Her iki mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci mes'elenin birinci kavlinin vechi, kölenin, efendinin malı sayılmasıdır. Bunun için, onda Allahü teâlânın hakkını tercîh ederek, kendi menfeatini erteleme vardır. İkinci kavlin vechi, had cezâlarının yerine getirilmesi, aslında devlet reisi makamının icâblarındandır. Bunun için veliyyül - emr, çoğu zaman, ondan daha sağlam görüşlü olduğundan, bu husûsda efendiden önce gelir. Şerîatin sâhibi, hadlerin ikâmesini devlet reisine bıraktı. Her ikâme edebilen mütegallibeye bırakmadı. Bu da yeryüzündeki fesadı gidermek içindir. Tab'anın güçsüz olması, birbirlerine kızması, câhiliyye hamîyyeti, kızgınlığı ile, birbirlerinin hakkına tecâvüz ederler diye onlara bırakılmadı. Bunda islâm dîni için bir yardım da yoktur. Ama devlet reisi ve nâibi öyle değildir. Onun hiç kimseye bir garazı yoktur. Gazabını başkasında infâz etmeğe gücü yeter. Aksi ise böyle değildir. İmam, ya'nî devlet reisi haksız yere de olsa, bir kimseyi öldürünce, akrabası, onun için, imamı öldüremezler. Âdet de olsa böyledir. Bir adam gördüm. Kardeşini birisi öldürmüştü. O da öldüreni öldürmüş. Bunun üzerine ikinci ölenin yakınları, çocukları gelip, kardeşini ve amca oğullarını öldürdüler. Böylece ölenlerin sayısı otuza yükseldi. Eğer öldürme, devlet reisinin eliyle olsaydı, sadece ilk öldüren öldürülür, başka kimse öldürülmezdi. Buradan anlaşıldı ki, efendi, kölesine had ikamesinde fitneden korkmaz. Çünkü o, devlet reisi gibi olup, kölenin akrabası âdet olarak, efendiyi öldüremezler, elini kesemezler veya dövemezler. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, hür bir kadın, kocası olmadığı halde hâmile olarak görünür veya zevci bilinmiyen bir câriye hâmile kalır ve cebren yapıldım, yahud vatyım şübhelidir derse, had lâzım olmaz kavli ile, Mâlikin, garîb değil, mukîm, ya'nî yerli ise, had lâzım olur, şübheli veya *gasb sözü kabûl edilmez, ancak bayginlik* gelmesi hâlinde olduğunu gösteren bir alâmet ve bu sözünün doğ-

ıuluğunu gösteren bir işâret varsa gerekmez kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, uyurken veya baygın iken vaty olunup bundan hâmile kalabilir ihtimâli ile, haddi vâcib kılan gerçek bilgiye sâhib değiliz. Beyhakî rivâyet eder: Zevci olmıyan bir kadını, hâmile görüp, hazreti Ömerin (radıyallahü anh) huzûruna getirdiler. Hazreti Ömer, huzurundakilere, bana göre, bu, töhmet ehli değildir buyurup, sonra kadına, durumunu sordu. Kadın: «Ey mü'minlerin emîri, ben koyun güden bir hanımım. Namaza durduğum zaman, beni bir huşû' kaplar ve kendimden geçerim. Duygularım çalışmaz. Her halde, yine öyle bir zamanımda birisi gelip, hiç haberim olmadığı halde, bana cimâ' etmiştir.» dedi. Hazreti Ömer (radıyallahü anh) ona, «senin hakkında, benim de zannım budur» buyurup, had cezâsı vermedi... Mâlikin, üç imamın kavline mukabil olan kavlinin vechi, had verilir. Çünkü o ilkin şübheyi söylemedi. Velhamdü lillahi Rabbil âlemîn!

KAZF HADDİ BAHSİ (29)

Imamlar, hür, bâliğ, âkıl, müsliman, muhtâr bir kimsenin, hür, âkıl, bâliğ, müsliman, afif bir kimseye kazf edince, geçmişdeki zinâsı için ona had lâzım gelmediğinde, yahud hür, bâliğ, âkıl, müsliman ve afîfe ve telâ'ün edilmemiş bir kadına kazf edince, sarîh zinâda olduğu gibi had lâzım gelmediğinde, yahud dâr'ül harbden başkasında bulunup, makzûf, bizzât kazf haddi ikâmesini isterse, seksen değnek vurmak lâzım olduğunda, seksenden çok olmadığında; kazfda kölenin, hürrün yarısı olduğunda, bunda Evza'înin hilâfına bütün âlimlerin sözbirliği ettiğinde, Evza'înin ise, kölenin de haddi hürün haddi gibidir buyurduğunda; hürre, kölesinin kazfinde had olunmadığında, köle ve câriyeyi kazf edene de had lâzım gelir diyen Dâvuda hilâfen, bunda bütün fukahânın sözbirliği ettiğinde; kâzif, zikrettiğine dâir beyyine getirirse, bununla ona haddin sâkıt olduğunda; kâzif, tevbe etmeyince şâhidliğinin kabûl olmadığında ittifâk etmişlerdir. *Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır.* İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin ve meşhûr kavlinde Mâlikin, bir cemâ'at kazf ederse, bir had vâkı' olur. Kazflerinin birlikte veya bir, iki veya daha çok sözle olması aynıdır kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin, her biri için bir had lâzım olur kavli, ve iki rivâyetinin eşherinde Ahmedin, bir sözle onu kazf ederlerse, bir had ikâme edilir, birden çok sözlerle kazf ederlerse,

---

(29) **Kazf** = Lügatta, atmak ma'nâsındadır. Hukuk istilahında, bir kimseye ta'yîr [ayıblama, kötüleme], şetm [sövme] maksadıyla zinâ isnâd etmektir. Başkasına zinâ isnâd eden şahsa **kâzif**, kendisine zinâ isnâd edilen kimseye **makzûf**, bu isnâdda kullanılan söze **makzûfün bih** denir. Kazfin vuku' bulduğu yere de, **makzûfün fih** denir.

her biri için bir had lâzım olur. Ahmedin ikinci rivâyetinde, herbirinden ayrı ayrı sorarlarsa, herbiri için bir had lâzım olur kavlidir. Birincisinde tahfif vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Sonrakiler de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin herbirinin vechi vardır. Anlayışlı kimselerce gizli tarafları yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfenin ta'rîz, kinâyeli söz, kazfa niyyetle söylense de, haddi mûcib olmaz kavli ile, Mâlikin, mutlaka haddi îcâb ettirir kavli, ve Şâfiînin, kazfa niyyet etmiş ve söylediği sözün ne demek olduğunu açıklayabilirse, had vâcib olur kavli, ve Ahmedin iki rivâyetinin birinde, mutlaka haddi îcâb ettirir, diğer rivâyeti ise, Şâfiînin mezhebi gibidir kavlidir. Birincisi kâzife muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Ahmedin bir rivâyeti de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, eziyette, âdet olarak, kinâyeli söz hafifdir. İkinci kavlin vechi, insanların çoğuna göre kinâyeli söz ağırdır...

Biri de, Mâlikin, araba, ey nebtî, ey Rûmî, ey Berberî dese, yahud Farslıya, ey Rûmî, yahud Rûmîye, ey Fârisî dese, ve bulunduğu şehirde, bu cinslerden bulunmasa, had lâzım olur kavli ile, üç imamın, had lâzım olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir bakımdan da olsa, eziyet kapısını kapamaktır. Çünkü bu sözde, nesebini kötülemek ve annesine zinâ isnâd etmek vardır. İkinci kavlin vechi, bu cins sözden kazf ma'nâsı çıkarmak pek nâdir olur. Nâdire ise, ekseriyet hükmü verilmez.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kazf haddi, Hak teâlânın hakkıdır. Makzûf için onu sâkıt kılmak ve tebrie etmek yoktur. Ölürse ondan intikal etmez kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, makzûfun hakkıdır, ancak mütâlebe ile îfâ edilir. Sâkıt etmesi ve ibrâsı mümkindir. Ondan intikal eder. Mâlikin meşhûr kavli de böyledir. Ancak sultana götürülünce, makzûf iskatına sâhib olamaz. Birincisinde kâzife teşdîd, ikincisinde tahfif vardır. Mâlikin, sultana ref' edildikten sonraki kavlinin vechi, Sahîhde vârid olan, sultana ref edilince, haddin ikâme hükmü vâcib olup, iskâtı için şefâat yasaktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Şeyhül İslâm Zekeriyyâdan (rahimehullah) duydum, buyurdu: Kulun işlediği her günâhda iki taraf vardır: Biri Allahü teâlânın koyduğu hudûdu aşmakla Allahü teâlâya âid olan hak, diğeri kula âiddir. Kul kendi hakkını ibrâ edince, o ibrâ edilmiş olur ve Allahü teâlânın hakkı kalır. Kul bunda Allahü teâlânın meşiyyeti, irâdesi altındadır. Dilerse azâb eder, dilerse afv eder. Yine buyurdu: Vücûdda tam hak sâhibi değiliz. Ya'nî bir şey, sadece bizim istememizle olmaz. Zîrâ bir şeyin olması, kulun fi'linden ve Hakkın irâdesinden mürekkebdir. Sırf Allah için olan ve olmıyan şeylerde kulun dahli vardır. Âlimler sözbirliği ile buyurdular ki, Rubûbiyyetin intikamının vuku'u, ancak halkın hakkı için olur. Yoksa Rubûbiyyet, hakîkatte fâil kendi olduğu için, kendisi için intikam almaz. Bir kimse, Abdullah bin Abbâs ve Muham-

med bin Sîrîn (radıyallahü anhüm) ve başkalarının ırzına dokunan bir söz söylese ve söyliyen onlardan halâllık dilese, ona, Allahü teâlâ, mü'minlerin ırzlarını harâm etti, biz onu halâl edemeyiz ve sana da halâl edemeyiz. Yalnız, ey kardeşim, Allahü teâlâ seni mağfiret eylesin derlerdi. Vallahü teâlâ a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfenin, kazf *haddi intikal etmez*, lâkin makzûfun ölümü ile sâkıt olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, intikal eder kavlidir. Şâfiînin eshâbına göre intikal eden için üç vecih vardır : Biri erkek ve kadından bütün vârisler. İkincisi zevil ensab olup, zevcler hâric tutuldu. Üçüncüsü kadınlar hâric asabelerdir. Birincisi, verese ve başkalarının mutalebesi olmamak *bakımından kâzife muhaffefdir*. İkincisinde ona teşdîd vardır. İntikal edenlere dâir birinci vechin tevcîhi, mal üzerine kıyâsdır. İkinci vechin tevcîhi, eşler ayrılabilir. Üçüncü vechin tevcîhi, asabenin birbirine bağlılığının çok kuvvetli olmasıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü a'lem bis - savâb.

SİRKAT [HIRSIZLIK] BAHSİ

İmamlar, kat'ın, ya'nî elin kesilmesinin vâcib olmasında hırzın, ya'nî çalınan malın, mahfûz bir yerden alınmasının mu'teber olduğunda; bir çok kimseler sirkatte ortak olur ve her birine nisâb mikdarı düşerse, herbirine kat'ın lâzım olduğunda; sirkat edince sağ elinin, ikinci defa yapınca sol ayağının kesildiğinde; çalınan mal duruyorsa aynen iâdesi lâzım geldiğinde; ana - baba ve yukarısı, evlâdının malını çalınca, ellerinin kesilmediğinde; altın putu kıranın tazmîn etmediğinde; ehli olmadığı halde ganîmet malını çalanın eli kesildiğinde ittifâk etmişlerdir. Sârık, ya'nî hırsızın eli kesilmesi îcâb edince ve bu onun ilk sirkati, hırsızlığı ise ve etrafı sahîh ya'nî uzuvları sağlam ise, sağ elinin bilek mafsalından kesilir ve kanın durması için dağlanır. Sonra tekrar çalarsa, gene kesmek vâcib olur ve sol ayağı topuk mafsalından kesilir ve dağlanır; kesmek için müstehak tarafı bulunmazsa, sonrakini kesmek gerektiğinde icmâ' etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, sirkatin nisabı, ya'nî elinin kesilmesi için çaldığı malın değeri, bir dinâr, ya'nî bir miskal altın [4,8 gram] veya on dirhem [gümüş] veya bunlardan birinin kıymetinde olmaktır kavli ile, Mâlikin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, dörtte bir dinâr veya üç dirhem veya üç dirhem kıymetinde olmaktır kavli, ve Şâfiînin, gümüş ve diğer şeylerden dörtte bir dînârdır kavlidir. Birincisi kesmede muhaffef, nisâb mikdarında müşeddeddir. İkincisi nisâbda muhaffef, kesmede müşeddeddir. Şâfiînin kavli de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Üç kavlin tevcîhi, çalınan ve el kesilmesine sebeb olan kalkanın değeri

hakkındaki ihtilâfa râci'dir. Ebû Hanîfeye göre, bir dînâr kıymetinde idi; Mâlik, Ahmed ve Şâfiîye göre, dörtte bir dinâr kıymetinde idi. O halde her hâkim, imamının kavline göre hüküm edecektir. Şurası açıktır ki, hırsızlık yapınca, bu mes'elede, mü'minin hürmetini kayırmada, imamların en eşed, zor kavli, Ebû Hanîfenin kavlidir. Nitekim malların hürmetini kayırmada da, diğer imamların kavilleridir. Buradan anlaşıldı ki, imamlardan kimi kan, kimi de mal hürmetini öngörmektedir.

Biri de, İmam Ebû Hanîfenin, çalınmada korunması lâzım gelen ve çalınınca elin kesilmesi icâb eden mal, korunması lâzım gelen mallardan olmalıdır. Bir mal için olan muhafaza, her mal için aynıdır kavli ile, üç imamın, malların değişik olmasına göre hırzı, muhafazası da değişik olur ve bunda esas örfdür kavlidir. Birincisi hırz, ya'nî muhafaza konusunda müşeddeddir. Nitekim burada altının muhafazası ile, değeri az bir malın hırzı aynı tutulmaktadır. Aynı şekilde kat', ya'nî kesme husûsunda da müşeddeddir. İkincisi bu konuda örfe uymaktır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanın veya başkasının malının hürmetinde az ile çok arasında fark yoktur. Bir parça dirhem için olan hırz, bir kile altının hırzı gibidir. İkinci kavlin vechi, hırz husûsunda örfe uymaktır. Yoksa karasapana hırz, muhafaza nerede, altın ve ipeği muhafaza nerede! Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma: «Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret» buyuruyor. Ya'nî mikdarını bilmeği sana vahy etmediğimiz şeyde örfü esas al ve onda örf ile amel et. Buna göre örf, şerîatin uyduğu şeylerden oldu. Örf demek, insanların, şer'i kâidelere uygun olmakla beraber, kendi aralarında te'ârüf ettikleri, bilerek yapageldikleri şeylerdir. Bazılarının dediği gibi kanun kısmından değildir.

Biri de, üç imamın, misli kıymetle kesilen hadde varınca, fesâdı serî' olanda ya'nî çabuk bozulabilen şeylerde, kat' vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, kıymeti nisâba ulaşsa da, bunda kat' yoktur kavlidir. Birincisi kat' husûsunda müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, halkın hukûkundan zimmetin berâeti için ihtiyâttır. İkinci kavlin vechi, müslimanın uzvunun kesilmesinde ihtiyâttır. Bunun için, para, elbise ve benzeri uzun zaman durup istifâde edilen şeylerin hilâfına fesâdı serî', ya'nî çabuk bozulabilen şeylerde uzuv kesme yoktur. Çünkü devamlı olanlarda hürmet kuvvetlidir. Bilhassa, bolluk günlerinde ekmek, yemek gibi şeyleri çalmak, kıtlık zamanlarındakinden daha çok, insanlardan gizli kalır. Buradan Ebû Hanîfenin, kıtlık günlerinde yemek çalmak, ekseriyâ sâhibi için, altın ve mücevharattan ağır olur kavlinin vechi anlaşılır.

Biri de, üç imamın, dalındaki meyveyi çalan, muhafazası yoksa, kıymetini öder kavli ile, İmam Ahmedin, iki kat kıymetini ödemesi gerekir kavlidir. Birincisi sadece kıymetini ödemesinin vâcib olması bakımından muhaffef, ikincisi iki kat ödemesi bakımından müşeddeddir. Böylece iş,

Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, sârıkın, hırsızın hürmetini, ikincisi malın hürmetini öngörmektedir. Bu gibi şeylerde karar, imam veya nâibine âiddir.

Biri de, üç imamın âriyyeti inkâr eden, kıymeti nisâba erişir ise, kat' edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kıymeti nisâb mikdarı olsa da, kesilmez kavlidir. Birincisi kesmede müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âriyetin yanında olması, onu muhafazada emîn olması gibidir. İnkâr etmesi hırzı, muhafazayı açıp, bozup, onu alması gibi olur. Bilhassa hadîs-i şerîfde, bu halde olan, âriyet malını tazmîn eder diye gelmiştir. İkinci kavlin vechi, âriyeti olan, âriyette, inkârından emîn olunmıyan müfrit gibidir. Baştan ona güvenince, hiyânet arz olunduğunda, sonradan, kat' edilmemesi ma'rûf olur.

Biri de, üç imamın, vedî'ayı inkâr eden kat' olunmaz kavli ile, Ahmedin, kat' olunur kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tevcihleri, bir önceki âriyetin tevcihinden anlaşılabilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, nisâb mikdarı bir malı bir çok kişi çalarsa, kat' lâzım olmaz kavli ile, Mâlikin, eğer onun için birbirlerine yardıma muhtaç değillerse, hepsinin eli kesilir, ayrı ayrı olmak mümkin değilse, eshâbının iki kavli vardır. Birincisi sârıklara, ya'nî çalanlara muhaffefdir. İkincisinde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insan uzvunun büyüklüğünü ve dünya malının aşağılığını, tafsîlî olan iki şıktan biri ise, aksini öngörmektedir.

Biri de, üç imamın, bir delikte iki kişi birleşse, biri içeri girip malı alsa ve diğeri hırzın, anbarın, muhafaza edilen yerin dışında olduğu halde onu tenâvül eylese, veya içerdeki dışardakine atsa, içerdekine kat' lâzım olur, dışardakine olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, hiçbirine kat' lâzım olmaz kavlidir. Birincisi, içerdekine, kat' ile müşedded, ikincisi ona ve dışardakine muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hakîkatte hırsız içerde olandır. Dışardaki vedîa, emânet alan gibidir. İkinci kavlin vechi, delikten, aralıktan girmede biri diğerinden ayrı düşünülemez. Malı dışarı çıkarmakta, sadece birisiyle tamam olmamaktadır. O halde hırsızlık örfen, ikisi ile yapılmış olur. Bunun için ikisine de hürmetlerine ta'zîm ve dünya malı aşağı olduğu için kat' yapılmaz.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bir kaç kişi bir aralıkta toplanıp, hırza, ya'nî depoya, anbara, muhafaza edilen yere girip, bir kısmı nisâb mikdarı çıkarsalar ve diğerleri birşey çıkarmasa ve çıkarmada yardım da etmeseler, hepsine kat' vâcib olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sadece çıkarana lâzım olur kavlidir. Birincisi, aralığa, deliğe kadar ulaşıp, bir şey dışarı çıkarmıyan ve çıkarana yardım da etmiyene müşeddeddir. İkincisinde girip, fakat dışarı birşey çıkarmıyan için tahfîf vardır. Böylece iş,

Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de tevcîhi, geçmiş mes'elelerin tevcîhinden anlaşılabilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki kimse hırzı delse ve biri içeri girse ve malları deliğe yaklaştırıp bıraksa, delikten dışarda olan elini sokup hırzdan dışarı çıkarsa, ikisine de kat' yoktur kavli ile, Mâlikin, bir kavline göre, çıkaranın eli kesilir, deliğe yaklaştıran için, eshâbının iki kavli vardır kavli ile, iki kavlinin esahhında Şâfiînin, sadece çıkaranın eli kesilir kavli, ve Ahmedin, ikisinin de kesilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi çıkaranın elinin kesilmesi bakımından müşeddeddir. Bunda yaklaştıran için tahfîf vardır. Üçüncüsü çıkarana müşedded, diğerine muhaffefdir. Dördüncüsü delene, çıkarana ve yaklaştırana müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tevcîhleri, geçen mes'elelerin tevcîhinden anlaşılır.

Biri de, üç imamın, nebbaş, ya'nî mezarları açıp kefen soyanın eli kesilir kavli ile, yalnız Ebû Hanîfenin, kesilmez kavlidir. Birincisi nebbâşa müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, lahd veya şak, mevtânın kefeni için hırz gibidir. İkinci kavlin vechi, âdet olarak, mezar hırz, muhafaza yeri değildir.

Biri de, Şâfiî ve Ahmedin, Kâbe örtüsünden, kıymeti nisâba ulaşan mikdar çalarsa, kesilir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kesilmez kavlidir. Birincisi müşedded olup, îmanın kalbine girdiği ve Kâbenin hürmetinin azametini ve Allahü teâlâya husûsî nisbetini ve hürmet perdesinin yırtılmasını bilene mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, önlerindeki perdesi kalın olup, Allahü teâlânın huzûrunda olduklarını bilmiyen ve ta'zîminden haberi olmıyan sıradan kimselere mahsûsdur. Bunun için bu iki imam hafîf tuttular. Keşf sâhibleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, kul hiç bir zaman kendi keşf ve müşâhedesi ile, Allahü teâlânın emrine isyân edemez. Onun için bir perde lâzımdır; bu perdenin en azı ise, Allahü teâlâ hakkındaki zannının, bu günâhını mağfiret etmesi ve bununla onu muâhaze etmemesidir. Zirâ muâhaze edeceğini zannetse, bu günâhı işlemez. Bu sözümüzü hakîm-i Tirmüzînin, Nevâdir-ül usûlde, merfu'ân bildirdiği şu hadîs kuvvetlendirmektedir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «Allahü teâlâ, kazâ ve kaderini icrâ etmek dileyince, kazâ ve kaderini onlar hakkında icraya kadar, akıl sâhiblerinin akıllarını selb eder. Sonra, ibret almaları için, akıllarını onlara iâde eder». İbret almaları için ifâdesinin ma'nâsı, tevbe ve istiğfar etmeleri için demektir. Kimileri bu beyandan, alınan akıl, teklîf, ya'nî mükellef olunan akıldır, manâsını anlayıp, bu bizim için, büyük müjdedir. Biz aklımız hâzır iken aslâ günâh işlemedik. Aklı giden ise mükellef değildir; bunun için Allahü teâlâ onu muâhaze eylemez derler. Bu sakat bir anlayıştır. Çünkü bunun neticesi, Allahü teâlâ, isyân, günâh edenleri, mutlaka cezâlandırmaz düşüncesine varır. Bu ise icmâ'a muhâlifdir. Bundan bizim anladığımız, burada selb olunan akıldan murad, o kimse-

nin şuûru, ya'nî Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu, Allahü teâlânın, kendisinin her yaptığını bildiğine şuurun örtünmesi ve bununla muhâlif, gayr-i meşrû' işe düşmektir. Bu gene Allahü teâlâdan kula bir rahmettir. Zirâ Allahü teâlâdan mahcûb, perdelenmiş olması gerçek olmasa, elbette hiç bir zaman günâha girmesi doğru olmazdı. Bir de, Allahü teâlânın huzurunda olduğunu, Onun gördüğünü bilip, bile bile bu günâhı işlemesi, son derece edebsizlik olup, yerin dibine batmağa, şeklinin insan şeklinden çıkıp başka şekil almasına müstehak olurdu. Celâlüddîn-i Suyûtî anlatır: Muhammed bin Kalavun zamanında, Benî Ümeyye câmiinde bir kimse, namazda iken imamın mak'atı ile oynadı. Allahü teâlâ onu domuz şekline çevirdi ve koşarak câmi'den çıkıp, sahralara gitti. Arkasından insanlar bakardı. Sonra ondan bir daha haber alınmadı. Bunu muhadırlarda yazdılar. Dikkat et, ey kardeşim, Allahü teâlânın huzûrundaki bir şahıs olan imamının mak'adına dokunmakla, o huzûrun hürmet perdesini yırtmak veya ta'zîmi önemsememe sebebi ile, ne cezâya çarptı. Bu sözlerimizi kuvvetlendiren sahîh hadîs vardır. Şeyhayn'ın merfuân bildirdiği: «Zânî, zinâ ânında mü'min olduğu halde zinâ etmez, hırsız hırsızlık ânında, mü'min olduğu halde hırsızlık etmez» hadîsinin te'vilidir. Zirâ buradaki mü'mîn kelimesinin ma'nâsı, zinâ veya hırsızlık zamanında Rabbinin gördüğünü bilmesidir. Belki, îmânı ondan çıkar ve ona rahmet olarak, azâbın inmesini engellemek için, üzerinde bir gölgelik gibi durur. Buradan esas anlaşılan, insanların akıllarına geldiği gibi, işlediği suçtan ötürü, o anda îmânın, eziyet olarak, yükselmesi, çıkması değildir. Ona rahmet içindir. Bu da, imamın, sâhibine yardımıdır. Bu bildirdiklerimizin izâhını istiyen, ya'nî Allahü teâlânın, zânî ve sârıktan nefy eylediği îmanın tahsîs cinsinden olduğunu anlamak istiyen, içinde îman kelimesi bulunan ve içindekine tahsîs edilen âyetlerin herbirinin sıyâkına baksın. Eğer hisâb, ba's, haşr, neşrin zikrinde ise, ma'nâsı, hisâba, öldükten sonra dirilmeğe [ba'sa], haşra, neşre îman etmezler demektir. Böylece: «Zânî, zinâ ânında, mü'min olduğu halde, zinâ etmez; hırsız, hırsızlık ânında, mü'min olduğu halde, hırsızlık etmez» hadîsindeki fasîh beyanı çıkarmış oluruz. Ya'nî buradaki mü'min, her hâlü kârda Allahü teâlânın kendisini gördüğüne inanandır. Yoksa Allahü teâlâya, Meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine, Münker ve Nekîre, yahud öldükten sonra dirilmeğe, Haşre, Hesaba, Mîzâna, ve benzerlerine inanmamış demek değildir.

Bazı âlimlerin, îman tecezzî etmez, bölünmez. Bir kısmı çıkarsa, hepsi çıkar sözleri, kendilerinin âlimlerle birlikte bulunmadıklarını, îmanın gerektirdiği sıfatları bilmediklerini gösterir. Zirâ böylelerinin îmanı, sıfatlarının hepsine îmân ile kâmil olur. Bu, bir başka günâha devam ettiği halde, bir günâhına tevbe edenin, tevbesinin sahîh olmasına benzer, Velhâsıl aklı olgun olan kimse, Rabbine hiç bir zaman, aklı başında iken isyân etmez. Bütün büyükler sözbirliği ile bildiriyorlar ki, sol omuzundaki me-

leğin kendisine bir günâh yazdığı kimsenin aklı noksandır. Mâlik bin Dînâr (rahimehullah) buyurdu: «Akılsız insanları görmek isteyen, bize baksın!» Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki, Allahü teâlânın, kulunu, günâh işlerken perdelemesi, ya'nî kulun Rabbini unutması, huzûrunda kulunu mahcûb etmemek, utandırmamak içindir. Kul, günâh işlerken, Rabbinden hayâ ettiği gibi, Allahü teâlâ da, kulunun kendisini gördüğünü bildiği halde günâh işlemesinden istihyâ eder. Çünkü Allahü teâlâ, bizi ahlâklandırdığı her güzel ahlâka, bizden daha evlâdır, lâyıktır.

Yine ondan duydum. Buyurdu: Allahü teâlâ, âhırette, kerem yaygısını, mü'min kulları için yayıp, onlara ikrâm edip, mahcûbiyetlerini giderince, buyurur ki: «Ey kullarım! Dünyâda sizden, muhâlif olarak vâki' olanlar, benim kazâ ve kaderim ve meşiyyetimin icrâsı ile idi. Siz onları red edemezdiniz.» Allahü teâlânın bu sözü, onların mahcûbluklarını giderir, öyle memnûn olurlar ki, her biri sevincinden uçacak gibi olur. İşte bu son derece kerem ve ihsândır. Böylece Allahü teâlâ, mü'min kulundan, sanki özür dilemiş gibi olur ve o dünyâda, onlara böyle ma'zeretler ikâme eder. Dünyada ise: Bu sırrı onlardan sakladı. Çünkü kader sırlarındandır. Belki kulu zemmedip, dâr-i teklîf, ya'nî emir ve yasaklara rıâyet yeri olan dünyada ne yaptın? Muhakkak ki ben, o Allahım ki, bunu kendime, hiç bir şeyi yaratmadan önce, takdîr eyledim ve kazaya rızâyı vâcib kıldım der. Kaza sonucu olan ve ona karşı edeb yolunu değil. Zirâ teklîfler huzûru ve kula nisbet edilen fiilin örtüsünün açılması, bir gerçektir ki, muhakakat, ya'nî herkesin ben haklıyım demesini kabûl etmez. Yoksa muhakakakatı kabûl etse, insan Rabbine hüccet götürmeğe, beyana kalkışır. Halbuki Allahü teâlânın, kendisine bir şeyi hüccet gösterdiğini görmez. Buradan anlaşıldı ki, Hak teâlâ, âhırette kula teklîfde bulunmayıp, ondan özür diler. Ancak teklîf hâlinde Allahü teâlâya karşı edebli olduysa. Bu ma'rifetin özünden bir beyandır. Bunu iyi düşün ve iyi bil!

Yine esas mes'eleye dönelim ve diyelim ki, Şâfiînin ve Ahmedin, Kâbenin örtüsünden nisab mikdarı çalanın eli kesilir kavlini kuvvetlendiren delillerden birisi, Haremde hırsızlık yapanın cezâsının ağır olduğunu bildiren hadîsdir. Anlayınız. Vallahü a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, üçüncü defa çalınca, artık bir başka eli ve ayağı kesilmez. Çünkü el ve ayak, sirkatte kesilenin ekseridir. Artık habs edilir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, üçüncüde sol eli, dördüncüde sağ ayağı kesilir kavlidir. Bu aynı zamanda Ahmedin diğer rivâyetidir. Birincide hırsıza tahfîf, ikincide teşdîd vardır. Iki kavlin de vechi, önce geçenlerden anlaşılmaktadır. Çünkü bazı imamlar malı, bazıları mü'minin hürmetini öngörmektedirler. Ittifâk mes'elelerinde geçtiği gibi, imamlar, hırsızlık yapanın sağ eli kesilir, ikinci defa yaparsa sol ayağı kesilir sözünde ittifâk etmişlerdir. Ihtilâf, üçüncü ve dördüncüdedir.

Biri de, üç imamın, sirkat haddi, bir defa ikrârı ile sâbit olur kavli ile, Ahmedin ve Ebû Yûsüfün, iki defa ikrârı ile sübût bulur kavlidir. Birincisinde sârık'a, ya'nî hırsıza teşdîd, ikincisinde tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bir kimsenin, elinin veya ayağının kesilmesini gerektiren bir şeyde kendisi için yalan yere ikrâr ve itirafda bulunması çok zordur. Tekrâr, şübhe korkusu olduğu zamandır. O halde birincisi din ve verâ' sâhiblerinden, ölmeden önce, bu dünyada temizlenmeği istiyenlere, ikincisi ise zıddı olanlara onun ve imam için ihtiyaten haml olunur. Çünkü bir insanın uzvunu kesmeğe girişmek ve Allahü teâlânın yaptığı binâyı, bünyeyi, yıkmak, bozmak, büyük iştir. Bünyeyi, ancak, yaratanın yıkması uygun olur. Bunun için, kendini öldüren cehennemdedir vârid olmuştur. Zirâ Allahü teâlânın yaptığı binâyı, Ondan izinsiz yıkmağa koyulmuştur. Anlayınız! Bunun için, bu iki imama göre, iki kerre ikrâr vâcib olmuştur. O halde imamlardan her birinin bir vechi vardır. Vallahü a'lem!

Biri de, Ebû Hanîfenin, hırsızda çaldığını geri vermekle, elini kesmek birlikte lâzım gelmez; çalınan telef olsa da. Malı çalınan, alacağını isterse, kesme isteyemez. Kesmeyi tercîh eder ve hakkını da isterse, hırsız borçlu olmaz kavli ile, Mâlikin, hırsız zengin ise, kesmek ve borcunu ödemek ona vâcib olur. Fakîr ise, kıymeti aranmaz, kesme işlemi yapılır kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, kesme ve ödeme hırsızda birlikte olur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Ikincisinde tafsîl vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. Birinci kavlin vechi, şerîatin sahibinin, ödemekte susmasıdır. Bunun için kesme ile birlikte başka birşey vâcib olmaz. Ikinci kavlin vechi, fakîrin hilâfına, hırsız zengin ise, borcu da ona yüklemekle şiddetli davranmaktır. Fakîre hafîf davranıldı. Çünkü fakîrlik ve ihtiyâcı sebebi ile, özürlü olmadan bir korkuya sâhibdir. Üçüncü kavlin vechi, yaptığı işin kötülüğünü takbîh, nefsinin hasîsliğini izhâr, dünyada Hak teâlânın görmesinden gâfil, âhırette hesabı unutmuş olmasından dolayı ona şiddetli davranmaktır. Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh) buyurudu: Vallahi, bir kimse yemîn edip, Hasanın amelleri, hesap gününe inanmıyanın amelleri gibidir dese, kendisine, doğru söyledin, yemîn keffâreti vermen gerekmez derdim. Niçin böyle söylüyorsun? dediklerinde, «eğer hesab gününe tam îman etmiş olsaydık, hiç birimizden gizli veya açık, şeriate muhâlif bir şey görülmezdi» buyururdu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, karı - kocadan biri diğerinin malını çalmakla kat' lâzım olmaz. Birine mahsûs evden veya beraber oturdukları evden çalması arasında fark yoktur kavli ile, Mâlikin, iki rivâyetinin birinde Ahmedin ve kavillerinin ercahında Şâfiînin, çalınanın husûsî hırzından çalmışsa kesilir kavlidir. Mâlik ilâve edip, beraber oturdukları evden çalmışsa, kesilmez buyurdu. Diğer rivâyetinde Ahmedin ve bir başka kavlinde Şâfiînin, birbirlerinin malını çalmakla hiçbirinin eli, mutlak olarak kesilmez kavlidir.

Şâfiînin üçüncü kavlinde, sadece zevcin eli kesilir buyuruldu. Birincisi karı - kocaya muhaffefdir. Ikincisinde hem tahfîf, hem de teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Dördüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, karı - kocadan her ikisi, diğeri ile birleşmiş bir olmuş gibidir. Ikinci kavlin vechi, her ikisi yabancı gibidir. Uçüncüsü birinci gibidir. Dördüncüsü, kadının nafakası, ya'nî yiyeceği, içeceği, giyeceği kocası üzerine hakdır. Aksinin hilâfına, malında şuyû' hükmü bulunsa da, çaldıklarının bir kısmı istihkakı olma ihtimâli bulunduğundan kesme işlemi yapılmaz.

Biri de, üç imamın, çocuk, babasının malını çalsa, eli kesilmez kavli ile, Mâlikin, şübhe bulunmadığı için ebeveynin malını çalan çocuğun eli kesilir kavlidir. Birincisi çocuğa muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece, iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âdet olarak babanın evlâdına acıması çoktur. Hattâ deriz ki, hiç bir zaman bize, bir babanın, malını çalan çocuğunun elini kesmeğe çalıştığı haberi gelmedi. Had cezâsı ise, ekseriyâ, kulların birbirlerinin haklarından kurtulmak için ikame edilir. Ikinci kavlin vechi, Imam Mâlikin buyurduğu gibi, şübhenin bulunmamasıdır. Birincisi, kerem ve mürüvvet, sahiblerine, ikincisi cimrî, hasîs ve malı, çocuğunda kıymetli olan harîs kimselerin hâline haml edilir. Şöyle ki, hâkimden cezâ vermesi istenirse, çocuğun kolunun kesilmesine hükm edebilir, yahud baba, Allahü teâlâ katında günâhı istihfafından dolayı, günâha cüreti men' ve zecr için, kesilmesini kasd edebilir ve bunu yapması, kesmeden şiddetli olan bir günâh için olabilir. Böyle olunca, babanın, çocuğunun kolunu kestirmesi, ondan intikam almak için değil, ona şefkatinden dolayı olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ve Ahmedin, altın veya gümüş putu çalanın eli kesilmez, kıran ise tazmîn etmez kavli ki - ittifâk olarak geçmişti - ile, Mâlik ve Şâfiînin, çalmakla eli kesilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Ikinci kavlin vechi, bir bakıma mal olmasındandır. Sâhibi kırar ve ziynet eşyâsı yapabilir. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâdan başkasına tapınmak içindir. O halde onu çalmak, bir münkeri izâle eden, yahud Allahdan başkasına ibâdet olunmamak için, onu yok eden kimse gibi olup, bir nevi hayırlı iş olur. Bunun için eli kesilmez.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hamam takımlarını koruyan kimse varsa, hamamdan elbise, örtü çalanın, gece ise, eli kesilir, gündüz ise, kesilmez kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, mutlaka kesilir kavlidir. Lafzı şöyledir: Hamamda, oranın eşyasının koruyucusu varsa, eşya çalan, kat' edilir. Yahud korunma olmaksızın biri çalar veya bir kimseye tenbîh ve vasıyyet eder de, unutur, gâfil davranırsa, kesilmez kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gece ekseriya, çalma zamanıdır. Bunun için, gün-

düzün hilâfına, hırzdan çalmak gibi olur. Çünkü gündüzün koruyanın görmesi, bilmesi daha kolaydır. İkinci kavlin vechi, bu, her hâlü kârda, örfen, hırzdan çalmaktır. İnsan soyunma odasında elbisesini çıkarıp, hamama girince, soyunma yeri hırz olur. Vallahü a'lem.

Biri de, Ebû Hanîfenin, *gasb edilmiş malı* çalan kat' edilir. Çalınmış malı çalınca, birinci çalanın eli kesilmişse, ikinci çalanın kesilmez. Birincinin kesilmemişse, ikincinin kesilir kavli ile, Mâlikin, her ikisinin de kesilir kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, çalandan çalanın ve gasb edenden çalanın kesilmez kavlidir. Birincisi mufassal, ikincisi müşedded, üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gâsib, gasb ettiği malı, alenen ve şerîate inâden almıştır. Hırsız ise böyle değildir. Çünkü o, gizli olarak almıştır. Korkmaktadır ve kaçmağa güvenmektedir. Bunun için gâsibden çalanın, ona şiddet için, eli kesilir de, bildirilen şartla hırsızdan çalanın kesilmez. İkinci kavlin vechi, hırsız ve kendisinden mal çalınan kimse, zâhirde, başkasının malını, onun haberi yokken almışlardır. Haberi olarak alsa, Allahü teâlânın hudûdunu tecâvüz etmiş olur. Bununla birinci hırsıza ortak olmuş gibi olur. Bu sebebden ikisine de kat' lâzım gelir. Bu kavli, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Kim kötü bir çığır açarsa, onun günâhı ve onunla amel edenlerin günâhı kadar günâh onun üzerine yazılır»** hadîs-i şerîfi kuvvetlendirmektedir. Üçüncü kavlin vechi: **«Kimsenin günâhı kimseye yüklenmez»** âyet-i kerîmesidir. Bunun için günâh, gasb edene olur, çalana değil. Demek ki, her üç kavlin de vecihleri vardır.

Biri de, Mâlikin, hırsızın, hırz'dan nisâb mikdarı mal çaldığına dâir beyyine ikâme olunduktan sonra, hırzdan çalınan şeyin kendi mülkü olduğunu iddia etmesi dinlenmez, kesilir ve mâliklik iddiası kabûl olunmaz kavli ile, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve rivâyetlerinin birinde Ahmedin, kesilmez kavlidir. Şâfiî buna zarîf [centilmen] hırsız adını vermiştir. Rivâyetlerinin birinde Ahmed, kesilir, diğer rivâyetinde, hırsızlıkla tanınmış olmayınca, sözü kabûl edilir ve kat' sâkıt olur. Hırsızlıkla tanınmışsa, kesilir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffef, üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hırsıza ve el veya ayağının kesilmesini gerektiren bir şeyden kaçmasındaki töhmetin kuvveti ve yalanın galebesidir. Nitekim şerîatin sâhibi (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Hırsız, hırsızlık yaparken, mü'min olduğu halde çalamaz»** buyurmuştur. Bununla ondan îmânı nefy etti. İmanı nefy olunanın, bir uzvunun kesilmesini gidermek için yalan söylemesi, uzak ihtimâl değildir. İkinci kavlin vechi: **«Şübhe olunca had yapmayınız»** hadîs-i şerîfidir. Belki, bu çalınan mal benim mülkümdür sözü doğru olabilir. Ahmedin ikinci kavlinin vechi, birinci kavil gibidir. Ahmedin üçüncü mufassal kavlinin birinci şıkkının vechi ise zâhirdir. İkincisinin vechi ise, karînelerle ameldir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki rivâyetinin ezhârında Ahmedin ve Şâfiînin eshâbının, kat', ya'nî bir uzvun kesilmesi, malı çalınan kimsenin mutâlebesine, istemesine bağlıdır kavli ile, Mâlikin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, malı çalınanın mutâlebesine ihtiyâc yoktur kavlidir. Birincisinde hırsızlık yapana tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kesmede gâlib olan mahlûkun hakkıdır. Ikinci kavlin vechi, bunun aksidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse, bir adamı, kendi evinde öldürse ve: «Evime malımı çalmak için girdi, öldürmekten başka bir yolla onu bu işinden men' edemedim» dese, eve giren, fesâdı ma'rûf, ya'nî, bozuk, gayr-i meşrû' işleri ile tanınmış bir kimse ise, kaved lâzım olmaz; değilse kaved lâzım gelir kavli ile, üç imamın, kısas lâzım olur. Ancak beyyine getirmesi gerektir kavlidir. Birincisi mufassal olup, bunda bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhir olup, anlayışlılarca gizli değildir.

Biri de, üç imamın, hırzından çalınıp mülk edinilmiş av hayvanlarında kat' lâzım gelir. Aynı şekilde, âdet olarak maldar olunan her şeyde de kat' lâzım olur. Bunlardan karşılık almak câiz olur. Aslı avlamak, su ve taş gibi mubah olsun veya mubah olmasın aynıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin, aslı mubâh olan her şeyde kat' yoktur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, muhafazada bulunmasıdır. İkinci kavlin vechi, insanın hürmetinin mal hürmetinden kuvvetli olması bakımından aslına bakmaktır.

Biri de, üç imamın, tahta, kereste çalan, nisâb mikdarı ise, kat' olunur kavli ile, Ebû Hanîfenin, tahtada, odunda kat' yoktur. Ancak saç [Hindistanda yetişen değerli bir ağaç], abanos, sandel ve kına ağaçlarından ise olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi odun, her hâlü kârda maldır. Ikinci kavlin vechi, âdet olarak çok bulunur. Toprak gibidir. Ancak saç ve Abanos gibi kıymetli olursa, o zaman gerekir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, Cellâd yanılıp, sağ yerine sol eli kesse, câiz olup, birşey lâzım gelmez kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, kesene diyet vâcib olur kavli, ve iki kavlinin ezhârında Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, kat'ı iâde eder kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi zâhirdir. Birincisinin vechi, men' ve zecr bununla hâsıl olmaktadır. Ikincisinin vechi, bu gayr-i meşrû' bir kesmedir. Şerîatin sâhibinin emrine uygun olmıyan herşey merdûddur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, nisab mikdarı çalıp, sonra satın alma, hîbe, verâset ve benzeri bir yolla onu mülk edinse, kat' sâkıt olur kavli ile, üç

imamın, sâkıt olmaz. Mürâfâadan önce veya sonra olması bir şeyi değiştirmez kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, o, artık, çalınan bu mala hak sâhibi olmuştur. İkinci kavlin vechi, o çalma işini yapmakla Allahü teâlânın hudûdunu tecâvüz etmiş kimse gibidir. Çalınanı sâhibine geri verse de, kesme işlemi, bu yüzden, sâkıt olmaz.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir müsliman, bir müste'minin malından nisâb mikdarı çalsa, kat' olunmaz kavli ile, üç imamın, kat' olunur, ya'nî eli veya oyağı kesilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, aslında harbînin malı gibi olmasıdır. İkinci kavlin vechi, o müste'minin mülküdür. Biz, onlara, memleketimizde durdukça, zimmî ve müsliman hükümlerini tatbîk ederiz.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, müste'min veya muâhid, hırsızlık yapınca, ikisine de kat' vâcib olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, lâzım olmaz kavli, ve Şâfiînin bir kavline göre kesilir, bir kavlinde ise kesilmez kavlidir. Birincisi müşedded, İkincisi muhaffef, üçüncüsü müteredddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Sonra iş, iki halde veliyyül emre râci'dir. Müslimanları kuvvetli görür ve dâr-ül harbde, kesmemiz sebebi ile, intikam alacakları esirlerimiz için korkumuz yoksa, keser. Yoksa bazı maslahatlar için kesmez. Vallahü a'lem.

KUTTÂ'-I TÂRÎK [YOL KESİCİLER] BAHSİ

İmamlar, bir kimsenin, şehir dışında, yardım edilmiyecek bir yerde, ortaya çıkıp, silâhını çekip, yolu tutması hâlinde, ona muharib, ya'nî katı-i tarîk [yol kesici] dendiğinde ve ona muharibîerin hükümleri uygulandığında ve öldürüp mal alana, ölenin velîsi ve malı alınan afv etse de, had ikâmesinin vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir. Çünkü bu, haddin iskatında müessir değildir. Eğer kudretten ya'nî yakalamadan önce, onlardan biri ölürse, ondan had sâkıt olur. Çünkü hudûd, Allahü teâlânın hakkıdır. İnsanların can, mal ve yaralanmaları haklarından dolayı mutâlebe olunur. Ancak afv olunanlar hâricdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, yol kesicilerin haddi, cezâsı, âyet-i kerîmede bildirildiği tertîb üzeredir (30) kavli ile, Mâlikin, âyet-i kerîmede bil-

(30) Mâide sûresi otuz üçüncü âyet-i kerîmesidir: **«Allaha ve Peygamberine (müslimanlara) karşı muharebe eden, yeryüzünde fesada koşan, çalışan, ya'nî yolkesicilikte bulunan kimselerin cezâları, ancak öldürülmeleri, asılmaları veya sağ elleri ile sol ayaklarının kesilmesi, yahud da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. İşte bu cezâ, onlar için, dünyada rüsvâlıktır. Âhırette ise, kendilerine büyük bir azâb vardır.»**

Otuzdördüncü âyet-i kerîme: **«Ancak, kendilerini yakalamazdan önce tevbe edenler olursa, bilin ki, Allahü teâlâ, tevbeleri sebebiyle, günâhlarını mağfiret buyurucudur, çok merhamet edicidir.»** (Yalnız şahsî haklar bağışlanmaz. Burada bağış hak sâhibine âiddir.)

dirilen sıra üzere değildir kavlidir. İmamın, öldürülür, asılır, her biri bir yandan olmak üzere el ve ayağı kesilir, sürülür veya habs edilir de ictihâdı vardır. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde; imamın ihtiyârı olmak bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vecihleri zâhirdir.

Birî de, Ebû Hanîfenin, âyet-i kerîmede bildirilen sıranın keyfiyeti, yol kesicilerin mal alıp, insan öldürdükleri zaman, imam, ya'nî devlet reisi, isterse ayrı yanlardan olmak üzere el ve ayaklarını kestirir, yahud öldürür (katleder), veya astırır, isterse katl ettirir, astırmaz kavlidir. Ona göre, asmanın şekli, meşhûr rivâyetlerinden anlaşıldığı gibi, diri olarak asılıp, ölünciye kadar karnına süngü ile vurmaktır. Üç günden çok asılı kalmaz. Adam öldürmüş ve mal almamış iseler, imam had olarak onları öldürür, velîlerin afvına iltifât etmez. Müslimanın veya zimmînin malını alırlarsa ve aldıkları mal, hepsine taksîm edilince, herbirine on dirhem veya on dirhem mikdarı mal düşerse, imam ters yandan el ve ayaklarını kestirir. Mal almadan, insan öldürmeden önce yakalanırlarsa, imam, tevbe ettiğini söyleyinciye, yahud ölinciye kadar habs eder. Bu, Ebû Hanîfeye göre, asılmağı ve sürgünü gerekli kılan yol kesicilik haddidir. İmam Mâlik, muhâriblere, imam uygun gördüğünü yapar. Rey ve kuvvet sâhibi olanı katl eder, sâdece kuvvet sâhibi gördüğünü sürer buyurdu. Velhâsıl, imamın, onları katl etmesi, asması ve kesmesi, ona göre, câizdir. Adam öldürmemiş ve mal almamış iseler, bu ve benzeri hallerde, uygun gördüğü şekilde men' edilirler. Ona göre sürgünün şekli, onu, bulunduğu şehirden başka şehre çıkarmak ve orada habsetmeleridir. Asmanın şekli ise, Ebû Hanîfenin bildirdiği gibidir. Şâfiî ve Ahmed ise, adam öldürmeden ve mal almadan önce, yakalanırlarsa, sürgün edilirler buyurdu. Şâfiîye göre sürgün şekli, had cezâsının ikâmesini gerektiren suçtan kaçıp, kovalanmalarıdır. Ahmede göre ise, bir rivâyette Şâfiî gibidir. Diğer rivâyette, şehirde bırakılmazlar şeklindedir. Mal almış ve adam öldürmemiş iseler, imam, ellerini ve ayaklarını ters yandan olmak üzere keser, sonra bırakırlar. Adam öldürmüş ve mal almış iseler, hükm olarak öldürülüp asılmaları vâcib olur. Adam öldürmüş ve mal almamış iseler, hatmen, ya'nî hükmen ve kazâen öldürülmeleri vâcib olur. Şâfiî ve Ahmede göre, öldürüldükten sonra asılırlar. Bazı Şâfiî âlimleri, diri olarak asıldıktan sonra öldürülür dediler. Üç imama göre, asmanın müddeti, üç gündür. Ahmed, asıldı demek kadar zaman olur buyurdu. Ebû Hanîfenin sözü mufassal olup teşdîde mâildir. Mâlikin sözü ise, imamın reyine râci' olmak bakımından tahfîf ve teşdîd ihtimâlini taşımaktadır. Bununla beraber nefyin, ya'nî sürgün etmenin sıfatında ve bir başka vecihden asmada tahfîf vardır. Şâfiî ve Ahmedin sözleri, bir bakımdan müşedded, ölümle mahkûm olup olmama bakımından olan diğer yönden muhaffefdir. Asmanın müddetine gelince: Ahmedin kavli en hafîfidir.

Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. İmamın ihtiyar ettiği herşey için bir vecih vardır.

Biri de, üç imamın, muhâribin öldürülmesinde, nisâb mikdarı olmağa bakılır kavli ile, Mâlikin, bakılmaz kavlidir. Birincisi muhâribin, ya'nî yol kesicinin, aldığı mal nisabdan az ise, öldürülmesinde muhaffefdir. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi çalmada el veya ayak kesmesine kıyâsdır. İkinci kavlin vechi, muhâribin öldürülmesinde, muharebenin malı almasına eklenmesi sebebiyle, nisab mikdarı olması şart olmaz. Bu şiddetli muâmele, ona, muharebe cihetinden olup, nisâb yönünden değildir.

Biri de, üç imamın, muhâribler toplanıp, bazısı katle ve mal almağa mübâşeret etse, bazısı ise onlara yardımcılık ve gözcülük etse, yardımcılık, her halde, muhariblik hükmünde olur kavli ile, Şâfiînin, bu cisten olan yardımcı ve gözcüye habs, sürgün ve benzeri ile ta'zîrden başkası îcâb etmez kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, muharebede, ya'ni yol kesicilikte bulunmak yetişir. Bazısının adam öldürmeğe mübâşeret etmesi, ya'nî girişmesi veya girişmemesi aynıdır. İkinci kavlin vechi, muharebede esas, mubâşir olup, yardımcı değildir.

Biri de, üç imamın, şehir içinde yol kesen de hüküm bakımından, şehir dışında yol kesen gibidir kavli ile, Ebû Hanîfenin, yol kesici hükmünün sâbit olması için şehir dışı olmak lâzımdır kavlidir. Birincisinde yol kesiciye teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, muhârebe, Allahü teâlâya saldırmak ve Onun huâûdunu tecâvüz etmektir. Bunun için, diğer günâhlar, meselâ zinâ, şarab içmek ve benzerleri gibi, şehrin dışında veya içinde olması hâlinde haramlığı değişmez. İkinci kavlin vechi, yol kesicilik dendiği zaman, akla şehrin hârici, insanlardan uzak yerler gelir. Çünkü orada yolu kesilene kimse yardım edemez ve normal olarak, yol kesicilerin elinden onu kimse kurtaramaz. Halbuki şehirde yolu kesilen böyle değildir. Çünkü insanların ona yardım etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bunun için şehirde olan, daha çok gasba benzemektedir ve ta'zîri gerektirir ve aldığı şeyler, hak sâhiblerine geri verilir.

Biri de, üç imamın, yol kesicilerle beraber, bir kadın bulunsa ve adam öldürmede ve mal almada onlarla birlikte hareket etse, had olarak katl edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kısas olarak katl edilir ve tazmîn eder kavlidir. Birincisinde, had olarak öldürülmekle teşdîd, ikincisinde kısas olarak öldürülmekle tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, bir kimse zinâ etse, şarab içse ve hırsızlık yapsa, muharebede katli îcâb eder, gayrisinde de katl gerekir. Uzvu kesilmez ve had olarak sopa vurulmaz. Çünkü Allahü teâlânın hu-

kukundandır. Onda esas müsamahadır. Öldürülmesi nihâî olarak bir şiddettir kavli ile, Şâfiînin, mutlak tedâhul olmaksızın, ya'nî ayrı ayrı hepsi ifâ olunur kavlidir. Birincisi muhaffefdir. Şâfiînin kavli ise müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu tür şeylerde hadler ayrı ayrı olmaz. Çünkü zecr ve men'e râcilerdir. İkinci kavlin vechi, bunların her biri haddi gerektirir. Bu dînimizin emridir. Tıpkı başka başka kimseler, bu suçlardan birini işleseler, her birine had lâzım olur. Bunun için bir had, diğer haddin yerini tutmaz.

Biri de, üç imamın, şarab içse ve muhsân kadına kazf etse, şarab ve kazf için had tatbîk edilir kavli ile, Mâlikin, ayrı ayrı değil, birinin haddi diğeri içinde olur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, muharibîlerden, ya'nî yol kesicilerden başka, şarab içen, zinâ eden, hırsızlık eden âsilerin, günâhkârların tevbesi, haddi onlardan iskat eylemez kavli ile, iki rivâyetinin ezharında Ahmedin ve diğer rivâyetinde Şâfiînin, belli bir zaman geçme şartı olmaksızın, onlardan had sâkıt olur kavli, ve diğer bir rivâyetinde Ahmedin, tevbeden sonra bir sene geçmesi lâzımdır kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi bu şekildeki kimselerden haddin sâkıt olacağına dâir bir nas yoktur. Bunun için had ikâmesi daha uygun olur. Bunun karînesi de, Müslimin bildirdiğidir: Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem), zinâdan hâmile kalan bir kadın geldi ve, yâ Resûlallah, Allahü teâlânın hudûdundan bir had için geldim. Onu bana ikame edin dedi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onun velîlerine, **«Ona iyi bakın. Doğumdan sonra onu getirin»** buyurdu. Öyle yaptılar. Recm edilmesini emir buyurdu. Namazını kıldı ve: **«Öyle bir tevbe etti ki, Medîne halkından yetmişine taksîm edilse, hepsini içine alır»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfin zâhirinden anlaşılıyor ki, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona, tevbesinden sonra had ikâme etmiştir. Tevbe etmeseydi had ikâmesi taleb olunmazdı. Anlayınız. Yine anlaşılıyor ki, bu tür kimselere had terettübü, Allahü teâlânın hudûdunu tecâvüzlerinden, aşmalarındandır. Tevbe ile sâkıt olmaz. İkinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) **«Günâha tevbe eden, günâhı işlememiş gibidir»** ve: **«Tevbe, kendinden öncekileri keser, atar»** hadîsleridir. Ya'nî dünyada o günâhla muahaze olunmaktan men eder. Âhırette ise, ona, Allahü teâlâ, dilediği gibi muâmele eder. Şeyhimiz Şeyhul İslâm zekeriyyâdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Bir kimsenin, bir günâhdan, dünyâ ve âhırette muâhaze edildiği, cezâlandırıldığı bize bildirilmedi. Ancak yol kesiciler bunun dışındadır. Allahü teâlâ onlar hakkında: **«Onlar dünyada aşağı ve rüsvâdırlar. Âhırette ise onlar için büyük azâb vardır»** buyuruyor.

Buradan anlaşıldı ki, bir günâhdan tevbe edenden, yukarıdaki beyâna

göre had sâkıt olur. Birincisinin, kendilerinden tekrâr tekrâr zinâ, şarab içmek ve hırsızlığın vâkı' olduğu, had ikâmesinin, onları zecr ve men' etmede daha tesirli ve kuvvetli olduğu, ölçü ve hudûdu aşmış kimselere hamli uygun olduğu gibi, ikincisinin de hamli, ömründe bir defa vâkı' olup, pişman olan, ve yaptığı suçun hayâsından dünya kendine dar olan ve iki kimse yanında oturmaktan utananlara uygundur.

Biri de, Mâlik ve Şâfiînin, muharebeden, ya'nî yol kesicilikten tevbe edip, kendinden iyi ameller görünmiyenin, tevbesine uygun, kötü işlerden vaz geçtiği ve iyilerin yaptığı işleri yaptığı görünmeyince, şâhidliği kabûl edilmez kavli ile, Ahmedin, amellerinin salahı, işlerinin düzeldiği görülmese de, şehâdeti kabûl olur kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanların mal ve ırzları için ihtiyatla harekettir. Bunun için, tevbeden sonra sâlih ameller işlediği görülmiyen, sanki tevbe etmemiş gibidir. Onu şehâdette töhmetten kurtaran, ancak iyi amel etmek ve din büyüklerinin yolunda gitmektir. Nitekim Allahü teâlâ, Mâide sûresi otuz dokuzuncu âyetinde: **«Kim yaptığı hırsızlık zulmünden tevbe eder ve hâlini düzeltirse»**, Al-i İmrân sûresi seksendokuzuncu âyetinde: **«Ancak onun arkasından tevbe edip, hallerini düzeltenler başka»** buyuruyor. Böyle âyetler çoktur. İkinci kavlin vechi, hadîslerin zâhiri ile amel etmektir. Bundan önceki mes'eledeki hadîs gibi. Ve ayrıca Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Günâhdan sonra işlenen sevab, günâhı yok eder»** buyurdu. Demek ki, günâhın yok olması için, ardından sevab işlenmesi şartını koydu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, muhârib, kâfir, köle, çocuk ve kendi kölesi gibi eşdeğer olmıyan ile muhârebede olursa ve onu öldürürse, ona karşılık öldürülmez kavli ile, Mâlikin, dengi olmıyanı öldürünce öldürülür kavli, ve Şâfiînin, iki mezheb gibi iki kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

ALKOLLÜ İÇKİ İÇMENİN HADDİ

Dört imam, şarabın harâm ve necis olduğunda, azını çoğunu içmenin haddi mûcib olduğunda, şarab içmek halâldir diyenin kâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Daha önce, necâset bahsinde geçtiği gibi, İmam Dâvud, haram demekle berâber, şaraba temizdir demiştir. Yine imamlar, üzüm suyu, şırâ, koyulaşıp köpürünce şarab olduğunda; çoğu sarhoş eden, aklı gideren her içkinin, azının haram olduğunda ve isminin şarab olduğunda ve içmesinin haddi gerektirdiğinde; ister yaş üzümden, ister kuru üzümden, ister buğday, ister arpa, ister darı, ister pirinç, ister süt, ister bal ve benzerlerinden çiğ ve pişmiş halde yapılsın fark olmadığında ittifâk etmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe ihtilâf edip, hurma ve kuru üzüm nakî'i [hoşafı]

koyulaşırsa, azı da, çoğu da haram olur ve ismi nebîz olup, şarab denmez buyurdu. Sarhoş ederse, içene had lâzım olur. O necistir. Kaynatılır veya kaynayan, pişen bir şeye karıştırılırlarsa, içenin zannı gâlibine göre, sarhoş etmiyecek ise, halâl olurlar. Ama koyulaşırlarsa içmeleri haram olur. Pişme ve kaynamalarında, ikisinin de, üç sıfatının gitmesine bakılmaz. Buğday, pirinç, arpa, darı ve bal nebîzi, nakî' veya pişmiş olarak olsun, ona, ya'nî Ebû Hanîfeye göre halâldir. Ancak sarhoş edeni haram olur ve haddi gerektirir. Aynı şekilde imamlar, üzüm şirası kaynatılır ve üçde birinden azı gider, ya'nî buharlaşırsa, haram, üçde ikisi giderse, sarhoş etmedikçe halâl, sarhoş ederse, azının ve çoğunun haram olduğunda; kölenin haddinin, hürrün haddinin yarısı olduğunda, içki haddinin sopa ile yapıldığında ittifâk etmişlerdir. Ancak Şâfiî, el, ya'nî tokatla, takunye ile ve elbisenin yanları ile dövülmesini buyurmuştur. Yediği lokma boğazına tıkandığında, onu yutmak ve indirmek için şarabdan başka içecek bulamayanın, şarabdan kifâyet mikdarı ile onu yutmasının câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. İcmâ' ve ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın, şira üç gün durur ve koyulaşmaz ve sarhoş etmezse, koyulaşıp, sarhoş edip, köpürünciye kadar şarab olmaz kavli ile, Ahmedin, şiranın üzerinden üç gün geçince, şarab olur. Koyulaşmasa, sarhoş etmese ve köpürmese de, içmesi haram olur kavlidir. Nitekim bu husûsda hadîs vardır. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi teşdîddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hükümde, ekseriya illet esasdır. Sarhoş etmek illeti bulunmayınca, aslı üzere mubâh olur. İkinci kavlin vechi ihtiyatı almaktır. Çünkü üç gün geçtikten sonra, ekseriya sarhoş eder. Şerîatin sâhibinden, sarhoş etmediği halde içmesinin haram olduğuna dâir bir delil görmemekle beraber, Imam Ahmed, bu husûsda ihtiyatı aldı. Zirâ Şâri' hükümleri dilediği gibi vaz' etti. Yahud mekasıddan olan harama düşmek korkusundan vesâilin harâm edilmesi kısmından olabilir. İkinci kavlin vechi ihtiyâtı almaktır sözü ile buna işâret etmiştik. Bildirdiğimizi: **«Fazlası sarhoş edenin azı haramdır» hadîs-i şerîfi kuvvetlendirmektedir.** Zirâ azın haram olmasında esas illet, sarhoş etmek değildir. Nebîzden sarhoş olmiyenin mubâh olduğunu söyliyenin, bu hadîse muttali' olmaması mümkindir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, sarhoş olmak demek, insanın gökü yerden, boyu enden, kadını erkekden ayıramamasıdır kavli ile, Mâlikin, güzel ile çirkini aynı bulandır kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, normal zamanki gibi konuşmamasıdır kavlidir. Birincisi sarhoşluk sıfatında müşedded ve bu dereceye varmadıkça had vâcib olmaması bakımından muhaffefdir. İkincisi haddin teşdîdinde onun üstündedir ya'nî hafîfdir. Üçüncüsü de bundan hafîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, gökü yerden ayıramıyanın sarhoşluğu, konuşurken iyi ile kötüyü ayıramı-

yandan, daha çoktur. Nitekim bu ikincisinin de sarhoşluğu, konuşurken ayık haldeki sözlerine bazı düzgün olmıyan ifâdeler karıştıranınkinden çoktur. Demek ki, kendine göre, en yüksek hadde varmayınca, haddin yerine getirilmesinden sakınanın, Allahü teâlânın haram ettiklerini işlemedeki gayreti bakımından sakınması azdır. Yüksek derecesi değil de, en aşağı derecesi bulunmakla haddin yapılmasını öngörenin, alkollü içki içen bu müslimanın hürmetini gözetmesi azdır. Anlayınız. Bunun izâhı şöyledir: Demek ki, gökü yerden ayıramıyanın temyîzi, ayırd ediciliği tamamen kalmamıştır. Kadını erkekten ayıramıyan ise, şahısları bilmekte, fakat sıfatlarını bilememektedir. Düzgün konuşamıyan, gökü yerden, erkeği kadından ayırmakta, ancak zaman zaman, kendini, şuurunu kaybetmektedir. Bazan konuşmağa başlarken şuurlu olup, sonra sözünü tamamlamadan, şuurunu kaybetmektedir. Demek ki imamlar, şerîatin zâhirinin yardım edicisi ile, içki içen bu müslimanın hürmeti arasında olup, herbirinin vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, şarab içenin haddi, seksen sopadır kavli ile, Şâfiînin ve Harkînin tercîh ettiği iki rivâyetinin birinde Ahmedin, hür için kırk sopadır. Köleye gelince, yarısı olduğunda ittifâk vardır. Nitekim bu bahsin başında geçmiş idi. Demek ki, birinci kavle göre kırk, ikinci kavle göre yirmi sopadır. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi hür olanda, köle olanın aksine, çoğu zaman tam akıllı olmak gâlibdir. Bunun için, mertebesi yüksek olanın, küçük günâhı büyük olur sözündeki kâide gereğince, hür olanların küçük günâhı, köleler hâric, büyük olur. Seksen sopanın, sarhoş olup, insanlara takılan, onları rahatsız edip, eziyyet veren için, kırk sopanın ise, böyle olmıyan sarhoş için olması muhtemeldir.

Biri de, üç imamın, şarab içtiğini ikrâr edip, kendinde şarab kokusu bulunmıyana had yapılır kavli ile, Ebû Hanîfenin, yapılmaz kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kendi ikrârı ile onu cezâlandırmaktır. Hükümde esas, şarabın kendisi olup, ikincinin aksine koku değildir.

Biri de, üç imama göre, bir kimsenin ağzı şarab koksa ve içtiğini ikrâr etmese, had yapılmaz kavli ile, Mâlikin, yapılır kavlidir. Haddin ikâmesi hakkında birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Ahmed ve kavillerinin esahhında Şâfiînin, harâret ve tedâvî gibi zarûret zamanlarında, ya'nî içmezse ölecekse, şarab içmek câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, susuzluktan ölecekse içmesi câizdir, ama tedâvî için, ilâç için câiz değildir kavli, ve Şâfiînin ikinci bir kavlinde, tedâvî için az içmek câizdir kavli, ve yine onun üçüncü kavlinde, sadece susuzluğu gidermek için içilir kavlidir. Birincisi zarûret hâlinde içmesi câiz olmamak bakımından müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Üçüncü de böyle-

dir. Dördüncüsünde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini sabır ve yakîn sâhiblerinin büyüklerinin hallerine hamletmek mümkindir. Onlar muztar, çâresiz kalana kadar dayanırlar. Çâresiz kalmak ise, ölüm korkusudur. Nitekim bunun hamli, zarûret ve susuzluğun ilk zamanlarına da yapılabilir. Ebû Hanîfenin kavlinin vechi, susuzluktan ölecek gibi olanın içmesi, ölmemek içindir. Ama tedâvî husûsuna gelince, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Allahü teâlâ, ümmetimin şifâsını, haramlarda bulundurmadı**» buyurdu. Diğer vecihler ise zâhirdir. Vallahü a'lem!

TA'ZİR BAHSİ (31)

İmamlar, had ve keffâreti olmıyan her ma'siyet, günâhda ta'zîrin meşrû' olduğunda ittifâk etmişlerdir. Tazîri hak edeni ta'zîr etmenin, Allah için vâcib bir hak olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Şâfiî, vâcib değildir buyurdu. Ebû Hanîfe ve Mâlik, zann-ı gâlib, dayakla ıslahında ise, vâcib olur, dayaktan başkası ile, islâh olur zannı varsa, vâcib olmaz buyurdular. Ahmed, yaptığı iş, ta'zîri icâbettiriyorsa, vâcibdir buyurdu. Birincisi muhaffef, ikincisi mufassaldır. Üçüncüsü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kulun Rabbine âsî olduğu huzûru ta'zîmdir. Allahü teâlâ, kendisini görmektedir. Bunun için, onu acıtacak bir dayak, ileride yapacağı işin kötülüğünü ikaz ve eskiden çektiği acıyı hatırlaması ve Rabbine onun için istiğfar etmesi için vâcib olur. Bazan da ikinci günâh [kazâ-yı] muallak cinsinden olur. Allahü teâlânın süâline bırakır. Böylece süâl ile ondan değişir. Yoksa mübrem olan kaderin terki doğru değildir. İkinci kavlin vechi - ki vâcib değildir idi -, huzûr-i ilâhînin azametinin kadrini bilmiyen sıradan insanlara mahsûsdur. Onlara, söz konusu dayak, gereken tesiri yapmaz. Bununla büyük bir zecr hâsıl olmadığı gibi, bu kul için vâkı' elemin husûlüne bağlı olsa da, ilerideki günâhlardan onu alıkoymaz.

Biri de, üç imamın, imam [veliyyülemir] bir kimseyi ta'zîr etse ve kişi ölse, onu dâmın olmaz kavli ile, Şâfiînin, dâmın olur kavlidir. Birincisi imama muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, imamın mansabı, mevki'î, bir maslahat, menfe'at olmaksızın, bir kimseyi ta'zîr etmekten yücedir. İmamdan başkası böyle değildir. Ta'zir eder ve altından, daha önceki bir düşmanlığın eser-

(31) **Ta'zîr**: Lûgatta, men', red, icbâr, tahkîr e'dip hak üzere tevkif ma'nâlarını ifâde ettiği gibi, tasarruf, îâne, takviye tevkîr ta'zîm manâlarına da gelir.

İslâm hukûkunda ta'zîr, hakkında muayyen bir cezâ bir hadd-i şer'î mevcûd olmıyan cürümlerden dolayı, tertîb ve tatbîk edilecek te'dib ve cezâdan ibârettir.

leri görünür. Sultanlardan birinin, ta'zîr ederken öldürdüğü kimse için öldürüldüğünü ve diyet borcu ödediğini hiç duymadık. İkinci kavlin vechi, şerîat, bu husûsta kimseyi kayırmaz. Bunun için devlet reisi ile, sıradan bir adam, şerîat hükümlerine göre aynıdır.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, baba çocuğunu, muallim talebesini, azarlamak için döverken, çocuk veya talebe ölse, dâmın olmaz kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, daman, ya'nî tazmini vâcibdir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin tevcîhi, önceki mes'elenin tevcîhinden anlaşılır. Çünkü baba, bu husûsda devlet reisi gibidir. Dövmesi sadece islâh içindir. Muallîminki de, çoğunlukla böyledir. Bunun için, Ebû Hanîfe ve Şâfiî ihtiyâten tazmini gerekir buyurdular. İnsanların çocuklarını döverken veya baba kendi çocuğunu döverken ihtiyatlı olsunlar, öldüresiye vurmasınlar. Çünkü bazan kızar ve oğlunu sebebsiz yere, bir yabancıyı döver gibi döver.

Biri de, üç imamın, ta'zîrin had mertebesini geçmesi câiz değildir kavli ile, Mâlikin, bu imamın görüşüne, kararına bağlıdır. Ondan fazlasını uygun bulursa, öyle yapar kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, imam veya nâibi, şerîata uygun olarak hükmetmek zorundadırlar. Takdîr olunandan daha fazlasını yapmak hakları yoktur. İkinci kavlin vechi, şerîatin sâhibi, imam-ül a'zamı, ya'nî devlet reisini, kendinden sonra, ümmeti üzerine, emin eyledi ve ümmete, Allahü teâlâ katında günâh olmıyan her şeyde ona itâat etmeği emir buyurdu. Hattâ bazı taşkın ve azgın kimseleri, belli mikdar had ile cezâlandırmak, onları suçtan men etmez. Bunun için imam, bu ta'zîr olunanın yararına, daha fazlasına hüküm edebilir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, ta'zîr, sebeblerinin değişmesine göre değişmez. Ancak en aşağı had mertebesine kadar olabilir. Haddin asgarisi ise, Ebû Hanîfeye göre şarab içmede, [köle için] kırk, Şâfiî ve Ahmede göre yirmi sopadır. O halde, Ebû Hanîfeye göre ta'zîrin azamisi otuzdokuz, Şâfiî ve Ahmede göre ondokuz olur. Mâlik ise, imam, ya'nî devlet reisi, tazîrde, uygun gördüğü kadar döver buyurdu. İmam Ahmed, sebeblerine göre ta'zîr de değişir buyurdu. Eğer ferce şübheli vaty, yahud fercin dışında vaty olur ise, ona göre, haddin asgarisini aşabilir ve fakat azamisi kadar olamaz. Doksan dokuz sopa vurabilir. Ferc olmayıp da, ya'nî cinsi temas olmayıp da, yabancı bir kadını öpmek, birisini dövmek, nisâb mikdarı olmıyan malı çalmak gibi olanlarda, haddin asgarî mertebesine ulaşmaz. Birincisinde, Şerîatin had için bildirdiği mikdarı aşmamakla tahfîf vardır. Mâlikin, belli mikdardan ziyâdeyi uygun görürse sözünde teşdîd vardır. Ahmedin kavli mufassal olup, bunda bir bakımdan tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, ayakta döver kavli ile, Mâlikin oturarak döver kavli, ve Ahmedin ise, iki rivâyetinin biri Mâlikin, diğeri Ebû Hanî-

fe ve Şâfiînin mezheblerindeki gibidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ayakta dövmek, zecr yönünden daha kuvvetlidir. Ikinci kavlin vechi, dövmekten murad, elem vermek, canını yakmaktır. Bu da, oturarak dövme ile hâsıl olmaktadır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Şâfiînin, sâdece kazf haddinde elbisesi çıkarılmaz, diğerlerinde, avret yeri görülmiyecek şekilde soyunur kavli ile, Mâlikin, bütün hadlerde elbisesi çıkarılır kavli ve Ahmedin, hadlerin hiçbirinde elbisesi çıkarılmaz. Gömlek, antari, ceket gibi dayağın acısına mâ'nî olmıyan şeyler üzerinde iken dövülür kavlidir. Birincisinde bir bakımdan tahfîf vardır, diğer bakımdan değil. Ikincisi soyunma bakımından müşeddeddir. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, yüz, hayalar ve baş hâric, vücüdün her yerine vurulur kavli ile, Şâfiînin, yüze, hayâlara, koltuk altlarına ve diğer korkulu yerlere vurulmaz kavli, ve Mâlikin, sırtına ve ona yakın yerlere vurulur kavlidir. Birinci ve ikincide tahfîf vardır. Üçüncüde. birinci kavilde istisnâ edilenler hâric, dövmeği bütün bedene yaymamak bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hadlerdeki dayaklar farklıdır. En şiddetli dayak ta'zîrde, sonra şarab içmede, sonra kazfdadır kavli ile, Mâlikin, bu hadlerdeki dövme aynı seviyededir kavli, ve Şâfiînin, zinâ haddi, hazf haddindekinden şiddetli, kazfdeki de şarab içme haddindekinden şiddetlidir. Birincisinde, bazı hadlerde darbın, dövmenin tahfîfi bakımından tahfîf, bazılarında daha şiddetli olması bakımından teşdîd vardır. Mâlikin kavli de böyledir. Bazı hadlerde, eşitlikte, asgarînin azamiye ilhakı bakımından, aksi de doğru olabilir. Üçüncü de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

SIYAL [HAMLE], VÂLİLERİN TAZMİNİ VE HAYVANLARIN İTLÂFI

Bu husûsda icmâ' ve ittifak mes'elelerinden birşey bulamadım. İhtilâf ettiklerine gelince: Bunlardan biri, üç imamın, insan veya hayvandan, üzerine saldıran, canına kasd eden, uzvunu koparmak, kesmek istiyen veya malına kasd edene, öldürmekten başka herhangi bir yolla engel olamazsa, ve öldürürse, tazmîn etmez kavli ile, Ebû Hanîfenin, tazmîni gerekir kavlidir. Birincisinde, daman, tazmîn olmamak bakımından tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her kavil için sahîh vecihler olup, anlayışlılarca örtülü yanları yoktur.

Biri de, üç imamın, bir kimse bir kimsenin kolunu ısırsa, ısırılan, kolunu, onun ağzından çekse ve bu arada, ısıranın dişleri dökülse, tazmîn

etmez kavli ile, Mâlikten meşhûr rivâyette, tazmîni lâzım olur kavlidir. Birincisi ısırılana muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin her birinin vecihleri vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse, evde insan olduğunu fark edip, ona [ok, taş veya benzeri bir şey] atsa ve gözünü çıkarsa, tazmîni lâzım olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, gerekmez kavlidir. Mâlikin iki rivâyeti olup, iki mezheb gibidir. Birincisi müşedded gibidir. İkincisi muhaffefdir. Üçüncüsü ise, her ikisi olmak ihtimali ile, muhtemeldir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, Allahü teâlânın haram ettiğine bakmasının azlığından ötürü, ittilaından büyük bir fitne husûle gelmiyen dîn ve vera' ehline, ikincisinin bunun zıddı olana hamli mümkindir. Bunun için onu böyle şeyden men' etmede bir gözünü çıkarmakla tazmîn edilmez.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, imam, ya'nî devlet reisi, veya nâibi, had için döverken, dövülen ölse, yahud dövmesi ölümüne sebeb olsa, tazmîn etmez kavli ile, Şâfiînin tafsîli beyanının özetinde, şarab içme haddinden ise, takunye, ayakkabı ve elbise gibi şeylerle dövmüş ise, tek sözle, tazmîn etmez. Eğer sopa ile dövmüş ise, Eshâbının bunda iki vechi vardır. Esahhı, tazmîn etmezdir. İbni Münzir, Şâfiîden anlatır: İmam ayakkabı, na'lîn ve elbisenin yanları, uçları ile dövmüş ve kırkı aşmamış ise, ölse, imama diyet, kaved ve keffâret lâzım gelmez. Kırk sopa vurmuş ve ölmüş ise, diyeti, beytül mala değil, imamın âkılesi üzerine olur. Birincisi imama muhaffefdir. İkincisi nakildeki ayrılıklara göre mufassaldır. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu darb meşrûdur. O halde, ikâmesi, diğer hadler gibi tazmîni gerektirmez. Çünkü şerîatin sâhibinin izni iledir. İkinci kavlin ya'nî tafsîlin şıklarından biri olan, şarab içmenin haddi, ekseriyâ onunla ölüm olmamasıdır. Şâfiînin eshâbının, sopa ile olunca tazmîn lâzım gelmez kavlinin vechi, bunun izninin Şerîatin sâhibi tarafından verilmiş olmasıdır. Tafsîlin diğer şıkkı olan İbni Münzirin bildirdiğinde de söz budur. Şâfiînin eshâbının kavlinin ikincisinin vechi, kırk sopanın, ekseriyâ öldürmesidir. Burada da, imamın âkilesi üzerine kısas değil, diyet lâzım olur. Çünkü dövme ile mezundur. Makamı da, bu gibi şeylerden yüksektir. Zirâ imama kavedi gerekli görsek, mevzu'u ona men ile değiştirmiş oluruz. Ayrıca bunda, halkın nazarında hürmet perdesini yırtmak da vardır. Böylece şevketi zaiflemiş, kırılmış olur. Had ikâmesinde bir imamın öldürüldüğünü hiç duymuş değiliz.

Biri de, üç imamın, dört ayaklı evcil hayvanlar, sâhibleri beraber olmadığı zaman, gündüz telef olurlarsa, erbabı, ya'nî onlarla meşgul olan kimse tazmîn etmez, ama gece telef olursa tazmîn eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, tazmîn etmez. Ancak sâhibi üzerinde, önünde veya ardında onunla beraber bulunur, yahud gece veya gündüz olsun, o gönderirse tazmîn eder kavlidir. Birincisinde, bildirdiği şart ile tahfîf, ikincisinde yine bildirilen şart ile teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci'

oldu. Uç imamın sözlerinin birinci şıkkındaki, tazmîn etmez kavlinin vechi, âdet olarak, hayvanların gündüzün irsali, salıverilmesidir. Buradan geceleyin telef olanın tazmîni lâzım olur kavlinin vechi anlaşılır. Ebû Hanîfenin kavlinin birinci şıkkının vechi, üzerinde, önünde veya arkasında bulunduğundandır. Ikincisinin vechi, salıvermekle, kendi yetkisini aşmasıdır. Bunun için, bu husûsta, gece ve gündüze tahsîs edilmemesinde hüküm genel oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, sâhibi üzerinde olan hayvan bir zarar yaparsa, sâhibi, kolu ve ağzı ile yaptığı zararı tazmîn eder, öder. Ayağı ile yaptığı zarara gelince; ayağını yere basmakla ise, üstündeki öder. Ayağını atmakla ise, eğer şer'an geçmesi câiz olan yolda yürümek, binenin mülkünde durmak, kırda bulunmak, yahud at pazarında durmak gibi ise, ödemez. Izin verilmemiş yerde, meselâ yolda hayvan üstünde durmak ve izni olmadan bir kimsenin evine, avlusuna girmek şeklinde ise, tazmîn eder kavli ile, Mâlikin, kolu, ağzı, ayağı aynıdır. Bunların hiç birinde tazmîn gerekmez. Ama üstündeki veya ipini çeken veya arkadan sürenin şaşırtması veya dövmesi ile olmamalıdır kavli, ve Şâfiînin, ağzı, ön ve arka ayakları veya kuyruğu ile yaptığı zararı öder. Ister önündeki, ister ardındaki sebeb olsun, yahud olmasın aynıdır kavli, ve Ahmedin, sâhibi üzerinde iken, ayakları ile verdiği zararı öder. Ağzı ve kolları ile topladıklarında, ya'nî verdiği zararda tazmîn gerekir kavlidir. Birincisi - ki Ebû Hanîfenin kavli idi. - mufassaldır. Mâlikin sözünde, tafsîl bakımından tahfîf vardır. Şâfiînin sözü müşeddeddir. Ahmedin sözü ise, mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın ikl mertebesine râci' oldu. Dört kavlin tevcîhleri de zâhir olup, anlayışlılarca gizli yanları yoktur. Vallahü teâlâ a'lem.

SİYER (CİHAD) KİTÂBI

İmamlar, cihâdın, farz-ı kifâye olduğunda, müslimanlardan yeterince olanlar iştirak edince, diğerlerinden haracın, zorluğun, ya'nî katılmanın sâkıt olduğunda ittifâk etmişlerdir. Sa'îd bin Müseyyib, farz-ı ayn'dır buyurmuştur. Yine cihâdın vâkı' olduğu bölge halkının karşılarındaki düşmanla savaşmasının vâcib olduğunda, bunlar âciz kalır, düşmanı mağlûb edemezlerse, kendilerine bitişik, sonra onlara bitişik bölgelerin savaşa girmesinin, ya'nî yardıma koşmasının vâcib olduğunda; cihâda gidebilecek kimsenin, ana-babası müsliman ise, onların izni ile gitmesinde; borcu olanın, ancak alacaklısının izni ile gitmesinde; iki tarafın orduları, birlikleri karşılaşınca, müsliman birliklerinin yerinde durmalarının vâcib, kaçmalarının harâm olduğunda, ancak savaş tekniği ve vâsıtaları bakımından çok üstün, mevcûd bakımından çok farklı olunca, yahud bire üç, yüze üçyüz olursa, firarın mubah olduğunda, bununla beraber sebât etmelerinin, özellikle onları yenebileceklerine zann-ı gâlibleri varsa, dayanmanın gerektiğinde; gücü yetenin dâr-ı küfürden hicret etmesinde; kâfir kadınları savaşa karışmadıysa, görüş, bilgi, askerî tecribe sâhibi değilse, öldürülmemelerinde; rey, görüş, tedbîr sâhibi iseler kör, çok yaşlı ve inzivâ ehlinin öldürülmesinde; esirler arasında bulunan bir esiri öldürene, ta'zîrden başka birşey lâzım gelmediğinde ittifâk etmişlerdir. Evza'î buna muhalefet edip, diyet lâzım gelir dedi. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, cihâdın vâcib olması için, hacda olduğu gibi, zâd ve râhilenin, ya'nî yiyecek ve vâsıtanın bulunması şarttır kavli ile, Mâlikin, vâcib, ya'nî şart değildir kavlidir. Diğer kavil ile arasındaki ayrılık, bir şehir halkının cihâda iştirak etmesi icâbedince, bulundukları yer ile, cihâd, ya'nî savaş edilen yer arasındaki mesâfe az ise, demek olur. Birincisi mezkûr cihâdın vücûbu için muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, yiyecek ve binek bulamıyan kimsenin düşmanla boğuşması, savaşması noksan olur. Çünkü kalbi, o anda yiyecek, içecek ve binek düşünmekle meşgul olur. Yiyecek ve bineği bulunursa, azmi kuvvetlenir ve çarpışmaktan, savaşmaktan başka bir şeye meyli kalmaz. İkinci kavlin vechi, cihad için yapılan sefer ve yolculuklarda, bunların şart olduğunu bildiren sarih bir nas yoktur. Isterse, bir ay veya daha uzun yolculuk olsun. Eğer şart

olsaydı, bir hadîsle de olsa, bize gelirdi. Çünkü şerîat, her asırdaki âlimlerin varlığı ile muhafaza edilir. Uç imamın sözleri, devletin ileri gelenlerinden mürüvvet sâhibi olup, yolda, yolculukta insanlardan yiyecek ve binek vâsıtası istemekten hayâ edenlere, İmam Mâlikin sözü de, bunun zıddı olanlara haml edilir. Nitekim o, ya'nî İmam Mâlik insanlardan istemeğe güvenen ve binekli olanların kendisini istediğinden mahrûm etmiyeceğini zannedenin, hac etmesi vâcib olur buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, müslimanların, harb ehlinin mallarını alıp, onları dâr-ı islâma götürecek imkânları yoksa, onları telef etmeleri, hayvanlarını kesmeleri, silâhları kırmaları, mallarını yakmaları câizdir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, bunu ancak sâhibi yapar, bu da, taksîmden sonradır kavlidir. Birincisi müslimanlara muhaffef, ikincisi ise, bir bakıma onlara müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanların umûmî maslahatını, fâidelerini gözetmektir. Zirâ düşman yeniden bize saldırıp, onlardan aldığımız bu ganîmet eşyasını geri alır ve bize karşı kuvvetlenebilir. İkinci kavlin vechi bu telef edilen eşyanın mülk olması, bütün mücâhidlerin müşterek hakkı olmak hasebiyle zaifdir ve müslimanların elinden bu malların geri alınma korkusu yoktur. Bunun için ellerinde kalmaları, bu halde müslimanlar için, telef olmalarından fâidelidir.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, kâfirlerin ihtiyarları ve körlerinin, rey ve tedbîr sâhibi olmadıkları zaman, öldürülmeleri câiz değildir kavli ile, ezhar kavlinde Şâfiînin, öldürülmeleri câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi öldürmenin meşrû' olmasındaki esas, müslimanları öldürebilen ve yaralayabilenleredir. Bunlar ise, bizi öldüremez ve yaralayamaz. İkinci kavlin vechi, İmam, onların öldürülmesinde bir menfeat görebilir. Bize bildirildiğine göre: Dâvud aleyhisselâm, Beyt-i makdisi binâ ederken, bir gün yaptığı, ertesi sabah yıkılmış olurdu. Bu halden Rabbine şikâyet etti. Allahü teâlâ, kendisine vahy edip: «Benim evim, kan dökenin eli ile olmaz» buyurdu. Dâvud aleyhisselâm: «Yâ Rabbi, bu kan dökme işim, senin yolunda değil midir?» dedi. Allahü teâlâ: «Evet, lâkin onlar benim kullarım değiller midir?» buyurdu. Bu sözümüzü, Allahü teâlânın Enfâl sûresi altmışbirinci: «Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş» âyeti kuvvetlendirmektedir. Çünkü bunda barışın savaşa, adam öldürmeğe tercîhi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, da'vetin ulaşmadığı kimseyi öldürene diyet lâzım gelmez kavli ile, Şâfiî ve eshâbından râcih olmamak üzere bildirilen, bunun hilâfı kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, evleri bize yakın olanlara da'vet ulaşmış olduğundan, kıtalden, savaştan önce, onları davete ihtiyâc yoktur. Belki ilk önce, on-

larla harbe tutuşuruz. Evleri uzak olanlar için ise, da'vet, şübheyi kaldırır kavli ile, Ebû Hanîfenin, da'vet onlara ulaşmış olsa da, devlet reisinin veya nâibinin, harbden önce onları islâma veya cizye vermeğe da'veti güzel olur. Onlara ulaşmamışsa, imamın onlardan başlaması uygun olmaz kavli, ve Şâfiînin, bugün, da'vetin ulaşmadığı hiçbir müşrik bilmiyorum. Ama müşriklerden da'vetin ulaşmadığı bir kavim, bir millet varsa, îmana da'vet etmeyince, onlarla savaşılmaz. Bundan önce, onlardan birini öldürenin âkilesine diyet lâzım olur kavli, ve Ebû Hanîfenin, birşey lâzım gelmez kavlidir. Mâlikin mezhebinden anlaşılan hüküm de böyledir. Asıl mes'elenin birinci ve ikincisi mufassaldır. Üçüncüsü, şimdi bütün müşriklere tebliğin ulaşmış olması bakımından müşedded, îmâna da'vetten önce öldürülmemeleri bakımından muhaffefdir, kâtilin âkilesi üzerine diyetin vâcib olması bakımından müşeddeddir. Üçüncüsü ve dördüncüsü, vâcib olmamak bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vechi, Şâri'den, Eshâbın gazvelerdeki kumandanlarından ve onlardan sonrakilerden vak'alara göre, ayrı hükümlere dâir bildirilen hadîsdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, kâfirlerin emânı, ancak müsliman, bâliğ, âkıl ve muhtârdan sahîh olur. Bu ikisine göre çocuğun ve delinin emân vermesi sahîh değildir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, bülûğa yaklaşmış çocuğun emânı sahihdir. Birincisi, kâfirler için emânın sahîh olmasında müşeddeddir. Ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kâfirlerin emânı büyük bir işdir. Bir çok iyi, sağlam ve bozuk işler ona bağlıdır. Bunun için olgun akıl ve sonunu düşünmek ve görmek esasdır. Çocuk ve deli ise, bu makamın ehli değillerdir. Ikinci kavlin vechi, çocuk bülûğa yaklaşmıştır. Bir şeye yakın olan, çok hükümlerde, onun hükmünü alır. Kâfirlerin emânı da, bunlardan biridir. Ayrıca emândan sonra bir fitne, karışıklık çıkarsa, veliyyi emir işe el koyar ve kâfirler mağlûb, zelîl olunciya ve onları islâm memleketinden çıkarıncıya kadar, onlara şiddetli davranır. Böylece mezkûr çocuğun emân vermesi, onların islâm memleketine girmesine izin mesâbesinde olup, orada kalıp, ifsâd etmeleri için değildir.

Biri de, üç imamın, müsliman kölenin, kâfir veya şehir halkı için emânı sahîhdir ve mezkûr imamların şartına göre emânı geçerlidir kavli ile, diğerlerinin, sahîh değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kölenin emânı, noksanlıkta, çocuğun emânı gibidir. Bu husûsu yukarıda açıklamıştık. Ikinci kavlin vechi, emân, tam, sağlam rey'e, görüşe muhtâcdır. Köle ise, âdet olarak, akıl ve rey bakımından noksandır. Birincisi aklı insanların aklından olgun ve rey'i güzel olan köleye, ikincisi aksi olan köleye haml edilir.

Biri de. Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, müsliman, kâfire atarken, müslimana isâbet etse, diyet lâzım gelmez, keffâret de icâbet etmez kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, diyetsiz keffâret lâzım olur. Şâfiînin ve Ahmedin ikinci kavlinde, diyet ve keffâret lâzım olur. Birincisi muhaffef, ikincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri, imamların ictihadlarına râci'dir.

Biri de, dört imamın, müsliman mübâreze isterse, kerâhatsiz câizdir kavli ile, Şâfiî mezhebi imamlarından ibni Ebî Hübeyrenin, mekrûhdur kavlidir Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Aynı şekilde, üç imamın, emîrin, kumandanın izni olmadan mübâreze etmemek müstehabdır. Lâkin kumandanın izni olmadan mübâreze ederse, câiz olur kavli ile. Ebû Hanîfenın, mübâreze harâmdır, ancak mübâriz, müsliman cemâatinden olmalıdır. Birincisinde tahfîf vardır. Ikincisi müşeddeddir. Her iki mes'elede de iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin vechi zâhir olup, müslimanlardan rey sâhibi olanların hükmüne râci'dir.

Biri de, üç imamın, kâfir, esir olmadan önce müsliman olursa, canına ve dâr-ül harbde de olsa, malına dokunulmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, dâr-ül harbde akar olarak, ya'nî gayr-i menkul olarak bulunan malı, taksîm edilir. Diğeri ise, elinde veya bir müslimanın veya zimmînin elinde ise, ganîmet olarak alınmaz. Bir harbînin elinde ise, ganîmet olur kavlidir. Birincisi, mezkûr dokunulmamak bakımından, müsliman olan kâfire muhaffefdir. Ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin delili, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): **«İnsanlarla, lâilâhe illallah... demelerine kadar harb etmekle emrolundum. Bunu söyledikleri zaman, canları ve malları benden ismette olur...»** hadis-i şerîfidir. Ebû Hanîfenin sözündeki tafsîlin birinci şıkkının vechi, akarda, dâr-ül harb hükmünün gâlib olmasıdır. Tafsîlin ikinci şıkkının vechi ise açıktır.

Biri de, üç imamın, harbîler islâm memleketine girince, onları esîr etmek câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câizdir kavlidir. Birincisi harbîlere muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Iki kavlin de vechi, birlik kumandanının, yahud askerden rey sâhibi olanların rey'ine râcidir.

FEY VE GANİMET TAKSİMİ

İmamlar, at koşturarak ve onlarla beraber bulunarak, kâfirlerden müslimanların eline geçen malların aynî ganîmet olduğunda; kalan beşte dört ganîmetin, muhâriblerden olan savaşmak niyyeti ile harbde bulunanların her birine bir hisse verilmesinde; ganîmeti taksîm edip, herkes kendi hissesine sâhib olduktan sonra, bir birlik daha gelip, onlara katılsa, bun-

ların hisse alamıyacaklarında; imam, ganîmeti dar-ül harbde iken taksîm ederse, taksîmin nâfiz, geçerli olduğunda; imamın bazılarına daha çok ganîmet verme hakkı olduğunda; aynı şekilde imamın, esirleri öldürmekle köle yapmak arasında serbest olduğunda; ganîmet ehlinin, kısmetten önce, esir alınan câriyelerden birine vaty etmesinin câiz olmadığında; hakkı olup, sâhib olmadan, ya'nî taksîm edilmeden önce ganîmet malından çalanın, kolu veya ayağının kesilmemesinde ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Şâfiî ve Ahmedin, kâfirlerden ganimet alınan mallar içinde **seleb** (32) bulunursa, o, asıl ganîmetten, o düşmanı öldürenin hakkıdır. İmam, devlet reisi, veliyyül emir, bunu şart etsin etmesin aynıdır kavli ile, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, seleb düşmanı öldürenin hakkı olmaz, ancak emîr şart ederse olur. Selebden sonra ganîmetin beşde biri ayrılır kavlidir. Birincisi savaşçılara muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanları, savaşa teşci' ve teşvîkdir. Çünkü aralarında dünya malı için savaşan çıkabilir. Bu hisse onlara verilmezse, savaş arzûsu kırılır, zaifler. İkinci kavlin vechi, askerin başında bulunan kumandana karşı edebi gözetmektir. Eğer selebi ona vermekle ikrâm ederse, alır; yoksa almaz. Çünkü onun, askerin hepsini gözetmesi vardır. Bu selebe muhtâc olabilirler, yahud onu satmak ve aralarında taksîm etmek istiyebilirler. O zaman, öldürene verilmemesi, savaşa iştirak edenler arasında bir adâlet numûnesi olur. Hele bu öldüren muhâribin, cihaddan maksadı, ganîmet değil, i'lâ-i kelimetullah, ya'nî Allahın dînini yüceltmek, yaymak olup, nefsi selebe önem vermiyen bir kimse olursa!

Biri de, Ebû Hanîfenin, beşde bir, üç hisseye taksîm edilir: Yetimlerin hissesi, miskinlerin hissesi ve ibn-i sebîl olanların hissesi. Yakın akrabasının zenginleri değil, fakirleri onlara dâhil olur. Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hissesi, Allahü teâlâ ve Resûlü için bir olup, beşde biri idi. Safînin (33) sâkıt olduğu gibi, bu da, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vefâtı ile, sâkıt olmuştur. Yakın akrabası, Resûlullahın zamanında, ta'yîn ile onu hak ederlerdi. Ondan sonra, onların hissesi yoktur. Ancak fakîr iseler, özel olarak buna hak kazanırlar. Bu husûsda erkek ve kadınları eşittirler kavli ile, Mâlikin, bu beşde bir, bazı şahısları bırakıp bazılarını ta'yînle istihkak edilmez. Bunda imamın görüşü, kararı esasdır. Uygun gördüğü şeyde ve müslimanlardan uygun bulduklarına verir. İmam, akrabaya beşde birden, feyden, ganîmetten, haracdan ve cizyeden verir kavli, ve Şâfiînin ve Ahmedin, beşde bir, beş hisseye taksîm edilir: Bir hisse

---

(32) **Seleb** = Bir kimsenin üzerindeki elbisesi, silâhı, parası ve bindiği hayvan ile, bunun üzerindeki eşyâsıdır. Başka hayvan ile, onun üzerindeki emvâli, selebden sayılmaz.

(33) **Safi:** Ganîmet malından, taksîm olunmadan önce, kumandanın kendisi için, beğenip aldığı şeydir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için olup, bâkîdir; hükmü, Onun vefâtı ile sâkıt olmaz. Bir hissesi, Beni Hâşim ve Beni Muttalib içindir. Beni Şems ve Beni Nevfel dâhil değildir. Sâdece Beni Hâşim ve Beni Muttalibe mahsûsdur. Çünkü onlar, hakıkat olarak zevil kurba, yakın akrabâdırlar. Bunlar sadaka almaktan men' edilmişlerdir. Bunun için bu onlara ayrıldı. Zengin ve fakîrleri bunda müsâvîdirler. Ancak erkekleri, kadınlarına nisbetle iki kat alırlar. Kızlarının çocukları bu hakkın sâhibleri değildir. Bir hisse de, yetimler içindir. Bir hissesi miskinler, fakîrler içindir. Bir hissesi de Ibni Sebîl içindir. Bu üçü, fakîr ve ihtiyâc sâhibi iseler, hak ederler, sâdece bu isimde olmaları yetmez. Birincisinde, kızların çocuklarının mahrûm olması bakımından ve erkeğin iki kat alması bakımından teşdîd, taksîm şekli bakımından ise tahfîf vardır. İkincisinde, işi imama bırakma bakımından tahfîf vardır. Üçüncüsünde bir bakımdan teşdîd, bir bakımdan tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) hissesi, hayırlı işlere, ya'nî askerî silâh ve techizata, arac ve gereçlere, köprü, mescid ve benzeri bina yapımlarına harcanır. Böylece hükmü, fey, ya'nî muharebe bittikten sonra düşmandan zorla alınan mal hükmü gibi olur kavli ile, iki rivâyetinin birinde Ahmedin, divân ehline harcanır. Divân ehli, kendilerini harb için ayırmış, hududları, geçidleri, düşmanın hücûmundan korkulacak yerleri tutmak ve korumakla ayrılmış kimseler, askerlerdir. İşte bunlara, kendilerine yetecek mikdarda taksîm olunur. Harkînin seçtiği diğer rivâyeti ise, Şâfiînin mezhebi gibidir. Birinci ve üçüncü geniş. İkincisi dardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vechi zâhirdir.

Biri de, Şâfiî, Mâlik ve Ahmedin, fârise, ya'nî atlı islâm mücâhidine üç hisse verilir. Biri kendisi, ikisi atı içindir kavli ile, Ebû Hanîfenin, fâris, sâdece iki hisse alır. Biri kendisi, biri atı içindir kavlidir. Kadî Abdülvehhab der ki, bildiğim kadarı ile, Ebû Hanîfe gibi söyliyen olmamıştır. Ebû Hanîfeden bildirilir: «Hayvanın bir müslimandan üstün tutulmasını iyi görmem» buyurdu. Kadı der ki, at için iki hisse vardır sözünü, Hazreti Ömer ve Alî bin Ebû Tâlib (radıyallahü anhümâ) buyurmuşlar ve Sahâbeden hiç kimse, Tâbiînden Ömer bin Abdülazîz, Hasan, İbni Sîrîn, Medîne fukahası, Evza'î, Şâm âlimleri, Leys bin Sa'd, Mısır âlimleri, Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Irak âlimlerinden Ahmed bin Hanbel, Ebû Sevr, Ebû Yûsûf ve Muhammed bin Hasan, bu ikisine muhâlefet etmediler. Velhâsıl bu mes'elede, Ebû Hanîfeden (radıyallahü anh) başkası muhalefet etmedi. Ama eğer bu sözü, o büyük imam söylemiş ise, muhakkak bulduğu bir delil ile söylemiştir, yahud ictihad buyurmuştur. Bu ise, diğer ganîmet ehli için muhaffefdir. Vallahü teâlâ a'lem.

Biri de, üç imamın, fârisin yanında iki at bulunursa, bir tanesine hisse verilir kavli ile, Ahmedin, ikisine de verilir, bundan fazlasına verilmez kav-

lidir. Ebû Yûsûf da buna muvâfakat etmiştir. Aynı zamanda bu, İmam Mâlikten rivâyet edilmiştir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde, ikinci ata da, hisse verilmekle, ganîmet ehline teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, deve için hisse yoktur kavli ile, Ahmedin, ona da bir hisse verilir kavlidir. Birincisi ganîmet ehline muhaffefdir. Ikincisinde onlara teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, dâr-ül harbe, atlı olarak girer ve savaştan önce atı ölürse, atına hisse verilmez. Halbuki atı, savaş esnâsında veya savaş sonrası ölürse, üç imama göre, hisse verilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, dâr-ül harbe atlı olarak girse ve savaştan önce atı ölse, at için hisse verilir kavlidir. Birincisi fârise, ya'nî atlıya müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, cümhûr-i ulemânın, ata, arab atı olsun, olmasın hisse verilir kavli ile, Ahmedin, kuvvetli binek atlarına iki, semer vurulan berzevn denen atlara bir hisse verilir kavlidir. Evza'î ve Mekhûl, sadece arab atına hisse verilir buyurdular. Birincisi fârise muhaffef, arab atlarından başka atlara da hisse verilmesi bakımından, ganîmet ehline müşeddeddir. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü fârise müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hadîslerde at kelimesinin mutlak olarak kullanılmasıdır. İkinci kavlin vechi, binek atları, genel olarak, semer vurulan atlardan kuvvetlidir. Üçüncü kavlin vechi, arab atı, arablarda çok bulunur. Bunun için hükümde esas o oldu.

Biri de, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin esahhında Ahmedin, kâfirler, müslimanların mallarından, kendilerine ulaşana mâlik olamazlar. İbni Hubeyre, sahîh hadîsler bunu göstermektedir diyor. Çünkü İbni Ömerin (radiyallahü anhümâ) atı kaçtı ve onu düşman aldı. Müslimanlar üzerlerine yürüyüp, Resûlullahın zamanında, alıp ona iâde ettiler. Bir kölesi kaçmış ve Rum, ya'nî Bizans tarafına geçmişti. Müslimanlar onları yenip, köleyi ona geri verdiler kavli ile, Ebû Hanîfenin, mülkü olur kavlidir. Bu, aynı zamanda, Ahmedden de diğer rivâyettir. Birincisi müslimanlara muhaffef, kâfirlere müşeddeddir. Ikincisi ise aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanların mallarının onların mülkü olmamasında, dîn kelimesinin yüceltilmesidir. Ikinci kavlin vechi, bunu kâfirlerden kurtarıp, geri almak, müslimanlara, onu kurtarmaktan daha pahalıya mal olur. Bunun için, şer'an onların mülkü olmasa da, o malı, kâfirlere bırakmak evlâ olur.

Biri de, üç imamın, ganîmet elde edilirken, orada bulunan köle, çocuk, kadın ve zimmîlere Radh (34) verilir. Bunun mikdarını veliyyül emr tayin

(34) Radh; harbde hizmetleri görülen, kadınlara, çocuklara, kölelere ve zimmîlere

ve takdîr eder, onlara bir hisse mikdarı kadar çok vermez kavli ile, Mâlikin, bülûğa yaklaşmış çocuk, harb edebilecek halde ise ve imam ona izin vermiş ise, bâliğ olmasa da, tam hisse alır kavlidir. Birincisi muhaffef olup, delîli ittibâ'dır. İkincisi ganîmet ehline müşedded olup, delîli, böyle buyuranın, bu husûsdaki delîle muttali' olmaması bakımından, ictihaddır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ganîmetlerin, dâr-ül harbde taksîmi câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, câiz değildir kavli, ve eshâbının, veliyyül emr, ganîmet mallarını götürecek hayvan, vâsıta bulamazsa, zarar ve helâk korkusundan onları taksîm edebilir. Lâkin veliyyül emr dâr-ül harbde taksîm ederse, taksîmin nâfiz, geçerli olduğunda ittifâk etmişlerdir. Nitekim bu bahsin başında geçmişti. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu tamamen imamın, ya'nî veliyyül emrin reyine râci'dir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, dâr-ül harbde bulunan, yiyecek, hayvan yemi ve hayvanı, imamın izni olmadan da, kullanmakta bir mahzûr yoktur. Artar ve bunlardan İslâm memleketine bir şey götürürse, az olsun, çok olsun ganîmet olur kavli ile, Şâfiînin, çok ise, kıymetini verir, az, bir parça bir şey ise, iki kavlin esahhına göre, vermez kavli ve yine ondan bildirilen, dâr-ül islâma götürdüğü ganîmet olur kavlidir. Birincisi müslimanlara muhaffef, ikincisi mufassaldır. Üçüncüsünde ise, islâm memleketine götürülenin, az da olsa, ganîmet olması bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, imamın, herkesin aldığı kendinindir demesi câizdir. Bunu şart edebilir. Ancak onun için evlâ olan bunu yapmamaktır kavli ile, Mâlikin, bunu yapması mekrûhdur. Çünkü mücâhidlerin cihadlerindeki niyyetine dünyalık karışmasından korkulur. Beşdebirden olur, ganîmetin aslından olmaz. Neflin hepsi de, ona göre (35) beşde birdendir kavli, ve Şâfiînin, iki kavlinin ezharında, lâzım olan bir şart değildir kavli, ve Ahmedin, bu sahîh şarttır kavlidir. Birincisi ganîmet ehline muhaffefdir. İkincisinde bir nev'î teşdîd vardır. Üçüncüde, şartın lâzım olmaması ile tahfîf vardır. Dördüncüde, ganîmet ehline tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın

---

ganîmet mallarından verilen bir mikdar maldır ki, mukatillerin hisselerinden noksan olur. Bu mikdarı tayin, veliyyül emre âiddir.

Radh kelimesi, sözlükte az bir şey vermek ve az bir mikdarda verilen şey demektir. Kendileri mukâtil ve mücâhidlerden sayılmadıkları halde, savaşda bazı hizmetleri görüldüğü için ganimet mallarından **radh** adıyla birer mikdar mal alan kimselere de «**Radh ehli**» denir.

(35) **Nefl** = nâfile; sözlükte **ziyâde** ma'nâsındadır. Gâzilere, savaşa katılanlara tahsîs edilen mallar da, hisselerinden fazla olduğu için bu ismi almıştır. Nitekim farzlar üzerine zâid olan ibâdetlere de, «**nafile**» denilmiştir. Neflin çoğulu olan **enfal**, lûgat itibarı ile, mutlaka, ganîmetler ma'nâsındadır.

iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri, anlayışlılarca gizli değildir.

Birî de, Ebû Hanîfenin, veliyyül emr, anveten, ya'nî kahr ve galebe ile vukû' bulan fetihle alınan arazîde, muhayyerdir, isterse taksîm eder, isterse ora halkını ibka eder ve onlardan harac alır veya onları oradan çıkarır ve başka kimseleri getirip yerleştirir ve onlara harac koyar. Mısır ve Irak böyledir. İmam onu müslimanlara ve ganîmet ehline tamamen vakf edemez kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, imam bunu taksîm edemez, buna ilâveten gâlibiyetin vuku'u ile, müslimanlara vakf olur, diğer rivâyetinde, imam, müslimanların menfeatine uygun olarak, taksîm ile vakfı arasında muhayyerdir kavli, ve Şâfiînin, diğer mallar gibi, bunu da ganîmet ehli arasında taksîm etmesi îcâb eder, ancak onu müslimanlara vakf etmek için, onların gönüllerini ve rızâlarını alır ve hakları sâkıt olursa, o zaman vakf eder kavli, ve Ahmedin rivâyetlerinin ezharı, imam, taksîm veya vakfından hangisini daha uygun görürse, onu yapar kavlidir. Birincisi umumun mesâlihini yapmada imama muhaffef, müslimanlara ve ganîmet ehline vakf etmesinin câiz olmamasında yine ona müşeddeddir. İkincisi taksîm edememesi ve onun izni olmadan müslimanlara vakf olmaması bakımından yine ona müşeddeddir. Üçüncüsünde taksîmle vakf arasında muhayyer olmakla, imama, ya'nî veliyyül emre tahfîf vardır. Mâlikin ikinci rivâyeti de böyledir. Dördüncüsü, ganîmet ehline, mezkûr şartla taksîminin vâcib olması bakımından, imama müşeddeddir. Beşincide müslimanlara en fâideli olanı yapmasının imama vâcib olması bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu sözlerin hepsinin vecihleri zâhirdir.

Birî de, Ebû Hanîfenin, anveten feth edilen araziye konulan harac, her dönüm için buğdaydan bir ölçek ve iki dirhem, arpadan bir ölçek ve bir dirhemdir kavli ile, şâfiînin, buğdayın dönümünden dört dirhem, arpanınkinden iki dirhemdir kavli ve Ahmedin rivâyetlerinin ezharında, buğday ve arpa müsâvîdir, her bir dönüm için bir ölçek ve bir dirhem alınır kavlidir. Buradaki ölçek sekiz rıtıldır. [Ortalama dört kg.dır]. Üzümün dönümüne gelince: Ebû Hanîfe ve Ahmed, on ölçektir buyurdular. Şâfiî, üzümün dönümü, hurmanın dönümü gibidir buyurdu. Zeytinin dönümüne gelince: Şâfiî ve Ahmed, oniki dirhem, ya'nî gümüşdür dediler. Ebû Hanîfeden bu husûsda nas bulamadım. Mâlik, bunlarda belli bir mikdar yoktur. Bunda esas, arazinin yetiştirme gücüne göre değişik olmaktır. İmam bunun takdîrinde seçkin, tecribeli kimselerin yardımıyla karar hakkını kullanır. İbni Hübeyre der ki, İmamların ihtilâfı, Ömer bin Hattâbdan (radıyallahü anh) gelen çeşitli rivâyetler sebebiyledir. Hepsi de, vaz' eylediklerine meyl etmişlerdir. Ömerden (radıyallahü anh) gelen rivâyetlerin hepsi sahîhdir. Böylece iş, tahfîf ve teşdîd olarak, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiînin, imamın, haracda, İmam Ömer bin Hattâbın (radıyallahü anh) koyduğundan fazla koyması câiz değildir, noksanı da câiz değildir kavli ile, Ahmedin rivâyetlerinin birinde, toprağın yetiştirme gücünün çokluğuna ve azlığına göre, ziyâde ve noksan yapması câizdir kavli, ve ikinci rivâyetinde, ihtimâl ile ziyâde edebilir, noksan edemez kavli, ve üçüncü rivâyetinde, hazreti Ömerin koyduğundan ziyâde ve noksan edemez kavlidir. Bu mes'elede Ebû Hanîfenin nassı yoktur. Lâkin Kudûrî, muayyen harac mallarını bildirdikten sonra, ondan bildirir ki, hazreti Ömerin koyması ile değildir. Bunlardan başkasında, toprağın gücüne göre harac konur. Eğer konulan mikdar kadar, ya'nî o nisbette güçlü değilse, imam, noksanlaştırır. Ebû Yûsuf, imamın, ihtimâl ile çoğaltması veya azaltması câiz değildir buyurdu. Muhammed bin Hasan buyurdu ki, İmam için ihtimalle bunu yapmak câizdir. Mâlik (rahimehullah) bunun esası, tecribeli kişilerin yardımı ile, imamların, yerin gücüne göre takdîr etmesidir buyurmuştur. Ibni Hübeyre buyurdu: Toprağa, insanların hakkını, hâlini gözeterek, beytül mâl için hadm bulunan şey darb olunmaz. Toprak sâhibine, toprağın tâkat getiremiyeceği şeyi yükleyip, zorlamak da olmaz. Bu işde esas, toprağın gücüdür. Bu husûsda, Ebû Yûsufun, Harun Reşid için yazdığı **Kitâb-ül Harac**'ında yazdıklarını çok güzel görüyorum. Buyuruyor ki, beytül - mal için hubûbattan beşde iki, meyvelerden üçde birdir. Birincisinde, Ömer bin Hattâbın (radıyallahü anh) koyduğu mikdardan fazla koymak hakkı olmak bakımından imama tahfîf, noksan yapmamak bakımından teşdîd vardır. Ikincisi mufassaldır. Bu da Ahmedin birinci rivâyetidir. İkinci rivâyeti ise, Şâfiînin kavlinin aynıdır. Ebû Hanîfeden ve Muhammed bin Hasandan bildirilen de aynıdır. Ebû Yûsufun kavline gelince: Bunun vechi, hadîs-I şerîfde: «**Allahü teâlâ Ömerin dili üzere söyleyicidir**» buyurulması ile hazreti Ömere karşı edebi gözeterek ve sahâbenin, onun hakkındaki makbûl takrîrinden dolayı, hazreti Ömerin (radıyallahü anh) koyduğu mikdardan fazla ve noksan yapma kapısını kapamaktır. Zirâ Onun nazarı, kendinden sonraki bütün imamlarınkinden mükemmeldir. Hazreti Ömerin koyduğundan ziyâde ve noksan yapmağı bildiren sözlerin vechi, hazreti Ömerden sonra, ümmetin imamları, ümmetin eminleri olmasıdır. Hazreti Ömerin zamanındaki durum, toprağın güçlenmesi, daha çok ürün vermesi veya aksi hallerde, ya'nî az vermesi, zaiflemesi bakımından değişmiş olabilir. O halde toprak güçlü, verimli olunca, ziyâdeleştirir. Zaif, verimsiz olunca da azaltır. Nitekim bir arazînin yüz kile ile, on kile vermesi bir değildir. O halde, Allahü teâlâ, bütün imamlardan râzı olsun.

Biri de, Şâfiînin, imam, kâfirlerden bir kavimle, arazîlerinin onların olduğuna dâir sulh etse ve vermeleri için onlara bir şey yüklese, cizye gibi olup, müsliman olunca, bu şey onlardan sâkıt olur. Onlardan bu toprağı bir müsliman satın alsa, yine sâkıt olur kavli ile, Ebû Hanîfenin, müe-

liman olmakla topraklarının haracı onlardan ve satın alan müslimandan sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi, müsliman olmasıyla, haraclarının sâkıt olması bakımından kâfirlere muhaffefdir. İkincisinde ise, onlara teşdid vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin de sahîh vecihleri vardır.

[FAİDE] : Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki rivâyetinin ezharında Ahmed, Mekke anve, ya'nî galebe ile fethedilmişdir buyurdular. Şâfiî ve diğer rivâyetinde Ahmed, sulh yolu ile feth edilmiştir buyurdular. Minhâc kitâbının ibâresi şöyledir: «Mekke sulh yolu ile feth edilmiştir. Bunun için binâları ve mahya arazileri mülktür, satılabilirler.» O halde anve diyenin kavli, Mekke halkına müşedded, sulh diyeninki muhaffefdir. Vallahü a'lem.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, harbîlerle savaşda müşriklerden yardım istenmez ve düşmanlarına karşı onlara, mutlak yardım edilmez kavli ile, Mâlikin, ancak müslimanlara hizmet etmeleri câizdir kavli, ve Ebû Hanîfenin, islâmın hükmü onlara gâlib ve câri olunca, onlardan yardım istenir ve onlara mutlaka yardım edilir. Şirk hükmü gâlib ise, mekrûh olur kavli, ve Şâfiînin, bu, iki şartla câizdir: Biri, Müslimanların az, müşriklerin çok olması, diğeri müşriklerin islâm hakkında hüsn-i rey sâhibi olduğunu ve islâma meyilli bulunduklarını bilmektir. Yine buyurdu: İmam onlardan yardım isteyince, onlara radh verir, hisse vermez. Birincisinde müslimanlara teşdîd vardır. İkincisi onlara muhaffefdir. Üçüncü kavilde de hüküm aynıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir. Hepsi de, imamın veya nâibinin rey'ine râci'dir.

Biri de, Mâlik, Şafiî ve Ahmedin, dâr-ül islâmda üzerine vâcib olana, dâr-ül harbde de hadler ikâme edilir. İslâm memleketinde müslimanın irtikâb ettiği fi'li, dâr-ül harbde irtikâb ederse, had lâzım olur. Allahü teâlânın veya insanların haklarına dâir olsun aynıdır. Demek ki, zinâ, hırsızlık ve kazf ederse, veya şarab içerse had yapılır kavli ile, Ebû Hanîfenin, zinâ, hırsızlık, içki ve kazf haddi yapılmaz, ancak dâr-ül harbde imam, ya'nî velîyyül emr bulunur ve haddi o ikâme ederse, olur kavli, ve Mâlik ve Şâfiînin, lâkin dâr-ül islâma dönünceye kadar, dâr-ül harbde ifâ olunmaz kavli, ve Ebû Hanîfenin, eğer dâr-ül harbde müsliman askerlerinin komutanı ile birlikte imam da bulunursa, dönmeden önce, asker içerisinde onlara had yapılır. Sadece birlik komutanı varsa, dâr-ül harbde hadler ikâme olunmaz. Haddi îcâb eden bir fi'li işliyen, dâr-ül islâma girince, katl, ya'nî adam öldürmek hâric, bütün hadler sâkıt olur. Amden veya hatâen olsun, malından diyetle tazmîn eder kavlidir. Birincisi şerîat-i mutahharaya yardım olarak ve askerin savaşma azmini zaifletmeği mûcib kalb değişmesindeki muhtemel korkuya, dîne yardımı takdîm ederek müslimanlara müşedded, ikincisi dâr-ül harbde hadlerin ikâme edilmemesi bakımından islâm askerine muhaffefdir. Ancak imam hazır ise, yine ikâme

edilir. Çünkü onun savlet ve azameti, Ebû Hanîfenin dediği gibi, sadece askerin komutanı ile bulunmasının hilâfına, bazı arkadaşlarına had yapılması, onların savaşma azmini ve kalblerinin kırılmasını, kendisinden korkmaları sebebi ile, engeller.

Biri de, üç imamın, cihâdda istinâbe, ya'nî nâib, vekil yapmak câiz değildir. Cu'ül (36) ücret, teberru' ile olması aynıdır. Yine vekil, ya'nî kendi namına gönderecek kimsenin belli bir kişi olup olmaması da aynıdır kavli ile, Mâlikin, cihâd, köle ve câriye gibi, nâib üzerine müteayyen olmayınca, cu'ülle istinâbe câizdir. Hudud boylarına, düşmanın hücûm edebileceği yerlere böyle cu'üller bulundurmakta bir mahzûr yoktur. Birincisi, kendilerinin gitmesinin vâcib olması bakımından mücâhidlere müşeddeddir. İkincisinde onlara tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanların birbirlerini vekil etmelerindeki korkudur. Böylece cihâda, hiçbiri çıkmaz ve Islâm kelimesi zaifler. Çünkü gevşeklik ve savaştan korkmak nefsin şânındandır. Çünkü harbde ölüm ve şiddetli yara almak endişesi vardır. İkinci kavlin vechi, nâib, islâm dînine yardımda müstenîbin yerini tutar. Müstenîbin islâm dînindeki gayreti ne ise, nâibin de genellikle odur. Birincisini, nâibin müstenîbin yerini tutmasına, ikincisini dîne yardımda onun yerini tutmasına hamletmek uygun olur. Nitekim tevcîhde buna işâret etmiştik.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ganîmet ehlinden biri, taksîmden önce, esir câriyelerden birine vaty ederse, had olunmaz, ancak üzerine bir ukûbettir. Bunun gibi çocuğun nesebi sâbit olmaz, o da köle olup ganîmete iâde edilir kavli ile, Mâlikin, zânidir, had yapılır kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, had lâzım olmaz, çocuğun nesebi ve hürriyeti sahîh olur. Kıymeti ve mehri lâzım olup, ganîmete verilir. Bu durumdaki câriye Ümm-i veled olur mu? Ahmed, evet, olur buyurdu. İki kavlinin esahhında Şâfiî, olmaz buyurdu. Birincisinde, haddin vâcib olmaması ile, vaty edene tahfîf vardır. Çocuğun nesebinin sâbit olmaması ve köle kılınması ve ganîmete iâdesi bakımından teşdîd vardır. İkincisi, had olmakla müşeddeddir. Üçüncüsünde, haddin bulunmaması, çocuğun hürriyyetinin sahîh olmasının sübûtu ve nesebinin sâbit olması bakımından tahfîf, kıymet ve mehrini vermesi bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhir olup, anlayışlılarca gizli değillerdir. Ahmedin kavline göre, ümm-i veled olması, çocuğun nesebinin sahîh olmasındandır ve ona göre, vatyında had olunmamasındadır. Şâfiînin ona muhalefetinin vechi, nesebinin sâbit olmasını buyurmakla beraber, ümm-i veled olmamasıdır. Vatyinde had olunmaması, ihtiyât bakımındandır. Az da olsa, bütün ganîmet

(36) **Cu'ül :** Gazâda, harbde bulunmak üzere alınıp verilen ücrettir. Cihâdına yardım olmak üzere mücâhidlere verilen atıyyeye de Cu'ül denilmiştir. Sulh mukabilinde verilen bir nev'i tazminat ma'nâsına da kullanılmaktadır. Burada maksad, savaşta bulunmak için alınıp verilen paradır, ücretli asker demektir.

ehline nisbetle, bu câriyede, vaty hissesi bulunmasıdır. Bu zamanda tevcîhden bize zâhir olanlar bunlardır.

Biri de, Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki rivâyetinin birinde Şâfiînin, gemide bir çok insanlar bulunsa ve gemiye ateş düşse, yangın çıksa, kendilerini suya atmak veya gemide kalmakla kurtuluş ümid etmiyorlarsa, gemide kalıp sabretmekle, kendilerini suya atmak arasında serbesttirler kavli ile, Ahmedin, suya atlamakla kurtulmağı ümid ediyorlarsa, atlarlar, gemide kalmakla kurtulacaklarını umarlarsa gemide kalırlar. İkisi de aynı seviyede ise, dilediklerini yaparlar. Gemide kalmakla helâk olacaklarını kesin olarak veya gâlib zanla bilirlerse, iki rivâyet vardır. Bu iki rivâyetin ezharına göre, suya atılmazlar. Çünkü kurtuluş ümidleri hiç yoktur. Muhammed bin Hasan da böyle buyurdu. Mâlikten bir rivâyet de böyledir. Birincisi mufassaldır. İkincisi de böyledir. Tafsîlin bir şıkkı müşedded, diğeri muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Düşününüz.

Biri de, Mâlikin, ordu kumandanlarına hediyeler ganîmet olur ve bunlarda beşde bir bulunur. Ona mahsûs olmazlar. Müsliman kumandanlarından birine hediye ederse yine böyledir. Çünkü bu korkudan dolayıdır. Eğer düşman, müslimanlardan, kumandan olmıyan birine, hediye verirse, almasında bir mahzûr yoktur ve bu sadece kendisinin olur, diğer askerler hak sâhibi olmaz. Bunu Muhammed bin Hasan, Ebû Hanîfeden bildirdi. Ebû Yûsuf buyurdu: Rûm meliki, ya'nî Bizans kralının, dâr-ül harbde, ordu komutanına hediyye ettiği şey, ona mahsûs olur. Elçiye verilen de bunun gibidir. Ebû Hanîfeden hilâfı bildirilmedi. Şâfiî, vâliye bir şey hediye edilince, bu şeyde, bir hak veya bâtıllık varsa, vâlinin bunu alması harâm olur. Çünkü ona, hakkın halâsı üzere cü'ulen almak haramdır. Bunu ona Allahü teâlâ lâzım görüyor. Bâtıl olarak cü'ül alınması, bâtıl gibi haramdır. Bu iki manânın dışında, kendi velâyetindeki bir kimse ikrâm ve teşekküren, ona bir şey hediye ederse, kabûl etmez. Kabûl ederse, sadakadan olur. Bana göre, ona başkasının dahli olmaz. Ancak, imkânı nisbetinde mükâfatını, karşılığını vermelidir. Eğer kendisinin etba'ından, emri altında bulunanlardan başkasından ve kendi emrindeki şehirden olmayandan, iyiliğine teşekkür için ise, onu alması ve emri altındakilere vermesi, yahud almayıp, iyiliğine mükâfât beklememesi güzel olur. Ama alır ve mal edinirse, haram olmaz. İki rivâyetinin birinde Ahmed, hediye edilene mahsûs değildir. Ganîmettir ve onda beşde bir vardır. Diğer rivâyetinde, imama mahsûsdur. Mâlikin kavli, kumandanlara, tafsîldeki gibi müşeddeddir. Ebû Hanîfenin ve Muhammed bin Hasanın ondan bildirdiği de buna uygundur. Ebû Yûsufun kavli, kumandana muhaffefdir. Şâfiînin tafsîli kavlinin bir şıkkında teşdîd, diğerinde tahfîf vardır. Ahmedin birinci rivâyeti Mâlikin kavline muvâfıktır. Diğer rivâyetinin vechi, hediyyenin emîrlere, kumandanlara mahsûs oluşudur. Herhangi bir zamanda, emîrlere hediye

eden kimsede, bunun onun olması galib olduğudur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, ganîmet malından, sâhib olmadan, ya'nî taksîmden önce bir şey çalanın, onda hakkı varsa, yükü, ağırlığı yakılmaz ve hisseden mahrûm edilmez kavli ile, Ahmedin, yanında bulunan ağırlıkları, Mushaf, hayvan ihtiyac maddeleri ve silâh gibi harb âletleri hâric, hepsi yakılır. Bu bir rivâyettir. Hisseden mahrûm edilmesine gelince: Bunda iki rivâyet vardır. Birincisinde, çalana tahfîf vardır. İkincisinde, teşdîdi hâvi olduğu halde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, ganîmet malını çalmakla, askerin çoğunda, mal çalma cesâreti olmadığı zamana haml edilir. Bunun için yakmada, zecr ve ganîmet malını çalmakdan sakındırma vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve kendisinden nas olunan kavlinde Ahmedin, Fey' malı, müşrikten, küfrü sebebiyle alınan, insan sayısına göre cizyè ve harac resmi ile alınan toprak ücreti, kirâsı, korkudan bırakıp kaçtıkları, riddet hâlinde öldürülen mürtedin malı, vârissiz ölen kâfirin malı, müslimanların memleketine gönderildiklerinde alınan onda bir, yahud hepsi müslimanların olmak üzere sulh yapılanlar demektir. Bunlarda beşde bir olmaz. Hepsi müslimanların mesalihi içindir kavli ile, Mâlikin, bunların hepsi, sâhib olunan ve taksîm edilenlerde olup, imam, kendi ihtiyâcını aldıktan sonra, müslimanların mesâlihine sarf eder kavli, ve Şâfiînin, bunların hepsinde beşde bir vardır. Bu beşde bir Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için idi. Vefâtından sonra olanlarda iki kavil vardır. Biri müslimanların mesâlihi içindir. İkincisi savaşanlar içindir. Beşde bir olanlarda da iki kavil vardır. Yenisine göre, sayılanların hepsi için beşde bir vardır. Bu Ahmedden de mervîdir. Eskisine göre, beşde bir, sadece, korkudan bırakıp kaçtıklarındadır. Birincisinde, zikr olunan mallardan, kendine birşey alamaması bakımından ve hepsini müslimanlara vermesi, harcaması yönünden, imama teşdîd vardır. Mâlikin kavlinde, kendine bir şey almak bakımından, ona tahfîf vardır. Şâfiînin ve sonrakilerin kavli vâzıhdır, açıktır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vel hamdü lillâhi Rabbil - âlemîn!

CİZYE BAHSİ

İmamlar, cizyenin, kitab ehli olan yahudî ve hıristiyanlara, bir de mecûsîlere konulduğunda, putlara tapanlardan mutlaka alınmadığında; kitab ehlinin kadınlarına ve bâliğ oluncıya kadar çocuklarına, kölelerine, deliye, a'maya, şeyh-i fânîye, ya'nî çok ihtiyâr olanlara, ruhbanlara cizye olmadığında ittifâk etmişlerdir. İbni Hübeyre böyle buyuruyor. Râfiî ve Nevevî, bu husûsda, Şâfiînin hilâfına zikretmektedirler. Nevevînin ibâresi şöyledir: Mezhebimizde kötürüme, pîr-i fânîye, râhibe ve ücretle çalışana

da vâcibdir.» Râfiî buyurur ki, mansûs olan şudur ki, cizye ev kirâsı mesâbesindedir. O halde özür sâhibleri ve diğerleri müsâvîdir. Yine müşrik bir kadın islâm memleketine göç edince, imam, müşriklerden biri müsliman olarak gelirse, onu geri çeviririm şartını koysa, bu kadının geri çevrilmediğinde; dâr-ül islâmda şehir ve kasabalarda kilise ve havra yapmanın câiz olmadığında ittifâk etmişlerdir. Bu husûsda ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, mecûsîler ehl-i kitâb değildir kavli ile, Şâfiînin ikinci kavlinde, kitâb ehlidirler kavlidir. Birincisi mecûsîlere, hürmetleri bulunmamak ve onların kızları ile evlenmenin haram olması bakımından müşeddeddir. İkincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, müslimanlar için ihtiyâtı almaktır. Böylece kitabları sâbit oluncıya kadar kestiklerini yemezler, onlarla evlenmezler. Bizce bu sübût kazanmamıştır. İkinci kavlin vechi, ehl-i kitabdan olduklarını nefy eden, olumsuz kılan veya olduklarını gösteren sahîh bir delil anlamı yoktur. O halde hal ve hükümlerinden bir şeyde kat'iyyet bulunmaması verâ'dan olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kitablı olmıyan ve acemden, arabın dışındakilerden olan putperestler gibi şübheli kitabı da bulunmıyanlardan cizye alınır. Arabdan olurlarsa alınmaz kavli ile, Mâlikin, arab olsun veya başka milletlerden olsun, her kâfirden cizye alınır. Ancak Kureyş müşrikleri özel olarak hâricdir kavli, ve Şâfiînin ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, putperestlerden, mutlaka cizye kabûl edilmez kavlidir. Birincisi mufassaldır ve bunda tahfîf vardır. İkincisi müşedded olup, bunda Kureyş müşrikleri için tahfîf vardır. Üçüncüsü bütün putperestler için muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, cizyenin asgarisi ve azamisi belirtilmiştir. Çalışan fakîr için on iki, orta halli için yirmidört, zengin için kırk sekiz dirhemdir. Diğer rivâyetinde Ahmedin, imamın reyine bırakılır, mukadder, ya'nî belli edilmiş değildir. Yine onun üçüncü rivâyetinde, asgarîsi belirtilmiş, âzamisi belirtilmemiştir. Dördüncü rivâyetinde, Yemenliler için, özel olarak dînâr, ya'nî altın olarak belirtilmiştir. Başkaları için belirtilmemiştir. Bu konuda vârid olan hadîse ittibâ' etmiştir. Mâlikten meşhûr olan, zengin ve fakîre, aynı şekilde, kırk dinar veya kırk dirhem olarak belirtilmiştir. Aralarında fark yoktur. Şâfiî, altın olarak alınır. Bunda zengin, fakîr ve orta halli olanlar müsâvidir buyurdu. Kavillerin hepsinin vechi, memleketlerinin ehline, halkına göre, imamların ictihadlarına râcidir.

Biri de, üç imamın, cizye vermesi gerekenlerden bir fakîr, kendisi için çalışmıyor, bir iş yapmıyor, kazanmıyorsa ve bir şeyi yoksa, ondan cizye alınmaz kavli ile, cizye akdi hakkındaki kavillerinin birinde Şâfiînin,

kazancı olmayıp, cizye veremiyen islâm memleketinden çıkarılır, diğer kavlinde, durdurulur, çıkarılmaz. Durunca, bir kavle göre, ondan birşey alınmaz, diğer kavle göre, cizye icâb eder ve tekeffülüne karşılık öldürülmez ve varlıklı olduğu zaman alınır. Bir kavle göre de, bir yıl geçer de, vermezse, dâr-ül harbe gönderilir. Birincisi zimmî fakîre muhaffefdir. İkincisinde ona teşdîd vardır. Sonrakiler de, bunun gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her bir kavil için bir vecih vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, zimmî ölse ve üzerinde cizye bulunsa, ölümüyle sâkıt olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sâkıt olmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, zimmiye cizyenin vâcib olması, bu mal ile, bize karşı muharebe edenleri takviye etmemek içindir. Bu iş ise, ölümü ile ortadan kalkmıştır. İkinci kavlin vechi, veresesi bu mal ile, takviye etmede onun yerini tutmaktadır. Sanki o ölmemiş gibidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zimmî üzerine cizye, senenin evvelinde vâcib olur ve biz, zimmet akdinden sonra onu isteyip alabiliriz kavli ile, Mâlikten meşhûr kavilde ve Şâfiî ve Ahmede göre, senenin sonunda vâcib olur, bir sene geçinciye kadar mutalebe olunmaz kavlidir. Bir senenin içerisinde ölürse, Ebû Hanîfe ve Ahmed, sâkıt olur dediler. Mâlik ve Şâfiî, malından, seneden geçen mikdarı kadarı alınır dediler. Birincisinde, zimmiye teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Ölüm mes'elesinde birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, üç imamın, cizye zimmiye vâcib olup, müsliman olunciya kadar ödemezse, müsliman olunca, islâmı ile beraber ondan sâkıt olur. Üzerinde senelerce ödenmemiş cizye borcu bulunan, müsliman olursa, yine böyledir kavli ile, Şâfiînin, bir yıl geçtikten sonra müsliman olmak, cizyeyi iskat etmez. Çünkü o, yer kirâsıdır kavlidir. Sene girse de, öncekini ödemese, Ebû Hanîfe, tedâhül ile, geçmiş seneninki sâkıt olur kavli ve Şâfiînin, ve Ahmedin, sâkıt olmaz, iki senenin cizyesini vermek lâzım olur kavlidir. Birinci mes'elenin birinci kavli muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Tedâhül, ya'nî birinin diğerinde bulunması mes'elesinde de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunun tevcîhi zâhirdir.

Biri de, üç imamın, müşriklerle ahd edilince, anlaşma yapılınca, anlaşmaya riâyet edilir kavli ile, Ebû Hanîfenin, bunda maslahatın bekâsı, müslimanların menfeatinin devamı şart edilir. Maslahat feshi gerektirirse, ahdleri onlara iâde edilir, ya'nî bozulur kavlidir. Birincisinde bize, ya'nî müslimanlara teşdîd vardır. İkincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini, maslahatın bekasına hamletmek doğru olur. Böylece ittifâk mes'elelerinden olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir harbî ticâret malı ile, müslimanların şehirlerinde dolaşırsa, ondan onda bir alınmaz, ancak onlar bizden alıyorlarsa,

alınır kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, onlardan onda bir alınır. Mâlikin, bu, İslâm memleketine emânla girdiği zamandır. Onda birden fazla vermesi şart edilmez. Girerken onda birden fazla şart edilirse, alınır kavli, ve Şafiînin, onu alırken onda bir şart ederse, alır, yoksa alamaz. Eshâbından bazısı, şart edilmese de, ondan onda bir alınır dediler. Birincisi ve üçüncüsü mufassal, ikincisi müşeddeddir. Aynı şekilde Şâfiînin eshâbının kavli de müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bütün bunlar, imamın reyine, kararına râci'dir.

Biri de, Mâlikin, zimmî, bir şehirden bir şehre geçse, bir yılda birkaç defa gidip gelse de, her gelişinde ondan, ondabir alınır kavli ile, Şâfiînin, ancak şart koymak gerekir kavli, ve Ebû Hanîfe ve Ahmedin, zimmîden yirmide bir alınır kavlidir. Ebû Hanîfe ve Ahmede göre, bunda nisaba bakılır. Ebû Hanîfe, bu hususta, onun malının nisâbı, müslimanın nisâbı gibidir buyurdu. Ahmed, harbî için bu hususdaki nisâb beş miskal altın [24 gr.], zimmî için 10 miskal altındır [48 gr.]. Asıl mes'elenin birincisinde zimmîye teşdid vardır. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü yirmide bir olmakla muhaffefdir. Ebû Hanîfenin nisab mikdarı hakkındaki kavli muhaffefdir. Ahmedin kavlinde harbiye teşdîd, zimmîye tahfif vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu kavillerin tevcîhi, sözlerin sâhiblerinin ictihadına râcî'dir.

Birî de, üç imamın, zimmînin ahdi, onu cizyeden men' etme veya kendisinin, üzerine islâm ahkâmının icrâ edilmesinden imtina'ı ile bozulur. Zira bizim hâkimimiz ona bununla hükm etmiştir kavli ile, Ebû Hanîfenin, onların ahdi bununla bozulmaz; ancak onları muharebeden men edip, dâr-i harbe göndermeleri gerektir kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde bildirilen tafsîl ile tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, onların İslâm memleketinde cizye ile kalmalarından, Şerîatin sâhibinin muradı, onları zelîl, aşağı etmek ve küçültmektir. O halde üzerlerine islâm hükümlerinin icrâ edilmesinden imtinâ' ettiklerinde, küfr kelimesinin, kâfirliğin yüceltilmesine çıkıp, bizim imamımıza, ya'nî İslâm devleti reisine itâatten ayrılırlar. İkinci kavlin vechi zâhirdir. İmamın rey'ine râcidir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zimmet ehlinin, terkini gerektiren ve müslimanların zararına olan men edilen şeyleri yapmakla, yahud müslimanlardan birinin canına ve malına zarar vermekle, ahdi bozulmaz. Bunlar sekiz şeydedir. İbni Kasımın sözünde gelecektir. Ancak onların toplulukları olup, bunlar bir yeri istilâ etmeleri, bizimle harb etmeleri, yahud dâr-ül harbe iltihak etmeleri hâricdir kavli, ve Şâfiînin, zimmî müslimanları öldürürse, ahdi bozulur. Cizye akdinde bunun terki onunla şart edilsin veya edilmesin aynıdır. Bundan başkasını yaparsa, bunda tafsîl vardır.

Akd esnâsında, bundan men'i şart edilmemişse, bozulmaz. Şart etmişse, mezhebinde esas olana göre bozulur kavli, ve Mâlikin, müslîman kadınla zinâ ederse bozulmaz, nikâh isâbeti, isnadı ile de bozulmaz. Bundan başkaları ile, yol kesme hâric, bozulur kavlidir. Eshâbından İbni Kasım buyurur ki, şu sekiz şey ile bozulur: Müslimanlarla harb etmek için toplanmaları; birinin müsliman bir kadınla zînâ etmesi; nikâh isminin isâbet etmesi; bir müslimanı dininden fitneye düşürmesi, yolunu kesmesi; müşrikleri câsus olarak barındırması; müslimanların aleyhine çalışıp, müşriklere müslimanların hallerini haber vermesi; amden bir müsliman erkek veya kadını öldürmesi. Bu sekiz madde, yukarıda işâret olunduğu gibi, Ebû Hanîfeye göre ahdi bozmaz. İbni Kasıma göre, bildirilen bu sekiz maddede şart koşmakla koşmamak arasında fark yoktur. Birincisi zikr olunan şartla muhaffefdir. İkincisinde yine bildirilen şartla teşdîd vardır. Üçüncüsünde bir yönden tahfîf, bir bakımdan teşdîd vardır. Dördüncüsü, zikr olunan sekiz madde ile, ahdin bozulması bakımından müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bütün kavillerin vecihleri anlaşılacak cinstendir.

Biri de, Ahmedin, zimmî, içinde müslimanlara eksiklik ve noksanlık bulunan birşey yaparsa, bu şart edilsin veya edilmesin, ahdi bozulmuş olur. Bunlar dört şeydedir: Allahü teâlâyı celâline yakışmıyan şeyle anmak, Kitâb-ı mecîdini, dîn-i kavîmini, yahud Resûl-i kerîmini lâyık olmıyan, uygun olmıyan şekilde anmaktır kavli ile, Mâlikin, Allahü teâlâya, Resûlüne, dînine ve Kitabına, küfrü gerektirmiyen bir sözle söver, dil uzatırlarsa, bu, şart edilsin veya edilmesin, ahidleri bozulur kavli, ve Şâfiînin eshâbının çoğunun kavli, bunun hükmü, içinde müslimanlara zarar bulunanların hükmü gibidir. Bunlar da yukarıda geçen yedi şeydir. Bu ahdde şart etmedikleri zamandır. Şart edilirse, iki vechi vardır. Ebû İshâk Mervezînin kavli, hükmü, ilk üçün hükmü gibidir. O da, cizyenin iltizâmından, müslimanların ahkâmını iltizamdan, ya'nî kendine gerekli bulmaktan imtina' ve onlarla harb etmek, çatışmak için toplanmaktır kavli, ve Ebû Hanîfenin, bunlardan hiçbiri ile ahd bozulmaz, ancak muharebe edecek ve dâr-ül harbe iltihak edecek sayıda kalabalık iseler, bozulur kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkinci, üçüncü, dördüncü de böyledir. Beşincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Beş kavlin de vecihleri zâhirdir. Anlayışı olanlarca gizli tarafı yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zimmîlerden ahdi bozulanın, gücü yettiği zaman, öldürülmesi mubah olur kavli ile, Mâlikden meşhûr rivâyette, öldürülür ve harimi, çevresi, yakınları esir edilir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) İbni Ebî Hakîk'a böyle yapmıştır kavli, ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin ve Ahmedin, imam, ya'nî devlet reisi, onu köle etmek ve öldürmek arasında muhayyerdir, onu emin olacağı bir yere göndermez kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsünde,

mezkûr muhayyerlikle bir nev'i tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kâfirin Harem-i şerîfe girmesi ve orada müsâfir olarak kalması câiz olup, oraya yerleşmesi câiz değildir kavli ile, üç imamın, Hareme girmekten men' olunur kavlidir. Ebû Hanîfeye göre, kâfirlerden bir kişinin Kâ'beye girmesi câizdir. Birincisi, zikr edilen şartla muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kâfir harbî ve zimmînin, Hicaza, ya'nî Mekke ve Medîne şehirlerine ve etraflarına yerleşmelerine mâni' olunmaz kavli ile, üç imamın, mâni' olunur, ancak buralara girenin tüccâr olması, imamdan izin almış olması, üç günden fazla kalmayıp gitmesi durumlarında câiz olur kavlidir. Mescidlerden, Mescid-i Haram dışında olanlara gelince: Ebû Hanîfe, müşriklerin izinsiz girmesi câizdir buyurdu. Şâfiî, müslimanlardan izinsiz girmeleri câiz değildir buyurdu. Mâlik ve Ahmed, hiç bir şekilde girmeleri câiz değildir dediler. Birinci mes'elenin birinci kavli, Hicâzda yerleşmek hakkında olup, muhaffefdir. İkincisi bildirilen istisnâ ile müşeddeddir. İkinci mes'elenin birinci kavli muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece her iki mes'elede iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İmamlar müşeddedle muhaffef arasındadırlar. Muhaffef olanı, buralara girmekle, müsliman olabileceği umulana, müşedded olanı, umulmıyana haml etmek doğru olur.

Biri de, üç imamın, dar-ül islâmda, büyük şehir ve şehirlerin yakınında kilise ihdâs etmek câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, şehre yakın denen yer, bir mil [ya'nî 2 km.] veya daha az mesafe demek olup, bu arada câiz değildir, bundan daha uzakta ise câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi de zâhirdir.

Biri de, üç imamın, dâr-ül islâmda, kilise veya havralarının, bir yeri çöker veya bozulursa, onarma ve yenilemeleri câizdir. Bunda Ebû Hanîfenin, bu kilise veya havranın, sulh yoluyla feth edilmiş yerde bulunması şartı vardır. Anve ile feth edilmiş yerde ise, câiz olmaz kavli ile, bazı eshâbının ve Şâfiîden, Ebû Sa'îd-i İstaharî ve Ebû Alî bin Ebî Hübeyre gibi âlimlerin ihtiyâr eyledikleri rivâyetlerinin ezharında Ahmedin, dağılanı toparlamak, onarmak ve binayı yenilemek mutlaka câiz değildir kavli, ve Ahmedin ikinci rivâyetinde, tamamen harab olanı değil, bir yeri çökeni, yıkılanı onarmak câizdir kavli, ve üçüncü rivâyetinde, mutlaka câizdir kavlidir. Birincisi, Ebû Hanîfenin şartı ile ehl-i zimmete tahfîf olup, tafsîldir. İkincisi zikr olunan tafsîl ile müşeddeddir. Üçüncüsünde tahfîf vardır. Dördüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

KADILIK (HÂKİMLİK) KİTABI (37)

İmamlar, kadının, ya'nî hâkimin, köle olmamasında; rüşvetle hükm edenin kadı olamıyacağında ittifâk etmişlerdir. Kadînın, ya'nî hâkimin bilmediği şeyle hükm edemiyeceğinde; kadı, hasmın dilini bilmezse, hasmın söylediklerini kendisine terceme edecek, bir tercümanın lâzım olduğunda icmâ' etmişlerdir. Kitâb-ül kadı ilel - kadı'nın (38), ona hadler, kısas, nikâh, talâk, hul'un hilâfına, mâlî haklarda câiz ve makbûl olduğunda; hâkimin hükmü kendi ictihâdı ile olsa, sonra bu ictihâdını nakz eden muhalif bir ictihadı ortaya çıksa, birinci ictihâdını bozmamasında ittifâk etmişlerdir. İleride geleceği gibi, Allahü teâlânın hadlerinden bir haddin ikâmesinde bir kimseyi tahkîm (39) etmenin câiz olmadığında; tahkîmin hadlerden başkasında olduğunda icma' etmişlerdir. Bir kimseye vasıyyet etse ve o da vasıyyeti, ya'nî vasî olduğunu bilmese, vekilin hilâfına, vasî olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu husûsda icma' ve ittifak mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, üç imamın, hükm yollarını bilmiyen bir kimse gibi ictihâd ehli olmıyana kadılık vermek câiz değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, müctehid olmıyana kadılık vermek câizdir kavlidir. Eshâbı buna muhâlefet ettiler. Kimi ictihâdı şart etti, kimi müctehid olmıyanın velâyetine cevâz verip, taklîd ile hükm eder dediler. İbni Hubeyre İzâhda buyurur: Bu mes'-

---

(37) **Kaza**: Sözlükte, hükm, ahkâm, imza, takdîr, halk, infâz, vahy; ferağ; mevt; sun, ve kâr, bir hâdiseyi söz veya fiil ile ayırmak, kesmek, bir hakkı sâhibine ödemek, zam ve icâb, bir şeyi lâzım kılmak, arzu edilen şeye gönülden istiyerek nâil olmak anlamlarını taşır.

Şer'an kaza, bir velâyet-i mahsûsadan, ya'nî hâkimlikten, husûmetleri çözmek ve ayırmaktan ibârettir.

Bununla beraber kaza, velâyet-i mahsûsa üzerine terettüb eden hükümdür. Veya ilzâma salâhiyyetli olan zâtın, bir kimseyi hükm-i şer'î ile ilzâm etmesidir diye tâ'rif olunmuştur.

Muayyen olan vaktinde ifâ edilmiyen bir ibâdetin, bu vakit hâricinde ifâ edilmesine de, kazâ denilir.

Kazîyye de, hükûmet ma'nâsındadır. Kazanın çoğulu Akziyye (akdiyye), kazîyyenin çoğulu da, kazâyâ'dır.

(38) **Kitâb-ül kadı ilel-kadı** = Kendisi gaib olup, vekili de hâzır bulunmıyan bir şahıs aleyhine bir kimse tarafından bir belde mahkemesinde açılen da'vâ ve ikame edilen beyyineyi, o belde hâkiminin dinleyip, bu beyyineyi tezkiye ettikten sonra, bunu mübeyyin olmak üzere, o şahsın bulunduğu belde kadısına [hâkimine] gönderdiği mektubdur ki buna göre hükm etmesi matlub bulunur. Bu mektuba, **kitâb-ül hükmî** de denir

(39) **Tahkîm**: Bir hükmü, bir kimseye tefvîz etmek, temlemaktır. Da'vacı ile davâlı arasındaki da'vâyı hall ve fasl etmek için, kendi rızaları ile bir zâtı hâkim ittihaz etmeleri bir tahkîmdir. Bu zâta hâkem, muhakkem denilir. Bir da'vâ için müteaddid zâtlar da hâkem ta'yîn edilebilir.

elede sahîh olan şudur ki, ictihâdı şart edenin maksadı, ümmetin üzerinde icmâ' ettikleri ve bunlardan birine göre amelin câiz olduğunda birleştikleri dört mezheb istikrâr bulmadan önceki zamanlardaki insanların durumudur. Çünkü dört mezhebden her biri, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Sünnetine müsteniddir. O halde şimdiki zamanda bir kadı, ictihâd ehli olmasa, hadîslerin hepsini öğrenme zahmetine girmese ve onların yollarını incelemese, lâkin konuşulan dil ile, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) şerîatini bilse, bu bilgisi ile beraber, ictihad şartlarını da kendinde bulundurmağa muhtâc değildir. Çünkü burada, ondan fârig olmakla, o zahmeti çekmek aynıdır ve iş, bu büyük müctehid imamlara dayanmakta, muhtevaları, onlardan sonra gelenlere ulaşmakta, hak, ya'nî doğru ictihad onların kavillerine inhisar etmekte, ilimler onlarla tedvîn olunmakta ve esas, bu büyük müctehidlerden, hakkın vâzıh olduğuna ulaşmaktadır. O halde şimdi kadılara lâzım olan, onlardan, yahud onların birinden aldığı ile hükmetmektir. Çünkü kadının bu hükmü, ma'nâda, onu söyliyen müctehidin hükmünü yerine getirmek gibidir. Bununla beraber, elinden geldiği kadar, ittifak ettikleri yerleri gözeterek, hilâflarından çıkıp, kuvvetli olanı olan evlâ ile amel eder. Aynı şekilde, hilâf yerlerinde, ekserisinin, üzerinde bulunduğu hükmü gözetmeği kasd eder ve bir kişinin değil, cümhûrun dediği ile amel ederse, en sağlam olanı almış olur, her ne kadar, tek bir kavil ile amel etmesi câiz ise de. Ancak şunu da ilâve edeyim ki, hükmünde, babasının veya şeyhinin mezhebine, yoluna ittibâ' ile iktisâr etmesini beğenmem. Meselâ: Huzûruna iki hasım gelir ve aralarında, üç imamın, hasmın rızâsı olmadan vekîl etmede cevâzına fetvâ verdikleri da'vâda anlaşamasalar ve hâkim hanefî mezhebinde olup, Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin bu tevkîlin, câiz olduğunda ittifâk hâlinde olduklarını ve Ebû Hanîfenin, bunu kabûl etmediğini bilse, ve bu üç imamın ittifâkından, Ebû Hanîfenin, yalnız başına zâib olduğuna, Ebû Hanîfe katında bulunan delîli isbat etmeden veya kendi ictihadı ile amel etmeden, hüküm etse, bu işte hevâ ve nefsine uyan bir kimse olduğundan, içime Allahdan bir korku gelir. O dinleyip kabûl edenlerden ve en iyisine uyanlardan olmaz. Aynı şekilde, meselâ kadı, Mâlikî mezhebinde olsa ve huzûruna iki hasım gelip, köpeğin artığı hakkında da'vâda bulunsalar, o da, bütün fakihlerin necis olduğuna hükmettiklerini bilerek, temiz olduğuna hükm etse; yahud kadı Şâfiî mezhebinde olsa ve iki kişi gelip, hayvan boğazlarken bile bile Besmelenin terk edilmesinden da'vâ etseler ve biri, bu beni, hak üzere boğazlanmış koyunun etini satmaktan men' etti, diğeri de, ben onu, leş satmaktan men' ettim deseler, ve kadı, üç imamın muhâlif olduğunu bildiği halde, kendi mezhebine göre hükm etse; yahud kadı Hanbelî mezhebinde olsa ve huzûruna iki kişi gelip, biri, benim bu kimsede malım, alacağım var dese, diğeri de, ona borcum vardı, fakat ödedim dese, üç imamın muhalif olduğunu bildiği halde, ona beraetle hükm eylese, bu ve benzerlerinden,

halâsa en yakın, amelde en tercîh edilenin olmasını umarım. Bunun geleğidir ki, asrımızdaki hâkimlerin velâyeti sahihdir ve onlar, islâm dininde, kapatılması farz-ı kifâye olan deliklerden, boşluklardan birini tıkamışlar, kapamışlardır.» Bundan sonra İbni Hubeyre buyurur ki, bu soze önem vermeyip, boş görsem, bildirmesem ve fukahanın dediği gibi, ictihad ehli olmıyanın kadı olması doğru olmaz yolunu ta'kib etseydim, muhakkak ki, bununla insanlara darlık ve zorluk hâsıl olurdu. Çünkü zamanımızdaki kadıların hemen hepsinde, ictihad şartları bulunmamaktadır. Bu ise, ahkâmın ta'dilinin ve hükm kapısının kapanmasının bulunduğu şeyde imkânsızlık ve tenakuz bulunmaklık gibi bir şeydir. Bu ise doğru değildir. Belki bu mes'elede sahîh olan, hâkimlerin velâyetinin câiz hükûmetlerinin, kararlarının sahîh ve nâfiz, geçerli olduğudur, her ne kadar müctehidlerden olmasalar da.» Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir, İbni Hübeyrenin sözü burada bitti. Biz gene asıl mes'eleye dönelim ve diyelim ki, kadıda ictihadın bulunmasını şart eden birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Selef-i sâlihinden, birinci asırda olanların kâidelerine göredir. Çünkü o zamanda müctehid çok idi. İkinci kavlin vechi, halefin kâidelerine göredir. Böylece müctehid imamların mezheblerinden birini taklîd eden, şimdi, bu dört mezheb imamından birinin yerini tutuyor ve sanki o, kavlini söylemek ve onunla o sözü ve kâidelerini kuvvetlendirmekle, ve onun kâidelerinden çıkmamakla, o imamlardan biri oluyor. Nitekim İbni Hübeyre buna işâret eyledi. Vallahü teâlâ a'lem!

Biri de, üç imamın, kadına kadılık, hâkimlik vermek sahîh değildir kavli ile, Ebû Hanîfenin, kadınların, kadınların şâhidliklerinin kabûl edildiği herşeyde hâkim olmaları câizdir, sahîhdir kavlidir. Ve Ebû Hanîfeye göre, hadler ve cerahat, ya'nî yaralamalar hâric, kadınların şâhidliği her şeyde kabûl edilir kavli, ve Muhammed bin Cerîr'in, kadının, her şeyde kadı olması sahîhdir kavlidir. Birincisi müşeddeddir ve selef ve halef bunu icrâ etmişlerdir. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, kadı, imam-ül a'zâmın, ya'nî halîfenin, devlet reisinin nâibidir. Bunun ise, erkekten olması şartında sözbirliği vardır. İkinci ve üçüncü kavillerin vechi, husûmetleri fasl etmek, ya'nî geçimsizlikleri, anlaşamamazlıkları, da'vaları ayırmak, halletmek, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker kısmındandır. Bunda ise, erkeklik şartı yoktur. Çünkü şerîatte hükmün sâbit olmasına bakılır, onunla hükm edene değil. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) in: **«İdareyi kadına bırakan millet felâh bulmaz»** hadîs-i şerîfi. bir cemâatin şahdan sonra, saltanatı onun kızına veren adamları için buyurulmuştur. Keşf sâhibleri, Allahü teâlâya da'vet olan her işte, erkek olmağı şart ettiklerinde sözbirliği etmişlerdir. Selef-i sâlih kadınlarından hiçbirinin, müridleri terbiye makamında oturduğunu hiç duymadık. Bu da, kadınların derece bakımından noksanlığın-

dandır. İmrân kızı Meryem, ve Fir'avnın eşi Âsiyenin kemâlleri hakkında bildirilenler, takvâ bakımından olup, insanlar arasında hükmetmek bakımından değildir, vâli, hâkim, idâreci olmaları bakımından da değildir. Kadın için nihaî iş, Râbi'a-yı Adviyye gibi, âbide ve zâhide olmaktır. Velhâsıl, hazreti Âişeden başka, mü'minlerin annelerinden birinin (radıyallahü anhünne) müctehid olduğu, ve kadının erkeklere ulaşan kemâle sâhib olduğu bilinmiyor. Velhamdü lillahi Rabbil - âlemîn.

Biri de, üç imamın, kadılık, farz-ı kifâyelerdendir. Başkası bulunmazsa, tayîn edilen kimsenin kadı olması vâcibdir kavli ile, rivâyetlerinin ezharında Ahmedin, farz-ı kifâyelerden değildir; başkası bulunmazsa, ona duhûl taayyün etmez kavlidir. Birincisi, zikr olunan şartla, kadı olmanın vâcib olması bakımından müşedded, ikincisi, vâcib olmaması bakımından tahfîfdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi zâhirdir. İkinci kavlin vechi, emîrlik kısmındandır. Şerîatin sâhibi, içinde kurtuluş bulunmaması ve onunla Sırât-ı müstekîmde, ya'nî doğru yolda yürümek olmadığından, onu istemekten men' etmiştir. O halde terki, insanın dîni için ihtiyat kısmından oldu. Selef-i sâlihîn, kadılığı kabûl etmek, yüklenmek için dövüldükleri, habs edildikleri halde, kabûl etmemişlerdir. Radıyallahü anhüm ecma'în!

Biri de, üç imamın, mescidde kadılık yapmak mekrûhdur, lâkin kadılığa duhûlün taayyün ettiği kimseye mekrûh değildir, bu da başkası bulunmadığı zamandır kavli ile, Mâlikin, sünnettir kavli, ve Şâfiînin kavlinde, mescide namaz için girse, ve bir hukûmet konuşulsa ve orada hükm verse, mekrûh olmaz buyurmasıdır. Birincisinde, men' bakımından teşdîd, ikincisinde, mescidde hüküm vermede teşvîk, üçüncüsünde ise tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Mescidlerinizi çocuklarınızdan, alış verişten ve husûmetlerinizden [da'vâlarınızdan] sakınınız**» hadîsine ittibâ'dır. Bildirildiği gibi, Resûlullahın huzûrunda, yüksek sesle bile münâza'a, münâkaşa, lâyık olmadığı halde, Allahü teâlânın husûsî huzûru olan mescidde nasıl câiz olabilir! Belki bir kimse, câmi'de yüksek sesle konuşmağa haramdır fetvâsını verse, Allahü teâlâya karşı edebe meylinden dolayı, mâni' olmayız. Nitekim Allahü teâlânın huzûrunun ehli olan evliyâ bunu iyi bilir. İkinci kavlin vechi, bu emr-i ma'rûf ve nehy-i münker cinsinden olup, mazlûmu zâlimden kurtarmak olduğu için, Cum'a günü hutbede olduğu gibi, bunu yapmak da câizdir. Ama hasımlardan biri, mescidde sesini yükseltirse, hâkimin, onu bundan nehy etmesinden başka bir sorumluluğu yoktur. Demek ki, her imamın bir görüşü vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadının, hadleri mûcib fiillerden gördüklerinde, hükmden önce ve sonra, kendi bilgisi ile hükmetmesi câiz değildir. Aynı şekilde, insanların hukûkundan bildiği şeylerde, hükümden önce ve sonra

kendi bildiği ile hükmetmesi câiz değildir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, hiçbir zaman kendi bilgisi ile hükmedemez, bunda Allahü teâlânın hukûku ile, insanların hukûku müsâvîdir kavli, ve iki kavlinin ezharında Şâfiînin, hudûd-i ilâhî dışında olanlarda kendi bilgisi ile hükm eder kavlidir. Birinci ve üçüncüde, bildirilen tafsîl ile kadıya teşdîd, bunun gibi insanların hukûkunda bildiği ile hükmetmesinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadînın, hâkimin, alış - verişi kendi üzerine alması, yüklenmesi mekrûh değildir kavli ile, üç imamın, mekrûhdur ve kurtuluş yolu, vekil yapmaktır kavlidir. Birincisi muhaffef olup, yakınlık görmekle hak yoldan ayrılmıyan ve bu yakınlığı kabûl etmiyen büyüklere mahsûsdur. Ikincisi müşedded olup, iki hasımdan biri, alış verişte ve benzeri muâmelelerde, kendisine sevgi ve yakınlık gösterince, kalbinde ikisini eşit seviyede tutamıyanlara mahsûsdur. Bunun için alış - verişte vekil yapması evlâ olur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî mezhebi muhakkıklarının, kadı kendini azl edince, ta'yinli değilse azl olur, tayinli ise, iki vechin esahhında, azl olmaz kavli ile, Mâverdînin, bir özürle kendini azl ederse, câizdir, özürsüz azl ederse, câiz değildir. Lâkin imama bildirdikten ve onun, isti'fâsını kabûlünü ricâsından sonra, kendini azl etmesi câiz olur. Çünkü o, zâyi'i kendisine haram olan bir işi yüklenmiştir. İmamın da, başkasını bulunca, onu muaf tutması gerekir. Böylece azli, kendisinin isti'fâ etmesi, imamın da, isti'fâsını kabûlü ile tamam olur. Birininki ile tamam olmaz. Ben kendimi azl ettim demesi, azl olmaz. Çünkü azl, onu tevliye eden tarafından olur. O ise, kendisini tevliye etmiş, ya'nî kadı ta'yîn etmiş değildir. O halde, kendini azl edemez. Birincisinde insanlara teşdîd, bildirilen şartla kadıya tahfîf vardır. Şart bulunmazsa, son vecih hâric, iki vechin esahhında, kadıya teşdîd vardır. Ikincisi mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Şâfiînin eshâbının kavli ve nasdan bildirildiğine göre, kadı, fısk işler, ardından tevbe eder ve hâlini düzeltirse, velâyetin tecdîdi olmadan, ya'nî yeniden bu vazîfe ona verilmeden, kadılığı avdet etmez. Cünûn ve baygınlık geçirmek böyle değildir. Çünkü onlarda avdet sahîh değildir kavli ile, Hirevînin, Kitâb-ül Eşrâf'ında bildirdiği, kadı fısk işleyip azl olduktan sonra tevbe ederse, yine kadî olabilir. Şâfiînin bunda nassı vardır. Çünkü kadı olmaması, ahkâm kapısını kapatır. Zîra insan, çoğu zaman, günâh sayılan işleri işlemekten tamamen sıyrılamaz. O halde, imamın mütalaasına muhtâc olur. O da hâcet için tecvîz edilir kavli, ve Kadı Hüseynin, kadıdan fısk meydana gelir ve tevbeyi geciktirirse, azl olur. Günâhdan sıyrılmağa acele eder ve pişman olursa, ismetin intifâsı sebebiyle, azl olmaz. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Üçün-

cüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hâkim, had ve kısaslarda, zâhirî adâletle hükm etmez. Bir sözle bâtınî adâletinden sorduktan sonra hükm eder. Bundan ma'ada sormaz. Ancak hasım şâhide ta'n ederse, sorar. (40) Ta'n etmezse, sormaz, şâhidliği dinler ve zâhir hallerindeki adâletleri ile yetinir kavli ile, Mâlikin, iki rivâyetinin birinde Ahmedin ve Şâfiînin, hâkim, zâhirî adâletle yetinmez, bâtınî adâleti öğreninciye kadar bekler. Hasım ta'n etsin veya etmesin, şâhidlik had hakkında veya başka suç hakkında olsun aynıdır kavli, ve diğer rivâyetinde Ahmedin, hâkim, zâhirî islâm ile yetinir ve mutlaka sormaz kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her üç kavlin de vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mutlak cerh ile olan da'vâ kabûl edilir (41) kavli ile, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, cerh sebebi belli oluncıya kadar kabûl olunmaz kavli, ve Mâlikin, cerh eden, cerh'in, adâletinde müberrizinin mûcibini, ya'nî nevi göstermeği icâb ettireceğini bilirse cerhi mutlaka kabûl edilir. Bu sıfatla muttasıf değilse, ancak sebebi beyan etmekle kabûl edilir kavlidir. Birincisi şâhidlere ve şâhidliklerinin reddine esas teşkil eden şeyde müşeddeddir. İkincisinde onlara tahfîf vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, zâhirde şehâdeti red olan şeylerden mahfûz olmıyana haml olunması doğrudur. İkincisi ve Mâlikin kavlinden ona uygun olan, hâli adâlet ve adâletsizliğe muhtemel olana haml olunur. Böyle olanın, cerhin sebebini açıklaması lâzımdır ki, hâkim ona bakarak red veya kabûl eder.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kadınların erkekler için olan cerh ve ta'dilleri kabûl edilir kavli ile, Mâlik, Şâfiî ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, kadınlar buna girmez kavlidir. Birincisi şâhidlere ve cerh etme şeklinde şâhidliklerine esas teşkil eden seyde müşedded, ikincisi yine onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin

---

(40) **Ta'n-ı şühûd**: Bir vak'aya şehâdet edenlerin bu şehâdette yalancı olduklarına dâir da'vâlı tarafından vuku' bulan iddiadır.

(41) **Cerh, cerh-i şühûd**: Şâhidlerin fıskını, adâletten mahrûmiyyetini idd'a ve izhardan ibârettir ki, iki kısma ayrılır: Bir kısmı, Cerh-i mücerreddir ki, şâhide, muayyen bir hakk-ı ilâhîvi veya kul hakkını mutazammın olmıyan bir şeklide ta'n'da bulunmaktır. «Bu şâhidler fâsıklardır; bunlar yalan yere şehâdet eden kimselerdir» denilmesi gibi.

Aleyhine şehâdet edilen, ya'nî da'vâlı, bu cerh-i mücerredi hâkime gizli olarak haber verir ve şühûd, şâhidler ikâmesiyle isbât ederse, hâkim, mecrûh olan şâhidlerin şehâdetlerini reddeder. Velevki, evvelce tezkiye edilmiş olsunlar.

İkinci kısım, cerh-i mürekkebdir ki, ya muayyen bir hakkullahı veya bir kul hakkını mutazammın bulunan cerhdir. «Bu şâhidler bir şahsı amden katl etmişlerdir, veya yalan yere şehâdet için şu kadar para almışlardır» denilmesi gibi. Da'vâlı, bu cerhi beyyine ile isbât ederse, bu şâhidlerin şehâdetleri red olunur.

vechi, kadın cerh ve ta'dilin hükümlerini bilebilir. Hattâ birçok erkeklerden daha iyi bilir. İkinci kavlin vechi, cerh ve ta'dîl, yabancı erkeklerle birlikte, bir arada bulunmağı gerektirir. Kadın için ise, bu pek az bir rastlantıdır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, kadînin, ya'nî hâkimin huzûrunda hasmın sözlerini terceme etmede, hâlini ta'rifde, risâletini tediyede, cerh ve ta'dilde, bir erkeğin şâhidliği kabûl olunur. Hattâ Ebû Hanîfe, kadın da olsa, bu sayılanlarda erkek gibi kabûl edilir buyurdu, kavli ile, Şâfiînin ve diğer rivâyetinde Ahmedin, bunda iki erkekten azı kabûl edilmez kavlidir. Mâlik de böyle dedi. Ve yine: Muhâseme, mal ikrârına dâir ise, ona göre, bir erkek ve iki kadın kabûl edilir. Bedenler ahkâmına dâir ise, bunda ancak iki erkek şâhid kabûl edilir. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd, üçüncüsünde tafsîl vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, rivâyet kısmından kılınması, ikinci ve sonrakilerin vechi şehâdet cümlesinden kılınmasıdır. Bunda da, sayının, çoğu zaman şart olduğu, herkesin ma'lûmudur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Ahmedin, adâlette, müzekkînin, filân âdildir, râzı oldum, beğendim demesi yetişir kavli ile, Şâfiînin, bu yetişmez, o âdildir, kendim için ve kendime onu beğendim demelidir kavli, ve Mâlikin, müzekkî adâlet sebeblerini biliyorsa, tezkiyesinde, filân âdildir, beğendim, râzıyım sözü kabûl edilir, kendime, kendim için sözlerine ihtiyâc kalmaz kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, insanların malları ve ırzlarını ihâta eden adâlet ve cerh sebeblerini iyice bilene, ikincisi ihtiyâtta bundan aşağı olana haml edilir. Çünkü bu gibiler, şâhidin vasfında tesâhül edebilirler. Benim için, bana, üzerime deyince, şübhe kalkar. Bununla Mâlikin kavlinin de tevcîhi bilinmiş olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hâkimin, gâib üzerine hükmü câiz değildir. Ancak onun yerini tutan vekîl veya vasîsinin hâzır olması, duruşmada bulunması gerekir kavli ile, üç imamın, gâib üzerine mutlaka gıyabî hükm verir. Gâib, çocuk ve mecnûn üzerindeki bir kimsenin hakkı için hükm edince, Ahmede göre, yemîn ettirmesine lüzûm yoktur. Şâfiînin eshâbı, iki vechin esahhında, yemîn ettirmek lâzımdır buyurdular. Birincisi kadıya ve alacaklıya müşedded ve borcluya, zikr olunan şartla muhaffefdir. İkincisi ise aksidir. Yemîn mes'elesinin birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hak sâhibi, bazan hüccetini, vekîlinden ve vasîsinden çok iyi bilir ve kavrar. İkinci kavlin vechi, onlar gibi olur. Yemîn ettirme mes'elesinin birinci kavlinin vechi, hükmle yetinmek ve davacıyı tasdîkdir. İkincisinin vechi, insanların mallarında ihtiyattır. Birincisini Allahdan korkanlara, ikincisini bunun tersi olanlara hamletmek doğru olur.

Ben derim ki, tevhîd ilminde, buna esas teşkîl eden bir mes'ele vardır. Şöyle ki: Gâib üzerine hükm câizdir diyen, Allahü teâlânın sıfatlarında *gâibi, şâhide kıyâsa da* câizdir der. Ve der ki, Hak teâlânın sıfatları için, insana kıyâsla, gayridirler, zâtının aynı değillerdir. Zirâ' insanın bilgisi ve görmesi gitse de, vücûdü tamdır. Gâibe hükm câiz değildir diyen ise, bu kıyâsı yasaklar ve der ki: Allahü teâlânın sıfatları, aynı olup, gayri değillerdir. Bununla mahlûkatının sıfatlarını ayırmış olur. Keşf sâhibleri de böyle demişlerdir. Hattâ Şeyh Muhyiddîn-i Arabî (*kuddise sirruh*) buyurdu ki: «Allahü teâlâ, Ebû Hanîfeye rahmet eylesin, ve onu her korkudan muhafaza buyursun ki, gâibe hiç bir şeyle hükm etmedi.»

Biri de, üç imamın, kitâb-ül kadı ilel - kadî, hududda, kısasda, nikâhda, talâkta ve *hul'de makbûl değildir kavli ile*, Mâlikin, hepsinde makbûldür kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hadlerin ikâmesinde ve insanlara âid haklarda ihtiyâtı almaktır. Had ikâmesine ve talâk hükmüne, ancak tesbîtten sonra girişilir. Bazan kitâb, ya'nî yazı, kadıya yalan olarak iletilmiş olur. İkinci kavlin vechi, kadılık makâmında tezvîr az olur. Bunu, o kadının yazdığına zann-ı gâlibi olmasaydı, gereği ile hükm etmezdi. İkincisinin, kitâbı, yazıyı taşıyanın âdil ve râzı olunmuş kimse, birincisinin bunun zıddı olduğuna hamli sahîh olur.

Biri de, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmedin, bir beldedeki hâkimlerin mükâtebesi, yazışması kabûl olunmaz. Beyhakî, bana göre, ezhar olan budur buyurdu. Tahâvînin Ebû Hanîfeden bildirdiğine göre, kabûl olunur. Ebû Yûsûfun mezhebi budur. Kabûl olunmamasında, diğerinin yanındaki beyyinenin, *hak üzere iâdesine ihtiyâc olur. Zirâ bu, ancak uzak beldeler için* kabûl olunur. Birincisi, kadînin, hâdiseyi şifâhî olarak konuşması, yahud beyyineyi ondan dinlemesi ile, yazışmaya ihtiyacı kalmamak bakımından müşeddeddir. İkincisi - ki Ebû Yûsufun kavli idi - muhaffefdir. Zirâ kadînin bu kadıyyeyi ihbârında, ikisinin bir beldede olmakla, iki beldede bulunmaları arasında fark yoktur. Bunda yakınlık ve uzaklık bir ihtilâf teşkîl etmez. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin, kitâb-ül kadı ilel - kadı'yı götüren resûlün, ya'nî habercinin, onu tediye, verme şekli şöyledir ki, yazının yazıldığı kimseye, iki şâhid der ki, biz şehâdet ederiz ki, bu filân kadının, ya'nî hâkimin yazısıdır. Bunu bize okudu veya biz huzûrunda iken, bize okundu kavli ile, diğer rivâyetinde Mâlikin, iki şâhidin: «Bu, meşhûdün aleyh filân kadının mektûbudur» demesi yetişir. Ebû Yûsuf *(rahimehullah) da* böyle buyurdu. Birincisinde teşdîd vardır. Bu, hükümleri bilmede bilgisi derin olmayana haml edilir. İkincisi muhaffef olup, hükümde ihtiyâc düşen ahkâmı bilenlere haml olunur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Ahmed ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, iki kimse, ictihad sâhibi bir kimseye, hükm için gidip, ya'nî onu tahkîm edip, biz senin hükmüne râzı olduk, bize hükm eyle deseler, ikisinin de, onun hükmü ile amel etmesi lâzım olur. Mâlik ve Ahmed, ilâve edip: «Eğer hükmü, beldenin kadısının reyine muvâfık olursa, beldenin kadısına çıkarıldığında, onu nâfiz, geçerli kılar ve imzalar. Beldenin hâkiminin rey'ine uygun olmazsa, onu ibtâl eder, onda, imamlar arasında ihtilâf bulunsa da» dediler kavli ile, diğer kavlinde Şâfiînin, ancak ikisi rızâlaşarak onun hükmü ile amel ederler, yoksa etmezler kavlidir. Hattâ bu ondan, fetvâ gibidir. Bu hilâf, tahkîm mes'elesindedir. Sadece mala âid hükme yöneliktir. Nikâh, li'ân, kazf, kısas ve hudûdda câiz olmadığında icmâ' vardır. Birincisi, Mâlik ve Ahmedin bildirdiği şartı gözetmekle müşeddeddir. İkincisinde, muhakkimin hükmüne ikisinin ilzâmı gerekmemek ve ikisinin rızâlaşması ile olması bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin de tevcîhi zâhirdir.

Biri de, Mâlik ve Ahmedin, hâkim, ne ile hükmettiğini unutsa, huzûrunda iki şâhid, ne ile hükm ettiğine şâhidlik etseler, bununla hükmünde şâhidlikleri kabûl edilir kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, şâhidlikleri kabûl edilmez, ne ile hükm ettiğini hâtırlamadıkça, onların sözlerine rücû' etmez, baş vurmaz kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe, iki kavlinin esahhında Şâfiînin ve Ahmedin, hâkim, velâyeti hâlinde, filâna hak veya had ile hükm eyledim dese, ondan kabûl edilir ve hak ve had ifâ edilir kavli ile, Mâlikin, buna iki veya bir şâhid şehâdet etmedikçe, kabûl olunmaz kavlidir. Şâfiînin diğer kavli ise, Mâlikin mezhebi gibidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini âdil, zâbıt kadîya, ikincisini bunun zıddına haml sahîhdir.

Biri de, üç imamın, azlinden sonra, velâyetim zamanında şöyle hükm ettim dese, kabûl edilmez kavli ile, Ahmedin, kabûl edilir kavlidir. Birincisinde teşdîd, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi, hemen her hâlinde, dininin rikkati ile tanınmış kadıya, ikincisi zabtda örnek gösterilen din için hayırlı kadıya haml olunur.

Biri de, Mâlik, Ahmed ve Şâfiînin, hâkimin hükmü, işi, bâtında olduğundan çıkarmayıp, sâdece hükmü zâhirde nâfiz olur. Meselâ bir kimse bir kimsede hakkım var deyip, bunun için iki şâhid ikâme etse, hâkim, ikisinin şâhidliği ile hükm eder. Şâhidler hak ve sıdk üzere iseler, bu şey, şâhidlik edilene, zâhiren ve bâtınen halâl olur, yalancı şâhid iseler, bu şey zâhirde, hükm ile, şâhidlik edilen, ya'nî hakkım var diyen için sübût bulur. Ama bâtın bakımından, ya'nî kendisi ile Allahü teâlâ arasındaki vechesi yönünden olana gelince: O her şeye şâhiddir, her şeyi görür ve bilir. Bunun nâmus veya mal hakkında olması aynıdır kavli ile, Ebû Hanîfenin,

akd veya fesh olunca, hâkimin hükmetmesi, işi olduğundan çevirir ve onunla hükm, zâhir ve bâtında nâfiz, geçerli olur kavlidir. Birincisi müşedded olup, verâ' ve ihtiyât sâhiblerine mahsûsdur. İkincisi muhaffef olup, bunun zıddı olanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisi mal ve ırzda ihtiyâttır. Olur ki, hâkim, beyyine ile hükm eder ve yalancı şâhidlik ortaya çıkar. Bunun için sâdece zâhirde nâfiz olur. Bunun izâhı şöyledir: Şerîatin sâhibi, bu dünyada, insanlara emir ve yasakların uygulanmasını, zâhir üzere emr etmiştir. Nitekim: «**Lâ ilâhe illallah demelerine kadar, insanlarla harb etmekle emr olundum.** Bunu **dediklerinde, kanları ve malları, benden ismette olur.** [Ya'nî onları öldürmem, mallarına da dokunmam]. **Ancak İslâm için olanlar hâric. Hesabları, Allahü teâlâya âiddir»** hadîs-i şerîfi buna işârettir. Bâtınî işlerini, hallerini, her gizli hallerini bilen Allahü teâlâya bıraktığına dikkat ediniz! Zirâ onlardan biri, lâ ilâhe illallah kelimesini dili ile söyler, fakat buna kalbi ile inanmıyor olabilirdi. İkinci kavlin vechi, şer'î hâkimin makamı, âhirette hükmünün nakz edilmesinden üstündür. Çünkü Şerîatin sâhibi ona, dünyada, ictihadı ile hükmetme iznini vermiştir. O halde Allahü teâlâdan teşrîdir. Mâ'lûmdur ki, insanların hükmlerinin zâhir üzere icrâda olan iznin nâsihi, nesh edicisi yoktur. Nitekim yine ma'lûmdur ki, Allahü teâlâ, teşrî' olunan şeyle hükm edeni muâhaze eylemez. İşte buradan, hakîkat şerîate muhâlif değildir diyenin sözünün ma'nâsı anlaşılır. Bir kimse hakîkat şerîate uymaz derse, ona gerekli uzun cevabı, **el - Ecvibet - ül mardıyye an eimme-til fukahâ ves - sôfiyye** isimli kitabımızda verdik. O halde Allahü teâlâ Ebû Hanîfeye bol bol rahmet eylesin ki, ne ince görüşü, ne erişilmez anlayışı vardı. Ve diğer müctehidlerden de râzı olsun!

Biri de, Ebû Hanîfenin, vekâlet, bir haberle, ya'nî bir kimsenin bildirmesiyle sâbit olur. Vekîlin azli ise, ancak âdil bir kimsenin veya hâli mestûr olan iki kimsenin şehâdetiyle sâbit olur kavli ile, üç imamın, vekâlet ve azlin sübûtünde iki âdil şâhidin bulunması şarttır. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Birincisini, sözü vesîka olana, ikincisini bunun zıddı olup, tek olarak haber ve şehâdeti vesîka olmıyana haml etmek sahîh olur. Vallahü teâlâ a'lem.

KISMET BAHSİ (42)

İmamlar, kısmetin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Çünkü şerîkler [ortaklar] ortaklıktan bazan mutazarrır olurlar. İttifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

---

(42) Kısmet: Taksîm etmek, bir şeyi bölmek demektir. Ya'nî müteaddid kimselerin, bir şeydeki hisse-i şâyi'alarını bir mikyâs ile, tayîn ve tahsîs etmektir. Ya'nî ölçek, ağırlık veya uzunluk ölçü birimlerinden biri ile, hisseleri birbirinden temyîz ve ifrâz eylemektir.

Bunlardan biri, Mâlikin, kısmet ifrâzdır, ya'nî ayırmaktır. Aynlar ve sıfatlar müsâvî olunca, iki ortaktan herbirinin hakkı, arkadaşının hakkından temyîz olunur, ayrılır. Hattâ iki ortaktan herbirinin, hissesini satması câiz olur kavli ile, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, kısmet, bey', ya'nî satmak ma'nâsınadır. Lâkin, elbise ve akar gibi farklı şeylerde böyledir. Farklı olmıyan şeylerde, ifrâzdır, ayırmaktır. Ölçekle, dartı ile ve ceviz ve yumurta gibi sayı ile satılan şeyler böyledir kavlidir. Ahmed de böyle buyurdu. İki kavilden şu esas çıkar ki, ifrâzdır diyene göre, takdîr ve zan ile, fâizin câri olduğu meyvelerin kısmeti câizdir. Satıştır diyene göre ise, bunun cevâzı memnû'dur. Birincisi mufassaldır. İkincisi de böyledir. İkisinin de bir vechi tahfîfe, diğer vechi teşdîdedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki ortaktan biri kısmet, ya'nî taksîm istese ve bunda diğeri için zarar bulunsa, kısmetle ikisinden birine zarar gelse, taksîm olunmaz kısmet istiyenin bunda menfeati varsa, imtinâ' eden icbâr edilir kavli ile, Mâlikin, imtinâ' eden, her halde taksîme icbâr edilir kavli, ve Şâfiînin eshâbının, kısmet istiyen mutazarrır ise, iki vechin esahhına göre icbâr edilir kavli, ve Ahmedin, taksîm edilmez, satılır ve semeni bölüşülür kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Dördüncüsü kısmeti terkle muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bu dört kavlin vecihleri zâhir olup, anlayışlılarca gizli yanları yoktur.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde, Mâlikin, taksîm edenin ücreti, taksîm edilen kimselerin mikdarına göre olup, hisseler mikdarınca değildir kavli ile, diğer rivâyetinde Mâlikin, Şâfiînin ve Ahmedin, nasîbler, hisseler mikdarıncadır kavlidir. Bir de, bu sadece istiyen üzerine midir, yoksa onunla beraber kendisinden taksîm istenen üzerine beraber midir? Ebû Hanîfe, birincisini buyurdu. Mâlik, Şâfiî ve Ahmedin eshâbı, hepsi üzerinedir buyurdu. Kaviller bir bakımdan müşedded, diğer bakımdan muhaffef arasındadır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kölenin, içlerinden biri isteyince, bir cemâate taksimi sahîh değildir kavli ile, diğer imamların, ayn ve sıfatları müsâvî olunca, diğer hayvanlarda ta'dil ve kur'a ile taksîm câiz olduğu gibi, bunda da câizdir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

DA'VALAR VE BEYYİNELER KİTABI

İmamlar, hâkimi bulunan bir başka beldedeki bir kimse da'vâ edilip, da'vâcının bulunduğu şehre getirilmesi istenirse, bu isteğin kabûl olunmadığında; hâkimin hâzır olanın da'vasını ve gâib için olan beyyinesini dinlemesinde; iki kimse, binâlarına bitişik olmıyan bir duvar için münazaa ederlerse, ikisine verilmesinde, üzerinde birisinin tahtaları, ağaçları, odunları varsa, diğerine takdîm edildiğinde; elinde bâliğ ve âkıl bir oğlan bulunan, bunun kendi kölesi olduğunu iddia eder ve biri de, onu tekzîb ederse, tekzîb edenin, yemînle hürdür diyenin sözü esas alınır. Oğlan küçük olur ve temyîz yaşında bulunmazsa, el sâhibinin, ya'nî iddia edenin kavli esasdır. Bir kimse nesebini iddia ederse, beyyine olmadan kabûl edilmediğinde; iki âdil şâhid ile, hâzır olanda hak sübût bulunca, bununla hükm eder ve iki şâhidi ile beraber da'vacının yemîn etmediğinde ve da'vacıya beyyine, kabûl etmiyene yemîn lâzım olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, bir kimse, hâkimi bulunmıyan bir başka beldede bulunan kimseyi da'vâ etse ve oradan getirilmesini istese, hâzır olması lâzım gelmez. Ancak aralarında bir günde oradan beldesine dönecek mesâfede ise, hâzır bulunması lâzım olur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, hâkim onu hâzır bulundurur, mesâfe yakın olsun, uzak olsun aynıdır kavlidir. Birincisi da'vâlıya muhaffef, zikr olunan şartla da'vacıya müşeddeddir. Ikincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisini, o mesâfedeki beldeden getirmenin kendilerine meşakkat ve zorluk olduğu, insanların ileri gelenlerine, hasta ve diğer özür sâhiblerine kıyâsen, haml etmek sahîh olur. Nitekim ikincisi de, gelmeleri, kendilerine meşakkat ve zorluk olmıyanlara yorumlanır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hâkim, gâib üzerine, beyyine ile hükmetmez, hükümden önce ve beyyinenin ikâmesinden sonra kaçana da hükm etmez. Lâkin kadı tarafından üç kişi kendisine gelip, onu hükme, mahkemeye çağırırlar. Gelirse ne a'lâ, gelmezse, da'vâsı açık kalır. Ebû Yûsufdan bildirilir: Gâibe hükmeder. Ebû Hanîfe: «Gâib olana hiçbir şekilde hükmetmez. Ancak hükm hâzır olanla ilgili ise eder. Meselâ gâib vekîl olur, yahud bir çok kişi bir şeyde ortak olur da, hazır olan birinden da'vâcı olursa, ona ve gâibe hükm eder» buyurdu kavli ile, Mâlikin, hâzır olan beyyine ikâme edince ve hâkim ona sorunca, hâzır için gâibe hükm edilir kavli, ve Şâfiînin, da'vâcı için beyyine ikâme edilince, gâibe mutlaka hükm

edilir kavlidir. İki rivâyetinin birinde Ahmed de böyle buyurdu. Birincisi gâibe muhaffef, zikr olunan şartla da'vâcıya müşeddeddir. İkincisi zikr olunan şartla gâibe müşeddeddir. Üçüncüsü mutlaka ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Gâibe hükmetmez diyenin kavlinin vechi ihtiyatla ameldir. Çünkü gâib hâzır olduğunda, hüccetini çok iyi anlatır, açıklar da, hâkim mazlûm olduğunu anlar. Gıyâbında hüküm verir diyenin vechi, hâkim için beyyine yeterlidir. Orada hâzır olması yerine geçer. Zirâ bulunmadığı zaman, beyyinenin şâhid gösterildiği kimseye, bulunsa da, bu beyyine şâhidlik eder.

Biri de, Mâlikin ve mezhebinde esah kavil olan Şâfiînin, gâib, çocuk veya mecnûn için beyyine ikâme olununca, da'vacının, beyyine ile beraber yemîn etmesi de gerekir kavlidir. İmam Ahmedden ise, iki rivâyet vardır. Birincisi, yemîn eder, ikincisi, etmezdir. Birincisinde teşdîd olup, gâib, çocuk ve mecnûn [deli] için ihtiyâtla ameldir. İkincisinde, ikinci rivâyet bakımından tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Da'vâcının, beyyine ile birlikte yemîn etmesi gerekir diyenin kavli, beyyinede bazı sağlam yerler bulunmadığı ve tam sâbit olmadığına, ikincisi ise, âlim ve sâlihlerin âdil beyyinelerine haml edilir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse ölse ve biri müsliman, biri hıristiyan iki çocuğu bulunsa, her biri, babalarının, kendi dîninde öldüklerini iddia edip, vârisi benim deseler, yahud hıristiyan bilinen bir kimse ölse ve bir beyyine ölümünden önce müsliman olduğunu, diğer beyyine ise küfr üzere öldüğünü gösterse, müsliman olarak öldü beyyinesi takdîm olunur kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin, iki beyyine müteârız olur, ya'nî çatışırsa, ikisi de sâkıt olur ve beyyine yokmuş gibi olur. Hıristiyan yemîn ettirilir ve lehine hükm olunur. Diğer kavlinde, ikisine de sorulur ve aralarında kur'a çekilir. Ölü yıkanır, namazı kılınır ve müsliman mezarlığına gömülür. İmam Ahmed de, birinci kavil gibi söyledi. Birincisi Islâmın sübûtu tercîh olunur. İkincisi küfrün sübûtu tercîh olunur. Diğer sözlerin vechi ise zâhirdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, beyyinem yoktur, veya benim bütün beyyinelerim yalandır deyip, sonra beyyine ikâme etse, kabûl edilir kavli ile, Ahmedin, kabûl edilmez kavlidir. Birincisinde, bunu kızgınlıkla veya dalgınlık, unutkanlıkla söylemiş olabilir ihtimâli ile da'vacıya tahfîf vardır. İkincide ise, yine ona, ikrâr edenin özrü yoktur gereğince, teşdîd vardır. Böylece iş Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, hâricin beyyinesi, mutlak mülkte, sâhib-ül yed'in (43) beyyinesinden önce gelir. Tekrâr edil-

(43) **Sâhib-ül yed** = Lügatte el sâhibi demektir. İstilahda, bir ayn'e, bil-fiil vaz'ı yed eden, yahud bir ayn'da, mâlik kimselerin tasarrufları gibi tasarrufu sâbit olan kimse demektir. Mukâbili «hâric»dir.

miyen bir sebebe izâfe edilen böyle değildir. Bir defa dokunmuş kumaş gibi, ki dokumacı bir daha tekrâr etmez. Zirâ burada bol olduğu zaman sâhib-ül yed'in beyyinesi önce gelir. Sâhib-i yed târih bakımından daha önce olursa, yine önce gelir kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, Sâhibül yed'in beyyinesi, mutlaka önce gelir kavlidir. Birincisi, zikr edilen tafsîl ile sâhib-ül yed'e müşedded, ikincisi yine ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, hâric tarafından olan beyyine, bazan vaz-ı yedden kuvvetli olur. Çünkü elini vaz ettiği herşey hak olmıyabilir. Ikinci kavlin vechi ise aksidir. Her beyyine sâdık olmıyabilir. Birincisini din ve verâ sâhiblerinin hâline, ikincisini bunun zıddı olanlara hamlederiz. Aksinin hamli de mümkindir. Bu da, hâricin değil, sâhib-ül yed'in ain ve verâ' sâhibi olduğu zamandır. Hâkim emri bu yolda tahrîr eder ve kendi zimmeti veya iki hasmın veya ikisinden birinin zimmeti için berâet gördüğüne hükm eder. Bununla beraber o, ateşin kenarındadır. Allahü teâlâdan lütf isteriz.

Biri de, üç imamın, iki beyyine teâruz edince, çatışınca, ve biri adâlet yönünden daha meşhûr, açık olursa, bununla tercîh edilmez kavli ile, Mâlikin, bununla tercîh edilir, ağır basar kavlidir. Birincisinde, iki beyyineden eşher olana teşdîd vardır. Ikincisi ikisine de muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Esas olan, hâkimin katında kaîm olandır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimse, bir kimsenin elindeki şeyi da'vâ etse ve beyyineler teâruz etse, çatışsa, ikisi de sâkıt olmaz. Bu şey ikisi arasında taksîm edilir kavli ile, Mâlikin, ikisi yemîn edişirler ve aralarında taksîm olunur. Eğer biri yemîn eder, diğeri nükûl ederse, ya'nî imtinâ' ederse, imtinâ' eden için değil, yemîn eden için hükmeder kavli, ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, ikisi de beraber sâkıt olur, tıpkı beyyine yokmuş gibi kavlidir. Birincisinde, elinde olanın yarısını, hârice vermekle, sâhib-ül yed olana teşdîd vardır. Ikincide de söz böyledir. Üçüncü ise, hükmün tercîh edilmemesi bakımından zâhirdir. Hâkim dilerse, taksîm eder, dilerse kur'a çeker, dilerse tevakkuf eder. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, bir kimse, bir kadınla, sahîh olarak tezevvüc ettiğini, evlendiğini iddia etse, sıhhat şartları zikr olunmaksızın da'vası dinlenir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, hâkim, onun da'vâsını, ancak nikâhın sahîh olduğunu gösteren, sıhhat şartlarını beyandan sonra dinler. Bunlar da, reşid velîsinin izni, iki âdil şâhid ve şart edilmişse, kadının rızâsıdır. Birincisi dâvâcı üzerine muhaffefdir. Ikincisinde ona teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birincisinin, din, vera' ve ilim sâhibine, ikincisinin bunun zıddı olana hamli mümkindir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, da'vâlı yemînden nükûl, ya'nî imtina' etse, red olunmaz, belki nükûl ile hükm edilir kavli ile, Ahmedin, red olunur ve nükûl

ile hükm olunur, ve Mâlikin, red olunur ve şâhidle, yemînle, yahud bir erkek şâhid ve iki kadınla isbât ettiği şeyde da'vâlı aleyhine nükûl ile hükm olunur kavli ve Şâfiînin, yemîn da'vâcıya red olunur ve her şeyde, nükûlü ile, da'vâlının aleyhine hükm olunur. Demek ki, imamlar bir şeyde müşedded ile, gördüğünüz gibi, diğer şeyde muhaffef arasındadırlar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanifenin, yemîn, zaman ve mekân ile kuvvetlendirilmez kavli ile, Mâlikin, Şâfiînin ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, bu ikisi ile kuvvetlendirilir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Kuvvetlendirilir diyenlerin kavli, şübhe sâhiblerine, gerek yok diyenlerinki, din ve sıdk sâhiblerine haml edilir .

Biri de, Ebû Hanîfenin, iki âdil şâhid, bir kimsenin kölesini âzâd ettiğine şâhidlik etseler, efendi, hayır dese, şâhidlik sahîh olmaz kavli ile, üç imamın, âzâdlığına hükm olunur kavlidir. Birincisi efendiye muhaffef, ikincisi yine ona müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, insanlık hakkını gözetmektir. İkincisi Allahü teâlânın hakkını gözetmektir. Burada kitâba yazılmayacak sırlar vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, karı - koca, oturdukları evde eli altındaki şeylerde uyuşamasalar ve beyyineleri olmasa, bunlardan müşâhede itibâriyle kendilerine âid olanlar kendilerinindir. Hükm yolu ile ellerinde olanlardan, erkeğe uygun olanlar, işine yarayanlar erkeğin olup, bunlarda söz erkeğindir, kadının işine yarayanlar, hanımın olup, bunda da, hanımın sözü esasdır. Ikisinin de işine yarayanlar, yaşadığı müddetçe erkeğindir. Ama öldükten sonra, onlar, ikisinden hangisi hayâtta kalmışsa, onundur kavli ile, Mâlikin, her ikisinin de işine yarayanlar, erkeğindir kavli, ve Şâfiînin, yemînleşmeden sonra ikisinin arasında taksîm edilirler kavli, ve Ahmedin, münâzâ'a, erkeğe mahsûs kaftan, sarık gibi şeylerde ise, bunda erkeğin sözü esasdır. Kadının işine yarayan baş örtüsü ve diğer örtüler gibi şeylerde, kadının sözü esasdır. Her ikisi için düşünülen şeylerde ise, vefâttan sonra ikisinin olur. Şunu da bildirelim ki, ellerinde olan şeylerin müşâhede veya hükm yoluyla olmalarında fark yoktur. Vereselerinin ihtilâfında da hükm, böyle olup, söz, onlardan bâki kalanlarda olduğu gibidir kavli, ve Ebû Yûsufün, âdet olarak cehiz olacak kadar mikdarda kadının sözü esasdır kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisi kadına müşeddeddir. Üçüncüsü tercîh olmamak bakımından zâhirdir. Dördüncüsü son derece inceleme olup ve vuzuh yönünden mufassaldır. Beşincisi zevc üzerine müşeddeddir. Bazan kadına cehiz olarak verdiği şeyler kendisinin olur ve âriyet gibi yanında bulunur. Hanımını uygun bulursa, bununla ona müsâmahada, kolaylıkta bulunur. Yoksa onu, ondan alır. Nitekim günümüz insanlarından çoğunda böyle olduğu görülmektedir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, bir kimsenin bir kimseden alacağı olsa ve borcu borcunu inkâr etse, alacaklı olan, onun malından, parasından bunu alacak güçte olsa, ondan izinsiz, malından o kadarı alabilir, lâkin kendi malının cinsinden olmalıdır kavli ile, iki rivâyetinin birinde Mâlikin, alacaklısında, alacağından başkası yoksa, izni olmadan hakkını alır. Alacağından başka cinsten var ise, takas etme sûretiyle hakkını alır ve fazlasını geri verir kavli, ve diğer rivâyetinde Mâlikin, - ki bu Ahmedin mezhebidir -, ondan izinsiz alamaz. Eğer onda, alacağından başka varsa, hakkını alır. Üzerinde olanın bâzil veyâ mâni' sûretiyle olması ve alacağına dâir beyyine bulunsun veya bulunmasın, alacağının cinsinden olsun veya olmasın aynıdır kavli, ve Şâfiînin, izni olmadan, mutlaka alabilir. Borclunun aleyhine beyyinesi olup, hâkimle alması mümkin ise, mezhebinde esah olana göre, alması câizdir. İkrâr etse, fakat alacaklı güç ve kuvveti ile vermek istemese, hâkimle alır kavlidir. Birincisi, şartını gözeterek, inkâr edenden hakkını alması bakımından, alacaklıya muhaffefdir. İkincisi mufassaldır. Üçüncüsü, almada izin şartı bakımından müşedded, inkâr edenin başka borcu olsa da, almasının câiz olması bakımından muhaffefdir. Dördüncüsü mutlaka muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir. Çünkü almak, tamamen şer'a uygundur. Buna zafer mes'elesi denir. Fakat şu kadar var ki, izni ile almak daha iyidir. Çünkü bu malın onun mülkü olmama ihtimâli vardır. Vallahü a'lem.

ŞÂHİDLİKLER KİTÂBI

İmamlar, nikâhda şâhidliğin şart olduğunda, satış gibi diğer akidlerde şâhidliğin şart olmadığında; hâkimin şâhidlere telkinde bulunmayıp, sadece söylediklerini dinlemesinde; kadınların, had ve kısaslarda, şâhidliklerinin makbûl olmadığında, genellikle erkeklerin müttali' olmadığı [doğum, süt emzirme] gibi şeylerde münferiden şâhidliklerinin kabûl olunduğunda; satranç oynamanın mekrûh olduğunda; mal ve haklarının mâ'adasında şâhid ve yemînle hükmün sahîh olmadığında; fer'î şâhidler, asıl şâhidleri tezkiye eder, yahud o ikisi âdillerdir deyip, onları medh ederler ve onların isimlerini ve neseblerini söylemezlerse, hâkim, o ikisinin bu ikisi üzerindeki şâhidliklerini kabûl etmediğinde ittifâk etmişlerdir. İbni Cerîr-i Taberî buna muhâlefet edip, bu ikisinin, biz şehâdet ederiz ki, o kişi âdildir. Onun şâhidliğine şâhidiz ki, filân oğlu filânın, fülândan bin dirhem alacağı var, demeleri câizdir dedi. Yine asıl varken, fer'in şâhidliği câiz olmayıp, ancak burada asıl şâhidlerin şâhidliğine ma'nî bir özür varsa, o zaman câiz olduğunda; iki şâhid bir işde şâhidlik edip, hükümden sonra rücû' etseler, ikisinin şehâdeti ile karar verilen hükmün bozulmadığında, hükümden önce rücû' etseler, ikisinin şâhidlikleri ile hüküm olunmıyacağında ittifâk etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Ebû Hanîfenin, bu iş için çağrıldıklarında, nikâh, bir erkek ve iki kadın şâhidle sâbit olur kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, bununla sâbit olmaz. İki rivâyetinin ezharında Ahmed de böyle buyurdu. Birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Şâfiî ve başkalarının, nikâh, iki kölenin şehâdeti ile akd olmaz kavli ile, Ahmed ve başkalarının, iki kölenin şâhidlikleri ile akd olur kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Herbirinin bir vechi vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, nikâh, ırz ve namusun ihtiyâtında, neseblerin isbâtında, maldan daha korkulu ve önemlidir. Nikâhdan çıkmak sifâhdır, zinâdır. Bunun için şâhidlerin sıfatlarının kemâl üzere olması gerekir. İkinci kavlin vechi, bazı rivâyetlerde iki şâhid geçmektedir. Demek ki köleleri de içine almaktadır. Bazan köleler, hürlerin birçoğundan daha dindar olurlar. Nitekim insanlar arasında görülmektedir.

Biri de, imamların, satışda şâhid tutmak müstehabdır kavli ile, Dâvudun, vâcibdir kavlidir. Birincisi muhaffef olup, din, vera' ve sıdk sâhib-

lerinin hâline, ikincisi müşedded olup, bunların zıddı olanların hâline haml olunur. Boylece iş, Mizânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, erkeklerin ekseriyetle muttali' olduğu, nikâh, talâk, köle âzâd etmek ve benzeri şeylerde, kadının şâhidliği kabûl edilir. Bunlarda münferid olmaları, yahud erkeklerle beraber şâhidlik etmeleri aynıdır kavli ile, Mâlikin, bunlarda şâhidlikleri makbûl olmayıp, mal olmıyan şeylerde, kadınlardan başkasının müttali' olamıyacakları yerlerde, kadınlara mahsûs ayıblarda makbûldür kavlidir. Şâfiî ve Ahmed de böyle buyurmuşlardır. Birincisinde da'vâ sâhibine tahfif, da'valıya teşdîd vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her iki kavlin de vecihleri vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin ezharında Ahmedin, kadınların şehâdetinde aded şart değildir. Bir kadının da şâhidliği kabûl edilir kavli ile, Mâlik ve diğer rivâyetinde Ahmedin, iki kadından azı kabûl edilmez kavli, ve Şâfiînin, ancak dört kadının şâhidliği kabûl edilir kavlidir. Birincisi muhaffefdir. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncüsü müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Bunların merce'i ictihaddır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yeni doğan çocuğun ses çıkarması, iki erkek şâhid veya bir erkek iki kadın şâhidle sâbit olur. Çünkü bunda vâris olmaklık vardır. Ama yıkanması ve namazının kılınmasında, bir kadının şâhidliği kabûl edilir kavli ile, Mâlikin, iki kadının şâhidliği kabûl edilir kavli, ve Şâfiînin, bunda, kadınların şehâdeti, münferiden kabûl edilir. Ancak aslı üzere dört olmaları şartı vardır kavli ile, Ahmedin, çocuk doğduğunda, sesinin duyulmasında, bir kadının şâhidliği kabûl edilir kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisinde teşdîd vardır. Üçüncü de böyledir. Dördüncüsü, bir kadının şehâdeti ile sâbit olması bakımından muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Burada da esas, müctehidlerin ictihâdlarıdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, süt emzirmek [süt kardeşlik] şâhidliğinde, iki erkek veya bir erkek iki kadının şâhidliği kabûl edilir. Münferiden, ya'ni sadece kadınların şâhidliği kabûl edilmez kavli ile, Mâlik ve Şâfiînin, sadece kadınların şâhidliği kabûl edilir. Ancak Mâlikden meşhûr olan kavilde, kadınların asgarî iki, Şâfiîye göre ise, dört olmaları şarttır kavli, ve Mâlikin diğer rivâyetinde, komşular arasında yayılmış ise, bir kadının şâhidliği de makbûldür kavli, ve Ahmedin, sadece kadınların şâhidliği makbûldür ve ondan meşhûr olan kavilde, bir kadın da olsa câizdir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncü de, bildirilen şartla böyledir. Ahmedin kavli ise, muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Burada da esas, müctehidlerin ictihadı olup, herbirinin bir vechi vardır.

Biri de, üç imamın, sabîlerin şâhidliği kabûl edilmez kavli ile, Mâlikin, bir mubâh iş için toplanıp, daha ayrılmadan evvel olunca, yaralamalarda

kabûl edilir. Bu aynı zamanda imam Ahmedden de bir rivâyettir. Yine ondan üçüncü bir rivâyette, herşeyde kabûl edilir. Ya'nî bu işte muteber olan nisab şartı ile. Birincisinde, da'vacıya teşdîd, ikincisinde yine ona, zikr olunan şartla tahfîf vardır. Üçüncüsü ise, muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Imamlardan kimi, ruhların hükmü cihetinden alıp, ona göre hükmeyledi. Çünkü ruhların idrâki, anlayışı, sâhibinin yaşlı veya küçük olmasına göre değişmez. Küçük çocuğun rûhu da, büyük insanın rûhu gibidir. Keşf sâhibleri, rûhun bâliğ, idrâk edici ve Allah için vâcib ve muhâl olanları ârif, melekler gibi, cevherlerinde ziyâdelik kabûl etmez, başka makamlara yükselmez olarak yaratıldığında sözbirliği etmişlerdir. Kimi de cisimleri rûhlara gâlib görmüşlerdir. Çünkü cisim, zâtî cevherinde ziyâdelik ve büyüme kabûl eder. Nitekim bunu herkes görmektedir. Nitekim: **«Kalem üç kimseden kalkmıştır. Biri, bâliğ oluncıya kadar, çocuktan...»** hadîs-i şerîfi bunu göstermektedir. Rûhlar ise böyle değildir. Çünkü onlar, yukarıda geçtiği gibi, bâliğ olarak yaratılmışlardır. Böyle olmasaydı, Allahü teâlânın rubûbiyyetine şâhidlik etmez, **«Sizin Rabbiniz değil miyim?»** buyurulan günde, evet deyip, şâhidlik etmeleri, kabûl edilmezdi. Burada sırlar vardır. Bunları ancak ehlüllah, evliyâullah bilir. Kitaba yazılmazlar.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kazf ile had yapılmış kimsenin, tevbe etse ve tevbesi hadden sonra olsa da, şâhidliği kabûl olmaz kavli ile, üç imamın, tevbe edince, şehâdeti kabûl edilir. Tevbesinin hadden sonra veya önce olması aynıdır kavlidir. Ancak Mâlik, tevbe ile beraber, kendisine ikâme edilmiş haddin benzerinde şehâdeti kabûl olunmaz şartını koymuştur. Birincisi müşeddeddir. Ikincisi muhaffefdir. Birinci kavlin vechi, âyetlerin ve haberlerin zâhiri ile ameldir. Nitekim Allahü teâlânın, Nûr sûresi dördüncü ve beşinci: **«Iffetli müsliman kadınlara iftirâ edenler, sonra bunu isbât için dört şâhid getiremiyenler var ya! İşte bunlara seksen değnek vurun. Hiç bir şey hakkında bunların şâhidliklerini kabûl etmeyin. Bunlar, asıl fâsıklardır. Ancak bu iftirâdan sonra tevbe edip hallerini düzeltenler hakkında, Allah gafûrdur, çok bağışlayıcıdır. Rahîmdir, çok merhametlidir»** âyetlerinin zâhiri bunu gösteriyor. İşte buradandır ki, Mâlik, kâzifin tevbesinin sıhhatinde, hallerini düzeltmeği, iyi ameller yapmağı, günâhlardan el çekmeği, tâat ve iyi ibâdetlerle meşgul olmağı şart koşuyor. Bunu sünnet ve başka şeylerle bağlamıyor. İmam Ahmed, mücerred tevbe kâfidir buyurdu. Ya'nî tevbeden sonra sâlih ameller, iyi işler işlemese de. Anlaşıldı ki, âlimler, tevbenin tahkîkinde ve mutlak olması arasında teşdîd ve tahfîfdedirler. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Tevbenin sahîh olması için bir müddet istibrânın şart olduğunu söyliyenin kavli, tevbeden sonra, günâha meyletme kokusu duyulan kimsenin, bir daha o işlediği günâha dönmiyeceğine zann-ı gâlibin hâsıl olması içindir. Mücerred tevbe yeterlidir diyenin kavli, bu günâha meyli olmıyan içindir.

Biri de, Şâfiînin, kâzifin tevbe şekli, benim kazfım bâtıldır, haramdır, ben ona pişmân oldum, o dediğim söze bir daha dönmiyeceğim demesidir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, kendini tekzîb etmesidir, ben yalan söylemiştim demesidir kavlidir. Veled-i zinânın, zinâ hakkındaki şâhidliği kabûl edilir buyurdular. Birincisinde, söyliyeceği sözlerin belli olması, fasîh ifâde taşıması bakımından teşdîd vardır. İkincisi bu husûsda muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, satranç oynamak haramdır. Çok oynarsa şâhidliği red olunur, kabûl edilmez kavli ile, Şâfiînin, haram değildir. Ancak iki taraf birşey koyarsa, [ya'nî kumar gibi karşılık koyarak oynanırsa], yahud farz namazdan meşgul ederse, haram olur. Oynıyana sefeh denmez. Birincisi müşedded olup, tavla oynamanın yasaklığını bildiren emre kıyâstır. İkincide, zikr olunan şart bulunmamakla, tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, oyun oynaması, ekseriyâ onu, Allahü teâlâyı ve namazı hatırlamaktan men eder. Bunun için haram olması uygundur. İkinci kavlin vechi, satrançta kâfir ve bagîlere karşı tatbîk edilecek harb oyunlarını öğrenmek vardır. Bunun için harâm olmaması uygundur. Çünkü o, her bakımdan, şerîatte men' ve nehy edilen, oyun ve eğlenceden değildir. Anlayınız.

Biri de, Şâfiînin, ihtilâf olunmuş nebîzi içmekle, sarhoş olunmadıkça, şâhidlik red olunmaz kavli ile, Mâlik ve İki rivâyetinin birinde Ahmedin, haramdır, içen fâsık olur ve şâhidliği kabûl olunmaz kavli, ve Ahmedin diğer kavli, Ebû Hanîfenin mezhebi gibidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisi müşeddeddir. Ahmedin buna uygun olan kavli de böyledir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, a'mânın, ya'nî gözleri görmiyenin şâhidliği aslâ kabûl olmaz kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, işitme yoluyla olanlar, neseb, ölüm, mülk-i mutlak, vakf, itk, ya'nî âzâd gibiler ve diğer, nikâh, satış, sulh, icâre, ikrâr ve benzeri akidlerde şâhidlikleri kabûl edilir. Bunları kör iken veya önce görüp, sonra kör olduğunda, gördüğü zamankini tahammülü aynıdır kavli, ve Şâfiînin, üç şeyde kabûl edilir: Yaygın olanlarda, kişinin sözlerini söylediği şekilde hıfz ettiğinde ve üzerine şâhidlik edinciye kadar elinden bırakmadığında. Birincisinde hak sâhibine teşdîd vardır. İkincisinde tahfîf vardır. Üçüncüde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerin vecihleri zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Ahmedin, işâreti anlaşılsa da, dilsizin şehâdeti kabûl olmaz kavli ile, Mâlikin, işâreti anlaşılırsa, ya'nî işâretle anlattığını anlarlarsa, şâhidliği kabûl edilir kavlidir. Bu, Şâfiînin eshâbının iki vechinden birisidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde, zikr olunan şartla tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mal ve ırzda ihtiyâttır. O halde, şâhidliklerinin kabûlü ile iş yapmağa girişmek lâyık değildir. İkinci kavlin vechi, ifhâm eden, demek istediğini

anlatan bir işâret, açık söz yerindedir. Hattâ bazı muhakkikler, karîneli ifâdeden daha fasîhdir demişlerdir. Buyurmuşlardır ki, Zeydin arkasında namaza niyyet etse ve namaz kıldıranın Zeyd değil Amr olduğu ortaya çıksa, namazı sahîh olmaz. Ancak şu imama diye işaret edip niyyet ederse, olur. Buradaki söz de böyledir. Zirâ işâret, ibârenin hilâfına, te'vîli muhtemel değildir.

Biri de, üç imamın, kölelerin şehâdeti, mutlaka makbûl değildir kavli ile, Ahmedden meşhûr olanda, had ve kısasların mâadasında makbûldür kavlidir. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde ise, bir yönden teşdîd, bir bakımdan tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, mal, ırz ve haklar hakkında ihtiyâttır. Zirâ köle, bazan yalana düşer, yahud aklının noksanlığından ötürü iyice aklında tutamaz. Dalgınlıkla başka şeye benzetebilir. İkinci kavlin vechi, bazan köle, hür gibi zâbıt ve tecribeli olur. Nitekim Allahü teâlâ, Hucürât sûresi onüçüncü âyetinde: «**Biliniz ki, Allah katında en iyiniz, takvâsı en ziyâde olanınızdır**» buyurup [şeref, soy ve neseble olmadığını bildiriyor]. Peygamber efendimiz de (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Biliniz ki, arab, arab olmıyandan, arab olmıyan da arab olandan üstün değildir. Kırmızı [beyaz] olan da, siyâhdan** üstün değildir. **Üstünlük ancak takvâ iledir**» buyurdu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, köle, kölelik hâlinde şehâdeti tahammül eder de, âzâd olduktan sonra, edâ ederse, kabûl olunur kavli ile, Mâlikin, köle iken buna şâhidlik etmiş ve red olunmuşsa, hür olduktan sonra kabûl edilmez. Kâfirin müsliman olmadan, çocuğun bâliğ olmadan önceki tahammüllerinde de ihtilâf aynıdır. Zirâ mezkûr imamlardan her birinin bunlardaki hükmü, köle mes'elesinde bildirdiğimiz gibidir. İki mes'elenin birincisinde tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki mes'elenin evvelki kavlinin vechi, mûteber ve esas olan edâ hâlidir. İkisinin de ikinci kavlinin vechi, tahammül hâli ve zamanıdır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, istifâze ya'nî haberin yayılması, sözün fâş olması ile şehâdet beş şeyde câizdir: Nikâh, duhûl, neseb, ölüm ve kadı, ya'nî hâkim ta'yini kavli ile, mezhebinde esah olanda Şâfiînin eshabının, bu sekiz şeyde câizdir: Nikâh, neseb, ölüm, hâkim ta'yini, mülk, itk, vakf ve velâ'da kavli, ve Ahmedin, dokuz şeyde câizdir. Sekizi Şâfiîye göre bildirilen ve dokuzuncusu duhûldur. Demek ki, imamlar, istifâzede şehâdetin câiz olduğu işlerde, ziyâdelik ve noksanlık bakımından müşedded ile muhaffef arasındadırlar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerinin vechi zâhirdir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, zimmîlerin birbirlerine şahidlikleri câizdir. Bu imam Ahmedden de rivâyettir kavli ile, Mâlik, Şâfiî ve diğer rivâyetinde Ahmedin, makbûl değildir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Birinci kavlin vechi, kâfirlerin muâmelesi itikadlarıncadır.

Çünkü onlara göre, dinlerine bağlı olanlar âdillerdir. İkinci kavlin vechi, onların muamelesi, seferde, vasıyyette, onlardan başkası bulunmadığı zaman, müslimanların muâmelesi gibidir kavli ve Ahmedin, kabûl edilir, şehâdetleri ile beraber, hâin olmadıklarını, bir şeyi gizlemediklerine, değiştirmediklerine, bozmadıklarına Allaha yemîn ettirilirler. Birincisi müşeddeddir. İkincisinde mezkûr şartla tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ekseriyâ kâfirin sözünün sağlam sened olmamasıdır. İkinci kavlin vechi, bazan hâkimin zann-ı gâlibi, onun doğru söylediğinde olur. Bilhassa çok iseler. Hâkimin, kâfirlerin doğru söylediklerine zann-ı gâlibi yoksa, bir çok mes'elelerde şerîat kâideleri üzere kabûl etmeme yolunu tutar.

Biri de, üç imamın, mal ve haklarda şâhid ve yemînle hüküm câizdir kavli ile, Ebû Hanîfenin, mal ve haklarında şâhid ve yemînle hüküm sahîh değildir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, köle âzâdında, şâhid ve yeminle hüküm olunmaz kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, şâhidle beraber ıtka yemîn ettirilir ve bununla ona hükm olunur kavlidir. Birincisi müşeddeddir ve her halde âzâd eden, susma değil, ıtkı inkâr ettiği zamandır. İkincisinde, şâhid ve yemîn bulunması bakımından tahfîf, yemîn ettirmek bakımından teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, emvâl ve hukûkunda, iki kadının yemînle şehâdetiyle hüküm olunur kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, hüküm edilmez kavlidir. Şâfiî buyurdu ki, şâhid ve yemînle hüküm olunca, şâhid malın yarısı, Mâlik ve Ahmed, şâhid, malın hepsi kadar garim olur buyurdular. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, aralarındaki düşmanlık fıska çıkmayınca, düşmanın düşmanı aleyhine şâhidliği kabûl olunur kavli ile, üç imamın, bu mutlaka kabûl edilmez kavlidir. Birincisinde da'vâcıya tahfîf vardır. İkinci bunun aksidir. Bazıları Benî Vâilin, Benî Harama şâhidliğinin ve aksinin şâhidliğinin kabûl olmadığına fetvâ verdiler. Asrının âlimleri buna muhâlefet ettiler. Düşünülsün.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, babanın çocuğuna, çocuğun babasına şâhidliği makbûl değildir kavli ile, Şâfiînin, iki taraftan vâldeynin mevlûdeyn, mevlûdeynin erkek ve kadın valdeyn için şehâdetleri makbûl değildir. Uzak olsunlar, yakın olsunlar aynıdır kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, oğlun babaya şâhidliği makbûldür. Babanın oğlu için şâhidliği ise kabûl olunmaz kavli, ve diğer rivâyetinde, zann-ı gâlible ona menfeât temin etmiyorsa, birbirlerine şehâdetleri kabûl olunur kavli, ve yine onun, cemâ'at gibi bir başka rivâyeti vardır. Birbirlerinin aleyhine şehâdeti çok-

larına, ya'nî büyük çoğunluğa göre makbûldür. Ancak İmam Şâfiîden bilairiliyor ki, çocuğun bâbası aleyhine şâhidliği kısas ve hadlerde makbûl değildir. Çünkü mîras için onu ithâm edebilir. Demek ki, âlimler, gördüğünüz gibi, müşeddedle muhaffef arasındadırlar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kardeş kardeşi için, arkadaş arkadaşı için şehâdet edebilir kavli ile, Mâlikin, makbûl değildir kavlidir. Birincisinde insanlara tahfîf vardır. Zirâ kardeşlik ve arkadaşlığın şefkati ve muhabbeti, baba ve çocuğun şefkat ve muhabbetinden noksandır. Bunun için mevcûd zaif muhabbet ve şefkat onu, kardeşi veya arkadaşı için bâtıl şehâdet etmesine götürmez. Baba ve çocuk böyle değildir. İkincisinde insanlara teşdîd vardır. Çünkü genel olarak insanların kardeş ve arkadaşları bulunur ve çoğu zaman, bu akidde, bu kardeş ve arkadaşdan başkası hâzır bulunmaz. Onların da şâhidliği kabûl edilmezse, hakkı zâyi' olur.

Biri de, üç imamın, karı - kocadan birinin diğeri hakkında şâhidliği kabûl edilmez kavli ile, Şâfiînin, kabûl edilir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, ihtiyattır. Birbirlerine karşı şehvetleri gâlib olup, hâtırı için yalan yere şâhidlik yapabilirler. İkinci kavlin vechi, böyle şeyin vuku'u pek nâdirdir.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, hevâ ve bid'at ehli, yalandan sakınınca, şâhidlikleri makbûldür. Ancak rafîzîlerin bir takımı olan Hattabiyye, hâricdir. Bunlar da, kendisinin filâncadan şu kadar alacağı olduğunda onları yemîn ettirir ve onlar da, bu husûsda ona şehâdet ederlerse tasdîk olunurlar kavli, ve Mâlik ve Ahmedin, onların şâhidliği mutlaka kabûl edilmez kavlidir. Birincisinde zikr olunan şartla tahfîf, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, bedevînin, herşeyde bedeviye düşman ise, köylü, kasabalı aleyhine şâhidliği kabûl edilir kavli ile, Ahmedin, mutlaka kabûl edilmez kavli, ve Mâlikin, özel olarak yaralama ve öldürmede kabûl edilip, onda hâzır bulunan şâhidlerin şehâdetlerinin mümkin olduğu diğer haklarda makbûl değildir. Ancak tahammülleri bâdiyede, sahralarda bulunursa olur. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Üçüncüsü mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, dört imamın, şehâdeti taayyün edenin, bunun için ücret alması câiz değildir, taayyün etmiyenin ücret alması câizdir. Ancak Şâfiînin bir vechine göre almaz.

Biri de, Mâlikden meşhûr olan, şehâdet üzerine şehâdet, Allahü teâlânın ve insanların bütün hukûkunda câizdir. İster had, ister mal, ister kısas olsun aynıdır kavli ile Ebû Hanîfenin, kısas dışındaki insan haklarında kabûl edilir kavli, ve Şâfiînin iki kavlinin ezharında, Allahü teâlânın hukûkunda makbûldür. Zinâ, hırsızlık ve şarab haddi gibi. Birincisi muhaffef, ikin-

cisi mufassaldır. Üçüncüsünde şâhidlere tahfif, had olunanlara teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, fer'î şâhidlerin kadın olması câizdir kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, asıl olan iki şâhidlerden her birine iki kimsenin şehâdeti câizdir. Iki kavlinin ezharında Şâfiî de böyle buyurdu. Diğer kavlinde, dört olmaları lâzımdır. Böylece asıl şâhidlerden herbirine iki şâhid olmuş olur. Birincisinde tahfif, ikincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlik, Ebû Hanîfe, eski kavlinde Şâfiî ve Ahmedin, iki şâhid, bir mala şâhidlik edip, hükümden sonra rücû etseler, borclu olurlar kavli ile, yeni kavlinde Şâfiînin, üzerlerine bir şey lâzım gelmez kavlidir. Birincisinde şâhidlere teşdîd vardır. Ikincisi, onlara muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, şâhidleri te'dîb olup, bir daha kesin bilmedikleri şeyde şâhidlik etmesinler. İkinci kavlin vechi, esas hüküm üzerine olup, iki şâhid üzerine değildir.

Biri de, Ebû Hanîfenin, hâkim, iki fâsıkın şehâdeti ile hükmeder ve hükümden sonra hallerini öğrenmiş olursa, hükmünü bozmaz kavli ile, Mâlik, Ahmed ve iki kavlinin birinde Şâfiînin, bozar kavlidir. Birincisi hâkime muhaffef, ikincisi müşeddeddir. İkinci ile amel, dinde ihtiyatlı olanıdır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yalancı şâhid ta'zîr olunmaz, kendini tanıyanların içerisinde tutulup, bu yalancı şâhiddir denir kavli ile, üç imamın, ta'zîr olunur ve tanıyanları arasında gösterilip, bu yalancı şâhiddir denir kavlidir. Mâlik ilâve edip, mescidlerde, çarşılarda, insanların toplandıkları yerlerde teşhîr edilir buyurdu. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci oldu. İki kavlin de vecihleri vardır. Birincisini, yalancı şâhidliği âdet edinmiyene, ikincisini âdet edinene hamletmek doğru olur. Vallahü a'lem.

ITK [KÖLEYİ ÂZÂD] KİTABI (44)

İmamlar, itkın, mendûb olan kurbet amellerin en büyüklerinden olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ittifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

---

(44) Itk = Âzâd etmek. Efendinin kölesi üzerinde olan mâlikiik hakkının vech-i mahsûs ile sâkıtından ibârettir ki, memlûk, ya'nî köle, bu sâyede, âzâd olarak, hürriyete kavuşur.

Itak = Âzâdlı kul.

I'tak = Âzâd etmek, ya'nî memlûkte, kölede, şer'î bir kuvvet, bir ehliyyet ve mâlikiyyet kudreti isbât eylemektir.

Bunlardan biri, üç imamın, müşterek köledeki kendi hissesini i'tak edince, ya'nî âzâd edince, zenginse hepsini âzâd edip, ortağının hissesini tazmîn eder, fakîr ise, sâdece yarısını âzâd eder kavli ile, Ebû Hanîfenin, sâdece kendi hissesini âzâd eder. Ortağı hissesini âzâd etmekle, siâye etmek, ya'nî kölenin, kölelikten kurtulması için mal kazanmasını istemek arasında muhayyerdir. Yahud mu'tık, ya'nî âzâd etmiş olan, zengin ise, ortağının hissesini tazmîn eder. Fakîr ise, âzâd ile, si'âye arasında muhayyer olup, tazmîn etmez kavlidir. Birincisinde, bildirilen şartla efendiye teşdîd, köleye rahmet, acımak vardır. İkincisinde efendiye ve bildirilen tafsîl ile, şerîke, ya'nî ortağa tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine ve müctehidlerin ictihadına râci' olur.

Biri de, Mâlikden meşhûr kavilde, bir köle üç kişinin olsa, yarısı birinin, üçde biri diğerinin, altında biri de üçüncünün olsa, yarısına ve altıda birine sâhib olanlar hisselerini birlikte âzâd etseler, hepsi âzâd olur ve diğer hissenin kıymetini, köledeki hisseleri oranında verirler kavli ile, üç imamın, bu ikisi, diğer arkadaşlarının hissesinin kıymetini, ikiye bölerek, eşit sevlyede verirler kavlidir. Bu, Mâlikden de bir rivâyettir. Birincisinde, kölenin bütününün âzâd olması ile ve diğer ortaklarının kıymetini vermekle, iki efendiye teşdîd vardır. İkincisinde üçde bir hissesi olana, yarım hissesi olana oranla tahfîf, altıda bir hissesi olana oranla ise teşdîd vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kölelerini, hastalığında âzâd etse ve onlardan başka malı bulunmasa, veresesi bütün ıtkı kabûl etmese, her kölenin, sadece üçde biri âzâd olur ve kalanı, kölelikten kurtulmak için, mal kazanırlar kavli ile, üç imamın, üçde biri kur'a ile âzâd olur kavlidir. Birincisinde siâye ile teşdîd kokusu vardır, ikincisinde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her kavlin vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Şâfiînin, kölelerinden birini, hangisi olduğunu belirtmeden âzâd etse, dilediği birini çıkarıp âzâd eder kavli ile, Mâlik ve Ahmedin, kur'a ile birini seçer kavlidir. Birincisinde efendiye tahfîf vardır. İkincisinde, kur'a ile, yine ona teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, efendi âzâd etmekle ihsânda bulundu. Hiçbirinin kendisi üzerinde vâcib bir hakkı bulunmadığı için, kendisinin seçme hakkı vardır. Ma'lûmdur ki, kur'a, iyisini kendisine alıp, kötüsünü arkadaşına vermek korkusu olduğu için vaz edilmiştir. Efendi hakkında hüküm böyle değildir. Buradan ikinci kavlin de tevcihi bilinmiş olur.

Biri de, Ebû Hanîfenin, ölüm hastalığında bir köle âzâd etse, ondan başka da malı olmasa, buna rağmen borcları olsa, köle, kıymeti mikdarınca siâye eder, ya'nî çalışıp mal kazanır ve ödeyince hür olur kavli ile, üç imamın, ıtk nâfiz olmaz, ya'nî kölenin âzâdı sahîh, geçerli olmaz kavlidir. Birincisi, âzâd olmak istiyen köleye muhaffefdir. İkincisi ona müşedded-

air. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, efendinin kendini ve bütün azâlarını, vârid olduğu üzere, Cehennem ateşinden âzâd etmeğe koyulmasıdır. İkinci kavlin vechi, sâhibini Cennete girmekten alıkoyan borcların edâsı daha önce gelir. Çünkü âhirette, kul için borclu olmaktan zor bir şey yoktur. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mi'râc gecesi, üzerleri örtülü sandıklarda bir takım insanlar görüp: «Ey kardeşim Cebrâil, bunlar kimlerdir» diye sordu. Onlar, boyunlarında insanların malları olarak ölen, ya'nî borçlu olarak ölenlerdir» buyurdu. O halde, her iki kavil için vecihler vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, yaş bakımından kendinden büyük olan kölesine, sen benim babamsın dese âzâd olur, fakat nesebi sâbit olmaz kavli ile, üç imamın, bu sözle hür olmaz kavlidir. Birincisi, hür olmakla müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, halkın, insanların kulluğundan âzâdlığın hâsıl olup, hakîkî Mâlik olan Hak teâlânın kulluğuna dönmesini beğenir. İkinci kavlin vechi, bunu kul okşayıcılığına haml etmektir. Nitekim şefkatli bir baba veya anne çocuğuna, ey babam, babam demesi gibidir. Zirâ halka kul olmak, muahaze bakımından, Hakka kul olmaktan aşağıdır. Çünkü Allahü teâlânın kulluğunun edeblerini herkes bilemez. Böylece efendisi ona hicâb, perde gibi olur. Onlar bu perdenin arkasındadırlar. Bununla onun, özrüne bir irtibat bulunur. İmamlardan herbirinin bu mes'elede görüşleri vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin, kölesine, sen Allah içinsin dese ve bununla hür olmasına niyyet etse, hür olmaz kavli ile, üç imamın, hür olur kavlidir. Birincisi ıtkın terki ile efendiye muhaffefdir. İkincisi aksidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Her ikisi için vecih vardır.

Biri de, dört imamın, yaş bakımından kendinden küçük kölesine, ey oğlum dese, âzâd olmaz. Ancak Şâfiînin bir kavline göre, âzâd olur. Bazı eshâbı da, bu sahîhdir demişlerdir. Muhtâr olan kavil ise, bu sözle saygıyı kasd etmişse âzâd olmaz. Bu mes'elede de söz, yaşça kendinden büyük olan gibidir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Mâlikin, bir kimse ebeveynine, evlâdına, yahud ebeveyninden birine, yakın veya uzak ced ve ceddelerine mâlik olsa, bu mülkiyet ile i'tak olurlar. Ona göre, baba veya ana tarafından erkek veya kızkardeşlerine mâlik olan da böyledir kavli ile, Ebû Hanîfenin, onlar ve neseb bakımından bütün zî-rahm-i mahremler, âzâd olurlar. Velev ki, tezvîci, onun tarafından câiz olmıyan kadın olsun kavli, ve Şâfiînin, baba ve annesinden usûlüne, veya furû'una ve aşağısına, erkek veya kadın olsun mâlik olsa, hepsi âzâd olur. Çocuk ve babanın ittifakı veya ihtilâfı aynı olduğu gibi, irs gibi kahren, satın alma ve hîbe gibi ihtiyâren mâlik olması da aynıdır kavli, ve Dâvudun, karabette, ya'nî akrabalıkta âzâdlık yoktur ve âzâd

etmek lâzım gelmez kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır. İkincisi bütün zi rahm-i mahrem olanların âzâd olması ziyâdesi ile müşeddeddir. Bunun gibi üçüncü de müşeddeddir. Bütün kavillerin vecihleri zâhirdir. Çünkü hepsinde, usûl, furû' ve akrabalık ile hürmet, ikrâm, saygı bulunmaktadır. O halde imamların hepsi ikrâmda müttefik olup, ikrâmın genişliği ve darlığında çok veya az tekid arasındadırlar. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Dâvudun kavlinin vechi ise, sırları anlıyabilene, ancak şifâhî olarak anlatılabilir.

TEDBİR KİTABI (45)

İmamlar, seyyid, ya'nî efendi, kölesine, ben öldükten sonra, sen hürsün derse, kölenin müdebber olup, efendisinin vefâtından sonra âzâd olduğunda ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduğum budur. İhtilâf ettiklerine gelince:

Bunlardan biri, Mâlikin, hâl-i hayâtında, müdebberin satışı câiz değildir. Efendisi üzerine borcu varsa, ölümünden, ya'nî efendisinin ölümünden sonra satılması câizdir. Ona borcu yoksa, üçde birden çıkıp, tamamı hür olur; üçde biri tahammül etmemişse, tahammül ettiğinden âzâd olur. Ya'nî efendisinin üçde bir malından değil, bütün malından âzâd olur. Ona göre, mutlakla mukayyed arasında fark yoktur kavli ile, Şâfiînin, satışı mutlaka câizdir kavli, ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, efendisi üzerine borcu olmak şartı ile satışı câizdir. Ona borcu yoksa, câiz değildir kavlidir. Birincisi mufassaldır. Şâfiînin kavli efendiye muhaffefdir. Ahmedin kavli mufassaldır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, âzâdlık, sadakalar cümlesindendir. Bu ise, ancak zengin tarafından olur. Hadîs-i şerîfde: **«Önce kendine, sonra yardım istiyene»** buyuruldu. Hazreti Ömerin (radıyallahü anh): «Yakın olanlar iyiliğe evlâdır» sözü - ki hadîs olduğu da söylenmiştir - için deriz ki, insana, kendisinden daha yakını yoktur. Buradan, satışı mutlaka câizdir diyenin kavlinin vechi anlaşılmış olur, nerde kaldı ki, bir şart ile olsun.

Biri de, Ebû Hanîfenin, müdebberin çocuğunun hükmü, anasının hükmü gibidir. Ancak mutlak ve mukayyed arasında fark vardır. Ya'nî tedbîr mutlak ise, satışı câiz değildir. Yolculuktan dönmek ve hastalıktan iyileşmek gibi bir şarta mukayyed, ya'nî bağlı ise, satışı câizdir. Mâlik ve Ahmed de böyle buyurdular. Ancak bu ikisi, mutlak tedbîr ile mukayyedi arasında fark yoktur dediler kavli ile, iki kavlinin birinde Şâfiînin, annesine

(45) **Tedbîr** = Köle sâhibinin kölesine, ben öldüğüm zaman **âzâd** ol demesidir. Bu köleye **müdebber**, efendisine **müdebbir** denir. Âzâd edilecek, câriyeye ise, **müdebbere** denir.

tabi' olmaz ve müdebber olmaz kavlidir. Birincisi, müdebberin çocuğuna, zikr olunan tafsîlî hüküm gereğince, tedbîrde annesine tâbi' olmakla muhaffefdir. İkincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, kulluk isminin sürüdüğü herkesten, âzâd olmağı hoşnudlukla karşılamasıdır. Şartlı olsun, şartsız olsun aynıdır. İkinci kavlin vechi, çocuğun tedbirde ta'yini ile, kulun Rabbi ile muâmelesinde ihlâs makamına erişmektir. O halde, ona göre, tâbi' olmak hükmü ile tedbîri yeterli değildir. Demek ki, âlimler, gördüğünüz gibi, müşedded ile muhaffef arasındadırlar. Zirâ tedbîrin vâkı' olduğu kimsede, bir parça bahillik, cimrilik vardır. Böyle olmasaydı, müneccez olarak, ya'nî bir şarta bağlı veya bir zamana izâfe etmeksizin derhal onu âzâd eder, âhırette, bütün uzuvlarının ateşten âzâd olması için acele ile kurtuluş yolunu seçerdi.

KİTÂBET KİTABI (46)

İmamlar, kendisi için çalışıp kazanması olan, kölenin kitâbetinin, müstehab ve mendûb olduğunda ittifâk etmişlerdir. İmam Ahmed ise, muhâlefet edip, efendisi kölesini, kıymeti veya fazlasıyla, kitâbete da'vet edince, vâcib olduğunu buyurmuştur. Bu da, efendinin, kölesine, muayyen, belli bir bedel koyup, kölenin de çalışıp, bunu ödemesi [ve âzâd olmasıdır]. Aynı şekilde, kazancı olmıyan, ya'nî çalışıp kazanamıyan câriyenin kitâbetinin mekrûh olduğunda ittifâk etmişlerdir. Nitekim Nûr sûresi otuz üçüncü: «Onlara, Allahın size verdiği malından verin (size olan borçlarından düşürün» âyetiyle amel ederek, efendi kölesini bir mala kitâbet edince, ona kendi malından birşeyler vermesinde ittifâk etmişlerdir. İttifâk mes'elelerinden bulduklarım bunlardır. İhtilâf ettiklerine gelince :

Bunlardan biri, üç imamın ve iki rivâyetinin birinde Ahmedin, kazancı olmıyan kölenin kitâbeti mekrûh değildir kavli ile, diğer rivâyetinde Ahmedin, mekrûhdur kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, Allahü teâlâ, kullarından mal verdiklerini, efendisine vereceği mikdar kadar yardımda bulundurabilir ve çalışıp kazanan gibi olur. İkinci kavlin vechi, kesbi, kazancı olmıyan, kitâbet olununca, nefsi kölelikten çıkmağı ister ve bunun için harekete gelir, halbuki, o âna kadar sükûn üzere idi. Onun için, köle-

(46) **Kitâbet** = Efendi ile kölesi arasında, muaveze yoluyla câri olan bir akiddir. Buna **mükâtebe** de denir. Ya'nî köleyi, deruhde ettiği bedeli verdiği anda, âzâd olmak üzere, hâlen tasarruf hürriyetine, mülk edinme hakkına kavuşturmaktır. Köle bu sâyede kendi hesabına çalışır kazanır, kitâbet bedelini ödeyince kölelikten kurtulur.

Mükâtib, memlûkünü, ya'nî kölesini kitabete kesmiş efendidir.

Mükâteb, efendisiyle kitâbet akdinde bulunmuş köledir. Müennesi **mükâtebe**'dir.

likte geçen her gün, bir sene gibi uzun olur. Bu da onu, hırsızlığa, efendisinin veya başkasının malını çalmağa sevk eder. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, kitâbet, aslı tecil olmakla beraber, pesin ve müeccel olarak sahîhdir kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, peşin olması sahîh değildir. Ancak necm, ya'nî taksîtle câizdir. Bunun da en azı, iki taksittir kavlidir. Birincisinde, köleye değil, efendiye tahfîf vardır. İkincisinde köleye değil, efendisine teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, efendi, köle ehl-i ma'rûfdan ise, hemen bedelini ödemekle, efendisinin mükafâtlanmasıdır. İkinci kavlin vechi, Şerîatin sâhibinin, efendiden, taksitlere bölmekle, mükâtebe ihsân ve rahmette kemâli istemesidir. Anlayınız.

Biri de, Ebû Hanîfenin, mükâteb, elinde mal olduğu halde ödemekten kaçınırsa, ödemeğe icbâr edilir. Elinde mal yoksa, kazanmağa cebr edilmez kavli ile, Mâlikin, çalışıp kazanmağa gücü yetiyorsa, bir özrü yoksa, cebr edilir kavli, ve Şâfiî ve Ahmedin, cebr olunmaz, belki efendisi fesh eder kavlidir. Birincisi mufassaldır. İkincisinde mükâtebe teşdîd vardır. Üçüncüsü ona muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Kavillerden herbirinin bir vechi vardır.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, efendinin mükâtebe bir şey vermesi müstehabdır kavli ile, Şâfiî ve Ahmedin, âyet-i kerîme gereğince vâcibdir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde efendiye teşdîd vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu, iyilik ve ikrâm kısmındandır. Bunun için vâcib değil, müstehab olması lâyıktır. İkinci kavlin vechi, Allahü teâlânın emrinde, efendinin mükâtebe bir şey vermesinde ziyâde itinâ vardır. Bunun da, ehlüllah kâidesine göre vâcib olması lâyık olur.

Biri de, Şâfiînin, efendinin mükâtebe vereceğinde belli bir mikdar, ölçü yoktur kavli ile, Ahmedin, bellidir, bu da, efendinin mükâtebden, kitâbet malının dörtte birini düşmesi veya elinde olandan, o dörtte biri ona vermesidir kavli, ve bazısının, müt'a gibi, bunu da, hâkim, kendi ictihad ve takdîri ile belli eder kavli, ve bazısının, efendi gönlünden kopan kadar verir kavlidir. Birincisinde tahfîf vardır. İkincisinde, dörtte birin vâcib olmasıyla teşdîd vardır. Sonrakilerde tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfenin ve Mâlikin, mükâtebin köleliğini satmak câiz değildir. Ancak Mâlik, mükâtebin malının satışına câiz buyurmuştur. Bu da, zenginse, peşin semen ile, müeccel, ya'nî belli bir zaman sonra ödenecek borcdur. Şâfiî mezhebinin yeni kavli de budur kavli ile, Ahmedin, mükâtebin rakabesi, köleliği satılabilir ve kitâbetten dolayı satış fesh olmaz. Burada müşteri, ya'nî alıcı, efendinin yerini alır kavlidir. Birincisinde teşdîd vardır, ikincisinde, efendiye tahfîf vardır. Böylece iş, Mîzânın iki mer-

tebesine râci' oldu. Birincisi servet ve mal sâhiblerine, ikincisi borc veya benzerinde semenine muhtâc olana ve malı olmıyana haml edilir.

Biri de, üç imamın, kölesine, seni bin dirheme kitâbet ettim dese, o da çıkarıp ödese, âzâd olur ve, onu bana ödediğin zaman hürsün, deyip, âzâd etmeğe niyyet etmesine lüzûm kalmaz kavli ile, Şâfiînin, bu lâzımdır kavlidir. Birincisi, bir kimseye iyilik arz edince, dönmiyen büyüklere, ikincisi bunun zıddı olanlara mahsûsdur. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, câriyesini kitâbet edip, kitâbet akdi içinde vatyini şart etse, câiz olmaz kavli ile, Ahmedin, câizdir kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Vallahü teâlâ a'lem.

ÜMM-İ VELEDLER KİTABI

Dört imam, Umm-i veledlerin satılmadıklarında, hîbe edilmediklerinde ittifâk etmişlerdir. Fukahânın selef ve halefinin mezhebi budur. İmam Dâvud, ümm-i veledlerin satışı câizdir buyurdu. Sahâbeden bazısı da böyle buyurmuşlardır. Birincisi efendiye müşeddeddir. Ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. Birinci kavlin vechi, bu mekâıim-i ahlâktandır. Bu yüzden ondan sonra âzâd olması güzel olur. İkinci kavlin vechi, efendisi, şerîatin sâhibinden satışının yasak olduğuna dâir bir şey gelmeyince, mezkûr ihsânı yapmıyabilir. Birincisi vera', servet ve din sâhibi büyüklerin hâline, ikincisi bunlardan aşağı olanların hâline hamledilir.

Biri de, üç imamın, başkasının câriyesini tezvîc etse, ve ondan çocuk olsa, sonra onu mülk edinse, ümm-i veled olmaz ve satışı câiz olur ve ölümü ile âzâd olmaz kavli ile, Ebû Hanîfenin, ümm-i veled olur, ya'nî çocuğun nesebi bu adamdan sayılır kavlidir. Birincisi efendiye muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve iki rivâyetinin birinde Mâlikin, câriye satın alsa ve bu câriye kendinden hâmile olmuş olsa, ümm-i veled olur kavli ile, Şâfiînin, Ahmedin ve diğer rivâyetinde Mâlikin, ümm-i veled olmaz, satışı câiz olur ve adamın ölümü ile hür olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, kendinden çocuğu olan câriyesini istilâd etse (47) ümm-i veled olur kavli ile, iki kavlinin esahhında Şâfiînin, ümm-i veled

---

(47) **İstilâd:** Câriyeyi ümm-i veled kılmaktır. Şöyle ki, efendi, câriyesinin kendi yatağından doğurduğu veya hâmile bulunduğu çocuk hakkında: «Bu, bendendir» diye ikrâr ve itirafda bulunsa, istilâdda bulunmuş, çocuğu kendi nesebine ilhak etmiş olur.

olmaz kavlidir. Birincisi müşedded, ikincisi muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, Ebû Hanîfe ve Mâlikin, câriyesini istîlâd etse, kıymetini vermesi lâzım olur kavli ile, iki rivâyetinin birinde Şâfiînin, câriyenin, çocuğunun kıymetleri ve mehrini vermesi lâzım olur. İkinci kavlinde, çocuğun kıymeti lâzım olmaz kavli, ve Ahmedin, câriyenin, ve çocuğun kıymeti ve câriyenin mehri lâzım olmaz kavlidir. Birincisinde tahfîf, ikincide teşdîd vardır. Üçüncüsü muhaffefdir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu.

Biri de, üç imamın, efendinin, ümm-i veledi icâresi câizdir kavli ile, Mâlikin, câiz değildir kavlidir. Birincisi muhaffef, ikincisi müşeddeddir. Böylece iş, Mîzânın iki mertebesine râci' oldu. İki kavlin vechi zâhirdir. Velhamdü lillâhi Rabbil - âlemîn!

«o»

Muhammed aleyhisselâmın şerîatinde gelen müctehid dîn imamlarının, onların eshâbının ve mezheblerindeki büyük âlimlerin kavillerini ve kavillerinin tevcîhlerini açıklıyan Mîzân-i Şa'râniyyenin bu bölümü burada bitti. Mezheb imamlarının ve mezheblerindeki âlimlerin kavillerinin arasını bulmağa ve hepsinin tevcîhlerini çözmeğe çalıştım. Maksadım dört mezheb imamından her birine uyanların, mezheblerinde olmadıkları diğer imamların îmân ve islâm bakımından Rablerinin hidâyetinde olduklarına, kalbleri ile inanıp, dilleri ile söyleyip, ve bu ikisini birleştirip, kitabın hutbesinde, mukaddimesinde söylediğim gibi, bu nazar ve istidlâle kavuşmalarını ve kıyâmet gününün korkuları içinde, müctehidlerin, ellerinden tutup kurtulacaklarını izâha çabaladım. Böylece o dehşetli günde, her müctehid onu görecek, yüzüne tebessüm edecek ve elinden tutacaktır. Ama bildirdiğimiz itikad ve sözde olmıyanlara, kendilerine gösterdikleri edebsizlikten ötürü ve haksız ta'assublarından dolayı kızgınlıkla bakacaklardır. İmamların hepsi, ilimde farklı olmakla beraber, birbirine karşı çok edebli, saygılı, sevgili olurken, avamın, câhilin onlara bakışı nasıl olmak gerekir. İmam Leys bin Sa'd (radıyallahü anh), Medînede bulunan İmam Mâlike bir süâl gönderip, bir mes'ele sordukta, cevâbında: «Ey kardeşim, sen hidâyet üzere imamlardansın. Allahü teâlânın bu mes'eledeki hükmü, bu mes'elede senin katında kuvvetli bulduğun cevabdır.» buyurdu. Ey dîn kardeşlerim, bunu iyi biliniz. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühü. Vel - hamdü lillahi Rabbil - âlemîn! Şimdi kitabın hutbesinde söz verdiğimiz **HÂTİME**'ye başlıyalım. Ve tevfîk Allahdandır diyelim :

HATiME

Bu, Şerîatin hükümlerinin esrârına âid güzel bir makaledir. Nefislikte Mîzâna münâsibdir. Şeyhimiz ârif-i billah, seyyidim Aliyyül havâsın (radıyallahü anh) sözlerindendir. Buna bakan, diğer asırlardaki bütün tekliflerin meşrû' olmasının sebebini anlar. Bunun hepsi, babamız Âdem aleyhisselâmın, ağacdan bir defa yemesinin keffâreti gibidir. Bütün müctehidlerin ve onlara uyanların mezheblerini, ictihadlarını, bu Mîzân, Şerîatin iki mertebesine arz ettiği gibi, bu hâtime de, fıkhın bütün bâblarını ve içindeki hükümlerini, babamız Âdem aleyhisselâmın, kendinden sonra oğullarından meydana gelenlerin mazharı olan ağaçtan bir defa yemesine arz eder.

Adı geçen üstâdımıza bir defasında, Allahü teâlâ, bütün âlemlerden ve onlarda olanların ibâdetlerinden ganî olduğu halde, bütün teklîflerin meşrû' olmalarının sebebi nedir? diye süâl ettim. Buyurdu ki: «Bunun sebebi, Âdem oğulları, Allahü teâlânın yasak ettiğini işleyince, tam tevbe etmeleridir. Böylece, Allahü teâlânın, onun evlâdına yüklediği bütün teklîf ve edebler, onlar için keffâret yerinde olur. «Oğullarından, şer'a uygun olmıyan şeyleri işlemiyen olmaz mı? dedim. «Olursa, keffâret olur, olmazsa, derecesi yükselir. Nitekim Peygamberler aleyhimüssalâtü vesselâm hakkında böyledir» buyurdu. Peygamberler hakkında derece yükselmesi olunca, Allahü teâlânın, Tâhâ sûresi yüzyirmi birinci: «Âdem Rabbine âsî oldu da şaşırdı» âyetinden murâd nedir? dedim. Buyurdu:

Ey oğlum, bil ki, Allahü teâlânın, Kur'ân-ı kerîmde, Peygamberlerden, ma'siyet ve hatie diye bildirdikleri, mecâz yolu ile olup, görünüş ma'nâsında değildir. Çünkü Peygamberlerden hiçbiri, gece ve gündüzde bir an olsun ihsân huzûrundan hâric olmaz. Bu huzûr, Hak teâlâyı müşâhede makamıdır. Bunun için, burada hiç birinin âsî olması söylenemez. Isyan ancak, Allahü teâlânın müşâhedesinden perdelenmiş olandan meydana gelir. O halde Peygamberler için kullanılan masiyet ve hatı'e kelimeleri, şeklî olup, hakikî, ya'nî ma'nâ bakımından değildir. Bununla, onlar için, kavimleri, ümmetleri, bir kusûr, günâh işlediklerinde, onlara bâtinen ma'zeret beyanı olur. Ummetleri günâh işledikleri zaman, Allahü teâlâya nasıl tevbe ve istiğfar edeceklerini öğretmiş olurlar. Kavuşmanın kadrini bildiği gibi, ayrılığın da ne demek olduğunu anlatırlar. Zîrâ birşey, ancak zıddı ile bilinir.

Yine buyurdu :

Ey oğlum, bunu sana açıklıyayım. Âdem aleyhisselâmın vâkı'ası sanki şöyledir : Allahü teâlâ, husûsî huzûrunda bulunanlara, bir gün buyurur. Varlıkta bir şey ihdâs etmek, kitâblar indirmek, emir ve nehyle peygamberler göndermek, onlara itâat edenlere, ismi Cennet olan bir yer, itâat etmeyip, isyân edenlere, adı Cehennem olan bir başka yer yapmak, kulum Ademin belinden, yer yüzünde yaşıyacak zürriyetini çıkarmak, ona ağaçtan yemeği takdîrden ve zâhiren ona yaklaşmağı yasak ettikten sonra onlara teklîfleri tevcîh etmek, sonra ona ve günâh işlemiyen zürriyetine mecâzen, günâh işliyebilen zürriyetine, mecâzen değil hakîkaten hüccet ikâme etmek, onu, içinde ağaçtan yediği Cennetten çıkarıp, derece bakımından ondan daha aşağı ve ismi dünya olan bir başka âleme indirmek ve onun makamının kemâlini orada kılmak isterim. Âdemin makamında, yerinde olmak istiyen içinizde kim varsa çıksın? Huzûrunda bulunanlardan, Adem aleyhisselâmdan başka hiç birisi, bunun için ileri atılmadı. Âdem aleyhisselâm çıkıp, Allahü teâlânın, kulları hakkındaki kazâ ve kaderinin yerini bulması, geçerlilik kazanması için, ben buna tâlibim dedi. O zaman bu ittifâk meclisinde bulunanlardan hiçbiri, Âdem aleyhisselâma, ma'siyetle hükm etmeyip, aksine bu işte, Rabbine itâatle hükm eylediler. Ama bu meclisde bulunmıyanlar bunun aksini alıp, isyân ile hükm ettiler. Şübhesiz Adem oğullarından perde gerisinde kalmış bulunanlar da böyledir. Ve bu onlar için, bazan Allahü teâlânın kazâ ve kaderinde ma'siyete düşüp, Onun hilm ve afvının zâhir olması, bazan ta'at edip kerem ve mecdinin görünmesi için, en büyük mesâlihden oldu. Böylece Âdem aleyhisselâm, kendinden vâkı' olan sûrî ağlamak ve çok üzülmekle, Allahü teâlânın hudûdunu tecâvüz edip, günâh işliyen ve bununla perde gerisinde kalan oğullarının yükünü yüklendi ve sanki bu vâkı'ası ile, oğullarına mağfiret kapısını açtı. Zirâ dünya ve âhırette bu hudûd üzere terettüb için, kazâ ve kaderin hükmü ile, bir kimsenin bu kapının kolunu tutup açması gerekli idi.

İşte kardeşim! Allahü teâlânın dünyada teşrî' eylediği teklîflerin hepsinin, Âdem aleyhisselâmın, sûreten ağaçtan bir defa yemesinin karşılığı olduğunu anladın. O halde oğullarından âsî olan, günâh işlemek istiyen, mekrûh veya terk-i evlâya el uzatanlar Peygamberlerden (aleyhimüssalâtü vesselâm) başkasıdır ve bu teklîflerin hepsi, günâh işlemekten ma'sûm olmıyan oğulları için olup, kiminin derecesini yükseltmek, kiminin de işlediği günâhlara keffâret olmak, yahud Allahü teâlânın, kullarını te'dîb için ukûbet olan hadleri içindir.

Seyyidim Aliyyul havâs'dan (rahimehullah) işittim. Buyurdu. Âdem aleyhisselâmdan, ma'siyet ismi ile vâkı' olanların hepsi, Allahü teâlâya tâat gibidir. Çünkü Allahü teâlâ, ağaçtan yediği zaman, ondan, namazda olduğu hâli gibi, ayni derecede râzı idi. Babası hakkında, insanların hâline

benzetip, bundan başkasını söyliyen, kıyâmet günü, Onun uhdesinden çıkar. A'râf sûresi yirmi üçüncü âyetinde bildirildiği gibi: «Âdem ve Havva, ey Rabbimiz; kendimize zulm ettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, muhakkak ziyân edenlerden oluruz» dediler. Ya'nî senin emrine uymıyan çocukların. Sanki bununla, oğulları için istiğfâr eyledi, kendisi için değil. Bununla, onlar için, Rabbi huzûrunda şefâatçı gibi oldu. Bunun gibi başından tâcın, vücûdünden elbisesinin gitmesi, ağlaması, pişmanlığı, sûri olup, kendisinden, yeryüzüne inmesi zamanında, henüz mevcûd olmıyan oğullarına intikal etmesi için idi. Ağaçtan yiyince doyması, karnının dolması, bununla, oğullarında vâkı' olacak olan şekli hâtırlamak ve her küçük ve büyük abdest bozdukta, onlar için, Allahü teâlâya istiğfar etmesi içindi. Peygamber efendimiz Muhammed aleyhisselâmın şerîatinde de, insanın her helâdan çıkışında, istiğfar etmesi, ya'nî mağfiret istemesi bildirilmiştir.

Aynı şekilde bu tokluk, Havvâda daha çok olması, kendisinde ve kızlarında her ay hayz olarak ortaya çıkması, kızlarındaki kusur ve günâhları hâtırlayıp, onlar için istiğfar etmesi içindi. Her ay onda hayz ile, Âdem aleyhisselâmdan fazlalığın bulunması, Âdem aleyhisselâmı, ağaçtan yemesi için, yiyeceği şeyi süsleyerek anlatmasındandır. Bir de, incir ağacından meyve koparıp, Adem'e vermesindendir. Şübhesiz bir kusur, hatâ işleyip bunu beğenir halde görünenin, görünüşteki hatâsı, unutarak hatâ edeninkinden büyüktür. Allahü teâlâ Tâhâ sûresi yüzonbeşinci âyetinde: «Doğrusu bundan önce Âdeme - bu ağacdan yeme diye - emr ettik de, unuttu. Biz onda bir azm, kasd bulmadık» buyurur. Bilhassa İblis, ona, nasîhat edicilerden olduğu halde ahd eyledi. Duyduğumuza göre, âriflerden biri, İblisle buluştu ve ona: «Nasîhat edicilerinden olduğun halde, Adem aleyhisselâma nasıl ahdeddin ve onu yalanladın?» dedi. İblis, ne yapabilirdim, Allahü teâlânın kazâsının geri çevrilmiyeceğini ve Peygamberlerin kalblerini, her türlü kötülükten arınmış ve Allahü teâlâyı tam ta'zîmle secdede eder görünce, onun, zihninde bulup ve tahayyül edip tanıdığı ma'bûdu için, ona ahd ettim. Allahü teâlâ, zâtında ve celâlinde, onun için ta'zîm sıfatlarından kalbe gelen her şeyden yüksektir. Demek ki, ona ahdim, onun tahayyülünde bulduğu ma'bûdunadır, hiç bir şeye benzemiyen, benzetilemiyen Allah için değildir» cevabını verdi.

Ey kardeşim, bil ki, Âdem aleyhisselâmın içinde bulunduğu Cennet, Allahü teâlânın ilminde saklanan büyük Cennet değildir. Bir çoklarının zihnine hemen bu gelir. O, yakut dağının üstünde bulunan berzah [geçit] Cennetidir. Nitekim keşf sâhibleri böyle demişlerdir ve buyurmuşlardır ki, Cennet-i kübrâya, ya'nî büyük Cennete, insanlar öldükten, hesaba çekildikten ve Sıratı geçtikten sonra girerler. Yine buyurdular ki, bu, mü'minlerin kabrinden kendisine bir pençere açılan ve orada bakıp nimetlendiği cennettir. Dünyâda iken, rüyâda veya keşf yolu ile görülen Cehennem de,

bunun gibi, berzah, ya'nî geçit olan Cehennemdir. Yine buyurdular ki, kediyi ölinciye kadar habseden kadını, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem), içinde gördüğü Cehennem budur. Âdem aleyhisselâmın ağaçdan yiyip, hüküm bakımından daha yakın olan yeryüzüne indiği Cennet de, bu geçit olan Cennettir. Oğullarından muti' olarak ölenlerin rûhları bu Cennete, âsî olarak ölenlerin rûhları, yine bu geçit olan Cehenneme gider. İşte Adem oğulları dünya yıkılıp, öldükten sonra yeniden dirilme nefhası ile, insanların hesaba çekilmesine ve sonra büyük Cennet veya büyük Cehenneme girmelerine kadar, bu iki yerde bulunurlar. Mü'minin kabrine kendisinden bir pencere, kâfirinkine de kendisinden bir pencere açılan Cennet ve Cehennem, büyük Cennet ve Cehennem olsalardı, haşr ve neşr ve sonrakiler bildirilenden ayrı olurdu.

Seyyidim Aliyyül havas (rahimehullah) buyurdu: Berzah, ya'nî geçit Cennetinin, temizlik ve arılıkta, her kötü ve çirkinden uzaklıkta, büyük Cennete benzemesinin çokluğundandır ki, burası da, küçük ve büyük abdeste, kan, sümük ve bu sûrî yemekle hâsıl olan şeylerin bulunacağı yer olmadı. Bunun için Âdem aleyhisselâm ve Havva, ikisi için sûrî, oğullarından âsî olanlar için hakîkî necâsetleri çıkarmak için, kokma, bozulma ve değişme yeri olan, bu yer yüzüne indirildiler.

Kardeşim Efdalüddînden (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Âdem ve Havva, yasak edilen ağaçtan yediklerinde, bundan küçük abdest, büyük abdest, kan ve erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere temas lezzeti ve cimâ' lezzeti doğdu. Bu sebeble her ikisinin zürriyetinde, onları harama, mekrûha veya hilâf-i evlâya düşüren, kendilerine mahsûs yasak ağacından yeyince, ana ve babalarına hâsıl olandan daha fazlası olan, hastalanmaksızın olan çılgınlık, unutkanlık, gaflet, dalgınlık, sümük, koltuk ve kasık kokusu, kibirlenmek, böbürlenmek, başkalarına hâkim olmak, kahkaha ile gülmek, yerlere kadar uzanan kibir elbisesi giymek, elbisesini sarkıtmak, gıybet ve nemîme etmek, ya'nî söz taşımak, çekiştirmek, dedikodu etmek, yüzüne karşı söyliyemiyeceği sözü, doğru olsa da, arkasında söylemek gibi çirkin sıfatlar, huylar, baras, cüzzam... gibi hastalıklar, küfr, şirk ve diğer, haber ve eserlerde bildirilen temizliği abdesti gideren sıfat ve durumlar meydana gelir. Abdesti, temizliği gideren herşeye bakan kimse, hepsinin yemekten hasıl olduğunu görür. Tahâreti, abdesti bozucu olarak, bizim için, yemekten başka bir şey yoktur. Çünkü yemiyen melek gibi olup, hiç bir zaman ondan, bildirdiğimiz ve bildirmediğimiz abdesti bozan, temizliği gideren birşey meydana gelmez. Çünkü melekler, küçük ve büyük abdest bozmazlar, vücûdlarında kan dolaşmaz, erkek ve kadına yakınlık duymazlar, vücûdlarının bir kısmı bir şeye dokunmakla veya cimâ' ile zevklenmez, [melekler erkek veya dişi değillerdir], çılgınlık, bayginlık, dalgınlık, unutkanlık geçirmezler, [her biri emr olunduğu şeyi yapar], küfr ve başka şeylerle Rabbine isyân etmezler. Zirâ kul, Rabbini müşâhededen

örtülmeyince Rabbine isyân etmez. Hak teâlâyı müşâhededen perdelenmesi, örtülmesi ise, ancak yemekledir. Yemekle hâsıl olan perdelenmesi olmasaydı, hiçbir zaman günâha girmezdi. Bunun için Şerîatin sâhibi (sallallahü aleyhi ve sellem) ve müctehid imamlar, abdesti bozan birşey hâsıl olunca, su ile veya su yerine geçen bir şeyle abdest almamızı, temizlenmemizi emr ettiler. Aynı şekilde Şerîatin sâhibi ve müctehidler, su ile, taşla, toprakla istinca etmeği, ya'nî necâsetten tahâreti, ayrıca, ayakkabılardaki necâseti, pislikleri, kadınların yere sürünen eteklerini yıkamağı emrediyorlar. Bunun gibi, önden ve arkadan ve diğer yerlerden çıkan necis şeylerden sakınmağı, hattâ, ön ve arkadan bevil ve gaita çıkan yerlere dokunmaktan kaçınmağı, aynı şekilde, Şerîatin sâhibi ve bu büyük âlimler, zekerin hâricen dokunduğu şalvarının içine biraz su serpmeği emrediyorlar. **«Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) abdest aldığında şalvarına su serper ve Cebrâil aleyhisselâm bunu bana emr etti buyururdu.»** Hükümlerin tevcîhinde, ferce dokunmakla abdestin bozulmasının, âlim ve sâlihlerin ileri gelenlerine, bozulmamasının da avama mahsûs olduğu gelecektir. Şerîatin sâhibi, süt emen ve başka birşey yemiyen bebeğin bevli için su saçmağı emretti, yıkamağı değil. Bu bize kolaylık içindir. O halde, su saçmak efdal ise de, yıkasa da olur. Çünkü hükümler, Şerîatin sâhibine râcidir, aklın hükmüne değil.

SÜÂL : Yasak olan ağaçdan yemedikleri halde, bebeklerin bevline niçin necis dediniz?

CEVÂB : Bazı keşf sâhibleri, çocukların, rûhları bakımından tâatleri olduğu gibi, yine rûhları yönünden ma'siyetleri olduğunu söylemişlerdir. Bunun gibi bazı âlimler, yemek yemiyen çocukların bevillerini yıkamışlar ve: «Onun annesi, bu zamanda, harâm veya şübheli yemiştir, bunun için, onun bevli, halâl yiyeninkinden daha pis olmuştur» demişlerdir.

Bildirdiğimiz husûsda, abdestin bozulmasına dâir gelen müctehidlerin kavlileri, Kitâb ve Sünnetten isnâd ettikleri delillere göre, müşedded ve muhaffef olmak üzere iki kısımdır. Nitekim bir kısmı da, tahfîf ile teşdîd arasında orta yolu seçtiler. Söz sâhibinin mufassal kavli böyledir. Nitekim bozanların kiminde imamlar ittifâk etmişlerdir: Bevil, gaita, ya'ni küçük ve büyük abdest bozmalar, cimâ ve delirme bunlardandır. Kiminde ihtilâf etmişlerdir: Yabancı kadınlara dokunmak, fercine dokunmak ve kendilerince olan şartla acûze, yaşlı kadınlara dokunmak bunlardandır. Gene ihtilâf ettiklerindendir: Akıcı kanın bedenden çıkması, kahkaha ile gülmek, gıybet etmek, koltuk altı terine dokunmak, müşrik, cüzzâmlı, baraslı kimselere dokunmak, salîb [haç], put ve benzerlerine dokunmak gibi. Abdestsizlik bahsindeki hükümlerin tevcîhinde geçtiği gibi, ferce dokunmakla abdestin bozulması, fercin ferc olmasından, ya'nî zâtı bakımından olmayıp, yemekten hâsıl olan şeylerin dışarıya çıkma yeri olmasındandır. Zirâ, uz-

vun yemekten hâsıl olması bakımından dolayı, abdesti bozucu olsaydı, bedenin bütün a'zâları, organlarının hükmü de onun gibi olurdu. Çünkü bütün beden, yemekle büyümekte ve meydana gelmektedir.

SUÂL : Âlimler, yutulan ve sonra aşağıdan çıkan taşın da abdesti bozduğunu söylüyorlar. Bu ise kesinlikle, yemek neticesinde hâsıl olmuş değildir. Siz ne dersiniz.

CEVAB : Böyle diyen âlimlere göre, zâti sebebiyle bozucu değildir. Sâdece yemekten hâsıl olan pisliğin, üzerinde bulunmasındandır. Üzerinde necâset olmasa, faraza, onunla abdest bozulmaz. Çünkü abdesti bozan, sadece yemek ve içmekten hâsıl olan fazlalıkların çıkması, Allahü teâlâdan koparıp, ayıran şehvet, gaflet ve günâhların ortaya çıkmasıdır. Taş veya odun parçası, çöpü, asılların icâbı olarak, böyle birşey yapamazlar. Anlayınız. İşte büyük ve küçük abdestsizlikten temizlenme emrinin sebebi budur.

SUÂL : Necâset, ya'nî pisliği bakımından, bevl ve gaitadan zaif olduğu halde, menî çıkınca, bütün bedenin yıkanması niçin vâcib, lâzım oldu?

CEVAB : Menînin çıkmasıyla, yahud menî çıkmadan yapılan cima' ile, bütün bedenin yıkanmasının vâcib olması, menînin necis olmasından değil, bu sebeble bütün bedene sirâyet edip, onu öldüren, Rabbinin zikrini ve Onu müşâhedeyi unutturan, içindeki lezzettendir. Bunun için Şeriatin sâhibi (sallallahü aleyhi ve sellem), lezzetin bütün bedene sirâyetinden ötürü, bedenin bütün yüzeyine su akıtmağı, ya'nî bütün vücüdü yıkamağı emr eyledi. Her ne kadar bevl ve gaitanın bir fer'i ise de, lezzet bakımından aslından daha kuvvetlidir. Bu yüzden, bedeni zaiflikten, tembellikten, gevşeklikten veya nisbî ölümden kurtarıp canlandırmak, yeni bir hayatiyyet kazandırmak için, bedeni su ile yıkamağı emr etti. O zaman bizden birimiz, guslden, yıkandıktan sonra, diri bir bedenle Rabbine münâcât eder. Böylece suyun değmediği her yer, ölü gibi veya ölümü yaklaşmış, yahud sarhoş ve baygının bedeni gibi olur. Bu halde olan, namazda, hiçbir zaman Rabbinin huzûrunda olamaz. Onunla bir huzûrda olmayınca da, sanki namaz kılmamış gibidir. Çünkü namaz, ehlüllah katında, Allahü teâlânın huzûru dışında, hiçbir zaman sahîh olmadığı gibi, burada ancak bütün bedenle sahîh olur. Anlayınız.

Su olmadığı zaman, his ve şer'an teyemmüm vâcib olur. Çünkü toprakta su râyihası vardır. Zîra toprak, Allahü teâlânın mevcûdâtı yarattığında dalgalanan suyun tortusudur. Toprak bulunmazsa taşla teyemmüm edilir. Çünkü onun da aslı, su köpürüp dalgalandığında hâsıl olan köpüktür. Bunun için ateşte ısıtılınca ondan bir kaç damla su çıkar. İçinde su bulunmasaydı, ateşte ısıtılınca ondan su damlamazdı. Zirâ hakikatler değişmez.

Seyyidim Aliyyülhavâsdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Menî çıkmasıyla bütün bedenin yıkanması vâcib oldu. Çünkü ondaki Allahdan gaflet, küçük ve büyük abdestteki gafletten çoktur. Bunun için Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) namazda kahkaha ile gülmek, ya'nî sesli gülmek abdesti bozar buyurdu. Çünkü namazda sesli gülmek, ancak Rabbinin namazda kendisine nazarını müşâhededen gâfil olan kimseden meydana gelir. Bu da, ehlüllah katında namazı bozucudur.

Hayz ve nifâs görenin kanı, akıntısı kesildikten sonra bütün bedenini yıkamasının vâcib olması ise, hayz ve nifasla hâsıl olan pisliğin, kirliliğin çokluğundandır. Bilhassa terler ve bu yolla kirli kan yayılırsa. Allahü teâlâ hayz kanına, ezâ ismini verdi ve hayz ve nifâs görenin ve kesildikten sonra, sadece bu kanın eserinin temizlenmesine ve bütün bedenini yıkayıncıya veya teyemmüm edinciye kadar namazının olmadığını bildirdi. İmam Ebû Hanîfe, hayz ve nifası bitip, sâdece fercini yıkamakla kadına vaty edilebileceğine câiz buyurdu. Herhalde bu, vatye ihtiyâcı çok ve uygun olmıyan bir fiile düşme korkusu olan içindir.

SÜÂL: Âlimlerin, insanda hâsıl olan bevl ve gaitanın necis olduğunda ittifâk edip, bazı hayvanların bevil ve gaitalarında ihtilâf etmelerinin hikmeti nedir? Halbuki insanın, eti yenen dört ayaklı hayvanlardan şerefli bir varlık olduğu kesindir. Çünkü, diğer canlıların hilâfına, yasak ağaçtan yemeği terk ile mükellef odur.

CEVAB: Âlimlerin, insanın büyük ve küçük abdestinin necis olduğunda ittifak etmeleri, sözbirliğine varmaları, işte sadece bu şerefli ve makamının yüksek oluşundandır. Onun şerefinden beklenen, ona karışan, içine giren herşeyin, aslında temiz olması idi. Lâkin o insan, Rabbini unutup, tabiatının, lezzetinin, zevk ve şehvetlerinin icâbı ile meşgûl olunca, hakkındaki hükm ters oldu ve temiz ve güzel kokulu yiyecekler, onunla bir müddet kalınca, bevl, gait, kan, sümük, tükrük, koltuk ve kasık kokusu gibi kir veya pis kokulu necâset oldular. Mertebesi yüksek olanın küçük günâhı, kusuru büyük olur sözü temel kâidelerdendir.

SÜÂL: İnsanın küçük ve büyük pisliklerinin necis olduğunda ittifâkın illetinin, şeref olduğunu söylediniz. Eşeğin küçük ve büyük pisliği, sizi bu sözünüzde haklı çıkarmıyor. Çünkü bütün âlimler, bunların necis olduğunda icmâ' etmişlerdir. Onun, ya'nî eşeğin ise, şerefe değer bir yanı yoktur. Ne dersiniz?

CEVÂB: Yemek zamanında, Allahü teâlâdan gafletinin çokluğundandır. O esnada eşekten daha çok, Allahü teâlâdan ve eti yenmiyen hayvanlardan gâfil, hiçbir hayvan yoktur. Eti yenen hayvanlar ise böyle değildir. Çünkü onların, Allahü teâlâdan gafleti azdır. Bunun için, bazı imamlar, büyük ve küçük pislikleri hafifdir dediler. Allahü teâlânın, geviş getiren

hayvanların etini, yemek için bize ni'met olarak vermesi, bunu kuvvetlendirmektedir. Eğer eşek ve katırı yemeği bize mubah etseydi, onları yemekle gafletimiz artar ve Besmelesiz kesilen hayvanı yemek gibi olurdu. Anlayınız:

SUÂL : Eşeğin sümük, koltuk teri ve benzeri fazlalıklarının necâset olduğunda ittifâk etmemelerinin hikmeti nedir? Zira bunların hepsi, büyük ve küçük pisliği gibi, yemek ve içmekten hâsıl olmaktadır.

CEVAB : Bunlarda tahfif göstermeleri, bunlardaki pislik ve kabihliğin hafif, yiyecek ve içecek sûretinden çok uzak olmasındandır. Bevl, gaît ve kay, ya'nî istifrâ böyle değildir. Çünkü bunlarda hâkim olan görüntü, renklerinin kazûrâta benzemesidir. O halde kazûrâtının çokluğuna bakan, necis olduğuna, hafifliğine bakan temizliğine hükmetti. Nitekim kitabda bunu bildirmiştik.

Işte hadesin, abdestsizliğin esası böylece, yemek ve içmek olduğu, tahâret için, su veya toprak kullanmanın vâcib olduğu anlaşıldı. Demek ki, mekrûh bile olsa, yasak ağacından yemezsek, abdestimiz bozulmaz ve tahâretle emr olunmaz, belki melekler gibi, dâima temiz olurduk. Eğer Allahü teâlâ, babamız Âdem aleyhisselâmın, tevbesinin sûretinden, nasıl olduğundan bahsetmeseydi, kendi nefislerimiz için yapacağımız tevbeyi bilemezdik. Allahü teâlâ: «**Muhakkak ki, Allah çok tevbe edenleri de sever, pisliklerden pâk olanları da sever**» buyurmasaydı, günâhlardan nasıl kurtulacağımızı çıkaramazdık. Bunun için, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun.

Namazın çeşidleri ile birlikte, yemeye ve içmeye bağlantısına gelince: Namaz bizim için tamamen tevbe ve istiğfar olarak teşrî' edilmiştir. Şöyle ki, rûhlarımızın gıdası, Rabbimizin huzûrunda durmaktır. Bedenlerimiz günâhdan ölmüş veya şehvetlerin yemesi veya gaflete düşmek, sebebiyle zaîf ve hareketsiz kalmış olduğundan, Allahü teâlâ, cismimizi canlandırmak için, su veya toprakla temizlenmemizi, abdest almamızı, sonra rûha hayat veren huzurunda durup, biraz önce bildirilen ölüm ve zaiflik hallerine düştükten sonra dirilen bir beden ve rûh ile Rabbimize münâcât etmemizi emr buyurdu. Ve sanki biz bununla, Allahü teâlâya yakınlık ve bizden râzı olmak kapısını açmış oluruz. Ama huzûrunda durduğumuz zaman, bizden vâkı' olanlar bizden tam râzı olacağını göstermiyor. Bu da, nefsimizin şehvet ve arzûları olan yemek, içmek ve benzerlerini yapıp, huzûr-i ilâhiye yakışmıyan pis kokulu kazûrât ve benzerlerini dışarı atmak için halâya girmek gibi şeyleri yapmakla, Ondan gâfil olmamızdandır. Bu sebebdendir ki, imamlar az yerler ve: «Az da olsa, büyük ve küçük abdest bozarken, Onun huzûrunda avret yerimizi açmaktan Allahdan hayâ ederiz» derlerdi. İmam Mâlik, Evza'î ve Buhârî böyle idiler. İmam Mâlik ve Buhârî, haftada bir halâya girerlerdi. Evza'î ise, ayda bir abdest bozardı. Bir defa karnı ağrıdı

ve bir ayda iki kerre abdest bozdu. Annesi, yanına gelenlere, oğlum Abdürrahmana düâ edin, karın ağrısına tutuldu derdi.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Namaz vakti girince, melekler: Ey Âdem oğulları, kalkınız, sizin için yakılmış âteşi söndürünüz derler»** buyurdu.

SUÂL: Bir gündüz ve gecede beş vakit, namazı tekrâr etmemizin hikmeti nedir?

CEVAB: Bu, bize, Allahü teâlânın, temiz, abdestli olduğumuz zaman, günâhlarımızı hatırlamamız ve her huzûruna duruşda rızâ ve şerefe kavuşmamız için, bir rahmetidir. Bunların hepsi ile, bizden meydana gelmiş günâhlar ve iki namaz arasında gafletlerin zararını gidermeğe zorlamakta, mecbûr etmektedir. Böylece herbirimiz tevbe eder ve abdest almak veya namaz kılmak mertebesine göre, işlemiş olduğu günâh, kusur ve suçlardan istiğfar eder. Şöyle ki, abdest alırken, her a'zâyı yıkama esnasında okunması bildirilen duaları okuyunca, abdest ile afv edilecek günâhları mağfiret olunur. Sonra namaza durunca, namaza mahsûs günâhları mağfiret olunur. Zirâ Şerîatin bütün emirleri, kulu Allahü teâlânın gadabına sevk edecek fiillere keffâret olarak teşrî' edilmiştir. Böylece bunlar, ona karşılık keffâret olurlar. Nitekim keşf sâhibleri bunu bilirler. Her Allahü ekber dedikce, Eğer kula gösterilseydi, ya'nî kalb gözü açılsaydı, sağdan soldan, günâhlarının nasıl döküldüğünü elbette görürdü. Allahü ekber demek, Allahü teâlâ, ta'zîm sıfatlarından kalbe gelen her şeyden büyüktür. Sonra kırâat edince, ya'nî kıyâmda Kur'ân okuyunca, sağından ve solundan günâhları dökülür. Rükû'a gidince, aynı şekilde dökülür. Rükû'da bir müddet durup, kalkıp biraz o halde hareketsiz durunca, gene günâhları dökülür. Sonra secde eder, günâhları dökülür. Sonra başını kaldırır, aynı şekilde günâhları dökülür. Böylece namazı bitirdiği zaman, üzerinde namazla mağfiret olunması gereken günahlardan hiç kalmaz. Bu beyânımızdan süâlin cevabı da çıkmış oldu. Abdest alırken bütün günâhların dökületeceği haberde geldi. Abdest bahsinde söylediğimiz gibi, kulun günâhları ne kadar çirkin, pis ve çok olursa günahlarının çokluğundan ölen bedenin canlanması için, su ile temizlenmesi o kadar çok lâzım olur. Müsta'mel su, bu işi göremez. Bunun için, Allahü teâlâ, İmam Ebû Hanîfeye rahmet eylesin ki, kulleteynden çok olsa da, içine düşen, dökülen hatâ ve günâhların çokluğunun hâsıl ettiği zaiflik sebebiyle, müsta'mel su ile abdest almanın sahîh olmadığını buyurmakla, istinbatı ne ince, bu ümmet için ihtiyatı ne kadar çok oldu. Diğer müctehidlere de rahmet eylesin!

SUÂL: Beş vakit namaz, namaza bağlı günâhların keffâreti olunca, nâfile namazların teşrî'inin hikmeti nedir? İleride olacak günâhlar için mi, yoksa keşf sâhiblerinin buyurdukları gibi, farzlarda vâkı' olan eksikliklerin cebri, ya'nî zorakî tamamlanması için midir? Nitekim keşf sâhibleri,

nâfileler, farzların ikmâli içindir buyurmuşlardır. Çünkü tam namaz, tahrîme tekbîrinden selâm verinciye kadar kalbinden, dünyâya âid bir şey geçirilmiyen namazdır.

CEVÂB : Her insanın makamına göre, farzlardaki eksiklikleri, ya'nî farzlar edâ edilirken vâkı' olan kusurları, gidermek, tamamlamak için konmuşlardır. Nâfileler ile meşgul olabilecekler, ancak farzlarını mükemmel yapmış büyük evliyâdır. Bunun için Allahü teâlâ, Peygamber efendimize (sallallahü aleyhi ve sellem), İsrâ sûresi yetmiş dokuzuncu âyetinde: **«Ey Resûlüm, sana mahsûs fazla bir namaz olarak, gece uykudan kalk da, Kur'ân ile teheccüd kıl»** buyurdu. Senin için, nâfile buyurup, sadece senin için [farz] buyurmadığı, Onun (sallallahü aleyhi ve sellem), farzlarının kemâline îkaz içindir. Makam bakımından vârisi olan büyük evliya da buna dâhil olup, bizim gibiler için, aslı üzere cebr için olmakta devam eder. Bu sözümüzü, Buhârî ve diğer hadîs kitablarındaki: **«Kıyâmet günü farzlar, nâfilelerle ikmâl edilir, tamamlanır»** hadîs-i şerîfi kuvvetlendirmektedir. Ya'nî farzlardaki bir rükün veya sünnette vâkı' olan kusurlar, eksiklikler, nâfilelerin rükün, ya'nî şart ve sünnetlerinden, benzeri olan ile ikmâl edilir, tamamlanır. [Yoksa nâfileler, farz yerine geçmez]. Anlayınız.

SÜÂL : Şerîatin sâhibinin (sallallahü aleyhi ve sellem) ba'zı nâfileleri değil de, bazılarını te'kid etmesi, kuvvetle yapın buyurmasının hikmeti nedir?

CEVÂB : Bunu ümmetine rahatlık, tolerans tanımak için yapmıştır. Zîrâ hepsini te'kid etseydi, ümmetin çoğunun tâkat getiremiyeceği teşdîd, ağırlık gibi olurdu. Halbuki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlânın, bütün taatlerine ihtiyâcı olmadığını bildiği için, ümmetine mümkin olduğu kadar hafîf tutmağı severdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir defa akşam namazından, ya'nî farzından önce, iki rek'at namaz kıldı. Sonra bunu terkedip : **«Korkarım, insanlar bunu sünnet ittihaz ederler»**, Ya'nî müekked nâfileler gibi, ona devam ederler buyurdu.

SÜÂL : Bazı işlerle, sebeblerle ilgili, güneş tutulması, yağmur düâsı, bayram ve cenâze namazları gibi, nâfile namazların konmasının hikmeti nedir?

CEVÂB : Kulun, yemek sebebiyle, Allahü teâlânın, kullarını korkuttuğu büyük âyetleri, alâmetleri, müşâhede etmekten perdelenmesindendir. Bilhassa harâm yemek. Nefsinin istediklerini ve şübheli şeyleri yerse, kalbi kararır ve onu gayr-i meşrû işleri irtikâb etmekten men' eden Allah korkusunu bile, nerede ise, kalbinden çıkarır. Yemekle perdelenmeseydik ve Allahdan gâfil duruma gelmeseydik, korkma husûsunda da, perde gerisinde kalmazdık. İşte Şerîatin sâhibi, bunun için, bu namazların bazılarında,

va'z nasihat ve korkutmak için, şümûlü geniş hutbeler teşri' eyledi. Bununla huzûr-i ilâhîde, dağılmış kalbleri, bir yol ile oraya yaklaştırmak istedi. Meselâ sırf bunun için, cenâze namazında hutbe koymadı. Çünkü ölümün kendisi, akıl ve basîret sâhiblerine, başlı başına, beliğ, açık bir mev'ize ve nasîhattir. Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) eğer, teşri' eylediği düâ ve ba'zı namazlardaki istiğfâr ile, kalblerin Allahü teâlâya döneceğini bilseydi, ayrıca bir de hutbe koymazdı.

Bayram namazlarındaki tekbîrin hikmeti: Bunun teşrî olması, halkın kalabalığı sebebi ile, bir olan Rablerini müşâhededen perdelenmiş olmalarıdır.

Cenâze namazı ise, hayatta iken, bazı din kardeşlerimizin, halâllaşma ve hak bakımından ödeşmelerindeki kusur ve eksiklik etmeleridir. O halde, gasl, tekfîn, defn ve cenâze namazı, haklarında vâkı' olan kusûrları gidermeğe zorlayıcı vazîfeler oldu. Ama haklarında bu kusurların bizden vâkı' olmasının esası, yemek ve içmekle perde arkasında kalmamızdır. Bayramlar yeme, içme, süslü elbiseler giyinme bakımından diğer günlerden şümûl bakımından, neş'e yönünden ayrıdır. Çünkü iki bayram, dünyada birbirine zahmet verme, sıkıştırma, yemek ve içmekle âhireti ve hallerini müşâhededen perdelendiğinde nefsânî olarak birbirimizden yüz çevirmemiz ile, hâsıl olan nefret ve uzaklığı kaldırıp, kaynaşmak için şer'î bir birleştirmedir. Zirâ kalblerin bir olması ile, din nizamı kurulmuş ve şiar ve alâmetleri ayakta tutulmuş olur. Nefret ve ayrılık bunun tersi olup, din nizamını dağıtır ve zaifletir. İşte bayram namazlarında, Cum'adan fazla olarak, cemâ'atin de, Allahü teâlâyı tekbîr etmesi, ya'nî Allahü ekber demesi lâzım oldu. Çünkü bu ikisi sevinç, sürûr ve genel olarak Allahü teâlâdan gâfil olma bakımlarından, Cum'a günü ondan gâfil olmadan fazladır. Bunun için, Allahü teâlânın bu iki bayramla bizi ni'metlendirmesinin şükrü olarak, yalnız gönülde kalb sevinci ile kalmayıp, zâhirde de göstererek sevinç ve neş'e içinde olmakla emr olunduk. O halde bu iki bayrama kavuşanın, çocuklara, hizmetçilere ve benzerlerine uyup, neş'eli olması, sevinmesi ve içinde bulunduğu huzûr-i ilâhîyi ta'zîm için, yanında bulunan elbiselerin en iyisini giymesi ve insanların kalblerinin birbirlerine meyl etmesine sebeb olması lâzım olur. Çünkü süslü elbise giyene, kirli elbise giyenin aksine büyük bir meyil ve yakınlık duyulur.

Seyyidim Aliyyülhavâsdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Müslimanın, içinde hâinlik, kin, hîle, aldatma, çekememezlik, kıskançlık ve müslimanlardan birine karşı kibir, büyüklenme, böbürlenme bulunduğu halde, Cum'a, iki bayram ve diğer namazlara gitmesi lâyık değildir. Zirâ namaza, cemâate gelip de, içinde bunlardan biri bulunan bu namazda, kalbini, Hak teâlânın huzûrunda toplayamaz. Yine ondan duydum. Eshâbına tekrâr tekrâr şöyle söylerdi: Sizden biriniz, kalbinde, bir müslimana, kin, hîle ve hıyânet beslediği halde, sakın Cum'a ve bayram namazlarına gitmesin. Bu,

diğer zamanlarda da, bütün müslimanlardan istenen bir şey olmakla beraber, Cum'a ve bayram namazlarında te'kidle bildirilmektedir. Bilhassa hacda olanlar. Çünkü Harem-i şerîf, yeryüzünde Allahü teâlânın husûsî huzûrudur. **«Birbirine buğz ve düşmanlık eden iki kimse, barışmadıkça ameller göğe çıkmaz»** hadîs-i şerîfi, anlattıklarımıza işârettir. Çünkü birbirinden kesilmek, buğz ve düşmanlık etmek, halkın üzerine rahmetin inmesine mâni' olur. Bu sebebdendir ki, *âlimler düâ edenlerin* düâsının kabûl olması için, yağmur duâsına çıkmadan, düşmanların ve küskünlerin barışmasını, tevbe etmeği ve üzerinde hak bulunanların, bunları hak sâhiblerine vermesi iyi olur buyurmuşlardır. Bunu iyi biliniz!

Zekâtın, bütün çeşitleri ile, yeme ve içme ile ilgisine gelince: Bu açıktır. Zirâ biz, şer'an bize lâyık olmıyan şeyi yediğimiz zaman, elimizde bulunan malın hakîkî sâhibini müşâhede etmekten bizi alıkoyar. Halbuki mallarımızın hepsi aslında, Allahü teâlânındır. Biz ise, hakîkî sâhibini unutup bizim olduğunu iddia ederiz. Toplar, saklar, nefsimizin bahilliği, gözümüzün ve boğazımızın doymazlığı ile fakîr ve yoksullara vermez, bununla yoksullara, miskinlere, kalbi kazanılması gerekenlere, fâidesi insanlara dönük hayırlı işler yaparken borclananlara, Allah yolunda sefere çıkanlara, mükâteblere, yolculara birşey vermez, Allahü teâlânın: **«Zekâtı verin»**,: **«Size verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayın»** ve: **«Her neyi hayra harcarsanız, Allah onun arkasından karşılığını verir»** âyetlerini ve Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem): :**«Sadaka [zekât] vermekle mal noksanlaşmaz. Muhakkak ki, Allahü teâlâ, zekât olarak verilen bir dirhemi, yetmiş kat artırır»** hadîs-i şerîfini, bunun gibi, zekâtın ma'nâsını bile unuturuz. Zirâ Allahü teâlânın, buna zekât, ya'nî çoğalan buyurması, kulun bunda düşünüp, zekâtını, gönül hoşluğu, kalb rahatlığı içinde vermesi içindir.

Şeyhimiz Şeyhülislâm Zekeriyyâdan (rahimehullah) duydum. Buyurdu ki: Allahü teâlânın bize zekâtı farz kılması, ezelî ilmi ile, Allahın kullarına karşı nefislerimizin bahîl olup, bizi halîfe kıldığı efendilerinin, ya'ni Mevlâlarının malından onları mahrûm edeceğimizi, bilmesindendir. Ya'ni kulların mallara sâhibliği hakîkî değildir. [Malın, mülkün hakîkî sâhibi Allahü teâlâdır]. Bunun için şerîatin sâhibi, mallarımızı ve rûhlarımızı, bahillik, cimrilik, kıskançlık ve Allahü teâlânın ve Resûlünün zekât verme emrine muhalefetle hâsıl olan pislikten temizlemek ve rızkımızın bereketlenmesi ve malımızın çoğalması için, bütün zekât mallarından, üzerimize farz olduğu şekilde, her sınıf için, belli mikdar zekât vermemizi emr etti. Zirâ her mü'min zekâtını verince, malının arttığını, vermeyince de azaldığını görür. Melekler Rablerine, iyilik için veren herkese, hemen malını artırması, vermeyip tutanın malını telef etmesi için düâ etmişlerdir. Meleklerin duası ise red olunmaz. İnsanların çoğu kendi haklarında düşünürlerse, Allahü teâlânın ve Resûlünün sözlerine, aslâ kemâl üzere inanmadıklarını anlarlar.

Çünkü Allahü teâlâ, bize, kendi yolunda verileni, akabinde artıracağına söz verdi. Bunun gibi Resûlullah efendimiz de söz verdi. Bununla beraber, insanlardan pek azı hâric, zekâtını veren ve malını Allah yolunda harc eden yoktur. Halbuki kâmil imânın şartlarını bildirirken, Allahü teâlânın söz verdiği gâib, mü'mine göre hazır gibi olma şartını da saymışlardır. Peki burada bahilin, iddia ettiği Allahü teâlâ hakkındaki îmanı nerede kaldı? Ama bir yahudiyi, yanında bir torba altın ile oturur ve bana yarım dirhem gümüş verene, ben bir altın veririm der görseler, insanların çoğu, gümüş verip altın almak için başına toplanır, yanına koşuşurlar. Onlardan birine, bir kimse, gümüşlerini ona verme; karşılığında sana altın vermesi, aklının sefihliğindendir dese, ona kulak vermez.

O halde, ey kardeşim! Bu Mîzânda kendine bak, bu terâzi ile kendini dart. Sen kendi hâlini daha iyi bilirsin. Ve bundan sonra îmanım var de! Yahud îmanlı olma da'vasını bırak ve Rabbine tevbe ve istiğfar et!

Seyyidim Aliyyülhavas'dan (rahimehullah) duydum. Buyurdu: «Farz olan emre uyarak zekâtını vermiyen, câhillerin en câhillerindendir. Çünkü ona zekât vermeği emretmesi, ihsânı ile, malını artıracağını dilemesindendir. O halde zekât verenin, verdiği zekât için, kendi namına sevinmesi, memnun olması gerekir, üzülmesi, dertlenmesi değil.»

Zekâtın nâfilesine, ya'nî sadakaya gelince: Bu da, namaz ve oruc gibi, farz zekâtta vâkı' olan kusûr ve eksikliklerin cebren düzeltilmesi, tamamlanması içindir. Ekseriyâ insanlar, verilecek tam mikdarda noksanlık ederler, yahud zekât verdiği mal için sevinmelerinde kusûr bulunur. Bunlarla sevabı azalır. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlânın zekâtına ecir, sevab va'd ettiği kimse, gönül hoşluğu ve seve seve zekâtını verendir»** buyuruldu.

Seyyidim Aliyyülhavas (rahimehullah) buyurdu: Resûlullahın (sallallahu aleyhi ve sellem) nâfile sadakayı teşri'i, bedenlerimize gelecek belâların geri çevrilmesi, giderilmesi içindir. Çünkü farz olan zekât, mal ve rûhu temizleyici, nâfile sadaka da, maddî ve ma'nevî kir ve pisliklerden ve kötülüklerden temizleyicidir. O halde nâfile sadaka vermeyip, farz olan zekâtının noksanlarını tamamlamıyanın bedeni, uyuz, büyük çıbanlar, yaralar ve vücûda eziyyet veren diğer hastalıklara arz edilir.

Fıtra ise, Ramazan-ı şerîf orucunun, göğe çıkması, onun verilmesine bağlı kılındığı içindir. Ramazan orucu, ancak fıtra verilirse göğe yükselir. Bazı âlimler bu husûsdaki hadîse hasen demişlerdir. Ama keşf sâhibleri bunda sözbirliği hâlindedirler. Ramazan-ı şerîf orucunun, fıtır zekâtını verdikten sonra göğe çıkarılması, bu orucları tutanın, oruclarını, gıybet, nemîme ve orucun hikmetine ters düşen şehevî muâmeleler ile zedelemesinin keffâreti gibi olmasındandır. Bunların hepsinin aslı ise, yemek ve içmektir. Zirâ yiyince, Rabbinin murakabesini gözetmekten perdelenip, ye-

mek ve içmeği ve bütün orucu bozan şeyleri terkettiği zaman, samedaniyyet isminin sıfatı ile ahlâklandığı Rabbi ile edebi bırakıp, orucunu zedeler. O halde yeme yoksa, perdelenme ve orucun zedelenmesi de yoktur. Vel - hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

Farz veya nâfile orucun, yasak ağacdan yeme ile ilgisi: Oruc, bir sene boyunca yemek ve içmekle hâsıl olan gaflet ve Rabbimizin murakabesini ve Ondan hayâyı unutmakla meydana gelen günâhların tevbesinin kabûlünde, Allahü teâlâya teveccühü takviye ve temizlemek için teşri' olunmuştur. Ustâdım Aliyyülhavasdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Ramazan orucu, bir seneden diğer seneye kadar, şeytanın insan vücûdunda, geçiş yollarını kapamak için teşri' olmuştur. Eğer oruclu, orucu, kemâl üzere edâ ederse, şeytan, ona, vesvese ve diğer zararlarla yol bulamaz. Lâkin kusurlu olarak oruc tutarsa, onu zedeler, gedik açar ve bu gedikten şeytan içeri girer. Bunun için pazartesi ve perşembe günleri, her arabi ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde ve başka benzeri kıymetli günlerde oruc tutmak ve açığını kapamak, eksiğini tamamlamak zorunda kalır. Yine ondan duydum. Buyurdu: Orucun şânındandır: Oruc tutanın kalbi yumuşak, rengi solgun, a'zâları durgun ve donuk olur. Bedende arzû ettiklerini yemekle açılan şeytanın geçiş yolu kapandığından, kulun a'zâları günâh olan şeyleri istemiyen bir hâle gelir. Hattâ beden avcıların kullandığı ağın gözleri, aralıkları gibi olur. Oruc tutunca bu gözler, tamamen kapanır. Buhârî ve diğer hadîs kitablarındaki: **«Oruc kalkandır»** hadîsi buna işârettir. Ya'nî dînî âfet ve zararların kulun kalbine girmesini önliyen bir kalkandır. Ramazanın otuz veya yirmi dokuz gün olması, bildirildiği gibi, Âdem aleyhisselâmın, sûrî olarak ağaçtan yediğinin, karnında, tam bir ay, yahud yirmidokuz gün kalmış olmasındandır.

SÜÂL : Dinimizden, yenilen bir şeyin, insanın içinde kırk gün kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü hadîs-i şerîfde: **«Haramdan bir lokma yiyenin, kırk gün, namazı kabûl olunmaz»** buyuruldu. [Ya'nî yukarıdaki otuzla, buradaki kırkı nasıl birleştirirsiniz?]

CEVÂB : Yemeğin sindirimi, sindirim kuvvetindeki harâretle olur. Herhalde babamız Âdemin hazm kuvvetindeki harâret daha çok idi. Yediğini sindirdi, ve bu bir ayda oldu. Böylece başkalarının midesindeki sindirimden on gün noksan oldu.

Anlaşılmış oldu ki, Allahü teâlânın, Ramazan orucunu bize farz kılması, yemekten mütevellid şehveti zaîfletmek içindir. O halde, Ramazanda, istediğini ve yağlı şeyleri çokca yiyen, kendisi hakkında, orucun hikmetini bozmuş olup, şeytanın, bedenindeki geçiş yollarını tıkamamış olur. Şeytan onun içinde el ve ayaklarını vurarak, dînini helâk eder. Demek ki, yemek olmasaydı, oruca ihtiyâc duymaz, melekler gibi olurduk. Ömür boyunca hiçbir zaman bizden bir günâh sâdır olmazdı.

SÜAL: Ramazan-ı şerîfde, gündüzün cimâ' edince, keffâretin îcâb etmesinin hikmeti hakkında, bilgi verir misiniz?

CEVAB: Bunun, teşri'i Rabbinin emrine muhalefet etmesi ve Rabbinin rızâsına, şehvetini takdîm etmesi ve bununla, kendisine belânın gelmesine hazır durumda olmasıdır. O halde keffâret, kendisine gelecek ukûbet ve cezânın engeli olmaktadır. Zihâr, adam öldürmek ve diğer dînî cinâyet ve suçların keffâretlerinde de, söz aynıdır. Bu arada şunu da arzedeyim ki, oruclu kimse, Allahü teâlânın, yemez, içmez sıfatının ismi ile ahlâklanmaktadır. O halde, yemek ve içmekten münezzeh olan, Allahü teâlânın sıfatı ile huylanmış iken, cimâ' etmesi lâyık olmaz. Buraya kadar bildirilenlerden anladın ki, yemek olmasaydı, şehvetimizi zaifletmeğe, kırmağa ihtiyacımız kalmaz, orucla a'zâlarımızı, arzûlardan men' etmezdik.

I'tikâfın ağaçtan yemekle ilgisi: Itikâf, yemekle hâsıl olan gaflet vâdilerinde dağılan kalblerimizin, Rabbimize karşı cem'iyyette olmaması sebebi ile teşrî' edilmiştir. O halde itikâf, sağlam bir huzûr edinmekte bize yardımcıdır. Bilhassa içinde, bin aydan hayırlı olan Kadir gecesinin bulunduğu Ramazan-ı şerîfde, kalblerimizin Rabbimizle huzûrda olması için. Anlayınız! Vel - hamdü lillahi Rabbil - âlemîn!

Hac ve Umrenin, yasak ağacdan yemekle ilgisi: Hac ve Umre, yemek perdesinden doğan büyük günâhların keffâretidir. O halde yemek olmasaydı, biz, bu günâhlara girmez ve onların keffâretini yapmağa ihtiyâcımız olmazdı. Daha önce de geçtiği gibi, işlenen her günâhın mukabilinde, abdest, namaz, oruc, hac ve benzeri ibâdet ve tâatlerle keffâretleri vardır. Bu da, şer'an belki boş yere yememiz gereken şeyi yememizdendir. Işte bu nefisle kötü olduk, perdelendik ve âsî olduk. Yok, biz, sadece, Şer'an yememiz uygun olanı, gereğinden fazla olmadan yeseydik, bizden ma'siyet, günâh meydana gelmezdi. Bu bizim içindir. Ama babamız Âdem aleyhisselâm için ise, ondan sâdır olan günâh, kusûr ve ağlamak sûrî, görünüşte olup, hakîkî değil idi. Nitekim bu bahsin başında buna temas ve işâret etmiştik. Demek ki, hac, kulda, keffâreti gerektiren kusûr ve günâhlardan, hâlâ üzerinde bulunmağa devam edenlerin sonuncu keffâreti oldu. Zirâ Âdem aleyhisselâm kelimeleri burada aldı, kabûl etti ve yine burada, hakîkî değil, sûrî tevbesini Allahü teâlâ kabûl etti. Nitekim zürriyetinden olan peygamberlerin şânı budur.

SÜAL: Hac ve umrenin, ömürde bir defa vâcib olup, namaz, oruc, zekât ve abdest gibi tekrâr etmemesinin hikmeti nedir?

CEVÂB: Allahü teâlânın, kullarına rahmetindendir. Şöyle ki, rahmeti gadabını aşmıştır. Bunun için, bu ikisindeki meşakkat ve sıkıntının çokluğu sebebi ile, bir defa ile, kullarına hafîf olmağı irâde ve emr etti. Bilhassa bir senelik mesâfeden gelenler için. Halbuki abdest, namaz, oruc ve diğer-

leri böyle değildir. Bazı imamlar, umrenin vâcib değil, müstehab olduğunu söylemiştir. Çünkü o, haccın ef'ali içindedir. O zaman nâfilelerin farzlarla olması gibi olur. Ayrıca bunda ömürde bir defa hac edince, geçmiş ve gelecek günâhlarımızın mağfireti için büyük müjde vardır. Bu mağfiret olmasaydı, Allahü teâlâ, her sene işlediğimiz günâhları mağfiret etmek için, her sene hac etmemizi emr ederdi. Anlayınız.

SUÂL : Arafatta vakfeye durmak, âfâkîler için, ihrâmdan sonra, haccın ilk rüknü olmasının hikmeti nedir? Meselâ Tavaf ve say'dan önce olması nedendir?

CEVÂB : Babamız Âdem aleyhiselâma uymak içindir. Çünkü o, yakut dağı üzerinde bulunan Cennetten, yeryüzüne indirilip, Hindistandan Mekkeye gelince, haccın menâsikinden ilk yaptığı, Arafatta vakfe idi. Sanki Arafat, Melikin ilk kapısıdır, her ne kadar, Allahü teâlâ her misâlden yüksek ise de. Buna bitişik ise, Müzdelifedir. Bu ise, Mekkeye yakınlığı sebebi ile, ikinci kapı gibidir.

SUÂL : Mısrî ve diğer hacıların, vakfeden önce, Mekkeye girmesine müsâde olunmasının hikmeti nedir?

CEVÂB : Hak teâlânın, onlara müsâade buyurması, kullarında, Rablerinin husûsî beytini, evini görme şevkinin çokluğundan ötürü, merhametindendir. Böylece onlar, efendisinin evine gidip, bir müddet kalıp, efendisinin kendisine yapacağı işleri emretmesini bekleyen kula benzerler. Ona, Safiyyullah, Âdem aleyhisselâmın girdiği yer olan Arafata gitmesini emredince, Rabbinin emrine imtisalden başka çâresi kalmaz.

SUÂL : Büyüklerin huzûrunda, en iyi elbiseler giymek âdet iken, ihrâma girecek olanın, dikilmiş elbise giymemesinin hikmeti nedir?

CEVAB : Kula böyle emredilmiş olması, her günâhkârın, Rabbine hâşı', zelîl, müflis ve bütün dünyevî bağlardan sıyrılmış olarak gelmesi, efendisinin onu kabûlü ve ona rızâ hil'ati giydirmesi için, edebe daha uygun olduğundandır. Âyet-i kerîmede: **«Sadakalar [zekâtlar] fakir ve miskinler içindir»** buyuruldu. Zirâ süslü elbise giyen zengin, normal olarak, Hak teâlânın sadakasının ehli değildir. Demek ki, Allahü teâlâ, zenginlere, yanlarında bulunan mallarına ilâveten, ezelî irâdesi ile, fakîrlere yaptığı gibi, ihsân ve ikrâmda bulunmaktadır.

Seyyidim Aliyyülhavasdan (rahimehullah) işittim. Buyurdu: Kulun haccının kabûlü ve üzerine rızâ hil'ati konmasının alâmeti, hacdan, Muhammed aleyhisselâmın ahlâkı ile dönmesi, hemen hiç günâh işlememesi ve kendini Allahü teâlânın hiçbir mahlûkundan yüksek görmemesi ve ölünceye kadar, dünya işlerinden hiç birisine dalmaması, zahmet etmemesidir. Haccının kabûl olunmadığının alâmeti ise, hacdan evvelki hâli üzere dönmek-

tir. Anlaşıldı ki, haccın da meşrû' olma sebebi, yine yasak ağacdan yemeğe dayanmaktadır. Vel - hamdü lillâhi Rabbil - âlemîn!

Alış - veriş ve diğer muâmelelerin, yasak ağacdan yemeğe bağlı olmalarının sebebine, izâhına gelince: Gayet açıktır. Çünkü biz, yemek ve içmek sebebi ile, kardeşlerimizin sevgisinden, ikrâmlarından, bizim ihtiyâcımız olmayan şeylere onlar muhtâc iken vermekten mahrûm olduk, perde gerisinde kaldık, ya'nî hep nefsimizi düşündük, hep kendimizi sevdik. Halbuki onlar da bizim Mevlâmızın kullarıdır. Bahillik, kıskançlık, başkalarını kendine tercih etmemek ve gayr-i meşrû' yolla da olsa, insanların ellerinde bulunan malların kendimizin olmasını istemekle, Allahü teâlânın koyduğu hudûdu tecâvüz ettik. Bunun için Allahü teâlâ bize alış - verişi emr etti ve ribâyı, ya'nî fâizi haram eyledi. Kârın çoğu diğerine olunca, pişmanlık duymamak için bey' ve Şirâda, ya'nî alış-verişte muhayyerliği koydu. Kendi dımanımız ve başkasının dımanındaki, ya'nî tazmin ve kefâletteki ayıbları bildirdi. Ev ve tarlalarımızdan satışa girenleri beyan eyledi. Selem ve rehnin câiz olduğu yerleri bildirdi. İflâs, hicr, sulh, havâle, şirket, vekâlet ve diğer kıraz, ikrâr, ikale, müsâkat, icâre, ihyâ-i mevâtın hükümlerini açıkladı. Yanımızdaki nî'metlere şükür için bizi vakfa, hîbe ve hediyyeye tergîb ve teşvîk eyledi. Aynı şekilde bize, lukata, lakît, ci'âle, ferâiz, sadakaların taksîmi, vasiyyetler, vedî'a, fey ve ganîmet taksîmini öğretti. Bütün bunların aslı, şerîatin sâhibinin bize izin vermediği yemeğin bizi mahcûb bırakmasıdır. Bu husûsda, **Envârül kudsiyye** risâlemizde uzun yazdık. Oradan okunabilir. Velhamdü lillâhi Rabbil - âlemîn!

Evlenme ve ona bağlı durumların, yasak ağacdan yemekle ilgileri: Kul, ya'nî insan, yiyince, şehveti cima'a veya ondan önce olanlara doğru hareket eder. Eğer nikâhın meşrû'iyyeti olmasaydı, belki zînâ ederdi ve şer'î olarak veya zinâ ettiği kadına gayret olarak öldürülür, büyük bir fesad ve karışıklık çıkardı. Bunun için şerîatin sâhibi, velînin, iki şâhidin ve mehrin bulunmasını emr etti.

Zevcelere taksîmin meşrû' olmasının da esası, yemektir. Çünkü eline geçeni yer, boş yere harcar, dağıtırsa, zevcesinin hakkını gözetmemiş, ondan perdelenmiş olur. Böyle yapınca onu sıkıştırır, üzerine evlenir ve ona verdiği mal ile, boşamasını istesin diye ona eziyet eder. Bazan kocasının malını gelişi güzel harcayınca, böyle bir dilekte bulunmadan ve mal vermeden, işin başında hemen boşayıverir, sonra yaptığına pişman olur. Bunun için Allahü teâlâ, ona talak-ı ric'iyi teşrî' eyledi. Bazan zevcesiyle îlâ, zihâr, li'ân vâkı' olabilir. Kendisine süt emzirenle evlenebilir, câriyeye istibrâsız vaty edip, kadının rahmi başkasının çocuğu veya suyu ile meşgul iken, iddet içerisinde evlenebilir, zevcesinin, anne - babasının, zürriyetinin hizmetçilerinin ve bindiği veya menfeatlendiği hayvanların nafaka ve yemlerinde bahillik, eksiklik edebilir. Bütün bunlar, yemekten hâsıl olan hicâb,

perde sebebiyledir. Bunun için, dünyâ ve âhırette, zararlarından kurtulmaları için, şerîatin emri gereğince, haklarını vermelerini emir buyurdu. Vel - hamdü lillâhi Rabbil - âlemîn.

Cinâyetlerden ve bu arada bildirilen nezr, yemîn, hâkimlik, itk, kitâbet ve câriyelerden ümm-ül veledin hükümlerinin de yemekle ilgileri zâhirdir. Şöyle ki, insan yiyip doyunca, haddi aşar, cevârıhı, organları taşkınlık eder ve âsî olur. Bu halde, Allahü teâlânın harâm ettiği adam öldürmeğe, bir yerini kesmeğe, amden veya hatâen yaralamağa, yol kesmeğe, hırsızlık yapmağa, zinâya, insanlara saldırmağa, alkollü içkiler içmeğe, iffetlilere iftiraya, Allaha doğru - yalan yemîn etmeğe, malda bahillik etmeğe yeltenir. Allaha, bu husûsda nezri ve ahdi olmayınca, kendine muhtac olanlara nafakaya, iyiliğe, yardıma yanaşmaz. Bunun için Allahü teâlâ, ona, bir ikrâm gibi değil, bir ukûbet gibi, adağını yerine getirmesini emr etti. Ve kendisinde bulunan bahillik ve Ummetine kolaylık sağlamak bakımından şerîatin sâhibini, mubah ve mendub kıldıklarında, bunları yapmağa mecburdu diyerek, Onu (sallallahü aleyhi ve sellem) sıkıştırmasından giderek, ona, muhabbet, sevgi, alâka verdi. Yoksa hadler meşrû' olmasaydı, adam öldürmek ve yağmalamakla âlemin nizâmı bozulurdu. Bazı hadlerde, köle âzâd etmek, fakîr doyurmak, oruc tutmak veya giydirmek emretmesi, bu işlerdeki çirkinlikten olup, keffâretin, Allahü teâlânın izni ile, kuluna gelecek ukûbet ve cezâlardan rahmet olarak, koruyucu perde olmasındandır. Ve bütün bunlar, Şerîatin sâhibinin izin vermediği yemeğin perdelemesinden meydana gelmektedir. Anlayınız.

Köle âzâd etmenin ve sonrakilerinin, ağaçdan yemekle ilgisi: Mevlâ, ya'nî efendi, yiyip içince, perdelenir ve kendi kulluk hizmet ve îcâblarını ve kendi Mevlâsının, ihsânlarını unuttuğu gibi, köle de, yiyip doyunca, taşkınlık yapar, fısk işler ve mevlâsının itâatinden çıkıp, üzerindeki tahcîrden kurtulmak, efendisi gibi, kendisinin de malı olmasını ister ve kendisi için köleliğin daha iyi olduğunu unutur. Zirâ efendisinin kefâletinde bulunduğu müddetçe, ihtiyâcı olan her şeyi elde etmede, efendisinin malı sebebiyle, zorluk ve sıkıntıdan âzâdedir. İhtiyâcı olan her şeyi, efendisinin evinden alır. Köle bunu isteyince, onun namına Şerîatin sâhibi, efendisine onu âzâdı tergîb edip, çalışıp karşılığı malı vereceğini bilirse, kitâbeti emreyledi. Aynı şekilde ona, rahmet olarak müddebber yapmağı emr eyledi. Ya'nî efendisi dünyaya harîs, mala düşkün olup, bu köleyi hayâtında âzâd etmeyip, ona, öldükten sonra âzâdsın der. Böylece, rûhunu teslîm ederken malını tasadduk eden gibi olur. O halde, efendinin dünyaya hırsı, bağlılığından bir alâmet bulunmasaydı, âzâd işi, hemen olur, kitabet ve tedbîr durumu hâsıl olmazdı.

Ümmül-velede gelince: Efendi, onun itkı ile, kendisine rahmet olarak, veya kendisinden menfeatlenmek ve ihtiyâcını gidermekte mahal olmasın-

daki hakkını unuttuğundan, emr olunmadı. Bunun için Şerîatin sâhibi, hakkını ödemek ve ona sâhibmiş gibi ondan istifâdeye dalmakla efendisi nâmına keffâret olarak, ölümünden sonra, kahren âzâd olmasını tergîb eyledi. Hakkını ihlâl etmesinin aslı ise, yemektir. Çünkü o, yiyince, perdelendi ve kendine hizmet edenin, ve fâidelendiğinin hakkını ödemedi. Hattâ âzâdlığını isteyince, o da ondan mal istedi. Bu perde olmasaydı, mükâtebden mal almaktan elbette kaçınır, kölesini, tedbîrsiz olarak âzâd eder, çocuğa ölümünden önce hürriyet verirdi. Bunu unutma!

Devlet reisi veya nâibinin ta'yininin, yasak ağaçtan yeme ile ilgisi ise, zâhirdir. Çünkü devlet reisi ve nâibleri, diğer yerlerde, şehirlerde, ülkelerde, vezîr, emîr, kadı ve benzerleri olmasaydı, hiç kimsenin ahkâmın tenfîzine gücü yetmezdi ve insanlar birbirlerindeki haklarını devlet otoritesi ve nizamı olmadan almağa kalkışırlar ve âlemin nizâmı bozulur bir hercümerc, bir karışıklık ve anarşi çıkardı. Böylece bir adam öldürenin, öldürülmesi gerektir derler, her öldüreni öldürmeğe girişirler ve bu şekilde çok insan ölürdü. Bunun için, hadlerin ikâmesi, ancak kısas ehlinin kendi isteğine verildi demişlerdir. Meselâ vâli, onun nâmına kısas istiyemez. Halbuki birini döversen, o da seni döver böyle değildir. Anlayınız. Yine bunların hepsinin aslı yemektir. Zirâ yemek olmasaydı, kimse perdelenmez, gâfil olmaz ve Allahü teâlânın, hukukdan, üzerine vâcib kıldığını terk etmezdi. Nitekim yemek olmasaydı, insanlar kavga etmezler, birbirine hasım olmazlardı. Herbiri, üzerindeki hakkı, hâkimin huzurunda durmadan, ya'nî mahkemesiz, habse girmeden, ta'zîr olunmadan, alacaklıyı yormadan, edâ ederlerdi. Bunun örneği evliyâ ve ilmi ile amel eden âlimlerdir. O halde, Allahü teâlânın, bir memleket halkına, mallarının, canlarının ve ırzlarının, sâyesinde korunacağı, bir devlet reisi seçmede sözbirliği hâlinde olmalarını ilham etmesi, bir rahmettir. Bilirler ki, dînin şiârı ancak onunla ayakta durur. Vâcibin kendisi ile tamam olduğu şey de vâcibdir. Imam, ya'nî devlet reisi veya yardımcılarını seçmekle ilgili bir hadîs-i şerîfin, bize vârid olmaması, bu işte başkanlık ve büyüklük bulunmasındandır. Bu böbürlenmekten, kendini büyük görmekten ve bilmekten, ya'nî kibirden, ancak Allahü teâlânın korudukları kurtulur. Eğer Şerîatin sâhibi bize, emîrliği, açık olarak istemeği emr etseydi, bunda fitne için bir ta'rîz bulunurdu. Şerîatin sâhibi, içinde fitne bulunan şeyi ise emr etmez. Belkî, emîrlikten nehy eyledi. Ancak yapan bundan mes'ûl olunur. Anlaşıldı ki, şevket, kuvvet, otorite sâhibi vâliler, hâkimler, âmirler olmasaydı, hiç kimse, kendi evinde bile güven içinde olamazdı, nerde kaldı ki, dışarda, insanların az bulunduğu, yollarda ve sahralarda emniyyette olabilsinler. Ne topraktan harac, uşr alınabilir, ne cihâd yapılır, ne de mücâhid ve sınır boylarında düşmana karşı dâima hâzır bulunan askerlere verilecek, mal, para bulunurdu. Velhasıl insanların mesâlihi, yaşayışlı işleri zayi' olurdu. O halde Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya sonsuz hamdü senâlar olsun!

Mîzân-ı Şa'râniyye kitabı burada bitti. Bizi buna hidâyet eden Rabbimize hamd olsun. Allahü teâlâ bize hidâyet etmeseydi, biz kendiliğimizden doğru yolu bulamazdık. Rabbimizin peygamberleri, elbette hakkı bildirmişlerdir. Allah için, bu kitabı gözden geçiren dört mezheb âlimlerinden, bu kitabda gördükleri hatâ ve tahrîfleri düzeltmelerini isterim. Ancak bunu yaparlarken, delîllere, ta'lîllere ve tevcîhlere çok dikkatli baktıktan, bir mezhebi bırakıp, hafîfe alıp, sadece biri açısından hareketten kurtulduktan, delîlinin sahîh, muhalif delîlin zaif olduğunu iyice bildikten, Mîzânda takdîm ettiğim bütün fasıl ve bahislere iyice vâkıf olduktan, mütekaddimîn ve müteahhirîn müctehidlerin kavillerinin kendisinden çıktığı Şerîat-i mutahhara menba'ını gördükten, Şerîatin avuç, mezheblerin ondan ayrılan birer parmak gibi olduğunu müşâhede ettikten, orada bir parmağın el ayasına nisbetle evlâ olmadığı gibi, müctehidlerin kavillerini tecvîhden önceki fasıllarda geniş olarak anlatıldığı üzere, burada da, bir mezhebin şerîate evlâ olmadığını anladıktan sonra yapsınlar.

Bir ilimde ilk kitab yazan bir kimse, zarûrî olarak, sözünü iyice inceleyen ve onda zorluk bulan kimsenin, te'lif yaparken, bu sözün mantûk ve mefhûmunda vârid olan herşeyi bulup, açıklamasına ihtiyacı vardır. O eğer bunu da yapabilseydi, insanların metinlere şerh, şerhlere haşiye, hâşiyelere tekrar hâşiye ve ta'likler yazmalarına ihtiyâc kalmazdı. Nitekim Kur'ân-ı kerîm için, Allahü teâlâ, Nisâ sûresi seksenikinci âyetinde: **«Eğer o, Allahdan başkasından olsaydı, muhakkak ki içinde birbirini tutmıyan birçok söz ve ifâdeler bulurlardı»** buyuruyor.

Tekrar tekrâr söylediğim gibi, ihtisâr ettiğim kitabların dışında, te'lîf ettiğim bütün kitablar, Allahü teâlânın, te'lif ederken, ya'nî yazarken, kalbime bildirdiği ilimleri hâvidir. Bunun için, bu kitabda anlaşılması güç olan duyulmamış ilimleri anlatırken vâki' olan hatâ ve tahrîfden dolayı beni ma'zûr görene, Allahü teâlâ merhamet eylesin. Aynı şekilde, Allahü teâlânın, din imamlarının kavillerinin tevcihinde, kalbine benimkinden daha açık bir tevcîh bildirdiği ve bu tevcîhini bu kitabın uygun yerine ilâve edene rahmet eylesin. Halen mevcûd olan ve şimdi ehli bulunmıyan bütün mezheblerin sözlerini tevcîhe gerek görmemde beni ma'zûr görsünler. Çünkü bu, öyle bir iştir ki, benden önce buna koyulanı bilmiyorum. Bunda düşünen ve bunu anlıyan, bütün müctehidlerin mezheblerini ikrar ve kabûl eder. Böyle olan kimseye, asrında ehl-i sünnet vel-cemâat âlimi dense yeridir. Ona böyle demiyen, ehl-i sünnet vel-cemâat âlimi ismini vermiyen, ona zulm, haksızlık etmiş olur.

Ey kardeşim! Nasîhatimi dinle! Bu kitabı çok dikkatle oku! Kıyâmet gününün dehşetinde, elinden tutup seni kurtarmaları için, diğer mezheb müctehidlerine karşı edebi elden bırakma. **Velhamdü lillâhi Rabbil - âlemîn**

ve sallallahü alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihi ecmâ'in! Ve hasbünallahü ve ni'mel vekîl. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil - aliyyil a'zîm!

«O»

Bu eşsiz denecek kadar kıyâmetli kitabın tercemesini, ihsân edip bu ilmi ve aklı az kuluna nasîb eden Rabbime sonsuz hamdü senâlar olsun.

18 Nisan 1980 Cum'a — **A. Fâruk Meyân** — 3 Cemâzil âhir 1400

Yabancı kadınlara, kızlara bakmamalı. Doğru söylemeli. Kendini beğenmemek için, Allahü teâlânın, kendisine yapdığı ihsânları, ni'metleri düşünmeli. Malını halâl yere harc edip, harâmlara vermemeli, Nefsi, keyfi için, mevkı', makâm istemeyip, bunları insanlara hizmet yeri bilmeli. Beş vakit nemâzı vaktinde kılmağı birinci vazife bilmeli. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği îmân ve işleri iyi öğrenip, kendini bunlara uydurmalı. Yâ Rabbi! Bizlere ihsân etdiğin nûru, hidâyeti artdır. Bizi afv et! Sen herşeyi yapabilirsin.»

Kıymetli, merhamete lâyık yavrum! Bütün günâhlara tevbe etmek nasîb olur ve vera' ile takvâ [ya'nî harâmların ve şübheli olanların hepsinden sakınmak] müyesser olursa, büyük ni'met, yüksek devlet ele geçmiş olur. Bu, ele geçmezse, ba'zı günâhlara tevbe etmek ve ba'zı harâmlara vera' eylemek de ni'metdir. Bu ba'zıların bereket ve nûrları, belki hepsine sirâyet eder de, bütün günâhlara tevbe etmeğe ve tam vera' sâhibi olmağa yol açar. «Birşeyin bütünü ele geçmezse, hepsini elden kaçırmamalıdır» buyuruldu. Yâ Rabbî, bize beğendiğin şeyleri yapmak nasîb eyle! Peygamberlerin en yükseği, efendisi, izzet, şeref yolcularının reîsi olan Muhammed Mustafa'nın (aleyhi ve aleyhim ve alâ âl-i küllin minessalevâti efdalühâ ve minetteslîmati ekmelühâ) sadakası olarak, bizleri senin dininde bulunmakdan ve sana itâ'at etmekden ayırma!

İlimsiz birşey olmaz, ilim herşeye başdır,
karanlık yollarda o, en aziz arkadaşdır.
Ondan sâdık dost olmaz, ondan vefâlı yâr yok,
herşeyde zarar olsa, onda aslâ zarar yok.
İlimde bir tat var ki, hiçbir şeyde bu tat yok,
Allahın huzûrunda, âlimden makbûl zât yok.
İlim, ucsuz bucaksız, bir ummân andırır,
İlimden başka herşey, insanı usandırır.
Nasıl kıymetli olmaz, Allah onu övüyor,
bak! Nebî-yi muhterem, bir hadîsde ne diyor:
Ara, her yerde ilmi, o yer ister Çin olsun!
İlim öğrenmek farzdır, her mü'min için olsun.
Bak! Alî-yülmürtezâ, ne diyor, dinlesene,
(Köle olurum bana, bir harfi öğretene).
Âlimler, şerî'ati, yıkılmakdan kurtarır,
âlimler yer yüzünde, zıll-i sıfâtullahdır.
Mürekkeb-i ulemâ, azîzdir hattâ şundan:
fî sebîlillah akan, şehîdlerin kanından.

Çünkî, cihâd-ı ekber, ancak *ilimle olur,*
dâreynde, ilmi ile, âmil olan kurtulur.
Âlim, zâhidden üstün, zühd, ilmin altındadır,
âlimler, âhıretde, nebiler yanındadır.
İlim âşıklar tâcı, *ilim ruhlara gıdâ,*
İlimdir, devâ olan, yükselen her feryâda.
İlim edinmenin ilk şartı, âlim bulmakdır,
hiçbirşey düşünmeden, ona teslîm olmakdır.
Âlimin bir nazarı, bulunmaz hazinedir,
bir sohbeti, yıllarca, bitmez kütübhânedir.
Dime! Cihânda âlim, kalmadı, belki vardır,
aç gözünü, kalbinden zulmet perdesin kaldır!
Bu dinin âlimleri, hadîsle övüldüler,
Beni İsrâildeki nebîler gibidirler.
Âlimlerin bir sözü, yıllarca, bâkî kalır,
İnsanı en alçakdan, bâlâlara kaldırır.
Şimdi âlim bulmak zor, o hâlde ne yapmalı?
âsâr-ı ulemâyı, durmadan okumalı!
Kitâb. oltun bir kafes, ilim, içinde kuşdur,
kafesi satın alan, kuşa mâlik olmuşdur.
Dime fârisî zordur, arabî anlaşılmaz,
Bunlar bilinmez ise, ilimden tat alınmaz.
İslâm eserlerinin çoğu bu dillerledir,
çalış! Kitâblar seni, bu yolda ilerletir.
Sarıl kitâblara ki, kalbin nûr ile dolsun,
önce okuyacağın, Kur'ân-ı kerîm olsun!
Sonra, kıymetli eser, Buhârî ve Müslimdir,
ba'dehu Mektûbât-ı İmâm-ı rabbânîdir.
Tasavvuf ile fıkıh, burada vasıl olmuşdur,
öyle bir âlimdir bu, hadîsle övülmüşdür.
Hârikalar menba'ı, hiç duyulmıyan sözler,
asırlarca çözülmez, muammâ mes'eleler.
Hepsi Mektûbâtda ve tercemesinde vardır,
onsuz kurtuluş zordur, onsuz ilim, noksandır.
Eshâb-ı kirâm risâlesi de, gör, ne iyi,
oku! Güzel onla da, takdîr et sâhâbeyi.
Mektûbât tercemesi, Ebedî se'âdetdir,
le-hül-hamd her yerde var, tamâmı bil, üç cilddir.
İbni Âbidîne bak, bir deryâ ki, sonsuzdur!
Hanefîde en büyük fıkıh kitâbı budur.
Gör, İhyâ-ül-ulûmu, kimyâ-yı se'âdeti,
Gazâliyi yâdından çıkarmazsın ebedî.

Riyâdunnâsıhîni okuyunca anlarsın,
Muhammed Rebhâmiye, ne büyük âlim dersin.
Şeyhul-ekber Geylânî, öğren Behâ'eddini,
böyle zâtlar korumuş, yıkılmakdan bu dîni.
Mevâhib, her eserde, adı geçen kitâbdır,
Resûl-i müctebâyı, uzun uzun anlatır.
Menkıbeler pınarı Çihâr-ı yâr-ı güzîn,
İhtiyâcı çok ona, kararan kalbimizin.
Merâkı-yülfelâh ve Mevkûfat kıymetlidir,
Mecmû'a-yı zühdiyye, sana çok şey öğretir.
Ma'rifetnâmeyi gör, İbrâhim Hakkıyı bil,
çok oku Birgivîyi, sanma faydalı değil.
Terceme-i hâlleri, tanınmış evliyânın,
içinde anlatılmış, Reşehât, Nefehâtın.
Berekât-ı Ahmedî, mu'cîzât-ül-enbiyâ,
ne güzel yazılmışdır. Hadîka-tül-evliyâ.
Dürr-i yektâyı da gör, hem Umdetül-islâmı,
Mızraklı ilmihâli, hem Huccet-ül-islâmı,
Râbıta risâlesi, Tasavvufu bildirir,
musannifi (esseyyid velî Abdülhakîm) dir.
Dahâ nice kitâb var, denizde inci bunlar,
Rahmet-i Hakda olsun, her birini yazanlar.
Bizlerden selâm eyle, yâ Rabbî, sen onlara,
kolaylık ver onların yolunda olanlara!

MÎZÂN-ÜL KÜBRÂ
Kitabının
FİHRİSTİ

Mevzu	Sahife
Önsöz	5
Müellifin Önsözü	13
Mukaddime	21
Mizânı açıklayan FASILLAR	
FASIL-1-: Müctehid din imamlarının bütün kavillerinin iki hâle haml edilmesinin izahı.	27
FASIL-2-: Mükellef, ruhsatla azimet arasında muhayyer olup, bunlardan dilediğini yapar düşünmekten kaçınmalı	27
FASIL-3-: Bu Mizânın ma'rifetine zevk ve keşf yolu ile ulaşamıyan bir mukallide, kendi mezhebindeki iki kavilden veya tevcîhden daha râcih, yanî tercih edilenle amel etmek vâcib midir?	29
FASIL-4-: Bir kimse «Diğer mezheb imamlarının, Rablerinin hidâyeti üzere olduklarına doğru olarak inanmak için, böyle bir Mizânın zevkine ihtiyaç yoktur. Belki diğer asırlardaki ilim talebesinin çoğunun yaptığı gibi, buna teslim ve iman yeterlidir» derse	30
FASIL-5-: Bir kimse, bu Mizâna dil uzatır ve «Bu Mizân, bir kimse için, diğer mezheb imamları Rablerinin hidâyeti üzeredir doğru itikâdını vermeğe yeterli değildir» derse.	31
FASIL-6-: Bu Mizânı duyunca, sâhibini inkâra kalkmaktan çok sakın	31
FASIL-7-: Bu Mizânın, ilim talebelerinin, müteaddid süaller sorması üzerine yazılması	32
FASIL-8-: Bu Mizânda, bildirilen azimet ve ruhsattan murâd, mutlâk teşdid ve tahfîfdir	33
FASIL-9-: Ruhsâtı ve mefdûlü, şartları ile yapan, bu yaptığında, Rabbinin hidâyeti üzeredir.	34
FASIL-10-: Bir kimse: «Âlimlerden birinin sözlerinde, mezheb imamlarının sözlerini iki hâle hamledip, şeriate çevirmekle, bu Mizânı te'yid eden sözler gördünüz mü» derse.	34

Mevzu	Sahife
FASIL - 11 - : Mîzânın iki mertebesinin de doğruluğunun izâhı	37
FASIL - 12 - : Kıyâsın, şer'î delillerden biri olduğunu söyleyene de, Mizânın iki mertebesi getirilir mi?	39
FASIL - 13 - : Bu Mizân ile amel edenin sevâbı çok, edebi gözetmesi sağlam olur.	41
FASIL - 14 - : Her mü'minin yüzünü, bildirilen her hadisle ve istinbat olunan her kavil ve amele çevirmesi lâzımdır.	42
FASIL - 15 - : İnsanın, bütün müctehidlerin mezheblerinin çıktığı, temiz şeriatin menbâına götüren ilme kavuşması nasıl olur?	43
— Sülûk halinde daha başka şartlar var mıdır?	43
— Bu Mizân sahibinin, sülûkü nasıl olmuştur?	44
— Şeriatin ilk menbaına kavuşamıyanın, belli bir mezhebi taklidi vâcib olur mu?	46
FASIL - 16 - : Veli, müridine niçin, hilâfını görmediği belli bir mezhebi emreder?	46
FASIL - 17 - : Usûl, nahiv, meânî, beyan ve benzeri şeriati bilmeğe yarayan âlet ilimlerinin imamları da, şeriatin hükümleri gibi, tahfif ve teşdid bakımından, Mizânın iki mertebesinde bulunurlar mı?	48
FASIL - 18 - : Müctehid imamlar, şeriatin esas kaynağına kavuştuklarından, kesin olarak kâmillerden idiler.	49
FASIL - 19 - Bir mücâdeleci, bu Mizânın doğruluğunda münakaşa eder ve: «Biz bu işi, âlimlerimizin hiçbirinden duymadık. Halbûki o âlimler, ilimde yüksek makamlarda idiler. Kitabdan, Sünnetden ve din imamlarının kâide ve usûllerinden, böyle olduğuna dâir hangi deliller vardır?» derse.	51
SUÂL : İmamımın vefâtından sonra, sahih olduğu anlaşılan ve onun almadığı hadisleri ne yapayım	55
SUÂL : Bütün müctehidlerin mezheblerinden birşey şeriatin hâricinde olmaz dediğinize göre, «Âlim ictihâd eder ve ictihâdında hatâ ederse bir, isâbet ederse iki sevâb alır.» hadis-i şerifinde bildirilen hatâ nerede olur?	55
SUÂL : Bu Mizân için, Cebrâil aleyhisselâmın indirmesinden önce ilâhi vahy sebebi ile, iki mertebe kılınmasına dâir delil var mıdır?	56
FASIL - 20 - Âlimlerden biri, bu Mizânın üstünü ve onunla dinini kayırmağı iddia ederse, onu tasdik eder miyiz, yahud tasdikinde duraklar mıyız?	57
SUÂL : Âlimler, neden Eshâbdan olmıyan müctehidlerin sözlerini, sahâbeden birinin sözünden öne aldılar.	59
FASIL - 21 - Bu Mizânın ma'rifetine, tanınmasına, zevk yolu ile kavuşmak ve müctehidlerin ve onların yolundakilerin mezheblerini, eshâbı gibi kabûllenmek isteyen.	60
FASIL - 22 - Her müctehid musîbdir, yahud musîb, yani ictihadda isâbet eden birdir, kesin değildir diyenlerin sözlerini açıklamakta ve her kavil, sözü bir hâle hamletmektedir ve bu Mizânı kuvvetlendiren şeyleri bildirmektedir.	61
SUÂL : İnsanlara yalnız bir mezhebin taklidini lâzım gören, onları sıkıştırmış, onlara zorluk vermiş olur mu?	63

İKİNCİ CİLD

Mevzu	Sahife
KITAB - ÜZ ZEKÂT [Zekât Bahsi]	365
Hayvan zekâtı	368
Mahsûl Zekâtı [uşur]	370
Altın ve gümüş zekâtı	372
Ticâret malı zekâtı	375
Ma'den zekâtı	376
Fıtr zekâtı	377
Sadaka [zekât] bahsi	382
ORUC KİTABI [Oruc bahsi]	390
İ'tikâf	404
HAC KİTABI [Hac bahsi]	410
Mikatlar	419
İhrâm ve mahzûrları	421
İhrâmın mahzûrlarının icâbları	428
Hac ve Umre nasıl yapılır	432
İhsâr [men'etmek] bahsi	442
Kurban ve Akika	444
Nezr [Adak] bahsi	450
YEMEK BAHSİ	453
SAYD [AVLAMA] ve ZEBÂİH [Hayvan boğazlama] kitabı	459
KITAB-ÜL BUYÛ [Alış-veriş bahsi]	463
Satışı câiz olanlar ve olmayanlar	467
Satışın geçerliliği ve ifsâdı [geçersizliği]	471
Fâiz bahsi	472
Asılları ve meyveleri satma bahsi	473
Tasriyye satışı ve ayıblı [kusurlu] malı iâde	474
Yasak satışlar	475
Murabâha [mâl oluş fiâtından yüksek] satışı	477
Satıcı ve alıcının uyuşmaması ve mebîin helâkı	477
Selem ve karz [Borc]	479
REHİN BAHSİ	483
TEFLİS ve HİCR BAHSİ	486
SULH BAHSİ	489

Mevzu	Sahife
FASIL - 23 - : Evliyâ ve müctehidlerden bir kâmilin, bir kavlle amele bağlanıp, diğerini bırakmasından, amel etmediği kavli sakat, bâtıl görmek lâzım gelmez	64
FASIL - 24 - : Zamanımızın ilim talebesinden birinden, bir hatâyı işlemeğe devam ettiği sürece, bütün müctehidler müsîbdir doğru itikâdını istemeğe kalkma.	67
FASIL - 25 - : Din âlimlerinin bütün sözlerinin, gölgenin sâhibine olan bağlılığı gibi, şeriatin menbaına gerçekten bağlı olduğunu gösteren delillerden biri de, bu âlimlerin dinde icmâl [topluca] olan şeyleri geniş olarak açıklamalarıdır	70
SUÂL : Şimdiki zamanın insanlarından birinin müctehid imamlar mertebesine ulaşması mümkin midir?	72
FASIL - 26 - : Bu Mizânı kuvvetlendirenlerden biri de, her asırdaki büyük âlimlerin, bir mezhebden bir başka mezhebe geçeni inkâr etmemeleridir.	73
FASIL - 27 - : Müctehidlerin sözlerinden bir şeyin, şeriatin dışına çıkmasının imkânsız olduğunu bildirir.	79
SUÂL : Kitâb ve Sünnette açık olarak bildirilenler üzerine, müctehidlerin ekledikleri hükümlerin delili var mıdır?	84
SUÂL : Mi'râc gecesi, Resûlullahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz hakkında vâkı' olan mürâcaat, Onun ictihâdı ile mi idi?	84
FASIL - 28 - : Bu Mizânı te'lif etmenizde ne fâide vardır?	85
FASIL - 29 - : Bütün müctehidlerin ve onlara uyan âlimlerin sözlerinin, Şeriat-i kübrâya birleştiklerini duygulara hitâbeden resimli misâllerle anlatılması.	86
FASIL - 30 - Bu, Allahü teâlânın dininde, müctehid imamların reyle ilgili sözlerinin zemmi hakkında önemli bir açıklamadır.	92
SUÂL : Allahü teâlânın ve Resûlünün râzı olmadığı, beğenmediği kavlin, sözün sınırı neresidir?	93
FASIL - 31 - : Rey'in zemmine, kötülenmesine dâir, şeriatin sâhibinden, Eshâbından, Tâbiînden ve Tebe-i tâbiînden bildirilenler.	95
SUÂL : Müctehidler, şeriatin açıkca haram veya vâcib kılmadığı, bazı şeylerde açık hükümler verip, haram yahud vâcib olduklarını söylediler. Bu nasıldır?	98
FASIL - 32 - : Rey'in zemmi hakkında imam Mâlikten bildirilenler.	100
FASIL - 33 - İmam-ı Şâfiîden rey'in zemmine ve ondan sakınmaya dâir nakledilenler.	101
FASIL - 34 - : İmam Ahmed bin Hanbel'den rey'in zemmi ve bunu Kitâb ve Sünnetle takyîdi hakkında bildirilenler.	104
— İmâm Ebû Hanîfe tarafından [namına] bazı cevâblar.	106
FASIL - 35 - : Hakîkat sâhibleri buyuruyorlar ki, Resûlullahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vârisleri oldukları için, ictihad ile dilledikleri ahkâmı vâz etmek âlimlere verilmiştir.	124
FASIL - 36 - : Bu şerefli Mizânı kurmadan, yani yazmadan önce, İmam-ı Şa'rânî hazretlerinin mütala'a ettiği kıymetli din kitablarından bazısını bildirir.	124

Mevzu	Sahife
FASIL - 37 - Hadis-i Şeriflerin arasını bulma ve onları şeriatin tahfif ve teşdid mertebesine uygulamak hakkında.	129
FASIL - 38 - : Namazdan zekât bahsine kadar haber ve eserlerden Mîzânın iki mertebesine misaller.	133
FASIL - 39 - : Mîzânın iki mertebesinin zekâttan oruca kadar misalleri.	151
FASIL - 40 - : Orucdan Hacca kadar Mîzânın iki mertebesine misaller.	154
FASIL - 41 - : Hac'dan Bey' [alış-veriş] bahsine kadar Mîzânın iki mertebesine misaller	157
FASIL - 42 - : Bey'den Cirah bahsine kadar Mîzânın iki mertebesine misaller.	158
FASIL - 43 - : Cirâh [yaralamalar] bahsinden fıkhın son bâbına kadar Mîzânın iki mertebesine misaller.	166
KITÂB - üt - TAHÂRET [Temizlik, abdest bahsi]	173
SUÂL : Abdestten önce, kendinden günâh vâkı' olmıyanın kullandığı suyun hükmü nedir?	178
SUÂL : Necâset ateşte yanınca, ateş necâseti temizler kavlinin vechi nedir?	179
SUÂL : Müsta'mel sudaki ihtilâf, müsta'mel toprakta da var mı?	179
Necâset bahsi.	183
SUÂL : İmam Ebû Hanifenin: «Mü'min diri iken de, ölü iken de necis olmaz» hadisi varken, insanın ölüsünün necis olacağını söylemesinin hikmeti nedir?	189
Abdesti bozanlar.	190
Abdest bahsi.	199
Gusül [Boy abdesti] bahsi	208
Teyemmüm bahsi	211
Mestlere mesh bahsi	219
Hayz [Âdet görme] bahsi	222
KITÂB - ÜS - SALÂT [Namaz Kitâbı]	227
Namaz nasıl kılınır.	235
Namazın şartları.	270
Sehiv secdeleri.	278
Tilâvet secdeleri	283
Şükür secdesi	288
Nâfile namazlar	289
Cemâatle namaz	296
Müsafirin namazı [Yolculukta namaz]	310
Korku namazı	316
Cum'a namazı	319
İki bayram namazı	333
Güneş ve ay tutulması namazı	341
İstiska' [Yağmur duası] namazı	343
KITAB - ÜL CENAİZ [cenâze bahsi]	345

Mevzu

Sahife

HAVALE BAHSİ ... 491
DAMAN [KEFALET] BAHSİ ... 492
ŞİRKET [ORTAKLIK] BAHSİ ... 495
VEKÂLET BAHSİ ... 496
İKRÂR BAHSİ ... 499
VEDİ'A BAHSİ ... 501
ÂRİYET BAHSİ ... 502
GASB BAHSİ ... 504
ŞUF'A BAHSİ ... 507
KİRÂZ [MUDÂREBE] BAHSİ ... 509
MUSAKÂT BAHSİ ... 511
İCÂRE [KİRA] BAHSİ ... 512
İhyâ'ül Mevât bahsi ... 516
Vakf Bahsi ... 518
Hibe bahsi ... 519
Lukata [Yitirilmiş mal] bahsi ... 521
Lakit bahsi ... 523
Ci'âle bahsi ... 524
Ferâiz bahsi ... 525
Vesâya [Vasıyyetler] bahsi ... 528
Nikâh bahsi ... 533
Nikâhın yasakları ... 540
Nikâhda muhayyerlik ve ayıbla red ... 544
Sadak [Mehir] bahsi ... 545
Kasm, nüşüz ve işret-i nisâ bahsi ... 549
Hul' bahsi ... 550
Talak [boşama] bahsi ... 552
Ric'at [Talâk-ı ric'î] bahsi ... 557
İlâ bahsi ... 559
Zıhâr bahsi ... 560
Li'ân bahsi ... 562
Yemîn bahsi ... 565
İddetler ve istibrâ bahsi ... 577
Redâ' [süt emmek] bahsi ... 580
Nafakalar bahsi ... 581
Hidâne bahsi ... 584
Cinâyetler bahsi ... 585
Diyetler bahsi ... 589
Kasâme bahsi ... 595
Katl keffâreti bahsi ... 597
Sihir [büyü] ve Sâhir [büyücü] nün hükmü ... 600

Mevzu — Sahife

YEDİ CİNAYETE DAİR CEZALAR

Riddet bahsi ... 603
Bagilerin hükmü ... 605
Zinâ bahsi ... 605
Kazf haddi bahsi ... 614
Sirkat [hırsızlık] bahsi ... 618
Kuttâ'-ı tarik [yol kesiciler] bahsi ... 626
Alkollü içki içmenin haddi ... 630
Ta'zîr bahsi ... 633
Siyal [hamle], vâlilerin tazmini ve hayvanların itlâfı ... 635
SİYER [CİHÂD] BAHSİ ... 638
Fey ve ganimet taksimi ... 641
Cizye bahsi ... 651
KADILIK [HAKİMLİK] BAHSİ ... 657
Kısmet bahsi ... 666
DA'VALAR VE BEYYİNELER BAHSİ ... 668
ŞAHİDLİKLER BAHSİ ... 673
İtk [Köleyi âzâd] bahsi ... 680
Tedbîr bahsi ... 683
Kitâbet bahsi ... 684
Ümm-i Veledler bahsi ... 686
HÂTİME ... 688
Mektûbât II. Cild 66. Mektûb ... 709

